POLIROM
F.M. Dostoievski
Fraţii Karamazov
BIBLIOTECA POLIROM

F.M. Dostoievski

Fraţii Karamazov

Roman în patru părţi şi epilog

Traducere din limba rusă şi note
de Ovidiu Constantinescu şi Isabella Dumbravă

POLIROM
2018

F.M. Dostoievski, *Bratia Karamazov*

© 2011, 2018 by Editura Polirom, pentru traducerea în limba română

Lucrare apărută cu acordul COPYRO – Societate de Gestiune Colectivă a Drepturilor de Autor

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6096-4
ISBN PDF: 978-973-46-6097-1
ISBN print: 978-973-46-7232-5

Coperta: Radu Răileanu
Pe copertă: Hans Von Marées (1837-1887), *Autoportret cu Hildebrand şi Grant*, 1873

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Dedicată Annei Grigorievna Dostoievskaia

„Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăuntele de grîu, cînd cade în pămînt, nu va muri, rămîne singur; iar dacă va muri, aduce multă roadă.“ (Evanghelia după Ioan, 12, 24)[1]

1. Toate citatele din Biblie din acest roman vor fi reproduse după ediţia *Biblia sau Sfînta Scriptură*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 2008 (n. red.).

Din partea autorului

În momentul acesta, cînd mă pregătesc să aştern pe hîrtie viaţa eroului meu, Alexei Fiodorovici Karamazov, mă simt oarecum încurcat şi iată de ce: deşi spuneam că este eroul romanului meu, îmi dau seama că Alexei Fiodorovici nu e nici pe departe ceea ce se cheamă un om mare; mă aştept deci să mi se pună o seamă de întrebări inevitabile, bunăoară: „Prin ce poate fi atunci remarcabil Alexei Fiodorovici de vreme ce l-ai ales eroul dumitale? Ce a făcut? Cine îl cunoaşte şi prin ce s-a făcut el cunoscut? De ce eu, cititor, trebuie să-mi pierd vremea cercetînd împrejurările vieţii lui?“

Întrebarea din urmă este cu atît mai dificilă cu cît n-aş avea altceva de răspuns decît: „Poate c-o să vă daţi seama din roman“. Dar dacă lumea va citi romanul fără să vadă şi fără să realizeze prin ce este remarcabil Alexei Fiodorovici, eroul meu? O spun fiindcă, din păcate, mi-e teamă că aşa se va şi întîmpla. Pentru mine el este într-adevăr un om cu totul deosebit, dar am mari îndoieli că voi reuşi să-l conving de acest lucru şi pe cititor. Greutatea constă în faptul că, deşi Alexei Fiodorovici poate fi numit om de acţiune, el se manifestă într-un fel destul de vag şi de nedefinit. De altfel, nici nu cred că s-ar putea în epoca noastră să-i pretindem unui om să urmărească un ţel precis în tot ce face. Un lucru totuşi e sigur, şi anume că eroul meu este un om original, dacă nu chiar ciudat. Originalitatea şi ciudăţenia lui însă mai mult îi dăunează decît îi conferă vreun merit ca să fie luat în seamă de semenii săi, mai ales în timpurile noastre, cînd lumea caută să asocieze cazurile particulare şi să descopere o semnificaţie cît de cît generală în haosul care domneşte pretutindeni. Iar un om ciudat este, de cele mai multe ori, un caz particular, izolat. Nu-i aşa?

Dacă nu sînteţi însă de acord cu ultima afirmaţie şi-mi veţi

răspunde: „Ba nu, nu-i aşa“ sau „nu totdeauna e aşa“, atunci s-ar putea să mă simt ceva mai liniştit în ce priveşte interesul pe care-l poate prezenta eroul meu. Fiindcă un om ciudat nu numai că nu este „totdeauna“ un caz particular, izolat, ci, de multe ori, s-ar putea ca tocmai el să deţină trăsăturile caracteristice ale unei epoci, în timp ce contemporanii lui să fi fost smulşi, dintr-o cauză ori alta, de o răbufnire năprasnică de vînt din chiar ansamblul vieţii...

La drept vorbind, aş fi putut foarte bine să renunţ la toate aceste lămuriri destul de anoste şi confuze şi să încep romanul fără nici un fel de preambul, zicîndu-mi: dacă e sortit să placă, lumea o să-l citească şi aşa. Nenorocirea este însă alta, şi anume că biografia eroului meu este una singură, iar eu am scris două romane. Mai important mi se pare a fi cel de-al doilea dintre ele, care înfăţişează viaţa actuală a eroului meu, cum trăieşte el şi ce face în momentul de faţă. În timp ce primul roman prezintă lucruri petrecute acum treisprezece ani şi nici nu e, de fapt, un roman, ci numai un fragment din prima tinereţe a eroului. Nu mă pot lipsi totuşi de acest fragment, fiindcă multe dintre împrejurările zugrăvite în cel de-al doilea roman n-ar mai putea fi înţelese clar. Lucrul acesta însă mă pune într-o încurcătură şi mai mare decît cea despre care vorbeam mai înainte: din moment ce eu însumi, biograful, consider că pentru un erou atît de modest şi de nedefinit ca al meu şi un singur roman ar fi încă prea mult, cum de-mi permit atunci să mă prezint cititorului cu două tomuri deodată şi în ce fel pot justifica o asemenea înfumurare din partea mea?

Cum nu mă simt în stare să răspund la aceste întrebări, am decis în cele din urmă să le ocolesc pur şi simplu, lăsîndu-le neclarificate. Fireşte, un cititor dotat cu oarecare perspicacitate va fi ghicit de mult că tocmai aici voiam să ajung şi poate fi pe bună dreptate supărat că irosesc în zadar un timp atît de preţios cu o vorbărie inutilă. De data aceasta pot răspunde lămurit că, dacă am irosit atîta timp preţios cu vorbe inutile, am făcut-o în primul rînd din politeţe, iar în al doilea rînd, fiindcă la mijloc este un şiretlic:

orişicum, l-am prevenit, chipurile, dintru început pe cititor. De altfel, ca să spun drept, sînt mulţumit că romanul s-a împărţit de la sine în două părţi distincte, „păstrînd totuşi unitatea de ansamblu“; după ce va şti ce cuprinde primul roman, cititorul va fi în măsură să hotărască singur dacă merită sau nu să înceapă lectura celui de-al doilea. Bineînţeles, nu pretind nimănui să le citească, dimpotrivă, oricine e liber să azvîrle cartea după ce va fi parcurs numai două pagini din primul roman, ca să nu mai pună niciodată mîna pe ea. Există totuşi unii cititori delicaţi – şi mă gîndesc, de pildă la criticii ruşi – care vor ţine cu tot dinadinsul să persevereze cu lectura pînă la sfîrşit, ca să nu comită cumva vreo eroare în judecata lor imparţială. Tocmai faţă de aceşti cititori mă simt cu inima împăcată: cu toată conştiinciozitatea şi pedanteria de care dau dovadă, le ofer motivul cel mai temeinic ca să lase cartea din mînă încă de la primul capitol. Şi cu aceasta am încheiat ce aveam de spus în introducere. Sînt de acord cu domniile voastre că nu avea nici un rost, dar, din moment ce am scris-o, de ce să nu rămînă ca atare?

Şi acum, să trecem la fapte.

Partea întîi

CARTEA ÎNTÎI

Istoricul unei familii oarecare

I

Fiodor Pavlovici Karamazov

Alexei Fiodorovici Karamazov era cel de-al treilea fecior al lui Fiodor Pavlovici Karamazov, un moşier de la noi din ţinut, a cărui moarte tragică, survenită în împrejurări misterioase acum vreo treisprezece ani – despre care o să am prilejul să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo – stîrnise la un moment dat oarecare vîlvă în jurul numelui său (aşa se şi explică de ce lumea îşi mai aduce şi acum aminte de el). Deocamdată mă voi mulţumi să vă spun că acest „moşier“ (cum i se zicea, cu toate că nu-mi amintesc să fi locuit vreodată la el, la moşie) părea a fi un personaj destul de ciudat, deşi ca tip omenesc nu constituia cîtuşi de puţin o excepţie: Fiodor Pavlovici nu era numai o canalie şi un desfrînat, dar, în acelaşi timp, şi un om absurd; trebuie să adaug şi că făcea parte din categoria aceea de inşi care, oricît de absurzi ar fi, se pricep totuşi de minune să-şi aranjeze afacerile, singurul lucru, pare-se, la care se pricep cu adevărat. Aşadar, Fiodor Pavlovici îşi începuse cariera fără să aibă mai nimic, fiindcă moşia lui era destul de săracă: se ducea pe la mesele altora, mîncînd azi aici, mîine dincolo, şi dorinţa lui cea mai mare era să ajungă a trăi pe spinarea unui boier mai cu dare de mînă, ca după moartea lui să iasă la iveală că lăsase o avere care se ridica la aproape o sută de

mii de ruble, bani gheaţă. Şi cînd te gîndeşti că toată viaţa lui fusese cel mai absurd şi mai aiurit individ de la noi din ţinut! Repet: nu este vorba de prostie – majoritatea celor asemenea lui sînt oameni destul de inteligenţi şi mai au, pe deasupra, şi o anumită şiretenie – ci de comportarea absurdă, care are un caracter specific, aş spune chiar naţional.

Fiodor Pavlovici fusese însurat de două ori şi avea trei fii: cel mai mare, Dmitri Fiodorovici, de la soţia dintîi, iar ceilalţi – Ivan şi Alexei – din a doua căsătorie. Prima lui soţie era dintr-o familie de moşieri, Miusov, oameni cu stare şi bine văzuţi în gubernia noastră. Cum se făcea totuşi că o fată frumoasă, cu zestre şi, pe deasupra, inteligentă şi dezgheţată, aşa cum sînt atîtea fete din generaţia noastră şi cum se întîmpla să mai apară pe ici, pe colo şi în trecut, fusese în stare să se mărite cu un „terchea-berchea“, cum era considerat Fiodor Pavlovici pe atunci, asta n-aş mai putea să vă spun. Am cunoscut cîndva o domnişoară din generaţia „romantică“ de altădată, care, după cîţiva ani de tainică iubire pentru un domn, cu care de altfel s-ar fi putut mărita oricînd fără nici un fel de inconvenient, şi-a făurit singură în închipuire tot felul de piedici ce s-ar fi ridicat în calea fericirii sale şi pe care nu le-ar fi putut cu nici un chip înlătura, încît, în cele din urmă, într-o noapte vijelioasă, şi-a făcut seama, aruncîndu-se de pe un mal rîpos – unde, pare-mi-se, se afla o stîncă – în valurile clocotitoare ale unui rîu adînc, şi s-a înecat dintr-o fantezie, numai şi numai ca s-o imite pe Ofelia lui Shakespeare; îmi vine să cred că lucrurile s-ar fi schimbat dacă acea stîncă faimoasă – pe care mai demult o îndrăgise – n-ar fi fost atît de poetică şi dacă în locul ei s-ar fi aflat un mal neted şi foarte prozaic; poate că atunci fata nu s-ar mai fi sinucis. Faptul este perfect autentic şi sînt convins că în ultimele două-trei generaţii cazurile acestea au fost destul de frecvente în istoria poporului nostru. Tot aşa şi cu Adelaida Ivanovna Miusova: măritişul ei fusese, fără doar şi poate, efectul unor influenţe străine, rezultatul „frămîntărilor unui suflet captiv“. Poate că voise să-şi afirme astfel independenţa ei feminină, să protesteze împotriva condiţiilor sociale, împotriva despotismului familiei şi

rudelor, în timp ce, pe de altă parte, imaginaţia ei indulgentă reuşise s-o convingă – deşi numai pentru o clipă – că Fiodor Pavlovici, pe care toată lumea îl ştia ca pe un linge-blide, era în realitate omul cel mai curajos şi mai ascuţit la limbă al epocii aceleia de tranziţie spre alte vremuri mai bune, cînd, de fapt, individul nu era decît un biet măscărici şi o inimă acră, atîta tot. Ceea ce o încîntase mai ales pe Adelaida Ivanovna fusese latura aventuroasă a măritişului ei, adică răpirea. În ceea ce-l priveşte pe Fiodor Pavlovici, prin însăşi poziţia pe care o avea în societate, era omul cel mai potrivit pentru asemenea lovituri de teatru, pentru că dorea din tot sufletul şi cu orice preţ să parvină, iar ca să intri într-o familie bună şi să mai iei şi zestre pe deasupra era, desigur, un lucru foarte ispititor. Cît despre dragoste – pare-mi-se – nu exista nici un dram la mijloc atît din partea miresei, cît şi din partea mirelui, deşi Adelaida Ivanovna era o fată într-adevăr frumoasă. A fost, cred, unicul caz de acest fel din viaţa acestui om mujeratic, gata oricînd să se aprindă la prima chemare, de cum vedea o fustă trecînd pe lîngă el. Adelaida Ivanovna era, aşadar, excepţia, fiind singura femeie care nu-i spunea nimic.

Aproape imediat după ce fugise cu dînsul, Adelaida Ivanovna deschisese ochii asupra bărbatului ei şi-şi dăduse seama că nu simţea nimic altceva pentru el decît dispreţ. Lucrurile stînd astfel, urmările căsătoriei nu întîrziară să se arate. Şi cu toate că familia miresei se resemnase destul de repede, ba chiar acceptase să-i încredinţeze fugarei zestrea cuvenită, cei doi soţi duseseră încă din primele zile o viaţă agitată, de certuri şi neîncetate hărţuieli. Se spune că, în ciuda neînţelegerilor, tînăra căsătorită dăduse totdeauna dovadă de nobleţe şi frumuseţe de caracter, arătîndu-se cu mult deasupra soţului său, care, după cum s-a aflat în ultimul timp, pusese mîna pe toată averea ei – aproape douăzeci şi cinci de mii de ruble – chiar din momentul cînd o căpătase, bani gheaţă, pe care soţia sa trebuise de la bun început să-i considere ca şi pierduţi. În foaia de zestre mai erau trecute un cătun şi o casă destul de arătoasă la oraş, pe care, bineînţeles, Fiodor Pavlovici încercase în fel şi chip să şi le însuşească printr-un act legalizat şi

cine ştie dacă nu şi-ar fi ajuns scopul numai şi numai fiindcă soţia, scîrbită pînă în adîncul sufletului şi sătulă pînă-n gît cînd îl vedea cum îi cerşeşte banii şi încearcă s-o şantajeze cu atîta cinism, se simţea prea istovită ca să-i mai ţină piept şi ar fi dat orice numai ca s-o lase în pace. Din fericire, familia intervenise la timp, retezînd ghearele jecmănitorului. Se ştie, de asemenea, că de multe ori soţii ajungeau chiar la bătaie şi că în asemenea ocazii nu Fiodor Pavlovici, ci Adelaida Ivanovna se dovedea mai iute de mînă. Era o femeiuşcă brunetă, impulsivă, aprigă la mînie, îndrăzneaţă şi, pe deasupra, înzestrată cu o putere fizică la care nu te-ai fi aşteptat. După cîţiva ani de convieţuire, soţia îşi luase lumea în cap şi plecase cu un seminarist, un amărît de învăţător, sărac lipit pămîntului, lăsînd în seama lui Fiodor Pavlovici un copil de trei ani – Mitia. Văzîndu-se singur, preacinstitul soţ nu găsise altceva mai bun de făcut decît să-şi transforme imediat casa într-un fel de harem şi s-o ţină numai în chefuri, iar cînd se sătura de beţii, să colinde gubernia în lung şi-n lat, povestind cu lacrimi în ochi oricui voia să-l asculte despre infamia Adelaidei Ivanovna; lamentările lui erau mai totdeauna însoţite de o serie de amănunte din viaţa conjugală, pe care un soţ se sfieşte de obicei să le dea în vileag faţă de străini. Mai mult, s-ar fi zis că rolul de soţ încornorat pe care-l juca în ochii lumii, ca şi toate detaliile intime nu numai că-i făceau plăcere, ci chiar îl măguleau. „Te lauzi de parc-ai fi fost avansat“, îi spuneau unii mucaliţi. Alţii susţineau că omul se simţea pur şi simplu fericit că, în sfîrşit, avea prilejul să se arate într-o nouă postură comică, prefăcîndu-se într-adins, ca lumea să rîdă şi mai cu poftă, că nu observa ridicolul situaţiei. Cine ştie, poate că totuşi nu era decît o naivitate din partea lui… După cîtva timp, Fiodor Pavlovici izbutise, de bine, de rău, să dea de urma fugarei. Nenorocita se afla la Petersburg, unde se refugiase în cele din urmă cu seminaristul ei, apucînd pe calea celei mai neînfrînate emancipări. Fiodor Pavlovici începuse să se frămînte şi-şi pusese în gînd să plece la Petersburg. Pentru ce, probabil că nici el n-ar fi ştiut să spună. Ar fi şi plecat, desigur, dacă, luînd această hotărîre, nu s-ar fi simţit îndreptăţit să tragă mai înainte un chef zdravăn ca

să prindă curaj. Tocmai atunci, familia soţiei sale fusese înştiinţată însă că biata femeie îşi încheiase socotelile cu viaţa. Murise subit, într-o mansardă, după unii, de febră tifoidă, după alţii, răpusă de foame. În momentul cînd Fiodor Pavlovici aflase vestea, era beat turtă; se zice c-ar fi ieşit valvîrtej în stradă, strigînd de bucurie, cu braţele ridicate la cer: „Slobozeşte acum pe robul tău!“ Unii susţin totuşi că plîngea în hohote, ca un copil, încît ţi se rupea inima auzindu-l, oricît ţi s-ar fi părut de respingător. Se poate să fi avut şi unii şi alţii dreptate, adică să fi fost fericit, pentru că se văzuse în sfîrşit liber, şi să fi şi plîns moartea celei care-i dăruise libertatea. Oamenii, oricît ar fi ei de răi, sînt adeseori mai naivi decît s-ar putea crede şi au o candoare pe care nimeni nu le-ar bănui-o. Ca oricare dintre noi de altfel.

II

Fiodor Pavlovici se descotoroseşte de primul fecior

Nu e greu să ne închipuim ce fel de tată putea să iasă dintr-un om ca Fiodor Pavlovici şi ce educaţie putea el să dea unui copil. Procedase, aşadar, exact aşa cum era de aşteptat, părăsindu-şi cu desăvîrşire şi definitiv odrasla zămislită cu Adelaida Ivanovna, şi nu din ură sau dintr-un sentiment de mîndrie conjugală rănită, ci pentru că uitase, pur şi simplu, că avea un fiu. Aşa se face că în vreme ce tatăl împuia capul tuturor cu tînguirile lui lăcrimoase, făcînd din casa lui un adevărat lăcaş de desfrîu, băieţaşul, Mitia, care abia împlinise trei anişori, ajunsese să fie ocrotit de Grigori, o slugă credincioasă. Dacă acesta n-ar fi avut grijă de bietul copil, nu s-ar fi găsit nimeni în toată casa care să-l primenească măcar. Rudele din partea mamei păreau că nici nu se sinchisesc de existenţa lui, mai ales în primul an. Bunicu-său, domnul Miusov,

tatăl Adelaidei Ivanovna, încetase din viaţă; bunica, rămînînd văduvă, se mutase la Moscova, unde căzuse bolnavă la pat, iar în ceea ce le priveşte pe surorile maică-sii, se măritaseră între timp, aşa încît aproape un an de zile Mitia rămăsese în bordeiul lui Grigori. De altfel, chiar dacă taică-său şi-ar fi amintit de el (oricum, nu se putea să nu ştie că are un copil), l-ar fi ţinut tot aşa surghiunit în cocioaba lui Grigori, fiindcă – orice s-ar zice – băiatul ar fi fost cît de cît o piedică pentru viaţa lui dezmăţată. Tocmai atunci întîmplarea făcuse să se întoarcă în ţară un văr de-ai răposatei, anume Piotr Alexandrovici Miusov, care fusese pînă atunci la Paris şi care mai apoi avea să plece din nou, pentru mai mulţi ani, în străinătate. Pe vremea aceea, Miusov era în floarea tinereţii, un om cu totul deosebit de restul familiei, cultivat şi umblat prin lume, obişnuit cu viaţa marilor capitale, european pînă în vîrful degetelor – şi aşa avea să rămînă toată viaţa – care avea să devină un liberal convins de felul celor de pe la 1840-1850. Miusov, de altfel, era în legătură cu o serie întreagă de liberali din ţară, ca şi din străinătate, oameni în ton cu cele mai avansate idei ale epocii; îi cunoscuse personal pe Proudhon şi pe Bakunin; iar la bătrîneţe nu era plăcere mai mare pentru el decît să vorbească despre evenimentele petrecute în primele trei zile ale Revoluţiei Franceze din februarie 1848, la Paris, la care – după cum lăsa să se înţeleagă – ar fi luat şi el parte, luptînd efectiv pe baricade. Era poate cea mai frumoasă amintire a lui din tinereţe. Ca situaţie materială, era un om înstărit, stăpîn peste o mie de suflete, aşa cum se socoteau avuţiile altădată. Avea o moşie de toată frumuseţea în împrejurimile oraşului, învecinată cu pămînturile vestitei noastre mănăstiri, cu care – încă de la început, adică de cînd intrase în posesia moştenirii – Piotr Alexandrovici era în proces şi părea c-o să mai fie încă multă vreme pentru nu ştiu ce drepturi asupra pescuitului în rîu sau a tăierii copacilor din pădure – nu mai ţin minte. Procesul îl deschisese numai aşa, din principiu, considerînd că era datoria sa de cetăţean luminat să lupte împotriva clericilor. Aflînd despre sfîrşitul Adelaidei Ivanovna, de care-şi aducea foarte bine aminte, fiindcă o admirase

cîndva pentru frumuseţea ei, precum şi despre existenţa lui Mitia, Piotr Alexandrovici se decisese să intervină în această situaţie, cu tot dispreţul pe care-l avea pentru Fiodor Pavlovici şi toată indignarea ce clocotea în inima lui tînără. Abia atunci avusese prilejul să-l cunoască pe Fiodor Pavlovici. Tînărul moşier îi declarase din capul locului că dorea să ia copilul asupra lui şi să-l crească. Mai tîrziu, Miusov povestea – ca un lucru semnificativ pentru caracterul individului – că în momentul cînd îi pomenise despre Mitia, Fiodor Pavlovici făcuse o mutră mirată, ca şi cum nu ar fi înţeles despre cine era vorba şi nici habar n-ar fi avut că la el în casă se afla un copil. Deşi Piotr Alexandrovici putea foarte bine să exagereze, aceasta nu însemna că în spusele lui nu exista şi un grăunte de adevăr. Ce-i drept, lui Fiodor Pavlovici îi plăcuse întotdeauna să joace teatru, intrînd în pielea celor mai diverse personaje, adeseori în mod cu totul gratuit, dacă nu chiar în detrimentul său, ca în cazul de mai sus, bunăoară. Ceea ce de altfel este o particularitate destul de des întîlnită la o serie întreagă de oameni, dintre care unii infinit superiori lui Fiodor Pavlovici. Piotr Alexandrovici luase în serios toată treaba şi reuşise să fie numit (împreună cu Fiodor Pavlovici) tutorele copilului, căruia maică-sa îi lăsase o moşioară şi o casă în oraş. Mitia se mutase, aşadar, la unchiul său de-al doilea, Miusov, care, fiind holtei, după ce pusese la punct situaţia veniturilor sale de la moşie, se grăbise să se întoarcă la Paris, unde se stabili pentru o bună bucată de vreme. Copilul fusese încredinţat unei cucoane din Moscova, şi ea tot mătuşă de-a doua. La rîndul său, Piotr Alexandrovici, prinzînd gustul vieţii în străinătate, mai ales cînd izbucnise revoluţia din februarie, a cărei amintire i se întipărise atît de adînc în suflet, încît pînă la sfîrşitul vieţii căuta mereu prilejul să vorbească despre ea, a uitat şi el de copil. Nu după mult timp, mătuşa din Moscova a închis şi ea ochii; atunci Mitia a fost luat de una dintre fiicele ei măritate. Se pare că şi după aceea băiatului i-a fost dat să-şi schimbe din nou – pentru a patra oară – căminul. Cum şi în ce împrejurări – rămîne să vă spun altă dată, cu atît mai mult cu cît vom mai avea ocazia să vorbim despre primul născut al lui Fiodor

Pavlovici; deocamdată mă voi mulţumi să menţionez numai unele date din biografia lui, fără de care n-aş fi în măsură să încep romanul.

În primul rînd, trebuie să vă spun că Dmitri Fiodorovici era singurul copil al lui Fiodor Pavlovici care crescuse convins că avea ceva avere şi că la majorat avea să devină independent. Altminteri, tinereţea lui fusese destul de agitată; nu apucase să-şi termine studiile şi intrase într-o şcoală militară, după care împrejurările îl aduseseră în Caucaz, unde cîştigase galoane de ofiţer, se bătuse în duel şi fusese degradat, ca mai apoi să-şi recapete iarăşi gradul şi să se ţină noapte de noapte de chefuri, risipind banii în dreapta şi-n stînga. Nu primise nici o leţcaie de la taică-său decît după majorat; pînă atunci se mulţumise să trăiască din datorii. Pe Fiodor Pavlovici îl văzuse pentru prima oară la faţă abia după ce împlinise douăzeci şi unu de ani, atunci cînd sosise în oraş ca să-şi lămurească situaţia materială. Se pare că nu l-a putut suferi pe taică-său din primul moment; de altfel, nici nu zăbovise prea mult în casa părintească, grăbindu-se să-şi ia tălpăşiţa de îndată ce apucase să-i stoarcă bătrînului o sumă oarecare de bani împreună cu promisiunea că-i va trimite regulat veniturile moşiei, în privinţa căreia nu izbutise să afle nimic (ceea ce este semnificativ), nici ce valoare avea, nici la cît se ridicau rentele respective. Taică-său, în schimb, văzuse imediat, încă de la prima lor întîlnire (şi este un lucru care trebuie reţinut), că Mitia habar nu avea ce avere îi rămăsese, socotind-o mult mai mare decît era în realitate. Şi se bucurase să constate asta, fiindcă bătrînul avea planurile lui. Dîndu-şi seama că băiatul este fluşturatic, o fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimaşă, un chefliu căruia îi putea foarte uşor închide gura – fie şi numai pentru cîtăva vreme – cu numai cîteva parale, bătrînul nu pregetase să exploateze situaţia, căutînd să scape de el cu sume derizorii, pe care i le trimitea din cînd în cînd. În cele din urmă, adică la vreo patru ani după ce descinsese pentru prima oară la noi în oraş, Mitia, pierzîndu-şi răbdarea, sosise din nou în localitate, de astă dată hotărît să încheie toate socotelile cu taică-său, şi nu mică i-a fost mirarea cînd i s-a spus lămurit că nu mai

avea nici un sfanţ, că, de altminteri, ar fi fost şi greu să se facă un calcul exact, deoarece sumele pe care le primise depăşiseră de mult valoarea în bani a moşiei – dacă nu cumva chiar îi rămăsese dator lui Fiodor Pavlovici –, că după orice afacere încheiată de acum înainte nu mai avea dreptul să ceară nimic şi aşa mai departe. Uluit, tînărul bănuise că probabil fusese tras pe sfoară, că trebuia să fie un dedesubt cam dubios, îşi ieşise din fire şi mult nu îi lipsise ca să-şi piardă minţile. Toate acestea, fireşte, contribuiseră la declanşarea catastrofei care va constitui obiectul primului nostru roman sau, mai bine zis, cadrul său. Dar mai înainte mă simt dator să spun cîteva cuvinte şi despre ceilalţi doi fii ai lui Fiodor Pavlovici, fraţii lui Mitia, şi să arăt de unde provenea fiecare.

III

Cea de-a doua căsătorie şi odraslele respective

Foarte curînd după ce se descotorosise de Mitia – care avea pe atunci patru ani – Fiodor Pavlovici se însurase pentru a doua oară. Noua căsnicie ţinuse opt ani încheiaţi. A doua soţie era, tot aşa, o fată tînără de tot, Sofia Ivanovna, din altă gubernie, unde Fiodor Pavlovici se întîmplase să meargă odată împreună cu un evreu, cu care făcea mici afaceri. Muieratic, beţiv şi zurbagiu cum era, Fiodor Pavlovici nu neglijase totuşi niciodată să-şi plaseze cît mai bine capitalul şi să-şi aranjeze în chipul cel mai fericit pentru el afacerile, care de cele mai multe ori nu erau tocmai curate. Sofia Ivanovna era orfană, fiica unui oarecare diacon, şi rămăsese de mică singură pe lume. Fata fusese crescută în casa îmbelşugată a tutoarei sale, văduva generalului Vorohov, o bătrînă de neam mare, care o luase sub aripa ei ocrotitoare şi care o tiraniza. Nu cunosc prea multe amănunte, dar am auzit că Sofia Ivanovna,

bună, blîndă şi supusă din fire, fusese surprinsă într-o zi, în cămară, tocmai cînd încerca să-şi lege de gît şţreangul, pe care-l agăţase de o grindă, într-un moment de disperare, sătulă de tirania, toanele şi cicălelile din fiecare clipă ale bătrînei, care, fără să aibă un suflet rău, neavînd ce face toată ziua, ajunsese un adevărat despot. Fiodor Pavlovici se dusese să ceară mîna protejatei, dar generăleasa, după ce se informase asupra lui, îl dăduse pur şi simplu pe uşă afară. Aşa că pretendentul se hotărî să facă apel la mijlocul pe care-l mai folosise o dată şi îi propuse fetei s-o răpească. Şi poate că Sofia Ivanovna nu i-ar fi dat ascultare dacă ar fi aflat la timpul potrivit unele amănunte din viaţa lui. Din păcate, ea locuia în altă gubernie şi, oricum, ce putea să priceapă o copilă de şaisprezece ani, care ştia doar un singur lucru: că, orice s-ar întîmpla, era mai bine pentru ea aşa decît să mai rămînă fie şi o clipă în casa protectoarei sale. Aşa că preferase s-o înlocuiască cu un protector. De astă dată, Fiodor Pavlovici nu căpătă nici un ban zestre, fiindcă generăleasa, mîniată foc, nu voise să-i dea nimic fetei, ba îi mai şi blestemase pe amîndoi; ca să fim drepţi, trebuie să spunem că nici el nu se gîndise la zestre, fiind ispitit de frumuseţea neasemuită a copilei şi mai ales de inocenţa ei. Libertinul acesta, care toată viaţa nu fusese atras decît de nurii celor mai vulgare femei, rămăsese în extaz în faţa purităţii sufleteşti a Sofiei Ivanovna. „Cînd i-am văzut ochişorii aceia nevinovaţi, parcă mi s-a înfipt un cuţit în inimă“, povestea el mai tîrziu, cu rînjetul lui odios. Unui om ca el, corupt pînă în măduva oaselor, chiar şi candoarea îi trezea tot cele mai josnice pofte. Cum nu primise nici o para zestre, ceea ce era, aşa-zicînd, un „păcat“ de care nevastă-sa se făcuse vinovată în ochii lui, şi profitînd de faptul c-o scăpase, chipurile, „din şţreang“, şi avînd în vedere neobişnuita ei blîndeţe şi umilinţă, Fiodor Pavlovici găsi cît se poate de firesc să nu ţină prea mult seama de soţia sa, astfel încît nu se sfii să calce în picioare cel mai elementar respect conjugal încă din primele zile. La el în casă, sub ochii bietei femei, se adunau tot soiul de lepădături şi se dezlănţuiau adevărate orgii. Ca o trăsătură caracteristică, trebuie să menţionez faptul că Grigori, argatul, un

om cu principii morale, altminteri destul de mărginit, încăpăţînat şi morocănos, care o urîse de moarte pe prima lui stăpînă, Adelaida Ivanovna, trecuse acum cu totul de partea noii soţii, luîndu-i mereu apărarea şi certîndu-se din pricina ei cu Fiodor Pavlovici, aşa cum nu şi-ar fi permis nici o slugă. Într-o bună zi pusese chiar cu de la sine putere capăt unei petreceri şi dăduse cu de-a sila pe uşă afară toate muieruştele. După cîţiva ani, sărmana soţie, silită de mică să îndure tirania cuiva, căpătase o boală de nervi, destul de frecventă printre femeile din popor, despre cele atinse de morb lumea zicînd că sînt „apucate“. Bolnava, chinuită adesea de cumplite crize de isterie, ajungea uneori să-şi iasă din minţi. Cu toate acestea, adusese pe lume doi feciori, Ivan şi Alexei, cel dintîi născut chiar în primul an de căsnicie, cel de-al doilea – trei ani mai tîrziu. La moartea ei, Alexei abia dacă împlinise trei anişori; însă oricît ar părea de ciudat, băiatul îşi aducea aminte de maică-sa, bineînţeles numai aşa, ca prin vis. După ce Sofia Ivanovna închisese ochii pe veci, băieţii ei împărtăşiseră soarta primului născut al lui Fiodor Pavlovici, Mitia; fuseseră adică părăsiţi cu desăvîrşire de tatăl lor, care nici habar n-avea de ei, ajungînd şi ei să se aciueze tot în coliba argatului Grigori. Acolo îi găsise tiranica generăleasă, binefăcătoarea care o crescuse pe mama lor. Bătrîna mai trăia încă şi, în cei opt ani de căsnicie ai Sofiei Ivanovna, nu reuşise să uite jignirea pe care o suferise. În tot acest timp obţinuse pe ascuns informaţii precise asupra vieţii pe care Sofia era silită s-o ducă şi, aflînd că biata femeie era bolnavă şi trăia mai rău ca în iad, declarase de vreo două-trei ori în auzul protejatelor sale: „Aşa-i trebuie, a pedepsit-o Dumnezeu pentru că n-a ştiut să fie recunoscătoare“.

Exact la trei luni după moartea Sofiei Ivanovna, generăleasa descinsese pe nepusă masă la noi în oraş, ducîndu-se glonţ la Fiodor Pavlovici. Nu zăbovise mai mult de o jumătate de oră în localitate, dar fusese un răstimp destul de bogat în evenimente. Era pe înserat. Fiodor Pavlovici, cu care generăleasa nu mai dăduse ochii de opt ani încheiaţi, ieşise s-o întîmpine umblînd pe două cărări. Lumea vorbeşte că, fără să sufle o vorbă, de cum îl văzuse

înaintea ei, bătrîna i-ar fi tras două perechi de palme de răsunase curtea şi, înşfăcîndu-l de ciuful din frunte, l-ar fi zgîlţîit de vreo trei ori, apoi, tot aşa, fără un cuvînt, o pornise întins spre cocioaba unde se aflau copiii. Văzîndu-i în ce hal erau, murdari ca vai de ei şi neprimeniţi, îi mai arsese o palmă şi lui Grigori, punîndu-i în vedere c-o să-i ia cu dînsa; îi scosese apoi afară aşa cum îi găsise, îi înfăşurase într-o pătură pe amîndoi şi, urcîndu-i în trăsură, plecase înapoi, acasă. Grigori, ca o slugă supusă ce era, înghiţise palma fără să crîcnească şi fără să-şi îngăduie vreo obrăznicie, dimpotrivă, o petrecuse pe bătrînă pînă la caretă şi, aplecîndu-se pînă la pămînt, o asigurase cu gravitate că „Dumnezeu are s-o răsplătească pentru bieţii orfani“. „Degeaba, că tot dobitoc eşti!“, îi strigase generăleasa la plecare. Înţelegînd, în sfîrşit, ce se întîmplase, Fiodor Pavlovici chibzuise că, de fapt, situaţia nu putea decît să-i convină, drept care mai apoi, cînd i se ceruse să declare formal că într-adevăr consimţea să i se încredinţeze generălesei creşterea copiilor, nu făcuse nici o obiecţie. Cît despre cele două palme încasate, o bună bucată de vreme umblase încolo şi încoace prin oraş, povestind oricui voia să-l asculte toată tărăşenia.

Din nefericire generăleasa murise după cîtva timp de la întîmplare, nu însă înainte de a fi lăsat prin testament cîte o mie de ruble fiecăruia din băieţi, „pentru creşterea lor, bani de care să se folosească numai ei, în aşa fel încît să le ajungă pînă la majorat, fiindcă şi aşa e o pomană prea mare pentru nişte copii ca ei, iar dacă doreşte cineva să facă mai mult, n-are decît să deschidă punga“ etc. etc. Eu n-am citit testamentul, dar am auzit că el cuprindea astfel de dispoziţii curioase sau, în orice caz, era destul de original formulat. Principalul moştenitor al bătrînei era un om de vază, mareşalul nobilimii din gubernia respectivă, Efim Petrovici Polenov. Acesta căutase, fireşte, să ia legătura cu tatăl băieţilor, însă, dîndu-şi seama din capul locului că nu va reuşi să scoată de la el nici o leţcaie pentru creşterea copiilor (deşi în asemenea ocazii Fiodor Pavlovici nu răspundea niciodată cu un refuz categoric, mulţumindu-se doar să tărăgăneze lucrurile şi, la fiecare nouă amînare, să învăluie totul într-o peltea sentimentală),

se ocupase personal de soarta lor şi ajunsese să se ataşeze mai ales de cel mai mic, Alexei, care fusese ani de zile găzduit chiar în sînul familiei mareşalului. Ţin să atrag de la început atenţia cititorului asupra acestei împrejurări. Aşadar, dacă aceşti doi tineri ar fi datorat cuiva recunoştinţă pentru creşterea şi învăţătura primită, acesta ar fi fost numai Efim Petrovici, un om de o mare nobleţe sufletească şi de o rară bunătate. Mareşalul nu numai că nu se atinsese de mia de ruble lăsată prin testament de bătrînă, dar avusese grijă s-o mai şi sporească, aşa încît la majorat, calculînd dobînzile respective, fiecare din băieţi avea un capital de cîte două mii de ruble; îi crescuse pe socoteala lui, cheltuind bineînţeles mai mult de o mie de ruble pentru fiecare în parte. Despre copilăria şi adolescenţa acestor băieţi n-am să vorbesc prea mult, mărginindu-mă să menţionez numai unele împrejurări mai importante. Despre cel mai mare dintre ei, Ivan, nu pot spune, de altfel, decît că fusese un copil ursuz, taciturn, care, fără să fie timid, de la vîrsta de zece ani îşi dăduse foarte bine seama că era crescut de oameni străini, trăind din mila lor, că avea un tată de care ţi-era şi ruşine să vorbeşti şi aşa mai departe. De mic, adică foarte curînd după ce fusese primit în sînul familiei Polenov – cel puţin aşa se povestea mai tîrziu – se dovedise că băiatul era excepţional de înzestrat din fire şi avea o aplecare deosebită pentru învăţătură. N-aş putea să spun exact cum s-au petrecut lucrurile, dar la treisprezece ani Ivan părăsise căminul protectorului său pentru a pleca la Moscova ca să urmeze liceul, fiind dat în seama unui ilustru pedagog cu multă experienţă, prieten din copilărie cu Efim Petrovici. Amintindu-şi mai apoi de toate acestea, Ivan mărturisea că-i datora foarte mult lui Polenov, care avea „pasiunea faptelor bune“ şi pe care-l încîntase ideea că un băiat cu asemenea aptitudini geniale avea să încapă pe mîinile unui pedagog tot genial. De altminteri, nici protectorul său şi nici genialul pedagog nu mai erau în viaţă în momentul cînd tînărul nostru isprăvise liceul şi păşise pragul universităţii. Cum, din păcate, Efim Petrovici nu apucase să ia măsurile necesare înainte de a fi închis ochii, plata sumei lăsate prin testament de generăleasa cea tiranică – sumă care, între timp,

datorită dobînzilor se dublase – fusese întîrziată de o serie întreagă de formalităţi şi tergiversări inerente, aşa că în primii doi ani de facultate tînărul se descurcase destul de greu, fiind silit să se întreţină şi să şi înveţe în acelaşi timp.

Trebuie să menţionăm că în tot acest timp Ivan nici nu încercase măcar să-i scrie tatălui său, poate din mîndrie şi dispreţ, poate dintr-un calcul rece şi sănătos, fiind convins că n-o să ajungă la nici un rezultat. Indiferent de motivele rezervei sale, fapt este că Ivan nu se pierduse cu firea şi, după ce dăduse un timp meditaţii cu douăzeci de copeici pe oră, căpătase în cele din urmă de lucru prin diferite redacţii de ziare, unde se prezenta cu cîte un articolaş de zece rînduri însăilat pe marginea unor fapte diverse, semnînd „Un martor ocular“. Se zice că aceste articolaşe erau fără excepţie atît de interesante şi scrise cu atîta vervă, încît avuseseră totdeauna succes. În felul acesta, Ivan Fiodorovici reuşise încă de pe atunci să-şi dovedească într-un mod palpabil superioritatea intelectuală faţă de toată pletora aceea a tineretului nostru studios de ambele sexe, a nefericiţilor în permanentă luptă cu mizeria, care băteau zi de zi pragurile ziarelor şi revistelor din capitală, incapabili să găsească un alt mijloc mai fericit de a-şi cîştiga existenţa decît făcînd traduceri şi prelucrări din limba franceză. După ce luase astfel contact cu redacţiile, Ivan Fiodorovici menţinuse legătura cu ele, iar în ultimii ani de facultate începuse să publice o serie de articole de specialitate scrise cu talent, ajungînd să-şi creeze oarecare faimă în cercurile literare. Numele lui fusese însă într-adevăr remarcat şi reţinut de un număr mai mare de cititori abia în ultimul an, şi în chip cu totul surprinzător, după publicarea unui anumit articol. E un caz care merită să fie menţionat. Terminînd studiile universitare, Ivan, care îşi pusese în gînd să plece cu cele două mii de ruble în străinătate, publicase într-una din revistele cu prestigiu un articol destul de curios, care făcuse oarecare vîlvă, şi nu numai în rîndurile specialiştilor, lucru cu atît mai ciudat cu cît subiectul abordat era cu totul străin de preocupările lui; Ivan studiase ştiinţele naturii. Articolul trata o problemă la ordinea zilei în momentul acela, şi anume reforma

jurisdicţiei bisericeşti. După ce analiza părerile îndeobşte cunoscute, autorul sfîrşea prin a-şi da în vileag propria opinie. Dar ceea ce atrăgea îndeosebi luarea-aminte erau tonul în care fusese scris articolul şi concluzia lui neprevăzută. Citindu-l, mulţi dintre aceia care susţineau extinderea puterii bisericeşti crezuseră că autorul apăra punctul lor de vedere; în acelaşi timp, articolul fusese aplaudat nu numai de adepţii laicizării unora dintre instituţiile clericale, dar chiar şi de atei. Pînă la urmă, se găsiră cîţiva deştepţi care să decreteze că în fond articolul cu pricina nu era decît o mistificare, un caraghioslîc. Am socotit totuşi cu cale să-l pomenesc, deoarece, la un moment dat, ajunsese să fie cunoscut chiar şi în vestita noastră mănăstire. Şi cum aici toată lumea se interesa în cel mai înalt grad de reformă, articolul prilejuise o adîncă nedumerire. Interesul sporise cînd se aflase numele autorului, care se dovedise a fi unul dintre concetăţenii noştri, feciorul „ăluia, ştii cine, al lui Fiodor Pavlovici“. Şi tocmai atunci se întîmplase să sosească şi cel în cauză la noi în oraş.

Îmi amintesc că de la început m-am întrebat cu o uşoară strîngere de inimă pentru ce venise oare Ivan Fiodorovici şi trebuie să mărturisesc că multă vreme n-am reuşit să înţeleg motivul ce-l îndemnase să facă acest pas funest, punctul de plecare al unei serii de întîmplări dezastruoase. În primul rînd mi se părea curios că un tînăr atît de instruit, de mîndru şi, în aparenţă, atît de rezervat fusese în stare să treacă pragul unei case al cărei stăpîn ducea o viaţă atît de odioasă, venind să-şi vadă tatăl, care niciodată nu voise să ştie de el, ba, mai mult chiar, uitase cu desăvîrşire că exista pe lume şi nici măcar nu recunoştea c-ar fi băiatul lui şi care, deşi în ruptul capului nu i-ar fi dat o leţcaie, toată viaţa stătuse cu frica în sîn că într-o bună zi feciorii săi, Ivan şi Alexei, îl vor sili să le dea bani. Şi cu toate acestea, tînărul sosise în oraş şi acceptase să locuiască în casa unui părinte de teapa lui Fiodor Pavlovici, ba încă stătuse acolo o lună sau două, împăcîndu-se de minune cu el. Şi nu numai eu m-am mirat de lucrul acesta. Piotr Alexandrovici Miusov, rudă de a şaptea spiţă cu Fiodor Pavlovici după soţia dintîi, despre care am avut prilejul să vorbesc mai

înainte şi care sosise de curînd de la Paris, unde se stabilise definitiv, ca să-şi vadă moşia, se arăta şi mai uimit decît alţii. Mi-aduc aminte că odată, după ce-l cunoscuse personal pe tînărul nostru, care-i făcuse o deosebită impresie şi cu care discuta uneori în contradictoriu, plin de invidie într-ascuns pentru cultura lui, spusese: „Ivan e un om atît de mîndru, capabil oricînd să-şi cîştige singur existenţa, în plus are şi ceva parale cu care ar putea să plece în străinătate: atunci ce caută aici? E limpede ca lumina zilei că n-a venit după bani, cu atît mai mult cu cît taică-său în nici un caz nu i-ar da un sfanţ. Nu-i place să bea şi nici nu este ceea ce se cheamă un desfrînat. Cum se face că se înţelege atît de bine cu bătrînul, încît Fiodor Pavlovici nu mai poate să trăiască fără el?“. Aşa şi era: Ivan exercita o vădită influenţă asupra tatălui său, care uneori chiar se îndupleca să-l asculte, deşi era încăpăţînat din fire şi pătimaş; ba de la o vreme începuse parcă să se poarte mai frumos…

Se aflase mai apoi că unul dintre motivele pentru care venise aici Ivan fusese şi faptul că fratele lui mai mare, Dmitri Fiodorovici, îl rugase să se ocupe de interesele lui. Cei doi fraţi nu avuseseră încă ocazia să se vadă la faţă decît abia acum, cînd se întîlniseră aici, în oraş, deşi erau mai de mult în corespondenţă, întreţinînd un schimb de scrisori prilejuit de o anumită împrejurare deosebit de importantă, mai ales pentru Dmitri Fiodorovici. Despre toate acestea cititorul va fi însă informat mai pe larg la momentul oportun. Totuşi, chiar după ce îmi fusese dat să cunosc împrejurarea aceea excepţională, Ivan Fiodorovici rămăsese mai departe o enigmă pentru mine, iar venirea lui – tot atît de inexplicabilă.

Trebuie să adaug că în momentul acela Ivan părea să fie un fel de mediator între tatăl şi fratele lui mai mare şi că, probabil, voia să-i împăciuiască, cei doi fiind certaţi la cuţite; mai mult chiar, fiul îl dăduse în judecată pe bătrîn.

Acest mic grup familial atît de armonios avea pentru întîia oară ocazia să se reunească, iar unii dintre membrii lui se vedeau acum pentru prima dată în viaţă. Alexei Fiodorovici, cel mai mic dintre

fraţi, era singurul care venise de mai bine de un an în urbea noastră. Din păcate, îmi vine cam greu să vorbesc despre el în această introducere, înainte de a fi apucat să-l prezint în cuprinsul romanului; mă văd totuşi obligat să-i închin şi lui cîteva rînduri, cel puţin ca să lămuresc o anumită particularitate, fiindcă trebuie să vă spun din capul locului că eroul meu vi se va înfăţişa îmbrăcat în rasa călugărească. Da, Alexei Fiodorovici îşi făcea de un an de zile ucenicia în mănăstirea noastră şi părea decis să se izoleze definitiv între zidurile ei.

IV

Prîslea, Alioşa

Pe vremea aceea, Alioşa abia împlinise douăzeci de ani (Ivan avea douăzeci şi trei, iar Dmitri, douăzeci şi şapte). De la bun început mă simt dator să vă spun că nu era nicidecum un fanatic, nici măcar – cel puţin aşa îmi făcea impresia – un mistic. Prefer să vă împărtăşesc din capul locului părerea pe care o aveam despre el. Alioşa, în sufletul căruia încolţise de timpuriu dragostea faţă de semenii lui, se hotărîse să ia calea mănăstirii, singura cale ce-i captivase imaginaţia, oferind inimii sale zbuciumate un ideal, acela de a ieşi din bezna răutăţii lumeşti la lumina iubirii. Calea aceasta exercitase o influenţă cu atît mai adîncă asupra lui, cu cît întîmplarea îi scosese înainte un om extraordinar – aşa cum îl vedea el pe atunci –, pe schimnicul nostru, părintele Zosima, despre care toată lumea vorbea. Tînărul se apropiase de el cu toată ardoarea unei prime iubiri ce clocotea în inima lui înflăcărată. E un lucru pe care fără îndoială nu-l pot nega, şi anume că Alioşa era un copil ciudat şi că particularitatea aceasta a lui s-a manifestat, ca să zic aşa, chiar din faşă. Spuneam mai înainte că, deşi la moartea maică-sii n-avea mai mult de trei anişori, în sufletul lui se păstrase

nealterată amintirea chipului, a mîngîierilor ei. „O văd ca aievea în faţa ochilor“, mărturisea băiatul. Sînt amintiri care se păstrează (aşa cum prea bine se ştie) chiar de la o vîrstă mai fragedă, bunăoară de la doi ani, amintiri ce apar ca licăre în noapte, ca un fragment luminos dintr-un tablou de proporţii vaste, singurul care a rămas intact, în timp ce restul s-a şters, a dispărut cu desăvîrşire. La fel se întîmplase şi cu Alioşa: memoria lui nu reţinuse decît o înserare tihnită de vară, fereastra deschisă, razele soarelui ce pătrundeau pieziş în odaie (mai ales razele acelea piezişe), icoana din colţ, sub care ardea o candelă, şi mama lui în genunchi, cu faţa scăldată în lacrimi, ţipînd isteric... Îl strîngea în braţe frenetic şi implora Născătoarea să aibă grijă de el, întinzînd mîinile în care ţinea copilul spre icoană, ca şi cum ar fi vrut să-l pună sub ocrotirea ei... apoi dădaca dînd buzna în odaie şi, îngrozită, smulgîndu-i-l din braţe... Ce spectacol! Chipul maică-sii i-a rămas adînc întipărit în minte, aşa cum îl văzuse în clipa aceea, pătimaş, aproape dement, dar de o negrăită frumuseţe, cel puţin aşa i se păruse atunci. Nu-i plăcea însă să vorbească niciodată despre aceste amintiri. În copilărie, ca şi mai apoi, în adolescenţă, Alioşa nu fusese prea expansiv şi nici prea vorbăreţ, dar nu din neîncredere sau din sfiiciune, ori pentru că ar fi fost ursuz şi sălbatic din fire; dimpotrivă, lipsa lui de expansivitate avea cu totul altă cauză: tînărul era în permanenţă stăpînit de o frămîntare lăuntrică, un sentiment cu totul personal, care nu avea nici o legătură cu nimeni, dar era atît de copleşitor, încît ajungea să uite cu desăvîrşire de existenţa celor din jur. Şi totuşi lui Alioşa îi erau dragi oamenii; toată viaţa lui avea să păstreze o încredere oarbă în ei, fără să fie socotit de cineva vreodată prost sau naiv. În felul lui de a fi (atît în copilărie, cît şi mai apoi, de-a lungul întregii sale existenţe) era ceva care te făcea să-ţi dai seama că nu voia să judece pe nimeni, că în nici un caz nu şi-ar fi acordat dreptul de a condamna şi nici n-ar fi fost în stare să condamne pe cineva vreodată. Ai fi zis chiar că admitea fără să cîrtească orice josnicie, deşi adesea se simţea cuprins de o tristeţe amară.

Mai mult: ajunsese atît de departe, încît nimeni pe lume n-ar fi

izbutit să-i stîrnească mirarea sau să-l înspăimînte, şi asta încă din cea mai fragedă pruncie. Aşadar, cînd se pomenise dintr-odată în mijlocul acelui lăcaş al desfrîului, aşa cum pe drept cuvînt putea fi numită casa tatălui său, tînărul acesta pudic şi cast, în vîrstă de numai douăzeci de ani, se mulţumise doar să se depărteze fără o vorbă atunci cînd ochii săi refuzau să mai privească dezmăţul în care se bălăcea bătrînul, dar niciodată nu-şi dispreţuise părintele, nici nu-l condamnase cumva. Fiodor Pavlovici, care în tinereţe fusese linge-blide şi era deci deosebit de sensibil la orice i-ar fi putut răni amorul propriu, la început se uitase la el pe sub sprîncene, bănuitor („De ce-o fi stînd aşa, mereu tăcut? Înseamnă că sînt o mulţime de lucruri pe care le osîndeşte în sinea lui“, îşi zicea el), ca foarte curînd după aceea, la vreo două săptămîni, să nu-l mai slăbească o clipă, îmbrăţişîndu-l şi sărutîndu-l mereu, ce-i drept, cu o duioşie de beţiv, în momentele de efuziune, după ce băuse un pahar mai mult, dar în acelaşi timp şi cu o dragoste vădită, sinceră, adîncă, aşa cum nu fusese în stare, probabil, să iubească pe nimeni pînă atunci…

De altfel, era destul ca Alioşa să apară undeva, ca toată lumea să-l îndrăgească. În casa binefăcătorului său, Efim Petrovici Polenov, care-l crescuse, reuşise să-i cîştige pe toţi, încît puteai foarte bine să crezi că făcea parte chiar din familie. Şi totuşi, atunci cînd intrase în casa aceea, Alioşa era la o vîrstă cînd nu te puteai aştepta din partea unui copil să recurgă în chip premeditat la viclenie sau la cine ştie ce artificii ori linguşiri servile numai ca să placă şi ca să fie iubit. Darul de a cîştiga dragostea celorlalţi era ceva înnăscut la el, făcea parte – cum s-ar zice – din însăşi firea lui spontană şi lipsită de prefăcătorie. La fel i se întîmplase şi la şcoală, deşi ai fi crezut mai curînd că se număra printre copiii care stîrnesc îndeobşte suspiciunea, dacă nu chiar ura colegilor de clasă, ajungînd în cele din urmă calul lor de bătaie. De multe ori, bunăoară, cădea pe gînduri şi parcă se închidea în sine. De mic îi plăcea să se ascundă în cîte un ungher şi să citească; colegii lui îl priveau însă cu atîta drag, astfel încît din primul moment şi pînă la sfîrşit, atîta timp cît urmase şcoala, se poate spune pe drept cuvînt

că Alioşa fusese favoritul clasei. Nu era nici exuberant şi nici prea zburdalnic de felul lui, dar îţi dădeai seama numaidecît că nu era nici ursuz; dimpotrivă, avea o fire senină, egală, fără toane. Nu se simţise niciodată îndemnat să-şi dea aere. Poate de aceea nu se temuse de nimeni vreodată şi cu toate acestea băieţii vedeau foarte bine că nu-şi făcea nici o fală din tăria lui de caracter, ba le venea să creadă că Alioşa n-avea habar c-ar fi curajos şi că nu ştia ce înseamnă frica. Uita pe loc orice jignire ce i s-ar fi adus. Nu trecea nici un ceas şi era gata să stea iarăşi de vorbă sau chiar să-i adreseze el însuşi cuvîntul celui care-l jignise, senin şi cu inima deschisă, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, fără a se preface cumva c-ar fi avut numai aşa, un moment de uitare, ori că intenţionat ar fi căutat să treacă peste ofensa ce i se adusese; dimpotrivă, se purta ca şi cum n-ar fi avut nici un motiv să fie supărat, ceea ce nu putea decît să-i cîştige definitiv simpatia copiilor, făcîndu-i să fie trup şi suflet alături de el. Era totuşi ceva în felul său de a fi care-i ispitea mereu pe colegi, încă din primele clase de liceu şi pînă mai apoi, în cursul superior, să-l dea în tărbacă, fără nici un pic de răutate însă, ci numai aşa, ca să se distreze puţin pe socoteala lui. Alioşa era de o pudoare feciorelnică, ce mergea pînă la absurd. Nu putea suporta să audă unele cuvinte sau discutîndu-se într-un anumit fel despre femei. Din nefericire, acele cuvinte şi discuţii „speciale“ sînt o meteahnă cu neputinţă de stîrpit în şcolile noastre. Nevinovaţi în sufletul lor şi cu inima curată, băieţii – nişte copii în fond – simt o deosebită plăcere să spună în clasă, uneori chiar în gura mare, unele lucruri şi să descrie anumite scene despre care pînă şi soldaţii se sfiesc să vorbească în orice moment; mai mult chiar, soldaţii nu înţeleg sau poate nici nu cunosc o bună parte din lucrurile pe care le ştiu la o vîrstă destul de fragedă copiii din înalta noastră societate sau din familiile de intelectuali. Mă îndoiesc că în cazul acesta ar putea fi vorba despre o aplecare spre desfrîu sau despre imoralitate, nici măcar despre un veritabil cinism, despre ceva vicios, adînc înrădăcinat; există însă un cinism superficial, pe care copiii îl consideră de multe ori un rafinament subtil, un act de bravură

care merită să fie imitat. Văzînd că „Aleoşka Karamazov“ îşi astupa urechile de cîte ori se pomenea „despre aşa ceva“, băieţii se strîngeau buluc în jurul lui, silindu-l să-şi ia mîinile de la urechi şi strigîndu-i în faţă tot felul de cuvinte obscene. Alioşa se zvîrcolea, căutînd să se smulgă din mîinile lor, se trîntea pe jos şi nu ştia ce să mai facă pentru a scăpa de ei; suporta însă în tăcere toate umilinţele, fără să crîcnească măcar, fără să le adreseze o singură insultă. Pînă la urmă, copiii se îndurau să-l lase în pace şi nu-l mai sîcîiau tot timpul spunîndu-i „fetiţa“, ba chiar se uitau la el cu un fel de compătimire. Trebuie să mai adăugăm că în toate clasele, fără să fi fost vreodată premiant, Alioşa se numărase totdeauna printre cei mai buni elevi.

După moartea lui Efim Petrovici, Alioşa urmase încă doi ani la liceul din capitala guberniei. Curînd după ce Polenov îşi dăduse obştescul sfîrşit, soţia lui, nemîngîiată, plecase pentru mai multă vreme în Italia împreună cu toată familia, alcătuită aproape exclusiv din femei, iar Alioşa rămăsese să fie găzduit mai departe de două cucoane, rude mai îndepărtate de-ale lui Efim Petrovici; cum însă şi în ce condiţii ajunsese să se mute acolo, habar n-avea. Ceea ce era iarăşi o trăsătură caracteristică pentru el, niciodată Alioşa nu părea curios să ştie pe a cui socoteală trăia. În privinţa aceasta era diametral opus fratelui său Ivan Fiodorovici, care înfruntase mizeria în primii doi ani de facultate, muncind ca să se întreţină şi care de mic copil simţise cît era de amară pîinea pe care o mînca în casa protectorului său. Nu trebuie să judecăm însă cu prea mare severitate nici această trăsătură de caracter, de vreme ce oricine avea prilejul să-l cunoască putea să-şi dea seama cu uşurinţă că Alioşa făcea parte dintre oamenii, aş putea spune, naivi din fire, care, dacă le-ar fi picat cumva din senin cine ştie ce avere, n-ar fi pregetat s-o cedeze cu prima ocazie, fie pentru vreo operă de binefacere, fie chiar vreunui şarlatan iscusit, dacă l-ar fi solicitat. În general, n-aş greşi afirmînd că nu cunoştea valoarea banului, nu în sens literal, bineînţeles. Cînd căpăta bani de buzunar, deşi lui nici prin gînd nu i-ar fi trecut să-i ceară, se întîmpla uneori să-i păstreze şi cîteva săptămîni, neavînd ce face

cu ei, dacă nu cumva îi risipea cît ai bate din palme. Piotr Alexandrovici Miusov, care era foarte susceptibil în chestiuni de bani şi de onestitate burgheză, după ce-l ţinuse sub observaţie o bucată de vreme, îşi formulase părerea asupra lui în felul următor: „Cred că e singurul om din lume care, lăsat de capul lui, fără o leţcaie, în mijlocul unui oraş necunoscut, cu un milion de locuitori, nu s-ar prăpădi, n-ar muri nici de foame, nici de frig, fiindcă oricînd s-ar găsi cineva care să-i dea de mîncare şi un adăpost, iar dacă, să zicem, s-ar întîmpla să nu găsească pe nimeni, sînt convins că s-ar descurca foarte uşor şi aşa, singur, fără să se umilească şi fără să cadă pe capul celui care l-ar primi în casă; dimpotrivă, aş spune că pentru acesta ar fi o adevărată fericire să-l adăpostească pe Alioşa“.

Alioşa nu apucase să-şi termine studiile secundare; mai avea un an, cînd, într-o bună zi, veni să le anunţe aşa, tam-nisam, pe gazde că vrea să plece acasă, fiindcă avea de lămurit cu taică-său ceva care-l frămînta. Cucoanele se arătară grozav de mîhnite că le părăseşte, ba la început se ţinură morţiş de el să nu se ducă. Şi cum drumul nu costa cine ştie ce, nu-l lăsară să-şi amaneteze ceasul pe care-l primise în dar de la familia protectorului său, în ajunul plecării în străinătate, ba îi mai dădură şi bani, mai mulţi chiar decît îi trebuiau, înzestrîndu-l pe deasupra şi cu haine şi lenjerie. Alioşa le restituise însă o parte din sumă, spunîndu-le că voia neapărat să meargă cu clasa a treia. Odată sosit la noi în oraş, cînd taică-său începuse să-l descoasă de ce nu avusese răbdare să-şi termine mai întîi şcoala ca să vină acasă, Alioşa căzuse pe gînduri, fără să-i răspundă nimic. Puţin mai apoi se aflase că se interesa de mormîntul maică-sii. Pentru asta chiar şi venise, mărturisise el, ca să vadă unde era îngropată. Nu cred să fi fost însă singurul motiv care-l determinase să se întoarcă. Mai curînd aş crede că nu ştia nici el prea bine pentru ce se înapoiase şi că n-ar fi fost cu nici un chip în stare să explice cuiva ce pornire se trezise în sufletul lui, purtîndu-i paşii spre un drum nou, necunoscut, dar pe care din momentul acela nu-l mai putea ocoli. Fiodor Pavlovici nu se pricepuse să-i arate unde era înmormîntată cea de-a doua soţie a

sa pentru simplul motiv că nu mai dăduse niciodată pe la cimitir după ce sicriul fusese coborît în groapă şi, cum trecuse cam mult de atunci, uitase cu desăvîrşire unde se afla…

Şi acum, cîteva cuvinte despre Fiodor Pavlovici. Înainte de venirea lui Alioşa, tatăl acestuia dispăruse pentru o bună bucată de vreme de la noi din oraş. Cam la vreo doi-trei ani după moartea celei de-a doua soţii, plecase în sudul Rusiei, ca să poposească, în cele din urmă, la Odessa, unde se statornicise pentru cîţiva ani. Acolo făcuse cunoştinţă din primul moment, după cum zicea el, cu o mulţime de ovrei, ovreice, ovreiaşi şi ovreicuţe, ca pînă la urmă să ajungă prieten la cataramă cu toţi. Şi, după toate probabilităţile, în perioada aceasta se dezvoltase iscusinţa lui de a stoarce bani şi din piatră seacă şi de a strînge parale. Abia cu vreo trei ani înainte de venirea fiului său Alioşa se înapoiase în oraşul nostru, de astă dată definitiv. Prietenii lui de odinioară îl găseau puţin ramolit, deşi nu atinsese încă pragul bătrîneţii. Nu se putea spune nici c-ar fi fost mai omenos acum decît în tinereţe, dimpotrivă, era parcă şi mai arogant. Aşa că, de pildă, bufonul de altădată simţea în prezent un fel de cinică satisfacţie să-i pună pe alţii să îmbrace costumul de măscărici. Toată viaţa îi plăcuse să-şi facă de cap cu femeile, dar acum ajunsese un desfrînat de cea mai joasă speţă. În scurt timp inaugurase cîteva cîrciumi noi în ţinut. Se ştia îndeobşte că avea ceva parale – dacă nu chiar o sută de mii de ruble, în orice caz cam pe aproape. Multă lume din oraş şi din împrejurimi lua bani cu împrumut de la el, bineînţeles în schimbul unor gajuri cît se poate de sigure. În ultimul timp era puhav la faţă de la băutură şi nu mai părea să fie chiar în toate minţile; uneori nu-şi dădea seama ce făcea, pierdea socoteala lucrurilor, începea cu una şi sfîrşea cu alta, avea gesturi dezordonate şi se îmbăta tot mai des. Dacă nu ar fi fost nelipsitul său valet Grigori, care îmbătrînise odată cu el, purtîndu-i de grijă ca o dădacă, Fiodor Pavlovici ar fi intrat desigur în cine ştie ce buclucuri serioase. Se pare că venirea lui Alioşa avusese oarecare înrîurire asupra lui din punct de vedere moral şi că în sufletul acestui om îmbătrînit înainte de vreme se treziseră unele reminiscenţe de mult adormite: „Ştii, îi

spunea el uneori lui Alioşa, pe care se străduia să-l cunoască mai bine, semeni grozav cu ea, cu apucata“. Voia, adică, să spună, cu răposata lui soţie, mama lui Alioşa. Pînă la urmă, tot valetul Grigori fusese cel care-l ajutase pe băiat să găsească mormîntul „apucatei“. Unchiaşul îl luase cu el la cimitir şi acolo, într-un colţ, îi arătase o placă de fontă, modestă, dar destul de aspectuoasă, pe care stăteau scrise numele, starea, vîrsta şi anul morţii răposatei, iar dedesubt un epitaf de modă veche, aşa cum poţi citi la tot pasul pe mormintele celor din pătura mijlocie. Mare îi fuse mirarea lui Alioşa aflînd că placa funerară era tot opera lui Grigori. El o pusese, pe cheltuiala lui, în memoria bietei „apucate“, după ce Fiodor Pavlovici, pe care-l tot bătuse la cap, pomenindu-i mereu de cimitir, plecase în cele din urmă la Odessa, lăsînd baltă totul – şi mormîntul, şi amintirile din trecut. Alioşa nu se lăsase deloc cuprins de emoţie cînd descoperise, în sfîrşit, locul unde era îngropată maică-sa; ascultase relatarea judicioasă a lui Grigori, care-i împărtăşea cu gravitate împrejurările în care placa fusese aşezată şi, după ce stătuse cîteva clipe cu capul în piept, plecase fără să scoată o vorbă. Un an întreg după aceea n-a mai călcat prin cimitir.

Deşi episodică, întîmplarea aceasta avusese o anumită înrîurire asupra lui Fiodor Pavlovici, manifestată însă într-un chip cu totul original. Tatăl lui Alioşa făcuse o donaţie de o mie de ruble mănăstirii noastre pentru pomenirea răposatei sale soţii, dar nu a celei de-a doua, mama lui Alioşa, „apucata“, ci a primei neveste, Adelaida Ivanovna, care-l lua la bătaie. În aceeaşi seară se îmbătase criţă şi începuse să-i înjure pe călugări de faţă cu Alioşa. Nu era evlavios şi în viaţa lui nu aprinsese nici măcar o lumînare de cinci copeici la biserică. Ce bizare sînt ideile şi sentimentele unor asemenea indivizi şi ce curioase elanuri se nasc cîteodată în sufletul lor!

După cum spuneam, Fiodor Pavlovici se buhăise din pricina băuturii. În perioada despre care vorbim, pe figura lui se putea citi cu uşurinţă atît caracterul, cît şi felul său de viaţă. Pe lîngă pungile ce-i atîrnau puhave sub ochii mici, bănuitori, ironici şi pururea

aroganţi, pe lîngă sumedenia de cute subţiri ce-i brăzdau obrajii cît pumnul, dolofani, de sub bărbia lui ascuţită ieşea în afară, lunguieţ şi bulbucat ca o pungă cu bani, mărul lui Adam, făcînd ca mutra lui să pară pe cît de libidinoasă, pe atît de respingătoare. Dacă mai adăugăm că avea o gură mare, flămîndă, cu buze groase ce lăsau să i se vadă dinţii stricaţi, ca nişte cioturi negricioase, portretul va fi pe deplin creionat. Cînd vorbea, te împroşca tot cu salivă. El însuşi, de altminteri, lua în derîdere propria-i înfăţişare, deşi părea cît se poate de mulţumit de sine. Îi plăcea de obicei să atragă atenţia asupra nasului său, acvilin, potrivit ca mărime şi foarte subţire. „Adevărat nas de roman, zicea el; nasul împreună cu mărul lui Adam îmi dau – nu-i aşa? – aerul unui patrician roman, bineînţeles din timpul decăderii Imperiului Roman“, şi se umfla în pene de cîte ori spunea asta.

Curînd după ce descoperise mormîntul mamei sale, Alioşa îl anunţă pe nepusă masă că avea de gînd să intre la mănăstire şi că monahii acceptaseră să-l primească în rîndurile lor spre a-şi face ucenicia; îi mărturisi totodată că dorea din toată inima lucrul acesta, cerîndu-i binecuvîntarea părintească. Bătrînul ştia deja că stareţul Zosima, care-şi căuta mîntuirea în schitul cinului nostru călugăresc, făcuse o adîncă impresie asupra „băiatului tatii cel cuminte“.

— Stareţul este, fără îndoială, ceea ce se cheamă un monah cinstit, mai cinstit decît toţi la un loc, rosti Fiodor Pavlovici după ce-l ascultă cu toată atenţia, în tăcere, pe Alioşa, fără să dea nici un semn de mirare. Hm, vasăzică băiatul tatii cel cuminte vrea să intre acolo! Fiodor Pavlovici se cam întrecuse cu băutura şi un zîmbet larg, ce lăsa să se întrevadă o şiretenie ascunsă şi un vicleşug de beţiv, îi lăbărţa gura pînă la urechi. Hm, ca să vezi, puteam să jur că o să ajungi aici! Deci, asta îţi dorea sufleţelul! Bine, n-am nimic de zis. Tu să ştii că ai două mii de ruble puse deoparte, zestrea ta, şi pe urmă, eu, poţi să fii sigur, îngeraşule, că n-o să te părăsesc niciodată şi dacă va fi nevoie o să dau de la mine tot ce trebuie pentru tine. Dar dacă n-o să ne pretindă nimic, n-are rost – nu-i aşa? – să le-o luăm înainte. Şi apoi tu ce cheltuieşti? Cît

mănîncă o păsărică, două grăunţe pe săptămînă, o să-ţi tot ajungă... Hm, ştii, există undeva o mănăstire şi lîngă ea un sătuc, unde locuiesc – cel puţin aşa vorbeşte lumea – „nevestele călugărilor“, după cum li se spune prin partea locului. Sînt vreo treizeci de muieri, dacă nu şi mai bine... Am fost şi eu odată în satul acela, care e destul de interesant în felul lui, în orice caz ceva aparte. Tot ce nu mi-a plăcut e că-i prea din cale-afară de rusesc, nu găseşti nici picior de franţuzoaică. Şi doar călugării ar avea de unde să facă rost, că nu duc lipsă de parale. Nu-i nimic, cînd au să prindă de veste, o să vină ele şi singure. Ei, la noi în mănăstire, fireşte, despre muieri nici pomeneală, iar călugări sînt peste două sute. De treabă oameni! Toţi postesc. Ştiu precis... Hm, vasăzică vrei să iei calea bisericii? Mie, ce să-ţi spun, îmi pare rău de tine, Alioşa, zău că-mi pare rău; nu ştiu dac-o să mă crezi, dar mi te-ai lipit de suflet... Cel puţin o să ai prilejul astfel să te rogi pentru noi, păcătoşii, că prea ne-am făcut de cap! Mă tot gîndeam, cine oare o să se roage şi pentru mine? Vezi tu, măi băieţaş, eu îs cam nătărău în treburile astea sau poate nu crezi ce-ţi spun? Şi totuşi aşa e, sînt un nătărău şi jumătate. Dar în prostia mea, uite, tot stau cîteodată şi mă gîndesc, rar, fireşte, dar mă gîndesc: „Nu se poate, îmi zic, ca, după ce-oi da ortul popii, dracii să nu mă ia în furci şi să nu mă împingă în împărăţia lor“. Dar, mă întreb eu, furcile de unde le iau? Şi cum sînt? De fier? Cine le face? Să fie oare pe lumea cealaltă asemenea fabrici? Cuvioşiile lor îşi închipuie, bunăoară, că iadul are tavan. Eu, ce să zic, cred; de ce să nu cred că există iad, dar fără tavan! E un lucru mai inteligent, mai avansat, adică aşa cum spune Luther. Şi totuşi, parcă nu-i tot aia dacă iadul are ori nu tavan? Ei, fir-ar să fie! Păi, dacă iadul nu are tavan, înseamnă că nu există nici furci. Şi dacă nu există, toate celelalte se dau peste cap, dar parcă nu-mi vine să cred că-i aşa, fiindcă atunci cine o să mă ia în furci ca să mă azvîrle în iad? Că dacă nu m-o azvîrli pe mine, ce s-ar întîmpla atunci? Unde ar mai fi dreptatea? Aşadar, dacă nu există furci, *il faudrait les inventer*[1] special pentru mine, numai şi numai pentru mine, că de-ai şti tu ce pramatie-i taică-tău, Alioşa!...

— Nu există nici un fel de furci, rosti grav, cu glas scăzut, Alioşa,

uitîndu-se drept în ochii tatălui său.

— Da, da, ştiu, nu sînt decît umbre de furci. Aşa trebuie să fie. Cel puţin aşa spunea un francez, vorbind despre iad: *J'ai vu l'ombre d'un cocher, qui avec l'ombre d'une brosse, frottait l'ombre d'un carrosse*[2]. Dar tu de unde ştii că nu există furci? Lasă, după ce o să stai cîtva timp printre călugări, o să-ţi schimbi părerea. Ştii ceva: du-te acolo şi vezi, caută de află care-i adevărul. Pe urmă vino şi spune-mi şi mie. Parcă totuşi te simţi mai împăcat să pleci pe lumea cealaltă ştiind ce te poate aştepta. De altminteri, e mai cuminte, cred, să stai acolo, la mănăstire, decît la un bătrîn beţiv ca mine, cot la cot cu ţiitoarele mele... Deşi tu eşti ca şi îngerii din cer, nimic nu s-ar atinge de tine. S-ar putea deci ca şi acolo să rămîi tot aşa cum ai fost, de aceea te las să pleci, am încredere în tine. Aghiuţă nu ţi-a furat minţile. Focul ce o să pîlpîie în tine o să ardă cît o arde şi o să se stingă; pînă la urmă, o să-ţi treacă şi o să te întorci acasă. Că eu ce am de făcut decît să te aştept? Simt că eşti singurul om de pe lume care nu mă condamnă, da, simt, dragul tatii, s-ar putea să nu simt?

Îl podidiră lacrimile. Era sentimental de felul lui. Hain şi sentimental.

V

Stareţii

Unii cititori ar putea, cine ştie, să-şi închipuie că eroul nostru avea în el ceva bolnăvicios, că era un exaltat din fire, destul de mărginit, altminteri, la minte, un tinerel firav şi visător, palid la faţă, dacă nu cumva un neurastenic. Dimpotrivă, Alioşa, care pe vremea aceea avea nouăsprezece ani, era un adolescent voinic, cu bujori în obraji, cu privirea senină, plesnind de sănătate. S-ar putea spune chiar că era chipeş, zvelt, potrivit de înalt, cu părul

blondînchis, cu trăsături regulate, deşi poate avea o figură un pic cam prelungă, cu ochi cenuşii, scînteietori, depărtaţi unul de altul, de obicei gînditor şi în aparenţă stăpîn pe sine. Se vor găsi probabil unii care să riposteze că un obraz rumen, de fapt, nu exclude nici fanatismul, nici misticismul; însă impresia mea e că Alioşa era în fond mai realist decît mulţi alţii. Da, era firesc ca trăind printre călugări să creadă şi el în minuni; dar după părerea mea, minunile nu vor reuşi niciodată să-l descumpănească pe un realist. Un realist nu va ajunge credincios datorită minunilor. Fiindcă un spirit cu adevărat realist, dacă nu este credincios, va găsi oricînd în sufletul său tăria şi însuşirile necesare ca să nu creadă în minuni, iar în cazul cînd minunea i s-ar impune ca un fapt incontestabil, mai curînd se va îndoi de propriile lui simţuri decît s-o admită ca atare. Iar dacă totuşi o va admite, atunci o va accepta numai ca pe un fapt natural, despre care n-a avut prilejul să ia cunoştinţă pînă atunci. În sufletul unui realist nu credinţa este aceea care se naşte din minune, ci minunea ia naştere din credinţă. E suficient deci ca un realist să înceapă a crede pentru ca, tocmai datorită spiritului său realist, el să admită neapărat şi minunea. Apostolul Toma a spus că nu va crede pînă nu va vedea cu ochii săi, ca, după ce a văzut, să exclame: „Domnul meu şi Dumnezeul meu!“ Oare minunea va fi fost aceea care l-a determinat să creadă? Probabil că nu; a crezut pentru că voia să creadă, dacă nu cumva, în adîncul sufletului său, credea chiar în momentul cînd mărturisea: „Dacă nu voi vedea, nu voi crede!“.

Se va găsi poate cineva care să spună că Alioşa era, de fapt, un om limitat şi incult, că n-a mai apucat să-şi termine studiile ş.a.m.d. Este adevărat că n-a isprăvit şcoala; ar însemna totuşi să-l nedreptăţim peste măsură socotindu-l cumva mărginit sau prost Nu pot decît să repet ceea ce spuneam mai înainte, şi anume că, dacă Alioşa luase calea mănăstirii, o făcuse numai pentru că în momentul acela era singura cale spre care fusese cu deosebire atras, oferind un ideal sufletului său zbuciumat, acela de a ieşi din beznă la lumină. Trebuie de asemenea să adăugăm că Alioşa era, cel puţin pînă la un anumit punct, ceea ce se cheamă un tînăr din

vremea noastră, adică o fire cinstită, iubitoare de adevăr, pe care-l căuta cu stăruinţă şi credea în el şi care, purtînd în sine acest crez, era hotărît cu tot dinadinsul să lupte pentru adevăr din răsputeri; însufleţit de rîvna înfăptuirilor imediate, a faptelor de vitejie, gata să-şi jertfească şi viaţa pentru a le împlini. Din păcate, tinerii aceştia nu pricep că a-ţi jertfi viaţa este adesea, poate, lucrul cel mai uşor, mult mai uşor, de pildă, decît acela de a-ţi închina cinci-şase ani din tinereţa-ţi clocotitoare unei învăţături aride, ştiinţei bunăoară, fie şi numai ca să-ţi sporeşti înzecit forţele pentru a putea sluji cît mai bine adevărul şi actele de eroism pe care doreşti din toată inima să le săvîrşeşti, fiind ţelul tău în viaţă. Dar pentru majoritatea tinerilor o asemenea jertfă este mai presus de puterile lor. Alioşa se hotărîse să aleagă o cu totul altă cale decît junimea contemporană, avînd totuşi şi el sufletul însetat de aceleaşi înfăptuiri imediate. Şi după ce se apucase să reflecteze mai serios şi să se pătrundă de credinţa în nemurirea sufletului şi în existenţa lui Dumnezeu, fără să mai stea pe gînduri, decisese spontan: „Vreau să trăiesc pentru nemurire; nu accept sub nici un motiv compromisuri sau jumătăţi de măsură“. După cum, dacă ar fi ajuns la concluzia că Dumnezeu nu exista şi că sufletul nu era nemuritor, ar fi devenit pe loc ateu şi socialist (pentru că socialismul nu se rezumă numai la problema muncitorească sau, aşa cum se spune îndeobşte, a celei de-a patra stări, ci în primul rînd e vorba de însăşi problema ateismului, a expresiei sale contemporane, problema Turnului Babel construit fără ajutorul divin, şi nu pentru a atinge slăvile cereşti de aici, de jos, din lumea noastră pămîntească, ci pentru a pogorî cerurile pe pămînt). Acum lui Alioşa i s-ar fi părut curios, ba chiar imposibil, să trăiască mai departe aşa cum trăise pînă atunci. Hristos a spus: „Dacă voieşti să fii desăvîrşit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor şi vei avea comoară în cer; după aceea vino şi urmează-Mi“. La rîndul său, Alioşa se gîndise: „Nu se poate să dau numai două ruble în loc să-mi împart «averea» şi nici să mă mulţumesc a merge la liturghie în loc de «urmează-Mi».“ Cine ştie dacă în mintea lui nu stăruia cumva amintirea vagă a mănăstirii din preajma oraşului nostru,

unde nu se poate ca maică-sa să nu-l fi luat cîndva cu dînsa la slujbă! Se prea poate, de asemenea, să fi avut o influenţă oarecare şi razele oblice ale asfinţitului ce învăluiau icoana în momentul cînd „apucata“ îl ridicase în braţe. Alioşa probabil venise îngîndurat şi grav la noi în oraş numai ca să-şi poată da seama dacă la mănăstire trebuia într-adevăr să-şi dea „întreaga avere“ sau dacă „două ruble“ ar fi fost de ajuns, iar întîmplarea i-l scosese pe stareţ în cale…

După cum am mai spus, era vorba de stareţul Zosima; dar înainte de a trece mai departe, mă simt dator să arăt ce rol au de îndeplinit „stareţii“ în mănăstirile noastre şi-mi pare nespus de rău că nu sînt nici destul de competent în această materie, nici absolut sigur de exactitatea informaţiilor. Voi încerca totuşi să lămuresc cititorii în cîteva cuvinte, fără să caut să adîncesc mai mult problema. În primul rînd, trebuie să spun că oamenii de specialitate, cunoscători în materie, susţin că stăreţia ar fi apărut destul de recent în mănăstirile noastre, adică de mai puţin de un secol, în timp ce în tot Orientul pravoslavnic, pe Muntele Sinai şi pe Muntele Athos, această demnitate datează de mai bine de un mileniu. Unii spun că în vechime ar fi existat şi la noi stăreţia sau cel puţin că ar fi trebuit să existe, dar că ar fi căzut în desuetudine, fiind definitiv părăsită în urma calamităţilor ce se abătuseră asupra Rusiei: jugul tătăresc, zavistia ce domnea în ţară şi întreruperea legăturilor cu Orientul după ce Constantinopolul fusese cucerit de turci. Se pare că stăreţia ar fi renăscut la sfîrşitul secolului trecut, datorită unui vestit anahoret, Paisie Velicikovski, şi a ucenicilor săi, deşi pînă astăzi – adică într-un răstimp de aproape o sută de ani – nu şi-au însuşit-o decît prea puţine mănăstiri, ba chiar a fost supusă persecuţiilor ca o inovaţie străină Rusiei. La noi înflorise mai cu seamă în faimosul schit Optina din Kozelsk. Cum şi cine o făcuse să pătrundă la noi în mănăstire, n-aş putea să spun, dar pînă la vremea în care se desfăşoară povestirea de faţă se perindaseră trei generaţii de stareţi, iar cuviosul Zosima, ultimul dintre ei, măcinat de boală şi şubred, era cu un picior în groapă şi nu se ştia încă cine avea să-i ia locul. Era într-adevăr o

problemă foarte serioasă pentru mănăstirea noastră, care, pînă în momentul cînd fusese introdusă stăreţia, nu avusese un prestigiu deosebit (nu poseda nici moaşte sfinte, nici icoane făcătoare de minuni, iar numele ei nu era legat de nici una dintre legendele glorioase înscrise în cronicile neamului sau de vreun eveniment istoric, ori de cine ştie ce merite strălucite faţă de patrie). Mănăstirea noastră ajunsese la o situaţie înfloritoare, dobîndindu-şi totodată faima numai datorită stareţilor săi, pe care sumedenia de credincioşi din toate colţurile Rusiei veneau să-i vadă şi să le ceară sfatul, străbătînd mii de verste. Aşadar, ce este un stareţ? Stareţul este acela care găzduieşte în sufletul său şi îmbrăţişează cu voinţa sa propriul tău suflet şi voinţa ta. Din clipa cînd şi-a ales un stareţ, omul renunţă la propria sa voinţă, încredinţîndu-i-o lui cu cea mai deplină supunere şi cu o totală uitare de sine. Acela care îşi pecetluieşte astfel soarta acceptă de bunăvoie această încercare, această ucenicie austeră, în speranţa că la capătul unor îndelungate străduinţe va ajunge să se învingă pe sine şi să se domine atît de bine, încît după o viaţă întreagă de ascultare să poată dobîndi, în sfîrşit, deplina libertate, descătuşîndu-se de propriul său eu, ca nu cumva să împărtăşească soarta celor ce-şi încheie viaţa fără a fi reuşit să se regăsească pe sine. Această instituţie, adică stăreţia, nu este o simplă abstracţie, apariţia ei în Orient fiind urmarea unei practici – pentru epoca noastră – milenare. Îndatoririle faţă de stareţ nu se mărginesc numai la obişnuita „ascultare“, ce, precum se ştie, dăinuie din cele mai îndepărtate vremuri în mănăstirile din Rusia. Cel care face un astfel de legămînt faţă de duhovnicul pe care şi l-a ales e obligat să i se spovedească în permanenţă, după cum tot aşa trebuie să existe o legătură indestructibilă între cel care primeşte şi cel care face legămîntul.

Se povesteşte, de pildă, că odată, în vremurile străvechi ale creştinismului, un frate n-ar fi îndeplinit ascultarea dată de stareţul său, pe care l-a părăsit, fugind din mănăstire şi trecînd în altă ţară, adică din Siria în Egipet. Acolo, după o viaţă îndelungată plină de fapte minunate, s-a învrednicit să pătimească pentru

credinţă şi să moară ca un mucenic. Drept pentru care Biserica s-a gîndit să-i îngroape cu cinste trupul neînsufleţit, socotindu-l din momentul acela printre sfinţi; însă în clipa în care, diaconul a rostit „ieşiţi cei chemaţi“, sicriul, în care se aflau rămăşiţele sfîntului, s-a smuls din loc şi a zburat afară din biserică. Lucrul acesta s-a repetat de trei ori. Abia atunci a ieşit la iveală că sfîntul mucenic încălcase ascultarea pe care o datora stareţului său, părăsindu-l şi, prin urmare, cu toate slăvitele sale fapte, nu putea dobîndi iertarea păcatelor fără dezlegarea acestuia. Aşadar, îngropăciunea nu s-a putut, îndeplini decît după ce l-au chemat pe stareţ să-i dea dezlegarea. Fireşte, nu este decît o veche legendă, dar iată mai jos un caz autentic şi ceva mai recent. Un călugăr din zilele noastre venise să-şi caute mîntuirea la Muntele Athos, cînd, într-o bună zi, stareţul său i-a poruncit să părăsească mănăstirea pe care o îndrăgise ca pe un sfînt lăcaş şi un liman liniştit şi să plece spre Ierusalim, să se închine la locurile sfinte, ca după aceea să se întoarcă în nordul Rusiei, undeva în Siberia. „Acolo ţi-e locul, nu aici.“ Călugărul, uimit şi vrednic de plîns, s-a înfiinţat la patriarhul ecumenic de la Constantinopol cerîndu-i dezlegarea; patriarhul i-a răspuns că nu este nicidecum în măsură să-l dezlege şi că nu există pe toată faţa pămîntului şi nici nu e posibil să existe o putere care să-l dezlege de ascultarea primită în afară de stareţul însuşi. De aici se poate vedea că, în anumite cazuri, stăreţia era învestită cu o putere nelimitată, aproape de neînţeles. Şi tocmai de aceea, în primele timpuri, s-ar putea spune c-a fost chiar persecutată în unele mănăstiri. În popor, stareţii s-au bucurat însă dintru început de un prestigiu deosebit. Oamenii cei mai simpli, ca şi feţele alese veneau, bunăoară, să li se închine stareţilor de la noi din mănăstire şi să-şi mărturisească păcatele, îndoielile şi necazurile, cerîndu-le un sfat sau o îndrumare. Din pricina aceasta cei care priveau cu ochi răi pe stareţi îi acuzau, printre altele, că înjoseau în chip samavolnic sfînta taină a spovedaniei, luînd-o în deşert, deşi faptul că ucenicul sau laicul îşi deschidea mereu sufletul în faţa duhovnicului ales nu avea deloc caracterul unei taine bisericeşti. Stăreţia a izbutit totuşi să se statornicească în cele

din urmă, pătrunzînd treptat în mai toate mănăstirile ruseşti. Ce-i drept, instituţia aceasta încercată vreme de o mie de ani, în scopul regenerării sprituale a omului, ce-i dă posibilitatea să-şi descătuşeze sufletul din robie şi să atingă perfecţiunea morală, poate foarte bine să ajungă o armă cu două tăişuri, aşa încît, în locul smereniei şi stăpînirii depline asupra propriei fiinţe, să sădească în inima unora cea mai demonică trufie, adică să-i arunce în lanţuri, iar nicidecum să-i elibereze.

Stareţul Zosima avea şaizeci şi cinci de ani şi se trăgea dintr-o familie de moşieri. Cîndva, în tinereţe, fusese ofiţer într-un regiment din Caucaz. Impresia puternică pe care i-o făcuse lui Alioşa se datora, fără îndoială, unui soi de har sufletesc care-l deosebea de restul oamenilor. Tînărul locuia în aceeaşi chilie cu stareţul, care-l îndrăgise, îngăduindu-i a sta în preajma sa. Trebuie să spunem că, deşi Alioşa se statornicise în mănăstire, nu era încă legat în nici un fel de ea. Putea, bunăoară, să iasă oricînd voia, ba chiar să lipsească zile întregi, iar dacă purta rasa călugărească o îmbrăcase de bunăvoie, ca să nu existe nici o diferenţă între el şi ceilalţi ucenici, dar totodată, fireşte, şi pentru că aşa îi plăcea lui. Imaginaţia sa juvenilă fusese probabil adînc impresionată de slava şi puterea de care stareţul era înconjurat. Se spunea că, primind de ani şi ani la el, în chilie, toată lumea care, dornică de o povaţă şi însetată de cuvîntul său alinător, venea să-şi deschidă inima în faţa lui, Zosima ar fi adunat în sine atîtea mărturisiri, atîta zbucium sufletesc şi atîtea spovedanii, încît spiritul lui devenise extraordinar de pătrunzător; era destul să arunce o privire asupra unui necunoscut, ca să ghicească imediat ce păs îl adusese la el, ce dorea şi ce suferinţă îl apăsa, spre marea uimire şi descumpănirea a celui nou-venit, ba uneori spre spaima bietului om, care vedea că taina lui era cunoscută înainte chiar de a fi apucat să deschidă gura. În acelaşi timp, Alioşa observase că mulţi dintre vizitatori, adică majoritatea celor care veneau pentru întîia oară să stea de vorbă între patru ochi cu stareţul, intrau de obicei speriaţi, neliniştiţi, pentru ca la urmă să plece, aproape fără excepţie, înseninaţi, fericiţi, încît chiar şi cea mai sumbră figură se lumina.

Aşijderea, îl surprindea faptul că stareţul nu se arăta deloc încruntat, dimpotrivă, mai totdeauna era vesel cînd venea lumea să-l vadă. Călugării spuneau că se apropia cu tot sufletul tocmai de cei mai păcătoşi dintre oaspeţii săi; ba chiar, cu cît omul era mai împovărat de păcate, cu atît îl îndrăgea mai mult. Printre monahi erau unii care l-au urît toată viaţa şi l-au duşmănit, însă aceştia erau din ce în ce mai puţini, urîndu-l îndeobşte pe tăcute; printre duşmanii lui Zosima se numărau şi persoane cu mare prestigiu şi greutate în mănăstire, de pildă, un schimnic, cel mai bătrîn dintre toţi, căruia i se dusese faima deoarece făcuse legămîntul tăcerii şi postea cu cea mai mare străşnicie. În schimb, mai toţi ceilalţi erau de partea lui, mulţi chiar îl iubeau sincer, din toată inima, cu o rîvnă ce mergea uneori pînă la fanatism. Aceştia mărturiseau deschis – deşi, ce-i drept, nu în gura mare – că stareţul era fără doar şi poate un sfînt şi, gîndindu-se că i se apropia sfîrşitul, se aşteptau din zi în zi să înfăptuiască cine ştie ce minuni, făcînd să se reverse o slavă fără seamăn asupra mănăstirii. Alioşa credea şi el orbeşte în harul de a săvîrşi minuni al stareţului, la fel cum credea în sicriul ce-şi luase zborul din biserică. Văzuse atîţia oameni care veniseră la Zosima cu cîte un copil sau cu vreo rudă bolnavă, rugîndu-l să pună mîna pe creştetul lor ori ca să se roage pentru ei; unii dintre aceştia se întorceau în scurtă vreme, dacă nu chiar a doua zi, la mănăstire şi, căzînd la picioarele stareţului, îi mulţumeau cu lacrimi în ochi pentru vindecarea celor în suferinţă. Alioşa nu-şi punea niciodată întrebarea dacă era într-adevăr vorba de o tămăduire miraculoasă sau numai de o simplă ameliorare survenită de la sine în evoluţia bolii; credea cu tot dinadinsul în forţa spirituală cu care era înzestrat învăţătorul său, iar slava acestuia se răsfrîngea şi asupră-i, ca şi cum ar fi fost propriul său triumf.

Mai cu seamă îi creştea inima de bucurie şi se lumina la faţă atunci cînd stareţul ieşea în întîmpinarea mulţimii de credincioşi ce-l aştepta la poarta mănăstirii – oameni simpli, din popor, veniţi de cine ştie unde din cuprinsul Rusiei, să-l vadă şi să-i primească binecuvîntarea. Lumea se prosterna în faţa lui lăcrimînd, îi săruta

picioarele, femeile strigau în gura mare, întinzînd spre el pruncii sau împingînd din spate cîte o biată bolnavă muncită de „ducăse-pe-pustii“. Stareţul le vorbea şi, cum stăteau aşa, cu capetele plecate, rostea asupra lor o scurtă rugăciune şi-i binecuvînta, dîndu-le apoi drumul să plece; în ultima vreme însă, din pricina crizelor ce-l chinuiau tot mai des, Zosima ajunsese ca o umbră, încît nu mai avea putere să iasă pînă la uşa chiliei, şi credincioşii îl aşteptau zile întregi în prag. Alioşa nu se întreba de ce, oare, bătrînul era atît de iubit şi nici de ce lumea cădea la picioarele lui, lăcrimînd înduioşată atunci cînd îl vedea. O, el îşi dădea prea bine seama că pentru sufletul smerit al rusului, al omului din popor, istovit de necazuri şi nevoi, dar mai ales covîrşit de veşnicele nedreptăţi şi de povara eternelor sale păcate – ale sale, ca şi ale lumii întregi – nu exista nevoinţă mai puternică, nici consolare mai deplină decît un obiect sau un om sfînt căruia să-i poată cădea în faţă şi să i se poată închina, zicîndu-şi în adîncul lui: „Cel puţin dacă noi sîntem păcătoşi, netrebnici şi slabi de înger, se află pe lume un sfînt, un om mai presus decît toţi, un suflet drept, în care sălăşluieşte adevărul. Prin urmare, adevărul nu s-a irosit, vom avea şi noi parte de el odată şi odată, cînd va pogorî peste tot pămîntul, precum ni s-a făgăduit“. Alioşa ştia că aşa, şi nu altfel, simţea şi judeca poporul, ştia şi înţelegea lucrul acesta, şi pentru el nu mai încăpea nici o îndoială că Zosima era într-adevăr sfîntul acela în sufletul căruia se păstra dreptatea divină, aşa cum nu se îndoiau de stareţ nici mujicii care plîngeau şi nici femeile lor bolnave care-şi întindeau spre el pruncii. Cu atît mai vîrtos era convins Alioşa – mai convins chiar decît toţi ceilalţi monahi – că, după ce bătrînul va închide ochii, mănăstirea va fi în mare cinste şi slavă. De altfel, de la un timp încoace, sufletul său era stăpînit de un puternic şi mistuitor entuziasm, ce ardea cu o flacără tot mai vie. Pe Alioşa nu-l tulbura cîtuşi de puţin că stareţul era un om fără seamăn: „N-are a face, îşi zicea în sinea sa, oricum ar fi, stareţul este un sfînt şi în inima lui sălăşluieşte taina primenirii tuturor, puterea aceea fără seamăn care va statornici cîndva dreptatea pe pămînt şi va face ca toţi oamenii să devină sfinţi şi să se iubească

între ei, să nu mai existe pe lume nici bogaţi, nici sărmani, nici suspuşi, nici umili, să fie unul asemenea celuilalt şi toţi deopotrivă copiii Domnului. Atunci se va întrona cu adevărat împărăţia lui Hristos“. Acesta era visul pe care îl hrănea în sufletul său Alioşa.

Se pare că tînărul nostru fusese adînc impresionat de sosirea celor doi fraţi mai mari, pe care nici măcar nu-i cunoscuse pînă atunci. Cu Dmitri Fiodorovici se împrietenise mai repede şi mai strîns decît cu celălalt frate, Ivan Fiodorovici (frate bun şi după tată, şi după mamă), deşi Dmitri venise mai tîrziu la noi în oraş. Era foarte curios să-l cunoască mai bine pe Ivan, dar, deşi se împliniseră două luni de cînd acesta se afla în localitate şi se vedeau destul de des, nu izbutiseră să se apropie unul de altul. Alioşa, tăcut din fire, părea că aştepta mereu ceva, că se simţea stingherit din nu ştiu ce pricină; la rîndul său, Ivan, deşi în primele zile Alioşa îi surprinsese de cîteva ori privirea aţintită asupra lui, cercetătoare, uitase foarte curînd de existenţa mezinului sau cel puţin aşa s-ar fi spus. Alioşa îşi dăduse numaidecît seama de acest lucru şi se simţise ruşinat, punînd lipsa de interes pe care i-o arăta fratele său pe seama diferenţei de vîrstă şi mai ales de cultură dintre ei. În acelaşi timp se întreba dacă nu cumva mai putea fi o altă pricină la mijloc care să explice lipsa lui de interes, un motiv pe care Alioşa nu avea cum să-l cunoască; i se părea că Ivan era preocupat de ceva, probabil de un lucru foarte important, că avea un ţel pe care-l urmărea, ştiind totodată că era foarte greu de atins; de aceea, pesemne, părea să se sinchisească atît de puţin de frate-său mai mic: aceasta era, fireşte, singura explicaţie a privirilor lui absente. Alteori Alioşa se gîndea că, poate, savantul şi ateul Ivan se uita cumva cu dispreţ la un biet călugăr tinerel şi naiv ca el, care-şi făcea ucenicia. Ştia prea bine că fratele lui era ateu. Fără să se simtă jignit de acest dispreţ – în cazul în care Ivan într-adevăr l-ar fi dispreţuit – Alioşa aştepta cu timiditate şi, în acelaşi timp, cu o nelinişte inexplicabilă clipa cînd Ivan va binevoi, în sfîrşit, să se apropie de el. Dmitri Fiodorovici vorbea despre Ivan cu cel mai adînc respect, ba chiar cu un tremur de emoţie în glas. Din gura lui aflase Alioşa o serie de amănunte asupra acelei împrejurări

importante care-i legase atît de strîns în ultima vreme pe cei doi fraţi mai mari. Veneraţia pe care Dmitri o avea faţă de Ivan i se părea cu atît mai semnificativă lui Alioşa, cu cît, în comparaţie cu Ivan, fratele cel mare era aproape incult şi, puşi alături, se deosebeau atît de mult unul de altul ca individualitate şi fire, încît nu ştiu dacă s-ar fi găsit pe lume doi oameni mai diferiţi.

Cam pe atunci a avut loc în chilia stareţului care, precum spuneam, făcuse o adîncă impresie asupra lui Alioşa, întîlnirea sau, mai bine zis, reunirea tuturor membrilor acestui nucleu familial alcătuit din elemente atît de disparate. Motivul ce o prilejuise era de fapt un pretext. În momentul acela divergenţele dintre Dmitri Fiodorovici şi tatăl acestuia, Fiodor Pavlovici, pricinuite de moştenire şi diferite răfuieli băneşti, atinseseră punctul culminant şi păreau cu neputinţă de aplanat. Relaţiile se înăspriseră într-atît încît situaţia devenise insuportabilă. Se pare că Fiodor Pavlovici fusese cel care venise cu propunerea, mai mult aşa, în glumă, ca să se întrunească cu toţii în chilia stareţului Zosima şi, fără a recurge la mijlocirea lui directă, să încerce a ajunge la o înţelegere cît mai decentă, cu gîndul că prezenţa bătrînului monah şi cinul din care făcea parte nu puteau decît să impună respect şi dorinţă de împăciuire. Dmitri, care nu-l vizitase niciodată pe stareţ şi nici măcar nu ştia cum arăta, bănuise numaidecît că taică-său voia să-l intimideze, punîndu-l faţă în faţă cu bătrînul călugăr; dar cum în adîncul său îşi reproşa unele ieşiri mai violente în discuţiile pe care le avusese în ultima vreme cu tatăl său, primi provocarea. Trebuie să menţionăm că Dmitri nu locuia cu fratele lui, Ivan Fiodorovici, în casa părintească, ci singur, în celălalt capăt al oraşului. Cel mai încîntat dintre toţi de această propunere fusese Piotr Alexandrovici Miusov, care se întîmplase să fie în momentul acela în localitate. Liberal de tipul celor din anii 1840-1850, liber-cugetător şi ateu, Miusov îşi dăduse toată silinţa ca să ducă la îndeplinire acest proiect dintr-o dorinţă deşartă de a găsi un prilej de distracţie sau poate numai din plictiseală. Era curios, de altminteri, să vadă şi el mănăstirea şi să dea ochi cu „sfîntul“. Cum vechiul său litigiu cu mănăstirea nu se stinsese şi

procesul pentru hotărnicie şi pentru nu ştiu ce drepturi de tăiere a pădurii şi de pescuit era încă în curs, se grăbi să se folosească de ocazie, exprimîndu-şi dorinţa de a sta de vorbă personal cu părintele egumen, ca să încheie printr-o înţelegere amiabilă toată tărăşenia. Un oaspete mînat de asemenea intenţii frumoase se cuvenea, bineînţeles, să fie primit cu mai multă stimă şi politeţe decît un simplu curios. În virtutea acestor considerente se depuseseră oarecare stăruinţe în mănăstire pe lîngă stareţul Zosima care, fiind bolnav, în ultima vreme aproape că nu mai ieşea din chilie, refuzînd să primească pînă şi pe lumea de rînd care venea să-l vadă; totuşi, îşi dăduse în cele din urmă consimţămîntul, stabilindu-se astfel ziua cînd trebuia să aibă loc întîlnirea. „Cine m-a pus pe mine judecător peste ei?“, se mulţumise stareţul să-i spună, zîmbind, lui Alioşa.

Reuniunea proiectată îl frămînta grozav pe tînărul nostru. Îşi dădea seama că numai Dimitri dintre împricinaţii care se hîrîiau de atîta timp, era în stare să ia în serios această întrevedere, pe cînd motivele ce-i determinau pe ceilalţi să vină erau destul de uşuratice, dacă nu chiar jignitoare pentru stareţ. Ivan şi Miusov veneau, probabil, împinşi de o curiozitate destul de vulgară, iar tatăl lui, ca să facă pe măscăriciul sau ca să joace teatru. Oricît de tăcut era Alioşa, ajunsese să citească foarte lămurit în sufletul tatălui său. Fiindcă băiatul acesta, repet, nu era cîtuşi de puţin naiv, aşa cum îl socoteau toţi. Aştepta deci cu strîngere de inimă ziua stabilită, în sinea lui dorindu-şi, fireşte, să se curme odată zîzania ce dezbina familia sa. Însă mai presus de orice era grija pe care i-o purta stareţului: tremura pentru el, pentru prestigiul lui, se temea să nu fie cumva jignit şi, mai ales, se temea de ironia fină, politicoasă a lui Miusov, ca şi de reticenţele şi tăcerea condescendentă a eruditului Ivan, închipuindu-şi că nici unul, nici altul nu vor pierde această ocazie. Ar fi vrut chiar să rişte şi să-l prevină pe stareţ, să-i atragă atenţia asupra persoanelor care aveau să vină, dar pînă la urmă se răzgîndise şi nu-i mai spusese nimic. Doar în ajunul întrevederii îi trimisese vorbă, printr-o cunoştinţă comună, fratelui său Dmitri că-l iubeşte şi aşteaptă să se

ţină de cuvînt. Dmitri nu prea se dumirise care putea să fie tîlcul acestui mesaj, cu atît mai mult cu cît nu-şi amintea să-i fi făcut vreo promisiune, dar îi răspunsese totuşi printr-un răvaş că va căuta, pe cît va fi cu putinţă, să-şi păstreze cumpătul, în pofida acestei „ticăloşii“, şi că, deşi pentru el atît stareţul, cît şi Ivan erau oameni vrednici de toată stima, era convins că la mijloc nu putea fi decît o capcană ce i se întinsese cu multă abilitate sau cine ştie ce josnică mascaradă, şi încheia în felul următor: „Cu toate acestea, mai curînd mi-aş muşca limba decît să mă port necuviincios faţă de părintele Zosima, ştiind cît de mult o cinsteşti pe Sfinţia Sa“. Aceste cîteva rînduri nu avuseseră însă darul să-l liniştească pe Alioşa.

1. „Ar trebui inventate“ (în fr., în orig.).
2. „Am văzut umbra unui vizitiu care, cu umbra unei perii, curăţa umbra unei trăsuri“ (în fr., în orig.).

CARTEA A DOUA

O reuniune fără rost

I

Sosirea la mănăstire

Era o zi minunată, caldă şi senină, aşa cum sînt zilele pe la sfîrşitul lui august. Întrevederea cu stareţul urma să aibă loc îndată după liturghie, adică pe la unsprezece şi jumătate. Cum oaspeţii nu avuseseră însă chef să meargă la liturghie, sosiseră chiar în momentul cînd lumea ieşea din biserică. Veniseră cu două trăsuri; în prima – o caleaşcă elegantă trasă de doi bidivii scumpi – se afla Piotr Alexandrovici Miusov, însoţit de un tînăr de vreo douăzeci de ani, Piotr Fomici Kalganov, rubedenie cu dînsul. Tînărul se pregătea să intre la universitate, iar Miusov, la care – din cine ştie ce motive – locuia deocamdată, stăruia să plece cu el în străinătate, la Zürich sau Jena, ca să-şi desăvîrşească studiile acolo. Kalganov stătea totuşi în cumpănă. Părea dus pe gînduri, distrat. Altminteri, agreabil ca înfăţişare, bine clădit şi destul de înalt. Uneori avea o privire fixă, ciudată: ca mai toţi oamenii distraţi, se uita la tine multă vreme fără să te vadă. Tăcut de obicei, părea stîngaci, dar uneori – însă numai atunci cînd se afla între patru ochi cu cineva – se însufleţea dintr-odată, îi mergea gura şi rîdea mereu din te miri ce. Era numai un foc de paie, care se stingea tot atît de repede şi de brusc precum se şi iscase. Umbla totdeauna bine îmbrăcat, chiar elegant. Avea ceva avere, de altfel,

şi aştepta o moştenire care să i-o mai sporească. Îl cunoştea pe Alioşa şi erau prieteni.

În cealaltă trăsură – o birjă hodorogită, care trosnea din toate încheieturile, altminteri destul de încăpătoare, trasă de două gloabe sure cu pete roşcate, care rămăseseră mult în urma telegarilor lui Miusov – sosi, în sfîrşit, şi Fiodor Pavlovici, însoţit de feciorul său Ivan Fiodorovici. Dmitri Fiodorovici fusese încunoştinţat din ajun în privinţa orei la care trebuiau să se întîlnească, dar, precum se vedea, întîrziase. Oaspeţii îşi lăsaseră trăsurile afară, la intrare, unde se afla arhondaricul, şi pătrunseseră pe jos în incinta mănăstirii. Se pare că, în afară de Fiodor Pavlovici, nici unul nu vizitase în viaţa lui o mănăstire, iar în ceea ce-l priveşte pe Miusov, nu mai călcase în biserică de cel puţin treizeci de ani. Se uita în jurul lui cu o curiozitate pe care căuta s-o ascundă sub o prefăcută nepăsare. În interiorul mănăstirii, spiritul său de observaţie nu descoperi nimic altceva decît clădirea bisericii şi acareturile, care nu aveau nimic deosebit. Ultimii credincioşi tocmai părăseau lăcaşul şi, scoţîndu-şi pălăriile, îşi făceau cruce. Ici-colo, printre oamenii de rînd, se zăreau şi cîteva persoane din elită, două-trei doamne, ba chiar şi un general prăpădit de bătrîn, care trăseseră cu toţii la arhondaric. Cît ai clipi din ochi, nou-veniţii fură asaltaţi de cerşetori, dar nici unul dintre ei nu catadicsi să-i miluiască, numai Petruşa Kalganov scoase din pungă un gologan de zece copeici, pe care-l strecură în pripă, ruşinat, în mîna unei femei, şoptindu-i repede: „Împărţiţi între voi“. De fapt, nu avea nici un motiv să se ruşineze, fiindcă însoţitorii lui nici nu băgaseră de seamă, dar cînd îşi dădu seama de asta, tînărul se fîstîci şi mai tare.

Un lucru părea totuşi ciudat: oaspeţii se aşteptau, aşa cum era şi firesc, să fie primiţi de cineva, şi chiar cu oarecare consideraţie, de vreme ce unul dintre ei făcuse de curînd o danie de o mie de ruble mănăstirii, iar celălalt se număra printre cei mai de seamă moşieri din ţinut atît ca avere, cît şi în privinţa culturii, un om de care – s-ar putea spune – călugării depindeau într-o oarecare măsură; ar fi îndeajuns să ne gîndim numai la întorsătura pe care putea s-o ia

procesul pentru dreptul de a pescui în rîu şi de a tăia pădurea. Cu toate acestea, nu li se făcu nici o primire oficială şi nimeni nu le ieşi în întîmpinare. Miusov aruncă o privire distrată asupra mormintelor din jurul bisericii şi dădu să spună că probabil lespezile acelea îi vor fi costat bani grei pe răposaţii care ţinuseră să-şi asigure odihna de veci într-un loc „sfinţit“, dar se răzgîndi; mînia începuse să-l podidească, luînd locul în sufletul său ironiei liberale.

— Cine dracu’ ar putea să ne dea o lămurire în harababura asta de aici?!... Trebuie să ne decidem ce facem, timpul trece... rosti el ca pentru sine.

În momentul acela, un domn în vîrstă, îmbrăcat cu o manta de vară, chel şi cu o privire dulceagă, se apropie de grupul lor. Îşi scoase pălăria şi, cu un glas peltic şi mieros, se recomandă, spunîndu-le că se numea Maximov şi că avea o moşie în Tula. După care se oferi să dea toate lămuririle necesare călătorilor noştri.

— Stareţul Zosima locuieşte la schit... aşa, aşa, dumnealui, ştiţi, nu părăseşte niciodată schitul; de aici, de la mănăstire să tot fie vreo patru sute de paşi pînă acolo. O luaţi, uite, pe aci, prin crîng, aşa, aşa, prin crîng...

— Ştiam şi eu că trebuie să trecem printr-o pădurice, răspunse Fiodor Pavlovici, atîta doar că nu îmi aminteam pe unde s-o luăm, sînt ceva ani de cînd n-am mai călcat pe aici.

— Ieşiţi pe poarta asta şi pe urmă drept înainte, prin crîng... aşa, aşa, prin crîng. Mergeţi cu mine, dacă-mi permiteţi..., şi eu... aşa, aşa, şi eu... Poftiţi pe aici, aşa, aşa, pe aici...

Vizitatorii se îndreptară spre poartă şi, ieşind, o apucară prin pădurice. Moşierul Maximov, un om de vreo şaizeci de ani, îi însoţi, mergînd sau, mai bine zis, alergînd ca să ţină pasul cu ei şi cercetîndu-i pe toţi cu o curiozitate înfrigurată, aproape supărătoare. Pur şi simplu căsca ochii la ei.

— Vedeţi dumneavoastră, avem ceva de discutat cu dînsul, o chestiune personală, îi explică puţin cam tăios Miusov. Sfinţia Sa a binevoit să ne acorde, cum s-ar zice, o audienţă; de aceea, cu toate

că vă sîntem îndatoraţi pentru că ne-aţi arătat drumul, v-am ruga să nu intraţi odată cu noi.

— A, păi am şi fost la dînsul, aşa, aşa, am fost mai înainte… *Un chevalier parfait!*[1] izbucni deodată moşierul, plesnind din degete.

— Cine este *chevalier*? întrebă Miusov.

— Dînsul, adică stareţul… minunatul stareţ, aşa, aşa… dumnealui în persoană, mîndria şi slava mănăstirii, „părintele“ Zosima. Asemenea stareţ…

Pălăvrăgeala lui fără şir fu întreruptă deodată de un călugăr tinerel care-i ajunsese din urmă. Era un monah de statură mijlocie, cu o camilafcă pe cap, tras la faţă şi palid. Fiodor Pavlovici şi Miusov se opriră. Călugărul se înclină adînc şi cu smerenie în faţa lor şi rosti:

— Domnilor, părintele egumen vă pofteşte cu plecăciune să-i faceţi cinstea şi să luaţi masa cu dînsul după ce vă duceţi la schit. La ora unu, la arhondaric; apoi, întorcîndu-se către Maximov: şi pe dumneavoastră de asemenea.

— Vin, sigur că vin! exclamă Fiodor Pavlovici, măgulit peste măsură de invitaţie. Mai încape vorbă! Ştiţi că am promis cu toţii să ne purtăm cuviincios… Vii şi dumneata, nu-i aşa, Piotr Alexandrovici?

— Bineînţeles. De ce crezi doar că m-am ostenit să vin pînă aici dacă nu ca să cunosc toate datinile lor? Un singur lucru mă supără, Fiodor Pavlovici, ca să-ţi spun drept, şi anume că eşti şi dumneata aici…

— Văd că Dmitri Fiodorovici e lipsă la apel.

— Ce bine ar face să stea acasă. Crezi poate că-i o plăcere pentru mine să mă amestec în răfuielile voastre şi, pe deasupra, să te mai suport şi pe dumneata? Venim cu dragă inimă, rosti el apoi, adresîndu-se monahului, spuneţi părintelui egumen că-i mulţumim pentru invitaţie.

— Mi s-a dat în grijă să merg cu dumneavoastră la Sfinţia Sa, răspunse tînărul călugăr.

— Atunci eu mă reped între timp pînă la părintele egumen, aşa, aşa, mă duc la dînsul, gînguri ca un porumbel moşierul Maximov.

— Părintele egumen este ocupat acum, dar dacă vreţi să vă duceţi, treaba dumneavoastră.

— Ce bătrîn pisălog! exclamă Miusov după ce moşierul Maximov plecă, luînd-o la picior spre mănăstire.

— Seamănă cu von Sohn, spuse tam-nisam Fiodor Pavlovici.

— Atîta ştii şi dumneata... De unde ai mai scos-o că seamănă cu von Sohn? L-ai văzut vreodată?

— I-am văzut fotografia. Chiar dacă trăsăturile sînt diferite, există totuşi ceva comun între ei, ceva ce nu se poate exprima prin cuvinte. Îţi spun eu, leit von Sohn. Mă pricep la fizionomii.

— S-ar putea să ai dreptate dacă zici că te pricepi atît de bine. Dar uite ce este, Fiodor Pavlovici, după cum prea bine spuneai adineaori, ai promis c-o să te porţi cuviincios şi te rog să nu uiţi acest lucru. Îţi repet deci: fii bun şi caută să păstrezi măsura. Iar dacă te apuci iar să faci pe bufonul, îţi spun categoric că n-aş vrea să am nimic de împărţit cu dumneata... Uite, ăsta-i omul, adăugă el, adresîndu-se celor doi tineri, ţi-e şi frică să intri cu dînsul într-o casă de oameni cumsecade.

Un surîs fin, înmuiat într-o undă de şiretenie, se înfiripă pe buzele subţiri şi palide ale călugărului, care se mulţumi să nu spună nimic, lăsînd să se vadă lămurit că tăcea dintr-un sentiment de demnitate. Miusov se încruntă şi mai tare. „Dracu' să-i ia pe toţi. Totul e numai spoială, de atîtea veacuri au învăţat să păstreze aparenţele, cînd, în fond, nu-i decît şarlatanie şi ipocrizie curată!“

— Iată şi schitul, am ajuns! strigă Fiodor Pavlovici. Uite gardul, uite şi poarta – e încuiată. Şi începu să-şi facă cruci mari în faţa sfinţilor zugrăviţi pe canaturile porţii şi de jur-împrejurul ei. Cîte bordeie, atîtea obiceie, ce poţi să faci!? comentă el. Aici trăiesc vreo douăzeci şi cinci de preacucernici, veniţi la schit ca să-şi caute mîntuirea, care toată ziua se uită unul la altul şi se îndoapă cu varză. Ştiţi însă care e lucrul cel mai grozav? Nici o femeie nu are voie să intre pe poarta asta. Nu are voie şi nici nu s-a pomenit să treacă vreuna. Am auzit că stareţul le primeşte totuşi pe cucoane... se întoarse el deodată spre tînărul monah.

— Persoanele feminine din popor se odihnesc şi-l aşteaptă

acolo, lîngă cerdac, aşa cum puteţi vedea şi dumneavoastră. Iar pentru doamnele din înalta societate, tot acolo lîngă cerdac, dar nu în curte, ci afară s-au zidit două încăperi. Vedeţi gemuleţele acelea? Stareţul, cînd îi permite sănătatea, iese pe o uşiţă lăturalnică şi le primeşte pe doamne afară din schit. Şi acum e o cucoană din Harkov care-l aşteaptă, o moşieriţă, Hohlakova, cu fiică-sa, care-i bolnavă. Se vede că Sfinţia Sa le-a promis c-o să iasă, deşi în ultima vreme se simte atît de slăbit, încît nici măcar lumea de rînd n-a mai apucat de mult să-l vadă la faţă.

— Vasăzică există totuşi o portiţă, cînd e vorba de cucoane! Să nu crezi sfinte părinte c-am vrut să fac vreo aluzie necuviincioasă, am zis şi eu aşa, într-o doară. Nu ştiu dacă aţi auzit că pe Muntele Athos sînt interzise cu stricteţe vizitele femeilor, mai mult chiar, nici o făptură de parte femeiască – găini, curci sau viţeluşe – n-are voie să treacă pragul mănăstirii.

— Fiodor Pavlovici, să ştii că te las aici şi plec. Au să te dea afară pe brînci, să vezi dacă n-o să se întîmple aşa!...

— Nu înţeleg ce ai cu mine, Piotr Alexandrovici... Priviţi, se minună el apoi în gura mare, intrînd pe poartă, cum trăiesc dumnealor ca-n Rai în această vale a trandafirilor!

Într-adevăr, deşi nu se zărea nici un trandafir nicăieri, curtea era aşternută cu un covor de flori tomnatice, care mai de care mai frumoase şi mai alese. Se vedea o mînă pricepută în felul cum erau îngrijite. Pretutindeni, numai straturi de flori – şi-n preajma bisericii, şi printre morminte.

Căsuţa în care se afla chilia stareţului – scundă, de lemn, cu cerdac la intrare – era şi ea înconjurată de flori.

— Tot aşa era şi pe vremea fostului stareţ Varsonofie? Se zice că dînsul nu îngăduia luxul; era un om iute la mînie – cînd se supăra, nu-i lipsea mult să bată drept-credincioasele cu cîrja, observă Fiodor Pavlovici în timp ce urcau treptele.

— E adevărat că stareţul Varsonofie avea momente cînd o cam lua razna, dar i se pun în seamă şi multe parascovenii. N-am auzit, ce să spun, să fi bătut pe cineva vreodată cu cîrja, răspunse călugărul. Şi acum, domnilor, vă rog aşteptaţi o clipă, să vă anunţ.

— Fiodor Pavlovici, pentru ultima oară îţi atrag atenţia! Ştii cum ne-a fost vorba… Te rog să te porţi frumos, altfel o să ai de-a face cu mine, îi mai şopti o dată Miusov.

— Nu pricep de ce eşti atît de îngrijorat… strecură ironic Fiodor Pavlovici. Ori te apasă cumva păcatele? Se zice să stareţul citeşte dintr-o privire tot ce ai pe suflet. Şi-apoi, nu ştiu, zău, de ce te sinchiseşti atît de părerea lor, dumneata, un parizian, o persoană cu vederi liberale! Nu te mai recunosc, pe onoarea mea!

Miusov nu apucă să mai răspundă la sarcasmele lui, fiindcă în momentul acela fură poftiţi înăuntru. Aşa că păşi pragul chiliei oarecum enervat. „Uf, ştiu ce o să se întîmple acum, se gîndi el, mă cunosc prea bine. Sînt nervos, o să mă las tîrît în cine ştie ce discuţie, o să mă înfierbînt şi nu văd ce rost are să mă înjosesc şi pe mine, şi opiniile mele!“

II

Bătrînul măscărici

În momentul cînd pătrunseră înăuntru, tocmai intra pe uşă şi stareţul care, încunoştinţat de sosirea lor, se grăbise să-şi părăsească iatacul. Mai erau acolo doi ieromonahi de la schit care-l aşteptau – părintele bibliotecar şi părintele Paisie, un om bolnăvicios, deşi încă tînăr, despre care toată lumea ştia că este tobă de carte. În afară de ei, se mai afla cineva în cameră, stînd în picioare într-un colţ (şi acolo rămase pînă la sfîrşitul întrevederii), un seminarist de vreo douăzeci şi doi de ani, îmbrăcat cu surtuc, viitor teolog, care nu ştiu cum ajunsese să fie răsfăţat de toată lumea din mănăstire, de toţi monahii. Destul de înalt ca statură, tînărul avea o faţă lată, plină de prospeţime, şi ochi înguşti, căprui, cu o sclipire de inteligenţă în privire şi foarte atenţi. Părea extrem de respectuos, fără să depăşească niciodată limitele bunei-cuviinţe,

dar, în acelaşi timp, şi fără slugărnicie. Nici nu se înclină măcar în faţa oaspeţilor, ca unul care nu se socotea de rangul lor, deşi nu făcea parte dintr-o tagmă mai măruntă şi nu avea nici o situaţie materială care să-i asigure independenţa.

Stareţul Zosima ieşi din iatac, urmat de un ucenic şi de Alioşa. În clipa cînd se arătă în uşă, cei doi ieromonahi se sculară în picioare şi-l întîmpinară bătînd mătănii pînă la pămînt, apoi se apropiară de el să le dea binecuvîntarea şi să-i sărute mîna. Stareţul făcu semnul crucii asupra lor, bătînd aşijderea cîte o mătanie pînă la pămînt în faţa fiecăruia, şi le ceru la rîndul său binecuvîntarea. Tot ceremonialul acesta, îndeplinit cu cea mai mare seriozitate, nu ca un ritual obişnuit, avea ceva aproape emoţionant. Totuşi, lui Miusov i se păru că monahii îl săvîrşiseră cu un anumit scop, încercînd astfel să-i insufle respect. Se gîndise încă din ajun la clipa asta şi, cum intrase primul în odaie, îşi spunea că, oricare ar fi fost ideile lui, măcar din simplă politeţe (fiindcă aşa era obiceiul pămîntului), s-ar fi cuvenit să se apropie de stareţ şi să-i ceară binecuvîntarea; cel puţin atît, dacă nu voia să-i sărute mîna. Văzîndu-i însă pe călugări cum băteau mătănii şi-i pupau mîna stareţului, îşi schimbă pe loc hotărîrea şi se mulţumi să salute grav şi plin de demnitate, înclinîndu-se destul de adînc, dar ca un om de lume, după care se duse să se aşeze pe scaun. Fiodor Pavlovici procedă la fel, maimuţărindu-i fiecare gest. Ivan Fiodorovici făcu la rîndul său o plecăciune politicoasă şi demnă, cu braţele de asemenea lipite de trup, iar Kalganov se fîstîci aşa de tare, încît uită să mai şi salute. Stareţul lăsă atunci să-i cadă moale mîna ridicată pentru binecuvîntare şi, făcînd de asemenea o plecăciune, îşi invită musafirii să şadă. Lui Alioşa i se urcă tot sîngele în obraji de ruşine. Presimţirile sale începeau să se adeverească.

Stareţul se aşează pe un divan mic din lemn roşiatic, îmbrăcat în piele, de o formă arhaică, poftindu-i pe oaspeţi, în afară de cei doi ieromonahi, să ia loc pe cele patru scaune de lemn, îmbrăcate tot în piele neagră foarte uzată, ce stăteau înşirate de-a lungul peretelui opus. Ieromonahii se aşezară de-a dreapta şi de-a stînga

lui, unul lîngă uşă, celălalt la fereastră. Seminaristul, Alioşa şi ucenicul rămaseră în picioare. Chilia în care se aflau nu era prea încăpătoare şi destul de sărăcăcios mobilată. Doar strictul necesar, cîteva obiecte cioplite ca din topor, numai lucruri vechi şi uzate. Două glastre cu flori împodobeau pervazul ferestrei, iar într-un colţ se zăreau mai multe icoane, dintre care una mare de tot, cu chipul Născătoarei, zugrăvită probabil cu mult înainte de schismă. În faţa ei ardea o candelă. Mai erau apoi două icoane cu ferecături strălucitoare, figurine reprezentînd heruvimi, cîteva ouă de porţelan şi un crucifix catolic de fildeş cu o Mater Dolorosa zăcînd la picioarele lui şi o serie de gravuri străine, reproduceri după operele marilor maeştri italieni din secolele trecute. Iar lîngă gravurile acelea arătoase şi scumpe stăteau atîrnate cîteva litografii ruseşti populare în stil naiv, înfăţişînd o seamă de sfinţi mucenici şi preacuvioşi părinţi, din cele care se vînd la orice iarmaroc cu două copeici bucata. Pe peretele celălalt se vedeau portretele litografiate ale unor arhierei ruşi în viaţă sau de mult răposaţi. Miusov se uită în treacăt la icoanele acelea fabricate în serie, apoi rămase cu privirea aţintită asupra stareţului. Era convins că ochiul său nu putea să dea greş – slăbiciune pe care ar trebui să i-o trecem cu vederea, dacă ne gîndim că avea cincizeci de ani, vîrsta la care un om de lume, inteligent, cu o situaţie materială stabilă, fără să vrea chiar, se simte pătruns de respect faţă de propria persoană.

Stareţul nu-i plăcu de la prima vedere şi într-adevăr bătrînul avea o figură pe care şi alţii, nu numai Miusov, ar fi socotit-o poate dezagreabilă. Un om costeliv, adus de spate, mic de statură, care abia se ţinea pe picioare. Nu avea decît şaizeci şi cinci de ani, dar din pricina bolii i-ai fi dat cel puţin cu zece ani mai mult. Obrazul lui, uscat ca un pergament, era brăzdat de o mulţime de cute mărunte, care se îndeseau mai ales în jurul ochilor. Fără să fie mari, ochii lui aveau o privire deschisă, ageră şi scînteietoare, încît se vedeau ca două licăriri. Părul cărunt se mai păstra numai la tîmple, purta o barbă scurtă şi rară, buzele – pururea surîzătoare – îi erau subţiri ca un fir de aţă, iar nasul, ascuţit ca un cioc de

pasăre.

„După toate semnalmentele, pare un om meschin, răutăcios, arogant şi mic la suflet“, îşi spuse Miusov, furios pe sine însuşi.

Ceasul, care tocmai atunci începu să bată, făcu să se spargă gheaţa. Ornicul mic, ieftin, cu greutăţi clincăni grăbit de douăsprezece ori.

— Poftim, asta era ora la care trebuia să ne întîlnim! exclamă Fiodor Pavlovici. Şi fecioru-meu, Dmitri Fiodorovici, n-a catadicsit încă să vină... Vă cer iertare în numele lui, Sfinţia Voastră (Alioşa se cutremură numai cînd îl auzi pe tatăl său spunînd „Sfinţia Voastră“). În ce mă priveşte, să ştiţi că sînt foarte punctual, în viaţă nu mi s-a întîmplat să întîrzii vreodată, fiindcă totdeauna am grijă să-mi amintesc că punctualitatea este politeţea regilor...

— Numai că dumneata nu eşti cap încoronat, nu se putu stăpîni să nu-i dea peste nas Miusov.

— Ai dreptate, nu sînt cap încoronat. Închipuie-ţi, Piotr Alexandrovici, că ştiam şi eu asta, pe onoarea mea! Aşa sînt eu totdeauna, mă ia gura pe dinainte! Preasfinte, exclamă el sub imboldul unui patos de moment, aveţi în faţa Domniei Voastre un măscărici în carne şi oase! Aşa mă şi recomand. Ce vreţi, e o meteahnă veche a mea! Iar dacă se mai întîmplă cînd şi cînd să torn cîte o minciună, o fac numai, da, da, numai şi numai ca să rîdă lumea şi să fiu agreabil în societate. Trebuie să fii agreabil în societate, nu-i aşa? Acum vreo şapte ani, mă dusesem într-un tîrguşor unde aveam nişte daraveri de pus la cale şi acolo împrejurările au făcut să mă împrietenesc cu nişte negustori mai mărunţei. Într-o zi ne ducem cu toţii la ispravnic, fiindcă, vedeţi dumneavoastră, voiam să-l rugăm ceva şi ne gîndiserăm să-l poftim a lua masa cu noi. Iese dumnealui, ispravnicul, un munte de om, gras, bălan şi ursuz din fire, un individ foarte periculos, cu care nu-i bine să ai de-a face în asemenea situaţii, cu atît mai mult cu cît suferă de ficat, da, da, de ficat: „Ştiţi, încep eu cu un aer degajat, ca un om de lume, domnule ispravnic, am venit cu o rugăminte la dumneavoastră: am dori să fiţi, ca să spun aşa, *Napravnikul*[2] nostru!“ „Ce Napravnik?!“, zice el. Mi-am dat seama

pe loc că n-o să facem nici o ispravă cu dînsul, fiindcă a rămas serios, nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap că era numai un joc de cuvinte, şi totuşi nu m-am dat bătut: „Am făcut numai o glumă, zic, aşa ca să mai rîdem puţin, fiindcă domnul Napravnik, ştiţi, este un cunoscut capelmaistru rus, iar pentru armonia întreprinderii noastre dumneavoastră sînteţi cel mai indicat să ne fiţi capelmaistru…“ După cum vedeţi, lămuririle mele, ca şi comparaţia… erau cît se poate de judicioase, nu-i aşa? Dar dumnealui, de colo: „Scuzaţi, vă rog, eu sînt ispravnic şi nu permit nici un fel de calambururi pe socoteala funcţiei mele“. Şi, făcînd stînga-împrejur, a dat să plece. „Aveţi dreptate, sigur că da, îi strig eu din urmă, sînteţi ispravnic, cum aţi putea fi Napravnik!“ „Ba, zice dumnealui, din moment ce aţi spus Napravnik, înseamnă că sînt Napravnik.“ Şi închipuiţi-vă că toate socotelile noastre au fost date peste cap! Uite-aşa mi se întîmplă mereu, dar mereu! Totdeauna îmi tai craca de sub picioare cu amabilităţile mele! Odată, sînt mulţi ani de atunci, i-am spus, tot aşa, unei persoane influente: „Soţia dumitale, zic, este o fiinţă generos croită“, referindu-mă la calităţile sale morale, cum s-ar zice, la prestigiul ei, iar dumnealui de colo: „De unde ştii dumneata, ce, ai măsurat-o?“. Şi iarăşi m-a luat gura pe dinainte; ce m-am gîndit eu, hai să fac pe amabilul mai departe: „Da, zic, am măsurat-o!“. Ei, să fi văzut ce m-a mai măsurat după aceea… Sînt mulţi ani de atunci, aşa că pot să vă mărturisesc fără jenă; şi uite aşa, mereu îmi tai craca de sub picioare!

— Aşa cum faci şi acum, bombăni dezgustat Miusov.

Stareţul tăcea, uitîndu-se atent cînd la unul, cînd la altul.

— Nu mai spune?! Închipuie-ţi, Piotr Alexandrovici, că mi-am dat şi eu seama de asta, ba chiar simţeam c-am să fac o boacănă din clipa cînd am deschis gura şi, trebuie să ştii, am prevăzut pînă şi faptul că dumneata o să fii primul care o să-mi atragă atenţia. De cîte ori bag de seamă că gluma n-a prins, Sfinţia Voastră, simt că mi se usucă gura şi parcă mi se încleştează fălcile; aşa păţeam şi în tinereţe, pe vremea cînd trăiam ca un linge-blide prin casele boiereşti şi-mi cîştigam pîinea cu meseria asta. Fiindcă eu chiar din

faşă am fost măscărici, aşa m-am născut, cum alţii se nasc într-o ureche, preacuvioase părinte. Nu zic, poate să-şi fi băgat cumva şi Necuratul coada, o fi stînd chircit pe undeva în mine, dar n-aş crede să fie un drac mai răsărit; să fi fost mai de soi, şi-ar fi căutat şi el un alt adăpost, la o persoană mai importantă, în orice caz nu la dumneata, Piotr Alexandrovici, fiindcă nu cred că i-ai putea oferi un adăpost mai ca lumea. Oricum, eu sînt credincios, cred în Dumnezeu. Numai în ultima vreme mi s-a cam zdruncinat credinţa, aştept totuşi să încolţească în mine sămînţa unor cuvinte înălţătoare. Eu, Sfinţia Voastră, sînt ca filosoful Diderot. Ştiţi cum s-a înfăţişat, cucernice părinte, filosoful Diderot – asta se petrecea pe vremea împărătesei Ecaterina – mitropolitului Platon? A intrat la Înaltpreasfîntul şi cum a deschis gura i-a declarat: „Dumnezeu nu există“. La care preacuviosul a răspuns, ridicînd degetul: „Adevăr îţi spun, ai grăit ca un om fără minte, căci Dumnezeu sălăşluieşte în sufletul tău!“. Diderot, cum stătea aşa în faţa sa, i-a căzut la picioare, strigînd: „Cred şi primesc botezul!“. Şi pe loc l-au şi botezat. Prinţesa Daşkova i-a fost naşă, iar naş Potemkin…

— Fiodor Pavlovici, ai întrecut orice măsură! Ştii foarte bine că minţi de îngheaţă apele şi că toată istoria asta nu e decît o anecdotă imbecilă; de ce faci pe nebunul? îi tăie vorba cu un glas tremurat Miusov, care aproape îşi ieşise din sărite.

— Toată viaţa am simţit că trebuie să fie o minciună! mărturisi plin de zel Fiodor Pavlovici. Atunci, domnii mei, am să vă spun care-i adevărul! Înaltpreasfinte, îmi cer iertare pentru istoria asta cu botezul lui Diderot. Eu am ticluit-o de la un cap la altul, am ticluit-o, uite, chiar acum, în momentul ăsta, pînă mai adineaori nici prin gînd nu mi-ar fi trecut aşa ceva. Am născocit-o numai aşa, pentru ca discuţia noastră să aibă mai mult haz. Iar dacă fac pe nebunul, Piotr Alexandrovici, zău, crede-mă c-o fac doar din amabilitate. De altfel, de multe ori nici eu nu ştiu prea bine de ce mă maimuţăresc. Cît despre Diderot, că i s-a răspuns aşa, „ai grăit ca un om fără minte“, am auzit de cel puţin douăzeci de ori povestea din gura boierimii noastre, pe vremea cînd mă aciuiam pe la unul şi pe la altul, am auzit-o chiar pe mătuşica domniei tale,

Piotr Alexandrovici, pe Mavra Fominişna povestind-o. Pînă şi azi lumea încă mai crede că ateul Diderot venise la mitropolitul Platon anume ca să discute cu el despre cele sfinte…

Miusov sări în sus, furios, şi încă furios ar fi prea puţin spus, fiindcă era, pur şi simplu, ca scos din minţi. Îşi dădea seama că devenea ridicol. Ceea ce-i vedeau ochii era prea din cale-afară.

De patruzeci sau cincizeci de ani, de cînd existau stareţi acolo, la mănăstire, veniseră fel de fel de vizitatori, dar toţi cei care trecuseră pragul chiliei nutreau un adînc sentiment de evlavie, şi nicidecum altfel. Toţi cei care erau primiţi realizau în clipa cînd intrau în chilie că li se făcuse o deosebită favoare. Unii cădeau în genunchi şi nu se mai ridicau decît la plecare. Multe persoane „simandicoase“, oameni cu vastă cultură, ba chiar şi unii liber-cugetători care veneau aici fie împinşi de curiozitate, fie din cine ştie ce alt motiv, din momentul cînd păşeau înăuntru, împreună cu cîte un grup de vizitatori sau pentru a sta de vorbă între patru ochi cu stareţul, toţi fără nici o excepţie se socoteau obligaţi în primul rînd să păstreze în decursul întrevederii o atitudine cît se poate de respectuoasă şi de prevenitoare, cu atît mai mult cu cît nu era vorba de bani, ci numai de milostenie şi dragoste pe de o parte, iar pe de altă parte de un simţămînt de căinţă şi de dorinţa însetată de a dezlega o încîlcită problemă de conştiinţă sau de a găsi o ieşire dintr-un chinuitor impas sufletesc.

Astfel că scălîmbăielile de saltimbanc ale lui Fiodor Pavlovici şi lipsa lui de respect faţă de locul în care se afla stîrniseră nedumerirea, ba chiar stupefacţia celor prezenţi – dacă nu a tuturor, cel puţin a unora dintre ei. Cu toate acestea, nimic nu se clinti pe chipul ieromonahilor, care rămăseseră serioşi, gravi la locul lor, aşteptînd să audă ce va spune stareţul, deşi păreau gata să urmeze şi ei pilda lui Miusov şi să se ridice în picioare. Alioşa stătea cu capul în piept; îi venea să plîngă. I se părea mai ales ciudat că Ivan Fiodorovici, fratele său, în care îşi pusese toată nădejdea, fiind singurul care avea destulă influenţă asupra bătrînului ca să-i astupe gura, şedea nemişcat, cu ochii în pămînt, de parcă aştepta şi el să vadă care va fi deznodămîntul, ca şi cum

n-ar fi avut nici în clin, nici în mînecă cu ceilalţi. Cît despre Rakitin (seminaristul), pe care, de asemenea, îl cunoştea foarte bine, Alioşa nici nu îndrăznea măcar să-l privească: ştia ce gîndea (deşi în mănăstire nimeni în afară de el habar n-avea de felul de a judeca al lui Rakitin).

— Iertaţi-mă... bolborosi Miusov, adresîndu-se stareţului, dar n-aş vrea să credeţi că sînt cumva de acord cu gluma asta trivială. Am fost convins, şi acum văd ce greşeală am făcut, că, aflîndu-se în prezenţa unei persoane venerabile ca Sfinţia Voastră, chiar şi un om de teapa lui Fiodor Pavlovici va fi în stare să-şi dea seama de îndatoririle pe care le are... În nici un caz nu mi-aş fi putut închipui că voi fi obligat să-mi cer scuze pentru că am venit aici împreună cu dînsul...

Îi venea să intre în pămînt de ruşine şi, fără să-şi mai încheie fraza, dădu să iasă pe uşă.

— Nu trebuie să vă necăjiţi, rosti stareţul, ridicîndu-se pe picioarele-i slăbănoage, şi, luîndu-l de mînă, îl sili să se aşeze pe scaun. Păstraţi-vă cumpătul, vă rog. Sînteţi oaspetele meu şi ţin foarte mult ca domnia voastră să rămînă; zicînd acestea, bătrînul făcu o plecăciune şi se întoarse să stea din nou pe divan.

— Înaltpreasfinţite, spuneţi-mi, vă rog, vă supără exuberanţa mea? V-am jignit cumva? izbucni Fiodor Pavlovici, apucîndu-se cu amîndouă mîinile de braţele jilţului, gata parcă s-o zbughească pe uşă după cum avea să sune răspunsul.

— Vă rog, nu vă necăjiţi, n-aveţi de ce să vă simţiţi prost... rosti grav bătrînul. Lăsaţi sfiala deoparte, fiţi ca la dumneavoastră acasă. Şi mai ales nu trebuie să vă fie ruşine, numai din pricina ruşinii se întîmplă toate cîte se-ntîmplă.

— Să fiu ca la mine acasă? Adică natural? O, e prea mult, prea mult, dar, înduioşat, primesc! Preafericite părinte, zău, nu-mi cereţi să fiu natural, e prea mare ispita şi-i primejdios... de altfel, nici eu nu ştiu dac-aş ajunge vreodată să mă arăt aşa cum sînt. V-o spun ca să ştiţi la ce vă puteţi aştepta, ca să vă apăr de mine. În rest, sînt lucruri ce zac tăinuite în negura neştiinţei, deşi unii vor să mă încondeieze cum e mai rău. Asta, pentru dumneata, Piotr

Alexandrovici, iar Domniei Tale, preasfinte, nu pot decît să-ţi spun: mă plec cu cea mai adîncă adoraţie la picioarele tale! Fiodor Pavlovici se ridică pe jumătate de pe scaun şi, înălţînd braţele spre cer, rosti: Binecuvîntat fie pîntecul care te-a zămislit şi ţîţele care te-au alăptat, o, mai ales ţîţele! Cînd aţi spus adineaori: „Nu trebuie să-ţi fie ruşine, numai din pricina ruşinii se întîmplă tot ce se-ntîmplă“, m-am simţit pătruns pînă în rărunchi, ca şi cum aţi fi citit în sufletul meu. Căci de cîte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare pe faţa pămîntului, că toată lumea mă priveşte ca pe un măscărici, şi atunci îmi zic în sinea mea: „Dacă aşa-i vorba, chiar am să şi fac pe măscăriciul, nu-mi pasă de părerea voastră, pentru că toţi, pînă la unul, sînteţi mai ticăloşi decît mine!“. De aceea am ajuns un măscărici, de ruşine, preacuvioase, numai şi numai de ruşine. Numai din pricina firii mele bănuitoare dau cu barda în lună. Căci dacă, intrînd într-o casă, aş şti dinainte că toată lumea o să mă primească cu braţele deschise, ca pe o persoană deosebit de simpatică şi deşteaptă foc – o, Doamne! – nu vă puteţi închipui ce om cumsecade aş fi atunci! Învăţătorule, strigă el deodată, căzînd în genunchi, ce să fac ca să dobîndesc viaţa veşnică?

Nimeni nu putea să-şi dea seama dacă în momentul acela nu juca mai departe o farsă sau dacă era într-adevăr emoţionat.

Stareţul se uită la el zîmbind.

— Ştii foarte bine, şi încă de multă vreme, ce trebuie să faci, eşti destul de deştept. Nu mai bea, nu mai vorbi măscări, nu te mai lăsa robit de patimile trupeşti şi mai ales de arghirofilie, închide cîrciumile, dacă nu pe toate, cel puţin două sau trei. Şi mai ales nu minţi.

— Ca adineaori, cu Diderot?

— Hm, nu-i vorba de Diderot. Nu te minţi singur. Cel care se minte pe sine şi-şi pleacă urechea la propriile minciuni ajunge să nu mai deosebească adevărul nici în el, nici în jurul lui şi să nu mai aibă respect nici pentru sine, nici pentru lumea cealaltă. Iar dacă nu respectă pe nimeni, nici nu poate iubi pe cineva, şi astfel, neiubind pe nimeni, ca să se afle în treabă sau ca să-şi omoare

urîtul, se lasă în voia patimilor şi a ispitelor trupeşti şi, stăpînit cum e de metehne, ce deosebire mai poate fi între el şi un animal? Şi toate astea numai şi numai fiindcă se minte şi pe sine, şi pe alţii. Cel care se minte singur totdeauna e gata să se simtă jignit. Uneori este foarte plăcut să faci pe supăratul, nu-i aşa? Adesea omul ştie precis că nimeni n-a avut intenţia să-l jignească şi că ofensa există numai în închipuirea lui, nu e decît minciună ticluită numai aşa, pentru plăcerea de a minţi, de a exagera lucrurile anume, ca să pună lumea pe foc, pentru că s-a legat de o vorbă, făcînd din ţînţar armăsar, şi totuşi cine se supără, cine se îmbufnează c-a fost jignit? Tot el; îi face plăcere să se simtă jignit, în sinea lui e chiar încîntat şi, dintr-una într-alta, ajunge să clocotească de ură… Ridică-te şi şezi, rogu-te, poartă-te cum doreşti, fiindcă orice ai face ştiu foarte bine că-i lipsit de sinceritate…

— Preafericite! Îngăduie-mi să-ţi sărut mîna! exclamă Fiodor Pavlovici, sărind de pe scaun şi repezindu-se să-şi lipească buzele de mîna uscată a stareţului. Da, da, aşa e, aveţi dreptate, într-adevăr e o plăcere să-i laşi pe alţii să creadă că te-au jignit. Foarte bine aţi spus, nimeni, cred, n-ar fi putut găsi cuvinte mai potrivite. Aşa e, da, aşa e! Toată viaţa am simţit o plăcere să mă consider ofensat, numai aşa, de dragul plăcerii estetice, fiindcă uneori nu este numai plăcut să faci pe ofensatul, dar şi frumos totodată, e un lucru pe care aţi uitat să-l spuneţi, Înaltpreasfinte. Da, da, frumos! Trebuie să-mi notez asta la mine în carnet! Da, mărturisesc, am minţit, am minţit toată viaţa, zi de zi, ceas de ceas. Minciună sînt din cap pînă în picioare, părintele minciunii! Sau nu, nu părintele minciunii – încurc mereu scripturile – mai bine zis odrasla minciunii – cred că-i suficient! Dar… îngerul meu păzitor… istoria aceea cu Diderot de ce nu şi-ar avea rostul cîteodată? Nu poate să strice nimănui, pe cînd unele vorbe strică într-adevăr! Sfinţia Ta! Era cît pe ce să uit, şi cînd te gîndeşti că de vreo trei ani încoace vreau să vin la dumneata să te întreb… dar, vă rog, spuneţi-i lui Piotr Alexandrovici să nu mă mai întrerupă! Uitaţi ce voiam să vă întreb: este adevărat că în *Vieţile sfinţilor* scrie undeva despre un sfînt mucenic făcător de minuni, care, după ce-a fost decapitat, s-a

sculat în picioare şi, luîndu-şi în mîini căpăţîna retezată, „a sărutat-o duios“ şi a mers aşa o bucată de vreme cu ea în braţe, sărutînd-o mereu „duios“? Este adevărat ori nu, sfinţiile voastre?

— Nu, nu este adevărat, răspunse stareţul.

— Nu-mi aduc aminte să fi citit aşa ceva în *Vieţile sfinţilor*. Despre care sfînt spuneţi că s-a scris asta? întrebă ieromonahul bibliotecar.

— Nici eu nu mai ştiu despre care. Nu ştiu, habar n-am. Mai tîrziu cineva mi-a atras atenţia că probabil am fost indus în eroare. Şi totuşi povestea asta am auzit-o din gura unui om. Ştiţi de la cine? Chiar de la dumnealui, Piotr Alexandrovici Miusov, care făcea spume la gură mai adineaori din pricina lui Diderot, dumnealui mi-a spus-o.

— Cum puteam să-ţi povestesc aşa ceva cînd eu nu stau niciodată la discuţie cu dumneata?

— Ce-i drept, nu mi-a spus-o mie personal, l-am auzit însă povestind-o într-o societate în care mă aflam şi eu, să tot fie vreo patru ani de atunci. Mi-am adus aminte tocmai acum de ea, deoarece cu comedia asta ai reuşit să-mi zdruncini credinţa, Piotr Alexandrovici. Dumneata n-aveai de unde să ştii, nici nu bănuiai măcar, dar în ziua aceea m-am înapoiat acasă cu credinţa zdruncinată şi de atunci e din ce în ce mai şubredă. Da, Piotr Alexandrovici, nici nu-ţi dai seama ce catastrofă ai pricinuit! Asta-i cu totul altceva decît anecdota cu Diderot!

Fiodor Pavlovici luă o poză dramatică. Pentru toată lumea era evident că juca iarăşi teatru. Totuşi, Miusov simţi ca o săgeată în inimă.

— Cai verzi pe pereţi… bolborosi el. Se poate să fi povestit vreodată ceva asemănător… În orice caz, nu dumitale. Am relatat doar ce-am auzit de la alţii. Cînd eram la Paris, un francez mi-a spus că există în *Vieţile sfinţilor* acest episod care se citeşte la noi în timpul liturghiei. Era un savant care studiase mai ales din punct de vedere statistic Rusia şi trăise multă vreme la noi în ţară… Mărturisesc că n-am citit în viaţa mea *Vieţile sfinţilor* şi nici nu cred c-am să o citesc vreodată… Cîte nu sporovăieşte omul la

masă?... Şi noi eram tocmai la masă...

— Da, da, dumneavoastră benchetuiaţi, iar eu mi-am pierdut credinţa! îl zădărî Fiodor Pavlovici.

— Ei, şi ce-mi pasă mie de credinţa dumitale! se burzului Miusov, dar, luîndu-şi numaidecît seama, adăugă cu dispreţ: Dumneata pîngăreşti tot ce atingi!

Stareţul se ridică să plece.

— Pe mine să mă iertaţi, domnii mei, dar trebuie să vă părăsesc pentru cîteva clipe, rosti el, adresîndu-se vizitatorilor. E lume care mă aşteaptă şi care a sosit înaintea domniilor voastre. Dumneata caută totuşi să nu mai spui nici o minciună, adăugă el cu o figură zîmbitoare, întorcîndu-se spre Fiodor Pavlovici.

Şi se îndreptă spre uşă. Alioşa şi ucenicul se repeziră să-l ajute la coborîtul scării. Alioşa simţea că se înăbuşă; era fericit că, în sfîrşit, putea să plece, dar şi mai fericit că stareţul nu se supărase, dimpotrivă, părea binedispus. Bătrînul dădu să iasă în cerdac pentru a-i binecuvînta pe cei care-l aşteptau afară. Fiodor Pavlovici îl opri însă iarăşi în pragul uşii.

— Preafericitule între fericiţi! strigă el cu patos. Îngăduiţi-mi să vă mai sărut o dată mînuţa! Nu, cu dumneata omul poate vorbi, se poate înţelege! Credeţi cumva că-mi place să mint şi să fac mereu pe măscăriciul? Aflaţi atunci că într-adins m-am prefăcut tot timpul, ca să vă pun la încercare. Voiam să-mi dau seama dacă se poate înţelege cineva cu dumneata ori nu. Şi dacă umila mea persoană se poate învrednici să stea lîngă semeţia dumitale... vă dau diploma de onoare, se poate înţelege omul cu dumneata! Şi acum, uitaţi, tac, nu mai scot o vorbă. Am să stau aici pe scaun şi am să tac chitic! E rîndul dumitale să vorbeşti, Piotr Alexandrovici, acum dumneata ai rămas aici persoana cea mai simandicoasă... pentru zece minute.

III

Credincioasele

Jos, lîngă cerdacul de lemn clădit în dreptul gardului ce împrejmuia schitul, în aşa fel ca să iasă în afara curţii, se înghesuiau vreo douăzeci de femei din popor; în ziua aceea nu veniseră decît femei. Auzind că stareţul o să iasă în sfîrşit din chilie, se strînseseră numaidecît grămadă. Moşieriţele Hohlakov se aflau de asemenea în cerdac; şi ele tot pe stareţ îl aşteptau, dar fuseseră găzduite în camerele rezervate pentru vizitatoarele de neam. Erau două: mama şi fiica. Doamna Hohlakova, o femeie bogată, îmbrăcată totdeauna cu mult gust, încă tînără şi foarte atrăgătoare, era cam palidă la faţă, dar cu ochi negri şi jucăuşi. Nu avea mai mult de treizeci de ani şi rămăsese văduvă de cinci ani. Fiică-sa, o fată de vreo paisprezece ani, era beteagă de picioare. De şase luni, biata copilă nu se mai putea scula din pat şi o purtau de colo-colo într-un fotoliu lung şi comod cu rotile. Fetiţa era drăgălaşă s-o mănînci, cam trasă la faţă din pricina suferinţei, altminteri vioaie. Ochii ei – mari, negri, adumbriţi de gene lungi – aveau o licărire şăgalnică. Încă din primăvară se gîndea maică-sa să se ducă cu ea în străinătate, dar fusese silită să amîne plecarea din pricina unor treburi ale moşiei. Cele două femei se aflau de o săptămînă în oraş, venite mai mult pentru nu ştiu ce interese decît ca să se închine, cu toate că mai fuseseră să-l vadă pe stareţ în urmă cu trei zile. Acum se abătuseră din nou pe acolo, deşi ştiau că bătrînul nu mai primea aproape deloc, şi se rugaseră cu lacrimi în ochi să li se îngăduie „fericirea de a-l vedea o dată la faţă pe slăvitul tămăduitor“.

În aşteptarea stareţului, mama şedea pe un scaun lîngă jilţul fetiţei, iar ceva mai încolo, în picioare, adăsta un călugăr bătrîn de la nu ştiu ce schit îndepărtat, despre care mai nimeni nu auzise, pierdut prin pustietăţile nordice. Monahul venise şi el să primească binecuvîntarea stareţului. Ieşind însă în cerdac, stareţul se îndreptă mai întîi spre femeile din popor. Acestea se strînseră buluc în jurul celor trei trepte ce coborau din cerdacul scund spre

pajiştea din preajmă. Stareţul se opri în capul scărilor, îşi petrecu patrafirul şi începu prin a binecuvînta mulţimea. În faţa lui fu adusă pe sus o femeie apucată, pe care altele două o ţineau de braţe. Cum dădu cu ochii de stareţ, bolnava se porni să ţipe din senin, să sughită şi să se zbuciume, ca într-o criză de epilepsie. Stareţul îi puse patrafirul în cap, după care îi citi o scurtă rugăciune, şi femeia se linişti, încetînd să se mai zbată. Nu ştiu cum o mai fi acum, dar în copilărie am avut adeseori prilejul să văd asemenea muieri lovite de streche prin satele şi mănăstirile noastre. Aduse la liturghie, bolnavele începeau să scheaune sau să latre ca nişte cîini, de răsuna biserica, dar cînd ieşea preotul cu sfintele daruri, şi rudele lor le mînau din spate, ca să fie mai aproape, li se potoleau „năbădăile“ şi-şi găseau astîmpăr pentru o bucată de vreme. E un lucru care încă din copilărie, mi-aduc aminte, mă uimise peste măsură. Tot atunci însă am auzit de la nişte moşieri, şi mai ales de la profesorii mei de la şcoală, pe care-i rugasem să-mi explice fenomenul acesta, că de fapt femeile cu pricina simulează nebunia ca să nu muncească şi că boala lor putea fi totuşi lecuită cu ajutorul unor pedepse drastice; şi, ca să mă convingă, îmi citau o mulţime de anecdote. Mare mi-a fost mirarea cînd, mai tîrziu, am aflat de la medici specialişti că nu poate fi vorba de nici o prefăcătorie, ci de o boală femeiască necruţătoare ce bîntuie mai ales la noi, în Rusia, ca o mărturie a soartei crîncene hărăzite muierilor noastre de la ţară, consecinţă firească a muncilor istovitoare pe care sărmanele erau silite să le facă la scurtă vreme după cîte-o naştere grea, anormală, lipsită de orice asistenţă medicală; mai erau apoi necazurile care se ţineau lanţ, bătăile îndurate şi atîtea alte suferinţe pe care, orice s-ar zice, unele constituţii feminine nu sînt în stare să le suporte, deşi în genere femeile sînt destul de răbdătoare. Cît despre vindecarea miraculoasă, aproape instantanee, care se înfăptuia în momentul cînd bolnava ajungea în faţa sfintelor daruri, în realitate, după cîte mi se spusese, nu putea fi decît un simulacru, o stratagemă pusă la cale chiar de „popime“; probabil că era vorba de un fenomen natural, deoarece însoţitoarele nefericitei ieşite din minţi şi, în

primul rînd, bolnava însăşi credeau cu tot dinadinsul, ca într-un adevăr incontestabil, că Necuratul ce pusese stăpînire pe ea nu putea suferi apropierea sfintelor daruri, pe care preotul le aşeza pe creştetul apucatei aduse înaintea lui. De aceea, în momentul cînd femeia năbădăioasă îşi pleca grumazul în faţa Sfintei Euharistii, întregul ei trup, mintea şi psihicul zdruncinat de boală sufereau un şoc puternic (nici nu se putea altfel), prilejuit de aşteptarea iminentei şi miraculoasei vindecări şi de credinţa nestrămutată în minunea ce trebuia să se producă negreşit Şi bolnava era într-adevăr lecuită, fie şi numai pentru moment. Aşa cum se întîmplă şi acum, cînd stareţul îi puse zănaticei patrafirul peste cap.

În faţa acestei privelişti multe dintre femeile care se îmbulzeau lîngă cerdac începură a lăcrima înduioşate, cuprinse de exaltare; unele se repezeau să sărute măcar poalele anteriului, altele jeleau în gura mare. Stareţul binecuvîntă pe toată lumea, iar cu unele dintre femei schimbă cîteva cuvinte. Pe cea cu meteahnă o cunoştea mai dinainte, era de undeva dintr-un sat din preajma mănăstirii, la vreo şase verste distanţă, şi mai avusese şi altădată prilejul s-o vadă.

— Ei, uite şi cineva care nu-i de pe aici, zise el cătînd spre o femeie încă tînără, prăpădită de slabă şi suptă la faţă, cu pielea arsă de soare, aproape smolită. Şedea în genunchi şi nu-şi mai dezlipea ochii de la stareţ. În privirile ei se citea o adoraţie frenetică.

— Vin de departe, părinţele, tare departe, trei sute de verste îmi bătui picioarele pîn-acilea. De departe, tăicuţă, de departe tare... rosti ea cu o unduire de cîntec în glas, legănîndu-şi capul, cu bărbia în pumni.

Vorbea ca şi cum ar fi bocit după un mort. Există în popor o suferinţă mută, atotîndurătoare; o durere care stă ferecată în adîncul sufletului şi nici nu crîcneşte. După cum, tot aşa, există o durere descătuşată care, îndată ce se revarsă în lacrimi, se şi preschimbă în bocet. Mai ales la femei. Fără a fi totuşi mai puţin cruntă decît durerea ferecată în tăcere. Tînguirea, deşi alină suferinţa, în acelaşi timp scurmă şi mai tare şi sfîşie inima. Sînt

dureri care nu cer alinare, care se hrănesc din însuşi zbuciumul lor. Iar bocetele, de fapt, nu exprimă decît nevoia de a zgîndări mereu rana.

— Tîrgoveaţă, nu-i aşa? întrebă stareţul, privind-o cu luare-aminte.

— De la oraş, taică părinte, taman aşa, de la oraş; că noi de fel sîntem tot de la ţară, dar de stat, stăm la oraş. De aceea, zic, venii şi eu să te văd, taică părinte, că multe mai vorbeşte lumea despre mătăluţă. Băgai pruncul în pămînt, tăicuţă, şi luai calea bisericii, să mă rog lui Dumnezeu. Fusei pîn-acum la trei mănăstiri şi pe unde fusei şi cu cine mă întîlnii îmi spuse: „Du-te, Nastasiuşka, la dînsul“, adică la matale, da, da, la mătăluţă, dragul mamii. Chiar aseară picai şi eu aici, mă dusei la vecernie şi acu' iacătă că venii.

— Şi de ce plîngi?

— Îmi plîng fecioraşul, tăicuţă, mă dau de ceasul morţii, aşa dor mă răpune cîteodată, că n-avea mititelul decît trei anişori; încă trei luni să fi trăit şi împlinea trei ani. Mă usucă dorul, taică părinte, că tare mi-e dor de copilaşul meu. Că din patru, cîţi avuseserăm eu şi cu Nikituşka, omul meu, atîta bucurie ne mai rămăsese; ce să fac dacă nu ne trăiesc plozii, taică părinte, n-avem parte de ei şi pace! Şi pe ăilalţi îi băgai în pămînt, dar nu-i plînsei chiar aşa, să mă omor cu firea, dar de cînd se prăpădi ăsta mititel nu pot să mă împac cu gîndul că zace acolo, în mormînt, nu pot, nu. Mă seacă la inimă. Cum îi văd hăinuţele, cămeşuicile, cizmuliţele, îmi vine să urlu. Aştern pe jos toate lucruşoarele lui, bruma ce îmi mai rămase de la el, mă uit la ele şi bocesc, şi bocesc... Şi ce-mi veni mie, că într-o zi îi spusei omului meu, Nikituşka: „Măi bărbate, zic, lasă-mă să plec, mă duc, zic, să mă închin“. Dumnealui e surugiu, că nu sîntem nici noi chiar aşa de lepădat, nişte săraci; tot ce avem e al nostru – şi trăsura, şi căişorii – nu sîntem la cheremul nimănui. Şi dac-avem, ce folos? Cine ştie ce-o mai fi şi cu omul meu, aşa singur cum l-am lăsat, o fi dat în darul beţiei, ba bine că nu, aşa-i el, cum îl scap din ochi, se duce iar întins la cîrciumă. Dar acu' să facă ce-o vrea, nu-mi mai pasă, treaba lui! De trei luni sînt plecată de acasă. Nu mai am bărbat, am şi uitat de el, şi de toate, nu mai vreau să

ştiu de nimic. Ce-mi trebuie bărbat de aci înainte? Mai bine lipsă, ducă-se şi el, ducă-se toate, toate... Nu mai vreau să-mi văd casa, mă lipsesc şi de avere, nu mai vreau să văd nimic!

— Ascultă ce-ţi spun eu, fata mea, rosti stareţul. A fost odată un preafericit sfînt, şi sfîntul ăsta a văzut într-o zi în biserică o femeie ce-şi jelea ca şi tine pruncul – avusese şi ea un singur odor şi Dumnezeu, tot aşa, îl chemase la dînsul. „Au nu ştii tu, oare, a dojenit-o sfîntul, cît de cutezători sînt pruncii care se înfăţişează la scaunul Atotputernicului? Nimeni în toată împărăţia cerurilor nu se încumetă ca ei. «Tu, Doamne, grăiesc ei, ne-ai dăruit viaţa şi nici n-am apucat bine să deschidem ochii, că ne-ai şi luat-o înapoi.» Şi atîta se roagă şi cutează să ceară fără nici o sfială, că Dumnezeu le dă numaidecît harul îngeresc. Aşa că, zice sfîntul, bucură-te, femeie, nu mai plînge în zadar, căci fătul tău se află acum în grădina lui Dumnezeu, printre îngerii din cer.“ Aşa i-a vorbit preafericitul atunci, demult de tot, femeii care jelea. Era un sfînt fără prihană şi gura lui nu putea rosti minciuni. Află deci, fata mea, că pruncul şade acum la picioarele tronului ceresc şi e fericit, se bucură şi se roagă pentru sufletul tău. Nu mai plînge nici tu, ci bucură-te odată cu el.

Femeia îl asculta cu bărbia în pumni, privind în pămînt. Într-un tîrziu, oftă din greu.

— Uite, taman aşa, ca matale, de parc-aţi fost într-o vorbă, căuta să mă mîngîie şi Nikituşka. „Muiere fără minte, zice, de ce boceşti? Fecioraşul nostru, cine ştie, o fi cîntînd acum cu alţi îngeraşi în împărăţia lui Dumnezeu.“ Aşa zicea şi numai ce-l vedeai că-l bufneşte plînsul şi plîngeam, şi plîngeam, şi el, şi eu... „Ştiu, zic, ştiu, Nikituşka. Unde putea să fie puiul mamii, dacă nu în ceruri, lîngă Dumnezeu, dar ce folos, dacă nu mai e aci, cu noi, să şadă, uite, aci, lîngă mine, Nikituşka, aşa cum şedea cînd trăia!“ De-aş apuca barem să-l mai văd o dată, numai o singură dată! Fără să m-apropii de el, aş sta aşa, pitită într-un colţ, să mă uit la el, doar o fărîmă de timp; să-i aud glăsciorul, să-l văd cum se joacă pe afară, să-l aud cum mă cheamă: „Mămucă, unde eşti?“. Măcar o dată să-i mai aud picioruşele lipăind, uite aşa, lipa-lipa prin odaie. Fuga-

fuguţa, cum venea altă dată la mine, copăcel-copăcel, şi unde ţipa şi rîdea de mai mare dragul! Numai o dată să-i mai aud picioruşele, barem o dată, lipa-lipa, ar şti mama că-i el chiar fără să-l vadă! Of, că mi l-a înghiţit pămîntul, n-o să-l mai audă mama niciodată! Uite aci cureluşa lui, o port cu mine... of, cum mi l-a înghiţit pămîntul şi n-o să-l mai vadă mama niciodată, niciodată n-o să-i mai audă guriţa!...

Femeia scoase din sîn o cureluşă bătută în ţinte şi, cum dădu cu ochii de ea, se zgudui toată de plîns şi-şi acoperi ochii cu palmele, lăsînd să i se prelingă şiroaie de lacrimi printre degete.

— În sufletul său, „Rahela îşi plînge copiii şi nu voieşte să fie mîngîiată, pentru că nu mai sînt“[3], rosti stareţul. Asta-i soarta hărăzită vouă, mamelor, aci, pe pămînt. Nu căuta mîngîiere, tu nu ai nevoie să-ţi alini durerea, lasă-ţi lacrimile slobode. Dar de cîte ori te-o podidi plînsul, adu-ţi aminte că pruncul tău se află printre îngerii Domnului, că se uită la tine de acolo, din slavă şi, bucurîndu-se de lacrimile pe care le verşi, le arată Celui-de-Sus. Şi multă vreme încă plînsul tău nu se va ostoi, dar odată şi odată durerea inimii tale de mamă se va preschimba în tihnită bucurie, iar lacrimile amare, în lacrimi de duioşie, de împăcare, şi sufletul tău va fi curăţit de păcate şi se va izbăvi. Am să mă rog pentru veşnica odihnă a fecioraşului tău; cum îl chema?

— Alexei, taică părinte.

— Frumos nume. Ca pe Alexei, omul lui Dumnezeu?

— Da, taică părinte, Alexei, omul lui Dumnezeu.

— Preafericitul! Am să-l pomenesc în rugăciunile mele, fata mea, pentru odihna sufletului celor adormiţi, şi-am să mă rog pentru durerea ta şi pentru sănătatea omului tău. Dar să ştii că faci mare păcat dacă-l părăseşti. Întoarce-te la el, copila mea, şi veghează asupra lui. Cînd s-o uita de acolo, de sus, copilaşul şi-o vedea că l-ai oropsit pe taică-său şi ţi-ai luat lumea în cap, o să plîngă, mititelul. De ce vrei să-i amărăşti fericirea? Fecioraşul tău trăieşte, trăieşte, fata mea, îţi spun eu, căci sufletul omului rămîne pururea viu; nu-l afli în casă şi totuşi, în orice clipă, fără să-l vezi, e alături de tine. Cum vrei să mai vină la tine în casă dacă zici c-o

urăşti? La cine să vină dacă nu şi-o mai găsi părinţii, pe tatăl şi pe mama lui, împreună? Acum şi-n somn ai parte numai de vise chinuite, dar cînd o să te întorci acasă, atunci o să-ţi trimită un somn dulce. Întoarce-te la omul tău, măicuţă, întoarce-te chiar azi la el!

— Mă duc, părinte, mă duc, o să fac aşa cum zici matale. Fiecare vorbuliţă mi-a mers drept la inimă, părinţele. Of, Nikituşka, Nikituşka, sărăcan de tine, cum m-oi fi aşteptînd, dragoste, cum m-oi fi aşteptînd, dragoste, cum m-oi fi aşteptînd!...

Femeia începu iar să se jelească, dar stareţul intrase deja în vorbă cu o băbuţă îmbrăcată ca o tîrgoveaţă, spre deosebire de pelerinii care mergeau să se închine la locurile sfinte şi care, de obicei, purtau alt fel de straie. Se vedea că era muncită de o întrebare ce-i chinuia mintea şi că venise să ceară un sfat. Bătrîna îi mărturisi că era văduvă de subofiţer şi că nu locuia prea departe, ci chiar acolo în oraş. Fecioru-său, Vasenka, care avea o slujbă la comisariat, plecase în Siberia, tocmai la Irkutsk. Îi scrisese de vreo două ori, dar de un an încoace nu mai avea nici o veste de la el. Întrebase încolo şi încoace, dar, la drept vorbind, nu prea ştia bine nici ea unde să-l caute.

— Mai deunăzi îmi spuse Stepanida Ilinişna Bedreaghina, o precupeaţă putred de bogată: „Uite ce să faci tu, Prohorovna, ia de scrie un pomelnic şi pune şi numele lui, şi după aia du-te cu pomelnicul la biserică, să fie şi el pomenit cînd o să se roage pentru odihna sufletului celor adormiţi. Şi atunci inimioara lui o să simtă că-i duci dorul şi o să primeşti carte de la el“. Stepanida Ilinişna zicea c-au mai încercat şi alţii aşa, cu mijlocul ăsta. Dar eu, ce să zic, mă cam îndoiesc... Dumneata ce spui, lumina ochilor noştri, aşa să fie? O fi sau n-o fi bine?

— Nici să nu-ţi treacă prin cap! Se poate să întrebi una ca asta, mai mare ruşinea!? Cum să treci în pomelnic pentru odihna celor adormiţi un om teafăr, sănătos? Şi tocmai cine: maică-sa! Mare păcat, asta-i ca şi cum ai umbla cu vrăji; iertat să-ţi fie, căci nu ştii ce faci. Mai bine dă un acatist, roagă-te la Crăiasa cerurilor, grabnica ocrotitoare şi miluitoarea tuturor, pentru sănătatea

băiatului şi cere-i iertare pentru gîndul cel nesăbuit. Şi acum ascultă ce-ţi spun, Prohorovna: fecioru-tău o să vină curînd, o să primeşti un răvaş de la el. Aşa o să fie, să ştii! Du-te şi fii pe pace. Fecioru-tău trăieşte, află de la mine.

— Dragul de el, Dumnezeu să te aibă în pază, binefăcătorul nostru, al tuturor, care te rogi pentru noi şi pentru păcatele noastre…

Stareţul, între timp, zărise în mulţime o ţărancă tînără, cu o faţă suptă de ofticoasă, care se uita la el ţintă, cu o privire de jar. Nu-l slăbea o clipă, rugîndu-l parcă din ochi, fără să-şi ia inima în dinţi ca să se apropie de bătrîn.

— Ce păs te aduce la mine, drăguţă?

— Dezleagă-mă, părinte, spuse femeia în şoaptă, răspicat, îngenunchind şi îndoindu-se din şale ca să atingă pămîntul cu fruntea. Am păcătuit, Sfinţia Ta, şi mi-e teamă de păcatul ce l-am săvîrşit.

Stareţul se aşează pe ultima treaptă şi femeia se apropie de el, tîrîndu-se în genunchi,

— Am rămas văduvă acum doi ani, începu ea tot pe şoptite, scuturată de un fior. Mult m-am canonit cît am fost măritată; după ce că era bătrîn, bărbatu-meu mă zvînta în bătăi. Pînă ce a căzut la pat; şedeam şi mă uitam la el şi mă frămîntam: dacă s-o înzdrăveni şi s-o pune iar pe picioare, ce mi-o fi dat să mai pătimesc? Şi atunci nu ştiu cum mi-a încolţit în minte gîndul acela…

— Stai, stai, îi tăie vorba stareţul, şi-şi lipi urechea de buzele ei.

Femeia îşi urmă spovedania fără s-o mai poată auzi cineva. Nu avu prea multe de spus.

— Şi zici că sînt doi ani de atunci? întrebă stareţul.

— Da, taică părinte. La început nici nu mi-ar fi dat prin gînd, pe urmă însă a intrat aşa ca o boală în mine şi mi s-a înfipt în inimă.

— Vii de departe?

— Păi să tot fie vreo cinci sute de verste.

— Te-ai spovedit?

— M-am spovedit, de două ori am fost de m-am spovedit.

— Şi ai primit împărtăşania?

— Am primit-o. Dar mi-e frică, taică părinte, mi-e frică să nu mor.

— De ce să-ţi fie frică, nu trebuie să te temi de nimic, nu te mai frămînta cu firea. Numai căinţa să rămînă trează în sufletul tău, şi Dumnezeu o să te ierte. Nu există şi nici nu poate să existe pe lumea asta păcat pe care Atotputernicul să nu-l ierte cînd omul se căieşte cu adevărat. Nici un păcat omenesc nu poate fi atît de cumplit, încît să istovească neţărmurita iubire a Celui-de-Sus. Cum poate, oare, un păcat să întreacă puterea iubirii cereşti? Tu cată numai să-ţi păstrezi căinţa şi alungă orice teamă din suflet. Crede, femeie, că Dumnezeu te iubeşte cît nici cu mintea nu poţi gîndi, te iubeşte aşa păcătoasă cum eşti, te iubeşte tocmai pentru păcatul tău. S-a spus cîndva că mai multă bucurie va fi în cer pentru un păcătos care se pocăieşte decît pentru zece drepţi. Mergi în pace şi nu te mai teme de nimic. Nu-ţi mai face sînge rău din pricina oamenilor şi nu ţine nimănui supărare dacă te-a obidit. Şi iartă-i toate păcatele răposatului, iartă-l în sufletul tău pentru tot ce ţi-a greşit şi împacă-te cu el pe deplin. Dacă în inima ta sălăşluieşte căinţa, înseamnă că iubeşti cu adevărat. Iar dacă iubeşti, Dumnezeu te va primi la sine... Iubirea plăteşte totul, răscumpără totul. Dacă eu, un biet păcătos ca şi tine, m-am înduioşat de soarta ta, dacă mie mi s-a făcut milă, cu atît mai vîrtos se va milostivi Dumnezeu. Iubirea este o comoară fără preţ, cu care poţi dobîndi o lume întreagă, care-ţi îngăduie să răscumperi nu numai păcatele tale, dar şi pe ale altora. Du-te şi alungă orice teamă.

Făcu de trei ori cruce asupra ei şi-şi desprinse apoi de la gît o iconiţă, pe care o atîrnă de gîtul ei. Fără un cuvînt, femeia se aplecă din nou, atingînd pămîntul cu fruntea. Stareţul se opinti să se ridice şi se uită înveselit la o femeie zdravănă cu un prunc în braţe.

— Vin din Vîşegorie, taică părinte.

— Şi ţi-ai rupt picioarele cale de şase verste cu copilaşul în braţe! Pentru ce ai venit?

— Păi, numai aşa, ca să te văd. Am mai fost la Sfinţia Ta sau poate m-ai uitat? Cum aşa, pare-mi-se mie că nu prea ai ţinere de

minte, părinţele, dacă m-ai uitat. Vorbea lumea pe la noi că-i fi bolnav şi-atunci, ce mi-am zis, ia să mă duc să-l văz cu ochii mei. Şi-acu avusei parte să te văd: halal bolnav! Păi, Sfinţia Ta o să mai trăieşti încă douăzeci de ani, zău aşa, să te ţină Dumnezeu! Şi-apoi, atîta omenire se roagă pentru Sfinţia Ta, se poate să te prăpădeşti aşa, cu una cu două?

— Mulţumesc, fata mea, mulţumesc pentru bunătate.

— Aş avea şi eu o rugăminte, mai nimica toată: uite aici şaizeci de copeici, părinţele, dă-le cui vei socoti Sfinţia Ta că-i mai nevoiaş ca mine. Că uite cum mă gîndii eu pe drum: „De ce să nu-i dau banii dumnealui, că ştie mai bine pe cine să miluiască“.

— Mulţumesc, copila mea, mulţumesc, inimă de aur. Nu ştii cît mi-eşti de dragă! Aşa am să şi fac, să n-ai nici o grijă. Copilaşul din braţe e fetiţă?

— Fetiţă, Sfinţia Ta, o cheamă Lizaveta.

— Blagosloveşte, Doamne, pe roaba ta şi pruncul ei Lizaveta. Mi-ai luminat inima, taică. Vă las cu bine, dragele mele, rămîneţi sănătoase, suflete scumpe, Domnul cu voi!

Şi după ce binecuvîntă norodul, se retrase cu o adîncă plecăciune.

IV

O cucoană puţin credincioasă

Doamna cea străină, moşieriţa care asistase la întrevederea cu femeile din popor, lăcrimase tot timpul în tăcere, ştergîndu-şi mereu ochii cu batista. Era o cuconiţă de lume, o persoană cam exaltată, dar care totuşi nu era lipsită de calităţi. În momentul cînd stareţul, în sfîrşit, se îndreptă spre ea, îl întîmpină plină de entuziasm.

— Nici nu vă puteţi închipui ce-am simţit privind scena aceasta

înduioşătoare, am fost copleşită... îi mărturisi dînsa şi se opri brusc, sugrumată de emoţie. O, înţeleg foarte bine de ce vă iubeşte poporul! Şi mie mi-e drag. Cum ar putea cineva să nu iubească un popor atît de admirabil cum e poporul nostru rus, atît de naiv şi atît de sublim în acelaşi timp!

— Cum se simte fetiţa? Doreaţi să mai staţi de vorbă cu mine?

— O, m-am rugat cu lacrimi în ochi, am implorat, eram gata să cad în genunchi şi să stau astfel trei zile şi trei nopţi sub ferestrele Sfinţiei Voastre în speranţa că pînă la urmă o să-mi îngăduiţi să intru! Am venit, făcătorule de minuni, să vă mărturisim recunoştinţa şi admiraţia ce v-o purtăm. Fiindcă aţi vindecat-o pe Liza mea, da, aţi vindecat-o, acum sînt sigură că s-a însănătoşit! Şi cînd te gîndeşti cum! Joi, da, nu mai departe decît joi, i-aţi citit la cap o rugăciune şi aţi binecuvîntat-o cu mîinile acestea. Abia aşteptam să venim încoace ca să le sărutăm în semn de recunoştinţă şi de adîncă veneraţie!

— Cum aşa, chiar s-a vindecat? Văd că e tot în fotoliu!

— Da, dar nu mai face aproape deloc febră peste noapte, de două zile, adică de joi, rosti doamna cu o înfrigurare nervoasă. Mai mult: a început să prindă putere în picioare. Azi-dimineaţă s-a sculat sănătoasă tun, a dormit toată noaptea. Priviţi-o numai ce rumenă e în obraji şi cum îi strălucesc ochişorii! Înainte plîngea întruna, de nu mai ştiam ce să mă fac cu ea, iar acum rîde, e veselă, fericită. Ne-a cerut azi s-o sculăm din pat şi a stat aşa un minut întreg în picioare, fără s-o ajute nimeni. A pus rămăşag cu mine că peste două săptămîni o să joace cadrilul. L-am chemat pe doctor, pe Herzenstube, care s-a mulţumit să ridice din umeri: „Mă mir, mă mir, zicea, nu ştiu ce să cred“. Şi după toate astea aţi fi vrut să vă lăsăm în pace? Ne-ar fi răbdat inima să nu alergăm într-un suflet ca să vă mulţumim? Lise, mulţumeşte-i părintelui stareţ, ia să vedem cum ştii tu să-i mulţumeşti!

Obrăjorul drăgălaş, numai zîmbet, al fetiţei se făcu deodată serios şi, dînd să se ridice din fotoliu cu ochii la stareţ, Liza îşi împreună mînuţele, dar în aceeaşi clipă o bufni rîsul...

— El e de vină că m-a făcut să rîd! strigă ea arătînd spre Alioşa,

cuprinsă de o furie copilărească, pentru că nu fusese în stare să se abţină şi izbucnise în rîs.

Dacă în momentul acela cineva s-ar fi uitat la Alioşa, care stătea în picioare, în spatele stareţului, l-ar fi văzut îmbujorîndu-se tot. Ochii îi străluciră o clipă şi se plecară în pămînt.

— Are o scrisorică pentru dumneata, Alexei Fiodorovici... Ce mai faci, eşti bine, sănătos? interveni mămica, adresîndu-se tînărului şi întinzîndu-i o mînuţă impecabil înmănuşată.

Stareţul se întoarse şi-l privi mai atent. Tînărul se apropie de Liza cu un zîmbet stingherit, nefiresc şi-i dădu mîna. Fata îşi ticlui o mutră cît se poate de serioasă.

— Din partea Katerinei Ivanovna, spuse copila, întinzîndu-i un bileţel. Te roagă să treci pe la dînsa cît de curînd, dacă se poate chiar foarte curînd, să n-o mai porţi cu vorba, să te duci negreşit.

— Mă roagă să mă duc? Eu, la dînsa... Dar pentru ce? se miră Alioşa. Şi căzu deodată pe gînduri.

— Cine ştie, probabil din pricina lui Dmitri Fiodorovici şi... poate a evenimentelor din ultima vreme, îl lămuri în două cuvinte mama fetei. Katerina Ivanovna a luat, în sfîrşit, o hotărîre... dar ca s-o poată îndeplini trebuie să stea mai întîi de vorbă cu dumneata... De ce? N-aş putea să-ţi spun, fiindcă nu ştiu nimic; stăruie totuşi să vii cît mai repede. Şi sînt convinsă c-o să-i asculţi rugămintea. Fie şi numai dintr-un sentiment creştinesc, şi tot ar trebui să te duci.

— N-am văzut-o decît o singură dată în viaţă, urmă Alioşa, care tot nu se putea dezmetici.

— O, este o fiinţă într-adevăr superioară, aş zice chiar mai presus decît noi!... E destul să-ţi aminteşti de încercările prin care trece... Gîndeşte-te numai cît a suferit şi cît mai suferă încă, gîndeşte-te ce o mai aşteaptă şi de aici încolo... e îngrozitor, pur şi simplu îngrozitor!

— Bine, am să mă duc, zise Alioşa, după ce citi în fugă micul răvaş misterios, care nu cuprindea nici o lămurire, ci doar rugămintea stăruitoare de a veni neapărat.

— Ah, ce drăguţ eşti! Bravo, bravo! exclamă Liza, însufleţindu-

se deodată. Şi eu, care-i spuneam mamei: sigur n-o să se ducă, un om ca dînsul, care-şi caută mîntuirea! Ce suflet minunat! Totdeauna m-am gîndit că trebuie să fii un om deosebit şi-mi face plăcere că pot să ţi-o spun acum!

— Lise! rosti apăsat doamna Hohlakova, dar în aceeaşi clipă îi veni să zîmbească. Cum văd eu, ne-ai dat uitării, Alexei Fiodorovici, nu mai vrei deloc să vii pe la noi, şi totuşi Lise mi-a spus de vreo două ori pînă acum că numai cu dumneata se simte bine.

Alioşa îşi ridică spre ea ochii plecaţi în pămînt şi, îmbujorîndu-se brusc, surîse iarăşi fără să ştie de ce. Bătrînul nu se mai uita însă la el. Intrase în vorbă cu călugărul străin, care, după cum am arătat, îl aştepta lîngă jilţul Lizei. Părea un om simplu, adică din pătura cea mai de jos, cu o concepţie rudimentară şi nestrămutată asupra lumii, dar credincios şi dîrz în felul lui. Călugărul îl încunoştinţă pe stareţ că venea din îndepărtatele ţinuturi nordice, din Obdorsk, de la Sfîntul Silvestru, o mănăstire săracă, unde erau nouă călugări cu totul. Stareţul îl binecuvîntă şi-l pofti să vină la el în chilie cînd va dori.

— Cum vă încumetaţi să faceţi asemenea lucruri? îl întrebă pe nepusă masă monahul, arătînd grav şi solemn spre Liza, făcînd aluzie la „tămăduirea“ fetei.

— E încă prea devreme ca să vorbim despre asta. Dacă se simte mai uşurată nu înseamnă că s-a vindecat pe deplin, e numai o îmbunătăţire a stării sale, care ar putea să aibă şi alte pricini. Dar dacă s-a întîmplat într-adevăr ceva, e numai din voinţa Celui-de-Sus. Totul vine de la Dumnezeu. Treci pe la mine, părinte, adăugă bătrînul, altminteri cine ştie dacă am să te mai pot primi, sînt bolnav şi-mi dau seama că zilele îmi sînt numărate.

— O, nu, nu, Dumnezeu n-o să se îndure a vă răpi din mijlocul nostru, o să mai trăiţi încă mulţi, mulţi ani! protestă doamna Hohlakova. Ce fel de boală aveţi? Păreţi atît de sănătos, atît de vesel şi de fericit!

— E adevărat că azi mă simt mai bine ca niciodată, dar ştiu că este numai ceva trecător. Îmi cunosc boala fără greş. Iar dacă vi se

pare că sînt vesel, trebuie să vă mărturisesc că nu mi-aţi fi putut prilejui o bucurie mai mare decît spunîndu-mi asta. Oamenii au fost făcuţi ca să fie fericiţi, şi numai acela care se simte pe deplin fericit este într-adevăr vrednic să-şi spună: „Am îndeplinit porunca Domnului pe acest pămînt“. Drept-credincioşii, sfinţii, mucenicii au fost cu toţii fericiţi.

— Ah, ce înălţătoare cuvinte şi luminoase! rosti doamna entuziasmată. Tot ce spuneţi Sfinţia Voastră pătrunde pînă în adîncul sufletului. Şi cu toate acestea, vedeţi, fericirea... unde este fericirea? Cine poate să spună că este cu adevărat fericit? Oh, dacă aţi fost atît de bun şi ne-aţi îngăduit să vă vedem din nou astăzi, ascultaţi tot ce n-am apucat să vă spun data trecută, tot ce n-am îndrăznit să vă spun, un lucru care mă chinuieşte cumplit de atîta amar de vreme! Fiindcă sufăr, părinte, iertaţi-mă, dar sufăr... şi, cu un gest avîntat şi plin de fervoare, doamna îşi împreună mîinile.

— De ce?

— Sufăr... pentru că îmi lipseşte credinţa...

— Credinţa în Dumnezeu?

— O, nu, nu, nici măcar n-aş îndrăzni să mă gîndesc la aşa ceva, dar viaţa viitoare e învăluită într-un mister atît de adînc! Şi nimeni, nimeni pe lume n-ar putea să dezlege vreodată această enigmă! Ascultaţi-mă, tămăduitorule, dumneavoastră, care cunoaşteţi toate cutele sufletului omenesc; fireşte, nu pot să vă cer să aveţi absolută încredere în mine, dar vă asigur, vă dau cuvîntul meu că ceea ce vă spun acum nu porneşte din uşurinţă şi că gîndul vieţii de dincolo de mormînt e într-adevăr chinuitor pentru mine, e o suferinţă cumplită, mă înspăimîntă, mă face să mă cutremur... Şi nu ştiu cui să mă adresez, niciodată n-am îndrăznit să întreb pe cineva... Abia în clipa asta mi-am luat inima în dinţi şi m-am destăinuit Sfinţiei Voastre... O, Doamne, nu ştiu ce o să credeţi acum despre mine! încheie ea, ridicînd braţele spre cer.

— Părerea mea nu trebuie să vă neliniştească, răspunse stareţul. Sînt convins că suferinţa dumneavoastră e sinceră.

— Oh, nici nu ştiu cum să vă mulţumesc! Vedeţi, închid ochii şi mă gîndesc: dacă toată lumea crede, atunci de unde vine credinţa

asta? După unii, credinţa s-ar fi născut în timpurile dintîi, din spaima care-i aprindea pe oameni în faţa fenomenelor copleşitoare ale naturii şi, ca urmare, în realitate, n-ar exista nimic dincolo de moarte. Şi atunci îmi spun: o viaţă întreagă am crezut şi totuşi dacă după moarte n-o să fie nimic decît „buruienile crescute pe mormînt“, cum spune nu ştiu care scriitor... E groaznic! Cum aş putea să-mi recapăt credinţa? Ca să spun drept, n-am crezut cu adevărat decît în copilărie, cînd eram mică de tot; credeam însă numai aşa, mecanic, fără să mă gîndesc la nimic... Dar cum, cum aş putea să ajung astăzi să mă conving? De aceea am venit acum la Sfinţia Voastră, cu plecăciune, să vă rog a mă lumina. Dacă las să-mi scape şi prilejul acesta, n-o să mai găsesc pe nimeni care să-mi răspundă la asemenea întrebare, oricît mi-ar fi dat să mai trăiesc. Ce argumente să-mi aduc mie însămi ca să mă conving? Vai de sufletul meu! Mă uit în jur şi văd că nimeni nu se sinchiseşte sau aproape nimeni, că nimeni nu se gîndeşte la asta, că numai eu mă frămînt aşa. Este ceva cumplit, vă spun, cumplit!

— De bună seamă. Şi totuşi nu se poate dovedi nimic, trebuie numai să crezi.

— Dar cum? Cum?

— Prin experienţa unei iubiri active. Străduiţi-vă să-i iubiţi pe cei din preajma dumneavoastră, să-i iubiţi din toată inima şi neprecupeţit. Pe măsură ce iubirea va triumfa, veţi ajunge să vă convingeţi şi de existenţa lui Dumnezeu şi să credeţi în nemurirea sufletului. Iar dacă iubirea de aproape se va desăvîrşi printr-o deplină uitare de sine, atunci veţi crede neapărat şi nici o îndoială nu va mai putea să se strecoare în sufletul dumneavoastră. Este un mijloc pe care atîţia l-au încercat şi vă puteţi bizui că-i într-adevăr aşa cum vă spun.

— Iubire activă? Mi-aţi dat încă o problemă de dezlegat, şi ce problemă, o, ce problemă! Vedeţi dumneavoastră, mi-e atît de dragă umanitatea, încît – nu ştiu dacă o să mă credeţi – aş vrea uneori să renunţ la tot, să părăsesc tot ce am, chiar şi pe Lise, şi să mă fac soră de caritate. Închid ochii, mă gîndesc şi visez, şi în asemenea clipe simt în mine o putere de nebiruit. Nici un fel de

răni, nici un fel de plăgi, chiar pline de puroi, nu m-ar putea face să mă dau în lături. Le-aş spăla şi le-aş obloji cu mîinile mele, aş sta de veghe la căpătîiul suferinzilor, aş fi gata chiar să sărut rănile acelea deschise...

— Asta înseamnă foarte mult şi e bine că nutriţi asemenea gînduri. Poate că odată şi odată, din întîmplare, veţi face într-adevăr o faptă bună.

— Da, dar cît am s-o mai pot duce aşa? urmă doamna cu pasiune, aproape cu frenezie. Asta-i întrebarea esenţială şi, în acelaşi timp, cea mai chinuitoare dintre toate cîte mă frămîntă. Închid uneori ochii şi mă întreb: „Cît ai s-o poţi duce aşa, oare, din clipa în care ai ales calea asta? Dar dacă bolnavul, ale cărui plăgi te osteneşti să le speli, n-o să dea nici o dovadă de recunoştinţă, atunci, imediat? Dacă, dimpotrivă, o să fie capricios, sîcîindu-te în fel şi chip, fără a preţui cîtuşi de puţin şi fără a-şi da seama că tu-l slujeşti cu devotament, dacă o să strige la tine tot timpul, dacă o să-ţi poruncească în fiece clipă să-i aduci ba una, ba alta, sau poate chiar o să te reclame superiorilor tăi (aşa cum se întîmplă cu mai toţi oamenii pe patul de suferinţă), ce-o să faci atunci? Dacă iubirea ta o să se irosească în van?“. Şi, vă rog să mă credeţi, m-am cutremurat cînd mi-am dat seama că singurul lucru care ar putea să stingă flacăra iubirii mele pentru umanitate, s-o stingă imediat, este nerecunoştinţa. Într-un cuvînt, sînt un om care munceşte pentru plată şi cere plata pe loc, vreau adică să fiu lăudată, iar dragostea pe care o dăruiesc să fie recompensată cu dragoste. Altfel nu, nu sînt în stare să iubesc!

Confesiunea ce semăna cu o autoflagelare părea să fi atins punctul culminant; isprăvind ce avea de spus, femeia se uită la stareţ cu o privire sfidătoare.

— Acelaşi lucru mi l-a mărturisit cîndva un medic, e mult de atunci, rosti stareţul. Era un om în vîrstă şi fără doar şi poate inteligent. Vorbea cu aceeaşi sinceritate ca şi dumneavoastră, şi, deşi părea că glumeşte, o făcea cu amărăciune. „Mie, zicea el, mi-e dragă umanitatea, şi totuşi mă surprinde un lucru: cu cît mi-e mai dragă umanitatea în general, cu atît iubesc mai puţin pe oameni,

adică pe indivizii izolaţi. În visurile pe care le urzesc, mi se destăinuia el, adeseori simt o dorinţă pătimaşă de a sluji umanitatea şi poate că într-adevăr aş primi chiar să port crucea pentru alţii, dacă aşa ar cere împrejurările, însă cu toate astea nu mă simt în stare să stau două zile la rînd în aceeaşi odaie cu altcineva, o ştiu din experienţă. Faptul că mai e cineva lîngă mine, prezenţa unui alt om mă scoate din fire, îmi zgîndăreşte amorul propriu, îmi stinghereşte libertatea. Ajunge o singură zi ca să ajung să-l urăsc, oricît ar fi el de cumsecade: pe unul pentru că mănîncă prea încet, pe altul pentru că are guturai şi-şi suflă mereu nasul. Eu, îmi mărturisea el, din clipa în care vin în contact cu oamenii ajung să le fiu duşman. În schimb, nu ştiu cum se face, dar am constatat că cu cît urăsc mai mult indivizii luaţi în parte, cu atît dragostea mea pentru umanitate în general e mai fierbinte.“

— Şi ce-i de făcut? Ce-i de făcut în cazul acesta? Trebuie să renunţi la orice speranţă?

— În nici un caz, e de ajuns deocamdată că problema asta vă frămîntă. Încercaţi tot ce se poate, şi Cel-de-sus va ţine seama de străduinţele dumneavoastră. E încă destul de mult ce-aţi făcut pînă acum, de vreme ce aţi căutat să vă cunoaşteţi cît mai adînc şi cu toată sinceritatea! Dar dacă mi-aţi vorbit atît de deschis numai ca să vă laud, atunci probabil iubirea activă de care v-am vorbit mi-e teamă că n-o să vă ducă la nimic; totul o să rămînă doar un vis, iar viaţa va trece ca o nălucă. Pînă la urmă, o să uitaţi şi de viaţa viitoare, găsindu-vă împăcarea în propria persoană.

— Mi-aţi dat lovitura de graţie! Abia acum, în momentul cînd aţi rostit aceste cuvinte, mi-am dat seama că nu aşteptam decît laude pentru sinceritatea mea, atunci cînd v-am mărturisit că n-aş putea îndura nerecunoştinţa! Aţi ghicit ce se petrece în sufletul meu şi m-aţi ajutat să mă înţeleg, m-aţi pus faţă-n faţă cu mine, mi-aţi arătat ce fel de om sînt!

— Adevărat? Dacă-i aşa, după această mărturisire, cred că sînteţi fără doar şi poate sinceră şi că aveţi o inimă bună. Şi chiar dacă nu veţi afla încă fericirea, să nu uitaţi că sînteţi pe drumul cel bun şi căutaţi să nu-l părăsiţi niciodată. Şi mai ales feriţi-vă de

minciună, de orice fel de minciună, luaţi seama să nu vă minţiţi singură. Să nu scăpaţi o clipă din ochi minciuna, tot timpul s-o aveţi în faţă, în orice moment. Înlăturaţi orice aversiune, fie că-i vorba de alţii, fie chiar de dumneavoastră, căci tot ce vi se poate părea respingător, privind în sufletul dumneavoastră, se luminează şi se curăţeşte din clipa în care v-aţi dat seama de asta. Înlăturaţi de asemenea teama din inima dumneavoastră, deşi ea nu este decît urmarea firească a oricărei minciuni. Iar dacă s-ar întîmpla să aveţi momente de laşitate, pe drumul ce duce spre iubire, nu trebuie să vă speriaţi, după cum nici faptele rele nu trebuie să vă înspăimînte prea mult. Îmi pare rău că nu vă pot spune ceva mai îmbucurător, dar să ştiţi că faţă de iubirea contemplativă, dragostea activă pare aprigă şi înfricoşătoare. Iubirea contemplativă este însetată de fapte mari, de lucruri pe care să le înfăptuieşti numaidecît în aşa fel ca toată lumea să le vadă. Iubirea contemplativă te poate îndemna chiar să-ţi jertfeşti viaţa, cu condiţia numai să ţi-o jertfeşti cît mai repede, ca pe scenă, sub privirile tuturor, ca să primeşti aplauze. În timp ce dragostea vie înseamnă străduinţă necontenită şi stăpînire de sine, pentru unii poate chiar o adevărată ştiinţă. Pot să vă spun totuşi că în clipele în care veţi descoperi cu groază că toate străduinţele dumneavoastră s-au irosit în van şi cînd vi se va părea că în loc să vă apropiaţi cît de cît de ţelul dorit, v-aţi îndepărtat şi mai mult de el, în clipa aceea puteţi fi încredinţată că l-aţi atins; atunci veţi simţi lămurit puterea minunată a lui Dumnezeu, care n-a încetat să vă iubească şi care v-a călăuzit, fără să ştiţi, pas cu pas. Îmi pare rău că nu pot să mai zăbovesc, sînt aşteptat. La revedere.

Doamna plîngea.

— Lise, Lise, tresări ea speriată, binecuvîntaţi-o, vă rog, binecuvîntaţi-o!

— Nu merită s-o iubească cineva. Am văzut cum s-a ţinut tot timpul de ghiduşii, glumi stareţul. Ce ai cu Alioşa de-l necăjeşti mereu?

Într-adevăr, Lise îşi găsise o joacă de care părea prinsă cu totul. Încă de data trecută, cînd mai venise aici, observase că Alioşa se

ruşina de dînsa şi se ferea s-o privească, ceea ce o înveselea peste măsură. De aceea stătea la pîndă tot timpul, doar-doar îl va surprinde uitîndu-se la ea; nemaiputînd îndura privirea aceea pironită atît de stăruitor asupra lui, fără să vrea, Alioşa ridica la un moment dat ochii, împins parcă de o putere irezistibilă, şi atunci fata îl înfrunta cu un zîmbet triumfător. Alioşa se fîstîcea şi mai tare şi nu mai putea de necaz. În cele din urmă, ca să scape de ea, se ascunse în spatele stareţului. După cîteva clipe, atras de aceeaşi putere irezistibilă, el întoarse iarăşi capul, să observe dacă tot îl mai pîndea, şi o văzu pe Lise aplecată peste braţul fotoliului, gata-gata să cadă, cu ochii la el, aşteptînd cu nesaţ clipa în care tînărul o va privi din nou; cînd, în sfîrşit, îl prinse că se uita la ea, începu să rîdă cu atîta poftă, încît bătrînul nu se mai putu stăpîni:

— De ce nu-i dai pace, ştrengăriţo?

Lise se roşi deodată, ochişorii îi scăpărară în cap şi, întunecîndu-se deodată la faţă, izbucni, indignată şi nervoasă:

— Dar el de ce m-a uitat? A uitat tot, tot! îl învinui ea cu aprindere. M-a purtat în braţe cînd eram mică, ne jucam mereu împreună. Ştiţi că el m-a învăţat să citesc? Acum doi ani, cînd şi-a luat rămas-bun, mi-a făgăduit că n-o să mă uite niciodată, că toată viaţa o să rămînem prieteni, toată viaţa! Şi acum, poftim! Îi e frică de mine. Ce, crede c-o să-l mănînc? De ce nu vrea să se apropie, de ce nu vorbeşte cu mine? Pentru ce nu mai vine pe la noi? Sau poate că nu-l lăsaţi dumneavoastră... Ştiu doar că poate să meargă unde pofteşte. Frumos mi-ar şedea să-l trag de mînecă? Ar putea foarte bine să-şi amintească şi singur, dacă nu m-a uitat. Nu, dumnealui caută mîntuirea sufletului! De ce l-aţi pus să se îmbrace cu un anteriu aşa de lung?... Parcă văd c-o să cadă în nas cînd o s-o ia la fugă...

Şi, cuprinsă de o veselie năprasnică, îşi acoperi faţa cu palmele şi izbucni într-un rîs nervos, tăcut, în hohote, aşa cum rîdea de obicei, cutremurîndu-se toată. Bătrînul o ascultă cu zîmbetul pe buze şi o binecuvîntă cu duioşie; fata îi sărută mîna, apoi o duse brusc la ochi şi începu să plîngă.

— Să nu vă supăraţi pe mine, sînt o proastă, nu-s bună de

nimic... şi Alioşa are poate dreptate, da, da, are dreptate că nu mai vrea să aibă de-a face cu un caraghios de copil...

— Lasă că-i spun eu să vină neapărat, rosti stareţul hotărît.

V

Amin! Amin!

Stareţul lipsise aproape douăzeci şi cinci de minute. Trecuse de douăsprezece şi jumătate şi Dmitri Fiodorovici, care pusese atîta lume pe drumuri, tot nu venise. Între timp, oaspeţii păreau să fi uitat cu totul de el şi cînd stareţul se întoarse în chilie îi găsi în toiul unei discuţii dintre cele mai însufleţite. De vorbit, vorbeau mai mult Ivan Fiodorovici şi cei doi ieromonahi. Miusov încerca şi el să strecoare cîte un cuvînt, arătîndu-se foarte dispus să ia parte la discuţie, deşi nici de astă dată nu avu mai mult noroc, fiindcă, după cum se vedea, nu i se dădea prea mare atenţie, aproape nici nu catadicseau să-i răspundă, ceea ce nu făcea decît să-i sporească şi mai mult enervarea. Mai încercase el şi altă dată să polemizeze cu Ivan Fiodorovici şi nu putea să accepte cu sînge rece indiferenţa pe care acesta o afişa faţă de persoana lui. „Pînă acum cel puţin mă consideram pe picior de egalitate cu tot ce poate fi mai progresist în Europa, se gîndea în sinea lui, dar, cum văd eu, tînăra generaţie nici nu se sinchiseşte de noi.“ Fiodor Pavlovici, care-şi dăduse cuvîntul să stea liniştit şi să nu sufle o vorbă, tăcea chitic, mulţumindu-se să-şi observe cu un zîmbet ironic vecinul, fiind peste măsură de încîntat că-l vede stînd ca pe ace. Avea el de mult o poliţă pe care voia să i-o plătească şi acum pîndea momentul potrivit. În cele din urmă, nemaiputîndu-se stăpîni, se aplecă peste umărul lui Piotr Alexandrovici, căutînd să-i facă în ciudă:

— Ştii de ce n-ai plecat adineaori, după istoria aceea cu „sărutarea duioasă“, şi ai binevoit să rămîi mai departe în mijlocul

unor oameni care nu-ţi fac nici o cinste? Vrei să-ţi spun eu? Fiindcă te-ai simţit umilit, rănit în amorul propriu, şi ai rămas numai ca să-ţi iei revanşa, să arăţi cît eşti de inteligent. Şi nici n-ai să mai pleci pînă n-o să dovedeşti că eşti într-adevăr inteligent.

— Iar începi? Te înşeli, ai să vezi c-o să plec imediat.

— Ba nu, sînt convins c-o să pleci ultimul, ascultă-mă pe mine, ultimul! îl zgîndări din nou Fiodor Pavlovici.

Duelul acesta de cuvinte era în toi în momentul cînd bătrînul stareţ intră pe uşă.

Discuţia încetă pentru o clipă, dar, după ce se aşeză la locul lui, stareţul se uită prietenos la oaspeţii săi, ca şi cum i-ar fi poftit să continue. Alioşa, care cunoştea tîlcul fiecărui gest al părintelui, îşi dădea seama că era peste măsură de obosit şi că făcea un imens efort ca să mai rămînă. În ultima vreme, din pricina bolii şi a slăbiciunii, i se întîmpla uneori să-şi piardă cunoştinţa. În momentul acela i se răspîndise pe faţă paloarea premergătoare leşinului şi buzele-i erau aproape albe. Cu toate acestea monahul nu voia să tulbure adunarea, ca şi cum ar fi urmărit ceva, cu un anumit scop – dar care? De aceea Alioşa nu-l slăbea o clipă din ochi.

— Vorbeam tocmai despre un articol foarte interesant pe care l-a scris dumnealui, începu părintele Iosif, bibliotecarul, arătînd spre Ivan Fiodorovici. Domnia sa trage unele concluzii noi, dar, cel puţin aşa mi se pare mie, ideea pe care o susţine este cu două tăişuri. Articolul dumnealui este, de fapt, un răspuns adresat unui arhiereu care a scris o carte despre laicizarea jurisdicţiei ecleziastice şi extinderea ei…

— Îmi pare rău că n-am apucat să citesc articolul dumitale, dar am auzit vorbindu-se despre el, rosti stareţul, privindu-l atent şi pătrunzător pe Ivan Fiodorovici.

— Punctul dumnealui de vedere, urmă părintele bibliotecar, în problema laicizării jurisdicţiei bisericeşti este cît se poate de interesant: pe cît se pare, combate ideea despărţirii Bisericii de puterea de stat.

— Interesant, într-adevăr, dar în ce sens? întrebă stareţul.

Ivan Fiodorovici îi răspunse, nu însă condescendent şi plictisit, aşa cum se temuse Alioşa c-o să se întîmple, ci cît se poate de prevenitor, cumpănit, cu modestie şi, după toate aparenţele, fără nici un fel de gînd ascuns.

— Am pornit de la teza că această confuzie între elementele primordiale, adică între fondul însuşi al noţiunilor de Biserică şi de stat, luate separat, va dăinui de bună seamă cît lumea şi pămîntul, deşi – în sine – este cu neputinţă de conceput. În privinţa asta nu ştiu dacă se va putea ajunge vreodată nu numai la o stare de lucruri normală, dar nici măcar la o soluţie acceptabilă, fiindcă totul se întemeiază, de fapt, pe o eroare. După mine, un compromis între stat şi Biserică, în anumite probleme cum ar fi, de pildă, justiţia, în esenţa ei pură şi desăvîrşită, este absolut imposibil. Ierarhul, a cărui părere am combătut-o, susţine că Biserica ocupă un loc precis şi bine determinat în stat. La care eu i-am obiectat că, dimpotrivă, Biserica trebuie să cuprindă în sînul ei statul întreg, iar nu să ocupe numai un colţişor în alcătuirea lui, şi că, dacă acest lucru – din cine ştie ce motive – nu poate fi realizat în momentul de faţă, el trebuie să constituie, de fapt, scopul primordial şi nemijlocit în dezvoltarea ulterioară a întregii societăţi creştine.

— Aveţi perfectă dreptate! îi sări în ajutor cu toată hotărîrea, deşi dînd semne de nervozitate, părintele Paisie, cărturarul cel scump la vorbă.

— Ştiţi cum se cheamă asta: ultramontanism[4] pur şi simplu! interveni Miusov scos din răbdări, schimbînd poziţia picioarelor.

— Nu există munţi la noi în ţară! i-o reteză scurt părintele Iosif, apoi, întorcîndu-se către stareţ: Între altele, dumnealui se ridică împotriva următoarelor păreri „fundamentale şi esenţiale“, afirmate de adversarul său, care, vă rog să luaţi aminte, este o faţă bisericească. În primul rînd: „Nici o asociaţie nu poate şi nu trebuie să-şi atribuie dreptul de a dispune de drepturile civile şi politice ale membrilor ei.“ În al doilea rînd: „Puterea judecătorească penală şi civilă nu trebuie să aparţină Bisericii, fiind incompatibilă cu existenţa ei ca instituţie divină şi ca asociaţie cu scopuri religioase“ şi, în sfîrşit, în al treilea rînd, că:

„Biserica nu este o împărăţie din lumea aceasta…“

— Ce ruşine! Cum poate să se joace aşa cu cuvintele o faţă bisericească! îi luă vorba din gură părintele Paisie, care şedea ca pe ghimpi, apoi, întorcîndu-se către Ivan Fiodorovici: Am citit şi eu lucrarea criticată de domnia ta şi nu mi-a venit să-mi cred ochilor cînd am văzut negru pe alb: „Biserica nu este o împărăţie din lumea aceasta“. Dacă n-ar fi din lumea aceasta, n-ar mai fi existat pe faţa pămîntului. În Sfînta Evanghelie vorbele acestea au cu totul alt înţeles. Şi nu-i îngăduit nimănui să se joace cu asemenea cuvinte. Domnul nostru Iisus Hristos a venit pe lume ca să statornicească Biserica pe pămînt. Împărăţia cerurilor nu este bineînţeles din lumea aceasta, stăpînirea ei se află în slavă, deci nu putem ajunge la ea decît prin mijlocirea Bisericii, ale cărei temelii au fost puse aici, pe pămînt, unde s-a statornicit. De aceea mi se pare nepermis, ba chiar ruşinos să faci calambururi sau jocuri de societate pe socoteala unor lucruri ca acestea. Biserica este într-adevăr o împărăţie; menirea ei este să stăpînească lumea şi, pînă la urmă, stăpînirea aceasta nu se poate să nu cuprindă întreg pămîntul, aşa cum ni s-a făgăduit…

Părintele Paisie tăcu brusc, ca şi cum ar fi vrut să-şi înfrîngă vorbele. După ce-l ascultă cu toată deferenţa şi atenţia cuvenită, Ivan Fiodorovici continuă cît se poate de calm, cu aceeaşi bunăvoinţă şi simplitate, adresîndu-se de astă dată stareţului:

— Iată ideea de la care am pornit în articolul scris de mine; creştinismul a apărut în Antichitate, adică în primele trei veacuri ale erei noastre, constituit ca o biserică, exclusiv o biserică. Mai tîrziu, cînd statul roman păgîn a hotărît să treacă la creştinism, lucrurile s-au petrecut în aşa fel, după cum era şi de aşteptat, încît, devenind creştin, acesta s-a mulţumit să înglobeze în componenţa sa Biserica, rămînînd mai departe un stat păgîn în foarte multe dintre manifestările sale. Fără îndoială că aşa trebuia să se întîmple. Roma, ca stat, a rămas încă prea mult legată de civilizaţia şi de înţelepciunea păgînă; e destul să ne gîndim numai la obiectivele şi chiar la bazele statului, care au rămas aceleaşi. În ceea ce priveşte Biserica creştină, intrînd în componenţa statului,

ea n-a putut, fără îndoială, să renunţe la nici unul dintre fundamentele ei, la nici o fărîmă din piatra de temelie pe care fusese aşezată, după cum tot aşa nu putea să urmărească alte ţeluri decît cele statornicite cu străşnicie şi desemnate de Dumnezeu, între altele să transforme întreaga lume – şi deci şi vechiul stat păgîn – încorporînd-o Bisericii. Aşa că (adică pentru a-şi atinge ţelul pe care şi l-a propus în viitor) nu Biserica este aceea care trebuie să-şi caute un loc bine delimitat în stat ca „oricare asociaţie publică“ sau ca „o asociaţie cu scopuri religioase“ (aşa cum spune autorul respectivei lucrări), ci, dimpotrivă, orice stat pămîntean trebuie odată şi odată să se identifice cu Biserica, să ajungă să se contopească cu ea, renunţînd la orice alte obiective incompatibile cu Biserica. Ceea ce nu înseamnă că statul va fi pus într-o situaţie de inferioritate, că onoarea şi mîndria lui de stat puternic vor fi ştirbite cumva şi nici gloria conducătorilor lui, ci că va ajunge doar să părăsească o concepţie greşită, încă păgînă şi prost orientată, mergînd pe drumul cel drept, singurul care duce spre ţelurile veşnice. Iată de ce autorul cărţii *Bazele jurisdicţiei asupra mirenilor* ar fi fost mai aproape de adevăr, dacă, examinînd şi propunînd aceste principii, le-ar fi privit ca pe un compromis temporar, şi nimic mai mult, necesar vremurilor noastre încă imperfecte şi pline de păcate. Dar din momentul în care autorul îndrăzneşte să afirme că fundamentele propuse de dînsul şi pe care adineaori părintele Iosif le-a menţionat în parte sînt imuabile, elementare şi eterne, înseamnă că se ridică pur şi simplu împotriva Bisericii şi a sfintei sale meniri, eterne şi imuabile. Iată, în linii generale, teza pe care o susţine articolul meu.

— Adică, în două cuvinte, zise din nou părintele Paisie, apăsînd pe fiecare vorbă, după unele teorii, care s-au limpezit pe deplin abia în secolul nostru, al nouăsprezecelea, Biserica trebuie să se transforme în stat, ca şi cum ar trece de la o stare inferioară la una superioară, ca pînă la urmă să fie complet absorbită de el, făcînd loc ştiinţei, spiritului vremii şi civilizaţiei! Dacă nu vrea şi încearcă să opună rezistenţă – i se oferă un locşor bine delimitat în stat, şi încă sub controlul acestuia, aşa cum vedem că se întîmplă peste tot

în ţările Europei de acum. După concepţia şi credinţa noastră rusească, nu Biserica este însă aceea care trebuie să se identifice cu statul, trecînd de la o situaţie inferioară la una superioară, ci statul trebuie să sfîrşească prin a se învrednici să se confunde cu Biserica şi să nu mai fie nimic altceva. Amin, amin!

— Ce să spun acum, c-am mai prins puţin curaj! rîse ironic Miusov, schimbîndu-şi din nou poziţia picioarelor. După cîte înţeleg eu, asta înseamnă realizarea unui ideal infinit de îndepărtat, menit să se înfăptuiască la cea de a doua venire a lui Hristos. Mă rog, dacă asta vă face plăcere! Un minunat vis utopic pe tema dispariţiei războaielor, a diplomaţilor, a băncilor etc. Ceva ce seamănă întru cîtva cu socialismul. Şi eu, care credeam că e vorba de un lucru serios şi că Biserica va începe să judece chiar acum cazurile penale, condamnînd infractorii, de pildă, la pedeapsa cu bătaia, la ocnă, ba poate chiar şi la moarte!

— Chiar dacă în momentul de faţă n-ar exista pentru mireni decît curţi ecleziastice, Biserica tot n-ar trimite pe nimeni la ocnă, nici la moarte. Fiindcă atunci crima şi modul în care este ea privită ar trebui să se schimbe radical, bineînţeles treptat, nu chiar aşa, peste noapte, şi nu chiar acum, atît de repede… răspunse liniştit, fără să clipească, Ivan Fiodorovici.

— Vorbeşti serios? întrebă Miusov, privindu-l atent.

— Dacă n-ar exista pe lume decît Biserica, ea s-ar mulţumi să-l excomunice din sînul ei pe cel care s-a făcut vinovat de o nelegiuire sau care nu-i dă ascultare, n-ar reteza capul nimănui, continuă Ivan Fiodorovici. Şi atunci, vă întreb, ce o să facă omul lovit de anatemă, unde o să se ducă? Fiindcă, în orice caz, va fi silit să se rupă de oameni, aşa cum se întîmplă acum, dar şi de Hristos. Prin crima lui el nu s-ar ridica numai împotriva oamenilor, ci şi împotriva Bisericii. Fireşte, în sensul strict al cuvîntului, lucrurile stau şi acum tot aşa, numai că nu sînt mărturisite deschis; de aceea, deseori, conştiinţa criminalului se mulţumeşte cu un compromis: „Am furat, zice el, dar n-am păcătuit împotriva Bisericii, deci nu sînt duşmanul lui Hristos“, iată cum gîndeşte de foarte multe ori astăzi un criminal, pe cînd atunci cînd Biserica va

fi ajuns să ia locul statului, va fi greu să-ţi mai faci asemenea socoteli decît doar, cine ştie, tăgăduind Biserica aşa cum e statornicită pe faţa pămîntului. „Toţi greşesc, toată lumea s-a abătut de la drumul cel drept, Biserica în care cred ei se întemeiază pe minciună, numai eu, ucigaşul şi furul, reprezint adevărata Biserică creştină.“ Este foarte greu totuşi să judeci aşa, ar însemna să faci un efort extraordinar şi să fii pus în anumite condiţii care nu se întîlnesc decît foarte rar. Şi acum să privim lucrurile dintr-o altă perspectivă: să considerăm modul în care Biserica priveşte crima; nu credeţi oare că punctul ei de vedere – aproape păgîn – în asemenea cazuri ar trebui să se schimbe radical şi că în locul unui procedeu mecanic, constînd în tăierea mădularului bolnav, aşa cum se procedează astăzi pentru apărarea societăţii, ar trebui să se instaureze – de astă dată cu adevărat, nu numai în aparenţă – ideea renaşterii omului, ideea reînvierii şi izbăvirii lui?...

— Stai, stai, ce vrei să spui adică?... Iar nu mai înţeleg nimic, îl întrerupse Miusov. Iar o utopie. Ceva indistinct, fără cap şi fără coadă. Ce-i aceea excomunicare? Despre ce fel de excomunicare vorbeşti? Am impresia că-ţi rîzi de noi, Ivan Fiodorovici.

— De fapt, aşa se şi întîmplă chiar în momentul de faţă, rosti deodată stareţul, şi toată lumea se întoarse către el. Dacă n-ar fi Biserica, făptaşul n-ar întîlni nici o stavilă în calea fărădelegilor lui şi nici nu s-ar teme de pedeapsa viitoare, cea adevărată. Procedeul mecanic despre care vorbeai dumneata nu face, de cele mai multe ori, decît să-l înrăiască. Ispăşirea adevărată, singura care dă roade şi care, înfricoşînd, împacă sufletul totodată, este aceea care izvorăşte din propria conştiinţă a făptaşului.

— Dacă-mi daţi voie, cum vine asta? întrebă cu vădit interes Miusov.

— Iată cum, răspunse bătrînul. Toate pedepsele existente, deportarea, ocna, la care se mai adăuga odinioară şi bătaia, nu reuşesc să îndrepte, şi mai ales nu înfricoşează aproape pe nimeni, în timp ce numărul crimelor săvîrşite, departe de a scădea, sporeşte mereu. Cred că-mi daţi dreptate, nu-i aşa? Aşadar,

societatea nu este cîtuşi de puţin apărată, căci, deşi mădularul bolnav este retezat printr-un procedeu mecanic şi lepădat cît mai departe ca să nu mai fie sub ochii tuturor, în locul nelegiuitului pedepsit apare pe loc încă unul, poate chiar doi se ivesc. Dacă există ceva care ocroteşte societatea, chiar în vremurile noastre şi care îl îndrumă pe făptaş pe calea cea bună şi face din el alt om, este numai şi numai legea lui Hristos, lege care vorbeşte prin glasul conştiinţei sale. Doar atunci cînd ajunge să-şi recunoască vina ca fiu al societăţii creştine, deci ca fiu al Bisericii, nelegiuitul se va recunoaşte vinovat şi faţă de societate, adică tot faţă de Biserică. Prin urmare, chiar în momentul de faţă nelegiuitul este pus în situaţia de a-şi recunoaşte vinovăţia numai şi numai în faţa Bisericii, şi nicidecum în faţa statului. Dar dacă judecata ar fi în mîinile societăţii întruchipate în Biserică, s-ar şti atunci cui să-i ridice anatema şi pe cine să primească iarăşi în sînul ei. Aşa cum se află acum, Biserica neavînd dreptul de a judeca, ci doar pe acela de a condamna moral, renunţă de bunăvoie la pedepsirea vinovatului. Ea nici nu-l excomunică, nici nu-l lasă în părăsire, lipsindu-l de poveţele ei părinteşti. Mai mult chiar: caută să păstreze neştirbită legătura creştinească, duhovnicească cu făcătorul de rele, îngăduindu-l la slujbele bisericeşti, împărtăşindu-l cu Sfintele Daruri, miluindu-i şi purtîndu-se cu el mai curînd aşa cum te porţi cu un prizonier decît cu un vinovat. Doamne! Ce s-ar face condamnatul dacă societatea creştină, adică Biserica, l-ar îndepărta din sînul ei, aşa cum îl desprind de trupul societăţii şi-l îndepărtează legile civile? Ce s-ar întîmpla cu el dacă şi Biserica l-ar osîndi, excomunicîndu-l, după ce va fi fost pedepsit mai înainte de legile statului? N-ar putea fi deznădejde mai cumplită, cel puţin pentru criminalul rus, căci rusul, chiar criminal fiind, tot mai păstrează credinţa în Dumnezeu. Cine ştie ce lucru înfricoşător s-ar petrece în sufletul lui! Poate, cuprins de disperare, nelegiuitul şi-ar pierde cu desăvîrşire credinţa şi atunci... ce s-ar întîmpla?... Aidoma unei mame duioase şi iubitoare, Biserica renunţă de bunăvoie să-l pedepsească, fiindcă şi aşa vinovatul a fost destul de greu năpăstuit de legile statului şi trebuie să rămînă

lîngă el cineva care să-i aline suferinţa. Biserica renunţă de bunăvoie la pedeapsă în primul rînd pentru că justiţia ecleziastică este singura adevărată, şi ca atare nu se poate asocia nici fizic, nici spiritual – fie chiar în mod provizoriu – cu o altă justiţie. În cazul acesta nu avem dreptul să cădem la nici un fel de compromisuri. Se spune că în străinătate criminalii au rareori mustrări de conştiinţă, şi asta numai fiindcă doctrinele moderne întăresc în sufletul lor credinţa că nelegiuirea pe care au săvîrşit-o nu este de fapt o crimă, ci o răzvrătire împotriva stăpînirii care-i asupreşte pe nedrept. Societatea îl elimină din sînul ei pe făptaş în mod cu totul mecanic, prin forţa ei atotbiruitoare (cel puţin aşa spun cei din Europa că se întîmplă la dînşii), făcînd aceasta cu un sentiment de ură, lăsîndu-l pradă uitării, cu totul nepăsătoare faţă de soarta ce-l aşteaptă, cu toate că e vorba de un fiu al ei. Acolo, de la început şi pînă la sfîrşit, se procedează fără nici un pic de milă creştină, căci în cele mai multe cazuri nu mai există de fapt Biserică, ci numai clerici şi lăcaşuri de închinăciune de toată frumuseţea, în timp ce Biserica năzuieşte de mult să treacă de la condiţia de inferioritate, în care se află, la o treaptă superioară, aceea statală, pentru a se contopi complet cu statul. Aceasta mi se pare că este situaţia în ţările luterane. Iar la Roma, încă de acum o mie de ani, statul s-a întronat în locul Bisericii. De aceea acolo osînditul nu se mai socoteşte nici el un mădular al Bisericii şi, ştiindu-se excomunicat, se lasă pradă deznădejdii. Iar atunci cînd se întoarce în mijlocul societăţii, în sufletul lui clocoteşte atîta ură, încît se desprinde singur de semeni. Aşadar, vă puteţi închipui, ce se întîmplă pînă la urmă. În multe cazuri s-ar părea că şi la noi situaţia este aceeaşi, dar nu trebuie să uităm că, în ceea ce ne priveşte, în afara legilor statului, mai există şi Biserica, şi ea niciodată nu pierde legătura cu cel osîndit, socotindu-l mai departe în rîndul fiilor săi iubiţi şi păstrîndu-i aceeaşi dragoste. În afară de aceasta, mai există şi se menţine – fie chiar numai ca idee – justiţia ecleziastică, justiţie care, ce-i drept, în momentul de faţă nu este în vigoare şi dăinuie doar ca o simplă năzuinţă pentru mai tîrziu şi pe care desigur nelegiuitul *o* recunoaşte instinctiv, în adîncul lui. E just şi ceea ce s-

a spus mai adineaori aici, că în cazul în care justiţia bisericească ar intra cu adevărat în vigoare, adică în cazul în care întreaga societate ar constitui o Biserică, atunci jurisdicţia ecleziastică nu numai că ar mijloci îndreptarea vinovatului, aşa cum nu poate s-o facă vreodată în ziua de azi, dar este foarte posibil ca şi numărul fărădelegilor să scadă simţitor. Şi apoi, fără îndoială, Biserica ar avea în viitor cu totul altă înţelegere pentru nelegiuit şi pentru fărădelegea săvîrşită de el şi ar şti să-l aducă înapoi pe cel excomunicat, să-i deschidă ochii celui care pune la cale o mîrşăvie şi să-l ajute pe cel căzut în păcat să se trezească la o viaţă nouă. Ce-i drept, urmă bătrînul zîmbind, deocamdată societatea creştină nu este încă pregătită pentru asemenea lucruri, bizuindu-se numai pe cei şapte înţelepţi; dar cum puterea lor e neistovită, Biserica rămîne totuşi în picioare mai departe, în aşteptarea transformării sale depline dintr-o societate, adică o organizaţie cu un caracter aproape păgîn, în Biserică unică, ecumenică şi cu adevărat domnitoare. Dea Domnul să fie aşa, amin! Chiar dacă asta s-ar înfăptui la sfîrşitul veacului, căci de întîmplat aşa e menit să se întîmple! Şi n-are nici un rost să-ţi frămînţi sufletul, muncit de îndoieli, socotind vremurile şi soroacele, căci taina acestora n-o poate dezlega decît înţelepciunea Celui-de-Sus, prorocirile şi dragostea Lui. Iar ceea ce după socoteala omului va să se întîmple cine ştie cînd, prin voia Domnului, poate se află chiar în prag, pe cale să se înfăptuiască. Amin, amin!

— Amin! Amin! întări cucernic şi încruntat părintele Paisie.

— Ciudat! Foarte ciudat, ce să spun! rosti Miusov fără patimă, dar totuşi cu un fel de indignare mocnită.

— Ce vi se pare atît de ciudat? întrebă prudent părintele Iosif.

— Dar ce înseamnă asta la urma urmelor? izbucni pe neaşteptate Miusov. Statul este pur şi simplu dat la o parte şi în locul lui Biserica este ridicată la rangul de stat! Asta nu mai este ultramontanism, ci arhiultramontanism! Aşa ceva n-a visat nici măcar papa Grigore al VII-lea!

— Cu voia dumneavoastră, aţi înţeles totul pe dos! observă cu asprime părintele Paisie. Nu Biserica se transformă în stat, vă rog

să luaţi bine aminte. Spre asta năzuia Roma în visurile sale! Cea de a treia ispită a diavolului! Dimpotrivă, statul se transformă în Biserică, se ridică pînă la ea pentru a păstori asupra întregului pămînt, ceea ce este cu totul opus şi ultramontanismului, şi Romei, şi felului domniilor voastre de a tălmăci lucrurile, este adică suprema menire a credinţei pravoslavnice pe lumea asta. Şi luceafărul acesta se va aprinde în Răsărit.

Miusov tăcu grav, convins pare-se de covîrşitoarea lui superioritate. Un surîs condescendent, plin de indulgenţă, îi miji pe buze. Alioşa îl pîndea din ochi, în timp ce inima îi bătea să se spargă. Discuţia îl tulburase pînă în adîncul sufletului. În momentul acela se uită întîmplător la Rakitin, care nu se clintise de lîngă uşă, ascultînd, numai ochi şi urechi, deşi în clipa cînd îl surprinsese ţinea privirile în pămînt. După roşeaţa puternică din obraji, Alioşa îşi putu da seama că şi Rakitin era emoţionat, poate chiar mai mult decît el. Şi Alioşa ştia de ce anume.

— Dacă-mi daţi voie, aş vrea să vă spun o mică anecdotă, zise deodată Miusov cu cel mai solemn aer din lume. Acum cîţiva ani, la Paris, curînd după lovitura de stat din decembrie, m-am dus într-o zi în vizită la o persoană care avea un rol foarte-foarte important în conducerea statului pe vremea aceea, şi acolo am avut prilejul să cunosc un individ cît se poate de interesant. Era un agent secret, dar nu unul oarecare, ci şeful unui grup de agenţi politici, funcţie destul de însemnată. Am căutat să profit de ocazie şi, împins de curiozitate, am intrat numaidecît în vorbă cu el; cum nu venise acolo în calitate de prieten al casei, ci de subaltern obligat să prezinte un raport, şi văzînd, pe de altă parte, felul în care fusesem primit de şeful său, omul s-a înduplecat să-mi vorbească cu oarecare sinceritate, bineînţeles pînă la un anumit punct. De fapt, a fost mai curînd politicos decît sincer, aşa cum numai francezii ştiu să se poarte, cu atît mai mult cu cît îşi dăduse seama că eram străin. Am înţeles totuşi perfect ce voia să spună. Venise vorba tocmai despre socialiştii revoluţionari care, trebuie să vă spun, erau persecutaţi pe vremea aceea. Lăsînd deoparte ideea de la care a pornit discuţia, mă voi mulţumi să citez doar o

singură observaţie, într-adevăr foarte interesantă, care i-a scăpat la un moment dat interlocutorului meu: „Noi, mi-a mărturisit el, nu ne temem, de fapt, chiar atît de mult de socialişti, anarhişti, atei, revoluţionari şi aşa mai departe; sîntem pas cu pas pe urmele lor şi le cunoaştem toată strategia. Există însă printre ei o categorie distinctă, deşi nu chiar aşa numeroasă: sînt cei care, fiind creştini şi credincioşi, sînt totodată şi socialişti. De ei ne temem mai mult, nu vă daţi seama ce primejdioşi sînt! Socialistul creştin este mult mai primejdios decît un socialist ateu“. Cuvintele acestea m-au uluit pur şi simplu atunci; iar adineaori, ascultîndu-vă pe dumneavoastră, domnilor, mi-am adus aminte de ele…

— Credeţi poate că ni se pot aplica şi nouă? Nu cumva vedeţi în noi nişte socialişti? întrebă fără înconjur părintele Paisie.

Dar, înainte ca Piotr Alexandrovici să-i poată răspunde ceva, uşa se deschise şi mult aşteptatul Dmitri Fiodorovici intră în odaie. De fapt, nimeni nu se mai gîndea c-o să vină, aşa încît apariţia lui intempestivă stîrni, în primul moment, oarecare uimire.

VI

Degeaba mai face umbră pămîntului omul acesta!

De statură mijlocie şi cu o figură simpatică, Dmitri Fiodorovici, deşi nu avea decît douăzeci şi opt de ani, părea mult mai în vîrstă. Bine legat, simţeai mustind în el o forţă fizică puţin obişnuită, cu toate că avea ceva bolnăvicios pe chip. Tras la faţă, cu obrajii supţi, gălbejiţi, de om cu o sănătate şubredă. Ochii negri, destul de mari, uşor bulbucaţi păreau să privească în gol, deşi cu un fel de statornică îndîrjire. Chiar atunci cînd era frămîntat de ceva şi vorbea iritat, privirea lui parcă nu oglindea cîtuşi de puţin adevărata lui stare sufletească, exprimînd cu totul altceva, fără

nici o legătură cu clipa prezentă. „Niciodată nu poţi să ştii la ce se gîndeşte“, spuneau cîteodată cei care aveau prilejul să discute cu el. Alţii, care vedeau în ochii lui o umbră de neguroasă reverie, rămîneau uluiţi de rîsul spontan ce-l apuca uneori, dînd în vileag cine ştie ce gînduri vesele şi năstruşnice într-un moment cînd privea mai încruntat ca niciodată. De altfel, aerul acela bolnăvicios nu putea să surprindă pe nimeni în clipa de faţă: toată lumea cunoştea, fie şi numai din auzite, viaţa dezordonată pe care o ducea în ultima vreme la noi în oraş, chefurile lui, ce se ţineau lanţ, după cum ştiau tot aşa de bine că, de cînd era în conflict cu părintele său din pricina banilor, ajunsese într-un hal fără de hal de enervare. Circulau chiar o serie de anecdote în privinţa asta prin partea locului. Este adevărat că Dmitri Fiodorovici era irascibil din fire, „un spirit greşit orientat şi fără continuitate în idei“, cum spusese despre el într-o adunare judecătorul de pace Semion Ivanovici Kacialnikov. Dmitri Fiodorovici era îmbrăcat impecabil, cu un surtuc elegant, încheiat pînă la gît, cu mănuşi negre şi cilindru în mînă. Demisionase de curînd din armată, purta încă mustaţă şi-şi rădea barba. Părul blond-închis era tuns scurt şi pieptănat cu cărare la mijloc. Avea un mers apăsat, cu paşi mari, de soldat. Tînărul se opri o clipă în prag, uitîndu-se la fiecare în parte, apoi se îndreptă spre stareţ, ghicind că dînsul era gazda. Făcu o plecăciune adîncă şi-i ceru binecuvîntarea. Stareţul se ridică să-l binecuvînteze, iar Dmitri Fiodorovici, la rîndul său, îi sărută cu respect mîna şi rosti extrem de nervos, aproape iritat:

— Iertaţi-mă, vă rog, că v-am făcut să mă aşteptaţi. Dar feciorul Smerdeakov, pe care mi l-a trimis tata, deşi l-am întrebat insistent la ce oră e fixată întîlnirea, mi-a răspuns de două ori răspicat că la ora unu. Ca să aflu acum că…

— Nu te necăji, îl întrerupse stareţul, nu face nimic dacă ai întîrziat, nu-i nici o nenorocire…

— Vă sînt cît se poate de recunoscător. Cunoscînd bunătatea Domniei Voastre, nici nu m-aş fi aşteptat la alt răspuns.

Şi, fără a mai adăuga vreun cuvînt, Dmitri Fiodorovici se înclină din nou, apoi, întorcîndu-se brusc spre „părintele“ lui, îi

făcu şi lui o plecăciune tot atît de adîncă şi de respectuoasă. Se vedea cît de colo că era un lucru dinainte chibzuit, la care se gîndise cu toată sinceritatea, socotindu-se dator să-şi exprime astfel consideraţia şi bunele intenţii de care era însufleţit. Luat prin surprindere, Fiodor Pavlovici găsi totuşi mijlocul să iasă din încurcătură: grăbindu-se să răspundă la salutul lui Dmitri Fiodorovici, sări de pe scaun şi se înclină la rîndul său pînă la pămînt. În acelaşi timp îşi ticlui pe loc o mutră serioasă şi impunătoare, cu toate că avea mai curînd o expresie răutăcioasă pe chip. Dmitri Fiodorovici salută în tăcere cu o plecăciune întreaga adunare şi se îndreptă cu paşi mari, apăsaţi spre fereastră, unde se aşeză pe unicul scaun rămas liber lîngă părintele Paisie, şi, aplecîndu-se din mijloc, se pregăti să asculte discuţia întreruptă din pricina lui.

Sosirea lui nu răpise atenţia celor de faţă mai mult de două minute, după care dezbaterile continuară. De astă dată, Piotr Alexandrovici nu socoti de cuviinţă să răspundă la întrebarea pusă pe un ton atît de stăruitor, aproape iritat de părintele Paisie.

— Îmi daţi voie să părăsesc acest subiect... spuse el cu dezinvoltura omului de lume. De altfel, e şi foarte complicat. Văd însă că Ivan Fiodorovici se uită la noi şi zîmbeşte ironic: probabil că are ceva interesant de spus. Întrebaţi-l mai bine pe dînsul.

— Nimic deosebit, doar o mică observaţie, şi anume că, în genere, liberalismul european şi chiar şi diletantismul nostru liberal rusesc confundă adeseori scopurile finale pe care şi le propune socialismul cu cele ale creştinismului, răspunse prompt Ivan Fiodorovici. Deşi afirmaţia aceasta pare absurdă, este vorba totuşi despre o trăsătură caracteristică. De altfel, trebuie să spun că, după toate aparenţele, liberalii şi diletanţii nu sînt singurii care confundă socialismul cu creştinismul, ci, în afară de ei, de multe ori chiar şi jandarmii, bunăoară cei din străinătate, fac aceeaşi confuzie. Anecdota dumitale pariziană ilustrează prea bine ceea ce v-am spus, Piotr Alexandrovici.

— În orice caz insist, domnilor, să schimbăm subiectul, repetă Piotr Alexandrovici. Să vă spun mai bine încă o anecdotă, e vorba

de astă dată chiar despre Ivan Fiodorovici, o anecdotă pe cît de interesantă, pe atît de semnificativă. Acum vreo cinci zile, aflîndu-se într-o societate unde era foarte mult cuconet, domnia sa, la un moment dat, a declarat solemn în cursul unei dispute că nu există pe lume absolut nimic care să-i determine pe oameni a-şi iubi aproapele, că nici o lege a naturii nu-i impune omului să iubească umanitatea, şi dacă totuşi iubirea a dăinuit şi mai dăinuie încă pe faţa pămîntului, existenţa ei se explică nu printr-o lege a firii, ci exclusiv prin aceea că oamenii cred în nemurire. Ivan Fiodorovici a mai adăugat totuşi, în paranteză, că şi aici poate fi vorba de o lege a naturii şi că dacă s-ar distruge în omenire credinţa în nemurirea sufletului, izvoarele dragostei ar seca pe loc în inima omului şi odată cu ele orice forţă activă care să menţină viaţa pe pămînt. Mai mult: că atunci nimic din ce se poate întîmpla n-ar mai fi imoral, că totul ar fi permis în lume, chiar şi antropofagia. Doar că nu s-a mulţumit cu atît: în concluzie, domnia sa a spus că pentru orice individ, bunăoară ca mine sau ca dumneata, care nu crede nici în Dumnezeu, nici în nemurirea sufletului, legile morale ale firii ar trebui să se schimbe pe loc şi-n locul lor să se instituie altele, cu un caracter opus celor religioase care se vor fi perimat, şi că egoismul, în forma lui cea mai acută, ajungînd pînă la crimă, va trebui nu numai să fie permis, dar chiar recunoscut ca o soluţie necesară, cea mai inteligentă şi, s-ar putea spune, cea mai nobilă dintre toate. Din acest paradox, domnii mei, vă puteţi da seama foarte bine cum sînt sînt opiniile pe care binevoieşte şi va binevoi poate şi pe mai departe să le proclame scumpul, extravagantul şi paradoxalul nostru Ivan Fiodorovici.

— Daţi-mi voie, strigă deodată Dmitri Fiodorovici, daţi-mi voie, poate că n-am auzit eu bine: „Crima nu numai că trebuie să fie permisă, dar chiar recunoscută, fiind soluţia cea mai inteligentă şi cea mai necesară pentru orice ateu!“. Aşa este?

— Întocmai, întări părintele Paisie.

— Asta n-am s-o uit.

După care, Dmitri Fiodorovici tăcu tot atît de brusc după cum se amestecase în discuţie. Toată lumea se uită la el curioasă.

— Eşti într-adevăr convins că acestea vor fi consecinţele în cazul în care omul ar pierde credinţa în nemurirea sufletului? întrebă deodată stareţul.

— Da, aşa am spus. Dacă nu există nemurirea sufletului, nu există nici virtute.

— Ferice de dumneata dacă ai această convingere sau, în caz că nu eşti credincios, atunci te compătimesc!

— De ce? zîmbi Ivan Fiodorovici.

— Pentru că, probabil, dumneata nu crezi nici în nemurirea sufletului, nici în ceea ce ai scris despre Biserică şi problema ecleziastică.

— Poate că aveţi dreptate... Totuşi, n-a fost numai o glumă!... mărturisi cu o intonaţie ciudată Ivan Fiodorovici, roşind brusc.

— N-a fost numai o glumă, îmi dau seama. Ideea încă nu şi-a găsit un răspuns în sufletul dumitale şi-l face să se zbuciume. Uneori însă, vezi dumneata, chiar şi un martir simte un fel de satisfacţie să ia în glumă propria sa deznădejde, ca să zic aşa, tot din deznădejde. Dumneata nu faci decît să te distrezi deocamdată, omorîndu-ţi timpul cu diverse articole şi discuţii de societate, fără să crezi măcar în dialectica dumitale, ba chiar bătîndu-ţi joc de ea cu sufletul îndurerat... Încă n-ai apucat să găseşti dezlegarea acestei probleme, spre marea dumitale nenorocire, căci problema se cere totuşi rezolvată...

— Şi credeţi c-am s-o pot rezolva vreodată? Vreau să spun, în sens pozitiv? urmă cu acelaşi aer ciudat Ivan Fiodorovici, privindu-l pe bătrîn cu un surîs nedefinit pe buze.

— Dacă n-ai s-o poţi rezolva pozitiv, atunci fii sigur că n-ai s-o rezolvi nici în sens negativ, ştii şi dumneata asta, fiindcă aşa e făcut sufletul dumitale: şi tocmai aici este punctul dureros. Mulţumeşte-i însă creatorului că ţi-a dăruit un suflet ales, în stare să fie chinuit de asemenea suferinţă, „să cugete la cele mai presus de fire şi să rîvnească la ele, căci viaţa noastră în ceruri este“. Dea Domnul ca hotărîrea la care va să ajungă inima dumitale s-o poţi dobîndi chiar aici pe pămînt! Blagosloveşte, Doamne, căile robului tău!

Stareţul ridică mîna, vrînd să-l binecuvînteze de departe, dar Ivan Fiodorovici se sculă imediat şi, apropiindu-se de el, primi blagoslovirea bătrînului, îi sărută mîna, apoi se înapoie fără un cuvînt la locul său. Avea o expresie dîrză şi gravă întipărită pe faţă. Gestul lui, precum şi discuţia de mai înainte cu stareţul, lucruri cu totul surprinzătoare din partea lui, aveau ceva atît de misterios, atîta solemnitate chiar, încît toată lumea rămase încremenită şi un moment se lăsă cea mai adîncă tăcere, în timp ce pe chipul lui Alioşa se zugrăvea un fel de spaimă. Miusov ridică însă deodată din umeri şi în aceeaşi clipă Fiodor Pavlovici sări de pe scaun.

— Preasfinte părinte, alesul lui Dumnezeu! strigă el îndreptînd mîna spre Ivan Fiodorovici. Acesta este fiul meu, carne din carnea mea, cel mai scump mădular al familiei mele! El, ca să zic aşa, este Karl Moor, copilul cel smerit, în timp ce acesta de colo, Dmitri Fiodorovici, care a sosit adineauri şi împotriva căruia îmi caut dreptatea la picioarele Sfinţiei Tale, este cel mai nevrednic dintre feciorii mei, Franz Moor, ştiţi care, acela din *Hoţii* lui Schiller, iar eu, între ei doi, sînt „regierender Graf von Moor!“. Judecaţi-ne şi scoateţi-ne din impas! Fiindcă în împrejurarea de faţă nu numai rugăciunile, dar şi prorocirile domniei tale ne pot fi de mare ajutor!

— Vorbeşte ca un om întreg la minte, nu căuta să înjoseşti cu asemenea cuvinte sîngele dumitale, răspunse stareţul cu glas stins, istovit. Părea din ce în ce mai obosit şi-şi pierdea puterile văzînd cu ochii.

— Simţeam eu încă de cînd am pornit încoace c-o să am parte iarăşi de o mascaradă fără perdea! izbucni Dmitri Fiodorovici revoltat, sculîndu-se în picioare. Iertaţi-mă, Sfinţia Voastră, se întoarse el către stareţ... sînt un om fără multă carte şi nici măcar nu ştiu cum să mă adresez Domniei Voastre, dar vă rog să mă credeţi, aţi fost înşelat, şi asta numai din prea mare bunătate; nu trebuia să ne lăsaţi să cădem aşa cu toţii pe capul Domniei Voastre. Tata caută cearta cu lumînarea – de ce? – o fi avînd el socotelile lui. Fiindcă e un om foarte socotit. Acum mi se pare că ştiu pentru ce...

— Toată lumea mă socoate vinovat, toată lumea! protestă la

rîndul lui Fiodor Pavlovici. Chiar şi Piotr Alexandrovici. Da, da, Piotr Alexandrovici, chiar şi dumneata! se întoarse el brusc către Miusov, deşi acesta nici nu se gîndise să spună ceva. M-aţi acuzat că am pus la ciorap banii copilului meu şi că am luat ban pentru ban; cum se poate, vă întreb, ce, nu există oare judecată? Instanţa are să încheie socotelile, Dmitri Fiodorovici, da, da, are să le încheie, chiar după chitanţele dumitale, după scrisorile şi înscrisurile pe care le ai, cît ai cheltuit cu totul şi ce ţi-a mai rămas! De ce Piotr Alexandrovici se fereşte să-şi spună părerea? Dmitri Fiodorovici nu este un străin pentru dînsul. De ce? Fiindcă toţi sînt împotriva mea, iar Dmitri Fiodorovici, pînă la urmă, îmi rămîne chiar şi dator, şi nu cu o sumă oarecare, ci cu cîteva mii de ruble, am acte la mînă! Tot oraşul vuieşte, tot oraşul e în picioare din pricina beţiilor lui! Iar în fosta lui garnizoană, asta poate că n-o mai ştiţi, plătea două mii de ruble bani peşin ca să-şi bată joc de cîte o fată cinstită; toate acestea noi le ştim, Dmitri Fiodorovici, le cunoaştem prea bine, în cele mai tainice amănunte, şi am să ţi-o dovedesc... Preasfinte, vă rog să mă credeţi, a sucit capul unei fete onorabile, mai mult decît onorabilă, o fată de familie bună, cu avere, fiica fostului său comandant, un brav colonel, cu merite patriotice deosebite, decorat cu Ordinul Sfînta Ana cu spade; a compromis-o, săraca, i-a cerut mîna şi acum, cînd logodnica lui, care-i o biată orfană, se află aici, în oraş, frecventează sub ochii ei o femeie cam deocheată. Şi cu toate că farmazoana asta a trăit, cum s-ar zice, fără cununie cu un om foarte bine şi de felul ei e independentă, este o cetate pe care nimeni nu poate s-o ia cu asalt întocmai unei soţii legitime, fiindcă este o femeie virtuoasă, da, sfinţiile voastre, este o femeie virtuoasă! Iar Dmitri Fiodorovici, vedeţi dumneavoastră, încearcă să descuie cetatea cu o cheie de aur, de aceea face pe grozavul cu mine, fiindcă vrea să-mi mai stoarcă nişte bani; pînă una-alta, a risipit pentru ea în dreapta şi-n stînga mii de ruble; aşa că trăieşte numai din împrumuturi, cere bani de la toţi, între alţii, de la cine credeţi? Să spun, Mitia, sau mai bine să tac?

— Să taci! urlă Dmitri Fiodorovici. Aşteaptă mai întîi să ies din

odaie, să nu cutezi cumva să ponegreşti de faţă cu mine sufletul cel mai nobil de pe faţa pămîntului... Numai faptul că îndrăzneşti să-i rosteşti numele este o insultă pentru dînsa... Nu-ţi permit!

— Mitia! Mitia! exclamă Fiodor Pavlovici, sclifosindu-se, ca şi cum l-ar fi cuprins brusc o slăbiciune. Dar binecuvîntarea părintească ce rost mai are pe lume? Dacă te blestem, ce o să se întîmple?

— Nu ţi-ar fi ruşine, ipocritule! urlă din fundul rărunchilor Dmitri Fiodorovici.

— Cum, aşa vorbeşti tu cu tatăl tău, cu tatăl tău care te-a făcut?! Atunci ce să mă mai mir că te porţi aşa cu străinii? Domnilor, închipuiţi-vă: există la noi în oraş un om sărman, o persoană onorabilă însă, căpitan în rezervă, un biet amărît scos din cadrele armatei, dar nu printr-o decizie şi nici în urma unui proces, un om care şi-a păstrat onoarea neştirbită, împovărat de o familie numeroasă. Ei, ce credeţi c-a făcut dumnealui, Dmitri Fiodorovici, acum vreo trei săptămîni? L-a înşfăcat de barbă într-o cîrciumă şi l-a tîrît pînă în mijlocul străzii, şi acolo l-a bătut sub ochii tuturor, şi ştiţi de ce? Numai şi numai pentru că este mijlocitorul meu într-o anumită afacere despre care nu pot să vă spun prea mult.

— Minciuni! În aparenţă lucrurile stau aşa, în fond însă nu e decît o minciună! răcni tremurînd tot de mînie Dmitri Fiodorovici. Tată! Nu caut să-mi justific faptele. Da, recunosc de faţă cu toată lumea: m-am purtat ca o fiară cu căpitanul despre care vorbeşti, şi acum îmi pare rău şi-mi vine să intru în pămînt de ruşine că m-am lăsat tîrît de furia mea bestială, dar, precum ştii, dumnealui, căpitanul, omul cu care faci afaceri, s-a dus la doamna aceea pe care ai numit-o farmazoană şi i-a propus în numele dumitale să răscumpere poliţele mele pe care le deţii şi să mă dea în judecată, ca să fiu arestat dacă s-ar întîmpla să pun piciorul în prag ca să ne încheiem odată socotelile. Şi acum îmi reproşezi slăbiciunea pe care aş avea-o pentru dînsa, cînd chiar dumneata ai învăţat-o cum să mă prindă în laţ! Mi-a povestit chiar ea tot, da, da, chiar ea cu gura ei, şi dac-ai şti ce haz făcea de tertipurile dumitale! Vrei să mă bagi la puşcărie pentru că eşti gelos pe mine, pentru că-i dai

tîrcoale şi n-o mai slăbeşti cu dragostea dumitale; asta tot de la dînsa o ştiu şi cum îşi bătea joc de dumneata, auzi, rîdea de dumneata povestindu-mi. Acesta este omul, sfinţiile voastre, acesta este tatăl care are îndrăzneala să-şi mustre feciorul că-i un desfrînat! Domnilor, sînteţi martori, iertaţi-mi ieşirea de adineaori, dar, vă spun, din capul locului am presimţit că bătrînul ăsta făţarnic v-a chemat aici pe toţi numai ca să facă scandal. Venisem cu gîndul să-l iert dacă mi-ar întinde mîna, să-l iert şi să-i cer iertare! Dar cum în momentul acesta m-a jignit nu numai pe mine, dar şi pe o fiinţă cu un suflet nobil cum rar se întîlneşte, o doamnă pentru care am cel mai profund respect, încît nici nu îndrăznesc să-i rostesc numele tare, am hotărît să dau în vileag toate sforăriile lui, chiar dacă este vorba de tatăl meu...

Dmitri Fiodorovici nu mai apucă să termine. I se aprinseseră ochii în cap şi gîfîia cu suflarea tăiată. Dar şi ceilalţi erau tot atît de tulburaţi. Toţi, în afară de stareţ, se ridicară, nervoşi, în picioare. Ieromonahii priveau scena cu o figură încruntată, dar aşteptau să audă şi părerea stareţului. Bătrînul continua să şadă la locul lui, palid ca un mort, dar nu de emoţie, ci biruit de o slăbiciune bolnăvicioasă. Un surîs blajin îi mijea pe buze şi din cînd în cînd ridica mîna, ca şi cum ar fi vrut să stăvilească furia celor doi năbădăioşi, şi fără îndoială că în alte împrejurări un singur gest din partea lui ar fi reuşit să curme gîlceava; părea totuşi că aştepta ceva, uitîndu-se atent cînd la unul, cînd la celălalt, ca şi cînd ar fi vrut să înţeleagă un lucru asupra căruia dorea să fie pe deplin lămurit. De astă dată Piotr Alexandrovici Miusov se simţi definitiv umilit şi ruşinat.

— Sîntem cu toţii vinovaţi de scandalul ăsta! rosti el tulburat. Şi totuşi, venind încoace, nici n-aş fi bănuit c-o să se întîmple una ca asta, deşi ştiam foarte bine cu cine am de-a face... Trebuie să isprăvim odată! Preasfinţia Voastră, vă rog să mă credeţi că nu cunoşteam toate amănuntele ce au fost date acum în vileag în faţa noastră şi că sînt lucruri pe care abia acum le aud pentru prima oară. Vă mărturisesc că nu mă aşteptam la aşa ceva. Un tată gelos pe fiul lui din pricina unei femei desfrînate şi care unelteşte cu

lepădătura asta să-şi bage fiul în puşcărie... Ca să vedeţi cu ce fel de oameni am fost silit să vin aici... Am fost indus în eroare, v-o spun cu mîna pe inimă, am fost indus în eroare, şi nu numai eu...

— Dmitri Fiodorovici, răcni deodată Fiodor Pavlovici cu un glas ce parcă nu mai era al lui, dacă n-ai fi copilul meu, te-aş provoca imediat la duel... cu pistolul, la trei paşi... prin batistă! Da, da, prin batistă, încheie el bătînd din picior.

Sînt momente cînd mincinoşii inveteraţi, care toată viaţa lor au jucat teatru, ajung să fie prinşi în asemenea măsură de propriul lor joc, încît încep să tremure de emoţie şi să plîngă cu lacrimi adevărate, deşi chiar în aceeaşi clipă (sau o clipă mai tîrziu) ar putea să-şi şoptească în sinea lor: „Minţi fără ruşine, nemernic bătrîn, nu-ţi dai seama că joci teatru, cu toată mînia ta «sfîntă», uite, chiar acum, în acest sfînt moment de aprigă mînie".

Dmitri Fiodorovici se încruntă fioros şi-şi măsură din ochi tatăl cu un nemărginit dispreţ.

— Mă gîndeam... credeam... rosti el încet, reţinut, c-o să mă întorc în oraşul în care m-am născut cu îngerul vieţii mele, cu logodnica mea, ca să-l îngrijesc la bătrîneţe, şi ce-am găsit? Un desfrînat fără pereche, un panglicar neruşinat.

— Duel, duel! îndruga întruna bătrînul Karamazov, gîfîind şi împroşcînd cu bale la fiece cuvînt. Iar dumneata, Piotr Alexandrovici Miusov, află de la mine, domnul meu, că în tot neamul dumitale poate că n-a existat şi nu există o femeie mai cinstită – auzi dumneata! – mai cinstită decît „lepădătura" asta, cum zici dumneata, cum ai avut obrazul adineaori să-i spui! Cît despre dumneata, Dmitri Fiodorovici, care ţi-ai lăsat logodnica pentru aceeaşi „lepădătură", înseamnă că ţi-ai dat seama şi dumneata că nici chiar logodnica dumitale nu-i ajungea la călcîie. Aşa, ca să ştiţi acum cine-i femeia aceasta!

— Ruşine! izbucni deodată părintele Iosif.

— Ruşine şi ocară! repetă cu glasul lui tineresc, tremurînd de emoţie, Kalganov care nu scosese o vorbă pînă atunci.

— De ce mai face umbră pămîntului omul ăsta?! rosti Dmitri Fiodorovici smulgîndu-şi un muget înăbuşit din piept, turbat de

mînie. Şi ridică din umeri într-un chip atît de ciudat, încît toată lumea avu o clipă impresia că era cocoşat. Spuneţi-mi, cum de i se îngăduie să mai pîngărească faţa pămîntului cu ticăloşia lui? şi îşi roti privirile, cu mîna întinsă spre tatăl său, rostind răspicat, cu voce scăzută, fiece cuvînt.

— L-aţi auzit, l-aţi auzit ce spune paricidul, cuvioşilor? se năpusti Fiodor Pavlovici asupra părintelui Iosif. Iată şi răspunsul la indignarea dumitale! Ruşine? De ce să-mi fie ruşine? „Lepădătura“ asta, cum îi ziceţi voi, femeia asta „uşoară“ poate că-i de o mie de ori mai sfîntă decît voi, domnilor călugări, care căutaţi mîntuirea sufletului. Cine ştie, poate c-o fi fost silită în tinereţe de mediul în care trăia să apuce pe o cale greşită, în schimb „a iubit mult“ şi Hristos a iertat-o pe femeia care a iubit mult.

— Domnul nostru Hristos a iertat-o, dar nu pentru o iubire ca asta, izbucni scos din sărite părintele Iosif, de obicei atît de blajin.

— Ba nu, ca asta, ca asta, pentru o iubire ca asta, părinţele, da, da, ca asta! Vreţi să vă mîntuiţi aici sufletul îndopîndu-vă cu varză şi vă credeţi sfinţi! Mîncaţi în fiecare zi rîbiţe, cîte una pe zi, şi vă închipuiţi c-o să-l puteţi cumpăra cu rîbiţe pe Dumnezeu!

— E prea din cale-afară, s-a întrecut cu gluma! protestau toţi cei aflaţi în chilie.

Scena aceasta revoltătoare avu însă un final cu totul neprevăzut. Stareţul se sculă brusc de pe scaun. Alioşa, care stătea pierit de spaimă, neliniştindu-se pentru fiecare în parte şi mai ales pentru părintele Zosima, abia mai avu vreme să-l ia de braţ. Bătrînul făcu un pas spre Dmitri Fiodorovici şi, cînd ajunse în dreptul lui, se lăsă în genunchi. Alioşa crezu că i se tăiaseră picioarele din pricina slăbiciunii, dar nu era aşa. Cum stătea aşa, îngenuncheat, bătrînul bătu o mătanie, atingînd pămîntul cu fruntea, stăpîn pe mişcările lui şi pe deplin conştient. Alioşa era atît de uimit, încît nici nu mai apucă să-l ajute să se ridice de jos. Un surîs palid mijea pe buzele stareţului.

— Vă cer iertare! Vă cer iertare tuturor! rosti el în sfîrşit, făcînd plecăciuni în dreapta şi în stînga.

Cîteva clipe, Dmitri Fiodorovici rămase locului, ca împietrit. Ce

mai era şi asta: să cadă stareţul cu faţa la pămînt la picioarele lui? Apoi scoase un strigăt: „O, Doamne!“ şi, acoperindu-şi faţa cu palmele, ieşi dînd buzna pe uşă. Oaspeţii îl urmară în grup atît de buimăciţi, încît uitară să-şi mai ia rămas-bun de la gazdă. Numai ieromonahii se apropiară din nou ca să-i ceară binecuvîntarea.

— De ce s-o fi aplecat aşa la picioarele lui? O fi vreun gest simbolic sau ce? încercă să deschidă iarăşi vorba Fiodor Pavlovici, care se potolise ca prin minune, fără să îndrăznească totuşi să se adreseze cuiva anume. În momentul acela tocmai se pregăteau să părăsească schitul.

— Nu vorbesc cu nebunii şi nici nu văd ce-aş avea de vorbit cu o casă de nebuni, îi răspunse prompt Miusov, mînios. În schimb, pot să-ţi spun că mă lipsesc cu dragă inimă de societatea dumitale, Fiodor Pavlovici, de astă dată, crede-mă, pentru totdeauna! Unde o fi călugărul acela?...

„Călugărul acela“, adică monahul cel tinerel care-i poftise mai înainte la masă din partea egumenului, nu zăbovi să se arate la faţă, ieşindu-le oaspeţilor înainte tocmai cînd coborau treptele, ca şi cum i-ar fi aşteptat acolo tot timpul.

— Fii atît de bun, cucernice părinte, şi spune-i din partea mea părintelui egumen că mă închin cu tot respectul şi roagă-l pe Înaltpreasfîntul să mă ierte – numele meu e Miusov – că s-a întîmplat ceva neprevăzut, care mă sileşte să nu pot răspunde cu nici un chip cinstei de a fi oaspetele Sfinţiei Sale la trapeza mănăstirii, deşi aş fi venit cu dragă inimă, spuse Piotr Alexandrovici.

— Întîmplarea neprevăzută sînt eu! se grăbi să-i ţină isonul Fiodor Pavlovici. Auzi, părinţele, Piotr Alexandrovici nu vrea să mai rămînă nici o clipă cu mine, altfel ar fi venit negreşit. Totuşi, ai să te duci, Piotr Alexandrovici, te rog eu să te duci la părintele egumen, du-te sănătos şi poftă bună! Să ştii că eu sînt cel care refuză invitaţia, nu dumneata. Mă duc la mine acasă să mănînc, da, da, acasă, aici nu mă simt în stare, Piotr Alexandrovici dragă, cea mai dragă rudă a mea!

— Nu-ţi sînt rudă şi nici nu ţi-am fost vreodată, secătură!

— Într-adins ţi-am spus aşa, ca să te fac să turbezi, fiindcă vrei cu orice chip să te lepezi de asemenea rubedenii şi totuşi, orice ai zice şi oricît te-ai frămînta, pot să-ţi arăt negru pe alb în calendarul bisericesc că am dreptate; am să trimit trăsura, Ivan Fiodorovici, dacă vrei să rămîi. Cît despre dumneata, Piotr Alexandrovici, buna-cuviinţă te obligă să te duci la părintele egumen, trebuie oricum să te scuzi pentru toată tevatura de azi…

— Chiar pleci cu adevărat? Nu cumva ne porţi iarăşi cu vorba?

— Piotr Alexandrovici, cum aş mai avea obrazul să vin după tot ce s-a întîmplat?! Mi-am ieşit din fire, domnilor, vă rog să mă iertaţi, m-am înfierbîntat! Nici nu ştiţi ce-i în sufletul meu! Mi-e ruşine. Domnilor, sînt oameni în pieptul cărora bate inima lui Alexandru Macedon, alţii au inimioara căţeluşei Fidelka. Aşa ca mine, eu şi căţeluşa Fidelka. Mi-e inima cît un purice! Pot eu să mă duc la masă după o boroboaţă ca asta, să mă îndop cu bucatele lor călugăreşti? Nu mi-ar fi ruşine? Zău, mi-e ruşine, nu pot, scuzaţi-mă!

„Dracu' ştie dacă nu mă duce iarăşi de nas?!“, se întrebă îngîndurat Miusov, uitîndu-se nedumerit după bufonul care pleca. La un moment dat, acesta întoarse capul şi, văzînd că Piotr Alexandrovici îl urmărea cu privirea, îi trimise o bezea.

— Dar dumneata ce faci, mergi la egumen? îl întrebă răstit Miusov pe Ivan Fiodorovici.

— De ce nu? De altminteri, am fost invitat de ieri în mod special.

— Din păcate, mă simt într-adevăr aproape obligat să mă duc la masă, fir-ar să fie! urmă pe acelaşi ton iritat şi plin de amărăciune Miusov, fără să ţină seama că-l auzea călugăraşul. Barem acolo să ne cerem iertare pentru ce s-a întîmplat şi să arătăm că nu sîntem noi de vină… Ce crezi?

— Da, trebuie să arătăm că nu sîntem vinovaţi. Şi apoi, tata nu merge cu noi, observă Ivan Fiodorovici.

— Atîta mai lipsea, să mai vină şi tatăl dumitale! Fir-ar a dracului de masă!

Totuşi, mergeau mai departe cu toţii. Călugăraşul asculta fără să

scoată o vorbă. Doar o singură dată deschise gura, în timp ce mergeau prin pădure, ca să spună că părintele egumen îi aştepta de mult la masă şi că întîrziaseră cel puţin o jumătate de oră. Nimeni însă nu-i răspunse. Miusov se uita cu ură la Ivan Fiodorovici.

„Se duce la masă ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat! Obraz de toval şi suflet de Karamazov!“, se gîndea el.

VII

Un seminarist ambiţios

Alioşa îl conduse pe bătrîn în iatac şi-l ajută să se aşeze pe pat. Încăperea era foarte mică şi mobilată doar cu lucrurile strict necesare: un pat îngust de fier, peste care era aşternută o pătură în loc de saltea, iar în colţ, în dreptul icoanelor, un analoghion, iar pe el o cruce şi o Evanghelie. Stareţul se lăsă pe pat, istovit de puteri; ochii îi străluceau şi respira cu greutate. După ce se aşeză, se uită atent la Alioşa, ca şi cum ar fi chibzuit în sinea lui ceva.

— Du-te, dragul meu, du-te, îmi ajunge Porfirie, grăbeşte-te! Au nevoie de tine acolo; du-te la părintele egumen şi serveşte-i la masă.

— Blagosloviţi-mă, Sfinţia Voastră, şi îngăduiţi-mi să rămîn aici, se rugă Alioşa.

— Ei au mai multă nevoie de tine. Nu-i pace între ei. Du-te să-i serveşti şi caută să le vii într-ajutor. Cînd s-o stîrni iarăşi Satana, spune o rugăciune. Şi să ştii, fiule (aşa-i plăcea lui să-l numească pe Alioşa), că locul tău de acum încolo nu-i aici. Ţine minte asta, flăcăule. Cînd m-oi învrednici să mă înfăţişez Ziditorului, tu trebuie să pleci din mănăstire. Să pleci de tot.

Alioşa avu o tresărire.

— De ce tresari? Locul tău deocamdată nu este aici. Te

binecuvîntez pentru o însemnată chemare ce ai de împlinit în lume. Ai să pribegeşti mult, fiule. Va veni vremea să te însori, da, trebuie... Multe o să ai de pătimit pînă ţi-o fi dat să te întorci iarăşi aici! Şi multe o să ai de făcut... Dar nu mă îndoiesc de tine, de aceea te trimit. Să-ţi ajute Domnul nostru Hristos. Ai grijă de-l păstrează în sufletul tău şi o să te ajute. Vei încerca o grea suferinţă şi în ea îţi vei afla fericirea. Iată porunca mea: să cauţi fericirea în durere. Munceşte, munceşte fără preget! Să nu uiţi ce ţi-am spus acum, căci, deşi o să mai stăm de vorbă împreună, zilele, ba poate chiar şi orele îmi sînt numărate.

O adîncă tulburare se zugrăvi din nou pe chipul tînărului. Buzele îi tremurau.

— Ce ţi-a căşunat iar? zîmbi blajin stareţul. Fie îngăduit mirenilor să-şi petreacă morţii cu plînset şi jale, în inima noastră noi ne bucurăm pentru fiecare schimnic răposat întru Domnul. Ne bucurăm şi ne rugăm pentru el. Şi acum lasă-mă singur. Vreau să mă rog. Du-te, grăbeşte-te. Rămîi lîngă fraţii tăi. Şi nu numai lîngă unul singur, ci lîngă amîndoi.

Stareţul ridică mîna şi făcu semnul crucii. Era cu neputinţă să nu-i dea ascultare, deşi Alioşa ar fi vrut din toată inima să rămînă lîngă el. Şi ardea de nerăbdare să-l întrebe, îi stătea chiar pe limbă să-i spună: „Ce a fost cu mătania aceea, de ce v-aţi închinat pînă la pămînt în faţa fratelui meu Dmitri?“, dar nu îndrăzni. Ştia că, dacă s-ar fi putut, bătrînul i-ar fi spus şi singur, fără să-l fi iscodit. Iar dacă tăcea, însemna că aşa îi era vrerea. Alioşa rămăsese încremenit cînd îl văzuse căzînd la pămînt: credea cu tot dinadinsul că mătania aceea trebuia să aibă un tîlc ascuns. O semnificaţie misterioasă şi poate chiar cutremurătoare. Ieşind pe poarta schitului în grabă, ca să ajungă la mănăstire, la părintele egumen, înainte de a se aşeza lumea la masă (bineînţeles numai ca să-i servească pe oaspeţi), simţi o strîngere de inimă şi se opri locului: îi răsuna din nou în urechi, ca aievea, glasul stareţului prorocindu-şi sfîrşitul apropiat. Bătrînul vorbise cu prea mare convingere pentru ca prezicerile lui să nu se adeverească fără doar şi poate. Alioşa credea cu sfinţenie în cuvîntul lui. Dar ce-o să se

facă fără el, cum o să poată, oare, să trăiască fără a-l mai vedea, fără a-i mai auzi glasul vreodată? Unde o să se ducă? Îi poruncise să nu verse nici o lacrimă şi să plece din mănăstire. Doamne! De mult nu mai încercase o durere atît de cumplită! Întinse pasul la drum, grăbindu-se să străbată limba de pădure ce despărţea schitul de mănăstire, şi ca să nu se mai gîndească la nimic – era prea dureros – privi pinii seculari ce străjuiau cărarea. Nu avea mult de mers, să tot fi fost vreo cinci sute de paşi, şi la ceasul acela nu putea să întîlnească pe nimeni în cale; totuşi, la cea dintîi cotitură, îl zări pe Rakitin, care parcă aştepta pe cineva.

— Nu cumva mă aştepţi pe mine? întrebă Alioşa, ajungînd în dreptul lui.

— Ba chiar pe tine, rîse Rakitin. Te grăbeşti să te duci la părintele egumen? Ştiu: are masă mare. De mult n-a mai fost asemenea ospăţ la mănăstire, de cînd, dacă mai ţii minte, i-a primit pe arhiereu şi pe generalul Pahatov. Eu n-am ce căuta acolo, dar tu du-te, trebuie să fie cineva să servească la masă. Voiam numai să-mi explici şi mie ce poate să însemne aiureala asta?

— Ce aiureală?

— Plecăciunea pe care stareţul a făcut-o în faţa frăţiorului tău Dmitri Fiodorovici. A dat cu scăfîrlia de podele.

— Cine, părintele Zosima?

— Da, el.

— A dat cu scăfîrlia de podele?

— Ah, crezi c-am fost necuviincios?! Nu-i nimic, să lăsăm fasoanele deoparte. Hai, spune-mi ce înseamnă aiureala asta?

— Nu ştiu, Mişa.

— Eram sigur că n-o să-ţi spună nimic. Fireşte, nu e nimic de mirare, încă una din cucernicele lor inepţii. Figura asta trebuie să aibă totuşi un tîlc. Acum ai să vezi, toţi drept-credincioşii din oraş o să se întrebe: „Ce poate să însemne aiureala asta?“ şi o să se întindă vorba în toată gubernia. Eu cred că moşul, căruia într-adevăr nu-i scapă nimic, a mirosit dinainte crima. Miroase urît la voi, pute!

— Ce crimă?

Se vedea cît de colo că Rakitin avea ceva de spus.

— O să se întîmple o crimă în onorabila voastră familie, cu frăţiorii tăi şi cu babacul cel bogat. De aceea s-a dat cu capul de pămînt părintele Zosima, gîndindu-se la ce o să fie. Mai tîrziu, dacă s-o întîmpla ceva, o să se facă zarvă mare: „Ei, aţi văzut, o să spună toată lumea, Sfinţia Sa avea harul prorocirii, n-a prezis c-o să fie aşa?“, deşi s-ar putea întreba cineva: „Ce prorocire mai e şi asta, să te dai cu capul de podele?“. De, o fi simbolic, o alegorie, sau dracu' mai ştie ce! Şi-aşa o să se ducă zvonul pînă hăt-departe şi mereu o să-l pomenească: a prezis crima, a ghicit cine o să fie ucigaşul. Ca smintiţii: îşi fac cruce cînd trec pe lîngă o cîrciumă şi aruncă cu pietre în biserică. Aşa şi moşneagul tău: pe nevinovat îl alungă cu băţul şi în faţa ucigaşului cade în genunchi.

— Ce crimă? Care ucigaş? Ce tot vorbeşti acolo?! se opri Alioşa ca ţintuit în faţa lui Rakitin.

— Care? Parcă tu nu ştii!? Pun rămăşag că şi tu te-ai gîndit la asta. Stai, stai, este interesant, tu nu minţi niciodată, deşi de multe ori se întîmplă să calci în străchini. Spune drept: te-ai gîndit la asta sau nu?

— M-am gîndit, mărturisi în şoaptă Alioşa.

Rakitin nu mai ştia ce să creadă.

— Nu zău?! Te-ai gîndit? strigă el.

— Adică, să vezi... nu că m-aş fi gîndit, murmură Alioşa, dar cînd te-am auzit spunînd lucrurile astea atît de ciudate, mi s-a părut că mi-au trecut şi mie prin cap.

— Ei vezi, vezi!? Nici nu se putea să vorbeşti mai lămurit! Azi, cînd te uitai la babacul şi la frăţiorul tău Mitenka, te-ai gîndit la crimă, nu-i aşa? Prin urmare, n-am greşit?...

— Stai, stai puţin! îl întrerupse Alioşa neliniştit. De unde ai scos asta?... Şi, mai întîi, nu înţeleg, zău, de ce eşti atît de curios...

— Aici sînt două întrebări cu totul deosebite, dar amîndouă fireşti. Am să-ţi răspund la fiecare în parte. De unde am scos asta? N-aş fi observat nimic, poate, dacă nu mi-aş fi dat seama astăzi ce fel de om este fratele tău Dmitri Fiodorovici, dacă nu l-aş fi văzut aşa cum este, pînă-n rărunchi. Nu ştiu ce trăsătură anume m-a

făcut să-l înţeleg pe deplin. Oamenii aceştia, cinstiţi pînă-n adîncul inimii, dar robiţi poftelor trupeşti, au un punct vulnerabil, pe care nu trebuie cu nici un preţ să-l atingi. Altfel... altfel sînt în stare să bage cuţitul şi în tatăl lor. Iar babacul, pe lîngă alte bunuri, mai este şi beţiv, desfrînat şi fără măsură în toate. N-a ştiut niciodată ce înseamnă cumpătarea. Nici unul, nici celălalt n-au să fie în stare să se stăpînească, şi atunci, bîldîbîc! Au să se dea amîndoi de-a dura în şanţ!...

— Nu, Mişa, nu, dacă e numai atît, atunci îmi dai curaj. N-au să ajungă niciodată pînă acolo!

— Atunci de ce tremuri? Ştii ceva, Mitenka al tău poate să fie oricît de cinstit (e prost, dar cinstit), că tot un senzual rămîne. Asta este el în fond, un senzual prin definiţie. Blestemată meteahnă, pe care a moştenit-o de la taică-său... Mă uit la tine şi nu mă pot dumiri: cum de ai rămas tu neprihănit? Doar şi tu eşti un Karamazov! La voi în familie senzualitatea a întrecut orice măsură. Ei, şi acum, aceşti trei senzuali se pîndesc unul pe altul... cu cuţitul la brîu... S-au izbit cîteşitrei cap în cap; cine ştie dacă nu-ţi vine şi ţie rîndul?!...

Alioşa avu o tresărire ciudată.

— Dacă e vorba de femeia aceea, greşeşti. Dmitri... o dispreţuieşte.

— Pe Gruşenka? Nu, iubitule, n-o dispreţuieşte. Dacă este adevărat ce se spune, că şi-a părăsit logodnica pentru ea, atunci nu se poate s-o dispreţuiască. Aici... aici este ceva, frăţioare, ce nu poţi tu să pricepi. Cînd un bărbat se îndrăgosteşte de o femeie nurlie, de un trup frumos sau numai de o bucăţică din el (asta numai un pătimaş poate să înţeleagă), e în stare să-şi oropsească şi copiii, să vîndă pe taică-său şi pe maică-sa, Rusia, patria, tot; cît ar fi el de cinstit, ajunge să fure; de blajin, să omoare, de devotat, să trădeze. Puşkin, bardul celor mai nurlii picioruşe, le-a cîntat în versuri; sînt alţii însă care nu le cîntă, dar nu pot să vadă un picior frumos fără să-i apuce tremuriciul. Şi încă de-ar fi vorba numai de picioare... Aşadar, cum vezi, dragul meu, în cazul acesta dispreţul nu ajută la nimic; chiar dacă ar dispreţui-o pe Gruşenka, tot n-ar putea să se

despartă de ea.

— Aici îl înţeleg, rosti din senin Alioşa.

— Zău? Aşa o fi, dacă ai sărit cît-colo de la primul cuvînt!... rînji Rakitin cu o bucurie răutăcioasă. Ai scăpat-o fără să-ţi dai seama, te-a luat gura pe dinainte. Mărturisirea este cu atît mai preţioasă; prin urmare, ştii şi tu ce-i aceea senzualitate, nu e un lucru chiar atît de nou pentru tine şi l-ai mai rumegat în minte. Vai de capul tău, copil neprihănit! Tu, Aleoşka, eşti atît de blînd, ca un sfînt, dar tare mi-e teamă că eşti ca o apă liniştită: dracu' ştie la cîte altele nu te-oi mai fi gîndit tu, numai ăl cu coarne ar putea să spună ce-oi fi adunat tu în minte! Un prunc nevinovat care să cunoască asemenea lucruri! De cînd te urmăresc!... Şi tu, frăţioare, eşti tot un Karamazov, get-beget Karamazov, prin urmare, legile firii şi ale selecţiei naturale înseamnă ceva. După taică-tău, eşti senzual, după maică-ta, lovit cu leuca. De ce tremuri? Pentru că spun adevărul? Ştii ce mi-a spus Gruşenka într-o zi: „Adu-l la mine (pe tine adică). Am să-i dau jos anteriul". Nici nu-ţi închipui cît s-a rugat de mine: adu-l şi pace! Mă întrebam chiar: de ce-o fi aşa curioasă, oare, să te vadă? Şi să ştii că Gruşenka e o femeie cum rar întîlneşti!

Alioşa avu un zîmbet silit.

— Multe salutări din partea mea, dar spune-i că n-am să răspund la invitaţie. Haide, isprăveşte, Mihail, spune tot ce ai de spus şi pe urmă o să-ţi destăinui şi eu la ce mă gîndesc.

— Ce să mai spun, m-am lămurit acum. Poveste veche, dragul meu! Dacă pînă şi tu eşti un pătimaş, atunci ce să mai vorbim despre fratele tău bun Ivan? Şi el – nu-i aşa? – e tot un Karamazov. Toţi sînteţi pătimaşi, hrăpăreţi şi ţicniţi! Fratele tău Ivan deocamdată publică aşa, ca să se afle în treabă, sau cine ştie ce socoteli neroade şi-o fi făcut, nişte articole teologice de duzină, deşi în fond este ateu şi nu se sfieşte să-şi mărturisească meteahna. Pe de altă parte, încearcă să-i sufle logodnica lui Mitia şi se pare că pînă la urmă o să şi reuşească. Mai mult: are să i-o sufle cu permisiunea lui Mitenka, pentru că acesta e gata să i-o cedeze cu dragă inimă, numai ca să se descotorosească de ea şi să plece cît mai iute la Gruşenka. Asta cu toate că Mitenka este un suflet nobil

şi absolut dezinteresat. Oamenii ca el sînt cei mai nefaşti! Dracu' să-l înţeleagă: îşi dă seama că-i un nemernic, şi totuşi se complace în ticăloşia lui. Şi acum ascultă mai departe: în momentul de faţă bătrînul îi stă în drum lui Mitenka. Fiindcă, vezi tu, şi moşului i s-au aprins călcîiele după Gruşenka, îi curg balele numai cînd o vede. Numai din pricina ei a făcut atîta tămbălău adineaori, în chilie, pentru că Miusov a îndrăznit să-i spună „lepădătură". E amorezat lulea. Mai înainte se slujea de ea în tot felul de matrapazlîcuri cu speluncile lui şi, bineînţeles, o plătea; iar acum, cînd a deschis ochii şi a văzut-o mai bine, a luat moşul foc şi-i dă mereu ghes cu tot felul de propuneri nu tocmai curate, mă-nţelegi? Ai să vezi ce o să fie cînd s-o întîlni babacul cu feciorul pe aceeaşi potecuţă, piept în piept: prăpăd, nu altceva! Gruşenka deocamdată nu se ţine nici cu unul, nici cu altul, dă din coadă, îi aţîţă, stă deoparte, cumpănind de la care poate să tragă mai mult folos, pentru că, deşi ar putea să-i pape ceva parale ghiujului, ştie că niciodată n-o să se însoare cu ea, şi pînă la urmă n-ar fi de mirare să-l apuce cărpănoşia şi să strîngă baierele pungii. În privinţa asta, Mitenka poate să aibă mai multă căutare; chiar dacă nu are bani, e gata să se însoare cu ea. Da, da, ascultă-mă pe mine, este gata să se însoare! E-n stare să-şi părăsească logodnica, pe Katerina Ivanovna, o frumuseţe de fată, cum rar întîlneşti, bogată, de familie – taică-său era colonel – şi să se însoare cu Gruşenka, fosta ţiitoare a unui negustor bătrîn, Samsonov, un mocofan desfrînat, care a ajuns acum primarul oraşului. Din cîte ţi-am spus, nu crezi c-ar putea ieşi într-adevăr un caz penal? Ei, uite, tocmai asta aşteaptă şi frăţiorul tău Ivan, şi atunci să vezi ce pleaşcă o să-i pice: o să pună mîna şi pe Katerina Ivanovna, după care tînjeşte, şi pe cele şaizeci de mii de ruble zestre. Pentru un individ amărît şi neînsemnat ca el, este un început destul de promiţător. Şi bagă de seamă: nu numai că Mitenka n-o să-i ţină nici o supărare, dar o să-i rămînă chiar îndatorat pînă la sfîrşitul zilelor. Am aflat şi am toate motivele să cred că-i aşa, că nu mai departe decît săptămîna trecută, Mitenka, beat mort într-o cîrciumă, cu o droaie de ţigănci în jurul lui, a strigat în gura mare că nu este vrednic de logodnica

sa, Katerina Ivanovna, şi că numai fratele lui, Ivan, merită să aibă o femeie ca dînsa. Cît despre Katerina Ivanovna, pînă la urmă cred că n-o să dea pe uşă afară un bărbat atît de seducător ca Ivan Fiodorovici; şi acum chiar stă în cumpănă între ei. Nu ştiu, zău, ce-o fi avînd omul ăsta de v-a fermecat în aşa hal pe toţi, încît aţi căzut în extaz! Şi el în timpul ăsta rîde în sinea lui şi probabil se gîndeşte: „Eu cu foloasele şi voi cu ponoasele“.

— De unde ştii toate astea? De ce vorbeşti cu atîta siguranţă? îl întrebă deodată Alioşa tăios, încruntîndu-se.

— Dar tu de ce mă întrebi? Şi de ce tremuri dinainte de ceea ce aş putea să-ţi răspund? Prin urmare, îţi dai seama şi tu că spun adevărul.

— Ştiu eu că nu-l înghiţi pe Ivan. Nu e el omul care să jinduiască după bani.

— Ce vorbeşti? Dar nurii Katerinei Ivanovna? Aici nu-i vorba numai de bani, cu toate că nici şaizeci de miare nu sînt chiar de lepădat.

— Ivan are năzuinţe mai înalte. Să nu-ţi închipui că-l ispitesc cîteva mii de ruble! El nu umblă nici după bani, nici după o viaţă tihnită. Poate că şi el caută suferinţa.

— Ce aiureală mai e şi asta? De, voi ăştia... nobilii!...

— Mişa, sufletul lui e tare zbuciumat şi mintea, bîntuită de gînduri. Ivan are probleme mari, cărora nu le-a găsit încă dezlegarea. Oameni ca dînsul n-au ce face cu milioanele, tot ce-l interesează pe el este să găsească o soluţie.

— Asta înseamnă plagiat, Alioşa. L-ai parafrazat pe moşneagul tău. Ce enigmă v-a mai pus Ivan în faţă? strigă Rakitin. Se vedea cît de colo că era plin de fiere. Se schimonosise la faţă şi gura i se strîmbase. O enigmă puerilă, la mintea cocoşului. Pune-ţi cît de cît creierul la contribuţie şi ghiceşti pe loc. Articolul lui este derizoriu, o inepţie. Ai auzit şi tu adineaori teoria aceea stupidă: „Dacă nu există nemurirea sufletului, înseamnă că nu există nici virtute şi deci totul este permis“. (Ţii minte ce a strigat atunci frăţiorul tău Mitenka: „Asta n-am s-o uit niciodată!“.) O teorie care poate să-i încînte pe nemernici, ba nu, nu pe nemernici, e o prostie, de ce să

folosesc vorbe goale… ci pe nişte copii cu fumuri în cap, abia ieşiţi de pe băncile şcolii, „cu o insondabilă profunzime de gîndire“. Un fanfaron şi, în fond: „Ce mi-e roade oase, ce mi-e oase roade?“. Toată teoria lui e o aiureală. Omenirea nu se poate să nu găsească în sine puterea de a trăi în numele virtuţii, chiar fără să creadă în nemurirea sufletului! O va afla în dragostea pentru libertate, pentru egalitate, pentru fraternitate… Rakitin se înfierbîntase, aproape că-şi pierduse cu totul controlul. Se opri însă brusc şi după o clipă adăugă cu un rînjet şi mai strîmb ca înainte: Am trăncănit destul. De ce zîmbeşti? Ai impresia că spun prostii?

— Nu, nici prin gînd nu mi-a trecut aşa ceva. Ştiu foarte bine că eşti inteligent, ţi s-a părut… probabil, am zîmbit numai aşa, într-o doară. Înţeleg de ce te-ai înfierbîntat, Mişa. După înflăcărarea ta îmi dau seama că nici ţie nu-ţi este indiferentă Katerina Ivanovna. Am bănuit mai demult, frăţioare, de aceea, vezi, nu poţi să-l suferi pe Ivan. Eşti gelos pe el?

— Nu cumva sînt gelos şi pe bănuţii ei? Hai, spune tot, nu-i aşa?

— Nu, nici vorbă nu poate fi de bani, n-am avut intenţia să te jignesc.

— Te cred, dacă zici. Să vă ia dracu’ pe amîndoi, şi pe tine, şi pe frăţiorul tău Ivan! Nu puteţi pricepe că oricum, chiar dacă n-ar fi Katerina Ivanovna la mijloc, tot nu l-aş putea îndrăgi. Ei, fir-ar să fie, de ce să-mi fie drag? Dumnealui binevoieşte să mă facă cu ou şi cu oţet, şi eu să n-am dreptul să i-o plătesc?

— Nu l-am auzit niciodată vorbind despre tine, nici de rău, nici de bine, nici măcar nu ţi-a pomenit numele vreodată.

— Ba, mă rog, eu am aflat că acum cîteva zile, acasă la Katerina Ivanovna, m-a aranjat cum e mai frumos, drăguţul de el, ca să vezi că totuşi îl interesează preaplecata dumitale slugă! Nu ştiu, zău, care din noi e gelos pe celălalt!… Nu ştiu! Vorbind despre mine, a binevoit să insinueze că dacă nu mă hotărăsc mai curînd să îmbrac rasa de arhimandrit şi să mă dedic vieţii monahale, n-o să treacă mult şi o să plec negreşit la Petersburg, unde o să mă aciuez în redacţia unei reviste mai răsărite, în calitate de critic, şi, după ce o să scriu vreo zece ani la revista respectivă, am s-o trec în cele din

urmă pe numele meu. Şi cînd va apărea sub conducerea mea, am să caut să-i dau o orientare liberală şi ateistă, chiar cu ceva lustru socialist, totul făcut însă cu tact, fiindcă, de fapt, n-am să ţin nici cu unii, nici cu alţii, singurul meu scop fiind să-i pot duce de nas pe neghiobi. Şi frăţiorul tău spunea mai departe că, în orice caz, nuanţa socialistă a publicaţiei n-o să mă împiedice cîtuşi de puţin să depun la bancă în contul meu banii realizaţi din abonamente ca, odată şi odată, cînd se va ivi vreo ocazie, prin mijlocirea vreunui ovreiaş oarecare, să mă folosesc de ei pentru a clădi la Petersburg o casă cît toate zilele, în care o să se mute redacţia, rămînînd ca etajele celelalte să le dau cu chirie. Ştia cu precizie chiar şi locul unde o să ridic casa: lîngă podul nou de piatră, peste Neva, ce, după cît se pare, e în proiect, urmînd să fie construit între Liteinaia şi Vîborgskaia…

— Ce vorbeşti, Mişa?! Tare mi-e teamă c-aşa o să se şi întîmple, punct cu punct! rîse înveselit Alioşa.

— Eşti cam sarcastic dumneata, Alexei Fiodorovici!

— Nu, nu, zău, am glumit, iartă-mă! Mă gîndeam la cu totul altceva. Dar dă-mi voie să te întreb: cine a putut să-ţi împărtăşească toate amănuntele astea, de la cine le-ai auzit? Nu cumva ai fost şi tu atunci la Katerina Ivanovna, cînd s-a vorbit despre tine?

— Nu, n-am fost, în schimb a fost Dmitri Fiodorovici, şi eu am auzit toate astea din gura lui; nu că mi le-ar fi spus chiar mie, personal, dar am tras cu urechea, fără să vreau, bineînţeles, pentru că eram în iatacul Gruşenkăi în momentul acela şi nu puteam să ies de acolo atîta timp cît el se afla în odaia de alături.

— Ah, da, uitasem că sînteţi rude…

— Rude? Eu rudă cu Gruşenka? protestă Rakitin, roşindu-se brusc. Ce, ai înnebunit? Cred că ţi-a sărit o doagă!

— Dar de ce? Nu sînteţi rude? Eu aşa am auzit…

— Unde puteai să auzi una ca asta? Mă rog, dumneavoastră, domnilor Karamazov, sînteţi mari seniori, boieri de viţă veche, cînd toată lumea ştie că taică-tău a făcut toată viaţa pe măscăriciul la masa unuia şi a altuia, şi abia dacă era primit de milă la

bucătărie! Eu, de, ce sînt decît un biet fecior de popă, un păduche, pentru nişte boieri ca domniile voastre. Totuşi, n-aveţi dreptul să mă jigniţi aşa de la obraz şi să-mi rîdeţi în nas. Am şi eu demnitate, Alexei Fiodorovici. Înţelege odată că n-am nici în clin, nici în mînecă cu Gruşenka, o femeie de stradă!

Rakitin îşi ieşise din fire.

— Iartă-mă, zău, te rog să mă ierţi, n-aveam de unde să ştiu toate astea... Dar de ce o faci pe Gruşenka femeie de stradă? Crezi într-adevăr că-i o femeie... din alea? Alioşa roşi. Îţi repet: aşa am auzit, că sînteţi rude. Ştiam că te duci mereu pe la ea şi chiar tu mi-ai spus că nu-i vorba de dragoste între voi... N-aş fi crezut c-o priveşti cu atîta dispreţ! Merită, oare, să fie chiar atît de dispreţuită?

— Dacă mă duc la ea, înseamnă că am motivele mele şi cu asta am terminat. Cît despre rudenie, mai curînd cred că stimabilul tău frăţior, dacă nu chiar babacul, o să caute s-o vîre, vrînd-nevrînd, în familia voastră; eu în orice caz n-am nimic în comun cu ea. În sfîrşit, am ajuns. Du-te mai bine la bucătărie. Ei, dar ce-i asta? Ce s-a întîmplat? Doar nu puteau să isprăvească atît de repede masa!? Nu cumva Karamazovii au mai făcut vreun pocinog? Să ştii că-i aşa. Uite-l pe babacul şi uite-l şi pe Ivan Fiodorovici în spatele lui. Au ieşit acum de la egumen. Ce o fi cu părintele Isidor de strigă după ei în cerdac? Văd că taică-tău strigă şi el şi dă din mîini, cine ştie ce blestemăţii o mai fi spunînd! Stai, stai, uite-l şi pe Miusov, pleacă cu trăsura, îl vezi? Şi moşierul Maximov aleargă mîncînd pămîntul! Ehe, aici a fost un scandal de toată frumuseţea! Vasăzică, n-au mai apucat să şadă la masă. Nu cumva au sărit să-l bată pe egumen? Sau poate au mîncat ei o papară straşnică!... Zău c-ar merita!...

Rakitin avea dreptate. Scandalul izbucnise, într-adevăr. Un scandal nemaipomenit, pe nepusă masă. Şi totul din pricina unei „inspiraţii“ de moment.

VIII

Scandalul

În clipa cînd Miusov şi Ivan Fiodorovici ajunseră acasă la egumen şi se pregăteau tocmai să intre, în sufletul lui Piotr Alexandrovici, care de felul lui era un om cumsecade şi delicat, se petrecu un fenomen tot atît de delicat ca şi el, şi anume: i se făcu dintr-odată ruşine pentru izbucnirea lui furioasă, îşi dădu seama că, de fapt, Fiodor Pavlovici era doar o secătură, pentru care n-ar fi trebuit să aibă decît cel mai adînc dispreţ, şi că nu făcea să-şi piardă capul şi să-şi iasă din sărite din pricina lui, aşa cum se întîmplase în chilia stareţului. „În orice caz, monahii nu sînt vinovaţi cu nimic, îi trecu deodată prin minte, în timp ce urca treptele de la cerdacul egumenului, iar din moment ce aici sînt numai oameni cumsecade (mi se pare chiar că egumenul se trage dintr-un neam de boieri), atunci de ce n-aş fi drăguţ, amabil şi politicos cu ei?... Să caut deci să evit orice discuţie; dimpotrivă, am să le cînt în strună şi am să le cîştig simpatia cu amabilităţile mele şi... pînă la urmă nu se poate să nu-şi dea seama şi ei că n-am nimic în comun cu acest Esop, cu bufonul, cu saltimbancul ăsta, că am fost înşelat şi eu, ca şi dînşii..."

Cît despre tăierea pădurii şi dreptul de pescuit (unde anume, habar n-avea nici el), voia să le cedeze definitiv mănăstirii, o dată pentru totdeauna, chiar în aceeaşi zi, cu atît mai mult cu cît nu era cine ştie ce pierdere pentru el, stingînd totodată procesul intentat mănăstirii.

Bunele sale intenţii se conturară şi mai adînc atunci cînd pătrunse în sufrageria părintelui egumen. De fapt, nu era chiar o sufragerie, fiindcă în tot corpul de case egumenul nu ocupa decît două camere, ce-i drept, mult mai comode şi mai încăpătoare decît chilioarele stareţului. Dar nici aceste odăi nu erau mobilate cu prea mare dichis: aceleaşi scaune din lemn roşiatic, îmbrăcate în piele, de modă veche, aşa cum se făceau pe la 1820; podelele

nevopsite; în schimb, nu se zărea nici firicel de praf, iar la ferestre erau o mulţime de flori rare şi scumpe; unicul lucru care atrăgea privirea, constituind un lux, era masa somptuos aranjată, cu toate că şi aici era vorba de ceva relativ; faţa de masă era albă ca neaua, văsăria strălucea; trei feluri de pîine, bine coaptă, două sticle de vin, două ulcele pline cu minunatul mied făcut la mănăstire şi o carafă mare de sticlă cu cvas renumit în tot ţinutul. Numai votca lipsea. Rakitin avea să spună mai tîrziu că urmau să se aducă la masă cinci feluri de bucate: ciorbă de cegă tînără cu pateuri de peşte, pe urmă peşte rasol, pregătit după o reţetă specială, într-adevăr delicios; după aceea chifteluţe de nisetru, îngheţată, compot şi la sfîrşit un fel de peltea. Rakitin era la curent cu tot, fiindcă, împins de curiozitate, îşi băgase nasul în bucătăria egumenului, unde avea cunoştinţele lui. Nu ştiu pe cine nu cunoştea omul ăsta, avea unde vrei şi unde nu vrei legături şi nu exista secret pe care să nu-l dibăcească prin iscoadele sale. Neastîmpărat şi invidios din fire, Rakitin era perfect conştient de capacităţile sale, dar, îngîmfat peste măsură, avea o părere exagerată despre propriile sale aptitudini. Era convins că odată şi odată avea să ajungă cumva un om mare; Alioşa însă, care ţinea din toată inima la el, era chinuit de gîndul că prietenul său avea un fond necinstit, cu atît mai mult cu cît Rakitin nu-şi dădea seama de asta, dimpotrivă, ştiind cu certitudine că nu va fi în stare niciodată să bage mîna în buzunarul altuia, se socotea cu toată sinceritatea de o ireproşabilă onestitate. În această privinţă nu numai Alioşa, dar nimeni pe lume nu avea nici o înrîurire asupra lui.

Rakitin, neavînd nici o trecere în mănăstire, nu fusese invitat la masă, ca o persoană fără importanţă, în schimb, fuseseră poftiţi părintele Iosif şi părintele Paisie, împreună cu un al treilea ieromonah. Intrînd în sufragerie, Piotr Alexandrovici, Kalganov şi Ivan Fiodorovici îi aflară pe monahi acolo. Venise şi moşierul Maximov, care aştepta într-un colţ. Părintele egumen făcu cîţiva paşi spre mijlocul încăperii, ca să-şi întîmpine musafirii. Era un bătrîn înalt, uscăţiv, dar încă în putere, cu păr negru, în care străluceau o mulţime de fire argintii, prelung la faţă, cu un aer

grav şi auster. Egumenul se înclină tăcut în faţa oaspeţilor, lăsîndu-i să se apropie ca să le dea binecuvîntarea. Miusov dădu chiar să-i sărute mîna, dar monahul se grăbi să şi-o retragă, aşa încît gestul rămase suspendat în gol. În schimb, Ivan Fiodorovici şi Kalganov primiră binecuvîntarea după obiceiul pămîntului, adică întovărăşită de cea mai candidă şi mai docilă pupătură de mînă.

— Trebuie să ne cerem iertare, Înaltpreasfinţia Voastră, începu Piotr Alexandrovici cu un zîmbet amabil, dar pe un ton solemn şi respectuos, c-am venit fără însoţitorul nostru Fiodor Pavlovici, pe care aţi avut bunătatea să-l poftiţi de asemenea la masă; s-a văzut nevoit să renunţe la invitaţia Domniei Voastre, şi nu fără motiv. În chilia preacuviosului părinte Zosima, răscolit de vrajba ce s-a încuibat din păcate între dînsul şi feciorul lui, în focul discuţiei i-au scăpat cîteva vorbe deplasate, adică necuviincioase... lucru pe care Domnia Voastră (Miusov se uită la cei doi ieromonahi) cred că l-aţi şi aflat. De aceea, dîndu-şi seama de greşeala săvîrşită şi căindu-se sincer, a fost cuprins de ruşine şi, cum nu se simţea în stare să-şi biruie sfiala, ne-a rugat, pe mine şi pe fiul său Ivan Fiodorovici, să vă împărtăşim în locul lui adînca sa părere de rău, mîhnirea şi căinţa... Într-un cuvînt, speră şi doreşte să-şi răscumpere cîndva greşeala, pînă atunci vă roagă să-i daţi binecuvîntarea şi să treceţi cu vederea cele întîmplate...

Miusov tăcu. Rostind ultimele cuvinte ale tiradei sale, se simţi atît de încîntat de propria sa persoană, încît aproape că-i trecuse cu totul supărarea pe care o încercase puţin mai înainte. Iubea din nou cu toată sinceritatea şi din adîncul inimii întreaga umanitate. Egumenul îl ascultă într-o atitudine de reculegere şi, dînd uşor din cap, spuse:

— Îmi pare rău că n-a putut să vină. Poate că stînd la masă s-ar fi simţit bine cu noi, precum şi noi ne-am fi simţit bine cu dînsul. Luaţi loc, vă rog, domnilor.

Se întoarse apoi spre icoană şi începu cu glas tare o rugăciune. Toţi îşi plecară cu smerenie capetele; moşierul Maximov făcu chiar un pas înainte şi-şi împreună mîinile, în semn de adîncă evlavie.

Tocmai atunci Fiodor Pavlovici socoti cu cale să mai facă şi

ultima boroboaţă. Trebuie să spunem că la început fusese într-adevăr decis să plece, dîndu-şi seama că după purtarea pe care o avusese în chilia stareţului nu mai putea să se ducă cu sufletul împăcat la egumen la masă. Nu că i-ar fi crăpat obrazul de ruşine sau că s-ar fi simţit cu musca pe căciulă, poate chiar dimpotrivă; înţelegea totuşi că a mai rămîne la masă după toate acestea ar fi însemnat o lipsă de bun-simţ. În momentul în care însă caleaşca lui hodorogită trase în faţa hanului şi se urcă în ea, avu o ezitare, îi veniră în minte cuvintele pe care le rostise în chilia stareţului: „De cîte ori intru într-o casă de oameni mi se pare că nu există ticălos mai mare pe faţa pămîntului, că toată lumea mă primeşte ca pe un măscărici şi atunci îmi zic în sinea mea, dacă aşa-i vorba, chiar am s-o fac pe măscăriciul, fiindcă toţi, pînă la unul, sînteţi mai nemernici şi mai proşti ca mine“. Şi-i căşună deodată să se răzbune pe toată lumea pentru ticăloşiile pe care el însuşi le făcuse. Îşi aminti că odată, era mult de atunci, nu ştiu cine îl întrebase: „De ce-l urăşti pe cutare?“, la care răspunsese cu obrăznicia lui de saltimbanc: „Să-ţi spun de ce: omul nu mi-a făcut nimic, ce-i drept, în schimb, eu i-am făcut o porcărie crasă şi de atunci nu mai pot să-l văd în ochi, îl urăsc, numai şi numai din pricina acelei porcării!“. Depănîndu-şi astfel amintirile, cum şedea aşa, gînditor, avu o fluturare de zîmbet răutăcios, privirile i se aprinseră deodată şi buzele începură să-i tremure. „Din moment ce am început, de ce să nu duc lucrul pînă la capăt? îşi spuse el. Tot nu mai pot să spăl ruşinea orice aş face, de ce n-aş merge atunci cu neruşinarea mai departe şi să le mai scuip o dată în faţă, ca totul să fie perfect şi să vadă toţi că puţin îmi pasă de ei!“ Porunci vizitiului să aştepte, iar el făcu cale-ntoarsă şi, intrînd din nou în mănăstire, se duse glonţ la egumen. Nu ştia încă prea bine ce avea să facă, dar simţea că nu mai era stăpîn pe sine şi c-ar fi fost de ajuns un simplu bobîrnac, o nimica toată, ca să mai înfăptuiască o ticăloşie, ceva care să întreacă orice măsură, dar numai o ticăloşie, în nici un caz o crimă sau cine ştie ce gest nesăbuit, care l-ar fi putut aduce în faţa justiţiei. Găsea totdeauna puterea să se înfrîneze în ultima clipă, lucru de care el însuşi se minuna uneori. Intră în

sufragerie tocmai cînd rugăciunea era pe sfîrşite şi toată lumea se pregătea să se aşeze la masă.

Oprindu-se în prag, Fiodor Pavlovici făcu din ochi ocolul încăperii, stăruind asupra fiecăruia în parte, şi izbucni deodată într-un hohot de rîs, prelung, obraznic şi răutăcios, privindu-i pe toţi cutezător drept în faţă.

— Credeaţi c-am plecat, şi eu după uşă! rosti el, făcînd să răsune pereţii.

O clipă, cei de faţă îl priviră ţintă fără o vorbă, simţind dintr-odată că în scurt timp o să se întîmple ceva odios şi fără nici un sens şi că, inevitabil, o să izbucnească un scandal. Piotr Alexandrovici, care pînă atunci fusese într-o stare de spirit cît se poate de paşnică, fu cuprins brusc de o furie aprigă. Tot ceea ce îşi aflase în cele din urmă împăcarea şi se domolise în sufletul lui se trezi subit, ţîşnind la suprafaţă.

— Nu, nu mai pot să suport! strigă el. E peste puterile mele... nu mai pot!

Tot sîngele i se urcase la cap. Nu mai ştia ce spune, se poticnea la fiecare cuvînt, dar acum nu-i mai păsa nici de stil, nici de nimic. Şi fără altă vorbă îşi luă pălăria.

— Ce nu mai poate dumnealui? întrebă Fiodor Pavlovici. Ce este „peste puterile“ domniei sale şi ce „nu mai poate“? Preasfinţia Ta, pot să intru ori nu? Mă primiţi la masă?

— Poftiţi, cu dragă inimă, răspunse egumenul. Domnilor! Dacă-mi permiteţi, adăugă el fără nici o introducere, v-aş ruga din tot sufletul să lăsaţi deoparte orice neînţelegere ce s-ar putea să existe între dumneavoastră şi să poftiţi cu dragoste, ca o familie paşnică şi cu frica lui Dumnezeu, la neîndestulătoarea noastră masă...

— Nu, nu, imposibil! protestă Piotr Alexandrovici, ieşindu-şi din fire.

— Dacă Piotr Alexandrovici simte că nu poate să rămînă, cred că nici eu atunci n-am să pot rămîne şi nici n-am să rămîn. De asta m-am şi întors. De-acum încolo am să-l urmez pas cu pas pe Piotr Alexandrovici: dacă pleacă, plec şi eu cu dînsul, dacă rămîne, o să rămîn şi eu. L-aţi supărat rău cînd aţi pomenit despre familia

paşnică, părinte egumen; dumnealui nu vrea să recunoască în ruptul capului că sîntem rubedenii! Nu-i aşa, von Sohn? Uite-l şi pe von Sohn! Bună ziua, von Sohn!

— Mie... mie-mi spuneţi aşa? bolborosi perplex moşierul Maximov.

— Fireşte că dumitale! trîmbiţă Fiodor Pavlovici. Cui altcuiva? Doar nu-ţi închipui cumva că părintele egumen ar putea fi von Sohn?

— Dar pe mine nu mă cheamă von Sohn, numele meu e Maximov.

— Ba nu, eşti von Sohn, dacă-ţi spun! Preasfinţia Voastră, poate că nu ştiţi cine a fost von Sohn... Odată, demult, a avut loc un proces la curtea cu juri; un cetăţean fusese asasinat într-un lăcaş de preacurvie – aşa se spune la dumneavoastră, mi se pare, la stabilimentele astea; fusese ucis şi prădat, şi cu toate că era la o vîrstă destul de respectabilă, îl băgaseră într-o ladă, pe care au bătut-o în cuie şi au expediat-o cu fraht în regulă de la Petersburg la Moscova, cu vagonul de bagaje. În timp ce lada era bătută în cuie, ştiţi ce făceau matracucele? Cîntau la guzlă ca nişte neruşinate – vreau să zic, adică, la pian. Ăsta a fost von Sohn! Ai înviat din morţi, nu-i aşa, von Sohn?

— Cum asta? Ce vrea să spună? ridicară glasul ieromonahii.

— Să mergem! strigă Piotr Alexandrovici, întorcîndu-se către Kalganov.

— Ba, daţi-mi voie! chelălăi piţigăiat Fiodor Pavlovici, făcînd un pas înainte. Daţi-mi voie să spun tot ce am de spus. Adineaori, în chilie, v-aţi supărat pe mine că n-am fost cuviincios şi m-aţi făcut de două parale pentru că am pomenit despre rîbiţă. Aşa-i place dumnealui, lui Piotr Alexandrovici Miusov, scumpa mea rubedenie, ca tot ce spune un om să aibă *plus de noblesse que de sincerité*[5]*;* eu, dimpotrivă, prefer să aibă *plus de sincerité que de noblesse*[6], nu mă sinchisesc eu de *noblesse.* Am spus bine, von Sohn? Dacă-mi daţi voie, părinte egumen, eu, deşi sînt un panglicar şi mă port ca atare, înţeleg totuşi să fiu cavaler şi om de onoare şi vreau să dau adevărul pe faţă. Da, sînt un om de onoare, în timp ce

la Piotr Alexandrovici nu este vorba decît despre o ambiţie jignită, nimic mai mult. Poate că am venit adineaori înapoi ca să văd tot şi să arăt care-i adevărul. Feciorul meu Alexei, precum ştiţi, îşi caută aici mîntuirea sufletului; sînt tatăl lui şi datoria mea este să-i port de grijă. În tot acest timp am ascultat, m-am prefăcut şi fără să bănuiască nimeni am stat la pîndă, iar acum am să vă ofer ultimul act al reprezentaţiei. Care-i mentalitatea la noi? Cine a greşit o dată e pierdut pe veci! Ei, uite, eu nu sînt, nu pot să fiu de acord cu asta! Eu vreau totuşi să mă îndrept. Preacuvioşi părinţi, sînt pur şi simplu revoltat de purtarea domniilor voastre! Spovedania este o mare taină, pe care o cinstesc şi în faţa căreia sînt gata să mă închin pînă la pămînt. Cînd colo, ce mi-a fost dat să văd? Acolo, în chilie, oricine intră cade în genunchi şi se spovedeşte în gura mare. Este permis, oare, să te spovedeşti aşa, în auzul tuturor? Sfinţii părinţi au statornicit ca spovedania să se facă la ureche, numai atunci rămîne o taină, şi aşa a fost din vechime. Cum e posibil să arăt de faţă cu toată lumea că sînt aşa şi pe dincolo... Înţelegeţi ce vreau să zic? Uneori poate că mi-e ruşine să spun tot. E scandalos ce se petrece aici! Nu, cuvioşiile voastre, aşa cum procedaţi dumneavoastră, nu mai lipseşte mult ca omul să ajungă să se biciuiască... Cu prima ocazie am să fac un memoriu către Sinod, iar pe fecioru-meu am să-l iau acasă...

Nota bene. Fiodor Pavlovici simţise dincotro bătea vîntul. Cîndva se răspîndiseră unele zvonuri răutăcioase, care ajunseseră pînă la urechile arhiereului (şi nu numai în legătură cu mănăstirea noastră, dar şi cu altele în care stăreţia prinsese rădăcini), că stareţii ar fi cinstiţi de credincioşi în dauna cinului egumenic şi, între altele, că ei ar abuza de taina spovedaniei şi alte lucruri de felul acesta. Tot atîtea capete de acuzaţie fără nici un temei, care au căzut de la sine încă de atunci şi la noi, şi în alte părţi. Diavolul prostiei, care pusese stăpînire pe Fiodor Pavlovici şi care îl făcea acum să alunece, zgîndărindu-i nervii, din ce în ce mai adînc în abisul ruşinii, îi suflă însă la ureche această veche învinuire, din care el însuşi nu înţelegea nici o iotă. Nici măcar nu se pricepuse s-o formuleze ca lumea, cu atît mai mult cu cît în ziua aceea nimeni

nu îngenunchease, nici nu se spovedise în gura mare, aşa cum pretindea el, în chilia stareţului. Aşadar, Fiodor Pavlovici nu avusese prilejul să vadă nimic din toate astea cu ochii lui, mulţumindu-se doar să repete unele zvonuri şi calomnii perimate, de care abia dacă-şi mai aducea aminte. Dar cînd îi scăpase prostia, dîndu-şi chiar el seama că era ceva absurd, căutase să dovedească pe loc auditoriului, şi mai ales lui însuşi, că lucrurile nu stăteau tocmai aşa. Şi deşi ştia că fiecare cuvînt nu făcea decît să adauge o absurditate şi mai mare la cele de mai înainte, nu fu în stare să-şi pună frîu gurii şi-şi dădu drumul la vale.

— Ce murdărie! protestă Piotr Alexandrovici.

— Îmi daţi voie, interveni egumenul. În vechime se spunea: „Şi dezlegîndu-şi limba, mi-a spus multe şi grele cuvinte de ocară, unele spurcate. Iară eu, auzindu-l, mi-am zis în sine: acest leac de la Iisus este şi trimis a fost pentru tămăduirea sufletului meu trufaş“. De aceea vă mulţumim cu smerenie, scumpul nostru oaspete! şi se înclină adînc în faţa lui Fiodor Pavlovici.

— Te-te-te! Bigotism şi poliloghie răsuflată! Fraze şi gesturi stereotipe! Minciuni învechite şi plecăciuni pînă la pămînt: tipicărie curată! Cunoaştem noi plecăciunile astea! „O sărutare pe buze şi un pumnal în inimă“, ca în *Hoţii* lui Schiller. Nu-mi place ipocrizia, cuvioşiile voastre, iubesc adevărul; dar nu în rîbiţe stă adevărul, am spus-o sus şi tare! Părinţi monahi, de ce postiţi, roguvă? De ce aşteptaţi răsplata în ceruri? Pentru o răsplată ca asta aş fi în stare să postesc şi eu! Nu, cuvioase, caută mai bine să fii virtuos în viaţă, să aduci folos societăţii, nu te fereca în mănăstire ca să stai acolo pe mîncare şi pe băutură şi să ai totul de-a gata, şi nu aştepta o răsplată de acolo, de sus, asta-i ceva mai greu de înfăptuit. Mă pricep şi eu, cum vedeţi, părinte egumen, să ticluiesc fraze frumoase. Ia să vedem ce aţi pregătit aici (şi se apropie de masă). Porto Factori vechi, mied din beciurile fraţilor Eliseev, halal schimnici! Asta nu prea aduce a rîbiţe! Ia te uită ce de sticluţe au înşirat sfinţii părinţi, he-he! Cine vi le-a dat plocon toate astea? Mujicul rus! Bietul om, care munceşte din greu şi care-şi aduce aici cu mîinile lui bătătorite banul cîştigat cu trudă, rupîndu-l de la

gura familiei şi susträgîndu-l nevoilor obşteşti! Sugeţi sîngele norodului, sfinţi părinţi!

— Asta-i prea de tot, cum îţi îngădui asemenea necuviinţă?! izbucni părintele Iosif.

Părintele Paisie tăcea cu înverşunare. Miusov ieşi în grabă, urmat de Kalganov.

— Ei, şi acum, sfinţiile voastre, nu-mi rămîne decît să mă duc şi eu după Piotr Alexandrovici! Puteţi fi siguri că nu mai calc pe aici; chiar dacă m-aţi ruga în genunchi, tot n-am să vin. V-am trimis o mie de rublişoare şi v-aţi ascuţit dinţii, he-he-he! Nu, n-am să vă mai dau nici o para chioară! Mă răzbun pentru tinereţea mea, pentru umilinţele pe care le-am îndurat! urlă el, bătînd cu pumnul în masă, într-un acces de prefăcută revoltă. Nu ştiţi ce-a însemnat în viaţa mea mănăstirea asta! Cîte lacrimi amare n-am vărsat din pricina ei! Aţi ridicat-o împotriva mea pe propria mea soţie – o apucată! M-aţi afurisit în şapte soboruri, m-aţi făcut de rîs şi de ocară în tot ţinutul! Ajunge, cuvioşilor, trăim într-un veac liberal, în veacul vapoarelor şi al căilor ferate. Nici o mie şi nici o sută de ruble, nici chiar o sută de copeici, nimic n-o să mai vedeţi de la mine!

Din nou, *nota bene*. Mănăstirea noastră nu însemnase niciodată nimic în viaţa lui şi niciodată Fiodor Pavlovici nu avusese prilejul să verse măcar o lacrimă din pricina ei. Dar atît de mult se înfierbîntase vorbind despre acele pretinse lacrimi, încît o clipă fu aproape convins că era într-adevăr aşa şi, cuprins de înduioşare, îl podidi plînsul; totodată, simţi şi că era timpul să se oprească. Drept răspuns la minciunile lui veninoase, egumenul dădu iarăşi din cap şi rosti cu solemnitate:

— Stă scris: „Îndură cu inima uşoară necinstea ce se abate fără voie asupra ta, fără să te tulburi şi fără să-l urăşti pe cel ce te necinsteşte“. Aşa o să facem şi noi.

— Te-te-te! Făţărnicie, cai verzi pe pereţi! Lăsaţi făţărniciile, nu vă mai osteniţi, cuvioşilor, că eu plec. Iar pe fecioru-meu Alexei am să-l iau definitiv de aici, în virtutea drepturilor mele părinteşti. Ivan Fiodorovici, supusul meu fiu, îngăduie-mi să-ţi poruncesc să

mă urmezi! Von Sohn, ce rost are să mai stai aici? Vino la mine, în oraş. Să ştii că n-o să te plictiseşti. Cale de o verstă cel mult şi pe urmă, în loc de ulei de post, o să-ţi dau purcel cu caşă; o să ne punem burta la cale şi o să-ţi dau să bei coniac şi după aceea lichior; am şi lichior de mure... Hai, von Sohn, nu pierde ocazia! şi ieşi din odaie ţipînd şi gesticulînd.

În momentul acela, îl zărise Rakitin, arătîndu-i-l lui Alioşa.

— Alexei, îi strigă de departe taică-său, dînd cu ochii de el, să faci bine să te muţi înapoi acasă! Adu-ţi şi perna şi salteaua, să nu te mai prind că rămîi o clipă aici!

Alioşa se opri locului înmărmurit, privind cu ochii mari scena, fără să spună un cuvînt. Fiodor Pavlovici se sui în caleaşcă, urmat de Ivan Fiodorovici, care tăcea posomorît. Ivan nici măcar nu întoarse capul ca să-şi ia rămas-bun de la fratele lui. În momentul acela se mai întîmplă ceva, un circ întreg, ceva aproape neverosimil, anume parcă făcut ca să pună capac la toate. Moşierul Maximov răsări deodată lîngă trăsură. Alergase într-un suflet, gîfîind, de teamă să nu întîrzie; Rakitin şi Alioşa îl văzuseră cum fugea mîncînd pămîntul. Era atît de nerăbdător, încît, în pripă, puse piciorul pe treapta pe care se mai afla încă piciorul stîng al lui Ivan Fiodorovici şi, apucîndu-se cu mîinile de marginea caleştii, se săltă de jos, grăbit să urce mai repede.

— Stai că vin şi eu, vin şi eu cu voi! strigă el ţopăind în loc şi rîzînd cu toată gura, vesel, purtînd fericirea zugrăvită pe faţă, gata de orice. Luaţi-mă şi pe mine!

— Ei, n-am zis eu că-i von Sohn!? strigă triumfător Fiodor Pavlovici. Von Sohn în carne şi oase înviat din morţi! Cum de te-ai urnit de acolo? Ce căutai tu, von Sohn, acolo şi cum de te-ai îndurat sa pleci de la masă? Obraz de toval, nu glumă! Lasă, că nici al meu nu-i de lepădat, dar al tău, frăţioare, merită toată admiraţia! Hai, urcă mai repede! Fă-i loc, Vanea, să vezi ce-o să mai petrecem. Să se ghemuiască şi el colea, la picioarele noastre. Acolo o să stai, nu-i aşa, von Sohn? Ori să-l urcăm mai bine pe capră, lîngă vizitiu?... Hai, suie pe capră, von Sohn!...

Ivan Fiodorovici, care între timp se aşezase la locul lui în

trăsură, fără să scoată o vorbă, îl izbi cu atîta putere în piept pe Maximov, încît bătrînul zbură cît colo. Şi mult nu lipsi să cadă pe spate.

— Dă-i drumul! strigă Ivan furios vizitiului.

— Ce-i cu tine? Ce faci? De ce l-ai lovit? sări cu gura Fiodor Pavlovici, dar, pînă una-alta, caleaşca o şi luase din loc, şi Ivan Fiodorovici nu se mai învrednici să-i răspundă. Aşa eşti tu! rosti Fiodor Pavlovici, după ce tăcuse vreo două minute, uitîndu-se chiondorîş la fiu-său. N-ai fost tu cu ideea să mergem la mănăstire? Tu m-ai încurajat şi mi-ai dat ghes; atunci de ce eşti aşa furios?...

— Ajunge cîte prostii ai spus pînă acum, mai odihneşte-te puţin!... i-o reteză cu asprime Ivan Fiodorovici.

Bătrînul tăcu alte două minute.

— Bun e coniacul la drum, rosti el sentenţios. Dar nici de astă dată nu primi nici un răspuns. Poate că bei şi tu o picătură cînd ajungem acasă...

Ivan tăcea mereu.

Taică-său se potoli iarăşi pentru două minute.

— Pe Alioşa, să ştii, în orice caz, îl scot din mănăstire, chiar dacă dumitale, mult stimate Karl von Moor, nu-ţi face prea mare plăcere...

Ivan ridică din umeri dispreţuitor, întoarse apoi capul şi rămase aşa, privind drumul. Pînă acasă nici unul din ei nu mai suflă o vorbă.

1. „Un cavaler desăvîrşit!“ (în fr., în orig.).
2. Joc de cuvinte: *Napravnik* – „îndrumător“, „călăuză“ (în limba rusă) şi Napravnik E.F. (1839-1916), compozitor şi dirijor la Opera din Petersburg.
3. Evanghelia după Matei 2, 18 (n. red.).
4. Curent extremist în Biserica Romano-Catolică, care susţinea infailibilitatea şi puterea nelimitată a Papei în chestiunile bisericeşti şi laice. Denumirea provine de la expresia italiană *papa ultramontano* – „dincolo de limitele munţilor“.
5. „Mai multă nobleţe decît sinceritate“ (în fr., în orig).
6. „Mai multă sinceritate decît nobleţe“ (în fr., în orig).

CARTEA A TREIA

Senzualii

I

În odăile slugilor

Din centrul oraşului şi pînă unde locuia Fiodor Pavlovici Karamazov era o bună bucată de drum; deşi nu şedea chiar la periferie, casa, cam dărăpănată, avea totuşi un aspect destul de plăcut, o clădire cu etaj şi mezanin, cu pereţii cenuşii şi acoperiş de tablă vopsit în roşu. Putea să mai reziste încă mult şi bine, era destul de spaţioasă şi primitoare. Înăuntru, întîlneai la tot pasul fel de fel de cămări şi cămăruţe, de cotloane ascunse şi scări, unde nici nu te-ai fi aşteptat. Şobolanii mişunau peste tot, dar Fiodor Pavlovici nu părea deloc incomodat de foiala acestor jivine. „Cel puţin aşa nu mi-e urît serile, cînd se întîmplă să rămîn singur“, zicea el. De obicei, îşi trimitea slugile să se culce în odăile din curte, iar el se încuia singur în casă peste noapte. Pavilionul din curte, în care se aflau odăile slugilor, era şi el destul de încăpător şi solid construit. Fiodor Pavlovici rînduise tot acolo şi bucătăria, deşi mai avea una în casă: nu putea să sufere mirosul bucatelor, aşa încît, şi vara şi iarna, mîncarea i se aducea de afară. Locuinţa fusese clădită ca pentru o familie numeroasă, putea să adăpostească de cinci ori mai mulţi stăpîni şi mai multe slugi. Dar pe vremea cînd se desfăşura povestirea noastră, singurii locatari erau Fiodor Pavlovici şi Ivan Fiodorovici, iar în pavilionul din curte îşi duceau

veacul trei slugi: bătrînul Grigori, Marfa, soţia lui, şi Smerdeakov, un om încă tînăr. E cazul să spunem cîte ceva şi în privinţa lor. Despre bătrînul Grigori Vasilievici Kutuzov am mai avut prilejul să vorbim mai pe larg. Era un om dîrz, neînduplecat, care-şi vedea de drumul lui cu îndărătnicie, mergînd drept la ţintă, dacă aceasta i se părea pentru un motiv ori altul (uneori perfect ilogic) un adevăr de netăgăduit. Altminteri, un suflet cinstit şi cu desăvîrşire dezinteresat. Nevastă-sa, Marfa Ignatievna, deşi o viaţă întreagă se plecase fără să cîrtească în faţa bărbatului ei, după slobozirea iobagilor se ţinuse de capul lui să-l părăsească pe Fiodor Pavlovici şi să plece la Moscova, unde (cum strînseseră ceva parale) să deschidă o dugheană şi să facă negoţ; dar Grigori ştia una şi bună, că „muierea minte“ („pentru că muierea de felul ei este păcătoasă“) şi că nu se poate să se ducă de la casa fostului stăpîn, oricum ar fi el, „pentru că asta-i datoria noastră acum“.

— Ce ştii tu ce-i aceea datorie? îi spusese el Marfei Ignatievna.

— Ştiu, cum de nu, Grigori Vasilievici, dar ce datorie avem să rămînem mai departe aici, asta zău că nu pricep! îl înfruntase Marfa Ignatievna.

— Treaba ta dacă nu pricepi, dar aşa rămîne. Altă dată să faci bine şi să nu mai crîcneşti!...

Şi aşa se şi întîmplase: nu plecase nici unul din ei, iar Fiodor Pavlovici stabilise ce simbrie să le dea; nu era mare lucru, în schimb, le-o plătea regulat. Pe deasupra, Grigori ştia în chip neîndoielnic că avea o vădită influenţă asupra boierului. Simţea acest lucru şi chiar aşa era; bufon plin de şiretlicuri şi încăpăţînat din fire, Fiodor Pavlovici, care, „în anumite împrejurări ale vieţii“, cum spunea el, era destul de voluntar, spre propria lui surprindere, se dovedea slab de înger în alte „împrejurări ale vieţii“. Ştia el care anume, ştia şi se temea de ele. Trebuia uneori să fie cu ochii în patru şi atunci îi venea greu să se lipsească de un om credincios, şi nimeni nu putea fi mai devotat decît Grigori. În cariera sa, Fiodor Pavlovici fusese de nenumărate ori ameninţat cu bătaia, cu o bătaie soră cu moartea chiar, dar de fiecare dată Grigori îl scosese din încurcătură, deşi nu se sfia după aceea să-l

dojenească în lege. Bătaia nu l-ar fi speriat chiar într-atît de tare pe Fiodor Pavlovici; mai era însă o primejdie care-l păştea, un lucru mult mai grav, mai subtil, mai complicat; erau momente cînd nici el nu era în stare să înţeleagă dorinţa aceea imensă de a avea lîngă el un om apropiat şi credincios, dorinţă care uneori punea subit stăpînire, fără să-şi dea seama cum, pe sufletul lui. Era un caz aproape patologic: omul acesta libidinos şi adeseori, în senzualitatea lui, crud ca o insectă veninoasă, în momentele de beţie simţea deodată un fel de nelinişte spirituală, o teamă, ceva ca un şoc moral, cu simptome concrete. „Sînt momente cînd simt cum mi se zbate sufletul în gît“, spunea el. Tocmai în asemenea momente îi plăcea să ştie că în preajma lui, dacă nu chiar în aceeaşi odaie, cel puţin în acareturile din curte, se afla un om credincios, ferm, altfel croit decît el, un om care să nu fie un desfrînat şi care, deşi era martor la toate dezmăţurile lui, vedea şi-i cunoştea toate secretele, accepta totul din devotament, fără să-l ţină din scurt şi mai ales fără să-i reproşeze nimic sau să-l ameninţe cu pedeapsa ce l-ar putea aştepta fie pe lumea asta, fie în lumea de apoi, iar la caz de nevoie să-l apere – de cine? De cineva necunoscut, dar primejdios şi înfricoşător. Trebuia neapărat să existe un altul, un om bătrîn şi îndatoritor, pe care în clipele cînd îşi simţea inima grea să-l cheme ca să-l privească în ochi, poate chiar să schimbe cu el o vorbă cu totul străină de gîndurile lui; un om pe care era destul să-l vadă că n-avea nimic, că nu era supărat, ca să răsufle mai uşurat, iar dacă-l vedea cumva cătrănit, simţea cum îl apăsa mai mult tristeţea.

Se întîmpla uneori (destul de rar, de altfel) ca Fiodor Pavlovici să iasă în toiul nopţii afară, în curte, şi să se ducă să-l scoale din somn pe Grigori, ca să-l cheme la el pentru o clipă. Omul venea şi Fiodor Pavlovici, după ce flecărea cu el un timp, îl trimitea la culcare, făcînd tot felul de ironii şi glume pe socoteala lui, apoi se urca în pat, scuipa de necaz şi adormea numaidecît. Ceva asemănător i se întîmplase curînd după venirea lui Alioşa. Feciorusău îl „lovise drept în inimă“, fiindcă, „trăind printre oameni, vedea tot şi nu găsea nimic de condamnat“. Mai mult, aducea cu

sine ceva cu totul neobişnuit: o lipsă totală de dispreţ faţă de tatăl lui; o neistovită duioşie şi o dragoste cît se poate de curată şi spontană pentru el, de care acesta nu era cîtuşi de puţin vrednic. Bătrînul berbant, în ochii căruia familia nu preţuia nimic şi care pînă atunci îndrăgise numai „păcatul“, resimţise o surpriză la care nu se aştepta deloc. După plecarea lui Alioşa, se văzuse silit să-şi mărturisească în sinea lui că înţelesese ceva ce nu voise să înţeleagă pînă atunci.

Am mai spus la începutul acestei povestiri că Grigori avusese o ură neîmpăcată faţă de Adelaida Ivanovna, prima soţie a lui Fiodor Pavlovici şi mama celui mai mare fecior, Dmitri, în timp ce pe soţia de-a doua, Sofia Ivanovna, „apucata“, o apărase din răsputeri chiar împotriva stăpînului său şi a tuturor celor care încercau să spună un singur cuvînt rău sau să vorbească despre ea cu prea multă uşurinţă. În sufletul lui, simpatia pe care o nutrea pentru biata oropsită se transformase cu timpul într-un sentiment de veneraţie şi, cu toate că trecuseră douăzeci de ani de la moartea ei, n-ar fi permis nimănui nici cea mai uşoară aluzie răutăcioasă la adresa ei, răspunzînd prompt după cum se cuvenea celui care ar fi ponegrit-o. După înfăţişare, Grigori părea să fie un om rece şi grav, scump la vorbă şi cîtuşi de puţin uşuratic. De la prima vedere nu puteai să-ţi dai prea bine seama dacă-şi iubea ori nu nevasta, o femeie blajină şi supusă. O iubea totuşi cu adevărat, lucru pe care şi ea îl ştia. Marfa Ignatievna nu părea să fie o femeie proastă, dimpotrivă, poate era chiar mai isteaţă decît bărbatul ei, în orice caz, mai chibzuită în treburile de fiecare zi. Cu toate acestea, îl ascultase totdeauna fără să cîrtească, fără să răspundă, de cînd făcuse casă cu el şi, fără doar şi poate, îl respecta pentru superioritatea lui morală. De menţionat că toată viaţa soţii vorbiseră cu multă economie între ei şi numai în legătură cu lucrurile de primă necesitate ale vieţii cotidiene. Cu aerul lui grav şi pătruns de ceea ce face, Grigori îşi chibzuia socotelile şi-şi rumega grijile singur, aşa că Marfa Ignatievna înţelesese, o dată pentru totdeauna, că bărbatu-său nu avea trebuinţă de sfaturile sale. Simţea că Grigori preţuia cum se cuvenea faptul că ea ştia să

tacă, care pentru el era o dovadă de înţelepciune. De bătut n-o bătuse decît o singură dată, şi atunci nu chiar cu tot dinadinsul. Nu se împlinise încă anul de cînd Fiodor Pavlovici se căsătorise cu Adelaida Ivanovna şi într-o zi, la ţară, fetele şi femeile din sat, care pe vremea aceea erau încă iobage, fuseseră chemate să cînte şi să joace la curtea boierului. Suratele începură prin a cînta „Printre lozii“; la un moment dat, Marfa Ignatievna, tînără nevestică pe atunci, se desprinsese din mijlocul corului de femei şi începuse să danseze în stil „rusesc“, dar nu potolit, ca femeile de la ţară, ci cum învăţase ea pe timpul cînd era fată în casă la bogătaşii Miusov, la teatrul lor de la conac, unde actorii erau struniţi de un maestru de dans adus special de la Moscova. Grigori o văzuse şi, o oră mai tîrziu, acasă, o tîrnuise puţintel, ca să se înveţe minte. Asta fusese tot, de atunci n-o mai bătuse niciodată, dar Marfa Ignatievna, la rîndul ei, se jurase că n-o să mai danseze toată viaţa ei.

Dumnezeu nu le blagoslovise căsnicia cu prunci, nu avuseseră decît unul singur, dar şi acela se prăpădise. Se pare că Grigori se topea de dragul copiilor şi nici nu căuta să ascundă că-i plăceau prichindeii, adică nu se ruşina să arate cît îi erau de dragi. Cînd Adelaida Ivanovna fugise de acasă, Grigori îl luase în braţe pe Dmitri Fiodorovici, care pe atunci n-avea decît trei ani, şi un an încheiat îl dădăcise, pieptănîndu-l cu mîna lui şi îmbăindu-l în covată. Mai tîrziu le purtase de grijă şi celorlalţi doi, adică lui Ivan Fiodorovici şi lui Alioşa, lucru pentru care se învrednicise să capete o palmă; despre asta însă am mai vorbit. În schimb, din partea copilului său nu avusese alte bucurii decît acelea ale aşteptării, în timp ce nevastă-sa era însărcinată. După naştere însă, Grigori fusese cuprins de groază şi mîhnit pînă în adîncul sufletului cînd îşi văzuse odrasla: fătul avea şase degete la mînă. Grigori simţise că se scufundă pămîntul cu el şi pînă în ziua botezului nu mai scoase un cuvînt, ba chiar se refugiase în grădină, anume ca să nu fie silit să vorbească. Era primăvară şi trei zile în şir argatul săpase pămîntul pentru straturi. A treia zi, în sfîrşit, trebuia să aibă loc botezul; pînă atunci, se vede că Grigori rumegase în sinea lui unele lucruri. Intrînd în casă, unde aşteptau

oaspeţii şi preotul şi unde venise şi Fiodor Pavlovici, care trebuia să fie naş, tatăl se trezise spunînd din senin că pruncul „nu se cădea să fie botezat“. Nu ridicase glasul şi nici nu lungise vorba, abia-abia dacă îngăduise cîteva cuvinte, uitîndu-se tot timpul ţintă, cu o privire nătîngă, la preot.

— De ce? întrebă acesta zîmbind mirat.

— Fiindcă este… un zmeu… murmură Grigori.

— Zmeu? Ce fel de zmeu?

Grigori tăcu o bucată de vreme.

— O încurcătură a firii… bodogăni el nu prea desluşit, dar stăruitor şi fără şovăială, ca şi cum n-avea nici un chef să se întindă la vorbă.

Toată lumea începuse să rîdă, iar bietul prunc primise, fireşte, taina botezului. Grigori se rugase cu toată cucernicia lîngă cristelniţă, fără să-şi schimbe totuşi părerea asupra nou-născutului. Se ţinuse deoparte pînă la sfîrşit, fără a mai încerca să se pună de-a curmezişul, dar în cele două săptămîni cît îi fusese dat să trăiască pruncului, care tot timpul zăcuse bolnav, aproape nu se învrednicise să-l privească o singură dată, ca şi cînd nici nu voia să ştie de el, căutînd să-şi facă mereu de lucru pe afară. Cînd după două săptămîni, copilaşul murise de febră aftoasă, Grigori îl aşezase cu mîna lui în sicriu, privindu-l cu jale, fără un cuvînt, iar cînd groapa micuţă şi puţin adîncă fusese acoperită cu ţărînă, îngenunchease şi bătuse o mătanie adîncă, atingînd mormîntul cu fruntea. De atunci, ani de-a rîndul, nu suflase un cuvînt despre pruncul său, iar Marfa Ignatievna se ferise şi ea să vorbească vreodată despre el de faţă cu bărbatu-său, iar dacă i se întîmpla cîteodată să-şi aducă aminte de „puişorul mamei“, îl pomenea numai în şoaptă, chiar dacă în momentul acela Grigori Vasilievici nu era acasă. Băgase însă de seamă că din ziua înmormîntării Grigori începuse să se intereseze de cele „sfinte“; citea şi recitea mereu *Vieţile sfinţilor*, singur, în gînd, punîndu-şi pe nas coşcogea ochelari cu sticle rotunde şi ramă de argint. Rareori obişnuia să citească cu glas tare şi atunci mai mult în postul mare. Îi plăcea *Cartea lui Iov* şi făcuse cine ştie de unde rost de o culegere de zicale

şi cazanii ale „cuviosului nostru părinte Isaac Sirul, cel blagoslovit de Dumnezeu“, pe care se îndărătnici să le buchisească ani şi ani, aproape fără să priceapă o iotă, şi poate tocmai de aceea îi era atît de dragă şi punea atîta preţ pe cartea aceea. În ultima vreme începuse să-şi plece cu bunăvoinţă urechea la predicile acelor khlysty sau flagelanţi, al căror tîlc se străduia să-l pătrundă – se întîmplase să se ivească tocmai atunci unul dintre ei prin vecini – păru cumva tulburat în adîncul lui, dar nu se hotărî totuşi să treacă la noua credinţă. Şi, cum era de aşteptat, lectura cărţilor sfinte îi întipări pe figură o şi mai adîncă seriozitate.

Se prea poate ca Grigori să fi avut din fire o aplecare spre misticism. Întîmplarea făcuse ca naşterea pruncului cu şase degete şi moartea lui să coincidă cu încă un fapt, tot atît de curios, ceva cu totul neaşteptat şi unic în felul său, care – după cum spunea el însuşi după aceea – îi pusese ca o pecete în suflet. În noaptea cînd copilul cu şase degete fusese îngropat, Marfa Ignatievna fusese trezită în toiul nopţii de plînsetele unui nou-născut. Speriată, femeia se grăbise să-şi scoale bărbatul din somn. Grigori ascultă şi spuse că scîncetele păreau să fie mai curînd nişte gemete – „zău dacă nu e glas de femeie“. Se dădu jos din pat şi-şi puse hainele pe el; era o noapte de mai destul de caldă. Ieşind în cerdac, Grigori se dumiri că gemetele veneau din grădină. Peste noapte, poarta se încuia pe dinăuntru cu cheia şi nimeni n-ar fi putut pătrunde în curtea împrejmuită cu gard solid şi înalt de uluci. Omul se întoarse în casă, aprinse felinarul, luă cheia şi, fără să ia în seamă groaza aproape isterică a nevesti-sii, care susţinea morţiş că se auzea scîncet de copil şi că nu putea fi decît puiul ei care plîngea, chemînd-o la el, intră tăcut în grădină. Acolo îşi dădu seama că zgomotele veneau dinspre baia de lîngă poartă şi că era într-adevăr glas de femeie. Deschizînd uşa, i se arătă în faţa ochilor o privelişte care-l ţintui în loc: nebuna oraşului, care bătea toată ziua străzile, Lizaveta Smerdeaşciaia, cum îi spunea lumea[1], reuşise nu ştiu cum să pătrundă în baie, unde dăduse naştere unui prunc. Copilul zăcea pe jos, în timp ce mama se zbătea în chinurile morţii. Nu reuşi să afle nimic de la ea pentru simplul motiv că femeia nu

putea să vorbească. Toate acestea însă necesită unele explicaţii.

II

Lizaveta Smerdeaşciaia

Era totuşi la mijloc o împrejurare care îl cutremurase puternic pe Grigori, împlîntînd mai adînc în sufletul lui o bănuială cumplită, respingătoare, care de mult îi dădea tîrcoale. Nebuna, Lizaveta, era o femeie aproape pitică: „să tot fi avut doi arşini şi ceva“, cum spuneau mai tîrziu, după moartea ei, pomenind-o, înduioşate, băbuţele cuvioase de la noi din oraş. Avea o faţă tînără – de abia împlinise douăzeci de ani – sănătoasă, lătăreaţă şi rumenă, dar lipsită de orice expresie şi o privire fixă, supărătoare, deşi placidă. Tot timpul, vara, ca şi iarna, Lizaveta umbla desculţă, doar cu o cămaşă de pînză groasă pe ea. Chica neagră, foarte deasă şi creaţă, ca lîna unui berbec, îi stătea zbîrlită pe cap, închipuind o căciulă imensă. Pe deasupra, totdeauna era murdară de glod sau colbuită de sus şi pînă jos, cu o mulţime de frunzuliţe, aşchii şi talaşi aninaţi de îmbrăcămintea ei, pentru că nebuna îşi făcea de obicei culcuşul pe pămîntul gol, chiar dacă era noroi. Taică-său, Ilia, un tîrgoveţ, scăpătat şi fără nici un căpătîi, şi pe deasupra cu o sănătate şubredă, dăduse de mult în darul beţiei şi se aciuase ca argat la casa unor gospodari mai înstăriţi, şi ei tot tîrgoveţi de-ai noştri. Cît despre mama Lizavetei, închisese de ani de zile ochii. Ros de boală şi înăcrit, Ilia o bătea de-o zvînta pe Lizaveta de cîte ori fata se abătea pe acasă. Noroc că nu venea prea des. Umbla mai mult vagaboandă şi toată lumea se obişnuise cu ea, socotind-o săracă cu duhul şi deci ocrotită de Dumnezeu. Atît taică-său, cît şi stăpînii acestuia, ca şi alţi oameni inimoşi din oraş, mai ales din rîndul negustorimii, încercaseră mereu s-o îmbrace cît de cît mai cuviincios, să nu mai umble aşa, în cămaşă; în pragul iernii,

bunăoară, îi puneau cu de-a sila pe umeri un cojoc şi o încălţau cu cizme. De obicei, nebuna îi lăsa s-o înţolească fără să dea semne de împotrivire, apoi pleca unde vedea cu ochii; ajungînd însă în pridvorul bisericii, primul lucru pe care-l făcea era să-şi lepede hainele căpătate de pomană – basmaua, fusta, cojocul şi cizmele – şi, părăsindu-le acolo, o pornea iar pe drumuri, în picioarele goale şi numai cu cămaşa pe ea, aşa cum era deprinsă. Odată, guvernatorul, proaspăt numit în gubernia noastră, venind în inspecţie prin oraş, se simţise profund jignit în cele mai alese simţăminte ale sale văzînd halul în care umbla Lizaveta şi deşi se dumirise de la prima ochire că era o biată nenorocită „săracă cu duhul“, după cum de altfel i se şi raportase, semnalase totuşi celor din jur faptul că o fată, care cutreiera străzile numai în cămaşă, încălca buna-cuviinţă, poruncind ca atare să se ia măsurile de rigoare. Însă guvernatorul plecase şi Lizaveta fusese lăsată mai departe de capul ei. Pînă la urmă, taică-său se prăpădise şi atunci biata fată, rămasă orfană, fusese şi mai mult îndrăgită de persoanele cucernice din partea locului. Într-adevăr, s-ar fi zis că toată lumea o iubea, pentru că nici măcar puştimea de pe străzi nu se lega de ea şi n-o necăjea, şi, precum se ştie, afurisiţii de copii de la noi din oraş, mai ales băieţii de şcoală, nu scapă nici un prilej ca să se ţină scai de cîte cineva. Dacă intra în cîte o casă de oameni, nimeni nu s-ar fi îndurat s-o alunge, dimpotrivă, toţi o mîngîiau şi-i dădeau cîte o părăluţă. Fata lua paraua şi se ducea imediat s-o pună fie în cutia milelor de la biserică, fie la puşcărie. Dacă în piaţă se întîmpla s-o miluiască cineva cu un covrig sau un colac, Lizaveta nu se lăsa pînă nu-l dădea de pomană primului copil ce-i ieşea înainte sau vreunei cucoane pe care o oprea în cale; şi de obicei cucoanele primeau cu dragă inimă prinosul ei. Lizaveta nu punea nimic altceva în gură decît pîine neagră şi apă. Uneori intra în cîte un magazin mai mare şi se aşeza în mijlocul lui pe podele. Chiar dacă în jurul ei erau cele mai alese scumpeturi sau bani, patronii nu se temeau de ea, ştiind că orice i-ar fi pus în faţă, să fi rătăcit şi o mie de ruble pe acolo, pe lîngă ea, Lizaveta nu s-ar fi atins în ruptul capului de un gologan. De intrat, rareori se întîmpla

să intre în biserică, iar de dormit, dormea peste noapte fie în pridvorul lăcaşului sfînt, fie sărind pîrleazul (mai sînt încă şi astăzi destule pîrleazuri la noi în oraş) cîte unei grădini. Acasă, adică la stăpînii unde se adăpostise răposatul ei tată, se ducea cam o dată pe săptămînă; numai iarna venea în fiecare seară să doarmă – fie în tindă, fie în staul.

Toată lumea se minuna cum de putea îndura o astfel de viaţă, dar fata se obişnuise şi, pe cît era de mărunţică, pe atît era de sănătoasă tun. Unii boieri de pe la noi pretindeau că le făcea pe toate din mîndrie, ceea ce era întru totul absurd: cum putea fi vorba de mîndrie, cînd biata fată nu era în stare să rostească o vorbă, abia dacă-şi răsucea limba în gură – şi asta încă foarte rar – şi scotea un muget nedesluşit? Şi iată că într-o noapte caldă de septembrie (e cam multişor de atunci), cu lună plină, care lumina ca ziua, la o oră destul de tîrzie pentru tîrgul nostru, o bandă de boieri cheflii, vreo cinci sau şase tineri afumaţi, se înapoiau de la club „pe din dos“. Ulicioara pe care o apucaseră era străjuită de ambele părţi de garduri de nuiele, dincolo de care se întindeau grădinile de zarzavat ale caselor învecinate; la capătul ei se afla un podeţ aruncat peste băltoaca lungă şi puturoasă care, după spusele unora de la noi din oraş, ar fi, chipurile, o apă curgătoare. La poalele unei îngrădituri de nuiele, culcată printre urzici şi bălării, tinerii noştri dădură peste Lizaveta, care dormea dusă. Domnişorii, care se întrecuseră cu băutura, se opriră în dreptul ei rîzînd în hohote şi făcînd tot felul de glume fără perdea. Unuia dintre junii boiernaşi îi veni atunci în minte o întrebare excentrică, aproape neverosimilă: „Ar putea oare cineva, oricine ar fi el, chiar în situaţia în care se aflau ei, să vadă într-o vită de speţa asta o femeie?“ Toată lumea răspunse cu dezgust că nu, era absolut imposibil. Întîmplarea făcuse ca din banda aceea de cheflii să facă parte şi Fiodor Pavlovici, care sări numaidecît cu gura, afirmînd sus şi tare că da, putea foarte bine să vadă în ea o femeie, şi că împrejurarea ar avea chiar ceva picant şi tot aşa. Ce-i drept, pe atunci se maimuţărea mai mult ca în ultima vreme, vrînd cu orice preţ să-şi ia în serios rolul de măscărici; îi plăcea să se dea în

spectacol numai şi numai ca să stîrnească hazul boierilor, în aparenţă ca şi cînd ar fi fost pe picior de egalitate cu ei, cînd, de fapt, nu era decît sluga lor. Asta se întîmpla în perioada cînd tocmai îi venise veste de la Petersburg că soţia lui, Adelaida Ivanovna, îşi dăduse obştescul sfîrşit şi cînd umbla cu doliu la pălărie, bînd seară de seară şi făcînd chefuri de pomină, încît şi cei mai desfrînaţi oameni din oraş aveau un sentiment penibil în faţa lui. Chefliii, bineînţeles, se porniră pe rîs înveseliţi de o declaraţie atît de paradoxală; unul dintre ei începu să-l întărîte pe Fiodor Pavlovici, iar ceilalţi scuipară cuprinşi de scîrbă, fără să-şi piardă totuşi buna dispoziţie, apoi îşi văzură mai departe de drum. Mai tîrziu, Fiodor Pavlovici se jura pe toţi sfinţii că plecase împreună cu ceilalţi; poate că aşa a şi fost, nimeni n-a reuşit să afle adevărul, niciodată nu s-a ştiut nimic precis în privinţa aceasta; dar după vreo cinci sau şase luni, tot oraşul sărise indignat, văzînd-o pe Lizaveta cu pîntecele la gură, şi care mai de care se întreba şi căuta să afle cine îşi făcuse păcate cu ea. Cine îşi bătuse joc de o nenorocită? În acelaşi timp se răspîndi un zvon cum că făptaşul ar fi fost Fiodor Pavlovici. De unde se scornise vorba asta? Din banda de cheflii din noaptea aceea nu mai rămăsese în oraş decît unul singur, om respectabil, în toată firea, consilier de stat, cu o familie numeroasă şi fete de măritat, care în nici un caz nu s-ar fi apucat să trăncănească vrute şi nevrute, chiar dacă ar fi ştiut ce se întîmplase atunci cu adevărat; ceilalţi cinci se risipiseră care încotro. Gura lumii însă nu-şi găsea astîmpăr, scoţîndu-l pe Fiodor Pavlovici vinovat. Fireşte, el nici nu încercase măcar să împrăştie bîrfele: cum s-ar fi putut el înjosi să răspundă unui dughengiu sau tîrgoveţ oarecare?

Se ţinea mîndru şi nu catadicsea să deschidă gura decît atunci cînd se afla într-un cerc de funcţionari sau de boieri din oraş, pe care căuta să-i înveselească. Aşa stînd lucrurile, Grigori se ridicase cu toată energia în apărarea stăpînului său şi nu numai că-i ţinuse partea, luptînd împotriva tuturor calomniilor scornite pe seama lui, dar ajunsese să se certe furcă şi să ia la ocară o mulţime de lume, izbutind, de bine, de rău, să-i convingă pe unii că nu era

nimic adevărat. „Numai putoarea asta e de vină“, susţinea el cu tărie, iar nemernicul nu putea fi nimeni altcineva decît Karp „Ghiventul“ (aşa era poreclit un faimos client al puşcăriilor, care tocmai atunci evadase din temniţă şi se ascundea pe undeva prin oraş). Supoziţia părea destul de plauzibilă. Toată lumea îl cunoştea pe Karp şi-şi aducea aminte că tocmai pe vremea aceea, adică pe la începutul toamnei, tîlharul cutreiera noaptea oraşul şi chiar apucase să jefuiască trei cetăţeni. Nici buclucul ce i se întîmplase şi nici zvonurile ce umblau prin tîrg nu reuşiră să îndepărteze simpatia unanimă faţă de biata nebună, dimpotrivă, lumea căuta s-o ocrotească şi să aibă grijă de ea mai mult decît înainte. Kondratieva, o negustorească cu dare de mînă, căreia îi murise bărbatul, făcuse în aşa fel ca, pe la sfîrşitul lui aprilie, s-o ia la ea acasă pe Lizaveta şi să nu-i mai dea drumul pînă-i va veni sorocul să nască. Dar cu toate că era păzită cu străşnicie, în ultima zi, pe înserat, Lizaveta izbutise să-şi ia tălpăşiţa din casa Kondratievei fără să prindă nimeni de veste, ca pînă la urmă să se oploşească în grădina lui Fiodor Pavlovici. Cum de reuşise să sară gardul înalt şi solid în starea în care se afla – rămăsese o enigmă pentru toţi. Unii pretindeau c-o „trecuse“ cineva peste uluci, alţii c-o „purtase în braţe“ însuşi Necuratul. După toate probabilităţile, performanţa aceasta se înfăptuise în chipul cel mai firesc, deşi destul de complicat, şi Lizaveta, care era foarte îndemînatică atunci cînd era vorba să sară gardurile în grădinile oamenilor ca să aibă unde înnopta, izbutise cu chiu, cu vai, să se caţăre şi pe ulucile lui Fiodor Pavlovici, iar de acolo, cu riscul de a se alege cu o vătămătură, să sară în grădină aşa gravidă cum era. Grigori se repezi îndată s-o cheme pe Marfa Ignatievna, ca să-i dea cît mai grabnic ajutor lehuzei, iar el dădu fuga după o moaşă bătrînă care locuia prin vecini. Fătul scăpă cu viaţă, însă maică-sa îşi dădu sufletul în zori. Grigori luă în braţe pruncul, îl aduse la el acasă, puse pe nevastă-sa să şadă pe scaun şi i-l aşeză în poală, la sînul ei, spunîndu-i: „Copilul orfan e sub paza Celui-de-Sus, e copilul tuturor şi al nostru mai mult ca al tuturor. Ni l-a trimis băiatul nostru, fie-i ţărîna uşoară, şi i-a fost să se nască dintr-un fecior al Satanei şi o sfîntă.

Dă-i să sugă şi şterge-ţi lacrimile“. Şi aşa, Marfa Ignatievna ajunsese să crească plodul. Îl botezară Pavel, iar după tată, toată lumea, ca şi cum ar fi fost de la sine înţeles, îi spuseră Fiodorovici. Fiodor Pavlovici nu făcu nici o obiecţie, socotind situaţia destul de amuzantă, deşi continua să nege cu perseverenţă c-ar fi avut vreun amestec. În oraş, faptul că pruncul lepădat îşi găsise adăpost la el în casă era privit cu simpatie. Mai tîrziu, Fiodor Pavlovici îi puse şi un nume de familie, Smerdeakov, după porecla maică-sii, Lizaveta Smerdeaşciaia. Făcîndu-se mare, băiatul, Smerdeakov, ajunsese al doilea argat al lui Fiodor Pavlovici şi, în momentul cînd începe povestirea noastră, locuia în pavilionul din curte, împreună cu cei doi bătrîni, Grigori şi Marfa. Îndeplinea slujba de bucătar. Poate c-ar mai fi cîte ceva de spus în legătură cu el, dar n-aş vrea să reţin prea mult atenţia cititorilor asupra unor slugi, de aceea mă voi grăbi să intru în miezul romanului, sperînd că, pe măsură ce vor întoarce paginile, povestea lui Smerdeakov li se va dezvălui de la sine în chipul cel mai firesc, fără să mai fie nevoie de o prezentare mai amănunţită.

III

Spovedania în versuri a unei inimi arzătoare

Auzind porunca pe care taică-său i-o dăduse în gura mare din caleaşcă, în momentul cînd se pregătea să părăsească mănăstirea, Alioşa rămase cîteva minute încremenit locului, fără să înţeleagă nimic. Nu c-ar fi putut exista ceva pe lume care să-l înmărmurească, nu, aşa ceva nu i se întîmplase niciodată. Dimpotrivă, deşi din cale-afară de îngrijorat, o porni numaidecît spre bucătăria egumenului, unde avu prilejul să afle boroboaţa pe care o făcuse taică-său. După care o apucă spre oraş, sperînd ca pe drum întrebarea care-l frămînta să se lămurească într-un fel sau

altul. Trebuie să spun din capul locului că răcnetele bătrînului şi porunca lui de a se muta fără întîrziere acasă, „cu pernă şi saltea cu tot“, nu-l făcuseră să se alarmeze cîtuşi de puţin. Îşi dădea seama că atît ordinul trîmbiţat din trăsură, cît şi urletele acelea teatrale de care fusese însoţit nu puteau fi decît efectul unei înflăcărări „de moment“, cum s-ar zice, un gest înfăptuit numai aşa, de dragul artei. La fel se întîmplase cu un tîrgoveţ de la noi din oraş, care de ziua lui onomastică, avînd casa plină de musafiri, la un moment dat, furios că nu mai căpăta nici o picătură de vodcă, se apucase să facă praf toată vesela, să rupă hainele de pe el şi de pe nevastă-sa, să spargă mobila din odaie, ba chiar şi geamurile, şi toate astea fără nici un motiv, numai aşa, de dragul artei; aşa şi cu taică-său mai adineaori. A doua zi, tîrgoveţul, dezmeticindu-se după beţie, îşi dăduse cu pumnii în cap cînd văzuse toată ceşcăria şi farfuriile sparte pe jos. Alioşa era încredinţat că pînă la urmă bătrînul o să-l lase să se întoarcă la mănăstire, dacă nu chiar în aceeaşi zi, atunci în ziua următoare. Ştia de asemenea că taică-său era în stare să lovească în oricine, numai în el nu. Alioşa avea convingerea că nimeni pe lume nu s-ar fi îndurat să dea în el şi nu numai că nu s-ar fi îndurat, dar, să fi vrut chiar, n-ar fi fost în stare. Pentru el era o axiomă, un lucru în privinţa căruia nu mai încăpea nici o îndoială, stabilit o dată pentru totdeauna, de aceea îşi văzu de drum fără să şovăie o clipă.

Teama care-l frămînta în clipa de faţă era de cu totul altă natură şi cu atît mai chinuitoare cu cît nu putea s-o definească: se temea de o femeie, de acea Katerina Ivanovna, care îl rugase atît de stăruitor prin biletul înmînat puţin mai înainte de doamna Hohlakova să treacă neapărat pe la dînsa – pentru ce anume, habar n-avea. Stăruinţele ei şi sentimentul că trebuia să se ducă îl apăsau ca şi cum ar fi avut o piatră pe inimă; în dimineaţa aceea, pe măsură ce trecea timpul, apăsarea aceea devenea din ce în ce mai dureroasă, fără a fi influenţată în vreun fel de toate peripeţiile şi bîlciul ce avuseseră loc mai întîi la schit, apoi acasă, la egumen. Neliniştea lui nu era pricinuită de faptul că nu ştia ce avea să-i spună dînsa şi ce o să-i răspundă el. Şi nici de femeia din ea nu se

temea; cunoştea desigur prea puţine femei, deşi toată viaţa, din copilărie şi pînă cînd intrase în mănăstire, trăise numai printre ele. Îl speria numai gîndul de a da ochi cu o anumită femeie, care nu era alta decît Katerina Ivanovna. De cînd o văzuse pentru prima oară, îi fusese teamă de ea. Nu avusese prilejul s-o întîlnească decît de vreo două-trei ori cel mult şi parcă-şi amintea că într-un rînd chiar schimbaseră în treacăt cîteva cuvinte. Îi lăsase impresia unei fete frumoase, mîndre şi autoritare. Cu toate acestea, nu frumuseţea ei îl făcea să se frămînte. Şi cu cît se străduia mai mult să-şi explice – deşi fără nici un rezultat – teama ce-l stăpînea, cu atît mai mult o simţea prinzînd rădăcini în sufletul lui. Fireşte, ţelul pe care şi-l propusese Katerina Ivanovna era cît se poate de nobil, nu se putea să nu recunoască: fata îşi pusese în gînd cu tot dinadinsul să-l salveze pe fratele lui, Dmitri, de la pierzare, deşi acesta avea destule păcate faţă de ea, şi voia s-o facă numai din mărinimie. Cu toate că era conştient de sentimentele frumoase de care era animată şi pe care nu se putea să nu le admire, Alioşa, pe măsură ce se apropia de casa ei, simţea că-l trec fiorii.

Ştia că fratele său, Ivan Fiodorovici, care-i era atît de aproape, nu poate fi acum la dînsa; Ivan era, probabil, acasă cu taică-său şi nici pe Dmitri n-o să-l găsească acolo – de asta era şi mai sigur – şi bănuia pentru care pricină. Prin urmare, vor sta de vorbă între patru ochi. Mai înainte de această discuţie inevitabilă, ar fi dorit totuşi foarte mult să-l vadă pe Dmitri, să treacă un moment pe la el, pe acasă, fără să-i arate biletul, numai aşa, ca să schimbe cîteva cuvinte cu dînsul. Dmitri locuia însă departe şi cu siguranţă că la ora aceea era plecat. Alioşa stătu în cumpănă o clipă şi, în sfîrşit, îşi luă inima în dinţi. Îşi făcu în grabă semnul crucii din obişnuinţă şi, zîmbind enigmatic, se îndreptă cu paşi apăsaţi spre înfricoşătoarea domniţă.

Se putea orienta destul de bine în cartierul unde locuia Katerina Ivanovna. Dacă ar fi luat-o pe Strada Mare, ca să traverseze apoi piaţa şi aşa mai departe, ar fi avut o bucată bună de drum. Deşi orăşelul nostru nu este decît un tîrguşor de provincie, casele sînt răspîndite pe o suprafaţă destul de mare şi ca

să ajungi dintr-un loc într-altul ai de mers, nu glumă. Se gîndea şi că-l aştepta taică-său, care poate încă nu apucase să uite ceea ce-i poruncise şi ar fi putut să-şi piardă răbdarea; încă un motiv să întindă pasul, ca să ajungă la timp şi într-o parte, şi într-alta. Făcîndu-şi aceste socoteli, se hotărî, în cele din urmă, să scurteze drumul, luînd-o pe nişte ulicioare dosnice, pe care le cunoştea ca-n palmă. Ar fi însemnat deci s-o ia de-a dreptul, prin locuri pustii, pe lîngă garduri stinghere, sărind uneori pîrleazurile, ca să taie prin ogrăzile oamenilor, pe unde ştia, de altfel, că era numai lume cunoscută, care-i dădea bineţe. În felul acesta putea să răzbată cu mult mai repede în Strada Mare. Calea pe care-şi îndreptase paşii trecea la un moment dat pe lîngă casa părintească, adică foarte aproape de ea, prin dreptul grădinii învecinate, în mijlocul căreia se afla o căscioară scundă şi strîmbă, cu patru ochiuri de geam. Din cîte aflase, proprietara ei era o bătrînă tîrgoveaţă paralitică. Locuia împreună cu fiică-sa, jupînească, care trăise multă vreme în capitală, unde ajunsese să se şlefuiască, ca una ce-şi făcuse veacul numai prin case mari, în serviciul nu mai ştiu căror generălese; se întorsese numai de vreun an acasă, de cînd maică-sa căzuse la pat, şi mai umbla încă şi acum prin oraş gătită ca o sorcovă. Cele două femei se zbăteau în cea mai neagră mizerie şi în fiecare zi veneau după un codru de pîine şi o strachină de supă în bucătăria lui Fiodor Pavlovici. Marfa Ignatievna le dădea cu dragă inimă de mîncare. Dar, deşi ajunsese să trăiască din mila oamenilor, fata nu se îndurase să-şi vîndă nici una dintre rochiile ei elegante cu care se împopoţona mai tot timpul, cu toate că una dintre ele avea o trenă cît toate zilele. Alioşa aflase toate aceste detalii întîmplător, din gura prietenului său Rakitin, care ştia absolut tot ce se petrecea în oraş şi, bineînţeles, cum le auzise, le şi uitase. Trecînd prin dreptul casei cu pricina, îşi aminti fără să vrea de rochiile fetei şi de trenă, şi cum mergea aşa, cu capul în piept, trist şi îngîndurat, ridică privirile deodată şi... cine credeţi că i se arătă înaintea ochilor?

De după gardul de nuiele al grădinii învecinate, cocoţat probabil pe ceva, fiindcă se vedea de la piept în sus, frate-său,

Dmitri, care dădea din mîini, făcîndu-i semne disperate; pare-se, îl chema la el, temîndu-se totuşi să-l strige, ba chiar să vorbească mai tare, ca să nu-l audă cineva. Din cîţiva paşi, Alioşa fu lîngă gard.

— Bine c-ai întors capul, era cît pe ce să te strig! şopti dintr-o suflare, fericit, Dmitri Fiodorovici. Hai încoace iute! Iute! Nici nu ştii ce bine îmi pare c-ai venit! Tocmai mă gîndeam la tine…

Alioşa se bucura şi el că-l întîlnise, dar nu putea să înţeleagă de ce trebuia neapărat să sară gardul. Mitia îl apucă de cot cu mîna lui puternică ca să-l sprijine. Ridicîndu-şi anteriul, Alioşa îşi făcu vînt peste gard, cu îndemînarea unui ştrengar desculţ.

— Hai, vino cu mine! şopti Mitia, care era în al nouălea cer.

— Unde? întrebă tot în surdină Alioşa, uitîndu-se în toate părţile şi văzînd că locul unde se aflau era cu desăvîrşire pustiu, nu se zărea ţipenie de om în afară de ei. Cu toate că grădiniţa nu părea întinsă, căsuţa gazdelor era la cel puţin cincizeci de paşi depărtare. Nu-i nimeni aici, de ce vorbeşti în şoaptă?

— De ce? Ei, fir-ar să fie! izbucni deodată Dmitri Fiodorovici în gura mare. De ce vorbesc aşa? Ca să vezi cum îţi pierzi capul uneori! Am venit aici în cea mai mare taină, ca să pîndesc ceva – ce, nu-ţi spun, e secret. Lasă că-ţi explic mai încolo, dar cu gîndul că-i un secret am început să fac pe misteriosul ca un nătărău şi vorbesc în şoaptă fără să fie nevoie. Haide! Vino cu mine! Şi ţine-ţi gura! Stai să te sărut!

Slavă cerului de sus! Slavă lui!
Că-n suflet, cu cerul, îl port…

Cînd te-am zărit tocmai spuneam în gînd versurile acestea…

Grădina se întindea pe o desetină şi ceva, fiind împresurată de tot felul de arbori mari, tei, arţari şi mesteceni, sădiţi de-a lungul gardului. În mijloc se afla un luminiş, de unde se scoteau anual cîteva puduri de fîn. Din primăvară şi pînă-n toamnă, grădina era închiriată pentru cîteva ruble. Printre copacii de lîngă gard creşteau tufe de zmeură, agrişe şi coacăze, iar pe lîngă casă se zăreau straturi de zarzavat întocmite de curînd. Dmitri Fiodorovici

îşi conduse oaspetele în colţul cel mai depărtat de casă. Acolo, printre teii cu coroană deasă şi tufe bătrîne de coacăze, bozii, călini şi liliac, le apăru deodată în faţă un chioşc străvechi, dărăpănat, înnegrit de vreme şi lăsat într-o rînă, cu pereţii şubrezi, dar cu acoperişul încă destul de trainic ca să te poţi adăposti de ploaie. Chioşcul fusese construit demult, cu vreo cincizeci de ani în urmă, de proprietarul de atunci al casei, un oarecare Alexandr Karlovici von Schmidt, locotenent-colonel pensionar. Acum totul era părăginit, duşumelele putreziseră, se clătinau sub picioare şi stăruia un iz de mucegai. Înăuntru se afla o masă verde de lemn, bătută în pămînt, iar în jurul ei – bănci tot aşa, verzi, pe care încă se mai putea şedea. Alioşa observă numaidecît că frate-său era mai expansiv ca de obicei; intrînd în chioşc, văzu pe masă o sticlă de coniac pe jumătate golită şi un păhărel.

— Coniac! rîse Mitia, probabil că-ţi spui acum: „Iarăşi a tras la măsea!“. Să nu dai crezare vedeniilor.

Nu da crezare gloatei mincinoase
Şi părăseşte orice îndoială…[2]

Nu beau, „mă desfăt“, cum zice porcul acela de Rakitin, amicul tău, care ca mîine o să ajungă consilier de stat şi tot aşa are să spună: „mă desfăt“… Şezi! Ce te-aş mai lua în braţe, Aleoşka, şi te-aş strînge la pieptul meu, te-aş strînge să te fărîm, căci în toată lumea asta, cu adevărat, cu a-de-vă-rat (auzi tu? pricepi?) nu te iubesc decît pe tine! (Ultimele cuvinte le rostise cu un glas pătimaş.) Pe tine şi încă pe cineva, pe o „ticăloasă“ de care sînt amorezat lulea şi de aceea am şi ajuns vai de capul meu. Dar, vezi tu, să fii amorezat e una şi cu totul altceva e să iubeşti. Poţi să fii mort după o femeie şi în acelaşi timp s-o urăşti. Ţine minte ce-ţi spun! Sînt vesel deocamdată! Şezi aici, la masă, lîngă mine. Vreau să mă uit la tine în timp ce vorbesc. Iar tu ai să taci. Am să vorbesc numai eu, pentru că a venit vremea să dau totul pe faţă. Ştii, poate c-ar fi mai bine să vorbesc mai încet, pentru că şi aici… da, şi aici… pereţii s-ar putea să aibă urechi, şi încă ce urechi: tocmai acelea la care te-ai fi

aşteptat mai puţin. Şi acum ai să afli tot, aşa cum ţi-am promis; o să-ţi explic mai pe urmă de ce sufletul meu te caută cu nesaţ, de ce te aşteptam cu nerăbdare zilele acestea şi chiar mai adineaori. (Sînt cinci zile de cînd am ancorat aici.) De ce am dorit atîta să te văd în tot acest timp? Pentru că numai ţie pot să-ţi mărturisesc tot, pentru că aşa trebuie, pentru că am nevoie de tine, pentru că mîine am să mă duc iarăşi de rîpă, pentru că mîine viaţa mea se va sfîrşi ca să reînceapă din nou. Nu ştiu dacă ţi s-a întîmplat vreodată să visezi că te prăbuşeşti din vîrful unui munte într-un hău fără fund... Uite aşa mă prăvălesc eu acum, ca în vis. Dar nu mi-e frică, nu, şi nici ţie să nu-ţi fie frică. Adică tot mi-e frică, dar e mai mult o teamă dulce. Adică nu e dulce, ci simt aşa, ca o beţie... Naiba să mă ia, n-are importanţă ce se întîmplă cu mine! Suflet oţelit, suflet slav, suflet de muiere – orice-aş fi! Să admirăm mai bine natura: uite ce zi însorită, cerul e senin, curat, frunzele verzi, e încă vară, nu-i decît patru după-amiaza, şi ce linişte! Unde te duceai?

— La tata, dar voiam să trec mai întîi pe la Katerina Ivanovna.

— La ea şi la tata! Ei, nu! Ce coincidenţă! Ştii tu pentru ce te-am chemat, pentru ce te-am aşteptat, pentru ce te-am dorit din adîncul inimii, cu nesaţ, cu toate fibrele fiinţei mele, chiar şi cu coastele? Ca să treci mai întîi pe la tata şi pe urmă pe la ea, pe la Katerina Ivanovna, să isprăvesc totodată şi cu dînsul, şi cu ea. Să le trimit un înger. Puteam să trimit pe oricine, dar eu aveam nevoie să trimit un înger. Şi cînd colo, fără să-ţi spun nimic, te-ai gîndit să te duci şi la ea, şi la el.

— Voiai să mă trimiţi? izbucni Alioşa, cu o expresie de adîncă mîhnire întipărindu-i-se pe faţă.

— Stai, tu ştiai asta! Şi văd că m-ai înţeles de la primul cuvînt. Dar taci, nu spune nimic deocamdată! Nu trebuie să plîngi şi nici să-ţi fie milă! Dmitri Fiodorovici se scuală în picioare şi, ducînd un deget la frunte, rămase o clipă pe gînduri: Probabil că te-a chemat chiar ea, ţi-a scris cumva o scrisoare sau cam aşa ceva, asta te-a pus pe drumuri, altfel, ce rost ar avea să te duci la ea?

— Uite biletul pe care mi l-a trimis, răspunse Alioşa, scoţînd

răvaşul din buzunar.

Mitia îl citi în fugă.

— Şi ca să scurtezi drumul ai luat-o pe ulicioară! O, zei! Vă mulţumesc că l-aţi îndreptat încoace şi mi-a căzut în plasă ca peştişorul de aur în năvodul bătrînului nătărău din poveste! Ascultă, Alioşa, ascultă, frăţioare! Acum sînt hotărît să dau totul pe faţă. Căci trebuie să te spovedeşti cuiva cînd ai o povară pe suflet. Îngerului ceresc i-am mărturisit tot, acum trebuie să mă destăinuiesc şi îngerului pămîntesc. Fiindcă tu eşti un înger. Trebuie deci să mă asculţi, să cîntăreşti totul şi să mă ierţi... am neapărată nevoie de iertarea cuiva, a unui suflet mai curat decît al meu. Ascultă-mă: dacă două fiinţe se desprind la un moment dat de tot ce este pămîntesc şi-şi iau zborul în necunoscut sau dacă numai una din ele se desprinde, înălţîndu-se în slăvi şi, înainte de a-şi lua zborul sau de a închide ochii pe veci, vine la cealaltă, care rămîne, şi-i spune: fă cutare şi cutare lucru pentru mine, ceva ce nimeni nu cere niciodată nimănui, ceva ce nu se poate cere decît pe patul de moarte – ar fi posibil, oare, să întîmpine un refuz... dacă omul celălalt îi este prieten sau frate?

— Spune-mi ce vrei şi am să fac, dar spune-mi despre ce este vorba şi cît mai repede, zise Alioşa.

— Mai repede... Hm! Nu te grăbi aşa, Alioşa; eşti grăbit şi tulburat. Nu mai are nici un rost să te grăbeşti acum. În momentul de faţă lumea a pătruns pe o cale nouă. Ei, Alioşa, rău îmi pare că n-ai gîndit niciodată pînă la exaltare! Adică despre ce vorbesc?! Tu şi să nu te fi gîndit! De ce, prostul de mine, îţi spun:

Nobil omul să fie...[3]

De cine-i, oare, versul acesta?

Alioşa se hotărî să aştepte. Îşi dădea seama că, poate, tot ce avea de făcut în ziua aceea trebuia să se desfăşoare chiar acolo, în grădină. Mitia rămase o clipă pe gînduri cu coatele sprijinite pe masă şi cu capul în palme. Tăceau.

— Lioşa, spuse el, tu n-o să rîzi de mine! Aş vrea să-mi încep...

spovedania… cu versurile „Odă bucuriei“ de Schiller. „An die Freude!“ Dar nu cunosc decît titlul pe nemţeşte – „An die Freude“. Să nu crezi că îndrug verzi şi uscate pentru că sînt beat. Nu sînt beat. Coniacul e coniac, dar ca să mă îmbăt eu am nevoie de două sticle.

Şi Silen, cu obrazul rumenit,
Pe măgarul poticnit…[4]

Şi eu, cum vezi, n-am băut nici măcar un sfert de sticlă şi nu sînt Silen. Nu sînt Silen, ci silex, pentru că am luat o hotărîre nestrămutată. Te rog să mă ierţi pentru calamburul ăsta… azi va trebui să-mi ierţi multe, nu numai un calambur. Nu te supăra, nu vreau să lungesc vorba, am să-ţi spun tot ce trebuie să-ţi spun şi am să ajung îndată acolo. N-am să-ţi scot sufletul. Stai, cum vine asta…

Dînd capul pe spate, rămase o clipă gînditor şi deodată îşi luă avînt:

Se-ascundea gol, singuratic,
Trogloditul printre stînci,
Ori, năvălitor sălbatic,
Ţarini pustia şi lunci.
Din pădure vînătorul
Fioros se arăta,
Şi vai de navigatorul
Ce pe-acolo rătăcea!
Din Olimp cînd Ceres, biata,
Cobora la cei de jos,
Căutîndu-şi, plînsă, fata,
Nu i se-aducea prinos:
Adăpost curat ori fructe
Dăruite n-a aflat –
N-aveau zeii, nici în lupte,
Foc pe-altare înălţat.

Pîinea caldă, bunii struguri
Nu-ndulceau vreun ospăţ –
Numai cărnuri sîngerînde,
Sfîşiate în dezmăţ.
Rătăcea zeiţa-n lacrimi
Printre oamenii cei cruzi: Minţi întunecate, patimi –
Cîntec, rugă să n-auzi.[5]

Un hohot de plîns se smulse din pieptul lui Dmitri. Îl apucă pe Alioşa de mînă:

— Prietene, prietene drag, în umilinţă, în umilinţă este omul şi acum. Multe trebuie să îndure bietul om pe pămînt, cumplit de multe, atîtea nenorociri se abat pe capul lui! Să nu crezi că sînt doar un ţărănoi prost, ajuns peste noapte ofiţer, vrednic doar să sufle în fundul paharului şi să-şi facă de cap. Ei, frăţioare, poate că mint, dar să ştii că nu e clipă aproape în care să nu mă gîndesc la umilinţa hărăzită omului. Deie Domnul să nu mint şi să nu mă laud în clipa asta! Mă gîndesc la om, fiindcă şi eu sînt din aceeaşi plămadă:

Smuls din neagra-i înjosire,
Să vezi omul bun, frumos,
Cum se leagă cu iubire
De pămîntul generos.[6]

Dar ce-i de făcut? Cum să mă leg pentru totdeauna de pămînt? Eu nu scurm pămîntul, nu-i spintec sînul; să mă fac mujic sau ciobănaş? Merg şi nu ştiu unde o să ajung: acolo unde bîntuie ruşinea şi duhoarea sau spre zarea luminii şi a bucuriei? Asta-i nenorocirea, căci totul pe lumea asta e o enigmă! De cîte ori mi se întîmplă să mă cufund în cea mai abjectă, mai ticăloasă mocirlă a desfrîului (şi mereu mi se întîmplă să mă cufund), totdeauna îmi spun în gînd versurile astea închinate lui Ceres şi omului. Crezi,

oare, că m-au ajutat să fiu mai bun? Nu, niciodată! Pentru că sînt un Karamazov. Pentru că atunci cînd alunec în prăpastie, alunec năprasnic, cu capul în jos şi cu picioarele în sus, ba chiar simt o plăcere să mă prăbuşesc aşa, gîndindu-mă ce frumos îmi şade în poziţia asta umilitoare. Şi atunci, din străfundul becisniciei mele, încep să recit versurile astea în slavă. Sînt blestemat, sînt o lepădătură, un ticălos, dar să ştii că şi mie mi-e drag să sărut marginea odăjdiilor pe care le îmbracă Dumnezeul meu; chiar dacă în momentul acela mă las tîrît de diavol pe urmele lui, sînt totuşi fiul Tău, Doamne, şi Te iubesc, şi simt tresăltînd în mine bucuria fără de care lumea n-ar putea să existe:

Bucuria-i arcul zornic
În a firii veşnicii;
Mişcă-al lumii mare ornic
Suflul sfintei bucurii.
Ea roteşte-n ceruri astre,
Şi din germen iscă flori
În tăriile albastre
Mişcă nevăzuţii sori.
Sorb nectar de bucurie
Din natură buni şi răi,
Larg deschise să le fie
Înfloritele ei căi.
Vin şi dragoste ne-mparte,
Buni prieteni, sărutări,
Îngerii de cer au parte.
Viermele de desfătări.[7]

Dar ajunge cu versurile! Îmi dau lacrimile şi tu nu spui nimic, mă laşi să plîng. Chiar dacă-i o prostie de care toată lumea îşi bate joc, tu ştiu că n-ai să rîzi de mine. Îţi ard ochişorii. Gata, am terminat cu poeziile! Vreau să-ţi vorbesc despre „viermi“, despre viermii cărora Domnul le-a hărăzit desfătări:

Îngerii de cer au parte
Viermele de desfătări.

Eu, frăţioare, eu sînt viermele ăsta, şi poezia parcă-i scrisă anume pentru mine! Noi, Karamazovii, sîntem la fel, chiar şi în sufletul tău, îngere, viermele trăieşte şi e sortit să dezlănţuie adevărate furtuni! Furtuni, îţi spun, fiindcă desfătarea se dezlănţuie ca o furtună, mai aprigă chiar decît o furtună! Frumosul este ceva cumplit, înfiorător! Înfiorător, înţelegi? Pentru că nu poţi să-l cuprinzi, nu poţi să ştii ce-i acolo, şi nici n-ai cum să ştii, fiindcă Dumnezeu ne-a pus în faţă numai enigme. Aici se întîlnesc toate extremele şi toate contradicţiile sălăşluiesc laolaltă. Eu, frăţioare, nu sînt un om cult, dar am stat şi am cugetat mult. Sînt atîtea taine care ne înconjoară! Prea multe enigme apasă asupra bietului om pe acest pămînt. Dezleagă-le, cum te taie capul, şi ieşi la liman teafăr, nevătămat, dacă-ţi dă mîna. Frumosul! Şi apoi nu pot să suport gîndul că unii oameni cu suflet mare şi luminaţi la minte încep prin a slăvi idealul Fecioarei, ca să ajungă la urmă să năzuiască spre un alt ideal, cel al Sodomei. Dar îngrozitor este atunci cînd omul în al cărui suflet sălăşluieşte idealul Sodomei nu-şi întoarce faţa totodată de la celălalt ideal, al Fecioarei, fiind singurul care-l însufleţeşte şi pentru care inima lui arde, arde cu adevărat, ca în anii neprihănitei tinereţi. Nu, sufletul omului e larg, mult prea larg, n-ar strica să fie puţin îngustat! Dracu' să înţeleagă! Acolo unde mintea vede numai ruşine, inima descoperă frumosul. Poate, oare, Sodoma să reprezinte frumosul? Crede-mă că pentru cei mai mulţi oameni frumosul este însăşi Sodoma! Poţi tu să dezlegi taina asta? Şi te cutremuri cînd te gîndeşti că frumosul nu este numai ceva care te înspăimîntă, dar în acelaşi timp şi o taină nepătrunsă. Aici se dă lupta dintre diavol şi Dumnezeu, iar cîmpul de bătălie este însuşi sufletul omului. Dar fiecare, cum se zice, vorbeşte despre ce-l doare. Şi acum ascultă, să trecem la fapte.

IV

Spovedania anecdotică a unei inimi arzătoare

Zi şi noapte o ţineam într-un chiolhan. Adineaori tata a spus că risipeam mii de ruble ca să sucesc capul fetelor. Nu-i decît o fantasmagorie, o născocire infamă; de fapt, adevărul e cu totul altul decît cel pe care-l crede el şi nici de plătit n-am plătit niciodată pentru... ştii tu ce... Pentru mine banii nu înseamnă nimic, un simplu detaliu, scînteia amorului, decorul. Azi cutare coniţă e stăpîna inimii mele, ca mîine să-i ia locul o femeie de stradă. Şi pe una, şi pe cealaltă le fac să petreacă, cu muzică, cu veselie, cu tarafuri de ţigănci, azvîrlind banii în dreapta şi-n stînga. Dacă-i nevoie, le dau şi lor, pentru că şi femeile primesc, da, primesc chiar cu plăcere, de ce să n-o spun dacă-i aşa, şi sînt mulţumite, te privesc cu recunoştinţă. Mi-au făcut şi cuconiţele ochi dulci, deşi n-au fost ele prea multe, cîteva au fost totuşi în viaţa mea; dar mie mi-au plăcut mai mult ulicioarele, fundăturile pustii şi întunecoase, aşa cum găseşti dincolo de gura pieţei. Acolo te pîndeşte la fiecare pas aventura, surpriza, acolo găseşti tăvălite în noroi bucăţi de aur curat. Fireşte, e numai o alegorie. În orăşelul nostru nu ştiu să fi existat vreodată asemenea văgăuni, decît doar la figurat. Dacă ai fi şi tu ca mine, ai înţelege ce înseamnă asta. Mi-au fost dragi şi desfrîul, şi ticăloşia lui. Îmi plăcea cruzimea: nu sînt oare o ploşniţă, o lighioană veninoasă? Am spus: sînt un Karamazov! Într-o zi s-a proiectat un picnic. Era o mulţime de lume, aproape tot tîrgul. Am plecat cu şapte troici. Era iarnă, o vreme mohorîtă; în sanie, am strîns mînuţa unei fetişcane de lîngă mine şi am sărutat-o cu de-a sila; era o copilă, fata unui funcţionar sărac, drăgălaşă, blîndă, inofensivă. Multe, foarte multe mi-a permis, sărăcuţa, pe întuneric. A crezut, biata fată, că a doua zi neapărat o să vin să-i cer mîna (trebuie să ştii că eram foarte căutat ca logodnic în perspectivă), iar eu nu i-am mai spus nimic după aceea, cinci luni n-am mai suflat un cuvînt. Vedeam cum mă

urmărea din cîte un colţ al sălii de dans (la noi se dădeau mereu baluri) cu ochişorii ei, vedeam ce foc mocneşte în ei, focul smeritei indignări. Şi jocul ăsta nu făcea decît să sporească desfătarea viermelui pe care-l cocoloşeam în sufletul meu. După vreo cinci luni s-a măritat cu un funcţionar şi a plecat din oraş... supărată şi poate încă îndrăgostită de mine. Acum am aflat că trăieşte fericită. Bagă de seamă, niciodată n-am spus nimănui nimic, nu i-am scos vorbe; cu toate poftele mele ticăloase şi mocirla în care-mi place să mă tăvălesc, nu sînt un om necinstit. Văd c-ai roşit, îţi strălucesc ochii. Ţi-e silă de atîta murdărie, pentru tine-i prea mult. Şi totuşi ce ţi-am spus pînă acum e floare la ureche, aşa ceva găseşti şi la Paul de Kock; în vremea asta, viermele nesăţios ce sălăşluia în sufletul meu creştea şi începuse să prindă puteri. Am un album întreg de amintiri, frăţioare. Să le dea Dumnezeu sănătate femeilor, că mult sînt dulci! Nu-mi plăcea niciodată să mă despart cu scandal. Şi niciodată nu le dădeam de gol, n-a fost nici o femeie în viaţa mea pe care s-o fi compromis. Ajunge însă. Crezi poate că numai ca să-ţi dezvălui toată murdăria asta te-am chemat? Nu, am alte lucruri mai interesante să-ţi povestesc; să nu te miri că n-am nici cea mai mica sfială faţă de tine, ba chiar mă simt parcă în largul meu.

— Asta o spui fiindcă am roşit, îi răspunse prompt Alioşa. N-am roşit pentru că vorbeşti aşa şi nici pentru faptele tale, să ştii, ci fiindcă-mi dau seama că sînt şi eu ca tine.

— Tu? Fugi de aici! E prea de tot!

— Prea şi nu tocmai, urmă cu însufleţire Alioşa (se vedea că era de mult preocupat de gîndul acesta). Stăm amîndoi pe aceeaşi scară. Eu pe treapta cea mai de jos, tu ceva mai sus, să zicem, pe a treisprezecea. Cel puţin aşa îmi face mie impresia; la drept vorbind, este unul şi acelaşi lucru, absolut acelaşi. Cînd ai pus piciorul pe prima treaptă, nu se poate, orice ai face, să nu le urci pe toate pînă sus.

— Atunci ar trebui să nu punem piciorul pe ea?

— Cine poate, fireşte, să nu-l pună!

— Da' tu poţi?

— Mi-e teamă că nu.

— Taci, Alioşa, taci, dragul meu, ţi-aş săruta mînuţa, uite aşa, mi-au dat şi lacrimile, zău! Putoarea aceea de Gruşenka se pricepe la oameni; ştii ce mi-a spus mai zilele trecute? Că odată şi odată o să te pape dintr-o înghiţitură. Pur şi simplu! Şi acum, după toate murdăriile astea, să întoarcem fila pătată de muşte şi să trecem la tragedia mea, care-i tot aşa de pătată de muşte, adică năclăită de tot felul de porcării. Vezi tu, deşi bătrînul minţea cînd a spus că-mi plăcea să sucesc capul unor fecioare neprihănite, să ştii că totuşi asta e tragedia de care vreau să-ţi vorbesc; mi s-a întîmplat însă numai o singură dată, dar nici atunci n-am mers pînă la capăt. Bătrînul, cînd mi-a aruncat în faţă asta, habar n-avea de nimic, fiindcă n-am suflat o vorbă pînă acum, tu eşti primul căruia îi spun – fireşte, în afară de Ivan. Ivan cunoaşte toată povestea. A aflat-o cu mult înaintea ta. Dar Ivan e mut ca mormîntul.

— Ivan e mut ca mormîntul?

— Da. Alioşa era numai ochi şi urechi. În batalionul de linie în care eram încadrat, deşi aveam grad de praporgic, eram totuşi pus sub observaţie, ca şi cum aş fi fost un deportat. Toată lumea din tîrg, în schimb, mă primea cu braţele deschise. Mîncam banii cu lingura, încît toţi mă credeau bogat, aşa cum de altfel mă credeam şi eu. Dar poate că nu era numai acesta motivul pentru care mă bucuram de atîta simpatie. Oamenii clătinau din cap şi totuşi, zău, ţineau la mine. Colonelul meu, om bătrîn, însă nu putea să mă înghită. Mereu se lega de mine; noroc că era cineva în oraş, o persoană influentă, care mă luase sub aripa sa ocrotitoare şi cum toată lumea mă privea cu ochi buni nu prea avea ce să-mi facă. De fapt, eu eram de vină, fiindcă nu-i dădeam cinstea cuvenită. Mă ţineam mîndru. Bătrînul, încăpăţînat ca un catîr, altminteri de treabă, primitor şi bonom, fusese de două ori însurat şi de fiecare dată rămăsese văduv. Prima nevastă, care era dintr-o familie de oameni simpli, îi lăsase o fată, aproape o ţărăncuţă. Cînd am cunoscut-o eu, fata avea vreo douăzeci şi patru de ani şi trăia împreună cu o mătuşă, sora răposatei sale mame. Mătuşa era o femeie din popor, altminteri cît se poate de inofensivă, în timp ce

nepoată-sa, adică fiica mai mare a colonelului, tot aşa din popor, ca şi ea, părea mai voluntară. Cum însă, cînd povestesc cîte ceva, îmi place să arăt şi calităţile, trebuie să-ţi spun, dragul meu, că-n viaţă n-am avut parte să întîlnesc o femeie cu o fire mai încîntătoare decît această duduiţă. O chema Agafia, închipuie-ţi: Agafia Ivanovna. Şi nu era deloc urîtă, o rusoaică sadea: înaltă, zdravănă, cu pielea albă, cu nişte ochi de toată frumuseţea, dar cu trăsături cam vulgare. Nu se măritase încă, deşi avusese pînă atunci doi pretendenţi pe care-i refuzase, şi totuşi, precum se vedea, asta n-o făcuse să-şi piardă veselia. Am fost destul de apropiaţi, a, nu, să nu crezi cumva cine ştie ce, a fost cu totul altceva, cea mai curată prietenie. Mi s-a întîmplat să leg adeseori prietenii cu femeile, prietenii cinstite, fără nici un dedesubt. Vorbeam cu ea destul de liber şi ea făcea haz. Multor femei le place să le vorbeşti deschis despre anumite lucruri, unde mai pui că era şi domnişoară, ceea ce mă amuza cu atît mai mult. Şi încă ceva: de fapt, nici nu puteai s-o consideri domnişoară. Amîndouă – şi ea şi mătuşa – trăiau în casa colonelului, acceptînd de bunăvoie o situaţie umilitoare, deoarece nu se socoteau vrednice să stea în rînd cu lumea cealaltă. De altminteri, era foarte iubită, cu atît mai mult cu cît toată lumea avea nevoie de ea. Agafia era o croitoreasă de mîna întîi, avea o iscusinţă deosebită şi nici nu cerea bani, făcea totul numai din dragoste, dar dacă i se dădea ceva, nu refuza. În schimb, colonelul!... Colonelul era una dintre figurile proeminente ale tîrgului nostru. Trăia pe picior mare, casa lui avea uşile larg deschise pentru toată lumea din oraş, la el era mereu masa întinsă şi se dansa. Cînd am descins eu în localitate şi am intrat în batalion, tocmai umbla zvonul prin tîrg că în curînd avea să sosească a doua fată a comandantului, o frumuseţe excepţională, care fusese pînă atunci într-un pension din capitală pentru fetele din aristocraţie şi terminase şcoala. Era vorba chiar de Katerina Ivanovna, pe care colonelul o avusese din a doua căsătorie. Soţia de a doua a comandantului meu era de familie bună, taică-său fusese general, deşi, după cum aflasem din sursă sigură, ca şi prima, nu-i adusese nici o para zestre. Prin urmare, neamuri mari

şi sărăcie lucie, poate ceva speranţe, încolo, nimic în mînă. Totuşi, cînd veni duduiţa (numai aşa, în vizită, nu de tot), tîrgul nostru parcă era în zi de sărbătoare, tot cuconetul, elita locului, două excelenţe, o colonelească şi altele, cîte mai erau, o luară în primire, trăgînd care mai de care de ea, zor nevoie s-o distreze. Era regina balurilor, plimbărilor, au dat spectacole cu tablouri vivante în folosul nu ştiu căror guvernante etc. Eu tăceam şi-mi vedeam de chefurile mele; tocmai atunci însă am făcut o dăndănaie cum ştiam numai eu să fac, de a vuit tot oraşul. Odată eram la comandantul bateriei; dînd cu ochii de mine, Katerina Ivanovna m-a măsurat din cap pînă în picioare, eu însă nu m-am apropiat nici măcar un pas, adică „nu mă interesează, puţin îmi pasă cine eşti“. Nu m-am învrednicit să-i vorbesc decît peste cîteva zile, tot la o serată, cînd i-am adresat cîteva cuvinte; dumneaei însă m-a privit de sus şi a strîmbat din buze. „Aha, mi-am zis în sinea mea, lasă că ţi-o plătesc eu!“ Pe vremea aceea eram grozav de mojic, adică de cîte ori aveam prilejul făceam cîte o grosolănie. Şi mai era ceva care mă irita la ea, şi asta mai cu seamă; simţeam că ea, Katenka, nu este numai o fetişcană naivă de pension, ci şi un om de caracter, o fiinţă mîndră şi cu adevărat virtuoasă, îndeosebi inteligentă şi cultă, pe cînd eu nu aveam parte de nimic din toate astea. Crezi poate că voiam să-i cer mîna? Nici gînd, tot ce doream era să mă răzbun, pentru că nici nu catadicsea să se uite la mine, cînd ştia o lume că eram o mîndreţe de băiat. O ţineam numai într-un chef şi un tămbălău, zi şi noapte. Pînă la urmă, comandantul mi-a dat trei zile de arest. Tocmai atunci s-a întîmplat să-mi trimită tata şase mii de ruble, bineînţeles după ce renunţasem formal la toate drepturile, adică îi scrisesem negru pe alb că sîntem chit şi n-am să-i mai cer nici un gologan. Pe vremea aceea habar n-aveam de nimic; pînă am venit încoace, frăţioare, n-am priceput mare lucru din daraverile astea băneşti cu tata. Dar ducă-se dracului acum, o să vorbim mai tîrziu despre asta. Primisem, zic, şase mii de ruble de la tata şi cam tot atunci îmi venise o scrisorică de la un prieten, care-mi comunica un lucru foarte interesant, şi anume că cei de sus nu erau deloc mulţumiţi de comandantul nostru, că îl

bănuiau de a fi intrat în banii regimentului şi că se pregăteau să-i dea o lovitură. Într-adevăr, puţin după aceea se abătuse pe la noi la regiment comandantul diviziei şi mi-l făcuse cu ou şi cu oţet pe colonel. Nu-ţi mai dau toate amănuntele, e suficient să-ţi spun că omul avea duşmani berechet şi că de la o zi la alta s-a trezit într-un pustiu, lumea s-a răcit faţă de el şi faţă de toată familia lui. Atunci am prins momentul ca să fac prima figură; întîlnind-o într-o zi pe Agafia Ivanovna, cu care rămăsesem prieten, i-am adus la cunoştinţă: „Ştii că tăticului matale îi lipsesc patru mii cinci sute de ruble, banii statului?“. „Ce prostii sînt astea? Cum poţi să vorbeşti aşa? Generalul abia a plecat şi colonelul avusese toţi banii în regulă…“ „I-o fi avut, nu zic nu, dar acum nu-i mai are.“ Biata fată a tras o spaimă grozavă: „De ce vrei să mă sperii, zice, de unde ştii asta?“. „Fii pe pace, zic, că nu spun nimănui, mă cunoşti doar că sînt mut ca mormîntul, dar uite ce vreau: la o adică, dacă s-ar întîmpla să-i ceară cele patru mii cinci sute de ruble şi dînsul n-o să aibă de unde să le scoată, trimite-o pe surioara matale, pe duduiţa de la pension, să vină într-ascuns la mine, împrejurarea face să am tocmai patru mii de ruble în casă, poate mă îndur să i le dau ei în mînă, bineînţeles cu obligaţia de a păstra cu sfinţenie secretul.“ „Vai, cum poţi să fii aşa ticălos?!“ (Chiar aşa a spus: rău şi ticălos!) „Cum îţi permiţi?“ Şi a plecat furioasă foc; i-am mai strigat o dată în urmă să n-aibă nici o grijă c-o să păstrez secretul cu sfinţenie, toată viaţa. Trebuie să-ţi spun că femeile astea două, adică Agafia şi mătuşă-sa, au fost ca nişte îngeri, fără nici o exagerare, îngeri adevăraţi în toată istoria ce a urmat, iar cît priveşte pe surioara cea mîndră, pe Katia, ţineau la ea ca la ochii din cap, s-ar fi tîrît pe brînci în faţa ei, o slujeau ca nişte servitoare… Cum a ajuns acasă, Agafia s-a şi apucat să-i împărtăşească vorbă cu vorbă discuţia noastră. Am aflat precis că aşa se întîmplase, ştiu sigur, cum te văd şi mă vezi. Nu i-a ascuns nimic, adică a făcut exact ce voiam şi eu.

Între timp, soseşte la regiment un maior nou ca să preia comanda batalionului. Maiorul îşi ia postul în primire. Bătrînul comandant se îmbolnăveşte subit, nu e în stare să se mişte din pat,

rămîne două zile închis în casă şi întîrzie să lichideze socotelile. Doctorul Kravcenko m-a asigurat după aceea că într-adevăr colonelul fusese bolnav. Eu totuşi ştiam ce ştiam. Mi se spusese sub pecetea tainei că de vreo patru ani încoace, după ce socotelile erau verificate de superiori, banii regimentului dispăreau imediat. Comandantul îi dădea cu împrumut unui om de încredere, negustorului Trifonov, un moşneag văduv, cu ochelari de aur. Trifonov se ducea la iarmaroc, îşi făcea treaba cu ei, după care îi restituia comandantului, aducîndu-i şi ceva plocoane de la tîrg şi, bineînţeles, dobînda respectivă. Ultima oară însă (şi sînt sigur că era aşa, pentru că-mi spusese chiar băiatul lui Trifonov, singurul lui moştenitor, un mucos, o puşlama şi o secătură cum rar am văzut), înapoindu-se de la iarmaroc, Trifonov nu mai trecuse pe la comandant. Colonelul se dusese întins la el. „Mie? Mi-ai dat dumneata mie ceva? Vezi-ţi de treabă, n-am primit nimic şi nici nu puteam să primesc!“, i-o retezase scurt negustorul. Şi aşa, bietul comandant zăcea acasă, cu un ştergar ud înfăşurat în jurul capului şi cu gheaţă pe frunte; tocmai atunci soseşte şi furierul cu un ordin: „Banii regimentului trebuie restituiţi imediat, pînă în două ore“. Colonelul semnează de primire –, i-am văzut cu ochii mei semnătura în registru – se scoală din pat şi, sub cuvînt că se duce să se îmbrace, intră la el în iatac, îşi ia arma de vînătoare, o puşcă cu două ţevi, o încarcă cu un cartuş militar, îşi scoate cizma dreaptă, îşi reazemă pieptul de ţeavă şi începe să dibuie cu piciorul desculţ cocoşul. Agafia, care nu uitase ce-i spusesem eu, cuprinsă de bănuieli, se apropie tiptil de uşă şi descoperă totul; dă buzna în iatac, se repede la el şi-l apucă în braţe pe la spate; în acelaşi moment arma se descarcă, dar glonţul nimereşte în tavan, fără să rănească pe cineva; aleargă toată lumea din casă, pun mîna pe el, îi smulg arma şi nu-l mai lasă să facă nici o mişcare… Toate acestea le-am aflat punct cu punct curînd după aceea. Eram acasă, se înserase, şi tocmai mă pregăteam să ies în oraş; m-am dichisit, m-am pieptănat, mi-am stropit batista cu parfum, mi-am pus chipiul, cînd deodată s-a deschis uşa şi m-am pomenit faţă în faţă cu Katerina Ivanovna.

Se întîmplă unele lucruri ciudate în viaţă: bunăoară nimeni n-o văzuse pe stradă cînd intrase la mine, aşa că nu i-au ieşit vorbe în oraş. Pe de altă parte, eu locuiam cu chirie la două bătrîne, văduve de funcţionari, supuse şi respectuoase, care îmi purtau de grijă; le-am pus în vedere cu străşnicie să nu sufle o vorbă, şi aşa au făcut, au tăcut ca nişte stane de piatră. Mi-am dat seama, cred că-ţi închipui, din primul moment, pentru ce venise. Katerina Ivanovna a intrat în odaie, s-a uitat drept în ochii mei; avea o privire hotărîtă, aproape sfidătoare, numai buzele şi cutele din jurui gurii mai păstrau oarecare sfială. „Sora mea mi-a spus că-mi daţi patru mii cinci sute de ruble dacă vin să le iau... singură. Am venit... daţi-mi banii!...“ Atît a reuşit să spună, fiindcă i s-a tăiat răsuflarea de spaimă, glasul i s-a frînt, iar colţurile buzelor şi cutele din jurul gurii au început să-i tremure. Aleoşka, ce faci, asculţi sau dormi?

— Mitia, ştiu c-o să-mi spui numai adevărul, rosti Alioşa tulburat.

— Numai şi numai adevărul. Şi dacă-i vorba să merg pînă la capăt, uite cum s-au petrecut lucrurile... am să-ţi spun tot, tot, n-o să mă cruţ cîtuşi de puţin! Primul gînd ce mi-a încolţit în minte a fost karamazovian sadea. Odată, mai demult, mă muşcase un soi de scorpion şi două săptămîni încheiate zăcusem în pat cu febră; în clipa aceea tot aşa: am simţit că mă muşcă de inimă un scorpion, o lighioană răufăcătoare, veninoasă, pricepi? Am măsurat-o din cap pînă în picioare. Ai văzut-o pe Katia, nu-i aşa? E într-adevăr frumoasă. Dar în momentul acela avea un alt fel de frumuseţe. Era frumoasă prin nobleţea ei sufletească, în vreme ce eu nu eram decît un ticălos; era sublimă prin mărinimia ei şi jertfa pe care voia s-o facă numai ca să-şi salveze tatăl, pe cînd eu nu puteam fi decît o ploşniţă. Şi totuşi era în mîna mea toată, mă-nţelegi, toată, cu trup şi suflet depindea de mine, de o ploşniţă, de un nemernic! Era ca şi condamnată. Şi am să-ţi mărturisesc cinstit: gîndul acela, otrava scorpionului, pătrunsese atît de puternic în mine, încît simţeam că leşin numai la presimţirea voluptăţii. Ai fi zis că nu mai era chip să mă împotrivesc, nu mai încăpea nici un conflict moral, că nu puteam face altfel decît să mă port ca o ploşniţă, ca o

tarantulă fioroasă, fără pic de milă... Mi s-a tăiat răsuflarea... Ascultă: chiar a doua zi, bineînţeles, m-aş fi dus să-i cer mîna, ca să închei toată povestea, cum s-ar zice, în chipul cel mai onorabil, în aşa fel ca nimeni să nu prindă de veste şi nici să nu afle vreodată nimic. Pentru că, deşi pornirile mele sînt josnice, sînt totuşi un om cinstit. Numai că atunci, în aceeaşi clipă, parcă mi-a şoptit cineva la ureche: „Încearcă numai şi du-te să-i ceri mîna, că ai să vezi că nici n-o să te primească; una ca dînsa e în stare să poruncească să te dea în brînci afară! Adică: «N-ai decît să-mi scoţi vorbe în tot oraşul, că nu-mi pasă!»“. M-am uitat la ea şi am văzut că aşa era, într-adevăr, că glasul acela lăuntric avea dreptate şi că avea să se întîmple exact aşa cum îmi şoptise. Fireşte c-avea să mă dea afară, i se citea pe faţă. M-a cuprins o furie turbată şi-n momentul acela mi-a căşunat deodată să-i joc un renghi, un renghi mîrşav, să-i fac o mitocănie, ca-n gura pieţei; s-o privesc cu un zîmbet batjocoritor, aşa cum stătea în faţa mea, şi să-i trîntesc în faţă, să-i spun de la obraz, cu tonul pe care numai un precupeţ poate să-l aibă: „Patru mii de ruble? Ce, nu ţi-e bine? Fugi de aici! Am glumit! Crezi că merge chiar aşa uşor, coniţă? Două sute, mai treacă-meargă, ba poate că ţi-aş da cu cea mai mare plăcere, dar patru mii nu arunci chiar aşa, dintr-odată, patru mii de ruble pe fereastră, duduiţă! Mi-e teamă că te-ai deranjat de pomană!“...

Vezi tu, poate că atunci aş fi scăpat-o din mînă, căci ar fi plecat valvîrtej pe uşă, în schimb, ar fi fost o răzbunare într-adevăr infernală şi măcar pentru atîta merita. Probabil că toată viaţa după aceea mi-aş fi muşcat mîinile, însă tot i-aş fi făcut figura, cu orice preţ! Mă crezi, niciodată nu mi s-a întîmplat să mă uit cu atîta ură la o femeie; în clipele acelea – asta mi-e crucea! – să ştii, m-am uitat la ea vreo trei sau poate chiar cinci minute cu o ură neîmpăcată, o ură pe care numai un fir de păr o desparte de dragoste, de cea mai înfocată dragoste! M-am dus atunci la fereastră şi mi-am lipit fruntea de geamul îngheţat: era atît de rece, încît am simţit ca o arsură pe piele. N-am lăsat-o să aştepte prea mult, nu te teme, m-am întors îndată, apropiindu-mă de masă, am descuiat sertarul şi am scos dinăuntru o obligaţie de cinci la sută în

valoare de cinci mii de ruble (o ţineam ascunsă în dicţionarul de limbă franceză). Fără un cuvînt i-am arătat-o, am împăturit-o apoi frumos, i-am înmînat-o, am deschis uşa ce dădea spre tindă şi am făcut o plecăciune adîncă, ceremonioasă, plină de respect, credemă! A tresărit, s-a uitat la mine atent, palidă ca o moartă, aproape albă ca varul, şi, fără să scoată o vorbă, nu brusc, ci moale, cu toată bunăvoinţa, încet, s-a aplecat la picioarele mele, atingînd podeaua cu fruntea, nu aşa cum învăţase la pension, ci după datina rusească! Apoi s-a ridicat repede şi a fugit. Iar după plecarea ei, ce crezi – aveam sabia la mine – am vrut să mi-o înfig în inimă; pentru ce? Nu ştiu nici eu, cea mai mare prostie, fireşte, ceva absurd, probabil că eram într-un moment de exaltare. Pricepi tu, există asemenea clipe de exaltare cînd te încearcă gîndul morţii! Nu m-am sinucis totuşi, am sărutat doar sabia şi am vîrît-o la loc în teacă; puteam, de altfel, nici să nu-ţi pomenesc despre asta. Am impresia că şi acum, povestindu-ţi lupta ce s-a dat atunci în sufletul meu, am înflorit puţin lucrurile, ca să mă împăunez. Ei şi, ce-are a face, ducă-se dracului toate iscoadele cugetului omenesc! Asta a fost tot ce s-a „întîmplat“ între mine şi Katerina Ivanovna. Acum Ivan şi cu tine ştiţi tot. Numai voi doi, nimeni altcineva!

Dmitri Fiodorovici se ridică în picioare, frămîntat, făcu vreo doi paşi, scoase batista, îşi şterse fruntea, apoi se aşeză din nou, dar nu pe locul unde şezuse pînă atunci, ci pe banca din faţă, lîngă celălalt perete, aşa că Alioşa trebui să se întoarcă spre el.

V

Spovedania unei inimi arzătoare „învolburate“

— Acum cunosc prima parte, zise Alioşa.

— Şi-ţi dai seama, cred, că este o dramă care s-a petrecut acolo, departe. Cea de a doua, este însă o tragedie şi o să se petreacă aici.

— Din cea de a doua parte, pînă una-alta, n-am reuşit încă să pricep nimic.

— Dar eu? Parcă eu înţeleg ceva?

— Stai, Dmitri, mai este încă ceva foarte important. Spune-mi: eşti logodit, nu-i aşa?

— Nu m-am logodit imediat, ci abia la vreo trei luni după întîmplarea aceea. A doua zi chiar mi-am spus că ce a fost s-a sfîrşit, e un lucru definitiv încheiat, care nu mai poate să aibă nici o urmare. Mi se părea nevrednic din partea mea să mă mai duc să-i cer mîna. Pe de altă parte, nici ea n-a mai dat nici un semn de viaţă timp de şase săptămîni, cît a mai stat în oraş. O singură dată doar, chiar a doua zi după ce fusese la mine, slujnica lor s-a strecurat binişor la mine în odaie şi, fără să spună un cuvînt, mi-a lăsat un pachet. Pe pachet adresa mea – pentru cutare. Cînd l-am deschis am găsit înăuntru restul de la cele cinci mii de ruble. Avusese nevoie numai de patru mii cinci sute, plus încă vreo două sute şi ceva, care se pierduseră la vînzarea obligaţiei. Îmi trimitea două sute şaizeci de ruble cu totul, parcă aşa ţin minte, bani lichizi, încolo nimic, nici un bilet, nici un cuvinţel, nici o explicaţie. Am căutat în pachet ceva, vreun semn cu creionul – nici pomeneală! Am făcut un chef monstru cu banii pe care-i primisem, aşa că noul comandant s-a văzut silit să-mi dea un avertisment. Cît despre fostul comandant, a predat frumos la ţanc banii regimentului, spre mirarea tuturor, pentru că nimeni nu credea că-i mai avea. Şi după ce i-a predat în bună regulă, s-a şi îmbolnăvit. A zăcut la pat vreo trei săptămîni, după care a avut o congestie cerebrală şi în cinci zile a murit; înmormîntarea s-a făcut cu toate onorurile militare, căci nu apucase încă să-şi dea demisia. Katerina Ivanovna, sora ei şi mătuşa, la vreo cinci zile după ceremonia funebră, au plecat la Moscova. Abia atunci, adică în ziua plecării (nu le-am mai văzut între timp şi nici nu le-am condus), am primit un plic minuscul, albastru, cu hîrtie dantelată, cuprinzînd doar cîteva cuvinte scrise cu creionul: „Am să vă scriu, aşteptaţi. K.“. Şi atîta tot.

Acum să-ţi povestesc şi ce a mai fost după aceea. La Moscova lucrurile au luat o întorsătură cu totul neaşteptată, fulgerătoare, ca

în *O mie şi una de nopţi*. Cea mai apropiată rudă a ei, o generăleasă, a avut nenorocirea să piardă două nepoate, amîndouă moştenitoarele ei directe, care s-au prăpădit de vărsat în aceeaşi săptămînă. Bătrîna a primit-o pe Katia cu braţele deschise, ca pe copilul ei, bucurîndu-se de parc-ar fi fost o stea picată din cer şi, luînd-o sub aripa ei, a trecut toată averea pe numele său, asta, bineînţeles, pentru mai tîrziu; deocamdată i-a numărat în mînă şaizeci sau optzeci de mii de ruble, bani gheaţă, în chip de zestre, să facă cu ele ce vrea. E o bătrînă isterică, am cunoscut-o şi eu la Moscova. Şi într-o bună zi mă pomenesc că-mi sosesc prin poştă patru mii cinci sute de ruble; am rămas încremenit de uimire, poţi să-ţi închipui, aproape că mi-a pierit glasul. Trei zile mai tîrziu primesc şi scrisoarea făgăduită. O am şi acum la mine, nu mă despart niciodată de ea, am s-o păstrez aşa pînă la moarte; vrei să ţi-o arăt? Trebuie s-o citeşti, neapărat; îmi oferă pur şi simplu mîna ei, cam aşa: „Te iubesc, te iubesc la nebunie, chiar dacă dumneata nu ţii cîtuşi de puţin la mine, nu-mi pasă, dar te rog să fii bărbatul meu. Nu te speria, n-am să-ţi stingheresc în nici un fel viaţa, am să mă mulţumesc să fiu doar o mobilă din casă, covorul pe care calci... Ştiu c-am să te iubesc toată viaţa, vreau să te salvez de dumneata însuţi...“. Alioşa, zău, nu sînt vrednic nici măcar să tălmăcesc rîndurile astea cu vorbele mele ticăloase, cu tonul ăsta abject, cu vocea asta trivială, de care niciodată nu m-am putut dezbăra! Mă crezi, cînd am primit scrisoarea parcă mi s-a împlîntat un cuţit în inimă, şi astăzi îl mai simt acolo, să nu-ţi închipui că nu mă mai doare! I-am răspuns imediat (nu puteam cu nici un preţ să plec la Moscova în momentul acela). I-am scris cu lacrimi de sînge; de un singur lucru mi-e ruşine: în scrisoare îi spuneam că dînsa era bogată acum, că avea zestre, în timp ce eu nu eram decît un golan, un pîrlit fără o lăscaie; cum am putut să-i pomenesc de bani?! Trebuia să şterg totul, dar nu ştiu cum mi-a scăpat din fuga condeiului! În aceeaşi zi i-am scris şi lui Ivan, care pe atunci era la Moscova, explicîndu-i atît cît se putea într-o scrisoare – a ieşit pînă la urmă un răvaş de şase pagini – cum stăteau lucrurile şi l-am rugat să se ducă la dînsa. Ce te uiţi la

mine? Ei da, ştiu, Ivan e îndrăgostit de ea, este îndrăgostit şi acum, ştiu că după părerea voastră, după părerea oamenilor de lume, am făcut o prostie, dar poate că tocmai prostia asta o să ne salveze acum pe toţi! Uf! Parcă tu nu vezi cum îl respectă, ce stimă are pentru el! Oare acum, cînd are ocazia să facă o comparaţie între noi, mai poate ea să iubească un om ca mine, mai ales după toate cîte s-au petrecut aici?

— Sînt convins că numai pe tine te iubeşte, aşa cum eşti tu, şi că în nici un caz nu poate să fie îndrăgostită de un om ca el.

— Ascultă-mă ce-ţi spun, nu pe mine mă iubeşte, ci virtutea ei! scăpă fără să vrea, aproape cu necaz, Dmitri Fiodorovici. Şi începu să rîdă, dar o clipă mai tîrziu îi scăpărară ochii şi, înroşindu-se ca focul la faţă, dădu deodată cu pumnul în masă. Îţi jur, Alioşa, strigă el într-o pornire de mînie sinceră, înverşunat împotriva lui însuşi, poţi să crezi ori nu, treaba ta, dar îţi jur pe Dumnezeul meu, îţi jur pe legea lui Hristos că deşi am rînjit adineaori vorbind despre sentimentele ei nobile, ştiu că sufletul meu nu preţuieşte nimic, că sînt de un milion de ori mai prejos decît ea şi că toate sentimentele ei frumoase sînt curate, da, curate ca ale unui înger din ceruri! Aici e toată tragedia, fiindcă îmi dau seama de asta. Ei, şi ce dacă omul declamă uneori? Parcă mie nu-mi place să declam? Şi totuşi sînt sincer, cît se poate de sincer. Cît despre Ivan, îmi închipui cît trebuie să blesteme el soarta, mai ales el, care-i atît de inteligent! Gîndeşte-te şi tu cine-i alesul! Un monstru care aici, cu toate că-i logodit şi-şi dă seama că toată lumea e cu ochii pe el, n-a fost în stare să se ţină în frîu, să caute să nu mai ducă o viaţă dezmăţată, aşa cum face acum, în văzul şi cu ştirea logodnicei lui! Şi unul ca mine să fie alesul, iar celălalt dat la o parte! Pentru ce? Pentru că din recunoştinţă domnişoara vrea neapărat să se jertfească, să-şi mutileze soarta şi să-şi strice singură viaţa! E absurd! N-am vorbit niciodată cu Ivan despre asta. Ivan, bineînţeles, nu mi-a spus nici el nimic, n-a făcut nici cea mai mică aluzie; dar destinul se va împlini pînă la urmă, cel destoinic îşi va lua locul ce i se cuvine, iar netrebnicul îşi va pierde urma într-o fundătură, în văgăuna lui murdară, în mocirla în care-i place să se bălăcească, aşa cum s-a

obişnuit şi cum îi e mai bine, şi acolo o să şi moară fericit, în mizerie şi duhoare. Am trăit prea intens, iar cuvintele pe care le rostesc sînt tocite, le spun parcă fără să mă gîndesc, dar de întîmplat aşa o să se întîmple, cum am hotărît. Am să mă cufund în mocirlă, iar ea o să se mărite cu Ivan.

— Stai, frate, opreşte-te! îl întrerupse Alioşa, care se frămînta tot. Pînă acum nu mi-ai explicat un lucru: spune-mi, eşti încă logodit, nu-i aşa, eşti logodit? Cum vrei atunci să rupi logodna, dacă ea, mireasa, nu vrea?

— Oficial sînt logodit şi logodna a fost consfinţită cum am sosit la Moscova, cu mare pompă, cu icoane, după obiceiul pămîntului. Ne-a binecuvîntat generăleasa şi – mă crezi – chiar a lăudat-o pe Katia fiindcă, zice, „ai ştiut să-ţi alegi bărbatul, e destul să mă uit în ochii lui ca să-mi dau seama“. În schimb, pe Ivan nu putea să-l sufere, nici măcar nu l-a felicitat. La Moscova am stat mult de vorbă cu Katia, m-am zugrăvit aşa cum sînt, i-am vorbit deschis, cinstit, cu toată sinceritatea. A ascultat tot ce i-am spus.

Apoi au fost sfieli şi gingăşii,
Cuvinte dulci s-au murmurat…

S-au spus, nu-i vorbă, şi cuvinte pline de trufie. M-a silit să jur că am să mă îndrept, i-am făgăduit. Şi acum…

— Şi acum?

— Şi acum te-am chemat şi te-am adus aici – vezi, să nu uiţi ziua asta, să n-o uiţi toată viaţa! – ca să te trimit la ea, la Katerina Ivanovna, şi…

— Ce?

— Să-i spui că n-am să mai vin niciodată şi că-mi iau rămas-bun de la ea.

— Dar cum… În felul ăsta? Se poate?

— Da, te trimit pe tine în locul meu, pentru că eu nu mă simt în stare. Gîndeşte-te şi tu: cum aş putea să-i spun eu însumi?

— Şi tu unde vrei să te duci?

— În mocirlă, aşa cum am trăit şi pînă acum.

— La Gruşenka! exclamă îndurerat Alioşa, împreunîndu-şi mîinile. Înseamnă că avea dreptate Rakitin! Credeam că te-ai dus cît te-ai dus pe la ea şi că s-a terminat.

— Un om logodit? Cum îţi închipui? Logodit cu o fată ca ea, aşa, în văzul lumii? Am şi eu un pic de onoare. Din momentul în care am început să mă duc pe la Gruşenka, am rupt logodna, onoarea mea era pătată, îmi dau foarte bine seama. Ce te uiţi aşa la mine? Şi dac-ai şti că atunci cînd am fost la ea prima oară mă dusesem numai ca să-i trag o mamă de bătaie. Aflasem un lucru de care acum sînt convins, şi anume că Gruşenka primise de la acel căpitan, omul tatii, o poliţă semnată de mine, ca să mă dea în judecată şi să-mi închidă astfel gură, să nu mai fac scandal. Voiau să mă sperie. De aceea m-am dus la ea, ca s-o iau la palme. O mai văzusem şi altă dată. Nu e o femeie din acelea care-ţi sucesc capul de la prima vedere. Cunoşteam povestea cu negustorul bătrîn care, pe deasupra, acum mai este şi beteag, l-a lovit damblaua, dar tot o să-i rămînă ceva părăluţe de pe urma lui. Ştiam că moare după bani, se pricepe să-i scoată şi din piatră seacă, îi dă cu dobîndă şi jupoaie oamenii, că este o femeie descurcăreaţă cum nu se află alta, o ticăloasă care nu ştie de milă. Şi, cum îţi spuneam, mă dusesem s-o bat şi cînd colo am rămas la ea. Furtuna s-a dezlănţuit, a dat ciuma peste mine şi m-am molipsit, şi azi încă mă simt atins ca de o molimă, şi-mi dau seama că s-a mîntuit cu mine, că n-are să mai fie nimic altceva. Cercul s-a închis. Atîta mi-a fost! Şi tocmai în ziua aceea, ca un făcut, aveam în buzunar – eu, calicul – trei mii de ruble. Am plecat cu ea la Mokroe – sînt vreo douăzeci şi cinci de verste pînă acolo –, am adus lăutari, ţigănci, şampanie, le-am dat ţăranilor să bea şampanie pînă s-au îmbătat, am aruncat cu pumnii bani muierilor şi fetelor din sat. După trei zile eram lefter, dar ca un şoim! Crezi poate că şoimul a obţinut ceva? Nimic, nici gînd de aşa ceva! Îţi spun: există un anumit farmec. Şi farmecul ăsta îl are Gruşenka, nemernica, îl are în trupul ei şi în picioruşul ei, pînă şi în degetul cel mic de la picioruşul stîng. Am văzut cu ochii mei, i-am sărutat picioruşul şi atît – îţi jur! Zicea: „Dacă vrei, mă mărit cu tine, deşi eşti un golan. Spune-mi că n-o să mă baţi şi o

să mă laşi să fac tot ce poftesc, şi atunci, cine ştie, poate că mă mărit cu tine“, şi rîdea. Şi acum tot aşa rîde!

Dmitri Fiodorovici se sculă clocotind, parcă, de furie şi se opri locului ca ameţit. Ochii-i erau injectaţi.

— Şi acum chiar vrei să te însori cu ea?...

— Dacă mă vrea, chiar acum pe loc, dacă nu, mă mulţumesc să rămîn şi aşa: argat pe lîngă casa ei. Tu, Alioşa, tu... se opri în faţa mezinului şi, apucîndu-l de umeri, începu să-l zgîlţîie de zor. Ştii tu, copil neprihănit, că toate astea se petrec ca într-un delir, un delir mai presus de orice închipuire, fiindcă ascunde o adevărată tragedie! Află deci că oricît de josnic ar fi, un om pierdut, stăpînit de patimi murdare, Dmitri Karamazov nu poate fi însă hoţ, pungaş de buzunare sau un borfaş care să se strecoare prin antreurile caselor. Şi totuşi află acum că sînt un hoţ, un pungaş ordinar, un borfaş! Cînd m-am dus la Gruşenka s-o învăţ minte, ţi-am spus că aveam la mine nişte bani. Chiar în dimineaţa aceea, Katerina Ivanovna mă chemase la dînsa, rugîndu-mă să plec în mare taină (de ce, nu ştiu, se vede că aşa voia ea), în capitala guberniei şi să trimit de acolo, de la poştă, trei mii de ruble Agafiei Ivanovna. Nimeni nu trebuia să prindă de veste aici în oraş, de aceea stăruia să mă duc în capitală. Am fost apoi la Gruşenka, avînd cele trei mii de ruble în buzunar, şi cu ele am plecat amîndoi la Mokroe. Pe urmă faţă de Katerina Ivanovna m-am arătat ca şi cum fusesem în capitală, însă nu i-am dat nici o recipisă, nu i-am dat-o nici pînă astăzi – chipurile, am uitat. Şi acum, ce crezi? O să te duci la dînsa astăzi şi o să-i spui: „Îşi ia rămas-bun de la dumneavoastră“. La care ea o să te întrebe: „Da’ banii?“. Ai putea să adaugi: „E o secătură, un desfrînat, robul unor pofte pe care nu e-n stare să şi le stăpînească. N-a expediat banii, i-a cheltuit, n-a avut puterea să se împotrivească ispitei, ca o brută ce este“. Şi totuşi ce-ar fi dacă ai putea să-i explici: „Dar să ştiţi că nu e un hoţ, iată cele trei mii de ruble, vi le trimite înapoi ca să le expediaţi dumneavoastră Agafiei Ivanovna, iar el îşi ia rămas-bun pentru totdeauna“. Pe cînd acum dacă te întreabă unde sînt banii...

— Mitia, eşti într-adevăr un om nefericit, îmi dau seama! Şi

totuşi nu e o nenorocire chiar atît de cumplită, nu te omorî cu firea, nu trebuie să fii disperat!

— Nu cumva îţi închipui c-o să mă împuşc dacă nu fac rost de cele trei mii de ruble ca să i le dau înapoi!? Nu, n-o să mă împuşc, fii pe pace! Nu mă simt în stare deocamdată, poate mai tîrziu, cine ştie!? Acum mă duc la Gruşenka... De mi-aş frînge gîtul odată, să ştiu că s-a terminat!

— De ce te duci la ea? Ce vrei să faci?

— Să mă însor cu ea dacă m-o socoti vrednic să-i fiu bărbat, iar dacă o să-i vină amantul, am să ies frumuşel din iatac. Am să spăl de noroi galoşii amicilor ei, am să aprind samovarul, am să alerg la băcănie după tîrguieli...

— Katerina Ivanovna o să fie înţelegătoare, îţi spun eu, rosti deodată solemn Alioşa. O să înţeleagă cît de adînc te căieşti şi o să se împace cu tine. Este o femeie superioară şi o să-şi dea seama că nu există pe lume om mai nefericit decît tine.

— Nu, n-o să se împace chiar aşa cu toate, rîse Mitia. Există, frăţioare, în toată povestea asta ceva cu care nici o femeie nu se poate împăca. Ştii ce ar fi mai bine?

— Ce?

— Să-i dau înapoi cele trei mii de ruble.

— Dar de unde să le luăm? Ascultă, eu am două mii de ruble, Ivan cred c-ar putea să-ţi dea şi el o mie, ia banii şi du-te să-i dai înapoi.

— Şi cînd o să pot avea în mînă aste trei mii de ruble? Tu eşti încă minor şi pînă să apuci să-ţi vezi banii, mai va, şi eu vreau chiar astăzi, auzi tu, azi, neapărat, să te duci la ea, să-i spui rămas-bun din partea mea, cu sau fără bani – indiferent, pentru că nu mai pot răbda, mă înţelegi, altfel nu se mai poate, am ajuns la capătul răbdării! Mîine o să fie prea tîrziu! Ce-ar fi să te duci la tata?

— La tata?

— Da, la el în primul rînd. Du-te şi cere-i lui banii.

— Dar n-o să-mi dea, Mitia.

— Păi cum o să-ţi dea? Bineînţeles că n-o să-ţi dea nimic. Tu ştii,

Alexei, ce înseamnă disperarea?

— Ştiu.

— Ascultă: din punct de vedere juridic, tata nu-mi datorează nimic. Am luat tot, pînă la ultimul ban, ştiu foarte bine. Dar moralmente, spune tu, moralmente îmi este sau nu dator? Doar a pus la bătaie cele douăzeci şi opt de mii ale mamei ca pînă la urmă să agonisească o sută. Să-mi dea numai trei mii din douăzeci şi opt, atîta-i cer, numai trei mii, ca să-mi izbăvească sufletul din iad. Multe păcate îi vor fi iertate pentru fapta asta pe lumea cealaltă! Iar eu, dacă-mi dă banii ăştia, mă vede Dumnezeu, am să lichidez definitiv cu el şi niciodată n-o să mai audă de mine. Este ultima oară cînd are prilejul să se poarte ca un tată adevărat. Spune-i că însuşi Dumnezeu îi trimite prilejul ăsta.

— Mitia, n-o să-ţi dea banii pentru nimic în lume.

— Ştiu că n-o să mi-i dea, ştiu foarte bine. Şi mai ales acum. Mai ştiu încă ceva: tata abia deunăzi a prins de veste sau poate chiar numai ieri a aflat cu certitudine (ţine minte ce-ţi spun), că Gruşenka, pare-se, nu glumeşte şi vrea cu tot dinadinsul să se mărite cu mine. Bătrînul îi cunoaşte firea, ştie ce fel de lighioană e. Şi atunci cum îţi închipui, după toate astea, c-o să-mi mai dea şi bani ca să-mi mijlocească cu mîna lui însurătoarea, cînd e nebun după ea? Asta încă nu-i tot, pot să-ţi mai spun ceva: am aflat c-a scos acum cinci zile de la bancă trei mii de ruble, pe care le-a schimbat în hîrtii de cîte o sută; a făcut apoi un pachet cam aşa de mare, l-a sigilat cu şapte peceţi şi l-a mai legat, pe deasupra, cruciş cu o panglică roşie. Vezi ce de amănunte cunosc! Pe urmă a scris deasupra: „Îngerului meu Gruşenka, cînd o vrea să vină la mine“; singur cu mîna lui, a mîzgălit pe hîrtie cuvintele astea, tacticos, în cel mai desăvîrşit secret, aşa încît nimeni nu ştie că ţine bani în casă, decît doar sluga lui, Smerdeakov, pentru care poate să pună mîna în foc că-i perfect cinstit. De trei sau patru zile o aşteaptă pe Gruşenka, trăgînd nădejde că pînă la urmă o să vină după pachet, i-a şi trimis vorbă, la care dînsa i-a răspuns că „poate o să vină“. Păi dacă se duce la bătrîn, mai pot eu să mă însor cu ea? Pricepi tu acum de ce stau ascuns aici şi pe cine pîndesc?

— Pe ea?

— Da. Am avut la mine în batalion un soldat de prin părţile astea, Foma, care ţine cu chirie o cămăruţă la tîrfele de aici, din curte. Le mai dă şi el o mînă de ajutor, noaptea păzeşte casa, iar ziua vînează gotcani, ca să aibă din ce trăi. La el în odaie mi-am instalat cartierul general; nici el, nici gazdele nu cunosc misterul, adică nu ştiu că stau la pîndă aici.

— Numai Smerdeakov îl cunoaşte?

— Numai el. Şi tot el trebuie să-mi dea de ştire dacă Gruşa vine la bătrîn.

— El ţi-a vorbit despre pachet?

— Da, el. Dar să ştii că e un secret pentru toată lumea. Ivan habar n-are de nimic, nici de bani, nici de altceva. Bătrînul vrea să-l trimită la plimbare pentru vreo două-trei zile la Cermaşnea; cică s-ar fi ivit un muşteriu care oferă opt mii de ruble pentru tăierea copacilor din dumbravă: „Dă-mi o mînă de ajutor, l-a rugat el, şi fă un drum pînă acolo“; prin urmare, cum spuneam, o să plece pentru două-trei zile. Moşul ar dori ca Gruşenka să vină în lipsa lui Ivan.

— Vasăzică o aşteaptă acum?

— Nu, azi n-o să vină. Ştiu eu ce ştiu. Sînt sigur că n-o să vină! exclamă Mitia. Aşa crede şi Smerdeakov. Tata s-a pus pe băutură, şade la masă cu Ivan şi bea. Du-te la el, Alexei, şi cere-i cele trei mii de ruble.

— Mitia, dragul meu, nu-ţi dai seama ce spui! strigă Alioşa sărind de pe banca unde şedea şi cercetîndu-l cu luare-aminte pe Dmitri Fiodorovici, care părea că aiurează. O clipă crezu că fratele său îşi pierduse minţile.

— Ce este? Nu sînt nebun, rosti Dmitri Fiodorovici, uitîndu-se ţintă la el, cu un fel de solemnitate. Nu-ţi fie teamă; am spus să te duci la tata şi ştiu ce vorbesc: eu cred în minuni.

— În minuni?

— Da, în minunile Celui-de-Sus. Dumnezeu îmi cunoaşte sufletul şi vede disperarea în care sînt. El vede tot. Crezi, oare, că El o să lase a se înfăptui asemenea grozăvie? Alioşa, eu cred în

minuni, du-te.

— Mă duc. Spune-mi, mă aştepţi aici?

— Da. Îmi dau seama că nu se face aşa, cît ai bate din palme, nu se poate să te duci la dînsul şi să-i spui aşa, tam-nisam! Acum probabil că-i beat. Am să aştept, trei, patru, cinci, şase, şapte ore, dar vreau că astăzi, neapărat, fie chiar la miezul nopţii, să mergi Ia Katerina Ivanovna, cu sau fără bani, şi să-i vorbeşti aşa: „Am venit să-ţi spun din partea lui: rămîi cu bine!“.

— Mitia! Şi dacă Gruşenka vine astăzi... sau dacă nu chiar azi, atunci mîine sau poimîine?

— Gruşenka? Am să stau la pîndă tot timpul şi cînd oi vedea-o am să dau buzna peste ei, să-i împiedic.

— Şi dacă...

— Dacă o fi ceva, sînt în stare să şi omor. N-aş putea suporta.

— Să omori? Pe cine?

— Pe bătrîn. De ea nici nu mă ating.

— Ce vorbeşti, frăţioare?

— Nu ştiu, nu-mi dau seama de nimic... Poate c-am să-l omor, poate că nu. Mă tem c-o să se răscolească în mine o ură neîmpăcată în momentul acela. Simt că-l urăsc numai văzîndu-i mutra, nasul, ochii, zîmbetul acela neruşinat. Prea e dezgustător! Uite, de asta mă tem. Mi-e teamă că n-am să mă pot stăpîni...

— Mă duc, Mitia. Cred că Dumnezeu va veghea să nu se întîmple nici o nenorocire.

— Du-te, iar eu am să stau aici şi am să aştept minunea. Şi dacă totuşi minunea nu se va întîmpla, atunci...

Cu gîndurile răvăşite, Alioşa plecă la taică-său...

VI

Smerdeakov

Îl găsi pe Fiodor Pavlovici la masă. Prînzul fusese ca de obicei servit în salon, deşi casa avea şi o sufragerie. Salonul era cea mai spaţioasă dintre toate încăperile, altminteri mobilată destul de pretenţios, dar numai cu lucruri demodate. Mobilierul de culoare albă, îmbrăcat cu un material roşu uzat, ce părea să fie mătase, era de pe vremea bunicilor. Nişte oglinzi cu rame sculptate, şi ele tot de modă veche, în stil baroc, albe, iar pe alocuri aurite, ocupau spaţiul dintre ferestre. Pe pereţii acoperiţi cu tapet alb de hîrtie, plesnit pe ici, pe colo, atîrnau două portrete: chipul unui prinţ, fost guvernator general peste întreaga regiune cu vreo treizeci de ani în urmă, şi al unui arhiereu de mult adormit întru Domnul. În colţul dinspre răsărit se aflau cîteva icoane, în faţa cărora, noaptea, ardea candela... nu pentru că stăpînul casei ar fi fost evlavios, ci ca să lumineze încăperea. Fiodor Pavlovici se culca foarte tîrziu, pe la trei-patru dimineaţa; pînă atunci se plimba de colo pînă colo prin odaie sau şedea tolănit în jilţ, gîndindu-se. Aşa îşi făcuse el obiceiul. De multe ori se întîmpla să doarmă singur cuc în toată casa, după ce trimitea slugile să se culce în pavilionul din curte; în ultima vreme însă feciorul, Smerdeakov, rămînea cu el peste noapte în antreu, unde îşi făcea culcuşul pe o laviţă. În momentul cînd Alioşa intră pe uşă, prînzul era pe sfîrşite, tocmai se adusese cafeaua şi dulceaţa. Fiodor Pavlovici era obişnuit să-şi încheie masa cu un păhăruţ de coniac şi dulciuri. Ivan Fiodorovici se afla şi el acolo şi-şi lua cafeaua. Grigori şi Smerdeakov serveau. Atît stăpînii, cît şi servitorii păreau plini de însufleţire şi voioşi. Fiodor Pavlovici rîdea cît îl ţinea gura; Alioşa încă din odaia de alături îi auzi rîsul strident, cu care urechea lui se familiarizase, şi-şi dădu seama că taică-său nu apucase încă să se îmbete, era numai binedispus.

— Uite-l c-a venit, uite-l! strigă Fiodor Pavlovici încîntat de sosirea lui Alioşa. Şezi aici lîngă noi şi ia o cafeluţă, că doar e de post, mă-nţelegi, de post, şi e fierbinte, o bunătate! Nu te îmbii cu coniac, fiindcă posteşti, da' ia spune, n-ai vrea totuşi un păhăruţ? Nu, mai bine să-ţi dea un lichioraş, am unul fain de tot! Smerdeakov, du-te şi adu sticla din dulap, uite cheile, al doilea raft

din dreapta, hai, mişcă! Alioşa încercă să refuze lichiorul. Tot trebuie să aducă, dacă nu pentru tine, atunci pentru noi, zise Fiodor Pavlovici radios. Dar ia stai, ai mîncat?

— Am mîncat, răspunse Alioşa, deşi nu luase în gură decît o bucată de pîine şi băuse un pahar de cvas la bucătăria egumenului. O ceaşcă de cafea fierbinte aş bea însă cu cea mai mare plăcere.

— Dragul de el! Bravo! Vrea o cafeluţă! Nu cumva mai trebuie încălzită? Nu, încă mai clocoteşte şi acum. E o cafea pe cinste, mai ales că e făcută de Smerdeakov! La cafea şi la plăcinte Smerdeakov este mare meşter, dar, ce-i drept, nu mi-e ruşine cu el nici cînd e vorba să gătească o ciorbă de peşte! Să vii într-o zi la ciorbă de peşte, numai vezi să ne înştiinţezi dinainte... Adică stai, ce ţi-am poruncit mai adineaori? Parcă ţi-am spus să te muţi chiar azi cu tot calabalîcul... Ei, ţi-ai adus salteaua? He, he, hei...

— Nu, n-am adus-o, zîmbi Alioşa.

— Dar ai tras o spaimă totuşi? Nu-i aşa că te-ai speriat? Drăguţul de el, cum aş putea să-l necăjesc tocmai pe el! Ascultă, Ivan, nu pot să-l văd cum se uită în ochii mei şi rîde, nu pot, şi pace! Îmi creşte inima numai cînd îl văd, zău, nu ştii ce drag mi-e băiatul ăsta! Aleoşka, vino să-ţi dau binecuvîntarea mea părintească. Alioşa se ridică de la locul lui, dar între timp Fiodor Pavlovici se răzgîndi. Nu, deocamdată să-ţi fac numai cruce, uite aşa, şezi. Nici nu ştii ce bine ai picat, tocmai vorbeam de ceva care te interesează. Să mori de rîs şi mai multe nu! Măgarul lui Varlaam a prins grai şi să vezi ce dă din el acum!

Măgarul lui Varlaam nu era altul decît feciorul Smerdeakov, un flăcău de vreo douăzeci şi patru de ani, tăcut de felul lui şi îngrozitor de ursuz. Nu c-ar fi fost sălbatic din fire sau din cale-afară de ruşinos, dimpotrivă, părea fudul şi se uita de sus la toată lumea. N-aş fi vrut încă să vorbesc despre el şi totuşi n-am încotro. Aşadar, Smerdeakov fusese crescut de Marfa Ignatievna şi de Grigori Vasilievici, dar copilul „se făcea mare şi n-avea în el nici o simţire de recunoştinţă“, se plîngea Grigori; era ca o sălbăticiune, un pui de lup care privea oamenii pitit într-un ungher. Cea mai

mare plăcere a lui în copilărie era să spînzure pisicile şi apoi să le îngroape cu alai. Drept care, se înfăşura într-un cearşaf în loc de odăjdii şi începea să cînte, bălăngănind deasupra stîrvului o tinichea în chip de cădelniţă. Toate astea le făcea într-ascuns, să nu prindă nimeni de veste. Într-o zi, Grigori dăduse însă peste el şi-l croise zdravăn cu nuiaua. Băiatul se vîrîse într-un ungher şi o săptămînă întreagă se uitase la el pe sub sprîncene. „Nu se lipeşte de noi, procletul, îi spunea Grigori nevestei sale, ista nu se lipeşte de nimeni.“ „Ce, tu eşti om ca toţi oamenii? îl lua bătrînul în primire pe Smerdeakov. Tu nu eşti plămadă omenească, tu te-ai născut din mîzga de pe podeaua băii, ca să ştii şi tu cine eşti…“ După cum a ieşit mai tîrziu la iveală, Smerdeakov nu i-a iertat niciodată cuvintele acestea. Grigori îl învăţase buchiile şi, cînd împlinise doisprezece ani, încercase să-i explice *Sfînta Scriptură*. Toată osteneala nu-i fusese însă de nici un folos. Într-o zi – erau cam la a doua sau a treia lecţie – copilul începuse a zîmbi zeflemitor.

— De ce rîzi? îl întrebase Grigori, privindu-l încruntat peste ochelari.

— De-aia. Dumnezeu cică a făcut lumea în prima zi, iar soarele, luna şi stelele – în a patra. Atunci de unde a luat lumină în prima zi?

Grigori rămase încremenit. Puştiul îşi măsura cu o privire ironică dascălul. Pînă şi căutătura lui avea ceva arogant. Grigori îşi ieşise din răbdări. „Uite de unde!“, se oţărîse el, lipindu-i o palmă învăţăcelului. Băiatul nu spusese nici cîrc, dar se vîrîse iarăşi într-un ungher timp de cîteva zile. Cam la o săptămînă după aceea, avusese pentru prima oară o criză de epilepsie, meteahnă de care n-a mai scăpat pînă la sfîrşitul zilelor. Aflînd treaba asta, Fiodor Pavlovici îşi schimbase dintr-odată purtarea faţă de bietul copil. Pînă atunci prea puţin îi păsa de el, nu-l certa niciodată şi de cîte ori îi ieşea în cale îi dădea cîte un bănuţ. Dacă într-o zi era în toane bune, îi trimitea ceva dulciuri de la masă. Cum auzise însă de beteşug, începuse să-i poarte de grijă, chemase îndată un medic, care încercă prin diverse mijloace să-l însănătoşească, dar se

dovedi pînă la urmă că era o boală fără leac. În medie, crizele reveneau cam o dată pe lună, la intervale şi cu intensităţi variabile, unele fiind destul de uşoare, altele – cumplite. Fiodor Pavlovici îi poruncise cu străşnicie lui Grigori să nu-l mai bată sub nici un motiv şi începuse să-l primească în casă. De asemenea, nu mai voise să lase cu nici un chip pe copil să-şi muncească creierul cu învăţătura. Dar într-o zi – băiatul avea pe atunci vreo cincisprezece ani – Fiodor Pavlovici îi surprinsese dînd tîrcoale dulapului cu cărţi şi căutînd să desluşească prin geam titlurile. Fiodor Pavlovici avea o bibliotecă mai mult sau mai puţin înzestrată, peste o sută de volume, dar nimeni nu-l văzuse vreodată cu o carte în mînă. Descoperind interesul pe care-l arăta Smerdeakov pentru cărţi, bătrînul îi încredinţase pe loc cheile, îmbiindu-l: „Citeşte, te fac bibliotecarul meu; decît să te învîrţi fără rost prin curte, mai bine stai aici şi citeşte. Uite, ia-o pe asta“, şi Fiodor Pavlovici îi dăduse *Serile în cătunul de lîngă Dikanka*.

Băiatul se apucase să citească, dar fusese dezamăgit, nu zîmbise nici măcar o singură dată, dimpotrivă era din ce în ce mai încruntat.

— Ei, ce zici, ţi-a plăcut? Aşa-i că e nostimă? îl întrebase Fiodor Pavlovici. Smerdeakov nu-i răspunsese nimic. Zi, prostule!

— Nu-i adevărat ce scrie acolo, bolmojise ţîngăul cu gura pînă la urechi.

— Du-te dracului, suflet de slugoi! Stai, ia *Istoria universală* a lui Smaragdov, aici tot ce scrie este adevărat, citeşte-o.

Dar Smerdeakov nu apucase să citească nici zece pagini şi se plictisise. Aşa că pînă la urmă dulapul cu cărţi fusese din nou încuiat. Curînd după aceea, Marfa şi Grigori îi raportară lui Fiodor Pavlovici că Smerdeakov devenise din cale-afară de cusurgiu, nu putea să vadă în ochi nici urmă de gunoi, şi de cîte ori se aşeza la masă, tot mesteca de zor cu lingura în ciorbă, se apleca asupra străchinii, lua o lingură de zeamă şi o ridica în dreptul ochilor, cercetînd-o în lumină.

— Ce-ai găsit acolo, un gîndac? îl întreba uneori Grigori.

— Sau poate o muscă? adăuga Marfa.

Tînărul, care avea acum mania curăţeniei, nu se învrednicea niciodată să le răspundă, dar tot aşa proceda şi cu pîinea, cu carnea şi cu tot ce i se dădea de mîncare: ridica dumicatul în aer, se uita la el în zare, îndelung, ca la microscop, şi abia după aceea se îndupleca să-l ducă la gură. „Măi să fie, ce boier!“, mormăia Grigori, privindu-l pe sub sprîncene. Fiodor Pavlovici, auzind despre trăsneala cea nouă a lui Smerdeakov, îşi pusese în gînd să-l facă bucătar, drept care îl trimise la Moscova să-şi facă ucenicia. Smerdeakov stătuse acolo cîţiva ani şi se înapoiase acasă grozav de schimbat. Deşi foarte tînăr încă, părea ofilit, cu o faţă smochinită, gălbejită, de scopit. În sufletul lui nu se petrecuse însă, nici o schimbare: rămăsese tot atît de puţin sociabil ca şi mai înainte. După cum se aflase mai tîrziu, şi la Moscova tot aşa, nimeni nu putuse să scoată o vorbă din gura lui; oraşul nu-i trezise nici un interes, aşa că nici nu văzuse mare lucru, iar ceea ce apucase să vadă nu-i reţinuse cîtuşi de puţin atenţia. Fusese o singură dată la teatru, dar ieşise de acolo îmbufnat şi morocănos. În schimb, se întorsese acasă dichisit, cu haine frumoase, cu albituri şi cu un surtuc foarte curat, pe care-l peria cu grijă de două ori pe zi, iar cizmele elegante de box şi le ungea cu un vacs englezesc special, lustruindu-le pînă străluceau ca oglinda. Era un excelent bucătar. Fiodor Pavlovici se gîndise să-i plătească o simbrie; toţi banii pe care-i primea Smerdeakov îi dădea pe îmbrăcăminte, pomezi, parfumuri etc. Cu toate astea, avea acelaşi dispreţ pentru sexul feminin, ca pentru toată lumea, în general; era scorţos cu femeile şi le ţinea la distanţă. Fiodor Pavlovici începuse acum să-l privească cu alţi ochi. Crizele lui se repetau din ce în ce mai des şi, în zilele cînd nu se simţea bine, Marfa Ignatievna gătea ea, ceea ce trebuie să spunem că nu-i convenea deloc lui Fiodor Pavlovici.

— Ce-i cu tine, băiete, de ai mereu crize? îl întreba el uneori, uitîndu-se chiorîş la bucătar şi cercetîndu-l cu ochi scrutător. Barem de te-ai însura şi tu odată ori poate aştepţi să-ţi găsesc eu o nevastă?...

Smerdeakov pălea de necaz, dar nu răspundea nimic. Pînă la urmă, Fiodor Pavlovici îl lăsa în apele lui. Se mulţumea să ştie că

avea un om cinstit lîngă casă, lucru de care se convinsese definitiv, pentru că Smerdeakov n-ar fi furat pentru nimic în lume şi nici nu s-ar fi atins de un lucru ce nu era al lui. Într-o zi, fiind beat, Fiodor Pavlovici pierduse prin curte, prin noroi, trei hîrtii de cîte o sută de ruble, pe care tocmai le primise de la cineva; nu băgase de seamă că dispăruseră decît a doua zi, dar în timp ce se scotocea prin buzunare, zări cîteştrele hîrtiile pe masă. Cum şi de unde răsăriseră acolo? Smerdeakov, pasămite, le găsise în curte şi le adusese în casă încă din ajun. „Măi băiete, n-am ce zice, om ca tine mai rar!“, îl lăudase atunci Fiodor Pavlovici, răsplătindu-l cu zece ruble. Fiodor Pavlovici – cred că e cazul s-o spunem – nu numai că era pe deplin încredinţat de cinstea lui, dar în felul său chiar ţinea la el, deşi Smerdeakov îl privea tot atît de întunecat cum se uita îndeobşte la toată lumea şi tăcea mai tot timpul. Mare minune cînd scotea vreun cuvînt! Dacă pe vremea aceea i-ar fi venit cuiva în minte să se întrebe ce putea, oare, să-l intereseze pe flăcăul acela, la ce se gîndea, cu siguranţă că n-ar fi reuşit să desluşească nimic pe figura lui, privindu-l. Şi cu toate astea, i se întîmpla uneori, fie în casă, fie prin curte sau chiar în plină stradă, să se oprească locului şi să stea aşa, îngîndurat, zece minute în şir. Un fizionomist care s-ar fi uitat la el mai de aproape ar fi zis, probabil, că nu era vorba de un efort de gîndire sau de vreo preocupare precisă, ci mai curînd de un fel de meditaţie în gol. Pictorul Kramskoi are un tablou excelent intitulat *Contemplaţie*, reprezentînd o cărare printre copaci şi în mijlocul acesteia, într-un suman jerpelit, cu nişte opincuţe prăpădite în picioare, stînd locului singur-singurel, un ţărănuş rătăcit, cu aerul că nu se gîndeşte la ceva precis, ci mai curînd „contemplă“ ceva. Dacă i-ai da un brînci, ar tresări deodată şi s-ar uita la tine, ca şi cum s-ar fi trezit din somn, fără să înţeleagă ce se întîmplă. Ce-i drept, s-ar dezmetici numaidecît, dar, dacă l-ai întreba la ce s-a gîndit, n-ar putea să răspundă. În schimb, a păstrat întipărită în suflet impresia sub a cărei stăpînire se afla în timp ce şedea aşa, în contemplaţie. Toate aceste impresii, pline de farmec pentru el, se acumulează încetul cu încetul, se adună pe nesimţite în sufletul lui, fără să-şi dea seama şi, desigur, fără să ştie pentru ce

şi pentru cine; poate că după ce se vor fi depus acolo, ani şi ani de-a rîndul, la un moment dat omul va părăsi totul şi, luînd calea pribegiei, va pleca la Ierusalim ca să-şi caute mîntuirea sau poate va da foc satului în care s-a născut, dacă nu cumva le va face pe amîndouă. Asemenea contemplatori abundă în mijlocul poporului. Probabil că Smerdeakov era unul dintre ei; şi el de bună seamă îşi aduna impresiile cu nesaţ, fără să ştie pentru ce.

VII

O controversă

Aşadar, măgarul Iui Varlaam prinsese grai. Obiectul discuţiei era destul de ciudat: dimineaţa, în timp ce-şi făcea tîrguielile la băcănia negustorului Lukianov, Grigori auzise pe cineva povestind că un soldat rus care căzuse prizonier undeva, prin nu ştiu ce ţinuturi îndepărtate, la graniţa dinspre Asia, fiind silit sub ameninţarea cu moartea şi a celor mai cumplite torturi să se lepede de legea creştină şi să treacă la islamism, nu se înduplecase în ruptul capului să-şi schimbe credinţa, drept care fusese schingiuit şi jupuit de viu şi-şi dăduse duhul preamărind numele lui Hristos, lucruri care se aflau scrise în ziarul sosit chiar în ziua aceea. Servind la masă, Grigori povestise toată pătărania. Lui Fiodor Pavlovici îi plăcea spre sfîrşitul prînzului, cînd era la desert, să glumească şi să stea de vorbă cu cineva, fie şi cu Grigori. Iar în ziua aceea se simţea în largul lui, era binedispus şi cu gîndurile cam răvăşite. După ce ascultase istorisirea lui Grigori, sorbind cîte puţin din păhăruţul de coniac, îşi dăduse cu părerea, spunînd că soldatul cu pricina trebuia trecut neapărat în rîndul mucenicilor, iar pielea jupuită adusă undeva, la vreo mănăstire: „Vă închipuiţi cum ar da lumea năvală şi ce de bănet s-ar aduna!“, încheiase el. Văzînd că Fiodor Pavlovici nu era cîtuşi de puţin

înduioşat, dimpotrivă, începuse să ia în deşert, ca de obicei, lucrurile sfinte, Grigori făcuse o mutră acră. Tocmai atunci Smerdeakov, care stătea lîngă uşă, se găsise să rînjească în bătaie de joc. Bucătarului îi era cînd şi cînd îngăduit să servească şi el la masă, mai ales la desert, iar de la venirea lui Ivan Fiodorovici nu era zi în care să lipsească de la postul lui.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Fiodor Pavlovici, văzîndu-l că rînjeşte şi înţelegînd că voia să dea în Grigori.

— Uite-aşa, răspunse prompt Smerdeakov cu glas tare, mă gîndeam la isprava soldatului şi-mi ziceam c-o fi, nu zic nu, un lucru vrednic de laudă, dar, ca să spun drept, cred că n-ar fi fost nici un păcat dacă, strîns cu uşa, s-ar fi lepădat şi de legea lui Hristos, şi de taina botezului ca să scape cu viaţă, fiindcă, oricum, mai tîrziu putea să-şi ispăşească slăbiciunea săvîrşind alte fapte bune.

— Cum aşa nici un păcat?! se oţărî la el Feodor Pavlovici. Minţi, pentru o vorbă ca asta să ştii c-o să mergi drept în iad şi ce-o să te mai prăjească acolo şi pe o parte, şi pe alta, ca pe o ciozvîrtă de berbec!...

Alioşa intrase pe uşă tocmai cînd discuţia era în toi. Fiodor Pavlovici, după cum am văzut, îi făcuse o primire cît se poate de călduroasă.

— Ai picat la ţanc, la ţanc ai picat! chicotea el fericit, silindu-l să se aşeze şi să asculte.

— Socoteala asta cu ciozvîrta de berbec nu-i adevărată, vă spun eu că n-o să se întîmple nimic şi nici n-ar trebui să se întîmple, dacă-i pe dreptate, ripostă grav Smerdeakov.

— Cum pe dreptate? se miră în gura mare Fiodor Pavlovici, din ce în ce mai vesel, făcîndu-i semn lui Alioşa cu genunchiul.

— Ce ascultaţi la ticălosul ăsta! se burzului mînios Grigori, privindu-l drept în ochi pe Smerdeakov.

— Mai încet cu ticăloşia, Grigori Vasilievici! i-o reteză liniştit şi stăpîn pe sine Smerdeakov. Să stăm strîmb şi să judecăm drept: dacă am ajuns în mîinile unor nelegiuiţi şi ei îmi cer să hulesc numele Domnului meu şi să mă lepăd de taina botezului, am tot

dreptul s-o fac, pentru că aşa-mi spune cugetul meu şi pentru că aici nu mai încape vorba de păcat!

— Ai mai spus-o o dată, lasă poliloghiile, mai bine dovedeşte că aşa este! strigă Fiodor Pavlovici.

— Ciorbă-lungă! bombăni scîrbit Grigori.

— Mai încet cu ciorbă-lungă, Grigori Vasilievici, măsoară-ţi cuvintele şi cată să judeci cu capul! Căci nici n-o să apuc bine să le spun nelegiuiţilor: „Mă lepăd de legea creştinească şi afurisesc numele Domnului-Dumnezeului meu cel adevărat“, şi pe loc, chiar în momentul cînd am să rostesc vorbele astea, pronia cerească mă va judeca, aruncînd asupra mea anatema, şi voi fi urgisit din sînul sfintei biserici ca orice păgîn. Aşa o să se întîmple, cum vă spun, chiar în clipa cînd voi avea pe limbă vorbele astea, ba mai mult, în clipa cînd mă voi gîndi numai să le rostesc; n-o să treacă nici un sfert de secundă şi gata – am şi fost afurisit! Nu-i aşa, Grigori Vasilievici?

Se vedea că simte o vădită plăcere să-l ia martor pe Grigori, cînd, de fapt, răspundea la întrebările puse de stăpînu-său; şi cu toate că îşi dădea foarte bine seama de asta, căuta să dea impresia că Grigori era acela care-l trăgea de limbă.

— Ivan! strigă deodată Fiodor Pavlovici. Apleacă-te să-ţi spun ceva la ureche. Ştii, toate astea le spune pentru tine, ca să-l lauzi. Fă-i pe plac.

Ivan Fiodorovici ascultă cu toată seriozitatea destăinuirea bătrînului, care părea grozav de încîntat.

— Stai, Smerdeakov, taci o clipă! îi strigă din nou Fiodor Pavlovici. Ivan, mai apleacă-te o dată! Ivan Fiodorovici se supuse din nou, cu aerul cel mai serios din lume. Mi-eşti tot atît de drag ca şi Aleoşka. Să nu crezi că nu-mi eşti drag. Vrei un pic de coniac?

— Vreau. „Văd că te-ai pilit serios, bătrîne!“, îşi spuse în sinea lui Ivan, uitîndu-se cu luare-aminte la taică-său. Era foarte atent la ceea ce spunea Smerdeakov, care părea să-i fi trezit o vie curiozitate.

— Anatema asupra ta, blestematule! izbucni pe neaşteptate Grigori. Cum ai tu obrazul să judeci, ticălosule, dacă…

— Nu sudui, nu sudui, Grigori! îi tăie vorba Fiodor Pavlovici.

— Aşteaptă puţin, Grigori Vasilievici, aşteaptă numai o clipă, lasă-mă să spun tot ce am de spus, fiindcă n-am terminat încă. În momentul cînd pronia cerească mă va osîndi, am să fiu şi eu, cum s-ar zice, un fel de păgîn; botezul pe care l-am primit o să-şi piardă harul. E ori nu e aşa?

— Concluzia, concluzia! îl zori Fiodor Pavlovici, sorbind fericit din pahar. Hai, pune punct odată!

— Şi din moment ce nu mai sînt botezat în legea creştinească, înseamnă că nu i-am minţit pe călăii mei atunci cînd m-au întrebat dacă „sînt ori nu creştin“, fiindcă însuşi Dumnezeu m-a scos din rîndul creştinilor, numai şi numai pentru gîndul ce mi-a venit în minte înainte chiar de a fi apucat să deschid gura. Iar din moment ce locul meu nu mai e printre creştini, atunci cum s-ar putea, şi cu ce drept, să mi se ceară socoteală pe lumea cealaltă ca unui creştin adevărat, că m-am lepădat de Hristos, cînd eu, numai cît mi-a trecut prin gînd să mă lepăd de el, că am şi fost surghiunit din sînul creştinătăţii? Iar dacă nu mai sînt creştin, înseamnă că nu mai pot să mă lepăd de Hristos, fiindcă nu mai am de cine să mă lepăd. Şi atunci poate cineva să-i ceară socoteală unui tătar spurcat, Grigori Vasilievici, fie şi în ceruri, pentru că nu s-a născut creştin, şi poate cineva să-1 pedepsească pentru asta că doar, vorba aceea, nimeni nu poate lua două piei de pe o vită! Şi apoi, şi Dumnezeu chiar, dacă i-ar cere cumva socoteală tătarului după moarte, gîndesc că n-o să-i dea decît o osîndă mai uşoară (şi asta numai fiindcă nu poate să-l lase aşa, nepedepsit), chibzuind că omul n-are nici o vină dacă s-a născut pe lume din părinţi spurcaţi. Doar nu poate Dumnezeu să ia cu anasîna pe tătar şi să spună zor-nevoie c-ar fi fost creştin!? Ar însemna atunci că şi Atotputernicul minte. Crezi dumneata că poate fi în stare Cel-de-Sus să spună vreodată o minciună, fie şi numai una singură?

Grigori rămase cu gura căscată, zgîindu-se la orator. Deşi nu pricepu prea bine despre ce era vorba, ceva totuşi reuşise să desluşească din încîlcitura aceea de vorbe şi încremeni locului, ca un om care s-ar fi izbit deodată cu fruntea de perete. Fiodor

Pavlovici îşi deşertă paharul şi slobozi un hohot de rîs strident.

— Alioşa, ei, cum îţi place? Văzuşi? Cazuistul! O fi fost pe la iezuiţi, Ivan. Ia ascultă, mă, duhneşti cale de o poştă a iezuit! Spune, cine te-a învăţat să vorbeşti aşa? Află că minţi, cazuistule, minţi cu neruşinare, minţi şi iar minţi! Nu mai plînge, Grigori, lasă, c-o să-l facem noi praf acum! Răspunde, măgarule! Să zicem c-ai avea dreptate faţă de schingiuitorii tăi, dar gîndeşte-te că tu, în sufletul tău, totuşi ţi-ai lepădat credinţa; singur ai spus că în aceeaşi clipă ai fost anatemizat, adică ai fost afurisit, iar aceluia asupra căruia s-a aruncat anatema fii sigur că n-o să-i fie moale, băiete, în iad! Ei, acum ce mai zici, scumpul meu iezuit?

— Fără îndoială că în sufletul meu mi-am lepădat credinţa, şi totuşi nu văd care ar fi păcatul aici... Poate numai unul mititel, adică un păcat din cele mai obişnuite.

— Cum adică, din cele obişnuite?

— Minţi, afffurisitule! şuieră printre dinţi Grigori.

— Judecă şi dumneata, Grigori Vasilievici, răspunse domol şi liniştit Smerdeakov, sigur de biruinţă, dar vrînd totuşi să facă pe mărinimosul cu cel învins. Judecă şi dumneata: *Sfînta Scriptură* spune că dacă ai cît de cît credinţă în sufletul tău, măcar cît bobul de mazăre, şi porunceşti muntelui: „ridică-te şi aruncă-te în mare“, aşa o să fie, negreşit. Dacă eu sînt un necredincios, iar dumneata atît de credincios, încît mă blestemi mereu, încearcă numai de porunceşte muntelui să se urnească din loc şi să se arunce nu în mare (fiindcă ar fi prea departe), dar uite, măcar în scursura asta clocită din spatele grădinii noastre şi ai să vezi că nici nu se va clinti măcar, oricît ţi-ai sparge dumneata pieptul poruncindu-i. Şi asta înseamnă că nici dumneata nu ai destulă credinţă, Grigori Vasilievici, şi că ştii numai să-i ocărăşti pe alţii cum îţi vine la gură. Şi apoi, trebuie să ne mai gîndim că, în zilele noastre, nu numai dumneata, dar nimeni pe lume, începînd cu cele mai simandicoase persoane şi sfîrşind cu cel mai pîrlit mujic, nu poate să urnească muntele din loc şi să-l prăvălească în mare, în afară poate de un singur om de pe faţa pămîntului, sau cel mult doi, care îşi caută mîntuirea sufletului prin cine ştie ce pustietăţi din ţara

Eghipetului, unde li s-a pierdut urma; dacă este aşa, înseamnă că toţi ceilalţi sînt nişte necredincioşi şi atunci te întreb: crezi dumneata, oare, că pe toţi aceştia, cîţi ar fi pe lume, adică întreaga omenire, în afară de cei doi pustnici, Dumnezeu o să-i afurisească şi, în marea lui îndurare, pe care i-o cunoaştem cu toţii, n-o să ierte chiar pe nimeni dintre ei? Dimpotrivă, eu, în sinea mea, chiar dacă mi s-a clătinat credinţa, nădăjduiesc totuşi c-o să capăt iertarea, spălîndu-mi păcatul în lacrimi de pocăinţă.

— Stai! strigă Fiodor Pavlovici jubilînd. Prin urmare, tu crezi că există totuşi pe lume doi oameni în stare să urnească munţii din loc? Ivan, ia aminte, uite rusul! Pe de-a-ntregul!

Ivan Fiodorovici zîmbi amuzat.

— Ai perfectă dreptate, este într-adevăr o trăsătură specifică pentru credinţa poporului.

— Eşti de acord, vasăzică! Înseamnă că am dreptate, dacă şi tu eşti de aceeaşi părere! Aleoşka, tu ce zici? Aşa este sau nu credinţa rusească?

— Nu, tocmai că Smerdeakov nu crede ca un rus, rosti grav şi hotărît Alioşa.

— Nu mă refeream la credinţa lui, ci la această trăsătură, ştii, istoria cu cei doi pustnici, numai la amănuntul acesta caracteristic, neînsemnat, dar unic în felul lui; este rusesc, nu-i aşa, rusesc sadea?

— Da, e o trăsătură într-adevăr specific rusească, încuviinţă zîmbind Alioşa.

— Vorba asta, care ţi-a ieşit din gură, merită un galben, măgarule, şi chiar ai să-l capeţi, negreşit, dar altfel să ştii că minţi, minţi şi iar minţi, auzi tu, dobitocule! Află că nimeni dintre noi nu crede, pentru că sîntem cu toţii nişte oameni superficiali, şi apoi nici nu avem timp, în primul rînd pentru că sîntem prea ocupaţi, iar în al doilea rînd pentru că Dumnezeu nu ne-a lăsat destul răgaz: a făcut ziua numai de douăzeci şi patru de ore, aşa că nu avem nici cînd să dormim cît am vrea, darămite să ne pocăim! Şi tu te-ai lepădat de credinţă faţă de călăii tăi, tocmai cînd ar fi trebuit să te gîndeşti mai presus de toate la credinţa ta şi cînd ar fi

trebuit să dovedeşti cît eşti de credincios! E sau nu-i aşa, măi băiete?

— O fi şi aşa, dar judecă şi dumneata, Grigori Vasilievici, dacă nu cumva tocmai asta îmi uşurează păcatul. Căci dacă aş crede în adevărul acestor cuvinte, dacă aş crede aşa cum ar trebui să cred, atunci ar fi un mare păcat să nu înfrunt orice chin pentru credinţa pe care o am şi să trec la legea spurcată a mahomedanilor. Atunci n-aş mai ajunge însă să înfrunt nici un fel de chinuri, pentru că ar fi suficient să-i strig muntelui: „ridică-te şi zdrobeşte-i pe călăii mei“, şi el s-ar urni din loc şi i-ar strivi ca pe nişte gîndaci, iar eu aş pleca mai departe, înălţînd cîntări de slavă Domnului-Dumnezeu. Dar dacă eu în clipa aceea am tot încercat şi i-am strigat din răsputeri muntelui: „zdrobeşte-i pe călăii mei“, şi el nici nu s-a clintit din loc, atunci, spune şi dumneata, n-aş pune la îndoială credinţa mea într-o clipă atît de cumplită, cînd aş simţi fiorul morţii? Oricum eu ştiu că nu sînt chiar întru totul vrednic să intru în împărăţia cerurilor (căci muntele nu s-a urnit la porunca mea, aşadar credinţa mea nu are nici o trecere acolo sus şi nici nu mă aşteaptă cine ştie ce răsplată în ceruri); pentru ce atunci, pe lîngă toate celelalte, m-aş lăsa jupuit de piele aşa, fără să mă aleg cu nici un folos? Căci, oricum, chiar dacă aş fi jupuit de piele pînă la jumătatea spinării, muntele tot nu s-ar clinti la porunca sau la ţipetele mele. Într-o clipă atît de înfricoşată, în care nu mai e vorba de îndoieli, ci de fiorii morţii, îţi pierzi de bună seamă şi minţile, şi tot, nu mai poţi cumpăni în vreun fel. Şi atunci, nu văd de ce ar fi atît de greu păcatul dacă, încetînd să mai caut vreun folos sau vreo răsplată, mi-aş păstra măcar pielea întreagă. De aceea mă bizui pe îndurarea Celui-de-Sus şi trag nădejde c-am să fiu iertat…

VIII

La un păhărel de coniac

Disputa luase sfîrşit. Dar întru totul ciudat, Fiodor Pavlovici, care era atît de bine dispus la început, între timp se întunecase la faţă. Încruntat, stăpînul casei mai dădu pe gît un păhărel de coniac, care era într-adevăr de prisos.

— Ia căraţi-vă de aici, iezuiţilor! se răsti la slugi. Şterge-o imediat, Smerdeakov! N-ai grijă, c-o să capeţi galbenul făgăduit, numai pleacă odată! Lasă, nu mai fi aşa amărît, Grigori, du-te acasă la Marfa, ca să-ţi aline sufletul nemîngîiat şi ca să-ţi facă patul să te culci. Nu te lasă canaliile să-ţi tihnească mîncarea! răbufni el înciudat, după ce servitorii, ascultîndu-i porunca, ieşiră pe uşă. Smerdeakov se înfiinţează aici în fiecare zi la vremea mesei. Ce o fi văzut la tine de pare atît de interesat, cu ce l-ai momit? adăugă el, adresîndu-i-se lui Ivan Fiodorovici.

— Cu nimic, răspunse acesta, i-a căşunat aşa c-aş fi un om în faţa căruia trebuie să se încline; e un slugoi, un ţopîrlan! Carne de tun sortită să cadă în primele rînduri cînd va veni momentul.

— În primele rînduri?

— Da. Şi el, şi alţii, mai buni decît el, dar bineînţeles c-au să fie şi de-alde ăştia ca el. Întîi dintr-ăştia, pe urmă şi dintre ceilalţi mai buni.

— Şi cînd o să vină momentul?

— O să izbucnească un foc de artificii, dar nu se ştie dac-o să ardă pînă la capăt. Deocamdată, poporul nu se dă în vînt după de-alde ăştia, vorbă-lungă, ca Smerdeakov.

— Ai dreptate, frăţioare, uite, vezi, unul ca ăsta, măgarul lui Varlaam, se gîndeşte şi se tot răzgîndeşte, şi cine ştie pînă la urmă unde l-o duce capul!...

— Acumulează idei, spuse Ivan zîmbind.

— Vezi tu, mi-e clar că nici pe mine nu poate să mă înghită, aşa cum nu înghite pe nimeni, nici pe tine de altfel, deşi „i-a căşunat“, cum zici tu, c-ai fi un om în faţa căruia trebuie să se încline. Cît pe Aleoşka, ce să mai vorbesc, pur şi simplu îl dispreţuieşte. Numai că ce-i al lui e-al lui, nu pune mîna pe nimic, nu umblă cu bîrfeli, e mut ca un peşte, nu spune nimic din casă, o vorbă nu suflă, şi face nişte plăcinte cu carne să te lingi pe degete! Dar, la urma urmei,

ducă-se dracului, merită să-ţi răceşti gura discutînd despre el?...

— Nu, sigur că nu.

— Cît despre ideile ce i-ar putea încolţi în minte, vorbind în general, părerea mea este că mujicul rus trebuie muştruluit cu nuiaua. Am spus-o dintotdeauna. Mujicul nostru este un ticălos, nu trebuie să-ţi fie nici atîtica milă de el, şi-i foarte bine că pînă şi astăzi mai este din cînd în cînd croit cu nuiaua. Toată vlaga pămîntului rusesc stă în nuiaua de mesteacăn. Cînd au să fie distruse pădurile, atunci să ştii de la mine c-o să se prăpădească şi pămîntul rusesc. Eu sînt pentru oamenii deştepţi. Dar dacă am încetat acum să-i biciuim, fiindcă de, sîntem prea deştepţi, în schimb mujicii au început să-şi scoată ochii între ei. Şi bine fac. Căci „cu măsura cu care măsuraţi vi se va măsura“, aşa cum zice *Scriptura*... Într-un cuvînt, vor fi răsplătiţi. Iar la noi, în Rusia, e o adevărată porcărie. Dragul meu, dacă ai şti tu cît urăsc Rusia... adică nu propriu-zis pe ea, ci toate metehnele astea... dar poate că pînă la urmă şi pe Rusia. *Tout cela c'est de la cochonnerie*[8]. Ştii ce-mi place mie? Îmi place spiritul fin, ingeniozitatea.

— Iar ai mai dat pe gît un păhărel. Cred că-ţi ajunge.

— Stai, nu mai beau decît unul şi încă unul, şi cu asta, gata, am terminat. Dar mi-ai luat vorba din gură. Odată, fiind în treacăt pe la Mokroe, am stat la taifas cu un moşneag, care uite ce mi-a povestit: „Nouă, zice, mult ne place să batem fetele, şi atunci le dăm pe mîna flăcăilor să le muştruluiască. Şi după ce flăcăul o bate măr, a doua zi ia fata de nevastă, aşa că vezi matale că şi mîndruţele au partea lor“. Auzi ce sadici! Orice ai spune, e nostim, nu? Ce-ar fi să mergem odată acolo, să vedem şi noi, ce zici? De ce-ai roşit, Aleoşka? Nu te ruşina, băieţaş! Îmi pare rău că adineaori n-am rămas şi eu la masă la egumen, ca să le fi povestit părinţeilor cum vine treaba asta cu fetele din Mokroe. Aleoşka, să nu fii supărat pe mine că l-am necăjit pe egumen. Dar, frate dragă, sînt furios. Dacă există Dumnezeu – ei, da, atunci nu zic nu, sînt vinovat şi am să dau socoteală pentru asta. Dar dacă totuşi nu există, crezi oare că tot ce le-am făcut eu cuvioşilor tăi e de ajuns? Să le tai capul şi încă ar fi puţin, ascultă-mă ce-ţi spun, pentru că

pun beţe-n roate progresului. Nu ştiu dacă mă crezi, Ivan, dar să ştii că treaba asta mă roade. Nu, văd că nu-mi acorzi nici o încredere, citesc în ochii tăi. Probabil că le dai dreptate celor care zic că nu sînt decît un măscărici. Dar tu, Aleoşka, tu ce spui, sînt sau nu sînt un măscărici?

— Nu cred că eşti un măscărici.

— Şi sînt convins că asta e părerea ta şi c-ai spus-o cu toată sinceritatea. Ai o privire deschisă şi vorbeşti din toată inima. În timp ce Ivan nu poate fi sincer. E prea trufaş pentru asta... Şi totuşi parc-aş vrea să se termine odată cu schituleţul acela al tău. Bine ar fi să se stîrpească tot misticismul de pe pămîntul rusesc, să-şi bage minţile în cap o dată pentru totdeauna toţi nătărăii! Gîndeşte-te ce de argint, ce de aur ar intra în monetăria statului!

— De ce să-l stîrpeşti, n-are nici un sens, zise Ivan.

— De ce? Pentru ca adevărul să triumfe mai curînd, iată pentru ce.

— Nu-ţi dai seama că dacă acest adevăr ar triumfa, dumneata, în primul rînd, ai fi deposedat, şi apoi... cine ştie, poate ai plăti chiar cu capul?...

— Aiurea! Şi totuşi, poate că ai dreptate... Ce prost sînt! sări deodată Fiodor Pavlovici, plesnindu-se cu palma peste frunte. Ei, păi dacă-i aşa, atunci poate să rămînă unde e schituleţul tău, Aleoşka. Iar noi, ca nişte oameni deştepţi ce sîntem, o să stăm frumos la căldurică şi o să ne desfătăm cu cîte un păhăruţ de coniac. Ivan, cine ştie, poate că aşa o fi lăsat Dumnezeu! Zi: există Dumnezeu sau nu există? Stai, spune precis, vorbeşte serios! De ce rîzi?

— Rîd, pentru că mi-am adus aminte de observaţia dumitale atît de spirituală de adineaori în legătură cu existenţa celor doi bătrîni care, după cum crede Smerdeakov, sînt în stare să urnească munţii din loc.

— Cum, şi tu crezi că s-ar putea spune acelaşi lucru şi despre mine?...

— Întocmai.

— Asta înseamnă că şi eu sînt rus get-beget, că şi eu am

trăsătura asta specific rusească. Dar ce-ai zice, filosofule, dacă te-aş prinde şi pe tine cu mîţa în sac, ei? Vrei să te prind? Dacă vrei punem rămăşag c-am să te prind chiar mîine. Şi totuşi, spune drept: există ori nu Dumnezeu? Vorbeşte omule, serios! Am nevoie de un răspuns chibzuit.

— Nu, nu există Dumnezeu.

— Aleoşka, există Dumnezeu?

— Există.

— Ivan, dar nemurirea există? Cît de cît, fie chiar atîtica?

— Nu există nici nemurire.

— Nici un fel de nemurire?

— Nimic.

— Adică un zero absolut sau mai e totuşi „ceva“? Poate că mai există „ceva“... Tot ar fi mai bine decît nimic!

— Zero absolut.

— Aleoşka, există nemurirea?

— Există.

— Şi Dumnezeu, şi nemurirea?

— Da. Nemurirea e în Dumnezeu.

— Hm! Mai curînd aş crede că dreptatea este de partea lui Ivan. Doamne, cînd stai să te gîndeşti cîtă credinţă, cîtă energie a irosit omul pentru această himeră de atîtea milenii! Cine-şi bate oare joc în halul ăsta de biata omenire? Ivan, pentru ultima oară te întreb categoric: există ori nu Dumnezeu? Te întreb pentru ultima oară.

— Şi eu îţi răspund pentru ultima oară că nu există.

— Dar atunci cine îşi bate joc de oameni, Ivan?

— Dracul, pesemne, spuse zîmbind Ivan Fiodorovici.

— Dar ce, crezi că dracul există?

— Nu, nu există nici dracul.

— Păcat. Ei, fir-ar să fie, nu ştiu ce-aş fi în stare să-i fac ăluia care l-a născocit pe Dumnezeu! Chiar dacă l-ar spînzura cu capul în jos, şi încă ar fi prea puţin!

— Dacă oamenii nu l-ar fi născocit pe Dumnezeu, n-ar fi existat civilizaţia.

— N-ar fi existat? Fără Dumnezeu?

— Nu. Şi nici coniacul n-ar mai fi fost pe lume. Ei, dar cum văd eu, pînă la urmă va trebui să-ţi luăm sticla din faţă.

— Stai, stai, stai, dragule, încă un păhărel! Mi se pare că l-am jignit pe Alioşa. Te-ai supărat, Alexei? Dragul meu Alexeicik! Băieţaşul tatii!

— Nu, de ce să fiu supărat? Îţi cunosc gîndurile. Inima dumitale este mai bună decît capul.

— I-auzi ce spune, că inima mea e mai bună decît capul! Doamne, ce tot îndrugă băiatul ăsta? Ivan, îl iubeşti pe Aleoşka?

— Îl iubesc.

— Să-l iubeşti (Fiodor Pavlovici era din ce în ce mai afumat). Ascultă, Alioşa, recunosc, am fost mojic cu stareţul tău, dar ce vrei, îmi ieşisem din fire. Tu ştii, Ivan, că bătrînul ăsta e un om de duh, nu crezi?

— Se prea poate.

— Îţi spun eu, *il y a du Piron là-dedans*[9], este un iezuit, un iezuit rus. Suflet nobil altminteri, el turbează în sinea lui cînd se gîndeşte că trebuie să joace teatru... să facă pe sfîntul.

— Dar el crede în Dumnezeu.

— Nici cît negru sub unghie. N-ai ştiut? Singur o spune oricui, adică nu chiar aşa, oricui, ci oamenilor deştepţi care vin la el. De pildă, guvernatorului Schultz i-a mărturisit scurt şi cuprinzător: *credo,* dar nu ştiu în ce.

— Serios?

— Dacă-ţi spun!... Dar să ştii că-l stimez. Are în el ceva mefistofelic sau, mai bine zis, ceva din Arbenin, parcă aşa îl cheamă, ştii care, personajul acela din romanul *Un erou al timpului nostru*... Vezi tu, bătrînul este un libidinos; atît de libidinos, că şi azi chiar mi-ar fi teamă s-o las pe fiică-mea sau nevastă-mea să se ducă la el ca să se spovedească. Să-l auzi cînd se pune el pe taclale... Acum vreo doi ani ne-a chemat la el, la un ceişor cu un păhăruţ de lichior (ştii, cuconiţele îi trimit lichioruri), şi unde a început să ne povestească despre vremile de altădată, ei, ce să-ţi mai spun, ne ţineam cu mîinile de burtă de atîta rîs... Mai ales avea una bună cu o slăbănoagă pe care a lecuit-o. „Dacă nu m-ar durea

picioarele, zicea, v-aş juca ceva.“ Ce zici de el? „Multe pozne am mai făcut şi eu în viaţă!“ Ştii că l-a pungăşit pe negustorul Demidov cu şaizeci de mii de ruble?

— Cum, i-a furat banii?

— Negustorul venise la el cu banii ca la un om de încredere. „Păstrează-mi-i dumneata, că mîine am percheziţie.“ Şi bătrînul i-a păstrat de tot. „Ce bani, zice, păi nu i-ai donat bisericii?“ „Mare ticălos eşti!“, i-am spus eu. „Nu, zice, nu sînt ticălos, am mîna largă“... A, stai, stai, că nu era el... Altcineva. Am încurcat iţele, era vorba de altcineva... nici n-am observat. Ca să vezi! Şi acum încă un păhărel şi basta, ajunge, ia sticla, Ivan! Vă înşiram aici moşi pe groşi, şi tu nici nu te-ai gîndit să mă opreşti, Ivane... de ce nu mi-ai spus că mint?

— Ştiam c-o să te opreşti singur.

— Minţi, nu m-ai oprit, pentru că nu poţi să mă suferi. Mă dispreţuieşti. Ai venit să stai la mine, în casă, şi mă dispreţuieşti.

— Bine, atunci plec; prin gura dumitale vorbeşte coniacul.

— Te-am rugat cu frumosul să te duci la Cermaşnea... pentru o zi sau două, iar tu nici habar n-ai.

— Mă duc mîine dacă insişti atît.

— Ba nu, n-o să te duci. Stai aici ca să mă spionezi, parcă eu nu ştiu, îndrăcitule, de aceea nu vrei să pleci, nu-i aşa?

Bătrînul nu-şi mai găsea astîmpăr. Sînt unii beţivi care la un moment dat, cînd li se urcă băutura la cap, de unde pînă atunci erau la locul lor, simt deodată nevoia să-şi dea arama pe faţă şi să facă scandal.

— Ce te uiţi aşa la mine? Crezi că nu citesc în ochii tăi? Te uiţi la mine şi parcă spui: „Ce mutră de beţiv!“. Privirea ta mă suspectează, nu văd în ea decît dispreţ... Ştii tu foarte bine pentru ce ai venit... Cînd Aleoşka se uită la mine, îi rîd ochii. Aleoşka nu mă dispreţuieşte. Alexei, să nu-l iubeşti pe Ivan...

— Nu te supăra pe fratele meu! De ce-l jigneşti? îl înfruntă brusc Alexei.

— Se poate, da, se prea poate, mai ştii? Uf, cum mă doare capul. Ia de aici coniacul, Ivan, a treia oară îţi spun! (Căzu pe gînduri

cîteva clipe şi deodată avu un zîmbet viclean, stăruitor.) Nu te supăra, Ivane, nu te supăra pe mine că-s om bătrîn şi fără minte. Ştiu că nu mă iubeşti, dar nu fi supărat! Nici n-ai pentru ce să mă iubeşti. Ai să pleci, nu-i aşa, la Cermaşnea… vin şi eu după aceea şi-ţi aduc ceva bun. Am să-ţi arăt acolo o fetişcană, ehei, de cînd am pus ochii pe ea! Deocamdată umblă încă desculţă. Să nu te sperii de fetişcanele care umblă cu picioarele goale şi să nu strîmbi din nas – nu ştii ce perle găseşti printre ele!… şi îşi sărută vîrful degetelor. Pentru mine… se învioră el deodată, ca şi cum s-ar fi trezit subit din beţie în clipa cînd atacase subiectul lui preferat. Pentru mine!… Of, copii, copii! Copilaşii, purceluşii tatii, pentru mine… de cînd trăiesc n-a existat o singură femeie urîtă, asta mi-e legea! Puteţi voi pricepe una ca asta? Aş, da' de unde! În vinele voastre curge lapte, nu sînge, nici n-aţi ieşit încă bine din găoace! Pe cinstea mea, la orice femeie poţi să găseşti ceva, ei, fir-ar să fie, ceva interesant, ceva ce nu găseşti decît la ea, numai să ştii să cauţi şi să ai ochi buni! Este şi ăsta un talent! Pentru mine nu există femeie slută; ajunge că-i femeie, asta face mai mult ca orice… Da' ce puteţi voi să înţelegeţi!… Pînă şi *les vieilles filles*[10], chiar şi la ele descoperi uneori cîte ceva, că-ţi stă mintea în loc cum de au putut fi oameni atît de dobitoci încît să nu observe nimic şi le-au lăsat aşa să se ofilească! Pe o sărăntoacă sau pe o slută trebuie întîi şi-ntîi s-o uimeşti, îţi spun eu, aşa trebuie să procedezi. N-ai ştiut? Sigur, trebuie s-o uimeşti, să-i iei piuitul, s-o faci să se uite la tine în extaz, buimacă şi ruşinată că ditai boierul a putut să se îndrăgostească de o huidumă ca ea, boccie şi negricioasă. Zău, mare noroc că pe lume sînt şi vor fi întotdeauna mujici şi boieri şi că oricînd se va afla pe faţa pămîntului cîte o fetişcană care să spele podele şi un stăpîn care să-i poruncească; atîta şi încă ar fi de ajuns pentru ca viaţa să poată fi fericită! Bunăoară… să-ţi spun ceva, Aleoşka, pe răposata maică-ta am ştiut totdeauna s-o uimesc, bineînţeles însă în alt mod. Nu prea era ea obişnuită cu alintările; numai aşa, cîteodată, cînd mi se năzărea mie, mă aruncam la pămînt în faţa ei, mă tîram în genunchi şi-i sărutam picioruşele, şi totdeauna, să ştii, totdeauna – îmi aduc aminte ca acum – o făceam

să rîdă, un rîs mărunţel, tremurat, ascuţit, nu prea tare însă, un rîs nervos, cu totul special. Rîsul ăsta numai ea îl avea. Ştiam că aşa începe de obicei criza, că a doua zi o să se zbuciume din nou ca turbată şi că rîsul acela mărunţel nu însemna beatitudine, dar – cu toate că nu era decît o iluzie – în fond era totuşi beatitudine! Ca să vezi cum se descoperă esenţialul în toate cînd ştii cum să procedezi! Într-o zi, Beleavski – un tînăr chipeş şi putred de bogat, care-i făcea ochi dulci şi se înnădise de la o vreme pe la noi – la mine în casă, de faţă cu ea chiar, mi-a tras o palmă. Şi ce crezi, ea, oaia, era cît pe ce să-mi scoată ochii pentru palma aceea, aşa s-a repezit la mine: „Te-a bătut, te-a bătut, a îndrăznit să dea în tine, ţi-a tras o palmă! Se vede, zice, c-ai vrut să mă vinzi lui… Altminteri, cum putea să-şi permită unul ca el să te lovească aşa, în faţa mea?! Nici să nu te mai arăţi în ochii mei! Acum să te duci, auzi tu, chiar acum să-l provoci la duel!“… A trebuit să merg cu ea la mănăstire, să se potolească, nu ştiu ce i-o fi descîntat acolo preacuvioşii. Dar, uite, asta mi-e crucea, să ştii Alioşa, că n-am jignit-o cu ceva pe biata apucată, draga de ea! Doar o singură dată, în primul an de căsnicie: prea se închina toată ziua, mai ales păzea cu sfinţenie sărbătorile Născătoarei, şi atunci mă dădea afară din iatac. Şi, într-o bună zi, ce m-am gîndit eu, ia hai s-o lecuiesc de misticism! „Priveşte, i-am zis, uite icoana pe care tu o crezi făcătoare de minuni; chiar acum am s-o iau din cui şi am s-o scuip în faţa ta şi ai să vezi că n-o să păţesc nimic!“… Doamne, ce ochi a făcut, credeam c-o să mă strîngă de gît: a sărit deodată, a dat din mîini, apoi şi-a acoperit faţa, a început să tremure şi a căzut jos… aşa moale, ca o cîrpă… Alioşa! Alioşa! Ce-i cu tine, ce s-a întîmplat?

Bătrînul se ridică brusc, speriat. Din momentul în care începuse să vorbească despre maică-sa, tînărul se schimbase la faţă clipă cu clipă. Se înroşise ca focul, îi ardeau ochii în cap şi-i tremurau buzele… Bătrînul beţiv vorbea mai departe, împroşcînd cu scuipat, fără să bage de seamă nimic, pînă cînd, deodată, cu Alioşa se petrecu ceva curios, ceva ce reproducea gest cu gest descrierea manifestărilor „apucatei“: tînărul sări de la masă, întocmai cum se pare că făcuse maică-sa după spusele bătrînului, dădu din mîini,

îşi acoperi faţa cu palmele şi se prăbuşi pe scaun, zbătîndu-se cuprins de o criză de isterie, cutremurat tot de un plîns mut, sfîşietor. Asemănarea cu maică-sa era atît de uluitoare, încît bătrînul rămase pur şi simplu înmărmurit.

— Ivan, Ivan, apă, iute, apă! Aşa făcea şi ea, exact aşa! Întocmai ca maică-sa! Ia o gură de apă şi stropeşte-l, aşa o potoleam şi pe ea. Din cauza maică-sii, numai din cauza ei s-a tulburat... îi şopti el lui Ivan.

— Mi se pare c-a fost şi mama mea, dumneata ce crezi? izbucni deodată Ivan, mînios şi dispreţuitor.

Bătrînul tresări sub privirea lui, ce scăpăra scîntei. Şi în momentul acela se petrecu ceva tot atît de ciudat, ceva ce nu ţinu mai mult de o clipă: bătrînul, se pare, uitase cu desăvîrşire că Alioşa şi cu Ivan avuseseră aceeaşi mamă...

— Cum maică-ta? murmură el zăpăcit. De ce spui aşa? Despre care mamă vorbeşti?... Parcă ea... Ei, fir-ar să fie! Aşa e, a fost şi maică-ta! Auzi drăcie! Unde mi-era capul? Niciodată n-am păţit aşa ceva, iartă-mă, şi eu care credeam că... He-he-he! se opri. Un zîmbet stupid de om beat îi lăţi gura pînă la urechi.

În momentul acela, în antreu se stîrniră o zarvă şi o gălăgie nemaipomenită, se auziră strigăte furioase, apoi uşa se trînti de perete şi Dmitri Fiodorovici dădu buzna în salon. Speriat, bătrînul se repezi la Ivan:

— Mă omoară, mă omoară! Nu-l lăsa, nu-l lăsa! ţipă el, agăţîndu-se de haina lui Ivan Fiodorovici.

IX

Senzualii

Grigori şi Smerdeakov se năpustiră în odaie pe urmele lui Dmitri Fiodorovici. Se luptaseră cu el în antreu, încercînd să-l

împiedice (aşa cum le dăduse poruncă Fiodor Pavlovici cu cîteva zile mai înainte) să intre în casă. Folosindu-se de momentul în care Dmitri Fiodorovici se opri ca să se uite împrejur, după ce izbuti să pătrundă în salon, Grigori ocoli masa, trînti cele două canaturi ale uşii care ducea spre celelalte încăperi şi se proţăpi în dreptul ei, cu braţele date în lături, ca răstignit, gata să apere intrarea, ca să spunem aşa, pînă la ultima picătură de sînge. Văzînd acest lucru, Dmitri scoase un strigăt, mai bine zis un răcnet răsunător, şi tăbărî asupra bătrînului servitor.

— Aha, prin urmare-i acolo! Acolo aţi ascuns-o! Dă-te la o parte, ticălosule! şi încercă să-l smucească din loc pe Grigori, care îl îmbrînci cît colo.

Turbat de mînie, Dmitri ridică mîna şi-l lovi cu toată puterea. Bătrînul se prăbuşi ca mort, iar Dmitri sări peste trupul lui şi intră valvîrtej în celelalte odăi.

Palid şi tremurînd tot, Smerdeakov rămase în salon, în celălalt colţ al camerei, strîns lipit de Fiodor Pavlovici.

— E aici, striga Dmitri Fiodorovici, am văzut-o cu ochii mei cînd a cotit spre casă, dar n-am apucat să mă ţin după ea! Unde este?

Însă în momentul în care fecioru-său ţipase: „E aici!“, se întîmplă ceva cu totul inexplicabil cu Fiodor Pavlovici. Ca prin farmec, orice urmă de spaimă îl părăsi.

— Puneţi mîna pe el, ţineţi-l! urlă el, repezindu-se după Dmitri Fiodorovici. Grigori se ridică de jos, încă buimac din pricina loviturii. Ivan Fiodorovici şi Alioşa alergară după bătrîn. În cea de-a treia cameră se auzi deodată un zgomot, ca şi cum s-ar fi prăbuşit ceva pe jos, făcîndu-se zob: era un vas mare de sticlă (fără prea mare valoare), aşezat pe un soclu de marmură, pe care Dmitri Fiodorovici îl răsturnase în fugă.

— Puneţi mîna pe el! Prindeţi-l! Ajutor! ţipa bătrînul.

Ivan Fiodorovici şi Alioşa îl ajunseră din urmă pe tatăl lor şi, de bine, de rău, îl făcură să se întoarcă în salon.

— De ce te ţii după el? Vrei să te omoare? se răsti mînios Ivan Fiodorovici.

— Vanicika, Leoşecika! Înseamnă că Gruşenka e aici! Aţi auzit,

zicea c-a văzut-o cînd a intrat...

I se puse un nod în gît. Nu se aştepta ca Gruşenka să vină chiar în ziua aceea şi vestea c-ar fi în casă îl făcuse dintr-odată să-şi iasă din minţi. Tremura din toate încheieturile şi, văzîndu-l, ai fi zis că înnebunise.

— Păi ce, n-ai fi văzut-o dacă ar fi venit? îi strigă Ivan.

— O fi intrat prin dos?

— Uşa e încuiată şi cheia e la dumneata în buzunar...

Dmitri se înapoie în salon. Găsise, fireşte, uşa din dos încuiată. Şi cheia, într-adevăr, se afla în buzunarul lui Fiodor Pavlovici. Pretutindeni toate ferestrele erau de asemenea închise; prin urmare, Gruşenka nu avea pe unde să intre şi nici pe unde să iasă.

— Pune mîna pe el! strigă din nou cu un glas piţigăiat Fiodor Pavlovici cînd dădu iarăşi cu ochii de feciorul cel mare. Mi-a furat banii din dormitor!

Şi, smulgîndu-se din braţele lui Ivan, se repezi la Dmitri. Acesta îşi ridică mîinile şi, înşfăcîndu-l de cele două smocuri de păr care îi mai rămăseseră pe la tîmple, îl smuci zdravăn şi-l buşi de podele. Îl mai lovi apoi de cîteva ori cu tocul încălţămintei în obraz. Bătrînul gemu sfîşietor. Deşi nu era aşa de voinic ca fratele lui, Ivan Fiodorovici îl cuprinse în braţe pe Dmitri şi-l tîrî de lîngă bătrîn. Alioşa, încordîndu-şi toate puterile, îi sări în ajutor, înlănţuindu-l pe atacator din faţă.

— Ce faci, nebunule, vrei să-l omori?! răcni Ivan.

— Aşa-i trebuie! ţipă Dmitri gîfîind. Nu-i nimic dacă a scăpat cu zile acum, mai vin eu pe aici şi, pînă la urmă, tot îi vin de hac! N-o să-l puteţi păzi!

— Dmitri! Pleacă, pleacă imediat! strigă autoritar Alioşa.

— Alexei! Spune-mi tu, numai în tine am încredere: Gruşenka a fost adineaori aici sau n-a fost? Am văzut-o cu ochii mei cum a trecut drumul încoace, cînd a ieşit din ulicioară. Am strigat-o şi atunci a fugit...

— Îţi jur că n-a fost aici şi că nimeni n-o aştepta astăzi!

— Dar am văzut-o cu ochii mei... Înseamnă că ea... Lasă că aflu eu numaidecît unde e! La revedere, Alexei! Nici o vorbă lui Esop

despre bani, du-te chiar acum la Katerina Ivanovna şi zi-i aşa cum ţi-am poruncit: „M-a trimis să-ţi spun: rămîi cu bine mă-nţelegi? Rămîi cu bine! Auzi tu: rămîi cu bine, şi basta!“. Şi încearcă să-i descrii scena.

În vremea asta, Ivan şi Grigori apucaseră să-l ridice pe bătrîn de jos şi să-l aşeze într-un fotoliu. Avea tot obrazul însîngerat, însă era lucid şi sorbea fiecare cuvînt al lui Dmitri. Tot avea impresia că Gruşenka se ascundea undeva în casă. Înainte de a ieşi din salon, Dmitri Fiodorovici îi aruncă o privire plină de ură tatălui său.

— Nu-mi pare rău cîtuşi de puţin că te-am umplut de sînge! strigă el. Fereşte-te, bătrîne, vezi să nu ţi se spulbere visul, pentru că şi eu am unul! Te blestem şi... nu mai vreau să ştiu în vecii vecilor că-ţi sînt fecior!... Şi ieşi ca o furtună pe uşă.

— E aici, nu se poate, trebuie să fie aici! Smerdeakov, Smerdeakov, abia horcăia bătrînul, chemîndu-şi cu degetul sluga.

— Nu-i aici, bătrîn nebun ce eşti! se răsti la el, furios, Ivan. Poftim, a leşinat! Apă, un prosop!! Mişcă, Smerdeakov!

Smerdeakov alergă după apă. Fiodor Pavlovici fu dezbrăcat, dus în dormitor şi întins pe pat. Îi înfăşurară capul cu un prosop ud. Slăbit din pricina coniacului, a emoţiilor puternice şi a loviturilor pe care le primise, bătrînul, cum puse capul pe pernă, închise ochii şi aţipi. Ivan Fiodorovici şi Alioşa se înapoiară în salon. Smerdeakov se pregătea tocmai să ducă afară cioburile vasului spart, în timp ce Grigori stătea lîngă masă, întunecat la faţă şi cu ochii pironiţi în pămînt.

— Ar trebui să-ţi pui ceva rece la cap şi să te culci şi tu, îl sfătui Alioşa. Lasă că avem noi grijă de el; fratele meu te-a lovit rău... la cap.

— A îndrăznit să dea în mine! rosti răspicat şi cu obidă Grigori.

— A îndrăznit să dea şi în tata... nu numai în tine! răspunse Ivan cu o strîmbătură.

— L-am scăldat în covată... şi el cum a putut... repetă Grigori.

— Pe naiba, dacă nu l-aş fi smuls din mîinile lui, poate că-l omora. Crezi că mult îi trebuie lui Esop? îi şopti Ivan lui Alioşa.

— Doamne fereşte! exclamă acesta.

— De ce Doamne fereşte? urmă pe acelaşi ton Ivan, cu faţa crispată de ură. O lighioană înghite pe alta. Şi cale bună... Alioşa se scutură ca străbătut de un fior. În ce mă priveşte, probabil că aş face totul ca să împiedic un omor, aşa cum am făcut şi acum. Rămîi aici, Alioşa, eu mă duc să fac cîţiva paşi prin curte, mă doare capul.

Alioşa se duse în iatacul bătrînului şi se aşeză acolo, după paravan, la căpătîiul lui, stînd mai bine de o oră. La un moment dat, taică-său deschise ochii şi se uită la el, căutînd parcă să-şi adune gîndurile şi să cumpănească ceva în minte. O nelinişte cumplită i se zugrăvi pe faţă.

— Alioşa, şopti el îngrijorat, unde-i Ivan?

— În curte, îl doare capul. Ne păzeşte.

— Dă-mi oglinjoara, e acolo, adu-mi-o încoace!

Alioşa îi întinse o oglinjoară rotundă pe care o găsise pe scrin. Bătrînul se privi: i se umflase nasul, şi pe frunte, deasupra sprîncenei stîngi, se zărea o vînătaie zdravănă.

— Ce zice Ivan? Alioşa, dragul meu, singurul meu copil, mi-e frică de Ivan; mi-e frică de el mai mult decît de celălalt. Numai de tine nu mi-e teamă...

— Nici de Ivan nu trebuie să te temi. E iute la mînie, dar să ştii c-o să te apere.

— Alioşa, şi celălalt? A şters-o la Gruşenka, nu-i aşa? Dragul meu, îngeraşule, spune-mi adevărul: adineaori Gruşenka a fost aici sau n-a fost?

— Nimeni n-a văzut-o. A fost numai o părere, nici n-a dat pe aici!

— Dacă Mitka vrea să se însoare cu ea, n-are decît!

— Dar n-o să vrea ea să-l ia.

— N-o să-l ia, n-o să-l ia, n-o să-l ia, îţi spun eu! Pentru nimic în lume n-o să-l ia!... repeta întruna bătrînul, ca şi cum lucrul acesta i-ar fi făcut o plăcere deosebită. Fericit, apucă mîna lui Alioşa şi i-o strînse la piept. Ochii îi sclipeau, înlăcrimaţi. Ştii, iconiţa aceea a Născătoarei, despre care vorbeam adineaori, ia-o şi ţine-o tu. Poţi să te întorci la mănăstire, îţi dau voie... am glumit, nu te supăra... Mă doare capul Alioşa... Lioşa, hai, împacă-mi inimioara,

îngeraşule, şi spune-mi adevărul!

— Tot mai vrei să ştii dacă a fost ori nu aici? rosti îndurerat Alioşa.

— Nu, nu, nu, te cred pe cuvînt, dar uite ce-aş vrea: du-te tu la Gruşenka sau fă în aşa fel ca s-o vezi. Descoase-o, auzi tu, descoase-o, caută să afli din două cuvinte, ghiceşte după ochii ei la cine vrea să se ducă: la el ori la mine? Cum? Ce ai zis? Hai, spune, poţi ori nu poţi?

— Am s-o întreb, dacă o văd, murmură Alioşa peste măsură de încurcat.

— Nu, ţie n-o să-ţi spună nimic, îi luă vorba din gură bătrînul, e o şerpoaică. O să-ţi sară de gît şi o să-ţi spună că vrea să rămînă cu tine. Nu ştii ce fiinţă vicleană şi neruşinată e! Nu, nu, tu nu te poţi duce la ea!

— Şi nici n-ar fi frumos, tată, zău, n-ar fi frumos deloc!

— Unde te-a trimis el adineaori, cînd a strigat „Du-te“ şi a luat-o apoi la goană?

— La Katerina Ivanovna.

— După bani? Te-a trimis să-i ceri bani?

— Nu, nu după bani.

— E lefter, n-are o para chioară. Ascultă, Alioşa, eu am să stau noaptea asta şi am să chibzuiesc. Tu du-te, vezi, poate c-o întîlneşti... Vino iar, mîine, de dimineaţă, auzi, să vii neapărat. Mîine am să-ţi spun vreo două vorbe, ai să vii?

— Da.

— Dacă vii, fă-te că ai venit aşa, singur, ca să mă vezi. Nu trebuie să ştie nimeni că eu te-am chemat. Să nu-i spui nimic lui Ivan.

— Bine.

— Du-te, îngeraşule, mi-ai luat apărarea adineaori, asta n-am s-o uit niciodată. Şi mîine am să-ţi spun două vorbe... numai că trebuie să mă mai gîndesc...

— Cum te simţi?

— Mîine am să fiu pe picioare, sănătos, da, da, sănătos tun!

În timp ce străbătea curtea, Alioşa îl zări pe Ivan stînd pe laviţa

de la poartă; îşi nota ceva cu creionul în carneţel. Alioşa îi aduse la cunoştinţă că bătrînul se trezise şi era lucid şi că-l lăsase să se ducă peste noapte să doarmă la mănăstire.

— Să ştii, Alioşa, că mi-ar face mare plăcere să te văd mîine dimineaţă, spuse Ivan prietenos, ridicîndu-se pe jumătate de pe bancă.

Alioşa rămase surprins de cordialitatea cu care-i vorbise.

— Trebuie să mă duc mîine la doamna Hohlakova, îi răspunse el. Şi poate că şi la Katerina Ivanovna, dacă n-o găsesc astăzi acasă...

— Te duci totuşi la ea! Să-i spui „rămîi cu bine şi basta“? Da? zîmbi Ivan. Alioşa se fîstîci. Mi se pare că, din urletele lui de adineaori şi din cîte mi-a mai spus înainte, am cam priceput despre ce-i vorba. Dmitri te-a rugat – nu-i aşa? – să te duci la dînsa şi să-i spui din parte-i că... în sfîrşit, că-şi ia rămas bun de la ea.

— Frate! Cum o să se isprăvească, oare, toată nebunia asta în care au intrat Dmitri şi cu tata? exclamă deodată Alioşa.

— Cine ştie?! Poate că-n nici un fel: lucrurile au să se potolească de la sine. Femeia asta trebuie să fie o bestie. În orice caz, deocamdată, trebuie să-l păzim pe bătrîn să nu facă un pas afară din casă, iar pe Dmitri să nu intre înăuntru.

— Frate, aş vrea să-ţi mai pun o întrebare: crezi, că orice om are dreptul să-şi judece semenii şi să hotărască cine merită să trăiască pe lume şi cine nu?

— Ce caută aici meritele? De cele mai multe ori, întrebarea îşi află de la sine răspunsul în inima oamenilor, însă nu ţinînd seama de meritele celorlalţi, ci de alte considerente, mult mai fireşti. Cît despre drept, cine nu are dreptul să dorească?

— Da, dar nu moartea altuia.

— Şi de ce nu chiar şi moartea? Ce rost are să te minţi singur cînd toţi oamenii trăiesc aşa şi poate nici n-ar fi în stare să trăiască altfel. Te gîndeai la ceea ce-am spus mai înainte: „două lighioane care se înghit una pe alta?”. Dă-mi voie, în cazul acesta, să te întreb: mă socoţi şi pe mine capabil, la fel ca pe Dmitri, să vărs sîngele lui Esop, adică să-l omor? Da?

— Vai de mine, nu, Ivan! Nici nu mi-a trecut prin minte aşa ceva! Şi nu cred că Dmitri ar putea fi capabil...

— Îţi mulţumesc, oricum, zîmbi Ivan. Să ştii că totdeauna am să-i iau apărarea. Cît priveşte dorinţele, dă-mi voie să-mi iau toată libertatea. La revedere, pe mîine! Nu mă judeca şi nu te uita la mine ca la un criminal, adăugă el zîmbind.

Fraţii îşi strînseră cu putere mîinile, aşa cum nu şi le mai strînseseră niciodată pînă atunci. Alioşa simţi că fratele său voia să se apropie de el şi că făcuse primul pas cu un anumit scop, călăuzit de o intenţie precisă.

X

Amîndouă împreună

Alioşa părăsi casa părintească mai abătut şi mai descurajat decît la venire. Gîndurile îi erau răvăşite, destrămate; se temea totuşi să şi le adune şi să tragă o concluzie din conflictele dureroase la care asistase în ziua aceea. În sufletul lui stăruia un simţămînt ce se îngemăna cu deznădejdea, pe care nu-l mai încercase pînă atunci. Şi, dominînd totul, se înălţa, ca un munte, întrebarea fatală, cea care îl preocupa mai presus de orice, deşi nu putea să-i găsească nici un răspuns: cum se va sfîrşi toată încurcătura cu femeia aceea îngrozitoare, încurcătură în care tatăl şi fratele său Dmitri erau amîndoi amestecaţi? Cu puţin mai înainte fusese martor la ciocnirea lor. Era acolo, doar, şi-i văzuse faţă în faţă. Singurul, pe drept cuvînt, nefericit, cumplit de nefericit, nu era decît Dmitri: pe el îl pîndea adevărata nenorocire. Şi pe lîngă el mai erau şi alţii pe care lucrurile acestea îi priveau mult mai mult decît şi-ar fi închipuit. Situaţia lua o întorsătură aproape enigmatică. Fratele său Ivan făcuse primul pas, vrînd să se apropie de el, aşa cum îşi dorise pînă atunci din tot sufletul, şi

acum faptul acesta îl speria. Dar femeile acelea? Ciudat, deunăzi, cînd pornise spre Katerina Ivanovna, se simţise teribil de stingherit, aşa cum nu mai era în clipa de faţă: dimpotrivă, se grăbea să ajungă acolo, ca şi cum ar fi aşteptat din partea ei un sfat, un îndemn sau o îndrumare. Şi totuşi parcă îi venea şi mai greu acum să-i transmită ceea ce îl rugase Dmitri; chestiunea celor trei mii de ruble fusese definitiv lichidată şi prăbuşirea lui Dmitri, care se socotea dezonorat şi pierduse orice speranţă, era desigur inevitabilă. Pe lîngă aceasta, fratele său îi ceruse să descrie scena petrecută în casa tatălui lor!

Era ora şapte seara cînd Alioşa plecase cu gîndul de a se duce la Katerina Ivanovna, şi afară începuse să se întunece. Katerina Ivanovna locuia într-o casă încăpătoare şi confortabilă de pe Strada Mare. Alioşa ştia că stătea cu două mătuşi. Una din ele era mătuşa Agafiei Ivanovna, o făptură tăcută, care, împreună cu sora ei vitregă, îi făcuse toate voile atunci cînd se întorsese de la pension acasă la tatăl ei. Cealaltă era o cucoană moscovită, simandicoasă şi plină de ifose, deşi scăpătată. În oraş se vorbea că acele două femei nu ieşeau din cuvîntul Katerinei Ivanovna şi şedeau pe lîngă ea mai mult aşa, pentru decor. Cît despre Katerina Ivanovna, nu se simţea obligată să se supună decît protectoarei sale, generăleasa, care era bolnavă şi rămăsese la Moscova, punîndu-i în vedere la plecare să-i scrie regulat şi amănunţit de două ori pe săptămînă.

În momentul cînd Alioşa intră în vestibul, rugînd-o pe fata care-i deschisese uşa să-l anunţe, în salon probabil că se şi aflase de venirea lui (poate că-l văzuse cineva pe fereastră), fiindcă auzi imediat oarecare forfotă, paşi grăbiţi de femei şi foşnet de rochii, ca şi cum în aceeaşi clipă două sau trei persoane se grăbiseră să părăsească odaia. Şi nu înţelegea de ce sosirea lui stîrnise asemenea agitaţie. Fu poftit însă numaidecît în salon. Încăperea în care se afla era spaţioasă şi încărcată cu mobilă, dar fără să aibă nimic din atmosfera saloanelor de provincie. Peste tot, divane şi sofale, fel de fel de măsuţe – şi mai mici, şi mai mari –, tablouri, vaze şi lămpi pe mese, flori din belşug şi chiar şi un acvariu în

dreptul ferestrei. Fiind pe înserat, era cam întuneric înăuntru. Totuşi, Alioşa zări, aruncată pe divanul unde probabil şezuse cineva pînă atunci, o mantilă de mătase, iar pe masa de alături două ceşti pe jumătate pline cu ciocolată, biscuiţi, un vas de cristal cu stafide brumării şi un altul cu bomboane. Alioşa îşi dădu seama că în casă mai erau şi alţi musafiri, cărora li se făcuse toată această primire, şi încruntă din sprîncene. În aceeaşi clipă însă o mînă ridică draperia de la uşă şi Katerina Ivanovna intră cu paşi repezi în odaie, cu un zîmbet fericit, exuberant pe buze şi cu braţele întinse. O servitoare aduse îndată şi puse pe masă două lumînări aprinse.

— Slavă Domnului, bine c-ai venit în sfîrşit! Toată ziua m-am rugat pentru dumneata ca să vii! Ia loc.

Frumuseţea Katerinei Ivanovna îl impresionase pe Alioşa din primul moment, adică în urmă cu trei săptămîni, cînd fratele său Dmitri îl adusese şi i-l prezentase la stăruinţele ei. Cu prilejul acelei întrevederi, nu apucaseră însă să schimbe nici măcar cîteva cuvinte. Crezînd că Alioşa se simţea stingherit de prezenţa ei, Katerinei Ivanovna i se făcuse milă de dînsul şi vorbise tot timpul numai cu Dmitri Fiodorovici. Alioşa stătuse deoparte tăcut, în schimb reuşise să vadă cît se poate de lămurit o mulţime de lucruri. Fusese surprins în primul rînd de aerul autoritar, de atitudinea ei degajată şi mîndră totodată, de încrederea în sine pe care o dovedea fata aceea trufaşă. Toate aceste trăsături erau prea evidente, aşa că Alioşa stătu o clipă pe gînduri, întrebîndu-se dacă nu cumva exagera. Ochii ei mari, negri, arzători i se păruseră într-adevăr extraordinar de frumoşi şi într-o perfectă armonie cu obrazul ei prelung, palid, aproape gălbui. Ochii ei, ca şi gura minunat plăsmuită aveau un farmec deosebit, motiv pentru care fratele său putea desigur să-şi piardă capul, dar care totodată nu putea să-i întreţină prea multă vreme dragostea. Cînd, după acea primă întîlnire, Dmitri se ţinuse de el, implorîndu-l să nu-i ascundă impresia pe care i-o făcuse logodnica lui, Alioşa îşi mărturisise părerea aproape fără înconjur.

— Ai să fii fericit alături de ea, dar mă tem că... fericirea asta n-

o să-ţi aducă liniştea.

— Asta-i, frăţioare, femeile ca dînsa rămîn aşa cum sînt şi nu se pleacă niciodată în faţa destinului. Aşadar, tu crezi că n-am s-o iubesc toată viaţa?

— Nu, de iubit poate că ai s-o iubeşti, şi totuşi, alături de ea, n-o să fii totdeauna fericit.

Spunîndu-şi părerea, Alioşa roşi la gîndul că-i scăpase din gură o „neghiobie“ pe care numai stăruinţele fratelui său îl făcuseră s-o dea în vileag. Mărturisirea i se păruse stupidă chiar din clipa cînd o rostise cu glas tare. Îi era, pur şi simplu, ruşine că fusese în stare să-şi exprime atît de categoric opinia despre o femeie. Cu atît mai surprins fu acum, cînd, aruncîndu-şi ochii asupra Katerinei Ivanovna, care se grăbea să-i iasă în întîmpinare, simţi în adîncul său că s-ar putea foarte bine să se fi înşelat data trecută. Acum obrazul ei era luminat de o bunătate candidă, fără urmă de ipocrizie, de cea mai curată şi mai zeloasă sinceritate. Nu mai avea nimic din „mîndria şi aroganţa“ care-l uimiseră atunci; pe chipul ei nu se mai oglindeau acum decît energie, nobleţe sufletească, curaj şi o încredere senină şi nestrămutată în propriile sale puteri. Din primul moment cînd se uită la ea, tînărul îşi dădu seama că era conştientă de situaţia tragică a relaţiilor dintre dînsa şi omul pe care-l iubea şi că ştia probabil tot, absolut tot, dinainte. Oricum, era într-adevăr curios că, deşi pe deplin conştientă de tot ce se întîmpla, mai putea să păstreze pe figură atîta seninătate şi atîta încredere în viitor! Alioşa se simţi deodată vinovat faţă de dînsa, vinovat de un lucru săvîrşit cu premeditare, şi în acelaşi timp învins şi captivat de ea. Pe de altă parte, observă numaidecît că era grozav de tulburată, într-o stare de spirit neobişnuită, vecină cu exaltarea.

— Te-am aşteptat fiindcă numai de la dumneata pot afla adevărul, numai şi numai de la dumneata!

— Am venit… murmură Alioşa încurcat. Eu… m-a trimis el…

— A, el te-a trimis, aş fi jurat că-i aşa! Acum ştiu tot, tot! exclamă Katerina Ivanovna cu o scînteiere în ochi. O clipă, Alexei Fiodorovici, să-ţi spun mai întîi de ce te-am aşteptat. Vezi, poate că

eu ştiu mai multe decît dumneata, aşa că n-am nevoie să aflu nimic din gura dumitale. Am nevoie de altceva: vreau să ştiu părerea dumitale personală, ce crezi dumneata despre el, să-mi vorbeşti deschis, fără să atenuezi nimic; poate chiar brutal (da, oricît de brutal!), să-mi spui ce părere ai despre el şi cum vezi situaţia lui, acum, după ultima voastră întrevedere? Poate că-i mai bine aşa decît dacă aş căuta să am o explicaţie între patru ochi cu el, cu atît mai mult cu cît nu vrea să vină pe aici. Ai înţeles ce aştept de la dumneata? Şi acum, pentru că te-a trimis la mine (eram sigură că aşa o să facă!), mărturiseşte-mi cinstit care a fost ultimul lui cuvînt!...

— M-a trimis să vă spun din partea lui... rămas-bun şi că n-o să mai vină niciodată pe aici... vă spune „adio“...

— Rămas-bun? Chiar aşa a spus, eşti sigur că aşa s-a exprimat?

— Da.

— Poate c-a vorbit numai aşa, într-o doară sau la întîmplare, poate c-a greşit cuvîntul, o fi spus altceva, adică o fi vrut să spună altceva decît ce a spus...

— Nu, a insistat în mod special asupra cuvîntului „rămas-bun“. De trei ori m-a rugat să nu uit.

Katerina Ivanovna se aprinse la faţă.

— Ei, uite, vezi, acum, tocmai acum am nevoie, Alexei Fiodorovici, de ajutorul dumitale! Am să-ţi arăt care-i părerea mea, iar dumneata să-mi răspunzi dacă am ori nu dreptate. Ascultă, dacă vorbele astea pe care te-a rugat să mi le transmiţi le-ar fi rostit numai aşa, într-o doară, fără să insiste deloc asupra lor, fără să le sublinieze, ar fi însemnat că totul s-a sfîrşit între noi... Da, ar fi fost într-adevăr sfîrşitul! Îmi zici însă că a stăruit în mod special asupra lor, mai ales dacă ţi-a poruncit să nu uiţi cumva să mi le comunici exact aşa cum ţi le-a spus; înseamnă că era tulburat, poate chiar exasperat... Pînă şi el s-a speriat de hotărîrea pe care a luat-o! Nu m-a părăsit cu pasul sigur al unui om care ştie ce face, ci şi-a dat drumul orbeşte la vale. Faptul c-a insistat pe acest cuvînt cred că nu era din partea lui decît o bravadă...

— Da, da, aşa e, întări cu toată convingerea Alioşa. Acum şi mie

mi se pare că aşa a fost.

— În cazul acesta, înseamnă că el nu e încă cu desăvîrşire pierdut! E numai într-un impas, pradă deznădejdii, şi deci mai pot încă să-l salvez! Stai, nu cumva ţi-a vorbit ceva despre nişte bani, trei mii de ruble?

— Nu numai că mi-a vorbit, dar tocmai din pricina asta e atît de distrus. Mi-a spus că se simte dezonorat şi că, orice s-ar întîmpla de acum încolo, pentru el e totuna, răspunse cu căldură Alioşa, în sufletul căruia începuse să mijească iarăşi speranţa la gîndul că poate mai exista o ieşire, o punte de scăpare pentru fratele lui. Aşadar... dumneavoastră ştiţi ce-i cu banii? adăugă el şi amuţi brusc.

— Ştiu precis, mai demult. Am telegrafiat la Moscova şi mi s-a răspuns că nu s-au primit banii. Înseamnă că nu i-a expediat, dar n-am spus nimic. Abia săptămîna trecută am aflat cît era de strîmtorat. Nu vreau acum decît un singur lucru: să-şi dea seama la cine trebuie să vină, cine îi este cel mai credincios prieten. Dar dacă el nu vrea să creadă că are în mine cel mai devotat prieten, n-a căutat niciodată să mă cunoască, nu vede în mine decît femeia! Toată săptămîna m-am frămîntat gîndindu-mă cum să fac să nu-i fie ruşine de mine pentru că a cheltuit banii. Adică nu, să-i fie totuşi ruşine de alţii, de toată lumea, de sine însuşi chiar, dar nu de mine. Doar lui Dumnezeu îi mărturiseşte tot ce are pe suflet, fără nici o sfială? Cum de nu şi-a dat încă seama cît sînt în stare să îndur pentru el? De ce, de ce n-a reuşit să mă cunoască de-adevăratelea? Cum a putut să nu mă cunoască după toate cîte s-au întîmplat? Vreau să-l salvez, să-l salvez definitiv. Să uite că sînt logodnica lui! Se teme să nu fie dezonorat în ochii mei! De dumneata nu s-a temut, dumitale ţi-a dezvăluit tot! De ce nu m-a socotit niciodată demnă de atîta încredere?

Ultimele cuvinte fură rostite cu lacrimi în glas; şi deodată o bufni plînsul.

— Trebuie să vă mai spun, rosti Alioşa cu o voce tremurătoare, ce s-a petrecut adineaori între el şi tata. Şi-i descrise scena dintre cei doi, povestindu-i cum fusese trimis după bani, cum după aceea

Dmitri dăduse buzna în casă, snopindu-l în bătaie pe bătrîn, şi cum, în cele din urmă, insistase din nou cu tot dinadinsul ca el, Alioşa să meargă la dînsa şi să-i spună din partea lui „rămas-bun“….Pe urmă a plecat la femeia aceea…. adăugă Alioşa cu glas stins.

Katerina Ivanovna rîse nervos.

— Şi dumneata crezi că n-aş fi în stare s-o suport şi pe femeia aceea? spuse Katerina Ivanovna, continuînd să rîdă nervos. Crezi oare că n-aş putea s-o suport? Sînt sigură însă că n-o să se însoare cu ea. Îţi închipui cumva că un Karamazov poate fi mistuit o veşnicie de o pasiune ca asta? Fiindcă e vorba numai de patimă aici, nu de iubire. N-o să se însoare cu ea pentru că ea n-o să se mărite cu el… şi Katerina Ivanovna avu din nou un zîmbet ciudat.

— Poate c-o să se însoare totuşi, rosti Alioşa trist, cu ochii în pămînt.

— Îţi spun eu că n-o să se însoare! Fata aceea e un înger, ştii dumneata? exclamă ea cu o neaşteptată ardoare. Este cea mai grozavă fiinţă dintre toate fiinţele grozave de pe faţa pămîntului! E într-adevăr o femeie încîntătoare, dar în acelaşi timp un suflet bun şi nobil, un om plin de voinţă. De ce te uiţi aşa la mine, Alexei Fiodorovici? Te surprinde ce-ţi spun sau poate că nu mă crezi? Agrafena Alexandrovna, îngeraşule! strigă ea deodată, întorcînd capul spre odaia de alături. Vino aici, Alioşa e un băiat tare cumsecade şi cunoaşte toate frămîntările noastre, vino să te vadă!

— Aşteptam după perdea să mă chemaţi, rosti un glas duios, aproape dulceag.

Perdeaua se ridică şi… Gruşenka în persoană, veselă şi încîntată, se apropie de masă. Alioşa tresări deodată înfiorat. O privi ţintă, fără să-şi poată lua ochii de la ea. Asta era vasăzică femeia aceea îngrozitoare, „bestia“, cum o numise acum o jumătate de ceas Ivan! Şi totuşi în faţa lui se afla fiinţa cea mai obişnuită şi mai simplă din lume, o femeie blajină, plăcută, nostimă, ce-i drept, dar aidoma tuturor femeilor nostime din lume, adică o femeie „ca toate celelalte“. Era într-adevăr frumoasă, chiar foarte frumoasă, o autentică frumuseţe rusească, menită să

aprindă multe inimi pătimaşe. Durdulie, destul de înaltă, deşi ceva mai scundă decît Katerina Ivanovna (care era foarte înaltă), Gruşenka se mişca lin, fără zgomot, cu mlădieri alintate, în care se simţea aceeaşi galeşă afectare ca şi în glasul ei. Nu avea pasul hotărît şi sprinten al Katerinei Ivanovna, ci se apropia de ei plutind uşor, fără zgomot. Parcă nici nu atingea podeaua cu picioarele. Ajungînd lîngă masă, se lăsă alene într-un fotoliu, şi tot astfel îi foşni rochia înfoiată de mătase neagră în timp ce-şi înfăşură cu un gest plin de răsfăţ gîtul rotund şi alb ca spuma laptelui şi umerii largi cu un şal scump de lînă neagră... Nu putea să aibă mai mult de douăzeci şi doi de ani şi arăta exact vîrsta pe care o avea. Avea faţa deosebit de albă, cu o uşoară umbră trandafirie pe obraji, ceva mai lată în partea de jos şi cu bărbia puţin ieşită în afară. Buza de sus era foarte subţire, iar cea de jos, răsfrîntă, de două ori mai groasă şi parcă umflată. În schimb, părul ei minunat, blond-închis, sprîncenele bogate, negre şi o pereche de ochi superbi albaştri-cenuşii, adumbriţi de gene lungi, l-ar fi făcut chiar şi pe omul cel mai distrat sau mai indiferent, furat de şuvoiul mulţimii ieşite la plimbare, în îmbulzeală, să se oprească locului, fascinat, şi să rămînă încă multă vreme cu amintirea acelui chip întipărită în suflet. Ceea ce îl impresionă dintru început pe Alioşa fu mai ales expresia copilăroasă, candidă a feţei Gruşenkăi. Avea o privire inocentă şi se bucura ca un copil de orice; se apropiase de masă încîntată şi acum părea că aştepta ceva, curioasă şi nerăbdătoare ca un copil, dar în acelaşi timp cu o deplină încredere. Îţi rîdea inima numai cînd îi vedeai ochii. Şi mai avea ceva de care Alioşa nu-şi dădea seama lămurit, un farmec pe care totuşi îl simţise inconştient: moliciunea şi gingăşia mişcărilor sale atît de mlădioase, de feline. Cu toate acestea, trupul îi era destul de plinuţ, de voinic. Şalul nu putea să-i ascundă rotunjimile umerilor bogaţi, nici pieptul pietros de adolescentă. Trupul acesta părea să tăinuiască formele unei Venus de Milo, deşi chiar de pe acum întru cîtva exagerate. Cunoscătorii frumuseţii feminine ruseşti ar fi prezis cu certitudine, cîntărind-o pe Gruşenka din ochi, că frumuseţea ei, atît de proaspătă acum, la treizeci de ani avea să-şi

piardă armonia: trupul ei o să se lăbărţeze, trăsăturile feţei i se vor accentua, în jurul ochilor şi pe frunte o să-i mijească foarte curînd creţuri subţiri, iar tenul o să i se înăsprească şi pielea o să i se înroşească, într-un cuvînt, frumuseţea ei era trecătoare, o frumuseţe cum poţi întîlni destul de des printre femeile ruse.

Alioşa, bineînţeles, nu-şi pusese asemenea probleme în acel moment, dar, cu toate că era încă sub vraja acelui chip, avea o senzaţie penibilă şi se întreba cu oarecare părere de rău: de ce, oare, femeia aceea tărăgăna aşa cuvintele, de ce vorbea afectat? Găsea probabil că-i mai frumos să gîngurească aşa, cu nefireşti mlădieri în glas, lungind mieros fiece silabă pe un ton cîntat. Era probabil o deprindere proastă, o fandoseală de un gust cam îndoielnic, mărturie a faptului că fusese crescută într-un mediu vulgar, însuşindu-şi din copilărie concepţiile mahalalei despre buna-cuviinţă. Şi totuşi, felul ei de a vorbi, lungind silabele, i se părea lui Alioşa într-o flagrantă contradicţie cu expresia copilăroasă, naivă şi fericită a chipului, cu scînteierea senină, de prunc fericit, a ochilor! Katerina Ivanovna o aşezase într-un fotoliu în faţa lui Alioşa şi-i sărutase de cîteva ori pătimaş buzele zîmbitoare. Părea îndrăgostită de Gruşenka.

— Ştii, acum ne-am văzut pentru prima oară, Alexei Fiodorovici, îi explică ea încîntată. Ţineam neapărat s-o cunosc, s-o văd, voiam chiar să mă duc la dînsa, şi uite că mi-a împlinit dorinţa, a venit ea la mine. Eram sigură că noi două o să descurcăm toate iţele, toate, toate! Îmi spunea mie inima că aşa o să fie... M-au rugat să renunţ, să nu fac pasul ăsta, dar presimţeam că asta era singura ieşire şi, cum vezi, n-am greşit. Gruşenka mi-a explicat tot, toate intenţiile ei; ca un înger blînd a coborît la mine şi mi-a adus împăcarea şi bucuria...

— Domnişoara, bună şi dulce cum e, nu s-a socotit înjosită să vorbească cu mine, gînguri Gruşenka, păstrînd pe buze acelaşi surîs drăgălaş, fericit.

— Să nu te mai prind că vorbeşti aşa, zîna mea fermecată! Eu să mă înjosesc! Stai, încă o guriţă. Uite, buza de jos parcă-i puţin umflată, s-o sărutăm, ca să se umfle mai tare, uite aşa, şi aşa, şi

aşa... Priveşte-o, Alexei Fiodorovici, e ca un înger picat din cer, simţi cum îţi rîde inima numai cînd te uiţi la ea...

Alioşa roşi în timp ce un tremur mărunt, aproape insesizabil, îi învăluia trupul...

— Prea mă răsfăţaţi, frumoasă domnişoară, şi zău dacă merit atîta alintare!

— Nu merită! Auzi, nu merită! Tocmai ea! exclamă cu aceeaşi exaltare Katerina Ivanovna. Nu ştii dumneata, Alexei Fiodorovici, ce căpşor năstruşnic avem noi şi ce inimioară mîndră, oho, tare mîndră, care face numai ce-i place! Nu cunoşti, Alexei Fiodorovici, cît e de nobil şi generos sufleţelul nostru, aşa-i că nu-l cunoşti? Numai că, din păcate, n-am avut parte de fericire. Am jertfit totul, da, da, fără nici o şovăire, unui om care poate că nu merita aşa ceva sau poate că era prea uşuratic. Fiindcă a fost un om în viaţa noastră, un ofiţer, care ne-a furat inimioara, şi atunci i-am dăruit tot, tot; asta a fost mai demult, acum vreo cinci ani, pe urmă ne-a părăsit şi s-a însurat cu alta. Acum e văduv, ne-a scris c-o să vină aici după noi. Află că toată viaţa numai pe el l-am iubit, numai şi numai pe el! O să vină şi Gruşenka o să fie iar fericită, după ce cinci ani – gîndeşte-te că sînt cinci ani la mijloc – a fost vai de sufletul ei! Dar cine ar putea să ne reproşeze ceva, cine ar putea să se laude că ne-ar fi cîştigat bunăvoinţa? Doar bătrînul acela beteag, negustorul; acela a fost mai curînd un tată pentru noi, un prieten, un ocrotitor. A găsit-o în pragul disperării, zbuciumată, părăsită de omul pe care l-a iubit atît... voia tocmai să-şi facă seama, să se înece şi bătrînul acela a scăpat-o de la moarte, da, a scăpat-o!

— Nu ştiu de ce mă apăraţi aşa, frumoasă domnişoară, prea sînteţi grăbită în toate! ciripi Gruşenka.

— Eu să te apăr? Pot eu să te apăr oare? Cum crezi că mi-aş permite aşa ceva? Gruşenka, îngeraş scump, dă-mi mînuţa încoace. Ia uite numai ce mînuţă mică şi durdulie are, Alexei Fiodorovici, ţi-e mai mare dragul s-o priveşti! O vezi? Ea mi-a adus fericirea, m-a înviat din morţi şi am s-o sărut şi pe-o parte, şi pe alta, uite-aşa, şi aşa, şi iar aşa!

Şi Katerina Ivanovna, care părea beată de fericire, sărută de

trei ori mînuţa într-adevăr încîntătoare, dar poate puţin cam grăsulie a Gruşenkăi. Iar Gruşenka stătea cu mîna întinsă şi îşi revărsa rîsul nervos într-o cascadă de sunete, încîntător totodată, contemplînd-o pe „frumoasa domnişoară“; era evident că-i făcea o deosebită plăcere s-o vadă sărutîndu-i mîna. „E prea exaltată!“, se gîndi Alioşa, îmbujorîndu-se; inima îi zvîcnea neliniştită.

— De ce vreţi să mă faceţi să roşesc, frumoasă domnişoară, sărutîndu-mi mîna de faţă cu Alexei Fiodorovici?

— Cum aş putea să vreau aşa ceva? se miră Katerina Ivanovna. Vai, scumpa mea, ce greşit mă înţelegi!

— Poate că nici dumneavoastră, frumoasă domnişoară, nu mă înţelegeţi, poate că sînt mult mai rea decît vă închipuiţi. Fiindcă sînt rea, nu fac decît ce-mi place mie. Pe Dmitri Fiodorovici eu l-am prins în mreje numai aşa, ca să-mi bat joc de el.

— Şi acum tot dumneata o să-l scapi! Mi-ai dat cuvîntul. O să-i explici – nu-i aşa? – o să-i arăţi că iubeşti pe altul, că-l iubeşti de mult şi că vrea să se însoare cu dumneata…

— Ba nu, nu v-am promis nimic. Dumneavoastră mi-aţi spus să fac aşa, eu însă n-am promis nimic.

— Vrei să spui că nu te-am înţeles bine? rosti Katerina Ivanovna cu un glas înfundat şi pălind uşor la faţă. Mi-ai promis…

— Ba nu, îngeraşule, nu, scumpa mea domnişoară, nu v-am promis nimic! îi tăie vorba Gruşenka domol şi cu acelaşi glas cumpănit şi cu aceeaşi senină candoare zugrăvită pe figură. Uite, acum poţi să-ţi dai seama, domnişoară, că sînt rea şi fac numai ce-mi place! Da, da, aşa e, nu fac decît ce-mi trăsneşte prin cap. Poate că v-am promis ceva, nu zic nu, mai adineaori, dar acum stau şi mă gîndesc: dar dacă mi-o plăcea de el iar, adică de Mitia, fiindcă mi-a mai plăcut o dată tare mult, aproape o oră întreagă. Şi cine ştie dacă n-o să mă duc chiar acum la el să-i spun să rămînă la mine de azi încolo… Vedeţi, aşadar, ce schimbătoare sînt…

— Bine, dar adineaori spuneai… cu totul altceva… abia putu să îngîne Katerina Ivanovna.

— Ah, adineaori! Ei, ce să-i faci, păcătoasa asta de inimă se înmoaie numaidecît! Cînd mă gîndesc prin cîte a trecut, săracul,

din pricina mea! Şi dacă, ducîndu-mă acasă, mi se face iarăşi milă de el... atunci?

— Nu m-aş fi aşteptat...

— Ei, domnişoară, domnişoară, ce suflet bun şi nobil aveţi! Acum cine ştie dac-o să mă mai îndrăgiţi, aşa proastă cum sînt şi cu firea asta păcătoasă a mea!... Daţi-mi mînuţa asta dulce, de îngeraş, drăguţă domnişoară, se rugă ea duios, luînd mîna Katerinei Ivanovna cu un fel de evlavie. Daţi-mi-o, scumpă domnişoară, ca s-o sărut, aşa cum aţi sărutat-o pe a mea. De trei ori mi-aţi sărutat-o, ţineţi minte? Poate c-ar trebui la rîndul meu să v-o sărut de trei sute de ori ca să fim chit. Ce să-i faci, ce-o fi o fi, Dumnezeu cu mila! Poate c-am să fiu roaba dumneavoastră şi am să caut să vă fac pe plac în toate cele, întocmai ca o roabă. Şi acum, fie ce-o fi, cum o vrea Dumnezeu, fără nici un fel de legăminte şi promisiuni! Mînuţa asta, ah, mînuţa asta dulce! Domnişorica mea scumpă, zîna mea din poveşti, frumoasă cum nu e alta pe lume!

Gruşenka duse încet la buze mîna Katerinei Ivanovna cu un gînd, ce-i drept, cam ciudat: ca „să fie chit“, înapoindu-i sărut pentru sărut. Katerina Ivanovna nu-şi retrase mîna; asculta cu un grăunte de speranţă promisiunea din urmă a Gruşenkăi, rostită tot în felul ei atît de curios de a vorbi, prin care se arăta gata să i se supună în totul „ca o roabă“, şi se uita ţintă în ochii ei, care păstrau aceeaşi expresie candidă, încrezătoare, aceeaşi seninătate şi voie bună... „Poate că-i prea naivă!“, se gîndi Katerina Ivanovna cu o licărire de nădejde. Între timp, Gruşenka, fermecată de „mînuţa ei dulce“, o ducea încet-încet la gură. În momentul cînd însă era gata s-o atingă cu buzele, se opri cîteva clipe, ca şi cum ar fi chibzuit ceva.

— Ştiţi ceva, dragă domnişoară, îngeraş scump... rosti ea deodată cu cel mai duios şi mai dulce glăscior. Totuşi, n-am să vă sărut mînuţa! Şi Gruşenka izbucni într-un rîs sprinţar, zglobiu.

Katerina Ivanovna tresări.

— Cum vrei... Dar de ce?

— Ca să-ţi aduci aminte că mi-ai sărutat mînuţa şi eu nu ţi-am sărutat-o! O licărire ciudată îi fulgeră în privire. Se uită drept în

ochii Katerinei Ivanovna.

— Neobrăzato! şopti Katerina Ivanovna, ca şi cum s-ar fi luminat deodată ceva în mintea ei, şi sări în picioare roşie ca focul de mînie. Gruşenka se sculă şi ea tacticos.

— Am să-i spun şi lui Mitia că mi-ai sărutat mînuţa, dar că eu n-am catadicsit să ţi-o sărut. Ce-o să mai rîdă!

— Ieşi afară, ticăloaso!

— Vai, ce ruşine, domnişoară, ce ruşine, nu m-aş fi aşteptat să aud asemenea cuvinte din gura dumitale, drăguţă domnişoară, nu-i frumos!

— Ieşi afară, femeie pierdută! urlă Katerina Ivanovna. Toată faţa i se schimonosise şi tremura.

— Ei, asta-i bună, ba nu zău, femeie pierdută! Da dumneata cînd erai domnişoară nu umblai după parale prin casele burlacilor pe înserat, spune, nu te duceai să-ţi pui frumuseţea la mezat, ce, parcă eu nu ştiu?!

Katerina Ivanovna dădu un ţipăt şi poate că ar fi tăbărît asupra ei dacă Alioşa n-ar fi reţinut-o cu toată puterea.

— Nici un pas, nici un cuvînt! Lăsaţi-o în pace, nu-i mai răspundeţi nimic, o să plece singură, o să plece chiar acum!

În aceeaşi clipă, alarmate de ţipătul Katerinei Ivanovna, cele două mătuşi şi fata din casă năvăliră în odaie. Cîteşitrele se repeziră spre ea.

— Am să plec, zise Gruşenka, luîndu-şi şalul de pe divan. Alioşa, dragul meu, nu vrei să mă conduci?

Alioşa îşi împreună mîinile a rugă.

— Pleacă, pleacă mai repede!

— Alioşenka, iubitule, condu-mă te rog! Am să-ţi spun ceva drăguţ, drăguţ de tot! Numai pentru tine, Alioşenka, am făcut tot circul ăsta! Hai, scumpule, vino cu mine, să vezi că n-o să-ţi pară rău!

Alioşa se întoarse, frîngîndu-şi mîinile. Gruşenka dispăru pe uşă, rîzînd în hohote.

Katerina Ivanovna se zbătea pradă unei crize de nervi. Plîngea cu sughiţuri, se înăbuşea mereu. Toată lumea forfotea în jurul ei.

— Nu ţi-am spus eu?... o dojenea cea mai în vîrstă dintre mătuşi. Am căutat să te împiedic cu orice chip să faci pasul ăsta... prea eşti inimoasă... nu înţeleg, zău, cum de ţi-a putut trece prin minte aşa ceva! Ce ştii tu despre ce poate fi în stare o putoare ca asta, care se spune că-i mai mîrşavă ca toate... De, cine poate să-ţi ţină piept, prea eşti încăpăţînată, fetiţo, nu faci decît ce te taie capul!

— Este o viperă! răcnea Katerina Ivanovna. De ce m-ai oprit, Alexei Fiodorovici? Ah, ce bătaie i-aş fi tras! Nu mai era în stare să se stăpînească în faţa lui sau poate nici nu voia să se stăpînească. Ar trebui bătută cu biciul, pe eşafod, ar trebui dată pe mîna călăului, s-o bată cu biciul în faţa lumii întregi!... Alioşa începu a se retrage spre uşă. Doamne! strigă deodată Katerina Ivanovna, înălţîndu-şi braţele către cer; dar el, el! Cum a putut să se poarte atît de urît cu mine, atît de neomenos?... I-a povestit tot lepădăturii ăsteia, tot ce s-a întîmplat atunci, în ziua aceea nenorocită, fie blestemată în veci! „Te duceai să-ţi pui frumuseţea la mezat, drăguţă domnişoară!“ Ştie tot, tot! Fratele dumitale este un ticălos, Alexei Fiodorovici!

Alioşa ar fi vrut să-i spună ceva, dar nu găsea nici un cuvînt. Şi simţea cum i se strîngea inima dureros.

— Pleacă, Alexei Fiodorovici! Mi-e ruşine, mă simt îngrozitor de prost! Mîine... te implor în genunchi, vino mîine! Nu mă judeca, te rog, iartă-mă, nu ştiu deocamdată ce am să fac!

Alioşa ieşi în stradă împleticindu-se. Îi venea şi lui să plîngă, aşa cum plîngea ea. Servitoarea îl ajunse din urmă.

— Domnişoara a uitat să vă dea biletul acesta din partea doamnei Hohlakova, îl are la dumneaei de la prînz.

Alioşa primi cu un gest automat micul plic roz şi, fără să-şi dea seama ce face, îl vîrî în buzunar.

XI

Încă o reputaţie pierdută

Din oraş şi pînă la mănăstire era cale de o verstă, ba poate chiar ceva mai mult. Alioşa porni grăbit pe drumul care la ora aceea era pustiu. Se lăsase noaptea şi abia dacă puteai să desluşeşti ceva la treizeci de paşi mai încolo. La jumătatea drumului era o răscruce. Acolo, sub o răchită singuratică, se zărea ca o umbră de om. Cînd Alioşa ajunse în dreptul copacului, mogîldeaţa o zbughi din loc, repezindu-se asupra lui cu un urlet sălbatic:

— Banii sau viaţa!

Alioşa tresări înfricoşat.

— Mitia! exclamă el cu mirare.

— Ha-ha-ha! Te-ai speriat? Mă gîndeam: unde să-l aştept? Lîngă casa ei? Acolo sînt trei drumuri care se despart, puteai să treci pe lîngă mine fără să te văd. Atunci m-am hotărît să te aştept aici. Ştiam că n-ai cum s-o iei prin altă parte, fiindcă alt drum nu există pînă la mănăstire. Hai, spune-mi ce-a fost, adevărul adevărat, striveşte-mă ca pe un gîndac... Dar ce ai?

— Nimic, frăţioare... m-am speriat, atîta tot. Vai, Dmitri! Alioşa izbucni în plîns, simţea de mult nevoia să se descarce, dînd drumul lacrimilor; iar acum, dintr-odată, parcă se frînsese ceva în pieptul lui. Deunăzi l-ai umplut de sînge pe tata... Erai cît pe ce să-l omori... l-ai blestemat... şi acum... acum îţi arde de glumă... banii sau viaţa!

— Ei şi? Nu se cade? Sau crezi că nu se potriveşte cu situaţia?

— Nu... nu... am zis şi eu aşa...

— Stai. Priveşte ce noapte: e întuneric beznă, şi norii ăştia, şi vîntul care s-a stîrnit! M-am ascuns aici sub copac ca să te aştept, şi-n vremea asta mă gîndeam (să mă bată Dumnezeu dacă nu-i aşa): de ce să mă chinuiesc, la ce bun să mai aştept? Uite copacul, am o batistă, am cămaşa, tocmai bine ca să încropesc o funie şi, dacă o mai înnădesc cu bretelele, pot să nu mai fac umbră pămîntului degeaba, să nu-l mai pîngăresc cu ticăloşia mea. Apoi te-am auzit venind, Doamne, parcă m-am luminat deodată; uite, zic, mai există totuşi un om pe care-l iubesc, omuleţul acela de

colo, frăţiorul meu drag, mai drag decît orice pe lumea asta, singurul pe care-l iubesc cu adevărat! Şi am simţit că ţin atît de mult la tine în clipa aceea, că m-am gîndit: am să mă arunc de gîtul lui! Dar tot atunci mi s-a năzărit şi ideea asta neroadă: „Ia hai să-l sperii, aşa, ca să mai rîdem puţin!“. Şi am ţipat ca un dobitoc ce sînt: „Banii sau viaţa!“. Iartă-mă, te rog, pentru tîmpenia asta, nu ştiu ce m-a apucat, dar să ştii că în sufletul meu totul e... aşa cum trebuie să fie... Ei, fir-ar să fie, haide, dă-i drumul, spune odată ce a fost acolo! Ce a spus? Loveşte-mă, calcă-mă în picioare, să nu-ţi fie milă de mine! S-a înfuriat rău?

— Nu, nu, a fost altceva... Mitia, nici nu-ţi închipui ce s-a întîmplat. Le-am găsit acolo... pe amîndouă.

— Care amîndouă?

— Am găsit-o pe Gruşenka la Katerina Ivanovna.

Dmitri Fiodorovici rămase înmărmurit.

— Nu se poate! strigă el. Aiurezi! Gruşenka la ea?!

Alioşa îi povesti tot ce se petrecuse din momentul în care intrase în salonul Katerinei Ivanovna. Vorbi cam zece minute, poate nu tocmai curgător şi coerent, dar izbuti totuşi să-i redea îndeajuns de clar peripeţiile, cuvintele şi gesturile mai semnificative şi să-i împărtăşească destul de sugestiv – uneori printr-o simplă observaţie – propriile lui impresii. Dmitri îl asculta în tăcere, cu ochii aţintiţi drept înainte. Avea o privire fixă, neliniştitoare, dar Alioşa îşi dădea seama că înţelegea tot, că vedea în sinea lui lămurit tot ce se întîmplase. Pe măsură ce povestirea se depăna, pe chipul lui Dmitri Fiodorovici se aşternea o umbră nu atît mohorîtă, cît ameninţătoare. Încruntat, cu dinţii încleştaţi, privirea lui devenea parcă din ce în ce mai fixă, mai îndărătnică, mai fioroasă... Cu atît mai neaşteptată fu schimbarea ce se petrecu subit un moment mai tîrziu, cînd, aproape fulgerător, figura lui pînă atunci mînioasă şi înfricoşătoare se destinse deodată, gura i se descleştă şi Dmitri Fiodorovici izbucni în cel mai impetuos, cel mai sincer hohot de rîs. Rîdea cu atîta poftă, încît se cutremura tot, şi o bună bucată de vreme nu fu în stare să scoată o vorbă.

— Şi zi aşa, nu i-a pupat mînuţa! A şters-o fără să i-o fi pupat!

strigă el cuprins de o exaltare bolnăvicioasă, s-ar putea spune aproape insolentă, dacă n-ar fi fost atît de spontană. Şi cealaltă zici că urla şi c-a făcut-o viperă! Chiar aşa şi este! Şi zici că s-o urce pe eşafod? Ba bine că nu, n-ar strica, zău, n-ar strica, sînt exact de aceeaşi părere, asta şi merită! Numai că, vezi tu, frăţioare, eşafodul o fi el bun la ceva, dar mai întîi ar trebui să fie lecuită femeia asta. O, da, o văd foarte bine pe această regină a neruşinării, povestea asta cu mînuţa o arată aşa cum e, o scorpie veninoasă! Regina tuturor scorpiilor care există pe faţa pămîntului! Este într-adevăr extraordinară în felul ei! Şi zici c-a fugit acasă? Eu... ah... Mă duc imediat la ea! Alioşa, nu mi-o lua în nume de rău, şi eu cred tot aşa, că nu merită decît să-i pui ştreangul de gît, şi încă ar fi prea puţin...

— Dar Katerina Ivanovna? întrebă întristat Alioşa.

— Şi pe ea o văd, întru totul, aşa cum poate n-am văzut-o niciodată! Este ca şi cum aş fi descoperit cele patru continente ale lumii, vreau să zic cele cinci continente. Auzi ce i-a dat prin gînd! E ea întreagă, aşa cum o ştiu, Katenka, eleva de pension, care, din mărinimie, ca să-şi scape tatăl din impas, nu s-a temut să meargă acasă la un ofiţer imbecil, un mitocan, ştiind că s-ar putea să aibă de înfruntat cele mai josnice insulte! Dar cîtă mîndrie în nevoia asta aprigă de a pune totul în joc, de a arunca mănuşa destinului, de a merge pînă în pînzele albe! Spui că mătuşa ei a încercat s-o oprească? Ştii, mătuşica asta este şi ea tot un fel de zbir, soră bună cu generăleasa de la Moscova; umbla şi ea tot aşa, cu nasul pe sus, mai dihai chiar decît soră-sa, pînă ce bărbatu-său a fost prins c-a băgat mîna în banii statului, drept care a pierdut tot ce avea – şi moşia, şi tot; şi de unde pînă atunci soţioara dumnealui era ţanţoşă de nu-i găseai pereche, dintr-odată i-a căzut nasul şi nu l-a mai ridicat nici pînă azi. Şi zici c-a încercat s-o oprească şi Katia n-a vrut s-o asculte? „Sînt în stare să răzbesc oriunde, totul mi se pleacă la picioare! Dacă vreau, pot s-o vrăjesc şi pe Gruşenka!“ Şi ştii, credea într-adevăr că poate, se bizuia prea mult pe talentele ei! De, cine-i de vină? Îţi închipui cumva că intenţionat a sărutat ea mai întîi mîna Gruşenkăi, că avea cine ştie ce planuri ascunse? Nu, s-a îndrăgostit pur şi simplu de Gruşenka, ba nu, nu de Gruşenka,

ci de visul pe care-l urzise, de iluzia ei, gîndindu-se tot timpul în sinea sa: e visul meu, e iluzia mea! Alioşa, frăţioare, spune-mi, zău, cum ai reuşit să scapi de ele cînd sînt aşa cum sînt? Ţi-ai ridicat anteriul şi-ai rupt-o la fugă, nu? Ha-ha-ha!

— Mi se pare că nu-ţi dai seama frate, cît de adînc ai jignit-o pe Katerina Ivanovna povestindu-i Gruşenkăi tot ce s-a întîmplat în ziua aceea, lucruri pe care femeia aceea n-a găsit ceva mai bun de făcut decît să i le arunce în faţă: „Te duceai pe înserat acasă, la burlaci, să-ţi pui frumuseţea la mezat!“. Există, oare, insultă mai grea pentru o femeie? Pe Alioşa îl chinuia gîndul că fratele său se bucura parcă de umilinţa Katerinei Ivanovna, deşi era cu neputinţă de crezut.

— Ba! Dmitri Fiodorovici se încruntă, luîndu-şi o mutră fioroasă, şi deodată se plesni cu palma peste frunte. Deşi Alioşa îi istorisise totul de-a fir a păr, arătîndu-i cum fusese insultată Katerina Ivanovna şi pomenindu-i şi de ceea ce-i strigase ea la urmă: „Fratele dumitale este un ticălos!“, abia acum parcă se dumirea. Da, aşa este, mi se pare că i-am povestit Gruşenkăi despre „ziua aceea nenorocită“, cum zice Katia. Da, da, ştiu bine că i-am povestit, mi-aduc aminte! Asta s-a întîmplat tot acolo, la Mokroe, eram beat, ţigăncile cîntau... Dar am plîns cu lacrimi amare şi m-am zvîrcolit, am căzut în genunchi şi m-am închinat la icoana Katiei, şi Gruşenka a înţeles. A înţeles tot, îmi amintesc că şi ea a lăcrimat... Ah, fir-ar al dracului! Păi se putea oare altfel? Atunci a lăcrimat şi... acum „i-a înfipt cuţitul în inimă“! Aşa-s muierile... Puse ochii în pămînt şi rămase aşa, pe gînduri. Da, sînt un ticălos! Ce mai încolo, încoace, un ticălos sadea! rosti el deodată sumbru. Ce importanţă are dacă am plîns ori nu, sînt un ticălos! Spune-i că recunosc, sînt aşa cum m-a numit ea, dacă asta poate să-i aducă vreo mîngîiere. Şi acum, destul, te las cu bine, ce să mai pălăvrăgim! Nu-i nici o bucurie. Să ne căutăm fiecare de drum. Şi să ştii că de azi încolo nu mai vreau să te văd pînă cînd o veni momentul! Rămîi cu bine, Alexei!

Îi strînse cu putere mîna şi cu capul în piept, ţinînd mereu ochii plecaţi în pămînt, se smulse din loc şi porni grăbit spre oraş. Alioşa

se uită după el, ca şi cum nu-i venea să creadă că plecase chiar de tot. Şi, într-adevăr, după cîţiva paşi, Dmitri se opri brusc.

— Stai, Alexei, vreau să-ţi mai spun ceva, numai ţie îţi spun! Uită-te la mine, uită-te bine: aici, vezi tu, aici se pregăteşte o mîrşăvie cumplită, ceva cum nu s-a mai pomenit (spunînd „aici, vezi tu, aici“, Dmitri Fiodorovici se izbi cu pumnul în piept cu un aer ciudat, ca şi cum „mîrşăvia“ de care vorbea s-ar fi aflat, ar fi stat toropită acolo, undeva, în pieptul lui sau poate ascunsă într-un buzunar, sau cusută şi atîrnată de gît). Tu mă cunoşti, sînt un ticălos patentat! Dar să ştii un lucru: tot ce am făcut pînă acum, adică pînă în ziua de azi, tot ce am să mai fac de aici înainte – auzi tu? – nici pe departe nu se poate compara în josnicie cu mîrşăvia pe care acum, uite, chiar acum, în clipa asta, o port aici, în sîn, şi bagă de seamă, e ceva care dospeşte şi e pe cale să se împlinească, ceva care depinde numai de mine, un lucru pe care aş putea să-l împiedic sau să-l înfăptuiesc. Dar pînă la urmă, am să-l săvîrşesc, n-am să-l împiedic, nu! Acum cîteva ceasuri ţi-am povestit tot, numai despre treaba asta n-am suflat un cuvînt, pentru că, oricum ar fi, nici chiar aşa obraz gros n-am! Mai pot încă să mă opresc; şi oprindu-mă, chiar mîine mi-aş putea recîştiga măcar pe jumătate onoarea pierdută, dar n-am să mă opresc, ştiu bine că nu, am să duc pînă la capăt mîrşăvia, iar tu să fii martor că ţi-am mărturisit dinainte, cu bună ştiinţă! Haos şi beznă! N-am ce să-ţi explic, ai să afli totul odată şi odată, cînd o să vină momentul. Mocirla împuţită şi scorpia veninoasă! Adio! Nu te ruga pentru mine, nu merit şi nici n-am nevoie, nu, n-am nevoie… nu-mi trebuie! La o parte!…

Şi, întorcîndu-se pe călcîie, plecă, de astă dată definitiv. Alioşa porni mai departe spre mănăstire. „De ce o fi spus că n-o să-l mai văd niciodată? De ce? îşi repeta mereu în neştire Alioşa. Ba am să-l văd neapărat, chiar mîine, am să-l caut, am să-l caut special, ce tot îndrugă el?!…“

Alioşa ocoli mănăstirea şi, apucînd-o prin pădurea de pini, ajunse la schit. I se deschise poarta, deşi la ora aceea nimeni nu mai putea să pătrundă înăuntru. Intră în chilia stareţului cu inima zvîcnind: „De ce oare, de ce am plecat? De ce bătrînul mă trimite în

lume? E atîta linişte aici, în lăcaşul acesta sfînt, iar acolo – numai ispite şi o beznă în care te pierzi, în care te rătăceşti de la primul pas...“.

În chilie se mai aflau fratele Porfirie şi un ieromonah, părintele Paisie. Ieromonahul venea din oră în oră ca să se intereseze de sănătatea părintelui Zosima, care – după cum află cu groază Alioşa – se simţea din ce în ce mai rău. Atît de rău, încît în ziua aceea nu mai putuse să şadă la sfat ca în fiecare seară cu fraţii monahi. De obicei, după vecernie, înainte de culcare, toţi călugării se adunau în chilia stareţului şi fiecare i se spovedea, mărturisindu-şi cu glas tare păcatele săvîrşite peste zi, gîndurile nevrednice, visurile, ispitele, chiar şi certurile – dacă din întîmplare s-ar fi sfădit cu cineva. Unii se spovedeau în genunchi. Bătrînul le dădea dezlegarea, îi împăca, povăţuia pe toată lumea, statornicea canoanele; şi, după ce-i binecuvînta, îi lăsa să plece. Aceste „spovedanii“ frăţeşti constituiau capul de acuzaţie adus stăreţiei de adversarii acesteia, sub cuvînt c-ar fi o profanare a unei taine bisericeşti, o luare în deşert a celor sfinte, cu toate că nici nu putea fi vorba de aşa ceva. Unii chiar se sileau să argumenteze forului eparhial că în felul acesta spovedania nu-şi mai atingea scopul, ci ducea cu bună ştiinţă pe monahi în ispită şi păcat. Se zicea că o bună parte din fraţii monahi nu aveau nici o tragere de inimă să meargă la stareţ pentru a se spovedi şi, dacă totuşi făceau acest pas, îl făceau numai pentru că tot cinul se întrunea la el, în chilie, şi ca să nu treacă drept trufaşi şi răzvrătiţi cu gîndul. Se mai zvonise de asemenea că unii dintre călugări, seara, înainte de spovedanie, se înţelegeau între ei: „Eu am să spun că m-am supărat pe tine azi-dimineaţă, iar tu să recunoşti că-i aşa“, numai ca să aibă ce mărturisi şi ca să scape mai uşor. Alioşa ştia că lucrurile chiar aşa se şi întîmplau cîteodată. Mai ştia că unii fraţi monahi erau peste măsură de indignaţi din pricina obiceiului care cerea ca orice scrisoare primită de acasă să treacăt mai întîi prin mîinile stareţului, care o deschidea înaintea celui căruia îi era adresată. Se presupunea, firește, că toate aceste rînduieli erau împlinite în toată libertatea şi cu toată sinceritatea, din adîncul inimii, în numele

ascultării căreia toţi i se supuneau de bunăvoie şi pentru luminarea izbăvitoare a sufletului, deşi, de fapt, uneori toate se făceau cu făţărnicie, de ochii lumii şi fără rîvnă. Totuşi, călugării cu experienţă şi cu oarecare prestigiu în mănăstire ţineau la punctul lor de vedere, chibzuind că „pentru cei care se adăpostiseră între zidurile sfîntului lăcaş, cu gîndul deloc făţarnic de a-şi căuta mîntuirea, toate ascultările şi canoanele pe care le împlineau erau fără doar şi poate spre binele lor, menite să-i izbăvească; iar acela care, dimpotrivă, se simţea împovărat şi cîrtea demonstra că n-avea nici o chemare pentru schimnicie, şi degeaba mai venise la mănăstire, locul lui fiind în lume. Cît despre păcat şi despre ispita diavolului, nu numai printre mireni, dar nici chiar în lăcaşul Domnului nu poţi avea chezăşia că vei fi ferit de ele, deci cu atît mai vîrtos nu se cuvine să cauţi singur prilejul de a cădea în păcat“.

— E tare slab, mereu aţipeşte, îi spuse părintele Paisie lui Alioşa după ce-l binecuvîntă. Cu mare greutate poţi să-l trezeşti. Şi nici n-are rost. S-a trezit mai adineaori, acum vreo cinci minute, ne-a rugat să dăm din partea lui binecuvîntarea fraţilor monahi, cerîndu-le să privegheze la noapte pentru sufletul lui. Mîine dimineaţă vrea să se împărtăşească din nou. Te-a pomenit şi pe tine, Alexei, a întrebat unde eşti şi i s-a spus că te-ai dus în oraş. „Da, da, l-am binecuvîntat la plecare; acolo-i locul lui deocamdată, nu aici“, astea au fost cuvintele lui. A pomenit de tine cu drag şi cu duioşie; îţi dai seama de cîtă cinste te-ai învrednicit? Nu pricep însă de ce a hotărît să-ţi facă deocamdată ascultarea în lume? Pesemne că simte ceva în soarta ce ţi-a fost hărăzită! Trebuie să înţelegi, Alexei, că oricum ar fi, dacă te întorci în lume, te întorci numai ca să împlineşti ascultarea pe care ţi-a poruncit-o stareţul tău, nicidecum pentru deşertăciunile şi plăcerile lumeşti…

Părintele Paisie ieşi. Nu mai încăpea nici o îndoială că bătrînul îşi dădea obştescul sfîrşit, deşi putea să mai trăiască încă o zi sau două. Alioşa îşi puse în gînd cu toată rîvna să nu mai părăsească mănăstirea şi să rămînă la căpătîiul lui pînă se va sfîrşi din viaţă, cu toate făgăduielile făcute lui Fiodor Pavlovici, doamnei

Hohlakova, fratelui său şi Katerinei Ivanovna că se va duce să-i vadă a doua zi. Inima îi ardea cuprinsă de focul iubirii şi în sinea lui se căia amarnic din cauză că, în vreme ce colinda prin oraş, fusese în stare – chiar pentru o clipă numai – să uite că aici, la mănăstire, zăcea pe patul de moarte omul pe care-l cinstea mai presus de orice pe lume. Intrînd în iatacul stareţului, îngenunche şi bătu o mătanie adîncă, pînă atinse podeaua cu fruntea, în faţa celui care zăcea în aşternut. Bătrînul dormea în tihnă, nemişcat, respirînd molcom, încît aproape că nici nu-l auzeai răsuflînd. Pe chipul său se zugrăvea o linişte desăvîrşită.

Trecînd din nou în odăiţa de alături – unde în dimineaţa aceea bătrînul îşi primise musafirii – Alioşa îşi scoase cizmele şi, fără să se mai dezbrace, se culcă pe divanul îngust şi tare, pe care dormea de la o vreme încoace, seară de seară, mulţumindu-se să-şi aducă numai o pernă. Cît priveşte salteaua, pe care taică-său îi strigase s-o ia acasă, de mult se lipsise de ea. Îşi scotea numai anteriul, cu care se învelea în chip de cuvertură, înainte de culcare. Căzu apoi în genunchi şi se rugă îndelung. În ruga lui fierbinte nu-i cerea nimic altceva Atotputernicului decît să-i limpezească îndoielile şi să pogoare din nou în sufletul său, ca în alte dăţi, duioşia aceea senină ce-l cuprindea după ce aducea slavă Domnului, căci închinăciunea lui de fiecare seară era un imn de slavă înălţat Celui-de-Sus. Bucuria ce se aşternea atunci în inima lui era de obicei însoţită de un somn tihnit şi odihnitor. În timp ce-şi făcea rugăciunea, simţi la un moment dat în buzunar bileţelul roz trimis de Katerina Ivanovna prin servitoarea care fugise după el în stradă. Se zăpăci o clipă, dar apucă totuşi să-şi încheie ruga. Stătu puţin în cumpănă, apoi desfăcu plicul. Înăuntru era o scrisorică purtînd semnătura Lizei, fetiţa doamnei Hohlakova, care făcuse tot felul de giumbuşlucuri pe socoteala lui în dimineaţa aceea, de faţă cu stareţul.

„Alexei Fiodorovici, i se destăinuia fata, îţi scriu pe furiş, ca să nu prindă nimeni de veste, nici chiar mămica, deşi ştiu că este foarte urît din partea mea. Dar nu pot să mai trăiesc dacă nu-ţi

mărturisesc simţământul ce a încolţit în sufletul meu şi pe care deocamdată nimeni nu trebuie să-l cunoască, nimeni în afară de noi doi: Dar cum să-ţi spun ceea ce doresc din toată inima să-ţi împărtăşesc? Se zice că hîrtia nu roşeşte, dar te rog să mă crezi că nu-i adevărat şi că şi ea poate să roşească, aşa cum am roşit şi eu. Dragă Alioşa, află că te iubesc, te iubesc din copilărie, de la Moscova, cînd tu erai altfel, da, cu totul altfel decît azi, şi dragostea mea o să ţină pînă la sfîrşitul vieţii. Inima mea te-a ales pe tine ca să ne unim soarta şi să ne isprăvim împreună zilele la adînci bătrîneţi. Bineînţeles, cu condiţia ca tu să părăseşti mănăstirea. Chiar dacă n-avem încă vîrsta potrivită, o să aşteptăm atît cît spune legea. Pînă atunci am să mă fac bine, am să încep să umblu şi să dansez. În privinţa asta, nu mai încape nici o îndoială.

Vezi ce bine am pus totul la cale? De un singur lucru nu pot să-mi dau seama, şi anume: ce o să crezi despre mine după ce ai să citeşti scrisoarea? Îmi place să rîd şi să mă ţin de pozne, chiar azi-dimineaţă, de pildă, te-am necăjit, dar te asigur că adineaori, înainte de a lua pana în mînă, m-am rugat la icoana Născătoarei, aşa cum mă rog şi acum, mă rog cu lacrimi în ochi.

Taina mea se află acum în mîinile dumitale; mîine, cînd ai să vii, ştiu că n-am să mă pot uita la dumneata. Vai, Alexei Fiodorovici, ce o să fie dacă şi mîine n-am să mă pot stăpîni şi am să izbucnesc în rîs ca o proastă, aşa cum s-a întîmplat azi-dimineaţă cînd m-am uitat la dumneata? O să-ţi închipui că-mi arde iarăşi de şotii şi n-o să mai ai încredere în ceea ce ţi-am scris! De aceea te rog, te implor, dragul meu, dacă ai un pic de milă pentru mine, mîine, cînd o să intri, să nu te uiţi în ochii mei; mi-e teamă că atunci cînd privirile noastre se vor întîlni să nu mă umfle iarăşi rîsul, numai cînd mă gîndesc c-o să vii tot cu anteriul acela pînă la călcîie. Chiar de pe acum simt aşa, ca un fior, cînd îmi vin în minte toate astea... De aceea, dragul meu, te rog, cînd o să intri, să nu-mi dai nici o atenţie măcar cîteva minute, să te uiţi într-altă parte, la mămica sau pe fereastră...

Ca să vezi că pînă la urmă ţi-am scris o scrisoare de dragoste; Doamne, ce am făcut! Alioşa, te rog să nu mă dispreţuieşti şi dacă

dumneata vezi ceva rău în asta şi eşti supărat pe mine, iartă-mă. Soarta reputaţiei mele, poate definitiv pierdută, se află în mîinile dumitale.

Astăzi ştiu sigur c-o să plîng. La revedere, pînă în clipa – ah, teribilă clipă! – cînd ne vom întîlni din nou! Lise.

P.S. Alioşa, să vii – auzi? – să vii neapărat! Lise.“

Uluit, Alioşa citi de două ori răvaşul, rămase apoi pe gînduri, ca deodată să înceapă a rîde molcom, cu inima înseninată. Tresări: cum putea, oare, să rîdă, era un păcat! O clipă mai tîrziu, rîse însă din nou, tot atît de molcom şi tot atît de fericit. Puse scrisoarea la loc în plic, se închină şi se întinse pe divan. Frămîntarea ce-i stăpînea sufletul se potoli dintr-odată. „Doamne, pogoară mila ta asupra tuturor celor pe care i-am văzut azi, izbăveşte-i pe cei nefericiţi, iar celor aprigi la mînie călăuzeşte-le paşii! La tine e mîntuirea: mîntuieşte-i cum vei voi. Tu, care eşti numai iubire, împărtăşeşte-le tuturora bucuria!“, şopti el făcîndu-şi cruce şi adormi fără grijă.

1. *Smerdeaşciaia* provine de la cuvîntul rus care înseamnă „josnic“, „ordinar“.
2. Versuri dintr-un poem de Nicolai Nekrasov.
3. Din poezia „Dumnezeiesc“ de Goethe.
4. Versuri dintr-un poem de Apollon Maikov.
5. Versuri din poemul „Das Eleusische Fest“ („Sfînta dramă din Eleusis“) de Fr. Schiller.
6. *Idem*.
7. Din poezia „Odă bucuriei“ de Fr. Schiller.
8. „Totul nu-i decît o porcărie“ (în fr., în orig.).
9. „Se simte Piron aici“ (în fr., în orig.). Alexis Piron (1689-1773) a fost un poet francez, autor ale mai multor cîntece, satire şi epigrame; plin de spirit, dar adeseori licenţios.
10. „Fetele bătrîne“ (în fr., în orig.).

Partea a doua

Cartea a patra

Frămîntări

I

Părintele Ferapont

A doua zi, Alioşa se deşteptă din somn înainte de revărsatul zorilor. Stareţul, care se trezise între timp, se simţea istovit de puteri; cu toate acestea, ceru să fie mutat din pat în fotoliu. Avea mintea limpede şi chipul său – pe care se zugrăvea o adîncă oboseală – era senin, aproape fericit, privirea – veselă, prietenoasă, îmbietoare. „Nu ştiu dacă o să mai apuc seara asta“, îi mărturisi el lui Alioşa; apoi ceru să fie spovedit şi împărtăşit fără zăbavă. Părintele Paisie fusese dintotdeauna duhovnicul său. După săvîrşirea celor două taine, fu uns cu Sfîntul Mir. Ieromonahii începură să se adune şi chilia se umplu treptat de călugări. Se luminase de ziuă. Pe lîngă cei de la schit veneau acum şi monahii de la mănăstire. După ce slujba se isprăvi, bătrînul ţinu să-şi ia rămas-bun de la toată lumea şi-i îmbrăţişă pe rînd pe toţi. Chilia fiind neîncăpătoare, cei care sosiseră mai înainte ieşeau afară, ca să facă loc nou-veniţilor. Alioşa nu se dezlipea de stareţ, care ceruse să fie din nou mutat în jilţ. Vorbea căutînd pe cît îi îngăduiau puterile să le împărtăşească înţelepciunea sa, şi glasul lui, deşi firav, îşi păstrase încă limpezimea. „Ani de zile v-am fost povăţuitor, ani şi ani v-am vorbit mereu, aşa încît m-am obişnuit să cuvîntez cu glas tare şi să vă călăuzesc paşii, de aceea, dragi părinţi

şi fraţii mei iubiţi, chiar acum, cît mă vedeţi de slab şi prăpădit, îmi vine mai greu să tac decît să grăiesc“, glumi bătrînul, privind cu înduioşare la monahii îngrămădiţi în jurul său. Din tot ce spusese stareţul atunci, Alioşa avea să-şi amintească mai tîrziu numai unele cuvinte, fiindcă, deşi graiul îi era desluşit şi-n glasul lui nu se simţea nici o şovăială, bătrînul sărea mereu de la o idee la alta. Erau atîtea lucruri despre care ţinea să vorbească, de parcă s-ar fi străduit să dea în vileag tot ce-i mai rămăsese de spus, să mai repete o dată în pragul morţii tot ce nu apucase să zică în toată viaţa sa. Şi nu era vorba numai despre dorinţa de a-i lumina pe cei strînşi în jurul lor, ci părea însetat să împărtăşească tuturor bucuria şi exaltarea ce pusese stăpînire pe sufletul lui, să-şi deschidă pentru ultima oară inima faţă de toţi…

„Iubiţi-vă unii pe alţii, cuvioşilor“, îi povăţui bătrînul (din cîte putu să-şi amintească mai tîrziu Alioşa), „şi iubiţi norodul ce păzeşte legile Domnului. Să nu credeţi că noi am fi cumva mai sfinţi decît mirenii pentru că am venit să ne ferecăm între zidurile acestui lăcaş; dimpotrivă, cine s-a hotărît să vină aici, prin faptul însuşi că şi-a îndreptat paşii încoace, a recunoscut că este mai nevrednic decît toţi mirenii la un loc, decît toată suflarea de pe faţa pămîntului… Şi lucrul acesta fiecare monah trebuie să-l simtă şi să-l priceapă, cu atît mai lămurit cu cît îi va fi dat să şadă mai mult închis între zidurile mănăstirii. Altfel, nici nu avea rost să mai vină aici. Şi doar atunci cînd se va dumiri, în sfîrşit, nu numai că este mai nevrednic decît toţi mirenii, dar şi că-i e sortit să poarte faţă de toată omenirea, pentru toată suflarea din lume, povara întreagă a păcatelor omeneşti, păcatele tuturora, ca şi ale sale proprii, doar atunci va atinge ţelul pentru care ne-am unit. Căci trebuie să ştiţi, dragii mei, că fiecare dintre voi, fără doar şi poate, poartă în numele întregii omeniri vina tuturor păcatelor cîte s-au săvîrşit, şi nu numai în numele lumii acesteia, ci fiecare în parte este vinovat pentru toţi oamenii de pe faţa pămîntului şi pentru fiecare dintre ei în parte. A pricepe aceasta înseamnă a ajunge pe culmile vieţii monahale, ca şi ale vieţii oricărui om de pe pămînt. Fiindcă monahii nu se deosebesc cu nimic de ceilalţi oameni, ei sînt aşa

cum ar trebui să fie toţi ceilalţi din lumea aceasta. Numai cînd ne vom da bine seama de lucrul acesta, inima noastră se va înduioşa, cuprinsă de o nesfîrşită iubire, adevărata iubire ecumenică, hărăzită a nu cunoaşte niciodată saţul. Numai cînd vă veţi lumina pe deplin, fiecare dintre voi va fi în stare să răscumpere păcatele tuturor cu dragostea lui, să spele păcatele lumii întregi cu lacrimile sale... Fiecare să privească adînc în inima lui şi să se spovedească fără de istov faţă de cugetul său. Să nu vă temeţi de păcat, chiar atunci cînd simţiţi că aţi greşit, dacă într-adevăr căinţa voastră e cinstită, şi mai ales să nu-i puneţi nici un fel de condiţii Domnului-Dumnezeu. Şi iarăşi vă mai spun: să nu vă semeţiţi. Să nu vă arătaţi semeţi nici faţă de cei mici, nici faţă de cei mari. Nu urîţi pe cei care se leapădă de voi, pe cei care vă hulesc şi îşi bat joc de voi sau clevetesc împotriva voastră. Nu-i urîţi pe atei, pe cei care învaţă de rău, pe materialişti, nici măcar pe cei mai răi dintre ei, nu numai pe cei mai puţin buni decît voi, căci mulţi dintre ei sînt oameni de omenie, mai ales în zilele noastre. Pomeniţi-i în rugăciunile voastre, aşa cum vă spun: «Miluieşte-i, Doamne, pe cei care n-au pe nimeni să se roage pentru sufletul lor; mîntuieşte-i Doamne, şi pe cei care nu vor să ţi se închine Ţie». După care aveţi grijă să adăugaţi: «Rugămintea asta nu porneşte din mîndrie, Doamne, căci eu însumi sînt cel mai nevrednic dintre toţi...» Iubiţi norodul ce urmează căile Domnului şi nu lăsaţi veneticii să vă risipească turma, căci de veţi lîncezi în trîndăvie, cuprinşi de o trufaşă scîrbă de lume, şi mai ales dacă arghirofilia va pune stăpînire pe voi, ei vor veni din toate ţările şi vor risipi turma voastră. Lămuriţi fără preget mulţimii cuvîntul *Sfintei Scripturi*... Nu fiţi lacomi de bani... Nici argintul, nici aurul să nu vă ispitească, căutaţi să nu vă atingeţi nici de unul, nici de celălalt... păstraţi în suflet credinţa şi ţineţi sus flamura ei. Cît mai sus...“

Cuvîntarea stareţului fusese, desigur, ceva mai dezlînată decît s-ar părea din cele arătate mai sus şi decît ar rezulta din însemnările pe care avea să şi le facă după aceea Alioşa. Uneori, glasul i se curma dintr-odată şi se oprea gîfîind, ca şi cum ar fi încercat să-şi adune puterile, dar tot timpul părea că vorbeşte ca într-un extaz. Îl

ascultau cu toţii înduioşaţi, deşi mulţi dintre cei de faţă se minunau de cuvintele lui, socotind că au probabil un tîlc ascuns... Mai tîrziu aveau să-şi amintească de fiecare vorbă rostită atunci. La un moment dat, Alioşa, care părăsise pentru cîteva clipe chilia, fu surprins de emoţia zugrăvită pe chipurile monahilor care se înghesuiau în chilie sau se îmbulzeau la uşă, părînd să aştepte ceva. Era o aşteptare plină de nelinişte pentru unii, solemnă pentru alţii. Toată lumea era încredinţată că, în clipa cînd bătrînul va închide ochii, se va întîmpla un lucru cu totul extraordinar. Într-un fel, aşteptarea aceasta putea fi privită ca o mărturie de uşurare; totuşi, chiar şi cei mai austeri dintre monahi păreau a fi sub înrîurirea ei. Mai ales chipul ieromonahului Paisie vădea cea mai adîncă austeritate. Alioşa plecase, aşa cum am spus, la un moment dat din chilie, chemat fiind în taină de un monah, trimis de Rakitin, care tocmai sosise de la oraş cu un răvaş destul de curios din partea doamnei Hohlakova. Răvaşul împărtăşea o ştire într-adevăr senzaţională, sosită tocmai la ţanc. Printre femeile credincioase din popor, care fuseseră la schit în ajun să se închine şi să ceară binecuvîntarea stareţului, se afla şi o bătrînică de la noi, din oraş, anume Prohorovna, văduvă de subofiţer. Mătuşica venise să întrebe dacă poate cumva să-l treacă în pomelnic, în rînd cu cei răposaţi, pe feciorul ei Vasenka, plecat cu serviciul tocmai hăt-departe, în Siberia, la Irkutsk, dat fiind că, de mai bine de un an nu mai avea nici o ştire de la dînsul. Stareţul îi răspunsese cu asprime, oprind-o cu străşnicie să facă un lucru ca acesta, care, pentru el, era curată vrăjitorie. O iertase totuşi, dîndu-şi seama cît era de neştiutoare şi, „ca şi cum ar fi citit în cartea destinului“ (scria doamna Hohlakova), o mîngîiase spunîndu-i: că fecioru-său Vasenka trăieşte cu siguranţă şi c-o să aibă parte să-l vadă curînd sau, dacă nu, în orice caz va primi carte de la dînsul, aşa că să se ducă liniştită acasă şi să aibă răbdare. „Şi ce crezi? adăugă entuziasmată doamna Hohlakova: prorocirea s-a adeverit întocmai, ba chiar peste orice aşteptare. N-a apucat bine băbuţa să intre pe uşă, că i s-a şi înmînat o scrisoare din Siberia sosită între timp. Mai mult chiar, în epistola trimisă din Ekaterinburg, Vasea îşi

înştiinţa mama că era în drum spre Rusia, împreună cu încă un funcţionar, şi că se înapoiază definitiv acasă, aşa că peste cel mult trei săptămîni de la primirea răvaşului nădăjduia să-şi îmbrăţişeze mama.“ Doamna Hohlakova îl rugă deci stăruitor, din toată inima, pe Alioşa să comunice numaidecît egumenului şi tuturor cuvioşilor părinţi această nouă „minune profetică“. „Trebuie să afle toţi, toţi!“, spunea dînsa în încheiere. Scrisoarea părea să fi fost alcătuită în pripă; fiecare rînd trăda emoţia celei care se apucase s-o scrie fără să stea prea mult pe gînduri. Alioşa însă nu mai avea ce împărtăşi monahilor, întrucît între timp aflaseră cu toţii despre ce era vorba.

Monahul pe care Rakitin îl trimisese după el ca să-l cheme avusese în acelaşi timp misiunea „să-i spună cu tot respectul Preasfinţiei Sale părintele Paisie că Rakitin vrea neapărat să-i vorbească într-o chestiune foarte importantă, atît de importantă, că nu suferă nici cea mai mică zăbavă şi că-şi cere cu toată smerenia iertare pentru această îndrăzneală“. Călugăraşul îi adusese la cunoştinţă părintelui Paisie cele de mai sus, fără să-i fi spus ceva lui Alioşa, aşa că, atunci cînd se înapoie în chilie, îndată după lectura scrisorii, acestuia nu-i mai rămăsese altceva de făcut decît s-o înmîneze duhovnicului ca pe o mărturie scrisă. Cît era el de sever şi de neîncrezător din fire, după ce citi, încruntat, rîndurile care vesteau „minunea“, părintele Paisie nu-şi putu ascunde emoţia. Ochii începură să-i strălucească, un zîmbet grav şi plin de convingere îi lumină faţa şi, fără să vrea, scăpă aceste cuvinte, la care nimeni nu se aştepta:

— O să mai vedem şi altele!

— O să mai vedem şi altele! repetară într-un glas monahii.

La care duhovnicul se încruntă din nou şi-i rugă să nu sufle o vorbă nimănui pînă ce ştirea nu se va adeveri pe deplin, căci mirenii sînt necumpătaţi de felul lor; şi apoi, întîmplarea aceasta „putea foarte bine să aibă o explicaţie firească“, adăugă el cu chibzuială, aşa, ca să fie cu sufletul împăcat, dar fără să pară chiar atît de convins de reţinerile sale. Cum era de aşteptat, cei de faţă îşi dădură numaidecît seama că vorbise numai aşa, într-o doară, şi,

bineînţeles, în cîteva clipe vestea făcu înconjurul mănăstirii, ajungînd şi la urechile mirenilor veniţi la liturghie. Cel mai tulburat dintre toţi la auzul „minunii“ petrecute fu, se pare, monahul sosit cu o zi mai înainte de la Sfîntul Silvestru, din Obdorsk, un schituleţ pierdut în îndepărtatele ţinuturi din nord. E vorba de călugărul care îl întîmpinase în ajun pe părintele Zosima împreună cu doamna Hohlakova şi care, arătîndu-i copila „tămăduită“, îl întrebase ritos: „Cum vă încumetaţi să faceţi asemenea lucruri?“.

Ştirea îl lăsă cu totul descumpănit pe bietul monah, care nu ştia ce să mai creadă. Cu o zi înainte fusese să-l vadă în chilioara lui din prisacă pe părintele Ferapont şi se întorsese de acolo buimac şi răscolit pînă în adîncul sufletului. Părintele Ferapont era un călugăr bătrîn, care trăia ca un schimnic, postind cu străşnicie şi ferecat în tăcere, şi care, după cum am mai spus, era cel mai neîmpăcat duşman al părintelui Zosima, şi mai ales al stăreţiei, orînduială care din punctul lui de vedere era pe cît de nesocotită, pe atît de dăunătoare. Şi cu toate că făcuse legămîntul tăcerii şi nu schimba o vorbă cu nimeni, părea să fie un adversar de temut, fiindcă o bună parte dintre călugări erau de aceeaşi părere cu el, şi foarte mulţi credincioşi îl venerau ca pe un adevărat ascet şi ca pe un sfînt printre sfinţi, deşi toată lumea îl lua drept smintit. Dar tocmai sminteala asta a lui îi atrăgea. Părintele Ferapont n-ar fi călcat în ruptul capului pragul chiliei stareţului Zosima. Şi, cu toate că trăia printre călugării de la schit, pentru acelaşi motiv – vreau să zic, fiindcă îl ştiau cu toţii într-o ureche – nu-l sîcîiau prea mult, cerîndu-i numai să păzească rînduiala.

Bătrînul avea cam la vreo şaptezeci şi cinci de ani, dacă nu chiar mai mult, şi locuia dincolo de prisaca schitului, într-un colţ, într-o chilioară veche de bîrne, pe jumătate dărăpănată, lipită de zidul împrejmuitor, o chilie clădită demult, încă din secolul trecut, pentru un alt mare ascet, care făcuse de asemenea legămîntul tăcerii, părintele Iona. Acesta trăise pînă la vîrsta de o sută cinci ani, şi încă şi azi călugării de la mănăstire, ca şi oamenii de prin partea locului povestesc fel de fel de lucruri, care mai de care mai

curioase din viaţa lui. Cu şapte ani în urmă, părintele Ferapont primise îngăduinţa să şadă în chilioară sau, mai bine zis, în cocioaba aceea stingheră, care, aşa părăginită cum era, semăna mai curînd cu un paraclis datorită icoanelor dăruite de credincioşi şi păstrate acolo, fiecare cu candela ei, ce ardea zi şi noapte. Părintele Ferapont fusese pus, pasămite, să îngrijească de ele şi să aprindă candelele. Se spunea (şi chiar aşa şi era) că toată hrana lui se rezuma la doi funţi de pîine, tainul lui pe trei zile, pe care i-l aducea de două ori pe săptămînă prisăcarul, şi cu toate că acesta locuia şi el în preajma stupăriei, părintele Ferapont rareori se îndura să schimbe cu dînsul cîte un cuvînt. Cei patru funţi de pîine şi prescura pe care părintele egumen avea grijă s-o trimită smintitului în fiecare duminică, după vecernie, erau merindele lui pe o săptămînă întreagă. Numai apa din cană îi era primenită în fiecare zi. La slujbă se ducea doar cînd şi cînd. Lumea, care venea să-i ceară binecuvîntarea, putea să-l vadă stînd zile întregi în genunchi, adîncit în rugăciune, fără să întoarcă măcar o singură dată capul. Dacă se îndura cumva să deschidă gura, vorbea puţin şi grosolan, şi tot ce spunea el era cam ciudat şi fără noimă. Se mai întîmpla totuşi cîteodată, deşi foarte rar, să aibă chef de vorbă, dar de cele mai multe ori nu puteai să scoţi de la el mai mult decît un cuvînt bizar, pe care vizitatorul îşi bătea capul zadarnic să-l înţeleagă, pentru ca pînă la urmă, cu toate rugăminţile, schimnicul să se închidă în el, refuzînd să-i dea orice altă explicaţie. Părintele Ferapont nu avea nici un rang bisericesc, era doar un monah ca toţi ceilalţi. Umblau tot felul de zvonuri năstruşnice pe socoteala lui – ce-i drept, numai printre oamenii cei mai ignoranţi – cum că ar fi fost în legătură cu duhurile cereşti, cu care stătea adesea de vorbă, şi de aceea îşi ţinea gura ferecată faţă de pămînteni. Călugăraşul din Obdorsk se strecurase în stupărie şi, luîndu-se după îndrumările prisăcarului – un monah tot atît de tăcut şi ursuz şi el –, îşi îndreptă paşii spre ungherul unde se afla chilioara părintelui Ferapont. „Poate cu dumneata s-o îndura să grăiască, fiindcă nu eşti de prin partea locului, dacă nu, să ştii că nu scoţi nimic de la el“, îl preveni prisăcarul. După cum povestea el însuşi

mai tîrziu, călugăraşul nostru se apropie de chilie cu inima îngheţată de teamă. Era destul de tîrziu şi părintele Ferapont şedea afară, pe o băncuţă scundă, lîngă uşă. Un ulm bătrîn şi uriaş foşnea uşor deasupra capului său. Începea să se răcorească. Călugăraşul din Obdorsk căzu la picioarele rătăcitului şi-i ceru binecuvîntarea.

— Ce, n-oi fi vrînd acuma, călugăre, să mă pun şi eu pe brînci în faţa ta?! îl luă în primire pustnicul. Scoală de acolo! Monahul se ridică de jos. Binecuvîntează şi vei fi binecuvîntat. Şezi aici. De unde vii?

Privindu-l, călugăraşul nostru fu mai ales uimit că părintele Ferapont, în pofida vîrstei lui înaintate şi a postului aspru pe care-l păzea cu cea mai mare străşnicie, se dovedea a fi un om voinic, înalt, căruia trecerea anilor nu izbutise să-i încovoaie spinarea; bătrînul se ţinea drept şi, cu toate că avea faţa suptă, era rumen în obraji şi sănătos. Se vedea cît de colo că-şi păstrase intactă forţa fizică, care părea să fie considerabilă. Avea o statură atletică, iar la anii lui încă nu apucase să încărunţească de tot – barba, ca şi părul îi erau încă negre şi destul de dese. Iar ochii mari, cenuşii, strălucitori, dar grozav de bulbucaţi, te făceau să încremeneşti. Cînd vorbea, pronunţa apăsat vocala „o“. Umbla îmbrăcat cu un mintean lung, roşcat, dintr-o ţesătură trainică, „de puşcăriaş“ cum se zicea pe vremuri, ce-i lăsa gîtul şi pieptul dezgolite, şi era încins cu o funie groasă. De sub mintean, ieşea la iveală o cămaşă de pînză, aproape neagră, pe care n-o scotea cu lunile de pe el. Se spunea că purta pe sub haine, înfăşurate pe trup, lanţuri grele, de treizeci de funţi. Iar drept încălţăminte, avea sfîrloage rupte, prăpădite, în care-şi vîra piciorul gol.

— Vin tocmai de la Sfîntul Silvestru, dacă ştiţi, schituleţul acela din Obdorsk, rosti umil pribeagul, cercetîndu-l puţin speriat cu ochii săi ageri.

— Fusei şi eu pe acolo, pe la alde Silvestru al tău. Ba chiar şi stătui o bucată de vreme acolo. Ce face Silvestru, e bine, sănătos? Călugăraşul se zăpăci. Oameni fără minte şi fără rost! Ia spune, cum postiţi?

— Trapeza noastră păzeşte rînduiala călugărească din bătrîni:

în postul mare, lunea, miercurea şi vinerea nu se găteşte nimic. Marţea şi joia ni se dă pîine albă, o fiertură îndulcită cu miere, poame sau varză acră şi făină de ovăz. Sîmbăta – ciorbă de varză, tăieţei cu mazăre şi o mîncare cu sos. Cu oloi. În fiecare săptămînă, duminica, pe lîngă ciorbă, căpătăm peşte uscat şi o fiertură. În săptămîna mare, şase zile în şir, de luni şi pînă sîmbătă seara, nu se cuvine să te ospătezi decît cu pîine şi apă şi cu verdeţuri crude, dar toate cu socotinţă; şi, dacă se poate, să nu mănînci chiar în fiecare zi, aşa cum e rînduit pentru săptămîna întîi din post. Vinerea mare nu punem nimic în gură, şi tot aşa şi sîmbăta, pînă la ceasurile trei după-amiază, cînd ne îngăduim să luăm o fărîmă de pîine cu apă şi să bem cîte o cană cu vin. În joia mare se găteşte fără oloi, în schimb, se mănîncă uscături stropite cu olecuţă de vin. Căci aşa a hotărît soborul din Laodiceea de joia mare: „Cine nu ţine ultima joie din postul mare spurcă tot postul“. Şi aşa, cum vă spun, e datina pe la noi. Dar ce înseamnă cumpătarea noastră pe lîngă străşnicia cu care posteşti dumneata, preacuvioase, adăugă călugăraşul, prinzînd la inimă, dacă în toate zilele cîte sînt într-un an, chiar şi de Sfintele Paşti, te îndestulezi numai cu pîine şi apă, şi tainul nostru de pîine pe două zile Sfinţiei Tale ţi-ajunge o săptămînă întreagă! Mare minune, zău, puterea asta pe care o are Sfinţia Ta să se lipsească de toate!

— Da’ ghebele, hai? îl întrebă tam-nisam părintele Ferapont pronunţînd „h“ în loc de „gh“.

— Ghebele? îl îngînă nedumerit călugăraşul.

— Ei, vezi! Eu pot să mă lipsesc de pîinea lor, nu-mi face trebuinţă, mă duc în pădure şi acolo găsesc şi ghebe, şi mure ca să-mi astîmpăr foamea, pe cînd ei nu pot să trăiască fără pîine, prin urmare, diavolul îi ţine încă legaţi. Ştii ce spun azi limbile spurcate: cum că ce-i mult nu-i bun şi n-are rost să posteşti atîta. Aşa judecă ei cu mintea lor nelegiuită şi trufaşă.

— Aşa e, da, chiar aşa, oftă monahul.

— I-ai văzut cum umblă cu dracu’? îl iscodi bătrînul.

— Cine? întrebă cu sfială călugărul.

— Acu’ un an, de Rusalii, fusei la egumen, că de atunci nici că-i

mai călcai pragul. Şi ce să vezi: unu avea pe dracu' în deşte, altul, pitit sub anteriu, doar coarnele şi le lăsase afară, iar la altul se iţea din buzunar, şi uite-aşa i se învîrteau ochii în cap, pasămite îi era frică de mine; altul îl purta în măruntaie, da, da, acolo găsise să-şi facă sălaş, în măruntaiele lui spurcate, altuia i se agăţase de gît şi se ţinea vîrtos de el şi umbla aşa cu el spînzurat de grumaz, dar de văzut nu-l vedea.

— Dar... dumneata? îl iscodi călugărul din Obdorsk.

— Dacă-ţi spun că eu văd tot, nimic nu-mi scapă! Cînd să plec de la egumen, dădui cu ochii de unul care se dosise după uşă, zicînd că poate nu l-oi zări. Şi era ditai matahala, aşa, ca de vreun arşin şi jumătate, ba chiar şi mai bine. Şi avea o coadă, uite pe atîta, groasă şi cenuşie. Ce făcu, ce nu făcu Sarsailă, că-şi şi vîrî sfîrcul cozii în crăpătura uşii. Apăi că nici eu nu-s gogoman! Tranc cu uşa peste el, de-i prinsei coada înăuntru. Şi unde mi-ţi urla împieliţatul ca din gură de şarpe, şi uite aşa se tot zvîrcolea, iară eu dă-i, blagosloveşte-l cu sfînta cruce, o dată, înc-o dată şi înc-o dată! Şi aşa îi venii tartorului de hac. Să-l fi văzut cum a crăpat, taman ca un paing cînd îl stîlceşti! Acu o fi putrezit în cotlonul lui, ba cred că i s-o fi şi împuţit hoitul, dară ei nu văd nimic şi nici nu le pute. Se împlineşte anul de cînd nu mai dădui pe acolo. Numai ţie îţi spusei taina, fiindcă nu eşti de pe aici.

— Cumplite lucruri mi-a fost dat să aud din gura Sfinţiei Tale! Şi, prinzînd din ce în ce mai mult curaj, se încumetă să întrebe: Preafericite şi luminate părinte, adevărat să fie oare ce vorbeşte lumea despre Sfinţia Ta, căci pînă hăt-departe, peste ţări şi mări, ţi-a mers pomina cum că zi şi noapte ai sta de taină cu Sfîntul Duh?...

— Coboară uneori la mine.

— Şi cum coboară? Ce chip ia?

— De pasăre.

— Sfîntul Duh în chip de porumbel?

— Acela-i Sfîntul Duh, şi ăsta de care-ţi spun eu e duhul sfînt. Află că nu-i totuna. Duhul sfînt coboară şi în chip de altă pasăre: rîndunică, sticlete, piţigoi.

— Şi cum ştii că nu-i piţigoi de rînd?

— Fiindcă voroveşte.

— Şi cum vorbeşte? Ce fel de grai?

— Grai omenesc.

— Şi ce spune?

— Azi, bunăoară, îmi dădu de ştire c-o să vină pe aici un nătărău să mă întrebe vrute şi nevrute. Prea multe pofteşti să ştii, călugăre!

— Înfricoşătoare cuvinte ai rostit, preafericite şi cuvioase părinte! spuse călugăraşul dînd din cap, dar în ochii lui speriaţi se desluşea o umbră de neîncredere.

— Vezi tu copacul ăsta? întrebă părintele Ferapont după un răstimp de tăcere.

— Îl văd, Sfinţia Ta.

— Pentru tine-i un ulm ca toţi ulmii; pentru mine însă-i altceva.

— Ce anume? stărui călugăraşul, după cîteva clipe în care aşteptase în zadar să afle ce poate fi.

— Să-ţi spun ce mi se întîmplă uneori peste noapte: vezi cele două cioturi? Cîteodată, în puterea nopţii, Hristos îşi întinde braţele spre mine şi mă cată. Îl văd şi mă cutremur. Vajnică şi cumplită arătare!

— Dar de ce ţi-e frică dacă ştii că-i Hristos?

— Şi dacă mă ia şi mă ridică în văzduh?

— Aşa viu?

— N-ai auzit de înălţarea întru duh şi slavă a lui Ilie? Te ia odată, aşa, în braţe, şi pleacă cu tine…

În urma acestei discuţii, monahul din Obdorsk se întoarse destul de nedumerit în chilioara fratelui care-i dăduse găzduire; oricum ar fi fost, inima lui înclina însă mai mult spre părintele Ferapont decît spre stareţul Zosima. Călugărul din Obdorsk ţinea în mare cinste postul şi ca urmare nu fusese cîtuşi de puţin mirat că un monah care postea cu atîta străşnicie ca părintele Ferapont era în stare să „vadă minuni“. Ce-i drept, cuvintele pustnicului păreau cam fără noimă, dar Dumnezeu de bună-seamă ştia ce voia el să spună, căci îndeobşte cei săraci cu duhul spun şi fac lucruri chiar şi mai ciudate. Cît despre coada lui Sarsailă, pe care părintele

Ferapont o prinsese în uşă, era gata să creadă cu dragă inimă şi cu toată sinceritatea în existenţa ei literalmente, nu numai în sens simbolic. În afară de asta, înainte chiar de a fi venit aici, la mănăstire, simţise o aversiune faţă de stăreţie, pe care, deşi n-o cunoştea decît din auzite, o socotea ca atîţia alţii o inovaţie pur şi simplu dăunătoare. Între timp, cum apucase să şadă o zi întreagă în mănăstire, observase că unii dintre fraţii monahi mai fără scaun la cap, care de asemenea nu se împăcau cu stăreţia, cîrteau într-ascuns împotriva ei. Prin firea lui, călugărul din Obdorsk era un om descurcăreţ şi ager la minte, dornic să ştie şi să afle cît mai multe. Iată de ce vîlva pe care o făcuse noua „minune“, săvîrşită de stareţul Zosima, îl uluise peste măsură. Mai tîrziu, Alioşa avea să-şi aducă aminte că printre cei care se îmbulzeau să intre în chilia stareţului, sau se învîrteau prin preajma ei, zărise în repetate rînduri mutrişoara curioasă a oaspetelui din Obdorsk, care rătăcea din grup în grup, trăgînd cu urechea şi iscodind pe unul sau pe altul. Pentru moment, nu-i dăduse nici o atenţie; abia mai încolo avea să prefire în gînd mai pe îndelete toate întîmplările petrecute în ziua aceea de pomină... Deocamdată, avea alte griji pe cap; simţindu-se obosit, stareţul Zosima se întinsese pe pat; dar, cum şedea aşa, cu ochii închişi, îşi aminti deodată de Alioşa şi trimise pe cineva să-l cheme. Alioşa veni într-un suflet. La căpătîiul bătrînului nu se mai aflau acum decît părintele Paisie, părintele ieromonah Iosif şi fratele Porfirie. Stareţul deschise cu trudă ochii şi se uită la el cu luare-aminte:

— Nu te aşteaptă acasă, fiule? îl întrebă el. Alioşa se codi să răspundă. Poate că au nevoie de tine... Ai făgăduit ieri cuiva să vii astăzi?

— Am făgăduit... tatii... şi fraţilor... şi încă cuiva...

— Ei, vezi! Du-te. Şi nu te întrista. Să ştii că n-am să-mi dau obştescul sfîrşit pînă nu voi apuca să spun, aşa ca să poţi auzi şi tu, ultimul cuvînt pe care buzele mele îl vor rosti pe lumea asta. Şi cuvîntul ăsta ţie îţi este hărăzit. Ţie ţi-l voi lăsa moştenire. Ţie, fiul meu drag, căci ştiu că mă iubeşti. Şi acum, du-te, dac-ai făgăduit că te duci.

Alioşa se supuse, deşi nu se îndura să-l părăsească. Însă făgăduiala pe care bătrînul i-o făcuse, încredinţîndu-l că va avea parte să audă ultimul cuvînt rostit de el înainte de a se săvîrşi din viaţă, mai ales că acest cuvînt voia anume să i-l lase lui cu limbă de moarte, îi lumină sufletul, cuprins de emoţie. Se grăbi să plece, ca să poată isprăvi mai curînd tot ce avea de făcut la oraş şi să se înapoieze la vreme. Tocmai atunci părintele Paisie găsi cu cale să-i dea unele îndrumări, spunîndu-i pe neaşteptate cîteva cuvinte care se săpară adînc în inima lui. Asta se petrecu îndată după ce ieşiră împreună din chilia stareţului.

— Să nu uiţi, flăcăule, rosti din senin, fără nici un ocoliş, părintele Paisie, că ştiinţa lumească, cu toate mijloacele ei înmănuncheate într-o putere uriaşă, a cercetat mai ales în veacul din urmă tot ce ne-a rămas din cuvîntul Domnului în cărţile sfinte, şi că după această neînduplecată cercetare, din tot ce purta har în sine, cărturarii lumii acesteia nu s-au ales cu nimic. Numai că ei au cercetat crîmpei cu crîmpei şi n-au ştiut să vadă întregul, încît nu se poate să nu te cuprindă mirarea în faţa orbirii lor. Fiindcă întregul se înalţă în ochii lor nestrămutat, acum ca şi odinioară, şi porţile iadului nu-s atît de largi ca să-l poată mistui. Oare n-a dăinuit el atîta amar de vreme, nouăsprezece veacuri în şir, şi nu dăinuieşte oare şi astăzi în sufletul atîtor oameni, ca şi în sufletul mulţimilor? Ba dăinuieşte chiar la fel de neclintit ca-n vremurile de demult şi în sufletul acelor atei care ar vrea să spulbere totul! Căci pînă şi cei care tăgăduiesc creştinismul şi se ridică împotriva lui au fost plăsmuiţi după chipul şi asemănarea lui Hristos şi aşa rămîn, cum au fost plămădiţi. Nici înţelepciunea, nici clocotul inimii lor n-au fost în stare să izvodească un alt chip pentru om pe potriva meritelor lui, mai presus decît cel pe care ni l-a înfăţişat în vechime cuvîntul lui Hristos. Iar din toate încercările ce s-au făcut, n-au ieşit decît monstruozităţi. Ţine minte asta mai cu seamă, flăcăule, fiindcă duhovnicul tău ţi-a hărăzit să pleci în lume. Poate cînd te vei întoarce cu gîndul la această zi slăvită, îţi vei aduce aminte şi de vorbele pe care ţi le-am spus acum, ca să-ţi fie călăuză în viaţă, căci eşti crud încă, şi ispitele lumeşti sînt mult prea mari

ca să le poţi înfrunta cu puterile tale. Şi acum, du-te, orfanule!

Părintele Paisie îl binecuvîntă; în timp ce ieşea pe porţile mănăstirii, rumegînd în minte vorbele neaşteptate pe care le auzise, Alioşa pricepu deodată că în monahul acela auster şi aspru avea să găsească un nou prieten şi un cîrmaci sufletesc plin de duioşie, ca şi cum părintele Zosima l-ar fi lăsat în grija lui cu limbă de moarte. „Poate chiar aşa s-au şi înţeles“, se gîndi el. Cuvintele nebănuite şi pline de înţelepciune ale părintelui Paisie, aceste cuvinte în sine, desprinse de altele pe care le ascultase cu puţin înainte, dovedeau osîrdia cu care noul său duhovnic căuta să-i înarmeze mintea crudă ca să poată înfrunta ispitele şi să ridice în jurul sufletului tînăr, ce-i fusese încredinţat, cel mai trainic zid din cîte se puteau închipui.

II

Acasă la Fiodor Pavlovici

Prima grijă a lui Alioşa fu să treacă pe la taică-său. Apropiindu-se de casă, îşi aminti că în ajun bătrînul îi ceruse să intre fără să prindă de veste fratele lui, Ivan. „De ce oare? chibzuia în sinea lui nedumerit Alioşa. Chiar dacă vrea să stea de vorbă cu mine între patru ochi, de ce trebuie totuşi să mă strecor în casă pe furiş? În halul în care era aseară, s-o fi gîndit probabil să-mi spună altceva şi n-a mai apucat“, se linişti el. Cu toate acestea, se bucură cînd, întrebînd-o pe Marfa Ignatievna, care ieşise să-i deschidă poarta (Grigori căzuse la pat şi zăcea la el în odaie), unde era fratele lui, femeia îl încunoştinţă că Ivan Fiodorovici plecase de acasă cu vreo două ceasuri mai înainte.

— Şi tata?

— S-a sculat şi-şi bea cafeaua, răspunse cam înţepată Marfa Ignatievna.

Alioşa intră. Bătrînul şedea singur la masă, îmbrăcat cu o haină de vară cam ponosită şi în papuci. Ca să-şi omoare timpul, verifica nişte socoteli cu un aer destul de absent. Nu mai era nimeni în toată casa (Smerdeakov ieşise în oraş după tîrguieli pentru prînz). Se vedea însă că numai de socoteli nu-i ardea în momentul acela. Se sculase devreme şi căuta să pară că bravează situaţia, dar era tras la faţă şi arăta destul de obosit. Peste noapte îi apăruseră pe frunte nişte vînătăi cît toate zilele şi era legat acum la cap cu o basma roşie. Avea nasul umflat şi plin de pete vineţii, nu prea mari, dar care accentuau răutatea şi iritarea zugrăvite pe chipul său. Bătrînul îşi dădea şi el seama de asta, aşa că-l întîmpină pe Alioşa cu o privire în care nu se citea nici o bunăvoinţă.

— Cafeaua e rece, îi spuse el răstit, aşa că nu te îmbii să bei. Iar azi n-am decît ciorbă de post la masă şi nu invit pe nimeni. De ce ai venit?

— Aşa, ca să te întreb de sănătate, îi răspunse Alioşa.

— Mda. De altfel chiar eu ţi-am poruncit aseară să vii. Fleacuri! Ai făcut drumul de pomană. Dar ştiam eu că tot o să te cari pînă aici...

Îi vorbise cu duşmănie. Se sculă apoi şi se uită în oglindă (poate pentru a patruzecea oară în dimineaţa aceea), examinîndu-şi cu îngrijorare nasul umflat. După care îşi potrivi cu cochetărie basmaua pe frunte.

— Îmi şade mai bine cu roşu, albul prea aduce a spital, declară el sentenţios. Ce se mai aude pe la voi? Ce face părintele Zosima?

— E rău de tot, s-ar putea să nu mai apuce ziua de mîine, răspunse Alioşa, dar taică-său era cu gîndul aiurea, nici habar n-avea ce-l întrebase.

— Ivan a ieşit în oraş, rosti el din senin. Nu ştie ce să mai facă să-i sufle logodnica lui Mitka, de aceea şade pe capul meu, adăugă apoi cu parapon, strîmbînd din buze, şi se uită la Alioşa.

— Cum aşa? Ţi-a spus el? se miră tînărul.

— Da, şi încă mai demult. Altfel cum? Sînt mai bine de trei săptămîni de cînd mi-a mărturisit. Doar n-oi fi crezînd c-a venit aici ca să mă înjunghie pe la spate, nu? Avea el un motiv ca să vină,

nu-i aşa?

Alioşa îşi pierdu cumpătul.

— Vai de mine! Se poate să vorbeşti aşa? protestă el.

— Bani nu-mi cere, ce-i drept; şi aşa tot n-ar fi văzut o leţcaie de la mine. Eu, dragul meu Alexei Fiodorovici, dacă vrei să ştii, am de gînd să mai trăiesc încă mult şi bine, aşa că fiecare gologan îmi face trebuinţă. Cu cît o să trăiesc mai mult, cu atît am să am mai mare nevoie de bani, continuă el, plimbîndu-se de colo pînă colo prin odaie, cu mîinile în buzunarele hainei de vară, largi şi soioase, din pînză de in. Deocamdată, poţi să spui tu ce vrei, sînt un bărbat în toată puterea: n-am decît cincizeci şi cinci de ani şi mă bizui c-o să mă ţin tare încă cel puţin douăzeci de ani de aici înainte. Dac-o fi să îmbătrînesc şi o să mă fac urît ca dracu', femeile însă n-au să mai vină chiar cu atîta plăcere la mine, şi atunci bănişorii ăştia o să-mi prindă bine. Uite, de aceea, dragul meu băiat, Alexei Fiodorovici, de aceea pun ban peste ban, ca să am la o adică, aşa să ştii! Pentru mine strîng şi pentru sufleţelul meu, fiindcă vreau să-mi fac de cap cîte zile oi mai avea, află de la mine. Cînd îţi faci de cap, viaţa e mai dulce, băiete; toată lumea-i foc şi pară împotriva desfrîului şi toată lumea trăieşte în dezmăţ şi-şi face mendrele, dar pe ascuns, nu aşa ca mine, la lumina zilei. Tocmai de aceea, fiindcă îmi place sinceritatea, toate lepădăturile au tăbărît asupra mea ca să mă sfîşie. Cît despre împărăţia cerurilor, Alexei Fiodorovici, să ştii că n-o rîvnesc nici atîtica, şi apoi un om în toată firea nici n-ar avea ce să caute acolo în Rai, la tine, chiar dacă ar exista. Eu zic însă că odată ce ai apucat să închizi ochii, nu te mai trezeşti, puiule, în vecii vecilor, şi din tot ce se vede aici nu mai rămîne nimic. Dacă v-aţi îndura să daţi de pomană pentru sufletul meu, bine, dacă nu, puteţi să vă duceţi dracului! Asta e filosofia mea. Aseară Ivan a vorbit foarte frumos, deşi eram beţi turtă. Altminteri, numai gura-i de el, nu-i chiar aşa de savant cum vrea să pară, ce ştie el e aproape egal cu nimic; tace tot timpul, se uită la tine, zîmbeşte şi tace, şi aşa-i face pe ceilalţi să creadă că-i mare lucru de capul lui. Alioşa îl asculta în tăcere. De ce nu vorbeşte niciodată cu mine? Şi chiar atunci cînd catadicseşte să-mi spună

ceva, îşi ia nişte aere... Mare pramatie mai e şi Ivan ăsta al tău! Cît despre Gruşka, dacă vreau, pot să mă însor cu ea şi azi. Pentru că atunci cînd ai parale, e destul să vrei ceva, Alexei Fiodorovici, şi toate ţi se împlinesc după pofta inimii. Tocmai de asta se teme şi Ivan şi nu mă scapă din ochi: să nu mă căsătoresc. De aceea se tot ţine de capul lui Mitka şi-i dă ghes să se însoare cu Gruşka, vrea să mă descotorosească de ea (ce-şi închipuie el, că dacă n-o iau de nevastă, am să-i las lui bănişorii?!). Pe de altă parte, dacă Mitka se însoară cu Gruşka, Ivan rămîne cu logodnica cea bogată, şi-a făcut el bine socoteala! Mare pramatie mai e şi Ivan ăsta al tău!

— Ce nervos eşti! Încă te mai frămîntă cele întîmplate ieri, mai bine te-ai duce să te culci, îl sfătui Alioşa.

— Uite, vezi, orice mi-ai spune tu, reflectă bătrînul, ca şi cum abia atunci ideea asta i-ar fi răsărit în minte, nu pot să mă supăr pe tine; să-mi fi spus însă aşa ceva Ivan, aş fi sărit cît colo. Numai cu tine sînt bun, altminteri sînt hain la suflet.

— Nu eşti hain, viaţa te-a înrăit, zîmbi Alioşa.

— Ascultă, am vrut să-l bag în puşcărie pe banditul ăla de Mitka şi nici nu ştiu încă ce am să fac pînă la urmă. Probabil că aşa o fi moda azi, să-ţi nesocoteşti părinţii sub cuvînt că-i o prejudecată; dar, după cîte ştiu, nici chiar în momentul de faţă legea nu îngăduie copilului să-şi cotonogească tatăl care l-a crescut, să-l tăvălească pe jos şi să-l calce în picioare, umplîndu-i obrazul de sînge, şi asta unde: chiar în casă la el! Şi, pe deasupra, să se mai şi laude, cu martori de faţă, că lasă, c-o să vină şi-o să-i facă de petrecanie! Dacă vreau, să vezi cum ţi-l strîng cu uşa şi-l bag la zdup pentru toată tevatura de ieri!

— Vasăzică nu mai faci plîngere împotriva lui?

— M-a convins Ivan să nu mai fac. Puţin îmi pasă, în definitiv, de părerea lui, dar vezi că e ceva la mijloc... Bătrînul se aplecă spre Alioşa şi continuă în şoaptă, ca şi cînd i-ar fi destăinuit un secret: Dacă-l bag la răcoare pe tîlhar, cînd o afla ea că eu i-am făcut bucata, o să alerge în braţele lui. Pe cînd dac-o să audă că m-a snopit în bătaie, om bătrîn şi nevolnic, s-ar putea să-i întoarcă spatele şi să vină la mine să mă vadă... Nu ştiu cum o fi plămădit-o

Cel-de-Sus, că toate le face anapoda!... O cunosc pînă în adîncul sufletului! Nu vrei un coniac? Bea şi o cafeluţă rece, îţi torn şi o picătură de coniac înăuntru, ca să-i dea gust, numai un fund de păhărel, băieţaş!

— Nu, mulţumesc, nu vreau. Dacă-mi dai voie, uite, am să iau pîinişoara asta cu mine, zise Alioşa, luînd de pe masă o franzeluţă de trei copeici şi punînd-o în buzunar. Ştii, n-ar trebui să bei nici dumneata coniac, adăugă el, cercetînd îngrijorat faţa bătrînului.

— Ai dreptate, coniacul nu te linişteşte deloc, dimpotrivă, te întărîtă şi mai tare. Dar nu beau decît un păhărel... Din dulăpior... Fiodor Pavlovici descuie „dulăpiorul“, îşi turnă coniac şi, după ce bău, încuie la loc şi puse cheia în buzunar. Ajunge, lasă că n-o să crăp dintr-un pahar.

— Te-ai îmbunat acum, zîmbi Alioşa.

— Hm! Pe tine te iubesc şi fără coniac; cînd am de-a face însă cu ticăloşii, sînt tot aşa de ticălos ca şi ei. Vanka nu vrea să plece la Cermaşnea – şi de ce mă rog? Sigur, dumnealui trebuie să fie tot timpul cu ochii în patru, să vadă cîte parale-i dau Gruşenkăi cînd o veni la mine. Nişte nemernici cu toţii! Nici nu vreau să mai ştiu de Ivan. Cum dracu' a ieşit aşa? N-are nimic din sufletul nostru. Ce-şi închipuie dumnealui, c-o să-i las ceva?! Nici măcar testament n-am să fac, uite aşa, ca să ştii! Iar pe Mitka am să-l strivesc ca pe un gîndac. Noaptea, cînd se întîmplă să calc pe cîte un gîndac negru, numai ce-l aud pocnind – trosc! – sub papuc. Uite-aşa o să facă şi Mitka al tău trosc! Da, da, al tău, fiindcă tu îl iubeşti. Ca să vezi, deşi ştiu că ţii la el, uite, nu mi-e teamă. Dar dacă în locul tău ar fi Ivan, aş tremura de frică, îţi spun drept, aş fi stat cu frica-n sîn, ştiind că el îl iubeşte. Numai că Ivan nu iubeşte pe nimeni. Ivan nu-i de-ai noştri, oameni ca el, băieţică, nu-s din aceeaşi plămadă cu noi, nimic nu se alege de ei, decît praful şi pulberea... Să adie numai puţin vîntul, şi praful se împrăştie pe loc... Cînd ţi-am spus aseară să treci pe aici, îmi venise o idee năstruşnică, voiam adică să aflu prin tine ceva în legătură cu Mitka. Dacă i-aş da, de pildă, o mie sau două de ruble, s-ar învoi oare, aşa calic şi lichea cum este, să se cărăbănească de aici, să plece undeva pentru cîţiva ani, să

zicem aşa, vreo cinci sau, şi mai bine, treizeci şi cinci de ani? Să plece însă fără Gruşka, să renunţe la ea, ce crezi, ar vrea?...

— Ştiu şi eu... am... să-l întreb, bîigui Alioşa. Pentru trei mii de ruble, poate că...

— Minciuni! Nu mai e nevoie să-l întrebi acum! Nu trebuie! M-am răzgîndit. Aseară mi-a intrat prostia asta în cap. Nu-i dau nimic, nici o leţcaie, sînt banii mei şi-i ţin pentru mine! strigă bătrînul agitat. Am să-l strivesc ca pe un gîndac, dar de dat nu-i dau nici o para chioară! Să nu-i spui nimic, să nu-şi facă degeaba iluzii. De altfel, nici tu n-ai ce căuta la mine, hai, cară-te! Stai, stai, logodnica aia, Katerina Ivanovna, pe care o tot ascunde de mine cu atîta grijă, se mărită cu el ori nu? Mi se pare că aseară ai fost pe la dînsa...

— Nu vrea să renunţe la el pentru nimic în lume.

— Uite pentru cine-şi pierd capul domnişoarele astea cu nasul de ceară: pentru tot felul de secături, de beţivi şi lichele! Acum între noi fie vorba, băieţică, parcă ţi-e şi scîrbă cînd le vezi aşa searbede la faţă, ce se compară cu... Ehei! Să fi avut eu acum anii lui şi să fi arătat ca altădată (pentru că să ştii, măi copile, că eram mult mai chipeş decît el la douăzeci şi opt de ani!), mi-ar fi căzut toate în braţe, aşa cum îi pică lui! Mare canalie! Dar pe Gruşenka tot n-are s-o aibă, nu, nu, n-are s-o aibă... Îl fac zob! Îşi ieşise din sărite. Hai, pleacă, n-ai ce căuta la mine azi! se răsti Fiodor Pavlovici.

Alioşa se apropie să-şi ia rămas-bun de la taică-său şi se pomeni deodată sărutîndu-l pe umăr.

— Ce te-a apucat? se miră Fiodor Pavlovici. Ne mai vedem noi. Sau poate crezi că n-o să ne mai vedem niciodată?

— Ba nu, te-am sărutat numai aşa, fără să-mi dau seama.

— Bine, şi eu... şi eu... îngăimă bătrînul, privindu-l ţintă. Şi cum Alioşa tocmai dădea să plece, îi strigă din urmă: Ascultă băieţaş... mai vino pe aici, vino cît de curînd, am să-ţi fac o ciorbă grozavă, nu ca asta de azi, să vii neapărat! Chiar mîine, auzi? Ne vedem mîine, da? După ce Alioşa trecu pragul, Fiodor Pavlovici se apropie de dulăpior şi mai dădu pe gît o jumătate de pahar de coniac. Şi cu

asta basta! bombăni el. Încuie apoi dulăpiorul, puse cheiţa în buzunar şi se duse la el în iatac, unde se trînti istovit pe pat. O clipă mai tîrziu dormea dus.

III

Cînd îţi pui mintea cu copiii

„Slavă ţie, Doamne, că nu m-a întrebat nimic de Gruşenka! se gîndi Alioşa în momentul în care părăsea casa părintească spre a se duce la doamna Hohlakova. Altfel, aş fi fost silit să-i povestesc cum ne-am întîlnit ieri.“ Îndurerat, Alioşa simţea că peste noapte adversarii din propria familie prinseseră puteri noi şi că odată cu venirea zilei inimile lor se împietriseră şi mai mult. „Tata e supărat şi nervos, i-a intrat ceva în cap şi nu-l mai scoţi dintr-ale lui, dar ce o fi cu Dmitri? Şi el probabil s-a înverşunat peste noapte, şi clocoteşte acum furios, şi el cu siguranţă a pus la cale ceva... Of, trebuie neapărat să-l găsesc, trebuie să mă văd cu el chiar azi...“

Nu avu însă răgaz să-şi depene mai departe firul gîndurilor: pe drum îl aştepta o întîmplare care, deşi în aparenţă era cu totul neînsemnată, îl tulbură pînă în adîncul sufletului. Abia apucase să traverseze piaţa şi, cotind pe o ulicioară ca să iasă în strada Mihailovskaia, paralelă cu Strada Mare, de care este despărţită numai printr-un şanţ (trebuie să ştiţi că oraşul nostru este străbătut de la un cap la altul de o mulţime de şanţuri şi şănţuleţe!), în dreptul podeţului, Alioşa zări un grup de copii între nouă şi doisprezece ani. Veneau de la şcoală, cu ghiozdanele în spinare sau cu cîte o taşcă de piele pe şold, şi se pregăteau să se despartă, împrăştiindu-se pe la casele lor; unii erau îmbrăcaţi cu cîte o hăinuţă scurtă, alţii cu paltonaşe, iar cîţiva dintre ei purtau cizmuliţe lungi, cu carîmbul încreţit, pentru care au o deosebită slăbiciune odraslele răsfăţate ale părinţilor cu dare de mînă.

Strînşi laolaltă, băieţii discutau cu aprindere, sfătuindu-se pesemne între ei. Alioşa nu putea să treacă nepăsător pe lîngă un copil, şi asta încă de pe vremea cînd stătea la Moscova; îi erau mai cu seamă dragi prichindeii de trei-patru anişori, dar îi privea cu toată simpatia şi pe copiii de şcoală, de unsprezece, doisprezece ani. De aceea, cu toate că era frămîntat de atîtea griji, simţi că i-ar face plăcere să se apropie de grupul de băieţi şi să intre în vorbă cu ei. În timp ce se îndrepta spre ei, privind obrăjorii rumeni şi chipurile lor însufleţite, observă că fiecare ţinea în mînă cîte o piatră, unii chiar cîte două. Peste şanţ, la vreo treizeci de paşi de ceata lor, lîngă gard, se afla încă un puşti, tot băiat de şcoală şi el, judecînd după taşca de pe şold; nu părea să aibă mai mult de zece ani, era palid la faţă, cu o figură bolnăvicioasă şi cu nişte ochişori negri, care ardeau ca doi tăciuni aprinşi. Puştiul era cît se poate de atent, pîndind fiece mişcare din grupul celor şase elevi, probabil colegii lui de clasă, cu care plecase odată de la şcoală puţin mai înainte, dar de care părea să-l despartă o neîmpăcată duşmănie. Alioşa se apropie de băieţi şi, uitîndu-se la un ştrengar cu părul bălai, numai cîrlionţi, îmbrăcat cu o hăinuţă neagră, spuse:

— Pe vremea cînd umblam şi eu la şcoală, aşa ca matale, purtam taşca pe partea stîngă, ca să-mi fie mai la îndemînă, ştii, cînd aveam nevoie de ceva, puteam umbla mai uşor înăuntru cu mîna dreaptă; matale văd c-o porţi pe dreapta. Nu te incomodează?

Alioşa începuse vorba de la un amănunt de ordin practic, fără să fi avut cîtuşi de puţin intenţia să recurgă la un subterfugiu. Un adult nu poate să procedeze decît aşa ca să poată cîştiga încrederea unui copil, şi cu atît mai mult a unei cete întregi de ştrengari. Discuţia trebuia neapărat angajată pe un teren practic şi cu toată seriozitatea, ca de la om la om. Era un lucru de care Alioşa îşi dădea seama instinctiv.

— E stîngaci, se grăbi să-i răspundă în locul lui un alt băieţaş de vreo unsprezece ani, un puştan dezgheţat, cu o figură sănătoasă. Ceilalţi îşi aţintiră cu toţii privirile asupra lui Alioşa.

— Şi pietrele tot cu stînga le aruncă, adăugă un alt şcolar.

În aceeaşi clipă, o piatră zbură în direcţia grupului şi-l atinse în treacăt pe băiatul stîngaci fără să-l nimerească, deşi fusese azvîrlită năprasnic şi cu iscusinţă. O aruncase puştiul de peste şanţ.

— Pe el, copii! Nu te lăsa, Smurov! strigară cu toţii într-un glas.

Smurov (stîngaciul) nu aşteptă însă să fie îmboldit a doua oară şi căută să-şi plătească poliţa pe loc, făcînd să zboare asupra adversarului său un proiectil care căzu pe jos, fără să-şi atingă ţinta. Băieţaşul de peste şanţ ripostă la rîndul său, luînd iarăşi la ochi grupul de copii; de astă dată îl nimeri pe Alioşa, lovindu-l destul de tare la umăr. Puştiul avusese grijă să se aprovizioneze cu muniţii din vreme. I se vedeau de la treizeci de paşi buzunarele paltonaşului doldora de pietre.

— A făcut-o dinadins! Pe dumneata te-a ochit! Dumneata eşti Karamazov, nu-i aşa? strigară băieţii, care mai de care, rîzînd. Haideţi, toţi odată! Arde-l!

Şase pietre ţîşniră în acelaşi timp din mijlocul cetei de copii. Una dintre ele îl izbi în cap pe adversar, care căzu întins la pămînt, ca numaidecît după aceea să sară iarăşi în picioare şi să răspundă cu îndîrjire la atac, aruncînd mereu cu pietre asupra grupului. Proiectilele curgeau cu nemiluita şi dintr-o parte, şi din cealaltă; toţi băieţii ţineau muniţiile pregătite în buzunare.

— Ce faceţi? Nu vă e ruşine? Şase contra unul!? Ce, vreţi să-l ucideţi? strigă Alioşa, înfruntînd bombardamentul ca să-l ocrotească pe bietul copil stingher cu trupul lui; în aceeaşi clipă cîţiva dintre băieţi încetară atacul.

— El a început mai întîi! protestă îndîrjit, cu glăsciorul lui subţirel de copil, un pici cu hăinuţa neagră, ai cărui ochişori mînioşi scăpărau scîntei. E un nemernic! Adineaori l-a lovit cu briceagul pe Krasotkin de l-a umplut de sînge. Krasotkin n-a vrut să-l pîrască, dar să ştiţi c-ar merita să-l zvîntăm în bătaie...

— Dar de ce? Probabil că tot voi l-aţi întărîtat...

— Uite, iar v-a aruncat o piatră în spate! Vă cunoaşte, strigară ştrengarii. Acum vă ocheşte pe dumneavoastră, nu pe noi. Pe el, băieţi, hai, toţi odată, dă-i la moacă, Smurov!

Proiectilele se încrucişară iarăşi prin aer şi bătălia reîncepu cu mai multă înverşunare. O piatră îl nimeri pe băieţelul de peste şanţ drept în piept; copilul scoase un ţipăt şi, izbucnind în plîns, o luă la goană în sus, spre Mihailovskaia, urmărit de strigătele celor din grup: „Aha! Te-ai speriat, ai dat bir cu fugiţii, şomoiog de cîlţi!“.

— Nici nu ştiţi, Karamazov, de ce e-n stare scîrba asta, ar trebui să-l facem harcea-parcea, şi încă ar fi prea puţin! stărui pricinaşul cu hăinuţa neagră şi ochişorii învăpăiaţi de mînie, care părea să fie mai mare decît ceilalţi.

— Dar de ce? Îi place să pîrască? întrebă Alioşa.

Ştrengarii se uitară unul la altul zîmbind.

— Mergeţi spre Mihailovskaia? continuă acelaşi băiat. Duceţi-vă după el... Vedeţi, s-a oprit, vă aşteaptă, se uită la dumneavoastră.

— Da, da, se uită, se uită! întăriră copiii.

— Duceţi-vă şi întrebaţi-l dacă n-ar vrea un şomoiog de cîlţi, unul bine scărmănat! Auziţi, aşa să-l întrebaţi, cum v-am spus eu.

Puştimea se porni pe rîs. Alioşa se uită la copii, care îşi aţintiră, la rîndul lor, privirile spre el.

— Nu vă duceţi, să nu vă lovească, îi atrase atenţia Smurov.

— N-am să-i pomenesc nimic despre şomoiogul de cîlţi, probabil că-i o poreclă cu care-l necăjiţi, am să încerc numai să aflu de ce sînteţi aşa de porniţi împotriva lui...

— Da, da, încercaţi, îi răspunseră în bătaie de joc copiii.

Alioşa trecu podeţul şi începu să urce la deal, pe lîngă uluci, spre micul proscris.

— Luaţi seama! îi strigară din urmă băieţii. Ăsta nu ştie de frică, să nu vă lovească cu briceagul pe la spate, cum l-a lovit pe Krasotkin...

Piciul îl aştepta fără să se clintească. Apropiindu-se de el, Alioşa îşi dădu seama că avea de-a face cu un copil de vreo nouă ani, mărunţel şi plăpînd, cu o mutrişoară prelungă şi slăbuţă şi cu o pereche de ochi negri, mari, care-l priveau cu ură. Băieţaşul era îmbrăcat cu un paltonaş vechi, jerpelit, care-i rămăsese atît de mic, încît arăta ca vai de el. Mînecile, prea scurte, îi scoteau la iveală braţele goale. Pe genunchiul drept al pantalonului se lăfăia un

petic cît toate zilele, iar în vîrful cizmuliţei de pe acelaşi picior se vedea o gaură mare, înnegrită cu cerneală. Buzunarele paltonaşului erau umflate de pietre. Alioşa se opri la doi paşi, măsurîndu-l din ochi mirat. Văzînd că nu avea de gînd să-l bată, puştiul se linişti şi-i spuse:

— Eu sînt singur, şi ei – şase... Dar lasă, că le vin eu de hac! şi-l fulgeră cu privirea.

— Mi se pare că te-a lovit rău o piatră, remarcă Alioşa.

— Dar şi eu l-am pocnit bine în cap pe Smurov! se lăudă prichindelul.

— Ziceau că ştii cine sînt şi că dinadins ai dat cu piatra în mine. Ce ţi-am făcut? întrebă Alioşa. Copilul se uita la el încruntat. Eu nu ştiu cine eşti. Matale mă cunoşti? îl descusu Alioşa.

— Nu te lega de mine! strigă întărîtat copilul, fără să se urnească totuşi din loc, ca şi cum ar fi aşteptat ceva, străfulgerîndu-l din nou cu o privire încărcată de ură.

— Bine, mă duc, zise Alioşa. Dar să ştii că nici prin gînd nu mi-a trecut să rîd de tine. Ştiu cum îţi spun băieţii ca să te necăjească, dar nu vreau să repet, rămîi cu bine!

— Călugăr puturos cu anteriu jegos! strigă după el puştiul, urmărindu-l cu aceeaşi privire aprigă şi provocatoare, şi se aşeză în poziţie de atac, fiind sigur că de astă dată Alioşa o să tabere asupra lui ca să-l ia la bătaie, dar tînărul se mulţumi să întoarcă o clipă capul, aruncîndu-i o privire, şi-şi văzu mai departe de drum. Nu apucă să facă însă nici trei paşi şi cea mai mare dintre pietrele care-i umpleau buzunarele puştiului îl izbi între umeri.

— Cum aşa, mă loveşti pe furiş? Vasăzică aveau dreptate băieţii cînd mi-au spus că ai obiceiul să ataci pe la spate!? exclamă Alioşa întorcîndu-se.

Dar ştrengarul – din ce în ce mai întărîtat parcă – dădu iarăşi în el cu o piatră, de astă dată ţintindu-l drept în faţă. Alioşa abia apucă să ridice braţul ca să se apere şi proiectilul îl izbi cu putere în cot.

— Nu ţi-e ruşine? Ce ţi-am făcut? strigă el.

Convins că de data acesta n-o să mai scape de bătaia aşteptată,

puştiul tăcea înfruntîndu-l; cînd văzu totuşi că nici acum nu izbutise să-l scoată din sărite pe Alioşa, se burzului mînios ca un pui de fiară. Ţîşni deodată din loc şi, înainte ca Alioşa să poată face vreo mişcare, se năpusti asupra lui, aplecîndu-şi brusc capul, îi apucă mîna dreaptă şi-l muşcă năprasnic de degetul mijlociu. Îşi înfipse dinţii cu sete şi timp de zece secunde nu-şi descleştă gura. Alioşa scăpă un ţipăt de durere şi încercă să-şi tragă degetul. Copilul îi dădu, în sfîrşit, drumul şi se trase numaidecît îndărăt, căutînd să păstreze între ei aceeaşi distanţă. Îşi înfipsese dinţii lîngă unghie, aproape pînă la os, atît de adînc, încît începu să mustească sîngele. Alioşa scoase din buzunar o batistă şi-şi înfăşură strîns mîna rănită. Operaţia aceasta dură aproape un minut, timp în care băieţaşul stătea pe loc, în aşteptare. În cele din urmă, Alioşa îşi ridică spre el ochii senini.

— Aşa, zise el. Vezi ce rău m-ai muşcat? Eşti mulţumit, da? Şi acum vrei să-mi spui ce ţi-am făcut? Piciul se uită la el mirat. Nu ştiu cine eşti, te văd pentru întîia oară, urmă tot atît de calm Alioşa, dar nu se poate să nu-ţi fi făcut nimic, altminteri nu m-ai fi urgisit aşa, de pomană... Hai, spune-mi, ce ţi-am făcut, cu ce ţi-am greşit?

În loc să-i răspundă, puştiul izbucni în plîns şi o rupse la fugă pe stradă. Alioşa porni după el agale şi multă vreme îl văzu alergînd din ce în ce mai departe, fără să-şi încetinească pasul şi fără să întoarcă o singură dată capul, plîngînd mereu amarnic. Şi-n sinea lui îşi propuse să-l caute neapărat, cum va avea un pic de răgaz, şi să lămurească misterul acesta, care-l tulburase peste măsură. Deocamdată nu avea însă timp de pierdut.

IV

Acasă la doamnele Hohlakov

După cîteva minute, Alioşa ajunse la locuinţa doamnei

Hohlakova, o casă boierească, frumoasă, de piatră, cu etaj, una dintre cele mai arătoase de la noi din tîrg. Cu toate că prefera să stea mai mult la conac, la una dintre moşiile pe care le avea prin alte părţi, sau în casele ei de la Moscova, doamna Hohlakova mai avea şi la noi în oraş o proprietate din moşi-strămoşi. După cum, tot aşa, dintre cele trei moşii ce alcătuiau averea sa, cea mai întinsă se afla tot aici, în regiune; pînă în momentul de faţă, se învrednicise însă foarte rar să se abată prin gubernia noastră. Stăpîna casei se grăbi să-l întîmpine, în antreu.

— Ai primit scrisoarea prin care îţi anunţam minunea cea nouă? îl întrebă precipitat doamna, care părea să nu-şi mai găsească locul.

— Da.

— Ai arătat-o la toţi – nu-i aşa? – ca să afle toată lumea. Biata bătrînă s-a pomenit cu fecioru-său acasă! El i l-a redat!

— Ştiţi că-i pe moarte?

— Da, ştiu, am auzit. Of, nici nu-ţi închipui cît doream să stau cu cineva de vorbă! Cu dumneata sau cu oricine. Ba nu, cu dumneata, fireşte, numai cu dumneata! Ce păcat că n-am mai apucat să-l văd o dată! Tot oraşul e în fierbere, toată lumea aşteaptă. Dar ştii că... e şi Katerina Ivanovna aici?

— Ah, ce bine îmi pare c-am s-o văd! se bucură Alioşa. Mă rugase ieri să trec neapărat azi pe la dînsa.

— Ştiu, ştiu tot! Am aflat, mi-a povestit chiar dînsa tot, de-a fir a păr, ce s-a întîmplat ieri... toată scena oribilă cu fiinţa aceea. *C'est tragique!*[1] Să fi fost în locul ei... nu ştiu, zău, ce aş fi făcut dacă eram în situaţia ei! Dar şi frăţiorul matale, Dmitri Fiodorovici, ce om, sfinte Dumnezeule! Alexei Fiodorovici, sînt atît de emoţionată, că nu mai îmi dau seama ce spun, dar închipuieşte-ţi că în momentul ăsta, da, chiar acum, stă de vorbă cu fratele dumitale, adică nu cu cel odios, de ieri, Doamne fereşte, ci cu celălalt, cu Ivan Fiodorovici. Au o discuţie serioasă, serioasă de tot... Ce o fi între ei acum, te cutremuri numai cînd te gîndeşti! Este într-adevăr ceva cumplit! Asta-i curată isterie, zău, o poveste de groază, nici nu-ţi vine să crezi că poate să existe pe lume aşa ceva! Singuri îşi sapă

groapa, singuri se nenorocesc, Dumnezeu ştie de ce, şi, cu toate că-şi dau foarte bine seama că se nenorocesc, par încîntaţi! Abia te aşteptam să vii! Te aşteptam cu sufletul la gură! Nu mai pot să suport grozăvia asta! Îţi spun tot, tot, imediat, dar stai, că voiam să te întreb un lucru şi mai important, vai, Doamne, era să uit tocmai ce era mai important! Nu ştiu ce-i cu Lise, de ce are o criză de nervi… Spune-mi, ce crezi dumneata? Cum a auzit c-ai sosit, a avut un atac de nervi!

— Maman, mi se pare că dumneata ai acum o criză, nu eu! ciripi Lise din odaia de alături.

Uşa rămăsese puţin crăpată, iar glăsciorul era uşor alterat, ca atunci cînd cineva abia se ţine să nu pufnească în rîs. Alioşa băgase de seamă imediat că uşa nu era bine închisă şi se gîndea că probabil în momentul acela fata se uita la el din jilţ, numai că el nu putea să vadă dacă într-adevăr îl privea.

— Nici n-ar fi de mirare, Lise, nici n-ar fi de mirare… că eşti atît de capricioasă, încît mare minune dacă n-o să am un atac de nervi. E tare bolnavă, Alexei Fiodorovici, toată noaptea i-a fost rău, a avut temperatură, a gemut! A fost un chin pînă în zori, cînd a venit, în sfîrşit, Herzenstube. Doctorul spune că nici el nu mai înţelege nimic şi că trebuie să avem răbdare. Ăsta-i Herzenstube, ce poţi să-i faci, de cîte ori îl chemăm, spune că nu pricepe nimic! Cum a aflat c-ai sosit, Lise a scos un ţipăt, a început să tremure toată şi a poruncit s-o aducem aici, în odăiţa ei de altădată…

— Da’ de unde, mamă, habar n-aveam c-a venit, să nu-ţi închipui că din pricina lui am cerut să mă aduceţi aici…

— Nu-i adevărat, Lise, Iulia a avut grijă să-ţi raporteze îndată ce l-a văzut pe Alexei Fiodorovici venind încoace. N-ai pus-o tu să stea la pîndă?

— Mămică scumpă, zău, n-are nici un haz ce spui matale! Şi dacă vrei să-ţi îndrepţi greşeala, spunînd un lucru foarte, foarte inteligent, comunică-i atunci, rogu-te, din partea mea stimatului domn Alexei Fiodorovici, care a intrat adineaori în casă, că dacă a mai avut obrazul să vină azi pe la noi, după tot ce a fost ieri, şi cînd ştie că toată lumea rîde de el, înseamnă că n-are într-adevăr nici o

licărire de spirit.

— Lise, prea te întreci cu gluma! Pînă la urmă, am să mă văd silită să iau măsuri drastice, să ştii! Cine rîde de dînsul? Eu sînt fericită c-a venit, aveam nevoie să-l văd, nevoie urgentă. Vai, Alexei Fiodorovici, nu poţi să-ţi închipui ce-i pe sufletul meu!

— Dar ce ai, mămică scumpă, spune-mi, ce ai?

— Ce am? Ah, capriciile astea ale tale, Lise, firea ta schimbătoare, boala, noaptea asta îngrozitoare cu temperatură şi eternul Herzenstube, care mă scoate din sărite, da, da, mai ales el, iarăşi şi iarăşi el! Şi atîtea, şi atîtea altele... Şi, în sfîrşit, minunea asta! Am fost cam năucă, nu ştii cît m-a zguduit, dragul meu Alexei Fiodorovici! Şi pe urmă dincolo, în salon, toată tragedia asta pe care nu mai pot s-o suport, zău! Îţi spun cinstit, pur şi simplu nu mai pot! În definitiv, poate că nu-i decît o comedie, şi nu o tragedie. Ce crezi, stareţul Zosima o mai duce pînă mîine? O, Doamne! Nu ştiu ce se întîmplă cu mine, închid uneori ochii şi mi se pare că totul este absurd, absurd...

— V-aş ruga, dacă nu vă supăraţi, îi tăie vorba deodată Alioşa, să-mi daţi ceva, o bucată de pînză curată să mă leg la deget. M-am rănit şi acum mă doare din ce în ce mai rău.

Alioşa îşi descoperi degetul vătămat. Batista era plină de sînge. Doamna Hohlakova scoase un ţipăt şi se grăbi să închidă ochii.

— Doamne-Dumnezeule, ce rană îngrozitoare!

Cum zări muşcătura de la degetul lui Alioşa, Lise dădu brusc uşa de perete.

— Vino, vino înăuntru, îi porunci ea îndărătnică, pe un ton care nu mai îngăduia nici o împotrivire, să lăsăm prostiile! Doamne, cum de ai stat atîta timp fără să spui nimic? Putea să-şi piardă tot sîngele, mamă! Unde te-ai rănit? Cum? Înainte de toate aduceţi apă, apă! Rana trebuie spălată, să ţii adică degetul în apă rece, ca să treacă durerea, şi să-l laşi aşa mult, mult... Iute, iute, mamă, adu-mi un vas cu apă. Mai repede, rosti ea surescitată. Era pur şi simplu înspăimîntată: rana lui Alioşa o făcuse să se piardă cu firea.

— Poate c-ar trebui să trimitem după Herzenstube? întrebă doamna Hohlakova.

— Mamă, ai să mă omori! Ce crezi c-o să facă Herzenstube al dumitale? O să vină şi o să spună iarăşi că nu pricepe nimic! Apă, apă! Mamă, pentru Dumnezeu, du-te matale şi spune-i Iuliei să se grăbească. Şi fata asta, tocmai cînd ai mai multă nevoie de ea, cine ştie pe unde cască gura, niciodată nu e în stare să fie ceva mai sprintenă! Mai iute, mamă, mai iute, altfel simt că mor...

— Dar nu e decît un fleac! exclamă Alioşa, speriat de panica lor.

Iulia sosi într-un suflet, aducînd un vas cu apă. Alioşa îşi muie degetul în lighean.

— Mamă, pentru Dumnezeu, adu nişte scamă, te rog, nişte scamă şi apa aceea tare pentru tăieturi, am uitat cum îi zice, aceea, aşa, tulbure! Avem, avem... Mamă, ştii unde-i flaconul, la matale în iatac, în dulăpior, în dreapta, e un flacon mare şi tot acolo-i şi scama....

— Ţi-aduc imediat tot ce vrei, Lise, numai nu striga aşa şi nu te alarma. Vezi cît de stoic suportă durerea Alexei Fiodorovici. Unde te-ai putut răni în halul ăsta?

Doamna Hohlakova ieşi valvîrtej pe uşă. Lise tocmai asta şi aştepta.

— Întîi şi-ntîi, să-mi răspunzi la ce te întreb, îl luă ea în primire. Unde ai fost în stare să-ţi faci o asemenea rană? Pe urmă mai avem şi altceva de vorbit. Ia să auzim!

Simţind cît era de preţios pentru ea răgazul acesta, deoarece maică-sa se putea întoarce din moment în moment, Alioşa îi povesti în cîteva cuvinte, lăsînd deoparte detaliile, dar destul de limpede şi de precis, ciudata lui păţanie cu şcolarii. După ce-l ascultă pînă la capăt, Lise ridică braţele spre cer.

— Ei, spune-mi şi mie dacă se poate ca un om ca dumneata, şi încă îmbrăcat aşa cum eşti, să-şi pună mintea cu nişte puşti!? izbucni ea mînioasă, ca şi cum ar fi avut cine ştie ce drepturi asupra lui. Înseamnă că şi dumneata eşti un copil ca şi ei, şi încă unul mic de tot, cel mai mic dintre toţi! Dar trebuie neapărat să afli ce-i cu băieţaşul acela răutăcios şi să-mi povesteşti tot; am impresia că aici se ascunde un secret. Şi acum să trecem la altele; dar mai întîi aş vrea să ştiu ceva: Alexei Fiodorovici, poţi

dumneata cu toate durerile pe care le simţi în momentul ăsta, să vorbeşti despre nişte lucruri fără importanţă, dar să vorbeşti ca un om cu capul pe umeri?

— Bineînţeles, de altfel, nici nu mă mai doare.

— Asta pentru că ţii degetul în apă. Trebuie s-o schimbăm imediat, pentru că se încălzeşte foarte repede. Iulia, adu imediat o bucată de gheaţă din beci şi un alt vas cu apă. Ei, şi acum, fiindcă a plecat, să vorbim serios: Alexei Fiodorovici, dragul meu, fii bun, te rog, şi dă-mi înapoi scrisoarea pe care ţi-am trimis-o ieri, dă-mi-o chiar acum, fiindcă mămica se poate întoarce în orice clipă şi n-aş vrea...

— N-o am la mine.

— Ba nu-i adevărat, o ai la dumneata. Eram sigură c-o să-mi răspunzi aşa. E aici în buzunarul ăsta. Nici nu ştii cît am regretat toată noaptea gluma asta stupidă. Dă-mi-o imediat, zău, dă-mi-o!

— Am lăsat-o la mănăstire.

— Cred că nu mă mai poţi socoti o copilă, o fetiţă mică, mică de tot, după o farsă idioată ca asta cu scrisoarea, nu-i aşa? Te rog să mă ierţi pentru asemenea nerozie; oricum ar fi, scrisoarea trebuie să mi-o aduci însă înapoi; dacă e adevărat că n-o ai acum la dumneata, să mi-o aduci chiar azi, neapărat!

— Astăzi în nici un caz n-am să pot, pentru că mă întorc la mănăstire şi după aceea vreo două, trei sau poate chiar patru zile n-am să mai vin pe la dumneavoastră: ştii că părintele Zosima...

— Patru zile! Ei, asta-i bună! Ascultă, ai rîs mult de mine?

— Defel.

— De ce?

— Pentru că am crezut tot ce mi-ai scris.

— Mă jigneşti!

— Cîtuşi de puţin. Cînd am citit scrisoarea, m-am gîndit că toate au să se întîmple exact aşa cum ai spus, fiindcă a doua zi chiar, după ce părintele Zosima o să închidă ochii, trebuie să părăsesc mănăstirea. Pe urmă vreau să-mi termin şcoala, să-mi dau toate examenele, iar cînd vom împlini amîndoi vîrsta cerută de lege, ne vom căsători. Am să te iubesc. N-am avut încă răgazul să cuget mai

bine la toate astea, dar sînt convins că n-aş putea găsi nicăieri o soţie mai bună ca dumneata şi stareţul mi-a spus să mă însor neapărat...

— Dar ce sînt eu decît o biată infirmă, purtată de colo pînă colo cu jilţul? se împotrivi Lise cu obrajii învăpăiaţi.

— Am să te plimb chiar eu, dar sînt sigur că pînă atunci o să te faci sănătoasă.

— Eşti nebun, rosti Lise nervoasă, dacă poţi să tragi o concluzie atît de năstruşnică dintr-o glumă fără nici un temei!... Ah, uite că vine şi mama, cred că era şi timpul. De ce ai stat atîta, mamă? Nu ştiu cum faci dumneata că totdeauna întîrzii! Ah, uite-o şi pe Iulia cu gheaţa!

— Oh, Doamne, Lise, nu ţipa, te rog, nu mai ţipa aşa! Din pricina ţipetelor tale simt că... Ce să fac dacă te-ai apucat să vîri scama în altă parte?... Am căutat-o de am înnebunit... Îmi vine să cred c-ai făcut-o într-adins.

— De unde puteam să ştiu c-o să vină muşcat de deget? Atunci poate chiar o făceam într-adins. Mămică scumpă, mata ai început să spui lucruri foarte spirituale!

— Bine, fie şi spirituale, dacă îţi face ţie plăcere, dar zău, Lise, ce inimă ai tu ca să vorbeşti aşa despre degetul lui Alexei Fiodorovici şi despre toate celelalte?... Oh, dragul meu Alexei Fiodorovici, uite, aşa mă omoară: nu că mi-aş face sînge rău pentru orice fleac, nici pentru Herzenstube, sau mai ştiu eu pentru cine, ci toate la un loc, crede-mă, sînt prea multe, mai multe decît pot să îndur!

— Ajunge, mamă, lasă-l pe Herzenstube în pace, rîse înveselită Lise. Dă încoace repede scama şi apa. Nu-i decît apă de plumb, Alexei Fiodorovici, mi-am adus aminte, în sfîrşit, cum îi spune, dar să ştii că-i un leac miraculos. Mamă, închipuie-ţi că s-a încăierat cu nişte băieţi pe stradă şi unul dintre ei l-a muşcat de deget! Ei, spune şi dumneata dacă nu-ţi vine să crezi că şi el este un copil, unul mic de tot, şi dacă mai are mutră după toate astea să se însoare, pentru că nu ştii, mamă, dumnealui vrea să se însoare! Închipuie-ţi numai cum i-ar şedea însurat, nu-i aşa că te umflă

rîsul, să mori de rîs, nu-i aşa?

Lise rîdea nervos şi mărunt, ca de obicei, uitîndu-se galeş la Alioşa.

— Cum să se însoare, Lise, de unde şi pînă unde, şi pe urmă, zău, nu se face să... cînd s-ar putea ca băiatul acela să fi fost turbat...

— Vai, mamă! Crezi că există copii turbaţi?

— De ce să nu existe, Lise? Rîzi de parcă aş fi spus cine ştie ce nerozie. Se prea poate ca băiatul acela să fi fost muşcat de un cîine bolnav de turbare şi să fi turbat şi el, iar acum, la rîndul lui, e-n stare să muşte pe oricine s-ar întîmpla să-i fie în preajmă). Vai, ce frumos te-a bandajat la deget, Alexei Fiodorovici, eu n-aş fi putut. Te mai doare?

— Aproape deloc.

— Nu ţi-e frică de apă? îl iscodi Lise.

— Haide, ajunge, poate că nu mi-am dat seama cînd am pomenit de turbare, am spus şi eu aşa, o vorbă în vînt, şi uite c-ai şi început iarăşi cu ironiile! Spuse doamna Hohlakova. Katerina Ivanovna, cum a aflat c-ai sosit, s-a repezit la mine, zice că vrea neapărat să te vadă, abia aşteaptă să dea ochii cu dumneata.

— Vai, mamă! Du-te dumneata singură, el nu poate să vină, nu vezi cît suferă, săracul?

— Nu mă mai doare deloc, de ce să nu mă duc? protestă Alioşa.

— Cum? Pleci? Aşa, vasăzică! Dintre ăştia-mi eşti?!

— Dar de ce? Cum termin ce am de vorbit, vin înapoi şi atunci o să putem pălăvrăgi cît pofteşti. Vreau s-o văd chiar acum pe Katerina Ivanovna, fiindcă ţin să mă întorc cît mai repede la mănăstire.

— Mamă, ia-l de aici imediat şi du-te cu el! Alexei Fiodorovici, nu te mai osteni să treci pe la mine după ce stai de vorbă cu Katerina Ivanovna. Nu mai zăbovi şi du-te la mănăstire, acolo-i locul dumitale. Cale sprîncenată! Eu vreau să dorm, n-am închis ochii toată noaptea...

— Vai, Lise, glumeşti probabil, dar ce-ar fi dacă ai încerca într-adevăr să aţipeşti puţin? exclamă doamna Hohlakova.

— Nu ştiu ce i-am făcut de... Uite, aş mai putea să stau încă trei minute, dacă vrei chiar cinci... bîigui Alioşa.

— Chiar cinci! Ia-l mai repede de aici, mamă, e un monstru!

— Ce înseamnă asta, Lise, ai înnebunit? Să mergem, Alexei Fiodorovici, nimeni nu poate să-i intre în voie astăzi şi mi-e teamă să n-o enervez şi mai tare. Of, ce calamitate e o femeie nervoasă, Alexei Fiodorovici! Sau, mai ştii, poate că într-adevăr i s-o fi făcut somn de cînd eşti aici. Mare minune cum ai reuşit atît de repede s-o adormi! Ce fericire!

— Vai, mămico, nu ştii ce plăcere îmi face cînd te aud vorbind aşa, te pup pentru asta, mămico!

— Şi eu, şi eu, Lise. Ascultă, Alexei Fiodorovici, spuse precipitat doamna Hohlakova, cu un aer grav şi misterios, ieşind din cameră cu Alioşa, n-aş vrea cîtuşi de puţin să te influenţez şi nici să ridic vălul de pe ceea ce se petrece acolo în momentul de faţă, dar intră, te rog, şi ai să-ţi dai singur seama ce lucruri îngrozitoare se întîmplă. Este cea mai fantastică comedie: nu încape nici o îndoială că-i îndrăgostită de fratele dumitale, Ivan Fiodorovici, şi în acelaşi timp face tot ce poate ca să se convingă că-l iubeşte totuşi pe celălalt frate al dumitale, pe Dmitri Fiodorovici. E îngrozitor, nu-i aşa? Am să intru şi eu cu dumneata şi, dacă n-au să mă gonească, am să caut să stau pînă la capăt.

V

O criză de isterie în salon

În salon, discuţia era pe sfîrşite; cu toată fermitatea întipărită pe chipul său, Katerina Ivanovna era peste măsură de agitată. În clipa cînd Alioşa şi doamna Hohlakova intrară în odaie, Ivan Fiodorovici tocmai se ridicase să plece. Era ceva mai palid ca de obicei şi Alioşa îl cercetă din ochi îngrijorat. Şi pe bună dreptate,

deoarece sosise momentul cînd avea să cunoască în sfîrşit dezlegarea unei probleme chinuitoare, a îndoielilor care-l frămîntau de la o vreme încoace. De mai bine de o lună, în diferite ocazii, ba unul, ba altul căutase să-i argumenteze că Ivan o iubea cu adevărat pe Katerina Ivanovna şi mai ales că ar fi avut intenţia să i-o „sufle“ lui Mitia. Pînă mai deunăzi, ideea aceasta i se păruse cu totul neverosimilă, deşi îi făcuse destul sînge rău. Ţinea la amîndoi fraţii săi şi se gîndea cu inima strînsă c-ar putea să existe o rivalitate între dînşii. Cu toate acestea, în ajun, Dmitri Fiodorovici îi mărturisise cît era de fericit la gîndul că frate-său s-ar putea să-i fie rival, ceea ce, zicea el, îi era de mare folos. Cum şi în ce privinţă? Ca să se însoare cu Gruşenka? Bine, dar asta – cel puţin era părerea lui Alioşa – ar fi fost într-adevăr o soluţie disperată, ultima la care s-ar fi putut gîndi. Pe de altă parte, tot pînă mai deunăzi, crezuse cu tot dinadinsul în dragostea pătimaşă pe care Katerina Ivanovna se îndărătnicea să i-o poarte lui Dmitri – asta însă numai pînă în ajun. Cine ştie de ce, îi intrase ei în cap că nu putea iubi cu nici un chip un om în genul lui Ivan, ci numai un bărbat ca Dmitri, aşa cum era el, şi oricît de monstruoasă ar fi părut această dragoste… Cu o seară înainte, cînd apăruse însă în scenă Gruşenka, Alioşa îşi schimbase întru cîtva părerea. Cuvîntul „isterie“, rostit la un moment dat de doamna Hohlakova, îi dăduse o tresărire lăuntrică, deoarece în noaptea aceea, cînd se crăpa de ziuă, plutind între somn şi trezie, şoptise, ca şi cum ar fi fost încă sub impresia unui vis: „Isterie, curată isterie!“. Şi chiar aşa şi era; visase peste noapte toate întîmplările la care asistase în ajun acasă la Katerina Ivanovna. Cu atît mai mult fusese acum impresionat de convingerea nestrămutată cu care doamna Hohlakova susţinea că domnişoara Katerina Ivanovna îl iubea fără doar şi poate pe Ivan şi că, în acelaşi timp, căuta să se mintă singură, cu bună ştiinţă; că pretinsa ei dragoste pentru Dmitri nu era decît un joc, un zbucium „isteric“, o amăgire, un sentiment iluzoriu, dictat, pasămite, de nu ştiu ce obligaţie de recunoştinţă. „Poate că aşa o fi într-adevăr“, se gîndi el. Dar atunci care era situaţia lui Ivan? Alioşa simţea instinctiv că, prin firea ei, Katerina Ivanovna era făcută să domine,

iar ca să-şi exercite dominaţia avea nevoie de un bărbat ca Dmitri, în nici un caz de unul pe măsura lui Ivan. Dmitri (chiar dacă asta s-ar fi întîmplat după un răstimp mai îndelungat) putea, în cele din urmă, să-şi plece grumazul, supunîndu-i-se, „spre fericirea lui“, ceea ce Alioşa aproape că-i şi dorea, pe cînd Ivan – nu; Ivan niciodată n-ar fi fost în stare să se încline în faţa ei. De altminteri, o asemenea umilinţă nu i-ar fi adus nicidecum fericirea.

Cel puţin, asta era părerea pe care mezinul o avea despre Ivan, deşi nici el n-ar fi ştiut să spună de ce. Muncit de astfel de gînduri şi îndoieli, Alioşa intră în salon. Însă în momentul cînd păşi peste prag, îi fulgeră prin minte o altă idee, cu totul neaşteptată: „Dar dacă dînsa nu-l iubeşte nici pe unul, nici pe celălalt?“. Trebuie să spunem că Alioşa se simţea prost ori de cîte ori avea asemenea preocupări şi că în ultima lună, de cînd îl obsedau mereu, se dojenea la tot pasul. „Ce mă pricep eu la dragoste, de unde şi pînă unde cunosc atît de bine inima femeilor şi cum de îndrăznesc să trag vreo concluzie?“, se mustra el de fiecare dată. Erau totuşi lucruri la care nu putea să nu se gîndească. Simţea instinctiv că rivalitatea dintre cei doi fraţi ai lui era o problemă mult prea importantă pentru viaţa fiecăruia din ei, o problemă de care depindeau multe. „O lighioană care o să înghită altă lighioană“, spusese la un moment dat, în ajun, Ivan, vorbind despre tatăl lor şi despre Dmitri. Prin urmare, Dmitri era în ochii lui „o lighioană“, şi încă de cine ştie cîtă vreme. Poate chiar din clipa cînd o cunoscuse pe Katerina Ivanovna. Probabil că-l luase gura pe dinainte, cu cuvintele acestea, fără să vrea, ceea ce era cu atît mai semnificativ. În cazul acesta, cum mai putea fi vorba de pace? Nu era, oare, un motiv în plus de ură şi zavistie în familia lor? Şi apoi, de care din ei trebuia să-i fie milă? Şi ce să le dorească? Ţinea deopotrivă la amîndoi, dar ce ar fi fost de dorit pentru unul, ca şi pentru celălalt, prinşi cum erau în asemenea cumplite contradicţii? Orice om şi-ar fi pierdut capul, cu atît mai mult el, care, prin firea lui, nu putea să suporte incertitudinea. Dragostea pe care le-o purta avea un caracter activ. Alioşa nu era în stare, atunci cînd iubea pe cineva, să rămînă pasiv, trebuia neapărat să-l ajute într-un fel sau altul.

Dar ca să ajuţi un om trebuie mai întîi să ştii exact ce vrei, să ştii adică de ce are nevoie şi ce i-ar fi de folos fiecăruia în parte, şi după aceea să procedezi cum e mai bine. Dar ce te faci cînd în locul unui ţel precis nu găseşti decît incertitudini şi haos? Doamna Hohlakova pomenise mai adineaori de „isterie“, dar ce putea el să înţeleagă din toată isteria aceasta? Era o adevărată harababură, din care nu pricepea nici o iotă măcar!

Dînd cu ochii de el, Katerina Ivanovna se arătă încîntată şi se grăbi să-l oprească pe Ivan Fiodorovici, care tocmai se ridicase să plece.

— O clipă! Mai stai puţin. Vreau să aud şi părerea unei persoane în care am o încredere oarbă. Katerina Osipovna, rămîi şi dumneata, spuse apoi, adresîndu-se doamnei Hohlakova. Îl pofti pe Alioşa să ia loc lîngă dînsa, faţă în faţă cu doamna Hohlakova, care se aşeză alături de Ivan Fiodorovici. Acum îi am în jur pe toţi prietenii mei dragi, singurii mei prieteni de pe lume! rosti ea cu ardoare. Lacrimi sincere de suferinţă tremurau în glasul ei şi în momentul acela inima lui Alioşa se deschise din nou, plină de simpatie pentru ea! Dumneata, Alexei Fiodorovici, ai fost ieri de faţă la scena aceea... teribilă şi ai văzut cum m-am purtat. Dumneata, Ivan Fiodorovici, n-ai nici cea mai mică idee despre ceea ce s-a întîmplat; el însă a văzut cu ochii lui. Ce o fi crezut despre mine, nu ştiu; atîta ştiu doar: că dacă astăzi s-ar repeta scena de ieri, uite, chiar acum, sentimentele mele ar fi întru totul identice, aş spune aceleaşi vorbe şi m-aş purta exact ca şi atunci. Îţi aminteşti – nu-i aşa, Alexei Fiodorovici? – tot ce am făcut; ţii minte că la un moment dat ai încercat să mă opreşti... (spunînd acestea, se aprinse la faţă şi ochii îi scăpărară). Ei, uite, află acum de la mine, Alexei Fiodorovici, că nu mă pot împăca defel cu trecutul, te rog să mă crezi pe cuvînt. În clipa de faţă nici nu ştiu măcar dacă-l mai iubesc. Mi-e milă de el, iar mila nu este chiar cea mai bună dovadă de dragoste. Dacă mi-ar fi drag, dacă aş putea să-l mai iubesc aşa cum l-am iubit, poate că nu mi-ar fi milă de el acum, ci l-aş urî...

Glasul i se frînse deodată şi genele îi străluciră, înrourate de

lacrimi. Alioşa simţi ca o tresărire lăuntrică: „Fata asta este sinceră şi cinstită şi… şi într-adevăr nu-l mai iubeşte pe Dmitri!“.

— Aşa este, ai dreptate! exclamă doamna Hohlakova.

— Stai puţin, dragă Katerina Osipovna, încă nu v-am spus ceea ce era mai important, adică hotărîrea pe care am luat-o astă-noapte. Îmi dau seama că lucrul pe care l-am pus la cale s-ar putea să fie îngrozitor pentru mine, dar ştiu că n-am să-mi calc niciodată – niciodată, vă asigur! – legămîntul făcut cu mine însămi şi că am să mă ţin de el pînă la sfîrşitul zilelor. Bunul, dragul şi mărinimosul meu sfetnic pe care m-am bizuit totdeauna, ca unul care cunoaşte atît de bine inima omului, singurul meu prieten din lumea asta, Ivan Fiodorovici, mă aprobă întru totul şi laudă hotărîrea la care m-am oprit… El ştie ce mi-am pus în gînd.

— Da, o aprob, rosti Ivan Fiodorovici cu o voce scăzută, dar fără nici o şovăire.

— Aş vrea totuşi ca şi Alioşa (vai, Alexei Fiodorovici, te rog să mă ierţi că ţi-am spus aşa!), da, aş vrea ca şi Alexei Fiodorovici să-mi confirme de faţă cu cei doi prieteni ai mei dacă am sau nu dreptate. Nu ştiu de ce, dar inima îmi spune, dragă Alioşa, frăţiorul meu scump (fiindcă – nu-i aşa? – dumneata eşti scumpul meu frăţior), continuă ea cu însufleţire, cuprinzîndu-i degetele reci cu mînuţa ei fierbinte, îmi spune mie inima că părerea dumitale, aprobarea dumitale au să mă liniştească, oricît de mari ar fi suferinţele mele, că vorbele pe care le voi auzi din gura dumitale au să-mi aducă alinarea şi au să mă împace cu soarta mea, da, da, aşa îmi spune mie inima!

— Nu ştiu ce vreţi de la mine… răspunse Alioşa, îmbujorîndu-se în obraji. Ştiu doar atît, că vă iubesc şi că în clipa asta vă doresc mai multă fericire decît mie însumi!… Numai că, vedeţi, eu nu mă pricep în treburile de felul acesta… se grăbi el să adauge fără nici o socoteală.

— În treburile de felul acesta, Alexei Fiodorovici, da, în asemenea treburi, în împrejurarea de faţă, nimic nu preţuieşte mai mult decît cinstea şi datoria şi mai e ceva, ce anume n-aş şti să-ţi spun, în orice caz un sentiment înalt, poate mai presus chiar

decît datoria. Este vorba de un sentiment covîrşitor, care a pus deplină stăpînire pe inima mea şi mă atrage cu o putere irezistibilă. Hotărîrea mea este luată şi v-o pot împărtăşi în două cuvinte: chiar dacă s-ar întîmpla ca el să se însoare cu... fiinţa aceea, începu ea solemn, chiar dacă s-ar însura cu femeia aceea pe care n-am s-o pot ierta în vecii vecilor, eu totuşi n-am să-l părăsesc! De azi încolo, puteţi fi siguri, n-am să-l mai părăsesc niciodată, niciodată, vă spun! repetă ea cu un fel de exaltare isterică, bolnăvicioasă, uşor forţată. Ceea ce nu înseamnă c-am să mă ţin pas cu pas după el, că n-am să-l las în pace nici un moment, silindu-l să dea mereu cu ochii de mine; dimpotrivă, intenţia mea e să plec din localitate, să mă mut în alt oraş, indiferent unde, însă toată viaţa, da, toată viaţa am să fiu neîncetat cu gîndul la el. Iar cînd îşi va da seama cît e de nefericit cu femeia aceea – şi asta o să se întîmple foarte curînd – să aibă la cine veni, ştiind c-o să găsească în mine un prieten, o soră... Numai o soră, bineînţeles – fiindcă nimic din ce-a fost între noi nu mai poate fi – dar pînă la urmă se va convinge, sper, că sora asta este fiinţa cea mai devotată, pe a cărei dragoste se poate bizui pînă la capăt şi care şi-a jertfit pentru el toată viaţa. Şi sînt sigură c-am să izbutesc, nu se poate, am să fiu atît de stăruitoare, încît va ajunge să mă cunoască în sfîrşit şi atunci o să-mi destăinuiască tot ce zace în sufletul lui, fără să se mai ruşineze de mine! exclamă ea aproape ca într-un delir. Vreau să se închine la mine ca la Dumnezeu – cel puţin atîta îmi datorează şi el, după ce m-a trădat şi după tot ce am avut de suferit ieri din pricina lui. Şi o să vadă atunci c-am să-i rămîn credincioasă pînă la sfîrşitul zilelor, cu toate că el şi-a călcat cuvîntul faţă de mine şi m-a înşelat. Am să fiu... am să caut să fiu instrumentul fericirii sale (nu ştiu cum să mă exprim mai bine!), resortul, mecanismul fericirii lui, şi asta toată viaţa, da, da, aşa cum vă spun, toată viaţa, în aşa fel ca să se poată bucura de ea cît o mai avea de trăit de aici înainte! Asta-i hotărîrea pe care am luat-o! Şi Ivan Fiodorovici îmi dă dreptate.

Gîfîia. Poate că ar fi vrut să-şi mărturisească gîndurile cu mai multă demnitate, ceva mai sobru şi mai firesc, dar se grăbise să

spună tot ce avea de spus şi de aceea vorbise fără nici un fel de reţinere. Cuvintele ei vădeau o juvenilă impetuozitate şi, în acelaşi timp, o puternică surescitare, prilejuită de incidentul din ajun, precum şi de nevoia de a se înălţa în ochii celor de faţă. Îşi dădu şi ea seama de aceasta şi se întunecă deodată la faţă, mijindu-i în ochi o expresie răutăcioasă. Alioşa observă imediat schimbarea şi i se strînse inima de milă. Tocmai atunci se găsi şi Ivan să toarne gaz peste foc.

— Eu n-am făcut decît să-mi exprim o părere, zise el. La oricare altă femeie, această hotărîre ar fi părut exagerată şi i-ar fi zdrobit inima. Ceea ce nu e cazul cu dumneata. Alta în locul dumitale nu ar fi avut dreptate, dumneata însă o ai. Nu ştiu cum aş putea să lămuresc acest lucru, dar îmi dau seama că eşti perfect sinceră şi de aceea îţi dau dreptate…

— Da, dar numai pentru moment… Şi care-i explicaţia în momentul de faţă? Jignirea pe care a suferit-o ieri, nimic altceva! exclamă doamna Hohlakova, care, deşi îşi propusese să nu se amestece în nici un fel, îşi pierduse răbdarea şi intervenise brusc în discuţie, părerea ei fiind cea mai aproape de adevăr.

— Da, da, aşa este, continuă Ivan cu aprindere, furios că fusese întrerupt. Aşa este, dar dacă în cazul altei femei momentul acesta putea fi determinat numai de impresia lăsată de scena de ieri şi ar fi durat exact o clipă, cunoscînd firea Katerinei Ivanovna, sînt convins că pentru dînsa o să dureze toată viaţa. Ceea ce pentru alţii n-ar fi decît o vorbă în vînt, pentru dînsa va rămîne pururea o datorie sfîntă, grea, chiar apăsătoare, dar fără doar şi poate nestrămutată. Sentimentul datoriei împlinite va fi hrana sa sufletească! De aici înainte, viaţa dumitale, Katerina Ivanovna, va fi doar contemplarea dureroasă a propriilor dumitale sentimente, a eroismului şi a suferinţei de care ai avut parte. Însă, odată şi odată, suferinţa trebuie să se domolească, pentru a se transforma într-o dulce contemplare a unei hotărîri realizate cu consecvenţă pînă la capăt, o hotărîre orgolioasă în fond, pentru că s-a născut din orgoliu, şi care presupune mult curaj din partea dumitale. Oricum ar fi, dumneata ai să învingi şi conştiinţa acestei biruinţe

îţi va aduce pînă la urmă cea mai deplină satisfacţie, în felul acesta ajungînd să te împaci şi cu restul necazurilor...

Nu era greu să-ţi dai seama că Ivan vorbea cu necaz şi c-o făcea cu un anumit scop, ba, mai mult chiar, nici măcar nu căuta să ascundă intenţia ironică mărturisită de cuvintele sale.

— Vai, Doamne, dar e cu totul altceva, cu totul altceva! îl întrerupse din nou doamna Hohlakova.

— Alexei Fiodorovici, vorbeşte dumneata! Trebuie, trebuie neapărat să cunosc şi părerea dumitale! exclamă Katerina Ivanovna, izbucnind în plîns. Alioşa se ridică imediat în picioare. Nu-i nimic, nu-i nimic! îngăimă ea printre lacrimi, sînt nervoasă după o noapte întreagă de insomnie, dar alături de doi prieteni buni, ca dumneata şi fratele dumitale, mă simt încă tare... pentru că ştiu că voi doi n-o să mă părăsiţi niciodată...

— Din păcate, chiar mîine trebuie să plec la Moscova, aşa încît o să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme... N-am ce face... o anunţă din senin Ivan Fiodorovici.

— Mîine chiar, la Moscova?! exclamă Katerina Ivanovna cu figura crispată. Ah, Doamne, ce fericire! adăugă apoi cu glasul schimbat şi cu ochii zvîntaţi de lacrimi.

De la o clipă la alta se petrecuse în ea o transformare atît de neaşteptată, încît Alioşa nu ştia ce să mai creadă: acum nu mai vorbea o tînără fată jignită de moarte, care pînă mai adineaori se zbuciumase, cu inima însîngerată, ci o femeie cu desăvîrşire stăpînă pe sine, care, judecînd după înfăţişare, părea mulţumită, dacă nu chiar încîntată.

— O, să nu-ţi închipui cumva că sînt fericită pentru că pleci, bineînţeles că nu! se corectă ea imediat cu cel mai fermecător zîmbet al unei femei de lume. Sînt convinsă că unui prieten ca dumneata nici n-ar putea să-i treacă prin gînd una ca asta; dimpotrivă, nici nu-ţi dai seama ce rău îmi pare că sînt nevoită să mă lipsesc de prezenţa dumitale (spunînd acestea, se repezi la Ivan să-i strîngă cu efuziune mîinile), dar mă bucur din toată inima c-o să ai prilejul să vorbeşti personal cu mătuşa mea şi cu Agaşa, şi o să le poţi înfăţişa situaţia în care mă aflu în momentul de faţă în

toată grozăvia ei. Agaşei te-aş ruga chiar să-i spui totul cinstit, deschis, însă pe mătuşica, draga de ea, caută s-o cruţi pe cît se poate. Nici nu ştii ce nenorocită am fost, şi ieri, şi azi-dimineaţă, şi cît m-am frămîntat gîndindu-mă cum să fac să le împărtăşesc vestea asta cumplită... Pentru nimic în lume nu mă simt în stare să aştern pe hîrtie tot ce s-a întîmplat ieri... Dar, dacă-i vorba să pleci dumneata, o să-mi vină mai uşor să le scriu, ştiind c-ai să fii acolo în momentul cînd au să deschidă scrisoarea mea şi o să le poţi da toate explicaţiile. O, ce fericită sînt! Dar, bineînţeles, numai din pricina asta, te rog să mă crezi. Fiindcă nimeni nu te-ar putea înlocui pe dumneata... Mă duc să le scriu... încheie ea brusc, pregătindu-se să iasă din odaie.

— Şi Alioşa? Cum rămîne cu părerea lui Alexei Fiodorovici, pe care ziceai că ţii atît de mult s-o cunoşti? întrebă doamna Hohlakova, puţin iritată, cu o nuanţă sarcastică în glas.

— N-am uitat de ea, răspunse Katerina Ivanovna, oprindu-se locului, dar nu înţeleg de ce eşti atît de pornită împotriva mea tocmai acum, cînd vezi şi dumneata ce se întîmplă, Katerina Osipovna? îi reproşă ea cu amărăciune şi alean. Am spus şi repet: am nevoie de sfatul său, mai mult chiar, ţin cu tot dinadinsul să cunosc ultimul său cuvînt! Şi am să fac exact aşa cum vei hotărî că-i mai bine, ca să-ţi dai seama cît preţuieşte pentru mine părerea dumitale, Alexei Fiodorovici... Dar ce ai?

— Niciodată n-aş fi crezut, niciodată nu mi-aş fi putut închipui una ca asta! exclamă Alioşa îndurerat.

— Ce anume?

— Cum se poate, cînd te-anunţă că pleacă la Moscova, să te arăţi atît de fericită? Ai făcut-o intenţionat? Pe urmă ai căutat să-i explici că, de fapt, nu-i chiar o fericire atît de mare, ci că, dimpotrivă, îţi pare rău că pierzi... un prieten, dar şi asta tot intenţionat ai spus-o... aşa, ca la teatru, pur şi simplu ai jucat o comedie!

— Cum, ca la teatru?... Ce înseamnă asta? se încruntă Katerina Ivanovna, îmbujorîndu-se toată.

— Oricît ai spune că-l regreţi ca prieten, nu te-ai ferit totuşi să-i

trînteşti în faţă că-ţi pare foarte bine că pleacă… îngăimă Alioşa, care stătea mai departe în picioare, aşa cum rămăsese de cînd se ridicase de pe divan.

— Nu înţeleg ce vrei să spui…

— Nici eu… În momentul acesta parcă mi s-a luminat deodată totul… Îmi dau seama că nu mă exprim cum trebuie, dar pînă la urmă trebuie să spun tot ce am de spus… continuă el, cu o voce tremurătoare, sugrumată de emoţie. Acum sînt convins că dumneata nu-l iubeşti pe Dmitri… şi nici nu l-ai iubit vreodată… Şi cred că nici el nu te iubeşte… şi n-a fost niciodată îndrăgostit de dumneata… poate cel mult te-a respectat… Nu ştiu cum am curajul să spun toate astea, dar odată şi odată tot trebuia să dea cineva pe faţă adevărul… fiindcă aici, cum văd, nimeni nu îndrăzneşte să spună adevărul.

— Adevărul? Care adevăr? îl întrerupse Katerina Ivanovna într-o izbucnire aproape isterică.

— Adevărul… îngăimă Alioşa, ca şi cum s-ar fi prăbuşit în gol. Cheamă-l pe Dmitri – am să-l scot din pămînt dacă-i nevoie – să vină aici, să te ia de mînă, apoi să-l ia de mînă pe Ivan şi să vă unească pe vecie. Dumneata îl chinuieşti pe Ivan pentru că ţii la el… Îl faci să sufere pentru că, de fapt, pe Dmitri nu-l iubeşti cu adevărat, e mai curînd un fel de isterie… pentru că aşa ţi-a intrat în cap…

Alioşa se opri brusc şi nu mai scoase nici un cuvînt.

— Eşti… eşti… un copil descreierat! Asta eşti! i-o reteză scurt Katerina Ivanovna, palidă la faţă şi cu gura crispată de furie.

Ivan Fiodorovici pufni în rîs şi se scula în picioare, ţinîndu-şi pălăria în mînă.

— Te înşeli, Alioşa, băieţaşule! rosti el cu o expresie pe care fratele lui mai mic nu avusese pînă atunci prilejul s-o vadă pe chipul său, o expresie juvenilă de sinceritate deplină, împletită cu o emoţie spontană, vie, nestăvilită. Katerina Ivanovna nu m-a iubit niciodată! Totuşi, ştia c-o iubesc, deşi nu i-am mărturisit niciodată dragostea mea; ştia, dar nu m-a iubit. Şi nici nu cred că m-a considerat prieten vreodată, în nici un moment; este o femeie prea

orgolioasă ca să aibă nevoie de prieteni. Mă ţinea lîngă dînsa numai ca să se răzbune. Eu eram silit să plătesc toate jignirile, toate insultele pe care le-a avut de suportat zi de zi, tot timpul, din partea lui Dmitri, de la prima lor întîlnire... De atunci chiar i-a rămas un ghimpe în inimă, fiindcă de la prima lor întîlnire a trebuit să fie insultată. Aşa e ea făcută! Şi-n tot acest timp menirea mea a fost s-o ascult vorbindu-mi necontenit despre dragostea sa pentru Dmitri. Acum plec, dar să ştii, Katerina Ivanovna, că de fapt dumneata pe el îl iubeşti, poţi să mă crezi pe cuvînt. Cu cît te insultă mai tare, cu atît eşti mai îndrăgostită de dînsul. Probabil că-i ceva morbid la mijloc, aş spune chiar ceva isteric. Fiindcă dumneata îl iubeşti aşa cum e, şi numai aşa îl iubeşti, pentru că te jigneşte. Dacă s-ar îndrepta cumva, sînt convins că l-ai părăsi numaidecît şi nici nu te-ai mai gîndi măcar la dînsul. Dumneata ai nevoie de el ca să te poţi extazia în fiece clipă de eroismul de care dai dovadă, rămînîndu-i credincioasă, şi în acelaşi timp să-i poţi reproşa necontenit infidelitatea lui. Tot ce faci dumneata e numai din orgoliu. O, nu mă îndoiesc cîtuşi de puţin că te simţi într-adevăr umilită, înjosită, dar nimeni nu-i de vină decît orgoliul dumitale... Sînt prea tînăr şi te-am iubit din toată inima. N-ar fi trebuit să-ţi spun toate astea, ar fi fost poate mai demn din partea mea să plec fără un cuvînt, îmi dau seama, şi te-aş fi scutit totodată de o jignire în plus. Dar plec departe acum şi nu cred c-am să mă mai întorc vreodată aici. Ne despărţim pentru totdeauna... Sînt sătul de atîtea istericale... Şi cu asta am terminat, nu ştiu ce-aş mai avea de spus... Adio! N-aş vrea să rămîi supărată pe mine cumva fiindcă, te rog să mă crezi, sînt de o mie de ori mai pedepsit decît dumneata; numai faptul că n-am să te mai văd niciodată şi mi-e îndeajuns. Rămîi cu bine! Nu-mi da mîna, n-am nevoie. Atîta timp m-ai chinuit în mod conştient, încît nu te mai pot ierta. Poate, cine ştie, mai încolo cîndva, am să te iert totuşi, dar acum n-am ce face cu mîna dumitale. *Den Dank, Dame, begehr ich nicht!*[2] adăugă el cu un zîmbet silit, dovedind astfel, spre surprinderea tuturor, că şi el obişnuia să-l citească pe Schiller, ba chiar să-l recitească de atîtea ori, încît să-i înveţe pe de rost poeziile, lucru pe care pînă atunci

Alioşa niciodată nu şi l-ar fi putut închipui. Cu toate aceste cuvinte, Ivan ieşi din salon fără să-şi ia rămas-bun nici măcar de la stăpîna casei, doamna Hohlakova. Alioşa îşi frîngea disperat mîinile.

— Ivan, vino înapoi! îl strigă el pierdut. Nu, nu, ştiu, pentru nimic pe lume n-o să se mai întoarcă! rosti apoi, ca săgetat de un gînd copleşitor. Şi numai eu, numai eu sînt de vină, eu am început! Cu cîtă răutate a vorbit Ivan şi ce urît! A fost nedrept şi veninos... continuă Alioşa, care părea că începuse să delireze.

Katerina Ivanovna se răsuci pe loc şi ieşi din odaie.

— N-ai făcut nimic rău, fii pe pace, ai fost un înger, zău, un înger adevărat, şopti încîntată doamna Hohlakova tînărului, care se frămînta neîmpăcat. Am să fac tot ce-mi stă în putere ca să-l împiedic pe Ivan să plece la Moscova...

Şi pentru ca disperarea în care se zbătea Alioşa să fie şi mai cumplită, gazda părea transfigurată de bucurie. În momentul acela Katerina Ivanovna intră din nou în salon, ţinînd în mînă două hîrtii de cîte o sută de ruble.

— Am o mare rugăminte la dumneata, Alexei Fiodorovici, începu ea cu un glas în aparenţă liniştit şi molcom, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Acum o săptămînă – da, aşa mi se pare, acum o săptămînă s-a întîmplat – Dmitri Fiodorovici, probabil împins de mînie, a avut o ieşire foarte urîtă faţă de cineva pe care l-a umilit pe nedrept. Există undeva, pe aici, un local rău famat, un fel de tavernă. Acolo s-a întîlnit cu un fost ofiţer, un căpitan, omul de încredere al tatălui dumitale, care se foloseşte de el ca să-i aranjeze anumite afaceri. Nu ştiu ce o fi avut Dmitri Fiodorovici cu căpitanul ăsta, că era furios pe el, mai mult n-aş putea să-ţi spun. De cum l-a văzut, l-a şi înşfăcat de barbă, l-a scos afară din local şi, fără să ţină seama că era atîta lume în jur, l-a tîrît aşa prin mijlocul străzii, punîndu-l într-o situaţie cît se poate de umilitoare. Se pare că băiatul ofiţerului, un copil de şcoală, care era acolo de faţă, s-a luat după ei, plîngînd şi rugîndu-se de Dmitri Fiodorovici să-l cruţe pe taică-său; se ducea cînd la unul, cînd la altul, cerînd cu lacrimi în ochi ajutor, dar toată lumea rîdea. Iartă-mă, Alexei Fiodorovici, dar de cîte ori îmi amintesc de asta şi mă gîndesc că el a fost

capabil să facă un lucru atît de ruşinos, mă cuprinde indignarea… aşa ceva numai Dmitri Fiodorovici poate fi în stare să facă la mînie… cînd e robit de patimile lui!… Nici măcar nu pot să povestesc coerent… Mereu pierd şirul. Am căutat să mă interesez de nenorocitul acela şi am aflat că este un biet om amărît ca vai de el şi că se numeşte Sneghirov. Nu ştiu ce-o fi făcut de l-au dat afară din armată… Şi acum se zbate în cea mai neagră mizerie, cu o casă întreagă de copii, dintre care unii bolnavi şi cu o nevastă care, după cîte mi s-a spus, nu e în toate minţile. Locuieşte de mult în oraş şi-şi cîştigă şi el pîinea cum poate, copiază diferite acte, dar cu ce agoniseşte abia dacă-şi ţine zilele. M-am uitat la dumneata… adică m-am gîndit, nu ştiu ce am de mă încurc mereu aşa… Alexei Fiodorovici, dragul meu Alexei Fiodorovici, aş vrea să te rog pe dumneata să-ţi faci drum pînă acolo şi să cauţi să intri, sub un pretext oarecare, la ei în casă, adică la fostul ofiţer – of, Doamne, iarăşi m-am încurcat! – şi cît se poate de delicat şi cu toate menajamentele, aşa cum ştii numai dumneata (Alioşa se roşi brusc), să-i dai acest ajutor, două sute de ruble. O să primească… adică o să-l convingi dumneata să primească… Sau nu, cum să facem? Vezi, nu este vorba de o despăgubire pentru ce a pătimit. N-am cîtuşi de puţin intenţia să-l plătesc ca să renunţe la proces (se pare c-ar avea de gînd să depună o plîngere împotriva lui Dmitri Fiodorovici), nu, totul porneşte numai dintr-un sentiment de milă, din dorinţa de a-i da o mînă de ajutor, mînă pe care i-o întinde logodnica lui Dmitri Fiodorovici, nicidecum el… Într-un cuvînt, cred că ştii dumneata ce să-i spui… M-aş duce chiar eu, dar sînt convinsă că dumneata o să te descurci mai bine decît mine. Locuieşte în strada Ozernaia, în casa precupeţei Kalmîkova… Te rog din suflet, Alexei Fiodorovici, fă asta pentru mine; şi acum… trebuie să plec, mă simt cam obosită… La revedere.

Şi, întorcîndu-se brusc, dispăru după draperie, înainte ca Alioşa să fi apucat să sufle o vorbă, deşi dorea cu tot dinadinsul să-i mai spună ceva. Poate să-i ceară iertare, să-i arate că numai el era vinovat, orice, numai să-i spună ceva. Inima i se frîngea de durere şi n-ar fi vrut să plece aşa, fără un singur cuvînt. Doamna

Hohlakova îl luă însă de braţ şi-l trase după dînsa afară. În antreu se opri ca să-l mai ţină de vorbă, întocmai ca la venire.

— E mîndră, caută pe cît se poate să se stăpînească, dar e o inimă de aur, o fiinţă încîntătoare, mărinimoasă! îi şopti gazda. O, nu poţi să-ţi închipui ce dragă îmi e uneori şi ce bine îmi pare în clipa de faţă! Dragul meu Alexei Fiodorovici, dumneata n-ai de unde să ştii, dar noi toţi, toţi, şi eu, şi cele două mătuşi ale ei, toată lumea, chiar şi Lise, de o lună încoace, nu dorim altceva şi nu ne rugăm lui Dumnezeu decît să se despartă odată de scumpul dumitale frăţior, Dmitri Fiodorovici, care nici habar n-are de ea şi n-o iubeşte nici măcar atîtica, şi să se mărite cu Ivan Fiodorovici, un băiat admirabil, cult, care o pierde din ochi de dragă ce-i este. Am pus la cale un adevărat complot şi poate numai din pricina asta nu m-am hotărît încă să plec...

— Dar aţi văzut cum a plîns, s-a simţit atît de jignită! protestă Alioşa.

— Să nu te încrezi niciodată în lacrimile unei femei, ascultă-mă pe mine, Alexei Fiodorovici. În cazurile astea mă declar totdeauna împotriva femeii şi cred că dreptatea-i de partea bărbatului!

— Mamă, dumneata ai să-l strici pînă la urmă, vrei pesemne să-l nenoroceşti! se auzi de după uşă glăsciorul subţiratic al Lizei.

— Nu, nu! Eu sînt de vină, numai eu! se tîngui nemîngîiat Alioşa şi, cuprins de o copleşitoare ruşine pentru ieşirea lui de adineaori, îşi acoperi faţa cu mîinile.

— Dimpotrivă, ai fost un înger, crede-mă, un înger! Am spus şi o repet de o mie de ori!

— Mamă, de ce zici c-a fost un înger? se înfiripă din nou glăsciorul Lizei.

— Cînd am văzut toate astea, nu ştiu de ce am avut deodată impresia că-l iubeşte, de fapt, pe Ivan, continuă Alioşa, ca şi cum n-ar fi auzit întrebarea ei, şi atunci, fără să vreau, mi-a scăpat prostia aceea... ce o să se întîmple acum, Doamne, ce o să fie?

— Cu cine, cu cine? se amestecă din nou în vorbă Lise. Mamă, vrei să mă omori cu zile. Te întreb mereu şi matale nici nu te gîndeşti să-mi răspunzi!

În momentul acela servitoarea dădu buzna pe uşă.

— Vai, coniţă, i-e rău Katerinei Ivanovna... plînge... se zbate, are o criză de nervi...

— Dar ce s-a întîmplat? strigă Lise, de astă dată alarmată de-a binelea. Mamă, să vezi că pînă la urmă o să am eu o criză în locul ei!

— Lise, pentru numele lui Dumnezeu, nu ţipa, vrei să mă omori? Sînt lucruri pe care la vîrsta ta nu se cade încă să le cunoşti şi care nu interesează decît pe oamenii mari; lasă, că vin eu mai încolo să-ţi spun tot, adică atît cît se poate. O, Doamne, mă duc, trebuie să mă duc!... Să ştii că-i un semn bun dacă are o criză, Alexei Fiodorovici, ascultă-mă pe mine, nici nu-ţi închipui ce lucru excelent poate fi o criză de nervi! E tocmai ce-i trebuia. În asemenea cazuri, mă declar totdeauna împotriva femeilor, n-am să mă pot împăca niciodată cu lacrimile şi cu istericalele astea muiereşti. Iulia, dă fuga şi spune-i că vin numaidecît! Cine-i de vină dacă nu dumneaei că Ivan Fiodorovici şi-a luat lumea în cap şi a plecat?! Dar pînă la urmă să ştii că n-o să plece la Moscova. Lise, pentru Dumnezeu, nu mai ţipa! A, da, nu ţipi tu, eu am ţipat, iart-o pe mămica ta, dar sînt atît de fericită, fericită, fericită! Ai văzut, Alexei Fiodorovici, ce tînăr părea Ivan Fiodorovici adineaori, cînd a ieşit din salon? A spus tot ce a avut de spus şi a plecat! Îl consideram un savant, un om care a trecut pe la universitate şi, cînd colo, cine s-ar fi aşteptat să-l audă vorbind cu atîta căldură şi sinceritate, cu atîta prospeţime, ca un tînăr fără experienţă, tînăr, tînăr de tot, şi atît de frumos, atît de frumos cum numai dumneata puteai să vorbeşti... Şi poezia aceea germană, puteam să jur că eşti chiar dumneata! Alerg, Alexei Fiodorovici, vezi, grăbeşte-te şi dumneata să te achiţi de misiunea ce ţi s-a dat şi caută să fii cît mai repede îndărăt. Lise, nu ai nevoie de nimic? Pentru Dumnezeu, nu-l mai reţine pe Alexei Fiodorovici nici un moment, lasă, c-o să se întoarcă îndată la tine...

Doamna Hohlakova se îndură, în sfîrşit, să plece. Înainte de a ieşi din casă, Alioşa încercă să deschidă uşa Lizei.

— Pentru nimic în lume! protestă fata. Acum chiar că nu mai

vreau să te văd! Vorbeşte prin uşă. Ia spune, cum se face c-ai ajuns îngeraş? Atîta vreau să ştiu.

— Dintr-o prostie, Lise, şi încă ce prostie! Te las acum!

— Nu pleca!

— Lise, nici nu-ţi închipui ce-i în sufletul meu! Vin îndată, dar să ştii că mi s-a întîmplat o mare, mare nenorocire! şi Alioşa se năpusti pe uşă afară, în stradă.

VI

O altă criză de isterie într-o magherniţă

Era într-adevăr grozav de nenorocit, aşa cum nu i se mai întîmplase decît rareori pînă atunci. Nu putea să înţeleagă ce-l apucase să intervină într-un chip atît de stupid: „Auzi ce nerozie am fost în stare să fac, şi încă într-o chestiune de ordin sentimental! Ce mă pricep eu în treburile astea, ce-aş putea să pricep din ele?“. Aşa se mustra el poate pentru a suta oară în ziua aceea, simţind cum îi dogoresc obrajii. „Vai, ce ruşine! Şi ruşinea încă n-ar fi fost nimic, ce-am căutat am găsit, şi pe drept cuvînt; din păcate, cine ştie ce alte necazuri cumplite au să se mai işte de aici, şi toate numai din pricina mea... Şi cînd mă gîndesc că stareţul Zosima m-a trimis să împac oamenii şi să-i unesc! Asta se cheamă, oare, a-i uni?“. Şi, aducîndu-şi aminte din nou cum „le unise mîinile“, îi veni să intre în pămînt de ruşine. „Am fost de bună-credinţă, de perfectă bună-credinţă, numai că altă dată n-ar strica să fiu ceva mai inteligent“, hotărî în sinea lui, fără a schiţa măcar un zîmbet în faţa acestei concluzii neaşteptate.

Misiunea pe care Katerina Ivanovna i-o încredinţase îi îndruma paşii spre strada Ozernaia, iar întîmplarea făcea ca frate-său Dmitri să locuiască în acelaşi cartier, pe o străduţă învecinată. Îşi propuse ca, înainte de a se duce la căpitan, să se abată în orice caz

şi pe la dînsul, deşi presupunea că n-o să-l găsească acasă. Bănuia că se ascundea de el; însă trebuia cu orice preţ să dea de urma lui. Timpul trecea, şi de cînd plecase de la mănăstire, clipă de clipă, fusese necontenit cu gîndul la bătrînul monah, care se stingea din viaţă.

În acelaşi timp, mai era un lucru care îl preocupa cu deosebire, o bănuială pe care i-o trezise rugămintea adresată de Katerina Ivanovna; aceasta pomenise la un moment dat despre un copil de şcoală, băiatul căpitanului cu pricina, care, zicea dînsa, alergase după taică-său, plîngînd în hohote, şi în aceeaşi clipă lui Alioşa îi trecuse prin gînd că nu putea să fie de bună seamă altul decît ştrengarul care-l muşcase de deget, în vreme ce el îl tot descosea, vrînd să afle cu ce-i greşise. Era aproape sigur că nu putea fi decît acelaşi băiat, deşi n-ar fi putut să spună pe ce se bizuia certitudinea lui. Preocupările acestea, străine de frămîntarea care îl obsedase pînă atunci, izbutiră pentru cîteva clipe să-i abată într-altă parte atenţia, şi Alioşa hotărî în sinea lui să nu se mai gîndească la „nenorocirea pe care o dezlănţuise“, şi nici să se mai zbuciume atîta, chinuit de regrete zadarnice, să facă ce avea de făcut, şi fie ce o fi! Şi-n felul acesta mai prinse un pic de curaj. În clipa cînd cotea spre ulicioara unde locuia Dmitri, îl răzbi deodată foamea; scoase din buzunar franzeluţa pe care o luase de acasă şi se ospătă. Se simţi astfel mai întremat.

Dmitri nu era acasă. Gazdele – un bătrîn tîmplar, nevastă-sa şi fecioru-său – îl priviră cam bănuitori. „De două zile n-a mai dat pe acasă, o fi plecat undeva“, se mulţumi să răspundă unchiaşul la stăruinţele lui. Alioşa îşi dădu seama că tîmplarul fusese dăscălit să-i răspundă aşa. La întrebarea lui dacă nu cumva era la Gruşenka sau poate se ascundea iarăşi la Foma (intenţionat căutase să le arate că era la curent cu aceste intimităţi), gazdele îl priviră aproape îngrozite. „Îi ţin partea, înseamnă deci că-l iubesc, se gîndi Alioşa, asta nu-i rău.“

În sfîrşit, izbuti să găsească pe strada Ozernaia casa precupeţei Kalmîkova, o magherniţă dărăpănată şi povîrnită într-o rînă, cu trei gemuleţe spre stradă şi o curte plină de gunoaie, în mijlocul

căreia adăsta, stingheră, o vacă. Uşa de la intrare dădea într-o tindă; în odaia din stînga locuiau gazdele – o bătrînă cu fiică-sa, destul de vîrstnică şi ea, şi, se părea, la fel de surde amîndouă. La întrebarea lui – pe care se văzu silit s-o repete de cîteva ori – dacă şedea cumva acolo căpitanul Sneghirov, una din ele se dumiri în sfîrşit că era vorba de chiriaşii lor şi-i arătă cu degetul uşa de vizavi, care dădea tot în tindă. Locuinţa în care se aciuase fostul ofiţer era, de fapt, o casă modestă de ţară. Alioşa pusese tocmai mîna pe clanţă, ca să deschidă uşa, cînd se opri mirat de liniştea mormîntală ce domnea înăuntru. Ştia totuşi din spusele Katerinei Ivanovna că Sneghirov şedea cu familia. „Ori dorm, ori poate că m-au auzit venind şi aşteaptă să deschid; mai bine să bat la uşă“, se gîndi el, şi ciocăni uşor. În sfîrşit, după cîteva clipe, cineva dinăuntru se învrednici să-i răspundă.

— Cine-i acolo? strigă tare un glas care încerca să pară mînios.

Alioşa împinse uşa şi păşi peste prag. Odaia în care intrase era destul de încăpătoare, deşi ticsită de oameni şi de calabalîcuri. În stînga se desluşea un cuptor de ţară. De la cuptor şi pînă la fereastra din stînga, din perete în perete, era întinsă o frînghie pe care se zvîntau tot soiul de zdrenţe. De o parte şi de alta, lipite de perete, se aflau două paturi, acoperite cu pături croşetate. Pe unul din ele se lăfăiau patru perne îmbrăcate în stambă, puse teanc una peste alta, după mărime, în timp ce pe cel din dreapta nu se zărea decît o singură perniţă. Colţul din fund, pe aceeaşi parte, era mascat de o perdea sau un cearşaf, întins tot pe o frînghie. Acolo era dosit încă un pat, înjghebat dintr-o laviţă pusă lîngă un scaun. O masă rustică de brad, pătrată, stătea împinsă spre fereastra din mijloc. Cele trei ferestruici, fiecare cu cîte patru ochiuri de geam, verzui şi năclăite de murdărie, erau închise ermetic, nelăsînd să răzbată înăuntru nici un firicel de aer şi nici suficientă lumină. Pe masă se afla o tigaie cu resturi de jumări, o felie de pîine din care muşcase cineva şi un clondir de o jumătate de litru, pe fundul căruia mai stăruia un dram de fericire pămîntească. Lîngă patul din stînga, pe un scaun, şedea o femeie cu aere de cucoană, îmbrăcată într-o rochie de stambă. Era trasă la faţă şi gălbejită;

obrajii ei scofîlciţi dădeau în vileag de la prima ochire că era vorba de o persoană suferindă. Dar ceea ce-l izbi dintru început pe Alioşa fu privirea sărmanei cucoane: nedumerită şi totodată plină de ifose. Tot timpul, de altfel, cît musafirul se întreţinu cu stăpînul casei, bolnava nu încetă să-şi plimbe de la unul la altul ochii ei mari, căprui, care oglindeau aceeaşi trufaşă mirare. Alături, la fereastră, stătea o fată, lipsită de orice farmec, cu părul roşcat şi rar, îmbrăcată sărăcăcios, dar curăţel. Alioşa observă că-l măsura cu dispreţ. La dreapta, tot lîngă pat, se zărea încă o făptură de sex feminin. O biată fiinţă oropsită, de vreo douăzeci de ani, gheboasă şi beteagă, care, după cum află mai apoi Alioşa, avea amîndouă picioarele anchilozate. Două cîrje adăstau rezemate în ungherul dintre pat şi perete. Fata îl învălui într-o privire plină de blîndeţe; avea ochi nespus de frumoşi şi blajini. La masă, înghiţind ultimul dumicat din jumările de ouă, şedea un domn roşcovan de vreo patruzeci şi cinci de ani, mai mult scund decît înalt, uscăţiv şi firav la trup, cu o bărbuţă rară, roşcată, care semăna grozav cu un şomoiog zbîrlit de cîlţi (asemănarea aceasta şi mai cu seamă porecla „şomoiog de cîlţi“, după cum îşi aminti mai apoi Alioşa, îi răsăriseră în minte din primul moment). Era probabil cel care-l întrebase: „Cine-i acolo?“, fiindcă alt bărbat nu se mai afla în odaie. În clipa cînd Alioşa intră, omul sări numaidecît de la masă şi, ştergîndu-se în pripă la gură cu un şervet rupt, se grăbi să-i iasă înainte.

— Un călugăr care umblă cu cerşitul pentru mănăstire; a şi găsit cine să-l miluiască! pufni fetişcana care stătea în picioare în colţul din stînga al camerei.

Insul, care se repezise să-şi întîmpine oaspetele, se răsuci pe călcîie spre ea şi, cu un glas întretăiat de emoţie, răspunse:

— Ba nu, stimată Varvara Nikolaevna, e vorba de altceva, domniţă! Cum de n-aţi ghicit, preaonorată duducuţă? Apoi, întorcîndu-se spre Alioşa: Îmi daţi voie, cucoane, nu vă fie cu supărare, să vă întreb, la rîndul meu, ce v-a îndemnat, mă rog dumneavoastră, să vizitaţi aceste… subterane?

Alioşa îl privi cu atenţie; nu-şi amintea să-l fi văzut vreodată

pînă atunci. Avea ceva colţuros în figură, ceva răvăşit şi surescitat. Precum se vedea, trăsese binişor la măsea, deşi nu era chiar beat. Părea arogant şi în acelaşi timp – lucru ciudat – fricos ca un iepure. Arăta ca un om care pătimise multă vreme şi fusese din plin umilit, dar care acum ar fi vrut să scoată capul în lume. Sau, mai curînd, ca un om care abia aşteaptă să te lovească, dar în acelaşi timp se teme să nu-l cotonogeşti tu. În felul său de a vorbi, pînă şi-n glasul cu ascuţimi supărătoare la ureche se simţea ceva deosebit, un fel de umor dement, uneori maliţios, alteori timid, inegal şi cu intermitenţe, întrebase despre „subterane“ tremurînd tot, cu ochii holbaţi şi băgîndu-se în sufletul lui Alioşa, care, fără să vrea, se dăduse un pas înapoi. Purta o haină ieftină de nanghin, de culoare deschisă, cîrpită şi pătată peste tot şi prea largă pentru el. Pantalonii în carouri avuseseră probabil şi ei cîndva o culoare deschisă, care de mult nu mai era la modă. Dintr-o stofă subţire, mototoliţi, stăteau parcă să se ridice pe picior, ca şi cum i-ar fi rămas prea scurţi, ca la un copil în creştere.

— Numele meu e... Alexei Karamazov... se prezentă încurcat Alioşa.

— Ne-am dat din primul moment seama, mă rog dumneavoastră, cucoane, îi răspunse prompt insul, arătîndu-i astfel că ştia cu cine are de-a face chiar dacă nu şi-ar fi declinat numele. Îmi daţi voie să mă prezint şi eu: căpitanul Sneghirov. Am dori totuşi, nu vă fie cu supărare, să cunoaştem şi noi motivul ce v-a determinat să...

— Eram, aşa, în treacăt pe aici. Voiam să vă spun vreo două cuvinte, ceva personal... Dacă-mi permiteţi...

— În cazul acesta, mă rog dumneavoastră, aveţi aici un scaun. Poftiţi de staţi. Ştiţi, cum se spunea în comediile de odinioară: „Poftiţi de staţi!“. Şi, trecînd imediat la faptă, căpitanul întinse mîna spre un scaun liber (un scaun rustic de brad, necapitonat) şi-l împinse în mijlocul camerei; apoi, luînd încă unul aidoma pentru el, se aşeză în faţa lui Alioşa, atît de aproape, încît li se atingeau genunchii.

— Nikolai Ilici Sneghirov, mă rog dumneavoastră, fost căpitan

de infanterie în armata rusească, deşi stigmatizat din pricina viciilor sale degradante, totuşi căpitan. De fapt, ar trebui acum să mă numesc „Mă rog dumneavoastră“ în loc de Sneghirov, întrucît, începînd din a doua jumătate a vieţii, cucoane, am început să folosesc această formulă. Mă rog dumneavoastră, este avantajul umilinţei, cucoane.

— Ai dreptate, zîmbi Alioşa. Se naşte însă întrebarea dacă apanajul ăsta e involuntar sau folosit cu bună ştiinţă.

— Dumnezeu mi-e martor că nu poate fi decît involuntar. Niciodată n-am tămîiat pe nimeni cu „mă rog dumneavoastră“. M-am prăbuşit însă, la un moment dat, şi cînd m-am sculat de jos vorbeam cu „mă rog dumneavoastră“. Şi asta-i tot din voinţa Celui-de-Sus. Cum văd, vă interesează problemele de actualitate, cucoane. Aş vrea totuşi să ştiu prin ce am izbutit să trezesc curiozitatea domniei voastre, ca să binevoiţi a-mi face această vizită, deşi, după cum vedeţi, condiţiile în care locuiesc nu-mi îngăduie să ofer cuiva ospitalitate.

— Am venit pentru... istoria aceea...

— Care istorie? îl întrerupse nerăbdător fostul ofiţer.

— Ştiţi... e vorba de incidentul acela dintre dumneata şi fratele meu, Dmitri Fiodorovici, îi explică din ce în ce mai stingherit Alioşa.

— Ce incident? A, incidentul acela! Vasăzică venirea dumneavoastră, dacă nu vă supăraţi, e în legătură cu „şomoiogul de cîlţi“, vreau să spun cu ţăcălia mea? Domnul Sneghirov făcu o mişcare atît de bruscă, încît îl lovi cu genunchii. Buzele i se subţiaseră ca un fir de aţă.

— Nu înţeleg...

— A venit să mă pîrască, tată! L-am muşcat de deget! se auzi deodată de după perdea glăsciorul băieţelului cu care Alioşa se întîlnise în dimineaţa aceea.

Draperia se dădu la o parte şi Alioşa îşi văzu adversarul întins pe pătuceanul înjghebat dintr-o laviţă şi un scaun în colţul de cinste, sub icoane. Copilul era învelit cu paltonaşul lui şi cu o plăpumioară veche căptuşită cu vată. Părea bolnav şi, judecînd

după privirea-i arzătoare, avea probabil febră. Se uita ostentativ la Alioşa, cu alţi ochi decît în dimineaţa aceea, ca şi cum ar fi vrut să-i spună: „Să te vedem dacă aici, acasă, mai îndrăzneşti să te atingi de mine!“.

Fostul ofiţer făcu o mişcare, ca şi cum ar fi vrut să se scoale de pe scaun.

— Care deget, mă rog dumneavoastră? V-a muşcat de deget, nu vă fie cu supărare?

— Da… S-a încăierat pe stradă cu băieţii – ei erau şase, iar el de unul singur. Am vrut să mă apropii şi a dat cu piatra în mine, pe urmă m-am trezit cu încă o piatră în cap. L-am întrebat atunci ce i-am făcut. Nici nu ştiu cînd s-a repezit la mine şi şi-a înfipt dinţii în degetul meu pînă la os. De ce? N-am reuşit încă să aflu nici pînă acum.

— Stai că mi ţi-l croiesc eu acuşi cu nuiaua, cucoane! Îl bat de-l zvînt, mă rog dumneavoastră! zbieră fostul ofiţer, sărind năprasnic în picioare.

— Dar n-am venit să mă plîng, v-am povestit numai ce s-a întîmplat… Vă rog să nu-l bateţi. De altminteri, mi se pare că-i bolnav…

— Dar ce, credeaţi chiar c-o să-l bat, nu vă fie cu supărare? C-o să-l altoiesc pe Iliuşecika, puiul tatii, chiar acum pe loc, în faţa măriei voastre, pentru deplina dumneavoastră satisfacţie? Chiar atît de grăbit sînteţi, măria voastră? Sneghirov se răsuci atît de brusc spre Alioşa, încît ţi-ai fi închipuit că-i gata-gata să tabere asupra lui. Îmi pare foarte rău pentru gingaşul dumneavoastră deget, cucoane, dar decît să-l croiesc cu nuiaua pe Iliuşecika, pentru dreapta mulţumire a măriei voastre, n-aţi binevoi mai curînd să-mi retez chiar acum, mă rog dumneavoastră, cu cuţitul, aste patru degete de la mînă? Cred că patru degete vă ajung ca să vă potolească setea de răzbunare, nu vă fie cu supărare… n-o să-mi pretindeţi şi pe al cincilea, cucoane?…

Se opri, ca şi cum i s-ar fi pus un nod în gît. Fiecare muşchi de pe obraz îi zvîcnea şi se uita la Alioşa cu figura crispată, înfruntîndu-l din ochi. Părea turbat de mînie.

— Acum cred c-am înţeles tot, în sfîrşit, rosti molcom, cu tristeţe în glas, Alioşa, fără să se ridice de pe scaun. Băiatul dumitale este un copil bun, care-şi iubeşte tatăl, şi-mi dau seama că s-a repezit să mă muşte numai fiindcă eram fratele omului care te-a umilit... Acum înţeleg tot, repetă el îngîndurat. Dar fratele meu, Dmitri Fiodorovici, se căieşte pentru ce-a făcut, ştiu asta, şi dacă ar putea să vină aici sau, mai bine, dacă ar avea prilejul să se întîlnească din nou cu dumneata în acelaşi local, ţi-ar cere iertare în faţa tuturor... dacă dumneata ţii la lucrul acesta.

— Carevasăzică, după ce mi-a jumulit barba, din moment ce a spus „pardon“, înseamnă că s-a achitat de orice obligaţie, mă rog dumneavoastră şi deci mă pot socoti pe deplin satisfăcut? Nu-i aşa?

— O, nu, dimpotrivă, o să facă tot ce ai să spui dumneata, orice ar fi să-i ceri!

— Prin urmare, dacă i-aş pretinde, bunăoară, excelenţei sale să îngenuncheze în faţa mea în spelunca aia care, chipurile, se numeşte „Metropol“, nu vă fie cu supărare, sau în piaţa din centrul oraşului, ar face-o şi pe asta, mă rog dumneavoastră?

— Da.

— M-aţi dat gata, cucoane! M-aţi înduioşat pînă la lacrimi, mă simt copleşit, nu vă fie cu supărare! Aşa sînt eu, sentimental din fire. În cazul ăsta, mă rog dumneavoastră, să-mi daţi voie să mă prezint şi să vă fac cunoştinţă cu toată familia mea: cele două fete şi feciorul meu, sîngele meu, cucoane. Că dac-o fi să mor, cine o să-i mai iubească? Iar dacă mi-o fi dat să trăiesc, cine, dacă nu ei, mititeii, ar putea să îndrăgească o pramatie ca mine? Bunul Dumnezeu a potrivit el bine lucrurile pentru fiecare om, cucoane. Căci şi unul ca mine trebuie să aibă parte de dragostea cuiva...

— Aşa e, nici nu ştii ce adevăr ai spus! suspină Alioşa.

— Isprăveşte odată cu maimuţărelile astea! E destul să-ţi intre-n casă orice dobitoc, ca să te faci de batjocură în faţa lui! îl ocărî fata care stătea în picioare lîngă geam, întorcînd spre el o faţă scîrbită, pe care se citea cel mai adînc dispreţ.

— Puţină răbdare, Varvara Nikolaevna, daţi-mi voie să-mi susţin ideea pînă la capăt, îi răspunse autoritar taică-său, privind-o

totuşi într-un fel ce arăta că, de fapt, îi dădea dreptate. Apoi, întorcîndu-se din nou spre Alioşa: Aşa sîntem noi – adică dumneaei!

Şi nimic pe lumea asta
El nu binecuvînta…

În cazul de faţă, fiind vorba de genul feminin, ar fi trebuit să zic: „ea nu binecuvînta…“. Şi acum, permiteţi-mi să vă prezint soţiei mele, Arina Petrovna. Doamna, care-i în vîrstă de patruzeci şi trei de ani, e beteagă de picioare, adică, vreau să spun că, deşi le are pe amîndouă, nu mai poate să umble cu ele, mă rog dumneavoastră. E dintr-o familie de oameni simpli, nu vă fie cu supărare. Arina Petrovna, zîmbiţi vă rog. Dumnealui este Alexei Fiodorovici Karamazov. Sculaţi-vă în picioare, Alexei Fiodorovici! Apucîndu-l de braţ cu o putere pe care n-ai fi bănuit-o la el, Sneghirov îl sili să se ridice de pe scaun. Vă prezint unei doamne, se cuvine deci să vă ridicaţi, nu vă fie cu supărare! Mămico, să ştii că nu e una şi aceeaşi persoană cu Karamazov, acela care… hm, şi aşa mai departe, e fratele dumnealui, un om apreciat de toată lumea pentru virtutea şi faptele sale bune. Daţi-mi voie, Arina Petrovna, daţi-mi voie, mămico, să vă pup mai întîi mînuşiţa.

Şi se aplecă să-i sărute mîna cu respect şi duioşie. Revoltată, fata de la geam se întoarse cu spatele, ca să nu mai fie silită să privească spectacolul acesta. Privirea semeaţă şi nedumerită a soţiei lui Sneghirov se lumină deodată, plină de bunăvoinţă.

— Bună ziua, luaţi loc, domnule Cernomazov.

— Karamazov, mămico, Karamazov! E o femeie simplă, nu vă fie cu supărare! îi şopti Sneghirov lui Alioşa.

— C-o fi Karamazov sau mai ştiu eu cum, am să-i spun tot Cernomazov… Luaţi loc, de ce v-a sculat de pe scaun? Doamna, cică, e beteagă de picioare. Uite colo! Am picioare, domnule, dar îs umflate ca nişte butuci, iar eu m-am uscat taman ca o scîndură. Ehei, altădată eram grasă de plesneam, acuşica însă nu-ş ce o fi cu mine, că parc-am înghiţit un ac…

— E o femeie simplă, mă rog dumneavoastră, simplă de tot! îi suflă din nou căpitanul.

— Vai, tată, tată! îl dojeni cocoşata, care tăcuse tot timpul pînă atunci, şi-şi ascunse faţa în batistă.

— Caraghiosule! se burzului domnişoara de la fereastră.

— Uite, aşa merge treaba pe la noi, zise mămica arătînd cu mîna spre fete. Cum se adună norii pe cer, dar ei trec şi iarăşi o să cînte muzica. Pe vremuri, cînd eram militari, toată ziua casa ni-era plină de musafiri, uite, aşa ca dumneavoastră. Că mie, domnule, să ştiţi că nu-mi place lucru amestecat, una-i tanda, alta-i manda. Că orice suflet de om e slobod să iubească pe cine i-e drag. Mă pomenesc odată cu nevasta ţîrcovnicului că vine la mine şi-mi spune: „Alexandr Alexandrovici e un om să-l pui la rană, zice, da' Nastasia Petrovna, zice, e o scorpie". „Ce-ţi pasă, zic eu, fiecare iubeşte pe cine-i place, da' tu ce eşti altceva decît o stîrpitură şi puţi ca un hoit de cal!" „Apăi că ţie, zice, ţi-ar trebui cineva să te mai ţină în frîu." „Ia vezi, ia vezi, nepricopsito, zic, ai tu mutră să mă înveţi pe mine!" „Eu, zice, cînd dau un vînt mai nu se simte, dar ale tale sînt puturoase rău." „Întreabă, zic, pe toţi domnii ofiţeri dacă vînturile mele sînt puturoase sau dacă n-au nici un miros." De atunci parcă mi s-a înfipt un ghimpe în inimă. Deunăzi, şedeam aici, şi numai ce văd că intră în casă generalul ăla, ştii, care a fost la noi de Paşti. „Spuneţi-mi, îl întreb eu, Excelenţă, o cucoană de neam poate ori nu să dea vînturi cînd pofteşte?" „Da, zice, n-ar strica să deschideţi un geam sau uşa, că e aer cam închis aici." Şi, uite, aşa păţesc mereu! Ce dracu' au toţi cu vînturile mele? Parcă morţii nu miros şi mai urît? „Eu, zic, nu vreau să-ţi stric aerul, o să dau să-mi facă nişte botine şi o să plec pe-aci încolo." Puii mamii dragi, scumpii mamii, n-o ţineţi de rău pe mămica voastră! Nikolai Ilici, dragule, cu ce ţi-am greşit? Nu-l mai am decît pe Iliuşecika, numai el, cînd vine de la şcoală, mă alintă. Aseară mi-a adus un măr. Iertaţi-mă, puii mamii, scumpi şi dragi, iertaţi-o pe mămica voastră, îndураţi-vă de ea, că-i singură-singurică pe lume! De ce vi-e aşa silă de vînturile mele?

Biata femeie izbucni în plîns, lacrimile ţîşneau gîrlă din ochii ei.

Căpitanul se duse repede lîngă ea.

— Mămico, mămico, draga mea, nu mai plînge, zău, nu mai plînge! Nu eşti singură pe lume! Toţi te iubim, te adorăm, toţi, toţi!

Îi sărută din nou mîinile, o mîngîie cu duioşie pe obraz, apoi luă şervetul de pe masă şi-i şterse faţa. Alioşa avu impresia că şi lui îi străluceau lacrimile printre gene. Deodată, Sneghirov se răsuci brusc spre el şi-l întrebă furios:

— Ei, ai văzut? Ai auzit?

— Am văzut şi am auzit, îngăimă Alioşa.

— Tată, tată! Cum poţi dumneata să te… Dă-l afară, tată! izbucni fără veste băieţelul, ridicîndu-se în capul oaselor în pătucean şi fulgerîndu-l cu ochişorii lui învăpăiaţi.

— Termină odată cu mascarada asta, nu ţi-e lehamite de maimuţărelile astea neroade, care nu duc niciodată la nimic!… se oţărî Varvara Nikolaevna scoasă din fire, bătînd cu piciorul în podea, fără să se clintească de la locul ei.

— De astă dată vă dau dreptate, da, aveţi tot dreptul să fiţi supărată, Varvara Nikolaevna, am să vă fac pe plac. Puneţi-vă căciuliţă, Alexei Fiodorovici; numai o clipă, să-mi iau şi eu şapca, şi plecăm. Avem de vorbit lucruri serioase, dar nu aici, între zidurile astea. Duduia de colo este fata mea, Nina Nikolaevna, am uitat să v-o prezint – un înger cu chip de om… un înger picat din cer printre muritorii de rînd… dacă puteţi concepe una ca asta…

— Uite la el cum tremură vargă, de parcă l-ar fi apucat năbădăile! continuă furioasă Varvara Nikolaevna.

— Şi dumneaei, care bate din picior şi care m-a gratificat adineaori cu numele de caraghios, este tot un înger cu chip de om şi pe drept cuvînt mă face de două parale. Să mergem, Alexei Fiodorovici, ca să isprăvim odată… Şi, apucîndu-l de braţ, ieşi cu el afară, în stradă.

VII

La aer curat

— Aici e aer curat, pe cînd în vastele mele apartamente simţi că te înăbuşi în toate privinţele. Să facem cîţiva paşi împreună, cucoane. Aş fi încîntat să ştiu c-am reuşit cumva să vă trezesc interesul.

— Şi eu am ceva să-ţi spun, un lucru foarte important… zise Alioşa, dar nu ştiu cum să încep.

— Puteam, oare, să nu mă gîndesc din primul moment că aveţi ceva de vorbit cu mine? Altminteri, dacă n-aţi fi avut treabă cu mine, în vecii vecilor nu mi-aţi fi călcat în casă. Sau poate c-aţi venit într-adevăr numai ca să vă plîngeţi de copilul meu… Parcă n-aş crede. Dar, fiindcă veni vorba de băiat, adineaori n-am avut cum să vă spun tot ce s-a întîmplat, acum însă am să vă arăt lucrurile aşa cum au fost. Vedeţi dumneavoastră, şomoiogul de cîlţi: ştiţi care, ţăcălia mea – era ceva mai bogat acum o săptămînă; aşa m-au poreclit copiii de la şcoală, „şomoiog de cîlţi“, din pricina ţăcăliei. Şi, cum vă spuneam, scumpul dumneavoastră frăţior, Dmitri Fiodorovici, şi-a înfipt atunci mîna în bărbuţa mea şi m-a tîrît aşa afară din cîrciumă, în mijlocul pieţei; ca un făcut, tocmai atunci s-a întîmplat să iasă şi copiii de la şcoală, şi printre ei şi Iliuşa al meu. Cînd m-a văzut în ce hal eram, s-a repezit la mine ţipînd: „Tată, tăticule!“. S-a agăţat de mine, m-a strîns cu braţul lui, căznindu-se să mă scape din ghearele agresorului: „Lăsaţi-l, lăsaţi-l, se ruga de el în gura mare, e tata, e tăticul meu, vă rog, iertaţi-l!“. Da, da, chiar aşa a strigat: „Iertaţi-l!“. I-a apucat mîna cu mînuţele lui de copil, cea cu care îmi căra pumni, şi i-a sărutat-o… N-am să uit toată viaţa obrăjorul lui în momentul acela, nu, n-am să-l uit niciodată!…

— Îţi jur că fratele meu o să-şi ceară iertare cu toată căinţa, chiar în genunchi, dacă doreşti, acolo, în mijlocul pieţei! izbucni Alioşa. Am să-l silesc s-o facă, altminteri, nici nu mai vreau să ştiu că mi-e frate!

— Aha! Vasăzică era numai aşa, un proiect! Nu vine din partea dumnealui, ci porneşte numai din generozitatea inimii

dumneavoastră nobile. Trebuia să-mi spuneţi asta de la început. A, nu, dacă-i aşa, daţi-mi voie să vă vorbesc eu despre cavalerismul şi despre nobleţea fratelui domniei voastre – ca fost ofiţer – fiindcă atunci şi-a dat arama pe faţă cu prisosinţă. În sfîrşit, cînd a terminat de dărăcit ghemul ăsta de cîlţi, mi-a dat drumul, şi ce credeţi că mi-a spus: „Şi tu eşti ofiţer, zice, ca şi mine, iar dacă poţi să faci rost de un martor, om de onoare, trimite-l la mine. Sînt dispus să-ţi dau satisfacţie, deşi nu eşti decît o secătură!“. Sînt exact cuvintele lui. Ce spirit cavaleresc, nu-i aşa? Am plecat apoi cu Iliuşa, dar sînt sigur că scena asta s-a întipărit pentru toată viaţa în inimioara lui. Ei, cum putem noi să ne mai păstrăm boieria? Judecaţi şi dumneavoastră, nu vă fie cu supărare, aţi intrat adineaori la mine în palat şi ce aţi văzut? Trei domniţe, dintre care una oloagă şi cam într-o ureche, alta tot aşa, beteagă de picioare şi gheboasă, iar a treia cu picioarele tefere, dar foc de deşteaptă, prea deşteaptă chiar, e înscrisă la facultate, la Petersburg, şi se zbate să plece înapoi, cu gîndul de a descoperi pe malurile Nevei drepturile femeii ruse. Despre Iliuşa nu mai vorbesc, n-are decît nouă ani, mititelul, şi e un suflet stingher pe lume. Dacă ar fi să mă prăpădesc, ce credeţi că o să se întîmple în „subteranele“ mele, atît aş vrea să vă întreb. Să-l provoc la duel? Şi dacă mă omoară pe loc, ce soartă o să aibă cu toţii? Ce o să se aleagă de ei? Ba cine ştie dacă nu s-ar putea să am ghinionul să rămîn doar schilod şi să nu mai fiu bun de nimic, dar gura, vezi, cere de mîncare! Cine să-i astîmpere foamea, cine să-i hrănească pe toţi? Să-mi trimit copilul pe stradă să cerşească în loc să meargă la şcoală? Aşa că nu vă fie cu supărare, dar propunerea dumnealui pentru mine nu poate fi decît o vorbă în vînt şi fără nici o noimă, nimic mai mult.

— Ba nu, o să-ţi ceară iertare, o să se închine pînă la pămînt în faţa dumitale, chiar acolo, în mijlocul pieţei! exclamă din nou Alioşa cu o scăpărare în ochi.

— Mă gîndeam să-l dau în judecată, continuă căpitanul, dar deschideţi numai puţin codul şi o să vedeţi cam ce daune aş putea să primesc pentru asemenea insultă, din partea celui care m-a ofensat. Şi pe urmă nu vă mai spun că Agrafena Alexandrovna m-a

chemat la dînsa şi a început să strige la mine: „Să nu te prind că-l dai în judecată; numai să îndrăzneşti, că ţi-o coc eu! Am să dau sfoară în tot oraşul, să afle toată lumea că te-a bătut pentru că eşti un pungaş şi pînă la urmă ai să vezi că tot o să înfunzi puşcăria“. Şi Dumnezeu ştie cine a pus la cale pungăşia – eu ce-am fost, doar un simplu mijlocitor? – şi din ordinul cui am lucrat! Nu m-a mînat chiar dumneaei împreună cu Fiodor Pavlovici? „Şi asta nu-i tot, zice, să ştii c-am să-ţi fac vînt şi nu mai vezi un gologan de la mine. Ba am să-i spun şi jupînului – aşa-i zice dumneaei lui Samsonov, jupînul – ca să-ţi facă vînt.“ Şi atunci am stat eu şi m-am gîndit: dacă şi jupînul îmi dă răvaş de drum, ce se întîmplă cu mine, de la cine mai apuc să cîştig şi eu un ban? Că numai pe ei doi îi mai aveam ca să cîştig o bucată de pîine, fiindcă tatăl dumneavoastră, Fiodor Pavlovici, mi-a retras încrederea dumisale pentru un motiv care însă n-are nimic de-a face cu povestea asta. Mai mult încă, după ce m-a pus să semnez nişte chitanţe, are de gînd să mă dea chiar dumnealui în judecată. Ce puteam deci să fac decît să tac şi să-nghit? Cît despre „subteranele“ mele, le-aţi văzut şi dumneavoastră. Şi acum aş vrea să vă întreb ceva, dacă nu vă e cu supărare: v-a muşcat rău de deget Iliuşa al meu? Adineaori, de faţă cu el, nu puteam să vă cer mai multe amănunte.

— Da, m-a muşcat foarte rău, era ca turbat. De-abia acum îmi dau seama că voia să se răzbune pe mine, ştiind că mă cheamă tot Karamazov, mai bine zis să te răzbune pe dumneata. Dar să fi văzut cînd s-au bătut cu pietrele! E foarte periculos, ar putea să-l omoare, sînt copii fără minte, cine ştie cum îl nimereşte aşa, din senin, o piatră şi-i sparge capul!

— Şi aşa l-a picnit una, dar nu la cap, ci în piept, ceva mai sus de inimă. Chiar azi s-a întîmplat, are o vînătaie cît toate zilele, a venit acasă plîngînd; gemea, mititelul, şi acum, uite, a căzut la pat.

— Ştii dumneata că tot el este cel care caută rîcă? E furios pe toţi din pricina dumitale. Copiii mi-au povestit că deunăzi l-ar fi lovit cu un briceag în coastă pe unul dintre colegii lui, Krasotkin, aşa mi se pare că-l cheamă…

— Am aflat şi asta şi mă cam pune pe gînduri, pentru că tatăl lui

Krasotkin e funcţionar şi s-ar putea să dau de bucluc.

— Eu te-aş sfătui, urmă cu însufleţire Alioşa, să nu-l mai trimiţi la şcoală cîtva timp, pînă ce o să se liniştească băiatul... şi o să-i treacă mînia...

— Mînia! repetă căpitanul. Da, da, ai dreptate, şi încă ce mînie! O fărîmă de om şi o mînie atît de cumplită! Dacă-mi daţi voie, vă explic şi istoria asta. După întîmplarea cu pricina, băieţii au început să se lege de el, împuindu-i toată ziua urechile cu ghemul de cîlţi. Aşa-s copiii, nu ştiu ce-i mila: fiecare în parte este un îngeraş, dar cînd sînt împreună, şi mai cu seamă la şcoală, adeseori nu cruţă pe nimeni. Şi, cum vă spun, atîta-l hărţuiau, că Iliuşecika nu mai avea pace o clipă de răul lor, pînă ce, treptat, în sufletul lui s-a trezit sentimentul demnităţii. Un altul în locul lui, un copil, oricare, s-ar fi resemnat pînă la urmă şi ar fi ajuns să-i fie ruşine de taică-său; dar băiatul meu, nu, el a căutat să le ţină piept tuturor, aşa, de unul singur, luîndu-mi apărarea. A sărit să-şi apere tatăl, să apere dreptatea, adevărul. Prin ce-o fi trecut bietul copil atunci cînd îi săruta mîinile scumpului dumneavoastră frăţior, rugîndu-l cu lacrimi în ochi: „Iertaţi-l, zău, iertaţi-l pe tăticul meu, iertaţi-l pe tata!“, ştie numai Dumnezeu şi cu mine. Uite, aşa ajung copiii noştri, adică nu ai celor de seama dumneavoastră, ci copiii noştri, ai unor bieţi oameni săraci şi dispreţuiţi, dar de familie bună – aşa, zic, ajung să afle la nouă anişori ce înseamnă dreptatea pe acest pămînt. Cei cu dare de mînă nu vor apuca niciodată, cîte zile vor avea, să cunoască durerea în toată profunzimea ei, pe cînd puiul tatii, Iliuşecika, în momentul cînd i-a sărutat mîinile fratelui dumneavoastră a descoperit dintr-odată adevărul vieţii pe de-a-ntregul! Adevărul acesta i-a pătruns pînă-n adîncul inimii, strivindu-l! strigă pătimaş şi cu un fel de exasperare căpitanul, lovind cu mîna dreaptă strîns încleştată în palma celei stîngi, ca şi cum ar fi vrut să-i arate cum îl strivise „adevărul“ pe Iliuşa. În ziua aceea a avut febră, mititelul, şi toată noaptea s-a zvîrcolit aiurînd. Aproape că n-a scos o vorbă mai tot timpul pînă la culcare, stătea mut în colţişorul lui, dar din cînd în cînd îl simţeam că se uita la mine, ca numaidecît după aceea să se lipească iar de fereastră,

făcîndu-se că învaţă, deşi sînt convins că numai de lecţii nu-i ardea. A doua zi m-am îmbătat criţă de necaz, ca un păcătos ce sînt, şi nici habar nu mai am ce s-a mai întîmplat. Mămica a plîns, sărăcuţa – nici nu ştiţi ce dragă mi-e! – şi de parapon am băut şi ultimul ban. Nu vă uitaţi aşa, cu dispreţ, la mine, cucoane: în Rusia beţivii sînt oamenii cei mai de treabă. Adicătelea, oamenii cei mai de treabă în ţara noastră sînt şi cei mai beţivi. Şi aşa, cum vă spun, a doua zi am zăcut beat mort şi nu mai ştiu prea bine ce s-a mai întîmplat cu Iliuşa, şi tocmai în dimineaţa aceea băieţii au început iar să se agaţe de el: „Ghem de cîlţi, îi strigau în bătaie de joc, mai ţii minte cum l-au tras pe taică-tău afară din crîşmă de ţăcălie şi cum alergai pe lîngă ei, rugîndu-te să-l ierte?“. A treia zi, cînd s-a întors de la şcoală, era galben la faţă ca un mort. „Ce-i cu tine?“ Da’ el nimic – tăcea. În casă nu puteam să-l descos, fiindcă ar fi sărit numaidecît cu gura domnişoarele şi mămica; fetele, de altminteri, aflaseră totul din primul moment. Varvara Nikolaevna a început să bombăne: „Caraghiosule, panglicarule, nu există oare ceva serios în casa asta?“. „Ai dreptate, i-am zis, Varvara Nikolaevna, mai există oare un dram de seriozitate în casa asta?“ Şi-aşa am scăpat de gura ei. Însă, pe înserat, l-am scos pe copil la plimbare. Ştiţi, în fiecare seară ieşim amîndoi să facem cîţiva paşi, uite, chiar pe drumul ăsta pe care am apucat-o acum, de aici din poartă şi pînă la bolovanul acela mare stingher de colo, de lîngă gard – vedeţi? – unde începe izlazul; îmi place fiindcă e pustiu pe aci şi e foarte frumos. Mergeam ca de obicei, ţinîndu-l de mînuţă; are o mînuţă mică, mică de tot, cu degete reci, subţirele; ştiţi, mititelul e cam bolnăvior, e slab de piept. „Tăticule, mă pomenesc cu el că spune deodată, tăticule!“ „Ce este?“, îl întreb eu. Mă uit la el şi-i văd sticlindu-i ochişorii. „Tăticule, cum s-a purtat atunci cu dumneata?“ „Ce poţi să-i faci, Iliuşa!“, zic. „Să nu te împaci cu el niciodată, auzi, tăticule, nu cumva să te împaci! Băieţii spun că ţi-ar fi dat zece ruble pentru asta.“ „Nu, Iliuşa, îl liniştesc eu, pentru nimic în lume n-aş primi un ban de la el!“ Şi unde începe să tremure tot şi-mi ia mîna între mînuţele lui să mi-o sărute. „Tăticule, zice, zău, tăticule, de ce nu-l provoci la duel? La şcoală băieţii rîd de mine, spun că

eşti laş, că n-ai curaj să te baţi cu el şi c-o să primeşti cu siguranţă cele zece ruble pe care vrea să ţi le dea.“ „Nu pot, Iliuşa, să-l provoc, n-am încotro“, îi răspund eu, şi caut să-i explic în cîteva cuvinte ceea ce ţi-am arătat şi dumitale mai adineaori. M-a ascultat. „Tată, zice, tăticule, numai să nu te împaci cu el; lasă, cînd am să fiu mare, am să-l provoc eu şi am să-l omor!“ De-aţi fi văzut cum îi ardeau ochişorii, ca nişte tăciuni aprinşi! Însă, ca tată trebuia totuşi să-i spun ceva, măcar un cuvînt despre dreptate: „E păcat, zic, să omori un om, chiar şi în duel“. „Tată, zice, tăticule, cînd am să mă fac mare, am să mă reped odată la el, am să-l dobor la pămînt, am să-i zvîrl cît colo sabia din mînă şi pe urmă am să ridic spada asupra lui şi am să-i spun: Aş putea să-ţi iau viaţa acum, dar treacă de la mine, uite, te iert!“ Vă daţi seama ce gînduri a frămîntat în aste două zile căpşorul lui? Zi şi noapte n-a rumegat în sinea lui decît cum să se răzbune cu spada în mînă; cred că şi noaptea tot asta vedea în delir. Din ziua aceea venea mereu de la şcoală bătut măr; din păcate, lucrurile astea le-am aflat de-abia deunăzi şi cred că dumneata ai dreptate: nu trebuie să-l mai las la şcoală. Cînd am auzit cum se războieşte aşa, singur-singurel, cu întreaga clasă şi-i asmute pe toţi, cum mi s-a înverşunat copilul şi ce revoltă mistuitoare clocoteşte în inimioara tui, am început să tremur pentru el. Şi iarăşi am ieşit amîndoi la plimbare. „Tată, îl aud deodată, cum mergeam aşa, tăticule, e adevărat, oamenii bogaţi sînt cei mai tari din lume?“ „Da, Iliuşa, îi răspund, cînd ai avere, nimeni pe lume nu se poate măsura cu tine.“ „Tăticule, zice, să vezi că eu am să mă îmbogăţesc; am să mă fac ofiţer şi am să mă bat cu duşmanii şi, cînd am să-i răpun pe toţi, ţarul o să mă răsplătească. Pe urmă am să mă întorc iar acasă, şi atunci să mai îndrăznească cineva!...“ Apoi a tăcut şi după cîtva timp îl aud iar spunîndu-mi (îi tremura guriţa de emoţie): „Tăticule, zice, oraşul ăsta al nostru e tare păcătos“. „Ai dreptate, îi răspund, Iliuşecika, nu-i nici o bucurie să trăieşti în oraşul ăsta!“ „Tăticule, hai să ne mutăm în alt oraş, într-unul mai ca lumea, undeva unde nu ne cunoaşte nimeni.“ „Sigur că da, zic, o să ne mutăm, Iliuşecika, numai să strîng ceva bani, şi ne mutăm imediat.“ Îmi părea bine

să-i pot alunga gîndurile negre, îndreptîndu-i atenţia într-altă parte; şi am început să croim amîndoi tot felul de planuri, chibzuind ce o să facem cînd o să ne mutăm aiurea, cum o să cumpărăm un căluţ şi o teleguţă. Pe fete şi pe mămica o să le suim în trăsură şi-o să le învelim bine, iar noi o să mergem pe de lături; pe el o să-l urc cînd şi cînd pe cal, iar eu am să vin pe jos, că de, căluţul se cheamă c-o să fie al nostru şi n-o să ne lase inima să-l împovărăm prea mult. Şi iac-aşa o s-o pornim la drum... Nu vă închipuiţi ce încîntat era, se bucura mai ales c-o să aibă un căluţ al lui şi o să umble călare. Ştiţi şi dumneavoastră doar că oricare copil de rus, încă din leagăn, duce dorul unui căluţ. Am pălăvrăgit aşa multă vreme în seara aceea. „Slavă Domnului, mă gîndeam, cum-necum, bine c-am izbutit să-l împac!“ Asta a fost acum două zile, seara; probabil însă că ieri s-a mai întîmplat iarăşi ceva. Dimineaţa s-a dus la şcoală şi cînd a venit mai apoi acasă era negru la faţă de supărare. Seara l-am luat ca de obicei de mînuţă şi am plecat împreună să ne plimbăm; tăcea, tot timpul n-a scos un cuvînt. La un moment dat, s-a stîrnit vîntul, soarele s-a ascuns în nori; mirosea a toamnă afară şi începuse să amurgească. Am mers o bucată de vreme, abătuţi amîndoi. „Ei, fătul meu, zic, ia să vedem noi cum să facem ca să ne pregătim de drum“, căutînd, chipurile, să deschid iar discuţia din ajun. Nu mi-a răspuns nimic. Am simţit doar cum i-au tresărit degeţelele în palma mea. „Ei, mă gîndesc, e de rău, cine ştie ce s-o mai fi întîmplat!“ Ajunsesem, ca şi acum, în dreptul pietroiului ăstuia şi m-am aşezat. Sus, în tării, roiau zmeiele de hîrtie şi se înălţau vîjîind – să fi fost vreo treizeci dacă nu şi mai bine, că doar acum e sezonul lor. „Iliuşa, zic, ar trebui să înălţăm şi noi zmeul; să caut să-l lipesc pe cel de anul trecut; unde l-am pus?“ Dar băiatul tatii tăcea mîlc şi se uita într-o parte; nici măcar nu s-a învrednicit să întoarcă faţa spre mine. În aceeaşi clipă, o răbufnire de vînt a prins a învîrteji colbul prin aer şi numai ce mă pomenesc cu el că se repede la mine, îmi înlănţuie grumazul cu mînuţele şi mă strînge tare, tare. Ştiţi, cînd un copil e tăcut din fire şi are o inimioară mîndră, se luptă cît poate mai mult să nu plîngă, dar cînd se umple paharul, atunci să te ţii, lacrimile

nu curg, ci ţîşnesc gîrlă, un adevărat potop. Toată faţa mi-a scăldat-o cu şiroaie de lacrimi fierbinţi. Plîngea cu hohote, mititelul, şi se zvîrcolea, strîngîndu-mă în braţe. Şedeam aici, pe piatră. „Tăticule, striga, tăticul meu drag, cum a putut să te înjosească aşa?“ M-a pufnit şi pe mine plînsul, şi am stat amîndoi îmbrăţişaţi, uşurîndu-ne împreună amarul. „Tăticule, tăticuţule!“, mă tot chema mereu. „Iliuşa, Iliuşa!“, îi răspundeam. Nu ne-a văzut nimeni, nimeni decît bunul Dumnezeu şi mă gîndesc c-o fi luat poate în seamă lacrimile vărsate atunci şi mi le-o fi trecut la răboj. Vă rog să-i mulţumiţi pentru asta frăţiorului dumneavoastră, Alexei Fiodorovici. Nu, cucoane, de dragul măriei tale n-o să-mi bat eu copilaşul!

Acum, că-i povestise tot ce-i stătea pe suflet, avu din nou o izbucnire de obidă în care se simţea aceeaşi exasperare aproape dementă ca şi mai înainte. Alioşa simţi totuşi că reuşise să-i cîştige încrederea şi că în nici un caz n-ar fi fost de acord „să discute“ în felul acesta dacă ar fi fost altcineva în locul lui, nici nu i-ar fi destăinuit ceea ce-i împărtăşise pînă atunci. Ceea ce îi dădu curaj.

— Ah, exclamă Alioşa, căruia îi lăcrima inima, nu ştiu cum aş face să mă împac cu băiatul dumitale! Dacă ai vrea dumneata să…

— Bine, murmură căpitanul.

— Stai, stai, nu-i numai atît, mai avem şi altceva de vorbit, cu totul altceva. Ascultă, continuă Alioşa înfrigurat, am venit cu o misiune la dumneata: fratele meu, Dmitri, s-a purtat tot aşa de rău şi cu logodnica lui, pe care a jignit-o, un suflet nobil cum nu cred să mai existe altul pe lume, probabil o cunoşti şi dumneata din auzite. Şi dacă-ţi spun că s-a purtat rău cu dînsa şi a ofensat-o, să ştii că am tot dreptul s-o fac, şi nu numai că am dreptul, dar sînt chiar dator s-o fac, căci, aflînd cum te-a insultat şi în ce strîmtoare eşti în momentul de faţă, m-a trimis… adineaori… să-ţi aduc acest ajutor… din partea ei… numai din partea ei. Să nu te gîndeşti cumva c-ar putea fi de la el, adică de la Dmitri, care a părăsit-o, nu, asta în nici un caz, nici de la mine – fratele lui – nici de la oricine ar fi; e numai din partea ei! Te roagă, te imploră să primeşti ajutorul ăsta… şi unul, şi altul aţi fost insultaţi de aceeaşi persoană… Şi dînsa tot atît de greu a fost jignită (dacă jignirile pot fi cîntărite cumva) şi în

momentul acela s-a gîndit la dumneata. E ca şi cum o soră ar căuta să-şi ajute fratele… Dînsa mi-a dat în grijă să te înduplec a primi banii aceştia, două sute de ruble, din partea ei, ca de la o soră! N-o să ştie nimeni, te rog să mă crezi, poţi să fii sigur că n-o să auzi nici un fel de vorbe răuvoitoare din pricina lor… Iată-i, şi-ţi jur pe orice vrei că trebuie să-i primeşti, altfel… altfel ar însemna că în toată omenirea de pe faţa pămîntului nu există decît duşmănie! Mai sînt însă şi fraţi pe lumea asta… Ai un suflet nobil… trebuie, nu se poate să nu înţelegi lucrul acesta!

Şi Alioşa îi întinse cele două hîrtii noi-nouţe de cîte o sută de ruble. Se opriseră amîndoi în dreptul pietroiului de lîngă gard; nu se zărea ţipenie de om în împrejurimi. Pe cît se părea, vederea bancnotelor avusese un efect extraordinar asupra căpitanului; bietul om tresări, dar numai din pricina surprizei încercate în primul moment; nici în ruptul capului nu s-ar fi aşteptat la asta, niciodată nu i-ar fi trecut prin gînd că lucrurile ar putea să ia o asemenea întorsătură. Nici în vis măcar nu şi-ar fi închipuit că ar fi fost posibil să capete vreodată de la cineva un ajutor cît de mic, darămite o sumă atît de importantă! După ce luă banii, preţ de un minut aproape nu izbuti să articuleze un singur cuvînt, în timp ce pe chipul său se aşternuse parcă o lumină nouă.

— Mie, mie vreţi să-mi daţi atîţia bani, două sute de ruble?! Sfinte Dumnezeule! De patru ani n-am mai văzut atîta bănet, Doamne! Ca o soră… zici dumneata… adevărat să fie, zău, e adevărat?

— Îţi jur că tot ce ţi-am spus este adevărul curat! exclamă Alioşa.

Căpitanul se înroşi deodată la faţă.

— Stai puţin, dragul meu, stai puţin, dacă primesc banii ăştia nu înseamnă că sînt un nemernic, nu-i aşa? Cel puţin în ochii dumitale, Alexei Fiodorovici, n-am să fiu, nu-i aşa? Spune drept! N-am să fiu un ticălos? Nu, nu, ascultă-mă, Alexei Fiodorovici, ascultă-mă, omul vorbea înfrigurat, punînd mereu mîna pe el, dumneata vrei să mă convingi cu tot dinadinsul să primesc banii ăştia sub cuvînt că vin din partea unei „surori“, dar, în sinea

dumitale, n-o să mă dispreţuieşti dacă-i primesc, ce zici?

— Nu, nu! Îţi jur pe mîntuirea sufletului meu că nu! Şi nimeni n-o să afle nimic niciodată, n-o să ştim decît noi, adică eu, dumneata, dînsa şi încă o doamnă, o bună prietenă de-ale ei…

— Că mult îmi pasă mie de cucoana aceea! Ascultă, Alexei Fiodorovici, ascultă, a venit momentul să-mi dai ascultare, trebuie neapărat să mă asculţi pînă la capăt fiindcă dumneata nici nu poţi să concepi ce înseamnă pentru mine aceste două sute de ruble! continuă nenorocitul cuprins treptat de o haotică şi în acelaşi timp aprigă exaltare. Părea buimac şi rostea cuvintele precipitat, cu sufletul la gură, ca şi cum s-ar fi temut că n-o să-l lase să spună tot ce avea pe suflet. Se cheamă deci că banii ăştia i-am căpătat în mod cinstit din partea unei „surori“, o femeie sfîntă, vrednică de tot respectul, dar, în afară de asta, ştii dumneata că aş putea, în sfîrşit, să îngrijesc de sănătatea mămichii şi a Ninocikăi, draga tatii, îngeraşul meu ghebos? Doctorul Herzenstube, în bunătatea inimii sale, a fost într-o zi la noi acasă şi le-a consultat pe amîndouă un ceas întreg. „Nu pricep nimic“, mi-a mărturisit în cele din urmă, şi totuşi apa minerală care se găseşte la spiţeria din oraş (şi pe care i-a prescris-o) i-ar fi cu siguranţă de folos; i-a mai recomandat şi băi pentru picioare. Apa minerală costă treizeci de copeici şi ar trebui să bea vreo patruzeci de sticle. Am luat reţeta şi am pus-o pe policioara de sub icoane, şi tot acolo stă şi acum. Ninocikăi a spus să-i facem băi fierbinţi cu nu ştiu ce soluţie, de două ori pe zi, dimineaţa şi seara; păi, spune şi dumneata, cum putem noi să urmăm asemenea tratament în vastele noastre apartamente – fără slugi, fără nici un ajutor, fără baie, chiar şi fără apă? Şi Ninocika – nu ţi-am spus încă – este reumatică, noaptea o doare toată partea dreaptă, mult se mai chinuieşte, sărăcuţa, şi, dacă vrei să mă crezi, nu scoate nici măcar un geamăt, îngeraşul, se stăpîneşte cît poate ca să nu ne deranjeze cumva, să nu ne trezească din somn. De mîncat, mîncăm ce se găseşte, ce se întîmplă să fie pe masă, dar Ninocika se mulţumeşte totdeauna cu resturile, acelea pe care de obicei le lepezi la cîini. „Şi atîta încă-i prea mult pentru mine, vă iau bucăţica de la gură, îmi dau seama că sînt o povară atîrnată de

gîtul vostru.“ Auzi, e prea mult pentru dînsa! În bunătatea ei îngerească, biata copilă se roagă pentru fericirea noastră, a tuturor. De nu era dînsa cu vorba ei blajină, la noi în casă ar fi fost iadul pe pămînt. Pînă şi pe Varia reuşeşte s-o îmblînzească. Şi totuşi, nici Varvara Nikolaevna, să ştiţi, nu-i de condamnat, ea este un înger, pentru care soarta a fost tot atît de vitregă. A venit acasă astă-vară cu ceva bani agonisiţi din meditaţii, şaisprezece ruble, pe care le pusese deoparte, ca să se poată întoarce în octombrie la Petersburg. Iar noi i-am luat banii şi i-am păpat frumuşel, şi acum nu mai are cu ce pleca la Petersburg. Şi chiar de-ar fi avut, tot n-ar fi putut să ne părăsească, pentru că, ştii, biata fată munceşte pentru noi ca un ocnaş; poartă toată casa în spinare, ca un cal de dîrvală; ea are grijă de toţi, cîrpeşte, spală, mătură, o culcă pe mămica, şi mămica e tare năzuroasă, începe să plîngă din orice fleac, ce să-i faci dacă nu e în toate minţile!... Păi cu astea două sute de ruble aş putea să iau o servitoare, pricepi dumneata, Alexei Fiodorovici? Aş avea cu ce să îngrijesc de sănătatea celor care-mi sînt dragi, aş putea, pe urmă, să-i dau bani de drum studentei noastre ca să plece la Petersburg, să cumpăr carne, să ne hrănim în sfîrşit sănătos. O, Doamne, mi se pare că visez!

Alioşa simţea crescîndu-i inima în faţa bucuriei pe care i-o prilejuise bietului om, care se hotărîse să accepte ajutorul.

— Stai, Alexei Fiodorovici, stai puţin! În mintea căpitanului se născuse o nouă himeră şi sărmanul de el continuă cu o volubilitate frenetică. Ştii dumneata că s-ar putea să se realizeze în sfîrşit şi visul lui Iliuşa? Să cumpărăm adică un căluţ şi o trăsurică, un telegar negru ca pana corbului, aşa-i place lui, să fie neapărat negru ca pana corbului, şi s-o pornim la drum, aşa cum am plănuit acum trei zile! Cunosc pe cineva în gubernia K., un avocat, prieten din copilărie, care mi-a trimis vorbă printr-un om de încredere că, dac-aş vrea să vin acolo, mi-ar da un post de secretar la el în birou. Cine ştie, poate chiar mi l-ar da... Le-aş urca pe mămica şi pe Ninocika în teleguţă, pe Iliuşa l-aş sui pe capră, iar eu aş merge pe jos, după trăsură, şi, încet-încet, pînă la urmă am sosi... Doamne, dacă aş putea scoate de la cineva o mică datorie, de la care mi-am

luat de mult nădejdea, mă gîndesc că mi-ar ajunge şi pentru asta!

— O să-ţi ajungă, cu siguranţă c-o să-ţi ajungă! exclamă Alioşa. Katerina Ivanovna o să-ţi mai dea bani, cît ţi-o trebui. Şi pe urmă, ştii, am şi eu ceva bani, ia cît ai nevoie. Trebuie să iei de la mine, te rog să primeşti ca de la un frate, de la un prieten, o să mi-i dai înapoi cînd o să poţi... fiindcă o să te îmbogăţeşti, sînt sigur c-o să te îmbogăţeşti! Şi, să ştii de la mine, nici nu puteai să găseşti o soluţie mai fericită decît mutarea asta într-alt oraş! Crede-mă, ar fi într-adevăr o salvare şi pentru dumneata, şi mai ales pentru băiatul dumitale, numai că trebuie să pleci cît mai repede, pînă nu începe iarna, frigul... Ai să ne scrii de acolo şi o să rămînem prieteni... Nu, nu este un vis.

Alioşa era atît de mulţumit, încît se repezi să-l îmbrăţişeze. Îşi luă însă numaidecît seama: cu gîtul întins, cu buzele ţuguiate, palid la faţă şi surescitat, Sneghirov mişca din buze, ca şi cum ar fi vrut să spună ceva, dar fără să scoată vreun sunet. Nu se auzea nimic, doar gura i se mişca întruna, se mişca fără rost, într-un chip ciudat.

— Ce ai? strigă Alioşa, tresărind fără să vrea.

— Alexei Fiodorovici... eu... dumneata... bolborosi bietul nepricopsit, privindu-l fix, cu aerul unui om care se pregăteşte să se arunce în gol, deşi pe buzele lui flutura un zîmbet uşor. Eu... dumneata... Vreţi să vă arăt o scamatorie, cucoane? şopti el deodată dintr-o suflare, de astă dată fără să se mai bîlbîie.

— Ce scamatorie?

— O scamatorie grozavă, cucoane, un hocus-pocus! stărui căpitanul, continuînd să vorbească în şoaptă. Avea gura sucită spre stînga şi se uita ţintă la Alioşa, mijind ochiul stîng.

— Ce ai? Nu înţeleg, despre ce-i vorba? strigă Alioşa îngrozit.

— Ia uite-aici, uite! trîmbiţă cu o voce ascuţită căpitanul. Şi, fluturîndu-i pe dinaintea ochilor cele două hîrtii filigranate, pe care le ţinuse pînă atunci de un colţ între degetul mare şi arătătorul mîinii drepte, le apucă deodată şi, făcîndu-le ghem, le mototoli în palmă. Ai văzut? Ai văzut? urlă el, alb ca varul la faţă de mînie, şi, ridicînd pumnul în aer, trînti cu toată puterea ghemotocul în nisip. Ai văzut? repetă el, arătîndu-i banii cu

degetul. Şi acum – poftim! Poftim!... Săltînd brusc piciorul, izbi cu sete în pămînt şi strivi sub călcîi, furibund, bancnotele, ca scos din minţi, dînd din mîini şi ţipînd în gura mare, gata-gata să se înăbuşe. Uite ce fac cu banii dumitale! Uite ce fac cu banii dumitale! Poftim! Apoi sări în lături şi se proţăpi în faţa lui Alioşa, mîndru nevoie mare. Du-te şi spune-le celor care te-au trimis că „Şomoiogul de cîlţi“ nu-şi vinde onoarea! strigă el cu braţele ridicate la cer.

Şi, răsucindu-se pe călcîie, o rupse la fugă. După cîţiva paşi însă se opri locului, se întoarse şi-i făcu lui Alioşa un semn de rămas-bun cu mîna. Dădu apoi iarăşi să plece, dar, după alţi cîţiva paşi, se opri din nou. De astă dată zîmbetul ce-i schimonosea obrazul dispăruse şi faţa-i era năpădită de lacrimi. Învălmăşit, înecîndu-se de plîns, căpitanul strigă cu o voce spartă:

— Ce i-aş fi spus băieţelului meu dacă primeam banii ăştia drept despăgubire pentru onoarea mea terfelită? Şi o luă iar la fugă, fără să mai arunce o singură privire îndărăt.

Alioşa îl urmări cu o adîncă tristeţe în ochi. O, îşi dădea foarte bine seama că pînă în ultima clipă bietul om nici nu se gîndise măcar c-o să mototolească şi o să lepede banii! Fugarul nu-şi mai încetini pasul, nici nu se mai uită înapoi, şi Alioşa fu convins că de acum n-o să se mai întoarcă. Nu voia nici să se ţină după el, nici să-l cheme; ştia el de ce. Dar cînd bietul om vitregit de soartă se făcu nevăzut, tînărul se aplecă să ridice de jos cele două hîrtii. Erau doar mototolite şi înfundate în nisip, dar intacte, ba chiar foşniră ca nişte bancnote noi în momentul cînd le desfăcu, încercînd să le netezească. Le întinse cutele cu palma, apoi le împături şi se duse la Katerina Ivanovna să-i raporteze că misiunea pe care i-o încredinţase se încheiase fără nici un succes.

1. „E tragic!“ (în fr., în orig.).
2. „Doamnă, nu trebuie să-mi mulţumiţi“ (în germ., în orig.).

CARTEA A CINCEA

Pro şi contra

I

Legămîntul

Doamna Hohlakova se grăbi să iasă şi de astă dată în întîmpinarea lui Alioşa. Era alarmată şi nu-şi mai găsea nicăieri locul: se întîmplase ceva foarte grav. După criza pe care o avusese, Katerina Ivanovna leşinase, şi apoi într-o stare de slăbiciune cumplită, distrugătoare, s-a culcat şi, cum a închis ochii, a început să delireze.

— Are febră, am trimis după Herzenstube şi le-am chemat şi pe mătuşile ei. Cucoanele au şi sosit, sînt aici, dar Herzenstube n-a catadicsit încă să vină. Toată lumea-i strînsă în jurul ei în iatac şi aşteaptă. Ce o mai fi şi asta, Doamne, ce-o mai fi? Nu-şi dă seama de nimic! Mi-e teamă să nu aibă un atac. În timp ce relata toate acestea, doamna Hohlakova avea aerul unui om într-adevăr speriat şi tot timpul se lamenta. E grav de tot, foarte grav! repeta întruna, aproape la fiecare cuvînt, ca şi cum ceea ce se întîmplase mai înainte ar fi fost nimica toată pe lîngă ce era acum.

Alioşa o asculta cu strîngere de inimă; cînd încercă să-i povestească însă aventura lui, gazda îl întrerupse de la primele vorbe: n-avea nici o clipă de pierdut. Îl rugă, să-i ţină de urît un moment Lizei şi s-o aştepte.

— Dragul meu Alexei Fiodorovici, îi şopti ea la ureche, nu ştii ce

surpriză am avut cu Lise, aproape că mi-au dat lacrimile! I-am iertat tot. Închipuie-ţi, imediat după plecarea dumitale a avut remuşcări, îi părea grozav de rău că şi-a bătut joc de dumneata şi ieri, şi azi-dimineaţă. Adică, de fapt, nu se poate spune că şi-a bătut joc, a fost numai aşa, o glumă, îi venea să plîngă de necaz, atît de rău i-a părut, încît nici nu-mi venea să-mi cred ochilor. Niciodată pînă acum n-a avut remuşcări cu adevărat, nici chiar cînd rîdea de mine; se căia numai aşa, în joacă. Dumneata ştii că rîde mereu de mine? De data asta însă s-a căit cu tot dinadinsul, se pare că e un lucru cît se poate de serios. Ţine foarte mult la părerea dumitale, Alexei Fiodorovici, şi te-aş ruga să nu fii supărat pe dînsa, şi nici să ai pretenţii prea mari de la ea. Eu caut tot timpul s-o menajez, tot timpul, fiindcă nici nu-ţi închipui ce fată inteligentă e! Îmi mărturisea adineaori că i-ai fost bun prieten în copilărie, „cel mai sincer prieten din copilăria mea“, aşa zicea. Auzi, cel mai sincer – şi atunci eu ce mai sînt? De altfel, să ştii că toate sentimentele ei sînt foarte serioase, şi amintirile, şi mai ales vorbele care-i ies din gură! Uneori scoate aşa cîte un cuvînt de rămîi cu gura căscată, tocmai cînd te aştepţi mai puţin. De pildă, povestea aceea cu pinul: cînd Lise era mică de tot, aveam în grădină un pin, adică poate c-o mai fi tot acolo şi acum, aşa că n-are rost să vorbesc la trecut. Pinii doar nu sînt ca oamenii, nu se schimbă chiar aşa, de la o zi la alta. „Mamă, îmi spune ea mai deunăzi, eu mi-aduc aminte de un pin ca p’in vis“, sau cam aşa ceva, nu mai ştiu, poate că s-a exprimat altfel, fiindcă, vezi dumneata, era un joc de cuvinte, şi „pin p’in vis“ parcă nu sună aşa bine, e chiar stupid, iar fetiţa mea a făcut un calambur atît de original, încît, hotărît, nu mă simt în stare să-l redau. De altminteri, nici nu mai ţin minte ce mi-a spus. Şi acum te las pentru că mi-s într-un hal fără hal, zău, mi-e teamă să nu înnebunesc. Vai, Alexei Fiodorovici, ştii dumneata că pînă acum de două ori mi-am pierdut minţile, dar m-au îngrijit şi-am scăpat. Du-te la Lise. Dă-i curaj, dumneata te pricepi atît de bine să îmbărbătezi omul! Lise, strigă ea, apropiindu-se de uşa fetei, ţi l-am adus pe Alexei Fiodorovici, cu toate că te-ai purtat atît de urît cu el şi l-ai jignit. Şi totuşi, uite, nu s-a supărat pe tine, crede-mă, nu

e cîtuşi de puţin supărat, dimpotrivă, chiar se miră cum de ţi-a trecut prin minte c-ar putea să se supere.

— Merci, maman, intră, Alexei Fiodorovici.

Alioşa intră în cameră. Lise se uită la el intimidată şi se înroşi pînă în vîrful urechilor. Îi venea să intre în pămînt de ruşine şi, aşa cum se întîmplă de obicei cînd te simţi la strîmtoare, începu să vorbească repede-repede despre tot felul de lucruri cu care ea n-avea nimic de-a face, ca şi cînd ar fi fost singura ei preocupare în momentul acela.

— Alexei Fiodorovici, am aflat de la mama istoria celor două sute de ruble şi ştiu c-ai avut o misiune de îndeplinit... pe lîngă ofiţerul acela... Mi-a spus tot, tot ce s-a întîmplat, atunci, cînd cu scandalul – e într-adevăr ceva îngrozitor! – în ce hal a fost umilit bietul om, şi cu toate că mama nu prea are talent la povestit... sare mereu de la una la alta... uite aşa îmi curgeau lacrimile în timp ce o ascultam. Spune-mi cum a fost, i-ai dat banii? Ce face, sărmanul de el?

— Tocmai asta e, că n-am apucat să-i dau nimic. Toate mi-au ieşit pe dos, răspunse Alioşa, silindu-se la rîndul lui să-i arate că era preocupat exclusiv de faptul că demersul lui dăduse greş şi căutînd un subiect de discuţie cît mai neutru.

Lise însă observă din capul locului că se ferea să se uite în ochii ei, făcînd vădite eforturi să vorbească despre lucruri indiferente. Alioşa se aşeză pe un scaun la masă şi începu să depene peripeţiile prin care trecuse; chiar de la primele cuvinte i se risipi stînjeneala şi istorisirea lui reuşi s-o prindă cu totul pe Lise. Se afla încă sub impresia recentelor întîmplări şi, emoţionat cum era pînă în adîncul sufletului, îi înfăţişă totul de-a fir a păr în chipul cel mai sugestiv. Odinioară, pe vremea cînd locuia la Moscova şi se ducea pe la Lise, îi plăcea să-i povestească copilei cîte-n lună şi-n stele, lucruri trăite de el sau citite prin cărţi, ori să-şi amintească de cine ştie ce isprăvi din copilărie. Uneori urzea cu închipuirea tot felul de năzdrăvănii, ticluind adevărate romane, cel mai adesea pline de haz. Şi li se părea acum că sînt din nou împreună la Moscova, aşa cum erau cu doi ani mai înainte. Lise se arăta adînc mişcată de tot

ce-i era dat să afle din gura lui Alioşa; îi vorbi mai ales cu multă căldură despre „Iliuşecika“, al cărui portret încercă să i-l înfăţişeze. După ce-i zugrăvi scena în care bietul căpitan călcase banii în picioare, Lise nu se mai putu stăpîni:

— Vasăzică, n-ai apucat să-i dai banii? strigă ea. L-ai lăsat aşa, să plece? Sfinte Dumnezeule, cum se poate, de ce n-ai alergat după el?...

— Nu, Lise, am făcut mai bine că n-am alergat, răspunse Alioşa şi, ridicîndu-se de pe scaun, începu să se plimbe, îngîndurat, de colo pînă colo prin odaie.

— Mai bine? De ce crezi că e mai bine? Săracii oameni, au rămas fără o bucată de pîine, au să ajungă muritori de foame!...

— N-au să ajungă, fiindcă pînă la urmă totuşi au să primească banii. Ai să vezi că mîine căpitanul o să-i primească, îţi garantez; da, mîine o să-i ia în orice caz, zise Alioşa, furat de gînduri, măsurînd de la un capăt la altul încăperea. La un moment dat, se opri în faţa ei: Vezi, zise, chiar dacă am făcut o greşeală, îi mărturisi el, să ştii că tot răul e spre bine.

— Ce greşeală ai făcut? Şi de ce eşti aşa de convins că o să fie bine?

— Uite de ce: căpitanul este slab de înger şi sperios. Un biet om chinuit, dar bun la suflet. Stau şi mă întreb de ce s-o fi simţit oare aşa din senin ofensat şi ce i-a venit să calce banii în picioare? Te asigur că pînă în ultima clipă habar n-a avut c-o să reacţioneze aşa. Şi bănuiesc că sînt mai multe motive în joc care l-au făcut să se simtă umilit... nici nu se putea altfel în situaţia lui... În primul rînd, cred că nu i-a venit deloc la îndemînă, cînd şi-a dat seama că s-a bucurat prea tare de banii aceştia în faţa mea, în loc să fi căutat să-şi ascundă entuziasmul. Dacă s-ar fi bucurat mai puţin şi nu m-ar fi lăsat să văd cît de bine îi părea, dacă ar fi stat la îndoială şi ar fi făcut fasoane ca alţii, sau ar fi strîmbat din nas primindu-i, ar fi putut să-i ia fără nici un inconvenient, dar el, vezi, şi-a manifestat prea sincer bucuria, şi asta e umilitor. Ah, Lise, ce să-i faci dacă omul e sincer şi de treabă, e tot ce poate fi mai rău în asemenea cazuri! Avea o voce stinsă, sugrumată şi turuia mereu, repede,

repede, iar la un moment dat a chicotit, ba nu, nu – a plîns… zău, a plîns de fericire… mi-a vorbit despre fetele lui… mi-a spus că i s-ar fi propus un post undeva în alt oraş… Dar după ce şi-a deşertat inima, s-a simţit prost dintr-odată că mi-a mărturisit totul. Şi din momentul acela a început să mă urască. Ştii, sînt unii nevoiaşi, ca el bunăoară, care se ruşinează grozav de sărăcia lor. Şi mai ales, cred, s-a simţit umilit pentru c-a fost în stare să cedeze cu atîta uşurinţă şi să se arate dispus să se împrietenească prea repede. De unde la început s-a repezit la mine, chipurile, ca să mă intimideze, deodată, cum a văzut banii, mi-a sărit de gît. Puţin a lipsit ca să mă ia în braţe. Mă atingea mereu, gesticulînd. Şi asta iarăşi l-a făcut să se simtă umilit; iar eu, pe deasupra, am mai făcut o mare greşeală, o greşeală de neiertat: i-am spus că, dacă n-o să aibă destule parale ca să plece în altă parte, o să-i mai dăm nişte bani, c-o să-i dau şi eu cît i-o trebui. A rămas ca trăsnit: de ce trebuia să-i vin şi eu în ajutor? Ştii, Lise, nu există nimic mai penibil pentru omul sărac decît să vadă toată lumea îmbulzindu-se să-l ajute aşa, din senin, fără nici un motiv, şi copleşindu-l cu milosteniile ei… aşa spune părintele Zosima. Nu văd cum aş putea să-ţi explic mai bine, dar e un lucru pe care am avut de multe ori prilejul să-l observ. Dar ceea ce mi se pare mai important este că, deşi pînă-n ultima clipă habar n-a avut c-o să arunce banii, a presimţit totuşi c-o s-o facă, sînt sigur. De aceea şi bucuria lui a fost atît de mare, pentru că în adîncul lui simţea c-o să-i arunce… Şi din aceeaşi pricină, cu toate că, la prima vedere, s-ar părea c-am dat greş, să ştii că a ieşit totuşi bine. Sînt convins că e mai bine aşa, mult mai bine chiar decît m-aş fi aşteptat…

— Dar de ce, spune-mi, de ce crezi că aşa-i bine? îl întrerupse Lise nedumerită.

— Dacă ar fi primit pur şi simplu banii, în loc să-i calce în picioare, n-ar fi trecut nici un ceas poate şi, întorcîndu-se acasă, şi-ar fi plîns amarnic umilinţa, şi atunci n-ar mai fi fost nimic de făcut. Ar fi plîns şi a doua zi în zori ar fi venit întins la mine şi mi-ar fi aruncat banii în faţă, i-ar fi călcat în picioare, aşa cum s-a întîmplat adineaori. Pe cînd aşa, a plecat acasă mîndru şi

triumfător deşi în sinea lui era încredinţat că „şi-a mîncat norocul“. În cazul acesta nu-i nimic mai uşor decît să-l conving mîine să primească banii din moment ce a dovedit cu prisosinţă că este un om de onoare, lepădîndu-i din mînă şi călcîndu-i în picioare… Doar n-avea de unde să ştie atunci cînd i-a mototolit şi i-a aruncat pe jos că a doua zi am să-i aduc înapoi. Şi totuşi avea mare nevoie de bani. Acum este mîndru de ceea ce a făcut, dar la noapte are să vadă lucrurile altfel, gîndindu-se cît de bine i-ar fi prins ajutorul de care s-a lipsit. O să se frămînte toată noaptea, o să vadă banii şi în vis, şi mîine va fi în stare chiar să umble după mine ca să-şi ceară scuze. Atunci am să vin şi am să-i spun: „Eşti un om mîndru, ai dovedit-o din plin, te rog să ne ierţi şi să primeşti banii!“. Şi ai să vezi c-o să-i primească! Şi, declarînd „c-o să-i primească!“, Alioşa avea un aer aproape fericit.

Lise bătu din palme.

— Sigur că da, ai dreptate, acum am înţeles, în sfîrşit! Vai, Alioşa, de unde le ştii dumneata pe toate? Eşti atît de tînăr, şi totuşi te pricepi să citeşti în adîncul sufletului omenesc… Mie niciodată nu mi-ar fi trecut aşa ceva prin minte…

— Totul e să-l putem convinge că n-are de ce să se creadă mai prejos decît alţii, că, deşi primeşte bani de la noi, sîntem toţi o apă şi-un pămînt, continuă Alioşa volubil, şi poate cine ştie, el e chiar mai răsărit decît noi…

— Ceva mai răsărit… ce frumos ai spus, Alexei Fiodorovici! Dar continuă, te rog, de ce te-ai oprit?

— Stai, nu m-am exprimat bine… nu „mai răsărit“… dar n-are a face, pentru că…

— Sigur că n-are a face, bineînţeles! Iartă-mă, Alioşa, dragul meu… Ştii, pînă acum nu te-am respectat… adică te-am respectat totuşi, dar aşa ca şi cum am fi fost pe aceeaşi treaptă, dar de azi încolo, te rog să mă crezi, am să te respect ca pe un om superior… Dragă Alioşa, zău, să nu te superi că fac „spirite“, spuse ea, apropiindu-se o clipă emoţionată. Ce vrei, eu sînt un copil prost, pe cînd dumneata, dumneata… Ascultă, Alexei Fiodorovici, nu cumva concluziile la care am ajuns noi, adică dumneata… ba nu, mai bine

noi… ascund un grăunte de dispreţ faţă de omul acela, sărmanul… pentru că-i disecăm sufletul, aşa, cu aerul c-am fi mai presus decît el, ce zici? De unde putem şti noi chiar atît de sigur c-o să primească banii?

— Nu, Lise, aici nu se ascunde nici un fel de dispreţ, îi răspunse cu fermitate Alioşa, ca şi cum s-ar fi aşteptat la asemenea întrebare. M-am gîndit la asta pe drum, venind încoace. Judecă şi dumneata: mai poate fi vorba de dispreţ cînd şi noi doar sîntem la fel ca el, cînd toată lumea este o apă şi-un pămînt? Oameni sîntem cu toţii şi nici unul dintre noi nu poate pretinde c-ar fi mai bun decît el. Şi chiar să zicem c-ar putea fi aşa, oricare dintre noi în locul lui ar fi fost la fel… Nu ştiu ce părere vei fi avînd dumneata, Lise, dar eu în multe privinţe îmi dau seama că sînt mic la suflet. Pe cînd despre el, dimpotrivă, n-aş putea spune că are un suflet mic, ci doar prea delicat… Nu, Lise, nici nu poate fi vorba de vreun fel de dispreţ! Ştii ce mi-a spus odată părintele Zosima? „Toţi oamenii, fără deosebire, trebuie trataţi ca nişte copii mici, unii chiar ca nişte bolnavi în spital…“

— Sigur că da, Alexei Fiodorovici, sigur, dragul meu, ce-ar fi să tratăm şi noi oamenii ca pe nişte bolnavi?

— De ce nu, Lise? Sînt gata s-o fac, numai că nu mă simt încă destul de pregătit pentru asta, uneori îmi pierd răbdarea, alteori nu sînt în stare să văd nimic. Dumneata eşti la fel.

— Da’ de unde! Alexei Fiodorovici, sînt atît de fericită!

— Ce bine-mi pare să te aud spunînd asta, Lise!

— Alexei Fiodorovici, cîteodată eşti bun ca pîinea caldă, alteori însă pari nu ştiu cum, puţin cam pedant… şi totuşi, cînd te privesc mai bine, îmi dau seama că nu eşti deloc astfel. Du-te de deschide uşa, aşa binişor, şi vezi dacă nu cumva mămica trage cu urechea, îi suflă ea repede, nervoasă.

Alioşa se duse să deschidă uşa şi o asigură că nu era nimeni care să asculte ce vorbeau.

— Vino aici, Alexei Fiodorovici, şopti Lise roşindu-se pînă în vîrful urechilor. Dă-mi mîna, uite-aşa! Ascultă, trebuie să-ţi fac o mărturisire: ştii, scrisoarea de ieri n-a fost o glumă, aşa cum ţi-am

spus, ci era ceva serios...

Şi-şi lăsă numaidecît ochii în jos, cuprinsă de sfială după o asemenea spovedanie. Apoi îi apucă brusc mîna şi i-o sărută cu înfocare de trei ori.

— Minunat! Ah, Lise, minunat! exclamă Alioşa în culmea fericirii. Eram sigur că nu putea fi decît ceva serios.

— Poftim! Dumnealui era sigur! chicoti Lise încîntată. Şi, îmbujorîndu-se şi mai tare, îi depărtă mîna, fără să-i dea totuşi drumul. Eu îi sărut mîna, şi el nu găseşte altceva de spus decît „minunat"! Dojana se dovedea a fi însă cu totul neîndreptăţită, fiindcă şi Alioşa era grozav de emoţionat.

— Aş vrea să-ţi fiu pe plac întotdeauna, Lise, dar zău dacă ştiu cum să fac... îngăimă tînărul, roşindu-se la rîndul său.

— Alioşa, dragul meu, după ce că eşti încrezut, mai eşti şi obraznic. Auzi dumneata! Domnul a catadicsit să mă aleagă drept soţie, şi acum, gata, nu-i mai pasă de nimic! Era sigur că i-am scris serios, auzi, auzi! Dar asta-i curată obrăznicie!

Alioşa izbucni în rîs.

— De ce, nu trebuia să fiu sigur? Am făcut ceva chiar atît de rău?

— Vai, Alioşa, dimpotrivă, ai făcut foarte, foarte bine! Lise îl privea galeş, fericită.

Alioşa îşi lăsase mai departe mîna într-a ei. Şi, cum şedeau aşa, se aplecă deodată şi o sărută pe gură.

— Ce-i asta? Ce faci? protestă fata.

Alioşa se fîstîci.

— Iartă-mă dacă am greşit cumva... Mi se pare c-am făcut o prostie... Dar mi-ai reproşat că sînt rece şi atunci te-am sărutat... Acum îmi dau seama că m-am purtat ca un dobitoc...

Lise începu să rîdă şi-şi ascunse faţa în palme.

— Cu hainele astea pe dumneata, exclamă ea fără voie, rîzînd în hohote. Îşi luă însă numaidecît seama şi-şi ticlui o mutră serioasă, aproape încruntată. Mai domol cu sărutatul, Alioşa, fiindcă nici unul din noi nu se pricepe la treaba asta şi pe urmă mai avem încă mult de aşteptat, încheie ea brusc. Mai bine spune-

mi de ce vrei să te însori cu o fată proastă ca mine şi, pe deasupra, şi bolnavă, dumneata, un om atît de inteligent, care pătrunde cu gîndul pînă în miezul lucrurilor şi căruia nu-i scapă nimic? Vai, Alioşa, de-ai şti ce fericită sînt tocmai fiindcă îmi dau seama că nu merit un om ca dumneata!

— Ba meriţi, Lise, zău că meriţi! Zilele acestea am să părăsesc mănăstirea. Şi, de vreme ce mă întorc în lume, trebuie să mă însor, ştiu asta. Aşa mi-a poruncit stareţul. Şi atunci pe cine aş putea să iau de nevastă dacă nu pe dumneata?... Şi cine în afară de dumneata ar vrea să se mărite cu mine? E un lucru la care m-am gîndit bine. În primul rînd, dumneata mă cunoşti din copilărie, pe urmă ai o mulţime de calităţi care mie îmi lipsesc cu desăvîrşire. Ai o fire mai veselă decît a mea şi mai ales un suflet mai neprihănit, fiindcă mie mi-a fost dat să mă lovesc pînă acum de multe, foarte multe greutăţi în viaţă... Dumneata nu ştii, dar şi eu sînt un Karamazov din păcate! Ce-mi pasă că rîzi şi glumeşti chiar şi pe socoteala mea! Dimpotrivă, rîzi, îmi place să te aud rîzînd... Numai că dumneata cînd rîzi pari un copil, în timp ce în sinea dumitale eşti frămîntată de gînduri, ca o adevărată martiră...

— Ca o martiră? Cum asta?

— Da, Lise, să luăm de pildă întrebarea dumitale de adineaori: dacă nu cumva în adîncul nostru nu se ascunde un grăunte de dispreţ pentru nefericitul acela, din moment ce sîntem în stare să-i disecăm sufletul. Este o întrebare pe care numai o martiră o putea iscodi... Eu nu ştiu cum să mă exprim, dar omul căruia îi pot încolţi asemenea gînduri în minte este capabil să sufere cu adevărat. Stînd acolo, în jilţul dumitale, probabil că te-ai gîndit la o mulţime de lucruri...

— Alioşa, dă-mi mîna, de ce nu mi-o laşi? murmură Lise cu glas stins, copleşită de fericire. Ascultă, Alioşa, cum o să umbli îmbrăcat după ce ai să părăseşti rasa călugărească? Nu rîde, te rog, şi nu te supăra că ţi-am pus întrebarea asta, pentru mine să ştii că-i un lucru foarte, foarte important.

— Drept să-ţi spun, nu m-am gîndit încă la asta, Lise, dar am să mă îmbrac aşa cum vei voi dumneata.

— Mi-ar plăcea să porţi haină de catifea albastru-închis, jiletcă albă de pichet şi pălărie gri, moale... Spune-mi, ce ai crezut adineaori, cînd m-am lepădat de scrisoarea mea? Ai fost convins, nu-i aşa, că nu te iubesc?

— Cîtuşi de puţin.

— Ah, ce om imposibil eşti! Nu pot să te sufăr!

— Vezi, eu am ştiut că... mi s-a părut că mă iubeşti, dar am căutat să-ţi dau impresia că-n sinea mea sînt convins că nu mă iubeşti, aşa,... ca să nu te simţi stingherită...

— Cu atît mai rău! Cu atît mai rău sau poate cu atît mai bine. Alioşa, mi-eşti drag de nu mai pot! Adineaori, în timp ce te aşteptam să vii, mă gîndeam aşa: am să-i cer scrisoarea, şi dacă el o s-o scoată liniştit din buzunar ca să mi-o dea înapoi (lucru pe care nu m-aş fi mirat să-l faci, ştiindu-te cum eşti) înseamnă că nu mă iubeşte deloc, nu simte nimic pentru mine, nu-i decît un băieţaş prost, care nici nu merită să fie iubit, deci trebuie să-mi iau nădejdea de la el. Dumneata ai lăsat însă scrisoarea în chilie şi atunci am prins curaj: nu-i aşa că ai lăsat-o înadins la mănăstire, bănuind că am să ţi-o cer înapoi, fiindcă nu te-ai fi îndurat să mi-o dai? Nu-i aşa? Spune dacă nu-i aşa?

— Ba nu, Lise, nu-i aşa, scrisoarea se află la mine şi adineaori tot la mine era, uite-aici, în buzunar. Alioşa scoase rîzînd plicul şi i-l arătă de departe. Dar să ştii că nu ţi-o mai dau, mulţumeşte-te să te uiţi la ea aşa de departe.

— Cum? Prin urmare ai minţit adineaori? Dumneata, un călugăr, eşti în stare să minţi?

— Ei da, se prea poate să fi minţit, rîse Alioşa. Am minţit însă numai ca să nu mi-o iei înapoi. Ţin foarte mult la ea! adăugă el cu patos, îmbujorîndu-se tot. Scrisoarea asta n-am s-o dau nimănui, niciodată, cît oi trăi!

Lise îl privea în extaz.

— Alioşa, ciripi ea, vezi dacă nu cumva mama trage cu urechea la uşă.

— Bine, Lise, am să mă uit, dar nu crezi c-ar fi mai bine să n-o fac, ce zici? De ce s-o bănuim pe mama dumitale de un lucru atît de

urît?

— Urît? De ce urît? Dimpotrivă, are tot dreptul, cred, să asculte la uşa fetei sale, nu văd ce-ar fi atît de urît aici, se înfierbîntă Lise. Fii sigur, Alexei Fiodorovici, că atunci cînd o să fiu şi eu mamă, şi o să am o fată aşa ca mine, nimic n-o să mă împiedice să ascult la uşa ei.

— Vorbeşti serios, Lise? Bine, dar dumneata ştii că asta nu-i frumos deloc?

— O, Doamne, de ce vrei dumneata neapărat să fie urît?! Înţeleg, dacă ar fi vorba de o discuţie oarecare într-un salon şi aş trage cu urechea, atunci într-adevăr ar fi un lucru destul de urît din partea mea, dar cînd ştii că propria ta fiică stă închisă într-o odaie cu un băiat... Ascultă, Alioşa, să nu-ţi închipui cumva că, după ce o să ne cununăm, n-o să te spionez şi pe dumneata, şi pe deasupra să ştii că am să-ţi deschid toate scrisorile şi am să le citesc... Să nu spui că nu te-am prevenit...

— Fireşte, dacă-i aşa... se bîlbîi Alioşa, dar, zău, nu-i frumos...

— Cu ce dispreţ mi-o spui, Alioşa! Hai, dragul meu să nu ne certăm chiar de la început, mai bine să vorbim deschis; e adevărat, nu se cade să tragi cu urechea, fiindcă e un lucru foarte urît, dreptatea e de partea dumitale, deci nu de partea mea, şi totuşi, oricum ar fi, eu am să trag cu urechea.

— Bine, fă cum vrei. În ce mă priveşte, tot n-ai ce vedea şi nici ce auzi, încuviinţă el rîzînd.

— Alioşa, dar n-o să ieşi din cuvîntul meu, nu-i aşa? Şi asta trebuie tot aşa stabilit de la bun început.

— Cu cea mai mare plăcere, Lise, nu însă cînd o să fie vorba de ceva foarte important. În asemenea cazuri, chiar dacă n-ai să fii de acord cu mine, eu n-am să fac decît aşa cum îmi dictează conştiinţa.

— Aşa şi trebuie. De altminteri, să ştii, sînt gata să te ascult, şi nu numai în lucrurile importante, dar în orice ar fi, ţi-o jur de pe acum, şi asta pînă la sfîrşitul vieţii! declară pătimaş Lise. Şi cu dragă inimă, Alioşa, cu cea mai mare bucurie! Mai mult chiar: îţi jur că niciodată, auzi, niciodată, n-am să te spionez, nici n-am să-ţi

citesc scrisorile, pentru că dumneata ai dreptate, nu eu. Oricît de curioasă aş fi să trag cu urechea – şi ştiu c-o să fiu grozav de curioasă – n-am s-o fac, din moment ce dumneata consideri că e un lucru urît. Eşti îngerul meu păzitor... Ascultă, Alexei Fiodorovici, de ce eşti aşa trist de cîteva zile încoace? Şi ieri ai fost trist, şi azi tot aşa. Ştiu că ai o mulţime de necazuri pe cap, dar mi se pare că în afară de ele mai e şi altceva, poate ceva ascuns.

— Da, Lise, am un secret care mă apasă, ceva dureros, îi mărturisi trist Alioşa. Văd că mă iubeşti într-adevăr, din moment ce ai ghicit.

— Dar ce este? Ce te face să fii aşa de abătut? Poţi să-mi spui? se rugă ea cu sfială.

— Am să-ţi spun altă dată... da, altă dată, îi răspunse Alioşa încurcat. Acum poate că n-ai să înţelegi. Şi nici eu n-aş şti să te lămuresc.

— Cred că te frămînţi din pricina fraţilor şi a tatălui dumitale, nu-i aşa?

— Da, mă gîndesc şi la ei... spuse el dus pe gînduri.

— Să ştii că nu-mi place deloc fratele dumitale Ivan Fiodorovici, Alioşa, îi mărturisi brusc Lise.

Alioşa rămase mirat de această declaraţie, dar nu-i ceru nici o explicaţie.

— Mi-e teamă că fraţii mei au să-şi frîngă gîtul, urmă el, şi tata tot aşa. Singuri se nenorocesc, cu mîna lor, şi-i mai trag şi pe alţii după ei. Mă gîndesc la „forţa aceea sălbatică a Karamazovilor“, despre care a pomenit într-o zi părintele Paisie – o forţă elementară, brută, străină de orice năzuinţă spirituală... Nu ştiu dacă forţa aceasta va fi fost şi ea binecuvîntată cu har dumnezeiesc. Dar ştiu, în schimb, că şi eu sînt un Karamazov... Călugăr, zici? Călugăr – eu? Lise! Ai spus că sînt călugăr, nu-i aşa?

— Da.

— Şi totuşi poate că nici măcar nu cred în Dumnezeu...

— Nu crezi în Dumnezeu? Ce vorbeşti? îngînă temătoare, în şoaptă, Lise.

Alioşa însă nu-i mai răspunse nimic. Cuvintele lui neaşteptate

păreau să ascundă ceva prea misterios şi prea intim în acelaşi timp, lucruri pe care nici el însuşi, probabil, nu reuşise încă să le lămurească prea bine, dar care, fără doar şi poate, îi dădeau de gîndit.

— Şi tocmai acum, prietenul meu, omul cel mai bun de pe pămînt, se pregăteşte să părăsească lumea aceasta. Dacă ai şti, Lise, cît de apropiat sînt sufleteşte de omul acesta, ce strîns legat sînt de el! Am să rămîn singur de tot... Şi atunci am să vin la dumneata... De acum înainte ne e dat să fim mereu împreună...

— Da, da, o să rămînem împreună, amîndoi! Tot timpul o să fim împreună de aici înainte, zi de zi, toată viaţa! Ştii ce, sărută-mă, îţi dau voie. Alioşa o sărută. Acum du-te, şi Hristos să te păzească de rele! (Şi făcu asupra lui semnul crucii.) Du-te la el, du-te, poate că-l mai apuci încă în viaţă! A fost o cruzime din partea mea că nu te-am lăsat să pleci. Am să mă rog azi pentru sufletul lui şi pentru dumneata. Alioşa, ce fericiţi o să fim! O să fim fericiţi, nu-i aşa?

— Aşa cred, Lise.

Alioşa se despărţi de ea fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova ca să-şi ia rămas-bun. Dar, cum deschise uşa ce dădea spre scară, se pomeni faţă în faţă cu stăpîna casei. De la primul cuvînt, Alioşa îşi dădu seama că-i aţinuse calea.

— Alexei Fiodorovici, este ceva de speriat! Auzi, ce copilării, ce năzbîtii pot să-i dea prin gînd! Sper că n-o să-ţi faci nici un fel de iluzii... Astea-s prostii, prostii, prostii! exclamă doamna, ducîndu-se întins la el.

— Numai vă rog să nu-i spuneţi nimic, stărui Alioşa, mi-e teamă să nu se enerveze, şi asta îi face rău.

— În sfîrşit, mă bucur să aud un cuvînt înţelept din gura unui tînăr cu mintea întreagă! Înseamnă că dumneata ai acceptat toate năzbîtiile ei numai pentru că ţi-era milă de dînsa, ştiind cît e de bolnavă, sărăcuţa, ca să n-o superi cumva contrazicînd-o?

— Da' de unde! Am vorbit cît se poate de serios, răspunse apăsat Alioşa.

— Este imposibil să fie ceva serios, nici n-aş putea să concep una ca asta! Să ştii că n-am să te mai primesc în casă, asta în

primul rînd, şi pe urmă am să plec din oraş, şi am s-o iau şi pe ea cu mine.

— Dar de ce? Mai avem încă atîta vreme, în orice caz, trebuie să mai aşteptăm cel puţin un an şi jumătate.

— Sigur că da, Alexei Fiodorovici, ai dreptate. Într-un an şi jumătate o să aveţi tot timpul să vă certaţi de o mie de ori şi să vă despărţiţi. Dar nu ştii ce-i pe sufletul meu, sînt atît de nenorocită! Poate că sînt prostii, dar ce pot să fac, uite, m-au dat gata! Mă simt exact ca Famusov în scena finală; dumneata eşti Ciatki, iar ea Sofia. Ca să vezi ce coincidenţă: am fugit într-un suflet ca să-ţi ies înainte pe scară, la fel ca în piesă; şi acolo, tot aşa, deznodămîntul fatal se petrece pe scară! Am auzit tot şi nu ştiu cum de m-am ţinut să nu cad. Ca urmare asta era explicaţia unei nopţi întregi de chinuri şi a nevricalelor de adineaori! Fetei îi arde de dragoste, şi mama se dă de ceasul morţii! Nu-mi mai rămîne decît să-mi sap singură mormîntul. Şi acum, partea a doua, şi cea mai importantă: ce e cu scrisoarea aceea despre care vorbeaţi mai înainte? Te rog să mi-o arăţi imediat!

— Nu, nu se poate. Spuneţi-mi mai bine cum se mai simte Katerina Ivanovna, eram nerăbdător să ştiu ce mai face.

— Tot aşa, aiurează, nu şi-a revenit încă. Au sosit şi mătuşile; oftează tot timpul şi-şi dau nişte aere, de parc-ar fi cine ştie cine!... L-am chemat pe Herzenstube, care s-a speriat atît de rău, că nu mai ştiam ce să-i fac ca să-şi vină în fire, eram gata chiar să trimit după un alt medic. L-am trimis acasă cu trăsura. Şi acum de unde ai mai ieşit şi dumneata cu scrisoarea aceea?! Ai dreptate, mai e pînă atunci încă vreun an şi jumătate... Dar, te rog, gîndeşte-te la tot ce ai mai sfînt şi mai scump pe lume, gîndeşte-te la duhovnicul dumitale, care trage să moară, şi arată-mi scrisoarea, Alexei Fiodorovici, doar sînt mama ei! Dacă vrei, o ţii dumneata şi mă laşi s-o citesc, nu ţi-o iau din mînă.

— Nu, Katerina Osipovna, chiar dacă ar fi cu permisiunea ei, tot nu v-aş arăta scrisoarea. Lăsaţi, o să vin mîine şi atunci o să putem sta de vorbă, dacă poftiţi, despre una sau alta. Şi acum, la revedere! Şi Alioşa se grăbi să iasă afară, în stradă.

II

Smerdeakov şi ghitara

Alioşa nu avea timp de pierdut. Cînd îşi luase rămas-bun de la Lise, o idee năstruşnică îi fulgerase prin cap, şi anume cum să facă să-l prindă printr-un tertip pe Dmitri, care probabil că se ascundea de el. Era destul de tîrziu, trecuse de trei după-amiaza. Dorea din tot sufletul să ajungă cît mai curînd la mănăstire, la căpătîiul „prealuminatului“ care se afla pe patul de moarte, dar nevoia de a da ochii cu Dmitri se dovedi mai puternică decît dorinţa ce-l mîna într-acolo; cu fiecare ceas ce trecea, în mintea lui se înrădăcina convingerea că pînă la urmă nu se putea să nu se producă o catastrofă îngrozitoare. Ce fel de catastrofă, nu ştia nici el prea lămurit, după cum nu ştia nici ce o să-i spună fratelui său. „Chiar dacă s-ar întîmpla ca binefăcătorul meu să moară fără mine, cel puţin n-o să am toată viaţa remuşcări, gîndindu-mă că îmi stătea în putere să-l salvez pe Dmitri, şi totuşi n-am făcut-o, mi-am văzut de drum mai departe, grăbindu-mă să ajung acasă. Iar dacă voi reuşi să-l scot la liman, nu înseamnă c-am ascultat de porunca duhovnicului meu?“

Chibzuise în sinea lui să-l ia pe Dmitri pe nepusă masă, şi iată cum: sărind gardul, aşa cum făcuse în ajun, putea foarte lesne să pătrundă în grădină şi să intre pe furiş în chioşc. „Dacă nu dau de el, se gîndea Alioşa, am să mă ascund în chioşc, fără să spun nimic nici lui Foma şi nici gazdelor, şi am să stau acolo să-l aştept pînă diseară, dacă e nevoie. În cazul în care tot mai umblă s-o prindă pe Gruşenka, nu se poate să nu vină în chioşc...“ Alioşa nu zăbovi prea mult ca să-şi ticluiască planul în amănunţime, în schimb era hotărît să-l pună în aplicare chiar de ar fi fost să nu se mai întoarcă în ziua aceea la mănăstire...

Totul se petrecu însă aşa cum chibzuise, fără să întîmpine nici o piedică în cale; sări gardul cam în acelaşi loc pe unde trecuse în ajun şi reuşi să se strecoare tiptil în chioşc. N-ar fi vrut să bage

nimeni de seamă, fiindcă şi proprietăreasa, şi Foma (dacă erau cumva acasă), ţineau, desigur, partea lui Dmitri şi nu ieşeau din cuvîntul lui; prin urmare, ori nu l-ar fi lăsat pe Alioşa să intre în grădină, ori s-ar fi dus de îndată să-i dea de ştire lui Dmitri că-l căuta cineva. Nu era nimeni în chioşc. Alioşa se aşeză pe bancă, la fel cum făcuse cu o seară înainte, şi rămase să-şi aştepte fratele. Şi, cum şedea aşa, începu să cerceteze din priviri chioşcul, care i se păru mult mai dărăpănat şi mai urît decît prima dată. În schimb, era o zi tot atît de frumoasă ca şi cea de ieri. Pe masa vopsită în verde se vedea urma lăsată de păhăruţul cu coniac ce se vărsase, probabil, cu o zi mai înainte. Tot felul de gînduri răzleţe şi nepotrivite cu împrejurările i se perindau prin minte, aşa cum se întîmplă îndeobşte de cîte ori aştepţi pe cineva şi te cuprinde urîtul; se întreba bunăoară de ce, intrînd în pavilion, se aşezase exact în acelaşi loc ca şi ieri, şi nu în altă parte? Apoi se simţi deodată abătut, abătut şi neliniştit din pricina nesiguranţei în care se afla. Nu trecu însă nici un sfert de oră şi undeva, pe aproape, prinse a picura un cîntec de ghitară. Sunetul venea dintr-un tufiş aflat la vreo douăzeci de paşi de el, unde se aciuase probabil cineva sau se oprise chiar în momentul acela. Alioşa îşi aminti că-n ajun, seara, cînd se despărţise de fratele său, zărise, sau cel puţin aşa i se păruse, lîngă gard, la umbra unui tufiş, o bancă scundă verde. Prin urmare, erau nişte oaspeţi care poposiseră acolo. Dar cine putea fi oare? O voce siropoasă de bărbat cînta în falset, acompaniindu-se cu ghitara:

Ce alean neîmpăcat
Cu lanţuri m-a ferecat,
Doamne, îndură-te de mine,
Şi de mine, şi de ea!
De ea, de iubita mea!
Şi de mine, şi de ea!

Cîntăreţul se întrerupse. După glasul în falset şi după felul cum prefira melodia, părea să fie un lacheu. O altă voce, feminină,

duioasă şi parcă puţin temătoare gînguri, sclifosindu-se:

— De ce nu veniţi mai des pe la noi, Pavel Fiodorovici, zău, de ce ne ocoliţi?

— Deloc, răspunse glasul partenerului, care, deşi destul de curtenitor, avea un ton categoric şi plin de demnitate. Probabil că se simţea stăpîn pe situaţie, în timp ce femeia căuta să i se vîre în suflet.

„Trebuie să fie Smerdeakov, se gîndi Alioşa, cel puţin aşa îmi face impresia după voce, iar duduia nu poate fi alta decît fata proprietăresei, care s-a întors de curînd de la Moscova, aceea care umblă în rochie cu trenă şi se duce să ceară cîte o strachină de ciorbă de la Marfa Ignatievna…“

— Îmi plac la nebunie poeziile, bineînţeles, dacă-s bune, se auzi din nou vocea feminină. De ce nu mai cîntaţi?

Şi glasul răsună iar:

Nu vreau sceptru, nici domnie,
Draga mea mîndră să fie.
Ţine-o, Doamne, sănătoasă,
Şi pe mine, şi pe ea!
Pe ea, pe iubita mea!
Şi pe mine, şi pe ea!

— Ultima dată parcă era mai frumos, îşi dădu cu părerea femeia. Aţi cîntat tot aşa, cu sceptrul şi cu domnia, şi după aceea: „Draga mea dulce să fie“. E mai duios, nu? Se vede c-aţi uitat cuvintele.

— Poeziile sînt nişte aiureli! i-o reteză Smerdeakov.

— Vai, cum se poate?! Eu mă înnebunesc după ele.

— Cai verzi pe pereţi, ascultă-mă pe mine! Gîndeşte-te şi dumneata: unde s-a pomenit pe lumea asta cineva care să vorbească în rime? Dacă toţi oamenii ar vorbi aşa… uite, să zicem bunăoară că stăpînirea ar porunci tuturor să vorbească numai în rime, crezi dumneata c-am mai apuca atunci să spunem chiar tot ce ne trece prin gînd? De-aia, zic, poeziile nu-s treabă serioasă,

Maria Kondratievna.

— Ce om deştept sînteţi dumneavoastră! Pe toate le ştiţi! se gudură, din ce în ce mai insinuantă, vocea feminină.

— Aş fi putut să ştiu şi mai mult decît acum, aş fi ajuns să cunosc cîte-n lună şi-n stele, dar ce vrei dacă aşa mi-a fost mie scris de cînd am venit pe lume!... Altminteri, să fi îndrăznit careva să mă facă lepădătură, fiindcă sînt copil din flori şi maică-mea a fost o păduchioasă, l-aş fi ucis în duel, cu pistolul! Că la Moscova tot aşa îmi scoteau mereu ochii cu obîrşia mea şi ştiu de ce: pentru că Grigori Vasilievici nu şi-a ţinut gura şi le-a spus tot, ce şi cum s-a întîmplat. Grigori Vasilievici mă ocărăşte că de ce să cîrtesc dac-aşa mi-a fost dat să mă nasc... „Păi, zice, tu i-ai rupt matca.“ Auzi, matca! Fie şi aşa, dar zău dacă n-ar fi fost mai bine pentru mine să mă fi ucis careva în pîntecele mamei decît să mai fi văzut lumina zilei! Că toată lumea din piaţă vorbeşte, ba chiar şi mămica dumitale – ce să-ţi mai spun, că ştii şi dumneata cît poate fi de nedelicată – a încercat de cîteva ori să-mi dea peste nas, zicînd că aceea care m-a odrăslit umbla cu o claie de păr în cap şi era o stîrpitură de om de vreo doi arşini şi cevaşilea. De ce oare „cevaşilea“, cînd e mai simplu să spui ca tot omul, „ceva“? Vezi dumneata, voia, chipurile, să vorbească simandicos, dar astea-s fineţuri de mitocan, gusturi de ţoapă. Cum crezi c-ar putea mojicimea să simtă ce simte omul cu carte? Mujicul rus nu poate să simtă nimic, fiindcă e incult. De copil chiar, cînd auzeam pe cîte cineva spunînd „cevaşilea“, îmi venea să urlu de ciudă. Urăsc întreaga Rusie, Maria Kondratievna.

— Să fi fost un bujor de cadet ori vreun husar tras prin inel, n-aţi mai fi vorbit aşa, aţi fi scos sabia din teacă şi v-aţi fi dat sîngele pentru Rusia!

— Pentru nimic în lume n-aş vrea să fiu husar, Maria Kondratievna, dimpotrivă, i-aş stîrpi de pe faţa pămîntului pe toţi militarii!

— Şi atunci cine o să ne mai apere ţara dacă dă duşmanul peste noi?

— Nu-i nevoie s-o apere nimeni. În 1812 a fost invazia cea mare

a oştilor lui Napoleon I, împăratul franţujilor, nu ăsta de acum, ci taică-său. Ce bine ar fi fost dacă ar fi pus atunci stăpînire pe noi franţujii! Un neam de oameni inteligenţi, care ar fi cucerit o naţie tîmpită şi ne-ar fi alipit la ei. Atunci altfel ar fi arătat lucrurile aici, la noi…

— Crezi că acolo, la ei, acasă, sînt mai breji? Eu, una, drept să spun, n-aş da un băiat fercheş de la noi pe trei tinerei de ai lor, oricît ar fi ei de engleji! zise Maria Kondratievna cu dulceaţă în glas, însoţindu-şi probabil cuvintele cu o privire nespus de galeşă.

— Sînt gusturi şi gusturi…

— Dumneavoastră semănaţi însă a străin, da, da, chiar aşa, a străin de neam mare, mare de tot, nu mi-e ruşine s-o spun.

— Dacă vrei să ştii, toţi sînt nişte stricaţi – şi ai noştri, şi cei de acolo. Nişte secături, toţi, numai că străinii umblă cu cizme de lac, iar puşlamaua noastră pute a sărăcie şi nici măcar nu-i pasă… Poporul rus ar trebui bătut cu nuiele, aşa cum pe bună dreptate spunea ieri Fiodor Pavlovici, cu toate că şi el e nebun de legat, ca şi feciorii lui!

— Parcă ziceaţi ieri că aveţi foarte mult respect pentru Ivan Fiodorovici.

— Da, dar dumnealui m-a făcut lacheu puturos. Cine ştie ce-o fi crezînd că mocneşte în mine! Ei, să fi avut eu ceva parale în buzunar, de mult mi-aş fi luat tălpăşiţa! Dmitri Fiodorovici se poartă mai rău ca o slugă, e prost ca noaptea şi mai sărac ca un argat. Nu ştie să facă nimic, şi totuşi uite că are căutare. Poate că n-oi fi eu bun decît să stau la coada tigăii, dar dacă am noroc, aş putea să deschid la Moscova, undeva, pe Petrovka, un café-restaurant. Fiindcă ştiu să fac specialităţi, şi nu e nimeni la Moscova, doar dacă-i venit din străinătate, care să se priceapă să servească delicatese. Dmitri Fiodorovici e un coate-goale, dar, dacă l-ar provoca la duel pe cutare fecior de conte, să vezi că i s-ar da satisfacţie, şi te întreb, de ce ar fi el mai breaz? În primul rînd, e mai prost decît mine. Ce de bănet a irosit aşa, fără nici un rost!…

— Trebuie să fie tare frumos un duel! îşi dădu cu părerea Maria Kondratievna.

— De ce?

— Parcă te ia aşa cu fiori; ce curaj, mai ales cînd te gîndeşti că nişte ofiţeri tinerei stau faţă în faţă şi trag cu pistolul pentru vreo damă! Taman ca la panoramă. Ce păcat că domnişoarele n-au voie să privească, fiindcă, zău, grozav aş fi vrut să văd şi eu un duel!

— O fi frumos cînd eşti tu cel care ocheşte, dar cînd vezi un pistol aţintit drept spre mutra ta, parcă simţi că te cam ia cu călduri. O iei numaidecît din loc, Maria Kondratievna.

— Cum se poate?! Un om ca dumneavoastră?

Smerdeakov nu mai catadicsi să-i răspundă. După o clipă de tăcere, ghitara prinse a zbîrnîi din nou şi vocea în falset cîntă şi ultima strofă:

Chiar de-aş trage la edec,
De plecat tot am să plec,
Viaţa vesel să-mi petrec,
Cuib să-mi fac în capitală!
Jalea să mi-o-ngrop, amin!,
În veci să nu mai suspin!
În vecii vecilor, amin!

În momentul acela se întîmplă un lucru cu totul neprevăzut: Alioşa strănută. Perechea de pe bancă amuţi. Alioşa se ridică şi porni într-acolo. Era într-adevăr Smerdeakov – gătit foc, pomădat, frezat, cu ghete de lac. Ghitara zăcea alături de el, pe bancă. Partenera era Maria Kondratievna, fiica proprietăresei; îmbrăcată cu o rochie albastră cu o trenă de vreo doi arşini, fata părea destul de curăţică, deşi cam bucălată şi plină de pistrui pe faţă.

— Nu ştii, fratele meu Dmitri se întoarce curînd? întrebă Alioşa cît se poate de calm.

Smerdeakov se ridică într-o doară de pe locul lui; Maria Kondratievna făcu şi ea la fel.

— De unde vreţi să ştiu ce face Dmitri Fiodorovici? Mai zic, dacă eram paznicul dumnealui, dar nu sînt, răspunse agale şi răspicat Smerdeakov, pe un ton arogant.

— Te-am întrebat numai dacă ştii cumva, îl lămuri Alioşa.

— Nu ştiu nimic despre dumnealui şi nici nu sînt curios.

— Fratele meu mi-a spus că dumneata îl ţii la curent cu tot ce se petrece în casă şi că i-ai făgăduit să-l anunţi cînd o veni Agrafena Alexandrovna.

Imperturbabil, Smerdeakov ridică ochii spre el.

— Dar, mă iertaţi că vă întreb, cum aţi ajuns aici, fiindcă, după cîte ştiu, poarta e închisă cu zăvorul de mai bine de un ceas? îl iscodi el, privindu-l drept în ochi.

— Am sărit gardul dinspre ulicioară şi am intrat în chioşc. Sper că n-o să vă supăraţi?... adăugă Alioşa, întorcîndu-se către Maria Kondratievna. Trebuie neapărat să dau de fratele meu cît mai urgent.

— Vai, cum s-ar putea să ne supărăm pe dumneavoastră! protestă, izmenindu-se, Maria Kondratievna, măgulită de faptul că Alioşa binevoise să-i ceară scuze. Şi Dmitri Fiodorovici tot aşa vine în chioşc de cele mai multe ori, încît nici nu prindem de veste cînd soseşte.

— Nu ştiu unde să-l caut şi ţin foarte mult să-l văd. Poate ştii dumneata unde este. Te rog să mă crezi că e vorba de un lucru foarte important, mai ales pentru dînsul.

— Dumnealui nu ne spune niciodată nimic, ciripi Maria Kondratievna.

— Chiar aici, cînd vin la dumnealor, cum s-ar zice, ca la nişte vechi cunoştinţe, rosti feciorul, Dmitri Fiodorovici tabără pe capul meu şi caută să mă tragă de limbă, nu şi nu că să-i spun ce face boierul, cine vine şi cine pleacă de la dumnealui, şi dacă n-aş putea să-i mai dau şi alte noutăţi despre dînsul. De două ori chiar m-a ameninţat că mă omoară.

— Cum aşa? se miră Alioşa.

— Ce contează pentru dumnealui, cu firea pe care o are, după cum aţi binevoit, cred, să vă daţi seama şi dumneavoastră ieri! „Dacă, zice, o scap cumva din ochi pe Agrafena Alexandrovna şi se întîmplă să rămînă peste noapte la voi, tu eşti primul care o să mi-o plăteşti cu capul.“ Nici nu ştiţi ce frică mi-e de dumnealui că, de

nu mi-ar fi aşa frică, de mult ar fi trebuit să-l dau pe mîna autorităţilor. Dumnezeu ştie ce e-n stare să facă!

— Deunăzi i-a spus „Am să te pisez uite-aşa, ca-n piuliţă!“, întări Maria Kondratievna.

— Ce piuliţă? Astea-s vorbe în vînt… îi linişti Alioşa. Dacă aş şti cum să dau acum de dînsul, aş putea să-i pomenesc şi despre asta.

— Tot ce pot să vă spun, îşi luă inima în dinţi Smerdeakov, este că vin aici ca vechi prieten, că doar, nu-i aşa, sîntem vecini, altminteri ce rost ar avea? Pe de altă parte, aflaţi ca Ivan Fiodorovici m-a trimis dis-de-dimineaţă acasă la fratele dumnealui, în strada Ozernaia, aşa, cu mîna goală, fără nici un bilet, poruncindu-mi să-i spun lui Dmitri Fiodorovici să vină negreşit astăzi la restaurantul din piaţă, ca să ia masa împreună. M-am dus, dar nu l-am găsit acasă, deşi nu era decît ora opt. „A fost, dar s-a isprăvit“, m-au lămurit gazdele. Parc-ar fi înţeleşi între ei. Aşa că s-ar putea ca în momentul ăsta să fie la restaurant cu fratele dumnealui, fiindcă Ivan Fiodorovici n-a venit azi la masă, iar Fiodor Pavlovici a mîncat acum o oră şi s-a întins puţin ca să se odihnească. Dar vă rog din suflet să nu-i spuneţi că ştiţi ceva de la mine, nici măcar să nu-i pomeniţi numele meu, că dumnealui e-n stare să ia zilele unui om pentru nimica toată!

— Ivan l-a poftit vasăzică la restaurant? întrebă Alioşa precipitat.

— Da.

— La „Metropol“, în piaţă?

— Chiar aşa.

— Tot ce se poate! exclamă Alioşa, tulburat peste măsură. Îţi mulţumesc, Smerdeakov, mi-ai spus un lucru care mă interesa foarte mult, mă duc imediat acolo.

— Numai să nu mă daţi de gol! îi aminti din nou Smerdeakov.

— Fii pe pace, am să spun c-am intrat numai aşa, din întîmplare.

— Unde vă duceţi? Staţi să vă deschid poarta, strigă după el Maria Kondratievna.

— Pe aici e mai aproape, am să sar iarăşi gardul.

Vestea aflată îl răscolise adînc. Porni întins spre restaurant. Nu era, desigur, recomandabil să intre în local cu straiele lui monahale, putea însă foarte bine să întrebe de ei la intrare sau să-i roage să coboare o clipă. Dar în momentul cînd ajunse în dreptul localului, o fereastră se deschise dîndu-se de perete şi Ivan îi strigă jos, în stradă:

— Alioşa, n-ai putea să vii puţin pînă la mine? Ţi-aş fi foarte îndatorat…

— Cu dragă inimă, numai că nu ştiu dacă se cade să intru aşa cum sînt îmbrăcat.

— Sînt într-un separeu, aşteaptă-mă în pridvor, că vin să te iau…

O clipă mai tîrziu, Alioşa stătea la o masă lîngă fratele său. Ivan mînca singur.

III

Fraţii au prilejul să se cunoască mai îndeaproape

De fapt, masa ocupată de Ivan nu se afla într-un separeu, ci era aşezată în colţul de lîngă fereastră, despărţit de restul încăperii printr-un paravan; cei care şedeau acolo erau feriţi de orice privire indiscretă. Era prima sală de la intrare, unde se afla şi bufetul, instalat de-a lungul unui perete. Ospătarii forfoteau necontenit încolo şi-ncoace. Nu se zărea decît un singur consumator, un bătrînel, după aspect militar în rezervă, care-şi bea ceaiul într-un ungher. În schimb, celelalte saloane erau pline de freamătul obişnuit al localului, se auzeau ţipete, dopurile săreau pocnind zgomotos, bilele se ciocneau pe masa de biliard, orga vuia. Ivan, după cîte ştia Alioşa, nu punea aproape niciodată piciorul în restaurantul acela şi în general nu prea era amator de asemenea

locante; prin urmare, intrase acolo numai în speranţa că se va putea întîlni cu Dmitri, după cum îi trimisese vorbă. Însă Dmitri nu venise.

— Să-ţi comand o ciorbă de peşte sau altceva, doar nu trăieşti numai cu ceai! zise Ivan, care părea cît se poate de încîntat că izbutise să pună mîna pe Alioşa. Tocmai isprăvise de mîncat şi-şi sorbea ceaiul.

— Aş lua o ciorbă de peşte, şi pe urmă un ceai, mi-e o foame de lup, primi cu bucurie Alioşa.

— Dar nişte dulceaţă de vişine nu vrei? Am văzut că au la bufet. Ţi-aduci aminte ce mult îţi plăcea dulceaţa de vişine cînd erai mic, la Polenov?

— N-ai uitat? Bine, să-mi aducă dacă vrei tu, şi acum tot aşa de mult îmi place.

Ivan sună şi ceru ospătarului o ciorbă, un ceai şi dulceaţă.

— N-am uitat nimic, Alioşa, te ţin minte copil pînă pe la vreo unsprezece ani – eu mergeam atunci pe cincisprezece. La vîrsta aceea, cu patru ani diferenţă între noi, de obicei, fraţii nu izbutesc să fie prea apropiaţi unul de altul. Nici nu ştiu măcar dacă mi-erai cumva drag pe atunci. Pe urmă, în primii ani, după ce am plecat la Moscova, am şi uitat de tine. Mai tîrziu, cînd ai venit şi tu acolo, mi se pare că ne-am întîlnit o singură dată, nici nu mai ştiu unde. Şi acum, uite, sînt mai bine de trei luni de cînd am sosit aici şi pînă astăzi n-am schimbat un cuvînt. Mîine e vorba să plec iarăşi şi, în timp ce şedeam aici, mă gîndeam: „Cum aş face să dau de el ca să-mi iau rămas-bun?“. Şi chiar în momentul acela te-am văzut trecînd.

— Ţineai chiar aşa de mult să mă vezi?

— Mult de tot; aş vrea să te cunosc în sfîrşit şi să-ţi dau şi ţie prilejul să mă cunoşti. Şi după asta să ne luăm rămas-bun. După mine, cel mai bun lucru este să faci cunoştinţă cu un om înainte de despărţire. Să nu crezi că n-am observat în aceste trei luni cum mă urmăreai tot timpul cu privirile, simţeam mereu în ochii tăi că aştepţi ceva. E tocmai ceea ce mă scoate din fire, de aceea nici n-am căutat să mă apropii de tine. Pînă la urmă cred că am învăţat

să te stimez, „puştiul ăsta, mi-am zis eu, e un om tare“, ia aminte la ce-ţi spun, să ştii că vorbesc foarte serios, deşi cu rîsul pe buze. Eşti tare, nu-i aşa? Îmi plac oamenii tari, indiferent de domeniul în care şi-ar exercita tăria lor de caracter, chiar dacă nu sînt decît nişte băieţandri ca tine. Privirea ta, în care se simţea o continuă aşteptare, nu m-a îndepărtat, dimpotrivă, cu timpul mi-a trezit simpatia… Am impresia că ţii la mine, deşi nu văd de ce, Alioşa…

— Într-adevăr, mi-eşti drag, Ivan. Ştii ce spune Dmitri: „Ivan este tăcut ca un mormînt“. Iar eu spun: Ivan este o enigmă. Şi pînă în clipa de faţă ai rămas o enigmă pentru mine, deşi am înţeles o mulţime de lucruri. Păcat numai că nu le-am înţeles decît azi-dimineaţă!

— Ce anume? întrebă rîzînd Ivan.

— N-ai să te superi? zîmbi la rîndul său Alioşa.

— Spune!

— Mi-am dat seama că eşti tot atît de necopt ca oricare tînăr la douăzeci şi trei de ani, un băieţaş care abia a deschis ochii pe lume, naiv şi cuminte, un pui de om cu caşul la gură, un copil! Sper că nu te-am supărat prea tare?…

— Dimpotrivă, e o coincidenţă într-adevăr uluitoare! exclamă vesel şi cu însufleţire Ivan. Închipuieşte-ţi că după întrevederea de azi-dimineaţă, ştii, atunci cînd am fost la dînsa, tot timpul m-am gîndit numai la asta, la naivitatea mea de copil cu caşul la gură, la lipsa de experienţă tipică pentru un tînăr de douăzeci şi trei de ani! Exact cuvintele cu care ai început tu, ca şi cum mi-ai fi ghicit gîndurile. Ştii ce-mi spuneam adineaori, stînd aici? Dacă n-aş avea încredere în viaţă, dacă mi-aş pierde credinţa în femeia iubită, în existenţa ordinii universale, dacă m-aş convinge că totul nu este decît un haos blestemat şi fără nici o noimă, poate chiar diabolic, de ar fi să sufăr cele mai cumplite dezamăgiri ce se pot abate asupra unui om, eu tot aş mai fi dornic să trăiesc, fiindcă, odată ce mi-am lipit buzele de cupa vieţii, nu m-aş îndura s-o smulg de la gură pînă n-aş deşerta-o pînă la fund! Cînd am să ajung la treizeci de ani, probabil, am să lepăd cupa din mînă, chiar dacă n-am s-o golesc pînă la fund, am să mă dau foarte frumos deoparte şi am să

mă duc… nici eu nu ştiu unde. Dar pînă atunci – sînt sigur de asta – tinereţea mea va reuşi să treacă peste orice – şi peste dezamăgiri, şi peste dezgustul de viaţă. M-am întrebat de multe ori: există, oare, pe lume o deznădejde atît de covîrşitoare, încît să înăbuşe cu desăvîrşire în mine pofta asta turbată de viaţă, de care poate ar trebui chiar să-mi fie ruşine? Şi am hotărît în sinea mea că nu există, cel puţin pînă la treizeci de ani, fiindcă după aceea mi se pare că nici eu n-o să mai am chef să trăiesc. Sînt unii moralişti – mai toţi, nişte mucoşi atinşi de ftizie, şi mai cu seamă poeţii – care s-au găsit să condamne pofta asta de viaţă, numind-o „ticăloasă“. Se prea poate să fie o trăsătură caracteristică pentru cei din neamul Karamazovilor, pe care, desigur, o ai şi tu, dar nu înţeleg de ce trebuie să fie neapărat „ticăloasă“… Cîtă forţă centripetă mai are încă planeta noastră, Alioşa! Vreau să trăiesc şi am să trăiesc chiar în pofida oricărei logici! Să zicem că n-aş crede în existenţa ordinii universale, şi totuşi, uite, mi-s dragi mugurii cleioşi ce se deschid primăvara, mi-e drag cerul albastru, mi-s dragi unii oameni, deşi – mă crezi? – nici măcar nu-mi dau seama de ce mă atrag, mi-e drag uneori eroismul omenesc, virtute în care poate de mult am încetat să mai cred, dar pe care în adîncul meu, o cinstesc totuşi ca pe o amintire. Uite că ţi s-a adus ciorba, poftă bună! Aşa-i că-i gustoasă? Se pricep s-o prepare. Am de gînd să călătoresc prin Europa, Alioşa. Vreau să plec de aici; ştiu că mă duc într-un cimitir, dar nu pot să-ţi spun cît îl iubesc şi ce înseamnă pentru mine cimitirul ăsta! Atîţia răposaţi dragi zac în pămînt acolo, fiecare piatră de mormînt vorbeşte despre o viaţă apusă ca o flacără ce s-a stins, despre credinţa pătimaşă în eroismul lor, despre lupta pe care au purtat-o în numele adevărului şi al ştiinţei lor! Parcă mă şi văd cum am să cad în genunchi şi-am să sărut pietrele, stropindu-le cu lacrimi, deşi în inima mea sînt convins că nu-i decît un cimitir, şi nimic mai mult. Nu vor fi lacrimi de disperare, fiindcă, vărsîndu-le, mă voi simţi fericit. Mă va cuprinde înduioşarea care va fi o voluptate pentru mine. Mi-s dragi mugurii cleioşi ce se deschid primăvara, cerul albastru, asta este! Nu mai e vorba de raţiune sau de logică – iubeşti cu toate măruntaiele şi cu tot sufletul tău, îţi

iubeşti clocotul primei tinereţi... Pricepi ceva din toată poliloghia asta, Aleoşka, sau nu pricepi nici o iotă? îl întrebă brusc Ivan, rîzînd.

— Te înţeleg foarte bine, Ivan; simţi nevoia să iubeşti cu toată fiinţa şi cu tot sufletul tău, aşa cum tu însuţi ai spus atît de frumos, şi mă bucur grozav că ai asemenea poftă de viaţă! exclamă Alioşa. Cred că toată lumea trebuie să iubească viaţa mai presus de orice.

— Să iubeşti viaţa mai mult chiar decît rostul ei?

— Negreşit, s-o iubeşti mai presus decît logica, precum singur ai spus, chiar în pofida logicii, căci numai aşa ai să-i înţelegi rostul. De mult mi se năzărea asta. Menirea ta, Ivan, este pe jumătate împlinită, ai reuşit să duci la bun sfîrşit o parte din ea: ţi-e drag să trăieşti! Acum nu-ţi mai rămîne decît să te îngrijeşti de cealaltă jumătate şi eşti salvat.

— Şi tu vrei acum să salvezi neapărat cealaltă jumătate? Dar, cel puţin aşa mi se pare, nu m-am dat încă învins. Şi în ce constă cealaltă jumătate, cum zici tu?

— În faptul că trebuie să-i sculăm din morţi pe cei care poate nici n-au murit cu adevărat. Vrei să-mi torni puţin ceai? Îmi pare bine că putem sta de vorbă în sfîrşit.

— După cîte văd, eşti în vervă. Îmi plac grozav *les professions de foi*[1] ale unor novici... aşa, ca tine. Eşti un om tare, Alexei! E adevărat c-ai de gînd să pleci de la mănăstire?

— Da. Bătrînul vrea să mă trimită în lume.

— Prin urmare, s-ar putea să ne mai întîlnim din nou pe la treizeci de ani, cînd am de gînd să dau la o parte încetul cu încetul cupa. Tata, în schimb, n-o să se îndure să renunţe la ea nici la şaptezeci de ani – mi-a spus-o cu gura lui, şi încă foarte serios, cu toate că de obicei îi place să facă pe bufonul. S-a înşurubat în senzualitatea lui, ca şi cum ar fi încremenit pe un soclu de piatră... Am impresia, de altfel, că după treizeci de ani nici nu-ţi mai rămîne altă resursă decît senzualitatea... Dar s-o duci pînă la şaptezeci de ani, pe drept cuvînt te apucă jalea! Mai bine să te opreşti la treizeci, cel puţin aşa mai păstrezi „o umbră de nobleţe“ şi te poţi amăgi singur. Nu l-ai văzut cumva pe Dmitri azi?

— Nu, nu l-am văzut, în schimb m-am întîlnit cu Smerdeakov. Şi Alioşa îi povesti în treacăt, dar destul de amănunţit, întîlnirea lui cu Smerdeakov. Ivan îl asculta posomorît, ba chiar insistă să repete unele lucruri. M-a rugat să nu-i pomenesc lui Dmitri că mi-ar fi spus ceva, încheie Alioşa. Ivan se încruntă şi căzu pe gînduri. De ce te-ai întunecat aşa? Din pricina lui Smerdeakov? îl întrebă Alioşa.

— Da. Să-l ia dracu'! Voiam într-adevăr să-l văd pe Dmitri, dar acum nu mai am nici un chef... răspunse Ivan în silă.

— Şi vrei să pleci chiar atît de curînd?

— Da.

— Şi cum rămîne cu tata, cu Dmitri? Ce sfîrşit o să aibă zavistia asta dintre ei? întrebă neliniştit Alioşa.

— Mereu aceeaşi litanie! Ce mă interesează pe mine? Ori poate crezi că m-a pus cineva să-l păzesc pe fratele meu Dmitri? i-o reteză iritat Ivan, dar numaidecît după aceea adăugă zîmbind cu amărăciune: Aşa cum i-a răspuns Cain lui Dumnezeu cînd l-a întrebat despre fratele lui ucis. Probabil că la acelaşi lucru te-ai gîndit şi tu în clipa asta, nu? Dar ce naiba, doar n-o să rămîn aici să-l supraveghez?! Am isprăvit tot ce am avut de făcut şi acum plec. Nu cumva îţi închipui c-aş fi gelos pe Dmitri, că în aceste trei luni n-am căutat decît să i-o suflu pe aleasa inimii sale, Katerina Ivanovna? La naiba, aveam destule altele pe cap! Acum, c-am terminat, plec. Ai văzut şi tu c-am încheiat, ai fost acolo de faţă.

— Cînd? Adineaori, la Katerina Ivanovna?

— Da, m-am descotorosit cît ai bate din palme. Ei şi? Ce-mi pasă mie de Dmitri? N-are nici un amestec aici. Aveam socotelile mele cu Katerina Ivanovna. Ştii şi tu doar că Dmitri s-a purtat tot timpul ca şi cum am fi fost complici în treaba asta. Din partea mea, nu i-am cerut nimic, el singur mi-a încredinţat-o solemn, împreună cu binecuvîntarea lui. Aşa-i că-ţi vine să rîzi? Nu, Alioşa, nu, nici nu poţi să-ţi închipui ce uşurat mă simt acum! Adineaori, stînd aici la masă – mă crezi? – mi-a venit chef să comand şampanie, ca să sărbătoresc cel dintîi ceas de libertate. Ptiu, după o jumătate de an, să mă văd, aşa, deodată, scăpat de toate! Nici n-aş fi bănuit ieri că ajunge numai să vrei, ca să isprăveşti, fără să te coste nimic...

— Vorbeşti despre dragostea ta, Ivan?

— Despre dragostea mea, dacă ţii neapărat. Da, m-am îndrăgostit de o fată, o domnişoară de la pension. Cît m-am chinuit lîngă ea şi cît m-a chinuit ea pe mine! Şi deodată, cum şedeam aşa lîngă ea... totul s-a spulberat. Acum cîteva ceasuri am vorbit ca din carte, dar pe urmă, cînd am ieşit afară, mi-a venit să rîd, nu ştiu dacă mă crezi? Da, da, poţi să mă crezi pe cuvînt.

— Şi acum văd că mi-o spui cu atîta veselie, observă Alioşa, cercetînd chipul fratelui său, care într-adevăr se luminase deodată.

— De unde să fi ştiut că n-o iubeam deloc, dar deloc? He-he! Şi acum mi-am dat seama că n-o iubesc! Şi totuşi, muream după ea, atît de mult îmi plăcea! Chiar adineaori, în timp ce-mi rosteam discursul, îmi plăcea grozav. Ca să-ţi spun drept, îmi place şi acum, însă nu mi-a fost greu s-o părăsesc. Sau te gîndeşti poate că mă laud?

— Nu. Dar cine ştie dacă va fi fost o dragoste adevărată!

— Aleoşka, rîse Ivan, ce te pricepi tu la dragoste ca să vorbeşti despre ea?! Zău, nu-ţi şade bine! Dar ce ieşire ai avut adineaori! Vai! Am uitat să te pup pentru asta... Cît m-a canonit! Cu adevărat mi-am pierdut vremea admirîndu-i istericalele... Of, ştia dumneaei c-o iubesc! Pe mine mă iubea, nu pe Dmitri, sublinie vesel Ivan. Pentru Dmitri n-are decît o atracţie morbidă, isterică. Tot ce i-am spus deunăzi este perfect adevărat. Numai că, vezi tu, o să treacă poate cincisprezece sau douăzeci de ani pînă o să-şi dea seama că nu e cîtuşi de puţin îndrăgostită de Dmitri, că mă iubeşte numai pe mine, omul pe care nu face decît să-l chinuiască. S-ar putea totuşi ca să nu-şi dea seama niciodată de asta, cu toată lecţia pe care i-am servit-o azi. Şi atunci e mai bine aşa: să mă scol şi să plec o dată pentru totdeauna. Ce-o fi făcînd acum? Spune-mi, ce s-a mai întîmplat după plecarea mea?

Alioşa îi vorbi despre criza de nervi a Katerinei Ivanovna; îi povesti cum avusese un atac subit, pierzîndu-şi cunoştinţa, fiind şi acuma încă în delir.

— Nu cumva te-o fi minţit Hohlakova?

— N-aş crede.

— Trebuie să aflăm ce-i cu ea. De altfel, nimeni încă, după cîte ştiu, n-a murit dintr-o criză de isterie. Ce ţi-e şi cu istericalele astea! Cred că Dumnezeu, în marea lui bunătate, anume i le-a hărăzit femeii. Nu, n-am să mai trec pe acolo. La ce să mă amestec iar?

— Şi totuşi adineaori i-ai spus că nu te-a iubit niciodată.

— Într-adins am făcut-o, Aleoşka! Am să comand şampanie, vreau să ciocnim pentru eliberarea mea. Nici nu ştii ce fericit sînt!

— Lasă frate, mai bine nu... se împotrivi Alioşa. Şi aşa nu prea mă simt în apele mele.

— Văd eu că eşti abătut de cîtăva vreme.

— Şi ai de gînd să pleci chiar mîine dimineaţă?

— Dimineaţă? N-am spus că plec de dimineaţă... Adică, cine ştie, poate că aşa o să fac... Dacă vrei să mă crezi, am luat astăzi masa aici numai ca să nu mănînc între patru ochi cu bătrînul, atîta m-a scîrbit. Mi-aş fi luat eu de mult tălpăşiţa. Dar de ce te nelinişteşte plecarea mea? Mai avem încă timp berechet pînă atunci. O eternitate întreagă, nemurirea!

— Ce fel de eternitate dacă pleci mîine!

— Ei şi, ce-are a face? spuse rîzînd Ivan. O să avem destulă vreme ca să ne spunem tot ce avem de spus, doar pentru asta sîntem aici! Ce te uiţi aşa mirat la mine? Răspunde: pentru ce crezi că ne aflăm aici? Ca să vorbim despre dragostea mea pentru Katerina Ivanovna, despre babacul sau despre Dmitri? Despre străinătate? Despre situaţia fatală a Rusiei? Ori despre împăratul Napoleon? Pentru asta, da?

— Bineînţeles că nu.

— Prin urmare, îţi dai şi tu seama că nu pentru asta. Fiecare cu ale lui; noi, ăştia, copilandrii cu caşul la gură, trebuie să rezolvăm în primul rînd problemele externe, asta-i grija noastră cea mai mare. În clipa de faţă tot tineretul rus nu face decît să discute asemenea probleme. Aşa cum oamenii vîrstnici nu sînt preocupaţi decît de chestiunile practice! Ia spune-mi, de ce ai fost tot timpul cu ochii pe mine trei luni de zile? Nu ca să mă iscodeşti? Ca şi cum ai fi vrut să mă întrebi: „Crezi, oare, în ceva sau nu crezi în nimic?“. Asta voiau să spună privirile pe care mi le-ai aruncat în aceste trei

luni, Alexei Fiodorovici, nu-i aşa?

Alioşa zîmbi:

— Fie şi aşa. Nu cumva rîzi de mine acum?

— Să rîd de tine? Cum aş putea să-mi necăjesc frăţiorul, care trei luni de zile încheiate m-a privit întruna, ca şi cum ar fi aşteptat ceva din partea mea. Uită-te în ochii mei, Alioşa, şi eu sînt tot un puşti, un copilandru care abia a deschis ochii, ca şi tine, atîta doar că eu nu sînt novice. Ce crezi tu că fac azi băieţii de o vîrstă cu noi în Rusia? Sau cel puţin unii dintre ei? Să luăm, bunăoară, cîrciuma asta infectă; se strîng cu toţii aici şi se aşază în cîte un colţ. Nu se cunosc între ei şi, după ce vor ieşi din local, timp de patruzeci de ani după aceea nu vor mai şti nimic unul despre altul. Ei şi? În jurul căror lucruri se învîrt discuţiile pe care le poartă de cîte ori au o clipă de răgaz, aici, în cîrciumă? Numai şi numai în jurul unor probleme de importanţă universală: „Ce părere aveţi despre existenţa lui Dumnezeu? Dar despre nemurire?“. Iar cei care nu cred în Dumnezeu vor discuta, la rîndul lor, despre socialism şi despre anarhism, despre transformarea lumii după un nou calapod, ceea ce, în definitiv, e cam acelaşi lucru, problemele sînt aceleaşi în fond, numai că sînt privite dintr-un alt punct de vedere. În zilele noastre, un număr infinit de tineri ruşi, care mai de care mai originali, nu fac altceva decît să dezbată asemenea chestiuni. Nu este aşa?

— Da, pentru adevăraţii ruşi, existenţa lui Dumnezeu sau nemurirea sufletului, sau, aşa cum spui tu, aceleaşi probleme privite dintr-un alt punct de vedere, toate acestea sînt probleme esenţiale şi e normal să fie aşa, rosti Alioşa, privindu-şi fratele cu surîsul lui blajin şi parcă întrebător.

— Ascultă, Alioşa, a fi rus nu înseamnă totdeauna a fi deştept; îţi spun, nu există ceva mai stupid decît preocupările adolescenţilor ruşi din zilele noastre. Pe unul dintre ei, eu îl iubesc însă din toată inima!

— Ce bine ai adus-o din condei! rosti Alioşa rîzînd.

— Hai, spune, porunceşte, cu ce să încep: cu Dumnezeu? Există Dumnezeu ori nu există?

— Începe cu ce vrei, chiar şi cu „celălalt punct de vedere“. Ieri, acasă, la tata, parcă mi-aduc aminte, ai declarat că nu există. Alioşa îl scrută mai adînc cu privirea.

— Ieri voiam numai să te necăjesc, pentru că vedeam cum îţi scăpărau ochişorii. Dar acum nu mă dau în lături de la o discuţie serioasă. Doresc să mă apropii de tine, Alioşa. Vezi tu, eu nu am prieteni şi caut pe cît pot să mi-i fac. Ce-ai zice dacă totuşi aş admite existenţa lui Dumnezeu? (Ivan rîse.) Nu ţi-ai fi închipuit una ca asta, nu-i aşa?

— Bineînţeles, dacă nu cumva glumeşti şi de astă dată.

— Glumesc! Ieri, în chilia stareţului tău, tot aşa mi s-a spus: că glumesc. Vezi, dragul meu, în secolul al optsprezecelea, un bătrîn învechit în rele a declarat că dacă Dumnezeu n-ar exista, ar trebui inventat, *s'il n'existait pas Dieu, il faudrait l'inventer*. Şi, într-adevăr, omul este acela care l-a născocit pe Dumnezeu. Surprinzător, aş zice chiar miraculos, nu este însă faptul că Dumnezeu există, ci miracolul constă tocmai în aceea că ideea necesităţii unui Dumnezeu – idee atît de sfîntă, de emoţionantă şi plină de înţelepciune şi care nu poate decît să-i facă cinste omului – s-a putut înfiripa în căpăţîna unei fiare sălbatice şi crude ca el. În ceea ce mă priveşte, am renunţat de mult să mă mai gîndesc dacă în realitate omul este cel care l-a creat pe Dumnezeu sau Dumnezeu este cel care l-a creat pe om! Bineînţeles, n-am să mă apuc să inventariez acum toate axiomele actuale pe care tineretul rus le-a scos prin deducţie din ipotezele europene, căci ceea ce-n Europa este o simplă ipoteză la noi devine numaidecît axiomă, şi nu numai pentru tineretul rus, ci chiar şi pentru profesorii săi, care de cele mai multe ori sînt tot nişte adolescenţi. Voi trece deci peste toate aceste ipoteze. De fapt, care este problema care ne interesează? Să-ţi dezvălui în cel mai scurt timp cine sînt, mai exact ce fel de om sînt, ce cred şi ce năzuinţe am, nu-i aşa? Drept care îţi declar de la bun început că admit existenţa lui Dumnezeu, o admit pur şi simplu, fără nici un fel de complicaţii. Cu o singură rezervă totuşi: dacă Dumnezeu există şi a creat într-adevăr pămîntul, atunci fără îndoială că l-a plăsmuit după legile

geometriei euclidiene, sădind totodată în mintea omului noţiunea de spaţiu în trei dimensiuni. Cu toate acestea, s-au găsit şi se mai găsesc încă şi azi geometri şi filosofi, unii chiar străluciţi, care pun la îndoială faptul că universul nostru sau, mai bine zis, întreaga creaţie ar fi fost alcătuită după principiile geometriei euclidiene; aceştia presupun, bunăoară, că două linii paralele care – după Euclid – nu se întîlnesc niciodată pe pămînt, ajung totuşi să se întîlnească undeva în infinit. În ceea ce mă priveşte, dragul meu, consider că, din moment ce nici atîta lucru nu sînt în stare să pricep, ce rost mai are atunci să vorbesc despre Dumnezeu? Mărturisesc cu toată umilinţa că nu mă simt capabil să rezolv probleme de felul acesta; spiritul meu euclidian, realist, refuză să caute soluţia unor probleme care nu au nimic de-a face cu lumea asta. Şi tot aşa te sfătuiesc şi pe tine, dragul meu Alioşa, să nu-ţi frămînţi în zadar mintea cu asemenea şarade şi mai ales să nu-ţi pui niciodată întrebarea dacă Dumnezeu există sau nu. Sînt lucruri ce depăşesc posibilităţile unei inteligenţe înzestrate iniţial să conceapă spaţiul în trei dimensiuni. Aşadar, cum spuneam, admit existenţa lui Dumnezeu; o admit cu dragă inimă, după cum îi admit deopotrivă înţelepciunea, ca şi finalitatea lui, care ne este cu desăvîrşire necunoscută; cred în ordinea, în sensul vieţii, cred în armonia eternă, cu care – zice-se – ne vom contopi cîndva, cred în cuvîntul spre care tinde întregul univers şi care, fiind el însuşi Dumnezeu, este în acelaşi timp aspiraţia către dumnezeire, cred în toate cîte mai sînt, chiar şi în infinit. Ce puzderie de cuvinte s-au făurit ca să exprime toate astea! Pe cît se pare, sînt pe calea cea bună, nu-i aşa? Şi acum închipuieşte-ţi că, în ultimă instanţă, eu nu accept totuşi lumea asta a lui Dumnezeu în finalitatea ei, n-o accept, deşi ştiu că există; pur şi simplu n-o admit. Nu spun că nu-l accept pe Dumnezeu, înţelege-mă, ci nu accept lumea plăsmuită de el, această creaţie divină, şi nici prin gînd nu mi-ar trece c-am s-o pot accepta vreodată. În privinţa asta am o rezervă: cred ca un prunc nevinovat că suferinţele se vor tămădui şi vor pieri fără urmă, că toată farsa asta penibilă a contradicţiilor umane se va spulbera ca un deplorabil miraj, ca o născocire meschină a minţii

nevolnice şi mici cît un atom, a spiritului său euclidian; în fine, că în clipa deznodămîntului, în momentul suprem, cînd armonia eternă se va statornici în sfîrşit peste tot, se va petrece, va ieşi la lumină ceva atît de extraordinar, încît toate inimile vor dobîndi împăcarea, toate revoltele vor fi astîmpărate, toate crimele, ispăşite şi tot sîngele pe care l-au vărsat oamenii, răscumpărat, şi atunci vom ajunge poate nu numai să iertăm, dar să şi găsim o justificare pentru tot ce se întîmplă pe faţa pămîntului! Să iasă la lumină lucrul acesta extraordinar şi să se statornicească, n-are decît! Oricum ar fi, eu nu accept – şi nici nu vreau să accept – acel ceva! Chiar dacă două linii paralele vor ajunge să se întîlnească la un moment dat, chiar dacă am să văd cu ochii mei lucrul acesta şi, văzîndu-l, am să recunosc spunînd că-i adevărat, n-am să-l accept totuşi în sinea mea. Şi acum ştii cine sînt eu, Alioşa, şi care-i teza mea. Ţi-am vorbit cît se poate de serios. Anume am început discuţia într-un mod cu totul absurd, dar pînă la urmă am ajuns la spovedanie, şi pe tine asta te interesa. Nu te aşteptai să-ţi vorbesc despre Dumnezeu, ţineai numai să afli în ce anume crede scumpul tău frate. Şi, precum vezi, ţi-am spus.

Încheind această lungă tiradă, Ivan se arătă cuprins de o emoţie pe cît de puternică, pe atît de neaşteptată.

— Şi pentru ce zici c-ai început discuţia „într-un mod cu totul absurd“? întrebă Alioşa, privindu-l îngîndurat.

— În primul rînd ca să nu dezmint firea mea rusească: discuţiile care se poartă la noi în jurul acestui subiect sînt în genere pur şi simplu absurde. În al doilea rînd, cu cît un lucru e mai absurd, cu atît are mai multe şanse să se apropie de fondul unei probleme. Cu cît e mai absurd, cu atît este mai evident. Absurditatea este simplă şt concisă, în timp ce inteligenţa recurge la tot felul de subterfugii şi ascunzişuri. Inteligenţa este vicleană, iar absurditatea – sinceră şi naivă. Adineaori, bunăoară, mărturisindu-ţi disperarea mea, cu cît am căutat să ţi-o arăt în toată absurditatea ei, cu atît am fost parcă mai cîştigat.

— Pot să-mi explici şi mie de ce „nu accepţi lumea aceasta“? îl întrebă Alioşa.

— Fireşte, nu-i nici un secret la mijloc, aici chiar intenţionam să ajung. Frăţiorul meu drag, să ştii că nu vreau nici să te corup, nici să-ţi zdruncin cumva convingerile, dimpotrivă, poate că dorinţa mea este să mă lecuiesc prin tine.

Pe buzele lui Ivan înflori deodată un zîmbet de copilaş cuminte. Niciodată pînă atunci Alioşa nu-l văzuse zîmbind aşa.

IV

Răzvrătirea

— Trebuie să-ţi mai mărturisesc ceva, urmă Ivan. Eu n-am putut niciodată să pricep cum e posibil să-ţi iubeşti aproapele. Fiindcă, cel puţin aşa mi se pare mie, tocmai pe acela care-ţi este mai apropiat nu poţi să-l iubeşti decît, cine ştie, doar aşa, de la distanţă. Am citit undeva despre Ioan cel Milostiv, un sfînt, că, venind la el într-o zi un ins flămînd şi rebegit de frig şi rugîndu-l să-l lase să se încălzească, sfîntul l-a culcat cu el în pat şi, îmbrăţişîndu-l, i-a suflat în gura puturoasă, fiindcă bietul om pătimea de nu ştiu ce boală cumplită. Ei, uite, eu sînt convins că toate faptele astea săvîrşite de sfînt pornesc dintr-o înclinaţie morbidă, un fel de isterie, că el n-a fost sincer, dragostea lui fiind dictată de datorie, o penitenţă pe care şi-a impus-o singur. Nu poţi iubi un om decît dacă-şi ascunde faţa; e destul să-i vezi chipul ca dragostea să dispară pe loc.

— Ştiu, fiindcă ne-a vorbit şi părintele Zosima despre asta, şi nu numai o dată, observă Alioşa; de multe ori, zicea dînsul, înfăţişarea e o piedică în calea dragostei faţă de semeni, mai ales pentru aceia care n-au ajuns încă să cunoască viaţa. Există totuşi pe lume atîta dragoste, Ivan, şi dragostea asta, ştiu bine, se apropie foarte mult de cea a lui Hristos, te rog să mă crezi pe cuvînt…

— Eu, ca să-ţi spun drept, n-am cunoscut încă şi nici nu pot să

pricep aşa ceva – şi ca mine sînt mulţi. Se pune întrebarea dacă asta se datorează unor deficienţe înnăscute sau e ceva inerent firii omeneşti. După mine, dragostea creştinească faţă de aproape este un miracol imposibil pe pămînt. Hristos a fost Dumnezeu. Adică ceea ce nu sîntem noi. Să presupunem, de pildă, că eu aş avea o suferinţă adîncă; nimeni altul însă n-o să-şi poată da seama vreodată cît sufăr, pentru că este altul, nu eu, şi, în afară de asta, foarte rar întîlneşti un om care să admită că semenul lui poate fi un martir (ca şi cum ar fi cine ştie ce titlu de nobleţe!). Şi ştii de ce nu vrea să admită? Pentru simplul motiv că miros urît sau mutra mea i se pare stupidă, ori pentru că odată, nu mai ştiu cînd, l-am călcat pe picior. Şi apoi, sînt suferinţe şi suferinţe: o suferinţă umilitoare şi degradantă, cum ar fi, de pildă, foamea, poate mai degrabă să trezească mila cuiva; dacă însă suferinţa mea este de un ordin superior, bunăoară dacă, să zicem, aş avea de pătimit pentru o idee, prea puţini ar fi dispuşi să-i dea crezămînt decît doar în cazuri extrem de rare, pentru că, uitîndu-se la mine, ar constata că n-am înfăţişarea pe care, după părerea lor, ar trebui s-o aibă omul sortit să sufere în numele unei idei. Şi le este de ajuns ca să-mi retragă pe loc bunăvoinţa lor, şi fii sigur că n-o fac din răutate; nu, cîtuşi de puţin! De aceea, cred eu, cerşetorii şi, mai ales, boierii scăpătaţi n-ar trebui să scoată niciodată capul în lume, mulţumindu-se să ceară de pomană prin gazete. Teoretic, fireşte, poţi să-ţi iubeşti aproapele, dar numai aşa, de la distanţă, niciodată însă cînd e-n preajma ta. Dacă totul pe lume s-ar petrece ca pe scenă, ca într-un balet unde milogii apar costumaţi în zdrenţe pitoreşti de mătase şi dantele rupte, cerşind cu cea mai desăvîrşită graţie, atunci ai putea cel puţin să-i admiri. Să-i admiri, însă nu să-i şi iubeşti. Dar cred că m-am cam întins la vorbă. Ţineam oricum să-ţi împărtăşesc punctul meu de vedere. Aş fi vrut să-ţi vorbesc despre suferinţa omenească în genere, dar poate că-i mai bine să ne limităm la suferinţele copiilor. În felul acesta, argumentaţia mea o să se reducă, probabil, cam la o zecime din ceea ce ar fi trebuit să fie, dar e mai bine totuşi să ne oprim numai asupra copiilor. Este în dezavantajul meu, bineînţeles, dar n-are a face. În

primul rînd, copiii îţi sînt oricum dragi, chiar dacă-i ai tot timpul lîngă tine, chiar dacă-s nespălaţi sau urîţi (deşi mi se pare că nu există copii urîţi). Şi pe urmă nu-mi face plăcere să vorbesc despre adulţi nu numai pentru că sînt respingători şi nu merită să fie iubiţi, dar şi pentru că apasă asupra lor un păcat: acela de a fi muşcat din mărul oprit, de a fi ajuns astfel să cunoască binele şi răul. Aş spune că şi astăzi încă se mai înfruptă din mărul oprit. Pe cînd copilaşii n-au apucat să se înfrupte din el şi deocamdată nu au nici un păcat. Ţie îţi plac copiii, Alioşa? Ştiu că-ţi plac şi sînt convins că mă înţelegi de ce nu vreau să-ţi vorbesc decît despre ei. Şi dacă suferă atît de crunt pe lumea asta, este pentru că sînt sortiţi, probabil, să ispăşească păcatele săvîrşite de părinţii lor, atunci cînd au muşcat din măr; aceasta e doar o explicaţie metafizică, pentru care sufletul unui pămîntean nu poate avea nici o înţelegere. Nu se poate ca un nevinovat – un biet prunc neprihănit! – să sufere pentru alţii. N-o să-ţi vină poate să crezi, Alioşa, dar să ştii că-mi sînt nespus de dragi copiii. Să observi că tocmai oamenii cruzi, pătimaşi, sîngeroşi, ca de-alde noi, ăştia din neamul Karamazovilor, iubesc uneori din toată inima copiii. Vezi tu, copiii, cît sînt încă prunci, adică pînă pe la vreo şapte ani, bunăoară, se deosebesc teribil de oameni: parcă ar fi nişte fiinţe complet diferite, înzestrate cu altă fire. Am cunoscut cîndva un tîlhar care asasinase familii întregi de-a lungul carierei sale, pătrunzînd pe furiş noaptea prin case ca să jefuiască şi care, printre alte victime, înjunghiase şi cîţiva copii. Curios e însă că, la puşcărie, prinsese dragoste de ei. Tot timpul nu făcea decît să stea la fereastră şi să se uite la copiii care se jucau prin curtea închisorii. Ba chiar îl obişnuise pe unul dintre ei – un prichindel, uite, atîtica – să se apropie de ferestruica lui, cu timpul piciul ajungînd să se împrietenească cu el... Tu nu ştii pentru ce îţi spun toate astea, Alioşa? Mă doare capul îngrozitor şi nu ştiu de ce mă simt atît de deprimat...

— Ai un aer ciudat, se nelinişti Alioşa, parcă nu eşti în apele tale.

— Nu demult, la Moscova, un bulgar mi-a vorbit, urmă Ivan

Fiodorovici fără să-i dea ascultare fratelui său, despre atrocităţile săvîrşite de turci şi cerchezi în Bulgaria, de teama unei răscoale generale a slavilor; trec totul prin foc şi sabie, violează femeile, omoară copiii, ţintuiesc prizonierii de garduri, petrecîndu-le cuie prin urechi, şi-i lasă aşa toată noaptea, ca a doua zi să-i atîrne cu laţul de gît şi aşa mai departe; nişte grozăvii de ţi se face părul măciucă. Am auzit spunîndu-se uneori că omul e crud „ca o fiară“, ceea ce, după mine, este o nedreptate strigătoare la cer şi o insultă pentru bietele jivine; nici o fiară de pe faţa pămîntului nu se poate comporta în privinţa asta ca omul, a cărui cruzime aproape că atinge perfecţiunea. Un tigru se mulţumeşte să-şi sfîşie şi să-şi înfulece prada, e tot ce ştie el să facă. Nici prin minte nu i-ar trece, bunăoară, să-şi ţintuiască victima de urechi, lăsîndu-o să se chinuie aşa o noapte întreagă, chiar dacă ar putea s-o facă. Turcii, mai cu seamă, simt o voluptate deosebită să tortureze copiii, începînd cu plozii pe care îi smulg cu jungherul din pîntecele ce încă nu i-a zămislit şi sfîrşind cu pruncii pe care-i aruncă în aer, ca să-i prindă apoi în vîrful baionetelor, sub ochii mamei. Plăcerea lor cea mai mare era tocmai ca mama să fie de faţă la spectacol. Iată însă o scenă care mi s-a părut într-adevăr impresionantă. Închipuieşte-ţi un copilaş în braţele maică-sii, încremenită de spaimă în mijlocul unui grup de turci care au tăbărît peste ei în casă. Ce crezi că le dă prin gînd ticăloşilor? Spune şi tu dacă nu-i o figură grozavă: care mai de care vrea să mîngîie pruncul şi se strîmbă la el ca să-l facă să rîdă, şi pînă la urmă reuşesc, mititelul începe să rîdă. Atunci, unul dintre ei aţinteşte asupra lui pistolul de la o distanţă de-o palmă. Prichindelul rîde fericit şi întinde mînuţele, dînd să apuce jucăria aceea strălucitoare; în momentul acela bestia apasă pe trăgaci, slobozindu-i glonţul drept în faţă, zdrobindu-i căpşorul... Artistic, nu-i aşa? Se zice că turcii se prăpădesc după dulciuri...

— De ce-mi spui toate astea, frăţioare?

— Ştii ce cred eu? Dacă diavolul nu există şi este numai o născocire a omului, atunci într-adevăr acesta l-a plăsmuit după chipul şi asemănarea lui.

— Adică la fel ca pe Dumnezeu...

— Te pricepi să întorci vorba, cum zice Polonius în *Hamlet*, începu a rîde Ivan. Gata, m-ai prins, n-am încotro, ba chiar îmi pare bine! Dar frumos mai trebuie să arate Dumnezeul ăsta al tău dacă omul l-a plăsmuit după chipul şi asemănarea sa! M-ai întrebat de ce-ţi spun toate astea?... Vezi tu, sînt mare amator de curiozităţi, pe care-mi place să le colecţionez – fie că le găsesc prin ziare, fie că-mi notez ce mi se potriveşte, aşa cum se întîmplă. Există, bunăoară, tot felul de anecdote picante, din care am reuşit să-mi alcătuiesc o colecţie destul de frumoasă. Turcii, fireşte, nu puteau nici ei să lipsească, dar ei sînt de pe alte meleaguri. Cunosc însă unele cazuri autohtone, poate ceva mai interesante decît ale turcilor. Ştii, la noi, bătaia, nuielele şi biciul sînt la mare cinste, bătaia este ceva naţional; unde s-a pomenit la noi să ţintuiască cineva un om de urechi? Oricum, de, se cheamă că sîntem europeni, dar nuielele, biciul sînt specialitatea noastră şi pentru nimic pe lume n-am renunţa la ele! Se pare că în străinătate bătaia a ieşit din uz. Nu ştiu, poate acolo moravurile s-au îmblînzit sau legile au fost în aşa fel întocmite, încît nimeni să nu-şi mai permită a croi bice pe spinarea cuiva, dar, ca să suplinească această lacună, oamenii au înlocuit bicele cu altceva, tot specific naţional, atît de specific, încît la noi ar părea absolut imposibil de aplicat, deşi se zice că ar fi început să prindă şi aici, mai ales de cînd cu prozelitismul religios din înalta societate. Am acasă o broşură încîntătoare, tradusă din limba franceză, în care se povesteşte o întîmplare destul de recentă, petrecută acum vreo cinci ani, cînd a fost executat la Geneva un criminal, un anume Richard, un tîlhar, pare-mi-se, de vreo douăzeci şi trei de ani, care, înainte de a se urca pe eşafod, s-a pocăit, întorcîndu-se în sînul Bisericii creştine. Numitul Richard era un copil din flori, care de mic fusese dat de suflet, aşa, cam pe la vîrsta de şase ani, unor ţărani de la munte, nişte ciobani elveţieni, care-l luaseră să-l crească numai ca să-l pună la muncă. Băiatul crescuse, aşadar, ca un pui de fiară, fără să fi învăţat nimic; ba, mai mult chiar, de cînd împlinise şapte anişori, ciobanii îl trimiseseră cu turma la păscut, pe ploaie şi pe frig,

aproape golaş şi mai degrabă flămînd. Nu mai e nevoie să-ţi spun că nimănuia dintre ei nu-i păsa de bietul copil şi nu simţea nici un fel de mustrare de cuget, dimpotrivă, fiecare se socotea îndreptăţit să nu-i poarte de grijă, de vreme ce Richard le fusese dat pe veresie, aşa, ca un lucru oarecare, şi ca urmare nu vedeau pentru ce ar fi obligaţi să-i dea de mîncare. Richard avea să mărturisească mai tîrziu că în anii aceia, aidoma fiului risipitor din Evanghelie, jinduia după lăturile pe care ciobanii le dădeau porcilor îngrăşaţi pentru vînzare; băiatul n-avea însă parte nici măcar de atît, fiind bătut de cîte ori şterpelea din hrana pentru porci. Aşa îşi petrecuse el copilăria şi adolescenţa, pînă cînd, făcîndu-se coşcogea vlăjgan, se apucase de furat. Crescut ca un sălbatic, băiatul îşi cîştiga pîinea muncind cu ziua la Geneva, cînd nu fura, ca să cheltuiască apoi tot pe băutură, şi trăia în rînd cu drojdia societăţii. În cele din urmă a ajuns să asasineze un bătrîn ca să-l jefuiască, a fost prins, bineînţeles, judecat şi condamnat la moarte. Prin partea locului, sentimentalismul nu prea are căutare. În puşcărie, Richard a fost luat în primire de preoţi şi de membrii diverselor asociaţii creştine, de tot felul de cuconiţe însufleţite de simţăminte filantropice şi aşa mai departe. L-au învăţat să citească şi să scrie, i-au tălmăcit cuvîntul Evangheliei şi atîta l-au catehizat şi l-au dăscălit, l-au tocat la cap şi i-au împuiat urechile, că pînă la urmă l-au făcut să-şi mărturisească solemn crima. Ba, mai mult chiar, s-a apucat să scrie cu mîna lui o declaraţie adresată tribunalului, prin care recunoştea că era pe drept cuvînt un ticălos, dar că, între timp, se învrednicise să descopere adevărul şi că Dumnezeu îl luminase, împărtăşindu-i harul cunoaşterii. Lucrul acesta a făcut vîlvă mare în rîndurile populaţiei bigote şi filantropice din Geneva. Toată elita oraşului, persoanele cu cea mai aleasă educaţie au luat cu asalt închisoarea. Care mai de care voia să-l strîngă în braţe şi să-l sărute pe Richard. „Eşti fratele nostru, harul Domnului a pogorît asupra ta!“, strigau toţi într-un glas. Richard lăcrima de înduioşare: „Da, harul Domnului a pogorît asupra mea. În copilărie eram fericit să mă pot înfrupta din hrana porcilor; abia acum am cunoscut însă fericirea cea adevărată şi mor întru Domnul!“. „Da,

da, Richard, mori întru Domnul, ai vărsat sînge omenesc şi trebuie să mori întru Cel-de-Sus. Chiar dacă n-ai nici o vină, fiindcă nu cunoşteai cuvîntul lui Dumnezeu pe vremea cînd jinduiai la belşugul porcilor şi cînd te snopeau în bătăi pentru că le şterpeleai din mîncare (ceea ce, de altminteri, este foarte urît, căci furtul e un lucru oprit), ai vărsat totuşi sînge omenesc şi trebuie să-ţi ispăşeşti păcatul prin moarte.“ Cînd a sosit, în sfîrşit, şi ultima zi hărăzită osînditului, Richard, cu obrazul scăldat în lacrimi, repeta întruna înduioşat: „E ziua cea mai frumoasă din viaţa mea, dat fiind că mă înfăţişez stăpînului ceresc!“. „Da, îi ţineau isonul într-un glas preoţii, judecătorii şi cuconiţele cu sentimente filantropice, este cea mai fericită zi din viaţa ta, căci vei intra în împărăţia cerurilor!“ Şi-l petreceau toţi cu alai la eşafod, căruţa infamiei în care îl suiseră pe Richard fiind urmată de trăsuri şi de mulţimea celor care mergeau pe jos. Ajunseră la locul osîndei. „Mori, frate“, îl îmbărbătau cu toţii pe Richard. „Mori întru Domnul, căci ai avut parte să cunoşti fericirea!“ Şi fratele Richard, sub o ploaie de sărutări frăţeşti, a fost împins spre eşafod, urcat pe trepte, aşezat sub cuţitul ghilotinei, după care i-a fost tăiat capul – tot aşa, frăţeşte – pentru că se împărtăşise din harul ceresc! Cazul este, cred, reprezentativ. Broşura a fost tradusă de nu ştiu care filantrop rus cu concepţii luterane, din înalta societate, şi distribuită ca supliment gratuit odată cu diferite ziare şi publicaţii. Povestea lui Richard este perfect autentică, fiind naţională. La noi ar părea absurd să decapitezi pe cineva numai pentru că s-a învrednicit să fie frate cu tine şi pentru că harul Domnului a pogorît asupra lui, dar, repet, avem şi noi asemenea fenomene interesante. Bunăoară, la noi nu există o desfătare mai mare, mai intimă decît tortura prin bătaia cu biciul, care e consacrată prin tradiţie, ca să zic aşa naţională. Nekrasov pomeneşte într-o poezie despre un mujic care-şi loveşte calul cu pleasna biciului peste ochi, peste „ochii lui blînzi“. Cine n-a avut parte să vadă astfel de scene? Este ceva specific rusesc. Nekrasov descrie căluţul numai piele şi oase, covîrşit de o povară peste puterile lui. Carul s-a împotmolit în noroi, şi bietul căluţ se trudeşte zadarnic să-l urnească din

făgaşuri. Mujicul îl bate, îl bate cu înverşunare, croindu-l aşa cum apucă, înfierbîntat de beţia loviturilor; îl snopeşte în neştire, cărîndu-i la bice cu nemiluita. „N-oi fi putînd, ştiu, dar trebuie să urneşti carul de aici, chiar de-ai crăpa, numai să-l urneşti!“ Gloaba se smuceşte, în timp ce mujicul n-o slăbeşte deloc, plesnindu-l cu şfichiul peste ochi pe nefericitul dobitoc fără apărare, peste „ochii lui blînzi“, înlăcrimaţi. Mîrţoaga se opinteşte, reuşind, în sfîrşit, să scoată carul din făgaş, şi porneşte mai departe, într-o rînă, umilită, tremurînd toată şi abia mai suflînd, cu un mers şontîcăit, penibil, curios. Scena, aşa cum o descrie Nekrasov, este cutremurătoare, deşi este vorba numai despre un cal, şi doar de ce a făcut Dumnezeu pe lume calul dacă nu ca să fie bătut? Aşa cel puţin ne-au învăţat tătarii, lăsîndu-ne ca amintire cnutul.

De altfel, şi oamenii au parte uneori de bice pe spinare. Să luăm, bunăoară, cazul cutărui domn bine, om cu şcoală, intelectual, care împreună cu consoarta lui îşi bat sistematic copila, o fetiţă de şapte anişori, biciuind-o cu nuiele; am notat totul foarte exact. Tăticul se bucură chiar cînd nuielele au noduri: „Aşa are s-o doară mai tare“, zice el, apucîndu-se să-şi „croiască“ odrasla. Ştiu că există oameni care simt o plăcere sadică să bată, plăcere care sporeşte cu fiecare lovitură, în timp ce sîngele li se înfierbîntă tot mai tare, clipă de clipă. Omul îşi bate copila un minut, cinci, zece, mai mult, şi loviturile se înteţesc mai aprige şi mai dureroase. Fetiţa ţipă ca din gură de şarpe, apoi nici să ţipe măcar nu mai poate, se îneacă: „Tată, tată, tăticule, tăticuţule!“. Prin nu ştiu ce diabolică întîmplare, afacerea, devenind scandaloasă, ajunge în faţa tribunalului. E angajat un avocat. Poporul rus şi-a spus de mult părerea despre avocaţi – pentru ei un avocat este „un suflet de vînzare“. Şi avocatul nostru începe să vocifereze, apărîndu-şi clientul: „Cazul este pe cît de simplu, pe atît de banal, o chestiune strict familială, un tată care-şi bate copilul, şi trebuie să recunoaştem că e o ruşine pentru epoca noastră că un caz de felul acesta poate fi adus în faţa instanţei!“. Convins de argumentele apărătorului, juriul se retrage pentru deliberare, ca, după cîtva timp, să se reîntoarcă în sală şi să dea sentinţa: acuzatul

e achitat. Publicul jubilează: aşadar, călăul a fost achitat! Ce rău îmi pare că n-am fost de faţă, fiindcă aş fi cerut să se instituie o bursă de onoare pentru zbirul acesta!... Ei, ce zici, mai mare dragul să vezi asemenea scene! Am însă alte cazuri şi mai grozave, şi tot în legătură cu cei mici, nici nu ştii ce multe am strîns, Alioşa, o colecţie întreagă de cazuri din viaţa copiilor ruşi! Bunăoară, o fetiţă de vreo cinci anişori, pe care părinţii – altminteri „oameni culţi, bine situaţi, respectabili, cu educaţie aleasă“ – nu puteau s-o sufere. Îţi repet, există indivizi care simt o plăcere deosebită să maltrateze copiii, însă numai şi numai copiii. Cu toţi ceilalţi reprezentanţi ai speciei omeneşti tartorii ăştia se poartă frumos, cu mănuşi, ca nişte persoane civilizate şi umane, da, sînt europeni pînă în măduva oaselor, atîta doar că le face plăcere să-i chinuiască pe copiii pe care îi iubesc tocmai pentru că le procură asemenea voluptate! Lipsa de apărare a unor biete făpturi care n-au pe cine să cheme într-ajutor, încrederea lor angelică este cu atît mai mult o tentaţie pentru aceşti călăi, tentaţie care le înfierbîntă sîngele spurcat! În sufletul fiecăruia dintre noi, de altminteri, zace o fiară – fiara patimilor neîmblînzite care caută să se smulgă din lanţ – fie că-i vorba de o mînie turbată, de instinctele sadice aţîţate de ţipetele victimei sau de mai ştiu eu ce beteşuguri căpătate după o viaţă de desfrîu, podagră, boală de ficat şi aşa mai departe. Şi, cum îţi spuneam, sărmana copilă urgisită era supusă de părinţii ei – oameni civilizaţi, mă rog! – la cele mai variate torturi. O snopeau în bătăi, o biciuiau şi o călcau în picioare fără nici un motiv, încît mititica de ea avea tot trupuşorul plin de vînătăi. Ca, în cele din urmă, cruzimea lor să atingă o adevărată culme a rafinamentului: iarna, în toiul gerului, o ţineau toată noaptea încuiată în privată, sub cuvînt că nu se cerea afară cînd o prindeau nevoile peste noapte (ca şi cînd un biet prunc de cinci ani, care doarme dus, cufundat în somnul lui de îngeraş, poate fi deprins cumva să se trezească atunci cînd trebuie să se ceară afară!), o ungeau pe obraz cu excremente, pe care o sileau chiar să le mănînce, şi cine crezi că făcea treaba asta? Însăşi maică-sa, da, da, mama ei! O mamă care e în stare să doarmă liniştită, în timp ce aude ţipetele nefericitului

copilaş, încuiat în miez de noapte în privată! Poţi tu să-ţi închipui un noduleţ ca ăsta, care nici nu e în stare încă să-şi dea bine seama ce se întîmplă cu el, stînd aşa închis în closet, pe întuneric şi în frig, şi bătîndu-se cu pumnişorii lui mici în pieptul zbuciumat de plîns, cu obrajii scăldaţi în lacrimi fierbinţi, lacrimi suave, curate şi pline de nevinovăţie, în timp ce se roagă lui „Doamne, Doamne“, să-l scape! Spune-mi, pricepi tu ceva din toată harababura asta, prietenul şi fratele meu, dragul şi smeritul meu novice? Eşti tu cumva în măsură să-mi explici care-i rostul ei pe pămînt şi la ce ne poate folosi?! Se zice că omul n-ar putea trăi fără ea, fiindcă atunci n-ar mai avea posibilitatea să facă deosebirea dintre bine şi rău. Dar pentru ce să cunoşti deosebirea asta blestemată dintre bine şi rău dacă trebuie plătită atît de scump? Toată ştiinţa lumii, adunată la un loc, nu face cît lacrimile bietei copile şi ruga ei către „Doamne, Doamne“. Nu-ţi vorbesc despre suferinţele oamenilor în toată firea, treaba lor dacă au muşcat din mărul oprit, dracu’ să-i ia! – dar copiii, mititeii de ei!... Mi se pare că te chinuiesc, Alioşa, am impresia că stai pe ghimpi. Poate că-i mai bine să încetez.

— Ba nu, ba nu, vreau să mă chinuiesc, bîigui Alioşa,

— N-am să-ţi mai descriu decît o singură scenă, cu titlu de curiozitate, fiind într-adevăr cît se poate de caracteristică. Am citit-o de curînd într-o colecţie de articole din trecut, în *Arhiva*, sau poate în *Pagini din trecut*, nu mai ţin bine minte, trebuie să cercetez. Întîmplarea se petrecea pe la începutul secolului, în vremurile de tristă amintire ale celei mai crîncene iobăgii. Trăiască deci dezrobitorul norodului iobag! Cum îţi spuneam, pe atunci, la început de veac, era un general, om cu relaţii înalte şi mare latifundiar, unul dintre aceia (ce-i drept, chiar pe atunci destul de puţin numeroşi) care, retrăgîndu-se din activitate după o carieră îndelungată, erau convinşi că dobîndiseră cumva dreptul de viaţă şi de moarte asupra celor aflaţi la cheremul lor. Trebuie să ştii că asemenea oameni au existat în realitate. Aşadar, generalul nostru se retrage la ţară, statornicindu-se la el, la conac, pe o moşie cu două mii de suflete, şi, plin de ifose de nu-şi mai încape în piele, se uită de sus la vecinii săi mai modeşti, tratîndu-i ca pe nişte lingăi

sau măscărici din suita lui. Printre altele, generalul întreţine o prăsilă de cîini de vînătoare, o haită întreagă de cîteva sute de copoi, cu îngrijitorii respectivi, şi ei aproape o sută la număr, toţi în uniformă şi toţi călări. Într-o bună zi, un copil de prin curte, un băieţaş de vreo opt ani, azvîrlind cu o piatră în joacă, nimereşte întîmplător în ogarul preferat al generalului şi nu ştiu cum se face că-l ologeşte. „Ce are cîinele, de ce şchiopătează, dragul de el?“, întreabă zbirul. I se raportează că băiatul aruncase în el cu o piatră şi-l lovise. „Tu ai făcut asta?“, îl ia la refec generalul, „Ia să mi-l înşfăcaţi!“, porunceşte dumnealui. Slujitorii pun mîna pe el, smulgîndu-l din braţele maică-sii, şi-l închid în beci, unde rămîne toată noaptea. A doua zi de dimineaţă, în zori, generalul se pregăteşte de plecare cu tot alaiul la vînat; se saltă în şa, înconjurat de oamenii lui de casă, de droaia de cîini, de hăitaşi şi de însoţitori, toţi călări. De faţă cu toată slugărimea de la conac care stă strînsă buluc afară în curte, în frunte cu mama vinovatului, ca să-i fie învăţătură de minte, întemniţatul este scos din beci. Era o zi posomorîtă, ceţoasă şi rece, de toamnă, cum nu se poate mai potrivită pentru vînătoare. Generalul porunceşte ca băieţaşul să fie dezbrăcat în pielea goală; îi smulg hainele de pe el, lăsîndu-l despuiat, în timp ce bietul copil, pierit de groază, tremura ca vargă, fără a îndrăzni măcar să crîcnească… „Goniţi-l!“, ordonă generalul. „Fugi, fugi!“, se pornesc hăitaşii să strige, şi băiatul o rupe la fugă… „Pe el!“, urlă generalul, asmuţind asupra lui droaia de copoi. În cele din urmă, dulăii îl încolţesc şi-l rup în bucăţi sub ochii maică-sii. Pare-mi-se că după povestea asta generalul a fost considerat inapt să-şi mai administreze moşia. Ei, ia spune… ce crezi tu c-ar merita să-i facă? Să-l pună la zid? Să-l împuşte pentru ca morala să fie satisfăcută? Zi, Aleoşka!

— Da, să-l împuşte! murmură Alioşa cu un surîs stins, crispat, ridicînd ochii spre Ivan.

— Bravo! strigă Ivan încîntat. Dacă pînă şi tu spui asta, înseamnă că… Halal călugăr! Vasăzică şi-n sufletul tău e cuibărit un pui de drac, Alioşa Karamazov!

— Poate că-i absurd ce am spus, dar…

— Ei, uite, asta e, vezi: există un „dar“ la mijloc! exclamă Ivan. Află de la mine, călugăraşule, că asemenea absurdităţi sînt mai mult decît necesare pe lume. Universul se sprijină pe absurdităţi şi fără ele mă întreb dacă s-ar mai putea întîmpla ceva pe faţa pămîntului. Ştim noi ce ştim!

— Ce ştii tu?

— Nu pricep nimic, continuă Ivan, ca şi cînd ar fi vorbit în delir, şi nici nu vreau să pricep. Mă mulţumesc numai cu faptele. De mult mi-am pus în gînd să nu mai înţeleg nimic. Încercînd să înţeleg ceva, ar însemna să trădez faptele, şi eu ţin să mă limitez la ele…

— Pentru ce cauţi să mă ispiteşti? izbucni, plin de amărăciune, Alioşa. Ai să-mi spui odată pentru ce?

— Mai încape vorbă?! Chiar la asta voiam să ajung. Mi-eşti tare drag şi n-aş vrea să te pierd, Alioşa, nici să te las pe mîna stareţului tău, Zosima. Ivan tăcu o clipă, cu o umbră de tristeţe pe faţă. Dacă vrei să ştii, m-am ocupat numai de cazul copiilor, care este şi cel mai flagrant. Pămîntul nostru însă este îmbibat de lacrimi omeneşti, şi nu numai la suprafaţă, ci mult mai adînc, pînă în miezul lui, dar despre lacrimile astea nu-ţi mai spun nici un cuvînt, am restrîns anume subiectul. Nu sînt decît o ploşniţă şi recunosc, cu toată umilinţa, că nu pot cu nici un chip să pricep de ce lumea asta a fost zidită aşa cum o vedem. Cred că oamenii sînt singurii vinovaţi. Gîndeşte-te, li s-a dat raiul, şi ei au rîvnit libertatea; au furat focul din cer, ştiind de la bun început că aceasta o să le aducă numai necazuri, prin urmare n-are rost să-i compătimim. O, mintea asta păcătoasă a mea, spiritul meu realist, euclidian, îmi spun că suferinţa există, dar că nu e nimeni vinovat, că toate lucrurile decurg unele din altele, simplu şi direct, că totul e trecător şi totul se compensează, dar, vezi tu, astea nu sînt decît elucubraţiile lui Euclid! Îmi dau seama şi de aceea nu pot, nu, nu pot accepta să trăiesc după asemenea concepţii absurde! Ce-mi pasă mie că nu există vinovaţi şi că sînt conştient de lucrul acesta! Eu am nevoie de răzbunare, altminteri simt c-am să mă distrug singur. Şi răzbunarea asta să nu se înfăptuiască cine ştie pe ce

lume, undeva, în infinit, cine ştie cînd, ci chiar aici, pe pămînt, s-o pot vedea cu ochii mei! Am crezut în ea şi vreau s-o văd cu ochii mei, iar dacă în ceasul acela s-ar întîmpla să fiu mort, aş vrea să mă scol din mormînt, căci mi-ar părea nespus de rău să se petreacă totul fără mine. Doar n-am suferit ca să îngraş cu fiinţa mea, cu ticăloşiile şi suferinţele mele pămîntul pe care va înflori armonia viitoare, ca să se bucure de ea mai ştiu eu cine! Vreau să văd cu ochii mei ciuta tolănindu-se alături de leu şi victima îmbrăţişînd pe cel care a înjunghiat-o. Vreau să fiu de faţă atunci cînd lumea va apuca să afle, în sfîrşit, pentru ce s-a întîmplat tot ce s-a întîmplat. Dorinţa aceasta stă la temelia tuturor religiilor de pe lume, şi eu sînt un om credincios. Dar copilaşii, cum rămîne atunci cu ei? Iată o problemă pe care eu, unul, îţi mărturisesc, nu mă simt în stare să o rezolv. Îţi repet pentru a nu ştiu cîta oară: există nenumărate probleme; eu m-am oprit numai asupra copiilor, deoarece în cazul lor lucrurile despre care ţi-am vorbit apar cu o limpezime incontestabilă. Ascultă, dacă toată lumea trebuie să sufere pentru a răscumpăra prin suferinţă acea nepieritoare armonie, ce caută aici copilaşii, explică-mi şi mie, te rog. În ruptul capului nu pot să înţeleg pentru ce sînt sortiţi să sufere şi ei şi de ce armonia trebuie plătită cu preţul suferinţelor lor? De ce trebuie să ajungă şi ei băligar, să îngraşe cu făptura lor, spre binele nu ştiu cui, pămîntul pe care va înflori armonia viitoare? Îmi pot explica, bunăoară, solidaritatea întru păcat a oamenilor, după cum îmi pot explica şi solidaritatea lor întru răzbunare, dar nu văd cum solidaritatea întru păcat se poate extinde şi asupra pruncilor, şi dacă este adevărat că şi ei sînt răspunzători, deopotrivă cu părinţii, pentru fărădelegile săvîrşite de aceştia, aşa ceva, crede-mă, depăşeşte înţelegerea mea, e un adevăr ce nu aparţine acestei lumi! Probabil un mucalit ar putea să-mi riposteze că în orice caz pruncul va creşte cu timpul şi va săvîrşi la rîndul său destule păcate, dar ce ne facem atunci cu băieţaşul acela de opt anişori rupt în bucăţi de dulăi? O, Alioşa, zău, nu vreau să hulesc divinitatea! Îmi dau seama ce cutremurare va fi în tot universul cînd tăriile cereşti şi toată suflarea pămîntească îşi vor uni

glasurile ridicînd un imn de slavă, cînd tot ce este viu sau care a trăit cîndva pe lume va striga: „Drept eşti tu, Doamne, pentru că judecăţile Tale s-au dat pe faţă!“. Fiindcă atunci cînd mama va îmbrăţişa pe călăul copilaşului ei, pe cel care i-a ucis feciorul, asmuţind copoii asupra lui, şi cîteşitrei, înlăcrimaţi, vor mărturisi în gura mare: „Drept eşti tu, Doamne!“, desigur, vom fi atins treapta cea mai înaltă a cunoaşterii şi totul se va lămuri. Ei, uite, aici este buba, tocmai cu gîndul ăsta nu pot să mă împac! Şi, cît timp mai sînt încă pe lume, mă grăbesc să iau măsuri. Vezi tu, Alioşa, dacă într-adevăr mi-o fi dat să apuc vremea aceea, sau dacă am să mă scol din mormînt atunci ca să mă conving cu ochii mei, în clipa cînd mama va îmbrăţişa pe gîdele copilului ei, se prea poate să strig şi eu într-un glas cu ea: „Drept eşti tu, Doamne!“. Eu însă nici atunci n-aş vrea să fac asemenea mărturisire.

De aceea, cît mai e timp, caut să-mi iau toate măsurile de apărare şi sînt hotărît să renunţ cu desăvîrşire la suprema armonie. Fiindcă ea nu merită nici măcar o lacrimă vărsată de bietul copilaş chinuit, care se bătea cu pumnişorii în piept într-o văgăună infectă, rugîndu-se lui Dumnezeu şi vărsînd la picioarele Lui şiroaie de lacrimi, pe care nimeni, nimeni nu le-a răscumpărat! Nu merită, de vreme ce lacrimile lui au rămas nerăscumpărate. Şi trebuie să se găsească o compensaţie, altminteri nu poate să existe armonie. Dar cum, te-întreb, în ce fel? Mi se pare un lucru imposibil. Răzbunîndu-le? La ce mi-ar folosi răzbunarea, ce să fac, oare, cu iadul în care sînt azvîrliţi călăii, cu ce-i mai poate ajuta pe copilaşii aceia, după ce au fost supuşi la cazne şi au murit în chinuri? Ce fel de armonie mai poate fi aceea atîta timp cît admitem focul gheenei? Dorinţa mea e să iert şi să îmbrăţişez pe toată lumea, nu vreau să mai pătimească nimeni. Iar dacă suferinţele copiilor sînt sortite să se adauge noianului de suferinţe necesare pentru răscumpărarea adevărului, declar de la bun început că tot adevărul lumii nu merită a fi plătit cu asemenea preţ. Nu vreau, în definitiv, ca mama să îmbrăţişeze pe ucigaşul odorului ei, pe cel care a pus cîinii să-l sfîşie! Fiindcă nu are dreptul să-l ierte! Din partea ei, n-are decît să-l ierte dacă vrea să

treacă peste nemărginita durere a inimii ei de mamă, absolvindu-l pe călău; nu are însă nici un drept să-l absolve în numele copilului ei sfîşiat de copoi, nu are dreptul să-l ierte pe ucigaş chiar dacă însuşi feciorul ei i-ar cere s-o facă! Şi, dacă aşa stau lucrurile, dacă nu-i e îngăduit să acorde această iertare, atunci unde mai este armonia? Există, oare, în toată lumea asta o singură fiinţă care să aibă dreptul de a ierta şi care să poată să o facă? Nu vreau să primesc deci armonia, din dragoste pentru omenire nu vreau să o accept. Mai bine să rămîn cu suferinţele nerăzbunate. Prefer să rămîn nerăzbunat, chiar dacă nu am dreptate, fără a fi apucat să găsesc împăcarea sufletului meu mistuit de revoltă. Şi apoi, cred că s-a pus un preţ exagerat pe această armonie, biletul de intrare e prea scump pentru punga noastră. De aceea mă şi grăbesc să-l restitui. Şi, dacă vreau să fiu un om într-adevăr cinstit, sînt dator să-l restitui cît mai curînd. Ceea ce şi fac. Asta nu înseamnă că nu accept existenţa lui Dumnezeu, Alioşa, mă mulţumesc doar să-i dau înapoi cu tot respectul biletul meu de intrare.

— Asta e răzvrătire... murmură cu ochii în pămînt Alioşa.

— Răzvrătire? N-aş fi vrut să aud din gura ta cuvîntul ăsta, rosti Ivan apăsat. Crezi tu că ar putea cineva să trăiască tot timpul în răzvrătire? Ei uite, eu aşa vreau să trăiesc. Te rog stăruitor să-mi răspunzi cinstit la o întrebare: închipuie-ţi că ţi-ar fi dat să clădeşti cu mîna ta destinul omenesc spre fericirea tuturor, ca lumea să se poată bucura în sfîrşit de linişte şi pace, dar că pentru a ridica această construcţie, trebuie, e absolut necesar să ucizi în chinuri o singură făptură plăpîndă, bunăoară pe copilaşul acela care se bătea cu pumnişorii în piept, să pui la temelia construcţiei lacrimile lui nerăzbunate. Spune, ai accepta în aceste condiţii să fii tu arhitectul? Mărturiseşte cinstit!

— Nu, rosti încet Alioşa.

— Ai putea să concepi că oamenii pentru care ai vrea să durezi o astfel de construcţie ar accepta să primească o fericire ce-şi trage obîrşia din sîngele nevinovat al micului martir, iar dacă ar primind-o, crezi că ar putea ei să fie pururi fericiţi?

— Nu, n-aş putea să concep aşa ceva, răspunse cu glas molcom

Alioşa. Apoi, deodată i se aprinse o lumină în ochi: Frate, vorbi el în continuare, m-ai întrebat adineaori dacă există pe lumea asta o singură fiinţă care să poată şi să aibă dreptul de a ierta? Fiinţa aceasta există, să ştii, şi poate să ierte totul, şi să-i ierte pe toţi, da, da, pe toţi şi toate pentru tot, fiindcă ea însăşi şi-a dăruit sîngele nevinovat pentru toţi şi pentru toate. Şi tu o cunoşti, ea este într-adevăr temelia construcţiei despre care vorbeai, către ea se vor ridica glasurile tuturor spre a-i spune: „Drept eşti tu, Doamne, pentru că judecăţile Tale s-au dat pe faţă!“.

— Aha, el, unicul neprihănit, şi sîngele lui! Nu, nu l-am uitat, dimpotrivă, mă miram tot timpul că nu-l scoţi din sertar mai curînd, potrivit bunului obicei al celor din tagma ta, care în orice discuţie se referă la el, în tot momentul. Am să-ţi spun ceva, Alioşa, dar să nu rîzi; acum un an am compus un poem. Dacă mai poţi să pierzi încă zece minute ţi-l spun.

— Ai scris un poem?

— A, nu, nu l-am scris! rîse Ivan. În viaţa mea n-am îmbinat nici două rime. L-am gîndit numai şi am căutat să-l memorez. L-am creat în focul inspiraţiei. Tu o să fii primul meu cititor, adică primul om care-l va auzi. Care autor s-ar îndura să piardă o asemenea ocazie unică? (Ivan zîmbi.) Să ţi-l povestesc?

— Te ascult.

— Poemul meu se numeşte *Marele inchizitor*. Este un lucru absurd, dar ţin totuşi să-l cunoşti.

V

Marele inchizitor

— Numai că şi aici e nevoie de o introducere, altminteri nu se poate, vreau să zic de o introducere literară! adăugă Ivan rîzînd. Ca să vezi, eu – şi literat! Acţiunea se petrece în secolul al

şaisprezecelea, pe vremea cînd – cred c-ai învăţat asta la şcoală – forţele providenţiale interveneau în mod curent în operele poetice. Şi nu mă refer numai la Dante. În Franţa, slujbaşii judecătoreşti şi chiar călugării din mănăstiri organizau adevărate spectacole, în care Maica Domnului, îngerii, sfinţii, Hristos şi chiar Dumnezeu apăreau pe scenă, figurînd printre personaje. În epoca respectivă, asemenea spectacole erau extrem de naive. În *Notre-Dame de Paris*, Victor Hugo arată cum în capitala Franţei, în vremea lui Ludovic al XI-lea, pentru a sărbători naşterea *dauphin*[2]-ului, s-a dat în sala primăriei o reprezentaţie populară gratuită, înfăţişînd *Le bon jugement de la très sainte et gracieuse Vierge Marie*[3], spectacol în care Fecioara Maria apare chiar ea pe scenă pentru a rosti *le bon jugement*. La noi, la Moscova, înainte de Petru cel Mare, aveau, de asemenea, loc, din vreme în vreme, spectacole dramatice similare, inspirate de diverse episoade din Vechiul Testament. Tot în aceeaşi perioadă circulau o mulţime de povestiri şi „stihuri“, în care interveneau, după necesităţile acţiunii, sfinţii, îngerii şi, în general, toţi reprezentanţii puterii divine. În mănăstirile noastre, călugării tălmăceau, transcriau, ba chiar şi compuneau asemenea poeme – şi asta cînd? – tocmai pe vremea tătarilor! Există, bunăoară, un poem religios (bineînţeles tradus din greacă), intitulat *Trecerea Maicii Domnului prin vămile văzduhului*, cuprinzînd unele scene care cred că nu sînt cu nimic inferioare celor zugrăvite de Dante. Dorind să viziteze iadul, Maica Domnului, călăuzită de Arhanghelul Mihail, străbate „vămile văzduhului“. Prin faţa ochilor săi se perindă păcătoşii, cu osîndele la care sînt supuşi. Printre altele, există acolo, în iad, o categorie destul de curioasă de osîndiţi, ce-şi ispăşesc pedeapsa în focul gheenei – cei care se afundă atît de adînc în vîltoarea flăcărilor, încît nu mai sînt în stare să iasă la suprafaţă şi pînă la urmă „îi uită Dumnezeu“, o expresie extraordinar de sugestivă şi profundă, nu-i aşa? Uimită şi cu lacrimile curgîndu-i pe obraji, Maica Domnului cade în genunchi în faţa tronului divin, rugîndu-se să fie iertaţi toţi păcătoşii din iad, pe care i-a văzut canonindu-se acolo, absolut toţi, fără excepţie. Convorbirea ei cu Dumnezeu e grozav de

interesantă! Preacurata se roagă din tot sufletul, stăruind din răsputeri, iar cînd Părintele ceresc îi arată mîinile şi picioarele străpunse de piroane ale Fiului ei, întrebînd-o: „Pot eu să-i iert oare pe cei care l-au chinuit?“, Maica Precista se adresează sfinţilor, mucenicilor şi tuturor îngerilor şi arhanghelilor, implorîndu-i să cadă împreună cu ea la picioarele Domnului şi să ceară îndurare pentru toţi păcătoşii, absolut pentru toţi, fără nici o deosebire. Pînă la urmă, Cel-de- Sus se lasă înduplecat de rugăminţile ei şi hotărăşte ca, în fiecare an, caznele să înceteze o vreme, începînd din vinerea mare şi pînă în ziua Sfintei Treimi. Păcătoşii din iad îi mulţumesc, preamărindu-l: „Drept eşti tu, Doamne, că ai făcut această judecată!“. Dacă aş fi scris poemul atunci, cred că ar fi ieşit ceva similar. La mine însă apare în scenă El; ce-i drept, nu are decît o apariţie mută, tot timpul nu scoate un cuvînt. Au trecut cincisprezece veacuri de cînd a promis că va coborî din nou din Împărăţia Sa, cincisprezece veacuri de cînd prorocul său a dat de ştire lumii: „Şi, iată, vin curînd“[4]. „Iar de ziua şi de ceasul acela nimeni nu ştie, nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl“[5], aşa cum a mărturisit El însuşi cînd sălăşluia încă pe pămînt. Şi omenirea îl aşteaptă cu aceeaşi credinţă şi duioşie. O, îl aşteaptă chiar cu o rîvnă şi mai mare, dat fiind că s-au scurs cincisprezece veacuri de cînd cerul a încetat să mai făgăduiască ceva omului.

Crede doar ce inima ta îţi doreşte,
Căci nimic cerul nu-ţi mai făgăduieşte!

Crede numai ceea ce inima ta îţi doreşte! Este adevărat că pe vremea aceea se mai întîmplau încă destule minuni, cum ar fi, de pildă, o seamă de tămăduiri miraculoase sau unora dintre drept-credincioşi – după cum stă scris în povestea vieţii lor – li se arăta aievea însăşi Crăiasa cerurilor. Diavolul stătea însă de veghe, iar lumea începuse să pună la îndoială asemenea minuni. Tocmai atunci, în nord, undeva în Germania, a ieşit la iveală o nouă şi cumplită erezie. O stea uriaşă arzînd ca o faclă (adică biserica) „a

căzut peste izvoarele apelor, şi apele s-au făcut amare ca pelinul“. Ereticii aceştia luau în deşert numele Domnului, tăgăduindu-i minunile. În schimb, cu atît mai arzător, mai vîrtos credeau în ele cei care îşi păstraseră neştirbită cucernicia. La fel ca odinioară, omenirea Îl aştepta şi-L iubea, punîndu-şi toată credinţa în El şi dorind să pătimească şi să moară întru slava Lui… Atîtea veacuri îşi ridicase glasul spre El, rugîndu-L cu rîvnă şi smerenie: „Vino, Doamne!“. Atîtea veacuri Îl implorase, încît, pînă la urmă, în nemăsurata Lui milă, s-a înduplecat să pogoare din nou în mijlocul omenirii. Şi, întruchipîndu-se din nou, s-a arătat în fiinţă – precum mărturisesc cărţile sfinte – unor drept-credincioşi, mucenici şi anahoreţi. La noi, Tiutcev, care credea cu neţărmurită convingere în cuvîntul Său, a vestit:

Purtînd din greu povara crucii Sale,
Ca rob umil, Cerescul Împărat,
O, glie pînă-n zări te-a colindat,
Blagoslovind meleagurile tale.

Şi aşa a fost, să ştii. Într-o zi, a hotărît să se arate măcar pentru o clipă mulţimii, norodului care se chinuia, pătimind, cu sufletul încărcat de păcate, dar care-l iubea totuşi cu o dragoste copilărească. Acţiunea imaginată de mine se petrece în Spania, la Sevilla, în cele mai crîncene timpuri ale Inchiziţiei, cînd pe tot cuprinsul ţării, întru preamărirea Celui-de-Sus, zilnic se aprindeau ruguri şi:

În autodafeuri, ereticii
Cu fast ardeau pe rug,
În crude sacrificii…

Fireşte, nu e vorba de cea de a doua venire din veacul de apoi, cînd avea să se înfăţişeze – după cum El însuşi făgăduise – în toată slava sa cerească, ivindu-se fără veste, „precum fulgerul ce porneşte de la Răsărit şi se arată pînă la Apus“. Nu, El dorea să

coboare numai o clipă în mijlocul odraslelor Sale, chiar în locul unde vîlvătaia rugurilor, pe care erau daţi pradă focului ereticii, se înălţa pînă în tărie. În nemărginita Lui îndurare, voia să umble din nou printre oameni cu chipul pe care-L purtase cu cincisprezece veacuri în urmă. A descins deci într-una dintre pieţele „toride“ ale oraşului meridional, în care, nu mai departe decît în ajun, în prezenţa regelui, a curţii, a cavalerilor, a cardinalilor şi a fermecătoarelor doamne de la palat, sub ochii poporului din Sevilla, ce venise cu duiumul la faţa locului, marele inchizitor arsese pe rug „cu fast“, *ad majorem Dei gloriam*[6], aproape o sută de eretici. Apare acolo din senin, pe tăcute, fără să prindă nimeni de veste, şi totuşi, oricît ar părea de ciudat, toată lumea îşi dă seama că este El. Pasajul acesta ar putea să fie cel mai frumos din tot poemul, pentru că ar descrie cum L-au recunoscut toţi. Mînat de-o forţă irezistibilă, poporul se strînge în preajma Lui, înconjurîndu-L; clipă de clipă, mulţimea sporeşte, ţinîndu-se pas cu pas după El. Şi-n vremea asta, El trece tăcut mai departe, cu acelaşi surîs plin de îndurare nemărginită. Soarele dragostei arde în inima Lui şi razele Luminii, Cunoaşterii şi Puterii, ce se revarsă din privirile Sale, răspîndindu-se asupra gloatelor, trezesc în sufletul fiecăruia o iubire plină de osîrdie pentru Dînsul. Cu braţele întinse, El îi binecuvîntează pe toţi, şi simpla atingere a mîinilor Lui, sau chiar numai a veşmintelor Sale, are virtutea de a lecui orice beteşug. „Tămăduieşte-mă, Doamne, ca să Te pot vedea la faţă!“, strigă spre El un bătrîn orb din născare, şi-n aceeaşi clipă pieliţa ce-i acoperea ochii cade, şi orbul îşi recapătă vederea şi poate să-L privească. Poporul plînge şi sărută pămîntul pe care calcă. Copiii îi aruncă flori în cale, cîntînd şi preamărindu-L: „Osana! El, El este!“ zboară din gură în gură zvonul prin mulţime. „Nu poate fi decît El!“ Continuîndu-şi drumul, El nu-şi încetineşte paşii decît în pridvorul Catedralei din Sevilla, unde tocmai fusese adus cu plînsete şi jale un sicriaş alb în care se află o fetiţă de şapte ani, singura odraslă a unui cetăţean de frunte din partea locului. Sumedenie de flori sînt presărate peste trupuşorul neînsufleţit. „Lasă, că El o să-ţi învie copila“, strigă norodul mamei înlăcrimate. Parohul catedralei, care

ieşise în pridvor să întîmpine sicriul, priveşte în jur mirat şi se încruntă. Deodată, mama pruncului mort scoate un geamăt şi se aruncă la picioarele Lui: „Dacă eşti într-adevăr Mîntuitorul, trezeşte-mi la viaţă copila!“, Îl imploră femeia cu braţele întinse spre Dînsul. Alaiul de înmormîntare se opreşte în loc şi racla este lăsată jos în pridvor, în dreptul Lui. El îşi coboară ochii cu milă şi buzele Lui şoptesc din nou, abia auzit: „Talita, kumi!“[7] şi fata se scoală. Copila se trezeşte, se ridică în capul oaselor din coşciug şi se uită cu ochi mari, nedumerită, în jur. Un zîmbet îi înfloreşte pe chip şi încă mai ţine în mînă buchetul de trandafiri albi cu care fusese aşezată în sicriu. Poporul freamătă şi plînge cutremurat. Tocmai atunci se întîmplă să treacă prin faţa catedralei cardinalul, marele inchizitor. Este un bătrîn de aproape nouăzeci de ani, înalt şi drept, cu faţa suptă şi ochii adînciţi în orbite, în care mai tremură încă o licărire uşoară, ca o scînteie. O, de astă dată cardinalul nu mai poartă odăjdiile fastuoase cu care l-au împodobit în ajun, în văzul mulţimii, în momentul cînd duşmanii credinţei creştine piereau mistuiţi de flăcările rugului! Nu, acum nu are pe el decît vechea lui rasă călugărească, făcută din pînză groasă. În urma lui, la oarecare depărtare, păşesc ciracii şi servii lui, cu chipuri sumbre, straja lui „sfîntă“.

Oprindu-se în faţa mulţimii, prelatul o cercetează din ochi, de la distanţă. Vede tot – coşciugul depus la picioarele Lui şi copila înviată din morţi – şi deodată se întunecă la faţă. Sprîncenele-i cărunte şi dese se încruntă şi-n privirea lui scapără o lumină sinistră. Ridicînd braţul, cardinalul face semn străjerilor să-L ia. Şi atît de mare este autoritatea lui, atît de strunit şi de plecat este poporul, deprins să i se supună fără a crîcni, încît gloata se dă în lături din calea soldaţilor şi, în mijlocul unei tăceri mormîntale, gărzile pun mîna pe El şi-L duc. Ca la o poruncă, mulţimea se îndoaie pînă la pămînt în faţa bătrînului inchizitor, care o binecuvîntează şi pleacă mai departe. Străjile coboară cu ostaticul în temniţa boltită, umbroasă şi strîmtă din clădirea străveche, unde se ţin şedinţele tribunalului sfînt. Ziua se stinge şi întunecimile nopţii toride şi „moarte“ învăluie Sevilla. Aerul e

îmbălsămat „de lauri şi lămîi“. În bezna groasă ce domneşte în închisoare, uşa de fier se deschide, şi marele inchizitor, purtînd un opaiţ în mînă, pătrunde încet înăuntru. Este singur; uşa se închide la loc în urma lui. Bătrînul se opreşte în prag, privindu-L lung, un minut sau două, drept în faţă. Apoi se apropie de El pe îndelete, pune opaiţul pe masă şi rosteşte: „Tu eşti? Tu? Neprimind însă nici un răspuns, se grăbeşte să adauge: Taci, nu spune nimic. Ce ai putea să mai spui? Ştiu prea bine ce! Numai că tu n-ai dreptul să mai adaugi nimic la cele mărturisite odinioară. De ce ai venit atunci să ne tulburi? Căci venirea Ta nu face decît să ne tulbure, cred că-Ţi dai seama. Ştii Tu ce o să se întîmple mîine? Eu nu Te cunosc şi nici nu vreau să ştiu dacă eşti Tu acela sau semeni numai cu El; oricum ar fi, mîine am să Te osîndesc şi am să Te ard pe rug, ca pe cel mai nelegiuit dintre eretici, şi ai să vezi atunci cum norodul, care azi Ţi-a sărutat picioarele, la un singur semn al meu, se va repezi să adune tăciunii împrăştiaţi în jurul rugului Tău, ştii Tu asta? Da, poate că ştii“, răspunde tot el tulburat, dus pe gînduri, cu ochii pironiţi asupra deţinutului.

— Zău, nu pricep, Ivan, ce înseamnă asta… spuse zîmbind Alioşa, care-l ascultase tăcut pînă atunci. E numai o simplă fantezie sau e vorba de o eroare din partea bătrînului, de un absurd *qui pro quo?*

— N-ai decît să alegi cea de-a doua variantă, dacă-ţi place, rîse Ivan, şi dacă realismul nostru contemporan a reuşit să te acapareze în asemenea măsură, încît să nu mai poţi accepta nimic ce ţine de domeniul fanteziei, fie chiar un *qui pro quo*, dacă vrei. Ce-i drept, continuă el rîzînd, bătrînul meu are nouăzeci de ani şi, cu ideea lui fixă, se prea poate să-şi fi pierdut minţile. Cît priveşte pe deţinut, înfăţişarea lui avea într-adevăr prin ce să-l uimească. Dar tot aşa de bine, în definitiv, ar putea să fie numai o halucinaţie, vedenia unui moşneag de nouăzeci de ani în pragul morţii, cu imaginaţia înfierbîntată de autodafeul din ajun, căruia îi căzuseră jertfă o sută de eretici. La urma urmei, ce ne interesează pe noi dacă-i un *qui pro quo* sau dacă-i vorba de o fantezie gratuită? Bătrînul trebuie să spună, în sfîrşit, tot ce are de spus, tot ce a

gîndit în sinea lui timp de nouăzeci de ani, să dea în vileag tot ce a ţinut închis în el în aceşti nouăzeci de ani.

— Şi deţinutul? Nu spune nimic? Se mulţumeşte doar să se uite la bătrîn şi să tacă?

— E obligat în orice caz să tacă, răspunse Ivan, din nou cu zîmbetul pe buze. N-ai auzit ce i-a spus mai înainte bătrînul? Că n-are dreptul să mai adauge nici un cuvînt la cele mărturisite odinioară. Dacă vrei, în asta rezidă însăşi esenţa catolicismului roman, aşa cel puţin cred eu: „Tu ai încredinţat totul Papii, deci, în momentul de faţă, totul se află în mîna lui; tu nu mai ai deocamdată ce căuta printre noi, nu ne mai tulbura, măcar pînă ce va fi să vină vremea de apoi“. Asta o spun chiar ei, şi nu numai c-o spun, dar o aştern pe hîrtie, cel puţin iezuiţii. Am citit cu ochii mei, scris negru pe alb, de teologii lor. „Mai ai Tu dreptul, oare, să ne dezvălui fie şi o singură taină a lumii din care vii?“, îl cercetează mai departe bătrînul, ca tot el să-şi răspundă pînă la urmă: „Nu, nu mai ai dreptul acesta, fiindcă nu trebuie să mai adaugi nimic la cele mărturisite cîndva, nici să le răpeşti oamenilor libertatea pentru care Te-ai luptat din răsputeri cît ai fost aici pe pămînt. Orice lucru nou pe care l-ai vesti oamenilor ar întina cumva libertatea lor de credinţă, căci ar lua înfăţişarea unui miracol, şi, după cîte ştiu, în urmă cu o mie cinci sute de ani pentru Tine nu era nimic mai scump pe lume decît libertatea credinţei. Nu spuneai chiar Tu pe vremea aceea: «Vreau să fiţi liberi cu adevărat?». Ai avut acum prilejul să-i vezi pe oamenii aceştia «liberi», rosteşte deodată bătrînul, zîmbind dus pe gînduri. Ca să continue apoi, măsurîndu-l cu o privire încruntată pe ostaticul său: Da, să ştii că ne-a costat scump treaba asta, dar acum am ajuns, în fine, să ducem, în numele Tău, la bun sfîrşit misiunea noastră. Cincisprezece veacuri ne-am canonit cu libertatea asta, dar acum am isprăvit, da, da, am isprăvit o dată pentru totdeauna. Ce, nu crezi c-am isprăvit pentru totdeauna? Te uiţi la mine blînd şi nu vrei măcar să mă învredniceşti cu un cuvînt de indignare? Cu toate astea, tocmai acum, poţi să mă crezi, acum, în momentul de faţă, oamenii poartă în ei mai adînc ca oricînd înrădăcinată

convingerea că sînt liberi, cu desăvîrşire liberi, deşi chiar ei ne-au oferit libertatea lor, depunînd-o smeriţi la picioarele noastre. Asta e ceea ce am izbutit noi să facem, dar, Te întreb, asta e oare cu adevărat libertatea dorită de Tine, libertatea pe care ai visat-o?“

— Tot nu pricep, îl întrerupse din nou Alioşa, e o ironie, vrea cumva să glumească pe socoteala lui?

— Cîtuşi de puţin. Bătrînul e convins, dimpotrivă, că faptul de a fi sugrumat, în sfîrşit, libertatea ca să-i fericească pe oameni este un merit al său şi al ciracilor lui. „Fiindcă numai acum, i se destăinuie el (bineînţeles e vorba despre Inchiziţie), sîntem în măsură pentru prima oară să ne gîndim la fericirea oamenilor. Aşa cum a fost el plămădit, omul e un răzvrătit din fire, dar crezi Tu, oare, că răzvrătiţii pot avea parte de fericire? Ţi s-a spus răspicat, stăruie bătrînul, Ţi s-a atras doar atenţia asupra acestui lucru, Ţi s-au dat destule avertismente, pe care însă Tu le-ai nesocotit deopotrivă, respingînd singurul mijloc care putea să-i facă fericiţi pe oameni. Noroc că, plecînd dintre noi, ai avut grijă să laşi totul în seama noastră. Ne-ai hărăzit, ai întărit prin cuvîntul Tău dreptul pe care ni l-ai încredinţat de a lega şi a dezlega totul, şi cred că n-ai de gînd acum – sigur că da, nici măcar nu poate să-ţi treacă prin gînd cumva – să ne privezi de el! Atunci de ce ai venit să ne tulburi?“

— Cum adică „Ţi s-au dat destule avertismente“? întrebă Alioşa.

— Ei uite, tocmai acesta e punctul principal asupra căruia caută să insiste cardinalul. „Înfricoşatul şi preaiscusitul duh, duhul nimicniciei şi al nefiinţei, îl mustră mai departe bătrînul, strălucitul duh a grăit către Tine în pustiu şi, după cum mărturiseşte *Sfînta Scriptură*, a încercat să te «ispitească». E drept ori nu? Există, oare, un adevăr mai deplin decît acela pe care el Ţi l-a dezvăluit, punîndu-Ţi cele trei întrebări sau, precum spun *Scripturile*, supunîndu-te celor trei «ispitiri», adevăr pe care Tu l-ai respins? Şi totuşi, dacă va fi avut loc vreodată pe lume o minune în toată puterea cuvîntului, o minune fără de seamăn, ea s-a întîmplat numai şi numai atunci, în ziua celor trei ispitiri. Căci în aceasta constă toată minunea, în faptul că acele trei întrebări au

fost rostite. Dacă ne-am închipui bunăoară, să zicem, că întrebările puse de înfricoşatul duh ar fi pierit fără urmă şi c-ar trebui deci reconstituite cumva, născocite din nou, alcătuite vorbă cu vorbă, pentru a putea fi puse la locul lor în *Scripturi*, şi că în acest scop ar fi fost adunate laolaltă toate capetele luminate de pe faţa pământului – toţi dregătorii, cei mai de seamă pastori ai bisericii, învăţaţii, filosofii, poeţii – cărora li s-ar încredinţa misiunea de a reconstitui, de a născoci, de a alcătui trei întrebări, trei întrebări care să exprime în trei cuvinte, sau, mai bine zis, în trei propoziţii pe înţelesul minţii omeneşti nu numai însemnătatea evenimentului respectiv, dar şi întreaga istorie de mai tîrziu a umanităţii şi a universului – crezi tu, oare, că tot acest areopag format din înţelepţii pământului ar fi în stare să dea în vileag ceva care să se asemuiască măcar pe departe, prin forţă şi prin adîncime, cu cele trei întrebări pe care într-adevăr Ţi le-a pus atunci în pustiu puternicul şi iscusitul duh? Aceste întrebări, miracolul prin care ele au ieşit la lumină dovedesc îndeajuns că aici nu avem de-a face cu inteligenţa omenească, a cărei soartă e pieritoare, ci cu o inteligenţă nepieritoare şi desăvîrşită. Fiindcă aceste trei întrebări, atît de strîns legate între ele, prezic întreaga desfăşurare de mai tîrziu a istoriei lumii, constituind totodată cele trei formule în care se îmbină toate contradicţiile istorice nerezolvate ale firii omeneşti. Pe vremea aceea era un lucru de care nimeni nu-şi putea da seama chiar atît de precis, viitorul fiind încă învăluit în neguri; acum însă, după ce au trecut cincisprezece veacuri, vedem că în acele trei întrebări era cuprins totul şi că tot ceea ce preziseră ele s-a adeverit în aşa măsură, încît nu se mai poate adăuga sau înlătura nici o iotă. Hotărăşte deci singur cine avea dreptate: Tu sau acela care Ţi le-a pus? Aminteşte-Ţi prima întrebare, dacă nu cuvînt cu cuvînt, cel puţin sensul ei: «Vrei să Te duci în lume aşa, cu mîinile goale, făgăduind oamenilor o libertate pe care ei, în ignoranţa şi becisnicia lor înnăscută, nu pot s-o înţeleagă, de care chiar se feresc, îngroziţi, fiindcă nu există şi nu a existat vreodată nimic mai insuportabil pentru om şi pentru societate decît libertatea! Vezi pietrele acestea din pustietăţile

dogorite de arşiţă? Porunceşte ca ele să se facă pîini, şi omenirea întreagă, plină de recunoştinţă, va alerga pe urmele Tale ca o turmă ascultătoare, deşi tot timpul va fi cu frica-n sîn ca nu cumva, la un moment dat, să-Ţi retragi braţul întins şi, odată cu asta, să se isprăvească şi pîinea dăruită de tine». Tu însă n-ai vrut să-l lipseşti pe om de libertate şi nu Te-ai îndurat să primeşti oferta, judecînd că nu mai poate fi vorba de libertate, de vreme ce supunerea a fost cumpărată cu pîine. Drept care ai răspuns că omul nu trăieşte numai cu pîine; ştii tu însă că, în numele acestei pîini plămădite din ţărînă, duhul pămîntului se va ridica împotrivă-Ţi şi, dînd piept cu Tine, Te va birui, iar toată lumea îl va urma apoi, strigînd în gura mare: «Numai cine este asemenea fiarei a putut să pogoare focul din cer!» Ştii tu, oare, că peste veacuri omenirea va da glas prin gura înţelepţilor şi a învăţaţilor săi că nu există pe lume crimă şi, prin urmare, nu există nici păcat, ci numai flămînzi? «Dă-ne mai întîi de mîncare şi abia după aceea ne poţi cere să respectăm virtutea!» va sta scris pe steagul celor care se vor scula împotriva Ta, culcînd la pămînt templul durat de Tine. Pe ruinele templului Tău se va înălţa o altă construcţie, un nou şi înfricoşător Turn Babel; se va ridica piatră cu piatră, cu toate că şi el va împărtăşi soarta celui dintîi, rămînînd, ca şi acela, neterminat; puteai totuşi să-i scuteşti pe oameni de toată această trudă de prisos, să le cruţi o mie de ani de suferinţe, fiindcă, pînă la urmă, tot spre noi se vor îndrepta, după ce se vor fi canonit în zadar zece veacuri în şir ca să-şi isprăvească turnul! Şi atunci ne vor căuta iarăşi pe sub pămînt, prin catacombele în care vom sta ascunşi (fiindcă ne va fi dat să fim din nou persecutaţi şi schingiuiţi), şi, găsindu-ne în cele din urmă, vor ridica glasul spre noi: «Daţi-ne pîine, căci Acela care ne-a făgăduit să pogoare focul din ceruri pentru noi, nu ni l-a dat!». Şi noi vom izbuti să ridicăm pînă la capăt turnul început de ei; cine va da de mîncare mulţimii va apuca să-l ducă la bun sfîrşit, şi noi vom fi aceia care o vom hrăni în numele Tău, amăgind-o în numele Tău. O, în vecii vecilor, fără noi, ei nu vor ajunge să-şi astîmpere foamea! Toată înţelepciunea lumii nu va putea să le dea pîine atîta timp cît vor rămîne liberi; dar ai să vezi că, pînă la urmă, ne vor

aduce singuri plocon libertatea şi, depunînd-o la picioarele noastre, ne vor spune: «Înrobiţi-ne, dar astîmpăraţi-ne foamea!». Abia atunci vor înţelege în fine că libertatea şi faptul de a avea pîine în realitate şi cu prisosinţă, ca să ajungă pentru toată lumea, sînt două lucruri incompatibile, fiindcă în vecii vecilor oamenii nu vor fi în stare să-şi împartă pîinea între ei! Şi în acelaşi timp se vor convinge că niciodată nu vor putea fi liberi, fiindcă sînt slabi de înger, dedaţi la rele, becisnici şi îndărătnici. Tu le-ai făgăduit pîinea cerească, dar, iarăşi te întreb, crezi într-adevăr că poate avea acelaşi preţ în ochii stirpei omeneşti, nevolnice, desfrînate şi pururea nerecunoscătoare ca pîinea reală, pămîntească? Dacă, în numele pîinii cereşti, se vor găsi cîteva mii sau zeci de mii de suflete care să Te urmeze, cum rămîne cu milioanele şi zecile de mii de milioane de făpturi omeneşti incapabile să renunţe la hrana pămîntească pentru cea făgăduită în ceruri? Sau Ţie nu-Ţi sînt dragi decît cele cîteva zeci de mii de suflete mari şi puternice, restul, adică puzderia nenumărată, ca nisipul mării, de oameni slabi de înger, dar care Te iubesc cu adevărat, fiind menită să fie doar materie de exploatat pentru cei puternici şi oţeliţi? Nu, nouă ne sînt deopotrivă de dragi şi cei slabi din fire. Deşi nărăviţi şi îndărătnici, pînă la urmă tot ei vor fi cei mai supuşi. Cuprinşi de admiraţie, aceştia ne vor socoti zei pentru că vom domni asupra lor – atît de înfricoşătoare li se va părea în cele din urmă libertatea! Dar noi vom căuta să-i convingem că nu facem decît să ascultăm de porunca Ta şi că domnim în numele Tău. Îi vom înşela astfel din nou, fără să-ţi mai îngăduim însă să vii printre noi. Şi în acelaşi timp, înşelătoria aceasta va fi un nesecat izvor de suferinţă pentru noi, fiindcă vom fi mereu nevoiţi să minţim. Iată care este sensul primei întrebări ce Ţi s-a pus atunci, în pustiu, şi iată ce ai respins în numele libertăţii pe care o preţuiai mai presus de orice. În ea sălăşluia ferecată taina cea mare a lumii acesteia. Învrednicindu-Te să primeşti miracolul «pîinii», ai fi reuşit să împlineşti acea năzuinţă eternă a omului – şi nu numai a fiecărui individ în parte, ci a întregii umanităţi pururea dornică să ştie în faţa cui trebuie să-şi îndoaie genunchii! Fiindcă nu există pentru

omul liber o grijă mai statornică şi mai chinuitoare decît aceea de-a afla mai degrabă în faţa cui se cuvine să se plece pînă la pămînt. Numai că el vrea să se plece înaintea unei forţe indiscutabile, atît de indiscutabile, încît toată lumea s-o respecte, îndoindu-şi genunchii în faţa ei. Căci, în primul rînd, aceste fiinţe vrednice de plîns vor să găsească pe cineva în faţa căruia să se plece pînă la pămînt, un om care să se ridice deasupra celorlalţi, în care să creadă lumea întreagă şi căruia să i se închine toţi, absolut toţi. De la începutul începutului necesitatea de a generaliza supunerea a constituit preocuparea cea mai arzătoare a fiecărui om în parte, precum şi a întregii umanităţi. Din pricina acestei necesităţi, oamenii s-au ucis adesea unii pe alţii, luptîndu-se cu săbiile. Şi, făurindu-şi singuri zei, s-au ameninţat unii pe alţii: «Lepădaţi-vă de zeii voştri, strigau ei, şi veniţi de vă închinaţi celor care se află în mare cinste la noi, altfel, va fi vai şi amar de voi şi de zeităţile voastre!». Şi aşa o să fie pînă la sfîrşitul veacurilor. Chiar şi atunci cînd vor pieri toţi zeii de pe faţa lumii, oamenii vor continua totuşi să îngenuncheze în faţa idolilor. Şi Tu ai ştiut asta, nu se poate să nu fi cunoscut această fundamentală taină a firii omeneşti, şi totuşi, cunoscînd-o, ai refuzat unica emblemă infailibilă ce Ţi s-a oferit, în virtutea căreia omenirea Ţi s-ar fi supus fără să crîcnească, emblema pîinii reale, pămînteşti. Tu însă ai refuzat-o în numele libertăţii şi al pîinii cereşti. Am să-Ţi arăt acum ce ai făcut mai departe, iarăşi şi iarăşi în numele libertăţii! Adevăr zic Ţie că sufletul omenesc nu cunoaşte altă grijă mai chinuitoare decît aceea de a găsi cui să-i încredinţeze mai degrabă harul libertăţii cu care această nefericită făptură se naşte pe lume. Numai aceluia însă care va izbuti să-i împace conştiinţa, îi va fi dat să pună stăpînire şi pe libertatea lui. Emblema ce Ţi s-a oferit odată cu pîinea avea toţi sorţii de izbîndă; dă-i pîine, şi omul ţi se va supune fără greş, e cea mai sigură chezăşie; dar dacă în acelaşi timp cineva – nu Tu, altcineva – s-ar întîmpla să-i prindă în mreje conştiinţa – o, atunci, să ştii, e-n stare să se lipsească pînă şi de pîinea cu care îl îmbii şi să-l urmeze pe acela care va fi izbutit să-i subjuge cugetul. Aici, recunosc, dreptatea era de partea Ta. Taina

existenţei umane nu constă în a trăi, ci în a şti pentru ce trăieşti. Fără o noţiune precisă a rostului său pe lume, în vecii vecilor omul n-ar accepta să trăiască; mai curînd şi-ar face singur seama decît să-şi ducă mai departe existenţa pe pămînt, chiar dacă în jurul lui ar fi maldăre de pîine. Asta este realitatea; dar ce s-a ales pînă la urmă? În loc să cauţi a pune stăpînire asupra oamenilor, îngrădindu-le libertatea, Tu Te-ai străduit să-i desfăşori cît mai larg fruntariile! Ai uitat, se vede, că omul preferă liniştea şi chiar moartea libertăţii de a alege singur între bine şi rău! Fiindcă nu există ceva mai ademenitor pentru el decît libertatea conştiinţei, dar în acelaşi timp nu există ceva mai cumplit! Iar Tu, în locul unor principii temeinice, care ar fi statornicit o dată pentru totdeauna liniştea în conştiinţa umană, ai ales tot ce poate fi mai ciudat, mai nedesluşit şi mai vag, tot ce depăşeşte puterile oamenilor, procedînd ca şi cum nu i-ai fi iubit cîtuşi de puţin. Cine? Tocmai Tu, care ai pogorît pe pămînt ca să-Ţi jertfeşti viaţa pentru ei! În loc de a căuta să le zălogeşti libertatea, Tu le-ai sporit-o şi mai mult, aruncînd pe veci chinuitoarea ei povară asupra împărăţiei sufletului omenesc. Ai vrut să ai parte de dragostea liber consimţită a omului, ai dorit ca el să Te urmeze de bunăvoie, ademenit şi subjugat de Tine, de ideea Ta. În locul legii străbune, pe care se putea bizui din momentul acela, omul trebuia să aleagă cu inima slobodă ce este rău şi ce este bine, avînd înaintea ochilor doar chipul Tău drept călăuză menită să-i îndrume paşii; dar cum de nu te-ai gîndit că, aşezînd pe umerii lui o povară atît de grea ca libertatea de a alege, pînă la urmă el va ajunge să pună la îndoială pînă şi chipul Tău şi să tăgăduiască adevărul propovăduit de Tine? Într-o bună zi oamenii vor mărturisi în gura mare că adevărul nu poate sălăşlui în Tine, fiindcă ar fi cu neputinţă să-i urgisească cineva atît de cumplit ca Tine, lăsîndu-i să se zbată într-o incertitudine atît de chinuitoare, cu atîtea griji pe cap şi atîtea probleme fără dezlegare! În felul acesta, Tu însuţi ai pus la cale surparea împărăţiei Tale şi n-ai deci nici un drept să arunci vina pe alţii. Asta să fie, oare, spune, ceea ce Ţi s-a oferit? În lume nu există decît trei forţe, unice pe pămînt, în măsură să înfrîngă şi să

subjuge definitiv, în numele propriei lor fericiri, conştiinţa acestor becisnici răzvrătiţi. Şi aceste forţe sînt miracolul, taina şi autoritatea. Tu însă le-ai respins pe cîteşitrele, rînd pe rînd, prin exemplul pe care Tu însuţi l-ai dat. După ce te-a pus să te urci pe templu, preaiscusitul şi înfricoşatul duh ţi-a spus: «De eşti tu Fiul lui Dumnezeu, aruncă-te în gol, căci scris este: El va porunci îngerilor săi să vegheze asupra Ta şi ei Te vor ridica pe mîini, ca nu cumva să izbeşti de piatră piciorul Tău; numai aşa vei ajunge să afli de eşti cu adevărat Fiul lui Dumnezeu şi cît de puternică este credinţa Ta în Tatăl ceresc». Tu însă l-ai ascultat pînă la capăt, dar ai refuzat să faci ceea ce-Ţi propunea el; n-ai vrut să Te laşi dus în ispită şi nu Te-ai aruncat. O, fireşte, ai fost într-adevăr plin de măreţie, superb ca un Dumnezeu! Dar crezi Tu oare că oamenii, seminţia aceasta becisnică şi răzvrătită, sînt zei? O, bineînţeles, în momentul acela Ţi-ai dat seama că dacă ai fi făcut un singur pas, o singură mişcare ca să Te arunci în gol, ar fi însemnat să-L ispiteşti pe Dumnezeu şi să-Ţi pierzi totodată credinţa în El, aşa încît, ajungînd jos, Te-ai fi zdrobit de pămîntul pe care veniseşi ca să-l izbăveşti, spre bucuria preaiscusitului duh care încercase să Te ispitească. Dar încă o dată îţi spun: sînt oare mulţi pe lume ca Tine? Ai fost Tu în stare să crezi cu tot dinadinsul – fie chiar numai o clipă – că oamenii au atîta putere în ei ca să înfrunte asemenea ispită?

Sau îţi închipui cumva că firea omenească a fost în aşa fel plămădită, încît prin însăşi alcătuirea ei să respingă miracolul şi că în momentele de cumplită răscruce, cînd sufletul lui este bîntuit de cele mai grele şi mai chinuitoare probleme, omul se poate mulţumi cu ceea ce inima sa are toată libertatea să aleagă? O, Tu ai ştiut că eroismul faptei Tale va fi pomenit în *Scripturi* şi că va răzbate astfel prin veacuri pînă în vremea de apoi, şi în sinea Ta ai nădăjduit că, mergînd pe urmele Tale, omul va rămîne alături de Dumnezeu, fără a mai avea nevoie de minuni. Cum de nu te-ai gîndit însă că, lepădîndu-se de minuni, el se va lepăda în acelaşi timp şi de Dumnezeu, fiindcă, de fapt, nu-L caută pe Dumnezeu, cît mai ales minunile Sale? Şi cum nu poate să trăiască fără minuni,

omul va încerca să şi le făurească singur, dînd crezare miracolelor plăsmuite de el, închinîndu-se în faţa minunăţiilor săvîrşite de vraci, în faţa farmecelor făcute de vrăjitoare, chiar dacă ar fi de o sută de ori un răzvrătit, un eretic sau un ateu. Tu nu Te-ai învrednicit să cobori de pe cruce cînd cei din jur îşi băteau joc de Tine şi Te aţîţau, strigîndu-Ţi: «Pogoară-Te acum de pe cruce, vom vedea şi vom crede!». Tu nu Te-ai învrednicit să cobori, fiindcă nu voiai să-l cîştigi pe om printr-o minune, aşteptînd o credinţă liber consimţită din partea lui, nicidecum prilejuită de un miracol. Ceea ce doreai Tu cu ardoare era o dragoste liberă, iar nu extazul unui rob fascinat de puterea ce i-a vîrît pe veci frica în oase. Dar şi de astă dată ai greşit, socotindu-i pe oameni mai presus de ceea ce se arată a fi în realitate, cînd ei nu sînt decît nişte robi, cu toate că, aşa cum au fost plăsmuiţi, în sufletul lor mocneşte răzvrătirea. Priveşte în jurul Tău şi judecă singur ce s-a întîmplat după cincisprezece veacuri de la plecarea Ta. Du-te acum să vezi cine sînt cei pe care i-ai înălţat pînă la Tine? Îţi jur că omul este mult mai nevolnic şi mai ticălos decît l-ai crezut Tu! Te poţi cumva bizui pe el să facă ceea ce ai făcut Tu? Preţuindu-l peste măsură, ai procedat ca şi cînd n-ai fi avut nici cea mai mică îngăduinţă, fiindcă altfel ar fi însemnat că Tu cereai de la el mai mult decît putea să dea. Tocmai Tu, care l-ai iubit pe om mai presus decît pe Tine însuţi! Dacă l-ai fi preţuit însă mai puţin şi nu i-ai fi cerut decît ceea ce putea să-Ţi dea, ar fi simţit mai mult dragostea Ta, fiindcă nu l-ai fi îndatorat să poarte o povară chiar atît de grea. Omul este slab de înger şi becisnic. Ce-are a face că în momentul de faţă încearcă în tot locul să se răzvrătească împotriva puterii noastre, împăunîndu-se cu fapta lui? Mîndria lui de răzvrătit este copilărească, mîndrie de şcolari ce-au pus la cale o rebeliune în clasă, izgonindu-l pe învăţător. Bucuria lor va fi însă de scurtă durată şi o vor plăti cu vîrf şi îndesat. Vor dărîma templele şi vor îneca pămîntul în valuri de sînge. Dar pînă la urmă nu se poate să nu-şi dea seama, în nerozia lor puerilă, că, deşi s-au răsculat, sînt prea becisnici ca să fie în stare a duce mai departe pe umeri povara propriei lor răzvrătiri. Şi cu obrajii scăldaţi în lacrimi

nătînge, vor recunoaşte în sfîrşit că Acela care i-a plămădit, sădind în ei sămînţa răzvrătirii, a făcut-o, fără doar şi poate, numai în bătaie de joc. Vor mărturisi lucrul acesta cu deznădejdea în suflet şi fiece cuvînt al lor va fi un cuvînt de hulă; hulind se vor simţi însă şi mai nefericiţi, fiindcă prin firea lui omul nu se poate împăca totuşi cu blasfemia şi pînă la urmă va căuta să se răzbune pentru ea. Aşadar, nelinişte, tulburare şi nefericire – iată cu ce s-au ales oamenii după toate suferinţele pe care le-ai îndurat în numele libertăţii lor! Marele Tău proroc, în viziunea lor alegorică, spune că i s-au arătat în faţa ochilor toţi cei care au luat parte la prima înviere şi că erau cîte douăsprezece mii cu totul din fiecare seminţie. Ca să fie atît de puţini, înseamnă că nici ei n-au fost oameni ca toţi ceilalţi, ci zei. Căci au aflat în ei destulă putere ca să poarte crucea şi să vieţuiască zeci de ani în pustiu, flămînzi şi goi, hrănindu-se cu ierburi crude şi rădăcini; te poţi mîndri, fireşte, cu aceste odrasle ale libertăţii, ale dragostei liber dăruite, cu sublima lor jertfă adusă de bunăvoie în numele Tău! Aminteşte-Ţi însă că acestea erau doar cîteva mii, şi toţi plămădiţi ca nişte zei, pe cînd ceilalţi? Cu ce sînt vinovaţi, oare, ceilalţi, adică toţi cei nevolnici, care n-au fost în stare să facă întru totul ceea ce au izbutit a îndeplini cei căliţi din fire? Cu ce este vinovat un suflet plăpînd dacă nu poate cuprinde asemenea haruri înfricoşătoare? Nu cumva Tu ai pogorît din ceruri numai în mijlocul celor aleşi şi numai pentru ei? Dacă-i aşa, atunci la mijloc este o taină pe care mintea noastră n-o poate pricepe. Şi dacă există într-adevăr o taină, atunci avem tot dreptul să vorbim în numele ei, mărturisind în faţa lumii că libertatea inimii de-a alege între bine şi rău nu înseamnă mare lucru, că totul e taina căreia oamenii sînt datori să i se supună orbeşte, chiar împotriva conştiinţei lor. Şi chiar aşa am şi procedat. Am căutat să îndreptăm ceea ce ai făcut Tu, punînd la temelia faptei Tale eroice miracolul, taina şi autoritatea. Şi oamenii s-au bucurat că sînt din nou mînaţi ca o turmă şi că, în sfîrşit, inima lor a fost uşurată de povara unui dar funest care le adusese numai necazuri. Spune, am avut ori nu dreptate să procedăm aşa, propovăduind învăţătura aceasta oamenilor? Crezi, oare, că noi n-

am iubit omenirea, de vreme ce am înţeles cu atîta umilinţă slăbiciunile ei şi am căutat din toată inima să-i uşurăm povara, îngăduind firii sale nevolnice chiar şi păcatul, cu condiţia ca să fie săvîrşit cu ştirea noastră? De ce atunci vii acum să ne tulburi? De ce mă priveşti în tăcere cu ochii Tăi blînzi, convins că dreptatea e de partea Ta? Mai curînd aş vrea să te văd mînios, nu-mi trebuie dragostea Ta, pentru că nici eu nu Te iubesc. De ce aş încerca să mă prefac? Nu-mi dau seama, oare, cu cine vorbesc? Ştii dinainte tot ce aş avea să-Ţi spun, o citesc în ochii Tăi. Cum aş putea, oare, să ascund de Tine taina noastră? Poate că vrei totuşi s-o auzi din gura mea. Atunci ascultă: noi nu sîntem cu Tine, ci cu el, asta este toată taina noastră! De mult nu mai sîntem cu Tine, ci cu el, au trecut opt veacuri între timp. S-au împlinit opt veacuri de cînd am primit din mîinile lui ceea ce Tu ai lepădat cu indignare, darul din urmă, pe care el însuşi Ţi l-a oferit atunci, cînd Ţi-a înfăţişat împărăţiile pămînteşti. Noi am primit de la el Roma şi sabia lui Cezar, decretîndu-ne stăpînitorii pămîntului, singurii lui împăraţi, deşi nici pînă azi n-am apucat să ne desăvîrşim lucrarea începută. Dar cine-i de vină? O, într-adevăr, lucrarea e abia înfiripată, dar totuşi s-a înfiripat. Va trece încă multă vreme pînă să fie dusă la bun sfîrşit, şi pînă atunci lumea va mai avea încă multe de îndurat, dar pînă la urmă ne vom ajunge ţelul şi vom fi cezari. Atunci ne vom gîndi la fericirea omenirii. Şi cu toate acestea, Tu ai fi putut să primeşti pe loc sabia lui Cezar. Pentru ce ai lepădat de la Tine acest ultim dar? Primindu-l, ai fi împlinit toate năzuinţele oamenilor pe pămînt: le-ai fi dat un stăpîn căruia să i se închine, căruia să-i încredinţeze propriile lor conştiinţe, şi le-ai fi pus la îndemînă mijlocul de a se uni cu toţii laolaltă într-un furnicar în care nu încap conflicte, fiindcă necesitatea alăturării este cea de a treia şi ultima pricină de frămîntare pentru oameni. Umanitatea a dorit dintotdeauna să se organizeze într-o asociaţie unitară. Multe popoare au avut o istorie glorioasă, dar cu cît acele popoare se aflau la un nivel de civilizaţie mai înalt, cu atît erau mai nefericite, fiindcă simţeau mai adînc decît altele necesitatea unirii tuturor oamenilor. Marii cuceritori, de talia lui Timur Lenk sau Genghis-

Han, au străbătut ca o vijelie pământul în dorinţa de a-şi întinde stăpînirea asupra întregului univers, dar şi ei, fie chiar inconştienţi, au exprimat aceeaşi nestăvilită aspiraţie a omenirii de a se unifica. Primind dominaţia lumii şi purpura Cezarului, Tu ai fi întemeiat o împărăţie universală, statornicind în acelaşi timp pacea pe toată faţa pământului. Fiindcă cine altul ar putea fi în măsură să stăpînească oamenii decît acela care le stăpîneşte cugetul şi în mîinile căruia se află pîinea lor? Noi am primit, aşadar, sabia lui Cezar şi, odată cu ea, fireşte, ne-am lepădat de Tine pentru a-l urma pe el. O, vor mai trece încă veacuri de becisnică domnie a gîndirii libere, a ştiinţei şi a antropofagiei, la care vor ajunge în cele din urmă, de vreme ce au început să ridice Turnul lui Babel fără noi. Abia atunci, fiara se va tîrî la picioarele noastre şi le va linge supusă, stropindu-le cu lacrimi de sînge. Şi noi o vom încăleca şi vom înălţa cupa, iar pe cupă va fi săpat cuvîntul «taină». Atunci, numai atunci se va statornici împărăţia păcii şi a fericirii omeneşti. Eşti mîndru de aleşii Tăi, dar Tu nu ai în jurul Tău decît puţini aleşi, în timp ce noi vom ajunge să-i mulţumim pe toţi. Şi pe urmă, gîndeşte-Te: cîţi dintre cei aleşi sau dintre cei tari de înger, care ar putea să fie cîndva aleşii Tăi, nu vor fi obosit aşteptîndu-Te, cîţi dintre ei nu-şi îndreaptă şi nu-şi vor mai îndrepta încă forţele şi ardoarea inimii spre un alt ogor, sfîrşind prin a ridica steagul libertăţii lor împotriva Ta? Dar cine altul decît Tine a înălţat acest steag? Pe cînd noi vom dărui tuturor fericirea, şi nimeni atunci nu se va mai răzvrăti, oamenii nu se vor mai ucide acum unii pe alţii, aşa cum se căsăpesc în fiece clipă şi în tot locul, în numele libertăţii propovăduite de Tine. O, noi vom izbuti să-i convingem că nu vor putea ajunge cu adevărat liberi decît atunci cînd vor renunţa de bunăvoie la libertatea lor în favoarea noastră şi cînd ni se vor supune cu desăvîrşire nouă! Vom avea oare dreptate sau vom rămîne în minciună? Se vor convinge că dreptatea e de partea noastră cînd îşi vor aminti în ce cumplită sclavie şi în ce frămîntare îi împinsese libertatea Ta. Deplina independenţă, gîndirea liberă şi ştiinţa îi vor afunda într-o junglă atît de încîlcită şi le vor pune în faţă asemenea miracole şi taine

atît de bine ferecate, încît unii dintre ei – cei răzvrătiţi şi aprigi – îşi vor face singuri seama, iar alţii – şi ei răzvrătiţi, dar nevolnici – se vor nimici unii pe alţii, iar restul – cei becisnici şi nefericiţi – se vor tîrî la picioarele noastre, mărturisind în gura mare: «Da, aţi avut dreptate, voi singuri stăpîniţi taina, de aceea ne-am întors la voi, izbăviţi-ne de noi înşine!» Primind pîinea din mîna noastră, îşi vor da seama, fireşte, că nu facem decît să luăm pîinea lor, pe care au dobîndit-o ei înşişi prin munca braţelor, şi s-o împărţim între ei; şi-şi vor da seama deopotrivă că nu-i vorba de nici o minune la mijloc, că noi nu prefacem pietrele în pîine, dar nu se vor bucura atît de pîine, cît mai ales pentru că o primesc din mîna noastră! Fiindcă îşi vor aduce aminte, desigur, că odinioară, înainte de venirea noastră, pîinea pe care o cîştigau prin puterea braţelor se preschimba în piatră din clipa cînd o luau în mînă şi că, de cînd s-au întors la noi, pietrele din mîna lor s-au prefăcut iarăşi în pîine. Şi atunci se vor dumiri pe deplin ce mult înseamnă să te supui pe veci! Atîta timp însă cît oamenii nu vor înţelege lucrul acesta, vor fi nefericiţi. Spune-mi, cui i se datorează în primul rînd incapacitatea lor de a înţelege? Cine a fărîmiţat turma şi a împrăştiat-o pe căi necunoscute? Turma se va aduna însă la loc şi se va supune iarăşi, de astă dată pentru totdeauna. Şi atunci noi vom hărăzi oamenilor o fericire tihnită şi umilă, o fericire pe măsura unor făpturi nevolnice, aşa cum au fost plămădiţi. O, ai să vezi că pînă la urmă vom izbuti să-i convingem să nu se mai ţină mîndri, fiindcă numai Tu le-ai băgat asemenea fumuri în cap cînd ai căutat să-i ridici atît de sus! Noi le vom dovedi că sînt slabi, că nu sînt decît nişte bieţi prunci, dar că fericirea hărăzită copiilor este mai dulce ca oricare alta. Şi atunci, cuprinşi de sfială, cu ochii aţintiţi spre noi, se vor strînge în jurul nostru înfricoşaţi, ca nişte pui sub aripile cloştii. Privindu-ne cu admiraţie şi în acelaşi timp cu un fior de spaimă, se vor simţi mîndri cu noi, văzînd cît sîntem de puternici şi de inteligenţi şi cît de lesne am izbutit să domesticim o turmă năbădăioasă de milioane şi milioane de capete. Vor tremura zgribuliţi în faţa mîniei noastre, gîndurile lor vor fi din ce în ce mai timide, ochii – veşnic înrouraţi de lacrimi, ca la copii sau la femei,

pentru ca, la un singur gest din partea noastră, să treacă tot atît de uşor la veselie şi rîs, cu chipurile luminate de o bucurie inocentă şi cu cîntece fericite pe buze. Nici vorbă c-o să-i punem să muncească, dar în orele libere vom căuta să le înjghebăm o viaţă plăcută, ca un joc de copii, cu cîntece naive, cu coruri şi dansuri nevinovate. O, le vom da voie chiar să şi păcătuiască, ştiindu-i slabi de înger şi becisnici, şi ei, la rîndul lor, ne vor iubi ca nişte copii pentru că vom fi fost atît de toleranţi! Le vom spune că oricare dintre păcatele lor va fi de bună seamă răscumpărat, de vreme ce a fost săvîrşit cu învoirea noastră, şi că numai şi numai din dragoste le îngăduim să păcătuiască, luînd asupra noastră pedeapsa ce li se cuvine. Şi, luînd-o asupra noastră, cu atît mai vîrtos ei ne vor iubi ca pe nişte binefăcători ce-i vor izbăvi de povara păcatelor înaintea lui Dumnezeu.

În schimb, nu vor păstra nici o taină faţă de noi, nu vor căuta să ne ascundă nimic. Şi după cum vor fi sau nu ascultători, le vom permite sau îi vom opri să trăiască cu soţiile şi ibovnicele lor, să facă sau nu copii cu ele, şi ei se vor supune cu dragă inimă, fericiţi. Vor veni să ne mărturisească nouă cele mai chinuitoare secrete care le apasă conştiinţa, dezvăluindu-ne tot, absolut tot ce au pe suflet, şi noi îi vom dezlega; iar ei vor fi bucuroşi să se încreadă în cuvîntul nostru, pentru că, bizuindu-se pe noi, vor scăpa de o grijă împovărătoare şi de înfricoşatul chin la care îi supune în momentul de faţă necesitatea de-a alege singuri şi în deplină libertate. Şi astfel vor fi toţi fericiţi, milioane de făpturi omeneşti, toţi în afară de cei o sută de mii, care-şi ţin în propriile mîini destinul. Fiindcă numai noi, deţinătorii secretului, noi singuri vom fi nefericiţi. Vor fi mii de milioane de prunci fericiţi şi o sută de mii de martiri care-şi vor lua asupra lor povara blestemată a cunoaşterii binelui şi răului. Ei vor muri în pace, se vor săvîrşi din viaţă în numele Tău, şi dincolo de mormînt nu vor găsi decît moarte. Iar noi vom păstra cu grijă secretul şi, pentru fericirea lor, îi vom amăgi, făgăduindu-le o răsplată veşnică în ceruri. Fiindcă, de bună seamă, chiar dacă Lumea de Apoi ar exista cu adevărat, ea nu va fi fost făcută pentru făpturile de seama lor. Se zice că, aşa

cum s-a prorocit, vei veni din nou printre noi şi biruinţa va fi a Ta; vei veni însoţit de ceata celor aleşi, a celor mîndri şi puternici; noi vom spune atunci că aceştia nu s-au izbăvit decît pe ei, în timp ce noi am izbăvit lumea. Se zice de asemenea că la vremea aceea curva cea mare ce şade pe fiară, ţinînd în mîinile ei cupa tainei, va fi judecată şi că din nou se vor răzvrăti cei nevolnici şi, sfîşiind purpura de pe ea, îi vor despuia trupul «nemernic». Eu însă mă voi ridica atunci şi-ţi voi arăta mii de milioane de prunci fericiţi, care n-au ştiut ce este păcatul. Şi noi, cei care am luat asupra noastră greşelile lor, ca să poată avea parte de fericire, vom veni în faţa Ta şi-Ţi vom spune: «Judecă-ne dacă poţi şi dacă Te încumeţi s-o faci». Află că nu mă tem de Tine. Să ştii că şi eu am stat în pustie, că şi eu m-am hrănit cu aguride şi rădăcini, că şi eu am binecuvîntat libertatea pe care Tu le-ai hărăzit-o oamenilor, că şi eu mă pregăteam să ajung printre aleşii Tăi, în rîndul celor căliţi şi puternici cu dorinţa «de a-Ţi umple rîndurile». M-am dezmeticit însă şi n-am vrut să mai slujesc asemenea nebunie. Înapoindu-mă, m-am alăturat mulţimii celor care s-au străduit să îndrepte lucrarea Ta. I-am părăsit pe cei mîndri şi m-am întors către cei umili, pentru a zămisli fericirea lor. Aşa va fi, cum Ţi-am spus, şi împărăţia noastră va lua fiinţă. Îţi repet: mîine chiar ai să vezi cum, la un singur gest din partea mea, turma asta atît de supusă se va repezi să îngrămădească jăraticul la poalele rugului, pe care îţi vei ispăşi osînda, fiindcă ai venit să ne tulburi. Căci nimeni pe lume nu cred să fi meritat cîndva mai mult decît Tine pedeapsa prin foc! Mîine deci am să Te ard pe rug. *Dixi!*[8]“

Ivan se opri. Vorbise cu atîta însufleţire, încît se înfierbîntase; isprăvind, un zîmbet îi lumină toată faţa.

Alioşa, care-l ascultase pînă atunci în tăcere, cu toate că, spre sfîrşit, din ce în ce mai tulburat de cuvintele lui, voise de cîteva ori să-l întrerupă, făcînd vădite sforţări să se stăpînească, se porni ca din puşcă să vorbească:

— Bine, dar… dar e absurd! izbucni el deodată, cu obrajii înflăcăraţi. Poemul tău este spre lauda lui Iisus, nicidecum o ponegrire… aşa cum ai vrut. Cine poate să creadă ce spui tu despre

libertate? Oare aşa se cade s-o înţelegem? Asta să fie, oare, concepţia religiei ortodoxe?... Ceea ce arăţi tu acolo e Roma, şi nici măcar întreaga Romă... Este o erezie, e tot ce poate fi mai rău în sînul catolicismului, Inchiziţia, iezuiţii!... Inchizitorul tău e numai o ficţiune, aşa ceva nu-i cu putinţă să existe! Care sînt păcatele oamenilor pe care zice că le ia asupra lui? Cine sînt aceşti deţinători de taine ce acceptă să poarte povara nu mai ştiu cărui blestem pentru a ferici omenirea? Cînd s-a văzut aşa ceva? Îi cunoaştem noi pe iezuiţi şi ştim cîte lucruri urîte se spun pe socoteala lor! Cum îi înfăţişează însă poemul tău? Sînt altfel, credemă, cu totul altfel decît îi prezinţi tu... De fapt, menirea lor e să alcătuiască armata Romei în slujba viitorului imperiu mondial, în fruntea căruia urmează să fie suveranul pontif... ăsta e idealul lor. Un ideal care nu ascunde nici o taină şi nici un fel de sublimă melancolie... În fond, nu este decît cea mai vulgară rîvnă de putere, o lăcomie după josnicele plăceri lumeşti, dorinţa de a subjuga... de a întrona o nouă stare de sclavie, în care ei să joace rolul unor latifundiari... asta-i tot. Se prea poate ca pînă la urmă nici să nu creadă în Dumnezeu. Inchizitorul tău cu inima îndurerată nu este decît o ficţiune...

Ivan rîse.

— Stai, stai! Cum te-ai aprins! Ficţiune, zici tu? Fie şi aşa! Se înţelege de la sine că nu poate fi decît o ficţiune! Aş vrea totuşi să te întreb ceva: eşti convins într-adevăr că mişcarea catolică din ultimele secole nu se rezumă decît la rîvna de putere, la dorinţa de a dobîndi unele satisfacţii josnice? Nu cumva părintele Paisie ţi-a băgat în cap ideile astea?

— Da' de unde, dimpotrivă! Părintele Paisie spunea într-o zi cam aceleaşi lucruri ca tine... bineînţeles, nu chiar aceleaşi, se grăbi să-şi ia vorba înapoi Alioşa.

— E o indicaţie cît se poate de preţioasă, oricît ai protesta că n-ar fi „chiar aceleaşi lucruri". Eu te întreb de ce crezi tu că iezuiţii şi inchizitorii s-au unit numai şi numai ca să-şi asigure o meschină fericire pămînteană? De ce dintre ei n-ar putea să răsară un martir, unul singur, mistuit de o covîrşitoare suferinţă, însufleţit de

dragoste faţă de oameni? Să zicem că printre cei care aleargă după meschinele bunuri materiale s-ar ivi un singur om, unul singur, leit bătrînul inchizitor, un om care s-a hrănit cu rădăcini în pustie şi s-a canonit din răsputeri ca să-şi biruie trupul, ca să poată fi cu desăvîrşire liber şi să atingă, astfel, perfecţiunea, şi care, în acelaşi timp, toată viaţa lui a iubit omenirea; unul singur care şi-a dat seama, la un moment dat, că disciplina perfectă a voinţei nu constituie o satisfacţie morală chiar atît de mare cînd vezi că milioane de alte fiinţe, plăsmuite după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, sînt sortite să rămînă într-o stare de plîns, că niciodată făpturile acestea nu vor fi în stare să-şi cucerească libertatea, că, aşa cum sînt, nişte bieţi răzvrătiţi fără vlagă, niciodată nu vor ajunge coşcogea uriaşii în măsură să ducă la bun sfîrşit construcţia turnului, că armonia la care visa marele idealist nu avea nici în clin, nici în mînecă cu asemenea gînsaci. Şi cînd şi-a dat seama de toate acestea, a făcut calea întoarsă şi s-a alăturat… oamenilor inteligenţi. Tu crezi că n-ar fi posibil aşa ceva?

— Cui să se alăture? Cine sînt oamenii aceştia inteligenţi? izbucni pătimaş Alioşa. Nici unul dintre ei nu are un grăunte de inteligenţă, nici unul nu deţine vreo taină sau vreun secret… Ateismul, iată singura lor taină! Inchizitorul tău nu crede în Dumnezeu, ăsta-i tot secretul lui!

— Şi dac-ar fi aşa? În sfîrşit, acum văd c-ai înţeles şi tu despre ce-i vorba. Aşa este, într-adevăr, acesta e tot secretul lui, dar nu-ţi închipui ce suferinţă cumplită trebuie să fie asta pentru un om care şi-a irosit viaţa în pustiu, fără a înceta o singură clipă să iubească oamenii? Spre asfinţitul zilelor lui, ajunge să se lămurească însă pe deplin că numai îndrumările înfricoşatului duh erau în măsură să organizeze cît de cît existenţa unor răzvrătiţi atît de neputincioşi, unor „fiinţe neisprăvite, făcute numai de probă, plăsmuite în bătaie de joc“. Convins de aceasta, el îşi dă seama limpede că trebuie să meargă pe calea arătată de înţelepciunea înfricoşătorului duh al morţii şi al destrămării şi, fără a pregeta în faţa minciunii şi a înşelătoriei, îi conduce cu bună ştiinţă pe oameni la moarte şi la destrămare, amăgindu-i tot

timpul, ca nu cumva să observe încotro sînt purtaţi, ca măcar pe parcurs sărmanii orbeţi să aibă iluzia fericirii. Bagă de seamă: este vorba de o înşelăciune săvîrşită în numele celui în care bătrînul îşi pusese toată credinţa, ţinînd o viaţă întreagă ochii aţintiţi spre idealul propovăduit de el! Oare asta nu înseamnă o nenorocire destul de mare? Şi dacă s-ar găsi unul singur ca el, care să se aşeze în fruntea acelei armate „lacome de putere, stăpînite de rîvna unor josnice plăceri“, nu crezi că-i suficient pentru a urzi o tragedie? Ba pot să-ţi spun chiar mai mult: unul singur ca el ar ajunge pentru a se descoperi, în sfîrşit, adevărata idee călăuzitoare a întregului catolicism roman, cu toate armiile şi iezuiţii lui, ideea supremă a acestei mişcări. Îţi mărturisesc cinstit: sînt convins că acest om unic n-a fost nici un moment absent din rîndurile celor care ţin în mînă frîiele mişcării. Cine ştie dacă asemenea excepţii nu se vor fi aflat şi printre înalţii pontifi romani! Poate bătrînul ăsta afurisit, care, în felul lui, iubeşte cu o nemăsurată dragoste omenirea, mai există încă şi azi, chiar în mai multe exemplare, sub înfăţişarea unor moşnegi singuratici ca şi dînsul şi unici în felul lor. Şi nu printr-o simplă coincidenţă, ci ca o organizaţie, o uniune secretă, de mult înjghebată pentru a păstra cît mai bine taina, despre care ţi-am vorbit, ferind-o cu grijă de lumea celor mărunţi şi nevolnici, ca să-i poată face fericiţi. Trebuie să existe o asemenea asociaţie, nu se poate să nu existe. Mi se pare că şi masonii au la originea lor tot ceva similar, de aceea cred că şi sînt priviţi cu atîta ură de catolici, care văd în ei nişte concurenţi, o sciziune a mişcării lor, cînd, de fapt, ar trebui să fie o singură turmă şi un singur păstor... Apărîndu-mi însă excepţia, mi-e teamă să nu dau impresia unui scriitor care nu admite nici un fel de critică. Ajunge cît am vorbit.

— Poate că şi tu eşti mason! exclamă Alioşa. Nici tu nu crezi în Dumnezeu, adăugă el cu amărăciune, şi în momentul acela i se păru că zăreşte un licăr de ironie în privirea lui Ivan. Cum se termină poemul tău? întrebă el cu ochii în pămînt. Sau poate că s-a şi terminat?

— Mă gîndeam la următorul epilog: inchizitorul a spus tot ce avea de spus şi aşteaptă acum răspunsul ostaticului său. Tăcerea

lui îl apasă. L-a ascultat tot timpul cu luare-aminte, liniştit, privindu-l pătrunzător, drept în ochi, fără să-i obiecteze nimic. Bătrînul ar vrea totuşi să-i audă glasul, să-i spună ceva, orice, măcar un cuvînt, fie el cît de amar, cît de cutremurător. Ostaticul însă se apropie de el şi sărută blînd buzele ofilite ale bătrînului de nouăzeci de ani. E singurul lui răspuns. Inchizitorul tresare. Ceva îi tremură în colţul gurii; se îndreaptă apoi spre uşă, o deschide şi spune: „Du-Te şi să nu mai vii... să nu mai vii... niciodată, niciodată!“. Şi-l lasă să iasă „în noaptea ce învăluie piaţa oraşului“. Iar prizonierul pleacă.

— Şi bătrînul?

— Sărutul îi rămîne ca un balsam pe inimă, şi totuşi stăruie mai departe, neclintit, în hotărîrea lui.

— Ca şi tine, nu-i aşa? răbufni Alioşa îndurerat.

Ivan începu să rîdă.

— Toate astea sînt cai verzi pe pereţi, Alioşa! O simplă fantezie, fără nici un sens, a unui student cu o imaginaţie deşucheată, care în viaţa lui n-a scris nici măcar două versuri. De ce vrei să iei totul în serios? Nu cumva îţi închipui că voi fi avînd de gînd acum să mă duc la ei, acolo, la iezuiţi, să mă înrolez printre cei care se căznesc să îndrepte lucrările Domnului? O, Doamne, mult crezi că-mi pasă mie de toate astea?! Ţi-am spus doar: să ajung numai la treizeci de ani, şi pe urmă gata, trîntesc cupa de pămînt!

— Şi mugurii plini de mîzgă, şi mormintele dragi, şi cerul albastru, şi aleasa inimii tale? Cum ai să trăieşti, de unde ai să iei dragostea pe care zici că le-o porţi? continuă cu lacrimi în glas Alioşa. Poţi, oare, să-ţi duci mai departe viaţa cu iadul ăsta în inimă şi în cuget, spune-mi, poţi? Nu, sînt sigur că de aceea pleci, ca să te înrolezi la ei... iar dacă nu, ai să te omori, fiindcă n-ai să poţi rezista pînă la urmă!

— Există totuşi o putere în stare să reziste la orice! rosti Ivan cu un zîmbet de gheaţă.

— Care?

— Puterea Karamazovilor... puterea pe care o trag din ticăloşia lor.

— Puterea de a te cufunda pînă peste cap în desfrîu, de a-ţi pîngări şi sugruma sufletul, da?

— Poate şi asta... dacă pînă la treizeci de ani n-am să izbutesc, cine ştie, să scap cu faţa curată, căci... după aceea...

— Cum ai să izbuteşti? Cu ajutorul cui? Cu ideile pe care le ai e imposibil.

— Tot cu mijloacele Karamazovilor.

— Adică „totul este permis“? Asta vrei să spui?

Ivan se încruntă, galben precum ceara la faţă.

— Aha! rosti el cu un rînjet forţat. Văd c-ai prins cuvintele care l-au scos din sărite deunăzi pe Miusov... şi pe care Dmitri le-a parafrazat cu atîta candoare! Da, poate şi aşa, dacă-i vorba că „totul este permis“! Nu retractez. De altfel, formula găsită de Mitenka nu-i chiar aşa de rea. Alioşa se uita la el fără să scoată un cuvînt. Trebuie să plec, frăţioare. Credeam că în toată lumea asta te am măcar pe tine, continuă Ivan dintr-odată înduioşat. Văd însă că în inima ta nu există nici un locşor pentru mine, dragul meu sihastru. Nu vreau să renunţ la formula „totul este permis“, de aceea sînt sigur c-ai să te lepezi de mine, nu-i aşa? Alioşa se ridică, se apropie de el şi-l sărută blînd pe gură. E un plagiat! exclamă Ivan cuprins de o subită exaltare. Ai copiat gestul descris în poemul meu! Totuşi, îţi mulţumesc. Şi acum, să mergem, Alioşa. Nici tu, nici eu nu mai avem vreme de pierdut.

Fraţii părăsiră localul, oprindu-se totuşi încă o clipă în prag.

— Ascultă, Alioşa, rosti Ivan cu fermitate, dacă o să mai am încă putere să trăiesc pentru mugurii plini de mîzgă, crede-mă c-am să-i iubesc numai de dragul tău. E destul să ştiu că exişti undeva pe lume ca să nu-mi fie lehamite de viaţă. Eşti mulţumit? Dacă vrei, ia-o drept o declaraţie de dragoste. Şi acum, drumurile noastre se despart. Ajunge, auzi tu? Ajunge cît am vorbit! Chiar dac-ar fi să nu plec totuşi mîine (deşi sînt aproape sigur) şi s-ar întîmpla să ne mai vedem, să nu-mi pomeneşti nimic despre toate astea. Te rog din tot sufletul. Cît despre Dmitri, de asemenea, te rog stăruitor să nu-mi mai aduci niciodată vorba despre el, încheie Ivan iritat. Şi cu asta am spus tot ce aveam de spus, nu-i aşa? În schimb, îţi promit că la

treizeci de ani, cînd o să „trîntesc cupa de pămînt“, oriunde te-ai afla, voi veni să mai stau de vorbă cu tine… chiar de s-ar întîmpla să fiu în momentul acela în America, auzi tu? Am să vin special pentru asta. Sînt tare curios să ştiu cum ai să arăţi atunci, ia seama, ţi-am promis solemn. S-ar putea totuşi ca de astă dată să ne luăm rămas-bun pentru mai multă vreme, poate pentru şapte sau chiar zece ani. Haide, du-te la *Pater Seraphicus* al tău, care e gata să-şi dea obştescul sfîrşit; mi-e teamă să nu-mi porţi pică fiindcă te-am reţinut, dacă s-ar întîmpla să moară în lipsa ta. La revedere, sărută-mă încă o dată, aşa, şi acum du-te…

Ivan se răsuci pe călcîie şi-şi văzu de drum, fără să-şi mai întoarcă o singură dată capul. La fel cum plecase cu o seară înainte Dmitri, deşi în cu totul alte împrejurări decît cele de faţă. Gîndul acesta străbătu ca o săgeată cugetul adumbrit de tristeţe şi amărăciune al lui Alioşa, care mai rămase o clipă locului ca să se uite după fratele său. Abia în momentul acela observă că Ivan se legăna în mers şi că, privit din spate, părea să aibă umărul drept mai căzut. Niciodată pînă atunci nu băgase de seamă lucrul acesta. Apoi Alioşa se rupse tot atît de brusc din loc şi o porni întins, mai mult alergînd, spre mănăstire. Începuse să se întunece şi simţea o uşoară strîngere de inimă; ceva nedefinit i se strecura în suflet, o presimţire pe care nu putea s-o lămurească. Ca şi în ajun, se stîrnise vîntul, şi pinii seculari fremătau scoţînd un vuiet lugubru cînd intră în pădurea de lîngă schit. Mergea cu paşi iuţi, aproape în goană. „*Pater Seraphicus*, cine ştie de unde o fi luat Ivan numele ăsta! cugeta în sinea lui Alioşa. Ivan, bietul de tine, cînd mi-o fi dat oare să te mai văd?… Ah, în sfîrşit, uite şi schitul! Doamne! Da, da, numai el, numai *Pater Seraphicus* poate să mă izbăvească… da, numai la el mi-e scăparea!“

Adeseori după aceea Alioşa avea să se întrebe nedumerit cum de fusese în stare, în momentul cînd se despărţise de Ivan, să uite cu totul de Dmitri. Cînd nu mai departe decît în dimineaţa aceleiaşi zile îşi pusese în gînd cu tot dinadinsul să se facă luntre şi punte ca să dea de urma lui şi-n orice caz să nu plece pînă nu va fi apucat să stea de vorbă cu el, chiar de ar fi fost să nu se mai întoarcă în

noaptea aceea la mănăstire.

VI

Un capitol care deocamdată nu e prea limpede

Luîndu-şi rămas-bun de la Alioşa, Ivan Fiodorovici îşi îndreptă paşii spre casa părintească. Cu cît se apropia de casă, o senzaţie apăsătoare de urît punea din ce în ce mai adînc stăpînire pe sufletul lui în mod curios. Şi nu atît posomoreala aceea i se părea curioasă, cît mai ales faptul că nu putea să-şi dea seama de unde venea. I se mai întîmplase doar şi altă dată să nu se simtă în apele lui, deci cu atît mai mult n-avea de ce să se mire că era abătut în ajunul zilei cînd trebuia să rupă toate firele ce-l ţineau prins de oraşul acela şi să purceadă pe un drum nou, în necunoscut; la fel de singur ca şi mai înainte, cu atîtea şi atîtea speranţe înflorite în inimă fără nici un temei, aşteptînd o mulţime de lucruri de la viaţă, poate chiar mai multe, incapabil totuşi să definească toate nădejdile, ca şi aşteptările şi dorinţele de care era bîntuit. Poate că sufletul lui începuse a tînji după tot ceea ce îi oferea nou şi necunoscut viaţa spre care pornea, dar nu din cauza asta era atît de tulburat. „Nu cumva mi s-a făcut lehamite de casa părintească? se întrebă el. Într-adevăr, sînt atît de scîrbit, încît, deşi sînt convins că-i pentru ultima oară cînd îi mai trec pragul blestemat, mă cutremur numai cînd mă gîndesc…“ Dar nu, nu era asta. „Poate din pricina despărţirii de Alioşa şi a discuţiei dintre noi? Ani de zile am tăcut chitic, fără să fi deschis o singură dată vorba faţă de cineva despre asta, şi acum i-am împuiat urechile cu tot felul de nerozii!“ Îi era necaz, lipsa lui de experienţă şi vanitatea sa juvenilă sufereau pentru că nu se pricepuse să dea în vileag tot ceea ce simţea că trebuia să-i spună, mai ales lui Alioşa, singurul om de la care, cu siguranţă, sufletul lui mai avea ceva de aşteptat. Fireşte că

şi acesta putea fi un motiv destul de puternic, îi era ciudă pe sine, îi venea să-şi muşte mîinile de necaz, şi totuşi... era altceva. „Sînt plictisit de moarte şi nici eu nu ştiu ce vreau. Mai bine să nu mă mai gîndesc."

Încercă „să nu se mai gîndească", ceea ce însă nu-l făcu să se simtă cîtuşi de puţin uşurat. Senzaţia devenea din ce în ce mai supărătoare, mai enervantă, cu atît mai mult cu cît îşi dădea seama că era prilejuită de o cauză exterioară, accidentală. Aşa cum uneori îţi stăruie în faţa ochilor o persoană sau un obiect oarecare, căruia, fiind ocupat sau prins într-o discuţie, nu-i acorzi nici un fel de atenţie. Dar cu cît trece timpul, persoana sau obiectul respectiv ajunge să te scoată din fire şi te perpeleşti aşa o vreme, pînă ce reuşeşti, în sfîrşit, să-ţi dai seama de pricina care te indispune şi s-o înlături. De cele mai multe ori e ceva derizoriu, o bagatelă, un lucruşor răzleţ, o batistă căzută, o carte pe care n-ai pus-o la loc în raft etc. Iritat şi posomorît, Ivan Fiodorovici coti spre casă şi dintr-odată, cînd mai avea doar cincisprezece paşi pînă la poartă, se dumiri ce anume îl făcuse să se simtă prost dispus şi-l sîcîise tot timpul pînă atunci.

Pe banca din faţa porţii şedea Smerdeakov, valetul lui Fiodor Pavlovici, care ieşise pe înserat afară să se răcorească. Cum îl zări de departe, Ivan Fiodorovici înţelese că Smerdeakov fusese acela care-i stricase liniştea toată ziua şi că nu putea să-l vadă în ochi. Senzaţia apăsătoare de mai înainte se limpezi în fine, căpătînd un contur. Adineaori, cînd Alioşa îi relatase întîlnirea cu Smerdeakov, simţise un fior de dezgust ce-i întunecase sufletul, trezindu-i aversiunea. În focul discuţiei cu fratele său, uitase de Smerdeakov, deşi senzaţia aceea penibilă şi nedefinită stăruia încă în el, ca să iasă din nou la iveală, după ce se despărţise de Alioşa şi rămăsese singur. „Cum e posibil ca un nemernic ca ăsta, fir-ar el să fie, să mă neliniştească în aşa hal?", se gîndi el cu o răbufnire de ură.

Într-adevăr, de o bucată de vreme, mai ales în ultimele zile, nu ştiu ce-i căşunase pe omul acesta că nu putea să-l mai înghită deloc; totodată, Ivan Fiodorovici începuse să-şi dea seama că, din zi în zi, aversiunea lui creştea tot mai mult. Poate că sentimentul

acesta căpătase o intensitate atît de izbitoare în ultima vreme, tocmai pentru că în primele zile după sosirea sa în localitate avusese cu totul altă atitudine faţă de Smerdeakov; îl privise cu simpatie, socotindu-l, în felul lui, un original. Obişnuia chiar să stea de vorbă cu feciorul, deşi unele dintre ideile sale i se păreau destul de absurde, şi mai cu seamă era uimit de haosul ce domnea în mintea lui, după cum, de asemenea, nu putea să înţeleagă de ce era atît de agitat un ins „contemplativ“ ca el. Ajunseseră să discute pînă şi unele probleme filosofice, întrebîndu-se, bunăoară, de unde izvorîse lumina în ziua întîi a creaţiei, cînd soarele, luna şi stelele fuseseră plăsmuite abia în cea de-a patra zi. Însă, foarte curînd, Ivan Fiodorovici putuse să-şi dea seama că pe Smerdeakov nu-l interesau nici soarele, nici luna, nici stelele; oricîtă atenţie ar fi meritat acest subiect, el nu ocupa decît locul al treilea în cadrul preocupărilor lui şi că, de fapt, cu totul altele erau lucrurile ce-l frămîntau. În schimb, cu prilejul acestor discuţii, constatase că feciorul era excesiv de orgolios, iar pe deasupra şi foarte susceptibil. Orgoliul lui nemăsurat avea darul să-l irite pe Ivan Fiodorovici. Aşa se născuse în el antipatia. Mai tîrziu intrase zîzania în casă, apăruse Gruşenka, fusese apoi scandalul cu Dmitri, necazurile curgeau unul după altul. Cei doi tineri comentau de obicei toate întîmplările petrecute sub ochii lor, Smerdeakov, îndeobşte, cu multă înfrigurare, deşi niciodată nu spunea deschis ce gînduri avea. Iar atunci cînd scăpa fără să vrea cîte un cuvînt, intenţiile pe care le dădea în vileag erau atît de lipsite de logică, de incoerente, încît Ivan Fiodorovici nu ştia ce să creadă. Şi mai ales erau totdeauna extrem de vagi. Smerdeakov avea mania să-l descoasă, să-i pună tot felul de întrebări ocolite, cu o tactică pregătită din vreme, curmînd brusc discuţia sau grăbindu-se să schimbe vorba cînd îi cerea să-i explice pentru ce-i pune o anumită întrebare. Ceea ce-l scotea îndeosebi din sărite pe Ivan Fiodorovici şi-i sporea şi mai mult antipatia era familiaritatea inexplicabilă şi supărătoare pe care Smerdeakov începuse cu timpul s-o manifeste faţă de el. Nu se putea plînge totuşi că feciorul şi-ar fi îngăduit cumva să fie nepoliticos cu el, dimpotrivă: Smerdeakov îi vorbea

întotdeauna cu cel mai mare respect, dar în aşa fel încît s-ar fi zis că se înţeleseseră amîndoi, că exista între ei nu ştiu ce complicitate secretă sau ca şi cum ar fi folosit un limbaj al cărui tîlc îl cunoşteau numai ei doi şi care trebuia să rămînă cu desăvîrşire enigmatic pentru muritorii de rînd care forfoteau în jurul lor. Totuşi, o bună bucată de vreme, Ivan Fiodorovici nu izbutise să desluşească adevărata cauză ce determinase aversiunea lui tot mai accentuată şi pe care abia în ultimele zile începuse s-o întrezărească. De aceea, enervat cum era şi scîrbit, ar fi vrut de astă dată să treacă pe lîngă el fără o vorbă, fără să-i arunce măcar o privire. Smerdeakov se ridică însă în picioare, şi acest simplu gest îl făcu să bănuiască imediat că individul avea să-i spună ceva. Se uită la el şi se opri din mers; numai la gîndul să că se oprise, în loc să-şi vadă de drum, aşa cum avusese intenţia la început, se burzului în sinea lui de ciudă. Furios şi plictisit, cercetă din ochi chipul supt, de scapet, al lui Smerdeakov, cu părul lins pe tîmple şi moţ în frunte. Clipind ironic, feciorul îl privea mijind ochiul stîng, ca şi cum ar fi vrut să zică: „Încotro? Se poate să treci aşa pe lîngă mine fără să te opreşti o clipă? Vezi bine doar că noi, ca doi oameni inteligenţi ce sîntem, avem atîtea de discutat!“. Ivan Fiodorovici se cutremură tot de scîrbă. „Dă-te la o parte, secătură, doar n-oi fi crezînd c-am să stau la taclale cu tine, dobitocule!“, îi veni să răcnească, dar, spre marea lui mirare, se pomeni rostind cu totul alte cuvinte.

— Tata doarme sau s-a sculat? întrebă el încet şi umil, ca şi cum ar fi vorbit altcineva în locul lui, şi tot aşa, fără să ştie cum, se aşeză pe bancă.

El însuşi fusese aproape înspăimîntat de umilinţa lui în momentul acela, aşa cum avea să-şi amintească mai tîrziu, reconstituind scena. Smerdeakov se proţăpise în faţa lui, cu mîinile la spate, uitîndu-se la el sigur de sine, aproape cu severitate.

— Doarme, îi răspunse el tacticos (cum s-ar zice: „Tu ai căutat să intri în vorbă, nu eu“), ca, după un moment de tăcere, să adauge, plecîndu-şi făţarnic privirile: Mă mir de dumneavoastră, domnule!

Încălţat în cizmuliţe de lac, stătea cu piciorul drept înainte, jucîndu-se în acelaşi timp cu vîrful botinei stîngi.

— De ce te miri? îl întrebă răstit Ivan Fiodorovici, căutînd să pară calm, deşi îşi dădea seama că era nerăbdător să afle despre ce voia să-i vorbească feciorul şi că n-are să se clintească de acolo pînă ce nu-şi va fi astîmpărat curiozitatea.

— De ce nu plecaţi la Cermaşnea? îl întrebă Smerdeakov, zîmbind cu familiaritate. Şi, cum se uita la el, mijind ochiul stîng, parcă voia să-i spună: „Dacă eşti ager la minte, nu se poate să nu pricepi de ce zîmbesc!“.

— Ce să caut la Cermaşnea? se miră Ivan Fiodorovici.

Smerdeakov nu-i răspunse numaidecît.

— Fiodor Pavlovici atît a stăruit să vă duceţi, rosti el agale, ca şi cum n-ar fi acordat nici un fel de importanţă cuvintelor lui: „De, ţi-am dat şi eu o explicaţie la întîmplare, numai aşa, ca să zic ceva“.

— Ei, fir-ar să fie! se burzului Ivan Fiodorovici, bruscîndu-l deodată, de unde pînă atunci fusese atît de umil. Vorbeşte odată lămurit, ce vrei?

Smerdeakov îşi trase piciorul drept, alăturîndu-l de celălalt, şi se îndreptă din spate, continuînd să-l privească liniştit, cu acelaşi surîs ironic pe buze.

— Nimic, ce să vreau… am spus şi eu aşa, fiindcă veni vorba…

Preţ de un minut, aproape, nici unul din ei nu mai scoase un cuvînt. Ivan Fiodorovici îşi dădea prea bine seama c-ar fi trebuit să se scoale furios şi să plece. Dar Smerdeakov stătea mai departe proţăpit în faţa lui, în aşteptare: „Ia să văd, ai să-ţi ieşi ori nu din sărite?“. Cel puţin aşa făcea impresia. În cele din urmă Ivan Fiodorovici dădu să se ridice. Smerdeakov prinse mişcarea.

— Sînt într-o situaţie îngrozitoare, Ivan Fiodorovici, nu ştiu cum să fac să ies la liman… începu el cu un glas dîrz, răspicat, deşi, rostind aceste cuvinte, scăpase un oftat. Ivan Fiodorovici se aşeză la loc pe bancă. Parcă au înnebunit amîndoi ori au dat în mintea copiilor, urmă celălalt. Vreau să zic, tatăl şi frăţiorul dumneavoastră, Ivan Fiodorovici. Gîndiţi-vă că Fiodor Pavlovici o să se scoale acuşica din somn şi, cum o deschide ochii, o să înceapă iar să mă piseze în tot momentul: „N-a venit? De ce n-o fi venit?“. Şi tot aşa o s-o ţină pînă la miezul nopţii, ba chiar şi mai tîrziu încă.

Dacă Agrafena Alexandrovna nu vine nici azi (şi tare mă tem că nici prin gînd nu-i trece măcar!), mîine dimineaţă dumnealui iar o să tabere pe mine: „De ce n-o fi venit? Ce-o fi avînd de nu vine? Cînd o să vină?“. Ca şi cum eu aş fi cu ceva vinovat în toată istoria asta… Pe de altă parte, nu apucă bine să se însereze, şi numai ce-l vezi pe frăţiorul dumneavoastră că apare tam-nisam prin vecini, uneori chiar ziua, nămiaza mare, cu pistolul în mînă şi că începe să urle la mine: „Bagă de seamă, ticălosule, bagă de seamă, ciorbă lungă! Dacă o scapi cumva din ochi şi nu-mi dai numaidecît de ştire c-a venit, îţi zbor creierii pe loc!“. Mai trece o noapte, şi Fiodor Pavlovici iarăşi o ia de la capăt ca să-mi scoată sufletul: „De ce n-o fi venit? Cînd o să vină?“. Ca şi cum în ochii amîndurora numai eu sînt de vină că acea cucoană a dumnealor nu vrea să poftească! Şi parcă din zi în zi, ceas de ceas, sînt din ce în ce mai oţărîţi amîndoi. Uneori, mi-e aşa de teamă, că-mi vine să-mi pun capăt zilelor. Nu ştiu la ce mă pot aştepta de la dumnealor, domnule?!

— De ce te-ai băgat? Cine te-a pus să-i spui toate cele lui Dmitri Fiodorovici? îl luă la rost, iritat, Ivan Fiodorovici.

— Păi ce puteam să fac? Şi apoi, dacă vreţi să ştiţi, nu m-am băgat singur, de capul meu. La început am tăcut chitic, nu mă încumetam să-l înfrunt, şi cu timpul a ajuns să facă din mine sluga dumnealui, cum s-ar zice, un fel de servitoarea Licearda, la dispoziţia lui. De atunci nu ştie decît una şi bună: „Te omor, bestie, dacă o scapi din ochi“. Să vedeţi, domnule, dacă mîine n-o să m-apuce iarăşi boala copiilor, şi, cînd m-apucă, mă ţine mult de tot.

— Te ţine mult? Cum adică?

— Mult, mult de tot. Cîteva ceasuri, poate şi o zi întreagă sau două, dacă nu chiar şi trei zile. Odată, cînd am căzut din pod, m-a ţinut aşa trei zile în şir. Mă lăsa puţin, şi iar mă apuca – trei zile, cum vă spun, n-am ştiut pe ce lume sînt. Fiodor Pavlovici a trimis atunci după doctorul nostru, ştiţi, după Herzenstube, care mi-a pus gheaţă pe frunte şi mi-a mai dat să fac încă ceva… Puteam să mă curăţ atunci.

— Bine, dar, după cîte am auzit, crizele de epilepsie nu pot fi prevăzute dinainte, nimeni nu poate să-şi dea seama cînd vin. De

unde ştii c-o să ai mîine o criză? îl luă în primire Ivan Fiodorovici, scos din fire şi în acelaşi timp curios.

— Asta cam aşa e, nu se poate şti dinainte.

— Şi pe urmă, data trecută, după cum zici, ai căzut din pod.

— Păi în fiecare zi mă urc în pod, aşa că n-ar fi de mirare să cad şi mîine. Dacă nu din pod, atunci poate în beci, că şi acolo mă duc în fiecare zi după una sau alta.

Ivan Fiodorovici îl privi lung.

— Cum văd eu, îmi îndrugi moşi-pe-groşi, nu pricep unde vrei s-ajungi… rosti el cu glas scăzut, deşi parcă ameninţător. Nu cumva vrei să te prefaci? Să simulezi o criză de epilepsie care să te ţină trei zile?

Smerdeakov stătea cu ochii în pămînt şi-şi tot făcea de lucru cu vîrful botinei drepte. Apoi îşi mută greutatea trupului de pe un picior pe altul, ridică fruntea şi-i răspunse rînjind:

— Chiar dacă, să zicem, aş face-o, adică dacă aş putea să mă prefac, ceea ce-i floare la ureche pentru un om priceput, aş avea tot dreptul să mă folosesc de mijlocul ăsta ca să scap cu viaţă, fiindcă, vedeţi, dacă s-ar întîmpla să zac la pat, tocmai atunci să vină Agrafena Alexandrovna la tăticul domniei voastre, cum ar avea obraz dumnealui să ceară socoteală unui biet bolnav că nu l-a înştiinţat? I-ar fi ruşine.

Ivan Fiodorovici sări de pe bancă, cu faţa crispată de indignare:

— Ei, fir-ai tu să fii! Ce tremuri atîta pentru viaţa ta? Ameninţările lui Dmitri sînt vorbe spuse la mînie, atîta tot. Nu-ţi fie teamă c-o să te omoare. De omorît poate c-o să omoare pe cineva, dar nu pe tine!

— Ba dumnealui poate să omoare un om cum ar strivi o muscă. Şi în primul rînd pe mine. Dar, ca să vă spun drept, mai mult mi-e teamă de altceva: mă tot gîndesc să nu fiu luat drept complicele dumnealui dacă l-o împinge păcatul să ridice mîna asupra tatălui dumneavoastră.

— De ce să te ia drept complice?

— Iac-aşa. Au să creadă c-am fost înţeles cu dumnealui, fiindcă i-am destăinuit nişte semnale pe care le aveam între noi.

— Ce semnale? Şi cui zici că i le-ai destăinuit? Vorbeşte mai lămurit, lua-te-ar dracu' să te ia!

— Trebuie să vă mărturisesc, urmă tărăgănat, flegmatic şi doctoral Smerdeakov, că noi doi, adică Fiodor Pavlovici şi cu mine, avem un secret. După cum ştiţi (dacă aţi băgat de seamă!), de cîteva zile, cum începe să se întunece afară sau cînd se înnoptează, dumnealui se încuie în casă. Dumneavoastră de obicei vă urcaţi devreme în odaie, barem ieri n-aţi coborît toată ziua, de aceea poate că nu ştiţi cum se ferecă dumnealui peste noapte cu cîte şapte zăvoare de la un timp încoace. Poate să vină oricine, că nu deschide la nimeni. Nici chiar lui Grigori Vasilievici nu i-ar descuia, doar dacă l-ar cunoaşte după glas că-i dînsul. Numai că Grigori Vasilievici n-are ce să caute, pentru că în casă acum nu servesc decît eu. Aşa a hotărît dumnealui de cînd a început toată dandanaua asta cu Agrafena Alexandrovna. Însă acum cîteva zile mi-a poruncit să nu mai stau cu dînsul peste noapte, să mă duc să dorm cu bătrînii, numai să am grijă să nu aţipesc pînă după miezul nopţii. Să stau de veghe şi, din cînd în cînd, să mă scol şi să mai dau cîte o raită prin curte. S-o pîndesc pe Agrafena Alexandrovna, fiindcă, în ultimele zile, tatăl dumitale parcă şi-ar fi ieşit din minţi, aşa o aşteaptă. Probabil şi-a făcut următoarea socoteală: dacă vine, nu poate să vină decît noaptea tîrziu, prin ulicioară, fiindcă i-e frică de Dmitri Fiodorovici (Mitka, aşa cum îi zice dumnealui). „Tu, zice, rămîi de pază pînă la miezul nopţii sau chiar şi mai tîrziu. Cum vei zări-o venind, aleargă să-mi dai de ştire, bate-mi în uşă sau la geamul dinspre grădină. Baţi aşa de două ori, rar: un, doi, pe urmă de trei ori repede: cioc-cioc-cioc. Atunci am să ştiu că-i ea şi am să descui binişor uşa." Mi-a mai arătat încă un semn, asta în cazul cînd s-ar întîmpla ceva extraordinar. Să bat adică mai întîi de două ori repede: cioc-cioc, apoi să stau o clipă şi să ciocănesc iar, dar numai o singură dată şi tare de tot. Atunci dumnealui o să înţeleagă că s-a petrecut ceva neprevăzut şi că trebuie să stau de vorbă cu dînsul şi o să-mi deschidă, iar eu mă strecor înăuntru ca să-i dau raportul. Asta în cazul cînd Agrafena Alexandrovna, în loc să vină dînsa, ar trimite răspuns prin cineva. Ş-apoi s-ar putea să

ne pomenim cu Dmitri Fiodorovici, şi atunci iar trebuie să-l înştiinţez că-i pe aproape. Nici nu ştiţi cum tremură de frica lui Dmitri Fiodorovici! Dacă s-ar întîmpla, bunăoară, să-l zăresc pe Dmitri Fiodorovici dînd tîrcoale casei, mi-a poruncit să viu neapărat să-i bat de trei ori în uşă, orice ar fi, chiar dacă s-ar întîmpla ca între timp să fi sosit Agrafena Alexandrovna şi ar fi încuiat cu dînsa înăuntru. Aşa că primul semnal – cinci bătăi în uşă – vrea să zică: „A venit Agrafena Alexandrovna“, iar al doilea, trei ciocănituri: „Trebuie să vă spun ceva“. Mi-a arătat chiar dumnealui de cîteva ori şi m-a dăscălit, ca să-mi intre bine în cap. Şi cum nimeni pe lume decît noi, adică dînsul şi cu mine, habar n-are de semnalele astea, cum o să audă ciocănind dumnealui, o să vină să-mi deschidă fără grijă şi fără să mai întrebe nimic (mai ales se teme să ridice glasul!). Din păcate, acum le cunoaşte şi Dmitri Fiodorovici.

— Cum de-a aflat? Cine i le-a destăinuit? Tu? De ce te-ai apucat să-i spui?

— De frică. Puteam, oare, să nu-i spun nimic? Dmitri Fiodorovici mă tot strîngea mereu cu uşa: „Minţi, văd eu că-mi ascunzi ceva! Am să-ţi rup picioarele, auzi tu?“. Şi atunci i-am mărturisit secretul, ca să vadă că-i sînt într-adevăr credincios şi să fie convins că nici prin gînd nu-mi trece să-l mint, dimpotrivă, îi spun tot ce ştiu.

— Dacă bănuieşti cumva că s-ar putea folosi de semnalele astea ca să intre în casă, fă tot ce poţi ca să-l împiedici.

— Dar dacă s-o întîmpla să zac bolnav în pat, cum aş putea să-l împiedic, vă întreb, dacă, să zicem, m-aş încumeta s-o fac, aşa cum îl ştiu furios?

— Ei, fir-ar al naibii! Eşti chiar atît de convins că mîine o să te apuce o criză de epilepsie, lua-te-ar naiba să te ia? Nu cumva îţi rîzi de mine?

— Cum aş îndrăzni să fac glume pe socoteala domniei voastre? De asta credeţi că-mi arde mie acum, cînd tremur tot de frică? Parcă văd că mîine o să mă pălească iar boala copiilor, simt eu c-o să mă pălească de frică!

— Drăcia dracului! Dacă s-o întîmpla să cazi la pat, n-are decît să stea de pază Grigori. Atrage-i atenţia să nu-i dea voie să intre în casa lui Dmitri.

— Pot eu să-i destăinui semnalele fără ştirea boierului? Şi pe urmă, Grigori Vasilievici n-are cum să-l audă cînd vine şi nici cum să-l împiedice să intre, fiindcă şi dînsul boleşte de ieri, iar Marfa Ignatievna zicea că tocmai mîine vrea să-l doftoricească. Aşa e vorba, cel puţin. Să vedeţi cum vine treaba asta, fiindcă-i foarte interesant: Marfa Ignatievna cunoaşte un leac care nu se întîmplă niciodată să-i lipsească din casă. Este o băutură foarte tare, dreasă cu buruieni, ce fel de buruieni n-aş şti să vă spun, ăsta-i secretul dumneaei. Şi uite aşa, de vreo trei ori pe an, mi ţi-l ia pe Grigori Vasilievici şi-l doftoriceşte cu băutura aceea de cîte ori îl apucă durerile de şale şi ologeşte de picioare. Şi asta se întîmplă cam de trei ori într-un an. Atunci, dumneaei ia un ştergar, îl moaie în zeamă şi mi ţi-l freacă zdravăn o jumătate de oră, pînă i se roşeşte toată pielea, ba chiar parcă i se şi umflă oleacă, iar ce mai rămîne în sticlă îi dă dumnealui să bea, spunînd în acelaşi timp o rugăciune, adică nu i-o dă chiar pe toată, fiindcă mai lasă şi pentru dînsa un strop. După aceea trage şi dumneaei o duşcă. Dar cum nici unul din ei n-are darul beţiei, cad amîndoi morţi şi dorm duşi ceasuri în şir. A doua zi, dimineaţa, Grigori Vasilievici mai totdeauna se ridică din pat sănătos tun, numai biata Marfa Ignatievna se scoală cu durere de cap. Dacă, aşa cum v-am spus, Marfa Ignatievna se ţine într-adevăr de cuvînt, mi-e teamă că nici unul din ei n-o să audă nimic, aşa că nu văd cine o să-l poată împiedica pe Dmitri Fiodorovici să intre în casă. Au să doarmă buştean amîndoi.

— Moşi pe groşi! Prea ar fi să se potrivească toate la ţanc: pe tine să te apuce o criză, ei să zacă aşa, ca duşii de pe lume! răbufni Ivan Fiodorovici, încruntîndu-se ameninţător. Sau poate că, adăugă el fără să vrea, aşa vei fi avînd tu de gînd să potriveşti lucrurile?...

— Cum aş putea să le potrivesc... şi la ce bun? Totul depinde numai de Dmitri Fiodorovici, de ce o fi pus la cale... doar n-am să umblu acum după dînsul ca să-i dau ghes să intre buzna peste tatăl

dumneavoastră!

— De ce să vină la tata? Nu înţeleg ce-ar putea să caute la dînsul, şi încă aşa pe furiş, din moment ce, aşa cum pretinzi tu, Agrafenei Alexandrovna nici măcar nu-i trece prin gînd să poftească, continuă Ivan Fiodorovici, palid de mînie. Chiar tu ai spus aşa mai adineaori. De altfel, de cînd am intrat aici în casă am fost sigur că tîrîtura aia n-o să vină în vecii vecilor şi că bătrînul îşi face iluzii. Şi atunci, te întreb, pentru ce Dmitri ar putea să tabere peste dînsul? Dacă ea tot n-are de gînd să calce pragul acestei case? Spune! Vreau să ştiu ce crezi tu.

— Ce vă interesează ce cred eu? Ştiţi foarte bine de ce o să vină! Căci de venit o să vină negreşit, fie mînat de furie, fie cînd o să prindă de veste că sînt bolnav, o să intre la bănuială, neîncrezător cum e de felul lui, şi atunci n-o să-şi mai găsească astîmpăr pînă n-o să pătrundă în casă valvîrtej, s-o răscolească de la un capăt la altul, răsturnînd totul cu josul în sus, aşa cum a făcut rîndul trecut. Să vadă cu ochii lui dacă n-a intrat Gruşenka cumva pe furiş înăuntru. Şi apoi, dumnealui ştie prea bine că Fiodor Pavlovici a pregătit pentru dînsa un plic, uite, cam aşa, pe care a pus trei peceţi şi l-a legat cu o panglicuţă, scriind cu mîna dumnealui: „Îngeraşului meu Gruşenka, pentru cînd o vrea să vină la mine“, ca după trei zile să adauge: „Puişorului meu drag“. Tocmai asta mă pune pe gînduri.

— Mofturi! protestă Ivan Fiodorovici scos din fire. Dmitri în ruptul capului n-ar fi în stare să-l jefuiască, şi cu atît mai puţin să-l ucidă pentru asta pe tata. Mai curînd ar fi putut să-l omoare ieri din pricina Gruşenkăi, să-l ucidă prosteşte într-un moment cînd, orbit de mînie, nu şi-ar fi dat seama ce face, dar de jefuit – nu! Aşa ceva în nici un caz n-o să facă!

— Numai că, vedeţi, e foarte strîmtorat acum, Ivan Fiodorovici, şi are nevoie urgentă de bani. Nici nu ştiţi cum îi crapă buza după bani în momentul ăsta! îl lămuri Smerdeakov, răspicat şi în acelaşi timp perfect liniştit. Pe deasupra, dumnealui e convins că, de fapt, banii ăştia, trei mii de ruble, sînt ai săi. Chiar dînsul mi-a spus: „Tata, zice, mi-a rămas dator trei mii de ruble în cap“. Şi apoi, nu

ştiu dacă vă daţi seama, Ivan Fiodorovici, dar mai e încă un clenci la mijloc. Mai mult ca sigur că Agrafena Alexandrovna, dacă ar vrea, l-ar putea sili pe boier să se însoare cu dînsa. Numai să vrea dumneaei, şi n-ar fi de mirare să-i căşuneze treaba asta. Ziceam adineaori că n-o să-i facă cheful boierului bătrîn să vină la dînsul, dar cine ştie dacă dumneaei n-o fi poftind ceva mai mult, poate că i s-o fi năzărit să fie cucoană!... Mi-aduc aminte că, odată, ibovnicul dumneaei, negustorul Samsonov, i-a spus că asta n-ar fi o afacere proastă şi a rîs. Şi pe urmă, ea nu-i chiar aşa de seacă la minte. Ce interes ar avea să se mărite cu un coate goale ca Dmitri Fiodorovici? În cazul ăsta, vă daţi seama, Ivan Fiodorovici, că, aşa cum stau lucrurile, nici dumneavoastră, nici Dmitri Fiodorovici şi nici frăţiorul dumneavoastră, Alexei Fiodorovici, n-o să vă mai alegeţi cu nimic cînd o fi să moară boierul cel bătrîn, n-o să vă rămînă nici o para chioară. Căci dacă Agrafena Alexandrovna s-o mărita totuşi cu dînsul, fiţi sigur c-o să facă asta numai şi numai ca să poată trece pe numele ei toată averea, tot bănetul care l-o avea dumnealui. Pe cînd dacă babacul dumneavoastră s-ar întîmpla să închidă ochii acum, pînă nu apucă să se însoare, aţi avea de primit cel puţin cîte patruzeci de mii de ruble fiecare, chiar şi Dmitri Fiodorovici, care i-e drag boierului ca sarea-n ochi, fiindcă dumnealui, poate că v-a venit cumva la ureche treaba asta, n-a făcut nici un fel de testament... Şi dumnealui, Dmitri Fiodorovici, e la curent cu toate astea...

Obrazul lui Ivan Fiodorovici se înăspri. Tînărul se scutură ca de un fior şi se înroşi la faţă.

— Şi atunci, îl întrerupse el brusc pe Smerdeakov, de ce mă sfătuieşti să plec imediat la Cermaşnea? La ce te-ai gîndit cînd m-ai îndemnat să plec? Cine ştie ce se mai poate întîmpla aici după plecarea mea... Ivan Fiodorovici începuse să gîfîie.

— Chiar aşa... rosti agale, ca omul care ştia bine ce spune, Smerdeakov, privindu-l ţintă.

— Cum, chiar aşa? îl îngînă, fulgerîndu-l cu o privire scăpărătoare, încărcată de ameninţări, Ivan Fiodorovici, care abia îşi mai ţinea cumpătul.

— V-am spus toate astea fiindcă mi-e milă de dumneavoastră. Zău dacă n-aş lăsa totul baltă în locul dumneavoastră! La ce să mai stau aici cu balamucul ăsta? adăugă Smerdeakov, uitîndu-se fără sfială în ochii scînteietori ai lui Ivan Fiodorovici.

Cîteva clipe nici unul din ei nu mai rosti un cuvînt.

— Mare dobitoc trebuie să fii, dar... şi un ticălos fără pereche! izbucni deodată Ivan Fiodorovici, sculîndu-se de pe bancă. Dădu apoi să intre pe poartă, dar se întoarse din nou către fecior.

În momentul acela se petrecu ceva curios: muşcîndu-şi buzele, ca podidit de mînie, Ivan Fiodorovici încleştă pumnii, gata să tabere asupra lui Smerdeakov. Prinzînd de veste, acesta se trase imediat la o parte. Ivan Fiodorovici însă îşi luă seama şi, tăcut şi parcă dezorientat, se îndreptă spre poartă.

— Dacă vrei să ştii, mîine, dis-de-dimineaţă, plec la Moscova! îi aruncă el furios, apăsînd pe cuvinte. El însuşi avea să se mire mai apoi, întrebîndu-se ce i-o fi venit să-i spună lui Smerdeakov că pleacă la Moscova.

— E cel mai bun lucru, se grăbi să-i răspundă celălalt, ca şi cum n-ar fi aşteptat decît asta. Numai că, în cazul în care s-ar întîmpla ceva, s-ar putea să vă cheme de la Moscova printr-o telegramă.

Ivan Fiodorovici se opri din nou locului şi se întoarse spre el, dar între timp şi cu Smerdeakov se petrecuse parcă o schimbare. Familiaritatea şi sîngele rece cu care-i vorbise pînă atunci dispăruseră ca prin farmec. Încordat, atent, chipul său avea de astă dată o expresie timidă, slugarnică, în timp ce privirea lui iscoditoare, pironită în ochii lui Ivan Fiodorovici, părea să-l întrebe: „Nu mai ai nimic de spus, nimic de adăugat?“.

— Dar... în cazul în care s-ar întîmpla ceva, ar putea tot aşa de bine să mă cheme şi de la Cermaşnea! zbieră în gura mare Ivan Fiodorovici, fără să ştie nici el de ce ridicase glasul.

— Da, sigur, s-ar putea să vă cheme şi de acolo... şopti Smerdeakov, pierzîndu-şi parcă dintr-odată curajul, fără a înceta totuşi să-l privească drept în ochi.

— Numai că Moscova e mai departe, şi Cermaşnea – colea. De ce ţii neapărat să plec la Cermaşnea, îţi pare rău de banii cheltuiţi cu

călătoria sau ţi-e milă cumva de mine că trebuie să umblu atîta pe drumuri?

— Chiar aşa... îngăimă Smerdeakov cu o voce şovăielnică şi cu un zîmbet mîrşav pe buze, gata parcă să sară înapoi la cel mai mic gest.

Dar, spre marea lui mirare, Ivan Fiodorovici izbucni într-un hohot de rîs şi aşa, rîzînd, intră pe poartă. Cine l-ar fi văzut în momentul acela n-ar fi fost cîtuşi de puţin convins că rîsul lui putea fi o explozie de veselie. De altfel, nici el, pentru nimic în lume, n-ar fi putut să explice lămurit ce se petrecea în sufletul său. Mergea ca şi cum ar fi fost pus în mişcare de un resort.

VII

„E o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept“

Ivan Fiodorovici vorbea la fel cum se şi mişca, tot ca un automat. Intrînd pe uşă, se întîlni cu Fiodor Pavlovici în antreu şi de cum îl văzu începu să dea din mîini şi să strige: „Nu mai trec pe la dumneata, mă urc sus, la mine, la revedere“. Şi se strecură pe lîngă taică-său, evitînd să-l privească. Poate că în momentul acela era prea înverşunat împotriva tatălui său, însă chiar şi Fiodor Pavlovici rămase mirat de ostilitatea pe care i-o arătase atît de făţiş. Bătrînul avea probabil să-i spună ceva şi, dornic să i se destăinuie mai curînd, se grăbise să-i iasă în întîmpinare în antreu; surprins însă de o primire atît de puţin cordială, tăcu şi, oprindu-se locului, se mulţumi să se uite lung după feciorul său, cu o privire ironică, pînă ce acesta urcă treptele ce duceau la etaj, dispărînd din cîmpul vederii sale.

— Ce l-o fi apucat? îl întrebă el pe Smerdeakov, care intrase în casă imediat după Ivan Fiodorovici.

— Cine ştie de ce s-o fi supărat?! îi răspunse în doi peri feciorul.

— Dracu' să-l ia! N-are decît să se supere dacă-i place! Adu samovarul şi şterge-o! Fuga! Marş! Nimic nou?

Şi începu să-l descoase de-a fir a păr, aşa cum spusese mai adineaori Smerdeakov, plîngîndu-i-se lui Ivan Fiodorovici, adică numai şi numai în legătură cu musafira mult aşteptată. Aşa că putem trece cu uşurinţă peste discuţia lor. O jumătate de ceas mai apoi, casa avea toate uşile zăvorîte, şi bătrînul maniac se plimba de unul singur prin încăperi, tremurînd de nerăbdare, aşteptînd din clipă în clipă să audă cele cinci ciocănituri, precum convenise cu feciorul. Din cînd în cînd îşi arunca ochii pe fereastră, deşi afară era întuneric beznă şi nu se zărea nimic.

Se făcuse foarte tîrziu, dar Ivan Fiodorovici încă mai stătea de veghe, cugetînd la tot felul de lucruri. În noaptea aceea se culcă după orele două. Nu vom împărtăşi totuşi cititorilor firul gîndurilor lui şi nici nu credem c-ar fi momentul acum să pătrundem în tainiţele acestui suflet; odată şi odată îi va veni şi lui rîndul. De altminteri, chiar dacă am încerca s-o facem, ar fi prea complicat, cu atît mai mult cu cît nici nu poate fi vorba de o înlănţuire de gînduri, ci mai curînd de ceva destul de haotic şi în primul rînd de o stare acută de surescitare. El însuşi îşi dădea seama că pierduse orice control. Îi căşuna ba una, ba alta, avea tot felul de toane ciudate, uneori chiar cu totul năstruşnice. Aşa, de pildă, la un moment dat, tîrziu după miezul nopţii, simţi o dorinţă irezistibilă, chinuitoare să coboare jos, să descuie uşa, să dea apoi buzna în încăperile slugilor şi să-l snopească în bătaie pe Smerdeakov. Dacă însă l-ar fi întrebat cineva pentru ce, cu siguranţă că n-ar fi fost în stare să găsească nici o explicaţie, decît doar aceea că-l ura din răsputeri pe lacheu, ca şi cînd n-ar fi avut un duşman mai înverşunat decît el pe lume. Pe de altă parte, de cîteva ori în noaptea aceea îl cotropi din senin o teamă inexplicabilă, umilitoare, o teamă care – simţea lămurit – îi sleia cu desăvîrşire trupul de vlagă. Îl durea capul şi se-nvîrtea pămîntul cu el. O ură năprasnică îi strîngea inima ca într-un cleşte şi parcă simţea nevoia să se răzbune pe cineva. Îl ura pînă şi pe Alioşa cînd îşi amintea de discuţia pe care o avusese cu dînsul, ceva mai

înainte: în unele clipe se ura chiar şi pe sine. Cît despre Katerina Ivanovna, o uitase cu desăvîrşire, aşa cum avu prilejul să constate mai apoi, şi fu cu atît mai mult surprins de faptul acesta cu cît ţinea minte precis că în clipa cînd se lăudase în salonul doamnei Hohlakova c-o să plece chiar a doua zi la Moscova, îşi spusese singur în gînd: „Fugi de aici! Cine te crede c-o să pleci, nu e decît o fanfaronadă... nu te poţi smulge de aici chiar aşa de lesne cum vrei tu să arăţi!“. Mult mai tîrziu, încercînd să reconstituie întîmplările din noaptea aceea, Ivan Fiodorovici îşi aminti, scîrbit pînă în adîncul sufletului, cum din cînd în cînd se scula brusc de pe divan şi, tiptil-tiptil, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l spioneze cineva, se ducea să deschidă uşa şi ieşea pe scară, să tragă cu urechea la zgomotele care se auzeau de la parter, ascultînd cum se plimba de colo pînă colo, agitat, Fiodor Pavlovici; stătea aşa mult la pîndă, cîte cinci minute în şir, cuprins de o curiozitate bizară, cu răsuflarea oprită, simţind cum îi zvîcnea inima în piept; nici el însuşi n-ar fi putut să spună cu ce scop făcea toate acestea şi pentru ce trăgea cu urechea. Tot restul vieţii lui avea să se gîndească la fapta aceasta ca la o „ticăloşie“, socotind-o în adîncul sufletului drept cea mai urîtă dintre toate cîte le săvîrşise în zilele sale. Şi totuşi, în momentul acela, s-ar fi putut spune că în sufletul lui nu era nici măcar un grăunte de ură împotriva lui Fiodor Pavlovici. Era împins numai de o aprigă curiozitate, şi-n timp ce-i asculta astfel paşii, căuta să-şi imagineze cam ce-ar putea să facă bunăoară acolo la dînsul, în apartament; îl simţea sau şi-l închipuia uitîndu-se cînd şi cînd pe fereastră în bezna de afară, îl vedea apoi oprindu-se brusc în mijlocul camerei, cu urechile ciulite, în aşteptare, doar-doar va ciocăni cineva: pentru asta şi ieşise de două ori de la el, din odaie. Cînd, pe la orele două din noapte, totul se linişti şi Fiodor Pavlovici se înduplecă, în sfîrşit, să se ducă la culcare, se întinse şi el în aşternut, ferm hotărît să adoarmă cît mai degrabă, simţindu-se răpus de oboseală. Şi într-adevăr se cufundă într-un somn greu, fără vise; în schimb, se trezi destul de devreme, pe la şapte, după ce se luminase de ziuă. Deschizînd ochii, constată, spre surprinderea lui, că se simţea mai

plin de energie ca niciodată. Sări jos din pat, se îmbrăcă în pripă, scoase apoi geamantanul şi, repede-repede, se apucă să-şi facă bagajele.

Cu o zi mai înainte, spălătoreasa venise să-i aducă rufăria şi la gîndul că toate se potriviseră la ţanc şi nimic nu-l oprea să plece aşa, brusc, un zîmbet îi miji pe buze. Fiindcă plecarea lui trebuia neapărat să fie bruscă. Deşi în ajun declarase de cîteva ori (faţă de Katerina Ivanovna, iar mai pe urmă faţă de Alioşa şi de Smerdeakov) c-o să plece a doua zi, în momentul cînd se culcase – ţinea minte precis – nici habar nu mai avea de călătorie sau în orice caz nici nu-i trecuse prin minte că, sculîndu-se din pat, în ziua următoare, prima lui grijă va fi să-şi împacheteze lucrurile. În sfîrşit, aşeză tot ce avea de pus în geamantan şi în sacul de voiaj. Pe la nouă, cînd Marfa Ignatievna veni să-l întrebe, ca de obicei, unde voia să ia ceaiul, la dînsul în odaie sau jos, Ivan Fiodorovici coborî aproape binedispus, deşi vorbele, ca şi gesturile lui erau cam pripite şi dezordonate. Îşi salută destul de afectuos tatăl şi ţinu cu tot dinadinsul să afle cum o ducea cu sănătatea, apoi, fără să mai aştepte răspunsul, îl înştiinţă că peste o oră avea să plece definitiv la Moscova şi îl ruga să-i facă rost de cai. Bătrînul îl ascultă fără să manifeste nici un fel de surpriză, uitînd chiar să se arate mîhnit, cel puţin aşa, din politeţe, că-i pleca băiatul; în schimb, începu să dea semne de nerăbdare, amintindu-şi în acelaşi moment de o afacere foarte importantă pentru el:

— Ei, vezi, vezi cum eşti! Nu mi-ai spus nimic aseară... n-are a face, nici acum nu e încă timpul pierdut. Fă-mi şi tu un hatîr, sufleţelule, şi treci înainte prin Cermaşnea. Din gară de la Volovia nu-s decît vreo douăsprezece verste pînă acolo, un mic ocol; o iei la stînga şi ajungi îndată la Cermaşnea.

— Mi-e peste putinţă, zău, nu pot... sînt optzeci de verste pînă la staţia de cale ferată şi trenul spre Moscova pleacă la şapte seara, abia dacă am timp să-l prind.

— Lasă, că-l prinzi tu mîine sau poimîine; azi însă, te rog, du-te la Cermaşnea! Măcar atîta să faci şi tu ca taică-tău să fie cu inima împăcată! Să nu fi fost ocupat, m-aş fi dus chiar eu mai demult; e

vorba de ceva extrem de urgent, o ocazie excepţională, numai că, din păcate, nu pot să lipsesc pentru moment din oraş... Vezi tu, am un crîmpei de pădure acolo, de fapt, sînt două loturi – unul la Beghicevo şi altul la Diacikino, amîndouă încă neexploatate. Maslovii, ştii care, tatăl şi feciorul, negustorii, nu vor să-mi dea mai mult de opt mii de ruble, şi abia anul trecut s-a prezentat un cumpărător care-mi oferea douăsprezece mii, acela însă nu era din partea locului, asta-i socoteala. Aici, la noi, nu există, cum s-ar zice, o piaţă de desfacere; Maslovii ăştia, tatăl şi feciorul, au o avere de sute de mii de ruble, ei taie şi spînzură, ce-ţi dă, aia iei, fiindcă nimeni n-ar îndrăzni să le facă vreo concurenţă. Părintele din Ilinskoe mi-a scris însă joia trecută c-ar fi venit un negustor pe care-l cunosc destul de bine, unul Gorstkin, din Pogrebovo, adică tot cineva care nu-i de prin partea locului şi deci n-are de ce să-i ştie de frică pe Maslovi, aici e clenciul. Zice că ar da pentru pădure unsprezece mii în cap, auzi? Şi nu rămîne decît o săptămînă, aşa scrie părintele. Dacă te-ai duce tu să te înţelegi cu el...

— De ce nu-i scrii părintelui să se ocupe dînsul de treaba asta?

— Ce se pricepe părintele! N-are ochi pentru aşa ceva. Altminteri, un giuvaier de om, ce să-ţi spun, uite, oricînd i-aş încredinţa douăzeci de mii de ruble, aşa, fără nici o chitanţă... numai că n-are ochi pentru aşa ceva, parcă n-ar fi bărbat în toată firea, îl înşală şi o cioară. Şi cînd te gîndeşti că-i om cu carte!... Iar Gorstkin, aşa cum îl vezi, îmbrăcat ca un mujic, cu sumanul lui albastru, e un pehlivan fără pereche, aici e buba: minte de îngheaţă apele! Uneori stai şi te întrebi ce l-o fi apucat. Acum doi ani, de pildă, ne-a spus că i-ar fi murit nevasta şi c-ar fi însurat cu alta, şi cînd colo era o minciună gogonată: nevastă-sa nici gînd n-avea să moară, trăieşte şi acum, şi la trei zile o dată îi trage cîte un pui de bătaie! Vreau să ştiu dacă nu cumva şi acum ne duce cu preşul, dacă are într-adevăr intenţia să cumpere şi e dispus să dea unsprezece mii.

— Păi nici eu n-am să fac vreo scofală, dacă-i vorba, fiindcă tot atît de puţin mă pricep şi eu la socotelile astea.

— Stai, aşteaptă puţin, nu te pripi, o să-ţi dau eu unele indicaţii.

Pe Gorstkin îl cunosc ce-i poate pielea de ani de zile, doar facem afaceri împreună. Vezi tu, trebuie să te uiţi cu atenţie la barba lui; are o amărîtă de bărbuţă roşcată şi rară. Dacă observi că-i tremură cumva şi că, în timpul discuţiei, omul se înfurie la un moment dat, atunci să ştii că vorbeşte serios şi vrea să ajungă la o înţelegere; iar dacă-şi mîngîie aşa barbişonul, cu mîna stîngă, zîmbind, înseamnă că vrea să te tragă pe sfoară, face pe şmecherul. Să nu te uiţi niciodată în ochii lui, că după ochi nu poţi să-l cunoşti, e dat dracului! Să fii atent numai la barbişonul lui. Am să-ţi dau un răvaş pentru el, să i-l arăţi. Îl cheamă Gorstkin, dar nimeni nu-i spune pe numele lui adevărat, fiindcă gura lumii l-a poreclit Copoiul, aşa l-am apucat; ai grijă totuşi să nu-i spui aşa, fiindcă se supără. Dacă te învoieşti cu el şi-ţi dai seama că treaba se face, scrie-mi două cuvinte. Numai atît: „E serios“. Să ţii morţiş la preţ, unsprezece mii în cap; hai, o mie, să zicem, poţi să-i mai laşi. Gîndeşte-te şi tu, de la opt la unsprezece e o diferenţă de trei mii de ruble. E ca şi cum aş fi găsit banii ăştia pe drum! Să ştii că nu-i chiar aşa de uşor să pui mîna pe un muşteriu şi, zău, îmi crapă buza după bani! Numai să-mi dai de ştire că-i lucru serios, şi-mi fac eu timp să mă reped pîn-acolo ca să închei tîrgul. Altminteri, n-are rost să umblu pe drumuri: cine poate să ştie dacă popa nu visează cai verzi pe pereţi? Zi, te duci sau nu te duci?

— Ei, scuteşte-mă odată, n-am timp!

— Atîta hatîr să-i faci şi tu lui taică-tău! Cum de aveţi aşa inimi de piatră cu toţii? Ce contează pentru tine o zi sau două? Unde-ţi arde aşa să zbori acum, la Veneţia? Doar n-o să se dărîme Veneţia în două zile. L-aş trimite pe Alioşa, dar ce se pricepe el la socoteli dintr-astea? De aceea stărui să pleci, fiindcă te ştiu om cu scaun la cap. Ce, parcă eu nu văd? N-oi fi făcînd negoţ cu cherestea, dar de priceput te pricepi. Trebuie să-ţi dai seama numai dacă vorbeşte serios ori nu. Ţine minte ce ţi-am spus, dacă-i tremură bărbuţa înseamnă că are intenţii serioase.

— Cum văd eu, chiar dumneata mă îndemni să plec la Cermaşnea! Ei, drăcia dracului! exclamă Ivan Fiodorovici cu un zîmbet răutăcios.

Fiodor Pavlovici nu luă în seamă răutatea sau poate că nu voi s-o bage în seamă, mulţumindu-se numai cu zîmbetul!

— Vasăzică te duci, da? Un moment, să-ţi dau biletul!

— Nu ştiu dacă mă duc, am să văd pe drum.

— Ce să mai vezi pe drum, acum trebuie să te hotărăşti. Zău aşa, dragul tatii, te rog eu! Dacă se face afacerea, scrie-mi două rînduri, pe care i le dai părintelui, că o să aibă el grijă să-mi trimită cît mai degrabă răvăşelul. Pe urmă poţi să pleci sănătos la Veneţia, nu te opresc. O să-ţi dea părintele cai să te întorci în gară, la Volovia.

Bătrînul era într-al nouălea cer; ticlui la iuţeală biletul, trimise apoi după cai, porunci o gustare, coniac. De obicei, cînd avea un prilej de bucurie, era grozav de expansiv; de astă dată însă căuta să se stăpînească. Nu suflă nici un cuvînt, bunăoară, despre Dmitri Fiodorovici. Şi nu părea cîtuşi de puţin emoţionat de faptul că se despărţea de fecioru-său. S-ar fi zis că nici nu găsea măcar ce să-i spună. „Probabil că-i sătul pînă-n gît de mine“, se gîndi Ivan Fiodorovici, băgînd de seamă lucrul acesta. Numai atunci cînd îl petrecu pînă în prag, bătrînul începu să se agite şi dădu să-l îmbrăţişeze. Ivan Fiodorovici însă se grăbi să-i întindă mîna, căutînd să scape de pupături. Bătrînul prinse numaidecît mişcarea şi se opri.

— Domnul cu tine! îl mai binecuvîntă o dată din prag. Ai să mai vii pe aici cîndva, nu? Hai, vino, să ştii că-mi faci o bucurie. Hristos să te aibă în paza Lui! Ivan Fiodorovici se urcă în trăsură. La revedere, Ivan, şi să nu fii chiar aşa supărat pe mine! îi strigă pentru ultima oară taică-său.

Toţi ai casei – Smerdeakov, Marfa şi Grigori – ieşiseră să-l conducă. Ivan Fiodorovici îi cinsti pe fiecare cu cîte zece ruble. După ce se sui în trăsură, Smerdeakov se repezi să aşeze mai bine velinţa.

— Vezi... mă duc la Cermaşnea... spuse fără să vrea Ivan Fiodorovici, rostind acele cuvinte ce-i scăpaseră din gură în ajun, de astă dată însoţite de un rîs nervos. Şi multă vreme rîsul acesta avea să-i răsune în urechi.

— Are dreptate lumea cînd zice că-i o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept! răspunse apăsat Smerdeakov, uitîndu-se drept în ochii lui.

Trăsura o porni din loc. Călătorul nostru rămase pe gînduri, privind în acelaşi timp cu nesaţ ogoarele, dealurile, copacii, stolul de gîşte în tăria cerului înalt şi senin. Răsuflă uşurat. Încercă apoi să intre în vorbă cu surugiul, ba chiar păru grozav de interesat de răspunsul acestuia, ca după o clipă să-şi dea seama că, de fapt, cuvintele mujicului îi trecuseră pe la ureche şi că habar n-avea ce-i spusese el. Tăcu, învăluit de voluptatea clipei: aerul era proaspăt, rece, şi cerul – albastru. În momentul acela îi trecură prin minte chipurile lui Alioşa şi al Katerinei Ivanovna, dar se mulţumi să zîmbească şi, suflînd uşor peste acele năluciri dragi, le făcu să se destrame. „Odată şi odată o să le vină şi lor timpul“, chibzui în sinea lui. Ajungînd la poştă, schimbă telegarii şi zbură mai departe spre Volovia. „De ce mi-o fi spus că-i mai mare dragul să stai de vorbă cu un om deştept? se gîndi el la un moment dat, simţind cum i se tăia răsuflarea. Şi de ce m-oi fi apucat să-l înştiinţez că plec la Cermaşnea?“ Sosi, în sfîrşit, la staţia Volovia. Nici n-apucă bine să coboare din trăsură, că se şi pomeni înconjurat de surugii. Pentru cele douăsprezece verste pe care le avea de făcut pînă la Cermaşnea, trebuia să tocmească singur o droşcă. Porunci să înhame caii şi intră în han. Privi în jurul lui, se uită şi la nevasta căpitanului de poştă, şi ce-i veni că deodată ieşi din nou în cerdac.

— Nu-i nevoie, nu mai plec la Cermaşnea. Ce ziceţi, băieţi, am timp să apuc trenul de şapte?

— Ajungeţi taman la ţanc, boierule. Punem caii?

— Hai, daţi-i zor! Mîine n-are nimeni drum prin oraş?

— Ba da, Mitri.

— N-ai vrea să-mi faci un serviciu? Treci pe la taică-meu pe acasă – ştii unde? La Fiodor Pavlovici Karamazov – şi spune-i că n-am mai plecat la Cermaşnea. Poţi să te duci?

— Cum să nu pot, mă duc neapărat, că doar îl cunosc pe Fiodor Pavlovici, ehei, încă de cînd!

— Uite şi bacşişul, nu ştiu dacă el o să-ţi dea ceva… adăugă Ivan,

rîzînd binedispus.

— Cam aşa, îi ţinu isonul Mitri. Mulţămim frumos, boierule; fiţi pe pace că mă duc.

La ora şapte seara, Ivan Fiodorovici se urcă în tren şi porni ca vîntul spre Moscova. „La naiba cu tot ce a fost pînă acum! Am rupt-o definitiv cu trecutul şi orice veste m-ar ajunge din urmă, orice ar fi, nu mai răspund, nu vreau să mai întorc nici o clipă capul înapoi. Să plec, da, să plec într-o lume nouă, pe alte meleaguri, fără să mai privesc îndărăt!“ În loc să simtă însă vreo bucurie, sufletul i se întunecase, înecat în beznă, iar inima i se strîngea, biruită de o tristeţe cumplită, cum nu mai încercase pînă atunci. Toată noaptea se zbuciumă aşa, în timp ce trenul gonea mai departe. Abia în zori, cînd ajunse la Moscova, parcă se mai dezmetici.

— Sînt un ticălos! îşi şopti el.

Cît despre Fiodor Pavlovici, după plecarea băiatului, parcă-i crescuseră aripi. Preţ de vreo două ceasuri se simţi aproape fericit, închinînd de unul singur păhăruţul cu coniac, dar tocmai atunci se întîmplă un lucru pe cît de neplăcut, pe atît de important şi care-i făcu destul sînge rău: ducîndu-se să aducă ceva din pivniţă, Smerdeakov căzu cum puse piciorul pe scară. Norocul lui că Marfa Ignatievna, care tocmai era prin curte, prinse de veste numaidecît. Nu-l văzuse căzînd, în schimb, auzise ţipătul acela ciudat, caracteristic, pe care-l cunoştea mult prea bine – ţipătul epilepticului lovit de o criză. N-ar fi putut să spună dacă atacul se produsese în clipa cînd feciorul cobora scara, din care pricină se prăbuşise în nesimţire, sau dacă, dimpotrivă, căzuse mai întîi, şi prin urmare comoţia suferită fusese aceea care-i provocase criza. Nimeni nu putea să ştie mai mult, dat fiind că îl găsiseră jos în pivniţă, zbătîndu-se cuprins de convulsii, cu spume la gură. La început se temuseră să nu-şi fi rupt o mînă sau un picior, dar „îl păzise Dumnezeu“, cum spunea Marfa Ignatievna, şi nu i se întîmplase nimic, în schimb, se canoniseră mult cu el pînă să-l scoată afară din pivniţă. Şi nici n-ar fi reuşit de n-ar fi fost vecinii să-i ajute. Pînă şi Fiodor Pavlovici, care asistase speriat şi parcă rătăcit la toată agitaţia, le dăduse o mînă de ajutor. Bolnavul nu-şi

venea deloc în fire; crizele îl lăsau pentru o bucată de vreme, ca să izbucnească apoi cu şi mai multă putere, şi toţi presupuseră că lucrurile aveau să se petreacă exact aşa cum fusese cu un an înainte, cînd din nebăgare de seamă căzuse din pod. Ţineau minte că atunci îi puseseră gheaţă la cap şi, cum în pivniţă rămăsese un pic de gheaţă, Marfa Ignatievna se apucă să oblojească pe bolnav. Pe înserat, Fiodor Pavlovici trimise după Herzenstube, care sosi numaidecît. Medicul îl examină cu toată atenţia pe Smerdeakov (era un doctor bătrîn, respectabil, cu multă experienţă şi care-şi consulta foarte meticulos pacienţii, mult mai conştiincios decît alţi confraţi ai săi de la noi din gubernie) şi declară în cele din urmă că era vorba de o criză excepţională, dacă nu chiar „primejdioasă“, că deocamdată el, Herzenstube, n-a reuşit însă să se lămurească, dar că a doua zi dimineaţa, dacă mijloacele folosite pînă atunci nu vor fi dat rezultate, va recurge la alte remedii. Bolnavul rămase să zacă în căscioara din curte, într-o cămăruţă alăturată de odaia în care şedeau Grigori şi Marfa Ignatievna. Din momentul acela necazurile începură să curgă cu duiumul pe capul bietului Fiodor Pavlovici: pentru prînz veni să-i gătească Marfa Ignatievna, care-i făcu o supă „lături sadea“, pe lîngă aceea pe care i-o servea de obicei Smerdeakov, în timp ce friptura era atît de uscată, că nici nu puteai să-ţi înfigi dinţii în ea. La reproşurile pline de amărăciune, deşi pe deplin îndreptăţite, ale stăpînului, Marfa Ignatievna îi ripostă că găina fusese bătrînă şi că dumneaei nu fusese la şcoală să înveţe bucătăria. Către seară, alt ghinion: i se aduse la cunoştinţă că Grigori, care se cam plîngea de dureri de vreo două zile, căzuse la pat, nici nu se mai putea mişca. Fiodor Pavlovici îşi bău la repezeală ceaiul şi se încuie în casă, pradă celei mai răscolitoare, mai cumplite aşteptări. Gruşenka trebuia să vină în aceeaşi seară, de astă dată nu mai încăpea nici o îndoială dacă era să se bizuie pe vorbele lui Smerdeakov, care, dimineaţa, înainte de criză, îl asigurase că dînsa îi făgăduise c-o să vină neapărat. Bătrînului berbant îi bătea inima să se spargă, în vreme ce se plimba de colo pînă colo prin odăile pustii, trăgînd cu urechea la cel mai mic zgomot.

Trebuia să ia bine seama: cine ştie dacă Dmitri Fiodorovici nu stătea la pîndă pe undeva!? Prin urmare, în momentul cînd dînsa avea să-i ciocănească în geam (Smerdeakov îi spusese cu două zile mai înainte că-i explicase unde să bată), trebuia să se ducă repede să-i deschidă, să n-o ţină nici o clipă în antreu, ca nu cumva – Doamne fereşte! – să se sperie şi s-o şteargă iute. De aceea era foarte neliniştit, dar, în acelaşi timp, niciodată pînă atunci inima lui nu fusese legănată de o speranţă atît de dulce: nu se putea să nu vină, era convins că de astă dată avea să vină în sfîrşit…

1. „Profesiuni de credinţă“ (în fr., în orig.).
2. „Prinţul moştenitor“ (în fr., în orig.).
3. „*Dreapta judecată a preasfintei şi milostivei Fecioare Maria*“ (în fr., în orig.).
4. Apocalipsa 22, 7.
5. Matei 24, 36.
6. Deviza iezuiţilor: „Întru sporirea slavei lui Dumnezeu“ (în lat., în orig.).
7. „Fiică, ţie îţi zic, scoală-te!“, Marcu, 5, 41.
8. „Am spus“ (în lat., în orig.).

CARTEA A ŞASEA

Călugărul rus

I

Părintele Zosima şi oaspeţii lui

Intrînd cu inima strînsă de grijă, sfîşiat de durere, în chilia stareţului, Alioşa se opri în prag uluit; de unde se temea c-o să-l găsească pe moarte, gata să-şi dea sfîrşitul, poate chiar fără cunoştinţă, îl văzu stînd în jilţ, slab ca o umbră, dar vesel şi luminat la faţă, în mijlocul oaspeţilor, cu care vorbea tihnit şi senin. Nu se ridicase decît de vreun sfert de oră din pat, dar oaspeţii veniseră mai demult la el în chilie şi-l aşteptaseră să se trezească, bizuindu-se pe spusele părintelui Paisie, care-i asigurase cu toată convingerea că „învăţătorul se va mai scula o dată ca să stea de vorbă cu cei dragi, aşa după cum făgăduise de dimineaţă“. Părintele Paisie avea o încredere oarbă în făgăduiala bătrînului muribund, ca în tot cuvîntul ce-i ieşea acestuia din gură, şi chiar dacă l-ar fi văzut zăcînd fără cunoştinţă şi fără suflare, ştiind că-i promisese să se mai scoale o dată spre a-şi lua rămas-bun de la ei, s-ar fi îndoit probabil de moartea lui şi ar fi aşteptat să se trezească din clipă în clipă ca să se ţină de cuvînt. Dimineaţa, ducîndu-se să se întindă pe pat, părintele Zosima îl înştiinţase: „N-am să închid ochii pînă nu-mi voi mai desfăta inima, stînd de vorbă cu voi, iubiţii mei, pînă nu voi apuca să mai privesc chipurile voastre dragi şi să-mi deschid pentru ultima oară sufletul destăinuindu-mă

vouă“. Pentru această ultimă întîlnire se întruniseră la el în chilie cei mai credincioşi prieteni ai săi. Erau patru la număr: ieromonahii Iosif şi Paisie, apoi părintele ieromonah Mihail, egumenul schitului, un om între două vîrste, din popor şi fără prea multă învăţătură, dar cu o mare tărie lăuntrică şi însufleţit de o credinţă pe cît de naivă, pe atît de nestrămutată; după înfăţişare, părea aspru din fire, cînd, de fapt, avea o inimă simţitoare, deşi căuta să-şi ascundă cu un fel de sfială gingăşia simţirii. Al patrulea musafir era fratele Anfim, un călugăr bătrîn, om simplu, neam de ţărani săraci lipiţi pămîntului, abia ştiind să desluşească buchiile, tăcut şi smerit, cel mai umil printre umili; monahul avea aerul unui ins care trăia sub impresia covîrşitoare a unui lucru înfricoşat şi plin de măreţie, un lucru pe care mintea lui neştiutoare nu era în stare să-l înţeleagă. Părintele Zosima ţinea nespus de mult la omuleţul acela atît de smerit, pentru care toată viaţa avusese o stimă deosebită, deşi poate că rareori i se întîmplase să schimbe cîteva vorbe cu el. Ani şi ani, pe vremuri, colindaseră împreună sfînta Rusie. Trecuseră între timp patruzeci de ani; pe atunci, părintele Zosima abia intrase în cinul monahicesc, făcîndu-şi ucenicia într-o mănăstire săracă şi prea puţin cunoscută din Kostroma, pentru care pornise să strîngă danii însoţit de părintele Anfim. Atît gazda, cît şi oaspeţii stăteau în cea de a doua odaie a stareţului, acolo unde – aşa cum am arătat mai înainte – se afla patul acestuia, o încăpere atît de strîmtă, încît musafirii (în afară de novicele Porfirie, care rămăsese în picioare) abia dacă aveau loc să şadă, înghesuiţi în jurul jilţului, pe scaunele aduse de alături. Începuse să se întunece şi chilioara era luminată de candelele şi lumînările de ceară aprinse în faţa icoanelor. Dînd cu ochii de Alioşa, care se oprise cuprins de sfială în prag, bătrînul zîmbi fericit şi întinse mîna spre el.

— Bună ziua, fătul meu drag şi cuminte, bine că te văd în sfîrşit! Ştiam c-o să vii.

Alioşa se apropie de duhovnicul lui şi, căzînd la picioarele sale, izbucni în lacrimi. Inima i se frîngea de durere şi, înfiorat de teamă în adîncul său, puţin mai lipsea ca să plîngă în hohote.

— Lasă, nu mă jeli, că n-am murit încă, zîmbi stareţul, punîndu-i mîna dreaptă pe creştet. Mă vezi doar că stau liniştit de vorbă, cine ştie, poate c-o să mai trăiesc încă douăzeci de ani de aci înainte, aşa cum mi-a urat aseară femeia aceea de ispravă din Vîşegorie, care a venit la mine cu copila ei, Lizaveta. Blagosloveşte, Doamne, mama şi prunca Lizaveta (şi făcu semnul crucii). Porfirie, ai dus pomana ei unde ţi-am spus eu?

Îşi amintise pesemne de cele şaizeci de copeici, pe care inimoasa vizitatoare i le dăruise pentru a milui „pe una mai nevoiaşă decît ea“. Rostul acestor pomeni este de a dobîndi iertarea păcatelor printr-un act de ispăşire liber consimţită, şi ele trebuie făcute numai din banii cîştigaţi prin sudoarea frunţii. Încă de cu seară, stareţul îl trimisese pe Porfirie la o tîrgoveaţă, o văduvă împovărată de copii, căreia îi arsese casa din temelii, aşa încît ajunsese acum să cerşească din uşă în uşă. Novicele se grăbi să-l liniştească, spunîndu-i că îndeplinise întocmai porunca lui, ducîndu-se să dea obolul acesta „din partea unei binefăcătoare necunoscute“.

— Ridică-te, fiule, grăi apoi bătrînul către Alioşa, ca să-ţi pot vedea faţa. Ai fost pe acasă, da? Te-ai întîlnit cu fratele tău?

Cu atît mai curioasă i se păru lui Alioşa întrebarea atît de precisă pe care i-o pusese stareţul, cu cît acesta se referise la unul din fraţii lui, dar la care anume din ei? Pentru asta îl îndepărtase pesemne de lîngă dînsul şi ziua trecută, şi cea de azi!

— Numai cu unul din ei, răspunse tînărul.

— Eu te întreb de fratele tău mai mare, acela de ieri, în faţa căruia am stat în genunchi.

— Cu dînsul nu m-am văzut azi, n-a fost chip să-l găsesc.

— Grăbeşte-te să dai cît mai curînd de el, du-te iarăşi mîine şi caută-l, nu mai zăbovi fiule, lasă tot şi du-te. Poate c-o să ajungi la vreme, pînă nu se întîmplă o nenorocire. Ieri m-am închinat pînă la pămînt în faţa pătimirilor ce-l aşteaptă.

Stareţul tăcu, furat de gînduri. Cuvintele lui aveau ceva straniu. Părintele Iosif, care-l văzuse cu ochii lui cum se aşternuse în ajun cu fruntea la pămînt, schimbă o privire cu părintele Paisie. Alioşa

îşi pierdu cumpătul.

— Părinte, învăţătorule, strigă el tulburat pînă în adîncul sufletului, vorbele Sfinţiei Tale sînt prea nelămurite… Ce pătimiri îl aşteaptă?

— Prea vrei să ştii multe, fiule. Vezi tu, ieri am avut aşa, ca o presimţire cumplită… cum să-ţi spun, ieri mi s-a părut că-i citesc în ochi toată ursita. A avut o privire… o privire care m-a cutremurat pînă în străfundul sufletului, pentru că am apucat să desluşesc în ea soarta pe care omul acesta şi-o pregătea singur, cu mîna lui. Numai o dată sau de două ori în viaţă mi-a fost dat să citesc asemenea lucruri în ochii oamenilor… ca şi cînd tot ce le-a fost scris s-ar fi oglindit într-o clipă în privirea lor, şi vai, din păcate, ursita li s-a împlinit întocmai! Te-am trimis la el, Alexei, în nădejdea că, poate, chipul fratelui său îi va uşura inima. Dar totul vine de la Domnul-Dumnezeu, şi toate în mîna Lui se află. „Amin, amin, grăiesc vouă, grăuntele de grîu cînd cade pe pămînt, dacă nu va muri, rămîne stingher; dar dacă va muri, aduce multă roadă.“ Să-ţi fie spre luare-aminte. Află acum de la mine, Alexei, că adeseori, în petrecerea mea pe acest pămînt, te-am binecuvîntat pentru chipul tău, urmă bătrînul cu un zîmbet blajin. Şi iată, stau şi mă gîndesc: chiar dacă ţi-a fost dat să părăseşti aceste ziduri, sălăşluind printre mireni, vei rămîne tot monah. Vei avea parte de mulţi duşmani în lume, dar şi aceia vor ajunge să te îndrăgească. Viaţa îţi va semăna în cale destule necazuri, dar tocmai în ele tu vei afla fericirea şi, blagoslovind viaţa, vei face şi pe alţii s-o blagoslovească, şi asta înseamnă mai mult decît toate. Aşa eşti tu făcut. Sfinţiile Voastre, grăi mai departe, înduioşat, către oaspeţii săi, niciodată pînă acum n-am mărturisit – nici chiar acestui tînăr – de ce-mi este atît de drag. Ascultaţi: pentru mine chipul lui a fost pururea legat de o amintire şi în acelaşi timp mi s-a părut că prevesteşte ceva. În zorii vieţii mele, am avut un frate mai mare, care s-a săvîrşit sub ochii mei, în floarea tinereţii, la şaptesprezece ani, cînd eu eram o fărîmă de copil. Cu trecerea vremii, am putut să mă încredinţez că acest frate al meu a fost pentru mine ca un semn de Sus, o prorocire, că de nu mi-era dat să-l întîlnesc în calea

vieţii mele, de n-ar fi fost el lăsat să treacă pe acest pămînt, nici eu poate nu aş fi ajuns a îmbrăca straie monahiceşti, nici n-aş fi apucat pe drumul cel plin de har! Şi acea arătare mi s-a înfăţişat întîi şi-ntîi în copilărie, pentru ca acum, cînd firul zilelor mele se apropie de sfîrşit, s-o văd iarăşi aievea în faţa ochilor. Veţi fi ascultînd poate cu uimire vorbele ce vi le spun, Sfinţiile Voastre, cu atît mai mult cu cît Alexei nu seamănă ca două picături de apă cu el, ci doar aduce cumva la chip cu fratele meu; însă totdeauna mi s-a părut că sufletele lor sînt făcute din aceeaşi plămadă, aidoma unul cu altul, încît parcă îl aveam în toată ziua şi-n tot ceasul înaintea ochilor pe celălalt, pe fratele meu, care din nou mi se arătase în taină, la asfinţitul petrecerii mele pămînteşti, ca o amintire de demult şi în acelaşi timp ca o prorocire. Adesea, eu însumi eram uluit de această nălucire. Ascultă, Porfirie, urmă stareţul, adresîndu-se novicelui. De multe ori ţi-am văzut faţa întunecată de mîhnirea ce-ţi căşuna dragostea mea pentru Alexei. Ai aflat acum de ce sufletul meu s-a îndreptat cu mai mare iubire către el, dar mai află încă, fiule, că tu însuţi îmi eşti tare drag şi adesea m-am căit de întristarea ta. Vouă, dragii mei, aş vrea să-mi deschid inima şi să vă vorbesc despre acel frate al meu, săvîrşit în floarea tinereţii, căci el e mărturia cea mai de preţ, cea mai mişcătoare şi mai plină de tîlc din cîte am cules în zilele mele. Cu duioşie sufletul meu se întoarce către ea şi parcă văd în clipa asta desfăşurîndu-se toată calea ce-am străbătut-o, şi mai trăiesc o dată tot ce-am trăit, rînd pe rînd, din zorii vieţii pînă-n asfinţit…

Ar trebui să arătăm aici că aceste ultime cuvinte, pe care stareţul le-a schimbat cu oaspeţii săi în ziua sorocită a fi cea din urmă din viaţa sa, sînt păstrate în scris, în parte cel puţin. Alexei Fiodorovici Karamazov a avut grijă să le aştearnă pe hîrtie, aşa cum i se întipăriseră în minte, la cîtva timp după moartea bătrînului. Ar fi greu de spus dacă se va fi mulţumit să noteze numai cuvintele rostite atunci sau dacă nu va fi adăugat cumva şi cîte ceva din cele auzite cu alte prilejuri din gura învăţătorului său. În afară de aceasta, judecînd după felul cum sînt redactate însemnările acestea, s-ar zice că părintele Zosima vorbise fără

întrerupere, ca şi cînd ar fi povestit prietenilor de-a fir a păr viaţa sa. Cu siguranţă însă că, aşa cum reiese chiar din mărturisirile lui Alexei Fiodorovici, întrevederea se desfăşurase cu totul altfel; toată lumea luase parte la discuţie, deşi musafirii se feriseră să rupă şirul vorbelor bătrînului, silindu-se a grăi cît mai puţin. Totuşi, din cînd în cînd, interveniseră şi ei în cursul povestirii, fiecare avînd cîte ceva de adăugat sau de istorisit. Pe de altă parte, nici bătrînul nu putea să vorbească aşa, întruna, fiindcă uneori simţea că se înăbuşă şi i se tăia glasul; cîteodată, chiar, se ducea să se întindă un pic pe pat, ca să se întremeze, fără să aţipească, în timp ce oaspeţii stăteau mai departe la locurile lor, aşteptîndu-l. În vreo două rînduri, discuţia încetase, pentru ca toată lumea să dea ascultare Evangheliei citite de părintele Paisie. Pare totuşi ciudat că nici unuia dintre cei de faţă nu i-ar fi trecut prin minte că stareţul avea să închidă ochii pe veci în noaptea aceea; în seara aceea, ultima ce-i era dat s-o petreacă printre cei vii, după ce adormise adînc peste zi, s-ar fi zis că prinsese puteri noi, care-l ajutaseră să stea vreme îndelungată de vorbă cu cei apropiaţi. Însufleţirea aceea extraordinară se datora, desigur, emoţiei pe care i-o prilejuiseră aceste ultime clipe, din păcate însă numai pentru scurt timp, căci în aceeaşi noapte viaţa i se curmase brusc... Dar despre aceasta vom vorbi mai tîrziu. Acum aş vrea numai să atrag atenţia cititorului că am socotit de cuviinţă să nu-i împărtăşesc aici toată discuţia, cuvînt cu cuvînt, mulţumindu-mă să redau povestirea stareţului numai după însemnările făcute de Alexei Fiodorovici Karamazov. Mai concis, adică, şi mai puţin obositor, deşi – repet – multe lucruri sînt reminiscenţe din alte convorbiri înmănuncheate laolaltă.

II

Din viaţa părintelui ieromonah Zosima, răposat

întru Domnul, întîmplări povestite de el şi înfăţişate în scris de Alexei Fiodorovici Karamazov

Date biografice

a) *Despre fratele părintelui Zosima, săvîrşit în floarea tinereţii*

Iubiţii mei, aflaţi Cuvioşiile Voastre că am văzut lumina zilei într-o gubernie din îndepărtatele ţinuturi dinspre miazănoapte, în tîrgul V. Taică-meu era boier de viţă, dar fără a fi totuşi om cu vază şi fără cin mare. La drept vorbind, nu-mi amintesc deloc de dînsul, fiindcă s-a stins din viaţă cînd eu eram un ciot de copil de doi anişori. După moartea lui, mama a rămas cu o căsuţă de bîrne şi ceva cheag, nu cine ştie ce, doar atîta cît să poată vieţui cu copiii fără să ştie ce-i sărăcia. Eram doi copii: eu, Zinovie, şi fratele meu, Markel, mai mare decît mine cu vreo opt ani. Markel era iute din fire, din te miri ce îi sărea ţandăra, altminteri, bun la suflet, niciodată nu l-am pomenit să-şi bată joc de cineva. Acasă, cu mine, cu măicuţa noastră, cu slugile, era atît de tăcut, că te prindea mirarea. Harnic la învăţătură, nu-i plăcea să lege prieteşug cu ceilalţi şcolari, dar nici să se ia la harţă cu ei, cel puţin aşa îmi povestea mai tîrziu mama. Cu vreo şase luni înainte de a muri – avea pe atunci şaptesprezece ani împliniţi – începuse să-şi facă mereu drum pe la un suflet stingher de la noi din tîrg, pare-mi-se un deportat politic, trimis din Moscova în surghiun pentru gîndirile lui prea largi. Mare cărturar altminteri, înţelept între înţelepţii Universităţii din Moscova, omul acesta îl îndrăgise pe Markel şi-l primea cu inima deschisă. Seară de seară aproape, fratele meu se ducea la dînsul, şi aşa a petrecut toată iarna, pînă cînd l-au chemat pe cărturar înapoi din surghiun, ca să ia în primire o slujbă de stat la Petersburg, ca urmare a cererii lui, fiindcă avea sprijinul unor oameni de soi. Intrasem în postul cel mare, dar Markel nu voia defel să postească, se certa cu toată

lumea din casă şi ne lua pe toţi în răspăr: „Ce parascovenii mai sînt şi astea? zicea el. Nu există Dumnezeu“. Mi-aduc aminte că vorbele lui ne băgau pe toţi în răcori, şi pe mama, şi pe slugi, ba chiar şi mie, deşi eram încă un copil – abia împlinisem nouă ani – îmi stătea inima în piept de spaimă cînd auzeam. Aveam patru slugi la noi în casă, cîteşipatru iobagi cumpăraţi pe numele unui moşier, o cunoştinţă de-ale noastre. Ţin minte că din aceşti patru oameni mama a vîndut-o cu şaizeci de ruble pe bucătăreasa Afimia, care era bătrînă şi şchioapă, tocmind în locul ei o slujnică cu simbrie. În cea de-a şasea săptămînă din post, fratele meu s-a simţit rău de tot; de felul lui totdeauna fusese plăpînd şi lingav, şi de mult îl păştea o boală de piept. Era un băiat înăltuţ, dar firav, şi avea un chip pe care ţi-era drag să-l priveşti. Nu ştiu ce s-o fi întîmplat, se vede că răcise, dar doctorul, pe care mama îl chemase degrabă, i-a spus în taină că are ftizie galopantă şi că atîta i-a fost sorocul, pînă în primăvară. Mama a început, biata, să plîngă şi să se roage de el, luîndu-l cu binişorul (ca să nu-l sperie), să meargă la biserică, să păzească postul şi să se împărtăşească primind Sfintele Taine. La vremea aceea încă mai umbla pe picioare. Fratele meu s-a mîniat însă şi a prins a huli lăcaşul Domnului, dar după aceea a căzut pe gînduri: şi-a dat seama pesemne că boala lui e rea şi necruţătoare şi că din pricina asta mama se ţinea de el să ia calea bisericii (atîta timp cît mai putea umbla), să postească şi să se împărtăşească. Ştia de mult, de altminteri, că-l rodea un rău ascunsă; cu un an înainte, ne spusese o dată la masă, liniştit de parcă n-ar fi fost nimic: „Cine ştie cît o să mai trăiesc, poate că nu apuc nici anul“. Parcă şi-a prorocit singur sfîrşitul. Au mai trecut trei zile şi am intrat în Săptămînă Patimilor. De marţi dimineaţa, fratele meu a început să postească, s-a dus chiar şi la biserică. „O fac numai de hatîrul dumitale, mamă, ca să te luminezi şi să fii cu inima împăcată“, a zis el. Pe mama a podidit-o plînsul, plîngea săraca şi de bucurie, dar şi de mare foc: „Se vede că i-or fi zilele numărate, prea s-a schimbat aşa deodată“, se gîndea ea. Însă Markel, n-a apucat să bată prea mult pragul bisericii, a căzut îndată la pat, aşa încît s-a spovedit şi a primit împărtăşania acasă. Erau nişte zile senine, însorite şi

îmbălsămate, de primăvară: în anul acela Paştele cădea tîrziu.

Toată noaptea fratele meu tuşea să-şi spargă pieptul şi dormea ca vai de el, dar dimineaţa numai ce-l vedeai că se îmbrăca şi se aşeza în jilţ. Aşa îl am şi acum în faţa ochilor: liniştit şi blînd, cu zîmbetul pe buze, mistuit de boală, dar vesel şi fericit. Părea alt om, atît de neaşteptată era schimbarea ce se petrecuse în sufletul lui. Bunăoară, dădaca noastră luase obiceiul să intre cîteodată la el în cameră: „Hai, puişorule, îl îmbia bătrînica, să aprind şi aici la tine o candelă la icoană!“. Altădată n-ar fi îngăduit cu nici un preţ să ardă candela în odaie la el şi nu s-ar fi sfiit chiar s-o stingă; acum însă o poftea el singur: „Aprinde-o, bunicuţo, aprinde-o. Înainte nu vă lăsam s-o aprindeţi, ca un nemernic ce am fost. Cînd aprinzi candela, ridici slavă lui Dumnezeu, şi cum stau aşa şi mă uit la dumneata, sufletul mi se bucură şi mă închin şi eu. Înseamnă că amîndoi ne rugăm aceluiaşi Dumnezeu!“. Vorbele lui aveau un zvon ciudat; mama se ascundea în iatac şi plîngea, dar cînd intra la el îşi zvînta lacrimile şi căuta să i se arate cu o faţă senină. „Nu plînge, măicuţă dragă, o îmbuna el, scris e să mai petrec încă mult printre voi şi să ne veselim împreună, prea e frumoasă viaţa şi plină de bucurie!“ „Vai, dragul mamei, unde-i bucuria, cînd toată noaptea arzi ca para focului şi tusea îţi seacă pieptul!“ „Măicuţă, zicea el, nu plînge, viaţa e un rai în care toţi ne desfătăm, numai că noi nu vrem să ne dăm seama de asta, căci dacă am vrea, chiar mîine ar fi un rai tot pămîntul.“ Vorbele lui sunau atît de ciudat şi cu atîta încredinţare, încît toată lumea se minuna şi lăcrima înduioşată. Alteori veneau prietenii să ne vadă. „Dragii mei, îi întîmpina el, zău, nu ştiu prin ce m-am făcut vrednic de dragostea voastră... Cum am putut să n-o văd pînă acum şi să n-o preţuiesc cum se cuvine?“ De cîte ori slugile intrau la el în cameră, nu lipsea să le spună: „Dragii mei, de ce mă slujiţi? Sînt eu oare vrednic să mă slujiţi? Dacă s-o milostivi Dumnezeu şi mi-o îngădui să mai trăiesc, am să vă slujesc şi eu pe voi, fiindcă toţi trebuie să ne slujim unii pe alţii“. Mama asculta şi dădea din cap: „Băiatul mamei, nu tu, ci suferinţa ta vorbeşte prin tine“. „Măicuţă dragă, lumina vieţii mele, o dezmierda el, aşa e dat pe lume, se vede, să

fie stăpîni şi slugi, dar eu, uite, aş vrea să fiu sluga slugilor mele şi să-i slujesc, aşa cum mă slujesc ei pe mine. Trebuie să ştii, măicuţă, că fiecare dintre noi e vinovat de toate şi faţă de toţi, iar eu mai mult decît oricine!“ Mama zîmbea printre lacrimi: „Cum poţi tu să fii vinovat faţă de toţi, şi încă mai mult ca oricine? Sînt doar atîţia tîlhari şi ucigaşi pe faţa pămîntului; ce păcate ai săvîrşit tu ca să te împovărezi mai mult decît toţi?“ „Măicuţă dragă, sîngele tău sînt, zicea el (rostea uneori cuvinte atît de duioase, că te şi mirai ascultîndu-l), şi carne din carnea ta, lumina vieţii mele, să ştii că într-adevăr e aşa cum îţi spun: fiecare dintre noi este vinovat pentru toţi şi pentru toate, faţă de toţi şi faţă de toate. Nu ştiu cum să-ţi lămuresc mai bine lucrul acesta, dar simt că aşa este, şi asta mă doare. Cum putem trăi, oare, şi să ne înveninăm singuri fără să vedem nimic, nimic?“ În fiecare dimineaţă se trezea tot mai duios şi mai fericit, fremătînd de iubire. Cînd intra doctorul – venea acum să-l vadă un medic bătrîn, un neamţ, Eisenschmidt – îl întreba în glumă: „Ce zici, doctore, mai trăiesc o zi, două?“. „Nu o zi, două, ci luni şi ani de zile o să mai trăieşti!“, îi răspundea bătrînul.

„Luni şi ani de zile! se minuna el. La ce bun să mai numărăm zilele cînd e de ajuns una singură pentru ca omul să cunoască pe deplin fericirea! Dragii mei, de ce să ne învrăjbim, de ce să ne îngîmfăm şi de ce să purtăm necaz unul altuia, haide mai bine în grădină, să ne plimbăm şi să ne zbenguim, să ne iubim între noi şi să lăudăm plăsmuirile firii, să ne îmbrăţişăm şi să binecuvîntăm bunătăţile vieţii!“ „Fiul dumitale nu mai are mult de trăit, i-a mărturisit doctorul mamei, care ieşise cu el în cerdac să-l petreacă. Boala i-a rătăcit minţile.“ Ferestrele odăii lui dădeau în grădină; aveam o grădiniţă umbrită de copaci bătrîni, ramurile înmuguriseră şi păsărelele călătoare se întorseseră pe la cuiburile lor şi-i ciripeau la geam, desfătîndu-l cu cîntecul lor. Fratele meu se uita la ele cu drag, fericit că veniseră înapoi, şi le cerea iertare: „Păsărelele Domnului, fericite păsărele, iertaţi-mă, căci şi faţă de voi am greşit!“. Nimeni nu pricepea ce vrea să spună, în timp ce el plîngea de bucurie: „Cîtă slăvită frumuseţe a răspîndit Dumnezeu

în jurul nostru: păsările, copaci, păşuni, seninul cerului, numai eu am trăit în ticăloşie, numai eu am pîngărit toată plăsmuirea şi n-am ştiut să-i văd frumuseţea şi slava!“. „Prea multe păcate iei asupra ta“, lăcrima biata mamă. „Măicuţă dragă, lumina vieţii mele, nu plîng de obidă, ci de bucurie; vreau să mă simt vinovat în adîncul meu, fiindcă nu sînt destoinic să le iubesc pe toate mai mult şi nici nu ştiu să-ţi lămuresc ce simt. Dacă am greşit cumva faţă de toate cîte mă-nconjoară, au să mă ierte, şi atunci va fi raiul pentru mine. Oare nu sînt cu adevărat în rai acum?“

Cîte şi mai cîte nu mi-a mai spus el atunci, că nici nu-mi mai amintesc. Într-o zi am intrat fără veste la dînsul în odaie, cînd era singur. Se înserа, cerul era senin, şi soarele, în asfinţit, poleia încăperea, prefirîndu-şi razele pieziş. M-a chemat lîngă el şi, cînd m-am apropiat, m-a cuprins de umeri şi m-a privit în ochi drăgăstos şi înduioşat; nu mi-a spus nimic, s-a uitat doar aşa la mine, o clipă. „Du-te, mi-a zis apoi, du-te de te joacă, trăieşte în locul meu!“ Am zbughit-o afară şi mi-am văzut de joacă. Mereu însă de atunci mi-am adus aminte cum m-a legat cu limbă de moarte să trăiesc viaţa pe care n-a apucat el s-o trăiască. Atîtea lucruri frumoase şi minunate ne-a tot spus, lucruri pentru care noi, din păcate, n-am avut înţelegerea potrivită. La două săptămîni după Paşti, fratele meu a murit; şi a murit cu mintea întreagă şi limpede. De vorbit, nu mai putea să vorbească, dar a rămas aşa cum îl ştiam pînă în ultima clipă: se uita vesel la noi, îi rîdeau ochii, ne căuta cu privirile prin casă, ne zîmbea, ne făcea semn să venim lîngă el. În tîrg trecerea lui dintru cele pămînteşti a făcut multă vîlvă. Fireşte că toate astea pe mine m-au zguduit, dar nu peste măsură, deşi la înmormîntare am plîns amarnic. Nu eram decît un copilandru, încă destul de crud, şi totuşi simţămîntul pe care l-am încercat atunci a lăsat o urmă neştearsă în inima mea. Cîndva trebuia să se trezească şi să pună din nou stăpînire asupra mea. Aşa cum s-a şi întîmplat.

b) *Despre rostul* Sfintei Scripturi *în viaţa părintelui Zosima*

După ce fratele meu a închis ochii, am rămas singur cu mama. Şi cum nu mă avea decît pe mine şi nu eram chiar atît de săraci – dimpotrivă, ne puteam socoti chiar destul de înstăriţi – cei din preajma noastră o sfătuiră pe maică-mea să mă trimită la Petersburg, aşa cum făceau şi alţi părinţi cu odraslele lor. Ţinîndu-mă mai departe acasă, ziceau ei, s-ar putea, cine ştie, să-mi strice norocul. Drept aceea o povăţuiră să meargă cu mine la Petersburg, să mă dea la şcoala militară, ca mai apoi să intru în garda imperială. Mama a stat în cumpănă; nu se îndura, sărmana, să se despartă de mine, că doar atîta fecior mai avea, dar pînă la urmă a plîns ce-a plîns şi s-a înduplecat, zicînd că în felul acesta voi fi poate mai fericit. M-a luat cu dînsa la Petersburg şi m-a dat la şcoală, şi de atunci nici c-am mai avut parte s-o văd, căci după trei ani s-a stins din viaţă şi ea; trei ani, atîta doar a mai apucat să ne jelească şi să se frămînte pentru noi. Din timpul cît am huzurit acasă nu mi-au rămas decît amintiri frumoase, căci nimic nu-i mai de preţ pe lume pentru un om decît amintirea copilăriei petrecute în căminul părintesc, dacă dragostea şi buna înţelegere sălăşluiesc cît de cît în casă. Cît de păcătoasă ar fi o familie, aducerile-aminte pe care ţi le lasă petrecerea în sînul ei au încă duioşia lor dacă sufletul tău este destoinic să se înduioşeze. În rîndul amintirilor păstrate din casa părintească se află şi *Sfînta Scriptură*, către care am simţit multă rîvnă încă de cînd eram un prichindel. Aveam pe atunci o carte despre istoria sfîntă împodobită cu poze de toată frumuseţea, căreia îi spunea: *O sută patru cucernice povestiri din Vechiul şi Noul Testament*. Pe ea am deprins să slovenesc. Şi am ţinut-o cu grijă pînă-n ziua de azi, uite-o colo, pe policioară, ca pe un scump giuvaier. Nici nu împlinisem bine opt ani însă, cînd am simţit pentru întîiaşi dată că se aprinde ca o lumină în sufletul meu; pe vremea aceea nu apucasem încă să învăţ buchile. Într-o zi, ducîndu-se să asculte liturghia, mama a mers numai cu mine la biserică (fratele meu nu ştiu pe unde era). Asta se întîmpla într-o luni, în Săptămîna Patimilor. Era o zi însorită şi parcă văd şi acum ca aievea cum se ridica fumul de tămîie din cădelniţă, urcînd spre bolta înaltă, în timp ce de acolo, de sus, printr-o ferestruică îngustă

se revărsau peste capetele noastre razele luminii cereşti în care fumul îmbălsămat părea să se mistuiască. Priveam impresionat de tot ce vedeam şi pentru întîia oară în viaţă am înţeles şi am primit în adîncul inimii cuvîntul lui Dumnezeu. Un tinerel a ieşit mai apoi în mijlocul bisericii cu o carte în braţe, atît de mare, încît mi s-a părut că abia putea s-o ducă; ţîncul a aşezat-o pe analoghion, a deschis-o şi a început să citească. Atunci am desluşit pentru întîia oară tîlcul scripturilor slomnite în lăcaşul Domnului.

„Era odată în ţinutul Uz un om drept şi cucernic, şi omul acesta avea atîtea şi atîtea cămile, atîtea şi atîtea oi, şi măgari, şi copiii lui ce-i odrăslise se desfătau, iar el îi iubea ca ochii din cap şi mult se ruga pentru ei Celui-de-Sus, gîndind că poate vor fi greşit cumva desfătîndu-se. Şi iată că Satana a venit dimpreună cu fiii lui Dumnezeu şi, înfăţişîndu-se Stăpînului Ceresc, i-a spus că a cutreierat lumea în lung şi-n lat, umblînd pe pămînt şi pe sub pămînt. „Văzutu-l-ai pe robul meu Iov?“, l-a întrebat Domnul. Şi lăudatu-s-a în faţa lui cu robul său cel plin de har Iov. Iar diavolul a zîmbit la cuvintele sale, agrăind: «Lasă-l pe mîna mea şi vedea-vei atunci că robul tău va cîrti împotriva ta şi glăsuind te va blestema în gura mare». Şi Dumnezeu l-a lăsat pe robul său drept şi iubit pe mîna Satanei şi diavolul dositu-l-a, lovind în copiii şi vitele lui, şi i-a spulberat toată avuţia, ca şi cînd trăsnetul din ceruri s-ar fi abătut mistuind-o. Iar Iov, rupînd veşmintele de pe el, s-a aruncat cu faţa la pămînt şi a dat glas: «Gol am ieşit din pîntecele mumei şi gol mă voi întoarce în ţărînă. Domnul a dat, Domnul a luat – fie numele Domnului binecuvîntat[1]»!.“

Sfinţiile Voastre, iertaţi-mi, rogu-vă, lacrimile, dar toată pruncia mi se înfiripă ca aievea în faţa ochilor şi parcă din nou în pieptu-mi freamătă suflarea copilului de opt anişori, şi inima mi-e pătrunsă de acelaşi fior, de aceeaşi uimire şi bucurie ca şi atunci. În ziua aceea toate erau făcute să mă uluiască: şi puzderia de cămile, şi Satana, care se încumeta a grăi către Dumnezeu, şi Dumnezeu care se îndurase a da pieirii pe robul său, şi robul

însuşi, care strigase: „Lăudat fie numele Tău, cu toate că mă pedepseşti!“. Şi tot aşa m-a mişcat zvonirea domoală şi dulce de cîntec ce împînzea biserica: „Împlinească-se ruga mea!“, şi fumul de tămîie pe care-l cădelniţa preotul, şi rugăciunea murmurată în genunchi. Şi pînă azi, ori de cîte ori mi-a fost dat să citesc această istorisire din *Sfînta Scriptură*, mi-au curs lacrimile. Nu mai departe decît ieri, bunăoară. Cîtă măreţie şi ce nepătrunse taine pentru mintea noastră! Am aflat mai tîrziu în gura celor care iau în deşert numele lui Dumnezeu şi-şi bat joc de credinţă cuvinte pline de trufie: „Cum de s-a înduplecat Dumnezeu, zic ei, să lase pe cel mai iubit dintre aleşii lui în ghearele diavolului, cum de-a încuviinţat Necuratului să-i prăpădească vlăstarele şi să-l năpăstuiască, lovindu-l cu o boală atît de ticăloasă, încît îşi curăţa cu un ciob rănile de puroi? Şi pentru ce? Ca să se poată mai apoi lăuda faţă de Satana: «Vezi dară cît se învredniceşte a răbda pentru mine alesul meu!»“. Măreţia şi taina sălăşluiesc tocmai în faptul că în acest caz adevărul pieritor al lumii acesteia şi adevărul cel veşnic stau faţă în faţă. Şi adevărul veşnic se dovedeşte a fi mai presus decît adevărul lumii acesteia. Ca-n vremea de început a facerii, cînd Dumnezeu îşi încheia truda fiecărei zile zicînd: „Făcut-am, şi ce am făcut e bine“, Ziditorul s-a uitat la Iov şi s-a lăudat cu zidirea sa. Iar Iov, aducîndu-i slavă, nu l-a slujit numai pe dînsul, ci scris a fost a sluji în veci de veci fiecăreia dintre zidirile sale, din seminţie în seminţie, căci pentru asta a fost plămădit. Doamne, ce izvod şi ce învăţătură! Ce minunat izvod e *Sfînta Scriptură*, ce har şi ce putere fost-au dăruite odată cu ea omului! Parcă lumea întreagă, şi omul, şi firea lui cea lăuntrică sînt săpate în piatră, totul e arătat, totul capătă un nume, şi asta pentru vecie! Cîte taine dezghiocate şi mărturisite; Dumnezeu îl ridică din nou pe Iov din mişelie şi-i dă înapoi bogăţia prăduită; anii trec, şi Iov e blagoslovit cu alte vlăstare, pe care aşijderea le iubeşte… Doamne! Cum poate el, oare, să mai iubească pe nou-născuţi, cînd ceilalţi copii nu mai sînt, cînd ceilalţi i-au fost luaţi? Oare cînd îşi aduce aminte de ei mai poate el să fie fericit cu aceştia din urmă, aşa cum era odinioară între ai săi, să fie cu adevărat fericit, oricît de dragi i-ar fi

cei odrăsliţi acum? Da, poate, fireşte că poate; e însăşi marea taină a vieţii ce preschimbă cu timpul durerea de demult în blîndă şi înduioşată bucurie; în locul clocotitoarei tinereţi se aşterne bătrîneţea, cu blajina ei seninătate; nu e zi de la Dumnezeu în care să nu binecuvîntez răsăritul soarelui, slăvindu-l ca şi altădată în sufletul meu, dar şi mai drag îmi este asfinţitul, ce-şi prefiră pieziş razele-i şui de lumină, amintirile duioase şi învăluitoare, chipurile scumpe ce înfloresc pe lunga şi blagoslovita cale a vieţii mele. Şi peste tot pogoară adevărul divin, ce mîngîie, împacă şi apleacă inima spre iertare! Zilele mele sînt numărate, ştiu, simt asta, dar mai ştiu, de asemenea, că atît cît mi-o fi dat să trăiesc, viaţa mea pămîntească se îndreaptă cu fiece revărsat de zori către o altă viaţă, o viaţă fără de sfîrşit, pe care nimeni n-o cunoaşte, dar care se apropie pas cu pas. Presimţind-o, sufletul meu se umple de slavă şi tresaltă înfiorat, mintea mi se luminează şi inima lăcrimează de bucurie… Prietenii şi învăţătorii mei, mi-a fost dat de multe ori să aud, iar în vremea din urmă tot mai mult umblă vorba că slujitorii Domnului, şi îndeosebi cei de la ţară, s-ar plînge cu amar că simbria lor e neîndestulătoare şi că viaţa ce-o trăiesc e prea umilă. Şi mărturisesc făţiş, cu orice prilej şi-n tot locul, chiar şi în ziare – am citit cu ochii mei – că nu mai sînt în stare a tălmăci norodului cuvîntul Evangheliei fiindcă cu aşa simbrie nu ajung să-şi îndestuleze nevoile, iar de vor veni luteranii şi ereticii şi vor căuta să le răpească turma, dinspre partea lor, n-au decît, de vreme ce sînt plătiţi ca vai de lume. Doamne, mă gîndesc în sinea mea, fă să le prisosească simbria pe care pun atîta preţ (căci plîngerea lor e îndreptăţită!), dar adevăr grăiesc vouă: de este cineva vinovat, apoi să ştiţi că noi înşine purtăm jumătate din vină! Să zicem că slujitorul Domnului n-ar avea răgaz cît i-ar trebui, să zicem că într-adevăr ar fi legat pe de o parte de munca cîmpului, pe de alta de slujba bisericească; chiar aşa de ar fi, doar nu se osteneşte zi de zi întruna, tot îi mai rămîne vreme măcar un ceas pe săptămînă să-şi amintească şi de Dumnezeu. De altminteri, ogorul nu trebuie îngrijit chiar tot anul. Şi-aşa, de s-ar strădui să adune norodul o dată pe săptămînă, la ceas de seară, fie şi copiii pentru început, că

pe urmă, auzind părinţii, bineînţeles c-au să vină şi ei.

N-are nevoie pentru asta să ridice cine ştie ce palate: poate prea bine să-i primească pe toţi la el în casă; să nu-i fie teamă cumva c-o să-i facă gunoi, că doar nu-i cheamă la dînsul decît pentru un ceas! Şi deschizînd în faţa lor această carte, să citească din ea fără vorbe umflate, fără fandoseli şi fără împăunare, să citească simplu, bucuros că le împărtăşeşte învăţătura Evangheliei şi că ei îl ascultă; cu drag să le citească *Sfînta Scriptură* şi doar să se oprească din cînd în cînd spre a le lămuri cîte un cuvînt al cărui tîlc nu-l poate cunoaşte un om fără carte. Să fie fără grijă c-au să înţeleagă tot, nu se poate să nu afle drum spre inima unui credincios pravoslavnic cuvîntul Domnului! Să le citească despre Avraam şi despre Sarra, despre Isaac şi Rebecca, să le citească apoi cum s-a dus Iacov la Laban şi cum s-a luptat în vis cu Stăpînul Ceresc, zicînd: „Înfricoşat este locul acesta“, şi sufletul smerit al norodului de rînd se va minuna. Să citească mai ales copilaşilor cum l-au vîndut rob fraţii lui pe Iosif, mai mic decît ei, şi cel mai iubit, iscusit tîlcuitor de vise şi proroc plin de har, şi cum i-au spus pe urmă tatălui lor că fusese sfîşiat de o fiară, înfăţişîndu-i veşmintele lui mînjite cu sînge. Să le arate cum au venit mai apoi fraţii lui după hrană în Egipt şi cum nu l-au recunoscut pe Iosif, acum mare dregător, şi cum el, iubindu-i, i-a urgisit totuşi cu pîră, i-a învinuit şi l-a oprit lîngă sine pe Veniamin. „Dragi îmi sînteţi şi vă urgisesc, pentru că-mi sînteţi dragi“, le-a spus el. Căci niciodată în viaţa lui nu i-a ieşit din minte cum l-au vîndut în deşertul bîntuit de arşiţă, la fîntînă, unor neguţători, şi cum el şi-a frînt mîinile şi s-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-l vîndă rob în ţară străină, dar cînd i-a văzut iarăşi, după ani şi ani, inima lui din nou s-a umplut de o neţărmurită dragoste şi, iubindu-i, i-a obijduit şi i-a canonit. Prea cumplită fiindu-i însă suferinţa, s-a ascuns în altă odaie şi, căzînd pe pat, a plîns cu amar; şi-a şters apoi ochii, a ieşit cu chipul luminat de bucurie şi a grăit către ei înseninat: „Dragilor, sînt eu, Iosif, fratele vostru!“. Să le spună cît s-a bucurat bătrînul Iacov aflînd că scumpul său fecior e teafăr, şi cum s-a îndurat de şi-a părăsit ţara şi a plecat în Egipt, şi cum s-a săvîrşit pe pămîntul

acela străin, după ce a rostit cu limbă de moarte o prorocire, măreaţă între toate, pe care a ţinut-o zăvorîtă în taină toată viaţa în inima sa blîndă şi temătoare de Dumnezeu, arătînd că din seminţia lui, din mlădiţa lui Iuda, va ieşi cea mai temeinică nădejde a lumii, acela care-i va aduce împăcarea şi o va izbăvi!

Sfinţiile Voastre şi dascăli iubiţi, iertaţi-mă şi nu vă fie cu supărare dacă vă tălmăcesc din nou ca un prunc ceea ce voi prea bine cunoaşteţi şi mi-aţi putea tălmăci de o sută de ori mai iscusit şi mai cu priinţă. Osîrdia îmi îmbulzeşte cuvintele pe buze, căci tare mi-e dragă luminata *Scriptură*. Fie-mi iertate lacrimile. Aşijderea de-ar lăcrima şi slujitorul Domnului, citind aceste cuvinte, va vedea că inimile celor care-l ascultă se vor zgudui. Ajunge pentru asta o sămînţă, un grăunte mic, mic de tot: aruncaţi-l în sufletul norodului de rînd şi puteţi fi încredinţaţi că nu se va irosi în zadar, dimpotrivă, va dăinui pînă la sfîrşit în inima lui, sălăşluind acolo tăinuit în beznă, în miasmele păcatelor, ca o scînteiere de lumină şi ca o slăvită aducere-aminte. Vă îndoiţi cumva că norodul va putea să înţeleagă? Încercaţi atunci să-i citiţi mai departe mişcătoarea poveste, atît de duioasă, a preafrumoasei Estera şi a trufaşei Astin; sau minunata păţanie a proorocului Iona în pîntecele chitului. De asemenea, nu uitaţi parabolele Domnului nostru, mai cu osebire cele înfăţişate în *Evanghelia lui Luca* (eu aşa am făcut totdeauna), şi nici întoarcerea lui Saul pe calea credinţei, precum e arătată în *Faptele apostolilor* (asta negreşit, da, negreşit!). Citiţi-le, în sfîrşit, din *Vieţile Sfinţilor* viaţa lui Alexei, omul lui Dumnezeu, bunăoară, şi a celei mai mari muceniţe, Maria Egipteanca, acelei căreia fostu-i-a hărăzit să-l vadă pe Dumnezeu şi să-l poarte pe Mîntuitorul în sufletul ei, şi veţi cîştiga neapărat inima norodului cu aceste meşteşugite istorisiri. Pentru aceasta iereul n-ar trebui să jertfească decît un ceas pe săptămînă, un singur ceas, oricît de neîndestulătoare i-ar fi simbria! Şi ar putea atunci să se încredinţeze cît e de milostiv şi recunoscător poporul nostru şi cum ştie să-l răsplătească însutit pentru osteneala lui! Văzîndu-i strădania şi auzindu-i cuvintele duioase, norodul îl va ajuta cu dragă inimă să-şi muncească ogorul, şi cu aceeaşi

îndatorinţă îl va ajuta la roboteala casei, şi mai vîrtos îl va cinsti ca pînă atunci, sporindu-i astfel mărunta lui simbrie. Sînt lucruri simple, atît de simple, că ne şi sfiim uneori a le da în vileag de teamă să nu rîdă lumea de noi, şi totuşi mijlocul acesta e fără greş! Cine n-are credinţă în Dumnezeu, acela nu crede nici în poporul lui. Iar cine crede în poporul lui Dumnezeu se va învrednici să-i vadă cucernicia, chiar dacă pînă atunci n-a avut ochi s-o cunoască. Numai norodul, cu puterea ce va să vină a duhului său, va izbuti să întoarcă la dreapta credinţă pe atei, pe cei care s-au rupt de pămîntul strămoşesc. Şi apoi, ce preţ mai are învăţătura lui Hristos cînd nu vine să se adauge pilda? Fără cuvîntul sfînt, norodul e ursit pieirii, căci sufletul său este însetat de acest cuvînt şi de orice pildă grăitoare.

În tinereţea mea, să tot fie vreo patruzeci de ani de atunci, am colindat cu părintele Anfim întreaga Rusie, strîngînd oboluri pentru mănăstire, şi într-o noapte am mas în mijlocul pescarilor, pe malul unei ape mari, pe care umblau în sus şi-n jos tot soiul de vase. Alături de noi a poposit un flăcăiaş de vreo optsprezece ani, plăcut la înfăţişare, care se grăbea să ajungă la locul unde, a doua zi, împreună cu alţi luntraşi, trebuia să tragă la edec şlepul unui neguţător. Băiatul privea cu ochii lui limpezi şi duioşi cuprinsurile. Era o noapte senină, blîndă şi caldă, o noapte de iulie. Aburi se ridicau de pe faţa rîului, ce curgea în matca-i largă, făcînd să adie spre ţărm o suflare răcoroasă; peştişorii se zbăteau cînd şi cînd în apă, păsărelele amuţiseră, întreaga fire, molcomită, se închina cucernic lui Dumnezeu. Numai eu şi cu băietanul acela privegheam, stînd împreună de vorbă despre frumuseţea lumii acesteia şi despre nepătrunsa ei taină. Fiecare firicel de iarbă, fiecare gîză, furnică sau albină aurie, deşi lipsită de judecată, toate îşi cunosc ca prin minune drumul, mărturisind astfel cerească taina pe care o împlinesc necontenit. Vedeam cum la auzul cuvintelor mele inima chipeşului flăcăiandru începea să se înfierbînte. Mi-a mărturisit atunci cît de dragi îi sînt pădurea şi „păsărelele codrului“. Se pricepea să le prindă, învăţase a desluşi graiul lor şi ştia cum să le ademenească: „Pentru mine nu poate fi

ceva mai frumos pe lume decît pădurea, zicea el; deşi lumea cu toate ale ei este frumoasă“. „Drept ai vorbit, am adăugat eu, totul pe lume-i frumos, neasemuit de frumos, pentru că-i adevărat. Priveşte calul, prietenul de nădejde al omului, ce mîndru dobitoc! Sau boul, sortit să-l hrănească pe om şi să muncească pentru el, vezi-l cum stă pururea trist, cu capul plecat. Te uiţi la ei şi te miri de atîta blîndeţe, atîta bunătate şi atîta încredere cîtă se vădeşte în toată făptura lor! Ce frumoşi sînt şi cît de legaţi de stăpînul lor, care adesea îi bate fără nici un pic de milă!... Ţi se înmoaie inima numai cînd te gîndeşti că sînt fără de prihană, căci toată făptura, da, tot ce-a fost zămislit pe lumea asta, în afară de om, este fără de prihană, pentru că Hristos, înainte de a fi lîngă noi, e alături de fiinţele necuvîntătoare.“ „Cum, s-a mirat flăcăul, şi dobitoacele îl poartă în sufletul lor pe Hristos?“ „Fireşte, i-am răspuns, Dumnezeu este unul şi acelaşi pentru toţi, orice făptură, orice lighioană, orice frunzuliţă, toate năzuiesc către El, cîntă slava Lui, şi aleanul şi-l mărturisesc lui Hristos, i-l mărturisesc în neştire, înfăptuind taina lui Dumnezeu. Uite, bunăoară, ursul care rătăceşte colo, prin pădure, ce fioros e şi ce crunt, şi totuşi, cînd te gîndeşti, nu are nici un păcat.“ I-am povestit atunci cum, odată, la un mare sfînt, care-şi căuta mîntuirea sufletului într-o chilioară ascunsă în desişul codrului, a venit un urs, şi cum sfîntul, înduioşat, nu s-a temut să înfrunte fiara şi, ieşindu-i în întîmpinare, i-a dat pîine şi i-a zis: „Du-te cu Dumnezeu, Hristos să te aibă în pază!“, şi cum sălbăticiunea a plecat îmblînzită şi ascultătoare, fără să-i pricinuiască vreun rău. Tînărul s-a tulburat auzind că ursul plecase din calea lui fără să-i căşuneze sihastrului vreo stricăciune şi că Hristos o are şi pe fiară în paza Sa. „Ce frumos, a zis el, ce frumuseţe şi minunăţie e-n tot ce a lăsat pe lume bunul Dumnezeu!“ Şi-a stat aşa lîngă mine, adîncit într-o molcomă şi dulce visare. Atunci mi-am dat seama c-a înţeles. A adormit apoi alături de mine, uşor şi nevinovat ca un prunc. Blagoslovită fie, Doamne, tinereţea! Înainte de culcare, m-am rugat pentru el. Pogoară, Doamne, pacea şi lumina în sufletul făpturilor Tale!

c) *Amintiri din anii petrecerii în lume a părintelui Zosima în primăvara vieţii. Duelul*

La Petersburg am avut de stat vreme îndelungată la şcoala militară, aproape opt ani, şi viaţa pe care o începusem a şters multe dintre amintirile copilăriei, fără să mă facă a le da cu desăvîrşire uitării. În schimb, căpătasem atîtea deprinderi şi chiar păreri noi, încît eram altă sămînţă de om, o fiinţă sălbatică, samavolnică şi crudă. În primul rînd, odată cu limba franceză, îmi însuşisem o spoială de bună-cuviinţă şi de aleasă purtare în lume; în acelaşi timp, pentru ostaşii care ne slujeau la şcoală nu aveam decît dispreţ, socotindu-i nişte vite încălţate, iar eu poate mai cu osebire, fiindcă de felul meu primeam mai lesne decît alţi colegi orice înrîurire. Odată ajunşi ofiţeri, eram gata oricînd să ne vărsăm sîngele cînd ar fi fost în joc onoarea regimentului nostru, cu toate că, de fapt, nici unul dintre noi habar n-avea ce însemna onoare, căci, dacă ar fi aflat, ar fi rîs cu hohote. Înfumurarea deşartă, chefurile şi zurbalîcurile erau pentru noi prilej de mîndrie. N-aş putea spune c-am fi fost nărăvaşi din fire, dimpotrivă, eram nişte băieţi de treabă, atîta numai că ne purtam ca nişte bezmetici, şi eu poate mai abitir decît toţi, mai cu seamă că aveam şi ceva parale, aşa încît o pornisem abraş înainte, cu toate pînzele sus, mînat de neastîmpărul năprasnic al tinereţii. Ceea ce mă miră mai ales acum este că, deşi pe vremea aceea mi-era drag să citesc, niciodată, din cîte ţin minte, nu mi s-a întîmplat să deschid *Biblia*, de care totuşi nu m-aş fi despărţit cu nici un chip, purtînd-o mereu cu mine; pesemne că, fără să-mi dau seama, aveam grijă s-o ţin pentru „ziua şi ceasul acela“, cînd mi-era dat s-o deschid iarăşi. După patru ani de slujbă în armată, am ajuns, în cele din urmă, în oraşul K, unde pe vremea aceea regimentul nostru se afla în garnizoană. În oraş era lume multă şi de tot felul, oameni veseli, primitori şi înstăriţi; găseam pretutindeni uşa larg deschisă, fiind prin firea mea băiat de viaţă, şi mai cu seamă pentru că aveam ceva parale; iar banii, cum se ştie, au multă

căutare. Acolo s-a ivit împrejurarea ce m-a făcut să apuc drumul mănăstirii. Am prins drag de o tînără domnişoară drăgălaşă, inteligentă şi cuminte. O fiinţă pururea zîmbitoare şi senină, cu o fire aleasă, fata unor oameni respectabili, bogaţi şi cu vază, persoane simandicoase şi cu trecere în lume. Eram primit cu braţele deschise, ca un prieten al casei. Mi s-a părut că tînăra odraslă mă privea cu ochi dulci şi, amăgită de o nălucire, inima mea a luat numaidecît foc. Abia mai încolo am apucat să-mi dau seama că de fapt n-o iubeam cu rîvna unui suflet înflăcărat, ci preţuiam doar mintea-i ageră şi simţirea-i aleasă, însuşiri care nu puteau să-mi trezească decît respectul. Şi dacă totuşi am pregetat să-i cer mîna, am făcut-o numai din egoism: îmi venea greu, mă înfricoşam chiar la gîndul c-ar trebui să mă despart în floarea tinereţii de ispitele vieţii slobode şi fluşturatice de holtei, mai ales că aveam bani destui pe mînă. Am adus totuşi vorba pe departe despre asta, dar, pînă una-alta, amînam mereu un pas care mi-ar fi putut lega soarta de o soaţă. Tocmai atunci s-a întîmplat să fiu trimis pentru două luni în misiune în alt judeţ. La întoarcere am aflat că între timp domnişoara se măritase cu un moşier din împrejurimi, care, deşi mai în vîrstă decît mine, nu era încă trecut, om cu legături în capitală, în lumea cea mai de soi – lucruri de care duceam lipsă cu desăvîrşire – un om subţire, politicos, tobă de carte, pe cînd ce ştiam eu era mai nimic. Am rămas ca trăsnit şi-am simţit că-mi pierd capul. Culmea era că abia atunci mi-a fost dat să aud pentru întîia oară că moşierul cu pricina era mai demult logodit cu fata pe care mi-o alesesem mireasă şi-l întîlnisem chiar adeseori la ea în casă; însă niciodată nu-l luasem în seamă, orbit cum eram de fumurile mele. Cu atît mai vîrtos, m-am simţit jignit: cum se poate ca toată lumea să ştie că-i logodită, şi eu să n-am habar? O mînie turbată m-a cotropit din senin. Roşu de furie, mi-am amintit că de cîteva ori îi mărturisisem aproape deschis dragostea mea, şi ea nu mă oprise niciodată şi nu suflase o singură vorbă, prin urmare – am hotărît eu – îşi bătuse joc de mine. Mai tîrziu mi-am dat seama, aşa cum era şi firesc, că nici prin gînd nu-i trecuse să-şi rîdă de mine, dimpotrivă, mi-am adus aminte că de

cîte ori am încercat să-i împărtăşesc simţămintele mele, m-a întrerupt sprinţară, grăbindu-se să schimbe vorba, dar în prima clipă n-am fost în stare să văd lucrurile aşa cum erau, lăsîndu-mă copleşit de o aprigă dorinţă de răzbunare. Ce curios mi se pare acum, cînd mă gîndesc, că mînia şi înverşunarea de care eram stăpînit îmi stăteau ca o povară pe suflet şi mă scîrbeau din cale-afară. Nu eram hain din fire şi nu puteam să ţin multă vreme supărarea, dar căutam din răsputeri să-mi înveninez inima. Era mişelnic ce făceam şi fără nici o noimă. Am tot pîndit un prilej şi, într-o bună zi, cînd se afla mai multă lume de faţă, am făcut tot ce-am putut ca să-l jignesc pe „potrivnicul“ meu. Se înţelege că pricina era cu totul străină de cea adevărată: l-am luat în răspăr în legătură cu părerea pe care şi-o mărturisise cu privire la o împrejurare de mare însemnătate la vremea aceea – trebuie să ştiţi că asta se întîmpla prin 1826 – şi după cîte am auzit spunîndu-se mai apoi, mi-am bătut joc de el cu mult haz şi cu iscusinţă. Am potrivit apoi lucrurile în aşa fel ca să-mi ceară socoteală, şi atunci i-am răspuns atît de obraznic, încît n-a mai avut încotro, a trebuit să ridice mănuşa, cu toate că era o deosebire ca de la cer la pămînt între noi. Lasă, că eram mult mai tînăr decît el, ia, acolo, un flecuşteţ de băiat, dar nici nu aveam cine ştie ce rang mare! Mai tîrziu, am aflat că primise să se dueleze cu mine mai mult din gelozie: încă de cînd era logodit îi căşunase pe mine şi intrase la bănuieli, şi de aceea acum chibzuise în sinea lui că de n-ar fi avut curaj să primească a se bate cu mine în duel, după ce-l înfruntasem, auzind cele întîmplate, fără să vrea, dînsa o să-l dispreţuiască, şi dragostea ei avea să fie ştirbită. Am găsit fără nici o bătaie de cap un martor, camarad de arme, locotenent la noi în regiment. Pe atunci, deşi pedepsite cu asprime, duelurile erau la mare cinste printre militari, ca să vedeţi ce lesne se înfiripă şi prind rădăcini în lume cele mai nesăbuite prejudecăţi! Era spre sfîrşitul lui iunie; a doua zi, la şapte dimineaţa, trebuia să ne întîlnim undeva la marginea oraşului, dar, ca un făcut, tocmai atunci s-a întîmplat ceva menit să schimbe sorţii. Seara, întorcîndu-mă din oraş, oţărît şi înveninat cum eram, m-am

înfuriat pe ordonanţa mea Afanasie şi i-am ars două palme peste faţă. Cu atîta îndîrjire l-am lovit, încît l-am umplut de sînge. Afanasie era doar de cîtăva vreme la mine şi mi se întîmplase să-l bat şi altă dată, niciodată însă atît de crunt, de sălbatic.

Au trecut de atunci patruzeci de ani, dar, nu ştiu dacă mă credeţi, pînă şi azi mă cuprinde ruşinea şi-mi sîngerează inima de cîte ori mi-aduc aminte de asta. În seara aceea însă m-am culcat şi am dormit dus vreo trei ceasuri, ca să mă trezesc tocmai cînd se crăpa de ziuă. Şi, cum îmi pierise somnul, m-am sculat din pat şi m-am dus să deschid geamul; aveam o fereastră care dădea în grădină, afară răsărea soarele, era cald şi frumos şi păsărelele ciripeau. „Dar ce să fie asta, de ce oare mă simt covîrşit de ruşine şi atît de mişel? mă întrebam în sinea mea. Nu cumva pentru că mă duc la o vărsare de sînge? Nu, parcă n-ar fi asta. Atunci poate că mi-e frică de moarte?... Mă tem să nu mă ucidă? Nu, nici gînd, e vorba de altceva...“ Şi dintr-odată s-a făcut lumină în cugetul meu: da, asta era. Aseară l-am snopit în bătaie pe Afanasie! Vedeam ca aievea cele întîmplate, ca şi cînd m-aş fi apucat iar să-l bat; Afanasie stînd smirnă în faţa mea, în timp ce-l cîrpesc peste obraji, stînd aşa, înţepenit, cu braţele lipite de trup, cu fruntea sus şi ochii holbaţi, aţintiţi spre mine, ca şi cînd s-ar fi aflat în front, şi tresărind la fiece lovitură, fără a îndrăzni măcar să ridice braţul ca să se apere! Ce înjosire: un om în stare să-l bată pe semenul lui! Ce ticăloşie! Amintirea asta mi-a rămas înfiptă ca un ac în inimă. Stăteam ca năuc, în timp ce afară soarele scălda totul în lumină, frunzuliţele se bucurau scînteind în bătaia razelor lui, iar păsărelele cîntau slavă Celui-de-Sus... Mi-am cuprins faţa în mîini şi, prăbuşindu-mă pe pat, am plîns cu lacrimi amare. Mi-am adus aminte atunci de fratele meu Markel şi de vorbele cu care le întîmpina pe slugi cu puţin înainte de a-şi da obştescul sfîrşit: „Dragii mei dragi, de ce mă slujiţi, de ce-mi arătaţi atîta iubire, sînt eu vrednic, oare, să mă slujiţi?“. „Sînt eu vrednic oare?“, m-am întrebat ca din senin. Aşa şi era: prin ce mă învrednicisem oare să fiu slujit de un om făcut ca şi mine după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu? Pentru întîia oară în viaţă îmi puneam această

întrebare. „Măicuţă dragă, sîngele meu, fiecare dintre noi e vinovat pentru toţi ceilalţi, numai că nimeni nu-şi dă seama de asta, căci, de-ar ajunge să afle, ar fi raiul pe pămînt!“ „Doamne, s-ar putea oare să nu fie aşa? mă gîndeam cu lacrimile curgîndu-mi pe obraz. Ba nu, aşa este, sînt mai vinovat şi mai ticălos decît oricare alt om de pe faţa pămîntului!“ Atunci abia mi s-a arătat în adevărata-i lumină fapta pe care o pusesem la cale. Mă duceam să omor un om de treabă, inteligent, un suflet ales, care nu-mi greşise cu nimic; să întunec poate pe veci fericirea soţiei sale, s-o fac să se mistuie de suferinţă, ba poate chiar să-i sap mormîntul... Zăceam aşa, cu obrazul afundat în pernă, fără să-mi dau seama cum trece timpul, cînd m-am pomenit la mine în odaie cu camaradul meu de regiment, locotenentul care venise înarmat cu pistoale. „A, s-a mirat el, te-ai şi sculat? Atunci să mergem.“ Am simţit deodată că-mi pierd capul şi n-am mai ştiut ce-i cu mine; am ieşit totuşi afară şi am dat să ne suim în trăsură.

„Aşteaptă-mă puţin, i-am spus deodată camaradului meu, mă întorc numaidecît, mi-am uitat punga pe masă.“ Şi am şi zbughit-o în casă, ducîndu-mă glonţ spre odăiţa lui Afanasie. „Afanasie, i-am vorbit eu, ţi-am tras două palme aseară, te rog să mă ierţi.“ Ostaşul a tresărit, ca şi cînd s-ar fi speriat, dar în aceeaşi clipă i-am întîlnit privirea şi am citit în ochii lui că nu era de ajuns... Atunci, aşa cum eram cu epoleţii pe umăr, i-am căzut la picioare, atingînd pămîntul cu fruntea: „Iartă-mă, te rog!“. Bietul om a încremenit de spaimă. „Măria ta, conaşule, boierule, nu se cade... sînt vrednic eu...“ Şi a început să plîngă, tot aşa ca şi mine puţin mai înainte şi, cuprinzîndu-şi faţa în palme, s-a întors spre fereastră, cutremurat de plîns. Am alergat afară şi, sărind în trăsură, am strigat: „Mînă!“. Apoi, întorcîndu-mă către colegul meu: „Ţi s-a întîmplat vreodată să vezi cu ochii tăi un învingător? Îl ai acum în faţa ta!“. Tot drumul am rîs şi nu mi-a tăcut o clipă gura. Ce-oi fi pălăvrăgit habar n-am. Camaradul meu se tot uita la mine. „Ei, bravo, aşa-mi place, băiete, văd eu c-o să faci cinste uniformei!“ Cînd am ajuns la locul statornicit, i-am găsit pe ceilalţi aşteptîndu-ne. Ne-am aşezat – potrivit cu rînduielile duelului – la o depărtare de doisprezece paşi

unul de altul. El era sorocit să tragă cel dintîi. Mă simţeam cu inima uşoară şi-l priveam drept în faţă, fără să clipesc, şi, cum mă uitam aşa la el, mi-era nespus de drag, fiindcă ştiam dinainte ce o să urmeze. L-am văzut slobozind arma; glonţul mi-a zgîriat obrazul şi mi-a sîngerat puţin urechea. „Slavă Domnului, am suspinat eu, bine că n-aţi făcut moarte de om!“ Şi, luînd în mînă pistolul, m-am răsucit pe călcîie şi l-am azvîrlit hăt-departe, în pădure. „Acolo ţi-e locul!“, am strigat. După care, întorcîndu-mă cu faţa spre adversarul meu: „Stimate domn, am rostit, iertaţi, vă rog, supărarea pe care v-a pricinuit-o un tînăr zevzec, silindu-vă să trageţi cu arma în el. Zece ca mine nu fac cît domnia voastră, ba poate nici atîta nu preţuiesc. Spuneţi din partea mea aceste cuvinte fiinţei pe care o cinstiţi mai presus de orice pe lume.“ Nici n-am apucat bine să isprăvesc, şi cîteşitrei au tăbărît cu gura pe mine. Adversarul meu era furios de-a binelea. „Se poate una ca asta, m-a dojenit el, dacă n-aveaţi de gînd să vă bateţi, pentru ce ne-aţi mai pus pe drumuri?“ „Ieri am fost un zevzec, i-am răspuns eu, vesel. Azi însă mi-a venit mintea la cap.“ „În privinţa zilei de ieri, nu zic nu, aveţi dreptate, azi însă nu prea pare să fie aşa, judecînd după purtarea domniei voastre.“ „Bravo, minunat! am spus eu bătînd din palme. Aşa-mi trebuie, recunosc, dreptatea e întru totul de partea domniei voastre.“ „Stimate domn, aveţi de gînd să trageţi sau nu?“ „Nu, i-am întors eu vorba, dumneavoastră puteţi trage, dacă vreţi, dar cred c-ar fi mai bine să ne lăsăm amîndoi păgubaşi.“ Martorii urlau ca din gură de şarpe şi mai cu seamă locotenentul nu-şi găsea astîmpăr deloc: „Se poate să faci de rîs regimentul!? Auzi, să-ţi ceri iertare în toiul duelului, aşa ceva nu s-a mai pomenit! Zău, dacă ştiam...!“. M-am uitat la cîteşitrei şi am urmat de astă dată fără a zîmbi: „Domnii mei, e chiar atît de necrezut, oare, să vezi în ziua de azi un om care se căieşte de prostia lui şi-şi recunoaşte cinstit greşeala?“. „Dar nu în timpul unui duel!“, a zbierat martorul meu. „Vasăzică, de asta sînteţi supăraţi? m-am dumirit eu. Fireşte c-ar fi fost mai bine să-mi cer iertare cînd am ajuns aici, înainte de a fi apucat dumnealui să tragă, ca să nu-l silesc a săvîrşi cumva un păcat de moarte. Numai

că rînduielile lumii noastre sînt atît de anapoda ticluite, încît n-am putut să fac astfel, căci abia după ce am stat în bătaia pistolului la o depărtare de doisprezece paşi, cuvintele mele au căpătat greutate. Altminteri, dacă mi-aş fi mărturisit greşeala înainte de a fi slobozit dînsul arma, aţi fi zis: «Ce suflet de mişel, s-a speriat numai cît a văzut pistolul, n-are rost să-i dăm ascultare!»“. „Domnilor, le-am vorbit eu din adîncul inimii, priviţi în jur şi vedeţi cu ce minunate daruri ne-a blagoslovit Ziditorul: ceru-i senin, aerul proaspăt, iarba abia încolţită, păsărelele cîntă, firea întreagă e plină de har şi fără de prihană, numai noi, oamenii, sîntem fără minte, nu vrem să recunoaştem izvodirea lui Dumnezeu şi nu ne dăm seama că viaţa noastră e un rai. Căci dacă ne-am îndupleca să recunoaştem lucrul acesta, în aceeaşi clipă raiul în toată măreţia lui s-ar statornici pe faţa pămîntului, şi cu toţii ne-am îmbrăţişa lăcrimînd...“ Aş mai fi avut încă multe de spus, dar n-am mai apucat, mi s-a tăiat suflarea şi un dulce fior, fiorul tinereţii mele, mi-a umplut inima de o negrăită fericire, aşa cum niciodată nu mai simţisem pînă atunci. „Toate acestea sînt bune şi adevărate, a încuviinţat adversarul meu. Cum văd eu, sînteţi un om cucernic şi în orice caz foarte original.“ „La voia dumneavoastră, dacă vă place să mă luaţi peste picior, am rîs eu, mai tîrziu însă o să-mi daţi dreptate.“ „Sînt gata s-o fac de pe acum, s-a grăbit el să adauge, dacă doriţi, poftim, vă întind mîna, cred că vorbiţi într-adevăr cu sinceritate.“ „Nu, m-am împotrivit eu, n-a sosit încă vremea, o să mi-o întindeţi mai încolo, cînd am să fiu mai bun şi mă voi socoti vrednic de stima domniei voastre, atunci poate îmi veţi da mîna şi bine veţi face.“ Şi cu aceste cuvinte am purces spre casă; martorul meu m-a boscorodit tot drumul, iar eu îl îmbrăţişam mereu şi-l sărutam. Întîmplarea a ajuns numaidecît la urechile camarazilor mei de regiment şi în aceeaşi zi au ţinut sobor să mă judece. „A făcut de ruşine uniforma, trebuie neapărat să-şi dea demisia“, le-a fost osînda. S-au găsit însă şi unii care mi-au luat apărarea: „A stat fără să clipească în bătaia pistolului“. „Da, dar i-a fost frică să nu-l nimerească pe urmă vreun glonţ şi s-a grăbit să-şi ceară iertare înainte de a se fi isprăvit duelul.“ „Dacă i-

ar fi fost frică, se îndîrjeau sprijinitorii mei, ar fi tras mai întîi, şi abia după aceea şi-ar fi cerut iertare, pe cînd el, aţi văzut, şi-a aruncat arma încărcată în pădure, nu, aici trebuie să fie altceva la mijloc, ceva cu totul aparte.“ Mă uitam la ei şi-mi venea să rîd. „Dragi prieteni, i-am întrerupt în cele din urmă, şi iubiţii mei camarazi, n-are rost să vă tulburaţi atîta pe seama demisiei mele de vreme ce am şi înaintat-o; azi-dimineaţă chiar am lăsat-o la cancelaria regimentului şi, de îndată ce va fi primită, am de gînd să plec la mănăstire, anume pentru asta mi-am şi dat demisia.“ La auzul acestor cuvinte, au izbucnit cu toţii în rîs. „De ce nu ne-ai spus de la început? strigau care mai de care. Acum s-au lămurit lucrurile, n-avem căderea să judecăm un monah!“ Şi să te ţii şolticării şi haz! Rîdeau însă fără nici o răutate şi glumeau voioşi şi cu inima uşoară, de parcă m-ar fi îndrăgit cu toţii din senin, chiar şi cei mai înverşunaţi duşmani ai mei. O lună întreagă, pînă mi s-a primit demisia, m-au purtat ca pe palme. „Părinţele!“, îmi spuneau toţi în glumă. Fiecare găsea cîte o vorbă bună pentru mine, unii căutau să mă înduplece să-mi strămut gîndul, alţii mă căinau: „Ce o să te faci?“. Sau: „Băiatul are curaj, a stat neclintit în bătaia pistolului, putea foarte bine să tragă la rîndul lui; pasămite a visat în ajun că menirea lui e să intre la mănăstire, de aceea, vezi, a făcut ce a făcut!“. La fel am fost întîmpinat şi de lumea simandicoasă de la noi din oraş. De unde pînă atunci nu aveam cine ştie ce căutare, găseam, ce-i drept, pretutindeni uşile deschise, dar atîta tot; acum, că-mi mersese vestea pentru isprava mea, care mai de care ţinea să mă cheme şi să mă aibă oaspete în casă, iar dacă rîdeau de mine, rîsul lor pornea din dragoste. Trebuie să vă mai spun că, deşi toată lumea vorbea deschis despre duel, răfuiala noastră nu avusese nici o urmare proastă, deoarece adversarul meu era rudă de aproape cu generalul. Cum duelul se încheiase fără să fi curs nici o picătură de sînge, ca o hîrjoană între oameni mari, şi cum, pe de altă parte, îmi înaintasem demisia pe loc, oamenii stăpînirii socotiseră cu cale să ia totul în glumă. Atunci am început şi eu să vorbesc fără nici o sfială despre această împrejurare, deşi toată lumea rîdea de mine, dar, cum v-am mai

spus, nimeni nu rîdea cu răutate, ci cu inima plină de duioşie. De obicei, vorbeam serile, în mijlocul coconetului; femeile mai ales mă ascultau cu drag şi-i sileau şi pe bărbaţi să ia aminte. Unii îmi rîdeau în faţă: „Cum pot eu să fiu vinovat pentru toată lumea, ce sînt eu de vină bunăoară că dumitale ţi s-a năzărit să faci cutare lucru?“. La care răspundeam: „Îmi dau seama că nu puteţi pricepe lucrul acesta, de vreme ce omenirea a apucat de mult o altă cale şi ne-am obişnuit să luăm minciuna drept adevăr, ba le mai cerem şi altora să umble cu minciuna. O singură dată în viaţă am căutat să urmez porunca inimii mele şi vedeţi ce-a ieşit pînă la urmă: În ochii domniilor voastre trec drept un scrîntit, un biet om sărac cu duhul; mă iubiţi şi în acelaşi timp vă bateţi joc de mine.“ „Cum să nu fie iubit un om ca dumneata?“, a rostit gazda rîzînd; în seara aceea casa era plină de musafiri. Deodată, din mijlocul oaspeţilor s-a desprins tînăra persoană din pricina căreia se iscase duelul şi pe care pînă de curînd o socoteam sorocită să fie logodnica mea; nici nu băgasem de seamă cînd sosise la sindrofie. Cum ziceam, s-a ridicat de la locul ei, s-a apropiat de mine şi mi-a întins mîna: „Dă-mi voie să-ţi spun, a rostit dînsa, că mie nici prin gînd nu-mi trece să rîd de dumneata, dimpotrivă, îţi mulţumesc cu lacrimi în ochi şi ţin să-ţi arăt toată stima mea pentru ceea ce ai făcut“. Îndată s-a alăturat de noi şi soţul ei, şi într-o clipă s-a strîns toată lumea în jurul meu, şi fiecare parc-ar fi vrut să mă ia în braţe. Eram fericit. Odată cu ceilalţi s-a apropiat şi un domn între două vîrste, la care pentru întîia oară m-am uitat atunci mai cu luare-aminte, deşi mai avusesem prilejul să-l întîlnesc în lume, şi ştiam chiar şi cum îl cheamă, numai că niciodată nu-i fusesem prezentat şi nici nu schimbasem vreo vorbă împreună.

d) *Oaspetele de taină*

Omul acesta venise mai demult la noi în oraş, unde fusese numit într-un post însemnat, şi se bucura de mare trecere în ochii tuturor; bogat fiind, îi mersese vestea pentru milosteniile lui; bunăoară, dăruise pentru înzestrarea azilului de bătrîni şi a

orfelinatului din localitate o sumă destul de frumoasă şi făcea îndeobşte mult bine într-ascuns, fără nici o vîlvă, lucru care s-a aflat abia după moartea lui. Cînd l-am cunoscut avea vreo cincizeci de ani, părea să aibă o fire închisă, judecînd după înfăţişare, şi era zgîrcit la vorbă; se însurase de zece ani cu o femeie tînără şi avea trei copii mici. A doua zi după sindrofia despre care am vorbit, şedeam la mine acasă, cînd uşa s-a deschis pe neaşteptate şi domnul acela a intrat în odaie.

Trebuie să vă spun că între timp schimbasem locuinţa; a doua zi chiar, după ce-mi înaintasem demisia, m-am mutat la o vădană de condicar, o femeie bătrînă, care avea grijă şi de gospodărie. M-am mutat fiindcă în ziua aceea cu duelul, întorcîndu-mă acasă, m-am grăbit să-l trimit pe Afanasie înapoi, la regiment; îmi era ruşine, drept să vă spun, să-l mai privesc în ochi după cele întîmplate. Ca să vedeţi cît de lesne se poate ruşina chiar şi de o faptă bună un mirean ce nu şi-a pregătit încă sufletul!

Păşind pragul odăii, oaspetele meu a început prin a-mi mărturisi: „De cîteva zile vă ascult cu luare-aminte prin diferite case unde am fost şi am ţinut să vă cunosc îndeaproape ca să putem sta de vorbă mai pe îndelete. M-aţi îndatora foarte mult, domnul meu, dacă nu vă e cu supărare“. „Cu cea mai mare plăcere, ba chiar e o cinste pentru mine“, i-am răspuns, mirat eu însumi, văzînd cît de adînc mă tulburase musafirul meu de la cea dintîi privire. Multă lume mă asculta cu rîvnă şi mă descosea în fel şi chip, dar nimeni nu se apropiase încă de mine cu o înfăţişare atît de serioasă, de gravă. Mai mult chiar, venise anume acasă la mine ca să putem sta de vorbă. „Mi-am dat seama că sînteţi un om de caracter, a spus el, aşezîndu-se, căci nu v-aţi temut să vă puneţi în slujba dreptăţii, ştiind că s-ar putea să aveţi de înfruntat dispreţul obştesc.“ „Cred că laudele domniei voastre sînt cam necumpătate“, i-am răspuns. „Defel, a stăruit dînsul, sînt convins că-i mult mai greu decît s-ar putea bănui să înfăptuieşti un lucru ca acesta. La drept vorbind, a adăugat el, asta m-a uimit mai presus de orice şi m-a făcut să vin încoace. Dacă, fie-mi iertat, curiozitatea mea nu vă supără şi nu vi se pare nelalocul ei, v-aş ruga să-mi spuneţi ce

anume aţi simţit în clipa cînd v-aţi hotărît să cereţi iertare în timpul duelului, dacă, fireşte, vă mai aduceţi aminte ce s-a petrecut atunci în sufletul domniei voastre? Să nu vă închipuiţi că-i o întrebare lipsită de orice temei, dimpotrivă, dacă v-am pus-o, am făcut-o cu un scop ascuns, pe care, de bună seamă, am să vi-l destăinuiesc cîndva, de va vrea Dumnezeu să ne apropie mai mult.“ În timp ce vorbea îl priveam drept în faţă şi, cum mă uitam aşa la el, am simţit deodată trezindu-se în mine o încredere nemărginită şi în acelaşi timp o curiozitate pe care n-o mai încercasem pînă atunci, şi mi-am dat seama că într-adevăr ascundea în sufletul lui o mare taină. „Vreţi să ştiţi ce am simţit atunci cînd i-am cerut iertare adversarului meu, i-am răspuns, dar cred că ar trebui mai întîi să vă spun unele lucruri pe care încă nu le cunoaşte nimeni.“ Şi i-am povestit întîmplarea cu Afanasie şi cum am căzut în genunchi la picioarele ordonanţei. Şi am încheiat cu următoarele cuvinte: „Cred că înţelegeţi acum, cînd aţi aflat cum stau lucrurile, de ce mi-a venit atît de uşor în timpul duelului să cer iertare adversarului meu; primul pas l-am făcut încă de acasă şi, odată ce am purces pe acest drum, nimic nu mi s-a mai părut peste mînă dimpotrivă, a fost o fericire pentru mine, îmi creştea inima de bucurie“.

M-a ascultat pînă la capăt, privindu-mă cu bunăvoinţă. „Interesant. Da, da, grozav de interesant, am să mai trec pe aici cu voia dumneavoastră.“ De atunci venea aproape seară de seară pe la mine. Şi poate că ne-am fi împrietenit, dacă şi-ar fi deschis inima, dar de fiecare dată se ferea să vorbească despre el, mulţumindu-se să mă descoasă. Cu toate acestea, începusem să-l îndrăgesc şi-i spuneam fără ocolişuri tot ce simţeam; mă gîndeam că n-am nevoie să mi se destăinuiască, fiindcă şi aşa îmi dădeam seama îndeajuns că era un om drept. Pe deasupra, mă simţeam măgulit că un om atît de serios venea să stea de vorbă cu mine, care eram aproape un copil pe lîngă el, şi că părerile mele nu erau nesocotite. Şi cum era un om luminat, am învăţat de la el o mulţime de lucruri folositoare. Într-o zi mi-a spus: „Şi eu cred de mult că viaţa e într-adevăr un rai, adăugînd apoi, numai la asta mă

gîndesc tot timpul“. Mă privea zîmbind: „Cred mai vîrtos decît dumneata lucrul acesta, ai să afli într-o zi de ce“. Îl ascultam şi mă gîndeam: „Vrea să-mi mărturisească ceva“. „Raiul sălăşluieşte în adîncul sufletului fiecăruia dintre noi, şi eu îl port, desigur, ascuns în sufletul meu, şi, dacă aş vrea, chiar mîine mi s-ar dezvălui şi m-aş putea bucura toată viaţa de bunătăţile lui“, vorbea cu un fior în glas şi mă privea tainic, ca şi cînd ar fi vrut să mă ispitească. „Cu bună dreptate ai judecat că fiecare om, în afară de propriile sale păcate, e vinovat pentru toţi şi pentru toate, a adăugat el. Mă miră că ai putut să cuprinzi aceasta idee în toată desfăşurarea ei. Şi tot atît de adevărat este că, atunci cînd oamenii vor ajunge să-şi dea seama de asta, împărăţia cerurilor se va statornici pe pămînt, nu va mai fi un vis, ci o realitate.“ „Dar cînd o să se împlinească asta? Crezi oare c-o să se poată împlini vreodată? am strigat eu cu durere în suflet. Dacă e tot un vis?“ „Vasăzică dumneata propovăduieşti un lucru în care nu crezi? m-a dojenit el. Să ştii însă că visul acesta, cum îl numeşti dumneata, se va înfăptui fără doar şi poate, să nu te îndoieşti niciodată c-o să se înfăptuiască. Dar nu chiar acum, fiindcă totul se supune anumitor legi. E vorba de o prefacere morală, de alcătuirea sufletului omenesc. Ca să ajungi a preface lumea, trebuie mai întîi ca sufletul omenesc să se schimbe, să se îndrume pe un alt făgaş. Oamenii nu se vor putea înfrăţi decît atunci cînd fiecare dintre ei se va simţi cu adevărat frate cu semenul său. Oamenii nu vor izbuti niciodată, nici cu ajutorul ştiinţei şi nici în numele propriilor interese, să împartă fără părtinire avutul şi drepturile. Fiecare va socoti că are mai puţin decît i se cuvine şi va cîrti. Şi, pizmuindu-l pe vecinul său, va încerca să-i vină de hac. Dumneata întrebi cînd se va împlini acest vis? De împlinit se va împlini fără îndoială, dar numai după ce se va fi încheiat vremea însingurării în care oamenii stăruie să trăiască.“ „Vremea *însingurării*?“, am întrebat nedumerit. „Da, a însingurării, a celei mai crîncene izolări de care lumea e stăpînită mai cu seamă în veacul nostru. Şi vremea asta nu s-a încheiat, vezi bine, nu i-a sosit încă sorocul. Astăzi, fiecare om tinde să se înstrăineze cît mai mult de cei din preajmă, căutînd în sine tot ce-i

poate da viaţa din plin, şi, cu toate strădanile lui, nu numai că nu izbuteşte să priceapă sensul adevărat al vieţii, dar pînă la urmă ajunge la un fel de sinucidere. În loc să se cunoască pe sine şi să desluşească rostul său pe lume, rămîne un izolat. În veacul nostru societatea se fărîmiţează, fiecare om se retrage în sine ca într-o vizuină, se însingurează, se fereşte de ceilalţi şi-şi ascunde avutul, ca pînă la urmă să se înstrăineze cu totul de ei, îndepărtîndu-i din preajma lui. Şi căutînd să strîngă de unul singur cît mai multe bogăţii se gîndeşte: «Ce puternic sînt, am pe ce mă bizui». Nu ştie, zevzecul, că, pe măsură ce strînge, se înnămoleşte tot mai mult într-o sinucigaşă neputinţă. Omul s-a învăţat să nu se mai bizuie decît pe mijloacele lui şi, răzleţindu-se de obşte, a ajuns cu timpul să nu mai pună nici o nădejde în ajutorul semenilor, să nu mai creadă în oameni, nici în omenire, să tremure numai de teamă că s-ar putea cumva irosi agoniseala lui şi drepturile pe care le-a cîştigat. Pretutindeni, în ziua de azi, mintea sceptică a omului a început să nu-şi mai dea seama că adevărata chezăşie a vieţii nu poate fi dobîndită numai prin străduinţele lui, oricît s-ar osteni de unul singur, că pentru aceasta trebuie ca toţi oamenii să se străduiască împreună, cu puteri unite. Dar odată şi odată trebuie să se împlinească sorocul, şi atunci această completă însingurare va lua sfîrşit şi în aceeaşi clipă toţi se vor dumiri dintr-odată cît de potrivnică era firii izolarea în care se ferecaseră. Asta va fi năzuinţa vremii şi se vor minuna oamenii acelui veac cum de-au putut zăcea atîta timp în beznă, fără o zare de lumină. Şi tot atunci se va arăta pe cer semnul ce va înfăţişa pe fiul omului... Dar pînă va sosi clipa aceea trebuie să nu lăsăm din mînă steagul, şi măcar din cînd în cînd, fie chiar în împrejurări răzleţe, omul e dator să dea pildă, smulgîndu-se din izolarea şi înstrăinarea sa, pentru a săvîrşi o încercare eroică, împletind o legătură de strînsă şi duioasă frăţietate între oameni, chiar dacă ar fi să treacă în ochii tuturor drept nebun. Trebuie neapărat să facă asta pentru ca măreaţa idee să nu se irosească..."

Şi aşa petreceam seară de seară în discuţii arzătoare şi pline de entuziasm. Părăsisem sindrofiile, din ce în ce mai rar călcam prin

saloane; de altfel, nici nu mai eram, cum se zice, la modă. O spun fără să fac nimănui vreo vină, pentru că mă bucuram de aceeaşi dragoste din partea tuturor şi eram întîmpinat peste tot cu plăcere, dar trebuie să recunoaştem că moda este atotputernica stăpînă, căreia toată lumea i se pleacă. Cît despre oaspetele meu de taină, ajunsese pînă la urmă să-mi cîştige admiraţia nu numai pentru strălucitele comori ale minţii sale, ce-mi dădeau mereu prilej de încîntare, dar şi pentru că-l simţeam frămîntat de ceva, îmi spunea parcă inima că pune la cale în sinea lui nu ştiu ce faptă măreaţă. La rîndul lui, de bună seamă, îi plăcea că nu arătam nici un fel de curiozitate, că nu încercam să-l trag de limbă, ferindu-mă, dimpotrivă, să-l întreb, nici măcar pe departe, despre ceea ce ţinea ascuns într-însul. Totuşi, de la o vreme, am băgat de seamă că şi dînsul ardea de dorinţa de a-mi împărtăşi unele lucruri. Cel puţin cam la o lună după ce-mi intrase pentru întîia oară în casă, era chiar evident. „Ştii, mi-a spus într-o zi, la noi în oraş lumea este din cale-afară de curioasă şi a început să fie intrigată, se miră că vin atît de des pe la dumneata; nu-i nimic, în curînd totul o să se lămurească.“ Uneori, se întuneca din senin, muncit de o nelinişte cumplită, dar, mai totdeauna, se scula atunci numaidecît şi pleca. Alteori, se uita la mine lung, pătrunzător. „Uite, acum o să-mi spună ce are pe suflet“, mă gîndeam, dar el se răzgîndea între timp şi începea să vorbească despre cine ştie ce lucru banal şi cît se poate de cunoscut. Cîteodată mi se plîngea de dureri de cap. Într-o zi, după ce a vorbit cu însufleţire multă vreme, l-am văzut pălind deodată. Trăsăturile i s-au încordat şi a rămas cu ochii pironiţi asupra mea.

— Ce aveţi, nu vă simţiţi bine? l-am întrebat eu. Tocmai mi se văitase că-l durea capul.

— Ştii... eu... am ucis un om.

Zîmbea, dar era galben la faţă ca un mort. „De ce o fi zîmbind?“, mi-a fulgerat prin gînd înainte de a fi apucat să mă dezmeticesc. Am pălit la rîndul meu şi am dat un strigăt:

— Ce-aţi spus?

— Vezi, mi-a fost greu pîn-am rostit primul cuvînt, a adăugat cu

o fluturare de surîs, de astă dată cred c-am păşit pe drumul cel bun. Deci să merg mai departe.

Multă vreme nu mi-a venit să-l cred şi n-am pus nici un temei pe cuvintele sale, decît după ce trei zile în şir a venit la mine şi mi-a povestit totul în amănunţime. Întîi mi s-a părut că-şi pierduse minţile, ca pînă la urmă să mă conving, îndurerat şi încremenit de uimire, că spunea adevărul. Cu paisprezece ani în urmă, oaspetele meu săvîrşise o crimă amarnică şi o cutremurătoare nelegiuire, luînd zilele unei tinere şi frumoase doamne, văduvă de moşier, care avea la noi în oraş o casă, unde trăgea de cîte ori venea de la moşie. Era îndrăgostit de ea şi-i mărturisise patima ce-l stăpînea, căutînd s-o înduplece a se mărita cu dînsul. Doamna avea însă inima zălogită, iubea un alt bărbat, un ofiţer superior, boier de viţă, care se întîmpla tocmai să fie atunci într-o campanie şi pe care abia-l aştepta să se întoarcă. Aşa stînd lucrurile, cererea lui în căsătorie întîmpinase o împotrivire nestrămutată şi văduva îl rugase să nu mai vină pe la dînsa. Încetase deci s-o mai vadă; în schimb, cunoscînd toată tocmeala locuinţei, într-o noapte, pătrunsese tiptil în grădină şi, cu o îndrăzneală neasemuită, se strecurase în casă prin pod, fără să ţină seama că în orice clipă putea să dea cineva peste el. Adesea, fărădelegile săvîrşite cu asemenea cutezanţă se întîmplă să izbutească mai lesne decît altele. Aşadar, după ce se furişase în casă printr-o ferestruică de pe acoperiş, coborîse scara ce ducea spre odăile de locuit, ştiind că slugile uitau de obicei descuiată uşa de jos. Se bizuise deci pe nesinchiseala lor şi nu se înşelase. Orbecăind pe întuneric, merse de-a lungul încăperilor înşiruite pînă ce ajunse în iatac, unde se afla o candelă aprinsă. Ca un făcut, cele două slujnice, care de obicei rămîneau cu stăpîna în casă peste noapte, plecaseră fără ştirea ei în vecini, la cineva care-şi serba ziua numelui. Celelalte slugi se culcau la parter, fie în bucătărie, fie că-şi aveau camerele lor. În clipa cînd a intrat în iatac şi a văzut-o pe iubita lui adormită, i s-a învîlvorat din nou patima şi, cu sufletul înveninat de gelozie, s-a simţit cotropit de o dorinţă năprasnică de răzbunare. Aproape fără să-şi dea seama ce face, ca un om beat, s-a apropiat de pat şi i-

a împlîntat în inimă un pumnal. Biata femeie nici n-a mai apucat să dea un ţipăt. Pe urmă, cu un sînge rece mîrşav şi cu o diavolească iscusinţă, a potrivit totul în aşa fel ca bănuiala să cadă asupra oamenilor din casă: i-a şterpelit mai întîi punga cu bani, a descuiat apoi scrinul cu cheile găsite sub pernă şi a mai furat şi de acolo cîteva lucruri la întîmplare, ca o slugă nepricepută, lăsînd adică hîrtiile de valoare şi mulţumindu-se numai cu gologanii şi cîteva giuvaiere de aur, mai arătoase, fără a băga în seamă altele mai mici, dar mult mai de preţ. N-a plecat însă fără să fi luat cu sine şi o amintire, despre care voi avea prilejul să vorbesc mai încolo. A şters-o afară la fel cum intrase. Nici a doua zi, cînd toată lumea a fost în picioare, şi nici după aceea nimeni n-a bănuit cine era cu adevărat ucigaşul! De altfel, nici nu apucase să afle cineva de dragostea lui, fiindcă era un om tăcut din fire, scump la vorbă şi nu avea prieteni faţă de care să-şi fi deschis inima. Toţi îl socoteau o cunoştinţă oarecare de-ale răposatei, nu chiar atît de apropiată, deoarece în ultimele două săptămîni nici nu-i mai călcase pragul. Din capul locului a căzut bănuiala pe un slujitor iobag, anume Piotr. Cu atît mai mult cu cît împrejurările erau împotriva lui. Răposata, care era îndatorată să dea un flăcău pentru oştire din rîndul ţăranilor de pe moşia sa, avea de gînd, după cum ea însăşi mărturisise, să-l trimită pe Piotr la cătănie, fiindcă era holtei şi cam nărăvaş din fire. Argatul ştia şi el treaba asta. Lumea îl auzise chiar ameninţînd la cîrciumă, întărîtat de băutură, c-o să-şi omoare stăpîna. Cu două zile înainte de crimă fugise de acasă şi stătuse ascuns undeva în oraş, nu se ştia unde. A doua zi după nenorocire, nişte oameni dăduseră peste el, beat mort, în drum, la marginea tîrgului. Avea asupra lui un cuţit şi palma dreaptă mînjită cu sînge. Ce-i drept, bietul năpăstuit o ţinea una şi bună, zicînd că-i cursese sînge din nas, dar cine să-l creadă! Slujnicele, la rîndul lor, au mărturisit că fuseseră la o petrecere şi că uşa de la intrare rămăsese deschisă pînă la înapoierea lor. Mai erau încă şi alte dovezi asemănătoare, în numele cărora argatul a fost arestat, deşi nu se ştia, bietul, cu nici un păcat pe suflet. Şi, după ce l-au băgat la închisoare, i s-a făcut proces, ca după o săptămînă

împricinatul să cadă bolnav la pat şi să-şi sfîrşească zilele la spital, fără să-şi fi revenit în simţiri. Drept care s-a închis dosarul şi procesul n-a mai avut nici o urmare, aşa încît judecătorii, autorităţile, toată lumea din oraş a rămas încredinţată că într-adevăr ucigaşul nu putea fi altul decît argatul repauzat. Atunci a început chinul.

Oaspetele de taină, cu care între timp legasem prietenie, mi-a povestit că în primele zile a avut şi nu prea mustrări de cuget. Multă vreme, ce-i drept, i-a părut rău după femeia iubită; îl durea gîndul că nu mai era în viaţă şi că, ucigînd-o, odată cu ea ucisese şi dragostea lui, fără ca să fi stins în acelaşi timp şi focul ce-i mistuia inima. Niciodată însă nu se căise pentru sîngele nevinovat pe care-l vărsase, ca şi cînd n-ar fi omorît cu mîna lui un om. Simţea că-şi pierdea minţile numai cînd îşi închipuia că fiinţa jertfită de el ar fi putut să ajungă în braţele altui bărbat, şi vreme îndelungată a socotit că nu putea să facă altfel. În primele zile după săvîrşirea omorului s-a frămîntat din pricina argatului iobag, care înfundase puşcăria, dar boala şi apoi moartea acestuia au avut darul să-l liniştească; pe cît se părea, omul nu murise de spaimă sau pentru că fusese arestat (aşa cel puţin judeca el pe atunci), ci fiindcă-l răzbise răceala în noaptea cînd, după ce fugise de la stăpîna lui, zăcuse beat mort în drum pînă în zori, pe pămîntul jilav. Banii şi giuvaierele furate nu-i împovărau cîtuşi de puţin cugetul, deoarece nu săvîrşise jaful ca să-şi umple buzunarele (privind lucrurile tot din punctul lui de vedere de atunci), ci ca să încurce firele cercetărilor. Nu era vorba de o sumă prea mare şi, de altminteri, s-a şi grăbit să înzestreze cu ea, rotunjind-o cît a putut mai mult, azilul de bătrîni care tocmai luase fiinţă la noi în oraş. Prin această danie nădăjduia să-şi împace cugetul şi curios e că, într-adevăr, a izbutit să-şi uşureze sufletul de povară pentru o bună bucată de timp. Asta am aflat-o chiar din gura lui. După aceea, a căutat să-şi facă necontenit de lucru, îndeplinindu-şi slujba cu o nepregetată sîrguinţă, ba chiar a cerut să i se încredinţeze o sarcină pe cît de spinoasă, pe atît de grea, care i-a dat de furcă doi ani încheiaţi şi, avînd o voinţă de fier, a izbutit să uite aproape cu totul cele

petrecute, iar dacă i se întîmpla cîteodată să-i răsară trecutul în minte, se silea să-şi abată gîndurile aiurea. S-a străduit apoi să facă numai bine în jur, a întocmit şi a înzestrat cu sume mari de bani tot felul de aşezăminte folositoare de la noi din oraş, încît ajunsese să fie cunoscut în amîndouă capitalele şi chiar să fie ales, atît la Moscova, cît şi la Petersburg, în rîndul notabilităţilor ce chiverniseau o seamă de societăţi filantropice. Încetul cu încetul nelinişti chinuitoare, cărora în zadar căuta să li se împotrivească, au început însă a-l bîntui. Tocmai atunci s-a întîmplat să întîlnească o fată frumoasă şi isteaţă care să-i placă, aşa că s-a şi însurat cu ea. Spera să poată lua viaţa de la capăt şi, depunînd toate strădaniile ca să-şi împlinească datoriile pe care le avea faţă de nevastă şi de copii, să scape de tristeţea unui trai singuratic şi de umbrele trecutului. Aşteptările lui însă s-au dovedit înşelătoare. Un gînd sîcîitor a început a-i sfredeli cugetul încă din prima lună de căsnicie: „Soţia mea mă iubeşte, ce-i drept, dar ce-ar fi să afle adevărul?“. Iar mai apoi, cînd a purces grea şi s-a grăbit să-l bucure împărtăşindu-i vestea, s-a simţit şi mai tulburat: „Cum pot să dau viaţă unei fiinţe noi, cînd am luat zilele altei fiinţe?“. Copiii veneau unul după altul şi, odată cu venirea lor, îl cotropeau gîndurile: „Cum o să am puterea să-i iubesc, să-i cresc, să le luminez mintea, cum aş putea îndrăzni să le vorbesc despre virtute, cînd mîinile mele sînt pătate cu sînge omenesc?“. Avea nişte copii drăgălaşi, că toată ziua ar fi stat să-i dezmierde, şi totuşi: „Nu mă lăsa inima să privesc chipurile lor senine şi neprihănite, nu mă simţeam vrednic de atîta fericire“. Făptura răpusă cu mîinile lui, viaţa ei secerată în floare, sîngele care cerea să fie răzbunat începură să nu-i mai dea pace o clipă, ţinîndu-se pas cu pas după dînsul, ca nişte vedenii fioroase şi ameninţătoare. Vedenii cumplite îl chinuiau pînă şi-n somn. Fiind însă, aşa cum am spus, un om tare, multă vreme s-a perpelit aşa fără să crîcnească. „Poate că suferinţa îndurată în tăcere îmi va spăla pînă la urmă păcatul“, chibzuia în sinea lui.

Se înşela amarnic şi de astă dată; cu cît trecea timpul, cu atît chinul era mai necruţător. Toată lumea îi purta respect pentru

facerile lui de bine, deşi se temea de el, fiindcă umbla tot încruntat şi ursuz, dar pe măsură ce se vedea crescînd în ochii tuturor, mai aprig se zbuciuma sufletul lui, încît aproape că nu mai putea să îndure. Mi-a mărturisit că uneori îi venea să-şi curme viaţa. Mai tîrziu, i-a încolţit însă un alt gînd în minte, a prins să urzească în taină un vis care la început i s-a părut atît de nesăbuit, încît nu vedea cum l-ar fi putut duce la îndeplinire, dar care, pe zi ce trecea, prindea rădăcini tot mai adînci în el. Îi căşunase, adică, să se scoale într-o bună zi şi, ieşind în faţa mulţimii, să mărturisească în gura mare c-a omorît un om. Trei ani s-a tot frămîntat, urmărit de gîndul acesta, punînd în fel şi chip la cale cum să-l înfăptuiască. În cele din urmă, credinţa că mărturisindu-şi nelegiuirea se va uşura de povară şi va redobîndi de-a pururi liniştea pierdută a pus cu totul stăpînire pe sufletul lui. În acelaşi timp însă se cutremura de groază numai cînd se întreba cum să dea în vileag adevărul? Tocmai atunci a avut loc duelul meu. „A fost destul să mă uit la dumneata, ca să-mi calc pe inimă“, mi s-a destăinuit el. Îl priveam fără să scot un cuvînt.

„Cum se poate, am strigat deodată, ridicînd braţele spre cer, un lucru de nimic ca ăsta să fie în stare să trezească în sufletul dumitale o hotărîre atît de covîrşitoare?“ „Nu uita că hotărîrea asta s-a plămădit în mine timp ce trei ani, mi-a răspuns el, nu mai lipsea decît imboldul care s-o pună în mişcare, şi-acest imbold mi l-a dat acest lucru de nimic, cum zici dumneata. Te-am văzut şi, văzîndu-te, m-am mustrat în sinea mea şi te-am invidiat“, a adăugat el cu asprime. „N-o să te creadă nimeni, am clătinat eu din cap, au trecut doar paisprezece ani de atunci!“ „Am dovezi temeinice. E de ajuns să le înfăţişez.“

M-au podidit lacrimile şi l-am îmbrăţişat. „Un singur lucru te-aş ruga să-mi spui, a urmat el (ca şi cum de cuvîntul meu ar fi atîrnat totul!), ce să fac cu soţia, cu copiii? Biata femeie, mi-e teamă să nu se prăpădească de durere, iar copiii – cu toate că n-au să-şi piardă nici rangul, nici averea – au să rămînă toată viaţa prăsila unui ucigaş. Şi ce amintire, o, Doamne, ce amintire am să le las!“ Nu găseam nimic să-i spun. „Cum să mă despart de ei, să nu-i mai văd

niciodată? Fiindcă n-am să-i mai văd niciodată!“ Am rostit în gînd o rugăciune şi m-am ridicat în picioare. Tremura sufletul în mine. „Şi atunci?“, m-a întrebat el. „Du-te şi mărturiseşte-ţi păcatul în faţa oamenilor. Totul pe lume este trecător, singur adevărul e veşnic. Copiii au să se facă mari şi atunci au să-şi dea seama de toată măreţia faptei dumitale.“

La plecare, hotărîrea lui părea nestrămutată. După aceea însă, timp de două săptămîni, seară de seară, a tot venit pe la mine: pregeta mereu, nu găsea destulă tărie în el. Mult m-a mai chinuit în vremea asta! Uneori părea pe deplin hotărît şi-mi vorbea cu lacrimi în glas: „Ştiu că din clipa cînd voi da totul pe faţă, raiul îşi va deschide porţile pentru mine, le va deschide fără nici o zăbavă. De paisprezece ani viaţa mea e un iad. De astă dată vreau să-mi ispăşesc păcatul. Voi îndura cu supunere suferinţa şi voi începe o viaţă nouă. Poţi cutreiera lumea cu minciuna în suflet, dar de întors nu te mai poţi întoarce îndărăt. Azi nu numai pe aproapele meu, dar nici chiar pe copiii mei nu mă lasă inima să-i iubesc. Doamne, copiii mei! Poate c-au să-şi dea seama cîndva cît m-am chinuit şi n-au să mă osîndească! Nu în forţă, ci în dreptate sălăşluieşte Dumnezeu.“ „Nu se poate să nu înţeleagă cît de vitează-i fapta dumitale, îl mîngîiam eu, dar nu acum, neapărat mai tîrziu îşi vor da seama că ai slujit dreptatea, adevărul ceresc, care-s mai presus de orice...“ Pleca mai liniştit, dar a doua zi venea iarăşi, palid la faţă de mînie, şi mă lua în primire ironic: „De cîte ori vin la dumneata, te uiţi atît de curios la mine, ca şi cum m-ai întreba: «Tot n-ai făcut nimic?» Aşteaptă, nu te grăbi să mă dispreţuieşti. Nu-i chiar atît de uşor cum ţi se pare. S-ar putea totuşi să nu fac pasul acesta. Sper că n-ai să mă denunţi...“

Nu numai că nu mi-aş fi îngăduit să-i arăt o curiozitate ce nu-şi avea locul, dar nici măcar să-mi ridic ochii la dînsul nu cutezam. Mă simţeam stors de puteri, ca după o boală grea, şi sufletul meu era mereu înlăcrimat. Îmi pierise pînă şi somnul. „Adineaori m-am despărţit de soţia mea, îmi mărturisea el. Ştii dumneata ce înseamnă o soţie? La plecare ştrengarii mi-au strigat: «La revedere, tăticule, vino repede înapoi, să citim împreună *Revista copiilor*».

Nu, dumneata nu poţi să înţelegi asta! Nenorocirea altuia nu sădeşte în mintea nimănui înţelepciunea.“ Îi scînteiau ochii şi-i tremurau buzele. A izbit cu pumnul de au sărit toate lucrurile de pe masă. De felul lui îl ştiam un om potolit; niciodată pînă atunci nu-l văzusem ieşindu-şi din fire. „Trebuie neapărat s-o fac? a strigat el. Crezi într-adevăr că trebuie? Nimeni n-a fost osîndit, nimeni nu putrezeşte în ocnă din pricina mea, argatul a murit de moarte bună. Iar sîngele, sîngele l-am răscumpărat prin atîta chin şi suferinţe! De altfel, nici n-au să mă creadă, n-au să pună nici un temei pe dovezile aduse de mine. Trebuie totuşi să mărturisesc, trebuie într-adevăr? Sînt gata să-mi ispăşesc pînă la capăt nelegiuirea, numai să nu-mi nenorocesc soţia şi copilaşii! Este, oare, drept să-i trag în prăpastie după mine? Nu ne înşelăm cumva? Unde este adevărul? Şi apoi, oamenii vor şti, oare, să-l înţeleagă şi să-l preţuiască precum se cuvine, sînt ei în stare să-l recunoască?“

„Doamne, m-am gîndit eu, tot se mai gîndeşte la părerea lumii!“ Mi-era aşa milă de el, că i-aş fi împărtăşit cu dragă inimă soarta doar să fi ştiut că-i pot aduce vreo uşurare. Părea cuprins de o deznădejde fără margini. Îmi dădeam seama că nu minţea, şi sufletul meu viu s-a cutremurat înţelegînd ce însemna să iei o asemenea hotărîre. „Spune-mi, ce să fac? Soarta mea e-n mîinile dumitale!“, a strigat el din nou. „Du-te şi mărturiseşte“... am şoptit eu. Simţeam cum mi se frîngea glasul, şi totuşi am rostit toate cuvintele răspicat. Şi luînd de pe masă *Sfînta Scriptură* în tălmăcire rusă, am deschis-o la capitolul 12, versetul 24 din *Evanghelia după Ioan*: „Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăuntele de grîu, cînd cade în pămînt, nu va muri, rămîne singur; iar dacă va muri, aduce multă roadă“. Citisem versetul acesta cu puţin înainte de venirea lui.

L-a citit şi el. „Aşa e“, a recunoscut el cu un zîmbet amar. A tăcut cîteva clipe, apoi a adăugat: „Găseşti nişte lucruri în cărţile astea de rămîi uluit. E aşa de simplu să le vîri în ochii altora... Dar cine le-a scris? Oamenii? Nu cred!“. „Sfîntul Duh“, i-am răspuns eu. „Nu te costă nimic s-o spui“, a zîmbit el din nou, de astă dată însă cu un

fel de ură parcă. Am luat iarăşi cartea, am deschis-o şi i-am arătat *Epistola către evrei*, capitolul 10, versetul 31. El a citit: „Înfricoşător lucru este să cădem în mîinile Dumnezeului celui viu!“. A tresărit înfiorat şi a azvîrlit cartea pe masă. „Cutremurătoare cuvinte! Ai ştiut într-adevăr ce să alegi. S-a sculat apoi în picioare. Rămîi cu bine, a adăugat el, s-ar putea să nu mai vin niciodată… o să ne întîlnim în rai. Sînt paisprezece ani de cînd am căzut «în mîinile Dumnezeului celui viu», aşa se cheamă aceşti paisprezece ani. Mîine am să mă rog de mîinile acestea să mă dezlege…“

Aş fi vrut să-l iau în braţe şi să-l sărut, dar n-am îndrăznit: era încruntat la faţă şi avea o privire grea. L-am lăsat să plece. „Doamne, a izbucnit un glas înlăuntrul meu, unde s-a dus omul ăsta?“ Şi, căzînd în genunchi în faţa icoanei, am plîns şi m-am rugat pentru el la Sfînta Născătoare, ocrotitoarea noastră şi degrabă ajutătoarea celor aflaţi în nevoie. Am stat aşa în rugăciune, cu lacrimile pe obraz, o jumătate de ceas. Era tîrziu, aproape de miezul nopţii, cînd uşa s-a deschis deodată şi m-am pomenit cu el din nou în odaie. Nu ştiam ce să cred. „Unde aţi fost?“, l-am întrebat. „Mi se pare c-am uitat ceva… a murmurat el… o batistă… Dar chiar dacă n-am uitat nimic, lasă-mă să mă odihnesc puţin pe scaun…“ S-a aşezat. Rămăsesem în picioare în faţa lui. „Şezi şi dumneata“, m-a poftit el.

Preţ de vreo două minute, nici unul din noi n-a mai spus nimic; stătea aşa şi se uita la mine; într-un tîrziu, a zîmbit – mi s-a întipărit de-a pururi în minte surîsul lui de atunci – şi, sculîndu-se de pe scaun, m-a strîns cu putere la pieptul său şi m-a sărutat… „Adu-ţi aminte cum am venit din nou la tine astă-seară, mi-a spus. Niciodată, auzi, niciodată să nu uiţi asta!“

Pentru prima oară de cînd ne cunoşteam mă tutuise. A deschis apoi uşa şi a plecat. „Mîine, deci“, mi-am zis eu atunci în gînd.

Şi aşa a fost. Habar n-aveam că a doua zi îşi sărbătorea ziua de naştere. Cum de la o vreme nu prea ieşeam în lume, n-aveam de unde să ştiu. În fiecare an, cu prilejul acesta, avea zaiafet mare acasă, aproape tot oraşul se strîngea la el. La fel s-a întîmplat şi în anul acela. După masă a venit în mijlocul musafirilor cu o hîrtie în

mînă, un raport îndreptat către mai-marii oraşului. Şi cum şeful lui se afla printre oaspeţi, a dat citire de faţă cu toţi înscrisului prin care cel sărbătorit arăta de-a fir a păr cum săvîrşise omorul. „Dumnezeu mi-a luminat sufletul, spuse el în încheiere, şi, ca un nelegiuit ce sînt, cu vrerea mea mă surghiunesc dintre oameni, căci vreau să-mi ispăşesc păcatul!“ A adus apoi şi a aşezat pe masă mărturiile prin care socotea să-şi dovedească vinovăţia şi pe care le păstrase cu grijă timp de paisprezece ani: medalionul şi crucea desprinse de la gîtul victimei şi cele cîteva giuvaiere de aur pe care le furase ca să abată aiurea bănuielile. Medalionul reprezenta chipul logodnicului răposatei. Pe lîngă lucrurile acestea mai erau acolo un carnet de însemnări şi două scrisori: una din partea logodnicului, care-i dădea de ştire c-o să se întoarcă în curînd, şi răspunsul pe care victima tocmai se apucase să-l scrie şi-l lăsase neisprăvit pe masă, cu gîndul c-o să-l trimită a doua zi la poştă. Ce-l făcuse, oare, să ia cu sine scrisorile? Şi pentru ce păstrase paisprezece ani încheiaţi aceste mărturii cînd mai cuminte ar fi fost să le distrugă? Să vedeţi totuşi ce s-a întîmplat: oaspeţii au rămas încremeniţi de uimire şi s-au înfiorat de spaimă, dar nimeni nu i-a dat crezare, deşi toată lumea l-a ascultat pînă la capăt cu luare-aminte. L-au ascultat ca pe un bolnav şi, la cîteva zile după aceea, tot oraşul îl căina, zicînd că bietul om se smintise. Cu toate acestea, autorităţile şi justiţia s-au văzut silite să dea urmare mărturisirilor lui, chemîndu-l la judecată, dar după cîteva zile cercetările au fost întrerupte, pentru că, deşi lucrurile şi scrisorile înfăţişate dădeau de gîndit, numai pe temeiul lor – chiar dacă într-adevăr erau ale răposatei – nu putea fi osîndit. De altfel, n-ar fi fost de mirare să i le fi încredinţat chiar ea, cu mîna ei. După cîte am aflat mai apoi, prietenii şi familia victimei le recunoscuseră ca fiind ale ei, aşa că dinspre partea aceasta nu mai încăpea nici o îndoială! Nici de astă dată, aşadar, procesul nu s-a judecat. Cinci zile mai apoi s-a răspîndit vestea că nenorocitul era grav bolnav şi că nu se ştia dacă avea să mai scape cu viaţă. Ce-a avut, n-aş putea să spun, se pare că suferea de inimă, dar, la stăruinţele soţiei şi după o amănunţită cercetare, medicii chemaţi la un consult au

descoperi că nici creierul nu era zdravăn. Eu, bineînţeles, n-am suflat un cuvînt, deşi toată lumea, curioasă, căuta să mă tragă de limbă, iar cînd mi-am mărturisit dorinţa de a-l vedea, am întîmpinat o statornică împotrivire, mai ales din partea soţiei sale.

„Dumneata l-ai scos din minţi, m-a luat ea la rost. Şi aşa era ursuz de felul lui, iar în ultima vreme toată lumea a băgat de seamă că nu era în apele lui şi că avea tot felul de ciudăţenii. Nu mai lipseai decît dumneata ca să-l faci din om neom! Atîta l-ai descîntat, că i-ai zăpăcit minţile; o lună întreagă, zi şi noapte, cînd îl căutai, era la dumneata acasă.“ Şi ce credeţi? Nu numai soţia lui, dar tot oraşul mă trăgea la răspundere: „Numai dumneata eşti vinovat“. Ce puteam să le spun? În sufletul meu mă bucuram, fiindcă pentru mine boala care se abătuse asupra lui era o mărturie vădită a îndurării lui Dumnezeu faţă de cel care singur se înfierase şi tot singur căutase să-şi ia pedeapsa. Nu puteam să cred că era nebun. În sfîrşit, mi-au îngăduit să dau ochii cu dînsul; el însuşi ceruse stăruitor să mă vadă, ca să-şi ia rămas-bun de la mine. Cînd am intrat în odaie, mi-am dat seama că nu numai zilele, dar pînă şi ceasurile îi erau numărate. Era slab, prăpădit şi searbăd la faţă, îi tremurau mîinile şi sufla greu; privirea, în schimb, îi era senină şi plină de duioşie. „S-a făcut!“, mi-a spus el. „Te aştept de atîta timp. De ce n-ai venit pînă acum?“ Nu i-am spus că familia lui mă oprise să-l văd. „Iată că Dumnezeu s-a milostivit de mine şi mă cheamă la el. Ştiu c-am să mor, dar pentru întîia oară, după atîta amar de ani, sufletul meu e din nou fericit şi împăcat. Raiul mi-a deschis porţile din clipa cînd am făcut ce trebuia să fac. Acum inima mi-a dat slobozenie să-mi iubesc şi să-mi sărut copiii. Nici ei nu vor să mă creadă, aşa cum nu m-a crezut nimeni, nici nevasta, nici oamenii legii, şi nici n-au să pună vreodată temei pe spusele mele. E cea mai bună dovadă că Domnul s-a milostivit de odraslele mele. Am să mor, dar numele pe care ei îl vor moşteni va rămîne fără de pată. Îl simt acum pe Dumnezeu în mine şi sufletul mi-e slăvit ca în rai... mi-am împlinit datoria...“ Abia putea să vorbească, mereu i se tăia răsuflarea, dar în acelaşi timp îmi strîngea mîna cu nădejde şi ochii îi ardeau în cap. N-am putut să

schimbăm multe cuvinte, căci soţia lui îşi făcea mai tot timpul de lucru la dînsul în odaie. A mai apucat totuşi să-mi şoptească: „Îţi mai aduci aminte cum am venit din nou la tine, atunci, în toiul nopţii? Ţi-am spus atunci să nu uiţi niciodată împrejurarea asta. Ştii de ce m-am întors? Ca să te omor!“. M-am cutremurat. „După ce am plecat de la tine, am rătăcit multă vreme pe străzi în miez de noapte, luptîndu-mă cu mine însumi. Şi deodată m-am simţit cotropit de o ură cumplită împotriva ta. «Sînt în puterea lui, e singurul meu judecător şi nu pot pregeta să-mi fac mîine osînda, fiindcă el ştie tot.» Nu mă temeam că ai putea să mă dai în vileag (nici prin gînd nu mi-ar fi trecut una ca asta), dar îmi ziceam: «Cum o să mai îndrăznesc să mă uit în ochii lui dacă nu mă duc să mă denunţ de bunăvoie?» Chiar dacă te-ai fi aflat în cine ştie care parte a lumii, peste mări şi ţări, numai ştiindu-te în viaţă mi s-ar fi părut din cale-afară de chinuitor! Cu nici un chip n-aş fi putut să mă împac cu gîndul că trăieşti, cunoscînd totul despre mine, şi că mă judeci. Te uram ca şi cum tu ai fi fost singurul vinovat. M-am înapoiat atunci la tine, ştiind că ai pe masă un pumnal… Te-am poftit să te aşezi şi am stat aşa în cumpănă preţ de un minut. Dacă te-aş fi ucis, eram, fără îndoială, pierdut: mi-aş fi sfîrşit zilele în temniţă pentru omor, chiar dacă n-aş fi pomenit nimic despre nelegiuirea mea din trecut. Prea puţin îmi păsa însă de asta atunci, nici nu voiam să mă gîndesc la urmări. Te uram şi-mi căşunase cu tot dinadinsul să mă răzbun pe tine pentru toate cîte mi-a fost dat să pătimesc. Dar pînă la urmă Satana a fost biruit în sufletul meu de Stăpînul Ceresc. Totuşi, să ştii că niciodată n-ai fost mai aproape de moarte ca în ziua aceea…“

O săptămînă mai tîrziu şi-a dat obştescul sfîrşit. Tot oraşul a mers după sicriul lui, petrecîndu-l la locul de veci. Protoiereul a rostit o cuvîntare înduioşătoare. Lumea vorbea cu întristare despre boala cumplită care-i curmase atît de timpuriu firul vieţii. Iar după înmormîntare, nu mai avea nimeni ochi să mă vadă, ba mulţi chiar mi-au închis uşa. Totuşi, unii – deocamdată numai cîţiva, mai apoi însă din ce în ce mai mulţi – au început să pună oarecare temei pe mărturisirile sale. Mai venea cîte unul pe la

mine, încercînd a mă iscodi, cuprins de curiozitate şi cu o mulţumire ascunsă: mult se mai bucură muritorii cînd un om drept cade-n păcat! N-a fost chip să scoată însă nimic de la mine; de altfel, după o vreme, am plecat pentru totdeauna din oraş. Cinci luni mai tîrziu, Dumnezeu m-a învrednicit să apuc drumul cel drept şi smerit al schimniciei, binecuvîntînd destinul care m-a luminat şi mi-a călăuzit paşii. Iar pe robul lui Dumnezeu Mihail l-am pomenit pînă în ziua de azi în toate rugăciunile mele.

III

Din vorbele rostite în felurite împrejurări de părintele Zosima şi din învăţăturile sale

d) *Monahul rus şi menirea ce s-ar cădea s-o aibă*

Sfinţiile Voastre, monahi şi învăţători, vă întreb, ce este călugărul? În zilele noastre, oamenii luminaţi rostesc uneori în batjocură numele acesta, iar alteori pare a fi o vorbă de ocară. Şi aşa se întîmplă cu cît trece timpul mai vîrtos. Căci din păcate, vai, sînt destui trîntori, destui oameni stăpîniţi de dorul bucatelor şi de poftele trupului, destule haimanale dezmăţate printre feţele călugăreşti! Oamenii luminaţi şi trăiţi în lume îi arată cu degetul: „Sînteţi nişte trîndavi, nişte mădulare prisoselnice ale obştii, nişte milogi neobrăzaţi, deprinşi a trăi din osteneala altora!“. Şi cu toate acestea cîţi călugări smeriţi şi blajini caută cu însetare singurătatea şi nu au altă rîvnă în sufletul lor decît să se roage fierbinte în tăcere către Dumnezeu! Despre aceştia oamenii luminaţi nu suflă un cuvînt, binevoind a-i trece sub tăcere, dar mult s-ar mai minuna cei cu multă ştiinţă de carte să mă audă mărturisind că poate tocmai în mijlocul acestor blajini şi cucernici, care nu doresc altă nevoinţă în sinea lor decît să se roage în

sihăstrie, stă izbăvirea pămîntului rus în tot cuprinsul lui! Despre aceştia pe drept cuvînt se poate spune că sînt pregătiţi pentru „ziua şi ceasul acela“. Pînă atunci, ei păstrează în sihăstria lor chipul lui Hristos, plin de slavă şi nevătămat, în lumina neprihănită a cerescului adevăr, aşa cum ne-a fost lăsat moştenire de sfinţii părinţi ai Bisericii, de apostoli şi mucenici, iar cînd va fi trebuinţă, ei vor şti să-l pună în faţa adevărului zăticnit al lumii acesteia. Măreaţă idee! Şi steaua aceasta va străluci la răsărit.

Şi acum am să vă împărtăşesc credinţa pe care o am despre menirea călugărului în lume. Să fie, oare, numai o trufaşă amăgire? Uitaţi-vă la mirenii care în deşertăciunea lor ar vrea să se ridice deasupra turmei păstorite de Dumnezeu. Nu vi se pare că ei schimonosesc chipul Domnului şi adevărul Său? Aceia au ştiinţa de partea lor, dar ea se bizuie pe simţuri, iar sufletul – jumătatea mai aleasă a fiinţei omeneşti – este pus la popreală şi năpăstuit cu o aprigă mulţumire, aproape cu ură. În vremea din urmă tot mai mulţi proslăvesc libertatea, dar ce înseamnă, de fapt, această libertate a lor? Robirea şi pieirea lor sufletească. „De ai nevoi, zic ei, îndestulează-le, căci deopotrivă eşti în drepturi cu puternicii lumii şi cu cei mai avuţi bogătaşi. Nu te sfii să ţi le îndestulezi, dimpotrivă, caută să le sporeşti“, iată învăţătura vremurilor de azi. Şi în ochii lor ea înseamnă libertate. Dar unde duce pînă la urmă dreptul acesta de a-ţi spori nevoile? Cei bogaţi ajung nişte însinguraţi şi-şi lasă sufletul să se părăginească, iar cei săraci sînt cuprinşi de zavistie şi ucid, fiindcă li s-a dat dreptul, dar nu li s-a arătat în acelaşi timp mijlocul de a-şi îndestula nevoile. Se vorbeşte că oamenii se unesc tot mai strîns între ei, că între dînşii s-au împletit legături de frăţietate, căci au biruit depărtările, împărtăşindu-şi unii altora gîndurile pe căile văzduhului. Să nu daţi, vai, crezămînt acestei uniri! Înţelegînd prin libertate sporirea şi grabnica îndestulare a nevoilor, ei îşi strică firea, făcînd să se nască în sufletul lor puzderie de pofte zănatice şi fără de rost, însuşindu-şi cele mai deşarte deprinderi şi năravuri. Şi nu mai trăiesc decît pentru a se pizmui, pentru a-şi astîmpăra pîntecul şi a se făli. A petrece în ospeţe, a ieşi în lume, a avea caleşti, ranguri

mari şi robi care să te slujească, toate acestea au ajuns în vremea de azi o nevoie covîrşitoare, mai presus chiar decît viaţa, cinstea şi iubirea de oameni, care cu dragă inimă îi sînt jertfite. Nu-i de mirare că unii îşi pun capăt zilelor pentru acest soi de libertate. La fel se întîmplă şi cu cei care nu sînt bogaţi, care caută deocamdată să-şi înece în beţie neputinţa de a-şi împlini nevoile. N-o să mai treacă mult şi-n loc de vin se vor îmbăta cu sînge, împinşi fiind pe calea aceasta. Şi atunci vă întreb: poate fi liber un astfel de om? Cineva, „un luptător pentru o idee“, mi-a mărturisit cîndva că la închisoare, nemaiavînd nici un fir de tutun, atîta s-a canonit din pricina acestei oprelişti, încît ar fi fost gata să se lepede chiar şi de „ideea“ pe care o slujea în schimbul unei ţigări. Şi totuşi l-am auzit spunînd: „Mă duc să lupt pentru binele omenirii“. Unde să se ducă şi de ce putea fi în stare un om ca acesta? De o vitejie de o clipă doar, pentru că nu văd cum ar fi putut să îndure multă vreme suferinţa. Să ne mai mirăm atunci dacă în loc de a cuceri libertatea, oamenii au căzut în robie? Şi că, în loc de a se osteni pentru iubirea frăţească şi unirea lor, au ajuns, dimpotrivă, să se rupă unii de alţii şi să se înstrăineze, precum spunea odată oaspetele meu de taină şi învăţătorul meu? Tocmai de aceea rîvna de a sluji omenirea, ideea înfrăţirii tuturor şi a desăvîrşirii lor se sting treptat în lume, fiind privite cu un zîmbet zeflemitor. Şi pe drept cuvînt, căci trebuie să ne gîndim: cum se poate dezbăra de năravurile sale şi unde poate să meargă cel care a căzut rob poftelor sale, de vreme ce s-a obişnuit să-şi îndestuleze fără zăbavă atîtea nevoi pe care el însuşi le-a scornit? Ferecat cum este în singurătatea lui, nici nu-i mai pasă de ceilalţi. Aşa că, dacă oamenii au ajuns să agonisească o mulţime de bunuri, în schimb li s-au împuţinat bucuriile.

Cu totul deosebit este drumul duhovniciei. Lumea îşi bate joc cînd aude de ascultare, de post şi de rugăciune, şi totuşi ele sînt cărările care duc spre adevărata libertate: prin ele izgonesc de la mine toate nevoile prisoselnice şi fără de nici un folos, pun zăbală voinţei celei aplecate spre deşertăciune şi trufie şi o biciuiesc prin ascultare, şi aşa, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi dobîndi libertatea

duhului meu şi veselia sufletului! Cine este aşadar mai vrednic să înalţe în lumină o idee măreaţă şi s-o slujească: bogatul zăvorît în singurătatea lui sau omul izbăvit de robia agoniselilor şi a năravurilor ce-l stăpînesc? Sînt unii care-i aduc mustrări monahului pentru că s-a răznit de lume: „Te-ai ferecat între zidurile mănăstirii ca să-ţi mîntuieşti sufletul, lăsînd de izbelişte omenirea, căreia, în numele dragostei frăţeşti, s-ar cuveni să-i fi slujitor“. Veni-va însă ziua cînd vom vedea cine a slujit-o mai cu folos, sădind iubirea frăţească între oameni! Ei sînt cei care s-au ferecat, nu noi, numai că nu-şi dau seama de asta! În trecut, din sînul nostru au ieşit călăuzitori ai poporului; de ce n-ar mai ieşi şi azi? Oamenii aceştia smeriţi şi blînzi, dedaţi cu postul şi cu tăcerea, se vor ridica odată şi odată şi vor porni la luptă pentru ideea cea măreaţă. Izbăvirea Rusiei se află în mîinile poporului său. Iar mănăstirea rusă a stat întotdeauna alături de popor. Şi dacă astăzi poporul rus este singur, şi noi tot aşa sîntem. Norodul împărtăşeşte credinţa noastră, şi un luptător care nu va păstra credinţa în sufletul său nu va izbuti nimic la noi, în Rusia, oricît ar fi el de cinstit în inima lui şi de scăpărător ca minte. Ţineţi minte ce vă spun. Poporul îl va întîmpina pe ateu şi-l va birui, şi atunci se va statornici o Rusie pravoslavnică pe deplin unită. Fiţi aşadar străjile acestui popor şi vegheaţi asupra sufletului său. Creşteţi-l în tăcere. Iată menirea voastră duhovnicească, fiindcă poporul este lăcaşul lui Dumnezeu.

c) *Despre stăpîni şi slugi şi dacă e cu putinţă ca stăpînul şi sluga să fie fraţi întru duh*

O, Doamne, cine-i acela care spune că poporul e fără de prihană? Văpaia ticăloşiei îl încinge ceas cu ceas, numai că scînteia ce-a odrăslit-o a sărit din tagma celor bogaţi, înstrăinarea s-a pripăşit, aşijderea, şi-n mijlocul poporului: din sînul lui ies la iveală chiaburii şi lipitorile satului; neguţătorul este tot mai ahtiat după onoruri, îşi dă ifose de om luminat, deşi abia dacă slomneşte buchile, şi de aceea se îndărătniceşte ca un netrebnic a nesocoti

datinile din bătrîni şi se ruşinează de credinţa strămoşească; i-a căşunat să stea alături de feţele alese, cu toate că nu-i decît un mujic ticăloşit! Poporul e măcinat de patima beţiei şi nu se îndură a lepăda de la sine paharul cu vin. Cînd te gîndeşti cît de hain se poartă cu ai săi, cu nevasta, ba chiar şi cu pruncii! Şi asta numai din pricina băuturii. Am văzut trudind prin fabrici copii de zece ani, plăpînzi, piperniciţi, gîrbovi şi dedaţi la rele. O încăpere în care abia puteai să-ţi tragi suflarea, vuietul maşinilor şi cîtu-i ziulica de mare numai muncă şi iarăşi muncă, vorbe neruşinate şi peste toate beţia. Asta să-i fie oare hărăzit unui suflet de copil? Cînd el tocmai ar trebui să se bucure de lumina soarelui, să se joace cu cei de-o seamă cu el, să vadă la tot pasul numai pilde frumoase, să aibă parte măcar de o fărîmă de dragoste. De aceea vă spun, cucernici monahi, asemenea lucruri nu se cade a mai dăinui pe faţa pămîntului, trebuie curmate în sfîrşit suferinţele bieţilor copilaşi! Ridicaţi-vă deci fără zăbavă şi propovăduiţi aceste învăţături lumii. Şi totuşi, adevăr grăiesc vouă, Dumnezeu va mîntui Rusia, căci, deşi norodul zace afundat în mlaştina păcatelor şi nu are tăria să părăsească stricatele lui năravuri, el ştie că păcatul a fost osîndit de Dumnezeu şi că, săvîrşindu-l, cade-n greşeală; fiindcă norodul crede în Dumnezeu şi în puterea dreptăţii şi e în stare să verse lacrimi de căinţă. În timp ce tărîmurile lumii s-au lepădat de aceste lucruri şi, bizuindu-se mai presus de orice pe ştiinţă, vor să înscăuneze dreptatea pe faţa pămîntului, călăuziţi numai de făclia minţii lor, fără a mai purcede ca altădată în numele lui Hristos, ba mai mult încă, au răspîndit zvonul că nu există nici fărădelege, nici păcat. Şi aşa cum judecă ei lucrurile, au dreptate: de vreme ce-l tăgăduiesc pe Dumnezeu, nu mai poate fi vorba de păcat. În Europa noroadele au început să se ridice cu arma în mînă împotriva celor bogaţi şi pretutindeni căpeteniile lor le îndeamnă la vărsare de sînge, arătîndu-le că mînia ce le umple sufletele e pe deplin întemeiată. Dar „blestemată-i mînia lor, căci crudă este“. Rusia însă mîntuită va fi de Dumnezeu, aşa cum a mai fost şi-n alte vremuri. Mîntuirea ei se află în sînul poporului său, în credinţa şi în smerenia lui. Sfinţiile

Voastre, duhovnici şi dascăli, păstraţi cu grijă credinţa norodului. Căci ce vă spun nu este nălucire: toată viaţa am fost uimit de cîtă cinstită şi aleasă demnitate sălăşluieşte în sînul marelui nostru popor! Am văzut-o eu însumi şi mi se cuvine deci s-o mărturisesc; am văzut-o şi m-am minunat, am desluşit-o prin negura păcatelor în care poporul se zbate, am întrezărit-o sub înfăţişarea lui ticăloasă. Sînt două veacuri de cînd zace încătuşat, dar nici acum nu se îndeamnă să fie slugarnic; portul şi graiul lui au rămas slobode ca şi mai înainte. Nu este nici răzbunător, nici zăcaş. „Tu eşti de neam mare, bogat, deştept şi înzestrat – pare să-ţi spună – să-ţi dea Dumnezeu sănătate. Înţeleg să te respect, dar ştiu în acelaşi timp că şi eu sînt om. Înţeleg să te respect şi nu jinduiesc după bunurile tale. Şi-n felul acesta îmi dovedesc demnitatea mea omenească.“ Chiar dacă nu spune aşa (fiindcă nu ştie încă s-o spună), aşa face de fapt. Am văzut cu ochii mei şi-am avut prilejul să-mi dau seama de asta. Nu ştiu dacă-mi veţi da crezămînt, dar cu cît omul nostru din popor e mai sărac şi mai smerit, cu atît firea lui aleasă iese mai bine în vileag, şi ştiţi de ce? Pentru că aceia groşi la pungă, chiaburii şi ciocoii din sat, sînt stricaţi şi putregăiţi cea mai mare parte pînă-n măduva oaselor. Mare, mare-i greşeala noastră, monahilor, şi mult e vinovată nesăbuinţa şi nepăsarea noastră! Dar Dumnezeu va mîntui făptura Lui, căci Rusia noastră mare este prin smerenia ei. Mi-ar fi drag să văd – şi uneori parcă şi văd ca aievea – ce ne aşteaptă în viitor: veni-va ziua cînd cel mai netrebnic dintre bogătaşi se va ruşina de avuţiile lui faţă de cei lipsiţi de toate bunurile, şi cînd săracul, văzîndu-i ispăşenia, va înţelege şi cu bună inimă îi va făgădui şi-i va plăti cu dezmierdare ruşinea ce-l cinsteşte. Aşa va fi sfîrşitul, credeţi cuvîntul meu, căci într-acolo ni se îndreaptă paşii. Egalitatea stă mai înainte de toate în demnitatea morală a oamenilor, şi lucrul ăsta nu va fi înţeles decît aici, la noi, în ţară. Să se înfrăţească, de abia atunci vor ajunge să trăiască laolaltă în bună frăţietate; dar atîta timp cît nu se vor înfrăţi nu vor şti să-şi împartă bunurile între ei. Să păstrăm deci chipul Domnului nostru Hristos, şi el va străluci ca un nepreţuit diamant asupra lumii întregi… Amin zic vouă!

Sfinţiile Voastre, duhovnici şi învăţători, mi-a fost dat să trăiesc cîndva o împrejurare ce mi-a adus lacrimi în ochi. Pe vremea cînd pribegeam prin ţară, ajungînd în orăşelul K., m-am întîlnit cu Afanas, fosta mea ordonanţă; trecuseră opt ani de cînd mă despărţisem de dînsul. M-a zărit din întîmplare în piaţă şi, recunoscîndu-mă, n-a ştiut cum să vină mai repede la mine. Doamne, ce bucurie pe el! „Cum, dumneavoastră sînteţi, boierule? Văd bine oare, dumneavoastră să fiţi?“ M-a luat la dînsul acasă. Între timp fusese lăsat la vatră, se însurase şi avea doi copii mici. Făcea ceva negoţ, avea împreună cu nevastă-sa o tarabă în piaţă. Locuiau cu toţii într-o bojdeucă sărăcăcioasă, dar curată şi primitoare. M-a poftit să şed, a pus samovarul şi-a trimis îndată după femeia lui, de-ai fi zis că era cine ştie ce zi mare pentru el fiindcă-i intrasem în casă. Mi-a adus copiii să-i văd şi m-a rugat: „Blagosloviţi, Sfinţia Voastră!“. „N-am har să-i blagoslovesc, căci nu sînt decît un călugăr de rînd, i-am zis eu, dar am să mă rog lui Dumnezeu pentru ei; pe tine, Afanasi Pavlovici, şi aşa te pomenesc în toate rugăciunile mele, încă de atunci – ţi-aduci aminte, nu? – căci tot ce-a fost după aceea de la tine mi se trage.“ Şi am căutat să-i lămuresc, aşa cum m-am priceput, cele întîmplate. Şi ce să vedeţi? Bietul om se tot uita la mine şi parcă nu-i venea să-şi creadă ochilor că eram într-adevăr eu, fostul lui ofiţer, stăpînul de odinioară, cel care şedeam acolo în faţa lui, arătînd aşa cum arătam îmbrăcat în straie călugăreşti; în cele din urmă, l-a podidit plînsul. „De ce lăcrimezi, omule, l-am dojenit, să ştii că pururea am să te port în gîndul meu; cuvine-se mai curînd să te bucuri cu mine, fătul meu, căci luminoasă şi fericită e calea pe care am purces.“ Abia dacă scotea cîte un cuvînt, ofta întruna şi clătina din cap, uitîndu-se la mine cu duioşie. „Ce s-a făcut cu averea Domniei Voastre?“, m-a întrebat el. „Am dăruit-o mănăstirii, i-am răspuns, căci acolo trăim cu toţii în obşte.“ Am băut ceaiul şi m-am ridicat ca să-mi iau rămas-bun, şi numai ce-l văd că-mi aduce cincizeci de copeici pentru mănăstire, după care îmi îndeasă grăbit în mînă încă un gologan de cincizeci: „Asta-i pentru Domnia Voastră, prinde bine la drum, în pribegie, boierule“. Am primit obolul, am

făcut o plecăciune în faţa lui şi a femeii sale şi am plecat gîndindumă fericit: „În clipa asta pesemne amîndoi, unul acasă, iar celălalt călător, suspinăm, dînd din cap împăcaţi şi cu inima înveselită şi ne minunăm cum de-a făcut Dumnezeu să ne încrucişăm paşii“. De atunci nu l-am mai văzut niciodată, i-am fost stăpîn, şi el mie slugă, şi iată că ne-am strîns în braţe cu drag, înduioşaţi, şi astfel între noi s-a închegat minunata înfrăţire ce s-ar cădea să-i lege pe toţi oamenii. Am stat şi-am cugetat îndelung asupra acestei împrejurări, şi azi încă mă întreb: Să fie, oare, chiar aşa greu de crezut că această măreaţă şi curată înţelegere între oameni s-ar putea statornici pretutindeni pe meleagurile noastre cînd îi va fi sunat ceasul? Eu cred cu tot dinadinsul că se va statornici şi că se apropie ceasul acela.

Aş mai avea cîte ceva să vă spun în legătură cu slugile. Odinioară, în tinereţe, mă oţăram adesea din pricina lor: ba că „bucătăreasa adusese la masă mîncarea prea fierbinte“, ba că „ordonanţa nu-mi periase cum trebuie hainele“. Cuvintele auzite în copilărie în gura dragului meu frăţior mi-au deschis însă ochii: „Sînt eu vrednic, oare, să mă slujească un om, şi se cuvine, oare, să-i poruncesc numai pentru că omul ăsta-i sărac şi fără carte?“. Încă de pe atunci chibzuiam cu uimire cît de tîrziu ne vin în minte lucrurile cele mai simple şi mai bătătoare la ochi. Slugile au rostul lor în viaţă şi fără ele nu se poate, dar încearcă şi fă în aşa fel ca sluga ta să aibă sufletul mai slobod decît dacă nu ţi-ar fi slujit ţie. De ce n-aş putea, oare, să-mi slujesc la rîndul meu sluga, s-o slujesc astfel încît să-şi dea seama de asta, fără nici o îngîmfare din partea mea şi nici o umbră de bănuială din partea ei? De ce nu m-aş apropia de ea şi de ce n-aş primi-o în sînul familiei, bucurîndu-mă în sinea mea c-am primit-o? E un lucru pe care-l cred cu putinţă chiar şi acum, dar odată şi odată, cînd omul nu va mai umbla după slugi ca în ziua de azi şi nu se va mai îndura să facă din aproapele său o slugă care să-i muncească, ci, dimpotrivă, sufletul lui va rîvni cu ardoare să-şi slujească semenii, după cuvîntul Evangheliei, lucrul acesta va sta la temelia minunatei uniri sortite să-i lege pe oameni în timpul ce va să vină. De ce n-ar putea, oare, omul să-şi

afle mulţumirea numai în fapte de vrednicie, cum ar fi luminarea minţilor şi milostenia faţă de alţii, iar nu în plăcerile josnice pe care şi le împlineşte azi: îndestularea stomacului, desfrîul, trufia şi lauda de sine? Cînd, oare, nu va mai jindui să se ridice deasupra altora şi cînd va înceta să-i pizmuiască? Să fie numai un vis? Ba nu, cred, dimpotrivă, cu tot dinadinsul că aşa o să fie şi mai cred aşijderea că acest ceas se apropie. Rîd unii şi alţii de mine şi mă tot iscodesc, întrebîndu-mă: cînd socotesc, oare, c-o să vină ceasul şi ce mă face să cred c-o să vină cu adevărat? Mă bizui însă că noi, cu ajutorul lui Hristos, vom ajunge să înfăptuim acest mîndru vis. Cîte idei în istoria lumii n-au părut deşarte năluciri, pentru ca, zece ani mai tîrziu, atunci cînd a sosit tainicul lor soroc, să se răspîndească pe tot pămîntul. Adevăr grăiesc vouă, aşa va fi şi la noi: poporul nostru va străluci în faţa lumii întregi şi toţi vor spune atunci: „Iată că piatra pe care ziditorii au dat-o deoparte scris a fost ca să ajungă piatră de temelie“. Iar pe cei care-şi bat joc de visul acesta cuvine-se să-i întrebăm: „Dacă tot ceea ce spuneam noi nu sînt decît vorbe în vînt, spuneţi-ne cînd aveţi de gînd să înălţaţi capiştea voastră şi să statorniciţi dreptatea pe pămînt fără ajutorul lui Hristos, călăuziţi numai de facla minţii voastre?“. Şi dacă ei vor glăsui, zicînd sus şi tare că drumul pe care merg ei este singurul ce duce spre unirea desăvîrşită a oamenilor, asta doar cei mai naivi dintre ei sînt în stare să creadă, atît de naivi, încît stai şi te miri că există. Se poate spune pe bună dreptate că închipuirea lor e mult mai bogată şi că-şi fac mai multe năluciri decît noi. Şi-au pus în gînd să înscăuneze dreptatea în lume; dar, lepădîndu-se de Hristos, vor ajunge pînă la urmă să scalde pămîntul în sînge, căci sîngele cheamă sînge, şi cel care scoate sabia de sabie va pieri. Dacă n-am fi avut făgăduiala lui Hristos în această privinţă, s-ar nimici de bună seamă între ei pînă ce n-ar mai rămîne decît doi oameni pe lume. Dar cine ştie dacă şi aceştia doi, în deşertăciunea lor, vor fi în stare să-şi ţină patimile în frîu şi dacă nu cumva unul din ei n-o să-l răpună pe celălalt, ca, rămînînd apoi stingher, să-şi facă singur seama. Aşa s-ar întîmpla dacă Hristos n-ar fi făgăduit să curme vremea aceea de dragul celor smeriţi şi blajini. După duel – încă

nu lepădasem uniforma pe atunci – am căutat într-o zi să aduc vorba la o sindrofie despre slugi şi-mi amintesc că toată lumea s-a arătat mirată: „Păi, cum adică, m-au întrebat, să pofteşti slugile pe divan şi să le aducem noi ceaiul la nas?“. „De ce nu? le-am răspuns. Măcar din cînd în cînd“. Ceea ce a stîrnit un hohot de rîs. Întrebarea era uşuratică, iar răspunsul meu vag – nu prea lămurit, dar cred că şi aşa cuprindea totuşi un grăunte de adevăr.

f) *Despre rugăciune, dragoste şi despre legăturile cu alte lumi*

Fătul meu, ia seama şi nu uita să te rogi. Fiece rugăciune, dacă este pornită din inimă, mărturiseşte un simţământ nou, iar acel simţământ e la rîndul său izvorul unei idei noi, ce nu ţi-a trecut niciodată prin minte pînă atunci şi care te va îmbărbăta; astfel îţi vei da seama că rugăciunea aduce cu sine un spor de înţelepciune. Nu uita deci să spui în fiecare zi în gînd, ori de cîte ori îţi stă în putinţă: „Miluieşte, Doamne, pe toţi cei care s-au înfăţişat astăzi înaintea Ta“. Căci nu e ceas şi nu e clipă în care mii de oameni să nu părăsească viaţa pămîntească, iar sufletele lor să nu urce la ceruri. Şi cîţi dintre ei nu se despart de lume însinguraţi şi stingheri, cu amară tristeţe şi adîncă mîhnire la gîndul că nu-i nimeni să plîngă după ei, că nimeni, poate, n-are habar de mai trăiesc sau nu! Şi cine ştie dacă tocmai atunci, din celălalt capăt al pămîntului, nu se înalţă spre Domnul ruga ta pentru odihna sufletului lor, deşi nu i-ai cunoscut în viaţă şi nici ei nu te-au cunoscut pe tine. Cît de înduioşat va fi sufletul singuratic ce se înfăţişează cu teamă înaintea Domnului cînd va simţi că în clipa cea înfricoşătoare mai e totuşi cineva care se roagă pentru el, o fiinţă de pe astă lume care-l iubeşte! Şi Dumnezeu va căta cu drag la voi amîndoi, căci dacă tu te-ai îndurat de sufletul acela, cu atît mai vîrtos se va îndura el, în nemărginita Lui milă şi dragoste. Şi-l va ierta poate tocmai datorită rugăciunilor tale.

Fraţilor, nu pregetaţi, cuprinşi de spaimă în faţa ticăloşiei oamenilor; iubiţi-i aşa ticăloşi cum sînt, căci astfel iubirea voastră va fi după chipul şi asemănarea iubirii lui Dumnezeu, ridicîndu-se

pe culmea cea mai înaltă a dragostei pămînteşti. Iubiţi toată plăsmuirea Ziditorului acestei lumi, în întregimea ei, precum şi fiecare grăunte de nisip în parte. Cătaţi cu drag la fiece frunzuliţă, la fiece rază de soare. Iubiţi dobitoacele necuvîntătoare şi firul de iarbă, iubiţi orice lucru neînsufleţit. Iubind, veţi înţelege taina divină ce se ascunde în toate şi, desluşind-o o dată pentru totdeauna, cu fiecare zi ea vi se va arăta tot mai lămurit. Numai aşa veţi putea îmbrăţişa întreaga lume cu o dragoste desăvîrşită, atotcuprinzătoare. Iubiţi dobitoacele: către ele şi-a îndreptat Dumnezeu mai întîi gîndul şi le-a hărăzit o bucurie senină. Nu le-o stricaţi şi nu le chinuiţi, feriţi-vă să le răpiţi bucuria de a trăi, spre a nu sta împotriva celor lăsate de Dumnezeu. Omule, nu te semeţi, socotindu-te mai presus decît dobitocul necuvîntător, căci el fără de prihană este, pe cînd tu, cu toată semeţia ta, pîngăreşti pămîntul oriunde îţi calcă piciorul, şi-n urma ta rămîne o dîră de putregai. Şi, din păcate, vai vouă, aşa se întîmplă aproape cu fiecare dintre noi! Iubiţi mai cu osebire pruncii, căci şi ei sînt fără de prihană, ca îngerii din cer, şi trăiesc pentru a ne umple sufletul de duioşie şi pentru a ne curăţi inimile noastre păcătoase, luminînd asupra noastră ca un semn ceresc. Vai de cel care umileşte un prunc! Eu de la părintele Anfim am învăţat să iubesc copiii; aşa cum îl vedeţi, dragul de el, tăcut şi smerit, odinioară, cu banii adunaţi din cerşit, cumpăra turtă dulce şi bomboane pentru ei, bucurîndu-i deopotrivă pe toţi; nu putea să treacă pe lîngă un copilaş fără să i se moaie inima, aşa-i el făcut.

Ţi se întîmplă uneori să stai în cumpănă, nedumerit, în faţa păcatului omenesc, întrebîndu-te: „Cum să-l iau, cu de-a sila sau cu smerită dragoste?“. Alege totdeauna dragostea cea smerită. Şi dacă te-ai hotărît aşa, o dată pentru totdeauna, nu-ţi va fi greu să cucereşti întreaga lume. Dragostea împletită cu smerenie este o putere înfricoşată, mai vajnică decît oricare alta de pe faţa pămîntului, căci n-are asemănare. Zi de zi, clipă de clipă, să iei aminte la tot ce faci şi să cauţi să fii cumpătat. Mai adineaori, bunăoară, ai trecut furios, cu sufletul învrăjbit şi cu vorbe de ocară în inimă, pe lîngă un copilaş, fără să te sinchiseşti de el, fără să-l fi

văzut măcar, dar chipul tău aprig şi fioros a lăsat poate o urmă în inimioara lui plăpîndă şi, fără să-ţi dai seama, ai aruncat în sufletul lui o sămînţă rea, ce s-ar putea să încolţească. Şi ştii de ce? Pentru că n-ai căutat să-ţi fereşti obrazul de privirea lui şi n-ai ştiut să sădeşti în tine o iubire sîrguincioasă şi grijulie. Fraţilor, iubirea ne învaţă să trăim, dar trebuie să ştii mai întîi cum să dobîndeşti puterea aceasta scump plătită, pe care o cîştigi numai prin străduinţe îndelungate şi după multă zăbavă. Dragostea întîmplătoare, de o clipă, nu preţuieşte nimic, căci de vrei să iubeşti se cade să iubeşti pînă la sfîrşitul zilelor tale. Întîmplător poate iubi oricine, chiar un nelegiuit. Răposatul meu frate cerea iertăciune chiar şt păsărelelor; pare un lucru năstruşnic, şi totuşi cît e de înţelept, căci lumea e ca nemărginirea oceanului, unde totul curge, totul se învălmăşeşte; loveşti într-un loc şi iată că ţi se răspunde tocmai din celălalt capăt al pămîntului. Chiar dacă a cere iertăciune păsărelelor poate părea o sminteală, nu este mai puţin adevărat că şi pasărea cerului, şi copiii, orice vieţuitoare din preajma ta ar trăi mai nestingherită, cît de puţin, dar totuşi mai nestingherită, dacă omul ar fi mai cu frică de Dumnezeu. Adevăr grăiesc vouă, lumea e ca oceanul cel fără margini. Însufleţit de o neţărmurită dragoste, cu inima răpită ca de un farmec, te-ai închina atunci păsărelelor, rugîndu-le să-ţi ierte păcatele. Cuvine-se deci să preţuieşti această răpire chiar dacă oamenii o socotesc nebunie.

Prieteni dragi, rugaţi-vă Domnului să vă blagoslovească dăruindu-vă bucuria. Bucuraţi-vă ca nişte copii, ca păsările văzduhului. Să nu vă înspăimînte ticăloşia oamenilor, nici să vă gîndiţi că v-ar putea zădărnici în ostenelile voastre, zădărnicindu-vă truda. Să nu ziceţi: „Vajnic este păcatul, aprigă ticăloşia şi plină de vîrtoşie răutatea care ne înconjoară cînd noi sîntem singuri şi slabi. Răutatea lumii va ridica stavilă în calea străduinţelor noastre, osteneala şi toată fapta bună nu vor fi de nici un folos“. Nu vă lăsaţi biruiţi de deznădejde, feţii mei! Nu e decît un mijloc ca să scapi de ea: încearcă să-ţi încarci sufletul cu toate păcatele oamenilor, socotindu-te singurul vinovat. Şi pe bună dreptate,

prietene drag, căci, de îndată ce te vei simţi în adîncul inimii răspunzător pentru toţi şi pentru toate, ai să-ţi dai seama că este într-adevăr aşa, că numai tu eşti vinovat de toate şi faţă de toţi. Iar dacă, dimpotrivă, încerci să arunci metehnele tale, trîndăvia şi neputinţa ta în seama celorlalţi, vei sfîrşi prin a cădea în ispita trufiei satanice şi prin a cîrti împotriva lui Dumnezeu. Căci trufia e meşteşug diavolesc şi anevoie ne putem da seama de ea, aici, pe pămînt, de aceea ne putem înşela atît de uşor şi cădea atît de lesne în greşeală, ba, pe deasupra, fiind încredinţaţi c-am făcut cine ştie ce lucru minunat, de ispravă. Multe dintre cele mai năstruşnice simţăminte şi imbolduri ale firii noastre nu le putem pricepe aici, pe pămînt; nu te lăsa uluit de ispită, nici nu-ţi închipui cumva că pe temeiul acesta te-ai putea dezvinovăţi; Judecătorul Ceresc nu-ţi va cere să dai socoteală pentru ceea ce mintea ta nu s-a învrednicit să priceapă, ci pentru ceea ce era pe înţelesul tău. Şi ai să te încredinţezi că aşa este cînd ai să te înfăţişezi la scaunul judecăţii, pentru că atunci ai să le vezi pe toate aşa cum sînt şi n-ai să mai poţi tăgădui nimic. Este adevărat că trăind în veac, orbecăim în întuneric, iar de n-am avea în faţa noastră luminosul chip al lui Hristos, ne-am pierde cu toţii, aşa cum s-a întîmplat cu seminţia dinainte de potop. Multe lucruri sînt ascunse privirii muritorilor, în schimb, sălăşluieşte în noi tainica simţire a legăturii noastre vii cu lumea cealaltă, o lume mai desăvîrşită şi plină de slavă, iar rădăcinile gîndurilor şi simţămintelor noastre nu aici se află, ci pe alt tărîm. De aceea spun înţelepţii că aici, pe pămînt, nu sîntem în stare a pătrunde în miezul lucrurilor. Luînd sămînţă din altă lume, Dumnezeu a semănat-o pe aceste cuprinsuri. Grădina Lui a crescut, tot ce a putut să încolţească a răsărit, dar mlădiţele tinere nu pot creşte decît datorită legăturii lor tainice cu lumea cealaltă, iar dacă simţămîntul acesta slăbeşte sau se stinge cu totul, moare şi ceea ce a răsărit în tine din sămînţă sădită de Dumnezeu. Atunci viaţa nu mai are nici un farmec pentru tine, ba chiar începe să te scîrbească. Asta-i credinţa mea.

g) *Poţi fi, oare, judecătorul semenilor tăi? Despre păstrarea credinţei*

Pururea să-ţi aduci aminte că n-ai căderea să judeci pe altul. Înainte de a judeca un răufăcător, judecătorul însuşi ar trebui să-şi dea seama că păcatele sale sînt cel puţin tot atît de mari ca şi ale celui care-şi aşteaptă osînda, că şi el e vinovat pentru toţi şi pentru toate, poate chiar şi pentru nelegiuirea săvîrşită de omul pe care trebuie să-l judece. Numai cînd va înţelege pe deplin lucrul acesta va putea fi judecător. S-ar părea că bat cîmpii, şi totuşi, e aşa cum vă spun. Dacă inima mea ar fi fără prihană, poate că n-ar mai fi fost nici răufăcătorul care stă în faţa mea. Iar dacă te simţi într-adevăr vinovat de fărădelegea săvîrşită de acela pe care-l judeci în sinea ta, primeşte şi pedeapsa ce i se cuvine, ispăşind-o în locul lui, şi îngăduie-i să plece fără să-l dojeneşti. Chiar dacă legea te sileşte să-l judeci, încearcă să nu faci astfel pe cît îţi stă în putinţă, căci, plecînd de la tine, el însuşi se va osîndi mai straşnic chiar decît l-ai putea tu osîndi. Iar dacă inima lui rămîne împietrită la sărutul tău şi-şi bate joc de tine, nu te lăsa ispitit: înseamnă că încă nu i-a sosit sorocul ca să deschidă ochii, dar o să sosească totuşi cîndva, şi chiar de nu va fi aşa, nu-i nimic – dacă nu el, altul va înţelege în locul lui şi, cuprins de mustrări, se va învinui, osîndindu-se singur, şi astfel dreptatea va fi împlinită. Crede, crede şi nu te îndoi de cuvintele mele, căci şi sfinţii au nădăjduit şi au crezut în adevărul acesta.

Cată şi te nevoieşte, muncind fără preget. Dacă seara, la culcare, îţi vei aduce aminte: „am uitat să fac cutare sau cutare lucru“, scoală din pat şi fă ce aveai de făcut. Dacă în preajma ta oamenii sînt răi şi furioşi şi nu vor să-ţi dea ascultare, cazi la picioarele lor şi cere-le iertare, căci nimeni altul decît tine nu e vinovat dacă nu vor să-şi plece urechea la vorbele tale. Dacă se vor afla inimi încrîncenate care nu vor îngădui învăţătura ta, slujeşte-le în tăcere şi cu smerenie, fără a pierde nădejdea. Dacă toţi se vor îndepărta de tine şi te vor alunga cu silnicie dintre ei şi de va fi să rămîi singur, aşterne-te cu faţa la pămînt şi, sărutîndu-l, stropeşte-l cu lacrimile tale. Pămîntul va rodi chiar dacă, în pustietatea ta,

nimeni n-a fost să vadă, nici nu te-a auzit plîngînd. Neclintit fii în credinţa ta pînă la capăt, crede chiar dacă toţi oamenii de pe pămînt s-ar fi lepădat de credinţă şi numai tu, unul, ai păstrat candela nestinsă, aducînd prinos şi dînd laudă lui Dumnezeu, tu, unul ce-ai umblat pînă la urmă pe cărările Lui. Iar de s-ar întîmpla să fiţi doi, bucură-te, căci voi doi veţi fi împreună o lume întreagă, lumea iubirii celei vii; îmbrăţişaţi-vă cu duioşie şi numele Domnului lăudaţi, căci cuvîntul Său s-a împlinit fie măcar în voi doi.

Iarăşi îţi spun, de s-ar întîmpla să cazi în păcat, şi ticăloşia ta sau răutatea ce ai săvîrşit fără de veste te va întrista de moarte, bucură-te pentru alţii, pentru vrednicia celui drept, bucură-te că, deşi tu ai greşit, el a rămas fără de prihană şi nu şi-a spurcat inima.

Dacă mişelia oamenilor te va umple de mînie şi de cumplită amărăciune, dacă sufletul tău se va îndîrji asupra lor, grijeşte mai cu seamă de leapădă de la tine înverşunarea; du-te şi caută truda cea grea pedepsindu-te, ca şi cum tu singur ai fi vinovat de tot păcatul ce l-au înfăptuit. Primeşte şi îndură suferinţa fără să cîrteşti, şi inima ta se va îmbuna, şi vei înţelege că numai tu porţi cu adevărat păcatul, de vreme ce, ca unul ce-ai rămas neprihănit, aveai îndatorinţa să luminezi calea celor rătăciţi şi n-ai făcut-o. Luminîndu-le drumul, făclia din mîna ta le-ar fi îndreptat paşii, iar făptaşul s-ar fi oprit de la nelegiuirea ce-a săvîrşit-o; chiar dacă făclia ar fi să ardă de prisos şi tu ţi-ai da seama că lumina ei nu-i duce pe calea mîntuirii, rămîi neclintit şi nu te îndoi de puterea luminii cereşti: fii încredinţat că dacă ei nu s-au învrednicit încă să se izbăvească, se vor izbăvi mai tîrziu. Şi dacă nu se vor spăşi ei împărăţiei cereşti, se vor spăşi atunci odraslele lor, căci făclia ta nu se va stinge chiar dacă tu vei închide ochii. Cel fără de prihană moare, dar lumina lui arde mai departe. Iar mîntuirea vine totdeauna după săvîrşirea mîntuitorului. Seminţia omenească alungă de la sine pe proroci şi-i omoară, dar, pe de altă parte, oamenii cinstesc mucenicii, îndrăgindu-i după ce i-au canonit. Tu cată şi te nevoieşte pentru toată lumea, gîndind la timpul ce va să vină. Nu căuta răsplată, căci şi aşa mare este răsplata ce ţi-a fost

hărăzită pe acest pământ, bucuria duhovnicească de care au parte numai cei drepţi. Nu te înfricoşa de cei puternici, nici de cei mari, fii înţelept şi grijeşte de păstrează un chip cuviincios. Nu nesocoti dreapta măsură, nu uita sorocul, ci învaţă să le cunoşti. Cînd rămîi singur, roagă-te lui Dumnezeu. Cu dragă inimă să te aşterni la pământ şi să-l săruţi. Sărută-l şi iubeşte-l cu neţărmurită dragoste şi fără istov, iubeşte pe toţi şi pe toate, şi inima ta să fie răpită în slavă prin rugăciune. Scaldă pământul cu lacrimile bucuriei tale şi scumpe să fie lacrimile acestea pentru tine. Nu te ruşina de răpirea ce te-a cuprins, dimpotrivă, preţuieşte-o ca pe un har ceresc, har fără seamăn, din care numai cei aleşi se împărtăşesc.

h) *Cugetări duhovniceşti despre iad şi despre focul gheenei*

Sfinţiile Voastre, monahi şi învăţători, stau uneori şi mă întreb: „Ce este iadul?“. Şi cuget în sinea mea: „E suferinţa de a nu mai putea să iubeşti“. O singură dată în vecia cea fără de început şi sfîrşit, pe care n-o poţi cuprinde cu gîndul nici în timp, nici în întindere, i-e dat unui suflet, prin întruparea lui pe pământ, putinţa să spună: „Sînt şi iubesc“. O dată, numai o singură dată îi e hărăzită o clipă de iubire sîrguincioasă, vie; de aceea tocmai i-a şi fost sorocit să sălăşluiască pe pământ, pînă va să i se împlinească „ziua şi ceasul“. Şi totuşi sufletul cel fericit a lepădat de la sine neasemuitul dar pe care n-a ştiut a-l preţui cum se cuvine, luîndu-l în rîs, şi nu s-a învrednicit pe nimeni a iubi, ci a rămas nesimţitor. Părăsind lumea aceasta, sufletul ajunge în sînul lui Avraam şi grăieşte cu el ca în parabola lui Lazăr şi a bogătaşului; se bucură de priveliştea raiului şi poate să urce chiar pînă la Dumnezeu, dar tocmai aici începe suferinţa lui cea mare, căci, neiubind pe nimeni, i-a fost dat să se înalţe în slava lui Dumnezeu, şi el, care a nesocotit dragostea, are parte să şadă alături de cei care s-au învrednicit a iubi. Şi cunoscînd acestea toate cu limpezime, sufletul îşi aduce sieşi mustrări: „Azi ştiu tot, cugetă el, şi aş vrea să iubesc, dar iubirea mea nu mai poate fi o faptă scrisă în cartea vieţii şi nici o jertfă nu mai poate fi, căci petrecerea mea printre muritori şi-a

împlinit sorocul, şi Avraam nu va veni să răcorească măcar cu un strop de apă vie (care este răsplata unei vieţi sîrguincioase pe pămînt) văpaia dragostei într-un duh ce mă mistuie, a dragostei pe care am nesocotit-o cît am fost pe pămînt; împlinitu-s-au vremurile şi ceasul meu a trecut! Oricît aş fi de fericit să-mi jertfesc viaţa pentru alţii, acum nu se mai poate, căci viaţa pe care o puteam aduce prinos dragostei s-a istovit şi o adîncă genune o desparte de veşnicia în care acum sălăşluiesc!“. Se vorbeşte despre focul gheenei ca de un lucru real; nu încerc a pătrunde taina aceasta de care mă tem, dar mă gîndesc că dacă ar fi cu adevărat aşa, păcătoşii cu drept cuvînt s-ar bucura, căci suferinţa pe care ar încerca-o cu simţurile i-ar face să uite, fie măcar pentru o clipă, suferinţa morală, care este mult mai înfricoşătoare. Şi de această din urmă suferinţă nu pot fi izbăviţi, căci ea se află chiar înlăuntrul lor, nicidecum în afară. Să zicem că ne-ar sta în putere să-i scăpăm de ea; mă întreb: oare atunci nu s-ar simţi ei şi mai nenorociţi? Chiar dacă drepţii din grădinile raiului i-ar ierta, văzîndu-i cît de cumplit se canonesc, şi, în dragostea lor nemărginită, i-ar chema lîngă ei, suferinţele lor ar spori, căci cu atît mai aprig ar fi mistuiţi de setea dragostei cu care ar rîvni să răsplătească, plini de recunoştinţă, iubirea celor drepţi, sete ce de-a pururi nu şi-o vor putea potoli. Mă gîndesc însă cu sfială că, cine ştie, poate pînă la urmă, dîndu-şi seama de neputinţa lor, vor simţi totuşi o uşurare şi că, primind dragostea celor drepţi fără a fi în stare să răspundă la ea, vor afla în însăşi resemnarea lor putinţa de a închipui cumva icoana iubirii sîrguincioase pe care au nesocotit-o pe pămînt şi de a înfiripa în ei ceva care să-i semene… Îmi pare rău, fraţilor şi prieteni dragi, că nu ştiu să vă împărtăşesc mai lămurit gîndurile mele… Dar vai de cei care şi-au pus singuri capăt zilelor, vai de sinucigaşi! Cred că nu pot fi suflete mai nenorocite decît ale lor. Zice-se că-i păcat să te rogi pentru odihna lor şi Biserica se leapădă de ei, aşa precum ni se arată, dar în adîncul inimii mele cred totuşi c-am putea să ne rugăm şi pentru ei. Iubirea nu poate fi prilej de supărare pentru Hristos. Toată viaţa m-am rugat în taină pentru ei, vă mărturisesc cinstit, cuvioşilor, şi

acum încă nu uit să-i pomenesc în fiecare zi în rugăciunile mele.

O, de bună seamă că în temniţele iadului sînt încuiaţi aşijderea şi cei care s-au lăsat ispitiţi de păcatul trufiei deşarte şi al crînceniei, deşi au cunoscut, fără doar şi poate, şi au avut parte chiar să vadă adevărul cel nebiruit; sînt acele fiinţe de cutremur şi spaimă care s-au legat cu tot sufletul de Satana, însuşindu-şi trufia lui. Cu bună ştiinţă au ales aceştia temniţele iadului, şi chinul lor nu va avea în vecii vecilor sfîrşit, căci se cheamă că sînt cu a lor voinţă pătimitori. Blestemîndu-l pe Dumnezeu şi viaţa ce le-a fost dată, ei s-au blestemat singuri. Şi precum flămîndul în pustiu îşi minte foamea, sugîndu-şi propriul sînge, la fel şi ei se hrănesc cu trufia lor înverşunată. De săturat nu se vor sătura însă niciodată, pentru că nu se înduplecă să primească iertarea şi-l blestemă pe Dumnezeu, care-i cheamă la el. Ochii lor nu-l pot privi decît cu ură şi ar dori ca Dumnezeu cel viu să piară, nimicindu-se pe Sine şi toată zidirea izvodită de El. Aceştia în veci vor arde în vîltoarea mîniei lor, rîvnind cu nesaţ moartea şi nefiinţa. Dar pururi moartea se va depărta de ei...

Aici se încheie manuscrisul lui Alexei Fiodorovici Karamazov. Precum v-am mai spus, e vorba doar despre nişte însemnări fragmentare, sporadice. Bunăoară, informaţiile biografice pe care le cuprind nu se referă decît la tinereţile stareţului. Iar învăţăturile şi cugetările lui au fost înmănuncheate laolaltă, deşi n-au fost împărtăşite ascultătorilor cu prilejul ultimei întrevederi, ci în diferite împrejurări şi la date deosebite. Nu putem şti care anume sînt cuvintele rostite de dînsul înainte de moarte, deoarece nicăieri lucrul acesta nu e menţionat cu precizie, iar dacă am sta să socotim în ce măsură au intrat în alcătuirea acestui manuscris poveţele lui din trecut, am constata că, de fapt, Alexei Fiodorovici a căutat să redea numai caracterul ultimei convorbiri şi spiritul în care s-a desfăşurat. Bătrînul s-a sfîrşit fără veste. Oaspeţii săi din ultima seară ştiau că nu mai avea mult de trăit, dar nu se aşteptau, oricum, să se stingă chiar atît de repede, dimpotrivă, după cum am arătat mai înainte, văzîndu-l atît de vioi şi sîrguincios la vorbă, prietenii erau convinşi că starea sănătăţii sale se îmbunătăţise

simţitor, deşi poate numai în chip trecător. Cu cinci minute înainte de moarte, după cum povesteau mai apoi, nimeni dintre ei nu s-ar fi gîndit c-o să se prăpădească. Bătrînul a simţit deodată un junghi în piept, s-a făcut alb ca varul şi şi-a apăsat cu putere mîinile pe inimă. Într-o clipă au sărit cu toţii în picioare şi s-au repezit să-l ajute; aşa suferind cum era, stareţul le-a zîmbit şi, lăsîndu-se să alunece încet din jilţ pe podea, cu faţa la pămînt şi braţele desfăcute, luminat de o fericire extatică, a sărutat pămîntul, precum el însuşi îi învăţase mai înainte, apoi, şoptind o rugăciune, şi-a dat sufletul în tihnă şi bucurie. Ştirea morţii lui s-a răspîndit ca fulgerul prin schit, ca să ajungă îndată şi la mănăstire. Prietenii răposatului întru Domnul şi cei care îndeplineau îndeobşte în sînul cinului mănăstiresc acest ceremonial s-au îngrijit de dichiseala rămăşiţelor pămînteşti după datina strămoşească, în timp ce fraţii călugări intrau rînd pe rînd în biserică. După cum s-a aflat mai tîrziu, înainte de a se fi luminat de ziuă, vestea se răspîndise în tîrg. Dimineaţa evenimentul era comentat în tot oraşul şi o droaie de oameni luaseră deja drumul spre mănăstire. Vom avea prilejul să vorbim despre toate acestea în cartea următoare, aşa că, anticipînd asupra desfăşurării întîmplărilor, ne vom mulţumi deocamdată să spunem că înainte chiar de asfinţitul soarelui s-a petrecut un lucru atît de neaşteptat şi, judecînd după vîlva pe care a stîrnit-o în rîndurile monahilor, ca şi în oraş, atît de curios, şi-n acelaşi timp atît de alarmant, de inexplicabil, încît pînă în ziua de azi, deşi au trecut atîţia ani de atunci, amintirea acelei zile pline de frămîntare a rămas încă proaspătă…

1. Fragmentul este reprodus din memorie după *Cartea lui Iov*.

Partea a treia

CARTEA A ŞAPTEA

Alioşa

I

Duhul putreziciunii

Trupul părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, fu, aşa cum am spus, pregătit pentru îngropăciune după rînduiala mănăstirească. Precum se ştie, nici schimnicii, nici călugării nu sînt spălaţi după moarte. „Cînd un monah se săvîrşeşte întru Domnul – stă scris în evhologhion – călugărul care e rînduit pentru a-i şterge trupul cu un burete muiat în apă încropită face mai întîi cu buretele semnul crucii pe fruntea celui răposat, pe pieptul, pe mîinile, picioarele şi pe genunchii lui, atîta tot.“ Datina aceasta o împlini părintele Paisie cu mîna lui. Şi după ce şterse trupul cu apă încropită, îl îmbrăcă în straie călugăreşti şi-l înfăşură în rasa călugărească; drept care – iarăşi după cum spune tipicul – despică puţin rasa, ca trupul să poată fi învăscut în cruce. Pe cap îi puse apoi camilafca împodobită cu o cruce în opt colţuri, lăsîndu-i aripile desfăcute, iar faţa i-o acoperi cu un voal negru. În sfîrşit, îi împreună mîinile peste icoana Mîntuitorului. Dimineaţa, astfel dichisit, bătrînul fu aşezat în sicriu (pe care din vreme şi-l pregătise), urmînd să rămînă toată ziua în chilie (adică în odaia cea mare, unde îşi primea de obicei oaspeţii, călugări sau mireni). Deoarece răposatul era ieromonah, rînduiala cerea ca la căpătîiul lui să citească pe rînd ieromonahii şi ierodiaconii de la mănăstire,

şi nu psaltirea, ci stîlpii. Priveghiul fu început îndată după molitvă de părintele Iosif; părintele Paisie, care îşi mărturisise dorinţa de a citi la căpătîiul mortului toată ziua şi peste noapte, era prins deocamdată cu tot felul de treburi şi în acelaşi timp îngrijorat ca şi părintele stareţ. Cu cît trecea timpul, printre călugării de la schit şi în mulţimea mirenilor, care soseau mereu, cu grămada, dinspre arhondaricul mănăstirii şi de la oraş, se manifesta din ce în ce mai vădit o stare de spirit cît se poate de curioasă, o agitaţie neobişnuită, aş zice chiar „necuviincioasă“, o aşteptare înfrigurată. Stareţul schitului şi părintele Paisie se străduiau pe cît le stătea în putinţă să potolească lumea, care, cu toată osteneala lor, se frămînta parcă şi mai avan. Abia se luminase de ziuă, şi dinspre oraş – ca şi cum abia ar fi aşteptat să închidă ochii preacuviosul – începuseră să curgă credincioşii veniţi cu fel de fel de bolnavi, mai cu seamă copii, pasămite în nădejdea că trupul neînsufleţit va dobîndi fără zăbavă harul de a tămădui beteşugurile, har ce, după credinţa lor, avea să iasă îndată la iveală. Abia atunci ne-am putut da seama cît de adînc se înrădăcinase în mulţime convingerea că răposatul stareţ era încă din timpul vieţii, pe drept cuvînt şi fără tăgadă, un sfînt dintre cei mai luminaţi. Şi nu s-ar fi putut spune că printre cei care se îmbulzeau în incinta mănăstirii erau numai oameni din popor. În ochii părintelui Paisie aceasta nemăsurată speranţă, mărturisită de drept-credincioşi cu atîta grabă şi atît de făţiş, nu era decît o diavolească ispită; el bănuise de mult că aşa o să se întîmple, însă în nici un caz nu s-ar fi aşteptat ca lucrurile să ia o asemenea amploare. Dînd cu ochii de unul sau altul dintre călugării mai liniştiţi, cuviosul căuta să-l lumineze: „Nu şade bine, fiule, unui monah ca să se pripească nădăjduind fără de socoteală într-o arătare peste fire, aşa ceva nu poate fi iertat decît unui mirean“. Cucernicii însă îl ascultau şi nu prea, ceea ce sporea îngrijorarea părintelui Paisie, cu toate că el însuşi (dacă ar fi să ne amintim cum s-au desfăşurat lucrurile), deşi indignat de înfrigurarea mulţimii, osîndind-o ca pe o necumpătată deşertăciune, în adîncul sufletului său nutrea într-ascuns aceleaşi speranţe şi era tot atît de nerăbdător, ceea ce nu putea să nu

recunoască. Simţea mai ales o strîngere de inimă cînd îi ieşeau în cale anumite chipuri care, ca urmare a unei tainice presimţiri, îi trezeau supărătoare bănuieli. Aşa, bunăoară, în mulţimea care se îmbulzea în chilie observă cu o înfiorare de scîrbă (fapt pentru care îşi aduse singur mustrări) pe Rakitin şi pe călugărul din îndepărtatul schit Obdorsk, care tot nu se îndurase să părăsească mănăstirea. Nu ştia nici el de ce, dar prezenţa lor îi bătu numaidecît la ochi, cu toate că şi alţii ar fi putut tot atît de bine să-l pună pe gînduri. Călugărul din Obdorsk mai ales nu-şi găsea locul o clipă; ori încotro te-ai fi dus, dădeai peste el: ba descosîndu-i în fel şi chip pe unii, ba trăgînd cu urechea la vorbele schimbate de alţii, ba şuşotind misterios cu cîte cineva. Îi citeai pe faţă nerăbdarea, părea chiar supărat că speranţele lui întîrziau să se adeverească. Cît despre Rakitin, sosise dis-de-dimineaţă la mănăstire, trimis anume acolo de doamna Hohlakova. Femeie de treabă altminteri, dar slabă de înger, doamna Hohlakova, neavînd îngăduinţa să pătrundă în schit, stătea ca pe ghimpi, mistuită de o curiozitate atît de aprigă, încît nu ştiuse cum să facă să-l expedieze mai curînd la faţa locului pe Rakitin, dîndu-i în grijă să nu scape nimic din vedere şi să-i raporteze în scris, cam din jumătate în jumătate de oră, tot ce se va întîmpla. Avea o părere foarte bună despre Rakitin, care în ochii săi era cel mai credincios şi mai cucernic dintre tinerii care se aflau în jurul ei – atît de bine se pricepea individul acesta să intre pe sub pielea unuia sau altuia, luînd înfăţişarea pe care acela ar fi dorit s-o aibă, bineînţeles atunci cînd era convins c-o să tragă vreun folos.

Era o zi senină, scăldată în soare; credincioşii se preumblau grupuri-grupuri printre mormintele care se înşirau unul lîngă altul în preajma bisericii sau stăteau risipite ici şi colo prin curtea mănăstirii. Dînd ocol schitului, părintele Paisie îşi aduse aminte deodată că nu-l mai văzuse pe Alioşa din timpul nopţii. Tocmai în momentul cînd se gîndea la el, îl zări într-un colţ mai ferit, lîngă uluci, stînd pe mormîntul unui călugăr de mult răposat, vestit prin sfinţenia vieţii sale. Tînărul şedea întors cu spatele spre schit şi cu faţa către uluci, ca şi cum s-ar fi ascuns după cruce. Apropiindu-se

de el, monahul băgă de seamă că Alioşa îşi ţinea faţa îngropată în palme şi plîngea amarnic, zguduit de suspine înăbuşite. Rămase deci cîteva clipe locului, uitîndu-se la el în tăcere.

— Linişteşte-te, fiule, linişteşte-te, dragă prietene, rosti el în cele din urmă, cu un tremur în glas. Ce faci? Se cade să plîngi cînd ar trebui să te bucuri? Oare nu ştii tu că aceasta este cea mai slăvită zi a lui? Gîndeşte-te numai unde se află acum, în clipa asta?

Alioşa îşi descoperi obrazul umflat de plîns, ca al unui copil mic, şi-i aruncă o privire, apoi, fără să scoată o vorbă, se întoarse şi-şi îngropă iarăşi faţa în palme.

— Poate că ai dreptate, adăugă îngîndurat părintele Paisie. Plîngi, fiule. Lacrimile astea Mîntuitorul ţi le-a trimis. Şi se depărtă cugetînd cu duioşie: „Lacrimile tale întristate îţi vor aduce pacea sufletească şi-ţi vor însenina inima ta cea bună“. Se grăbise de altfel să plece de acolo, de teamă să nu-l podidească şi pe el plînsul în faţa suspinelor lui Alioşa. Timpul trecea şi molitvele se ţineau lanţ. Părintele Paisie se duse de luă locul părintelui Iosif la căpătîiul mortului, pentru a citi mai departe din Evanghelie. După amiază însă, cu puţin înainte de ora trei, se petrecu acel lucru ciudat despre care am pomenit la sfîrşitul precedentei cărţi, un lucru la care în nici un caz nu ne-am fi aşteptat şi care contrazicea atît de categoric toate speranţele făurite între timp, încît, precum am mai spus, pînă în ziua de azi atît la noi în oraş, cît şi în împrejurimi acest eveniment derizoriu este comentat cu aceeaşi însufleţire şi cu o risipă de amănunte. În ceea ce mă priveşte, vă mărturisesc că mă simt îngreţoşat de cîte ori trebuie să vorbesc despre această întîmplare cu totul nesemnificativă şi care în ochii mei nu este decît un prilej de ispită – în fond, e un lucru foarte firesc şi fără nici un fel de importanţă – şi vă rog să mă credeţi că aş fi căutat s-o trec sub tăcere în cele ce urmează dacă n-ar fi avut o influenţă hotărîtoare şi foarte precisă asupra lui Alioşa, eroul principal – de-abia din acest punct – al povestirii mele, provocîndu-i o adevărată criză de conştiinţă şi aducînd o transformare radicală în sufletul lui, o criză care i-a zguduit, ce-i drept, cugetul, dar în acelaşi timp i-a oţelit caracterul, dîndu-i un ţel precis în

viaţă.

Dar să ne întoarcem la istorisirea noastră. În zorii zilei, înainte chiar de a se fi luminat afară, cum am spus, rămăşiţele pămînteşti ale stareţului fuseseră aşezate în sicriu şi depuse în prima încăpere, unde îşi primea el de obicei oaspeţii; în momentul acela cineva întrebase dacă trebuia sau nu să se deschidă ferestrele. Pusă în treacăt şi mai mult într-o doară, întrebarea trecuse aproape neobservată, fără să primească vreun răspuns. Probabil că unii dintre cei de faţă se vor fi gîndit cum de putea fi cineva atît de absurd (dacă nu chiar ridicol), încît să-i treacă prin minte că ar fi fost posibil ca trupul părintelui Zosima să se descompună, împuţind odaia! Merita într-adevăr să-i plîngi de milă că era atît de nerod şi lipsit de credinţă cînd atîta mulţime de oameni aştepta să se întîmple tocmai pe dos. Îndată după amiază, se petrecu însă un lucru pe care, la început, cei care se foiau pe uşa chiliei îl observară pe tăcute, cu vădită teamă de a-şi mărturisi cu glas tare bănuiala ce abia se înfiripase în cugetul lor. Către orele trei după-amiaza lucrul acesta deveni atît de evident, încît nu mai putea să încapă nici o îndoială, astfel că într-o clipă ştirea trecu din gură în gură printre credincioşii care împînzeau schitul, iar de acolo se răspîndi în mănăstire, spre consternarea tuturor, ca pînă la sfîrşit, în foarte scurt timp, să ajungă în oraş, făcînd mare vîlvă nu numai în rîndurile drept credincioşilor, dar şi printre necredincioşi. Aceştia din urmă nu-şi ascundeau satisfacţia, dar mai încîntaţi decît ei se arătau unii drept-credincioşi, adeverind cuvintele rostite cîndva de răposatul stareţ: „Mult se mai bucură muritorii de ruşinea omului drept ce-a căzut în păcat!“ Încetul cu încetul, dar tot mai insinuant cu cît trecea timpul, un miros greu, ca de stîrv, începu să se răspândească din sicriu. Şi mirosul acesta se accentua din ce în ce mai mult, pentru ca pe la ora trei să strice tot aerul din încăpere. De ani şi ani, chiar de cînd luase fiinţă mănăstirea, nu se pomenise să se fi iscat vreodată asemenea zarvă – în alte împrejurări nici nu i-ar fi putut trece prin minte cuiva că ar fi fost posibil să se petreacă una ca asta – cum se stîrni de astă dată în chip atît de năprasnic în rîndurile călugărilor, făcîndu-i pe cei mai

mulţi dintre ei să cadă în ispită. Amintindu-şi mai apoi, după ani şi ani, de atîtea şi atîtea întîmplări din ziua aceea, unii călugări mai cu scaun la cap încă se mai minunau în sinea lor, gîndindu-se cu groază cît de departe ajunseseră atunci lucrurile. Atîţia alţii dintre ei, doar oameni cucernici şi cu frica lui Dumnezeu, monahi smeriţi în sufletul lor, care duseseră o viaţă sfîntă şi fără prihană, răposaseră întru Domnul, şi trupurile lor neînsufleţite răspîndiseră tot aşa, de la o vreme, un miros greu, ca orice mort ce începe să se strice. Şi totuşi nimeni nu se tulburase din pricina asta, nici nu se lăsase dus în ispită. Bineînţeles, şi la noi la schit fuseseră unii călugări a căror amintire se păstrase încă vie în mănăstire după ani şi ani, dat fiind că rămăşiţele lor pămînteşti, după cîte se spunea, rămăseseră nevătămate, fără a putrezi. Faptul acesta îi zguduise pe fraţii lor, ca o nepătrunsă taină şi o minune în faţa căreia trebuie să te închini; mai mult chiar, monahii îl priveau ca pe o făgăduinţă: atunci cînd prin vrerea lui Dumnezeu le va sosi ceasul, mormintele lor ar putea fi aşijderea încununate cu slavă.

Aşa, bunăoară, era deseori pomenit bătrînul monah Iov, care închisese ochii la vîrsta de o sută cinci ani, după ce trăise ca un schimnic adevărat, vestit prin faptul că toată viaţa postise, păzind în acelaşi timp cu străşnicie legămîntul tăcerii. Pustnicul se prăpădise demult, în primul deceniu al secolului al optsprezecelea, şi mormîntul său era arătat cu multă veneraţie credincioşilor care intrau pentru întîia oară în mănăstire, pomenindu-li-se în cuvinte învăluite despre marile speranţe legate de el. Acolo îl găsise părintele Paisie în dimineaţa aceea pe Alioşa. În afară de bătrînul călugăr răposat de un car de vreme, se mai vorbea despre încă un ieromonah, acesta mort mai din proaspăt, ca să zicem aşa, stareţul Varsonofie, al cărui urmaş întru har fusese părintele Zosima şi pe care, cît trăise, toată lumea care venea pe la mănăstire îl socotea sărac cu duhul. Se zice că amîndoi zăceau în raclele lor la fel de întregi precum fuseseră în viaţă Şi că atunci cînd îi îngropaseră nimic nu arăta că trupurile lor începuseră să se descompună, iar chipurile lor, după moarte, parcă se luminaseră. Ba erau unii care se jurau că aerul din preajmă era îmbălsămat. Dar oricît de

puternice ar fi fost aceste amintiri, ele nu izbuteau să explice îndeajuns toată agitaţia aceea deşănţată şi stupidă, plină de ostilitate pe care o prilejuise sicriul stareţului Zosima. În ceea ce mă priveşte, cred că a fost vorba de o serie întreagă de cauze diferite care au coincis, determinînd într-un fel ori altul acest incident atît de supărător. În primul rînd, trebuie să ţinem seama de aversiunea profundă de care era înconjurată stăreţia, privită ca o inovaţie primejdioasă, aversiune nemărturisită ce stăruia în mănăstire, mocnind în sufletele multora dintre călugări. Apoi cu siguranţă că un rol cât se poate de important îl juca invidia celor din preajmă. Răposatul fusese socotit sfînt încă din timpul vieţii, încît aproape că nu era îngăduit să te îndoieşti de harul lui. Şi nu atît prin minunile pe care le-ar fi săvîrşit îşi cîştigase atîtea simpatii, cît mai ales prin puterea iubirii sale, datorită căreia un mare număr de credincioşi, din toată inima devotaţi, făcuseră zid în jurul lui. Totuşi – sau, mai bine zis, tocmai de aceea – stareţul stîrnise invidia multora, o invidie care, cu timpul, se preschimbase într-o ură înverşunată, mărturisită pe faţă sau tăinuită cu grijă, şi avea destui duşmani nu numai în mănăstire, dar şi printre mireni. Aşa că, deşi nu făcuse niciodată nimănui vreun rău cît de mic, se găsea cîte cineva care să se întrebe: „De ce, oare, l-o fi crezînd lumea sfînt?“ Era de ajuns deci să se întrebe aşa tot mereu ba unul, ba altul, ca pînă la urmă să dospească în jurul lui un noian de ură neîmpăcată. Iată de ce, după cum spuneam, simţind mirosul greu pe care rămăşiţele lui pămînteşti începuseră să-l răspîndească, şi încă atît de repede – căci nu trecuse nici o zi de cînd îşi dăduse sufletul – mulţi nu-şi mai încăpeau în piele de bucurie; în timp ce aceia care-i rămăseseră credincioşi şi-l veneraseră toată viaţa se simţiră cît se poate de ofensaţi în faţa acestui incident, ca şi cînd ar fi fost vorba de o insultă personală. Şi acum să arătăm mai pe îndelete cum s-au petrecut lucrurile.

Din momentul în care s-a văzut de-a dreptul că trupul stareţului intrase în descompunere, era destul să priveşti mutra călugărilor care pătrundeau în chilie ca să-ţi dai seama pentru ce veniseră. Dacă intra cineva înăuntru, n-avea răbdare să stea mai mult de

două-trei clipe şi făcea numaidecît calea întoarsă, ca să confirme zvonul celor care aşteptau afară. Unii clătinau trist din cap, alţii nici măcar nu căutau să-şi ascundă bucuria care le scăpăra în privirile lor duşmănoase. Nimeni însă nu-i ţinea de rău, nimeni nu încerca să ia apărarea răposatului, lucru cu atît mai curios cu cît adepţii acestuia erau în număr precumpănitor în mănăstire. Se vede că însăşi pronia cerească îngăduise de astă dată celor puţini să dobîndească o vremelnică biruinţă asupra celor mulţi. În curînd, începură să apară tot aşa, ca să iscodească, şi vizitatorii mireni, în majoritate dintre cei culţi. Oamenii simpli rar dacă se încumetau să intre în incinta mănăstirii, deşi la poarta schitului aştepta o gloată întreagă. După trei ore, şuvoiul curioşilor spori în mod simţitor, pe măsură ce se răspîndea printre mireni ştirea senzaţională. Unii, care poate că nici nu se gîndeau să vină în ziua aceea sau care nici nu şi-ar fi dorit aşa ceva, făcuseră special drumul pînă acolo, şi printre ei se aflau destule persoane simandicoase din societatea oraşului. Totuşi, lumea se purta cuviincios încă, şi părintele Paisie, cu aerul lui auster, citea mai departe, cu glas tare şi răspicat, stîlpii, ca şi cum n-ar fi observat nimic, deşi simţise de mult că se întîmplă ceva neobişnuit. Curînd însă i-au ajuns şi lui la ureche unele cuvinte rostite la început în şoaptă, apoi cu mai mult curaj şi mai desluşit. „Se vede că judecata lui Dumnezeu nu se potriveşte cu cea omenească“, auzi spunîndu-se la un moment dat părintele Paisie. Constatarea fusese făcută de un mirean, un funcţionar de la oraş, un bărbat între două vîrste, pe care toată lumea îl ştia drept om bisericos; exprimîndu-şi gîndul, funcţionarul se mulţumise însă doar să repete în gura mare ceea ce îşi şuşoteau la ureche unii monahi. De mult cuvintele acestea amare se desprinseseră de pe buzele lor; şi, ceea ce era şi mai dureros, rostindu-le, pe chipul lor se citea tot mai lămurit o satisfacţie răutăcioasă. Nu trecu mult şi lumea începu să-şi piardă buna-cuviinţă, ba chiar s-ar fi zis că se simţea îndreptăţită să-şi schimbe purtarea. „Cum e cu putinţă una ca asta?“ se minunau unii monahi cu o ipocrită consternare. „Firav cum era şi uscăţiv, o mînă de om, numai piele şi oase, cum se poate să miroasă aşa?“ „E

semn de la Dumnezeu“, se grăbeau să adauge alţii, şi părerea acestora găsi aprobare, fiind acceptată numaidecît fără discuţie. „Căci, spuneau ei, deşi e foarte firesc ca trupul omenesc să răspîndească la un moment dat un miros greu după moarte – aşa cum se întîmplă cu toţi păcătoşii trecuţi la odihna de veci – niciodată leşul unui om nu se împute atît de curînd, ci mult mai încolo, după douăzeci şi patru de ore cel puţin, pe cînd în cazul de faţă mortul „se pripise peste fire“, şi aici cu siguranţă nu poate fi decît mîna lui Dumnezeu, care-şi arătase astfel vrerea.

Dumnezeu voise anume să trimită un semn neîndoielnic muritorilor. Judecata lor te punea pe gînduri şi nimeni n-avea nimic de zis. Bibliotecarul mănăstirii, blajinul părinte ieromonah Iosif, la care răposatul ţinea foarte mult, încercă să se împotrivească gurilor rele, argumentîndu-le că „nu toată lumea e de aceeaşi părere“ şi că nici o dogmă a Bisericii Ortodoxe nu pretinde ca rămăşiţele pămînteşti ale preacucernicilor să nu putrezească. „Aceasta, zicea el, nu este decît o închipuire deşartă, căci în multe ţări pravoslavnice, bunăoară pe Muntele Athos, nimeni nu se sinchiseşte cîtuşi de puţin cînd mortul începe să miroasă. Faptul că trupul celui adormit întru Domnul n-a fost atins de putreziciune nu poate fi o dovadă chiar atît de sigură că sufletul lui s-a mîntuit şi s-a ridicat în slavă printre drepţi; asta se poate şti numai după felul cum arată oasele atunci cînd peste ani de zile vor fi dezgropate, după ce, fireşte, carnea se va fi prefăcut în ţărînă. Dacă oasele aflate în mormînt sînt galbene precum ceara, e semn că Dumnezeu l-a proslăvit pe adormitul de veci, socotindu-l printre drepţi, iar dacă nu sînt galbene, ci negre, înseamnă că Ziditorul nu l-a învrednicit cu această slavă, aşa-i datina pe Muntele Athos, loc sfînt, unde credinţa pravoslavnică s-a păstrat neştirbită, luminînd prin curăţia ei fără prihană“, a rostit în încheiere părintele, Iosif. Din păcate, cuvintele smeritului monah nu reuşiră să înduplece pe nimeni, fiind, dimpotrivă, luate în răspăr. „Palavre cărturăreşti! Ce vă uitaţi în gura lui, e din aceia cu idei noi“, se împotriveau unii călugări. „Noi ne ţinem de credinţa veche, ce-ar fi să ne luăm după toate scornelile astea noi cîte au ieşit acum pe lume?“ adăugau

alţii. „Ce, parcă noi n-avem atîţia sfinţi?! De cînd tot stau acolo sub papucul turcesc, se vede c-au uitat ce spune pravila noastră. Au smintit legile pravoslavnice, nici clopote la biserică nu mai au!“ le ţineau isonul cei mai sarcastici. Părintele Iosif se depărtă mîhnit pînă în adîncul sufletului, cu atît mai mult cu cît nici el n-ar fi pus prea mare temei pe cuvintele sale. Era în mare cumpănă, căci îşi dădea seama că se punea la cale ceva foarte urît, că răzvrătirea, ce mocnise pînă atunci în mănăstire, scotea acum capul. Treptat-treptat, urmîndu-i pilda, tăcură şi alte glasuri cumpătate. Nu ştiu cum de se brodise, dar toţi cei care-l înconjuraseră cu dragoste pe părintele Zosima – şi care primiseră cu dragă inimă şi cu smerenie autoritatea stăreţiei – se pierduseră deodată cu firea, fără să ştie nici ei cum, aşa încît, de se întîmpla să-şi încrucişeze paşii, abia mai cutezau să se uite cu sfială unul la altul. Adversarii acestei aşa-zise inovaţii, în schimb, înălţau cu trufie fruntea. „Răposatul stareţ Varsonofie nu numai că nu mirosea a hoit, dar îmbălsămase aerul cu mireasmă de flori, aminteau ei cu o mulţumire răutăcioasă; iar Cel-de-Sus l-a învrednicit cu atîta slavă nu pentru stăreţia lui, ci pentru că a trăit toată viaţa ca un sfînt.“ Cu timpul, se auziră şi alte cuvinte de hulă şi nimeni nu se mai sfia să-i scoată fel de fel de ponoase stareţului adormit întru Domnul. „Învăţătura lui era eretică; viaţa, zicea el, bunăoară, e o bucurie fără seamăn, nu o vale a plîngerii şi a umilinţei“, îl judecau unii mai mărginiţi. „Se dăduse după moda nouă, nu voia să creadă că focul gheenei e foc adevărat“, întăreau alţii, şi mai reduşi la minte. „Nu ţinea post, îi plăceau cofeturile, la ceai nu-i lipsea niciodată dulceaţa de vişine, cu care-l îndopa tot cuconetul de la oraş. Se cade, oare, ca un schimnic să se desfete cu ceai?“ îl acuzau invidioşii. „I se urcase la cap, îşi aminteau neînduplecaţi cei aprigi din fire; pasămite, se credea sfînt, toată lumea îi cădea la picioare, şi el socotea că aşa se şi cuvenea.“ „Prea lua în deşert taina spovedaniei“, şuşoteau duşmanii neîmpăcaţi ai stăreţiei. Şi erau printre ei oameni bătrîni, neclintiţi în credinţa lor, care păzeau cu cea mai mare străşnicie postul şi legămîntul tăcerii; niciodată pînă atunci, cît trăise stareţul, nu li se auzise glasul, şi acum iată că prinseseră grai, din

păcate, căci vorbele lor lăsau urme adînci în cugetul călugărilor mai tineri, care încă nu ştiau prea bine ce să creadă. Bunăoară, oaspetele din Obdorsk, călugărul cel tinerel de la Sfîntul Silvestru, era numai urechi, mereu ofta din adînc şi tot dădea din cap. „Avea pesemne dreptate ieri părintele Ferapont“, chibzuia în sinea lui. Şi chiar în momentul acela se arătă la lumina zilei şi părintele Ferapont; ieşise din bîrlogul lui parcă anume pentru a tulbura şi mai mult sufletele.

Aşa cum spuneam mai înainte, bătrînul schimnic aproape că nu ieşea defel din chilioara lui din prisacă; rareori dacă se ducea şi la biserică. Era o încălcare a tipicului de care toţi ceilalţi erau obligaţi să se ţină; lui însă i se ierta, căci îl socoteau cam într-o ureche. Dar, ca să spunem adevărul adevărat, cîrmuitorii mănăstirii se vedeau oarecum siliţi să-i treacă cu vederea unele ciudăţenii. Le-ar fi venit şi greu, de altfel, să supună cu de-a sila canoanelor călugăreşti pe un schimnic preacuvios, care făcuse legămîntul postului şi tăcerii, şi care se ruga zi şi noapte (uneori chiar i se întîmpla să adoarmă în genunchi). „Este mai sfînt decît noi toţi, căci urmările sale sînt mult mai grele decît ustavul, ar fi zis călugării. Şi dacă nu vine la biserică, n-are a face, ştie el cînd trebuie să vină şi cînd nu, după ustavul lui.“ Tocmai de aceea, ca să se preîntîmpine asemenea cîrteli şi ispite, bătrînul pustnic era lăsat în plata lui.

Precum se ştie, părintele Ferapont îl ura de moarte pe stareţul Zosima; fapt este că pînă la urmă îi ajunsese şi lui la ureche ceea ce spunea gura lumii, cum că „judecata lui Dumnezeu nu se potrivea cu cea omenească“ şi că mortul „se pripise peste fire“. Se pare că primul care se grăbise să-i dea de ştire fusese călugărul din Obdorsk, care plecase de la el îngrozit în ajun. Am arătat, de asemenea, în cele de mai sus că părintele Paisie, care citea stîlpii la căpătîiul mortului, fără să se clintească de lîngă sicriu, deşi nu putea să audă şi să vadă ce se întîmpla pe afară, ghicise totuşi fără greş în sinea lui întorsătura pe care aveau s-o ia lucrurile, deoarece cunoştea pe degete lumea monahicească. Nu era cîtuşi de puţin tulburat, dimpotrivă, aştepta liniştit să vadă ce o să mai fie şi urmărea îndeaproape, cu o privire pătrunzătoare, frămîntările

mulţimii, ştiind dinainte lămurit care va fi sfîrşitul. Însă deodată îi veni la ureche o larmă neobişnuită, ce se stîrnise din senin în tindă, trecînd în chip vădit peste marginile îngăduite ale bunei-cuviinţe. O clipă mai apoi, uşa se dădu de perete şi în prag răsări năprasnic părintele Ferapont. Se vedea desluşit din chilie lumea care se ţinea după el, îmbulzindu-se jos, lîngă treptele de la intrare, în majoritate călugări, printre care se amestecaseră şi destui mireni. Nimeni însă nu se încumeta să se urce în cerdac, nici să pătrundă în chilie; se opriră cu toţii la picioarele scării, în aşteptare, curioşi să audă ce o să spună şi să vadă ce o să facă bătrînul sihastru. Cu toată îndrăzneala lor, simţeau parcă o strîngere de inimă, gîndindu-se că părintele Ferapont nu venise acolo de pomană. Pustnicul se opri în prag şi ridică mîinile spre cer; în momentul acela în dreapta lui, la subsuoară, se iţiră ochişorii ageri şi mutra iscoditoare a călugărului din Obdorsk, singurul care nu-şi putuse înfrîna curiozitatea şi urcase treptele după el. Ceilalţi, cuprinşi de spaimă, cînd uşa se dădu de perete pocnind, se traseră îndărăt. Cu braţele spre cer, părintele Ferapont detună:

— Urgisind, urgisit să fii!

Şi, întorcîndu-se, făcu pe rînd cruce spre cele patru colţuri şi spre cei patru pereţi ai încăperii. Însoţitorii lui prinseră numaidecît tîlcul acestui gest, căci oriunde ar fi intrat, schimnicul nu se aşeza, nici nu rostea o vorbă pînă nu alunga mai întîi duhul necurat:

— Piei, Satană, piei, Satană! rostea el la fiecare cruce. Urgisind, urgisit să fii! buciumă el pentru a doua oară.

Era îmbrăcat cu anteriul lui de şiac încins cu sfoară. Prin cămaşa groasă i se zărea pieptul cîlţos şi cărunt. Umbla desculţ şi, la fiecare mişcare a braţelor, lanţurile grele, pe care le purta pe sub veşminte, zornăiau.

Părintele Paisie se întrerupse din citanie şi, făcînd un pas înainte, se opri în faţa lui în aşteptare.

— Au ce urmare-i asta, preacuvioase? De ce faci lucruri neiertate? De ce vrei să ispiteşti smerita turmă? întrebă el într-un

tîrziu, privindu-l încruntat pe oaspetele nepoftit.

— Au ce urmare, ha? Ce urmare? Adevăr grăiesc ţie, care ţi-e credinţa? se izmeni, făcînd pe prostul, părintele Ferapont. Venit-am să izgonesc fiara cea cumplită şi spurcată, diavolul ce s-a sălăşluit între voi! Să văd cîţi încornoraţi s-au pripăşit pe aici în lipsa mea. Să-i mătur pe toţi cu tîrnul.

— Vrei să izgoneşti duhul cel necurat şi poate tocmai lui Mamona-i slujeşti! urmă neînfricat părintele Paisie. Oare cine poate spune despre sine „sfînt sînt“? Nu cumva tu, părinte?

— Nevrednic sînt eu, nu sfînt. În jilţ n-am să şed şi n-o să îngădui nimănui să mi se închine precum unui idol! zbieră părintele Ferapont drept răspuns. Lumea de azi duce de rîpă dreapta credinţă! Răposatul, sfîntul vostru, adăugă el, înturnîndu-se către gloată cu degetul aţintit spre sicriu, nu credea în draci. Punea oamenii să ia curăţenii ca să-i gonească. De aceea s-au prăsit aici ca păianjenii prin unghere. Şi uite-l cum i s-a împuţit şi lui hoitul. Asta-i semn de la Dumnezeu, luaţi aminte!

Cuvintele pustnicului se refereau la o întîmplare adevărată, petrecută pe vremea cînd părintele Zosima mai era încă în viaţă. Într-o bună zi, un călugăr începu a fi bîntuit de vedenii; mereu i se arăta, fie în vis, fie aievea, Necuratul. Înfricoşat, bietul monah venise să se spovedească stareţului, care-i poruncise pentru dezlegare să ţină post şi să facă mereu rugăciuni. Văzînd însă că monahul nici aşa nu simţea vreo uşurare, părintele Zosima îl sfătui să stăruie mai departe în postul şi în rugăciunile lui, dar în acelaşi timp să ia şi un leac pe care îl ştia el. Povaţa bătrînului stîrni oarecare vîlvă, ducîndu-i în ispită pe mulţi dintre călugări. Se porniseră deci să-l foarfece pe şoptite, clătinînd din cap, mai cu seamă părintele Ferapont, căruia unii clevetitori se grăbiseră să-i aducă la cunoştinţă „năstruşnica“ poruncă a părintelui Zosima într-o împrejurare atît de neobişnuită ca aceea.

— Mergi, cuvioase, rosti poruncitor părintele Paisie, căci nu în mîna oamenilor stă cumpăna judecăţii, ci în mîna lui Dumnezeu. Se poate să fie într-adevăr un „semn“, pe care însă nimeni, nici tu, nici eu, în toată lumea asta nu e-n stare să-l desluşească. Mergi,

părinte, şi nu mai zădărî turma! adăugă el, apăsat.

— Nu s-a învrednicit să postească după rînduiala schimniciei, asta vrea s-arate semnul ceresc. E limpede ca lumina zilei şi e păcat să ascunzi! nu-şi mai găsea astîmpăr monahul, înfierbîntat de rîvna lui fanatică. Căzuse în patima bomboanelor, venea la el coconetul cu buzunarele pline, toată ziulica se tot îndulcea cu ceaiuri, nu umbla decît să-şi îndestuleze pîntecul, ghiftuindu-l cu bunătăţi, cum îşi ghiftuia mintea cu gînduri trufaşe... De aceea, vezi, s-a făcut de ocară...

— Cum poţi rosti asemenea vorbe nesocotite, cuvioase! îşi înălţă mustrător glasul părintele Paisie. Mă închin în faţa sihăstriei în care te-ai învrednicit să trăieşti şi a postului pe care-l ţii cu sfinţenie, dar vorbeşti în dodii, ca un om de lume, ca un tînăr cu caşul la gură, uşuratic şi nechibzuit. Pleacă, părinte, îţi poruncesc! încheie monahul cu o voce detunătoare.

— Iaca, mă duc! răspunse părintele Ferapont oarecum descumpănit, fără să-şi domolească totuşi mînia. De, voi sînteţi tobă de carte! Ce să vă puneţi mintea voastră cea înţeleaptă ca un netrebnic ca mine! Că eu am venit ca un biet neştiutor aici, şi de atunci am avut vreme să uit şi ce am mai ştiut, m-a ferit Dumnezeu sfîntul de înţelepciunea voastră; mic şi slab cum sunt, El a căutat să mă ocrotească...

Părintele Paisie stătea ca împietrit în faţa lui şi aştepta, hotărît să nu se clintească. Pustnicul tăcu în cele din urmă şi, cuprins de o subită tristeţe, îşi duse palma dreaptă la falcă şi rosti cu un glas tărăgănat, privind sicriul:

— Cînd o fi să-l prohodiţi, o să-i cîntaţi „Ajutorul şi sprijinitorul“, canonul preafericiţilor, iar mie, cînd oi crăpa, o să-mi cîntaţi la căpătîi „Toată dulceaţa vieţii“, stihoavnă mică, se tîngui el cu lacrimi în ochi. V-aţi umflat în pene, fumurile trufiei vi s-au urcat la cap, pustiu a rămas locul acesta! răcni el deodată ca ieşit din minţi şi, vînturîndu-şi braţele, se năpusti valvîrtej pe trepte.

Mulţimea, care-l aştepta afară, şovăi o clipă: unii se luară numaidecît după el, alţii însă nu se clintiră din loc, pentru că uşa

rămăsese întredeschisă şi părintele Paisie ieşise în cerdac şi se oprise acolo, în picioare, ca să-i privească. Bătrînul năbădăios însă tot nu se liniştise; se depărtă vreo douăzeci de paşi, apoi, întorcîndu-se cu faţa spre asfinţit, ridică braţele spre cer şi se prăbuşi la pămînt ca secerat, răcnind:

— Dumnezeul meu a biruit! Hristos a biruit soarele şi iată-l cum scapătă! urlă el dînd din mîini, cuprins de frenezie, după care îşi lipi obrazul de pămînt şi izbucni într-un plîns cu hohote, scuturîndu-se tot şi scurmînd cu degetele ţărîna. De astă dată toată lumea se repezi într-acolo, se auziră ţipete, plînsete... Un vînt de nebunie bîntuia mulţimea.

— E cu adevărat un sfînt! Un om pe drept cuvînt fără prihană! mărturiseau toţi fără nici o sfială. Uite cine s-ar cuveni să fie stareţ! adăugau cu parapon unii.

— N-o să primească... e o cinste de care o să se scuture... Nu l-ar lăsa inima să slujească blestemata ceea de lege nouă... Crezi c-o să se ia după smintelile lor? protestau alte glasuri.

Şi cine ştie cum s-ar fi sfîrşit toată povestea dacă în momentul acela n-ar fi început să bată clopotele chemînd credincioşii la vecernie. Toţi îşi făcură cruce. Părintele Ferapont se ridică, închinîndu-se la rîndul său, ca şi cînd ar fi vrut să înlăture o piază-rea şi, fără să mai privească înapoi, se îndreptă spre sihăstria lui, continuînd să strige în gura mare vorbe fără şir. Unii – prea puţini însă – se ţinură după el, alţii – mai numeroşi – începură să se împrăştie, grăbindu-se să meargă la slujbă.

Părintele Paisie îl lăsă pe părintele Iosif să citească mai departe *Evanghelia* şi coborî din cerdac. Ţipetele zănatice ale fanaticilor nu izbutiseră să-l clintească, deşi se simţea trist şi abătut, fără să-şi dea seama de ce anume. Îşi încetini paşii, întrebîndu-se nedumerit: „De unde-o fi venit tristeţea asta, de ce mă pierd aşa cu firea?“ Şi, aproape în aceeaşi clipă, descoperi cu mirare că melancolia ce-i îndoliase fără veste sufletul fusese prilejuită de un lucru în aparenţă fără nici o importanţă: în gloata care se îmbulzea puţin mai înainte la uşa chiliei, printre cei care păreau mai agitaţi, îl zărise şi pe Alioşa şi, gîndindu-se acum la toate acestea, îşi amintea

că în momentul cînd dăduse cu ochii de el simţise o strîngere de inimă. „Atît de mare să fie locul pe care-l cuprinde băiatul ăsta în sufletul meu?“ se întrebă el mirat. Tocmai atunci îi ieşi în cale Alioşa, care mergea cu pas grăbit, deşi, precum se vedea, nu se ducea la biserică. Privirile li se încrucişară o clipă, dar Alioşa îşi feri numaidecît ochii, plecîndu-i în pămînt. Părintele Paisie îi citi pe faţă răsturnările cumplite ce se petreceau în acel răstimp în adîncul său.

— Şi tu ai căzut în ispită? exclamă monahul. Te-ai dat şi tu de partea celor cu credinţa îndoită? adăugă el cu amărăciune.

Alioşa se opri, aruncîndu-i o privire şovăitoare, şi iar îşi coborî ochii în pămînt. Se uita în direcţia spre care se îndrepta, fără să se învrednicească măcar a întoarce capul spre cel care-i adresase cuvîntul. Părintele Paisie îl cercetă cu luare-aminte.

— Unde te grăbeşti? Au bătut clopotele de vecernie, rosti el din nou, dar nici de astă dată nu primi vreun răspuns. Pleci din schit? Aşa, fără dezlegare? Şi fără să fi cerut binecuvîntarea?

Un zîmbet chinuit miji pe buzele tînărului; şi ce ciudat se uita – atît de ciudat – la călugărul care tot încerca să-l descoasă... El era duhovnicul în seama căruia fusese lăsat cu limbă de moarte de fostul său îndrumător spiritual, de stăpînul inimii şi al minţii lui, stareţul său mult iubit! Şi totuşi, fără a rosti un singur cuvînt, nesocotind respectul ce i-l datora, făcu un gest exasperat şi o porni întins spre poarta mănăstirii.

— Ai să te întorci! şopti părintele Paisie, uitîndu-se după el uimit şi îndurerat.

II

O clipă...

Părintele Paisie nu se înşela presupunînd că „fiul său drag“ se

va întoarce de bună seamă înapoi; ghicise (poate nu chiar pe deplin, dar cu destulă pricepere) adevărata explicaţie a stării sufleteşti în care se afla în clipa aceea Alioşa. Cu toate acestea, trebuie să vă mărturisesc că-mi vine foarte greu să definesc semnificaţia reală pe care va fi avut-o acel moment – pe cît de ciudat, pe atît de nebulos – în viaţa eroului meu, atît de tînăr încă şi atît de simpatic. La întrebarea îndurerată a părintelui Paisie – „Te-ai dat şi tu de partea celor cu credinţa îndoită?“ – aş putea, fireşte, să răspund cu toată convingerea în locul lui: „Nu, nu era printre cei şovăielnici în credinţă!“ Dimpotrivă, descumpănirea lui îşi avea obîrşia tocmai într-o credinţă prea înfocată. Şi totuşi cumpăna lui sufletească se stricase, exista într-însul o incertitudine atît de chinuitoare, încît după ani şi ani Alioşa încă mai socotea această zi tristă ca pe una dintre cele mai nenorocite şi mai copleşitoare din viaţa lui. Dacă însă cineva m-ar întreba răspicat: „Cum se poate ca toată suferinţa şi zbuciumul lui să fi fost provocate numai şi numai de faptul că trupul neînsufleţit al bătrînului stareţ, în loc să fi dobîndit virtuţi tămăduitoare, începuse, dimpotrivă, să se descompună atît de grabnic?“, aş răspunde fără înconjur: „Da, într-adevăr, chiar aşa s-a întîmplat!“ L-aş ruga totuşi pe cititor să nu se pripească şi să nu surîdă ironic referitor la candoarea tînărului meu erou. N-am cîtuşi de puţin intenţia să-i solicit îngăduinţa faţă de sentimentele lui sau să încerc cumva să-i justific convingerile naive prin vîrsta sa prea fragedă, bunăoară, ori prin faptul că nu apucase să-şi desăvîrşească învăţătura. În pofida tuturor aşteptărilor, voi mărturisi cu mîna pe conştiinţă că nutresc o deosebită stimă atît pentru inima, cît şi pentru felul său de a fi. Fără îndoială că un altul de seama lui, care ar fi acceptat cu mai multă prudenţă astfel de impresii în adîncul sufletului său, care ar fi ştiut chiar atît de timpuriu să fie mai cald în afecţiunile sale, un tînăr înzestrat cu un spirit poate mai judicios, dar prea rezonabil pentru vîrsta lui (şi tocmai de aceea mai superficial), n-ar fi păţit ceea ce i s-a întîmplat lui Alioşa. Dar zău dacă nu este mai lăudabil cîteodată să te laşi stăpînit de o pasiune, fie chiar nechibzuită, dar generată de o

iubire puternică, decît să rămîi rece în faţa ei. Cu atît mai mult în primăvara vieţii, căci, după părerea mea, un tînăr care se dovedeşte prea rezonabil în orice împrejurare nu-mi inspiră prea multă încredere şi nici nu pun prea mare preţ pe sufletul lui! „Da, îmi vor obiecta unii oameni cu scaun la cap, nu orice tînăr e-n stare să creadă într-o superstiţie ca aceasta despre care vorbeşti dumneata, iar eroul dumitale nu poate fi, bineînţeles, un exemplu pentru ceilalţi!“ La care mă grăbesc să răspund: „Da, într-adevăr, eroul meu credea, credea cu sfinţenie, cu nestrămutată convingere, şi totuşi n-am de gînd să solicit indulgenţa cuiva faţă de dînsul“.

Vedeţi dumneavoastră, deşi am declarat mai sus (poate cam precipitat) că n-am intenţia să explic, să motivez ori să justific sentimentele eroului meu, mă văd totuşi silit să lămuresc unele lucruri pentru o mai uşoară înţelegere a celor care vor urma. De aceea vă spun de la bun început: în împrejurarea de faţă nu poate fi vorba de o minune privită ca atare, după cum nu poate fi vorba nici de o aşteptare ilogică şi înfrigurată a unei minuni ce-ar fi trebuit să se întîmple. Alioşa nu avea nevoie de aşa ceva pentru triumful convingerilor sale (nu, asta în nici un caz) ori pentru că nu ştiu ce idee preconceputǎ, ce se înrădăcinase în cugetul lui, să poată birui mai lesne o alta similară, cu certitudine nu! În toate şi mai presus de orice, pe primul plan el nu vedea decît chipul venerabil şi atît de iubit, chipul omului drept şi fără de prihană, pentru care avea un adevărat cult. Toată dragostea ce sălăşluia în tainiţele inimii lui tinere şi curate, dragostea lui faţă „de toţi şi de toate“, se concentrase poate fără îndreptăţire în tot acest timp, adică în anul din urmă – cel puţin în manifestările cele mai vii ale sufletului său – numai şi numai asupra unei singure fiinţe, asupra bătrînului stareţ, acum răposat întru Domnul, de care era atît de ataşat. Fiinţa aceasta întruchipase atîta vreme pentru dînsul supremul ideal, încît i-ar fi fost imposibil să nu aspire cu toată rîvna clocotitoare a sufletului său tînăr spre acest ideal, ajungînd uneori să uite cu desăvîrşire „de toţi şi de toate“. (Mai tîrziu avea să-şi amintească, bunăoară, că în ziua aceea de grea cumpănă

uitase de fratele lui Dmitri, la care se gîndise cu duioşie şi grijă în ajun, după cum, tot aşa, uitase să treacă pe la Iliuşacika, să-i ducă tatălui său cele două sute de ruble, pe care de asemenea deunăzi îşi propusese cu tot dinadinsul să i le dea.) Deci, aşa cum am spus mai înainte, Alioşa nu avea nevoie de minuni, ci de împlinirea „dreptăţii supreme“ care, după părerea lui, fusese încălcată, rănindu-i cu o nebănuită cruzime inima. Chiar dacă această „dreptate“ mult aşteptată – cerută de însăşi ordinea firească a lucrurilor – lua înfăţişarea unor minuni pe care ar fi trebuit să le săvîrşească neîntîrziat rămăşiţele pămînteşti ale fostului său îndrumător spiritual, iubit pînă la adoraţie, faptul acesta prezenta oare vreo importanţă? La fel credea şi acelaşi lucru îl aştepta toată lumea la mănăstire, chiar şi aceia în faţa înţelepciunii cărora se pleca Alioşa, de pildă părintele Paisie. Şi fără a-şi mai trudi sufletul cu fel de fel de îndoieli, Alioşa îşi înveşmîntase năzuinţa în aceleaşi straie, împrumutate de la cei din jur. Răstimpul de un an de zile petrecut între zidurile mănăstirii îi plămădise cugetul, aşezîndu-i-l într-un anumit tipar, şi în adîncul lui se obişnuise să aştepte ceva. Dar inima lui era însetată de dreptate, numai şi numai de dreptate, şi nu de minuni! Şi iată că acela care, după credinţa lui, trebuia să fie preamărit ca unul care era mai presus decît toţi muritorii, în locul slavei ce i se cuvenea cu prisosinţă, fusese prăvălit de pe soclu şi tîrît în noroi! „De ce? Cine hotărîse să fie aşa? Cine a putut să judece în felul acesta?“ se frămînta, chinuită de întrebări, inima-i tînără şi nevinovată. Era deci o suferinţă prea mare pentru el, se simţea adînc jignit, ba chiar îndurerat, văzînd cum omul fără de prihană, cel mai drept dintre toţi drepţii lumii, fusese lăsat pradă batjocurilor răutăcioase ale gloatei nesăbuite, ce nu-i ajungea nici măcar la călcîie. Minunea nu se înfăptuise, nici un miracol nu avusese loc, aşteptările mulţimii, ce ţinea cu tot dinadinsul să se întîmple ceva nemaipomenit, se dovediseră zadarnice – fie – dar de ce trebuia să răbufnească toată această infamie? Cum de îngăduise cerul o asemenea înjosire? De ce era nevoie, oare, ca trupul să se descompună atît de repede? De ce „se pripise peste fire“, cum spuneau cu duşmănie călugării? Ce rost avea acest „semn“, aşa

cum îl proclamaseră toţi într-un glas cu părintele Ferapont, şi de ce se credeau îndreptăţiţi să tragă asemenea concluzii? Unde este providenţa şi unde sînt hotărîrile ei ce cîrmuiesc destinele omeneşti? „Pentru ce se ascunde tocmai cînd e mai multă nevoie de ea? se gîndea Alioşa. Ce-o făcuse să se supună cu atîta docilitate legilor necruţătoare, oarbe şi mute ale firii?“

Iată tot atîtea întrebări din pricina cărora inima lui sîngera şi, bineînţeles, după cum am mai spus, pe primul plan se afla chipul omului pe care el îl iubea mai presus de orice şi care fusese „înjosit“, „tîrît în noroi“! Chiar dacă revolta lui era pe cît de absurdă, pe atît de inutilă, repet pentru a treia oară (şi poate că părerea mea, sînt gata să recunosc, este tot atît de absurdă) că îmi pare bine totuşi că eroul meu s-a arătat atît de puţin chibzuit în momentul acela de mare impas; avea să vină şi vremea să judece şi să cumpănească lucrurile, aşa cum i se întîmplă oricărui om inteligent; cînd, dacă nu într-o împrejurare ca aceasta, îşi poate croi iubirea făgaş în sufletul unui tînăr? Dar, fiindcă veni vorba, cred c-ar fi cazul să amintesc un fenomen ciudat, deşi de foarte scurtă durată, ce s-a petrecut în creierul lui în momentul acela critic cînd se simţise cu totul descumpănit. Această licărire a gândului, care nu făcuse decît să scapere o clipă în mintea lui, pentru a se stinge imediat, era strîns legată de gustul amar pe care i-l lăsase discuţia din ajun cu Ivan, discuţie care îl obseda acum tot timpul. Chiar şi în clipa de faţă. O, n-aş putea să spun, fireşte, că în sufletul lui s-ar fi clintit cît de cît credinţele lui fundamentale şi, ca să zicem aşa, spontane! Îl iubea pe Dumnezeu şi credea cu aceeaşi nestrămutată convingere în el, deşi se răzvrătise fără veste împotriva lui. Şi totuşi impresia aceea vagă, dar penibilă şi înveninată, pe care i-o lăsase discuţia lui cu Ivan, începuse să se agite în adîncul său, cerînd tot mai imperios să iasă la iveală. Trecînd în amurg prin păduricea de pini din preajma schitului, Rakitin îl zări la un moment dat lungit pe jos, cu faţa la pămînt, nemişcat, ca şi cînd ar fi adormit. Se apropie şi-l strigă:

— Tu eşti, Alexei? Cum… dădu el să spună uimit, dar se opri, fără să-şi isprăvească vorba. „Cum, aici ai ajuns?“ voia să-l întrebe.

Alioşa nici nu se uită la dînsul, dar după o mişcare uşoară pe care o făcu în momentul acela, Rakitin îşi dădu seama că-l auzea totuşi şi-l înţelegea.

— Ce-i cu tine? se miră el, dar în aceeaşi clipă, în locul surprizei, pe faţa lui începu să se întindă un surîs din ce în ce mai ironic. Ascultă, sînt două ore şi mai bine de cînd te caut. Ai dispărut de parc-ai fi intrat în pămînt. Ce faci aici? Ce sînt prostiile astea? Uită-te măcar la mine…

Alioşa se ridică în capul oaselor şi se rezemă cu spatele de un copac. Nu plîngea, dar i se citea pe chip suferinţa şi avea privirea încruntată. Nici de astă dată însă nu-şi ridică ochii spre Rakitin, ci-i întoarse într-o parte.

— Parcă eşti alt om acum. Unde e faimoasa ta blîndeţe? Cine te-a supărat? Te-a jignit cineva?

— Lasă-mă! se burzului Alioşa, continuînd să privească lăturalnic şi făcînd un gest ostenit cu mîna.

— Oho, din ăştia-mi eşti!? Ai început şi tu să te oţărăşti ca muritorii de rînd! Tu, îngeraşul! Zău, mă uimeşti! Alioşka, îţi spun cu toată sinceritatea, deşi de mult am ajuns să nu mă mai mir de nimic. Şi eu, care te credeam un om de cultură… Alioşa se învrednici, în sfîrşit, să se uite la el, dar cu o privire absentă, ca şi cînd n-ar fi priceput ce spune. Şi toate acestea numai pentru că bătrînul a început să miroasă a hoit? Serios? Credeai într-adevăr c-o să facă cine ştie ce minuni? Cum se poate?! exclamă Rakitin, pe faţă căruia se întipări din nou cea mai adîncă surpriză.

— Am crezut şi cred, fiindcă vreau să cred şi am să cred în vecii vecilor! Mai vrei ceva? răbufni enervat Alioşa.

— Nimic, iubitule, nimic… Ei fir-ar să fie, nici un şcolar de treisprezece ani nu mai poate să creadă aşa ceva în ziua de azi! Ce dracu'!… Te-ai supărat pe Domnul-Dumnezeul tău, prin urmare, eşti făcut foc, ai început să te răzvrăteşti împotriva Lui! Se poate oare una ca asta: să nu-l avanseze pe bietul om şi să nu-i dea o decoraţie de sărbători?! Ei, bată-te să te bată, din ăştia-mi eşti?!

Alioşa se uită lung la el, mijind ochii, şi în privirea lui scapără deodată ceva… ceva ce nu părea deloc să fie un fulger de mînie

provocat de Rakitin.

— Nu mă răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu, doar că nu vreau să „accept lumea“ aşa cum a creat-o El, atîta tot! rosti tînărul cu un surîs crispat, apăsînd pe cuvinte.

— Ce vrei să zici? făcu ochii mari Rakitin. Ce aiureală mai e şi asta? Alioşa nu-i mai răspunse nimic. Bine, bine, să lăsăm asta. Am trăncănit destul, să trecem la lucruri mai serioase: ia spune, ai mîncat ceva azi?

— Nu mai ştiu… mi se pare că da.

— Aşa cum arăţi, trebuie neapărat să mănînci ceva, ca să mai prinzi puteri. Mi se rupe inima cînd mă uit la tine. Am auzit că n-ai închis ochii toată noaptea, aţi avut acolo nu ştiu ce sobor. Şi, colac peste pupăză, au mai venit şi emoţiile şi daraverile astea… Sînt sigur că n-ai pus nimic în gură decît un pic de anafură. Uite, dacă vrei, am aici în buzunar o bucată de cîrnat, l-am luat cu mine, aşa, ca să fie, cînd am pornit încoace, dar probabil că n-o să…

— Dă-l încoace.

— A! Din ăştia-mi eşti! Păi bine, nenişorule, asta-i răscoală în toată legea… baricade! Aşa ceva nu se întîmplă chiar în fiece zi. Vino la mine… Mi-aş stropi şi eu beregata cu un păhărel de votcă, sînt obosit mort. Dar tu n-ai pune, Doamne fereşte, nici picătură de votcă pe limbă… sau poate că vrei şi tu?

— Fie şi votcă, dă-mi orice vrei.

— Ei! Mare minune, nenişorule. Rakitin îl măsura din ochi nedumerit. Bine, şi votcă, şi cîrnat, nu-i bai, dar, după cum văd eu, e treabă serioasă aci, aş zice chiar un act de curaj, aşa că n-are rost să mai pierdem vremea. Haide! Alioşa se sculă şi porni după el fără un cuvînt. Ce mutră ar face frăţiorul tău Vanicika să te vadă acum! Dar, fiindcă veni vorba, ai aflat că frate-tău, Ivan Fiodorovici, a şters-o azi-dimineaţă la Moscova? Ştiai că pleacă?

— Ştiam, răspunse nepăsător Alioşa, şi în aceeaşi clipă îi apăru fulgerător înaintea ochilor chipul lui Dmitri. Dar tot aşa fulgerător se şi mistui; îşi aminti atunci brusc că avea de făcut ceva urgent, un lucru care nu suferea nici o întîrziere, că trebuia neapărat să se achite de o anumită obligaţie, să împlinească o datorie imperioasă;

gîndul acesta nu trezi în el nimic, zburîndu-i din minte fără să pătrundă mai adînc în inimă, aşa încît îl uită pe loc. De multe ori însă mai apoi, impresia aceasta fugitivă avea să revină, înfiripîndu-se din nou în el.

— Frăţiorul tău Vanicika a spus într-o zi despre mine că nu sînt decît „o tinichea liberală, fără un pic de talent“, iar pe tine te-a luat cîndva gura pe dinainte şi mi-ai dat să înţeleg cum c-aş fi „necinstit“... Fie! Lasă c-o să vedem noi cîte parale fac talentul şi cinstea voastră (ultimele cuvinte Rakitin le rosti printre dinţi, ca pentru sine). Ştii ce, continuă el cu glas tare, ia să ocolim noi frumuşel mănăstirea şi s-o ţineam aşa, drept înainte, spre oraş... Hm! Ar fi trebuit să trec mai înainte pe la Hohlakova. Am ţinut-o la curent cu tot ce s-a întîmplat şi ce crezi că mi-a răspuns printr-un bilet scris cu creionul (teribil îi mai place cucoanei ăsteia să scrie bileţele!): „Niciodată, zice, nu m-aş fi aşteptat la una ca asta de la o persoană venerabilă ca părintele Zosima!“ „Una ca asta!“ exact aşa cum îţi spun, negru pe alb! Cum vezi, şi dumneaei s-a făcut foc de supărare. Ce ţi-e şi cu voi, ăştia!... Ia stai! strigă el deodată, apucîndu-l pe Alioşa de umăr şi silindu-l să se oprească. Ştii ce, Alioşka!... izbucni el ca luminat de o idee subită. Şi se uită iscoditor în ochii lui. Se silea să pară jovial, dar se vedea cît de colo că se temea să-i mărturisească gîndul ce i se năzărise din senin, neştiind încă lămurit ce să creadă despre starea de spirit atît de ciudată a lui Alioşa, care îl surprinsese şi pe el. Ştii unde ar fi mai bine să mergem? îngăimă el intimidat şi rugător.

— Mi-e totuna... unde vrei tu.

— Ce-ai zice să mergem la Gruşenka, vrei? rosti în sfîrşit Rakitin, tremurînd tot de sfială şi de nerăbdare.

— Bine, haide la Gruşenka, răspunse liniştit, fără să stea pe gînduri, Alioşa.

Primise propunerea lui atît de calm şi de prompt, încît, uluit, Rakitin se dădu un pas înapoi.

— Măi, măi! se minună el şi, apucîndu-l strîns de braţ pe Alioşa, îl trase după el pe potecă, de teamă să nu se răzgîndească. Păşeau amîndoi în tăcere. Rakitin aproape că nu mai îndrăznea să

deschidă vorba. Ce bine o să-i pară... dădu el să spună şi se întrerupse.

Fireşte că nu de dragul bucuriei pe care se gîndea el c-o să i-o prilejuiască Gruşenkăi ţinuse să-l ia pe Alioşa la ea; Rakitin era un om cu capul pe umeri şi nu făcea decît ceea ce ştia că putea să-i aducă vreun folos. De astă dată urmărea un scop îndoit: în primul rînd, voia să se răzbune cumva, să vadă cu ochii lui „terfelirea omului drept“, să asiste la „căderea“ neîndoielnică a lui Alioşa „din rîndul sfinţilor printre păcătoşi“, şi-i rîdea inima numai gîndindu-se dinainte la desfătarea ce-l aştepta, iar în al doilea rînd nădăjduia să obţină şi un oarecare profit material cît se poate de avantajos pentru dînsul, despre acesta însă vom avea ocazia să vorbim mai încolo.

„Aşadar, a sosit momentul, se gîndea el cu o bucurie răutăcioasă. Să-l înşfăcăm de guler, fiindc-a picat tocmai la ţanc!“

III

Un fir de ceapă

Gruşenka locuia în centrul oraşului, aproape de Piaţa Soborului, la văduva unui negustor, Morozova, a cărei chiriaşă era, stînd în aceeaşi curte cu dînsa, dar separat, într-o căsuţă mai mică, de bîrne. Corpul principal de case era mare, de piatră, cu etaj, o construcţie veche şi părăginită; acolo trăia izolată proprietăreasa, femeie în vîrstă, împreună cu două nepoate, amîndouă fete bătrîne. Morozova, de fapt, nici nu avea nevoie să închirieze odăile din curte, dar toată lumea ştia că acceptase s-o primească pe Gruşenka (asta se întîmplase în urmă cu patru ani) numai de hatîrul unei rubedenii de-ale sale, Samsonov, un negustor care era, oficial, profesorul Gruşenkăi. Gura lumii vorbea că bătrînul gelos îşi instalase „protejata“ la Morozova cu o anumită socoteală,

gîndindu-se că ochiul ager al proprietăresei va fi mereu aţintit asupra tinerei chiriaşe. Foarte curînd vigilenţa ei se dovedi însă de prisos, şi în ultimul timp Morozova se vedea destul de rar cu Gruşenka şi nu-i mai făcea zile fripte, spionînd-o pas cu pas. Ce-i drept, trecuseră patru ani de cînd bătrînul adusese din capitala guberniei o copilă de optsprezece ani, timidă, ruşinoasă, subţirică, plăpîndă, tristă şi gînditoare, şi între timp cursese multă apă pe gîrlă. La noi în oraş nu se prea ştia mare lucru din viaţa fetişcanei, şi nici mai tîrziu, cînd unii şi alţii începuseră să se intereseze de „femeia nostimă“ în care se preschimbase în aceşti ani Agrafena Alexandrovna; nimeni nu reuşi să afle ceva mai mult. Umbla, bunăoară, zvonul că la şaptesprezece ani ar fi fost sedusă de un ofiţer care o părăsise curînd după aceea; seducătorul se mutase din garnizoană şi se însurase cu alta, lăsînd-o năpăstuită să se zbată în mizerie, acoperită de ruşine. Se spunea că, deşi, ce-i drept, bătrînul o scosese din cea mai cumplită sărăcie, protejata lui era totuşi dintr-o familie onorabilă, de preoţi, fata unui diacon, sau cam aşa ceva. În patru ani de zile, dintr-o biată orfană slabă de înger, nefericită şi umilă răsărise o frumuseţe în toată puterea cuvîntului, cu trăsături tipic ruseşti, o femeie rumenă şi înfloritoare, energică şi îndrăzneaţă, mîndră, ba chiar arogantă, o femeie care se pricepea de minune să facă bani şi să-i şi chivernisească, strînsă la mînă şi calculată. Se ştia de asemenea că prin mijloace mai mult sau mai puţin cinstite reuşise să agonisească ceva părăluţe. În schimb, toată lumea putuse să se convingă pe deplin de un singur lucru, şi anume că era greu de tot să se apropie cineva de dînsa şi că, în afară de bătrînul ei ocrotitor, nici un alt bărbat nu se putea lăuda c-ar fi obţinut unele favoruri de la ea în toţi aceşti patru ani. În privinţa aceasta nu mai încăpea nici o îndoială, cu atît mai mult cu cît în ultimii doi ani se găsiseră destui amatori care-şi încercaseră norocul. Dar toate tentativele lor se irosiseră în zadar, ba încă unii dintre cei care suspinau după farmecele sale fuseseră nevoiţi să bată în retragere în chip ruşinos, făcîndu-se de rîs ca urmare a răspunsului sarcastic şi tăios pe care îl primiseră din partea tinerei femei ce arăta atîta fermitate. De un

an încoace, precum se aflase, începuse să facă anumite „gheşefturi“, îndeletnicire pentru care dovedise aptitudini excepţionale, aşa încît multă lume spunea despre ea că ar fi fost „ovreică sadea“. Propriu-zis nu împrumuta bani cu camătă, în schimb se ştia bunăoară că o bucată de vreme fusese asociată cu Fiodor Pavlovici Karamazov, cumpărînd împreună cu el pe nimica toată diferite poliţe, pentru care plătea numai o zecime din valoarea lor reală, ca mai apoi să-şi scoată banii înzecit. Bătrîn şi văduv, şi pe deasupra bolnav, Samsonov, care nu mai ieşea de mult din casă, beteag cum era de picioare, terorizîndu-şi feciorii în puterea vîrstei, om cu o avere de sute de mii de ruble, zgîrcit şi hapsîn, sfîrşise prin a fi cu totul robit de farmecele ispititoare ale protejatei sale, faţă de care în primii ani se purtase cu o mînă de fier, dîndu-i doar atît cît îi trebuia ca să trăiască destul de meschin, o ţinuse adică „la post“, cum vorbeau unii mucaliţi. Gruşenka izbutise totuşi să se emancipeze, inspirîndu-i totodată o încredere oarbă în fidelitatea ei. Bătrînul (azi decedat), care învîrtea afaceri pe picior mare, era şi el un caracter foarte voluntar, dur ca o cremene, şi mai ales un cărpănos fără pereche. Deşi o sorbea din ochi pe Gruşenka şi n-ar fi putut trăi fără ea (mai ales în ultimii doi ani), nu o procopsise cu cine ştie ce avere şi ar fi rămas tot atît de strîns la pungă chiar dacă ea l-ar fi ameninţat că-l părăseşte. Se mulţumise să-i dăruiască o sumă oarecare de bani, ceea ce făcuse multă vîlvă în oraş. „Te ştiu o femeie chibzuită, o dăscălise bătrînul, încredinţîndu-i vreo opt mii de ruble, poţi să trăieşti pe cont propriu, dar ţine minte ce-ţi spun, în afară de întreţinere, care rămîne, ca şi pînă acum, pe cheltuiala mea, nu mai capeţi de la mine pîn-oi închide ochii nici o leţcaie. Şi nici prin testament să nu te aştepţi c-am să-ţi las ceva.“ Bătrînul îşi respectase cuvîntul, lăsîndu-şi toată averea feciorilor lui, pe care în timpul vieţii îi ţinuse pe lîngă sine, cu neveste şi copii, ca pe nişte slugi, fără a pomeni măcar în testament de Gruşenka. Toate acestea se aflaseră însă mai tîrziu. În schimb, o sfătuia mereu ce să facă şi cum să-şi fructifice „capitalul“, indicîndu-i cîteva „afaceri“. Cînd Fiodor Pavlovici, care la început se asociase cu Gruşenka ca să vîneze

împreună câte un „gheşeft“, amorezat lulea, aproape că-şi pierduse capul din pricina ei, bătrînul Samsonov, care era cu un picior în groapă, făcuse mult haz pe socoteala lui. Curios este că tot timpul cît ţinuse legătura cu Samsonov, Gruşenka fusese cu desăvîrşire cinstită faţă de el; se pare chiar că era singurul om cu care căutase să fie onestă. Mai apoi, cînd intrase în joc şi Dmitri Fiodorovici, şi el tot atît de îndrăgostit, Samsonov încetase să mai rîdă. Dimpotrivă, într-o zi, o sfătuise foarte serios pe Gruşenka, atrăgîndu-i atenţia cu oarecare severitate: „Dacă-i vorba sa alegi între tată şi fiu, rămîi cu bătrînul, dar numai cu condiţia ca pezevenghiul să te ia de nevastă şi, mai cu seamă, înainte de nuntă să treacă pe numele tău măcar o parte din avere. Nu-ţi încurca zilele cu căpitanul, fiindcă n-o să faci nici o pricopseală“. Iată, vorbă cu vorbă, povaţa pe care bătrînul desfrînat i-o dăduse cu gura lui, simţind că i se apropia sfîrşitul. Şi într-adevăr, la vreo cinci luni după aceea, se şi prăpădise. În treacăt fie spus, deşi multă lume din oraş cunoştea pe atunci rivalitatea absurdă şi monstruoasă dintre cei doi Karamazovi, tatăl şi fiul, rivalitate prilejuită de pasiunea amîndurora pentru Gruşenka, prea puţini îşi dădeau seama de natura reală a raporturilor ei cu cei doi bărbaţi. Pînă şi cele două slujnice ale ei (în urma nenorocirii întîmplate, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo) au arătat la proces că Agrafena Alexandrovna îl primea pe Dmitri Fiodorovici numai de frică, pentru că ar fi ameninţat-o „c-o omoară“. Gruşenka avea două servitoare, o bucătăreasă bătrînă de tot, bolnavă şi aproape surdă, pe care o adusese din casa părintească, şi pe nepoata acesteia, o fetişcană de vreo douăzeci de ani, destul de dezgheţată, care era, chipurile, jupînească. Gruşenka era mînă strînsă şi trăia cît se poate de modest. Locuinţa pe care o ţinea cu chirie nu avea decît trei încăperi, mobila fiind tot a proprietăresei, o mobilă veche, de mahon, după moda de la 1820.

Deşi se înserase de mult afară, în momentul cînd Rakitin şi Alioşa ajunseră acolo, nicăieri în odăi nu era lampa aprinsă. Gruşenka se odihnea la ea în salon, culcată pe un divan tare, larg şi butucănos, din imitaţie de mahon, capitonat cu piele, acum roasă

şi ciuruită peste tot. Îşi pusese sub cap două perne luate de pe pat şi stătea întinsă pe spate, fără să facă nici o mişcare, cu mîinile aşezate sub ceafă. Era dichisită, ca şi cum ar fi aşteptat o vizită, cu o rochie de mătase neagră şi o bonetă spumoasă de dantelă, care-i şedea grozav de bine, şi cu un şal tot de dantelă, aruncat pe umeri şi prins la piept cu o broşă de aur masiv. Aştepta desigur pe cineva dorit cu înfrigurare. Palidă la faţă, cu buzele dogoritoare şi ochii aprinşi, bătea nerăbdătoare cu vîrful piciorului drept în braţul canapelei. În clipa cînd Rakitin şi Alioşa intrară în casă se produse un mic incident: auzind zgomot în antreu, Gruşenka sări în picioare înfricoşată, dînd un strigăt: „Cine-i acolo?“ Jupîneasa, care ieşise să întîmpine musafirii, o linişti însă imediat:

— Nu-i dumnealui, e altcineva, nu vă speriaţi.

„Ce-o fi păţit?“ se gîndi Rakitin, trăgîndu-l de braţ pe Alioşa după dînsul în salon. O găsiră pe Gruşenka stînd în picioare lîngă canapea, încă nedezmeticită din spaima pe care o trăsese. O şuviţă de păr castaniu scăpată de sub bonetă îi atîrna pe umărul drept. Însă Gruşenka nici nu băgă de seamă; abia după ce se uită mai bine la oaspeţi şi-i văzu cine sînt se gîndi să şi-o aşeze cum trebuie.

— Tu eşti, Rakitka? Mi-a sărit inima din loc. Cu cine eşti? Pe cine mi-ai adus? Doamne, ia te uită cu cine a venit! exclamă ea, recunoscîndu-l pe Alioşa.

— Spune să aprindă lumina, porunci Rakitin cu aerul degajat al unui obişnuit de-ai casei, care îşi putea permite să dea dispoziţii.

— Lumina... a... sigur că da, lumina... Fenia, adu-i o lumînare... Tocmai acum ţi-ai găsit să vii cu el! îl luă ea la rost pe Rakitin, făcînd un semn cu capul către Alioşa. Apoi, ducîndu-se la oglindă, îşi potrivi cu amîndouă mîinile părul scăpat de sub bonetă. Părea contrariată.

— Păi n-ai vrut tu aşa? întrebă Rakitin, gata să se supere.

— Nu-i nimic, Rakitka, m-ai speriat, atîta tot, şi Gruşenka se întoarse zîmbind către Alioşa. Nu te teme de mine, dragul meu Alioşa, nici nu ştii ce bine-mi pare c-ai venit aşa, pe neaşteptate. Vai, cum m-ai speriat Rakitka! Am crezut că-i Mitia şi vrea să dea buzna în casă. L-am păcălit deunăzi, l-am pus să jure pe onoarea

lui că nu se îndoieşte de mine, şi uite că i-am tras clapa. L-am minţit că trebuie să stau în seara asta cu moşneagul meu, Kuzma Kuzmici, să număr banii. Mă duc o dată pe săptămînă la dînsul şi rămîn pînă seara tîrziu, fiindcă avem de făcut socoteli. Ne încuiem în odaie, dînsul face socotelile pe abac, iar eu trec cifrele în registre; numai în mine are încredere. Mitia e convins că sînt acolo, iar eu stau cu uşile zăvorîte şi aştept o veste. Nu ştiu cum v-a lăsat Fenia să intraţi! Fenia, Fenia! Dă fuga pînă la poartă, deschide-o şi vezi dacă nu e căpitanul pe afară. Poate c-o fi stînd ascuns undeva şi mă pîndeşte! Mi-e o frică de el azi!

— Nu-i nimeni, Agrafena Alexandrovna, m-am uitat bine peste tot. Mereu mă uit pe gaura cheii, că şi eu tremur toată.

— Ai închis obloanele? Ar trebui să tragem şi perdelele, uite-aşa! şi Gruşenka se şi duse să împreune draperiile grele. Să nu-i dea cumva prin gînd să intre înăuntru văzînd lumină. Nici nu ştii ce frică mi-e azi de frăţiorul dumitale, Alioşa! Gruşenka vorbea tare şi, deşi i se citea spaima pe faţă, părea în acelaşi timp stăpînită de un fel de înfrigurare.

— De ce ţi-o fi aşa teamă de Mitenka azi? o iscodi Rakitin. Nu te-am pomenit chiar atît de fricoasă, şi pe urmă toată lumea ştie cum îl joci tu pe degete!

— Nu ţi-am spus că aştept o veste, o veste ca-n poveste? Numai Mitenka îmi lipseşte acum! De altfel, nici el nu m-a crezut, îmi dau seama. N-a crezut că mă duc la Kuzma Kuzmici. Acum probabil că stă pitit undeva în grădină, acasă, la Fiodor Pavlovici, să-mi aţină calea. Cu atît mai bine: dacă stă la pîndă acolo, înseamnă c-am scăpat de el! Am fost totuşi la Kuzma Kuzmici, dar numai în treacăt, m-a condus chiar Mitia pînă acolo; i-am spus c-o să zăbovesc pînă la miezul nopţii şi ne-am înţeles să treacă să mă ia pe la douăsprezece. L-am lăsat să plece, apoi am intrat înăuntru şi am stat cu bătrînul vreo zece minute, după care am şters-o înapoi acasă. Am alergat într-un suflet, de teamă să nu mă întîlnesc cu el!

— Şi de ce te-ai gătit aşa? Măi, măi, ce bonetă nostimă!

— Prea eşti curios, Rakitka! Nu ţi-am spus că aştept o veste? Cînd o să vină, într-o clipă sînt în picioare şi-mi iau zborul pe loc, şi

n-o să mă mai vedeţi niciodată! De aceea m-am îmbrăcat aşa, ca să fiu gata cînd o sosi.

— Şi unde vrei mătăluţă să zbori?

— Cine ştie prea multe îmbătrîneşte curînd.

— Ei, nu mai spune!? Uite la ea, parcă-i într-al nouălea cer... Nu te-am văzut niciodată aşa. Te-ai dichisit de parc-ai merge la bal! o tot măsura de sus pînă jos Rakitin.

— Ce ştii tu despre baluri?

— Dar tu?

— Ei, află că eu am fost totuşi la un bal. Acum trei ani, Kuzma Kuzmici şi-a însurat feciorul şi am privit toată sindrofia de sus, de la orchestră. Dar ce mă tot ţii de vorbă, cînd am aici un musafir atît de simandicos? Şi ce musafir! Alioşa, drăguţule, mă uit la dumneata şi parcă nu-mi vine să-mi cred ochilor! Doamne, cum se face c-ai venit la mine?! Drept să-ţi spun, nu m-aş fi aşteptat, nici prin minte nu mi-ar fi trecut c-ai să vii vreodată, pentru nimic în lume n-aş fi crezut una ca asta! Deşi n-ai picat într-un moment potrivit, mă bucur din toată inima că te văd. Şezi colea, pe divan, aşa, micul meu luceafăr! Zău, tot mi se pare că visez... Eh, Rakitka, de ce nu l-ai adus ieri sau acum două zile?... Dar nu-i nimic, sînt mulţumită şi aşa. Poate-i chiar mai bine c-ai venit azi, în clipa asta, şi nu acum două zile...

Gruşenka se aşează zglobie pe canapea lîngă Alioşa şi rămase cu privirile aţintite asupra lui, ca în extaz. Îi părea bine într-adevăr că venise şi nu minţea spunînd că era mulţumită să-l vadă. Ochii îi străluceau şi un zîmbet fericit, blajin îi plutea pe buze, cu duioşie. Alioşa n-ar fi crezut niciodată că faţa ei putea exprima atîta bunătate... Pînă deunăzi nu avusese ocazia s-o vadă mai de aproape şi-şi făcuse despre ea o părere înfiorătoare; perfidia pe care i-o pusese la cale în ajun, cu atîta răutate, Katerinei Ivanovna îl cutremurase, aşa încît acum era peste măsură de mirat să întîlnească o fiinţă cu totul diferită de aceea pe care se aşteptase s-o vadă. Cu toată durerea şi amărăciunea ce-i împovărau sufletul, avu răgaz s-o privească mai cu atenţie. De ieri şi pînă azi, totul la ea se schimbase în bine: nu mai avea glasul acela mieros, gesturile

afectate, insinuante din ajun... era mult mai naturală, mai spontană acum, mai sprintenă în mişcări şi mai zglobie, avea un aer deschis şi încrezător, şi în acelaşi timp părea extrem de nervoasă.

— Doamne, ce de lucruri s-au întîmplat azi, zău! ciripi ea. Habar n-am de ce m-oi fi bucurînd aşa că te văd, Alioşa! Dacă m-ai întreba, crede-mă că n-aş şti ce să-ţi răspund!

— Ba nu, zău, chiar nu ştii de ce te bucuri? o luă în primire ironic Rakitin. Nu m-ai bătut mai înainte la cap să ţi-l aduc: adu-l şi adu-l, prin urmare ştiai foarte bine de ce.

— Măi înainte aveam un scop, acum însă nu mă mai interesează, a trecut momentul. Să vă aduc ceva. M-am făcut mai bună acum, Rakitka. Şezi şi tu, de ce ai rămas în picioare? Ori te-ai şi aşezat? Nici o teamă, Rakitka îşi poarta singur de grijă. ÎI vezi, Alioşa? Uite-l cum s-a îmbufnat. Şi ştii de ce? Pentru că nu l-am poftit pe scaun înainte de a te fi poftit pe dumneata! Of, of, mult e supărăcios Rakitka al nostru! Da, da, îi sare ţandăra din orice fleac! rîse Gruşenka. Ei, lasă, lasă, Rakitka, nu fi supărat, azi am o inimă de aur. Dar dumneata de ce eşti trist, Alioşacika, ori tot te mai temi de mine? şi se uită drept în ochii lui cu un zîmbet sprinţar şi ironic în privire.

— E necăjit, bietul băiat... interveni Rakitin, îngroşîndu-şi vocea.

— Dar ce s-a întîmplat?

— Moşneagul lui s-a împuţit.

— S-a împuţit? Ce bazaconii tot îndrugi acolo? Nu pricep! Cine ştie ce măscări îţi stau pe limbă... Fă bine şi taci, nătărăule! Alioşa, mă laşi să stau pe genunchii dumitale? Uite-aşa! Şi, cu o mişcare sprintenă, Gruşenka se cocoţă rîzînd pe genunchii lui, ca o pisicuţă zburdalnică, încolăcindu-i umerii cu braţul. Să vezi cum o să-l fac eu să rîdă pe băieţaşul meu cel cucernic! Nu zău, chiar mă laşi să stau pe genunchii dumitale? Nu te superi? Dacă vrei, mă dau jos!

Alioşa tăcea mîlc, nici nu îndrăznea măcar să clipească. Nu scoase o vorbă nici chiar atunci cînd o auzi spunîndu-i: „Dacă vrei, mă dau jos!“, ca şi cum ar fi încremenit locului din senin. Cu toate

acestea, nu simţea nimic din ceea ce şi-ar fi putut închipui ori s-ar fi putut aştepta cineva, de pildă Rakitin, care-l pîndea de pe scaun cu o scînteiere lascivă în ochi. Durerea care-l copleşise era prea mistuitoare ca să nu înăbuşe orice fior ce s-ar fi putut trezi în inima lui, şi dacă ar fi fost pe deplin conştient de tot ce se petrecea cu el, şi-ar fi dat seama că în momentul acela purta cea mai puternică armură împotriva tuturor ademenirilor şi ispitelor care l-ar fi încercat. Cu toată mîhnirea lui covîrşitoare şi dezorientarea în care se afla, spre marea sa mirare, un simţămînt curios şi nou punea treptat stăpînire pe sufletul său: femeia aceasta „infernală“ nu-l mai înspăimînta ca pînă atunci, nu-l mai făcea să se cutremure în sine îngrozit, aşa cum i se întîmplase odinioară de cîte ori se gîndea la femei; mai mult chiar, deşi se temea de ea atît de cumplit, o ţinea acum pe genunchi – ceea ce ieri n-ar fi putut să conceapă – cu braţele încolăcite după grumazul lui, fără să mai simtă nici o sfială; dimpotrivă, în sufletul lui încolţise un sentiment nou, care n-avea nimic de-a face cu spaima, o curiozitate puternică, vie, spontană.

— Ia mai lăsaţi fleacurile! protestă Rakitin. Mai bine spune să vină-ncoace cu şampanie, sper că n-ai uitat ce mi-ai făgăduit?

— Adevărat. Ştii, Alioşa, i-am promis să-l cinstesc cu şampanie dacă te aduce la mine. Foarte bine, să vină şampania, vreau şi eu să beau! Fenia, Fenia, dă fuga şi adu sticla aceea pe care a lăsat-o Mitia, hai, repede! Sînt eu zgîrcită de felul meu, dar tot am să pun la bătaie o sticlă, şi nu de dragul tău, Rakitka, bineînţeles. Ce eşti tu decît o secătură, pe cînd Alioşa-i un prinţ! Deşi poate că numai de asta nu-mi arde acum, am să beau totuşi cu voi, vreau să-mi fac de cap!

— Dar ce se întîmplă acum, ce-i cu „vestea“ aceea despre care tot vorbeşti, dacă-mi permiţi să te întreb şi nu-i cumva un secret la mijloc? încercă din nou s-o descoasă, curios, Rakitin, silindu-se cît putea să nu se sinchisească de bobîrnacele care curgeau cu nemiluita asupra lui.

— Nu-i nici un secret; de altfel, tu ştii despre cine-i vorba, rosti Gruşenka, întunecîndu-se deodată la faţă, îngrijorată. Se întoarse

apoi către el, dezlipindu-se pentru o clipă de Alioşa, pe care îl ţinea mai departe de gît, cocoţată pe genunchii lui. Se întoarce ofiţerul, Rakitin; auzi tu, ofiţerul meu!

— Ştiam. Şi unde-i acum? E chiar aşa aproape?

— La Mokroe. Mi-a scris c-o să-mi trimită o ştafetă; chiar adineaori am primit scrisoarea. Şi acum stau şi aştept.

— Ce vorbeşti?! Dar de ce s-a oprit la Mokroe?

— Ar fi prea multe de spus, ajunge atît.

— Ce-o fi pe sufletul lui Mitenka? Săracul de el! Sau poate că nu ştie încă…

— Asta ar mai lipsi! Habar n-are. Dacă află, mă omoară. Numai că nu mai mi-e frică de el acum, nu mă mai tem de cuţitul lui. Taci, Rakitka, să nu te prind că-mi mai pomeneşti de Dmitri Fiodorovici, că destul sînge rău mi-a făcut! Nici nu vreau să mă mai gîndesc la lucrurile astea. Nu-mi place să mă gîndesc decît la Alioşa; sînt ocupată cu el acum… Haide, zîmbeşte, drăguţule, uită-te la mine… De ce nu vrei să fii mai vesel, de ce nu rîzi de prostia şi de fericirea mea?… Uite c-a zîmbit, a zîmbit băieţaşul! Cu ce ochi blînzi mă priveşte! Ştii, Alioşa, mi-era teamă să nu te fi supărat pentru figura pe care i-am făcut-o deunăzi domnişoarei aceleia… zău, m-am purtat ca o căţea… Şi totuşi nu-mi pare rău, drept să-ţi spun, că s-a întîmplat aşa… rosti Gruşenka visătoare şi un zîmbet crud îi flutură pe buze. Mitia mi-a spus că urla ca scoasă din minţi: „Ar trebui bătută cu biciul!“ Se vede c-a fript-o rău la inimă. M-a chemat la dînsa, credea c-o să mă prindă-n laţ! Ce-şi închipuia dumneaei, c-o să mă dea gata cu o ceaşcă de ciocolată… Ba nu, zău, e mai bine că s-a întîmplat aşa! Gruşenka zîmbi din nou. Mă temeam numai să nu te fi supărat pe mine…

— Să ştii că nu minte, Alioşa! exclamă deodată Rakitin, neputîndu-şi ascunde uimirea. I-e frică de tine, ai fi crezut aşa ceva? De un puişor de găină ca tine!

— O fi puişor de găină pentru tine, Rakitka… fiindcă tu n-ai inimă! Dar eu îl iubesc din tot sufletul! Alioşa, mă crezi că te iubesc din tot sufletul?

— Neruşinata! Ai auzit, Alexei, ţi-a declarat amor?!

— Şi ce-i dacă-l iubesc?!

— Cum rămîne atunci cu ofiţerul? Cu vestea picată din cer, vreau să zic, de la Mokroe?

— Dragostea mea pentru Alioşa e una, şi ofiţerul e altceva.

— Judecată de muiere!

— Nu mă mai sîcîi, Rakitka! se oţărî deodată Gruşenka. Ţi-am spus doar că n-are a face una cu alta. Pe Alioşa îl iubesc altfel. E adevărat, Alioşa, că-ţi pusesem gînd rău într-o vreme. Aşa-s eu, ticăloasă şi spurcată, ce vrei?! Uneori însă, cînd te priveam, mi se părea că văd licărind în ochii tăi conştiinţa mea. „Nu se poate, îmi ziceam, prea sînt ticăloasă ca să nu mă dispreţuiască.“ Şi tot aşa mi-am spus şi acum două zile, cînd am fugit din casa domnişoarei aceleia. De altfel, e un lucru la care mă gîndesc de mult. Ştie şi Mitia asta, i-am mărturisit şi lui. Şi Mitia mă înţelege. Mă crezi, Alioşa, îmi arde obrazul de ruşine, cîteodată... cînd mă uit la dumneata, mi-e ruşine de mine, zău... Nu-mi amintesc însă cum s-a întîmplat asta, cînd anume...

Fenia aduse o tavă pe care se aflau o sticlă de şampanie destupată şi trei cupe pline.

— A sosit şampania! strigă Rakitin. Ai cam luat-o raznă, Agrafena Alexandrovna, nu mai ştii ce vorbeşti, dacă mai bei şi un pahar, parcă te văd că-ţi ridici poalele şi începi să dansezi! Eh, nici măcar atîta lucru nu s-au priceput să facă! bombăni el, cercetînd sticla. A turnat-o baba în pahare la bucătărie şi probabil că s-a şi încălzit! Nu-i nimic, las' că-i bună şi aşa! Se apropie de masă şi ducînd la gură un pahar îl deşertă pe nerăsuflate, apoi îl umplu din nou. N-ai ocazia să bei şampanie chiar în fiecare zi, spuse el, lingîndu-se pe buze. Hai, Alioşa, ia-ţi şi tu paharul, să vedem dacă te ţin curelele! Dar pentru ce să închinăm? Pentru porţile raiului, da? Ridică paharul, Gruşa, bea şi tu pentru porţile raiului.

— Ce tot îndrugi acolo?

Gruşa luă cupa. Alioşa bău o înghiţitură şi puse paharul la loc.

— Mai bine renunţ, rosti el cu un zîmbet blajin.

— Parcă te lăudai c-o să bei! îl întărîtă Rakitin.

— Nu mai beau nici eu dacă dumneata nu bei, îi ţinu isonul

Gruşenka. De altfel, nici nu mai am chef. Bea, Rakitka, deşartă tu sticla pînă la fund. Nu beau decît dacă bea Alioşa.

— Of, of, ce înduioşător! pufni Rakitin. Uite la ea cum i s-a cocoţat pe genunchi! El barem are durerea care-l seacă la inimă, dar tu ce bîzdîc ai, mă rog? Dumnealui, pasămite, s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, era gata chiar să-şi spurce gura cu cîrnaţi...

— De ce?

— I-a murit unchiaşul, părintele Zosima...

— Cum aşa, a murit părintele Zosima?! se minună Gruşa. N-am ştiut nimic, zise ea şi se închină cu smerenie. Doamne, şi eu care şedeam pe genunchii lui! tresări ea speriată şi se desprinse numaidecît de el, aşezîndu-se alături pe canapea.

Alioşa o privi lung, mirat şi parcă se mai lumină la faţă.

— Ce-ai cu mine, Rakitin, lasă-mă în pace! rosti el deodată dîrz, ridicînd glasul. De ce spui că m-am răzvrătit împotriva lui Dumnezeu? N-aş vrea să te urăsc, caută să fii şi tu înţelegător. Am pierdut ceva fără de preţ, o comoară cum tu n-ai avut niciodată, de aceea n-ai dreptul să mă judeci. Mai bine uită-te la dînsa: ai văzut cum a căutat să mă cruţe? Am venit aici cu gîndul c-am să găsesc un sufletul hain, mă ispitea ticăloşia pentru că şi eu mă simţeam păcătos şi rău, şi am întîlnit o adevărată soră, o inimă de aur, un suflet duios... A căutat să mă cruţe... Agrafena Alexandrovna, despre dumneata e vorba. Dumneata m-ai salvat, mi-ai aşezat sufletul în vechiul făgaş.

Îi tremurau buzele şi vocea i se curmă brusc, silindu-l să se oprească.

— Te-a salvat, zici? Ba nu, zău! rînji sarcastic Rakitin. Şi cînd te gîndeşti că mai deunăzi voia să-ţi facă felul, ştii asta?

— Stai, Rakitka! se repezi Gruşenka. Destul, tăceţi amîndoi! Am să vă spun tot: te rog, Alioşa, să nu mai vorbeşti aşa, pentru că-mi vine să intru în pămînt de ruşine! Sînt rea, să ştii, nu sînt bună, aşa cum mă crezi dumneata. Iar tu, Rakitka, fă bine şi ţine-ţi gura, pentru că minţi. Recunosc că i-am pus gînd rău cîndva, ai dreptate, voiam, cum zici tu, să-i fac felul, însă asta a fost mai demult, dar

acum nu mai e adevărat, ce-ai spus e o minciună; acum e cu totul altceva... Să nu te mai prind că scoţi un cuvînt, auzi tu, Rakitka! îl luă din scurt Gruşa, care părea surescitată.

— Au înnebunit amîndoi! şuieră printre dinţi Rakitin, măsurîndu-i din ochi nedumirit. Le lipseşte o doagă, curat balamuc! Amîndoi sînt fleaşcă, să te ţii acum lacrimi şi suspine!

— Da, am să plîng, am să plîng! confirmă Gruşenka. A spus că-i sînt ca o soră, asta n-am s-o uit niciodată, nu, n-am s-o uit niciodată! Să ştii totuşi, Rakitin, că, aşa rea cum sînt, tot am făcut şi eu în viaţa mea pomană cu un fir de ceapă!

— Ai dat de pomană un fir de ceapă? Cum adică? Ei, fir-ar să fie, zău dacă n-au căpiat!

Exaltarea de care erau cuprinşi amîndoi îl mira şi-l scandaliza totodată pe Rakitin, aproape că se simţea vexat, deşi ar fi putut să-şi dea seama că, printr-o coincidenţă cu totul excepţională, şi unul, şi altul se aflau într-un moment de răscruce din viaţa lor, menit să-i zguduie din temelii. Dar pe cît era de sensibil cînd se întîmpla să fie în joc persoana lui, pe atît de obtuz se dovedea Rakitin cînd era vorba de semenii lui, asta poate şi fiindcă era prea tînăr încă şi fără experienţă, dar în bună parte şi pentru că era de un egoism feroce.

— Vezi, Alioşacika, rîse nervos Gruşa, întorcîndu-se spre el, m-am lăudat faţă de Rakitin c-am dat şi eu de pomană o ceapă; însă faţă de dumneata ce rost ar avea să mă laud, dumitale am să-ţi spun din alt motiv adevărul curat. Nu e decît o poveste, dar o poveste foarte frumoasă, pe care o ştiu de cînd eram fetiţă de la Matriona, bucătăreasa noastră. Ascultă: „A fost odată ca niciodată o femeie rea şi amarnică la suflet. Şi femeia aceea a făcut cît a făcut umbră pămîntului şi, împlinindu-i-se sorocul, a murit. Şi murind n-a lăsat după ea nici o faptă bună. Dracii au pus atunci gheara pe ea şi au aruncat-o în iazul de foc. Iar îngerul ei păzitor stătea pe mal şi-şi tot frămînta mintea: «Oare ce faptă bună o fi săvîrşit în viaţa ei ca să pot pune o vorbă pentru ea la Dumnezeu?» Şi, aducîndu-şi aminte, se duce el şi-i spune lui Dumnezeu: «A smuls din grădină un fir de ceapă şi l-a dat de pomană, a miluit o

biată femeie săracă». «Ia firul cela de ceapă, zice Dumnezeu, şi dă-i-l să se agaţe de el, şi caută s-o tragi afară. Dacă izbuteşti s-o scapi, să vină aici, în rai, dacă nu, să rămînă unde se află acum.» Îngerul a coborît degrabă în iad şi, întinzîndu-i firul de ceapă, a zis: «Apucă-te vîrtos de el, femeie, şi eu am să te scot afară». Şi a început să tragă binişor, binişor de fir, pînă ce a scos-o aproape toată din iad. Dar ce să vezi: ceilalţi osîndiţi, cînd au prins de veste că îngerul vrea s-o scape, s-au agăţat care mai de care de ea, să-i tragă şi pe ei afară. Scorpia de femeie însă, haină cum era la suflet, a început să dea din picioare şi să urle: «Pe mine vrea să mă scoată, nu pe voi, ceapa-i a mea, nu a voastră!» Nici n-a apucat să termine bine de spus şi firul de ceapă s-a rupt. Femeia a căzut înapoi în iad şi arde şi acum în focul gheenei. Îngerul a izbucnit în plîns şi a plecat“. Asta-i toată povestea, Alioşa, n-am uitat nici acum şi nici n-am s-o uit vreodată, pentru că şi eu sînt tot aşa de rea şi haină la suflet ca zgripţuroaica aceea. M-am lăudat adineaori faţă de Rakitin c-am miluit pe cineva cu un fir de ceapă, ţie însă nu pot decît să-ţi spun aşa: un fir de ceapă, unul singur, am dăruit de cînd mă ştiu pe lume, atîta pomană am şi eu la viaţa mea. Să nu mai spui că sînt bună, Alioşa, nu-s deloc aşa cum mă crezi dumneata, dimpotrivă, sînt rea, rea şi hapsînă. Şi-mi vine sa mor de ruşine cînd te aud ridicîndu-mă în slavă! Şi, fiindcă am început, am să-ţi spun tot. Ascultă: am ţinut morţiş să vii la mine, şi atîta l-am bătut la cap pe Rakitka să te aducă încoace, încît i-am promis chiar c-o să-i dau douăzeci şi cinci de ruble, dacă izbuteşte să pună mîna pe dumneata. Stai, Rakitka, aşteaptă puţin!

Şi, nici una, nici două, se duse la masă, descuie sertarul, îşi luă punga cu bani şi scoase dinăuntru o hîrtie de douăzeci şi cinci de ruble.

— Ce mai e şi aiureala asta? Ce ţi-a venit? bîigui Rakitin fîstîcit.

— Ţine, Rakitka! Vreau să mă achit de datorie, cred că n-ai să mă refuzi. Nu mi i-ai cerut chiar tu? şi fără altă vorbă îi azvîrli hîrtia în faţă.

— Ei, asta-i, de ce să refuz!? îşi îngroşă vocea Rakitin, vizibil stingherit, silindu-se să pară cît mai arogant, ca să-şi ascundă

încurcătura. Prea ieftin aţi scăpa. De aceea doar sînt proşti pe lume: ca deştepţii să tragă foloase!

— Şi acum fă bine şi pune-ţi lacăt la gură, Rakitka, să nu mai scoţi un cuvînt. Ce vreau să spun acum nu-i pentru urechile tale. Şezi acolo şi taci; tu nu ne iubeşti, aşa că nu te mai amesteca în vorbă!

— De ce v-aş iubi? se oţărî Rakitin într-o răbufnire de ură. Băgase banii în buzunar, deşi se simţea prost, fiindcă era de faţă Alioşa. Îşi făcuse socoteala c-o să-i primească mai tîrziu, fără ştirea lui, iar acum îi plesnea fierea de ciudă şi de ruşine. Chibzuise, de asemenea, dintr-un calcul diplomatic că era mai bine să n-o contrazică defel pe Gruşa, cu toate că ea nu-l cruţa, luîndu-l mereu în şfichi. Se vedea cît de colo că-l avea cu ceva la mînă, dar de astă dată i se umpluse paharul: Iubeşti un om care a făcut ceva pentru tine... Dar voi doi, aş vrea să-mi spuneţi, ce aţi făcut pentru mine?

— Poţi să iubeşti un om chiar dacă n-a făcut nimic pentru tine, aşa cum iubeşte Alioşa.

— Şi de unde ştii tu că te iubeşte? Ce-mi tot împui capul cu dragostea lui?!

Stînd în picioare în mijlocul încăperii, Gruşenka vorbea înfrigurată, cu un tremur isteric în glas:

— Taci, Rakitka, tu nu poţi să pricepi ce se petrece cu noi! Şi te rog să nu mă mai tutuieşti, nu-ţi permit, ai cam început să-ţi iei nasul la purtare! Stai la locul tău în colţ şi să nu mai scoţi un cuvînt, aşa cum îi şade bine unui lacheu. Şi acum, Alioşa, am să-ţi spun tot, eşti singurul om căruia vreau să-i mărturisesc adevărul, ca să vezi şi dumneata ce pramatie sînt! Tot ce-ţi spun e însă numai pentru dumneata, cu Rakitka n-am nimic de împărţit. Da, e adevărat, Alioşa, îţi pusesem gînd rău, eram hotărîtă să-ţi fac bucata. Atît de ahtiată eram să-ţi vin de hac, încît l-am cumpărat pe Rakitka numai ca să te aducă la mine. De ce ţineam aşa de mult la asta? Cînd dumneata nici habar n-aveai de mine, iar dacă se întîmpla cumva să ne întîlnim faţă-n faţă, întorceai capul şi puneai ochii în pămînt; eu însă nu mă sfiam să te privesc şi descoseam pe unul şi pe altul, doar oi mai afla cîte ceva. Chipul dumitale îmi

stătea ca un ghimpe în inimă: „Mă dispreţuieşte, îmi ziceam eu, nici nu se îndură măcar să se uite la mine“. Şi mi-era o ciudă, încît ajunsesem şi eu să mă mir: „Cum se poate să mă tem de un copilandru? Lasă că-i fac eu bucata, uite-aşa am să-l ronţăi şi pe urmă am să-i rîd în nas!“ Clocoteam în mine. Nu ştiu dacă mă crezi, dar în tot oraşul ăsta nimeni nu şi-ar permite vreo necuviinţă faţă de Agrafena Alexandrovna sub cuvînt că-i o femeie stricată, nici măcar nu i-ar trece prin gînd să spună aşa ceva despre mine; nu-l am decît pe moşneagul meu, sînt legată de el, vîndută pe viaţă, diavolul ne-a pus cununiile în cap, încolo n-am avut de-a face cu nici un alt bărbat! Totuşi, de cum te-am văzut pe dumneata, mi-am zis: „Pe ăsta trebuie să-l prind în gheară. Lasă că-i vin eu de hac şi ce-am să mai rîd pe urmă, ehei, ce-am să mai rîd!“ Ca să vezi ce căţea e femeia de care dumneata zici că ţi-e ca o soră! Între timp, uite, s-a întors bărbatul care m-a scos din minţi cîndva şi stau acum şi aştept să-mi dea un semn de viaţă. Ştii ce a fost pentru mine omul ăsta care mi-a răpit cinstea? Acum cinci ani, cînd m-a adus aici Kuzma, nu îndrăzneam să scot capul în lume, mă feream tot timpul să nu mă vadă şi să nu mă audă cineva, eram o fetişcană plăpîndă şi tare proastă. Şedeam singură cuc şi mă istoveam plîngînd; nopţi întregi nu dormeam, gîndindu-mă mereu la acelaşi lucru: „Unde eşti, cîine? Cine ştie în braţele cui oi fi acum şi-ţi rîzi de mine! Ah, să mai dau ochii cu tine o dată, o singură dată numai să-mi ieşi în cale, şi ai să vezi ce te aşteaptă, ştiu eu cum să mă răzbun!“ Noaptea udam perna de lacrimi şi mă zbuciumam toată, răsuceam cuţitul în rană şi-mi aţîţam mai vîrtos ura: „Lasă c-am să-ţi plătesc eu cu vîrf şi îndesat!“ mă pomeneam ţipînd uneori pe întuneric. Iar cînd îmi dădeam seama că n-am nici o putere asupra lui, cînd mă gîndeam că poate în momentul acela îşi bătea joc de mine, dacă nu cumva mă şi uitase, mă trînteam pe podele, plîngeam cu lacrimi amare, văzînd cît de nevolnică sînt, şi tremuram ca scuturată de friguri pînă cînd se lumina de ziuă. Dimineaţa mă sculam ca un cîine întărîtat şi cu dragă inimă aş fi sfîşiat pe oricine. Dar cu timpul am început să adun ban cu ban, mi s-a împietrit inima, am prins ceva carne pe mine. Crezi poate că m-

am mai deşteptat la minte? Aş, de unde! Nimeni nu vede şi nimeni pe lume nu ştie, dar cum se înnoptează, încep iarăşi să mă perpelesc ca acum cinci ani, cînd eram o fetişcană proastă, şi plîng toată noaptea scrîşnind din dinţi. „Vai de pielea lui ce o să păţească, am să-i plătesc cu vîrf şi îndesat!“ îmi tot spun. Ai fost atent pîn-acum? Bine. Ce părere o să-ţi faci însă despre mine cînd am să-ţi spun că de curînd, poate să fie o lună de atunci, am primit o scrisoare de la el: a rămas văduv şi vrea să vină aici, să mă vadă. Mi s-a tăiat deodată răsuflarea! Ah, Doamne! Şi într-o clipă am şi văzut ce-o să se întîmple: o să vină şi o să mă cheme iarăşi la el, e destul numai să fluiere o dată ca să mă tîrăsc la picioarele lui ca o căţeluşă bătută, ca şi cînd tot eu aş fi fost vinovată! Am simţit lămurit c-aşa o să se întîmple şi parcă nu-mi venea să cred: „Chiar aşa otreapă să fiu? Ce o să fac? O să mă arunc iarăşi de gîtul lui ori nu?“ În luna asta ce-a trecut, am strîns în mine mai multă fiere decît în ultimii cinci ani. Mă vezi doar cum fierb aici, ca turbată, şi cîtă răutate e-n mine! Acum ţi-am spus tot! Mi-am făcut de lucru cu Mitia ca să nu alerg după celălalt. Taci, Rakitka, n-ai nici un drept să mă judeci, de altfel nici n-am vorbit cu tine! Cînd aţi sosit voi, tocmai şedeam aici şi mă gîndeam în fel şi chip, silindu-mă să iau o hotărîre. Niciodată n-o să ştiţi ce a fost în sufletul meu! Alioşa, spune-i te rog domnişoarei să nu fie supărată pe mine pentru bîlciul de alaltăieri!... Nimeni pe lume nu ştie şi nici n-ar putea să înţeleagă ce simt eu acum... Poate c-o să iau şi un cuţit cu mine cînd o fi să plec, încă nu-mi dau seama ce-am să fac...

Rostind aceste cuvinte disperate, Gruşenka se opri sugrumată de lacrimi, îşi cuprinse faţa în palme şi se aruncă pe canapea, cu capul în perne, plîngînd cu sughiţuri, ca un copil mic. Alioşa se ridică în picioare şi se apropie de Rakitin.

— Mişa, zise el, să nu fii supărat pe dînsa chiar dacă te-a jignit, nu trebuie să o iei în nume de rău. Ai văzut ce a spus adineaori? Nu poţi cere prea mult de la un biet suflet de om, trebuie să fim mai înţelegători...

Vorbea mînat de o pornire nestăvilită. Simţea nevoia să-şi deschidă inima, şi singurul om pe care-l avea la îndemînă era

Rakitin. Dacă n-ar fi fost el acolo, şi-ar fi destăinuit simţămintele cu glas tare în faţa pereţilor.

Prietenul lui îl măsură însă din ochi ironic, şi Alioşa nu mai spuse nici un cuvînt.

— Stareţul ţi-a împuiat capul cu tot felul de bazaconii, şi acum m-ai luat pe mine cal de bătaie, Alioşanka, omul lui Dumnezeu! spuse el zîmbind maliţios.

— Nu rîde, Rakitin, degeaba zîmbeşti sarcastic… Cum poţi să vorbeşti aşa despre răposatul? Nu există om pe faţa pămîntului care să se poată asemui cu el! strigă Alioşa cu lacrimi în glas. Crede-mă că n-am dreptul să judec pe nimeni, fiindcă şi eu mă simt vinovat, poate mai vinovat decît oricine! Ce sînt eu pe lîngă dînsa? Gîndeşte-te c-am venit aici ca să mă afund în mocirlă. Îmi spuneam: „Ei şi, nu-mi pasă!“ Şi ştii de ce? Pentru că sînt un laş. Iar dînsa, vezi, s-a chinuit cinci ani fără să aibă pe nimeni aproape care să-i spună o vorbă caldă, pornită din inimă, şi pînă la urmă a iertat totul, a uitat tot şi plînge! Omul care şi-a bătut joc cu atîta cruzime de ea s-a întors şi o cheamă, şi ea e gata să-l ierte şi să alerge în braţele lui fericită. Nu, poţi să fii sigur, n-o să ia nici un cuţit, nu, fără doar şi poate! Vezi, eu nu sînt aşa. Nu ştiu dacă tu eşti, Mişa, eu însă în nici un caz nu! Azi am primit o lecţie straşnică, uite, chiar aici, în locul ăsta… Dragostea ei e mai presus de ceea ce putem simţi noi… Spune-mi, cunoşteai cumva lucrurile pe care le-a povestit adineaori? Ai mai auzit-o cîndva vorbind despre ele? Nu, aşa-i că nu? Dacă le-ai mai fi auzit, ai fi înţeles încă de atunci totul… Şi cealaltă, pe care a jignit-o acum două zile… trebuie s-o ierte şi ea! Nu se poate să nu treacă peste asta cînd o să afle… şi o să afle cu siguranţă… E un biet suflet ce nu şi-a găsit încă pacea, trebuie să fim înţelegători… cine ştie ce comoară ascunde…

Se opri cu răsuflarea tăiată. Cît era de furios, Rakitin rămase cu ochii boldiţi de mirare. Niciodată nu s-ar fi aşteptat la o asemenea tiradă din partea unui om atît de potolit şi cuminte ca Alioşa.

— Halal avocat! Nu cumva ţi-a căzut cu tronc? Agrafena Alexandrovna, călugăraşul nostru e mort după tine, l-ai făcut praf! strigă el, rîzînd cu neruşinare.

Gruşenka înălţă capul adîncit în pernă şi se uită la Alioşa cu un surîs duios, care-i lumină toată faţa buhăită de lacrimi.

— Nu-ţi mai pierde vremea cu el, Alioşa, heruvimul meu! Nu vezi cu cine ai de a face, parc-ai vorbi la pereţi! Apoi se întoarse către Rakitin: Mihail Osipovici, mă gîndeam tocmai să te rog să mă ierţi dacă te-am jignit cumva adineaori, dar acum pentru nimic în lume n-aş mai face-o! Alioşa, vino să şezi lîngă mine, îl îmbie ea cu un zîmbet fericit, uite-aşa, aici, şi spune-mi (îi luă mîinile într-ale sale şi se uită înseninată drept în ochii lui), te rog, ce crezi dumneata: ÎI iubesc ori nu? Mai pot eu oare să iubesc un om care mi-a făcut atîta rău sau nici nu-mi pasă de el? Pînă să veniţi voi, am stat aşa pe întuneric şi m-am tot întrebat: da sau ba? Dă-mi dumneata dezlegarea, hotărăşte dumneata, şi voi face cum ai să-mi spui. Să-l iert ori să nu-l iert?

— Bine, dar l-ai şi iertat, nu-i aşa? zîmbi Alioşa.

— Ba da, mărturisi Gruşenka zîmbitoare. Păcătoasa asta de inimă! Să bem pentru inima mea păcătoasă! strigă ea şi, luînd în mînă paharul, îl goli pe nerăsuflate, apoi îl trînti de pămînt. Cupa se sparse cu zgomot. Şi pe buzele ei zîmbitoare flutură din nou o umbră de cruzime. Şi totuşi poate nu l-am iertat încă, adăugă ea cu o expresie ameninţătoare, privind în jos, ca şi cum ar fi vorbit numai pentru sine. Poate că numai inima mea e gata să-l ierte. Am să caut s-o mai ţin încă în frîu. Vezi dumneata, Alioşa, de fapt mi-s dragi lacrimile pe care le-am vărsat în aceşti cinci ani, mi-e dragă umilirea ce m-a făcut să sufăr atîta, ele mi-s dragi, nu el.

— N-aş vrea să fiu în pielea lui! şuieră Rakitin.

— Şi nici n-ai să fii vreodată, Rakitka, fii pe pace! Tu nu eşti bun decît să-mi faci ghetele, atîta tot; o femeie ca mine nu-i de nasul tău... Şi poate că nici de nasul lui...

— Nu-i de nasul lui? Atunci de ce te-ai înzorzonat aşa? o necăji Rakitin, rînjind sarcastic.

— Nu te lega de gătelile mele, Rakitka, fiindcă nu poţi să ştii ce este în sufletul meu! N-am decît să dau jos toate zorzoanele, chiar acum, pe loc! Îi răspunse ea ridicînd glasul. Tu nu ştii pentru ce m-am gătit aşa! Poate că am de gînd să-i ies înainte şi să-i zic: „Mă

vezi? Deschide ochii şi uite-te bine!“ Cînd m-a lăsat eram o fetişcană de şaptesprezece ani, o slăbătură plîngăreaţă şi ofticoasă. Am să stau lîngă el, am să-l vrăjesc, am să-i înfierbînt sîngele, ca după aceea să-i spun: „Ei, ai văzut cu cine ai de-a face, stimabile? Şi acum, umblă sănătos! Nu tot ce zboară se mănîncă!“ Pentru asta, poate, m-am gătit aşa, Rakitka, încheie Gruşa, rîzînd maliţios. Sînt fiară, Alioşa, o fiară turbată. N-am decît să rup hainele de pe mine, să-mi schilodesc trupul, să-mi sluţesc chipul, să-mi ard faţa şi s-o ciopîrţesc cu cuţitul, să umblu pe străzi ca să cerşesc! Dacă vreau, n-am decît să nu mai plec nicăieri, să rămîn aici; dacă vreau, n-am decît să-i trimit chiar mîine lui Kuzma tot ce-am căpătat de la el, toţi banii pe care mi i-a dat, şi să mă duc să muncesc cu ziua pînă la sfîrşitul vieţii!... Crezi, oare, că n-am s-o fac, te îndoieşti c-o să am atîta curaj? Ba, uite, să ştii c-am s-o fac, am s-o fac chiar acum, să nu mă puneţi la ambiţie... iar pe dînsul am să-l iau la goană şi am să-i dau, uite-aşa, cu tifla, ce-o fi crezînd, că-s de nasul lui?!

Ultimele cuvinte le strigă în gura mare, ca apucată de istericale. Şi, simţind că o podidesc din nou lacrimile, îşi ascunse faţa în palme şi se prăbuşi peste perne, într-un hohot de plîns. Rakitin se ridică.

— Să mergem, zise el, e tîrziu, n-au să-ţi mai deschidă la mănăstire.

Gruşenka sări deodată.

— Cum, pleci, Alioşa? întrebă ea consternată. Ce faci? M-ai răscolit şi mi-ai sîngerat inima, şi acum cînd se lasă noaptea, să stau iarăşi singură?

— N-o fi vrînd să rămînă la tine peste noapte? N-are decît, dacă pofteşte, din partea mea, pot să plec şi singur! glumi Rakitin caustic.

— Taci, vrăjmaşule, taci odată! se răsti Gruşenka mînioasă. Niciodată n-am auzit din gura ta vorbele pe care mi le-a spus el.

— Dar ce ţi-a spus, mă rog? mîrîi Rakitin întărîtat.

— Nu ştiu, nu-mi dau seama ce, nu mă dumiresc, dar mi-a vorbit de la suflet la suflet, mi-a răscolit inima... Este primul om, singurul din lumea asta mare, care s-a îndurat de mine, el este,

numai el! De ce, heruvimul meu, n-ai venit mai înainte? strigă Gruşa, şi se prăbuşi la picioarele lui. Toată viaţa am aşteptat un om ca tine, mereu am aşteptat; ştiam că odată şi odată o să vină cineva care să-mi aducă iertarea. Toată viaţa am crezut că, aşa tîrîtură cum sînt, mă va iubi şi pe mine cineva cu adevărat, cineva fără nici un gînd păcătos!

— Dar ce-am făcut eu pentru dumneata? zîmbi Alioşa înduioşat şi, aplecîndu-se, o luă cu gingăşie de mîini. Te-am miluit cu un fir de ceapă, o nimica toată!...

Nu apucă bine să isprăvească, că-l podidiră şi pe el lacrimile. În momentul acela se auzi trîntindu-se uşa de la intrare şi cineva pătrunse în casă. Gruşenka sări deodată în picioare, înfricoşată de moarte. Fenia dădu buzna înăuntru, strigînd în gura mare şi fluturîndu-şi braţele.

— Coniţă, coniţă scumpă, a sosit ştafeta! trîmbiţă ea veselă, gîfîind. A trimis o troică de la Mokroe să te ia! Timofei, surugiul, e afară, schimbă caii... Scrisoarea, coniţă, iată scrisoarea!

Ţipa cît o ţinea gura, vînturînd scrisoarea din mînă. Gruşenka îi smulse plicul şi-l apropie de lumînare. Era un bilet de cîteva rînduri, pe care ea îl desluşi dintr-o ochire.

— Mă cheamă! şopti ea pălind, cu faţa crispată de o grimasă amară. Du-te, căţeluşă! Te-a fluierat! Rămase locului o clipă, ca şi cînd ar fi şovăit încă, apoi tot sîngele îi năvăli în obraji, învăpăindu-i. Plec! strigă ea. Cinci ani de viaţă! Rămîneţi cu bine! Rămîi cu bine, Alioşa, soarta mea s-a hotărît... Duceţi-vă, duceţi-vă, plecaţi cu toţii, să nu vă mai văd în faţa ochilor... Gruşenka îşi ia zborul spre o viaţă nouă... N-aş vrea să-mi porţi duşmănie, Rakitka, cine ştie dacă nu mă duc la moarte! Uf! Parc-aş fi beată! Şi, depărtîndu-se brusc de ei, alergă în iatac.

— Acum nu-i mai pasă de noi! bodogăni Rakitin. Să mergem, altfel iar au să înceapă să ţipe muierile astea, sînt sătul pînă-n gît de atîta boceală...

Alioşa se lăsă dus fără să-şi dea seama. În curte aştepta o troică, în jurul căreia forfoteau oameni cu felinare, ocupaţi să deshame caii. Prin poarta deschisă se zăreau cei trei cai de schimb,

aşteptînd afară. Alioşa şi Rakitin nici nu apucaseră bine să coboare treptele, cînd fereastra de la iatac se deschise deodată şi Gruşa strigă cu o voce răsunătoare:

— Alioşacika, multe salutări din partea mea frăţiorului tău Mitenka! Spune-i că n-aş vrea să fie supărat pe mine, cu tot necazul pe care i l-am făcut! Te rog să-i repeţi cuvînt cu cuvînt ceea ce-ţi spun eu acum: „Gruşenka şi-a legat soarta de un ticălos, nu de un suflet cinstit ca al tău!“. Să ştie că l-am iubit totuşi un ceas, un singur ceas din viaţa mea, să nu uite niciodată ceasul acela! Să-i spui că aşa i-a poruncit Gruşenka, să nu-l uite pînă în clipa din urmă! Glasul i se stinse, înecat în lacrimi, şi fereastra se închise cu zgomot.

— Mmm! mîrîi Rakitin umflîndu-se de rîs. După ce-i dă la cap bietului Mitenka, îi mai şi pretinde să n-o uite toată viaţa! Ce sadism!

Alioşa nu-i răspunse şi, ca şi cînd nici n-ar fi auzit, întinsese piciorul la drum, de parcă ar fi avut cine ştie ce zor mare; în realitate însă nu-şi dădea seama de nimic, mişcîndu-se aproape ca un automat. Rakitin se simţi deodată săgetat de o durere ascuţită, ca şi cum cineva i-ar fi zgîndărit o rană proaspătă. Adineaori, cînd o pusese pe Gruşenka faţă în faţă cu Alioşa, se aşteptase la cu totul altceva; lucrurile luaseră însă o altă întorsătură decît aceea pe care ar fi dorit-o el…

— Ofiţerul ei e un polonez, zise el, silindu-se să-şi păstreze sîngele rece. Vorba vine ofiţer; de fapt, e un biet amărît, funcţionar la vamă, undeva în Siberia, la graniţa dinspre China. După cîte am auzit, şi-a pierdut postul. I-o fi ajuns probabil la ureche că Gruşenka are ceva părăluţe şi s-a întors la ea, aşa se explică totul. Alioşa nici de astă dată nu se învrednici să-i răspundă. Rakitin îşi pierdu cumpătul: Ei, vasăzică ai izbăvit un suflet păcătos?! rînji el plin de fiere. Ai întors o tîrfă pe calea cea bună? Ai izgonit cei şapte draci ce o munceau? Ca să vezi unde trebuia să se întîmple minunea pe care aţi aşteptat-o cu atîta rîvnă astăzi!

— Încetează odată, Rakitin! îi răspunse Alioşa cu inima îndurerată.

— Sigur că da, mă dispreţuieşti pentru c-am putut să primesc cele douăzeci şi cinci de ruble de adineaori! Mi-am vîndut prietenul, nu-i aşa? Numai că tu nu eşti Hristos, şi nici eu, Iuda!

— Crede-mă, Rakitin, c-am şi uitat de banii aceia, protestă Alioşa. Tu singur ai pomenit de ei…

Rakitin se înfurie şi mai tare.

— Duceţi-vă dracului toţi! zbieră el. Pentru ce naiba mi-oi fi pierzînd vremea cu tine? De acum înainte nici nu mai vreau să ştiu cine eşti! Pleacă, du-te unde vrei, călătorie sprîncenată!

Şi, fără altă vorbă, o apucă pe o ulicioară lăturalnică, lăsîndu-l singur în întunecimea nopţii. Alioşa ieşi din oraş şi o luă peste cîmp spre mănăstire.

IV

Cana Galileii

Ajunse la schit destul de tîrziu după rînduiala mănăstirii şi monahul ce ieşi să-i deschidă îi îngădui să intre înăuntru pe poarta cea mică. Trecuse de nouă – ora sorocită odihnei şi somnului după o zi plină de frămîntări. Alioşa deschise cu sfială uşa chiliei bătrînului, în care se afla sicriul. Înăuntru nu era decît părintele Paisie, care citea Evanghelia împreună cu novicele Porfirie. Acesta din urmă, istovit de vegherea din ajun, cînd stareţul le vorbise pentru ultima oară, şi de zarva de peste zi, dormea somnul tinereţii, culcat pe podele în odaia alăturată. Părintele Paisie îl auzi intrînd, dar nu-şi ridică ochii de pe carte. Alioşa se retrase în colţul din dreapta uşii, se aşeză în genunchi şi începu să se roage. Inima îi era plină, gata să se reverse, dar totul colcăia de-a valma în el, nici un sentiment nu reuşea să se contureze mai lămurit şi să precumpănească asupra celorlalte, impresiile se succedau lent, uniform, ca într-un caleidoscop. Se simţea înduioşat, dar în acelaşi

timp – lucru curios – nimic nu mai avea darul să-l mire. Vedea din nou în faţa ochilor sicriul şi mortul drag, strîns înfăşurat în rasa monahală, şi totuşi jalea şi durerea sfîşietoare ce-i storseseră atîtea lacrimi în dimineaţa aceea se mistuiseră ca prin farmec. Intrînd în chilie, îngenunchease în faţa sicriului, aşa cum şi-ar fi plecat genunchii în faţa unei icoane, dar simţămîntul ce-i stăpînea cugetul şi inima în momentul acela nu era întristarea, ci bucuria. Una dintre ferestre era larg deschisă, lăsînd să pătrundă în chilie aerul proaspăt, răcoros. „Înseamnă că duhoarea s-a înteţit şi mai tare dacă s-au înduplecat să deschidă fereastra“, îşi spuse el. Dar gîndul că rămăşiţele pămînteşti ale stareţului începuseră să se descompună – gînd care abia cu cîteva ceasuri mai înainte i se păruse atît de amarnic, de umilitor – nu-l mai făcu de astă dată să sufere, nici să se răzvrătească. Se ruga aşa în tăcere, dar peste puţin îşi dădu seama că înşira cuvintele mecanic. Frînturi de idei i se perindau prin minte, licăreau o clipă, ca nişte steluţe, ca să se stingă numaidecît, năpădite de alte gînduri răzleţe, dar în acelaşi timp era conştient că sufletul său îşi găsise împăcarea, că se sălăşluise în el ceva temeinic şi deplin. Uneori începea să se roage cu rîvnă dintr-o pornire de dragoste şi recunoştinţă… Nu apuca să-şi ducă însă ruga pînă la capăt, căci de la o vreme mintea lui o luase iarăşi razna; începea să se gîndească la altceva, ca pînă la urmă să uite şi de rugăciune, şi de ceea ce îi curmase firul… Încercă să fie atent la cuvintele rostite de părintele Paisie, dar, ostenit cum era, mereu îl fura somnul…

Şi a treia zi, s-a făcut nuntă în Cana Galileii – citea monahul – *şi era şi mama lui Iisus acolo. Şi a fost chemat şi Iisus, Şi ucenicii săi la nuntă.*

„Nuntă? Cum adică nuntă?… se căznea să-şi adune gîndurile Alioşa. E fericită… s-a dus la nuntă… Nu, n-a luat nici un cuţit cu dînsa, nu se putea să ia… N-a fost decît aşa, o vorbă rostită la necaz, nimic mai mult… Noi… noi trebuie să iertăm cuvintele de obidă. E o uşurare… altminteri, prea ar fi cumplită suferinţa…

Rakitin a cotit pe ulicioară... De cîte ori o să-şi aducă aminte de necazurile lui, o să cotească aşa, pe cîte o ulicioară... Dar drumul... drumul mare este drept, este larg şi luminos, şi limpede cum e cleştarul... şi soarele străluceşte la capătul lui... Cum? Ce spune?“

...Şi sfîrşindu-se vinul, a zis mama lui Iisus către El: Nu mai au vin.

„A, mi se pare că mi-a scăpat ceva, tresări el, ce păcat, n-aş fi vrut să pierd nici un cuvînt, îmi place atît de mult partea asta: e vorba de Cana Galileii, cea dintîi minune... Da, o minune atît de frumoasă, neasemuit de frumoasă! Nu la durere, ci la bucurie a venit pentru întîia oară Iisus în mijlocul oamenilor; prima minune pe care a săvîrşit-o era hărăzită să le sporească bucuria... «Cine îndrăgeşte oamenii trebuie să îndrăgească şi bucuria lor...», aşa spunea răposatul, era una dintre ideile lui călăuzitoare... Nimeni nu poate trăi fără bucurie, spune Mitia... Da, Mitia... Adevărul înseamnă minune, adevărul înseamnă iertare, asta tot din gura lui am auzit-o adeseori...“

A zis ei Iisus: Ce ne priveşte pe mine şi pe tine, femeie? Încă n-a venit ceasul Meu.

„Faceţi ce vă va spune... Bucurie, da, o bucurie hărăzită unor bieţi oameni săraci lipiţi pămîntului... Trebuie să fi fost tare sărmani dacă nici vin n-au avut de ajuns la nuntă... Istoricii arată că populaţia statornicită pe vremea aceea în împrejurimile lacului Genezaret era în cea mai mare parte alcătuită din oameni nevoiaşi... Şi o altă inimă preamilostivă, sufletul slăvit al unei alte fiinţe pline de har, maică-Sa, care se afla de asemenea printre oaspeţi, a ştiut că numai pentru a împlini măreaţa şi înfricoşata Lui menire a coborît pe pămînt, a ştiut că inima Lui putea împărtăşi deopotrivă şi veselia simplă şi nevinovată a unor făpturi cu mintea neluminată, dar lipsite de vicleşug, veselia celor ce-L poftiseră la praznicul lor sărac... «Încă n-a venit ceasul Meu», i-a

răspuns el, zîmbindu-i blajin (cu siguranţă că i-a zîmbit cu blîndeţe)... Dar, dacă stai să te gîndeşti, pentru asta a coborît El pe pămînt, ca să îndestuleze cu vin ospăţul de nuntă al unor sărmani? Şi totuşi n-a pregetat să meargă la nuntă şi să împlinească rugămintea ei... A, ia să vedem ce spune mai departe...“

Zis-a lor Iisus: Umpleţi vasele cu apă. Şi le-au umplut pînă sus. Şi le-a zis: Scoateţi acum şi aduceţi nunului. Iar ei i-au dus. Şi cînd nunul a gustat apa care se făcuse vin Şi nu ştia de unde este, ci numai slujitorii care scoseseră apa ştiau, a chemat nunul pe mire. Şi i-a zis: Orice om pune întîi vinul cel bun şi, cînd se ameţesc, pune pe cel mai slab. Dar tu ai ţinut vinul cel bun pînă acum.

„Dar ce-i asta? Ce s-a întîmplat? Cum se face că odaia a devenit dintr-odată atît de încăpătoare?... Ah, da... e o nuntă... fireşte, o nuntă... Iată oaspeţii, iată şi tinerii căsătoriţi, şi mulţimea care se veseleşte şi... dar unde este preaînţeleptul staroste? Şi cine şade acolo? Cine? Odaia parcă s-a făcut mai încăpătoare... Cine se ridică de la masa întinsă pentru ospăţ? Cine... Cum, şi el e aici?... Dar adineaori zăcea în sicriu... Nu, e aici... s-a sculat, m-a văzut, vine spre mine... Doamne!“

Da, într-adevăr, spre el venea unchiaşul cel uscăţiv, cu obrazul brăzdat de o mulţime de cute subţiri; se îndrepta spre el fericit, rîzînd cu blîndeţe... Coşciugul dispăruse ca prin farmec, iar dînsul... era îmbrăcat aşa cum îl văzuse în ajun, cînd fuseseră cu toţii oaspeţii lui... Faţa îi era descoperită şi ochii îi străluceau... „Dar ce s-a întîmplat? Ce caută printre nuntaşi, să fi fost şi el poftit la nunta din Cana Galileii?...“

— Da, fiule, m-au poftit şi pe mine, se auzi glasu-i domol, zvonind deasupra lui. De ce te-ai ascuns aici, în loc să vii în mijlocul nostru?... Hai, vino!

„E glasul lui, glasul părintelui Zosima... De astă dată nu mai încape nici o îndoială, i-auzi, mă cheamă... Îi întinse mîna, şi Alioşa se ridică în picioare.

— Ne veselim, urmează unchiaşul cel uscăţiv, bem din vinul cel

nou, vinul bucuriei proaspete, neţărmurite; vezi de ce oaspeţii s-au adunat? Iată colo mirele cu mireasa, iată şi înţeleptul staroste al mesei gustînd din vinul neînceput. De ce te miri că sînt aici? Am miluit şi eu pe cineva cu un fir de ceapă, de aceea sînt aici. Şi sînt aici mulţi alţii ca mine printre nuntaşi care n-au dat în viaţa lor de pomană decît un fir de ceapă, unul singur, atîta tot... Vezi dar ce înseamnă faptele noastre? Şi tu, blajinule, tu, fiul meu drag, ai ştiut azi să miluieşti cu un fir de ceapă o biată fiinţă flămîndă. Purcede, fiule, purcede la lucru, blajinule, de vreme ce ai făcut începutul... Vezi soarele nostru, îl vezi?

— Mă tem... nu îndrăznesc să mă uit la el... şopti Alioşa.

— Să nu-ţi fie teamă. Înfricoşătoare e slava şi puterea Lui, dar îndurarea Sa e fără margini. Din dragoste pentru noi a luat chip de om şi se veseleşte în mijlocul nostru, preschimbînd apa în vin, ca să nu sece bucuria nuntaşilor, căci aşteaptă acum alţi nuntaşi, îi cheamă pe toţi să vină la el, să vină pentru vecie... Iată, soseşte vinul cel nou, au adus vasele...

Sufletul lui Alioşa era mistuit ca de o vîlvătaie, plin pînă peste margini, dureros de plin, şi lacrimi de fericire i se prelingeau pe obraji.... Întinse braţele, dînd un ţipăt, şi se trezi...

Avea în faţă iarăşi sicriul, fereastra era deschisă, şi vorbele solemne ale Evangheliei picurau lin şi răspicat. Alioşa însă nu mai asculta. Ciudat: adormise aşa cum şedea, în genunchi, şi iată că se trezise acum în picioare. Deodată, ca şi cînd l-ar fi smuls cineva din loc, se apropie grăbit, cu paşi apăsaţi, de sicriu. În treacăt, îl atinse fără să bage de seamă cu umărul pe părintele Paisie. Cuviosul îşi înălţă ochii din carte şi-i coborî numaidecît, ca şi cum ar fi priceput că se întîmpla ceva curios cu tînărul ucenic. Alioşa privi cîteva clipe sicriul, mortul care zăcea încremenit, sub zăbranicul ce-i acoperea faţa, cu icoana pe piept, şi camilafca împodobită cu o cruce în opt colţuri pe cap. Adineaori abia îi auzise glasul, şi acum încă-i răsuna în urechi... Ascultă încordat doar-doar o mai auzi un zvon, ceva... Apoi se întoarse dintr-odată pe călcîie şi ieşi afară.

Coborî repede treptele, fără a mai zăbovi în cerdac. Întraripat, sufletul său era setos de libertate, avea nevoie de spaţiu, de tot

cuprinsul lumii. Bolta cerească, presărată cu stele scăpărătoare, se desfăşura nemărginită deasupra lui. Din zenit pînă la orizont curgea aburoasă Calea Lactee. Răcoarea şi liniştea nopţii învăluiau pămîntul. Turlele albe şi cupolele aurite ale bisericii străluceau pe cerul de safir. În straturile din jurul casei, fastuoasele flori de toamnă adormiseră pînă în zori. Pacea statornicită pe pămînt se îngemăna cu cea revărsată din înălţimi, taina gliei se împerechea cu taina stelelor... Alioşa rămase locului cîteva clipe, neclintit, privind în jur, şi dintr-odată căzu la pămînt, ca secerat.

Nu ştia de ce îmbrăţişa pămîntul, nu înţelegea de ce simţea o dorinţă atît de fierbinte să-şi lipească buzele de el, şi-l săruta întruna plîngînd, stropindu-l cu lacrimi şi jurîndu-i frenetic iubire, iubire pe veci. „Udă pămîntul cu roua lacrimilor tale de bucurie şi scumpe fie-ţi lacrimile pe care le-ai vărsat...“ răsuna un glas în adîncul său. De ce plîngea? O, în momentul acela de ascultare simţea nevoia să plîngă pînă şi pentru stelele ce străluceau din tării şi plîngea fără să se sfiască de extazul lui. Să ierte totul şi pe toată lumea, să-şi ceară iertare de la toţi şi de la toate, şi nu numai pentru faptele săvîrşite de el, ci pentru toţi şi pentru toate cîte le-au făcut, căci pentru el „aveau să se roage alţii“, îi şoptea mai departe glasul lăuntric. Şi cu fiece clipă simţea, da, simţea ca aievea, aproape palpabil, coborînd în sufletul său o putere nestrămutată, ca bolta spuzită de stele. Un gînd se statornicea în el pentru vecie, definitiv. Cel care se aşternuse cu faţa la pămînt era un tînăr slab, pentru ca în locul lui să se ridice de jos un om care avea să lupte dîrz toată viaţa şi care era pe deplin conştient de schimbarea petrecută cu dînsul, îşi dădea seama de ea cu toată exaltarea de care era cuprins. Niciodată, pînă la capătul zilelor lui, Alioşa n-avea să uite această clipă. „Cineva a coborît atunci în sufletul meu“, spunea el cu cea mai deplină convingere...

Trei zile mai tîrziu, Alioşa părăsi mănăstirea, supunîndu-se dorinţei duhovnicului său, care-i poruncise „să plece în lume“.

CARTEA A OPTA

Mitia

I

Kuzma Samsonov

Dmitri Fiodorovici, căruia Gruşenka, luîndu-şi zborul spre o nouă viaţă, avusese grijă la plecare să-i trimită ultimul salut, „poruncindu-i“ să nu uite niciodată ceasul în care îl iubise, deşi nu ştia nimic despre ultimele evenimente din viaţa ei, era, la rîndul său, peste măsură de hărţuit şi de zbuciumat. În ultimele două zile se afla într-o stare de tensiune atît de cumplită, încît – după cum povestea el însuşi mai apoi – n-ar fi fost de mirare să fi fost lovit de apoplexie. În ajun, Alioşa îl căutase peste tot în zadar, după cum nici Ivan nu apucase să se vadă cu el la restaurantul unde rămăsese vorba să se întîlnească. Gazdele primiseră dispoziţie să nu-l dea în vileag. Şi-n vremea asta – tot după mărturisirile lui de mai tîrziu – el se dădea de ceasul morţii, „luptînd din răsputeri împotriva sorţii, ca să iasă la un liman“. Fusese în stare chiar să plece din oraş pentru cîteva ore, mînat de interese urgente, deşi se temea s-o scape o singură clipă din ochi pe Gruşenka. Toate aceste împrejurări aveau să fie stabilite punct cu punct şi cu cea mai mare precizie ulterior; deocamdată, mă voi mulţumi să menţionez doar ceea ce este strict necesar din peripeţiile celor două zile teribile din preajma cumplitei nenorociri ce s-a abătut atît de năprasnic asupra lui.

Gruşenka, deşi îi dăruise o oră de dragoste sinceră şi adevărată, îl chinuia într-adevăr uneori cu o cruzime sălbatică. Ceea ce-l tortura mai ales era faptul că nu izbutea cu nici un preţ să afle ce gînduri avea; nu era chip să scoată ceva de la ea nici cu binele, nici cu răul. Gruşenka nu se lăsa prinsă chiar aşa lesne şi Dmitri ştia că dacă ar insista prea mult s-ar supăra pînă la urmă pe el şi l-ar părăsi poate definitiv. Bănuia – şi pe bună dreptate – că şi în sufletul ei se dădea o luptă, că şi ea se afla într-o mare cumpănă, străduindu-se să ia o hotărîre, fără a izbuti să aleagă într-un fel, şi presupunea, nu fără temei – deşi îi sîngera inima la gîndul acesta – că în unele clipe îl ura de moarte şi pe el, şi pasiunea pe care o avea pentru dînsa. Şi, într-adevăr, aşa şi era, cu toate că nu putea deloc să-şi dea seama care putea fi de fapt pricina frămîntărilor sale. În ceea ce-l privea pe el, întrebarea chinuitoare care-l făcea să-şi spargă capul se rezuma la următoarea variantă: „Ori el, Mitia, ori Fiodor Pavlovici“. Un amănunt deosebit de interesant: Mitia era absolut convins că Fiodor Pavlovici avea să-i propună Gruşenkăi, dacă nu cumva o şi făcuse pînă acum, căsătoria legală; nici o clipă nu-şi închipuise că bătrînul afemeiat spera să scape numai cu trei mii de ruble. Era concluzia la care ajunsese Mitia, cunoscînd atît de bine felul de a fi al Gruşenkăi. Iată de ce uneori i se părea că toată frămîntarea şi toate ezitările ei se datorau numai faptului că nu ştia încă pe care din ei să-l aleagă şi de pe urma cui să tragă mai multe foloase. Oricît de ciudat ar părea, Mitia nici nu se gîndea măcar la întoarcerea „ofiţerului“, adică a omului care jucase un rol atît de nefericit în viaţa Gruşenkăi şi pe care ea îl aştepta înfiorată de emoţie şi de teamă. Ce-i drept, în ultimele zile, Gruşenka nu mai pomenise un cuvînt despre el. Cu toate acestea, aflase chiar de la dînsa despre scrisoarea pe care i-o trimisese cu o lună înainte seducătorul ei, cunoscînd chiar fragmentar cuprinsul acestei solii. Gruşenka nu se sfiise să i-o arate, din răutate, dar nu mică îi fusese mirarea văzînd că Mitia nu făcuse nici un caz de ea. Era un lucru destul de greu de explicat; se poate să nu-i fi dat prea multă atenţie, pentru că, obsedat de zbuciumul şi de monstruozitatea rivalităţii ce se iscase între tată şi fiu din pricina unei femei, nu-şi

putea imagina, cel puţin în momentul acela, o situaţie mai nenorocită şi mai primejdioasă decît aceea. Pur şi simplu nu credea în existenţa acelui logodnic, care răsărea din senin după o absenţă de cinci ani, şi mai ales nu credea că ar putea să sosească chiar atît de curînd. Şi apoi, în scrisoarea pe care Gruşenka i-o pusese sub ochi, se pomenea în termeni destul de nebuloşi despre eventuala înapoiere a rivalului, de altfel, textul era foarte confuz, afectat şi plin de declaraţii sentimentale. Trebuie să adăugăm însă că Gruşenka avusese grijă să acopere ultimele rînduri care se refereau cu precizie la întoarcerea lui apropiată. Pe de altă parte, Mitenka îşi amintea, reconstituind mai apoi scena, că în momentul acela zărise pe chipul Gruşenkăi o expresie involuntară de orgolios dispreţ faţă de misiva sosită din Siberia. După aceea însă nu mai adusese niciodată vorba despre legăturile ei cu noul pretendent, aşa încît, pînă la urmă, Mitia ajunsese să nu se mai sinchisească de el. În mintea lui nu stăruia decît un singur gînd, şi anume că orice ar fi şi oricum s-ar întoarce lucrurile, răfuiala cu taică-său trebuia să se încheie odată şi odată şi că deznodămîntul nu mai putea să întîrzie mult. Aştepta deci cu sufletul la gură ca Gruşenka să se decidă într-un fel, fiind convins că se va hotărî într-o clipă sub influenţa unei inspiraţii de moment. Oricînd putea aşadar să-i spună: „Ia-mă, sînt a ta pe veci“ şi atunci lucrurile aveau să se lămurească definitiv; fără să mai stea pe gînduri, Mitia o s-o ia în braţe şi o să plece cu ea cît mai departe, departe de tot, dacă nu chiar la capătul pământului, în orice caz, undeva pe cele mai îndepărtate meleaguri ale Rusiei, unde se vor căsători, stabilindu-se incognito, ca să nu se mai ştie nimic de ei, nici aici, nici acolo, nicăieri. Atunci, o, atunci o să înceapă cu adevărat o viaţă nouă! Visa necontenit, cu înfrigurare, această viaţă nouă, „cinstită“ (în orice caz cinstită). Inima lui era însetată de o primenire, astfel încît să se simtă ca un nou-născut. Mocirla în care se afundase cu bună-ştiinţă îl scîrbea peste măsură şi, ca atîţia alţii în împrejurări similare, era încredinţat că nu putea fi altă salvare pentru el decît să schimbe locul; să trăiască în mijlocul unor oameni necunoscuţi, în alte condiţii decît pînă acum, să plece cît mai departe de oraşul

acesta blestemat, şi atunci cu siguranţă totul va renaşte, totul va căpăta altă faţă! Era singura lui nădejde, singurul lucru pe care-l rîvnea din adîncul sufletului.

Asta bineînţeles în cazul primei ipoteze, cea fericită. Exista însă şi o altă posibilitate, se gîndea şi la cealaltă soluţie, pentru el îngrozitoare. Dacă Gruşenka o să-i spună la un moment dat: „Pleacă, eu şi Fiodor Pavlovici am hotărît să ne cununăm, n-am ce face cu tine“, atunci… atunci… Mitia nu ştia prea bine ce s-ar fi putut întîmpla în cazul acesta şi – trebuie să recunoaştem – n-a ştiut pînă în ultima clipă. N-avea nici o intenţie precisă, nu se gîndise la crimă. E adevărat c-o urmărea pas cu pas pe Gruşenka, spionînd-o neîncetat, şi-şi făcea sînge rău din pricina ei, dar cu toate astea nu se aştepta decît la un deznodămînt fericit. Nu voia să admită nici o altă eventualitate. Aici însă începea o nouă tortură, se ridica o nouă problemă, străină de preocupările lui, dar tot atît de inexorabilă şi fără nici o soluţie.

Presupunînd că Gruşenka i-ar fi spus: „Sînt a ta, ia-mă şi du-mă cu tine“, cum avea să se descurce? S-o ducă, prea bine, dar cu ce parale? Veniturile pe care ani de-a rîndul Fiodor Pavlovici i le asigurase, lepădîndu-i cînd şi cînd o sumă de bani ca pe o pomană, erau secătuite. Gruşenka avea cu siguranţă ceva pus deoparte, dar în privinţa aceasta Mitia se dovedea de o mîndrie feroce: voia cu tot dinadinsul s-o ducă de acolo ca să înceapă alături de ea o viaţă nouă cu resursele lui proprii, nicidecum cu ale ei; nici măcar nu i-ar fi trecut prin cap să primească bani de la dînsa, era o idee intolerabilă pentru el, un lucru odios. Nu voi stărui mai mult asupra acestui amănunt şi nici nu voi încerca să-l analizez, mulţumindu-mă să-l menţionez numai ca pe un exemplu menit să arate starea lui de spirit în momentul acela. Cauza indirectă şi inconştientă care o determina s-ar fi putut să fie însăşi nemărturisita lui suferinţă prilejuită de faptul că-şi însuşise în mod necinstit suma încredinţată de Katerina Ivanovna. „Destul m-am purtat ca un ticălos cu una dintre ele, se mustra tot timpul, după cum avea să povestească el însuşi mai apoi, ar însemna să fiu şi cu cealaltă tot atît de nemernic; dacă află cumva Gruşenka, cu

nici un preţ n-ar mai vrea să se mărite cu o secătură ca mine!“ Cum să-şi procure atunci mijloacele necesare, de unde să facă rost de blestemaţii aceştia de bani? Dacă nu găsea fonduri nicăieri, totul era sortit să se ducă pe copcă, nu se mai putea întîmpla nimic, şi asta „numai şi numai pentru că n-am avut nici o leţcaie, mai mare ruşinea!“.

Mi-aş permite aici să anticipez arătînd că, de fapt, ştia de unde să facă rost de bani, ştia poate chiar unde erau ascunşi. Deocamdată mă mulţumesc să spun numai atît, dat fiind că mai încolo lucrurile se vor lămuri de la sine; aş mai avea totuşi ceva de adăugat ca să explic – poate nu chiar atît de clar pe cît ar trebui – în ce consta principala dificultate pentru el; ca să-şi procure aceste resurse care se aflau puse undeva la păstrare, ca să dobîndească dreptul de a le lua, trebuia mai întîi să-i restituie Katerinei Ivanovna cele trei mii de ruble, altfel, aşa cum spunea el însuşi; „sînt un pungaş, o lichea şi n-aş vrea să încep o viaţă nouă ca un nemernic!“. Hotărî deci, în sinea lui, să se dea peste cap şi să găsească cele trei mii de ruble, ca s-o despăgubească pe Katerina Ivanovna. Ideea aceasta se înrădăcinase în el în ceasul din urmă, ca să zicem aşa, de două zile încoace, din seara în care se întîlnise cu Alioşa pe drum, după ce Gruşenka o înfruntase atît de crunt pe Katerina Ivanovna; aflînd din gura lui Alioşa cele întîmplate, Mitia recunoscuse singur că era un ticălos, cerîndu-i să împărtăşească această mărturisire Katerinei Ivanovna, „dacă asta ar putea să-i aducă o cît de mică uşurare.“ În noaptea aceea, despărţindu-se de fratele lui, Mitia simţise că trebuia să-şi achite datoria faţă de Katia „cu orice preţ, chiar de-ar fi să ucidă şi să prade pe cineva. Mai bine să fiu un ucigaş şi un tîlhar în ochii tuturor, ai victimei şi ai celorlalţi, mai bine să mă duc la muncă silnică în Siberia decît s-o las pe Katia să spună că i-am înşelat buna-credinţă şi i-am furat banii ca să pot fugi în lume cu Gruşenka, să încep o viaţă nouă şi cinstită! N-aş putea să suport una ca asta!“ hotărîse el în cele din urmă, scrîşnind din dinţi, aşa că într-adevăr avea toate motivele să se teamă în unele momente c-ar putea să sfîrşească printr-o congestie cerebrală. Şi totuşi, nu voia încă să se dea bătut…

Ce ciudaţi sînt uneori oamenii! S-ar fi spus că, de vreme ce ajunsese la această concluzie, nu-i mai rămînea decît să-şi frîngă mîinile de disperare; de unde să ia un coate-goale ca el o sumă atît de mare de bani? Cu toate acestea, pînă în ultima clipă, sperase c-o să facă rost de parale, că poate au să-i pice din cer. Cam asta este îndeobşte mentalitatea celor ca Dmitri Fiodorovici, care nu ştia decît să mănînce cu lingura şi să azvîrle pe fereastră bănetul primit de-a gata, fără nici o bătaie de cap, drept moştenire, şi care nici habar n-avea cum se putea cîştiga un gologan. Totul începuse a se învălmăşi în capul lui, după ce se despărţise de Alioşa, într-un vîrtej fantastic, în care îi erau prinse toate gîndurile. Aşa se explică de ce prima tentativă pe care o puse la cale era de la bun început un lucru absurd. Puşi într-o situaţie critică, oamenii ca el au probabil impresia că soluţiile cele mai fanteziste şi mai imposibile sînt în acelaşi timp şi cele mai uşor de realizat. Mitia se decise, aşadar, să se ducă la negustorul Samsonov, protectorul Gruşenkăi, să-i propună un anumit „plan“, în schimbul căruia spera să capete pe loc suma de care avea nevoie, fiind pe deplin convins că, din punct de vedere „comercial“, „planul“ în chestiune prezenta toate garanţiile. Singurul lucru asupra căruia plana un semn de întrebare era felul în care Samsonov avea să primească această propunere, adică în cazul în care punctul său de vedere nu va fi strict comercial. Mitia, deşi-l văzuse adesea pe Samsonov, nu-l cunoştea personal şi nici nu avusese ocazia să stea vreodată de vorbă cu el. Dar cine ştie de ce – şi asta încă de mai demult – era convins că bătrînul craidon, acum cu un picior în groapă, n-o să aibă nimic împotrivă ca Gruşenka să-şi facă un rost cinstit în viaţă măritîndu-se cu „un om demn de încredere“. I se părea că bătrînul n-avea de ce să se opună, ba, din contra, dorea el însuşi lucrul acesta, fiind gata chiar să-l faciliteze dac-ar fi fost cazul. Din cine ştie ce zvonuri ce-i veniseră la ureche, sau poate din spusele Gruşenkăi, dedusese că bătrînul l-ar prefera lui Fiodor Pavlovici. Poate că unora dintre cititori ideea de a solicita ajutorul acestui om şi intenţia de a recurge la dînsul ca şi cînd ar fi vrut să-şi primească mireasa, ca să zicem aşa, chiar din mîinile protectorului

ei, li se va fi părînd dacă nu cinică, în orice caz destul de comică. Tot ce pot să spun este că Mitia considera trecutul Gruşenkăi definitiv înmormîntat. Se gîndea la acesta cu o nemărginită milă şi, în focul patimii ce-i dogorea inima, îşi închipuia că în momentul în care Gruşenka îi va mărturisi că-l iubeşte şi că vrea să se mărite cu el, va ieşi la iveală o nouă Gruşenka şi odată cu ea un Dmitri Fiodorovici renăscut, un om dezbărat de toate metehnele, înzestrat cu cele mai bune virtuţi, şi că amîndoi vor trece atunci cu buretele peste păcatele săvîrşite de fiecare din ei mai înainte, începînd o altă viaţă. În ceea ce-l privea pe Kuzma Samsonov, Mitia nu se îndoia că omul acesta jucase un rol funest în trecutul Gruşenkăi, dar în acelaşi timp era încredinţat că ea nu-l iubise niciodată şi se putea spune deci, pe bună dreptate, că-i „apusese steaua“ de mult, că era un om sfîrşit, căruia nu-i mai rămăsese decît sapa şi lopata. Pe deasupra nici nu mai putea fi considerat decît cu numele bărbat: tot oraşul ştia doar că Samsonov ajunsese o biată epavă, măcinată de boli, şi că legăturile pe care le avea acum cu Gruşenka erau, cum s-ar zice, „părinteşti“, că nu mai păstrau nici o urmă din ceea ce fusese între ei altădată, şi asta încă de mai demult, de mai bine de un an. În această privinţă trebuie să recunoaştem că Mitia, care cu toate viciile lui era un om grozav de credul, dădea dovadă de o mare naivitate. Şi tot din naivitate avea certitudinea că, pregătindu-se să treacă în lumea celor drepţi, moş Kuzma se căia sincer de relaţiile lui din trecut cu Gruşenka şi că, inofensiv acum, la vîrsta lui, bătrînul rămăsese totuşi cel mai devotat prieten şi ocrotitor al ei.

A doua zi după discuţia pe care o avusese pe cîmp cu Alioşa şi din pricina căreia toată noaptea nu putuse să închidă ochii, Mitia se înfiinţă pe la orele zece dimineaţa acasă la Samsonov şi ceru să fie anunţat. Era o casă cu etaj, veche, mohorîtă, spaţioasă şi cu o mulţime de acareturi. La parter locuiau cei doi feciori ai lui Samsonov, amîndoi însuraţi, sora lui, femeie destul de vîrstnică, şi una din fiicele sale, care rămăsese nemăritată. O altă clădire, mai mică, din curte era ocupată de doi vechili, din care unul, tot aşa, avea o familie numeroasă. Atît odraslele lui, cît şi vechilii stăteau

înghesuiţi ca vai de lume, claie peste grămadă, în timp ce bătrînul locuia singur la etaj; nu îngăduise nimănui să şadă cu dînsul, nici chiar fetei sale, care-l îngrijea şi care trebuia să fie în tot momentul la cheremul lui, urcînd în grabă scările, deşi biata femeie suferea de mult de astmă – şi asta nu numai în orele stabilite, ci ori de cîte ori taică-său trimitea după ea. Apartamentul de la etaj era compus din mai multe saloane vaste, mobilate după moda veche, ca mai toate casele de negustori, cu interminabile şi anoste şiruri de jilţuri şi scaune incomode de mahon de-a lungul pereţilor, cu policandre de cristal acoperite cu huse şi oglinzi uriaşe între ferestre. Toate aceste încăperi erau pustii, fiindcă bolnavul nu locuia decît într-o singură odăiţă, în care se afla iatacul lui, fiind servit de o bătrînă legată cu basma la cap şi de un „fecior“ care dormea pe o laviţă în antreu. Samsonov abia dacă se mai putea mişca din cauza picioarelor umflate; cînd şi cînd doar se ridica din jilţul îmbrăcat în piele, ca să facă o dată sau de două ori ocolul camerei, cu ajutorul slujnicei, care-l ţinea de braţ. Era un om sanchiu de felul lui şi zgîrcit la vorbă, chiar şi cu bătrînica. La început, cînd i se anunţă vizita „căpitanului“, refuză să-l primească. Mitia însă nu se lăsă, insistînd să fie anunţat din nou. Kuzma Kuzmici îl descusu în amănunţime pe fecior; cum arăta musafirul, nu cumva venise băut? Făcea scandal? Şi cînd auzi că „nu era beat, dar nu vrea în ruptul capului să plece“, îi trimise şi de astă dată vorbă că nu putea să-l primească. Mitia, care se aşteptase să întîmpine rezistenţă şi-şi luase de acasă o bucată de hîrtie şi un creion, scrise doar cîteva cuvinte: „Într-o chestiune foarte importantă, care o interesează direct pe Agrafena Alexandrovna“, şi trimise biletul. După cîteva clipe de gîndire, bătrînul îi spuse feciorului să-l primească pe musafir în salon şi-o trimise pe slujnică după băiatul lui mai mic, cu poruncă să vină neîntîrziat. Fiu-său, un om voinic cît un munte şi înzestrat cu o forţă extraordinară, care se purta bărbierit şi umbla în straie nemţeşti (în timp ce bătrînul Samsonov nu lepădase nici caftanul, nici barba), se supuse numaidecît, fără să crîcnească. Băieţii se temeau de bătrîn şi-i ştiau de frică. Negustorul îl chemase nu pentru că s-ar fi temut cumva de căpitan

– nu era chiar aşa slab de înger de felul lui – ci numai ca să aibă un martor. Şi aşa, escortat de fiu-său, care-l ducea de braţ, şi de fecior, bătrînul apăru în sfîrşit în salon. Putem fi convinşi că şi lui i se stîrnise curiozitatea. Salonul în care-l aştepta Mitia era o încăpere imensă şi sumbră, care făcea să ţi se strîngă inima de cum păşeai înăuntru, cu două rînduri de ferestre şi o galerie de jur-împrejur, cu pereţii în „imitaţie de marmură“ şi trei policandre uriaşe de cristal învelite cu huse. Mitia se aşezase pe un scaun lîngă uşa de la intrare, aşteptîndu-şi înfrigurat soarta. În momentul cînd negustorul se arătă în pragul uşii opuse, cam la vreo zece stînjeni de scaunul lui, Mitia sări în picioare şi, cu paşi apăsaţi, kilometrici, ca la armată, veni în întîmpinarea lui. Era îmbrăcat cuviincios, cu un surtuc încheiat pînă sus, cu o pălărie cu boruri şi mănuşi negre în mînă, exact aşa cum se înfăţişase în urmă cu două zile la mănăstire, în chilia părintelui Zosima, unde venise să se întîlnească cu Fiodor Pavlovici şi cu fraţii lui pentru răfuiala socotelilor familiei. Kuzma Kuzmici îl aştepta în picioare, cu un aer impunător şi sever, şi, apropiindu-se de el, Mitia observă că bătrînul îl măsura din cap pînă în picioare. Dintru început îl izbi obrazul lui buhăit într-un hal fără de hal în ultima vreme şi buza de jos, care, şi aşa destul de groasă, acum atîrna ca o bucată de aluat. Kuzma Kuzmici îşi salută grav şi tăcut oaspetele, îi arătă un jilţ, apoi, ţinîndu-se de braţul fiului său şi icnind de durere, se aşeză cu chiu, cu vai pe divanul din faţă. Văzînd la ce canon îl supunea, Mitia fu cuprins de o vie căinţă şi de o delicată sfială, prilejuită de simţămîntul nimicniciei lui în faţa unei persoane atît de simandicoase pe care îndrăznise s-o deranjeze.

— Ce doriţi de la mine, domnul meu? întrebă negustorul după ce se aşeză. Avea ceva răstit în glas şi pronunţa rar şi răspicat fiece cuvînt, păstrînd totuşi un ton ceremonios.

Mitia tresări, dînd să se ridice de pe scaun, dar îşi luă numaidecît seama. Se apucă să-i explice precipitat, nervos, cu glas tare şi gesturi dezordonate, cu un fel de efervescenţă nestăpînită. Era evident că-i ajunsese cuţitul la os, că simţea cum se duce de rîpă şi căuta o ultimă scăpare, ştiind foarte bine că, în cazul în care

nu va reuşi, nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să se arunce în apă. Bătrînul Samsonov înţelese desigur situaţia dintr-o aruncătură de ochi, deşi nimic nu se clinti pe faţa lui, împietrită şi rece ca de statuie.

— Venerabilul Kuzma Kuzmici va fi auzit probabil – şi nu numai o singură dată – vorbindu-se despre neînţelegerile dintre mine şi tatăl meu, Fiodor Pavlovici Karamazov, care a găsit de cuviinţă să pună mîna pe moştenirea rămasă de pe urma mamei mele... tot oraşul vorbeşte despre asta... fiindcă aşa e lumea pe aici, pălăvrăgeşte vrute şi nevrute... de altminteri, putea foarte bine să-i fi spus chiar Gruşenka, pardon, Agrafena Alexandrovna... mult stimata Agrafena Alexandrovna, pentru care am tot respectul...“, începu Mitia, pierzînd şirul de la primele vorbe.

Dar cum nu credem c-ar fi necesar să reproducem toată poliloghia lui, ne vom mulţumi s-o rezumăm în cîteva cuvinte. Situaţia se prezenta cam aşa: încă de acum trei luni, Mitia se consultase special (intenţionat spusese „special“) cu un avocat din capitala guberniei, „un eminent jurist, Pavel Pavlovici Korneplodov. Domnia voastră, dacă-mi daţi voie, îl cunoaşteţi cu siguranţă... Ce capacitate, un adevărat om de stat... dumnealui în orice caz vă cunoaşte... mi-a vorbit despre domnia voastră în termenii cei mai aleşi...“ şi Mitia pierdu din nou şirul. Nu se simţea însă defel stingherit de întreruperile acestea, sărea foarte simplu peste ele, continuînd din ce în ce mai volubil. Numitul Korneplodov, după ce îi pusese o serie de întrebări şi cercetase cu atenţie documentele (Mitia pomeni cam cu jumătate de gură despre documente, grăbindu-se a trece cît mai repede peste acest obstacol), îi declarase că în chestiunea satului Cermaşnea, care trebuia, chipurile, să-i revină lui Mitia după maică-sa, putea fără doar şi poate să-l dea în judecată pe bătrînul vulpoi, să-l înveţe minte... „fiindcă nu toate uşile sînt încuiate şi justiţia ştie pe ce uşă să intre“. Într-un cuvînt, avea toate şansele să-i mai stoarcă lui Fiodor Pavlovici încă vreo şase mii de ruble, poate chiar şapte, fiindcă satul Cermaşnea face pe puţin douăzeci şi cinci, dacă nu douăzeci şi opt de mii de ruble, adică mai mult ca sigur douăzeci şi

opt, „treizeci, treizeci în cap, Kuzma Kuzmici, şi închipuiţi-vă că zgripţuroiul nu mi-a dat nici măcar şaptesprezece mii!“... Pe vremuri Mitia renunţase să mai deschidă o acţiune judiciară, fiindcă nu se pricepea defel să descurce chichiţele avocăţeşti; mai apoi însă, înapoindu-se aici în oraş, mare îi fusese mirarea cînd aflase că taică-său îi intentase proces (Mitia se încurcă din nou şi trecu mai departe fără alte explicaţii). Venise, aşadar, să-l întrebe pe venerabilul Kuzma Kuzmici dacă n-ar binevoi cumva să-şi asume drepturile pe care el, Mitia, e dispus să i le cedeze pentru trei mii de ruble, numai atît... Kuzma Kuzmici n-ar risca în nici un caz să piardă procesul, putea să-i jure pe cuvînt de onoare. Dimpotrivă, ar avea prilejul să cîştige şase sau chiar şapte mii în locul celor trei pe care i le-ar da lui... „Şi ar fi de dorit ca tranzacţia să fie încheiată chiar azi. Eventual v-aş da o hîrtie, ceva la mînă, un act întocmit la notar... Pe scurt, sînt gata să vă dau orice garanţie mi-aţi cere. Să semnez orice chitanţă... am putea face chiar acum actul dacă-i posibil, fireşte, numai dacă-i posibil, chiar azi-dimineaţă... Iar dumneavoastră în schimb mi-aţi număra trei mii de ruble... fiindcă nu e nimeni mai bogat decît dumneavoastră în oraşul ăsta... şi astfel m-aţi salva de la... Într-un cuvînt, m-aţi salva, ajutîndu-mă să fac o faptă nobilă, aş zice chiar un lucru sublim... pentru că nutresc cele mai curate simţăminte faţă de o anumită persoană pe care dumneavoastră o cunoaşteţi prea bine şi căreia îi purtaţi de grijă ca un adevărat părinte. Vă rog să mă credeţi că n-aş fi venit la domnia voastră dacă n-aş fi fost convins că sînteţi ca un părinte pentru dînsa. De fapt, aici s-au ciocnit trei capete, ca să zic aşa, soarta asta, cîteodată, Kuzma Kuzmici, e o căţea! Să fim realişti, Kuzma Kuzmici, realişti înainte de toate! Şi cum dumneavoastră, ca să zic aşa, aţi renunţat de mult la orice pretenţii, mai rămîn două capete, nu ştiu dacă m-am exprimat prea fericit, dar ce vreţi, nu sînt literat! Unul din aceste capete este al meu, iar celălalt – al mişelului care m-a jefuit. Alegeţi dar: eu sau tîlharul acela? Totul e acum în mîinile domniei voastre, trei destine şi două sorţi... Iertaţi-mă, m-am încurcat, dar cred că m-aţi înţeles pînă la urmă... citesc în ochii dumneavoastră că m-aţi înţeles...

Dacă nu, atunci nu-mi mai rămîne decît să mă arunc în apă! Asta e!“

Mitia îşi încheie himericul său discurs şi, spunînd „asta e“, se şi ridică de pe scaun, în aşteptarea unui răspuns la propunerea lui atît de absurdă. În timp ce rostea ultimele cuvinte, îşi dăduse dintr-odată seama că bătălia era pierdută de la bun început şi mai ales că îndrugase la prostii cu toptanul. „Ce curios, venind încoace pe drum, totul mi se părea că stă perfect în picioare şi e cum nu se poate mai convingător, ca pînă la urmă să iasă o aiureală!“ se gîndi el disperat. Tot timpul cît îi argumentase, bătrînul nici nu se clintise măcar, măsurîndu-l cu o privire glacială. După ce-l lăsă să aştepte un minut, Kuzma Kuzmici rosti, în sfîrşit, cît se poate de categoric şi de tăios:

— Să ne fie cu iertăciune, domnule, dar noi nu ne băgăm în daraveri dintr-astea.

Mitia simţi că i se-nmoaie picioarele.

— Şi eu ce mă fac, Kuzma Kuzmici? şopti el cu un zîmbet chinuit. Sînt pierdut, vă daţi seama?

— Să ne fie cu iertăciune, dar…

Mitia tot nu se îndura să plece, neslăbindu-l din ochi. Deodată, pe chipul înmărmurit al bătrînului parcă flutură ceva. Mitia tresări.

— Vedeţi dumneavoastră, domnule, aşa ceva nu-i pentru noi, continuă tacticos bătrînul, asta înseamnă proces, avocaţi, adică numai buclucuri! Dar dacă vreţi, ştiu eu pe cineva cu care aţi putea sta de vorbă…

— Sfinte Dumnezeule, cine?… M-aţi înviat din morţi, Kuzma Kuzmici! îngăimă Mitia.

— Persoana despre care v-am spus nu e de prin partea locului şi deocamdată nu l-aţi putea găsi aici în oraş. Este un ţăran care se ocupă cu negoţul de cherestea şi-i zice Copoiu. De un an de zile se tocmeşte cu Fiodor Pavlovici pentru pădurea din Cermaşnea, dar, după cîte am auzit, n-au ajuns încă să rupă preţul. A venit acum de curînd încoace şi şade la părintele din Ilinskoe, în satul Ilinskoe – ştiţi unde? – la douăsprezece verste de poşta din Volovia. Mi-a scris

zilele trecute în legătură cu socoteala asta, vreau să zic cu pădurea pe care vrea s-o cumpere, ca să-mi ceară sfatul. Fiodor Pavlovici are de gînd să se ducă să pună treaba la cale cu dînsul. De-aia, zic, ar fi bine să i-o luaţi înainte, să staţi cu Copoiu de vorbă şi să-i spuneţi tot ce mi-aţi spus mie adineaori, cine ştie, poate că...

— Genială idee! îl întrerupse plin de entuziasm Mitia. Nu mai încape vorbă, ar fi un chilipir pentru el! Din moment ce e amator să cumpere şi i se cere un preţ prea mare, vă închipuiţi ce-ar fi să se pomenească proprietar peste noapte, cu acte în regulă, ha-ha-ha! Mitia slobozi un hohot de rîs scurt şi sec, atît de curios, încît bătrînul Samsonov avu o tresărire. Cum să vă mulţumesc, Kuzma Kuzmici! rosti Mitia înfierbîntat.

— N-aveţi de ce, clătină din cap Samsonov.

— Dar nici nu ştiţi ce-aţi făcut pentru mine, Kuzma Kuzmici! M-aţi scăpat de la moarte, o, îmi spunea mie inima că numai domnia voastră mă puteţi ajuta... Mă duc chiar acum la popa acasă!

— Nu e nevoie să-mi mulţumiţi.

— Alerg, zbor! Am abuzat de sănătatea domniei voastre. N-am să vă uit toată viaţa, Kuzma Kuzmici! Asta v-o spune un rus, un rrrus adevărat!

— Aşa.

Mitia dădu să-i strîngă mîna, dar o licărire răutăcioasă din ochii bătrînului îl făcu să-şi ia seama imediat. Se dojeni însă chiar în aceeaşi clipă că mai păstra încă o umbră de neîncredere. „E obosit, săracul...“ se gîndi el.

— Pentru dînsa! Pentru dînsa, Kuzma Kuzmici! Dumneavoastră mă înţelegeţi, pentru dînsa o fac! zbieră el cît îl ţinea gura şi, făcînd o plecăciune, se răsuci pe călcîie şi se îndreptă precipitat spre uşă cu aceiaşi paşi kilometrici, fără a mai întoarce capul. Tremura tot de bucurie. „Tocmai cînd eram să mă înec, îngerul păzitor mi-a întins mîna, îi fulgeră prin minte. Dacă un om de afaceri cu autoritatea lui (ce bătrîn venerabil, cîtă demnitate!) mi-a indicat drumul ăsta... totul e ca şi făcut. Trebuie să plec chiar acum. Am tot timpul să mă întorc pînă nu se înnoptează, da, da, pînă nu se înnoptează, în orice caz pot fi sigur c-am cîştigat. Doar

nu şi-o fi rîs de mine moşneagul!?“ sporovăia de unul singur Mitia, în drum spre casă, şi, cum era şi firesc, nu-şi putea închipui decît una din două: ori că primise într-adevăr un sfat serios, din moment ce venea din partea unui om de afaceri ca Samsonov (de la o persoană care învîrtea pe degete asemenea treburi) şi care pe deasupra îl cunoştea pe aşa-numitul Copoiu (ce nume caraghios!), ori… ori hodorogul bătrîn îi jucase un renghi! Din păcate, vai, ultima ipoteză era singura adevărată. Mai tîrziu, după nenorocire, bătrînul Samsonov avea să mărturisească rîzînd că-i jucase un renghi „căpitanului“. Era un om împietrit, răutăcios din fire şi ironic, ale cărui antipatii aveau ceva morbid. Exaltarea căpitanului, convingerea stupidă pe care o nutrea „un beţivan şi o mînă spartă ca el“ că un om de seama lui Samsonov putea să-şi piardă vremea cu asemenea „planuri“ smintite, sentimentul de gelozie din pricina Gruşenkăi, în numele căreia acest „fluieră-vînt“ venise să-i propună o afacere atît de năzdrăvană, ba încă-i mai şi ceruse bani pe deasupra – nu ştiu ce anume îl făcuse atunci pe bătrîn să procedeze aşa, dar în momentul cînd Mitia simţise că i se tăiau picioarele, scîncind ca un copil că era pierdut, Samsonov îl măsurase din ochi cu o ură neîmpăcată şi se gîndise pe loc să-i joace o festă. După plecarea lui Mitia, Kuzma Kuzmici se întoarse palid de furie către fiu-său, poruncindu-i ca pe viitor să nu-i mai dea voie „golanului“ să intre în curte, altminteri…

Şi cu toate că ameninţarea rămase în suspensie, pînă şi fiu-său, care îl văzuse adesea burzuluindu-se mînios, simţi un fior de spaimă. O oră întreagă după aceea bătrînul tremură, apucat de năbădăi, iar spre seară se simţi rău şi trimise după „doftor“.

II

Copoiu

Aşadar, trebuia să „zboare“, şi el nu avea cu ce să plătească poştalionul, adică nu ştia să aibă la sufletul lui decît două băncuţe de cîte douăzeci de copeici, era tot ce-i mai rămăsese din bănetul pe care îl vînturase odinioară! Singurul lucru de preţ pe care-l poseda era un ceas vechi de argint, care nu mai mergea de mult. Îl puse în buzunar şi se duse cu el la un ceasornicar evreu, care ţinea o dugheană în piaţă. Negustorul nu-i oferi decît şase ruble. „Mai mult chiar decît m-aş fi aşteptat!“ strigă Mitia fericit (tot timpul parcă plutea într-o stare de beatitudine); luă cele şase ruble şi o întinse spre casă. Pînă la urmă reuşi să împlinească suma necesară, împrumutînd trei ruble de la gazdele lui, care ţineau atît de mult la el, încît i le dădură cu dragă inimă, deşi erau ultimii lor bani. În exaltarea lui, Mitia le spuse şi lor că în momentul acela soarta lui era în joc şi se apucă să le povestească, bineînţeles pe nerăsuflate, aproape tot „planul“ pe care-l înfăţişase lui Samsonov, sfatul pe care acesta i-l dăduse, speranţele lui pentru viitor ş.a.m.d. Gazdele, care cunoşteau mai dinainte cîte ceva din viaţa lui intimă, îl priveau ca pe unul de-ai lor, considerînd că, deşi boier, nu era cîtuşi de puţin scorţos. Reuşind astfel să strîngă nouă ruble, Mitia trimise numaidecît după cai, grăbit cum era să ajungă la poşta din Volovia. Mai apoi s-a stabilit cu precizie şi s-a consemnat că „în ajunul respectivului eveniment, la amiază, nu avea nici un ban şi că pentru a face rost de bani şi-a vîndut ceasul şi în plus a mai împrumutat trei ruble de la gazdele sale, cele de mai sus fiind constatate cu martori“.

Ţin să subliniez în mod special lucrul acesta pentru un motiv pe care îl veţi afla mai tîrziu.

Zburînd ca vîntul spre poşta din Volovia, Mitia, deşi se simţea într-al şaptelea cer la gîndul că în sfîrşit va reuşi să descurce şi să ducă la bun sfîrşit „toate daraverile astea“, era totuşi cu inima pietrită, întrebîndu-se ce o să se întîmple cu Gruşenka în lipsa lui. Dacă i-o căşuna tocmai acum să se ducă la Fiodor Pavlovici? De aceea plecase fără să-i spună nimic, punîndu-le în vedere gazdelor să nu sufle o vorbă, dac-ar veni cineva şi ar căuta să le tragă de limba… „Trebuie să mă întorc negreşit, dar negreşit chiar astă-

seară, îşi tot spunea mereu în sinea lui, în timp ce droşca îl hurduca de zor. Poate că n-ar strica să-l iau cu mine şi pe Copoiu… să facem actele…“, se legăna el în iluzii, cuprins de înfrigurare; numai că, din păcate, „planul“ pe care-l urzise nu era sortit să se realizeze după socotelile lui.

În primul rînd, pierdu o groază de vreme continuîndu-şi drumul de la Volovia pe un şleau de ţară, care se dovedi a nu fi de douăsprezece, ci de optsprezece verste. Pe urmă, nu-l găsi acasă pe părintele din Ilinskoe, care plecase între timp în satul vecin. Pînă să dea de urma lui acolo, după ce pornise să-l caute cu aceiaşi cai osteniţi, se şi înnoptase. Părintele, un omuleţ sfios şi blajin în aparenţă, îi explică imediat că, într-adevăr, Copoiu trăsese la dînsul acasă, dar că în momentul de faţă se afla la Suhoi Posiolok şi că, probabil, o să mîie acolo peste noapte, în coliba pădurarului, deoarece voia să cumpere o postată de prin partea locului. Mitia se ţinu de dînsul să-l pună numaidecît în legătură cu omul acesta, asigurîndu-l că în felul acesta „îl salvează de la moarte“, cum s-ar zice. Părintele, la început, se codi, apoi se înduplecă să-l însoţească, probabil mai mult din curiozitate, numai că, din păcate, îl îndemnă să meargă pe jos, căci, zicea el, „să tot fie o verstă şi ceva pînă acolo“. Mitia se învoi şi o întinse la drum cu pasul lui kilometric, aşa că bietul preot abia se ţinea după dînsul, silindu-se pe cît putea să nu rămînă în urmă. Era un om încă în floarea vîrstei şi foarte circumspect. Mitia îl puse numaidecît la curent cu planurile sale, cerîndu-i stăruitor şi nervos unele indicaţii în legătură cu Copoiu. Nu-i tăcu gura tot drumul. Părintele îl asculta cu atenţie, fără să-i dea totuşi vreo lămurire. Orice l-ar fi întrebat se mulţumea să răspundă evaziv: „Nu ştiu, zău, habar n-am, de unde să ştiu eu…“ ş.a.m.d. Cînd Mitia îi povesti despre răfuiala pe care o avusese cu Fiodor Pavlovici din pricina moştenirii, părintele parcă avu o tresărire de spaimă; se vedea cît de colo că în anumite privinţe era la cheremul bătrînului Karamazov. Totodată, se arătă foarte surprins că Mitia vorbea mereu despre jupîn Copoiu, cînd negustorul cu pricina, ţăran get-beget, se numea de fapt Gorstkin, explicîndu-i că, deşi dumnealui avea chiar apucături de copoi, nu-l

chema totuşi aşa în realitate, ba chiar se supăra foc dacă îndrăznea cineva să-i pomenească de porecla asta; „să-i spuneţi neapărat Gorstkin, altfel n-o scoateţi la capăt cu el, nici n-o să vrea să v-asculte“, îl avertiză preotul. Mitia se arătă mirat, nu prea tare însă, şi-l lămuri că tot aşa îl numise şi Samsonov. La care părintele nu mai răspunse nimic, deşi n-ar fi făcut deloc rău să-i deschidă ochii lui Dmitri Fiodorovici că, din moment ce Samsonov îl îndreptase către ţăranul acesta, spunîndu-i că-l cheamă Copoiu, rămînea de văzut dacă n-o făcuse cumva în bătaie de joc şi dacă recomandarea lui nu ascundea vreo intenţie răutăcioasă. Mitia însă nu avea vreme de pierdut cu asemenea fleacuri. Îşi văzu de drum, grăbit să ajungă mai repede; abia cînd sosi la Suhoi Posiolok băgă de seamă că, de fapt, nu făcuse o verstă pînă acolo, nici chiar o verstă şi jumătate, ci cel puţin trei. Tăcu totuşi, deşi fierbea de mînie, şi intră în casă. Pădurarul, pe care părintele îl cunoştea bine, locuia într-una din încăperi, cealaltă odaie – casa mare, cum i se zicea –, care dădea în tindă, fiind ocupată de Gorstkin. Pătrunseră deci în casa mare şi făcură lumină, aprinzînd o lumînare de seu. Înăuntru era zăpuşeală. Pe masa de brad se afla un samovar stins şi, alături, o tavă plină cu ceşti, o sticlă goală de rom, un şip de un litru, care mai păstra încă un pic de votcă pe fund, şi nişte resturi de pîine albă. Musafirul stătea trîntit pe laviţă, cu hainele făcute sul puse drept căpătîi, şi sforăia de se cutremura odaia. Mitia se opri încurcat. „Trebuie să-l scol, n-am încotro, e un lucru aşa de important pentru mine, am venit într-o goană pînă aici şi vreau neapărat să mă întorc chiar azi înapoi“, se nelinişti el. Dar părintele şi pădurarul se feriră să-şi spună părerea. Mitia se apropie de jupîn, care dormea dus, şi încercă să-l trezească scuturîndu-l destul de brutal, dar omul nici nu se clinti măcar. „E beat mort, se gîndi Mitia, ce să fac, Doamne, ce să fac?!“ Stăpînit cum era de o aprigă nerăbdare, se apucă atunci să-l tragă de mîini şi de picioare, să-l ia de ceafă, silindu-se să-l ridice şi să-l aşeze în capul oaselor, dar, după multe şi îndelungate eforturi, nu reuşi să scoată de la el decît nişte mugete stupide şi nişte sudălmi amarnice, bolborosite printre dinţi.

— Ar fi mai bine să aşteptaţi, rosti în cele din urmă preotul. Vedeţi doar că nici să vorbească nu poate ca lumea!

— A băut toată ziua, îi ţinu isonul pădurarul.

— Doamne-Dumnezeule, suspină Mitia, de-aţi şti cîtă nevoie am de el şi ce-i pe sufletul meu!

— Totuşi, ar fi mai bine să aşteptaţi pînă mîine dimineaţă, îl sfătui din nou preotul.

— Pînă mîine dimineaţă? Fie-vă milă, oameni buni, e peste putinţă! şi, disperat, dădu să se repeadă din nou asupra beţivanului, dar se răzgîndi numaidecît, dîndu-şi seama de zădărnicia încercărilor sale. Părintele tăcea, iar pădurarul picotea de somn şi era posac. Ce tragedii cutremurătoare întîlneşti uneori în realitate! rosti Mitia, abătut cu desăvîrşire. Sudoarea îi curgea şiroaie pe obraz. Folosindu-se de prilej, părintele îi spuse cu multă chibzuială că, beat cum era, chiar dacă ar izbuti să scoale omul din somn, tot n-ar ajunge la nici o socoteală cu el. „Iar dumneavoastră, cum văd, aveţi un lucru serios de discutat, aşa că tot e mai bine să lăsaţi pe mîine dimineaţă…“ Mitia dădu din mîini neputincios şi trebui să se resemneze. Atunci, părinte, am să stau aşa, cu lumina aprinsă, să aştept momentul. Cînd s-o trezi, am să caut să stau de vorbă cu dînsul… Lasă, că plătesc lumînarea, căută să-l împace pe pădurar. Îţi plătesc şi pentru găzduire, să n-ai nici o grijă, o să-l pomeneşti pe Dmitri Karamazov! Numai cu dumneata, părinte, nu ştiu ce să fac, unde o să te culci?

— Păi, eu m-aş cam duce acasă… Am să iau iepşoara lui, zise popa, arătînd spre pădurar. Atunci, vă las cu bine şi să fie într-un ceas bun!

Zis şi făcut. Preotul se întoarse călare acasă, fericit că se descotorosise pînă la urmă de Mitia; dădu totuşi încurcat din cap, cumpănind în sinea lui dacă n-ar fi cazul să-i aducă la cunoştinţă a doua zi dimineaţa binefăcătorului său Fiodor Pavlovici această întîmplare curioasă, „că de, mai ştii păcatul, să nu se supere cumva şi să nu mai văd în veac nimic de la el!“ Pădurarul se scărpina în cap şi se duse la el în odaie, fără să mai spună nimic, iar Mitia se aşeză pe laviţă, „aşteptînd momentul“, vorba lui. O tristeţe fără

margini îi învăluia sufletul ca o pîclă deasă, o adîncă şi copleşitoare tristeţe! Şedea aşa, rumegînd tot felul de gînduri, şi nu izbutea să ajungă la nici un căpătîi. Feştila lumînării se îngroşa treptat, un greier cînta după cuptor, în odaia încălzită peste măsură se făcuse o zăpuşeală că de abia îţi puteai trage suflarea. La un moment dat îi năluci înaintea ochilor grădina cu potecă din spatele casei părinteşti, o uşă care părea să se deschidă misterios şi Gruşenka care se furişa înăuntru... Mitia sări în picioare.

— Ce tragedie! scrîşni el.

Se apropie apoi maşinal de omul care zăcea amorţit de somn şi-l privi scrutător. Era un ţăran uscăţiv, încă în putere, prelung la faţă, cu părul bălai, numai cîrlionţi, şi o barbă roşcovană, rară şi lungă, îmbrăcat cu o cămaşă de cit şi o jiletcă neagră, din al cărei buzunar atîrna lanţul unui ceas de argint. Mitia se uită cu o nemăsurată ură la mutra lui, exasperat mai cu seamă de cîrlionţii din cap. Toată tărăgăneala asta îl făcea să turbeze; venise doar cu o treabă care nu suferea nici o zăbavă, pentru care lăsase totul deoparte, călcîndu-şi pe inimă, părăsind la voia întîmplării o seamă de interese capitale, şi acum, că ajunsese aici, frînt de oboseală, trîntorul acesta „de care depinde toată viaţa mea, sforăie ca şi cînd n-ar fi nimic, de parcă ar fi picat de pe altă planetă“. „O, ironie a sorţii!“ oftă el şi, simţind dintr-odată că-şi pierde minţile, tăbărî din nou asupra beţivanului, zor-nevoie să-l scoale din somn. Începu să-l scuture cu înverşunare, să-l zgîlţîie şi să-l îmbrîncească, ba îi dădu şi cîţiva ghionţi în coaste ca, după vreo cinci minute, văzînd că nu e chip s-o scoată la capăt cu el, să se întoarcă, sleit de neputinţă şi disperare, la locul său.

— Ce prostie, ce prostie! bombăni Mitia, aşezîndu-se pe laviţă. Urîtă treabă! adăugă apoi, fără să ştie nici el precis ce vrea să spună. Îl durea capul groaznic. „Ce-ar fi să las baltă totul şi să plec? îi fulgeră prin minte. Nu, rămîn aici pînă mîine dimineaţă. Dinadins am să rămîn, uite-aşa! Atunci, de ce am mai venit? Şi apoi, chiar de-aş voi, n-aş avea cum să plec de aici, cu ce să plec, e absurd!“

Îl durea capul tot mai rău. Şi, cum şedea pe laviţă nemişcat,

aţipi şi pînă la urmă îl cuprinse de-a binelea somnul. Dormi aşa poate mai bine de două ore. Se trezi cu aceeaşi durere de cap, atît de cumplită, încît îi venea să urle. Îi zvîcneau tîmplele şi-l înjunghia în moalele capului; rămase cîteva clipe locului, buimac, fără să-şi dea seama de nimic. Într-un tîrziu abia se dumiri că se află într-o încăpere supraîncălzită, că ieşeau gaze din sobă şi că putea foarte bine să moară asfixiat. Beţivanul horcăia mai departe de zor; topindu-se, lumînarea se scursese între timp toată şi stătea să se stingă. Mitia dădu un ţipăt şi se repezi clătinîndu-se pe picioare în tindă, iar de acolo în odaia în care dormea pădurarul. Acesta se trezi imediat din somn şi, auzind că soba din încăperea alăturată împrăştia miros de cărbuni, se sculă să ia măsuri, primind totuşi vestea cu o nepăsare destul de curioasă, spre mirarea lui Mitia, care se simţea întrucîtva scandalizat.

— Dac-a murit, dac-a murit, atunci… ce mă fac? strigă el cuprins de disperare.

Uşile fură date de perete, ferestrele deschise, coşul sobei destupat. Mitia aduse din tindă o găleată, îşi udă fruntea, apoi, găsind o cîrpă, o înmuie în apă şi o puse ca o prişniţă pe creştetul Copoiului. Pădurarul îi aruncă o privire dispreţuitoare şi, după ce se încredinţă că fereastra era deschisă, bombăni posac: „Aşa e bine!“ şi se duse la culcare, lăsînd în cameră un felinar de tinichea aprins. Timp de o jumătate de oră, Mitia îşi făcu de lucru cu beţivul, ameţit de duhoarea cărbunilor din sobă, punîndu-i mereu prişniţe la cap, ferm hotărît să-l vegheze toată noaptea, dar, la un moment dat, se aşeză să-şi tragă suflarea un pic, numai un pic, şi închizînd ochii biruit de oboseală, fără să ştie cum, se lungi pe laviţă şi adormi într-o clipă.

Se trezi tîrziu de tot, pe la orele nouă dimineaţa. Soarele bătea din plin înăuntru prin cele două ferestre ale casei. Mujicul cîrlionţat şedea pe laviţă, îmbrăcat cu o cămaşă strînsă în cingătoare. Pe masă clocotea samovarul, lîngă o sticlă proaspătă cu votcă. Cea din ajun fusese golită, iar din cea de acum băuse mai bine de jumătate. Mitia sări ca ars în picioare, dar în aceeaşi clipă observă că afurisitul de ţăran trăsese iarăşi la măsea, era beat

mort, iremediabil beat! Rămase aşa un moment, cu ochii zgîiţi la el, îngrozit. Mujicul îl privea la rîndul său, tăcut şi viclean, cu o indiferenţă jignitoare, ba chiar cu un fel de aroganţă, cel puţin aşa i se păru lui Mitia, care se şi repezi să-i vorbească.

— Îmi daţi voie, ştiţi... eu... probabil că v-a spus pădurarul de dincolo ce-i cu mine: sînt porucicul Dmitri Karamazov, fiul bătrînului Karamazov, de la care dumneata vrei să cumperi pădurea...

— Minţi! îi tăie vorba implacabil şi cu sînge rece mujicul.

— Cum aşa?! Dumneata îl cunoşti pe Fiodor Pavlovici?

— Nu cunosc nici un Fiodor Pavlovici! ripostă mujicul, căruia i se cam împleticea limba în gură.

— Pădurea, vrei să cumperi o postaţă de la el; dar trezeşte-te odată, omule, şi dă-ţi seama ce vorbeşti! Părintele Pavel din Ilinskoe a venit cu mine pînă aici... I-ai scris – nu-i aşa? – lui Samsonov, şi dînsul m-a trimis la dumneata... încercă să-i explice Mitia cu sufletul la gură.

— Minţi! rosti apăsat Copoiu. Mitia simţi că-i îngheaţă picioarele.

— Îmi pare rău, dar, crede-mă, zău că nu glumesc! Se poate să fii puţin ameţit. Văd totuşi că eşti în stare să vorbeşti, să înţelegi... sau... sau eu nu mai pricep nimic!

— Eşti boiangiu!

— Nu te supăra, dar eu sînt Karamazov, Dmitri Karamazov, şi am venit să-ţi propun o afacere... o afacere foarte avantajoasă... un adevărat chilipir, zău... e vorba de pădurea aceea...

Mujicul îşi mîngîia grav barba.

— Ba nu, ai venit să iei în arendă ceva, lasă că ştiu eu ce pezevenghi eşti! Un pezevenghi şi jumătate!

— Te înşeli, zău, te rog să mă crezi! Mitia îşi frîngea disperat mîinile.

Jupînul îşi netezi barba, apoi se uită la el cu o scăpărare de viclenie printre gene.

— Tu să-mi spui mie altceva, unde stă scris în lege că ai voie să umbli cu potlogării? Auzi? Eşti un pungaş, mă-nţelegi?

Mitia făcu un pas înapoi, încruntat, şi deodată – după cum povestea el însuşi mai apoi – parcă îl pocni ceva „drept în frunte“. Într-o clipă, mintea i se lumină „ca şi cum s-ar fi aprins o făclie, şi abia atunci m-am dezmeticit“. Rămase locului încremenit de uimire, neputînd să înţeleagă cum fusese în stare un om ca el, altminteri destul de chibzuit, să cadă într-o capcană atît de stupidă, să se angajeze de bunăvoie într-o aventură ca asta, să stăruie în greşeala lui aproape douăzeci şi patru de ore, să facă sluj în faţa lui Copoiu, să-i pună prişniţe la cap… „Omul e beat, beat turtă, şi încă o săptămînă de aici înainte tot într-o beţie o s-o ţină, ce rost are să mai aştept? Dar dacă Samsonov m-o fi trimis aici intenţionat? Şi dacă în vremea asta ea… O, Doamne, ce-am făcut?“

Mujicul şedea pe laviţă şi se uita la el rîzînd în barbă. În alte împrejurări, Mitia poate că l-ar fi ucis, într-o izbucnire de mînie, dar acum se simţea plăpînd ca un copil. Se duse încet-încet de-şi luă paltonul de pe laviţă, se îmbrăcă fără să scoată o vorbă şi părăsi încăperea. Nu găsi pe nimeni în odaia cealaltă – între timp pădurarul plecase de acasă. Scoase din buzunar cincizeci de copeici şi le puse pe masă pentru găzduire, pentru lumînarea arsă şi tot buclucul pe care i-l făcuse. Ieşind afară, se pomeni dintr-odată în mijlocul pădurii; ori încotro îşi întorcea ochii, nu se vedeau decît copaci şi iarăşi copaci. O porni la întîmplare; nu mai ţinea minte nici măcar dacă, trecînd pragul casei, trebuia s-o ia la stînga sau la dreapta! În ajun, cînd părintele venise cu el să-l petreacă, era noapte şi, zorit cum era, nu fusese atent la drum. Nu simţea nimic, nici cea mai slabă dorinţă de răzbunare în adîncul lui, nici chiar împotriva lui Samsonov. Mergea aşa, haihui, pe brîul cărăruii, cu mintea năucă şi „gîndurile răvăşite“, fără să se sinchisească unde o s-ajungă. Nu mai avea nici un pic de vlagă în el, era atît de istovit şi sufleteşte, şi trupeşte, încît şi un copil ar fi putut să-l doboare. Cu chiu, cu vai, izbuti totuşi să răzbată afară din pădure; la un moment dat, i se deschiseră în faţă miriştile pustii, ce se întindeau pînă departe, la infinit. „Ce dezolare, cît vezi cu ochii totul e mort!“ îşi repeta în sinea lui, mergînd tot înainte.

Avu noroc cu nişte călători: un poştalion care plecase la drum

pe un şleau de ţară cu un negustor bătrîn. Cînd ajunseră în dreptul lui, Mitia îi întrebă de cale, şi cum ei mergeau spre poşta din Volovia, se înţeleseră să-l ia şi pe el în butcă. Abia după vreo trei ore sosiră la destinaţie. Mitia porunci nişte cai pînă la oraş şi deodată îl răzbi o foame de lup. În timp ce telegarii erau înhămaţi, i se pregăti un scrob, pe care îl înfulecă aproape pe nemestecate împreună cu un codru zdravăn de pîine şi o bucată de cîrnat, şi-şi stropi gîtlejul cu trei păhăruţe de votcă. Întremîndu-se astfel, se simţi parcă mai înviorat şi sufletul i se însenină iar. Se aşternură ca vîntul la drum, şi-n timp ce dădea ghes surugiului, Mitia urzea în minte un nou „plan, absolut sigur“, chibzuind cum să facă rost chiar în aceeaşi seară de „afurisiţii ceia de bani“. „Cînd te gîndeşti că pentru trei mii de ruble nenorocite un om poate să se ducă de rîpă! îşi spuse el cu dezgust. Trebuie s-o scot la capăt chiar azi!“ Şi dacă nu s-ar fi gîndit necontenit la Gruşenka şi nu l-ar fi obsedat teama de a nu se fi întîmplat ceva cu ea, ar fi fost vesel cu adevărat. Gîndul acesta însă îi stătea înfipt în creier ca un cuţit. În sfîrşit, ajunseră în oraş şi Mitia se duse întins acasă la ea.

III

Minele de aur

Cunoaştem împrejurările acestei vizite din relatarea pe care Gruşenka, înfiorată de spaimă, i-a făcut-o lui Rakitin. Tocmai aştepta „ştafeta“, bucurîndu-se în sinea ei că Mitia nu venise nici în ajun şi nici în ziua aceea pe la dînsa şi nădăjduind că poate dădea Dumnezeu să nu vină nici pînă la plecarea ei, cînd se pomenise cu el intrînd buzna în casă. Se ştie ce a mai urmat: ca să se descotorosească de el, Gruşenka îl înduplecase să meargă cu ea pînă la Kuzma Samsonov, trebuia neapărat să se ducă la el, fiindcă avea socoteli de făcut; îşi luase apoi rămas-bun de la dînsul la

poartă, punîndu-l să-i promită că va trece din nou s-o ia pe la miezul nopţii, s-o conducă înapoi acasă. Mitia răsuflase uşurat: „Din moment ce şade la Kuzma pînă atunci, înseamnă că nu mai poate să meargă la Fiodor Pavlovici, dacă nu minte cumva“, se grăbise tot el să adauge. Însă impresia lui era că nu minţise. Mitia făcea parte din categoria oamenilor geloşi care, atîta timp cît se află departe de femeia iubită, o cred în stare de cine ştie ce grozăvii, închipuindu-şi că în lipsa lor „le pune coarne“, ca după aceea, întorcîndu-se într-un suflet la ea sfîşiaţi de îndoieli, pierduţi, convinşi că i-a înşelat, de cum văd înaintea ochilor figura ei veselă, zîmbitoare şi plină de duioşie, să se simtă ca înviaţi din morţi şi, pierzînd orice bănuială, să se dojenească singuri, ruşinaţi de gelozia lor. Aşadar, după ce o conduse pe Gruşenka, Mitia o luă la picior spre casă. Mai avea încă atîtea şi atîtea de făcut pe ziua de azi! Cel puţin i se luase o piatră de pe inimă. „Numai să-l găsesc pe Smerdeakov, să vedem dacă nu s-a întîmplat ceva ieri, dacă nu s-o fi dus cumva la Fiodor Pavlovici!“ se gîndi el. Aşa că nici nu apucă bine s-ajungă acasă şi viermele geloziei începu iarăşi să-i roadă inima pururea neliniştită.

Gelozia! „Othello nu este un gelos, dimpotrivă, el e un om extrem de credul“, spune undeva Puşkin, şi această constatare vădeşte prin ea însăşi, într-un mod destul de elocvent, neobişnuita profunzime de gîndire a marelui nostru poet. Othello se simte zdrobit sufleteşte, concepţia lui asupra lumii a fost zdruncinată din temelii în momentul cînd idealul său s-a spulberat. El nu este însă omul care să stea la pîndă, să spioneze sau să tragă cu urechea, fiind încrezător de felul lui. Pe el trebuie să-l mîne cineva de la spate, să-i dea ghes, să-l zgîndăre şi să-l întărîte mereu, depunînd eforturi uriaşe ca să-l facă să se dumirească, în cele din urmă, c-a fost înşelat. Cu totul alta este însă comportarea unui gelos autentic. E imposibil să-şi închipuie cineva infamia şi halul de decădere morală cu care se poate acomoda fără nici un scrupul un om gelos. Şi totuşi, cine ar putea să afirme că toţi geloşii, fără deosebire, sînt suflete josnice şi meschine? Dimpotrivă, un om însufleţit de cele mai nobile sentimente, nutrind o dragoste curată şi plină de

abnegaţie, este în stare uneori să se ascundă sub masă, să cumpere conştiinţa unor pehlivani, să accepte fără ezitare mijloacele cele mai mîrşave şi mai murdare ca să spioneze şi să urmărească pas cu pas pe cineva. Othello, bunăoară, pentru nimic în lume nu ar fi putut să se împace cu ideea trădării; nu să ierte trădarea, ci doar să se împace cu ideea aceasta, deşi nu exista nici un grăunte de răutate în sufletul lui nevinovat ca inima unui prunc. Ceea ce nu se întîmplă în cazul unui gelos veritabil; nici nu ne putem da seama la ce se poate preta, ce fel de situaţii e gata să accepte şi peste ce lucruri e capabil să treacă un om gelos! Căci, în general, geloşii sînt mai curînd dispuşi să ierte decît alţii şi femeile ştiu prea bine treaba asta. Un gelos, de pildă, e-n stare să ierte extrem de repede (fireşte, după o scenă foarte dramatică) o trădare mai mult decît evidentă, îmbrăţişările şi sărutările pe care le-a surprins chiar el, dacă în momentul acela poate căpăta într-un fel sau altul certitudinea că „s-a întîmplat pentru ultima oară“, că din clipa aceea rivalul său va dispărea fără urmă, va pleca hăt-departe, tocmai la capătul pămîntului, dacă nu se va decide cumva chiar el să-şi ia iubita şi s-o ducă undeva într-un loc unde temutul său potrivnic să n-o mai poată găsi în vecii vecilor. Bineînţeles, împăcarea nu va dura mai mult de un ceas, deoarece, chiar dacă rivalul ar dispărea în realitate, a doua zi gelosul va născoci un altul împotriva căruia se vor îndrepta bănuielile lui. S-ar părea că o dragoste asupra căreia trebuie să ai tot timpul ochii aţintiţi nu-ţi poate da nici o satisfacţie, că o iubire pe care eşti nevoit s-o păzeşti cu atîta străşnicie nu reprezintă nimic. Dar tocmai asta n-au să înţeleagă niciodată oamenii cu adevărat geloşi şi, printre ei, vă rog să mă credeţi, se întîmplă să întîlneşti suflete pe drept cuvînt alese. Interesant este mai ales faptul că asemenea oameni superiori, stînd uneori la pîndă în cîte o cămăruţă întunecoasă şi trăgînd cu urechea, îşi dau seama în adîncul „sufletului lor ales“ cît de ruşinoase sînt mijloacele pe care cu bună-ştiinţă le folosesc, şi totuşi, cel puţin atîta timp cît pîndesc din ungherul întunecos, nu simt nici un fel de mustrări de conştiinţă. De cîte ori o vedea pe Gruşenka în faţa ochilor, Mitia înceta să mai fie gelos, devenind

pentru moment încrezător şi nobil, ba chiar ajungea să se dispreţuiască pentru toate gîndurile ce-i trecuseră prin minte. Ceea ce înseamnă că dragostea lui pentru această femeie ascundea, de fapt, un sentiment mult mai frumos decît îşi închipuia el, că nu era vorba numai de o pasiune carnală, de „nu ştiu ce vrajă a trupului“, aşa cum îi spusese el lui Alioşa. În schimb, cum pleca Gruşenka, Mitia începea din nou s-o suspecteze, socotind-o capabilă de cea mai perfidă şi mai abjectă trădare. Şi asta fără să aibă nici o umbră de remuşcare.

Aşadar, gelozia pusese din nou stăpînire pe sufletul lui. În orice caz, trebuia să se grăbească. În primul rînd, trebuia să găsească undeva o sumă de bani, cît de mică, cu împrumut. Fiindcă acele nouă ruble din ajun se risipiseră cu călătoria, încît aproape că nu mai rămăsese cu nimic, şi se ştie doar că nu poţi face nici un pas fără parale. Dar, odată cu planul cel nou pe care-l făurise pe drum, în trăsură, Mitia chibzuise şi cum ar putea să încropească deocamdată ceva gologani. Avea acasă două minunate pistoale de duel, împreună cu cartuşele respective, nu apucase încă să le amaneteze, pentru că – din toate lucrurile cu care mai rămăsese – îi erau cele mai dragi. De curînd cunoscuse întîmplător în local, la „Metropol“, un tînăr funcţionar, om necăsătorit şi cu oarecare dare de mînă; tînărul, după cum aflase tot atunci, avea o adevărată pasiune pentru arme şi era dispus să cumpere tot felul de pistoale, revolvere, pumnale etc., ca să le atîrne pe pereţi şi să se fălească apoi cu ele faţă de prieteni, demonstrîndu-le, cu priceperea unui expert, modul de funcţionare a fiecărui sistem de revolver în parte, cum trebuie încărcat, cum se ocheşte cu el şi aşa mai departe. Fără să stea mult pe gînduri, Mitia se duse la dînsul şi-i propuse să-i lase cele două pistoale amanet pentru suma de zece ruble. Încîntat, funcţionarul încercă a-l îndupleca să i le vîndă. Cum însă Mitia nici nu voia să audă de una ca asta, îi dădu zece ruble cu împrumut, declarîndu-i ritos că pentru nimic în lume nu s-ar gîndi să-i ia vreo dobîndă. Şi pînă la urmă se despărţiră ca doi vechi amici. De acolo Mitia se duse întins acasă la taică-său, abia aşteptînd să-l cheme pe Smerdeakov în chioşc. Faptul acesta era

menit să confirme constatarea că înainte cu trei-patru ceasuri de a se fi întîmplat cutare eveniment, despre care vom avea prilejul să vorbim mai încolo, Mitia nu avea nici o leţcaie, fiind obligat să amaneteze pentru zece ruble un obiect de care se simţea foarte legat... ca după trei ceasuri cel mult să-i cadă aşa, din senin, o pleaşcă de cîteva mii de ruble. Văd însă că iar am anticipat asupra desfăşurării lucrurilor.

Sosind la Maria Kondratievna, vecina lui Fiodor Pavlovici, avu parte să afle, spre consternarea sa, că Smerdeakov era bolnav, ceea ce îi strică planurile. Ascultă cu luare-aminte toată păţania, cum căzuse bietul om în pivniţă, cum avusese apoi o criză de epilepsie, cum aduseseră medicul şi cît de grijuliu se arătase Fiodor Pavlovici; îl interesă mai ales ştirea că fratele lui, Ivan Fiodorovici, plecase la Moscova chiar în dimineaţa cînd se întîmplase accidentul. „Probabil c-a trecut înainte prin Volovia“, se gîndi el. Boala lui Smerdeakov îi puse o piatră pe inimă. „Ce să fac? Cine o să mai stea acum la pîndă, cine o să-mi raporteze orice mişcare?“ Mistuit de curiozitate, se apucă să le descoasă pe cele două femei dacă nu observaseră ceva cu o seară înainte. Pricepînd numaidecît unde vrea să bată şi ce anume ţinea să ştie, amîndouă căutară să-l liniştească, asigurîndu-l că nu venise nimeni peste noapte în afară de Ivan Fiodorovici, care dormise acasă, şi că „totul fusese în regulă“. Mitia căzu pe gînduri. Fără îndoială, trebuia să stea cineva de pază şi azi, dar unde: aici sau în poartă, la Samsonov? În concluzie, îşi spuse că era necesar să spioneze şi într-o parte, şi într-alta, după cum va fi cazul, deocamdată însă, deocamdată... trebuia să se ocupe de „planul“ cel nou, de astă dată infailibil, pe care-l urzise pe drum şi care nu mai suferea nici o amînare. Se hotărî deci să-i jertfească o oră: „Într-un ceas am isprăvit, am să ştiu care-i situaţia, şi atunci... atunci am să dau mai întîi o raită pe la Samsonov, să mă interesez dacă Gruşenka-i acolo; mă întorc pe urmă aici imediat, iar mai încolo mă duc iarăşi la Samsonov, s-o iau acasă“. Aşa îşi făcuse el socoteala.

În doi timpi şi trei mişcări, ajunse acasă, se spălă, se pieptănă, îşi perie hainele şi, dichisindu-se, o porni spre doamna Hohlakova.

Fiindcă, din păcate, acesta era multlăudatul „plan“: Mitia se gîndise să ceară cu împrumut trei mii de ruble cucoanei. Nu ştia nici el de ce, dar i se năzărise aşa, deodată, că nu se putea să-l refuze. Probabil că cititorii se vor întreba nedumeriţi de ce, dacă era atît de sigur de reuşită, nu se adresase de la bun început unei persoane din lumea lui, în loc să fi solicitat bunăvoinţa lui Samsonov, un om crescut cu alte concepţii şi căruia nici măcar nu ştia cum să-i vorbească. Însă de o lună încoace Mitia aproape că nu mai era în relaţii cu Hohlakova, pe care de altfel n-o cunoştea decît destul de superficial, ştiind pe deasupra foarte bine că nici nu-l putea suferi. Din capul locului îl privise cu vădită antipatie din pricină că era logodnicul Katerinei Ivanovna, cînd, după părerea ei, tînăra fată ar fi trebuit să se despartă de dînsul cît mai degrabă şi să se mărite cu „Ivan Fiodorovici, dragul de el, un giuvaier de băiat, cult şi manierat, mă rog, un adevărat cavaler“. Felul de a fi al lui Mitia, în schimb, o scotea din sărite. La rîndul său, Mitia rîdea de ea, ba chiar nu ştiu cînd spusese despre dînsa că „pe cît e de fîşneaţă şi bună de gură, pe atît e de incultă“. Dimineaţa însă pe drum, în droşcă, la un moment îi fulgerase prin gînd: „Dacă ţine atît de mult să nu mă însor cu Katerina Ivanovna, dacă doreşte lucrul acesta cu tot dinadinsul (ştia că doamna Hohlakova era în stare să facă o criză de isterie numai la gîndul că ei doi s-ar putea căsători), nu văd de ce m-ar refuza, cînd ar fi atît de simplu să-mi dea cele trei mii de ruble ca s-o părăsesc şi să plec definitiv din oraş?! Cînd le intră ceva în cap acestor cuconiţe răzgîiate din lumea mare, poţi fi sigur că sînt dispuse la orice sacrificiu, numai să iasă totul după bunul lor plac. Unde mai pui că e şi putred de bogată“, chibzuia Mitia. Cît priveşte „planul“ propriu-zis, rămînea mai departe în picioare; se gîndea să-i propună acelaşi lucru în fond, adică să-i cedeze drepturile sale asupra pădurii Cermaşnea, dar nu ca pe o tranzacţie comercială, aşa cum încercase cu Samsonov, a cărui bunăvoinţă se străduise s-o cîştige fluturîndu-i pe dinainte posibilitatea de a scoate îndoit suma avansată (şase sau chiar şapte mii de ruble în loc de trei), ci ca o nobilă garanţie pentru banii împrumutaţi. Şi cu cît rumega mai mult această idee

nouă, Mitia se simţea cuprins de un fel de exaltare, aşa cum i se întîmpla ori de cîte ori lua o hotărîre subită. Orice proiect nou era făcut să-l pasioneze, punînd stăpînire deplină pe sufletul lui. Cu toate acestea, în momentul cînd păşi în pridvor, simţi un fior rece şerpuindu-i de-a lungul trupului: de abia acolo, în pragul casei, înţelese lămurit, cu o precizie matematică, că era ultima lui speranţă, că altă posibilitate nu mai exista şi, în cazul în care nu va ajunge la nici un rezultat, „nu-mi mai rămîne decît să înjunghii pe cineva şi să-l jefuiesc, ca să fac rost de cele trei mii de ruble…“ Era ora şapte şi jumătate cînd sună la uşa doamnei Hohlakova.

La început s-ar fi spus că-i surîde norocul: stăpîna casei îl primi surprinzător de repede, imediat ce i se anunţă vizita lui. „Parcă m-ar fi aşteptat“, se gîndi Mitia şi, într-adevăr, o clipă după ce fu poftit în salon, doamna Hohlakova intră buzna înăuntru, mărturisindu-i din capul locului că era pregătită să-l primească.

— Închipuieşte-ţi că te aşteptam, da, da, te aşteptam! De unde putea să-mi treacă prin minte c-o să vii – nu-i aşa? – şi uite că totuşi te aşteptam, Dmitri Fiodorovici! Ca să vezi ce înseamnă instinctul! De azi-dimineaţă îmi spunea inima c-o să vii neapărat!

— E într-adevăr extraordinar, doamnă, rosti Mitia, aşezîndu-se cu stîngăcie pe un scaun. Dar… ştiţi, am venit cu un motiv, e vorba de ceva foarte grav… da, un lucru extrem de grav… fireşte, numai pentru mine, şi mă grăbesc să…

— Sînt convinsă că te aduce la mine ceva extrem de grav, Dmitri Fiodorovici, ştiu dinainte asta şi ştiu nu dintr-o încăpăţînare retrogradă de a crede cu orice preţ în minuni (ai auzit probabil despre părintele Zosima). Dimpotrivă, convingerea mea e întemeiată pe un calcul matematic, da, da, matematic, aşa cum îţi spun. Dumneata trebuia să vii la mine după povestea de ieri cu Katerina Ivanovna, nu puteai face altfel, nu, sigur că nu, aşa cum îţi spun, matematic.

— Asta înseamnă să fii realist, doamnă! Dar dacă-mi daţi voie să vă explic…

— Da, da, bine zici, realist, Dmitri Fiodorovici. Acum am devenit şi eu realistă. M-am lecuit de minuni, m-am învăţat minte! Ştii că a

murit părintele Zosima?

— Nu, doamnă, aflu abia acum, rămase el mirat. Şi în aceeaşi clipă îi trecu prin faţa ochilor chipul lui Alioşa.

— Da, astă-noapte s-a prăpădit şi închipuieşte-ţi…

— Doamnă, o întrerupse Mitia, în momentul de faţă eu nu pot să-mi închipui decît un singur lucru: sînt într-o situaţie disperată şi dacă nu-mi veţi întinde o mînă de ajutor, totul se duce de rîpă, şi în primul rînd eu. Iertaţi-mi vulgaritatea expresiei, dar mă simt ca şi cum aş avea călduri. Tremur tot ca de friguri…

— Ştiu, ştiu. Nici n-ai putea să te simţi altfel. Ştiu dinainte totul, fără să-mi spui. Îţi urmăresc de mult destinul, Dmitri Fiodorovici, e atîta timp de cînd sînt atentă la dumneata şi te studiez… O, sînt un medic de suflete cu o vastă experienţă, te rog să mă crezi, un medic încercat…

— Dacă dumneavoastră sînteţi un medic încercat, doamnă, pot să vă spun că eu sînt un bolnav şi mai încercat, se sili, făcînd un efort supraomenesc, să glumească Mitia galant. Şi presimt că, dacă îmi urmăriţi cu atîta interes destinul, n-o să mă lăsaţi să pier. Dar mai înainte, daţi-mi voie să vă împărtăşesc, în sfîrşit, proiectul cu care am îndrăznit să mă prezint… şi ce anume aştept din partea domniei voastre… Am venit, doamnă…

— Nu-i nevoie de nici o explicaţie, Dmitri Fiodorovici, e un lucru fără importanţă. Dacă vrei să ştii, nu eşti primul om pe care-l voi fi ajutat. Ai auzit – nu-i aşa? – de verişoara mea Belmesova. Bărbatul ei se afla pe marginea prăpastiei, se ducea de rîpă, cum spuneai chiar dumneata adineaori, şi atunci l-am sfătuit să ia cai de prăsilă să-i crească. Nici nu poţi să-ţi închipui ce bine o duc acum, are o situaţie înfloritoare. Dumneata, Dmitri Fiodorovici, te pricepi la cai?

— Habar n-am, doamnă, zău, vă rog să mă credeţi, n-am nici cea mai mică idee! exclamă, sculîndu-se enervat de pe scaun, Mitia, care începuse să-şi piardă răbdarea. Vă rog din suflet, doamnă, ascultaţi-mă, lăsaţi-mă să vorbesc măcar două clipe, să vă pot explica proiectul cu care am venit la dumneavoastră. De altminteri, nici n-am timp, sînt grozav de grăbit!… izbucni el

exasperat, văzînd că doamna Hohlakova se pregătea să-l întrerupă din nou şi sperînd că va reuşi totuşi să-i acopere glasul dacă va striga mai tare decît dînsa. Am venit la dumneavoastră deznădăjduit... da, deznădăjduit la culme... ca să vă rog să-mi împrumutaţi trei mii de ruble, pentru care înţeleg să vă dau un gaj sigur, absolut sigur... da, doamnă, o garanţie în care puteţi avea perfectă încredere! Îngăduiţi-mi numai să vă spun...

— Lasă c-o să-mi explici mai pe urmă, mai pe urmă! începu să se agite la rîndul ei doamna Hohlakova. Ţi-am spus doar că ştiu dinainte tot ce ai putea să-mi propui, ştiu tot. M-ai rugat să-ţi împrumut o anumită sumă de bani, ai nevoie urgentă de trei mii de ruble, ei bine, eu îţi ofer mai mult, mult mai mult, am să te salvez, Dmitri Fiodorovici, fireşte, numai dacă mă asculţi.

Mitia sări în sus.

— Doamnă, sînteţi bunătatea întruchipată! exclamă el cu patos. Doamne, Dumnezeule! Sînt salvat! Aţi salvat un om de la o moarte năprasnică, doamnă, un om care era cu pistolul la tîmplă... Veşnica mea recunoştinţă...

— Am să-ţi dau mult mai mult decît trei mii de ruble, infinit mai mult! adăugă doamna Hohlakova, privindu-l cu un surîs luminos.

— Infinit mai mult? Dar ce să fac cu atîţia bani? N-am nevoie decît de aceste nenorocite de trei mii de ruble, în schimbul cărora voiam tocmai să vă ofer o garanţie sigură, dacă-mi îngăduiţi să vă înfăţişez cu adîncă, nemărginită recunoştinţă un plan menit să...

— Ajunge, Dmitri Fiodorovici, cuvîntul meu e cuvînt! îl întrerupse doamna Hohlakova cu generozitatea pudică a celui care ştie c-a făcut un bine. Am promis c-o să te salvez şi am să te salvez. Aşa cum l-am salvat şi pe Belmesov. Spune-mi, te rog, ce crezi dumneata despre minele de aur, Dmitri Fiodorovici?

— Despre minele de aur, doamnă? Vă mărturisesc că nu m-am gîndit niciodată la aşa ceva!

— Vezi că m-am gîndit eu în locul dumitale. E o idee care de mult îmi umblă prin cap. De o lună mă tot uit la dumneata şi mă frămîntă ideea asta. De nu ştiu cîte ori te-am urmărit cu privirea cînd treceai pe lîngă mine şi de fiecare dată îmi spuneam în gînd:

„Iată într-adevăr un om energic, al cărui loc este, fără doar şi poate, la o mină de aur“. Ţi-am studiat mersul şi am ajuns la aceeaşi convingere: omul ăsta o să descopere cu siguranţă nenumărate mine de aur.

— După mers, doamnă? zîmbi Mitia.

— De ce nu? Ţi se pare curios că te-am judecat după mers? Dumneata nu crezi că poţi cunoaşte caracterul unui om după mers, Dmitri Fiodorovici? Bine, dar e un lucru pe care chiar ştiinţele naturii îl confirmă. O, sînt un om realist acum, Dmitri Fiodorovici! Începînd de azi, după istoria asta petrecută la mănăstire, şi care, drept să-ţi spun, m-a întors pe dos, am devenit un om realist, da, realist şi cu toată convingerea, şi am de gînd acum să mă ocup numai de lucruri practice. M-am vindecat! „Ajunge!“ cum bine zicea Turgheniev.

— Dar, doamnă, cele trei mii de ruble pe care mi le-aţi promis cu atîta generozitate…

— Nu-ţi scapă, fii pe pace, Dmitri Fiodorovici! îi tăie vorba numaidecît doamna Hohlakova. E ca şi cînd le-ai avea în buzunar, şi nu numai trei mii cît doreşti dumneata, ci trei milioane, şi asta în cel mai scurt timp! Uite la ce m-am gîndit: dumneata trebuie să descoperi o mină şi atunci o să te umpli de bani, o să fii milionar; mai pe urmă, cînd o să te întorci iar în mijlocul nostru, o să fii un om de acţiune, un om care să ne stimulezi pe toţi şi să ne îndrumi, arătîndu-ne cum e mai bine să facem. De ce să lăsăm totul pe mîna evreilor? Se poate una ca asta? Ai să construieşti diverse aşezăminte, ai să întemeiezi tot felul de întreprinderi. Ai să vii în ajutorul oamenilor nevoiaşi şi sărăcimea o să te binecuvînteze! Trăim în secolul căilor ferate, Dmitri Fiodorovici. Reputaţia dumitale o să ajungă pînă la Ministerul de Finanţe, care se află în momentul de faţă într-un mare impas, şi o să facă apel la dumneata. De cînd cu scăderea asta vertiginoasă a cursului rublei noastre, nu mai pot să dorm, te rog să mă crezi, Dmitri Fiodorovici, să ştii că prea puţină lume mă cunoaşte sub aspectul acesta…

— Doamnă, doamnă, o întrerupse Dmitri Fiodorovici, înfiorat de o vagă presimţire, se prea poate – de ce nu? – să vă urmez

sfatul, care, într-adevăr, recunosc, e foarte înţelept, şi să plec aşa cum spuneţi acolo... la mine... O să mai vin şi o să mai stăm de vorbă despre asta... altă dată, de mai multe ori chiar... Deocamdată însă aceste trei mii de ruble, pe care cu atîta mărinimie... zău, m-ar scoate la liman, şi dacă s-ar putea chiar azi... fiindcă, vedeţi dumneavostră, eu nu mai am nici un ceas de pierdut, nici măcar un ceas...

— Stai, stai, Dmitri Fiodorovici! interveni din nou doamna Hohlakova. Întrebarea-i asta: vrei să pleci la mine aşa cum ţi-am spus ori nu? Te-ai hotărît definitiv? Te rog să-mi răspunzi precis, matematic.

— Plec, doamnă, plec mai tîrziu... Mă duc unde vreţi dumeavoastră... dar deocamdată...

— Aşteaptă puţin! strigă doamna Hohlakova şi, sărind de pe scaun, se apropie precipitat de biroul ei fastuos, cu nenumărate sertăraşe, pe care începu să le deschidă rînd pe rînd, căutînd ceva cu înfrigurare.

„Trei mii! se gîndi Mitia, simţind că i se opreşte inima în piept. Chiar acum, aşa, fără nici o chitanţă, fără nimic la mînă... O, asta înseamnă într-adevăr să te porţi ca un gentleman! Minunată femeie! Păcat numai că vorbeşte prea mult...“

— Iată! exclamă ea fericită, întorcîndu-se spre el, am găsit în sfîrşit. În mînă ţinea o icoană mică de argint, agăţată de un şnur, ca să poată fi purtată la gît, uneori împreună cu o cruciuliţă. E de la Kiev, Dmitri Fiodorovici, îi explică ea cu evlavie, din locul unde se află moaştele marii mucenice Varvara. Dă-mi voie să ţi-o atîrn chiar eu şi să te binecuvîntez în pragul unei vieţi noi pentru faptele pe care le vei săvîrşi de aici înainte!

Îi petrecu şnurul pe după grumaz şi se căzni să-i strecoare iconiţa sub cămaşă. Mitia, din cale-afară de strîmtorat, se aplecă s-o ajute. În sfîrşit, doamna reuşi să facă loc iconiţei pe sub cravată, prin gulerul cămăşii, lăsînd-o să atîrne pe piele.

— Aşa, acum poţi pleca! rosti doamna Hohlakova, aşezîndu-se cu solemnitate pe scaun.

— Doamnă, mă simt grozav de mişcat... şi nu ştiu cum să vă

mulţumesc... pentru bunăvoinţa dumneavoastră, dar... zău, dac-aţi şti ce înseamnă fiece clipă acum pentru mine!... Suma pe care o aştept de la generozitatea domniei voastre... O, doamnă, fiindcă sînteţi atît de bună, atît de mărinimoasă faţă de mine, încît sînt într-adevăr emoţionat, exclamă el într-un moment de inspiraţie, vă rog să-mi daţi voie să vă împărtăşesc o taină... pe care, de altfel, o ştiţi mai demult... iubesc pe cineva... Am trădat-o pe Katia... pe Katerina Ivanovna, vreau să zic. Recunosc, m-am purtat ca o brută cu ea, am fost necinstit, dar ce să fac dacă... dacă m-am îndrăgostit de altcineva... de o femeie pe care poate dumneavoastră o dispreţuiţi, pentru că ştiţi prea multe lucruri despre ea, dar de care n-aş mai putea să mă despart acum pentru nimic în lume, şi de aceea, vedeţi, astea trei mii...

— Lasă asta, Dmitri Fiodorovici! i-o reteză doamna Hohlakova pe un ton cît se poate de categoric. Lasă asta, trebuie să renunţi la femei! Deocamdată nu te interesează decît minele de aur, n-are nici un rost să cari acolo după dumneata şi femei. Mai tîrziu, cînd o să te întorci acasă, în plină glorie şi putred de bogat, o să-ţi găseşti o prietenă cu care să împărţi bucuriile vieţii, o persoană din lumea mare, din cea mai înaltă societate. O fată modernă, foarte cultivată şi fără prejudecăţi. Pînă atunci, cu siguranţă că se va rezolva problema feminină, care se tot agită în ultima vreme, şi va apărea o femeie nouă...

— Doamnă, asta-i altceva, altceva... încercă s-o înduplece Dmitri Fiodorovici, împreunîndu-şi mîinile a rugă.

— Ba nu, e tocmai ce-ţi trebuie, ceea ce doreşti cu atîta nerăbdare, deşi nu-ţi dai seama încă. Trebuie să ştii că problema feminină, aşa cum este pusă în clipa de faţă, nu are nicidecum în mine o adversară, Dmitri Fiodorovici. Ridicarea femeii şi chiar rolul politic pe care trebuie să-l joace în cel mai apropiat viitor – iată idealul spre care năzuiesc! Fiindcă am şi eu o fată, Dmitri Fiodorovici, şi pot să-ţi spun că tot aşa sînt foarte puţini aceia care mă cunosc sub acest aspect. La un moment dat, i-am scris şi lui Şcedrin tot în legătură cu asta. El mi-a deschis ochii asupra menirii femeii, şi atunci, acum un an, i-am trimis, cum îţi spuneam, o

scrisoare anonimă, două rînduri, atîta tot: „Îmi dai voie să te strîng în braţe şi să te sărut, iubite maestre, în numele femeii moderne, dă-i înainte!“. Şi am semnat „O mamă“. M-am gîndit la început să spun „O mamă contemporană“, dar am avut oarecare îndoială, şi atunci m-am decis să iscălesc „O mamă“, parcă-i mai frumos, aşa, ca ţinută morală, şi pe urmă mi-era teamă să nu facă vreo legătură între cuvîntul „contemporană“ şi revista *Contemporanul*, ar fi fost oarecum o amintire destul de amară din pricina cenzurii… Vai de mine, dar ce ai, ce s-a întîmplat?

— Doamnă, izbucni Mitia în cele din urmă, sărind de pe scaun, cu mîinile împreunate a disperată implorare, să ştiţi că încep să plîng, zău că plîng dacă mai amînaţi o singură clipă ceea ce cu atîta generozitate…

— Plîngi, Dmitri Fiodorovici, plîngi! E atît de bine să plîngi… cînd ai un drum atît de lung în faţa dumitale, lacrimile au să-ţi uşureze inima, lasă c-o să te întorci şi ai să vezi cum o să te bucuri atunci. O să alergi într-un suflet din Siberia pînă aici, ca să ne putem bucura împreună…

— Dar daţi-mi voie să spun şi eu un cuvînt! răcni deodată Mitia. Pentru ultima oară vă rog, vă conjur, spuneţi-mi, puteţi să-mi daţi azi suma făgăduită? Dacă nu, cînd să vin după ea?

— Care sumă, Dmitri Fiodorovici?

— Cele trei mii de ruble pe care mi le-aţi promis… pe care cu atîta mărinimie…

— Trei mii de ruble? De unde să am eu trei mii de ruble? rosti cu o candidă mirare doamna Hohlakova.

Mitia simţi ca o sfîrşeală…

— Bine, dar… adineaori… ziceaţi… chiar dumneavoastră aţi spus că e ca şi cînd i-aş avea în buzunar…

— A, nu, m-ai înţeles greşit, Dmitri Fiodorovici. Dacă-i aşa, m-ai înţeles greşit. Eu vorbeam despre minele de aur… adevărat că ţi-am promis c-o să ai mai mult de trei mii de ruble, infinit mai mult, acum mi-aduc aminte, dar cînd ţi-am spus asta mă gîndeam la minele de aur, numai şi numai la ele.

— Şi banii? Cum rămîne cu cele trei mii de ruble? îndrugă

prostit Dmitri Fiodorovici.

— O, dacă ţi-ai închipuit cumva c-o să-ţi dau bani, să ştii că n-am de unde. N-am nici o leţcaie deocamdată. Tocmai mă războiesc cu vechilul meu, aşa că zilele astea am fost nevoită să împrumut cinci sute de ruble de la Miusov. N-am bani, zău n-am! De altfel, Dmitri Fiodorovici, chiar să fi avut, tot nu ţi i-aş fi dat. În primul rînd, nu obişnuiesc să împrumut pe nimeni. Banii daţi cu împrumut înseamnă prietenie stricată. Şi în special dumitale pentru nimic în lume nu ţi-aş da, pentru că îmi eşti drag şi vreau cu orice chip să te salvez, pentru că singurul lucru de care ai nevoie în momentul de faţă sînt minele de aur, da, da, aşa cum îţi spun, minele de aur!...

— Ei fir-ar al dracului... răcni Mitia trîntind cu pumnul în masă.

— Aaa! ţipă speriată doamna Hohlakova, zburînd în celălalt capăt al salonului.

Mitia scuipă şi, sucindu-se pe călcîie, ieşi cu paşi mari din odaie, apoi afară, în bezna nopţii. Mergea pe stradă ca un nebun, bătîndu-se cu pumnii în piept exact în locul unde se lovise deunăzi pe înnoptat, în plin cîmp, ultima oară cînd se întîlnise cu Alioşa. Ce semnificaţie vor fi avut oare aceste lovituri în piept, aplicate exact în acelaşi loc, şi ce voia să arate cu asta – era deocamdată o taină pe care nimeni pe lume n-o cunoştea, pe care n-o dezvăluise nici măcar lui Alioşa, o taină care ascundea pentru el un lucru mult mai cumplit decît dezonoarea: moartea, sinuciderea, aşa cum hotărîse în ultimă instanţă în cazul cînd nu va putea să facă rost de cele trei mii de ruble pe care voia să i le restituie Katerinei Ivanovna; numai aşa spera să smulgă „din locul acela“ infamia pe care o purta cu sine şi care-i împovăra greu conştiinţa. Toate acestea însă se vor lămuri pe deplin la vremea lor; deocamdată mă mulţumesc să vă spun că, după ce se spulberă şi ultima-i nădejde, omul acesta voinic ca un taur nu apucă să se depărteze nici zece paşi de casa doamnei Hohlakova şi începu a plînge ca un copil. Mergea drept înainte, ştergîndu-şi în neştire lacrimile cu pumnii. La un moment dat, tocmai cînd să iasă în piaţă, se izbi din mers de un obstacol. O băbuţă, pe care era cît pe ce s-o răstoarne, dădu un

ţipăt ascuţit.

— Păcatele mele, era să mă omoare! De ce nu te uiţi, derbedeule!

— A, dumneata erai? exclamă Mitia, recunoscînd-o pe întuneric. Era bătrîna slujnică a lui Kuzma Samsonov, pe care avusese răgazul s-o observe în ajun.

— Dar mătăluţă cine eşti, maică? îl întrebă cu alt glas băbuţa. Cu orbecăiala asta ce pot eu să văd?

— Stai la Kuzma Kuzmici, nu? Nu-l îngrijeşti dumneata?

— Chiar aşa, maică, dădui acu o fugă pînă la Prohorîci... Da' parcă nu te-aş cunoaşte!

— Spune, mătuşica, Agrafena Alexandrovna mai e încă la dumneavoastră? întrebă Mitia arzînd de nerăbdare. Am condus-o chiar eu astă-seară pînă acolo.

— A fost, măicuţă, a fost, a stat puţin la noi şi a plecat.

— Cum? A plecat? urlă Mitia. Cînd a plecat?

— Păi, n-a stat decît olecuţă, i-a spus niscai snoave lui Kuzma Kuzmici, de l-a mai făcut să rîdă, şi şi-a luat valea.

— Minţi, talpa-iadului! răcni Mitia.

— Văleu! se sperie băbuţa, dar Mitia se şi făcuse nevăzut.

Alerga cît îl ţineau picioarele spre casa Morozovei. Nu trecuse nici un sfert de ceas de cînd Gruşenka plecase la Mokroe şi Fenia şedea în bucătărie cu bunica ei, Matriona, bucătăreasa, cînd dădu buzna înăuntru „căpitanul". Văzîndu-l, Fenia începu să ţipe ca din gură de şarpe.

— Ţipi, ai? zbieră la ea Mitia. Unde e? şi, fără să-i mai dea răgaz fetei, amuţită de spaimă, să scoată o vorbă, îi căzu la picioare: Fenia, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi unde este?

— Nu ştiu, conaşule, zău dacă ştiu, Dmitri Fiodorovici! Habar n-am, să mă omori cu zile, şi tot n-aş putea să-ţi spun! se jura Fenia. Doar aţi plecat împreună astă-seară...

— S-a întors înapoi!...

— Conaşule dragă, zău nu s-a întors, să mă bată Dumnezeu dacă s-a întors acasă!

— Minţi! urlă Mitia. De ce te-ai speriat aşa? Am priceput acum

unde e!...

Şi ieşi valvîrtej afară. Fenia, care îngheţase de groază cînd se pomenise în casă cu el, răsuflă uşurată că scăpase atît de ieftin, deşi îşi dădea foarte bine seama că nu păţise nimic numai pentru că Mitia nu avea nici un moment de pierdut. Cînd să iasă pe uşă, făcu totuşi un lucru atît de neaşteptat, încît amîndouă – şi Fenia, şi bătrîna Matriona – rămaseră buimăcite: pe masă se afla o piuliţă de aramă cu pisălogul ei, care nu putea să fie mai lung de un sfert de arşin; cu o mînă pe clanţă, Mitia înşfăcă cu cealaltă, din zbor, pisălogul şi, vîrîndu-l în buzunar, o şterse de-acolo.

— Dumnezeule, să ştii că vrea să omoare pe cineva! strigă Fenia gesticulînd.

IV

Pe întuneric...

Încotro alerga aşa Mitia? De astă dată nu mai încăpea nici o îndoială: „Nu putea să se ducă decît la Fiodor Pavlovici! De la Samsonov a întins-o imediat acolo, e limpede ca lumina zilei! Acum a ieşit în vileag toată urzeala, tot codoşlîcul...“ se frămînta el cu mintea învolburată de gînduri. Trecu pe lîngă ograda Mariei Kondratievna fără să intre înăuntru: „Nu are nici un rost, nu, nu, să nu prindă de veste... altfel, se duc imediat să-i dea de ştire, să mă vîndă... Maria Kondratievna trebuie să fie amestecată şi ea în «complot», ca şi Smerdeakov, probabil că pe toţi i-a cumpărat, cu siguranţă, pe toţi!“ Socoti că-i mai bine să schimbe drumul; făcu deci un ocol destul de mare, apucînd pe o străduţă lăturalnică, străbătu Dmitrovskaia şi, după ce trecu peste podeţ, ieşi într-o ulicioară din spatele casei lui Fiodor Pavlovici, o ulicioară pustie, pe care nu locuia nimeni, străjuită pe de o parte de gardul de nuiele al unei grădini de zarzavat, iar pe de alta de zăplazul înalt şi

solid ce împrejmuia grădina lui Fiodor Pavlovici. Alese un loc, pe unde, după cum vorbea lumea, se pare că sărise odinioară Lizaveta Smerdeaşceaia. „Dacă ea a putut să-l sară, se gîndi el din senin, de ce n-aş putea şi eu?“ Făcîndu-şi vînt, se prinse cu mîinile de vîrful ulucilor, apoi îşi încordă cu nădejde braţele şi, dintr-un salt, se pomeni călare pe gard. Baia era în apropiere şi, de unde şedea el, putea să vadă ferestrele luminate ale casei. „Am avut dreptate, iatacul bătrînului e luminat, e acolo cu el!“ Mitia sări în grădină. Deşi ştia că Grigori zăcea în pat şi că Smerdeakov era, probabil, şi el bolnav, aşa cum i se spusese, deci n-avea cine să-l audă, se tupilă totuşi jos, încremenind locului, cu urechea la pîndă. Pretutindeni domnea o tăcere mormîntală, nu se auzea nici un freamăt şi, ca un făcut, pînă şi vîntul încetase să mai adie.

„Doar tăcerea foşneşte“, îi trecu prin minte un vers. „Numai să nu fi prins careva de veste cînd am sărit, dar cred că n-a auzit nimeni.“ Stătu o clipă fără să se clintească, apoi o porni tiptil prin grădină, căutînd să calce numai pe iarbă; înconjură cu băgare de seamă copacii şi tufele ce-i ieşeau în cale, înaintînd hoţeşte şi trăgînd cu urechea la fiece pas. Trecură vreo cinci minute pînă să se poată apropia pe furiş de geamul luminat. Ţinea minte că sub fereastră creşteau cîteva tufe mari, înalte şi dese de călini şi bozii. Uşa din latura stîngă a casei dinspre grădină era încuiată, după cum se putu încredinţa, cercetînd-o cu atenţie în momentul cînd se strecură pe lîngă ea. În sfîrşit, ajunse în dreptul tufelor şi se piti în desiş. Abia dacă mai îndrăznea să sufle. „Să mai aştept puţin, chibzui el, dacă m-o fi auzit sărind gardul, probabil că stau şi ascultă, să vadă ce-a fost... numai de nu mi-ar veni să tuşesc... sau să strănut...“

Rămase aşa locului vreo două minute; inima îi bătea însă cu atîta putere, încît simţea uneori că se înăbuşă. „Degeaba, că tot n-o să se potolească, se gîndi el, nu pot să mai aştept!“ Se dosise după un tufiş peste care cădea lumina ferestrei. „Călinul, şopti el fără să vrea, ce boabe roşii are!“ Tiptil, păşind cu cea mai mare grijă, ca să nu facă nici cel mai mic zgomot, se apropie de geam şi se ridică în vîrful picioarelor. Iatacul i se înfăţişa ca în palmă. Era o încăpere

destul de mică, din care un colţ era despărţit de restul camerei prin nişte paravane roşii, „chinezeşti“, cum îi plăcea să spună lui Fiodor Pavlovici. „Paravanele chinezeşti! îi fulgeră prin gînd lui Mitia. Gruşenka trebuie să fie acolo, după ele!“ Privirile i se opriră asupra lui Fiodor Pavlovici. Bătrînul se dichisise cu un halat nou de mătase, peste care era încins cu un şnur tot de mătase, cu ciucuri. Mitia nu ţinea minte să-l fi îmbrăcat pînă atunci. Proaspăt primenit, purta o cămaşă elegantă de olandă, cu care îl văzuse Alioşa ultima oară. „E gătit foc“, îşi spuse Mitia. Fiodor Pavlovici stătea în dreptul geamului cu o expresie gînditoare pe faţă; deodată, înălţă fruntea şi ascultă cîteva clipe cu urechea ciulită, dar cum nu se auzea nici un zgomot afară se îndreptă spre masă şi-şi umplu pe jumătate paharul cu coniac, deşertîndu-l dintr-o sorbitură. Oftă din adînc, zăbovi cîteva clipe, apoi se apropie distrat de oglinda dintre cele două ferestre şi ridică puţin legătura de pe frunte ca să-şi examineze vînătăile şi rănile care tot nu se vindecaseră încă. „E singur, se dumiri Mitia, îmi face impresia că-i singur.“ Fiodor Pavlovici se depărtă de oglindă şi, întorcîndu-se pe neaşteptate spre fereastră, aruncă o privire în curte. Mitia se trase repede în umbra tufişului.

O bănuială îi stăruia totuşi înfiptă în inimă ca un ac: „Dar dac-o fi după paravan, poate c-o fi dormind“. Fiodor Pavlovici se depărtă de fereastră. „Nu, din moment ce s-a uitat pe geam, înseamnă că n-a venit încă; de ce ar mai privi atunci în bezna nopţii?... Îl mistuie nerăbdarea...“ Mitia se săltă iar spre fereastră şi începu din nou să-l spioneze. Bătrînul şedea pe un scaun şi i se citea pe faţă că-i amărît. Îşi puse apoi coatele pe masă, cu mîna dreaptă sub falcă. Mitia îl privea neclintit.

„E singur, singur! repeta el întruna. Dacă era cu ea, n-ar fi avut mutra asta.“ Dar ce curios: în acelaşi timp se simţea aţîţat de o supărare stupidă şi fără sens, ca şi cînd i-ar fi fost ciudă că Gruşenka nu se afla înăuntru. „Nu-mi pare rău că n-a venit, căuta el o explicaţie, încredinţîndu-se de absurditatea acestui sentiment, mă necăjeşte numai faptul că nu pot şti precis dacă e sau nu aici.“ Reconstituind mai tîrziu scena, îşi amintea că în clipele acelea era

extraordinar de lucid, că avea judecata limpede şi-şi dădea seama de tot ce se întîmpla pînă în cele mai mici amănunte. Totodată însă o nemulţumire ciudată, prilejuită probabil de incertitudine, şi nenumăratele bănuieli puneau vertiginos stăpînire pe sufletul său. „În definitiv, vreau să ştiu: e ori nu e aici?“ îşi spunea clocotind de mînie. Şi, luîndu-şi inima în dinţi, întinse mîna şi bătu încetişor în cercevea: de două ori mai rar, apoi de trei ori mai repede, cioc-cioc-cioc, aşa cum era semnalul stabilit între bătrîn şi Smerdeakov, prin care acesta din urmă trebuia să-i dea de ştire stăpînului că „a venit Gruşenka“. Străbătut de un fior, bătrînul ridică imediat capul şi sări să deschidă geamul. Mitia se trase brusc înapoi, în umbră. Fiodor Pavlovici scoase capul pe fereastră.

— Gruşenka, tu eşti? Tu? întrebă el mai mult în şoaptă, cu voce tremurătoare. Unde eşti, puişor? Unde te-ai ascuns, îngeraşule? De emoţie i se tăiase răsuflarea şi gîfîia.

„E singur!“ se convinse, în sfîrşit, Mitia.

— Dar unde eşti? spuse iarăşi bătrînul, de astă dată cu glas tare, aplecîndu-se şi mai mult peste pervaz; ieşise cu braţul afară şi se uita în toate părţile. Vino încoace, hai, că ţi-am pregătit un cadou, vino să vezi!...

„Pachetul cu cele trei mii de ruble“, îi fulgeră prin minte lui Mitia.

— Dar unde eşti?... La uşă?... Stai să-ţi deschid...

Tot lungind gîtul spre dreapta, unde se afla uşa ce dădea în grădină, doar-doar va izbuti să desluşească ceva în întuneric, bătrînul era cît pe ce să cadă pe fereastră. Încă puţin şi ar fi alergat să descuie uşa, fără să mai zăbovească pînă primea răspunsul Gruşenkăi. Mitia nu se clintea din ioc, uitîndu-se la el, aşa cum stătea la fereastră. Cu cîtă repulsie privise întotdeauna profilul bătrînului atît de precis conturat în momentul acela în lumina vie a lămpii ce-i cădea pieziş pe obraz dinspre stînga: mărul lui Adam care se revărsa bulbucat în afară, nasul coroiat, gura lăbărţată într-un zîmbet de voluptuoasă aşteptare. Mitia îşi simţi deodată pieptul învîlvorat de o mîine aprigă, înverşunată: „Uite-l, ăsta e rivalul meu, omul care-mi otrăveşte zilele, călăul care vrea să-mi

distrugă viaţa!“. Se dezlănţuise în el cu o furie turbată ura aceea sălbatică, răzbunătoare, despre care-i vorbise cu cîteva zile înainte în chioşc, ca şi cînd ar fi avut o presimţire, lui Alioşa, drept răspuns la întrebarea acestuia: „Să-l omori pe tata? Cum poţi să vorbeşti aşa?“ „Nu ştiu, nu ştiu nimic, îi mărturisise el atunci, s-ar putea să-l omor, după cum s-ar putea să-l las în pace. Mă tem însă c-am să-l urăsc prea tare, că în momentul acela o să-l urăsc numai văzîndu-i mutra. Totul mi se pare odios, nasul, ochii lui, mărul lui Adam, zîmbetul acela neruşinat. Mi-e scîrbă de el. Uite, de asta mi-e frică, mă tem că n-o să mă pot stăpîni…“

Şi cu fiecare clipă simţea cum îl înteţea o scîrbă tot mai cumplită, aproape insuportabilă. Pierzînd orice control asupra lui, Mitia smulse din buzunar pisălogul de aramă…

„M-a păzit Dumnezeu în momentul acela“, spunea el mai tîrziu. Într-adevăr, tocmai atunci Grigori Vasilievici, care zăcea bolnav în pat, se trezi. În seara aceea se doftoricise, folosind tratamentul despre care Smerdeakov îi pomenise lui Ivan Fiodorovici; ajutat de nevastă-sa, îşi fricţionase zdravăn tot corpul cu votcă amestecată cu o infuzie misterioasă şi foarte concentrată, dînd pe gît ce mai rămăsese pe fundul sticlei, după ce mai întîi Marfa Ignatievna îi descîntase, şoptind o „rugăciune pe care numai ea o ştia“, şi se culcase. Marfa Ignatievna, care gustase de asemenea din licoare, cum nu era obişnuită să tragă la măsea, adormise buştean. În puterea nopţii, Grigori se trezi însă brusc din somn, stătu o clipă să se dezmeticească şi, cu toate că avea junghiuri crîncene în şale, se opinti să se ridice în capul oaselor. Mai zăbovi aşa încă puţin, pe gînduri, apoi se sculă din pat şi începu să se îmbrace. Avea, se vede, remuşcări, fiindcă atunci cînd se culcase lăsase casa în voia sorţii, „într-o vreme de cumpănă ca asta“. Istovit de criza de epilepsie, Smerdeakov zăcea în nesimţire în odaia alăturată. Marfa Ignatievna dormea dusă. „A ajuns-o oboseala, săraca“, îşi spuse bătrînul, uitîndu-se la ea, şi ieşi gemînd în cerdac. Nu voia decît să arunce o privire în grădină, nu se simţea în stare să facă nici cîţiva paşi, înţepenit de junghiul din şale şi de fulgerăturile din piciorul

drept. Deodată însă îşi aduse aminte că uitase să încuie de cu seară portiţa dintre curte şi grădină. Grigori era un om ordonat şi grijuliu de felul lui, care înţelegea să păstreze cu sfinţenie rînduiala statornicită şi obiceiurile înrădăcinate din trecut. Strîmbîndu-se de durere, coborî şontîc-şontîc treptele cerdacului şi o porni spre grădină. Într-adevăr, poarta era vraişte. Intră maşinal în grădină: poate că i se năzărise cumva, cine ştie ce zgomot i-o fi venit la ureche, dar cînd îşi întoarse privirea spre stînga, observă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă. Nu era nimeni totuşi în dreptul ei, nu se uita nimeni afară. „De ce o fi lăsat-o deschisă, ca-n toiul verii?“ se miră Grigori; în aceeaşi clipă însă simţi că se întîmpla ceva curios în livadă: o mogîldeaţă se strecură cu iuţeală dinaintea ochilor lui, un om, probabil, ce alerga furişîndu-se prin întunecimea nopţii. „Doamne!“ şopti Grigori şi, pierzîndu-şi capul, uită şi de dureri şi de tot şi se grăbi să aţină calea fugarului. O apucă însă pe un drum mai scurt, cunoscînd pesemne mai bine locurile decît celălalt, care se îndrepta în goană spre baie, ca, ocolind-o, să poată sări ulucile... Grigori se ţinea după el, alergînd în neştire, fără să-l scape din ochi. Îl ajunse din urmă tocmai în clipa cînd încălecase gardul. Urlînd ca scos din minţi, Grigori se repezi la el şi-l prinse cu amîndouă mîinile de picior.

Presimţirea nu-l înşelase: era într-adevăr el, „tîlharul, ucigaşul“!

— Ucigaşule, l-ai omorît pe taică-tău! zbieră bătrînul cît îl ţinea gura, dar nu apucă să spună mai mult, că se şi prăbuşi ca trăsnit la pămînt. Mitia sări înapoi în grădină şi se aplecă deasupra lui. Ţinea în mînă pisălogul, pe care, fără să-şi dea seama ce face, îl azvîrli în iarbă, la întîmplare. Pisălogul căzu la doi paşi de Grigori, dar nu în iarbă, ci pe potecă, la vedere. Mitia se uită cu luare-aminte cîteva clipe la cel care zăcea întins la picioarele lui. Avea capul scăldat în sînge. Întinse mîna şi-l pipăi. Reconstituind mai tîrziu întîmplările, îşi amintea precis că în momentul acela ţinuse neapărat să-şi dea seama, „să se încredinţeze pe deplin“ dacă-i sfărîmase cumva ţeasta sau numai îl „zăpăcise“, lovindu-l în creştet cu pisălogul. Sîngele însă gîlgîia neîncetat, era îngrozitor cît sînge putea să

mustească din rană, revărsîndu-se cald printre degetele lui tremurătoare. Ţinea minte că smulsese atunci din buzunar batista imaculată, pe care o luase de acasă înainte de a merge la doamna Hohlakova, şi-l oblojise la cap pe bătrîn, căutînd în zadar să oprească şuvoaiele ce-i curgeau pe frunte şi pe faţă. Într-o clipă, batista era leoarcă de sînge. „Doamne, ce să fac? se dezmetici deodată Mitia. N-am cum să aflu dacă i-am spart capul sau nu... Şi apoi, ce importanţă mai are acum? adăugă el deznădăjduit. Dacă l-am ucis, nu mai e nimic de făcut... Cine te-a pus să-mi ieşi în cale, moşule, acum odihneşte-te în pace!“ rosti el cu glas tare şi, făcîndu-şi vînt peste gard, îl sări dintr-odată şi o rupse la fugă pe ulicioară. Batista plină de sînge, pe care o ţinea cocoloşită în mînă, o vîrî la repezeală în buzunarul de la spate al surtucului. Alerga mîncînd pămîntul şi cei cîţiva trecători cu care îşi încrucişa paşii pe întuneric povesteau mai apoi cum văzuseră în noaptea aceea un om gonind ca un bezmetic pe străzi. Se ducea ca din puşcă spre casa Morozovei. După plecarea lui, Fenia ieşise imediat să vorbească cu portarul Nazar Ivanovici, rugîndu-l stăruitor „pentru numele lui Dumnezeu, să nu-i mai dea drumul înăuntru nici azi, nici mîine căpitanului“. Nazar Ivanovici îi făgădui s-o asculte, dar tocmai atunci, din păcate, proprietăreasa trimisese după el. Întîlnindu-se în curte cu nepotu-său, un băietan de vreo douăzeci de ani abia venit la oraş, portarul îi spuse să rămînă de pază în locul său, uitînd să-i transmită consemnul cu privire la căpitan. Puţin mai apoi, fiindcă primise de cîteva ori bacşiş de la dînsul, tînărul îi deschise numaidecît poarta şi, vesel nevoie mare şi zîmbitor, se grăbi să-l anunţe că „Agrafena Alexandrovna nu-i acasă“. Mitia se opri brusc.

— Dar unde e, Prohor?

— A plecat cu Timofei la Mokroe, să tot fie vreo două ceasuri de cînd a plecat.

— De ce? strigă Mitia.

— Ce ştiu eu, cic-ar fi chemat-o acolo un ofiţer, a trimis s-o ia cu trăsura...

Mitia îl lăsă în plata lui şi intră în casa valvîrtej s-o caute pe

Fenia.

V

O hotărîre neaşteptată

Fenia era tot în bucătărie cu bunică-sa. Bizuindu-se pe cuvîntul lui Nazar Ivanovici, femeile, care tocmai se pregăteau să se culce, nu mai încuiaseră uşa pe dinăuntru. Mitia intră buzna peste ele şi, năpustindu-se asupra fetei, o apucă de gît.

— Spune-mi unde a plecat! Cu cine e la Mokroe? zbieră el ca un apucat.

Amîndouă dădură un ţipăt.

— Spun tot, spun tot, Dmitri Fiodorovici, zău că spun tot, sufleţelule, nu-ţi ascund nimic, zău! strigă precipitat Fenia, speriată de moarte. S-a dus la Mokroe după ofiţerul dumneaei.

— Care ofiţer? răcni Mitia.

— Tot ăla, ştii, ăla care a părăsit-o acum cinci ani, de i s-a pierdut urma, bolborosi Fenia cu sufletul la gură.

Dmitri Fiodorovici îşi desprinse mîinile de pe grumazul ei. Era palid la faţă ca un mort, cu gura încleştată, incapabil să scoată o vorbă, dar îţi puteai da seama numaidecît după privirea lui că era pe deplin lămurit, că înţelesese totul de la primele cuvinte, că ghicise cum se desfăşuraseră lucrurile pas cu pas. Fireşte că în momentul acela bietei Fenia nu-i era defel aminte să vadă dacă Mitia pricepuse ceva din spusele ei. Şedea ca pironită pe ladă, aşa cum o găsise el cînd dăduse buzna în casă, tremurînd toată, cu braţele întinse înainte ca pentru apărare, şi se uita ţintă la el, cu ochii holbaţi şi pupilele mărite de spaimă. Era cu atît mai înspăimîntată, cu cît Mitia avea mîinile năclăite de sînge. Pe drum probabil îşi trecuse palma peste frunte, ca să se şteargă de năduşeală, fiindcă deasupra sprîncenelor şi pe obrazul drept îi

rămăseseră nişte dîre şi pete purpurii. Puţin mai lipsea ca Fenia să aibă o criză de nervi. Bătrîna bucătăreasă sărise în picioare şi se zgîia la el cu o privire rătăcită, ca o nebună. Dmitri Fiodorovici stătu o clipă locului încremenit, apoi se aşeză ca un automat pe un scaun, lîngă Fenia.

Nu se gîndea la nimic, speriat şi năucit de lovitură. Situaţia însă era limpede ca lumina zilei: „Sigur că da, ofiţerul!“. Ştia doar de existenţa lui. Îi spusese chiar Gruşenka că primise o scrisoare de la dînsul. Prin urmare o lună de zile, o lună întreagă, uneltiseră amîndoi într-ascuns, şi el habar n-avusese de nimic pînă în momentul cînd noul pretendent îşi făcuse iar apariţia; nici măcar o singură dată nu se gîndise la dînsul! Cum a putut, da, cum a putut oare să treacă atît de uşor peste el? Cum se face că l-a uitat imediat, chiar în clipa cînd aflase c-o să se întoarcă? Iată întrebarea ce-l chinuia, ridicîndu-se ca o arătare monstruoasă în faţa lui. Şi Mitia o contempla halucinat, împietrit de groază.

Rupînd în fine tăcerea, molcom şi blajin ca un copil cuminte şi drăgăstos, începu a vorbi cu Fenia ca şi cînd ar fi uitat că abia cu o clipă înainte o insultase şi o brutalizase, făcînd-o să tremure de spaimă. O descusu, punîndu-i o seamă de întrebări cu o precizie uluitoare, cu totul neaşteptată în starea în care se afla. Iar Fenia, înfricoşată, fără să-şi poată lua ochii de la mîinile lui pătate de sînge, îi răspundea prompt, cît se poate de îndatoritoare, însufleţită parcă numai de dorinţa de a-i mărturisi „adevărul adevărat“. Simţea chiar o plăcere să-i dea cît mai multe amănunte, nicidecum însă pentru a-i spori suferinţa, ci fiindcă voia din toată inima să-i fie cumva de folos. Îi povesti aşadar pe îndelete tot ce se întîmplase peste zi, îi pomeni fireşte despre vizita lui Rakitin, care venise însoţit de Alioşa, spunîndu-i cum în vremea asta ea stătuse de pază şi cum înainte de plecare coniţa îi strigase pe geam lui Alioşa că-i trimite multe salutări dumnealui şi-l roagă să nu uite niciodată că Gruşenka îl iubise un ceas, unul singur din viaţa ei. La auzul acestor cuvinte, pe chipul lui Mitia înflori un zîmbet şi obrajii palizi i se rumeniră. În momentul acela, biruindu-şi teama ce-i înfrînase pînă atunci curiozitatea, Fenia îşi mărturisi mirarea:

— Ce-i pe mîinile dumneavoastră, Dmitri Fiodorovici, sînt pline de sînge!

— Da, răspunse Mitia aproape fără să-şi dea seama ce spunea, privindu-şi mîinile cu un aer distrat, ca după aceea să nu se mai gîndească nici la ele, nici la întrebarea pusă de Fenia.

Rămase aşa, tăcut, o bucată de vreme. Trecuseră mai bine de douăzeci de minute de cînd intrase în bucătărie. Părea să-şi fi revenit în fire după spaima pe care o încercase, i se citea lămurit pe figură că în sufletul său se petrecuse un reviriment, că o hotărîre nestrămutată se închegase în el. Se ridică în sfîrşit de pe scaun cu un zîmbet visător.

— Ce-ai păţit, boierule, ce s-a întîmplat? stărui Fenia arătînd din nou spre mîinile lui. Îi vorbise cu o unduire de milă în glas, ca singura fiinţă mai apropiată de el.

Mitia îşi privi iarăşi mîinile.

— E sînge, Fenia, răspunse el cu o expresie ciudată, sînge de om. Doamne-Dumnezeule, cînd te gîndeşti pentru ce a trebuit să fie vărsat! Dar, vezi tu, Fenia… în faţa mea e un gard (se uită la ea ca şi cum ar fi pus-o să dezlege o enigmă), un gard înalt, atît de înalt, că te înfiori cînd îl vezi, şi totuşi… mîine, în zori, cînd „soarele va sălta în tării“, Mitenka va sări peste el… Tu nu poţi să înţelegi, Fenia, despre ce gard e vorba… nu-i nimic, mîine ai să afli şi ai să te dumireşti… Şi acum, rămîi cu bine! N-am să stau în calea nimănui, nu, am să mă dau frumos la o parte… am să ştiu cînd trebuie să mă retrag. Trăieşte, fericirea mea… m-ai iubit un ceas… nici tu să nu-l uiţi în vecii vecilor pe Mitenka Karamazov… Aşa-mi spunea ea, Mitenka, ţi-aduci aminte? Şi, fără să mai adauge nimic, ieşi din bucătărie.

Fenia se zgribuli, înspăimîntată de felul brusc în care se despărţise de ea, mai speriată poate chiar decît atunci cînd intrase buzna în casă, năpustindu-se asupra ei.

Exact după zece minute, Dmitri Fiodorovici bătea la uşa lui Piotr Ilici Perhotin, tînărul funcţionar la care îşi lăsase amanet pistoalele în după-amiaza aceleiaşi zile. Era trecut de opt şi jumătate şi Piotr Ilici, după ce-şi luase ceaiul, se îmbrăcase să iasă

în oraş, la „Metropol“, să facă o partidă de biliard. Mitia îl prinse tocmai cînd se pregătea de plecare. Văzîndu-l aşa plin de sînge pe faţă, Piotr Ilici se nelinişti:

— Sfinte Dumnezeule! Ce-i cu dumneata?

— Am venit să-mi iau pistoalele, uite, ţi-am adus banii, îi explică precipitat Mitia. Mii de mulţumiri. Sînt foarte grăbit, Piotr Ilici. Fii bun, te rog, şi dă-mi-le mai repede.

Piotr Ilici se minună şi mai tare cînd observă ce de bănet avea în mînă Mitia: un teanc întreg de bancote, pe care îl ţinea la vedere – într-un chip într-adevăr ciudat şi care avu darul să-i sporească mirarea – cu mîna dreaptă întinsă înainte, ca şi cînd ar fi vrut să arate la toată lumea cît era de bogat. La rîndul său, băiatul, pe care Piotr Ilici îl avea în serviciu şi care ieşise să-i deschidă uşa, povestea mai tîrziu că Mitia intrase în casă cu banii în mînă, ceea ce înseamnă că tot aşa venise cu ei şi pe stradă. Erau numai hîrtii de cîte o sută, făcute sul între degetele lui năclăite de sînge. Mai tîrziu, la întrebarea persoanelor curioase să afle cam ce sumă să fi avut asupra lui, Piotr Ilici declarase că era greu de apreciat după ochi, dar că pachetul era destul de voluminos şi „compact“, aşa că, după părerea sa, puteau să fie acolo vreo două, dacă nu chiar trei mii de ruble. Tot după declaraţiile lui ulterioare, Dmitri Fiodorovici „nu era în starea lui normală, deşi nu făcea impresia unui om beat; părea mai curînd surescitat, neatent şi în acelaşi timp grozav de preocupat, ca şi cum ar fi căutat să-şi adune gîndurile, silindu-se să ia o hotărîre definitivă, fără să se poată decide într-un fel. Era şi foarte grăbit, îmi răspundea tăios şi-n doi peri, iar ceea ce m-a surprins mai mult la el era că nu părea defel abătut, dimpotrivă, în unele momente avea chiar un aer cît se poate de voios, ca să zic aşa“.

— Dar ce-i cu dumneata, ce-ai păţit? strigă Piotr Ilici, privindu-şi buimac musafirul. Eşti plin de sînge, ai căzut cumva, te-ai lovit? Uită-te numai cum arăţi!

Şi, apucîndu-l de braţ, îl duse în faţa oglinzii. Văzîndu-se aşa mînjit pe faţă, Mitia tresări şi se încruntă supărat.

— Ei, fir-ar al dracului, asta mai lipsea! bodogăni el furios şi,

mutînd iute banii dintr-o mînă într-alta, smulse cu un gest brusc batista din buzunar. Dar şi batista era într-un hal fără hal (tamponase cu ea rana din creştetul lui Grigori şi-l ştersese pe faţă), nu mai avea nici măcar un colţişor curat; se făcuse scoarţă, lipindu-se toată ghemotoc, aşa încît nu se mai putea folosi de ea. Scos din răbdări, Mitia o lepădă jos.

— Dracu' s-o ia! N-ai ceva, o cîrpă... să mă şterg...

— Vasăzică eşti mînjit numai pe faţă, n-ai păţit nimic? Ar fi mai bine atunci să te speli, spuse Piotr Ilici. Uite aici apă, stai că-ţi torn eu.

— Apă? N-ar strica... dar ce să fac cu astea? întrebă Mitia cu o nedumerire pur şi simplu bizară, arătîndu-i teancul de hîrtii de o sută din mînă şi uitîndu-se cercetător la Piotr Ilici, ca şi cum numai el era în măsură să hotărască unde să-şi pună banii.

— Bagă-i în buzunar sau lasă-i aici pe masă, că n-are cine să-i ia.

— În buzunar? Sigur că da, în buzunar. Bravo... Doamne, ce aiureală! exclamă el deodată, ca şi cum s-ar fi dezmeticit în fine. Dar mai întîi să isprăvim cu pistoalele, fii bun şi dă-mi-le, uite şi banii... am mare nevoie de ele... nu pot să mai stau, n-am nici un moment de pierdut... şi, luînd din teanc o hîrtie de o sută, o întinse funcţionarului.

— Păi n-am să-ţi dau restul, îl înştiinţa acesta. Vezi, poate ai bani mai mărunţi...

— Nu, răspunse Mitia, cercetînd iarăşi din ochi teancul, ca şi cum n-ar fi fost absolut sigur că era într-adevăr aşa, ba chiar frunzări primele bancnote de deasupra. Nu, toate sînt la fel, adăugă el, uitîndu-se din nou întrebător la Piotr Ilici.

— Cum de te-ai pricopsit aşa? se interesă acesta. Stai că-l trimit acum pe băiat la Plotnikov. Ăştia închid mai tîrziu prăvălia, poate că-ţi schimbă ei. Mişa! strigă el deschizînd uşa ce dădea în antreu.

— Sigur că da, la Plotnikov, bravo! se bucură Mitia, ca luminat de o idee ce abia atunci îi răsărise în minte. Auzi tu, Mişa, adăugă el întorcîndu-se către băiatul care se înfăţişase la poruncă, dă o fugă pînă la Plotnikov şi spune-le că Dmitri Fiodorovici le trimite multe salutări şi c-o să sosească şi dumnealui numaidecît...

Ascultă: spune-le din partea mea să-mi pregătească nişte şampanie pînă vin eu, aşa, ca la vreo trei duzini de sticle, şi să le împacheteze bine, la fel ca data trecută, cînd am fost la Mokroe... Am comandat atunci patru duzini de sticle, îi explică el lui Piotr Ilici, apoi adresîndu-se iarăşi băiatului: Ştiu ei cum să le împacheteze, Mişa, fii pe pace! Să pună şi nişte brînză, nişte pateuri de Strasbourg, somon afumat, şuncă, icre, în sfîrşit, toate bunătăţile, tot ce au în prăvălie, aşa, cam de o sută sau o sută douăzeci de ruble, ca rîndul trecut... Şi mai e ceva: atrage-le atenţia să nu uite să pună şi ceva dulciuri: bomboane, pere, vreo doi-trei pepeni, chiar patru, adică nu, ajunge unul singur, ciocolată, caramele, candel, fondante, la fel ca rîndul trecut, cînd am plecat la Mokroe; cu şampanie cu tot să fie o socoteală rotundă, aşa, de vreo trei sute de ruble... Exact ca atunci. Vezi, ţine minte, Mişa! Să ştii că... Mişa îl cheamă, nu-i aşa? se întrerupse el iar, ca să-l întrebe pe Piotr Ilici.

— Stai, stai puţin, îI opri funcţionarul, care-l ascultase atent pînă atunci, uitîndu-se la el din ce în ce mai neliniştit. Cred că-i mai bine să vorbeşti chiar dumneata cu ei cînd ai să te duci acolo, mi-e teamă să nu încurce lucrurile.

— Şi mie mi-e teamă c-o să le încurce, parcă văd c-o să le-ntoarcă pe dos! Ah, Mişa, şi eu care vroiam să te pup pentru osteneala asta... Să ştii că te cinstesc dacă faci aşa cum ţi-am spus, îţi dau zece ruble, hai, şterge-o... Şampania în primul rînd; să nu uite şampania şi nişte coniac, o sticlă, două de vin roşu şi alb, în sfîrşit, să fie de toate, aşa ca atunci... Lasă că ştiu ei ce-au pus atunci!

— Ci ascultă odată, măi omule! se răsti la el Piotr Ilici, pierzîndu-şi răbdarea. Eu zic să dea o fugă să schimbe banii şi să le spună să nu închidă încă prăvălia, că o să te duci dumneata mai pe urmă şi o să comanzi tot ce vrei... Dă încoace banii. Mişa, fuga marş, în doi timpi şi trei mişcări să fii înapoi, ai auzit?

Piotr Ilici, pe cît se pare, abia aştepta să-l expedieze de acasă, fiindcă băiatul se uita curios la musafir, zgîindu-se la petele de sînge de pe faţa şi mîinile lui şi la teancul de hîrtii de bancă dintre degetele-i tremurătoare. Rămăsese cu gura căscată de mirare şi

spaimă, şi probabil că nu înţelesese mai nimic din instrucţiunile lui Mitia.

— Şi acum, hai la spălat! îl luă el la zor. Pune banii pe masă sau bagă-i în buzunar... Uite-aşa, să mergem! Scoate-ţi surtucul. În timp ce-l ajuta să-şi scoată gherocul, exclamă deodată surprins: ia te uită, şi haina e murdară de sînge!

— Nu... haina nu. Doar puţin, aici, la mînecă... Acolo a fost batista. A trecut prin buzunar. M-am aşezat pe batistă probabil în timp ce şedeam de vorbă cu Fenia, şi sîngele a pătruns prin stofă, îi explică el cu cea mai mare candoare.

Piotr Ilici îl asculta încruntat.

— Nu pot să înţeleg cum ai ajuns în halul ăsta, se vede că te-ai bătut cu cineva... murmură el.

Ţinînd cana în mînă, îi turnă apă cu încetul ca să se spele. Grăbit să isprăvească, Mitia nu-şi săpuni cum trebuie mîinile (Piotr Ilici îşi amintea că-i tremurau degetele). Gazda însă, care, cu cît trecea timpul, părea să-şi atribuie o autoritate din ce în ce mai tranşantă asupra lui, îl luă în primire, poruncindu-i să-şi dea cu săpun şi să-şi frece mîinile ca lumea. E cazul să spunem că Piotr Ilici nu era omul care să se intimideze chiar aşa, cu una, cu două.

— De ce nu-ţi cureţi bine unghiile? Aşa, bun, acum dă-ţi şi pe faţă, uite, aici, la tîmplă şi lîngă ureche... Nu cumva vrei să pleci cu cămaşa asta? Unde te duci aşa? Nu vezi că manşeta dreaptă e murdară de sînge?

— Da, e murdară, recunoscu Mitia privindu-şi manşeta.

— Schimbă-te.

— N-am timp. Uite ce am să fac... continuă cu aceeaşi candoare Mitia, punîndu-şi gherocul, după ce se ştersese pe faţă şi pe mîini, am s-o suflec puţin, aşa ca să nu se observe sub haină... Ai văzut?

— Acum să-mi spui cum ai reuşit s-ajungi în halul ăsta? Te-ai încăierat cu cineva? Ai făcut iarăşi vreo boroboaţă la local, aşa cum s-a mai întîmplat? Nu cumva ţi-o fi căşunat iarăşi pe nenorocitul acela de căpitan pe care l-ai snopit în bătaie şi l-ai jumulit de barbă acum cîtva timp? îi aminti pe un ton mustrător Piotr Ilici. Hai, spune, pe cine ai mai bătut... sau, mai ştii, poate c-ai

omorît pe cineva...

— Fleacuri! răspunse Mitia.

— Cum fleacuri?

— N-are nici un rost! i-o reteză Mitia, apoi, zîmbind din senin: Adineaori, în piaţă, am strivit o băbuţă.

— Ai strivit o băbuţă?

— Un moşneag! strigă Mitia în gura mare, de parc-ar fi vorbit cu un surd, uitîndu-se drept în ochii lui, vesel nevoie mare.

— Dracu' să te ia, ce era, babă sau moşneag?... Ai omorît pe cineva?

— Aş, pînă la urmă ne-am împăcat! Ne-am răfuit şi după aceea ne-am împăcat. Undeva, nu-ţi spun unde, ne-am despărţit în cei mai buni termeni... Un dobitoc... probabil m-a iertat, acum sînt sigur că m-a iertat... Dacă s-ar fi sculat de jos, nu mi-ar fi iertat-o în veci (adăugă Mitia făcîndu-i cu ochiul). Ştii ceva? Mai dă-l dracului! Auzi, Piotr Ilici, lasă-l dracului, n-am nici un chef, ce rost are? N-am chef acum, încheie el scurt.

— Te-am întrebat doar aşa, pentru că nu înţeleg, zău, ce plăcere ai să te iei la harţă aşa, cu oricine... pentru o prostie, ca atunci, cu căpitanul acela... Te-ai bătut şi acum o să-i tragi un chefuleţ, uite aşa eşti dumneata. Trei duzini de sticle! Ce faci cu atîta băutură?

— Bravo! Acum pistoalele. Zău, mă grăbesc! Aş fi vrut să mai stăm de vorbă, dragul meu, dar ce să fac, nu mai am nici un moment de pierdut! Şi apoi, nici n-are rost, e prea tîrziu acum. A! unde sînt banii, unde i-am pus? tresări el deodată şi începu să se scotocească prin buzunare.

— I-ai lăsat pe masă... i-ai pus chiar dumneata... uite-i acolo. Ai uitat? Zău, pentru dumneata banii n-au nici un preţ, umbli cu ei de parc-ar fi nişte gunoaie sau apă chioară! Poftim pistoalele. Ciudat, pe la şase mi le-ai lăsat amanet pentru zece ruble şi acum te dă afară din casă bănetul. Cîte miare ai acolo, două, trei?

— Or fi trei, rîse Mitia vîrînd teancul de hîrtii în buzunarul de la pantaloni.

— Să nu-i pierzi. Nu cumva ai descoperit o mină de aur?

— Mină? Mină de aur, zici? exclamă Mitia rîzînd cu hohote. Te

pomeneşti că vrei să pleci la minele de aur, Perhotin? Dacă ţii într-adevăr să pleci, să ştii că există aici, în oraş, o cucoană care îţi numără imediat pe masă trei mii de ruble numai să te duci acolo. Mie mi-a şi dat, ca să vezi cît de mult o interesează minele! O cunoşti pe Hohlakova?

— Numai aşa, din vedere, dar am auzit despre dînsa. Ba nu zău, chiar ţi-a dat trei mii de ruble? Cum, aşa, tam-nisam? se minună Piotr Ilici, privindu-l neîncrezător.

— Mîine, cînd soarele se va înălţa în tării, cînd veşnic tînărul Phoebus se va avînta cu caleaşca în slavă, lăudînd pre Domnul şi preamărindu-L, du-te la dînsa, vreau să zic la Hohlakova, şi întreab-o dacă-i adevărat sau nu că mi-a dat trei mii de ruble... Întreab-o şi ai să vezi!

— Nu ştiu în ce relaţii sînteţi... dar din moment ce mi-o spui cu atîta convingere, înseamnă că-i adevărat... Aşa vasăzică, ai încasat frumuşel trei miare şi, în loc să pleci în Siberia, cu banii ăştia te duci... Apropo, unde ai de gînd să te duci?

— La Mokroe.

— La Mokroe? În toiul nopţii?

— A avut Mastriuk de toate şi a rămas mofluz, fîrtate! rosti deodată Mitia.

— Mofluz? Cu mii de ruble în buzunar?

— Nu mă gîndeam la bani. Dă-i dracului! Vorbeam de năravul femeilor:

Nechibzuit şi-nşelător
E al femeilor năravu...

Aşa spune Ulise şi-i dau toată dreptatea.

— Zău dacă mai înţeleg ceva!

— Dar ce, crezi că sînt beat?

— Mai rău decît atît!

— Sufletul meu e turmentat, Piotr Ilici, sufletul, dar ajunge, ajunge...

— Ce faci, încarci pistolul?

— Da.

Într-adevăr, Mitia deschisese cutia în care se aflau pistoalele şi, dezlegînd băierele pungii cu praf de puşcă, se apucase să umple meticulos culata. Luă apoi un glonţ şi, înainte de a-l vîrî pe ţeava, îl cercetă, ţinîndu-l cu două degete în lumină.

Piotr Ilici îi urmărea curios şi puţin alarmat fiecare mişcare.

— De ce te uiţi la el?

— Aşa. O fantezie. Spune-mi, dacă ţi s-ar năzări cumva să-ţi tragi un glonţ în cap, nu te-ai uita la el înainte de-a încărca arma?

— Pentru ce să mă uit la el?

— Fiindcă mă gîndesc c-o să mi se înfigă în creier şi atunci e interesant de ştiut cum arată... Dar toate astea-s prostii, năluciri de o clipă! adăugă el băgînd glonţul pe ţeava şi astupîndu-l cu cîlţi. Dragul meu Piotr Ilici, ascultă-mă pe mine, lumea asta e o aiureală întreagă, de-ai şti ce absurd e totul! Vrei să-mi dai un petic de hîrtie?

— Poftim.

— Nu, dă-mi o hîrtie netedă, curată, să scriu ceva. Aşa, bine, şi, luînd pana de pe masă, Mitia scrise la repezeală două rînduri, aşa cum şedea în picioare, pe urmă împături biletul şi-l puse în buzunarul jiletcii. Aşeză la loc pistoalele şi încuie cutia, pe care o luă cu sine. Se uită apoi la Piotr Ilici gînditor, cu un zîmbet ce-i stărui îndelung pe buze. Să mergem, rosti el într-un tîrziu.

— Unde să mergem? Stai... Te pomeneşti că vrei să-ţi zbori creierii... se nelinişti Piotr Ilici.

— Mofturi! Fugi încolo! Vreau să trăiesc, iubesc viaţa, ţine minte! Mi-e drag Phoebus cu pletele-i de aur, mi-e dragă lumina lui dogoritoare... Scumpul meu Piotr Ilici, spune-mi, dumneata ai şti să te dai la o parte?

— Cum adică să mă dau la o parte?

— Să te dai la o parte din calea cuiva. Să laşi drumul liber celei mai dragi fiinţe de pe lume, ca şi omului pe care-l urăşti din tot sufletul. Aşa încît să-l iubeşti şi pe cel pe care l-ai urît pînă atunci – iată ce înseamnă să te dai la o parte! Să laşi drumul liber! Să le spui: „Dumnezeu să vă aibă în pază, calea-i deschisă, puteţi trece,

fiindcă eu...“.

— Fiindcă dumneata...

— Ajunge, să mergem!

Piotr Ilici se uită din nou atent la el.

— Cred c-ar trebui totuşi să anunţ pe cineva. Să nu te lase să pleci. Ce cauţi la Mokroe?

— Femeia este acolo, femeia, mă-nţelegi? Şi cu asta, basta, Piotr Ilici! Ţi-am spus destul.

— Ascultă, omule. Eşti un sălbatic, dar totdeauna mi-ai fost simpatic... De-aia, vezi, sînt îngrijorat.

— Îţi mulţumesc, frăţioare. Sînt un sălbatic, zici? Ei, sălbaticii ăştia, sălbaticii! Mereu îmi spun: sînt un sălbatic! A, iată-l şi pe Mişa, uitasem de el.

Mişa venise într-un suflet, cu un teanc de bani mărunţi: „La Plotnikov, raportă el, e dîrdoră mare“, toată lumea cară sticle şi peşte, şi ceai, aşa încît totul are să fie gata la ţanc. Mitia luă o hîrtie de zece ruble şi-şi plăti datoria faţă de Piotr Ilici, şi încă una, tot de zece, pe care i-o aruncă lui Mişa.

— Nu se poate! protestă Piotr Ilici. Nu permit aşa ceva la mine în casă, urît obicei, zău! Pune-ţi bine banii, uite, aici. Ce rost are să-i risipeşti de pomană? Parcă văd că mîine rămîi lefter şi vii iar să-mi ceri zece ruble... De ce-i îndeşi pe toţi în buzunar? O să-i pierzi!

— Ascultă, omule, hai cu mine la Mokroe!

— Ce să caut acolo?

— Să destupăm o sticlă, să ridicăm paharul în cinstea vieţii! Am poftă să beau şi mai ales am poftă să beau cu dumneata. N-am băut niciodată împreună, nu-i aşa?

— Dacă vrei să mergem la restaurant, sînt gata, tot mă pregăteam s-o pornesc într-acolo.

— La restaurant? N-am timp de pierdut. Hai mai bine la Plotnikov, putem sta în odaia din fund. Vrei să-ţi spun o ghicitoare?

— Zi.

Mitia scoase din jiletcă peticul de hîrtie, îl despături şi i-l arătă. Biletul cuprindea aceste cuvinte, scrise mare şi desluşit:

„Pedepsindu-mă pentru viaţa pe care am trăit-o, singur mi-am

rostit osînda.“

— Zău, trebuie să anunţ pe cineva, se nelinişti din nou Piotr Ilici, după ce-l citi.

— N-o să ai timp, dragul meu. Mai bine hai să bem… Înainte marş!

Prăvălia lui Plotnikov se afla chiar în colţul străzii, la doi paşi de locuinţa lui Piotr Ilici. Era cea mai mare băcănie de la noi din oraş, proprietatea unor negustori bogaţi, şi pot să vă spun că nu era de lepădat. Găseai acolo tot ce voiai, ca în oricare magazin de felul acesta din capitală, toate articolele de băcănie: vinuri „din podgoriile fraţilor Eliseev“, fructe, ţigări de foi, ceai, zahăr, cafea şi cîte şi mai cîte… Trei vînzători şi doi băieţi de pricopseală erau la dispoziţia muşteriilor. Deşi în ultimii ani în ţinutul nostru începuse să se simtă sărăcia, moşierii din partea locului se risipiseră şi în general negoţul lîncezea tot mai mult, băcănia era la fel de înfloritoare ca odinioară, ba chiar numărul amatorilor de delicatese părea să nu fie în descreştere. Mitia era aşteptat cu nerăbdare. Patronul ţinea foarte bine minte că abia cu trei sau patru săptămîni în urmă cumpărase marfă şi vinaţuri de cîteva sute de ruble, bani peşin (fireşte că nici nu i-ar fi trecut prin minte să-i dea ceva pe veresie), că şi atunci avusese tot aşa un teanc de bani noi, pe care-i risipise fără nici o chibzuială, fără să se întrebe o singură dată ce rost avea să cumpere atîta marfă, vinaţuri etc. Făcuse mare vîlvă în tot oraşul faptul că atunci cînd plecase să petreacă la Mokroe cu Gruşenka, Dmitri „păpase trei mii de ruble, chefuind o noapte întreagă şi ziua următoare, şi că după chiolhan se înapoiase acasă scuturat de bani, fără o para chioară în buzunar“. Le căşunase atunci să scoale în puterea nopţii o şatră întreagă de ţigani (pripăşiţi de curînd pe la noi), care în două zile îi storseseră şi ultimul gologan, bînd în neştire fel de fel de vinuri scumpe. Oamenii povesteau rîzînd că se apucase să-i îmbete cu şampanie pe bieţii mujici, care umblau desculţi, şi îndopase cu pateuri de Strasbourg şi bomboane fetele şi muierile din Mokroe. Rîdea lumea să se prăpădească mai ales la restaurant (fireşte, numai atunci cînd nu era el de faţă, fiindcă altminteri ar fi fost

cam riscant) de mărturisirea pe care Mitia o făcuse cu atîta candoare în auzul tuturor, anume că singura favoare pe care o obţinuse cu prilejul acelei „trăsnăi“ fusese „îngăduinţa de a-i săruta picioruşul, atîta tot“.

În momentul cînd Mitia şt Piotr Ilici ajunseră în dreptul prăvăliei, văzură aşteptînd la uşă o trăsură trasă de trei cai cu zurgălăi şi acoperită cu o cergă; pe capră şedea Andrei, surugiul. Înăuntru, în prăvălie, reuşiseră între timp să „garnisească“ aproape o ladă cu marfă; nu mai trebuia decît să sosească Mitia ca să pună capacul, s-o bată în cuie şi s-o urce în droşcă. Piotr Ilici făcu ochii mari.

— De unde a răsărit troica? îl întrebă el pe Mitia.

— Venind încoace, mi-a ieşit în cale Andrei şi i-am poruncit să tragă în faţa prăvăliei. Ce să mai pierd timpul degeaba! Data trecută am plecat cu Timoftei, dar acum el mi-a luat-o înainte; cine ştie pe unde o fi zburînd cu vrăjitoarea! Ce crezi, o să zăbovim mult pe drum, Andrei?

— Dac-o sosi cu un ceas înaintea noastră, poate chiar nici atîta! se grăbi să-l liniştească Andrei. Mai adineaori m-am întîlnit cu Timoftei şi ştiu cum mînă el caii. Ce, se potriveşte mersul lor cu al nostru, Dmitri Fiodorovici?! Mă prind că nici un ceas n-o s-avem zăbavă! spuse cu foc surugiul, un om încă în puterea vîrstei, roşcovan şi uscăţiv, îmbrăcat ţărăneşte şi ţinînd biciul rezemat de braţul drept.

— Cincizeci de ruble bacşiş dacă sosim doar cu un ceas mai tîrziu!

— Pentru un ceas, îmi pun capul jos, Dmitri Fiodorovici, deşi zic că n-o să apuce înainte nici cu o jumătate de oră, darmite un ceas!

Mitia n-avea astîmpăr o clipă, dădea porunci în dreapta şi-n stînga şi vorbea alandala, fără şir, într-un chip foarte ciudat. Începea o frază, se oprea şi, uitînd ce voise să spună, trecea la altceva. Piotr Ilici găsi de cuviinţă să intervină.

— De patru sute de ruble în cap, nici o copeică mai puţin, exact ca data trecută! comanda Mitia. Patru duzini de sticle de şampanie, să nu vă prind că-mi trageţi chiulul cu vreuna.

— Ce faci cu atîtea sticle? Pentru ce? Stai! tună deodată Piotr Ilici. Ce-i cu lada asta? Ce aţi pus înăuntru? Vrei să spui că aici e marfă de patru sute de ruble?

Vînzătorii, la fel de aferaţi şi ei, îi explicară mieroşi că în lada respectivă, care urma să plece mai înainte, nu erau decît şase sticle de şampanie şi „diferite mezelicuri, aşa, ca pentru început“, aperitive, acadele, fondante etc. „Grosul“ urma să fie împachetat şi trimis separat cît mai grabnic, la fel ca rîndul trecut, tot cu o troică, astfel încît să ajungă la ţanc la Mokroe, îndată după Dmitri Fiodorovici, aşa, cam după un ceas.

— Cel mult un ceas, auziţi? Şi să puneţi cît mai multe bomboane şi acadele, fetele sînt moarte după zaharicale, stărui cu însufleţire Mitia.

— Bomboane, hai, fie! Dar ce vrei să faci cu patru duzini de sticle de şampanie? Nu-ţi ajunge o duzină? îl luă la rost Piotr Ilici, care nu-şi mai găsea astîmpăr.

Încercă să se tocmească, ceru socoteala şi abia dacă izbuti să salveze o sută de ruble. În cele din urmă, căzură la învoială ca mărfurile cumpărate să nu depăşească suma de trei sute de ruble.

— Mai duceţi-vă dracului! strigă Piotr Ilici, ca şi cum s-ar fi dezmeticit deodată. În definitiv, ce-mi pasă mie? Aruncă banii pe fereastră, dacă tot ţi-au picat pleaşcă!

Mitia îl sili să meargă cu el în odaia din capăt.

— Vino încoace, economule, nu te mai prăpădi cu firea! O să ne aducă îndată o sticlă s-o destupăm. Zău, Piotr Ilici, de ce nu vrei să vii cu mine, eşti un băiat de ispravă şi mie mi-s dragi oamenii ca dumneata…

Mitia se aşeză pe un scaun împletit, la o mescioară minusculă, acoperită cu un şervet murdar. Piotr Ilici luă loc în faţa lui; o clipă mai apoi şampania se afla pe masă. Totodată fură întrebaţi dacă nu doresc cumva să ia nişte stridii („proaspete, adineaori abia au sosit, marfă de soi, numai una şi una“).

— Duceţi-vă dracului cu stridiile voastre cu tot, să nu le văd în ochi, daţi-mi pace, nu poftesc nimic! se răsti exasperat Piotr Ilici.

— N-avem timp de stridii, de altfel nici nu mi-e foame. Ştii,

prietene, rosti tandru Mitia, niciodată nu mi-a plăcut dezordinea.

— Dar cui poate să-i placă! Trei duzini de sticle, păcatele mele, pentru nişte mîrlani! Oricine ar exploda cînd ar auzi aşa ceva!

— Nu-i vorba de asta. Mă gîndeam la ceea ce se cheamă ordinea superioară. E un lucru care mie îmi lipseşte cu desăvîrşire. În sufletul meu nu există acea ordine superioară... Dar... acum totul s-a isprăvit, n-are rost să ne mai văicărim. La naiba, e prea tîrziu! Toată viaţa mea a fost o aiureală; cred c-a sosit timpul să fie mai reală, să fac puţină ordine! Observi că vorbesc în calambururi?

— Calambururi? Eu aş zice mai curînd că baţi cîmpii!

— Slavă celui-de-Sus! Slavă lui!
Că-n suflet, cu cerul, îl port...

Versurile astea au izvorît cîndva din mine; de fapt, nici nu sînt versuri, ci o lacrimă picurată din inima mea... eu le-am făcut... dar nu atunci cînd l-am tras de ţăcălie pe căpitanul acela...

— Cum de ţi-ai adus aminte de el tocmai acum?

— Ştiu eu de ce mi-am adus aminte de el... Mofturi! Totul se sfîrşeşte odată şi odată, totul se încheie, tragi o linie şi faci bilanţul...

— Zău, pistoalele tale mă pun pe gînduri!

— Mofturi! Şi pistoalele ca toate celelalte! Bea şi lasă fantasmagoriile. Mi-e dragă viaţa, am iubit-o chiar prea mult, atît de mult, încît acum sînt sătul pînă-n gît. Ajunge! Să-nchinăm pentru ea, dragul meu, să bem în cinstea vieţii, pentru ea ridic paharul! De ce oi fi, oare, atît de mulţumit de mine? Ştiu că sînt un ticălos şi totuşi asta nu mă împiedică să fiu mulţumit de mine. Dar gîndul că aşa ticălos cum sînt mai pot fi mulţumit de mine mă chinuieşte. Binecuvîntez lumea aşa cum a fost făcută, sînt gata să-l binecuvîntez pe Ziditor şi toată lucrarea mîinilor Sale, dar... trebuie totuşi să nimicesc o lighioană scîrboasă, ca să nu mai spurce pămîntul stricînd viaţa altora... Să bem în cinstea vieţii, frăţioare! Ce poate fi mai scump decît viaţa? Nimic, într-adevăr, nimic! Să închinăm pentru viaţă şi pentru regina reginelor!

— Pentru viaţă şi, dacă vrei, şi pentru regina ta.

Goliră amîndoi paharul. Cu toată exaltarea şi vorbăria lui fără şir, Mitia părea trist, ca şi cînd o povară nemăsurat de grea i-ar fi apăsat umerii.

— Mişa... Mişa e, nu-i aşa? Mişa, dragul meu, vino încoace, băieţaş, şi bea şi tu un pahar pentru Phoebus cel cu plete de aur, pentru Phoebus cel de mîine...

— De ce-i dai vin? interveni Piotr Ilici nemulţumit.

— Lasă-l, vreau eu să bea.

— Eeh!

Mişa deşertă paharul, făcu o plecăciune şi o şterse numaidecît.

— Aşa o să mă ţină minte mai bine, argumentă Mitia. Iubesc o femeie, da, o iubesc! Ce este femeia? Regina lumii! Sînt trist, Piotr Ilici, de-ai şti cît sînt de trist! Cum zicea Hamlet: „Mă simt atît de trist, Horaţio, sînt copleşit de tristeţe... Vai, bietul Yorick!“ Poate că Yorick sînt eu. Da, sînt Yorick deocamdată, hîrcă am să fiu ceva mai încolo...

Piotr Ilici îl asculta fără să spună nimic. Tăcu şi Mitia pînă la urmă.

— Ce-i cu căţelul cel de colo? întrebă el la un moment dat, într-o doară, pe un băiat de prăvălie, văzînd într-un colţ o căţeluşă nostimă cu ochişori negri.

— E căţeluşa Varvarei Alexeieva, stăpîna noastră, răspunse băiatul. A venit adineaori cu ea şi a uitat-o în prăvălie. Trebuie s-o ducem acasă.

— Am mai văzut una tot aşa... la regiment, zise Mitia visător. Numai că aceea avea un picioruş de dinapoi rupt... Ascultă, Piotr Ilici, aş vrea să te întreb ceva: ai furat vreodată în viaţa dumitale?

— Ce întrebare-i asta?!

— Numai aşa, din curiozitate. Bunăoară, un lucru care nu-ţi aparţine, pe care-l vezi spînzurînd în buzunarul cuiva?... Nu vorbesc de banii statului, fiindcă toată lumea îşi vîră mîinile-n ei, şi bineînţeles că şi dumneata...

— Du-te dracului!

— Mă gîndeam la bunul altuia. Ai băgat vreodată mîna în

buzunarul sau punga cuiva? Spune drept!

— I-am furat odată mamei o monedă de douăzeci de copeici, aveam pe atunci nouă ani. Am luat-o pe furiş de pe masă şi am ţinut-o strîns în pumn.

— Şi?

— Asta-i tot. Am păstrat-o trei zile, pe urmă mi-a fost ruşine, am mărturisit isprava şi i-am dat-o înapoi.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă? Am mîncat o chelfăneală zdravănă. Dar dumneata ai furat vreodată?

Mitia clipi şiret.

— Am furat.

— Ce anume? se interesă Piotr Ilici.

— O monedă de douăzeci de copeici de la mama, aveam nouă ani şi i-am dat-o înapoi după trei zile. Mitia se sculă de la masă.

— Dmitri Fiodorovici, nu plecăm? strigă din prag Andrei.

Mitia tresări.

— Sunteţi gata? Să mergem! Încă o poveste şi... daţi-i un ciocan de votcă lui Andrei, fiindcă pleacă la drum! Başca, unul de coniac! Cutia asta (sînt nişte pistoale înăuntru) puneţi-o sub pernă. Rămîi cu bine, Piotr Ilici, dac-o fi să-ţi aminteşti vreodată de mine, n-aş vrea să-mi porţi cumva pică.

— Nu te mai întorci mîine?

— Ba da.

— Dacă nu vă supăraţi, socoteala! îi sări înainte băiatul de prăvălie.

— A, da, socoteala! Fireşte!

Scoţînd iarăşi din buzunar teancul de bancnote, smulse trei hîrtii multicolore, pe care le aruncă pe tejghea, şi o porni grăbit spre uşă. Toată lumea se ţinu după el, petrecîndu-l cu temenele şi urîndu-i cale bună. Andrei gemu satisfăcut după ce dădu coniacul peste cap şi sări pe capră. Dar tocmai cînd Mitia se pregătea să se urce în trăsură, răsări ca din pămînt în faţa lui Fenia, care venise într-o fugă pînă acolo, încît abia mai putea să sufle; împreunîndu-şi mîinile a rugă, slujnica se aruncă la picioarele lui.

— Conaşule, strigă ea, Dmitri Fiodorovici, suflete, să nu-ţi faci păcatul cu coniţa! Şi eu care mi-am dat drumul la gură!... Şi nici cu el să nu-ţi faci vreun păcat, că-i ibovnicul dumneaei, ăla dinainte! Vrea să se însoare cu Agrafena Alexandrovna, de-aia a venit din Siberia... Dmitri Fiodorovici, tăicuţule, zău, să nu-i nenoroceşti!

— Te-te-te! Vasăzică, asta era! Ehei, te duci acolo ca să faci tămbălău! murmură Piotr Ilici. Acum pricep totul. Ba bine că nu, Dmitri Fiodorovici, dă-mi pistoalele, dacă vrei să fii om întreg! îi porunci lui Mitia. Auzi, Dmitri?

— Pistoalele? Lasă, dragul meu, c-o să le arunc pe drum într-o băltoacă, îl asigură Mitia. Fenia, scoal' de acolo, nu te mai tăvăli aşa pe jos! De azi înainte Mitka n-o să mai nenorocească pe nimeni, n-o să mai fie o pacoste pentru nimeni, dobitocul! Ascultă, Fenia, strigă mai apoi, după ce urcă în droşcă, te rog să mă ierţi dacă te-am jignit adineaori, îndură-te de mine, ticălosul... Şi chiar dacă n-o să mă ierţi, pentru mine-i totuna! Mi-e totuna, orice s-ar mai întîmpla de aici înainte! Mînă, Andrei, dă-i bătaie! Andrei urni troica din loc, făcînd să sune zurgălăii. Rămîi sănătos, Piotr Ilici! Ultima lacrimă-i pentru dumneata...

„Nu-i beat şi totuşi uite ce bazaconii e-n stare să spună!“ se gîndi Piotr Ilici, uitîndu-se după el. Avusese intenţia să mai rămînă puţin ca să supravegheze încărcatul mărfurilor în căruţa înhămată (tot cu trei cai), ce urma să plece cu restul de vinaţuri şi mezelicuri, bănuind că negustorii nu erau de bună-credinţă şi voiau probabil să-i tragă clapa lui Mitia, dar, pierzîndu-şi răbdarea, furios pe sine, scuipă cu parapon şi plecă la local să joace biliard.

— Nu e băiat rău, numai că-i dobitoc... murmură el pe drum. Parc-am mai auzit ceva despre ofiţerul acela „dinainte“ al Gruşenkăi. Ehe, dacă-i adevărat c-a venit, atunci... Of, pistoalele astea! Naiba să-l ia, ce sînt eu, dădaca lui? Treaba lor! De altfel, nici nu cred c-o să se întîmple ceva. Numai gura de ei. Au să se îmbete ca porcii şi au să se ia de piept, şi, după ce au să-şi moaie bine oasele, au să se pupe-n bot. Ce, ăştia sînt oameni în stare să facă vreo ispravă? „Am să mă dau la o parte, vreau să mă pedepsesc“, vorbe de clacă, n-o să se întîmple nimic! De cîte ori n-a urlat aşa

cînd se îmbăta la cîrciumă! Numai că de astă dată nu mai e beat. „Sufletul mi-e beat“, altminteri nu pot să trăiască fără poezii, păcătoşii! Da’ ce sînt eu, dădaca lui? Cine l-a pus să se încaiere, tot rîtul îi era plin de sînge. Cu cine s-o fi bătut? Lasă că aflu eu acum la local. Şi batista îi era murdară de sînge… Ptiu, a rămas în odaie la mine pe podea…

Era în cea mai proastă dispoziţie cînd ajunse la local şi, fără nici un chef, începu o partidă de biliard, care îl mai înviori puţin. Mai jucă după aceea încă una şi la un moment dat se apucă să-i povestească partenerului că Dmitri Karamazov pusese iarăşi mîna pe nişte bani, o sumă mai măricică, aşa, ca la vreo trei mii de ruble – îi văzuse chiar el cu ochii lui – şi că plecase să facă un chiolhan la Mokroe cu Gruşenka. Ştirea avu darul să stîrnească un interes neaşteptat printre cei de faţă. Şi, ceea ce era şi mai curios, o discutară cu toată seriozitatea, fără să ia nici o clipă lucrurile în glumă; se întrerupse pînă şi jocul.

— Trei mii? De unde o fi găsit el să ia trei mii de ruble?

Îl întrebară cum şi de unde. Nimănui însă nu-i veni să creadă cînd le spuse că banii îi căpătase de la Hohlakova.

— Nu cumva l-o fi jefuit pe bătrîn, ce ziceţi?

— Mda! Trei mii! Parcă nu miroase a bine!..

— Nu s-a lăudat el în gura mare c-o să-i vină de hac bătrînului? Toată lumea a auzit doar. Ba la un moment dat a pomenit chiar de suma asta, trei mii de ruble…

Piotr Ilici ascultă cît ascultă şi de la o vreme deveni mai zgîrcit la vorbă, răspunzînd laconic la întrebări. Se feri totodată să amintească ceva despre faptul că Mitia era plin de sînge pe mîini şi pe faţă, deşi pe drum se gîndise să spună şi asta. Începură o nouă partidă şi, încetul cu încetul, discuţia prilejuită de Mitia lîncezi. După cea de-a treia partidă însă, Piotr Ilici refuză să mai joace şi, lăsînd tacul din mînă, părăsi localul fără să mai cineze, aşa cum avusese de gînd la început. În piaţă se opri nedumerit, surprins el însuşi de ceea ce era pe cale să facă, dîndu-şi seama dintr-odată că în loc să meargă acasă se îndrepta spre locuinţa lui Fiodor Pavlovici, să se intereseze dacă nu se întîmplase ceva. „Era să ridic

toată lumea în picioare şi să provoc un scandal pentru un fleac de nimic. E, fir-ar el al dracului să fie, da' ce sînt eu, dădaca lor?!"

Se îndreptă deci spre casă cum nu se poate mai prost dispus, dar după cîţiva paşi îşi aduse aminte de Fenia. „Naiba să mă ia, trebuia s-o trag de limbă adineaori, îşi spuse el înciudat, în momentul ăsta aş fi ştiut tot." Ardea acum de nerăbdare să stea de vorbă cu ea, dorea atît de stăruitor lucrul acesta, încît pe la mijlocul drumului coti brusc spre locuinţa Morozovei, unde ştia că şade Gruşenka. Ajungînd acolo, bătu în poartă şi abia în clipa cînd loviturile răsunară în tăcerea nopţii se dezmetici, mînios pe sine. Cu atît mai mult cu cît nu i se răspunse, deoarece toată lumea probabil dormea. „Şi aici am să provoc un scandal!" se gîndi el cu inima strînsă, dar în loc să plece începu iar să bată, de astă dată cu toată puterea. Se stîrni un tărăboi grozav. „Am să-i scol din somn, nu se poate să nu se trezească!" murmură el din ce în ce mai furios pe sine, înteţind totuşi în acelaşi timp bătăile în poartă.

VI

Sosesc eu!

Între timp, Dmitri Fiodorovici era în drum spre Mokroe. Avea de făcut mai bine de douăzeci de verste pînă acolo, dar troica lui Andrei zbura ca vîntul, aşa că puteau să străbată distanţa aceasta cam într-un ceas şi un sfert. Iuţeala cu care mergeau parcă-l mai învioră pe Mitia. Aerul era proaspăt şi răcoros, stele mari scînteiau pe cerul senin. Într-o noapte ca asta, poate chiar la aceeaşi oră, Alioşa căzuse la pămînt, jurîndu-i frenetic „să-l iubească toată viaţa". În sufletul lui Mitia era o întreagă învălmăşeală de simţăminte şi, cu toate că erau atîtea lucruri care îl torturau în momentul acela, toate dorinţele lui îl mînau cu o forţă nestăvilită numai către dînsa, către stăpîna destinului său, pe care se ducea s-

o vadă pentru ultima oară în viaţă. Încolo, tot ce pot să vă spun este că inima lui nu avu nici o clipă măcar o cît de mică zvîcnire de revoltă. Poate că n-au să mă creadă cititorii, dar oricît era el de gelos, Mitia nu simţea totuşi nici un fel de resentiment faţă de noul său rival, faţă de „ofiţerul“ care răsărise ca din pămînt. Ar fi spumegat, desigur, furios să-i fi ieşit oricare altul în cale şi poate că şi-ar fi scăldat din nou în sînge mîinile-i nelegiuite, dar în momentul de faţă, în timp ce troica zbura în noapte, în sufletul lui nu stăruia nici un resentiment, nici un dram de ură sau gelozie împotriva acelui bărbat, „primul“ din viaţa Gruşenkăi, pe care, ce-i drept, nu avusese încă prilejul să-l vadă. „De astă dată nu mai am ce să zic, au tot dreptul; e vorba doar de prima ei iubire, pe care n-a putut s-o uite, deşi au trecut cinci ani între timp; prin urmare, numai pe el l-a iubit anii aceştia. Şi eu? Pentru ce i-am mai încurcat viaţa? Ce rost am aici? Dă-te la o parte, Mitia, dă-le voie să treacă! Şi-apoi ce s-a ales de mine acum? Şi fără el tot un om sfîrşit se cheamă că sînt, chiar dacă n-ar fi apărut ofiţerul, povestea tot s-ar fi isprăvit…“

Cam acestea ar fi fost sentimentele pe care el le-ar fi putut mărturisi, dacă, bineînţeles, ar fi fost în stare să-şi adune gîndurile. Numai că Mitia nu mai era capabil să judece. Hotărîrea din ultima clipă o luase spontan, fără nici o şovăială, ea încolţise în inima lui şi Mitia o îmbrăţişase cu toate consecinţele, de la primele cuvinte rostite de Fenia. Şi totuşi, cu toate că era înarmat cu hotărîrea sa, nu se simţea împăcat, dimpotrivă, în sufletul lui stăruia mai departe aceeaşi dureroasă frămîntare; nu reuşise să se liniştească. Se adunaseră prea multe lucruri în urmă, care îl făceau să sufere acum. Uneori el însuşi era mirat: sentinţa se afla doar scrisă negru pe alb: „Mă pedepsesc singur; eu însumi mi-am rostit osînda“; hîrtia zăcea la el în buzunar dinainte pregătită, pistolul era încărcat, stabilise irevocabil cum să întîmpine a doua zi razele fierbinţi ale lui „Phoebus cel cu plete de aur“ şi totuşi nu izbutea încă să încheie definitiv socotelile cu trecutul, cu tot ceea ce rămăsese în urmă, continuînd astfel să se chinuiască. Gîndul acesta stătea înfipt în el, ca un cui, spre marea lui disperare. La un

moment dat, voise chiar să-l oprească pe Andrei în drum, să sară din troică, să scoată pistolul încărcat şi să isprăvească odată cu toate, fără să mai aştepte pînă-n zori. Momentul acela trecuse însă, se stinsese ca o scînteie. Troica zbura „mîncînd pămîntul“ şi, pe măsură ce se apropia de ţelul călătoriei, Mitia era tot mai mult cu gîndul la ea, numai şi numai la ea, izgonind lugubrele fantome ce-l bîntuiau. O, atît de mult dorea s-o vadă, măcar în treacăt, fie chiar pe furiş! „Trebuie să fie cu el în clipa de faţă, s-o văd cel puţin cum arată cînd e împreună cu el, cu iubitul ei de odinioară, atîta tot.“ Niciodată nu simţise învolburîndu-se în pieptul lui o dragoste atît de fierbinte pentru femeia aceea care intervenise ca o fatalitate în viaţa lui, niciodată nu cunoscuse un sentiment atît de nou, încît şi pentru el era un prilej de uimire şi atît de duios, încît se confunda cu o rugă umilă, cu dorinţa de a dispărea cu desăvîrşire din calea ei. „Şi am să dispar cu adevărat!“ se decise el deodată cuprins de o exaltare isterică.

Trecuse aproape un ceas de când Mitia nu mai scosese un cuvînt. Andrei, deşi guraliv din fire, tăcea şi el, ca şi cum s-ar fi temut să deschidă gura, mulţumindu-se să-şi îndemne la drum „gloabele“, nişte căluţi murgi, costelivi, dar sprinteni. Deodată, Mitia strigă cuprins de-panică:

— Andrei! Dar dac-or fi dormind?

E un lucru care abia în clipa aceea îi răsărise în minte. Pînă atunci nici nu se gîndise măcar la eventualitatea aceasta.

— Tot ce se poate, Dmitri Fiodorovici.

Mitia se încruntă: el se ducea acolo… însufleţit de asemenea sentimente… şi ei dormeau duşi… poate că şi ea s-o fi culcat… O ură năprasnică ţîşni învîlvorată în sufletul lui.

— Mînă, Andrei! Hai mai repede! răcni el, simţind că i se învîrteşte capul.

— Da’ poate că nu s-au culcat încă, îşi dădu cu părerea Andrei după un răstimp de tăcere. Timoftei zicea că-i lume multă…

— Unde, la poştă?

— Nu, nu la poştă, la Plastunov, la han, adicătălea, cum s-ar zice, la poşta pe tocmeală.

— Ştiu. Şi zici că-i lume multă? De unde? Cine poate să fie? izbucni Mitia şi mai alarmat la auzul acestei veşti neaşteptate.

— Timoftei zicea că-s numai boieri. Doi de la oraş, cine anume însă n-aş putea să vă spun, cic-ar fi de prin partea locului. Pe urmă încă doi care au venit de la drum. S-ar putea să mai fie şi alţii, că nu l-am întrebat. Zicea că s-au aşezat să joace.

— Cărţi?

— Da. Şi dacă s-o fi apucat să joace, apoi n-aveţi nici o grijă, că nu s-au culcat. Nu-i nici unsprezece.

— Mînă, Andrei, mînă! strigă din nou Mitia, stînd ca pe ghimpi.

— Aş vrea să te întreb ceva, boierule, rosti Andrei după cîteva clipe, să nu-ţi fie cu supărare. Mă cam încearcă îndoiala, boierule…

— Ce este?

— Adineaori, Feodosia Markovna s-a aruncat la picioarele măriei tale şi te-a rugat cu lacrimi în ochi să nu-ţi faci păcat cu coniţa, nici cu dînsa, nici cu altcineva… şi taman eu să fiu acela care să te ducă acolo, boierule… Să-mi fie cu iertăciune, c-am vorbit şi eu aşa, după capul meu prost.

Mitia îşi înfipse mîna în umărul lui şi-l zgîlţîi frenetic.

— Tu eşti surugiu, nu-i aşa? Zi, eşti surugiu?

— Surugiu, boierule…

— Ştii atunci cînd trebuie să te dai la o parte! Nu înseamnă că fiind surugiu poţi să calci peste oameni, numai ca să nu laşi pe nimeni să ţi-o ia înainte! Păzea, că dau peste voi! Nu, surugiule, să nu dai peste oameni! Fereşte-te să striveşti lumea, n-ai dreptul să strici viaţa nimănui; iar dacă ţi-ai făcut totuşi păcatul cu cineva, caută să-ţi iei singur pedeapsa… dacă ai stricat viaţa cuiva, dacă s-a întîmplat să nenoroceşti pe cineva – ia-ţi singur pedeapsa şi pleacă!

Mitia vorbea în gura mare, cuprins de frenezie. Deşi în sinea lui nu prea ştia ce să creadă, Andrei nu căută totuşi să curme discuţia.

— Aşa o fi, boierule… Ce-i drept, e drept, Dmitri Fiodorovici, nu se poate să calci aşa omul în picioare, nici să-l canoneşti… Nici un dobitoc nu trebuie canonit, că şi el e tot făptura lui Dumnezeu; nici calul măcar nu se cade să fie canonit, că vezi pe unii surugii cum îl

snopesc în bătaie… Parcă n-ar avea teamă de Dumnezeu, aşa scot sufletul din el şi-l mînă mereu înainte.

— În iad? îi luă vorba din gură Mitia cu o gîlgîire scurtă şi ciudată de rîs – un fel de tic al lui – apoi, apucîndu-l iarăşi de umăr pe surugiu: Andrei, suflet curat, spune-mi ce crezi tu: Dmitri Fiodorovici Karamazov o să ajungă ori nu în iad?

— Păi de unde să ştiu eu, boierule, asta o să fie după sufletul măriei tale, cum ţi-o fi năravul… Cînd Fiul lui Dumnezeu a fost răstignit şi şi-a dat sufletul pe cruce, a coborît drept în iad de-a slobozit sufletele păcătoşilor care-şi făceau osînda. Şi unde n-a început iadul să geamă şi să se vaiete, crezînd c-o să rămînă de-a pururea pustiu şi n-o să mai găzduiască nici un păcătos. Atunci Dumnezeu i-a spus ca să-l împace: „Geaba te ’aieţi, iadule, c-o să-ţi vină oaspeţi de soi, boieri şi dregători, şi juzi, şi bogătani, şi-o să fii iarăşi plin cum ai fost de cînd lumea-i lume şi cum o să fii pînă-oi coborî din nou pe pămînt!“ Aşa se ştie din bătrîni c-a lăsat Dumnezeu.

— Frumoasă legendă, mi-a plăcut! Dă bice rotaşului din stînga, Andrei!

— Iată pentru cine-i menit iadul, boierule, urmă surugiul îndemnînd din şfichi murgul din stînga. Da’ măria ta eşti taman ca un prunc, noi aşa zicem… Cam iute, ce-i drept, la mînie, dar bunul Dumnezeu o să te ierte că inima ţi-e milostivă.

— Dar tu, tu ai să mă ierţi, Andrei?

— Pentru ce să te iert, boierule, că doar nu mi-ai făcut nimic?

— Ba nu, să mă ierţi pentru toţi, tu singur în numele tuturor, şi chiar acum, la mijlocul drumului… Mă ierţi pentru toţi? Spune, suflet cinstit!

— Of, boierule! Ciudate lucruri vorbeşti şi tare mi-e teamă să nu păţesc ceva, c-a trebuit taman eu să te duc acolo…

Mitia nu-l auzi. Se ruga cu o frenezie sălbatică:

— Doamne, primeşte-mă aşa nelegiuit cum sînt şi nu mă judeca! Lasă-mă nejudecat… Nu mă judeca, Doamne, pentru că mi-am luat singur osînda! Nu mă judeca pentru că Te iubesc, Doamne! Sînt un ticălos, dar Te iubesc; chiar de-ar fi să mă trimiţi în iad, tot

am să Te iubesc şi am să strig din adîncul gheenei că pe Tine Te iubesc acum şi pururea şi-n vecii vecilor... Numai nu mă văduvi de dragostea mea pămînească, îngăduie-mi să mă bucur de ea pînă în clipa din urmă... să iubesc acum, aici, lasă-mi încă cinci ore de răgaz pînă la cea dintîi rază fierbinte din slavă... Căci mi-e dragă regina sufletului meu! Doamne, cît o iubesc! Nici n-aş putea face altfel decît s-o iubesc! Doar Tu mă vezi cum sînt. Am să mă duc şi am să-i cad la picioare: „Ai dreptate să mă dai la o parte din drum... Rămîi cu bine, nu te gîndi la victima ta, uit-o, nu trebuie să-ţi faci sînge rău din pricina ei!“.

— Mokroe! strigă deodată Andrei, întinzînd biciul înainte.

Umbra masivă şi impunătoare a clădirilor înnegrea întunericul palid al nopţii, desfăşurîndu-se pe o întindere considerabilă. Satul, o aşezare de peste două mii de suflete, zăcea cufundat în somn; ici-colo doar mai licăreau cîteva luminiţe răzleţe.

— Mînă, Andrei, mînă! îl îndemnă Mitia înfrigurat.

— Nu s-au culcat! răspunse Andrei, arătînd cu biciul hanul lui Plastunov din marginea satului. Cele şase ferestre ce dădeau spre uliţă erau din plin luminate.

— Nu s-au culcat! exclamă Mitia fericit. Dă-i bătaie, Andrei, ia-o la goană, să sune zurgălăii, fă gălăgie, să se audă că venim! Să ştie toată lumea cine a sosit! Sosesc eu! Eu în persoană! răcni el ca scos din minţi.

Andrei mînă în galop troica ostenită şi trase zgomotos în faţa cerdacului înalt, unde opri brusc căluţii istoviţi, care abia mai puteau să răsufle. Mitia sări jos; jupînul, care tocmai se pregătea de culcare, se uită curios din pridvor să vadă cine a venit.

— Trifon Borisîci, dumneata eşti?

Jupînul îl privi mai cu luare-aminte şi coborî fuga treptele, să-l întîmpine cu plecăciuni slugarnice.

— Dmitri Fiodorovici! Bine ai venit, conaşule!

Trifon Borisîci era un mujic îndesat şi vînjos, de statură mijlocie, puhav la obraz, cu o înfăţişare aspră şi neînduplecată – mai ales cînd avea de a face cu mujicii din Mokroe – dar care, atunci cînd adulmeca vreun cîştig, se pricepea de minune să-şi

ticluiască o mutră slugarnică. Umbla îmbrăcat ruseşte, cu rubaşcă şi suman, avea punga doldora de bani, dar ambiţia lui era să prindă cît mai mult cheag. Jumătate din sat încăpuse în ghearele lui, mai toată lumea îi era datoare. Arenda şi cumpăra de la moşieri pămînt, punîndu-i pe mujici să i-l lucreze în contul unor datorii de care nu reuşeau să scape niciodată. Rămăsese văduv cu patru fete, dintre care una, văduvă şi ea, se aciuase pe lîngă dînsul împreună cu copilaşii, nepoţii bătrînului, muncindu-i ca femeie cu ziua. A doua, ţărancă sadea, era măritată cu un cinovnic, un amărît de copist înaintat de curînd, pe care îl puteai vedea, pozat în uniformă cu epoleţi, într-una din încăperi, pe peretele împodobit cu minuscule fotografii de familie. Celelalte două fete mai mici, la hramul bisericii sau cînd se duceau în vizită, umblau îmbrăcate cu rochii albastre sau verzi strînse pe trup, după ultima modă, şi cu o trenă de toată frumuseţea, pentru ca în ziua următoare să se scoale ca de obicei cu noaptea în cap, să măture prin odăi cu tîrnuri de mesteacăn, să scoată lăturile şi să cureţe gunoiul după călători. Cît era de avut, Trifon Borisîci căuta cît putea să-i stoarcă de bani pe cheflii şi ţinea bine minte că de curînd, să tot fie o lună de atunci, dacă nu şi mai puţin, în douăzeci şi patru de ore îl uşurase pe Dmitri Fiodorovici, cu prilejul chefului pe care îl făcuse împreună cu Gruşenka, de vreo două sau trei sute de ruble. Se repezi deci să-i iasă înainte cu dragă inimă, mirosind, după alaiul cu care sosise Mitia, că-i picase iarăşi o pleaşcă.

— Dmitri Fiodorovici, conaşule, ce bucurie!

— Stai, Trifon Borisîci, spune-mi mai întîi, unde-i dînsa?

— Agrafena Alexandrovna? pricepu numaidecît jupînul, cercetîndu-l din ochi. Este aici… la noi…

— Cu cine?

— Ia, nişte călători… Un cinovnic, poleac pare-mi-se după grai; el a trimis droşca după dînsa; pe urmă un prieten al dumnealui, sau, ştiu eu, poate vreun tovarăş de drum, ţivili amîndoi…

— Şi ce fac? Chefuiesc? E bogat?

— Aş, ce chef! Nici o pricopseală de capul lui, Dmitri Fiodorovici.

— Nici o pricopseală? Şi ceilalţi?

— Doi boieri de la oraş... Se întorc de la Cernei şi au mas aici peste noapte. Unul, ăl mai tînăr, e neam cu domnul Miusov, dar am uitat cum îi zice... pe celălalt trebuie să-l cunoşti, e moşierul Maximov, zice c-a fost de curînd la mănăstire să se roage şi acu' umblă peste tot cu nepotul lui Miusov după dînsul...

— Ăştia-s toţi?

— Toţi!

— Stai, stai puţin, Trifon Borisîci, spune-mi acum încă un lucru, cel mai important: ce face dînsa, cum arată?

— Păi abia a venit; ce să facă, şade cu dumnealor!

— E veselă? Rîde?

— Nu, parcă nu prea rîde... Ba chiar mi se pare că-i niţel supărată, îl tot mîngîie pe cap pe ăl tînăr.

— Pe poleac? Pe ofiţer?

— Aş, ăla nu-i nici tînăr şi nici ofiţer; nu, boierule, nu pe el, ci pe nepotul lui Miusov, tînărul de care vă spuneam... nu ştiu cum îi zice, că i-am uitat numele.

— Kalganov?

— Aşa, aşa, Kalganov.

— Bine, am să văd eu. Sînt la cărţi?

— Au jucat pînă-acu, dar s-au săturat; au băut ceai şi cinovnicul a cerut vişinată.

— Bine, bine, Triton Borisîci, am să văd eu ce-i de făcut. Acum spune-mi altceva: e vreun taraf de ţigani?

— Nici pomeneală, Dmitri Fiodorovici, i-a alungat stăpînirea. Dacă vrei, sînt aici în sat, la Rojdestvenskoe, nişte ovrei care cîntă la ţambal şi din scripcă, aş putea trimite pe cineva să-i cheme. Cît ai bate din palme, au şi sosit.

— Trimite, trimite neapărat! aprobă în gura mare Mitia. Şi scoală şi fetele, pe Maria în primul rînd, şi pe Stepanida, şi pe Arina. Două sute de ruble pentru cor!

— Cu banii ăştia scol tot satul, deşi cred că s-au culcat. Numai că nu face să-ţi cheltui paralele cu mujicii şi fetele de aici, Dmitri Fiodorovici. Să zvîrli pe fereastră o groază de bănet pentru nişte

becisnici ca ăştia şi nişte beţivani! Neam de neamul lor mîrlanii ăştia n-au fumat ţigări din pachet şi dumneata rîndul trecut i-ai *tratarisit*, mă rog, cu ţigări! Nişte puturoşi, nişte tîlhari! Şi fetele nişte păduchioase toate. Mai bine mă duc să le scol pe fetele mele, şi pe gratis, nu-i nevoie să-ţi goleşti buzunarul; şi ele s-au culcat, dar cînd le-oi da un picior, să vezi cum fac numaidecît ochi, şi le pun să-ţi cînte cît îi pofti! Cînd mă gîndesc că i-ai cinstit cu şampanie pe mocofani! Eeh!

Dar mustrările lui erau numai de paradă; chiar el dosise data trecută şase sticle de şampanie şi culesese la un moment dat de sub masă o hîrtie de o sută de ruble. O strînsese ghemotoc în pumn şi rămăsese cu ea.

— Cred c-am făcut praf atunci peste o mie de ruble, Trifon Borisîci, îţi aminteşti?

— Ai făcut, boierule, aşa cum zici, praf le-ai făcut, cum să nu-mi amintesc, cred că ai lăsat aici vreo trei miare.

— Şi acum tot pentru asta am venit, ia uite colea! Mitia scoase din buzunar teancul de bancnote, vîrîndu-i-l jupînului sub nas. Acum ascultă ce-ţi spun şi bagă la cap: peste un ceas sosesc tot felul de mezelicuri, vinaţuri, pateuri, bomboane – ai grijă să cari totul sus. Lada asta pe care am adus-o acum – uite-o aici, la Andrei – du-o tot sus; despachetează şi serveşte şampania… Vezi, adu fetele, cheam-o şi pe Maria, pe Maria neapărat…

Se întoarse apoi spre droşcă şi scoase cutia cu pistoale de sub perne.

— Stai să-ţi plătesc, Andrei! Uite cincisprezece ruble pentru drum şi încă cincizeci bacşiş… pentru credinţa şi dragostea cu care m-ai servit… Să-ţi aduci aminte de boier Karamazov!

— E prea mult, boierule, mă tem să primesc, şovăi Andrei. Dă-mi numai cinci ruble, mi-ajunge atît. Trifon Borisîci e aici de faţă. Să-mi fie cu iertare c-am vorbit aşa, ca omul prost, da'…

Mitia îl măsură cu privirea din creştet pînă-n tălpi.

— De ce ţi-e frică? Ia mai du-te dracului! se oţărî la el, aruncîndu-i cinci ruble. Şi acum, Trifon Borisîci, să mergi cu mine, uite-aşa, binişor, şi să-mi dai voie să mă uit la ei pe furiş, ca să nu

mă vadă. Unde sînt, în odaia albastră?

Trifon Borisîci îl privi cu o umbră de teamă, dar îi împlini docil porunca; îl conduse pe tăcute în tindă, intră apoi în camera mare din faţă, vecină cu cea în care se aflau călătorii, şi scoase afară lumînarea. După care îl aduse înăuntru şi-l aşeză pe întuneric într-un ungher, de unde putea să vadă oaspeţii fără să bage nimeni de seamă. Dar Mitia nu stătu prea mult să-i spioneze şi nici nu reuşi să observe mare lucru; cum dădu cu ochii de ea, începu să-i bată inima şi i se înceţoşară privirile. Gruşenka şedea la masă într-un jilţ, iar lîngă ea, pe canapea, chipeşul şi mult prea tînărul Kalganov; Gruşenka îl ţinea de mînă şi părea foarte veselă, în timp ce tînărul, fără să se uite la dînsa, vorbea tare şi parcă puţin înciudat, peste masă, cu Maximov, care îşi găsise loc în faţa ei. Maximov rîdea. Tot pe canapea şedea şi el, iar alături, pe un scaun, la perete, încă cineva, tot un bărbat, pe care Mitia nu-l cunoştea. Cel de pe canapea stătea rezemat de spătar şi trăgea din pipă. Mitia abia dacă apucă să-şi dea seama că era un ins destul de trupeş, rotund la faţă, mic de stat, probabil, şi cam îmbufnat. Al doilea bărbat necunoscut, prietenul lui desigur, părea grozav de înalt; mai mult decît atît nu reuşi să observe, căci i se tăie deodată răsuflarea. Nu avu răbdare să stea la pîndă nici un minut; puse cutia cu pistoale pe scrin şi, simţind cum i se zbate inima în piept de emoţie, sloi de gheaţă, Mitia pătrunse în odaia albastră.

— Ai! dădu un ţipăt Gruşenka speriată, zărindu-l în prag.

VII

Dreptul primului venit

Mitia se apropie de masă cu paşi mari, apăsaţi.

— Domnilor, începu el cu glas tare, aproape strigînd, dar în acelaşi timp poticnindu-se la fiecare cuvînt. Eu... nu vă speriaţi, că

nu-i nimic! Nu se întîmplă nimic, zău, nimic! se întoarse apoi către Gruşa, care, aşa cum şedea în jilţ, se apropiase de Kalganov, apucîndu-l strîns de braţ. Eu... sînt în treacăt, rămîn aici numai noaptea asta. Mîine dimineaţă plec mai departe. Domnilor, permiteţi unui călător pribeag... să stea cu dumneavoastră pînă mîine dimineaţă? Numai pînă mîine în zori, pentru ultima oară... În odaia asta...

Ultimele cuvinte le rosti adresîndu-se bondocului de pe canapea. Acesta îşi scoase pipa din gură cu un aer foarte grav şi răspunse tăios:

— *Panie*[1], sîntem aici într-un separeu. Vedeţi că mai sînt alte camere.

— Vai de mine, Dmitri Fiodorovici, nici nu mai încape discuţie! interveni Kalganov. Rămîi, te rog, cu noi. Bună seara!

— Bună seara, prieten scump şi... şi nepreţuit! Să ştii că totdeauna am avut o deosebită stimă pentru dumneata... exclamă Mitia fericit, întinzîndu-i impetuos mîna peste masă.

— Aoleu, ce mînă puternică ai! Mi-ai rupt degetele! rîse Kalganov.

— Aşa strînge el mîna totdeauna, se amestecă volubilă Gruşenka, cu o umbră sfioasă de zîmbet pe buze; îşi dăduse numaidecît seama, după figura lui, că Mitia nu era pus pe scandal; continua totuşi să se uite la el cu o nelinişte amestecată cu o vădită curiozitate. Era ceva în înfăţişarea lui care o uluise; în orice caz, nu s-ar fi aşteptat c-o să se pomenească cu el tocmai în momentul acela, şi cu atît mai puţin c-o să vorbească aşa cum le vorbise.

Moşierul Maximov, care şedea în stînga mesei, se grăbi să le ţină isonul.

— Bună seara! îl întîmpină el cu un glas mieros.

Mitia tăbărî peste dînsul:

— Bună seara, bună seara, şi dumneavoastră sînteţi aici? Ce plăcere! Domnilor, domnilor, eu... Se întoarse iar către poleacul cu pipa, socotindu-l probabil cel mai de seamă dintre comeseni. Am venit într-o goană pînă aici... Ţineam atît de mult să-mi petrec ultima zi, ultimul ceas în odaia asta... unde am adorat-o... pe

regina mea!... Iartă-mă, *panie*, urmă el înfierbîntat, am zburat ca vîntul pînă aici şi am făcut legămînt faţă de mine însumi... O, să n-aveţi nici o grijă, este ultima noapte! Să bem, *panie*, să bem pentru că ne-am împăcat! Îndată au să aducă şi vinul... Uite cu ce-am venit... şi, fără nici un motiv, Mitia scoase iarăşi din buzunar teancul de bani... Dă-mi voie, *panie*! Vreau muzică, gălăgie, trăsnete şi fulgere, la fel ca data trecută... Dar viermele, viermele tîrîtor, care face degeaba umbră pămîntului, n-o să mai existe! În această ultimă noapte vreau să-mi amintesc de unica zi din viaţă cînd am fost fericit!...

Se opri sugrumat; ar mai fi avut încă multe de spus, dar nu izbuti să scoată decît nişte sunete guturale ciudate. Polonezul, care îl privise ţintă pînă atunci, se uită la teancul de bancnote, apoi la Gruşenka, fără să priceapă nimic.

— Dacă porunceşte *królewna*... începu el.

— Ce-i aceea *królewna*? Regină? îl întrerupse Gruşenka. Îmi vine să rîd cînd te aud spunîndu-mi aşa. Şezi, Mitia, ce tot baţi cîmpii acolo? De ce vrei să mă sperii? Te rog, fii cuminte. O să fii cuminte, nu-i aşa, şi n-o să ne sperii? Dacă da, atunci îmi pare bine c-ai venit...

— Eu, eu să te sperii? protestă Mitia, ridicînd braţele către cer. O, puteţi pleca liniştiţi, n-am să vă stau în cale, nu vreau să încurc viaţa nimănui!... Şi spre surprinderea tuturor, şi poate chiar a lui, se prăbuşi pe scaun şi izbucni în plîns, cu faţa întoarsă spre perete şi cu degetele încleştate pe spătar, ca şi cînd l-ar fi îmbrăţişat.

— Ei vezi, vezi cum eşti! Ce om! îl dojeni Gruşenka. Uite aşa făcea de cîte ori venea pe la mine; vorbea şi vorbea cîte-n lună şi-n stele, de nu reuşeam să aleg nimic pînă la urmă. Într-un rînd s-a pornit tot aşa din senin pe plîns, şi acum iar l-a apucat, mai mare ruşinea! De ce plîngi? *Măcar de ai avea pentru ce!* adăugă ea enigmatic, apăsînd iritată pe fiecare cuvînt.

— Eu... eu nu plîng... Bună seara! Mitia se răsuci pe scaun şi începu deodată să rîdă, dar nu aşa ca de obicei, printr-o gîlgîire bruscă de rîs, ci pe tăcute, zguduit de un hohot înăbuşit, prelung şi nervos.

— Iar!... Hai, fii şi tu mai vesel! îl îndemnă Gruşenka. Îmi pare bine c-ai venit, zău, nici nu ştii ce bine-mi pare. Mitia, auzi tu? Îmi pare foarte bine! Vreau să rămînă cu noi, rosti ea pe un ton autoritar, ca şi cum s-ar fi adresat tuturor celor de faţă, deşi era evident că vorbele ei fuseseră anume adresate bondocului de pe canapea. Aşa vreau eu! Dacă pleacă el, plec şi eu, ne-am înţeles? adăugă ea cu o privire scînteietoare.

— Tot ce doreşte regina mea e sfînt! încuviinţă poleacul, sărutîndu-i galant mîna. Vă rugăm să poftiţi la masa noastră, *panie*, se întoarse apoi amabil către Mitia. Acesta sări în picioare, gata să dea iarăşi drumul unei tirade, dar se răzgîndi.

— Să bem, *panie*! se mulţumi el să spună în loc de orice cuvîntare.

Toată lumea rîse.

— Slavă Domnului! Credeam că iar o să se pornească, suspină Gruşenka nervoasă. Auzi, Mitia, îi porunci ea, să stai liniştit! Ce bună idee ai avut să aduci şampanie! Mi-era poftă să beau şi nu pot să sufăr vişinata. Dar şi mai bună idee ai avut să vii încoace, e o plictiseală aici... Ţi s-a făcut de un chiolhan? Ci vîră-ţi odată banii în buzunar! De unde ai luat atîtea parale?

Ruşinat, Mitia se grăbi să vîre în buzunar teancul de bani, pe care încă îl mai ţinea strîns în pumn, aşa încît toată lumea îl văzuse, şi mai ales cei doi polonezi. Se îmbujoră tot. Tocmai atunci jupînul sosi cu o sticlă de şampanie şi cu o tavă plină cu pahare. Mitia apucă sticla, dar era atît de fîstîcit, încît nu mai ştia ce să facă. Kalganov i-o luă din mînă şi turnă în pahare.

— Mai adu una! porunci Mitia şi uitînd să mai ciocnească cu polonezul, pe care-l poftise cu atîta solemnitate să bea pentru împăcarea lor, dădu pe gît paharul, fără să-i mai aştepte pe ceilalţi. Părea cu totul alt om acum. Aerul solemn şi tragic cu care intrase în odaie dispăruse şi-n locul lui i se aşternuse pe faţă o expresie copilăroasă. Se făcuse mic şi umil. Avea o sfială în privire şi se uita încîntat la toată lumea, chicotind mereu, nervos, recunoscător ca un căţeluş pedepsit, căruia stăpînul îi dăduse din nou drumul în casă şi-i făcuse hatîrul să-l mîngîie. S-ar fi zis că uitase tot ce se

întîmplase mai înainte şi-i admira pe toţi zîmbind ca un copil. Era vesel nevoie mare şi n-o mai slăbea din ochi pe Gruşenka, ba chiar se mută cu scaunul lîngă dînsa, lipindu-l de jilţul ei. Avu răgaz acum să-i cerceteze mai atent pe cei doi *pani*, deşi încă nu-şi putea da seama ce fel de oameni erau. Cel care şedea pe canapea îl impresiona prin ţinuta lui, prin accentul lui polonez şi mai ales prin pipă. „Ei, şi ce dacă fumează cu pipa, foarte frumos!“ se gîndea Mitia, examinîndu-l. Omul, care părea să tot aibă vreo patruzeci de ani, cu figura lui cam puhavă, cu un năsuc mic de tot, subliniat de o mustăcioară cănită, subţire şi arogantă, nu-i trezea deocamdată nici un fel de nedumerire. Nici chiar peruca grosolană, făcută cine ştie în ce orăşel din Siberia, cu părul lins la tîmple, ce-i dădea o înfăţişare stupidă, nu-l surprinse prea tare: „Se vede că aşa-i place lui, să poarte perucă!“, îşi spuse contemplîndu-l mai departe, fericit. Celălalt *pan*, care şedea la perete, mai tînăr decît poleacul de pe canapea, avea o privire insolentă şi sfidătoare şi asculta în tăcere, cu un aer dispreţuitor, discuţiile comesenilor. Singurul lucru care-l uimea la el era statura exagerat de înaltă, într-un contrast izbitor cu cea a polonezului de pe canapea. „În picioare probabil că atinge unsprezece verşoace, dacă nu şi mai mult“, îi trecu prin minte. Se gîndi apoi că namila aceea era, de bună seamă, prietenul şi omul de încredere al celuilalt, un fel de „gardă personală“, deprins să-i facă în totul pe plac bondocului. Ceea ce i se păru de asemenea foarte natural, ba chiar lăudabil. În sufletul căţeluşului se stinsese orice pîlpîire de gelozie. Nu înţelegea nimic din toată aventura asta cu Gruşenka, nici din tonul enigmatic cu care rostise cele cîteva fraze; nu-şi dădea seama – cu un freamăt de nestăvilită bucurie – decît că Gruşenka era drăguţă cu el şi că-l „iertase“, îngăduindu-i să şadă lîngă dînsa. Se topi tot de fericire cînd o văzu muindu-şi buzele în paharul cu şampanie. Pînă la urmă, îl miră însă tăcerea ce domnea în odaie şi îşi roti de jur-împrejur privirea, ca şi cînd ar fi aşteptat ceva: „De ce stăm aşa tăcuţi, de ce nimeni nu spune nimic, domnilor?“, păreau să întrebe ochii săi zîmbitori.

— Îl vezi? Ne toarnă nişte minciuni, că ne dor fălcile de cît am

rîs! spuse Kalganov, ca şi cum i-ar fi ghicit gîndul, arătîndu-l pe Maximov.

Mitia se uită ţintă la Kalganov, apoi îşi mută repede privirile asupra moşierului.

— Toarnă la minciuni, zău? rosti el cu un gîlgîit scurt de rîs, de parcă ar fi auzit cine ştie ce nostimadă. Ha-ha!

— Da. Închipuieşte-ţi, pretinde că prin o mie opt sute douăzeci toţi cavaleriştii noştri s-au însurat cu poloneze; ei, spune dac-ai mai auzit asemenea bazaconie!

— Cu poloneze? repetă Mitia, cuprins de o nemărginită admiraţie.

Kalganov îşi dădea foarte bine seama de relaţiile care existau între Mitia şi Gruşenka şi bănuia poate şi rolul pe care-l juca polonezul, dar toate acestea erau lucruri care nu-l interesau decît prea puţin, dacă nu chiar deloc; în momentul de faţă nu se ocupa decît de Maximov. Întîmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea să poposească împreună la han, unde dăduseră peste cei doi polonezi, pe care-i vedeau pentru prima oară în viaţă.Însă Kalganov o cunoştea pe Gruşenka de mai demult, fusese chiar acasă la dînsa cu cineva, dar nu izbutise să-i inspire nici un fel de simpatie atunci. Acum, în schimb, era drăgăstoasă cu el şi pînă la venirea lui Mitia îl alintase tot timpul, deşi Kalganov rămăsese insensibil la dezmierdările ei. Era tînăr de tot, abia dacă împlinise douăzeci de ani, îmbrăcat elegant, cu faţa albă, cu un chip drăgălaş şi un păr blond, bogat, de toată frumuseţea. Obrazul alb îi era luminat de o pereche de ochi minunaţi azurii, cu o privire inteligentă, uneori adîncă, poate prea serioasă în genere pentru vîrsta lui, deşi Kalganov vorbea cîteodată într-adevăr ca un copil şi avea un aer teribil de candid, lucru de care nu se simţea deloc stingherit, chiar atunci cînd era conştient de el. În totul, era un ins destul de original şi capricios, deşi tandru din fire. În unele clipe i se întipărea pe figură o expresie concentrată, stăruitoare: se uita la tine ca şi cînd te-ar fi ascultat, dar îţi dădeai seama că în momentul acela se gîndea la cu totul altceva, urzind cine ştie ce visuri în adîncul lui. Alteori era moale şi indolent sau, dimpotrivă, se

frămînta tot pentru un fleac.

— Imaginează-ţi, de patru zile îl car aşa după mine, continuă Kalganov cu un glas leneş, tărăgănat, care la el însă nu trăda nici o afectare. Ţi-aduci aminte cum i-a dat brînci fratele dumitale din trăsură? M-a intrigat grozav atunci şi l-am luat cu mine la ţară, dar minte de îngheaţă apele, în aşa hal că îmi crapă obrazul de ruşinea lui. M-am hotărît deci să-l duc înapoi de unde l-am luat…

— *Pan* cu siguranţă n-a văzut în viaţa lui o *pani*[2] poloneză şi spune nişte lucruri care nu există, observă polonezul cu pipa.

Polonezul cu pipa vorbea destul de bine ruseşte, mult mai bine decît voia să arate, silindu-se parcă într-adins să stîlcească cuvintele, pronunţîndu-le cu un accent polonez.

— Şi eu am fost însurat cu o *pani* poloneză, chicoti Maximov.

— Da' ce, dumneata ai fost ofiţer de cavalerie? Parcă despre ei era vorba adineaori. Eşti cumva cavalerist? îl luă numaidecît în primire Kalganov.

— Chiar aşa, ai dreptate, ce-a fost cavalerist? Ha-ha! rîse Mitia, care era numai ochi şi urechi şi se uita curios de cum deschidea cineva gura, de parcă s-ar fi aşteptat să audă cine ştie ce lucru mare.

Maximov se întoarse către el.

— Să vedeţi, voiam să spun că *panienki*[3]… sînt tare nostime… şi cum o invită vreun ulan de-ai noştri şi dansează cu el o mazurcă – hop! – îi sare numaidecît pe genunchi ca o pisicuţă… o pisicuţă albă… sub ochii *pan*-tatălui şi *pan*-mamei, care se uită şi nu zic nimic… o lasă în pace… iar a doua zi se prezintă să-i ofere mîna… da… aşa cum vă spun, să-i ofere mîna! Hi-hi! chicoti din nou Maximov.

— *Pan lajdak*[4]! mîrîi polonezul cel înalt, punînd picior peste picior.

Mitia apucă să vadă o cizmă uriaşă, grosolană, cu talpă de două degete, murdară de noroi. De altfel, amîndoi polonezii erau îmbrăcaţi destul de prost, cu haine ponosite.

— *Lajdak?* De ce-l insulţi? se supără Gruşenka.

— *Pani* Agrippina, *pan* văzut la Polonia asta femei ţopîrlan, nu

pani din lume mare, observă poleacul cu pipa.

— *Moześ na to tachiwać!*[5] puse punctul pe i lunganul.

— Ei, poftim! Lăsaţi omul să vorbească! Nu mai poate nimeni să spună un cuvînt, fiindcă nu permit dumnealor! Cel puţin aşa ne mai distrăm şi noi! se răsti Gruşenka.

— N-am nimic împotrivă, rosti apăsat cel cu perucă, uitîndu-se lung la Gruşenka. Apoi tăcu grav şi începu să tragă din pipă.

— Nu, nu, *pan* are dreptate, sări cu gura Kalganov, înfierbîntat de parcă ar fi fost vorba de cine ştie ce lucru de seamă. N-a fost niciodată în Polonia. Cum îşi permite atunci să vorbească aşa? Fiindcă, după cîte ştiu, dumneata nu te-ai însurat în Polonia…

— Nu, în gubernia Smolensk. Dar nevasta mea era poloneză, o adusese direct de acolo un ulan împreună cu maică-sa, cu o mătuşă şi încă o rubedenie, o cucoană cu un băiat mare, da, a venit cu ea aici şi pe urmă… mi-a cedat-o mie. Era porucic, un tînăr tare cumsecade. La început voise să se însoare el cu dînsa, dar mai pe urmă s-a răzgîndit, pentru că fata era şchioapă…

— Şi dumneata te-ai însurat cu o şchioapă? îl întrebă Kalganov.

— Da. Ce-i drept, m-au cam tras pe sfoară, nici unul dintre ei nu mi-a spus nimic despre treaba asta. Am crezut că aşa-i place ei… să ţopăie întruna… Îmi ziceam că probabil e o fire mai zglobie…

— Credeai că sare într-un picior de bucurie că se mărită cu dumneata? exclamă Kalganov cu o voce cristalină de copil.

— Chiar aşa, de bucurie. Dar mai apoi s-a dovedit că pricina era cu totul alta. După cununie, seara, cînd ne-am întors de la biserică, mi-a mărturisit adevărul şi mi-a cerut iertare, aşa încît m-a mişcat; zicea că în copilărie îşi rupsese un picioruş sărind peste o băltoacă, hi-hi!

Kalganov rîse cu poftă, ca un copil, răsturnîndu-se pe spătarul canapelei. Gruşenka îi ţinu isonul, spre încîntarea lui Mitia, care era într-al nouălea cer.

— Să ştii că de astă dată a spus adevărul, n-a mai minţit! îi lămuri tînărul în gura mare. A fost însurat de două ori, vorbeşte acum de prima lui soţie, fiindcă a doua nu ştiţi ce a făcut? A şters-o frumuşel de acasă şi e bine sănătoasă pînă-n ziua de azi!

— Serios? Mitia se întoarse către Maximov, prefăcîndu-se grozav de mirat.

— Da, a fugit; am trecut prin această încercare, confirmă cu modestie Maximov. A şters-o cu un *musiu*. Unde mai puneţi că avusese grijă mai înainte să treacă pe numele ei un sătuc din averea mea. „Tu eşti om învăţat, zice, o să găseşti oricînd o bucată de pîine.“ M-a dus cu zăhărelul. Ce credeţi că mi-a spus odată un arhiereu: „Vezi, zice, una din nevestele dumitale a fost beteagă de un picior, iar cealaltă prea iute de picior!“. Hi-hi!

Kalganov era din ce în ce mai agitat.

— Să ştiţi că atunci cînd minte – şi asta se întîmplă mai tot timpul – minte numai ca să ne facă plăcere. Nu-i aşa că nimeni nu-i poate lua în nume de rău treaba asta? Uneori mi-e chiar foarte simpatic. E o lichea, nu zic ba, dar o lichea autentică. Am dreptate? Ce părere aveţi? Alţii sînt lichele din interes, cu scopuri precise, ştiind că se aleg cu anumite profituri dintr-asta, pe cînd el e o secătură... Ieri, bunăoară, pretindea (tot drumul ne-am certat din pricina asta) că Gogol ar fi scris despre el în *Suflete moarte*. Dacă vă amintiţi, e acolo un moşier Maximov, pe care Nozdrev îl maltratează la un moment dat, bătîndu-l cu vergile; ca urmare, acesta este chemat în judecată „pentru ofensă personală adusă în stare de ebrietate moşierului Maximov“. Ţineţi minte? Ei bine, dumnealui pretinde, nici mai mult, nici mai puţin, că-i vorba de dînsul în carte şi că lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa! Spuneţi, vă rog, dacă-i posibil aşa ceva! Cicikov a cutreierat ţara cel mai tîrziu prin o mie opt sute douăzeci şi ceva, aşa încît nici măcar datele nu concordă. Cum era să-l bată atunci cu vergile?! Nu-i aşa că nu se putea?

Era ciudat că tînărul Kalganov se angajase cu ardoare în această discuţie; însufleţirea lui inexplicabilă era totuşi sinceră. Mitia îi cînta în strună, zelos:

— Şi dacă l-o fi bătut?

— Eu n-am zis că m-au bătut cu vergile, dar de păţit tot am păţit ceva, găsi cu cale să pună lucrurile la punct Maximov.

— Adică ce? Ai mîncat ori n-ai mîncat bătaie?

— *Która godzina, panie?*[6] întrebă plictisit poleacul cu pipa pe lunganul de pe scaun.

Acesta ridică din umeri drept răspuns: nici unul din ei nu avea ceas.

— Doar nu vreţi cumva să stăm ca muţii!? Lăsaţi oamenii să vorbească. Dacă voi vă plictisiţi, înseamnă să nu mai scoată nimeni un cuvînt? sări Gruşa cu gura, ca şi cînd le-ar fi căutat cu tot dinadinsul pricină. Abia acum îşi dădea seama şi Mitia. De astă dată însă poleacul îi răspunse destul de iritat:

— *Pani, ja nic ne mówiem protiv, nic nie powiedzjalem.*[7]

— Bine, bine, spune mai departe, îl îndemnă Gruşenka pe Maximov. De ce aţi amuţit cu toţii?

— Păi ce să vă mai spun, astea-s fleacuri! se grăbi să continue Maximov cu o vădită satisfacţie, alintîndu-se un pic. De altfel, la Gogol istoria asta e, în fond, simbolică şi numele personajelor sînt toate fictive: Nozdrev, de fapt, nu era Nozdrev, ci Nosov, iar Kuvşinnikov nici măcar nu seamănă cu numele persoanei reale, care se chema Şcvorniov. Cît despre Fenardi, i se spunea într-adevăr aşa, dar nu era italian, ci rus get-beget, îl chema Petrov; pot să vă spun însă că madmoazela Fenardi era o femeiuşcă tare nurlie, numai în tricou şi cu o fustă scurtă de tot cu paiete, şi avea nişte picioruşe teribil de nostime... E adevărat că s-a învîrtit, dar nu chiar aşa, ore în şir, ci numai patru minute... de ne-a zăpăcit pe toţi...

— Atunci pentru ce te-au bătut? Ci zi odată, omule!

— Din pricina lui Piron.

— Care Piron? întrebă Mitia.

— Piron, faimosul scriitor francez. Eram cu mai mulţi într-o crîşmă, la iarmaroc. Mă poftiseră să beau cu ei un pahar şi, cum şedeam aşa cu toţii la masă, m-am apucat să le spun epigrame, de pildă: „Tu eşti Boileau? Ce curios te-ai costumat!“. La care Boileau răspunde că se duce la bal mascat, adică la baie, hi-hi! Au crezut că vreau să-mi bat joc de ei. Atunci le-am turnat pe loc încă una, o epigramă foarte caustică, pe care un om cultivat nu se poate să n-o ştie:

Tu eşti Sapho, iar eu Phaon, ce încîntare!
Dar vai, atît de rău îmi pare
Că nu ştii drumul către mare!

Dumnealor însă s-au supărat şi mai tare şi au început să mă înjure cum le venea la gură, iar eu, ca s-o dreg, dracu' mă pune şi le mai povestesc o anecdotă, tot aşa, foarte răspîndită printre iubitorii de carte, şi tot în legătură cu Piron, care, drept răzbunare fiindcă n-a fost primit în sînul Academiei Franceze, a cerut să i se scrie pe mormînt următorul epitaf:

Ci-gît Piron, qui ne fut rien,
Pas même académicien.[8]

Atunci au tăbărît pe mine şi m-au luat la palme.

— Dar pentru ce? Nu înţeleg, pentru ce?

— Pentru că eram prea cult, păcatele mele. Oamenii găsesc o mie şi unul de motive cînd e vorba să-şi snopească semenii, încheie sentenţios Maximov.

— Hai, terminaţi odată cu prostiile astea, mi s-a făcut lehamite, credeam c-o să povestiţi lucruri mai nostime! îi întrerupse deodată Gruşenka.

Speriat, Mitia simţi cum îi îngheaţă rîsul pe buze. Poleacul cel înalt se ridică de pe scaun şi, cu aerul superior al unui om cuprins de plictiseală în mijlocul societăţii cu care n-are nici în clin, nici în mînecă, începu să măsoare în lung şi în lat odaia, cu mîinile la spate.

Gruşenka îl privi cu dispreţ:

— Iar l-a apucat!

Mitia începu să se frămînte şi mai tare, cu atît mai mult cu cît el observase că poleacul de pe canapea se uita la el cu ochi răi.

— *Panie*, izbucni el deodată, hai să bem, *panie*! Vreau să ciocnesc şi cu dumnealui un pahar, să bem, *panowie*! Puse apoi trei cupe una lîngă alta şi le umplu cu şampanie. Pentru Polonia,

panowie! Închin paharul pentru Polonia, pentru ţara domniilor voastre!

— *Bardzo mi to miło, panie, wypijemy!*[9] răspunse grav, dar amabil polonezul de pe canapea, întinzînd mîna spre pahar.

— Şi dumnealui, cum îi zice, hai, stimabile, poftim de ia un pahar! se agită Mitia.

Pan Wrublevski se apropie legănîndu-se, luă paharul şi rămase cu el în picioare.

— *Pan* Wrublevski, îi veni în ajutor cel de pe canapea.

— Pentru Polonia, *panowie*, ura! strigă Mitia ridicînd cupa.

Ciocniră cîteşitrei. Mitia apucă sticla şi umplu iarăşi paharele.

— Acum să bem pentru Rusia, *panowie*, să ne înfrăţim!

— Toarnă-ne şi nouă, zise Gruşenka, vreau şi eu să închin pentru Rusia.

— Şi eu, i se alătură Kalganov.

— Da' eu de ce să nu beau... pentru ţărişoara mea, pentru măicuţa noastră scumpă! chicoti Maximov.

— Toţi, toţi, să bem cu toţii! strigă Mitia. Trifon Borisîci, mai adu nişte sticle.

Hangiul aduse şi ultimele trei butelii care mai rămăseseră. Mitia turnă în pahare.

— Pentru Rusia, ura! proclamă el.

Băură toţi, în afară de cei doi polonezi. Gruşenka goli cupa pînă la fund. Cei doi străini, în schimb, nici nu se atinseră de paharele lor.

— Cum aşa, *panowie*? întrebă Mitia. Ce fel de treabă-i asta?

Pan Wrublevski luă în mînă paharul şi, ridicîndu-l, rosti cu o voce răsunătoare:

— Pentru Rusia, cu hotarele ei dinainte de 1772!

— *O to bardzo piekno!*[10] întări celălalt, şi amîndoi îşi deşertară cupele.

— Tare mai sînteţi proşti, *panowie*! îi scăpă fără să vrea lui Mitia.

— *Pa-ni-e!* Cei doi polonezi se ridicară ţanţoşi şi gata de harţă ca nişte cocoşi, mai ales *pan* Wrublevski.

— *Ale nie mozno nie miec slabosci do swojego kraju?*[11] se răţoi el.

— Tăcere! Lăsaţi răfuielile! Să nu vă prind că vă certaţi! strigă autoritară Gruşenka, bătînd din picior. Se îmbujorase toată la faţă şi-i scăpărau ochii. Începuse să se simtă efectul paharului de şampanie băut pe nerăsuflate.

Mitia intră în panică:

— Vă cer iertare, *panowie*! Numai eu sînt de vină, n-am să mai fac. Wrublevski, *pan* Wrublevski, zău, n-o să se mai întîmple a doua oară…

— Ci taci odată! Şezi jos, caraghiosule! se răsti cu ciudă la el Gruşenka, furioasă.

Toată lumea se aşeză; se uitau unii la alţii, fără să scoată un cuvînt.

— Domnilor, recunosc, vina e numai a mea! căută să rupă tăcerea Mitia, care tot nu înţelegea ce se întîmplase cu Gruşenka de avusese asemenea ieşire. Dar de ce-am rămas aşa cu toţii? Ce să facem… ca să mai înviorăm atmosfera, da, să ne mai distrăm un pic?

— Ai dreptate, o să murim de plictiseală, rosti într-o doară Kalganov.

— Să jucăm iarăşi cărţi ca pîn-acum, chicoti Maximov.

— Cărţi? Bună idee! îl sprijini Mitia. Dacă numai *panowie*…

— *Pózno, panie!* răspunse parcă fără chef polonezul de pe canapea.

— Aşa e! îi ţinu hangul *pan* Wrublevski.

— *Pózno!* Ce-i aia *pózno*? întrebă Gruşenka.

— Tîrziu, *pani*, e ceas tîrziu, o lămuri cel de pe canapea.

— Ba e tîrziu, ba fac tot felul de fasoane, orice ai spune, strîmbă din nas! izbucni enervată Gruşenka. Stau ca nişte cobe amîndoi şi ar vrea ca toată lumea să se plictisească. Pînă ai venit tu, Mitia, au stat aşa tot timpul, cu gurile încleştate, în faţa mea, făcînd pe grozavii…

— Zeiţa mea! se repezi polonezul cu pipa. *Co mówisz, to sie stanie. Widze nelaske, tak mi smutno! Jestem gotów, panie!*[12] se

grăbi el să încheie discuţia, adresîndu-se lui Mitia.

— Începe dumneata, *panie*! spuse acesta, scoţînd din buzunar teancul de bani, din care smulse două hîrtii ca să le pună pe masă. Am de gînd să pierd gros în profitul dumitale, *panie*! Ia cărţile, banca o ţii dumneata!

— S-aducă jupînul cărţile, insistă grav poleacul cel mărunţel.

— *To najlepszy sposób*[13], întări *pan* Wrublevski.

— Jupînul? A, da, înţeleg, foarte bine, să le aducă el, aveţi dreptate, *panowie*! Jupîne, o pereche de cărţi! comandă Mitia.

Jupînul se întoarse numaidecît cu un pachet nou-nouţ de cărţi de joc şi-i dădu totodată de ştire că fetele începuseră să se adune şi că peste puţin o să se înfăţişeze şi ovreii cu ţambalele; nu mai aveau de aşteptat decît mezelicurile şi vinaţurile, care trebuiau să vină cu troica. Mitia se ridică de la masă şi se duse repede în odaia alăturată ca să dea dispoziţii. Deocamdată însă nu sosiseră decît trei dintre fete: Maria lipsea. Şi cum nu prea ştia ce dispoziţii să dea şi nici pentru ce se sculase de la masă, porunci, pînă una-alta, să se scoată dulciurile din ladă şi să se împartă acadele şi bomboane fetelor. „Şi nişte votcă pentru Andrei! Daţi-i votcă lui Andrei, se grăbi el să adauge, ca să nu mai fie supărat pe mine.“ Maximov, care se luase după el, îl atinse binişor pe umăr.

— Dă-mi şi mie cinci ruble, se rugă el în şoaptă, să am ce pune la bătaie, hi-hi!

— Bravo, foarte bine! Uite zece ruble, poftim! Mitia scoase iarăşi din buzunar toţi banii şi găsind o hîrtie de zece ruble i-o întinse lui Maximov. Dacă pierzi, vino să-ţi mai dau, auzi?

— S-a făcut! şopti fericit Maximov şi se strecură înapoi în salon.

Mitia se întoarse şi el şi-şi ceru iertare că-i lăsase să aştepte. Polonezii se aşezaseră la masă şi desfăcuseră pachetul de cărţi. Păreau mult mai amabili decît înainte, aproape prietenoşi. Poleacul de pe canapea îşi aprinse pipa din nou şi se pregăti să împartă cărţile cu o impunătoare solemnitate.

— Ocupaţi-vă locurile, *panowie*! îi pofti *pan* Wrublevski.

— Eu nu mai joc, zise Kalganov, şi aşa am pierdut cincizeci de ruble.

— *Pan* a fost *nieszczęśliwy*[14], *pan* poate acum să fie *szczęśliwy*[15], stărui cel cu pipa.

— Cît e banca? Pui tot la bătaie? întrebă Mitia stîrnit.

— Ştiu eu, *panie*, poate o sută, poate două, cît dumneata vrei.

— Un milion! rîse Mitia.

— *Pan* căpitan poate auzit despre *pan* Podwisocki?

— Care Podwisocki?

— La Varşovia merge banco cine vrea. Vine asta Podwisocki vede *tysiec*[16] zloţi şi zice: „*Va banque!*“ Bancher *mowi*[17]: „*Panie* Podwisocki, pui bani jos sau joci *na honor*[18]?“ „*Na honor, panie*“, *mowi* Podwisocki. „*Tem lepiej, panie.*“ Bancher dă cărţi. Asta Podwisocki cîştigi mia. „Aştepţi, *panie*“, zice bancher; trage el sertar şi ia un milion: „*Ia panie, o to este twoj rachunek*[19]. Banca avut un milion!“ „N-am ştiut“, zice Podwisocki. „*Panie* Podwisocki, domnia ta pus *na honor* şi noi jucat *na honor*.“ Şi Podwisocki luat atunci milion.

— Prea e gogonată! exclamă Kalganov.

— *Panie* Kalganov, *w szlahetnej companji tak móvić nie przystojnie*[20]*!*

— Cine, un jucător polonez? Poţi să aştepţi mult şi bine! exclamă Mitia, dar se opri deodată încurcat. Scuză-mă te rog, *panie,* mi se pare că iar am spus o prostie. Va da, va da, cum să nu dea milionul, se poate? E vorba doar de *honor*, de onoarea poloneză! Vezi că şi eu o rup niţel pe poloneză? Ha-ha! Zece ruble pe fante.

— Şi eu o rublă pe dama de verde, pe *panienka* asta nostimă şi cu picăţele, hi-hi! chicoti Maximov, punînd în dreptul lui dama şi făcîndu-şi cruce pe sub masă, ca să nu observe ceilalţi.

Mitia cîştigă şi, odată cu el, şi Maximov.

— De două ori miza! strigă Mitia.

— Şi eu încă o rublă, una singură, singură şi mică... şopti Maximov, fericit că era în cîştig.

— S-a dus dracului! exclamă Mitia. Şapte pe *damă*!

Şi cartea aceasta avu aceeaşi soartă.

— Opreşte-te! interveni din senin Kalganov.

— Ba nu: damă, încă o dată damă! Mitia dublă potul Şi punea mereu pe damă, pierzând totul de fiecare dată. Rublele, în schimb, cîştigau mereu.

— Iar damă! izbucni exasperat Mitia.

— Ai pierdut două sute, *panie.* Mai pui două sute? întrebă jucătorul cu pipa.

— Cum? Am şi făcut praf două sute? Poftim încă două! Două sute, damă! Şi, luînd brusc banii de pe masă, Mitia îi azvîrli pe damă, dar în aceeaşi clipă Kalganov acoperi cartea cu mîna.

— Destul! se auzi vocea lui sonoră. Mitia făcu ochii mari.

— Ce te-a apucat?

— Gata, nu mai vreau! N-o să mai jucaţi!

— De ce?

— Uite-aşa! Scuipă şi pleacă. Nu te mai las să joci! Mitia se uita la el nedumerit.

— Lasă, Mitia, poate că are dreptate... Şi aşa ai pierdut o grămadă de bani, rosti pe un ton ciudat Gruşenka.

Cei doi polonezi se ridicară cu nişte mutre teribil de ofensate.

— *Zartuesz, panie?*[11] îl apostrofă pe Kalganov mărunţelul, săgetîndu-l cu privirea.

— *Jak śmiesz to robić?*[22] se burzului şi *pan* Wrubievski.

— Ce înseamnă asta? De ce ţipaţi aşa? îi luă la rost Gruşenka. Parc-aţi fi nişte cocoşi!

Mitia se uita la ei rînd pe rînd, surprins mai ales de expresia pe care o avea în momentul acela chipul Gruşenkăi, şi deodată îi fulgeră prin minte o idee cu totul neprevăzută, o idee într-adevăr bizară!

— *Pani* Agrippina! încercă să protesteze cu obrajii dogoriţi de mînie mărunţelul, dar în aceeaşi clipă Mitia se duse la el şi-l bătu pe umăr.

— Stimabile, aş vrea să-ţi spun două cuvinte, dacă nu ţi-e cu supărare...

— Ce doreşti, *panie?*

— Să trecem dincolo, în odaia alăturată. Numai două cuvinte să-ţi spun, două cuvinţele dulci, care-o să-ţi facă plăcere, îţi

garantez...

Mărunţelul îi privi mirat şi în acelaşi timp cu o licărire de teamă. Totuşi, acceptă, cu condiţia să vină şi *pan* Wrublevski cu ei.

— Garda personală? Mă rog, să poftească, cred c-o s-avem nevoie şi de dînsul. E chiar necesar! întări Mitia în gura mare. Înainte, marş, *panowie*!

— Unde vă duceţi? se nelinişti Gruşenka.

— Ne întoarcem într-o clipă, răspunse Mitia.

Un curaj extraordinar, o energie neaşteptată îi luminau chipul, era cu totul alt om acum decît cel care intrase pe uşă cu un ceas mai înainte. Îi conduse pe cei doi jucători în camera din dreapta, nu în cea mare, unde începuse să se adune corul fetelor şi se făceau pregătiri pentru oaspeţi, ci în iatacul ticsit cu fel de fel de cufere şi lăzi de zestre şi unde se aflau două paturi cît toate zilele, purtînd fiecare o clădărie de perne de cit. Într-un colţ, pe o mescioară de brad ardea o lumînare. Polonezul cel mărunţel şi Mitia se aşezară faţă în faţă la masă, iar uriaşul *pan* Wrublevski rămase în picioare, lîngă ei, cu mîinile la spate. Cei doi polonezi îl priveau încruntaţi pe Mitia, dar în acelaşi timp extrem de curioşi.

— Cu ce pot fi de folos domniei tale? îngăimă cel cu pipa.

— Uite ce este, *panie*, scurt şi cuprinzător: poftim banii (scoase din buzunar teancul de bancnote), ţi-ajung trei mii? Ia-i şi cară-te unde vrei!

Pan se uita ţintă la el, căscînd ochii, ca şi cum ar fi căutat să-i citească gîndurile.

— *Trzy tysiące, panie?*[23] şi schimbă o privire cu Wrublevski.

— Trei, trei, *panowie*! Ascultă, *panie,* văd că eşti un om cu capul pe umeri, ia astea trei mii şi cară-te de-aici! Du-te unde şi-a înţărcat dracu' copiii, cu Wrublevski cu tot, auzi? Întinde-o imediat, chiar în clipa asta, o dată pentru totdeauna, mă-nţelegi? Să ieşi frumuşel pe uşa asta şi să nu te mai întorci niciodată. Ce ai dincolo: palton, şubă? Stai că ţi-l aduc eu. Pun să-nhame îndată caii la trăsură şi *dowidzenia, panie!*[24] Ei, ce zici?

Mitia aştepta răspunsul sigur pe sine. Nu se îndoia cîtuşi de puţin de succesul negocierilor. Figura polonezului căpătă dintr-

odată o expresie cît se poate de hotărîtă.

— Şi banii, *panie*?

— Uite cum facem cu banii: îţi dau deocamdată cinci sute de ruble arvună, să plăteşti surugiul, iar restul de două mii cinci sute, mîine, în oraş. Îţi jur pe onoarea mea că-i scot din pămînt, din iarbă verde! tună Mitia.

Polonezii schimbară din nou o privire. „Ofiţerul“ se întunecă la faţă.

— Şapte, îţi dau şapte sute, nu cinci, acum, în mînă! Mitia sporise arvuna simţind că se strică tîrgul. Ce zici, *panie*? N-ai încredere în mine? În orice caz, nu pot să-ţi dau toţi banii odată. Dacă ţi-i dau acum pe toţi, parcă văd că mîine te întorci iarăşi la ea... De altfel, nici n-am la mine suma asta, am lăsat banii acasă, în oraş, bîigui Mitia, simţind că se pierde cu firea şi temîndu-se de eşec. Zău, îi am acasă, ascunşi undeva...

În momentul acela un sentiment de demnitate ofensată se întipări pe obrazul celui mărunţel.

— Altceva nu mai vreţi? întrebă el sarcastic. Şi scuipă pe jos. *Pan* Wrublevski făcu la fel.

— Scuipi pentru că te bizui c-o să storci mai mult de la Gruşenka! strigă Mitia deznădăjduit, dîndu-şi seama că nu mai era nimic de făcut. Sînteţi nişte claponi amîndoi!

— *Jestem do zywego dotkniety!*[25] şi, roşu ca racul de indignare, poleacul cel scund se ridică de pe scaun şi părăsi odaia, ca şi cum i-ar fi fost peste putinţă să mai asculte un singur cuvînt.

Legănîndu-se pe picioarele-i de cocostîrc, Wrublevski se grăbi să-l urmeze. Mitia, umilit şi încurcat, încheia procesiunea. Se temea de Gruşenka şi în acelaşi timp era convins că polonezul o să-l dea de gol. Aşa cum se şi întîmplă de altminteri: intrînd în salon, acesta se opri cu un aer teatral în faţa Gruşenkăi.

— *Pani* Agrippina, *jestem do zywego dotkniety*! izbucni el, dar Gruşenka, pierzîndu-şi răbdarea, de parcă ar fi împuns-o în carne vie, îi tăie apa de la moară.

— Ruseşte, vorbeşte ruseşte, să nu mai aud nici un cuvînt polonez! Altădată parcă ştiai destul de bine ruseşte, n-o să mă faci

să cred c-ai uitat tot în aceşti cinci ani! îi venise tot sîngele în obraji de mînie.

— *Pani* Agrippina…

— Mă cheamă Agrafena sau Gruşenka, cum pofteşti, vorbeşte ruseşte dacă vrei să te ascult!

Polonezul pufni cu un aer trufaş şi rosti precipitat şi plin de emfază, stîlcind cuvintele:

— *Pani* Agrafena, eu venit să uiţi ce a fost mai înainte, să ierţi la domnia ta, să uiţi tot, pînă azi…

— Cum adică, să mă ierţi? Vrei să zici c-ai venit să mă ierţi? Tu pe mine? îl întrerupse Gruşenka, ridicîndu-se în picioare.

— *Tak jest, pani!*[26] eu nu eşti laş, eu eşti generos. Dar eu fost-am mirat cînd am văzut asta amant la domnia ta. *Pan* Mitia, în odaie acolo, oferit mie trei mii să plec. Eu l-am scuipat în obraz.

— Cum? Ţi-a oferit bani pentru mine? strigă isteric Gruşenka. Este adevărat, Mitia? Cum ai îndrăznit?! Ce, eu sînt de vînzare?

— *Panie, panie!* urlă Mitia, e o femeie cinstită, o sfîntă, jur că n-am fost niciodată amantul ei! Minţi…

— Cum îndrăzneşti să mă aperi faţă de el? îşi ieşi din sărite Gruşenka. Am rămas cinstită nu din virtute şi nici pentru că m-aş fi temut de Kuzma, ci ca să pot sta mîndră înaintea ăstuia de aici şi să am dreptul să-i azvîrl în obraz că nu-i decît un ticălos! Şi zici că n-a vrut să primească banii de la tine?

— Ba bine că nu, cum să nu vrea?! exclamă Mitia. Numai că avea pretenţia să-i număr în palmă trei mii dintr-odată, şi eu i-am oferit şapte sute arvună.

— Aşa, da, înţeleg: a auzit că am bani, de aceea a venit întins să se însoare cu mine!

— *Pani* Agrippina! zbieră polonezul, eu cavaler eşti, nobil eşti, nu *łajdak*[27]*!* Eu venit să iei de nevastă la domnia ta, şi aici găsit o altă *pani,* nu asta care cunoscut, o îndărătnică şi o neruşinată!

— Cară-te de unde ai venit! Acuşi pun să te arunce afară şi ai să vezi cum ai să zbori imediat! strigă Gruşenka, furioasă la culme. Proasta, proasta de mine, pentru cine m-am canonit?! Dar nu, nu pentru el m-am canonit, în mine nu mocnea decît ura! Ce, ăsta e

omul pe care l-am iubit? Aşa arăta atunci? Parcă n-ar fi el, ci taică-său! Unde ţi-ai comandat peruca asta? Cel pe care-l ştiu eu era ca un şoim, iar ăsta de aici e un răţoi. Celălalt rîdea şi-mi cînta la ureche... Şi eu, care cinci ani încheiaţi m-am istovit plîngînd ca o smintită, păcătoasa şi netrebnica de mine!

Gruşenka se prăbuşi în fotoliu şi-şi ascunse faţa în mîini. În momentul acela, în odaia de alături, corul fetelor, care se adunaseră în cele din urmă, prinse a intona un cîntec sprinţar de joc.

— Sodoma! răcni *pan* Wrublevski. Jupîne, dă afară muierile astea!

Jupînul, care de mult pîndea curios la uşă, bănuind după ţipetele ce se auzeau înăuntru că muşteriii se luaseră la ceartă, apăru ca la comandă.

— Gura! Ce urli aşa? se răsti el la Wrublevski cu o lipsă de ceremonie cu totul bizară.

— Mitocanule! răcni polonezul.

— Mitocan? Dar tu ce eşti, cartoforule?! Ţi-am dat adineaori un pachet nou-nouţ, şi cum ţi l-am dat, l-ai şi dosit! Ai jucat cu cărţi măsluite! Ştii c-aş putea să te trimit în Siberia pentru că umbli cu cărţi măsluite? E ca şi cînd ai umbla cu bani calpi... şi, apropiindu-se de canapea, Trifon Borisîci vîrî degetele între perne şi spătarul mobilei şi scoase la iveală un pachet intact de cărţi.

— Uite pachetul meu, nici măcar nu l-aţi desfăcut! şi-l ridică în sus, să privească toată lumea. Am văzut de dincolo cum l-ai ascuns şi l-ai schimbat cu altul. Şi zici că eşti *pan*? Coţcarule!

— Şi eu l-am prins de două ori trişînd pe celălalt, interveni şi Kalganov.

— Vai, ce ruşine! Vai, ce ruşine! se lamenta Gruşenka, dînd din mîini, cu obrajii în flăcări. Doamne, în ce hal a ajuns omul ăsta!

— Şi mie mi-a făcut impresia că trişează! exclamă Mitia.

Încolţit, *pan* Wrublevski se întoarse furios către Gruşenka şi-i strigă, ameninţînd-o cu pumnul:

— Tîrfă!

Nu apucă însă bine să închidă gura, că Mitia se şi repezi la el, îl

luă în braţe şi, cît ai bate din palme, îl scoase pe sus din salon şi-l duse în odaia de alături, unde puţin mai înainte discutaseră cîteşitrei.

— L-am pus jos pe podele! îi încunoştinţă el o clipă mai apoi, cînd se întoarse în salon, gîfîind surescitat. Face spume la gură, canalia, dar nu mai vine el îndărăt!... Mitia închise unul din canatele uşii şi, ţinîndu-l deschis pe celălalt, îl zori pe cel mărunţel: Stimabile, nu pofteşti? Hai!

— Dmitri Fiodorovici, stărui Trifon Borisîci, spune-le, conaşule, să-ţi dea înapoi banii pe care i-ai pierdut! Te-au pungăşit, conaşule!

— Şi eu am pierdut cincizeci de ruble, dar mă las păgubaş, declară Kalganov.

— Atunci şi eu mă lipsesc de cele două sute ale mele, nu-mi trebuie! îi ţinu isonul Mitia. Pentru nimic în lume nu le-aş mai primi, lasă, atîta consolare să aibă şi ei!

— Bravo, Mitia, bravo! strigă Gruşenka cu o clocotire de ură înverşunată în glas.

Roşu de ciudă, dar fără să-şi piardă aerul marţial, mărunţelul se îndreptă spre uşă. Se opri totuşi în prag şi i se adresă Gruşenkăi:

— *Pani, jeżeli chcesz iść ze mna, proszę, jeżeli nie bywaj zdrowa!* [28] Trecu apoi ţanţoş pragul, pufnind pe nas indignat, rănit în amorul său propriu. Plin de ambiţie, cu toată ruşinea pe care o păţise, nu pierduse încă speranţa că *pani* va fi totuşi gata să-l urmeze, atît de mare era admiraţia pe care o avea pentru propria lui persoană. Mitia trînti uşa după el.

— Întoarce cheia, zise Kalganov. Dar în aceeaşi clipă se auzi răsucindu-se cheia în broască: cei doi polonezi avuseseră singuri grijă să se încuie pe dinăuntru.

— Foarte bine! strigă Gruşenka înverşunată şi neîndurătoare. Nici nu se putea mai bine! Călătorie sprîncenată!

VIII

Coşmarul

Atunci se dezlănţui un chiloman în toată puterea cuvîntului, aproape o orgie. Gruşenka cerea mereu vin în gura mare: „Vreau să beau, am chef să mă îmbăt la fel ca data trecută. Îţi aduci aminte, Mitia, ca atunci cînd ne-am cunoscut! Cînd ne-am văzut pentru prima oară!“ Mitia era în delir, presimţea „fericirea“. Gruşenka însă îl alunga întruna de lîngă ea: „Du-te, veseleşte-te, spune-le să danseze, vreau să petreacă toată lumea, să joace şi casa, şi masa, ca atunci, exact ca atunci!“ exclama ea mereu. Era stăpînită de un neastîmpăr teribil. Mitia se repezi să dea ordine. Între timp, în odaia de alături se înjghebase corul de fete. Camera în care stătuseră pînă atunci nu era destul de încăpătoare, fiind împărţită în două printr-o perdea de cit, după care se afla un pat imens, cu o pilotă groasă şi un munte întreg de perne, tot de cit. În toate cele patru odăi „curate“ ale casei era cîte un pat. Gruşenka se aşeză chiar în uşă, în jilţul pe care i-l adusese Mitia, la fel ca „atunci“, cînd chefuiseră pentru prima oară împreună, ca să poată privi corul şi dansurile. Veniseră aceleaşi fete ca în seara aceea; sosi apoi şi taraful de ovrei cu ţambaluri şi în sfîrşit trase în faţa hanului şi mult aşteptata căruţă cu vinaţuri şi mezelicuri. Mitia umbla încolo şi încoace agitat. Mereu alte chipuri necunoscute apăreau în încăpere, bărbaţi şi femei, veniţi să caşte gura; erau ţăranii din sat, care, deşi la sosirea lui Mitia dormeau duşi, se treziseră, presimţind că vor fi cinstiţi ca şi rîndul trecut, adică în urmă cu o lună. Mitia îi întîmpina pe toţi cu bună seara, îmbrăţişîndu-se cu cei pe care-i cunoştea mai bine; îşi amintea de fiecare în parte după figură, destupa sticle după sticle şi turna de băut oricui se întîmpla să-i iasă în cale. Şampania, de altfel, era numai pe gustul fetelor, pe cînd mujicii mai degrabă erau amatori de rom şi coniac, şi mai cu seamă de punci fierbinte. Mitia porunci să se aducă ceşti cu ciocolată pentru toate fetele şi ceru să aibă la dispoziţie toată noaptea trei samovare cu apă clocotită pentru ceai şi punci: oricine o veni şi o avea chef să bea, să fie servit. Într-un

cuvînt, domnea cea mai zănatică harababură, dar Mitia se simţea în elementul lui şi, cu cît petrecerea, înteţindu-se, devenea mai haotică, părea că-i sporeşte pofta de viaţă. Dacă în momentul acela vreunul dintre mujici i-ar fi cerut bani, ar fi fost în stare să scoată pe loc din buzunar teancul de bancnote şi să le împartă în dreapta şi-n stînga, fără nici o socoteală. De aceea şi Trifon Borisîci îi tot dădea mereu tîrcoale: se lipsise şi de somn şi de tot, şi nu băuse decît foarte puţin (un singur păhărel de punci), ca să poată fi cu ochii în patru şi să apere – aşa cum înţelegea el – interesele lui Mitia. De cîte ori simţea vreo primejdie, îl ţinea din scurt cu un aer duios şi slugarnic, stăruind să nu mai cinstească, aşa cum făcuse „atunci“, cu vin de Rin şi ţigări „pe mujici şi mai ales, Doamne fereşte, să nu le dea bani“; nu mai putea de necaz văzînd că fetele beau lichior şi se îndopau cu bomboane: „Dă-le încolo de păduchioase, Dmitri Fiodorovici, spunea el, dacă le trag acum un picior şi le poruncesc să-mi mulţumească fiindcă le-am omenit, ai să vezi c-o să-mi mulţumească, aşa-s ele!“ Mitia îşi aminti din nou de Andrei şi porunci să i se trimită nişte punci. „Nu l-am răsplătit cum trebuie, bietul om!“ repeta el mereu în surdină, înduioşat. Kalganov mai întîi nu voi cu nici un chip să bea şi strîmbă din nas auzind corul de fete, dar, după ce dădu pe gît două pahare de şampanie, se simţi deodată grozav de bine dispus; umbla de colo pînă colo prin camere, declarîndu-se nespus de încîntat de toţi şi de toate – şi de cîntece şi de lăutari. Maximov plutea fericit în aburii beţiei şi se ţinea scai după el.

Gruşenka începuse şi ea să se cherchelească şi i-l tot arăta lui Mitia pe Kalganov: „Ce băiat drăguţ, mînca-l-ar mama!“ Încîntat, Mitia se repezea să-l sărute şi pe el, şi pe Maximov. O, presimţea atîtea şi atîtea! Şi totuşi, Gruşenka nu-i spusese încă nimic, dimpotrivă, părea că anume tărăgăna lucrurile, mulţumindu-se doar să-i arunce din cînd în cînd cîte-o privire înfocată şi în acelaşi timp plină de dulceaţă. În sfîrşit, îl apucă de mînă şi-l trase către ea cu putere. Şedea în prag, pe jilţ.

— Ţii minte cum ai intrat adineaori aici? Doamne, cum arătai!... De-ai şti prin ce spaimă am trecut! Serios, ai vrut să mă cedezi lui?

Spune! Ai vrut într-adevăr?

— Nu voiam să-ţi distrug fericirea! murmură Mitia cu sufletul în al nouălea cer.

Gruşenka însă nici nu avea nevoie de vreun răspuns.

— Bine, du-te… distrează-te! Lasă, nu plînge, că te chem iar mai încolo…

Mitia pleca plutind în nori, iar ea rămînea mai departe să asculte muzica şi să privească dansurile, fără să-l piardă totuşi o clipă din ochi, ca după un sfert de oră să-l cheme iarăşi lîngă dînsa şi el să se apropie docil.

— Stai aici lîngă mine şi povesteşte-mi cum ai prins de veste c-am plecat, cine ţi-a spus mai întîi?

Şi Mitia se apucă să-i istorisească dezlînat, alandala, dar cu însufleţire; cînd şi cînd însă – curios – se întuneca brusc la faţă şi se întrerupea din vorbă.

— De ce te încrunţi? îl întreba ea.

— Nu-i nimic… am lăsat pe cineva bolnav. Dacă aş şti că s-a făcut bine, măcar dacă aş şti c-o să-i treacă, zău c-aş da şi zece ani din viaţă!

— Lasă-l în plata Domnului dacă-i bolnav. Şi aşa, voiai cu tot dinadinsul să-ţi tragi un glonţ în cap mîine? Of, Doamne, ce nătărău! Pentru ce, zi, pentru ce? Îmi plac oamenii zănatici ca tine, bîiguia ea cu limba împleticită. Aşadar, eşti în stare să faci orice pentru mine? Da? Şi, zi, voiai să-ţi tragi un glonţ în cap din pricina mea, prostuţule? Stai, aşteaptă, poate că mîine am să-ţi spun ceva, un cuvinţel… nu azi, mîine. Ce, tu ai vrut chiar azi? Nu, azi nu vreau eu… Hai, du-te să te văd că te distrezi! La un moment dat îl chemă intrigată şi neliniştită. De ce eşti trist? Văd că eşti trist… Nu, nu, văd eu bine! stărui ea, uitîndu-i-se pătrunzător în ochi. Deşi eşti tot timpul de gît cu ţăranii şi nu se aude decît gura ta, îmi dau seama că ai totuşi ceva. Vreau să fii vesel, auzi, aşa cum sînt eu, să te distrezi… E cineva aici care mi-e drag, ghici, cine?… Ia te uită, a adormit puiul mamei, s-a îmbătat mititelul!

Vorbea despre Kalganov, care într-adevăr se ameţise şi, cum şedea pe canapea, aţipise o clipă. Nu i se închiseseră ochii numai

din pricina vinului, ci mai ales fiindcă se simţise deodată trist, i se făcuse „urît“, cum spunea el. Cîntecele fetelor, care, cu cît petrecerea se înteţea, erau tot mai deşucheate şi mai fără frîu, îi stricaseră tot cheful. Ca şi jocurile, de altfel: două fete făceau la un moment dat pe urşii, iar Stepanida – o zvîrlugă de fată înarmată cu un băţ – era ursarul, care-i dădea ghes lui „moş Martin“ să joace tontoroiul. „Mişcă picioarele, Mario, striga ea, că te altoiesc!“ În cele din urmă, urşii se rostogoliră pe jos în nişte poziţii pur şi simplu indecente, în hohotele de rîs ale mujicilor şi suratelor, care se strînseseră cu droaia. „Ei şi, spunea mereu sentenţios Gruşa, care era într-o stare de beatitudine, de ce să nu petreacă şi ele?! De cîte zile fericite crezi că au parte bietele fete într-un an?“ Kalganov însă privea cu un aer dezgustat, de parcă s-ar fi murdărit. „Obiceiurile astea populare sînt atît de triviale, nişte zbănţuieli de fiare cînd stau la pîndă în nopţile de primăvară“, declarase el, renunţînd să mai privească. Fusese scandalizat mai ales de un cîntec, cu un refren sprinţar. Era vorba acolo de un boier care, trecînd pe lîngă un grup de fete, le iscodeşte:

Mîndruliţe, le-ntreba,
Drag vi-s vouă, drag ori ba?

Mîndrele însă chibzuiră că n-are rost să-l iubească:

Că boierul crunt ne-o bate,
Drag să ne fie, surate?

Trece şi un ţigan şi le întreabă:

Ţiganul zîmbre le făcea…
Drag vi-s vouă, drag ori ba?

Dar nici ţiganul nu poate fi iubit:

Ba ţiganu-i cu ciorditul,

Noi rămînem cu bocitul.

Mulţi trec aşa şi le îmbie, chiar şi un soldat:

Ostaşul mi le-ntreba,
Drag vă sînt eu, drag ori ba?

Dar şi el este întîmpinat cu dispreţ:

Cu raniţa nu mă-mpac,
Că-n raniţă eu...

Aici urma un vers destul de scabros, cîntat pe şleau, pe care publicul îl primi cu vie satisfacţie. Pomelnicul se încheia cu un negustor:

Precupeţul le-ntreba,
Drag vis, ziceţi, drag ori ba?

Şi fetele răspund într-un glas da, pentru că:

El cu muşteriii-n piaţă,
Eu acasă, cocoşneaţă.

Kalganov îşi ieşise din sărite:

— Mereu acelaşi cîntec! izbucnise el furios la un moment dat. Cine dracu' le-o fi născocit?! Nu mai lipsea decît să vină un şef de gară sau un evreu care să le întrebe pe fete: cu siguranţă că i-ar fi făcut marţ pe ceilalţi!

Înfuriat, declarase apoi că se plictisea şi se aşezase pe canapea, unde aţipise îndată. Era mai palid ca de obicei la faţă şi căpşorul lui drăgălaş stătea răsturnat pe spătarul canapelei.

— Uite ce drăguţ e!... îl admiră Gruşenka, care se apropiase de el însoţită de Mitia. I-am mîngîiat adineaori căpşorul, are un păr ca inul, şi des... şi aplecîndu-se asupra lui cu duioşie, îl sărută pe

frunte.

Kalganov deschise ochii, o privi şi, ridicîndu-se de pe canapea, întrebă îngrijorat de Maximov.

— Ia uite de cine-i arde lui! rîse Gruşenka. Mai stai o clipă şi cu mine. Mitia, du-te de i-l caută pe Maximov.

Moşierul nu le mai slăbea deloc pe fete; cînd şi cînd doar se repezea să mai dea de duşcă un păhăruţ de lichior, ba mai băuse între timp şi două ceşti cu ciocolată. Era roşu ca focul în obraz, nasul i se făcuse stacojiu, îi lăcrămau ochişorii şi avea ceva lasciv în privire. Maximov veni într-un suflet să le spună c-ar vrea să danseze *la sabotière* „dacă i-ar cînta cineva melodia“.

— M-au învăţat de mic toate dansurile la modă…

— Bine, bine, du-te cu el, Mitia. Am să mă uit de aici.

— Nu, nu, vreau şi eu să-l văd cum dansează, sări Kalganov, respingînd cu toată candoarea invitaţia Gruşenkăi de a rămîne o clipă cu ea.

Toată lumea se strînse ca la urs. Maximov începu să joace, dar în afară de Mitia nimeni nu făcu haz de ţopăielile lui. Tot dansul consta din nişte sărituri cu picioarele răsucite în afară, în aşa fel încît dansatorul să se lovească cu palmele peste tălpi. Kalganov nu se arătă de loc încîntat; Mitia, în schimb, se repezi să-l sărute pe Maximov.

— Bravo, îţi mulţumesc! Ai obosit, spune ce pofteşti: o bomboană sau mai bine o ţigară?

— O ţigară.

— Nu vrei să bei ceva?

— Un păhăruţ cu lichior… N-ai cumva nişte bomboane de ciocolată?

— Uite colo, pe masă, o grămadă, ia ce-ţi pofteşte inima, drăguţule!

— Nu, aş vrea nişte ciocolată cu vanilie… aşa, ca pentru moşnegi.. Hi-hi!

— Ce să-ţi fac, nenişorule, specialitatea asta ne lipseşte…

Bătrînul îi şopti la ureche:

— Ascultă, drăcuşorul ăsta de fată, ştii care, Mariuşka, hi-hi,

cum aş face s-o cunosc mai de aproape, dacă ai bunătatea să…

— Ia te uită după ce-i umblă ochii! Mai pune-ţi pofta-n cui, nenişorule!

— Da' ce, fac vreun rău cumva cu asta? se întristă Maximov.

— Bine, bine. Aici, bădie, toată lumea a venit numai să cînte şi să joace, dar dracu' ştie! Aşteaptă… Pînă una-alta, mănîncă, bea şi distrează-te! Ai nevoie de bani?

— Mai încolo poate, zîmbi Maximov.

— Bine, bine…

Mitia îşi simţea fruntea cuprinsă de flăcări. Ieşi în tindă şi de-acolo în cerdacul ce înconjura hanul. Aerul proaspăt îl mai învioră puţin. Stătu aşa un timp, singur, pe întuneric, într-un colţ, cu capul în palme. Gîndurile-i răzleţe se adunaseră brusc laolaltă şi toate senzaţiile se contopiseră, învăluindu-l într-o lumină orbitoare. Cumplită, cutremurătoare lumină! „Dacă-i vorba să-mi trag un glonţ în cap, acum cred că ar fi momentul! îi fulgeră prin minte. Să iau cu mine pistolul şi să isprăvesc o dată pentru totdeauna cu toate, în cotlonul ăsta întunecos." Stătu în cumpănă o clipă. Venind în goana cailor aici, ştia că lăsase în urmă ruşinea, furtul săvîrşit şi sîngele, sîngele pe care-l vărsase… I-ar fi fost mult mai lesne atunci, o, mult mai lesne! Fiindcă atunci i se părea că totul se sfîrşise: n-o mai avea pe Gruşenka, o cedase altuia, era definitiv pierdută pentru el, dispăruse… O, atunci pasul acesta i se părea mai uşor de făcut sau, în orice caz, necesar, inevitabil, căci ce-ar mai fi avut de aşteptat pe lumea asta? Pe cînd acum!… Nu s-au schimbat oare, lucrurile? Acum cel puţin s-a spulberat o fantomă, o gogoriţă înfricoşătoare. Iubitul ei „de odinioară", bărbatul fatal din viaţa ei, cu drepturi incontestabile, pierise fără urmă. Fantoma care plutea ca o cumplită ameninţare se transformase ca prin farmec într-o stîrpitură ridicolă, pe care el însuşi o dusese pe sus în iatac şi o încuiase cu cheia. Şi astfel fantoma n-avea să mai apară niciodată. Gruşenka se simţea ruşinată acum, i se citea în ochi dragostea pe care i-o purta. „Să tot trăieşti de aici înainte, da, să trăieşti şi… dar nu se poate, nu, nu se poate, ce blestem! Doamne, învie-l pe cel care s-a prăvălit la picioarele gardului! Înlătură de la

mine paharul ăsta! Tu ai făcut atîtea minuni, Doamne, atîtea minuni tot pentru nişte păcătoşi ca mine! Dar poate că totuşi bătrînul trăieşte... O, dac-ar fi aşa, aş şti şi eu să-mi curăţ cinstea pătată, am să dau numaidecît înapoi banii pe care i-am furat, de-ar fi să-i scot din piatră seacă... Să nu mai rămînă nici urmă de ruşine decît în inima mea! Dar nu, nu, astea nu sînt decît visurile unui suflet laş! O, ce blestem!“

Şi totuşi, o rază de speranţă licărea în beznă. Mitia se smulse din loc şi se repezi înapoi, în salon, grăbit să se ducă la ea, la regina lui! Fiindcă a lui era, a lui pentru vecie! „Un ceas, o clipă de dragoste în braţele ei nu merită, oare, să fie plătită cu viaţa, chiar de-ar fi să-ndur toate chinurile ruşinii?“ era întrebarea absurdă ce stăruia în cugetul său. „Ea, şi numai ea, s-o văd, s-o ascult, să-i aud glasul, să nu mă mai gîndesc la nimic, să uit totul, totul, măcar în noaptea asta, măcar un ceas, o singură clipă!“ La uşă dădu nas în nas cu Trifon Borisîci, care tocmai ieşise în cerdac. Îi făcu impresia că era în toane rele şi parcă puţin îngrijorat şi că îl căuta:

— Pe mine mă căutai, Borisîci?

— Nu, nu pe dumneata, se zăpăci jupînul. De ce să te caut? Da’ unde ai fost?

— De ce umbli aşa încruntat? Eşti supărat pe mine? Încă puţin, şi o să te poţi duce şi dumneata la culcare... Cît e ceasul?

— O fi trei, dacă nu chiar patru.

— Bine, bine, isprăvim îndată.

— Vai de mine, nu face nimic. Puteţi sta cît poftiţi... „Ce-o fi avînd?“, se gîndi în treacăt Mitia, năvălind în odaia unde dansau fetele. Gruşenka însă dispăruse de acolo. N-o găsi nici în salonul albastru, unde Kalganov, singur, moţăia pe canapea. Mitia aruncă o privire după perdea: era acolo. Şedea pe un cufăr în colţ, cu capul în palme, aplecată peste pat, şi plîngea sfîşietor, silindu-se din răsputeri să-şi înăbuşe suspinele, ca să nu prindă nimeni de veste. Văzîndu-l, îi făcu semn să se apropie. Mitia se strecură repede în dosul draperiei. Gruşenka îl apucă de braţ.

— Mitia, Mitia, dac-ai şti cum l-am iubit! începu ea în şoaptă. Doamne, cît l-am iubit în ăştia cinci ani! Oare pe el îl iubeam sau

ura ce clocotea în mine? Nu, nu pe el! Of, Doamne, pe el! Aş minţi dac-aş spune că nu-i aşa! Mitia, aveam numai şaptesprezece ani, şi el era atît de drăguţ cu mine, mă răsfăţa, era vesel tot timpul, cînta... Sau poate aşa mi s-a părut mie. Ce eram eu decît o biată fetişcană fără minte?... Şi ce schimbat e acum, parc-ar fi alt om! Nici la faţă parcă nu mai seamănă cu el. Aproape că nu l-am recunoscut. Pe drum, venind cu Timoftei încoace, mă tot gîndeam: „Cum o să dau ochii cu el, ce-o să-i spun, cum o să ne putem uita unul la altul?...“ Stăteam cu inima pierită... şi el parcă mi-ar fi turnat o găleată cu lături în cap! Mi-a vorbit chiar ca un dascăl, aşa uscat, cu vorbe meşteşugite, era atît de serios, încît m-am fîstîcit. N-am fost în stare să spun un singur cuvînt. La început am crezut că-i e ruşine de lunganul acela. Şi mă frămîntam, uitîndu-mă la ei, de ce, oare, nu pot să-i spun nimic... Ştii, cred că nevastă-sa l-a stricat, femeia aceea pentru care m-a părăsit pe mine... Ea l-a făcut să se schimbe aşa. Mitia, ce ruşine! Vai, ce ruşine mi-e, ce ruşine, Mitia! Îmi vine să intru-n pămînt cînd mă gîndesc la viaţa mea! Fir-ai ei afurisiţi aceşti cinci ani din viaţă, că nu ştiu cum să-i mai blestem! şi se porni iarăşi pe plîns, fără să se desprindă totuşi de Mitia, agăţîndu-se mai vîrtos de braţul lui. Mitia, dragule, stai, nu pleca, vreau să-ţi spun ceva, numai o vorbă, şopti ea deodată, ridicîndu-şi faţa spre el. Ascultă, poţi tu să-mi spui pe cine iubesc din toată lumea care-i aici? Fiindcă mi-e drag cineva. Ştii cine? Zi! Un zîmbet îi lumină obrazul puhav de lacrimi şi ochii îi luceau în întuneric. Adineaori a intrat aici un şoim şi am simţit cum îmi zvîcneşte inima în piept. „Proasto, uite pe cine iubeşti!“ mi-a şoptit ea. Cînd ai intrat pe uşă parcă s-a luminat toată odaia. „De ce i-o fi aşa frică?“ mă întrebam. Fiindcă ţi-era frică. O, Doamne, cum tremura sufletul în tine, aproape că nici gura nu puteai s-o deschizi! „Doar nu s-o fi temînd de ei“, îmi ziceam, ca şi cînd tu te-ai putea speria de cineva! „Nu, mă gîndeam, de mine i-e frică, numai de mine.“ Toanta aia de Fenia ţi-o fi spus probabil cum i-am strigat pe fereastră lui Alioşa că l-am iubit un ceas pe Mitenka şi acum mă duc... În braţele altuia. Mitia, Mitia, cum am putut să fiu atît de proastă să-mi închipui c-aş mai putea iubi pe altul după ce te-am

iubit pe tine? Mă ierţi, Mitia? Mă ierţi ori nu, spune! Mă iubeşti? Da? Mă iubeşti?

Sări în picioare şi-şi puse mîinile pe umerii lui. Mut de fericire, Mitia îi privea ochii, surîsul ce-i flutura pe faţă şi deodată o cuprinse în braţe şi începu s-o sărute ca un nebun.

— Mai poţi să mă ierţi după ce te-am chinuit atîta? Pe toţi v-am chinuit din pricina urii ce mocnea în mine. Din ură l-am scos din minţi pe bietul bătrîn... Îţi aminteşti cum ai băut odată cu mine şi ai dat cu paharul de pămînt? N-am uitat, şi azi am spart şi eu paharul după ce-am închinat „pentru ticăloasa asta de inimă“. Mitia, şoimule, de ce nu mă săruţi? M-ai sărutat o singură dată şi acum te-ai oprit, te uiţi la mine şi mă asculţi... La ce bun? Sărută-mă, strînge-mă mai tare în braţe, uite-aşa! Dacă-i vorba să iubeşti, atunci iubeşte-mă! De aci înainte am să-ţi fiu roabă toată viaţa! E aşa de bine să fii roabă!... Sărută-mă! Bate-mă, chinuieşte-mă, fă ce vrei cu mine... Of, merit orice suferinţă... Stai! Aşteaptă, mai tîrziu, ajunge acum... îl respinse ea brusc. Pleacă, Mitka, am chef să beau acum, vreau să mă îmbăt, să mă fac praf, şi cînd m-oi îmbăta, să dansez, aşa vreau eu şi aşa-mi place!

Şi, smulgîndu-se din braţele lui, dădu perdeaua la o parte şi fugi. Mitia o urmă beat de fericire. „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, aş da toată lumea pentru o singură clipă!“ îi fulgeră prin minte. Gruşenka bău pe nerăsuflate un pahar de şampanie şi se ameţi numaidecît. Zîmbi încîntată, se aşeză în jilţ, la locul ei de mai înainte. Îi ardeau obrajii, buzele-i dogoreau învăpăiate, i se împăienjeniseră ochii şi privirea ei pătimaşă te prindea ca într-o vrajă. Pînă şi Kalganov simţi un fior în adîncul inimii şi veni lîngă ea.

— Ai simţit cînd te-am sărutat în somn? murmură ea. Acum m-am îmbătat... Tu nu eşti beat? Dar Mitia de ce nu bea? De ce nu bei, Mitia? Eu am băut, tu ce mai aştepţi?...

— Sînt beat! Beat de fericire... tu m-ai îmbătat aşa, dar acum vreau să mă îmbăt cu şampanie! Goli încă un pahar şi – curios – i se păru că tocmai paharul ăsta îi veni de hac, învăluindu-l în fumul beţiei, ca şi cum pînă atunci nu ar fi băut decît apă chioară.

Retrăind mai apoi întîmplările, îşi amintea foarte precis senzaţia aceea din clipa cînd totul începuse să se învîrtejească în jurul lui ca într-un delir. Umbla, rîdea, intra în vorbă cu unul, cu altul, fără să ştie prea bine nici ce spune, nici ce face. Un singur sentiment arzător stăruia cu aceeaşi intensitate, „ca un tăciune aprins, în inima lui“, după cum povestea el mai tîrziu. Se ducea la ea, se aşeza alături, o privea, o asculta… Gruşenka devenise teribil de guralivă, mereu chema pe cîte cineva lîngă ea sau striga pe cîte o fată din cor, îmbiind-o să se apropie şi, după ce o săruta sau făcea semnul crucii asupra ei, o lăsa să plece. Te aşteptai să izbucnească în plîns din moment în moment. În schimb, „moşulică“ – aşa îi zicea ea lui Maximov – o amuza grozav. Bătrînul era mai tot timpul în preajma ei şi-i săruta mereu mîinile, „degeţel cu degeţel“; în cele din urmă, îi veni iarăşi pofta să joace şi înjghebă un dans pe melodia unui cîntec vechi, acompaniindu-se singur din gură. Refrenul, mai ales, era foarte sprinţar:

Purceluşa, groh-groh-groh,
Viţeluşa, mu-mu-mu,
Şi răţuşca, mac-mac-mac,
Gîsculiţa, ga-ga-ga.
Găinuşa se plimba, uite-aşa mi se plimba,
Cot-co-dac, zicea, cot-cot,
Cot-co-dac, cot-cot-co-dac!

— Dă-i ceva, Mitia, spunea Gruşenka, dă-i nişte bani, că-i sărac. Oamenii ăştia necăjiţi, vai de sufletul lor… Ştii, Mitia, c-am de gînd să mă călugăresc. Vorbesc serios, într-o bună zi am să intru la mănăstire. Alioşa mi-a spus azi o vorbă pe care n-am s-o uit toată viaţa mea… Da, da… Acum însă vreau să dansez. Mîine la mănăstire, dar azi să dansăm! Am chef să fac nebunii, oameni buni, ei şi? Dumnezeu o să mă ierte. Dacă aş fi Dumnezeu, i-aş ierta pe toţi oamenii: „Dragii mei păcătoşi, mergeţi în pace, v-am dezlegat de toate păcatele!“ Am să mă duc şi eu în lume să cer iertare: „Iertaţi-mă, oameni buni, iertaţi o biată femeie fără

minte!“ Sînt o fiară sălbatică, da, o fiară, dar vreau să mă rog. Şi eu am dat de pomană un fir de ceapă. Pînă şi o femeie ca mine, cît ar fi ea de netrebnică, simte nevoia să se roage! Mitia, lasă fetele să joace, nu le mai zăpăci. Toţi oamenii sînt buni, toţi, fără doar şi poate. Şi viaţa-i atît de frumoasă! Noi suntem răi, dar viaţa-i atît de frumoasă. Sîntem şi răi, şi buni, de-a valma, cînd buni, cînd răi... Nu, mie să-mi răspundeţi la ce vă întreb, hai, toată lumea-ncoace, veniţi cu toţii aici, vreau să ştiu: de ce sînt aşa de bună? Fiindcă sînt bună, bună ca pîinea caldă... Cum se face că sînt atît de bună? sporovăia întruna Gruşenka, din ce în ce mai guralivă, pe măsură ce aburii beţiei i se urcau la cap, sfîrşind prin a declara c-ar vrea şi ea să danseze. Şi chiar se ridică din jilţ, clătinîndu-se pe picioare. Mitia, să nu-mi mai dai să beau, chiar dacă te rog, să nu-mi mai dai nici un strop, auzi? În loc să te liniştească, băutura te dă peste cap. Parcă se învîrteşte casa cu mine, şi soba, şi tot... Vreau să dansez... ştiu să dansez...

Precum se vedea, avea intenţii foarte serioase; ca dovadă, trase afară din buzunar o batistă albă, extrem de fină, pe care o apucă de un colţ, ca s-o poată flutura în timpul dansului. Mitia bătu din palme şi fetele amuţiră, pregătindu-se să-şi împletească glasurile la primul semnal. Auzind că Gruşenka vrea să joace, Maximov chiui de bucurie şi începu să-i dea tîrcoale, ţopăind şi cîntînd:

Picioruşe ca ţepuşe,
Unghioarele scoruşe,
Şi codiţe sfredeluş...

Gruşenka însă îl goni cu batista.

— Sst! Mitia, de ce nu vine nimeni? Să vină toată lumea... să privească! Cheamă-i şi pe cei de dincolo, de la arest. De ce i-ai încuiat? Spune-le că vreau să dansez, să vină şi ei să mă vadă...

Cu o spontaneitate de om beat, Mitia se apropie de uşa încuiată şi începu să bată cu pumnul în ea.

— Hei, voi de colo!... Ieşiţi afară, Gruşenka vă cheamă s-o vedeţi dansînd!

— *Łajdak!* îl sudui dinăuntru unul din polonezi.

— Şi tu *podłajdak!* Puşlama ce eşti!

— Nu te mai lega de Polonia, îi făcu observaţie, doctoral, Kalganov, beat turtă şi el.

— Ia mai taci, ţîncule! Pe el l-am făcut puşlama, n-am spus că-n toată Polonia ar fi numai puşlamale. Un singur *łajdak* nu înseamnă o ţară întreagă. Taci cu nenea, gigea băiatu', na o bomboană!

— Ce fiinţe! Parcă n-ar fi oameni, zău! De ce n-o fi vrînd să se împace? bombăni Gruşenka şi începu să danseze.

Corul prinse a cînta „Cerdac, cerdăcel"! Cu căpşorul dat pe spate şi guriţa întredeschisă, zîmbitoare, Gruşenka flutură batista, dar de la primii paşi simţi c-o lasă picioarele şi se opri nedumerită în mijlocul camerei.

— Nu mai am putere… şopti ea sfîrşită. Iertaţi-mă, nu mai pot… Vă rog să mă iertaţi. Făcu o închinăciune corului, apoi în dreapta, în stînga, în toate părţile pe rînd: Iertaţi-mă, vă rog… nu vă supăraţi…

— S-a afumat coniţa! Porumbiţa s-a cam ciupit, se auziră de ici, de colo glasuri.

— E criţă, chicoti Maximov către fete.

— Mitia, du-mă de aici… ia-mă, Mitia, şopti Gruşenka sleită de puteri, şi Mitia se şi repezi s-o ia în braţe şi trecu numaidecît cu preţioasa lui povară după draperie.

„Ar fi timpul să plec", îşi spuse Kalganov şi ieşi din salonul albastru, trăgînd uşa după el. Chiolhanul însă se desfăşură mai departe, dezlănţuindu-se din ce în ce mai zgomotos. Mitia o culcă pe Gruşenka pe pat şi o sărută pătimaş pe gură.

— Nu, lasă-mă… se rugă ea. Nu te atinge de mine pînă nu sînt a ta… Ţi-am spus doar c-o să fiu a ta, dar pînă atunci nu te atinge de mine… cruţă-mă… Chiar aşa, de faţă cu ei, alături de ei, nu, nu se poate… Gîndeşte-te că e şi el aici. Prea ar fi scîrbos…

— Fac tot ce vrei tu! Nici în gînd măcar… ştiu să te respect… bolborosi Mitia. Ai dreptate, prea ar fi scîrbos aici, nu se cade… şi, păstrînd-o mai departe în braţe, se aşeză în genunchi lîngă pat.

— Ştiu, ştiu că eşti pătimaş, dar ai un suflet ales, abia izbuti să

îngaime Gruşenka. Totul trebuie să fie curat între noi... de-acum înainte... şi noi să fim cinstiţi... şi buni, oameni de omenie, nu fiare... Ia-mă, du-mă de aici, departe, departe de tot, auzi? Nu-mi place aici, vreau cît mai departe, departe de tot...

Mitia o ţinea înlănţuită cu braţele.

— Da, da, sigur că da! O să te duc cu mine, o să plecăm în lume... O, aş da acum toată viaţa pentru un an, unul singur, numai să ştiu ce s-a întîmplat cu sîngele acela!

— Care sînge? întrebă Gruşenka uimită.

— Nimic, nimic! scrîşni din dinţi Mitia. Gruşenka, tu zici că totul trebuie să fie cinstit între noi şi nu ştii că sînt un tîlhar. Am furat bani de la Katia... Ce ticăloşie, Doamne!

— Katia? Cine-i Katia? Domniţa? Nu, n-ai furat nimic. Lasă, c-o să-i duci înapoi, îţi dau eu de la mine... De ce ţipi aşa? Tot ce-i al meu e şi-al tău de-aici înainte. Ce ne trebuie bani? Şi aşa tot o să-i spînzurăm... Noi doi, şi să nu-i spînzurăm! Ţi-ai găsit! O să trăim şi noi muncind pămîntul. Uite, aşa am să-l scurm cu mîinile astea. Auzi tu, trebuie să muncim! Aşa a poruncit Alioşa. Nu vreau să-ţi fiu ibovnică, vreau să fiu nevasta ta credincioasă, ca o roabă am să trudesc pentru tine. O să mergem împreună la domniţa, să-i cădem la picioare şi s-o rugăm de iertare. Şi pe urmă o să plecăm în lume, chiar dacă nu s-o îndura să ne ierte, noi tot o să ne luăm lumea în cap. Dă-i înapoi banii şi iubeşte-mă pe mine... Las-o pe ea în pace. Să nu te mai gîndeşti la ea de-aici înainte. Dacă te prind că tot o mai iubeşti, să ştii c-o strîng de gît... Îi străpung ochii cu acul...

— Pe tine te iubesc, numai pe tine, şi în Siberia tot numai pe tine am să te iubesc...

— În Siberia? De ce în Siberia? Fie şi acolo, dacă aşa vrei tu... totuna mi-e... o să muncim... În Siberia e zăpadă multă... Mie îmi place să merg prin nămeţi... şi zurgălăii să facă cling-cling... Auzi? Sună clopoţelul... Unde-o fi sunînd? Vine cineva... acum nu se mai aude nimic...

Frîntă de oboseală, Gruşenka închise ochii şi aţipi numaidecît. Într-adevăr, undeva, departe, se iscase un clinchet de clopoţel ce amuţise brusc după o clipă. Mitia îşi puse capul pe pieptul ei. Nici

nu băgase de seamă că nu se mai auzea clopoţelul, după cum nu băgase de seamă nici că în salon cîntecele şi harababura chefliilor, ce făceau o gălăgie de vuia toată casa, încetaseră ca prin farmec şi-n locul lor se aşternuse o linişte de mormînt. Gruşenka deschise ochii.

— Ce s-a întîmplat? Am adormit? Da… clopoţelul… Se vede că m-a furat somnul; visam că plecasem la drum cu sania… Clopoţelul suna şi eu picoteam toropită. Parcă eram cu cineva drag, cu tine… undeva departe, departe de tot… Te ţineam strîns în braţe şi te sărutam; mi-era frig şi mă lipisem de tine… şi zăpada sclipea… Ştii cum scînteiază omătul într-o noapte cu lună… şi mi se părea că nu mai sînt pe pămînt… M-am trezit şi iată că iubitul meu era aici, lîngă mine, ce bine e aşa…

— Da, lîngă tine, repetă Mitia, sărutîndu-i rochia, pieptul, mîinile. Deodată, rămase cu ochii la ea nedumerit: i se păru că se uita drept înainte, dar nu la el, ci mai sus, peste capul său, cu o privire stranie, fixă, concentrată… pe faţa ei se citea şi uimire, şi parcă şi spaimă.

— Mitia, cine se uită la noi? şopti ea.

Mitia se întoarse şi văzu că într-adevăr era cineva care desfăcuse draperiile şi se oprise apoi să-i observe. Şi nu era singur, mai erau şi alţii cu el. Sări numaidecît în picioare şi făcu un pas spre musafirul nepoftit.

— Poftiţi aici un moment, rosti un glas în surdină, dar răspicat şi stăruitor.

Mitia ieşi de după perdea şi rămase locului pironit. Odaia era plină de lume; nu mai erau însă aceiaşi oameni, ci alţii, noi. Un fior i se scurse pe şira spinării, făcîndu-l să se scuture. Îi recunoscuse pe toţi dintr-o privire. Bătrînul cel înalt şi trupeş, în palton şi cu chipiu cu cocarde, era ispravnicul Mihail Makarîci. Iar filfizonul de lîngă el, „ofticosul“ acela cu cizmele lustruite lună, substitutul de procuror. „Are un ceas care l-a costat patru sute de ruble, ni l-a arătat odată.“ Iar tînărul scund cu ochelari… uitase cum îl chema, dar îl cunoştea din vedere, era judecătorul de instrucţie, proaspăt absolvent al Facultăţii de Drept. Iar ăsta de aici, Mavriki Mavrikici,

zapciul, pe ăsta îl cunoştea foarte bine. Dar ceilalţi cu insigne pe piept ce căutau aici? Şi mai erau doi, doi ţărani... Şi mai departe, în uşă, Kalganov cu Trifon Borisîci...

— Domnilor... ce doriţi, domnilor? întrebă Mitia şi, ca şi cînd şi-ar fi ieşit deodată din minţi, strigă în gura mare, ca un smintit: Am în-ţe-les!

Tînărul cu ochelari făcu un pas spre el şi spuse plin de importanţă, dar parcă puţin cam precipitat:

— Avem de... în sfîrşit, v-am ruga să luaţi loc un moment aici, pe canapea... Trebuie să stăm de vorbă imediat.

— Bătrînul! răcni Mitia înnebunit de groază. Bătrînul... sîngele... Am în-ţe-les! căzu ca secerat pe scaunul de lîngă el.

— Înţelegi? Ai înţeles? Criminalule, paricidule, sîngele bătrînului – tatăl tău, ucigaşule – strigă după răzbunare! începu să urle fără veste căruntul ispravnic, repezindu-se la Mitia. Îşi ieşise din fire şi tremura tot, roşu de furie.

— A, nu, aşa nu se poate! interveni tînărul cel scund. Mihail Makarîci, Mihail Makarîci! E imposibil, nu se procedează aşa!... Vă rog să mă lăsaţi pe mine să-i vorbesc... Nu m-aş fi aşteptat la una ca asta din partea dumneavoastră...

— Dar este monstruos, domnilor, monstruos! exclamă ispravnicul. Uitaţi-vă la el: în toiul nopţii, beat mort, cu o tîrfă după el şi cu mîinile pline de sîngele lui taică-său... E un adevărat coşmar!

— Vă rog din suflet, Mihail Makarîci, cu toată stima ce vă port, să vă înfrînaţi sentimentele! îi suflă repede la ureche substitutul de procuror... Altminteri, mă văd silit să iau...

Dar nu mai apucă să termine, fiindcă în momentul acela tînărul judecător de instrucţie se întoarse către Mitia şi rosti cu glas tare, solemn:

— Domnule porucic în rezervă Karamazov, trebuie să vă aduc la cunoştinţă că sînteţi acuzat de asasinarea tatălui dumneavoastră, Fiodor Pavlovici, care a fost ucis în noaptea asta.

Mai spuse ceva, după care procurorul adăugă şi el cîteva cuvinte, dar Mitia, deşi asculta, nu mai înţelegea nimic... Se uita la

toţi cu o privire rătăcită...

1. „Domnule“ (în pol., în orig.).
2. „Doamnă“ (în pol., în orig.).
3. „Domnişoarele“ (în pol., în orig.).
4. „Domnul e un nemernic!“ (în pol., în orig.).
5. „Fără îndoială!“ (în pol., în orig.).
6. „Cît e ceasul, domnule?“ (în pol., în orig.).
7. „Doamnă, eu nu-l contrazic, n-am zis nimic“ (în pol., în orig.).
8. „Aici odihneşte Piron, care n-a fost nimic,/Nici măcar academician“ (în fr., în orig.).
9. „Cu plăcere, domnule, să bem!“ (în pol., în orig.).
10. „Minunat!“ (în pol., în orig.).
11. „Ce, n-are voie omul să-şi iubească ţara?“ (în pol., în orig.).
12. „Fac tot ce vrei. Văd că te porţi aşa rău cu mine, de aceea sînt trist! Sînt gata, domnule!“ (în pol., în orig.).
13. „E mai bine aşa“ (în pol., în orig.).
14. „Ghinionist“ (în pol., în orig.).
15. „Norocos“ (în pol., în orig.).
16. „O mie“ (în pol., în orig.).
17. „Spune“ (în pol., în orig.).
18. „Pe cuvînt de onoare“ (în pol., în orig.).
19. „Ia, domnule, ăsta-i cîştigul dumitale“ (în pol., în orig.).
20. „Nu se vorbeşte aşa într-o societate distinsă“ (în pol., în orig.).
21. „Glumeşti, domnule?“ (în pol., în orig.).
22. „Cum îţi permiţi aşa ceva, domnule?“ (în pol., în orig.).
23. „Trei mii, domnule?“ (în pol., în orig.).
24. „La revedere, domnule!“ (în pol., în orig.).
25. „Mă simt jignit pînă în adîncul sufletului!“ (în pol., în orig.).
26. „Aşa e, doamnă!“ (în pol., în orig.).
27. „Un ticălos“ (în pol., în orig.).
28. „Doamnă, dacă vrei să mergi cu mine, vino, dacă nu, rămîi cu bine!“ (în pol., în orig.).

CARTEA A NOUA

Ancheta

I

Cum şi-a început cariera funcţionarul Perhotin

Piotr Ilici Perhotin, pe care l-am lăsat bătînd din răsputeri în poarta zăvorîtă cu străşnicie a negustoresei Morozova, izbuti pînă la urmă să atragă atenţia celor din casă. Făcuse atîta zarvă, încît Fenia, care, după tot ce păţise cu două ore mai înainte din pricina lui Dmitri Fiodorovici, stătea cu frica în sîn, şi de emoţie, şi de „inimă rea“, nu cutezase încă să se culce, cît pe ce era să aibă o criză de isterie, crezînd că Dmitri Fiodorovici era din nou la poartă (deşi îl văzuse ceva mai înainte plecînd cu trăsura); căci oare cine altul decît dînsul – îşi zicea ea – ar fi avut curajul să bată cu atîta furie. Ieşi deci repede în curte ca să aţină calea portarului, care se trezise din somn şi tocmai se îndrepta spre poartă, rugîndu-l din suflet să nu lase pe nimeni înăuntru. Portarul însă, după ce-l interogă pe Perhotin, aflînd cine este şi că dorea cu tot dinadinsul să stea de vorbă cu Feodosia Markovna într-o chestiune extrem de importantă, se hotărî să-i deschidă. Piotr Ilici fu condus în bucătărie, dar Feodosia Markovna, „ca să fie mai liniştită“, ţinu neapărat să rămînă cu ei şi portarul. De la primele cuvinte, Perhotin află un lucru esenţial, şi anume că Dmitri Fiodorovici, plecînd valvîrtej s-o caute pe Gruşenka, luase de pe masă pisălogul, ca mai tîrziu să se întoarcă fără el şi cu mîinile pline de sînge:

„Uite, aşa picura sîngele de pe ele, pic, pic, tot mereu!“ exclamă Fenia, care inventase pe loc amănuntul acesta cu imaginaţia ei tulburată, fiind absolut încredinţată că aşa fusese într-adevăr. Piotr Ilici îl văzuse şi el plin de sînge, deşi nu ţinea minte să-i fi picurat ceva de pe mîini, ba chiar îi turnase apă să se spele. De altfel, nici nu interesa prea mult dacă sîngele avusese sau nu timp să se zvînte, important, în primul rînd, era de ştiut unde plecase aşa năprasnic Dmitri Fiodorovici înarmat cu pisălogul sau ce dovezi certe existau că s-ar fi dus întins acasă la Fiodor Pavlovici, ca să se poată trage concluzii categorice în această privinţă. Piotr Ilici stărui cu deosebire asupra acestui punct şi, cu toate că pînă la urmă nu reuşi să stabilească nimic precis, rămase aproape convins totuşi că cel în cauză n-avea unde să alerge aşa decît acasă la taică-său şi că, prin urmare, acolo cu siguranţă se întîmplase *ceva*. „Cînd s-a întors înapoi, adăugă Fenia înfiorată, şi i-am spus tot, ţin minte că l-am întrebat: «Dmitri Fiodorovici, conaşule, de ce eşti murdar de sînge pe mîini?», la care el mi-a răspuns că era sînge de om, mărturisindu-mi c-a omorît pe cineva; mi-a spus cu gura dumnealui, mi-a mărturisit chiar dînsul, şi se vedea că tare se căieşte; pe urmă a sărit deodată şi s-a năpustit pe uşă afară ca un nebun. Am stat locului şi m-am gîndit: unde o fi fugind aşa? Să ştii că se duce la Mokroe s-o răpună pe coniţa. Atunci am alergat după dînsul să-l rog să nu-i facă nimic, mă gîndeam să-l caut acasă, dar cînd să trec prin dreptul băcăniei lui Plotnikov, ce să vezi, dumnealui tocmai se pregătea să se urce în trăsură; era curat pe mîini, pesemne că se spălase.“ (Fenia remarcase imediat amănuntul acesta şi-l reţinuse.) Bătrîna, bunica Feniei, întări spusele fetei. Piotr Ilici le mai întrebă una-alta şi plecă în cele din urmă, mai răscolit sufleteşte şi mai alarmat decît la venire.

Lucrul cel mai simplu, pe cît se părea, şi mai la îndemînă ar fi fost probabil să se ducă imediat acasă la Fiodor Pavlovici, să vadă dacă nu se întîmplase ceva, iar în cazul în care bănuielile lui ar fi fost întemeiate, să se intereseze cum şi ce fel, şi abia după ce s-ar fi edificat pe deplin să meargă să-l avertizeze pe ispravnic. Oricum, era hotărît să-i dea de ştire. Afară însă era întuneric beznă, iar

poarta caselor lui Fiodor Pavlovici – solidă de tot, ceea ce ar fi însemnat să bată iarăşi cu toată puterea şi să facă tărăboi. Pe de altă parte, nu era în relaţii cu Fiodor Pavlovici, pe care îl cunoştea prea puţin, şi atunci care ar fi fost urmarea? Să zicem c-ar fi bătut la poartă şi i s-ar fi deschis: dacă nu se întîmplase nimic? A doua zi, Fiodor Pavlovici, cum îi place lui să-şi bată joc de toată lumea, ar fi dat zvon în tot oraşul cum că un oarecare funcţionar, anume Perhotin, îl sculase în toiul nopţii ca să se intereseze dacă nu cumva fusese ucis! Ce scandal ar fi fost! Iar Piotr Ilici se temea de scandal mai presus de orice pe lume. Totuşi, sentimentul care pusese stăpînire pe el era atît de puternic, încît după ce bătu din picior şi-şi adresă sieşi cele mai aprige insulte, o porni ca din puşcă, dar nu spre Fiodor Pavlovici, cum se gîndise la început, ci acasă la doamna Hohlakova, s-o întrebe dacă într-adevăr la cutare oră îi pusese trei mii de ruble lui Dmitri Fiodorovici în mînă. În cazul cînd răspunsul ar fi fost negativ, era ferm hotărît să se ducă imediat la ispravnic, fără să mai treacă pe la Fiodor Pavlovici; dacă însă primea o confirmare, nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să meargă şi el la culcare, lăsînd orice fel de investigaţii pentru a doua zi. Fireşte că ideea de a se înfiinţa aşa, tam-nisam, pe la unsprezece noaptea, acasă la o cucoană din lumea mare, pe care nici măcar n-o cunoştea personal, obligînd-o poate să se scoale din pat ca să-i pună o întrebare cel puţin bizară, era în stare să provoace, fără îndoială, un scandal şi mai mare decît dacă s-ar fi dus la Fiodor Pavlovici. Dar aşa se întîmplă de obicei în asemenea cazuri cu oamenii cei mai prudenţi şi mai flegmatici din lume. Iar în împrejurarea de faţă, Piotr Ilici numai flegmatic nu se poate spune că era! Şi pînă la sfîrşitul vieţii n-avea să mai uite neastîmpărul ce se încuibase cu asemenea covîrşitoare forţă în sufletul lui, pentru a se transforma, în cele din urmă, într-un adevărat supliciu, anihilîndu-i – împotriva voinţei sale – orice gînduri. Bineînţeles că pe drum îşi făcu cele mai aspre imputări, pentru că se hotărîse să se ducă la numita doamnă, dar de zece ori în şir poate îşi spusese pînă atunci, scrâşnind din dinţi, „am să merg pînă în pînzele albe“, şi se ţinu de cuvînt.

Cînd ajunse la Hohlakova, era ora unsprezece fix. Portarul îi deschise fără să stea prea mult pe gînduri, dar la întrebarea lui, dacă doamna doarme ori nu, singurul lucru pe care putu să i-l spună fu acela că de obicei în alte zile cucoana era culcată la ora asta. „Duceţi-vă, oricum, sus, şi spuneţi să vă anunţe, şi dacă o vrea să vă primească – bine, dacă nu – nu.“ Piotr Ilici urcă scara, dar de astă dată avu de întîmpinat unele dificultăţi. Lacheul refuză categoric să-l anunţe, acceptînd să cheme în schimb camerista. Piotr Ilici o rugă politicos, dar stăruitor, s-o înştiinţeze pe coniţă că Perhotin, un funcţionar din localitate, voia neapărat să-i vorbească într-o chestiune extrem de gravă şi că în nici un caz nu şi-ar fi permis s-o deranjeze, cerîndu-i o întrevedere, dacă n-ar fi fost la mijloc o chestiune atît de urgentă. „Dar să-i spui exact aşa cum te-am rugat“, insistă Piotr Ilici. Fata plecă, iar el rămase în vestibul să aştepte. Doamna Hohlakova nu se culcase încă, deşi se retrăsese la dînsa în iatac. Era grozav de enervată în urma convorbirii cu Mitia şi presimţea că şi-n noaptea aceea va avea de pătimit din pricina migrenei care o chinuia cu regularitate. Ascultă surprinsă cererea pe care i-o împărtăşi camerista, poruncindu-i să-i răspundă solicitatorului că nu poate să-l primească, deşi vizita neaşteptată a unui „funcţionar din localitate“, pe care nici măcar nu-l cunoştea, avu darul de a-i stîrni curiozitatea femeiască. Piotr Ilici se încăpăţînă ca un catîr, stăruind să fie anunţat din nou şi rugînd-o pe cameristă să-i comunice doamnei „exact aşa, cuvînt cu cuvînt“, că venise „într-o chestiune extrem de gravă, şi dacă nici de astă dată nu vrea să-l primească, s-ar putea să regrete mai tîrziu“. „Parcă m-aş fi aruncat din vîrful unui munte“, povestea el mai tîrziu. Fata îl măsură uimită din cap pînă în picioare şi se duse să-l anunţe pentru a doua oară. Doamna Hohlakova, la fel de uimită şi dînsa, stătu o clipă în cumpănă, apoi întrebă cum arăta vizitatorul şi află că era un om „tînăr, bine îmbrăcat şi politicos“. În treacăt fie zis, Piotr Ilici era destul de chipeş la înfăţişare, lucru pe care, de altfel, îl ştia prea bine. Doamna Hohlakova se hotărî, în sfîrşit, să-l primească. Şi aşa cum era, cu rochia de casă pe ea şi-n papuci, îşi aruncă pe umeri un şal negru. „Funcţionarul“ fu rugat să poftească

în salonul unde cu cîteva ceasuri mai înainte discutase cu Mitia. Stăpîna casei îl întîmpină cu un aer mirat şi, fără să catadicsească măcar să-i ofere un scaun, îl întrebă din capul locului ce doreşte.

— Doamnă, iertaţi-mă dac-am îndrăznit să vă tulbur, dar e vorba de o cunoştinţă comună: Dmitri Fiodorovici Karamazov, începu el.

Dar nici nu apucă bine să-i pronunţe numele şi pe chipul gazdei se zugrăvi o mînie indescriptibilă. Şi, fără să-l mai lase să adauge un cuvînt, îl luă la trei păzeşte furioasă, cu o voce piţigăiată:

— Cît mai aveţi de gînd să mă chinuiţi cu individul ăsta odios? strigă ea, scoasă din fire. Cum v-aţi permis, stimate domn, să deranjaţi la ora asta, în sînul familiei, pe o doamnă, pe care nici măcar n-o cunoaşteţi... ca să-i vorbiţi despre o persoană care, nu mai departe de acum trei ore, a dat aici buzna ca să mă omoare, a bătut din picior şi a ieşit pe urmă aşa cum nimeni n-ar avea obrazul să iasă dintr-o casă onorabilă... Să ştiţi c-am să mă plîng şefilor dumneavoastră, nu încape nici o scuză aici, vă rog să părăsiţi imediat casa... Chiar acum să plecaţi, definitiv, sînt şi eu mamă... şi...

— Să vă omoare? Cum, şi pe dumneavoastră a vrut să vă omoare?!

— Vai de mine! A şi omorît pe cineva? întrebă doamna Hohlakova alarmată.

— Binevoiţi, doamnă, să ascultaţi ceea ce vreau să vă spun şi am să vă lămuresc în două cuvinte, răspunse apăsat Perhotin. Azi, pe la cinci după-amiază, domnul Karamazov a venit la mine ca să-mi ceară împrumut prieteneşte zece ruble şi ştiu precis că la ora aceea n-avea nici o leţcaie în buzunar. În aceeaşi seară, pe la nouă, a trecut din nou pe la mine, cu un teanc de bani în mînă, numai hîrtii de cîte o sută, cred că avea vreo două sau trei mii de ruble în total. Era plin de sînge pe mîini şi pe faţă şi nu părea în toate minţile. L-am întrebat de unde luase atîţia bani. Mi-a răspuns că-i primise cu cîteva minute mai înainte de la domnia voastră, zicea că l-aţi împrumutat cu trei mii de ruble ca să se angajeze la minele de aur...

O emoţie extraordinară, aproape morbidă, se oglindi pe chipul doamnei Hohlakova.

— Doamne-Dumnezeule! Să ştiţi că l-a asasinat pe taică-său, bietul bătrîn! strigă ea, fluturîndu-şi mîinile. Nu i-am dat nimic, nici un ban! Vai de mine, repede, repede, domnule!... Nu-mi mai spuneţi nimic! Daţi fuga de-l scăpaţi pe bătrîn! Duceţi-vă într-un suflet acasă, la taică-său!

— Dacă-mi permiteţi, doamnă, prin urmare, n-a luat nici un ban de la dumneavoastră? Ţineţi minte precis că nu i-aţi dat nimic?

— Nimic! Absolut nimic! N-am vrut să-i dau pentru că n-a ştiut să preţuiască aşa cum se cuvine bunătatea mea. A bătut din picior şi a plecat furios. Ba, la un moment dat, s-a repezit la mine, norocul meu a fost că m-am ferit la timp!... Nu vă mai spun – n-are nici un rost să mă ascund de dumneavoastră – că m-a scuipat în obraz, dacă vă puteţi închipui una ca asta! Dar de ce stăm în picioare? Vai de mine, luaţi loc, vă rog... Mă scuzaţi, să vă... Sau nu, mai bine duceţi-vă repede acolo, poate că reuşiţi să-l scăpaţi pe bietul bătrîn de la moarte, prea ar fi îngrozitor!

— Şi dac-o fi apucat să-l omoare?

— Vai, Doamne, aşa este! Ce-i de făcut atunci? Ce credeţi dumneavoastră că am putea să facem?

Îl sili, vrînd-nevrînd, să ia loc şi se aşeză în faţa lui. Piotr Ilici îi povesti cît mai laconic cu putinţă, dar destul de amănunţit, tot ceea ce se întîmplase, mai bine zis, lucrurile pe care le văzuse cu ochii lui, pomenindu-i, între altele, şi despre vizita pe care o făcuse Feniei, ca şi despre destăinuirile ei în legătură cu pisălogul. Amănuntele aflate din gura lui avură un efect zguduitor asupra doamnei, care şi aşa era destul de tulburată şi care, tot timpul cît ţinu istorisirea, mai la fiece cuvînt dădea cîte un ţipăt de spaimă şi-şi acoperea ochii cu mîna...

— Închipuiţi-vă, am presimţit c-o să se întîmple aşa! Am eu un dar în privinţa asta: de cîte ori îmi spune inima c-o să se întîmple un lucru, să ştiţi că se întîmplă neapărat! De cîte ori nu m-am uitat la individul ăsta fioros şi m-am gîndit în sinea mea: „Pînă la urmă

sînt sigură că de mîna lui o să mor!“ Şi aşa a şi fost… Chiar dacă n-a fost scris să-i cad victimă eu, ci taică-său, sărmanul! Se vede că Dumnezeu a vrut să mă ocrotească şi pe urmă mai e ceva: cred că i s-a făcut ruşine fiindcă eu, cu mîna mea şi chiar aici în odaia asta, îi atîrnasem de gît puţin mai înainte o iconiţă a mucenicei Varvara, o am chiar de acolo de unde sînt moaştele sfintei… Doamne, cînd mă gîndesc c-am fost la un pas de moarte! Şedeam aşa lîngă el şi numai ce-l văd deodată întinzînd gîtul spre mine! Ştiţi, Piotr Ilici (ah, iertaţi-mă, dar parc-aţi spus că vă numiţi aşa…), eu, de fapt, nu cred în minuni, dar povestea asta cu iconiţa şi minunea care s-a întîmplat cu mine, zău, m-au cutremurat pur şi simplu, şi acum iarăşi sînt gata să cred în orice! Aţi auzit probabil de părintele Zosima… Vai de mine, nici nu mai ştiu ce vorbesc… Închipuiţi-vă: m-a scuipat în obraz, deşi avea iconiţa aceea la gît!… Atîta tot, a scuipat, cu toate că putea să mă şi omoare şi… şi uite unde i s-a năzărit să meargă! Şi acum ce-i de făcut, ce credeţi c-ar trebui să facem?

Piotr Ilici se sculă, declarîndu-i că-i hotărît să se ducă imediat la ispravnic, să-i povestească totul de-a fir a păr, iar dînsul să procedeze cum o socoti de cuviinţă.

— Ah, ce om! Admirabil, într-adevăr, admirabil! Îl cunosc foarte bine pe Mihail Makarovici. Duceţi-vă negreşit la dînsul. Vai, Piotr Ilici, ce bine v-aţi gîndit, iată ce înseamnă să ai prezenţă de spirit! Mie niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte aşa ceva! Zău dac-aş fi ştiut cum să mă descurc într-o împrejurare ca asta!

— Mai ales că şi eu sînt bun prieten cu ispravnicul, ţinu să adauge Piotr Ilici. Rămăsese în picioare, abia aşteptînd să scape odată de cuconiţa aceasta atît de exuberantă, care nu-i dădea deloc răgaz să-şi ia rămas-bun şi să plece.

— Ştiţi, ciripea ea întruna, să treceţi neapărat pe la mine, să-mi spuneţi şi mie ce-aţi mai auzit acolo… dacă s-a descoperit ceva… şi ce au de gînd să facă cu el acum, ce pedeapsă vor să-i dea… La noi nu există pedeapsa cu moartea, nu-i aşa? Veniţi negreşit, fie şi la trei noaptea sau la patru, ba chiar şi la patru jumătate… Daţi ordin să mă scoale, să mă zgîlţîie bine dacă s-ar întîmpla să nu mă

trezesc… O, Doamne, dar ce, parc-am să pot închide ochii?! Nu vreţi să vă însoţesc?

— Nnnu, cred că nu e nevoie… dar poate că n-ar strica să confirmaţi în scris – două-trei rînduri numai, nu trebuie mai mult – că nu i-aţi dat nici un ban… mai ştii cum se întorc lucrurile…

— Sigur că da, nici vorbă! (Fericită, doamna Hohlakova se şi repezi la birou.) Vă mărturisesc că sînt impresionată de prezenţa dumneavoastră de spirit, sînt pur şi simplu uluită, mai rar mi-a fost dat să văd un om care să se descurce atît de uşor într-un caz atît de complicat!… Serviciul dumneavoastră e chiar aici, în oraş? Ce plăcere!

Vorbind mereu, scrise la repezeală pe o jumătate de coală cu litere de-o şchioapă:

Declar că în viaţa mea nu i-am împrumutat nefericitului Dmitri Fiodorovici (pentru că e într-adevăr nefericit, sărmanul de el!) suma de trei mii de ruble. Nici azi şi nici mai înainte nu i-am dat vreun ban! Jur pe tot ce am mai sfînt pe lume!
Hohlakova

Apoi se întoarse către Piotr Ilici:

— Poftim declaraţia! Duceţi-vă, poate că izbutiţi să-l salvaţi pe bătrîn. Este într-adevăr un act de bravură din partea dumneavoastră! Şi, făcînd de trei ori semnul crucii şi asupra lui, se grăbi să-l conducă pînă în vestibul. Nici nu ştiu cum să vă mulţumesc! Nu vă puteţi închipui cît de recunoscătoare vă sînt că v-aţi gîndit înainte de toate la mine! Cum se face că nu ne-am întîlnit pînă azi? Casa mea vă e deschisă oricînd de aici înainte, mi-ar face o deosebită plăcere să mai poftiţi. Grozav de bine îmi pare că sînteţi cu serviciul… O persoană atît de corectă, cu atîta prezenţă de spirit… Probabil că sînteţi foarte apreciat la slujbă de şefii dumneavoastră, în sfîrşit, vreau să spun că nu se poate să nu-şi dea seama ce fel de om sînteţi şi, în ce mă priveşte, vă rog să mă credeţi c-am să fac tot ce-mi stă în putinţă… O, iubesc grozav de mult tineretul! Pur şi simplu sînt îndrăgostită de el!… Tineretul e

temelia ţării, în el îşi pune toată speranţa Rusia noastră, care-i atît de nenorocită în momentul de faţă… O, duceţi-vă, duceţi-vă!…

Piotr Ilici o luă imediat la picior, altminteri cu siguranţă că nu l-ar mai fi lăsat niciodată să plece. Şi totuşi, doamna Hohlakova îi făcuse o impresie cît se poate de agreabilă, izbutind să atenueze întrucîtva neliniştea de care era stăpînit la gîndul că se vîrîse cu bună ştire într-o poveste atît de urîtă. De, fiecare om cu gusturile lui… „Nu pare deloc bătrînă, se gîndi el plăcut surprins, dimpotrivă, îmi vine să cred mai curînd c-am stat de vorbă cu fiică-sa.“

La rîndul său, doamna Hohlakova fusese pur şi simplu fermecată de tînărul funcţionar. „Atîta iscusinţă la un om de vîrsta lui, în ziua de azi! Ce discernămînt, ce maniere şi ce figură simpatică! Se mai spune că tineretul nostru nu e bun de nimic, poftim un exemplu!“ ş.a.m.d. Uitase cu desăvîrşire de „cumplita nenorocire“ şi numai după ce se întinse în pat îşi aduse aminte că fusese doar „la un pas de moarte“. „Vai, e îngrozitor, îngrozitor!“ suspină ea, ceea ce n-o împiedică să adoarmă de îndată ce închise ochii, cufundîndu-se în cel mai adînc şi mai dulce somn.

Trebuie să vă spun că n-aş fi insistat atît asupra unor amănunte episodice şi de minimă importanţă dacă această întîlnire cu totul extravagantă dintre junele funcţionar şi o văduvioară încă în floarea vîrstei n-ar fi avut ulterior o influenţă covîrşitoare asupra carierei unui om atît de ordonat şi corect ca tînărul nostru, fapt care mai constituie încă şi astăzi un prilej de uimire în oraşul nostru şi despre care vom mai avea poate cîte ceva de spus după ce vom fi încheiat vastul roman al fraţilor Karamazov.

II

Hăitaşii

Ispravnicul nostru, Mihail Makarovici Makarov, locotenent-colonel în rezervă, numit ulterior consilier al Curţii, era văduv şi cunoscut de toată lumea ca o persoană de treabă. Deşi se stabilise numai de trei ani la noi în oraş, reuşise să cîştige simpatiile tuturor, mai ales pentru că se dovedise a fi „un om de lume“. Casa lui era veşnic plină de oaspeţi, ba s-ar fi spus chiar că nu putea să trăiască fără ei. Nu era zi în care să nu aibă doi-trei musafiri la masă, sau dacă nu, măcar unul singur, altminteri nu i-ar fi tihnit mîncarea. Dădea uneori mese cu o mulţime de invitaţi sub cele mai diverse şi mai neaşteptate pretexte. La drept vorbind, ospeţele nu excelau prin cine ştie ce specialităţi culinare, în schimb, masa era îmbelşugată, plăcintele – o bunătate, iar băuturile, fără a fi prea alese, compensau calitatea lor mediocră prin cantitate. Odaia de la intrare fusese amenajată ca sală de biliard, cu tot dichisul necesar, vreau să spun cu o serie de gravuri în rame negre pe pereţi, înfăţişînd cai de curse, ornamentul de rigoare, precum se ştie, al sălilor de biliard din oricare casă de holtei. Seară de seară se jucau cărţi, în cel mai rău caz la o singură masă, dacă nu la mai multe. De multe ori însă se aduna la el toată protipendada oraşului, şi atunci veneau şi mamele cu fete de măritat, pe care le scoteau la dans. Văduv, Mihail Makarovici locuia împreună cu fiica lui, văduvă şi ea de ani de zile, şi cu cele două nepoate. Fetele – domnişoare mari – terminaseră şcoala, şi, cum erau destul de nostime şi pline de viaţă, deşi toată lumea ştia că n-aveau nici un fel de zestre, reuşiseră totuşi să atragă tineretul dornic de petreceri în casa bunicului. În ceea ce priveşte serviciul, Mihail Makarovici nu era cine ştie ce capacitate, dar se achita de îndatoririle lui ca oricare altul. Ca să spunem însă adevărul adevărat, în realitate, ispravnicul era un om destul de incult şi cam încurcă-lume, care nu prea ştia bine unde încetează atribuţiile lui. Erau anumite reforme ale stăpînirii care n-aş putea spune că l-ar fi derutat, dar pe care, în orice caz, le înţelegea greşit, şi nu pentru că ar fi fost incapabil să le priceapă cum trebuie, ci fiindcă era indolent şi nu-şi dădea osteneala să pătrundă adevăratul lor sens. „Sufletul meu e mai curînd de ostaş decît de civil“, mărturisea el însuşi. Nici măcar

despre elementele de bază ale reformei agrare nu reuşise să-şi facă o idee prea clară, sporindu-şi an de an cunoştinţele, ca să zic aşa, mai mult fără să vrea, prin activitatea sa practică; cu toate acestea, era şi el moşier. Piotr Ilici era convins deci c-o să-l găsească pe ispravnic înconjurat ca de obicei de musafiri, deşi nu ştia cine anume ar putea să fie. Întîmplarea făcuse ca tocmai în seara aceea printre cei veniţi să joace cărţi să se fi aflat şi procurorul împreună cu tînărul medic al zemstvei1, Varvinski, proaspăt sosit de la Petersburg, unul dintre cei mai străluciţi absolvenţi ai Academiei de Ştiinţe Medicale. Procurorul sau, mai bine zis, substitutul de procuror, Ippolit Kirillovici, căruia toţi cetăţenii noştri îi spuneau procuror, era un om deosebit, încă tînăr – nu avea mai mult de treizeci şi cinci de ani – din păcate însă predispus la ftizie, căsătorit cu o cucoană foarte corpolentă şi fără copii. Ambiţios din fire şi irascibil, deşi, altminteri, cu o inteligenţă destul de ascuţită şi, pe cît se părea, chiar bun la suflet.

Din nefericire pentru el, avea însă o părere mult prea bună despre sine în comparaţie cu calităţile reale pe care i le hărăzise natura, de aceea părea veşnic nemulţumit. Avea, de altfel, oarecare aspiraţii mai înalte, anumite înclinaţii artistice. Bunăoară, se pretindea un iscusit psiholog şi un profund cunoscător al sufletului omenesc, atribuindu-şi nu ştiu ce dar personal, care-l ajuta să recunoască de la prima ochire criminalul şi să descopere crima. De aceea se plîngea că şefii lui ierarhici nu ştiau să-i aprecieze cum trebuie meritele, nedreptăţindu-l, şi asta numai din pricină că, susţinea el, avea duşmani în sferele înalte. Ba chiar, în clipele de amărăciune, ameninţa c-o să se facă avocat şi o să pledeze în procesele penale. Cazul neprevăzut, întîmplat în familia Karamazov, paricidul recent descoperit, îl trezi brusc din amorţeală: „Cazul ăsta cu siguranţă c-o să facă mare vîlvă în toată ţara“, zicea el. Dar fiecare lucru la timpul său.

În odaia vecină mai era cineva care le ţinea de urît domnişoarelor: tînărul nostru judecător de instrucţie, Nikolai Parfenovici Neliudov, sosit numai de două luni de la Petersburg. Faptul că toate persoanele pomenite mai sus se aflau adunate ca la

comandă în seara crimei acasă la reprezentantul puterii executive fusese privit mai apoi ca o coincidenţă într-adevăr uluitoare, prilejuind o mulţime de comentarii. Şi totuşi, lucrurile se petrecuseră în modul cel mai simplu şi mai firesc: bunăoară, Ippolit Kirillovici, a cărui soţie avea de două zile o durere cumplită de dinţi, fugise de acasă numai ca să scape de văicărelile ei; medicul, dat fiind temperamentul său, nu putea să-şi petreacă seara decît la o masă de joc, iar Nikolai Parfenovici Neliudov îşi pusese în gînd cu trei zile înainte să meargă în seara aceea la Mihail Makarovici. Plănuise să vină aşa, ca din întîmplare, ca să-i joace o festă nepoatei mai mari a ispravnicului, Olga Mihailovna, a cărei aniversare pica tocmai în ziua aceea, dînd astfel în vileag cu perfidie că-i cunoştea secretul şi tachinînd-o că ţinuse anume ascuns lucrul acesta ca să nu fie obligată să invite la bal tot oraşul. Se gîndea chiar cu un fel de voluptate ce bine au să se distreze cu toţii, cum au să se facă tot felul de aluzii la vîrsta domnişoarei şi cum au s-o necăjească, spunîndu-i că se teme probabil să mărturisească anii pe care-i are şi ameninţînd-o că a doua zi va divulga tuturor taina etc. etc. Băiat drăguţ, Neliudov era un mare „ştrengar“, cum îl poreclise cuconetul de la noi din oraş, şi, pe cît se părea, dumnealui nu era deloc supărat că i se spunea aşa. De familie bună, făcînd parte din înalta societate, judecătorul de instrucţie era un tînăr bine crescut, însufleţit de sentimente frumoase şi, cu toate că îi plăcea să chefuiască, rămăsese destul de candid în fond şi de o politeţe ireproşabilă. Mic de stat, firav şi delicat de felul lui, purta de obicei inele mari pe degetele-i fine şi albe. În exerciţiul funcţiunii, devenea dintr-odată teribil de grav, ştia să-şi respecte cu sfinţenie îndatoririle, pentru care avea un adevărat cult. De altminteri, în cursul interogatoriului se pricepea ca nimeni altul să-i încuie pe criminalii şi infractorii din rîndurile poporului simplu, inspirîndu-le dacă nu respectul faţă de persoana lui, în orice caz un fel de stupoare.

Intrînd în casa ispravnicului, Piotr Ilici rămase perplex constatînd că onorata societate era la curent cu cele întîmplate. Toată lumea se ridicase de la mesele de joc şi discuta cu aprindere

cazul. Pînă şi Nikolai Parfenovici, care le părăsise pe domnişoare, avea un aer bătăios. Piotr Ilici fu întîmpinat încă din prag de vestea formidabilă că bătrînul Fiodor Pavlovici fusese într-adevăr asasinat în seara aceea, acasă la el, asasinat şi jefuit. Treaba asta o aflaseră puţin mai înainte de sosirea lui şi iată cum.

Marfa Ignatievna, soţia lui Grigori, omul pe care Dmitri Fiodorovici îl culcase la pămînt în dreptul gardului, dormea dusă la ea în pat şi ar mai fi putut să doarmă aşa pînă a doua zi dimineaţă dacă la un moment dat nu s-ar fi trezit brusc din somn; o trezise probabil urletul înfiorător al lui Smerdeakov, care zăcea fără cunoştinţă, doborît de o criză de epilepsie în odaia alăturată. Totdeauna, Marfa Ignatievna aştepta cu inima pierită urletul acesta, care anunţa cu regularitate izbucnirea unui nou acces şi care toată viaţa o băgase în sperieţi. Nici acum încă nu reuşea să se obişnuiască cu el. Bătrîna sări buimacă din pat şi intră buzna în camera învecinată. Cum înăuntru era întuneric beznă, nu putu să-şi dea seama decît că bolnavul horcăia, zbuciumîndu-se îngrozitor în aşternut. Marfa Ignatievna începu să ţipe speriată şi să-şi strige bărbatul, dar îşi aminti deodată că în momentul cînd se sculase din somn nu era nimeni în pat lîngă ea. Se întoarse repede înapoi şi începu să bîjbîie cu mîna în culcuş, ca să constate că într-adevăr patul era gol. Prin urmare, bătrînul ieşise afară, dar unde putea să zăbovească atît? Marfa Ignatievna alergă în cerdac Şi începu să-l cheme cu jumătate de glas. Nu primi, fireşte, nici un răspuns, dar în tăcerea adîncă a nopţii i se păru că aude în grădină nişte gemete. Ciuli urechea: de astă dată gemetele se desluşiră mai bine; nu mai încăpea nici o îndoială că veneau din livadă. „Doamne! se gîndi ea năucă, parcă ar fi Lizaveta Smerdeaşciaia, atunci noaptea!“ Coborî cu inima strînsă treptele şi descoperi îndată că poarta dinspre grădină era deschisă. „O fi acolo, bietul om“, îşi spuse ea, îndreptîndu-se spre poartă. Auzi lămurit glasul lui Grigori rostindu-i numele: „Marfa, Marfa!“ Era atît de slab, de stins, încît o trecu un fior. „Doamne, apără-ne şi păzeşte-ne!“ şopti bătrîna şi se repezi în direcţia de unde venea chemarea. Şi aşa dădu peste Grigori. Nu-l găsi însă în locul unde fusese răzbit de

lovitură, ci mai încolo, la vreo douăzeci de paşi de gard. Reconstituindu-se mai apoi faptele, se stabili că, venindu-şi în fire, Grigori încercase să se tîrască spre casă, dar că pe drum îşi pierduse de cîteva ori cunoştinţa. Marfa Ignatievna văzu numaidecît că era scăldat în sînge şi începu să ţipe ca din gură de şarpe. Grigori îngăimă încet, abia auzit: „L-a omorît... l-a omorît pe taică-său... ce ţipi aşa, proasto?... Dă fuga... cheamă...“ Dar Marfa Ignatievna nu se putea linişti deloc, urla întruna; observînd însă că fereastra de la iatacul boierului era deschisă şi că înăuntru ardea lumina, alergă într-acolo, strigîndu-l de zor pe Fiodor Pavlovici. Cum însă nu se gîndea nimeni să-i răspundă, îşi aruncă ochii pe geam şi deodată i se înfăţişă o privelişte şi mai cumplită: boierul zăcea nemişcat pe podele, cu faţa în sus. Halatul de culoare deschisă şi cămaşa albă erau năclăite de sînge la piept. Lumînarea de pe masă lumina din plin pata de sînge şi chipul mortului. Înnebunită de groază, femeia se trase repede îndărăt de la fereastră şi o rupse la fugă, străbătînd într-un suflet grădina, ţîşni afară pe poartă şi alergă cît o ţineau picioarele alături, la Maria Kondratievna. Cele două vecine, mama şi fiica, dormeau duse, dar urletele înspăimîntate şi ploaia de pumni în oblon le treziră din somn şi într-o clipă ieşiră amîndouă la fereastră. Ţipînd în gura mare şi jeluindu-se, Marfa Ignatievna le povesti nenorocirea întîmplată într-o învălmăşeală de cuvinte fără şir, din care totuşi femeile reuşiră să priceapă esenţialul, şi le ceru ajutorul. În noaptea aceea, Foma, vagabondul, rămăsese întîmplător să doarmă la ele acasă. ÎI sculară şi pe el, şi cîteşitrei alergară la locul crimei. Pe drum, Maria Kondratievna îşi aduse aminte că pe la orele nouă seara auzise un răcnet înfiorător, care răscolise împrejurimile şi care părea să vină din grădina lui Fiodor Pavlovici – probabil că asta se întîmplase în momentul cînd, agăţîndu-se de piciorul lui Dmitri Fiodorovici, care încălecase zăplazul, bătrînul Grigori îi strigase: „Ucigaşule!“ „Am auzit aşa, deodată, un ţipăt, şi pe urmă nimic“, povestea din fugă Maria Kondratievna.

Ajungînd în locul unde zăcea Grigori, cele două vecine

împreună cu Foma îl transportară pe rănit în bojdeuca din curte. Aprinzînd lumina, văzură că Smerdeakov încă se mai zbătea la el în odaie, cu spume la gură şi cu ochii încrucişaţi. Îl spălară la cap pe Grigori cu apă şi oţet, şi cînd, în sfîrşit, îşi veni în fire, prima lui grijă fu să întrebe dacă „l-a răpus cumva pe boier“. Vecinele, însoţite de Foma, se duseră atunci să vadă ce-i cu boierul, dar cînd intrară în grădină descoperiră că nu numai fereastra, dar şi uşa era larg deschisă, cu toate că în fiecare seară Fiodor Pavlovici se fereca în casă cu străşnicie, ba chiar în ultima săptămînă nu-i permitea nici măcar lui Grigori să-i bată la uşă. Văzînd-o aşa dată de perete, nici femeile şi nici Foma nu îndrăzniră să treacă pragul, de teamă „să nu păţească cine ştie ce pe urmă“. Cîteşitrei făcură deci calea întoarsă; Grigori le puse pe loc să dea fuga îndată acasă la ispravnic. Maria Kondratievna plecă numaidecît şi ridică toată lumea în picioare. Sosise doar cu cinci minute înainte de Piotr Ilici, aşa încît acesta nu mai trebui să se ostenească a înfăţişa ipotezele şi deducţiile personale, devenind din capul locului un martor ocular, a cărui depoziţie confirma bănuielile îndreptate împotriva presupusului criminal. (De fapt, pînă în momentul acela, în adîncul sufletului său Piotr Ilici încă mai şovăise să creadă în veracitatea acestei supoziţii.)

Se deciseră să treacă imediat la acţiune. Ajutorul pristavului fu imediat trimis să aducă patru martori şi autorităţile pătrunseră astfel în locuinţa lui Fiodor Pavlovici, şi începură instruirea cazului, îndeplinind toate formalităţile cerute de lege şi pe care cred că n-ar avea nici un rost să le descriu acum. Se făcu pe loc o primă anchetă. Medicul zemstvei, de curînd venit în oraş, un om iute din fire, ţinu neapărat, aproape că se rugă să meargă şi el cu ispravnicul, procurorul şi judecătorul de instrucţie. Pe scurt, se constată că Fiodor Pavlovici, al cărui cadavru îl găsiră la el în odaie, avea capul spart – cu ce? – probabil cu aceeaşi armă de care se slujise mai apoi făptaşul ca să-l doboare pe Grigori. Peste puţin descoperiră şi corpul delict, după ce mai întîi îi dădură primele îngrijiri medicale lui Grigori şi-i ascultară mărturia. Rănitul povesti destul de coerent, deşi cu o voce slabă, ce se stingea mai la

fiecare cuvînt, toată păţania lui. Înarmaţi cu un felinar, începură să caute în preajma gardului şi găsiră numaidecît pisălogul azvîrlit pe potecă, la vedere. În camera lui Fiodor Pavlovici, unde se înfăptuise crima, nu se observa nici o dezordine, nimic altceva decît un plic mare, format oficial, din hîrtie groasă, care zăcea pe jos, lîngă pat, după paravan, şi pe care scria: „Un cadou de trei mii de ruble pentru îngeraşul meu Gruşenka, dacă o să vină la mine“, iar dedesubt, adăugat de aceeaşi mînă, „şi pentru puişorul meu drag“. Plicul sigilat, cu peceţi mari de ceară, era rupt şi n-avea nimic înăuntru: banii dispăruseră. Tot pe jos găsiră şi o panglicuţă îngustă, roz, cu care probabil fusese legat plicul. Declaraţiile lui Piotr Ilici cuprindeau un amănunt care atrăsese în mod deosebit atenţia procurorului şi a judecătorului de instrucţie, şi anume faptul că Dmitri Fiodorovici ar fi avut intenţia să se sinucidă în zorii zilei. Perhotin declarase că, pe cît se părea, hotărîrea lui în această privinţă era nestrămutată, după cum îi spusese Dmitri însuşi cu gura lui, mai mult chiar, acesta îşi încărcase şi revolverul şi scrisese şi un bilet, pe care-l băgase în buzunar etc. etc. Mai apoi, cînd Piotr Ilici, căruia tot nu-i venea să creadă, îl ameninţase c-o să-l dea în vileag, Mitia îi răspunsese rînjind: „Numai că n-o să ai cînd“. Prin urmare, trebuiau să se grăbească, să plece fără întîrziere la Mokroe, ca să poată pune mîna pe ucigaş pînă nu apuca să-şi zboare creierii. „E clar, e clar!“ repeta surescitat procurorul. „Aşa procedează toţi fluieră-vînt de-alde ăştia ca el: Mîine îmi pun capăt zilelor, dar, pînă una-alta, vreau să fac o beţie cruntă.“ Povestea cu băuturile şi mezelicurile cumpărate de Mitia îl aţîţă şi mai mult: „Vă aduceţi aminte de flăcăul acela care l-a omorît pe negustorul Olsufiev? Ştiţi ce-a făcut după ce l-a jefuit de o mie cinci sute de ruble? Tot aşa, cu banii în mînă, aproape în văzul tuturor, fără să-i treacă măcar prin minte să-i dosească, a întins-o pe loc la frizer, ca după aceea să se ducă la dame.“ Din păcate, ancheta şi percheziţia pe care o aveau de făcut la domiciliul lui Fiodor Pavlovici, precum şi celelalte formalităţi îi mai ţinură pe loc. Toate acestea cereau timp, aşa că se gîndiră să trimită cu vreo două ore mai înainte la Mokroe pe Mavriki

Mavrikievici Şmerţov, zapciul, care venise în ajun la oraş ca să-şi încaseze leafa. Îi dădură instrucţiuni precise ca pînă la sosirea autorităţilor să nu facă nici un fel de tămbălău, ci, mulţumindu-se numai să nu-l scape o clipă din ochi pe „criminal“, să pregătească din vreme, stînd necontenit la pîndă, martorii necesari, cîţiva vătăşei etc. Mavriki Mavrikievici se conformă întru totul ordinelor primite, păstrînd cel mai deplin incognito; numai lui Trifon Borisîci, pe care îl cunoştea de mult, îi suflă la ureche cîteva cuvinte. Întîmplător, tocmai atunci Mitia se întîlni pe întuneric nas în nas cu hangiul, care ieşise după el să-l caute, şi i se păru că jupînul era schimbat la faţă şi-i vorbea mai altfel decît înainte. Totuşi, nici Mitia, nici ceilalţi muşterii nu băgaseră de seamă că sînt spionaţi. Trifon Borisîci reuşi chiar să şterpelească şi să pună bine cutia cu pistoale. Oamenii stăpînirii, ispravnicul, procurorul şi judecătorul de instrucţie, sosiră abia pe la orele cinci dimineaţa, în zori, în două troici, care opriră în faţa hanului..

Doctorul rămăsese acasă la Fiodor Pavlovici, ca să poată face a doua zi de dimineaţă autopsia cadavrului, mai ales că îl interesa în cel mai înalt grad starea lui Smerdeakov. „Cazurile astea de epilepsie, în care crizele se ţin lanţ timp de patruzeci şi opt de ore, manifestîndu-se cu o violenţă neobişnuită, sînt extrem de rare şi aparţin ştiinţei“, le declarase el celor care se pregăteau să plece la Mokroe, iar aceştia îl felicitaseră rîzînd pentru descoperirea făcută. Atît procurorul, cît şi judecătorul de instrucţie reţinuseră însă aserţiunea medicului, care afirmase cu certitudine că Smerdeakov n-o să mai apuce ziua următoare.

Încheind această lungă digresiune, după părerea mea strict necesară, cred c-ar fi timpul să reluăm firul povestirii de acolo de unde ne-am oprit în capitolul precedent.

III

Trecerea unui suflet omenesc prin vămile

ispăşirii. Primul calvar

Mitia şedea pe scaun, uitîndu-se ca o fiară încolţită la cei de faţă, fără să priceapă nimic. Deodată sări în picioare şi, cu braţele ridicate spre cer, începu să strige:

— Nu sînt vinovat! Sîngele ăsta nu-l am pe conştiinţă! Nu, n-am vărsat sîngele tatălui meu!... Am vrut să-l omor, dar nu sînt vinovat! Nu l-am ucis eu!

Nici nu apucă bine să isprăvească şi Gruşenka ieşi de după perdea şi se aruncă la picioarele ispravnicului.

— Numai eu sînt de vină, numai eu, c-aşa am fost eu blestemată! ţipă ea sfîşietor, cu lacrimile pe obraji, întinzînd spre el mîinile. Din cauza mea l-a omorît!... Eu l-am chinuit, eu l-am împins în păcat! Atîta ce l-am chinuit şi pe bietul bătrîn, răposatul, din răutate, numai de răul meu a făcut asta! Numai eu sînt vinovată, întîi şi-ntîi eu, pe mine să cadă păcatul!

— Da, tu eşti criminala! Tu eşti capul răutăţilor! Dezmăţato, tîrîtură, totul e numai din vina ta! răcni ispravnicul, ameninţînd-o cu pumnul, dar fu numaidecît pus la respect o dată pentru totdeauna.

Procurorul îl luă chiar de braţ.

— Mihail Makarovici, asta-i curată harababură! izbucni el, sufocîndu-se de indignare. Stingheriţi cercetările... vreţi să stricaţi totul?...

Nikolai Parfenovici fierbea şi el de necaz:

— Trebuie să se ia măsuri! Da, să se ia măsuri! Altfel nu se poate!...

— Judecaţi-ne împreună! urla ca scoasă din minţi Gruşenka, stînd mai departe în genunchi. Pedepsiţi-ne pe amîndoi, vreau să merg cu el la moarte!

Mitia se aruncă în genunchi lîngă ea şi o cuprinse în braţe.

— Gruşa, viaţa mea, sîngele meu, lumină sfîntă! Nu ascultaţi ce spune, să nu credeţi nici un cuvînt! zbieră el. Nu e cu nimic vinovată, n-a vărsat nici o picătură de sînge, vă jur că nu-i

vinovată!

În momentul acela, după cîte îşi amintea, retrăind mai apoi întîmplările, vreo doi-trei indivizi se repeziră să-i despartă, scoţînd-o pe Gruşenka din odaie; cînd se dezmetici în sfîrşit, Mitia se văzu stînd la masă. Alături şi în spatele lui străjuiau nişte inşi cu insigne pe piept. În faţa lui, pe canapea, luase loc judecătorul de instrucţie, Nikolai Parfenovici, care-l îmbia mereu să bea o gură de apă din paharul de pe masă. „Bea, ca să te mai înviorezi puţin, să vezi c-o să te liniştească, nu te speria, fii calm“, repeta mereu cu aerul cel mai amabil din lume. Mitia povestea mai tîrziu că toată atenţia lui în clipele acelea se concentra pe inelele mari de pe degetele judecătorului, dintre care unul cu ametist şi altul cu o piatră galbenă, străvezie şi foarte strălucitoare. Mult timp după interogatoriu, încă se mai gîndea cu mirare cum de fusese posibil ca inelele acelea să exercite o atracţie atît de irezistibilă asupra lui în ceasurile chinuitoare pe care le trăise atunci, încît nu fusese în stare să-şi ia ochii de la ele. La stînga, acolo unde şezuse mai înainte Maximov, se instalase procurorul, iar la dreapta, locul Gruşenkăi era ocupat de un tînăr rumen în obraji, îmbrăcat, chipurile, cu nişte straie vînătoreşti, destul de ponosite, în faţa căruia, Dumnezeu ştie de unde, apăruseră ca prin farmec o călimară şi nişte coli de hîrtie. Era grefierul, pe care judecătorul de instrucţie îl adusese cu el. Ispravnicul stătea la fereastră, în celălalt capăt al odăii, iar lîngă el, tot în dreptul geamului, Kalganov.

— Bea puţină apă! îl îndemnă blajin, pentru a zecea oară, judecătorul de instrucţie.

— Am băut, domnilor, am băut… nu înţeleg… ce mai aşteptaţi: striviţi-mă, tăiaţi-mi capul, hotărîţi-mi odată soarta! exclamă Mitia, uitîndu-se ţintă la judecătorul de instrucţie cu ochii aproape ieşiţi din orbite.

— Aşadar, dumneata afirmi categoric că nu eşti vinovat de moartea tatălui dumitale Fiodor Pavlovici? întrebă blînd, dar în acelaşi timp apăsat, Nikolai Parfenovici.

— Nu sînt vinovat! E adevărat, am vărsat sînge de om, dar nu era sîngele tatălui meu, ci al celuilalt bătrîn, sărmanul! Şi-mi pare

rău de el, rău îmi pare! Eu l-am ucis, eu i-am luat zilele bietului moşneag, eu, cu mîna mea, l-am culcat la pămînt... Dar e îngrozitor totuşi să răspunzi pentru o crimă cu alta pe care n-ai săvîrşit-o, o crimă şi mai cumplită, dar de care nu sînt vinovat... Îmi aduceţi o acuzaţie zdrobitoare, domnilor, parcă mi-aţi fi dat cu o măciucă în cap! Dar cine, cine l-a omorît pe tata? Cine a putut să-l omoare dacă nu eu? E într-adevăr un mister, o absurditate, ceva neverosimil!...

— Da, asta e întrebarea: cine a putut să-l omoare... începu judecătorul de instrucţie.

Procurorul Ippolit Kirillovici (de fapt, substitutul de procuror, e mai comod pentru noi să-l numim aşa) îi tăie însă vorba numaidecît şi, schimbînd cu el o privire, zise:

— Nu trebuie să-ţi faci sînge rău din pricina bătrînului Grigori Vasiliev. Sluga dumitale trăieşte, şi-a venit în simţiri, deşi l-ai lovit destul de rău – după cum ne-a declarat el, lucru pe care chiar dumneata l-ai recunoscut adineaori – şi este în afară de orice pericol, cel puţin aşa ne-a asigurat doctorul.

— Grigori trăieşte? Sînteţi sigur, n-a murit vasăzică?! exclamă Mitia dînd din mîini. Se lumină deodată la faţă. Mulţumescu-Ţi Ţie, Doamne, că mi-ai ascultat ruga şi ai săvîrşit această minune fără seamăn pentru mine, păcătosul şi netrebnicul!... Da, da, mi-ai ascultat ruga, fiindcă toată noaptea m-am rugat!... Şi Mitia se închină de trei ori. Simţea ca un nod în gît.

— Mai mult chiar, de la el, adică de la numitul Grigori, deţinem cele mai preţioase declaraţii în legătură cu dumneata... încercă să continue procurorul, dar Mitia sări brusc în picioare...

— O clipă, domnilor, numai o clipă vă rog! Mă duc la dînsa...

— A, nu, dă-mi voie! Acum nu se poate. Imposibil! strigă cu o voce stridentă Nikolai Parfenovici, ridicîndu-se la rîndul său.

Indivizii cu insigne pe piept îl siliră pe Mitia să se aşeze la loc...

— Îmi pare rău, domnilor! N-aş fi lipsit decît un moment... voiam numai să-i spun că sîngele ăsta, care mi-a apăsat toată noaptea conştiinţa, s-a spălat, a dispărut fără urmă şi că totuşi nu sînt un criminal! Doar e logodnica mea, domnilor! rosti Mitia

avîntat şi cu un ton pătruns de respect faţă de Gruşenka, rotindu-şi privirile peste chipurile celor din jur. O, nici nu ştiu cum să vă mulţumesc, domnilor! Mă simt ca înviat din morţi, mi-aţi redat viaţa cu un singur cuvînt!... Bătrînul ăsta... m-a purtat în braţe, domnilor, m-a scăldat în covată cînd am rămas singur pe lume la trei ani, părăsit de toţi, a fost mai mult decît un tată pentru mine!...

— Aşadar, dumneata... începu judecătorul.

— Daţi-mi voie, domnilor, daţi-mi voie, numai un moment vă rog, îl întrerupse Mitia şi, punînd coatele pe masă, îşi îngropă faţa în palme. Lăsaţi-mă să-mi adun gîndurile, să răsuflu puţin. E prea mult pentru un biet om ca să nu se simtă zdruncinat pînă în fundul rărunchilor, inima omului nu este o tobă ca să îndure atîtea lovituri, domnilor...

— Poate ar fi bine să mai iei o gură de apă... îngăimă Nikolai Parfenovici.

Mitia îşi descoperi obrazul şi se porni pe rîs. Avea o privire mai veselă acum şi părea cu totul transfigurat. Pînă şi glasul era altul: anchetatorii aveau acum în faţa lor un om la fel ca şi ei, conştient că poate să stea de vorbă cu dînşii ca de la egal la egal, o veche cunoştinţă care-i întîmpina ca şi cum s-ar fi întors cu o zi în urmă, cînd nu se întîmplase încă nimic şi s-ar fi întîlnit cu toţii la cine ştie ce reuniune mondenă. E locul să menţionăm aici că de la început, de cînd venise la noi în oraş, Mitia fusese primit cu braţele deschise în casa ispravnicului, ca după aceea vizitele lui să se rărească treptat, iar în ultima lună să înceteze cu totul, aşa că ispravnicul de cîte ori îl vedea pe stradă se încrunta, răspunzîndu-i la salut numai din politeţe, lucru pe care Mitia îl observase de mult. Pe procuror îl cunoştea mai puţin; din cînd în cînd, obişnuia să facă însă cîte o vizită de curtoazie soţiei acestuia, o persoană nervoasă şi cam fantezistă. De ce se ducea pe la dînsa, nici el, cred, n-ar fi ştiut să spună; fapt e că soţia procurorului îl primea de fiecare dată cu plăcere şi se interesa de el tot timpul, fără vreun motiv special. Cu judecătorul de instrucţie nu avusese încă timpul să intre în legături mai strînse de prietenie, dar se întîlnise cu el în cîteva rînduri la nişte cunoştinţe comune, şi de vreo două ori

stătuse mai mult de vorbă cu dînsul, de preferinţă despre femei.

— Constat că eşti un anchetator foarte abil, Nikolai Parfenovici, rîse Mitia înviorat. Acum însă am să caut să-ţi dau şi eu o mînă de ajutor. O, nu ştiţi ce bine mi-aţi făcut, domnilor, parc-aş fi înviat din morţi... Vă rog să nu-mi luaţi în nume de rău că vorbesc aşa deschis cu domniile voastre şi fără nici un fel de fasoane. De altfel, vă mărturisesc cinstit c-am băut cam multişor şi sînt puţin turmentat. Mi se pare c-am avut onoarea, Nikolai Parfenovici... onoarea şi plăcerea să vă întîlnesc în casa unei rude de-ale mele, Miusov... Domnilor, n-am pretenţia, fireşte, să fiu pe picior de egalitate cu dumneavoastră, îmi dau prea bine seama de situaţia în care mă aflu. Asupra mea planează... da, dacă Grigori a făcut, aşa cum spuneţi, declaraţii în legătură cu mine... probabil că planează asupra mea o bănuială cumplită! E teribil, într-adevăr teribil, înţeleg foarte bine! Dar să trecem la fapte, domnilor, vă stau la dispoziţie, sper c-o să terminăm repede, nu-i aşa, domnilor? Ascultaţi! Nu-i aşa că n-o să dureze prea mult din moment ce nu mă ştiu cu nimic vinovat?

Mitia vorbea iute, volubil, nervos, expansiv, ca şi cum ar fi fost într-adevăr convins că avea în faţă pe cei mai buni prieteni ai săi.

— Prin urmare, vom nota deocamdată că dumneata respingi categoric acuzaţia ce ţi se aduce, rosti solemn Nikolai Parfenovici şi, întorcîndu-se spre grefier, îi dictă în şoaptă ceea ce trebuia să consemneze.

— Să notaţi? Vreţi să notaţi? Bine, scrieţi, sînt de acord, n-am nimic împotrivă, domnilor, sînt perfect de acord... Numai că, să vedeţi... Staţi, staţi, scrieţi aşa cum vă spun: recunosc că m-am făcut vinovat de agresiune, de lovirea gravă a unui biet bătrîn. De asta, da, sînt vinovat. E adevărat că, în adîncul sufletului meu, mă simt vinovat şi de altceva, dar asta nu mai trebuie să scrieţi! adăugă el, adresîndu-se grefierului. Face parte din viaţa mea particulară şi nu vă interesează pe dumneavoastră, domnilor, fiindcă nu văd de ce v-ar interesa ce se petrece în tainiţele inimii mele... Şi că nu sînt vinovat de moartea bătrînului meu tată! E ceva fără sens! O idee pur şi simplu absurdă!... Am să vă dovedesc pe

loc şi o să vă convingeţi îndată că am dreptate. Veţi vedea c-o să rîdeţi pe urmă, o să rîdeţi cu hohote, domnilor, că v-a putut trece prin minte cumva o asemenea bănuială…

— Linişteşte-te, Dmitri Fiodorovici, interveni judecătorul ca şi cînd ar fi căutat să-i transmită calmul lui, potolindu-i efervescenţa. Înainte de a continua interogatoriul, aş vrea – dacă bineînţeles accepţi să răspunzi – să confirmi faptul că dumneata – după cum reiese chiar din spusele dumitale de pînă acum – nu prea îl priveai cu ochi buni pe răposatul Fiodor Pavlovici şi că erai tot timpul în ceartă cu dînsul… Cel puţin acum un sfert de oră, dacă nu mă înşel, ai declarat în gura mare că aveai intenţia să-l ucizi. „Nu l-am omorît, ai strigat dumneata, dar am vrut să-l omor!“

— Am strigat eu aşa? De, ştiu eu, tot ce se poate, domnilor! Da, aşa e, din păcate am vrut să-l omor, de multe ori mi-a trecut prin gînd… din păcate, da, e adevărat!…

— Prin urmare, ai vrut s-o faci. Bun. N-ai putea acum să ne explici ce anume a determinat ura asta înverşunată împotriva tatălui dumitale?

Mitia se întunecă deodată la faţă.

— Ce să vă mai explic, domnilor! dădu el din umeri, coborînd privirile în pămînt. Nu mi-am ascuns niciodată sentimentele, tot oraşul le cunoaşte sau cel puţin aceia care vin mai des la local. Chiar acum cîteva zile mi le-am mărturisit în chilia stareţului Zosima… Şi în aceeaşi seară l-am bătut pe tata atît de crunt, că puţin a lipsit să nu moară de mîna mea. Ba încă am jurat că a doua oară cînd o să vin am să-l omor neapărat, am jurat asta de faţă cu martori… O, dacă-i vorba de martori, puteţi găsi cu duiumul! O lună întreagă am urlat c-o să-l ucid, toată lumea din oraş a auzit!… Faptele sînt evidente, faptele au elocvenţa lor, sînt strigătoare la cer, dar sentimentele, domnilor, sentimentele sînt cu totul altceva! (Mitia se întunecă şi mai tare.) Mi se pare totuşi, domnilor, că nu aveţi nici un drept să-mi scormoniţi sentimentele. Îmi dau perfect de bine seama că sînteţi învestiţi cu o anumită autoritate, dar sentimentele mele mă privesc pe mine exclusiv, sînt lucruri prea intime şi deci strict personale… După cum ştiţi, nu le-am ascuns

niciodată... am vorbit în gura mare despre ele la tractir, mărturisindu-le oricui voia să-mi dea ascultare şi... nici acum n-am să fac din ele un secret. Văd că în cazul de faţă există dovezi zdrobitoare împotriva mea: am spus la toată lumea c-am să-l ucid şi uite că omul a fost într-adevăr asasinat! Cine poate să fie ucigaşul dacă nu eu? Ha-ha! Vă iert, domnilor, vă iert din toată inima! Sînt şi eu uluit peste măsură, simt că se încreţeşte pielea pe mine, căci dacă nu l-am omorît eu, atunci cine a săvîrşit crima? Nu-i aşa? Dacă nu sînt eu asasinul, atunci cine să fie? Domnilor, întrebă el brusc, vreau să ştiu, vă rog stăruitor să-mi spuneţi: unde a fost ucis? Cum? Cu ce şi cum? Vă rog să-mi spuneţi şi mie!

Vorbise precipitat, uitîndu-se cînd la procuror, cînd la judecătorul de instrucţie.

— L-am găsit la dînsul în birou, pe jos, întins pe spate, cu capul spart, răspunse procurorul.

— E îngrozitor, domnilor! Mitia se cutremură înfiorat şi, punînd cotul pe masă, îşi acoperi ochii cu mîna.

— Mai departe... zise Nikolai Parfenovici. Vreau să ştiu motivul care a determinat ura dumitale. Pare-mi-se c-ai declarat în public c-ar fi o gelozie la mijloc.

— Da, şi gelozie, dar nu numai atît.

— Răfuieli băneşti?

— Da, băneşti.

— Dacă nu mă înşel, ai pomenit despre o sumă de trei mii de ruble, ce-ţi revenea din moştenirea rămasă de pe urma răposatei dumitale mame şi pe care bătrînul nu ţi-a achitat-o.

— Care trei mii?! Era o sumă mult mai mare! protestă Mitia. Mi-a oprit mai mult de şase mii, poate chiar peste zece mii! Da, aşa e, am spus la toată lumea, am urlat la toate răspîntiile. Dar pînă la urmă m-aş fi mulţumit şi cu trei mii. Restul – ducă-se dracului! Aveam nevoie urgentă de trei mii de ruble... de aceea consideram că pachetul cu trei mii de ruble, pe care-l ţinea sub pernă pentru Gruşenka, mi se cuvenea mie de fapt, era averea mea, domnilor, de care m-a prădat.

Procurorul şi judecătorul schimbară o privire semnificativă;

procurorul îşi permise chiar să facă un semn din ochi colegului său.

— O să revenim mai tîrziu asupra acestui punct, zise judecătorul. Ne dai voie, nu-i aşa, să luăm notă şi să consemnăm în procesul-verbal faptul că dumneata considerai cele trei mii de ruble din plic drept proprietatea dumitale?

— Puteţi scrie, domnilor, îmi dau seama că este o dovadă mai mult împotriva mea, dar să ştiţi că nu mă tem de dovezi, ba, mai mult chiar, eu însumi mă acuz. Aţi auzit, mă acuz eu însumi! Am impresia, domnilor, că v-aţi făcut o părere greşită despre mine, mă credeţi altfel de cum sînt, adăugă el trist şi mohorît. Aveţi de a face cu un om cinstit, onorabil, să nu uitaţi asta. Un om care a făcut multe ticăloşii, dar care în sufletul lui a fost şi a rămas cinstit... În sfîrşit, nu ştiu cum să vă explic... Toată viaţa n-am dorit decît să fiu un om cinstit, onorabil, cum s-ar zice; am pătimit pentru onoarea mea, am căutat-o cu felinarul, ca Diogene, şi totuşi o viaţă întreagă m-am purtat ca un ticălos, ca toată lumea, de altfel, domnilor... adică nu, nu! Nu ca toată lumea! De ce să vorbesc cu păcat, numai eu, eu singur am fost în stare să mă port aşa, nu se poate să fie toată lumea ca mine! Mitia se strîmbă de durere. Simt că-mi plesneşte capul, domnilor, dar nu-i nimic, să continuăm: nu puteam să-l sufăr, e adevărat, nu puteam să-l văd în ochi, avea ceva necinstit în el, i se citea asta pe faţă, detestam fanfaronada lui, plăcerea lui de a călca în picioare tot ce este sfînt, zeflemelile lui, lipsa lui de credinţă, totul, totul la el mi se părea odios! Dar acum, după ce a murit, nu mai gîndesc aşa.

— Nu?

— Nu c-aş gîndi altfel, propriu-zis, dar îmi pare rău că l-am urît.

— Te căieşti?

— Nu, nu poate fi vorba de căinţă... Asta nu trebuie să notaţi. Nici eu nu sînt o comoară de om, domnilor, dacă-i vorba de bunătate, şi nici prea chipeş nu sînt, aşa că n-aveam nici un drept să mă uit cu scîrbă la el, nu-i aşa? Asta puteţi s-o scrieţi!

O melancolie ciudată punea treptat stăpînire pe el. Şi, pe măsură ce răspundea la întrebările judecătorului, devenea din ce

în ce mai posac. Tocmai atunci însă se întîmplă un lucru cu totul neaşteptat. Deşi fusese scoasă cu forţa din odaie de la începutul interogatoriului, Gruşenka se afla destul de aproape, n-o despărţeau decît două încăperi de odaia albastră, unde se instalaseră anchetatorii: o odăiţă cu o singură fereastră şi salonul unde avusese loc petrecerea şi se dansase. Rămăsese acolo doar cu Maximov, care, înlemnit de spaimă, se agăţase de ea ca de unica lui salvare. Uşa era păzită de un gealat cu insignă în piept. Gruşenka plîngea. La un moment dat, simţind că nu mai putea pune stavilă durerii, sări de pe scaun frîngîndu-şi mîinile şi ieşi valvîrtej afară, ţipînd sfîşietor: „Păcatele mele, păcatele mele!“. Atît de năprasnic se întîmplase totul, încît gealatul de la uşă nu mai avu răgaz să-i taie drumul. Auzind răcnetul ei, Mitia începu să tremure ca varga, zvîcni de pe scaun şi se repezi înaintea ei, urlînd şi el disperat. Nu-i lăsară totuşi să se apropie unul de altul, atît doar că apucară să se mai vadă o dată. Mitia se simţi înşfăcat de o mînă, care-l opri locului, şi începu să se zbată din răsputeri, încercînd să scape din strînsoare; abia dacă putură să-l stăpînească trei-patru oameni. Gruşenka avu şi ea aceeaşi soartă; Mitia o văzu întinzînd mîinile spre el şi ţipînd în timp ce o scoteau afară. Cînd incidentul se termină în sfîrşit, se pomeni din nou pe scaun, la masă, faţă-n faţă cu judecătorul, strigînd iarăşi şi iarăşi, fără încetare:

— Ce aveţi cu ea? De ce o chinuiţi aşa? E nevinovată, vă jur că-i nevinovată!...

Procurorul şi judecătorul de instrucţie îşi dădeau toată silinţa să-l potolească. Trecură aşa vreo zece minute, pînă cînd Mihail Makarovici, care ieşise odată cu Gruşenka, se întoarse grăbit în odaie şi-i comunică, vădit impresionat, procurorului:

— Am dus-o jos, tocmai în celălalt capăt, dar dacă-mi daţi voie, domnilor, aş vrea să-i spun un cuvînt nenorocitului ăstuia. În prezenţa domniilor voastre, bineînţeles!

— Vai de mine, mai încape vorbă, Mihail Makarovici!? încuviinţă judecătorul de instrucţie. Nu avem nimic împotrivă!

— Dmitri Fiodorovici, ascultă-mă, băiatule... începu bătrînul. Pe chipul lui tulburat se citea o neţărmurită compătimire, o duioşie

aproape părintească pentru bietul om. Am coborît cu Agrafena Alexandrovna a dumitale şi am lăsat-o cu fetele jupînului, le-am spus să aibă grijă de ea. E şi moşneagul acela acolo, Maximov, nu se dezlipeşte de dînsa. Am înduplecat-o să fie cuminte, auzi? Am căutat s-o liniştesc şi cred c-am reuşit s-o conving, i-am spus că dumneata eşti obligat să te dezvinovăţeşti şi de aceea trebuie să te lase în pace şi să nu te necăjească, altfel s-ar putea să te încurci şi să dai vreun răspuns greşit, care să-ţi îngreuneze şi mai mult situaţia, pricepi? Într-un cuvînt, aşa cum i-am vorbit, m-a înţeles. E femeie deşteaptă, frate dragă, şi tare de treabă, nu zici c-a vrut să mă sărute pe mine, om bătrîn?! Cît s-a mai rugat pentru dumneata! M-a trimis să-ţi spun că poţi fi liniştit în privinţa ei, aşa că, fătul meu, acum, cînd mă întorc la dînsa, trebuie să-i spun că ţi-ai venit în fire şi că nu-i porţi de grijă. Hai, potoleşte-te, fii om de înţeles! Dinspre partea mea, domnilor, vă mărturisesc că mă simt cu păcat faţă de dînsa: este un suflet de creştin, o fiinţă blîndă ca un mieluşel şi n-o cred în stare să facă vreun rău. Aşadar, pot să-i spun, Dmitri Fiodorovici, c-o să stai liniştit, da?

Inimă bună, bătrînul adăugase multe de la el, dar durerea Gruşenkăi, atît de adînc omenească, îi zguduise sufletul blajin, încît era cu lacrimile în ochi. Mitia se repezi la el.

— Iertaţi-mă, domnilor, nu vă supăraţi, daţi-mi voie, vă rog, numai o clipă! strigă el. Sînteţi un înger, Mihail Makarovici, nu ştiu cum să vă mulţumesc pentru tot ce-aţi făcut pentru dînsa! Am să stau liniştit, da, da, am să fiu chiar binedispus. Şi fiindcă aveţi un suflet atît de bun, de o nemărginită bunătate, vă rog să-i spuneţi că sînt vesel, da, vesel, şi cu rîsul pe buze de bucurie, ştiind că dumneavoastră sînteţi lîngă ea, ca un înger păzitor. C-o să isprăvesc repede şi, cum o să scap, am să vin s-o văd, să aibă răbdare! Apoi, întorcîndu-se către anchetatori: Domnilor! Am să-mi deschid inima în faţa domniilor voastre, am să vă spun tot ca să terminăm mai curînd. Ce veselie o să fie pe noi şi cum o să mai rîdem împreună după aceea, cînd o să isprăvim, nu-i aşa? Femeia aceasta, domnilor, este regina sufletului meu! O, lăsaţi-mă să vă vorbesc despre ea, îngăduiţi-mi să vă împărtăşesc taina mea

scumpă... Văd că am de-a face cu nişte oameni de omenie: este lumina ochilor mei, e o sfîntă pentru mine! O, dac-aţi şti! Aţi auzit-o cum a strigat: „Cu tine merg şi la moarte!“. Şi ce-a avut de la mine, un amărît de golan, o sărăcie? De ce mă iubeşte? Merit eu, un neisprăvit, un netrebnic ca mine, cu mutra asta păcătoasă, să mă iubească într-atît, încît să meargă cu mine la ocnă? Pentru mine s-a tîrît adineaori la picioarele domniilor voastre, ea, care-i atît de mîndră şi al cărei suflet e atît de curat! Cum să n-o admir, cum să nu-mi mărturisesc dragostea în gura mare, cum să n-o doresc cu toată fiinţa mea, aşa cum o doresc în clipa asta? O, domnilor, iertaţi-mă! Acum mă simt în sfîrşit liniştit!

Căzu pe scaun şi, cu faţa îngropată în palme, izbucni în lacrimi. De astă dată însă erau lacrimi de fericire. Dar îşi reveni numaidecît. Bătrînul ispravnic părea încîntat, ca şi juriştii, de altfel: simţeau că interogatoriul intrase pe un nou făgaş. După ce-l petrecu pe ispravnic pînă la uşă, Mitia se întoarse aproape voios.

— Ei, şi acum, domnilor, sînt cu totul la dispoziţia domniilor voastre! Şi... dacă n-ar fi fost toate aceste amănunte care să ne încurce, poate ne-am fi înţeles din capul locului. Uite că iar am pomenit despre ele... Sînt la dispoziţia dumneavoastră, dar pentru asta jur că avem nevoie de încredere reciprocă, eu de încrederea domniilor voastre, iar dumneavoastră de încrederea mea, altfel n-o s-o scoatem la capăt niciodată. O spun chiar în interesul anchetei. La treabă domnilor, la treabă... şi mai ales nu îmi mai scormoniţi sufletul, nu mă mai chinuiţi cu tot felul de mărunţişuri, întrebaţi-mă numai ce este strict necesar, cercetaţi numai faptele, faptele precise, şi sînt gata să vă spun tot. Lăsaţi dracului amănuntele!

Mitia spuse astfel tot ce avea de spus. Interogatoriul se desfăşură mai departe.

IV

Al doilea calvar

— Nici nu-ţi dai seama cît de mult ne reconfortează bunăvoinţa pe care o dovedeşti, arătîndu-te gata să răspunzi la întrebări, Dmitri Fiodorovici… îl lăudă Nikolai Parfenovici înseninat. Un sentiment vădit de satisfacţie făcea să-i lucească ochii mari, cenuşii, uşor bulbucaţi, a căror miopie ieşea şi mai mult în vileag acum, că-şi scosese ochelarii. Ai spus un lucru foarte înţelept în ce priveşte încrederea reciprocă; ai dreptate, fără încredere nu se poate limpezi o problemă atît de importantă, dacă într-adevăr persoana asupra căreia planează bănuiala doreşte, speră şi e în stare să se dezvinovăţească. Dinspre partea noastră, vom face tot ce ne stă în putere… cred că ţi-ai putut da seama după comportarea noastră de pînă acum… Eşti de acord, Ippolit Kirillovici? se adresă el procurorului.

— Bineînţeles, încuviinţă acesta, deşi ceva mai rece decît Nikolai Parfenovici.

Trebuie să vă spun că Nikolai Parfenovici, proaspăt venit la noi în oraş, simţise de la început, de cînd îşi luase slujba în primire, o adîncă stimă pentru Ippolit Kirillovici, de care se ataşase sufleteşte. Era poate singurul om care credea orbeşte în excepţionala pătrundere psihologică şi în darul oratoric al sărmanului nostru procuror „nedreptăţit“, considerîndu-l cu adevărat o victimă a indolenţei celor mari. Îl cunoştea din auzite încă de la Petersburg. La rîndul său, tînărul judecător de instrucţie era unicul om din lume la care procurorul „persecutat“ părea să ţină cu toată sinceritatea. În drum spre Mokroe avuseseră destul răgaz să discute şi să cadă de acord în privinţa afacerii pe care trebuiau s-o instruiască, şi acum Nikolai Parfenovici, cu mintea lui ageră, prindea din zbor sensul celei mai uşoare aluzii, descifra pe loc orice schimbare de fizionomie a colegului său mai vîrstnic, îl înţelegea dintr-un cuvînt spus pe jumătate, dintr-o privire, ba chiar numai dintr-o simplă clipire a ochilor.

— Domnilor, lăsaţi-mă să vă istorisesc tot ce s-a întîmplat, dar vă rog insistent să nu mă întrerupeţi cu întrebări inutile, am să vă spun tot, îi preveni Mitia înfrigurat.

— Perfect. Îţi mulţumim. Dar înainte de a asculta destăinuirile

dumitale, aş vrea, dacă-mi dai voie, să mai precizez un fapt foarte interesant, şi anume: este vorba de cele zece ruble pe care le-ai împrumutat ieri, în jurul orei cinci, de la prietenul dumitale Piotr Ilici Perhotin, lăsînd amanet pistoalele.

— Aşa e, domnilor, le-am amanetat pentru zece ruble! Ei, şi? Asta-i tot, ce pot să vă spun mai mult? Le-am amanetat cînd m-am întors de la ţară.

— Te-ai întors de la ţară? Dar ce, ai fost plecat din oraş?

— Da, domnilor, am fost la patruzeci de verste de aici, n-aţi ştiut?

Procurorul şi Nikolai Parfenovici se uitară unul la altul.

— În general cred c-ar fi mai bine să începi prin a ne descrie punct cu punct ziua de ieri. De pildă, ce-ai făcut ieri dimineaţă? Bunăoară, aş vrea să te întreb, cu permisiunea dumitale, pentru ce-ai plecat din oraş, cînd anume ai plecat şi la ce oră te-ai întors înapoi... În sfîrşit, tot ce ne poţi spune în legătură cu această plecare...

— Păi eu ce zic, tocmai de aici trebuia să porniţi, rîse Mitia. Şi dacă vreţi să ştiţi, cel mai bine ar fi să reiau firul întîmplărilor nu de ieri, ci de alaltăieri dimineaţa. Numai aşa o să înţelegeţi de ce, unde şi cu ce scop am plecat. Aşadar, domnilor, alaltăieri am fost la un negustor din oraş, Samsonov, să-i cer împrumut trei mii de ruble contra unei garanţii foarte serioase. Era ceva foarte, foarte urgent...

— Dacă-mi dai voie, îl întrerupse politicos procurorul, cum se explică nevoia asta urgentă de bani? Şi de ce îţi trebuia neapărat suma asta, trei mii de ruble în cap?

— Ei, domnilor, iarăşi o întrebare de prisos, ne pierdem în amănunte: de ce, pentru ce, de ce atîta şi nu atîta şi aşa mai departe... dac-o să continuăm aşa, n-o să ne ajungă nici trei volume pentru toată povestea asta, ar trebui şi un epilog.

Mitia vorbea cu familiaritate blajină, deşi oarecum impacientat, ca un om însufleţit de cele mai bune intenţii şi care nu doreşte altceva decît să mărturisească cinstit adevărul.

— Domnilor, urmă el, făcînd la rîndul său o paranteză, n-aş

vrea să-mi luaţi în nume de rău încăpăţînarea asta a mea. Puteţi fi siguri că vă port tot respectul şi că sînt perfect conştient de situaţie. Să nu credeţi cumva că sînt turmentat. M-am trezit din beţie. Şi chiar dac-aş fi fost beat n-ar fi fost nimic. Vorba aceea:

Treaz de-oi fi, sînt dobitoc,
Cînd mă-mbăt sînt isteţ foc.

Ha-ha! Îmi dau seama, domnilor, că pînă se vor lămuri lucrurile, nu mi-e permis să fac asemenea spirite, înseamnă să fiu ireverenţios, dar vă rog să-mi daţi voie să-mi păstrez demnitatea mea omenească. Înţeleg prea bine că în momentul de faţă există o diferenţă între noi: în ochii dumneavoastră trec totuşi drept un criminal şi deci în nici un caz nu putem discuta de la egal la egal. Şi pe urmă, dumneavoastră aveţi obligaţia să mă urmăriţi, că doar nu mă pot aştepta să mă felicitaţi pentru pocinogul pe care l-am făcut cu Grigori. Nu se poate să loveşti aşa un biet om bătrîn şi să-i spargi capul fără să suferi consecinţele. Probabil că pentru treaba asta o să-mi faceţi proces şi o să stau la răcoare vreo şase luni de zile, dacă nu chiar un an, nu ştiu ce pedeapsă prevede codul penal în asemenea cazuri. Dar fără pierderea drepturilor civile… fără pierderea drepturilor nu-i aşa, domnule procuror? Cum vă spuneam, domnilor, îmi dau perfect de bine seama de diferenţa ce există între noi… Totuşi, trebuie să recunoaşteţi că întrebările de felul acesta – unde ai călcat, cum ai călcat, cînd ai călcat şi în ce ai călcat – sînt în stare să încurce şi pe Dumnezeu. Dacă s-o întîmpla să mă zăpăcesc şi o să consemnaţi mai ştiu eu ce trăsnaie în procesul-verbal, negru pe alb, unde o să ajungem? Nicăieri! Şi apoi, dac-am apucat o dată să mint, am să mint pînă la urmă, iar dumneavoastră, ca oameni de omenie şi cu studii înalte, o să fiţi indulgenţi. În concluzie, vă rog din tot sufletul să renunţaţi la tipicul obişnuit al unui interogatoriu! Nu vă gîndiţi dinainte: să începem chestionarul cu mărunţişuri, cu tot felul de fleacuri, cerîndu-i, bunăoară, să ne spună cum s-a sculat, ce a mîncat, cum a scuipat şi după ce vom „adormi atenţia criminalului“ să-l pocnim

în moalele capului cu o întrebare care să-l turtească: „Pe cine ai ucis, pe cine ai prădat?“. Ha-ha! Asta-i procedura reglementară, chiţibuşurile dumneavoastră, pe care se bizuie toată strategia dumneavoastră! Dar, domnilor, cu asemenea chiţibuşuri îi puteţi adormi pe mujici, la mine însă nu se prind! Ştiu eu cum merge treaba, că doar am făcut şi eu armata, ha-ha-ha! Nu vă supăraţi, domnilor, vă rog să-mi iertaţi impertinenţa! exclamă el, privindu-i cu o blîndeţe neaşteptată, aproape curioasă. Se cade să fiţi ceva mai indulgenţi cu Mitia Karamazov, sînt lucruri care, poate, nu i se iartă unui om deştept, dar lui Mitia, da! Ha-ha!

Nikolai Parfenovici rîdea ascultîndu-l. Procurorul, în schimb, nici nu zîmbea măcar, mulţumindu-se să se uite la el atent, cu o privire pătrunzătoare, ca şi cum ar fi căutat să nu scape nici o vorbă, nici o mişcare, nici o tresărire a celei mai mici cutişoare de pe obrazul lui.

— Dar noi am procedat aşa din capul locului, observă Nikolai Parfenovici, continuînd să rîdă. Am stabilit să nu te derutăm cu întrebări inutile, nu te-am pus să ne spui nici cum te-ai sculat, nici ce ai mîncat, am început cu esenţialul.

— Înţeleg, înţeleg şi apreciez! Sînt mişcat de bunătatea pe care mi-o arătaţi, bunătate, într-adevăr, a unor suflete nobile. Sîntem aici trei persoane onorabile – nu-i aşa? – prin urmare, discuţia noastră trebuie să se bizuie pe încredere reciprocă, pe care e firesc s-o nutrească unii faţă de alţii, cînd vorbim despre oameni civilizaţi, oameni de lume, legaţi între ei prin onoarea şi rangul lor social. În orice caz, daţi-mi voie ca, într-un moment de grea cumpănă ca acesta de faţă, cînd onoarea mea este tîrîtă în noroi, să vă consider drept cei mai buni prieteni ai mei! Sper să nu luaţi acest lucru ca pe o ofensă, nu-i aşa, domnilor?

— Cîtuşi de puţin, dimpotrivă, ţi-ai exprimat minunat sentimentele, Dmitri Fiodorovici! aprobă solemn Nikolai Parfenovici.

— Iar cît priveşte amănuntele, domnilor, jos cu toate chiţibuşurile avocăţeşti! strigă Mitia exuberant. Altfel, cine ştie ce dracu’ mai iese pînă la urmă! Am dreptate?

— Am să-ţi urmez întocmai sfaturile judicioase, îi luă vorba din gură procurorul. Totuşi, nu pot să renunţ la întrebarea pe care ţi-am pus-o. Este foarte important să ştim pentru ce ai avut nevoie de această sumă, adică exact de trei mii de ruble.

— Pentru ce? Pentru una, pentru alta... În sfîrşit... ca să plătesc o datorie de onoare.

— Cui?

— De astă dată refuz categoric să răspund, domnilor! Nu pentru că n-aş putea sau ar trebui să-mi calc pe inimă, ori m-aş teme s-o fac, Doamne fereşte! Este un fleac, nimica toată, dar nu vreau să răspund din principiu, este vorba de viaţa mea particulară şi nu permit nimănui să se atingă de ea! E un principiu la care ţin. Întrebare dumitale, domnule procuror, nu are nici o legătură cu împrejurarea de faţă, şi tot ce nu are legătură cu ea face parte din viaţa mea intimă! Trebuia să restitui o datorie, o datorie de onoare. Cui? Nu vreau să vă spun!

— Ne dai voie să consemnăm acest lucru? întrebă procurorul.

— Cu cea mai mare plăcere. Luaţi notă că refuz să spun şi nici n-am să spun vreodată. Ar fi nedemn din punctul meu de vedere. Dacă vreţi, puteţi adăuga şi asta. Cum văd eu, aveţi timp de pierdut ca să notaţi atîtea năzbîtii!

— Dă-mi voie, stimate domn, să te previn şi să-ţi atrag atenţia asupra unui lucru pe care dumneata poate nu-l cunoşti, rosti autoritar procurorul cu un aer deosebit de grav. Dumneata ai tot dreptul să nu răspunzi la întrebările pe care ţi le punem, iar noi la rîndul nostru nu avem nici un drept să te tragem de limbă, dacă dintr-un motiv sau altul refuzi să răspunzi la întrebările noastre. Asta rămîne la alegerea dumitale. Totuşi, sîntem datori să-ţi deschidem ochii şi să-ţi arătăm că-ţi periclitezi singur situaţia refuzînd să dai anumite explicaţii. Şi acum, continuă, te rog.

— Domnilor, nu mă supăr... eu... îngăimă Mitia ruşinat de admonestarea procurorului. Cum vă spuneam, Samsonov ăsta, la care m-am dus atunci...

N-are rost, cred, să redăm peripeţiile pe care cititorul le cunoaşte din cele arătate mai înainte. Vrînd să termine mai

repede, Mitia se străduia să prezinte cît mai amănunţit întîmplările, fără să piardă totuşi prea mult timp. Dar cum pe măsură ce vorbea declaraţiile lui erau consemnate, trebuia să se întrerupă de fiecare dată. Enervat, blestema mereu în sinea lui procedeul, deşi deocamdată nu-şi pierduse încă răbdarea. Din cînd în cînd doar răbufnea: „Domnilor, dar asta l-ar scoate din sărite şi pe Dumnezeu!“ sau: „Domnilor, de ce mă fierbeţi aşa de pomană?“. Continua să fie totuşi la fel de prietenos şi expansiv ca şi pînă atunci. Le povesti, de pildă, cum fusese tras pe sfoară de Samsonov (acum nu mai avea nici o îndoială că bătrînul îi jucase un renghi) şi cum îşi vînduse ceasul pentru şase ruble, ca să aibă bani de drum. Spre nemăsurata lui indignare, amănuntul acesta inedit şi pentru procuror, ca şi pentru judecătorul de instrucţie se bucură de o atenţie deosebită din partea anchetatorilor, care găsiră de cuviinţă să-l consemneze în procesul-verbal, întrucît era o nouă confirmare a faptului că nu avusese nici o leţcaie în buzunar, cu două zile mai înainte. Cu cît trecea vremea, Mitia devenea însă tot mai posac. Le povesti călătoria pe care o făcuse în căutarea lui Copoiu, noaptea petrecută în cocioaba unde fusese cît pe ce să moară asfixiat de emanaţiile mangalului etc., şi, ajungînd la întoarcerea lui în oraş, se apucă să descrie în amănunt, fără să fie rugat, chinurile prin care trecuse din pricina geloziei. Oamenii legii îl ascultau în tăcere, cu luare-aminte; reţinură mai ales faptul că pentru a o urmări mai uşor pe Gruşenka el avea mai demult instalat un post de observaţie în grădina Mariei Kondratievna, de unde putea să supravegheze partea din spate a casei lui Fiodor Pavlovici, şi că Smerdeakov îl ţinea la curent cu tot ce se petrecea; toate acestea fură consemnate minuţios în procesul-verbal. Le vorbi apoi cu pasiune şi pe îndelete despre gelozia lui, cu toate că-i era penibil să-şi dea în vileag sentimente atît de intime, să le expună aşa, ajungînd „de rîsul lumii“; de dragul adevărului căuta să-şi calce pe inimă, trecînd peste orice sfială. Pînă la urmă, văzînd însă privirile severe şi impasibile ale procurorului şi judecătorului de instrucţie aţintite asupra lui, în timp ce le făcea aceste destăinuiri, se simţi nespus de intimidat: „Frumos îmi şade, se

mustra el cuprins de amărăciune, merită oare mucosul ăsta, Nikolai Parfenovici, cu care zilele trecute flecăream vrute şi nevrute despre femei, şi procurorul ăsta ofticos să-mi deschid aşa sufletul în faţa lor, ce ruşine!“. Ca să-şi spună apoi în gînd, drept consolare, un vers: „Taci, inimă, şi rabdă; smereşte-te şi taci!“. Îşi înfrînă însă nerăbdarea şi reluă firul povestirii. Ajungînd la incidentul cu doamna Hohlakova, se simţi din nou binedispus; ba chiar avu chef să le istorisească o anecdotă care circula pe socoteala acestei cuconiţe şi care nu avea nici o legătură cu ancheta, dar judecătorul îi tăie numaidecît vorba, rugîndu-l politicos să se rezume la lucrurile „esenţiale“.

Cînd le descrise apoi disperarea ce-l cuprinsese în momentul în care ieşise din casa Hohlakovei, mărturisindu-le c-ar fi fost în stare atunci „să înjunghie pe cineva, numai să facă rost de cele trei mii de ruble“, anchetatorii îl opriră din nou, ca să consemneze în procesul-verbal că „intenţionase să înjunghie pe cineva“. Mitia nu obiectă nimic. În sfîrşit, le povesti cum prinsese el de veste că Gruşenka îl trăsese pe sfoară, luîndu-şi imediat tălpăşiţa de acasă de la Samsonov, deşi lui îi spusese c-o să stea cu bătrînul pînă la miezul nopţii. „A fost spre norocul Feniei că n-aveam nici un moment de pierdut, altminteri, domnilor, cred c-aş fi ucis-o acolo, pe loc!“ îl luă gura pe dinainte. Şi de astă dată cuvintele lui fură notate cu sfinţenie. Mitia aşteptă posomorît pînă ce grefierul isprăvi de scris, dar cînd se pregătea să urmeze, povestindu-le cum alergase într-un suflet acasă la taică-său şi intrase în grădină, procurorul îl opri şi, deschizînd o servietă mare, pe care o ţinea lîngă el pe canapea, scoase dinăuntru pisălogul de aramă şi i-l arătă.

— Cunoşti obiectul acesta? îl întrebă el.

Mitia zîmbi întunecat.

— Ah, da! Cum să nu-l cunosc?! Vrei să mi-l dai puţin să mă uit la el... Ba nu, dracu’ să-l ia, ce-mi trebuie!

— Ai uitat să pomeneşti despre el, observă judecătorul de instrucţie.

— Ei, drăcie! Doar nu vă închipuiţi că l-aş fi tăinuit, pînă la

urmă trebuia să vorbesc şi de el! Am uitat, atîta tot!

— Eşti atît de bun să ne spui cît mai amănunţit cum ţi l-ai procurat?

— Poftim, cu cea mai mare plăcere, domnilor.

Mitia relată cum înhăţase pisălogul şi fugise din casa Gruşenkăi.

— Dar cu ce scop te-ai înarmat cu acest instrument?

— Cu ce scop? Ştiu eu, aşa, fără nici un scop! L-am luat şi am fugit afară!

— Dar de ce l-ai luat dacă nu voiai să faci nimic cu el? Mitia fierbea de necaz. Se uită ţintă la „mucosul acela“ cu un zîmbet strîmb, înverşunat. Se simţea din ce în ce mai prost cînd se gîndea că-şi deschisese sufletul faţă de „asemenea indivizi“, vorbindu-le atît de sincer şi cu atîta spontaneitate despre gelozia lui.

— Dar mai dă-l dracului de pisălog! izbucni el fără să vrea.

— Totuşi…

— L-am luat ca să mă apăr de cîini. Era întuneric… L-am luat aşa, să am ceva la mine pentru orice caz.

— Mai înainte tot aşa aveai obiceiul să ieşi înarmat din casă noaptea, dacă zici că ţi-e frică să umbli pe întuneric?

— Ei, drăcia dracului! Cu dumneavoastră nu se poate discuta, domnilor! strigă Mitia scos din fire. Şi, roşu la faţă de mînie, se întoarse către grefier şi-i dictă în pripă, cu un tremur isteric în glas: Scrie imediat… zi aşa… „am luat pisălogul şi m-am dus glonţ la tatăl meu… Fiodor Pavlovici… să-i dau cu el în cap, să-l omor!“. Sînteţi mulţumiţi, domnilor? V-aţi liniştit? apostrofă el pe oamenii legii, privindu-i sfidător.

— Îţi dai seama, cred, că nu putem lua în serios o declaraţie făcută într-un moment de enervare, iritat de întrebările noastre, pe care ţii cu tot dinadinsul să le bagatelizezi, deşi sînt de o mare, mare importanţă! îi răspunse procurorul glacial.

— Îmi pare rău, domnilor! Dar ce vreţi să vă spun? Am luat pisălogul… ei, şi? Pentru ce se întîmplă să iei ceva în mînă în asemenea cazuri? Habar n-am! L-am luat pur şi simplu şi am fugit. Asta-i tot! Mai mare ruşinea, zău, domnilor, *passons*[2]… Altfel, jur că

nici nu mai deschid gura.

Îşi luă capul în palme, sprijinindu-şi coatele pe masă. Şedea întors din profil către ei şi privea stăruitor peretele din faţă silindu-se să înăbuşe un sentiment duşmănos ce stătea să-l copleşească. Era gata să se ridice brusc de pe scaun, declarîndu-le ritos că nu va mai scoate un cuvînt „chiar dacă i-ar tăia capul“.

— Vedeţi, domnilor, urmă el în silă, am impresia, cum stau aşa şi vă ascult, că visez cu ochii deschişi... Ştiţi, mi s-a întîmplat de cîteva ori să visez acelaşi lucru... e un vis ciudat, ce revine din cînd în cînd... parcă mă urmăreşte cineva noaptea, bîjbîie aşa pe întuneric, căutîndu-mă, şi eu atunci mă ascund după uşă sau după dulap... Şi mi-e ruşine că mă ascund, cu atît mai mult cu cît îmi dau seama că el ştie foarte bine unde mi-e ascunzătoarea, dar se face că nu mă vede înadins, ca să mă chinuie mai tare şi să poată savura pe îndelete spaima mea... Aşa cum faceţi şi dumneavoastră acum! Exact aşa!

— De multe ori se întîmplă să ai asemenea visuri? se informă procurorul.

— Da... Mitia se strîmbă. Nu cumva vrei să consemnezi şi asta în procesul-verbal?

— Nu, nu vreau, însă visele dumitale sînt oricum destul de curioase.

— Numai că de astă dată nu mai e un vis! E realitate, domnilor, realitatea vieţii! Eu sînt lupul, iar dumneavoastră vînătorii. Ce mai aşteptaţi? De ce nu hăituiţi fiara?

— Comparaţia dumitale e cu totul deplasată... îi reproşă pe un ton blajin Nikolai Parfenovici. Nu mai apucă să urmeze, căci Mitia luă iarăşi foc, deşi explozia năprasnică de mînie de mai înainte îi răcorise inima şi-l făcuse să se mai îmbuneze.

— Nu, domnilor, nu! exclamă el. Puteţi să nu acordaţi nici un credit unui criminal ori unui infractor pe care-l torturaţi cu întrebările dumneavoastră, dar unui om cinstit, domnilor, unui om însufleţit de cele mai lăudabile sentimente (o spun cu tot curajul!), nu, nu se poate să nu-i daţi crezare!...Nu aveţi nici un drept să nu-l credeţi... Dar...

Taci, inimă, şi rabdă; smereşte-te şi taci!

Apoi, domolindu-se, posomorît: Să spun mai departe, domnilor?
— Sigur că da, chiar te rugăm, îl îmbie Nikolai Parfenovici.

V

Al treilea calvar

Mitia îşi continuă mărturisirile ceva mai temperat, deşi se vedea clar că îşi dădea toată silinţa să nu omită cumva vreun amănunt. Povesti cum sărise peste gard în grădina tatălui său, cum se apropiase tiptil de casă şi tot ce se întîmplase apoi sub fereastră. Clar şi răspicat, ca şi cînd ar fi căutat să cizeleze fiecare cuvînt în parte, zugrăvi sentimentele pe care le încercase în clipele acelea cînd ardea de nerăbdare să afle dacă Gruşenka era sau nu înăuntru. I se păru curios că atît procurorul, cît şi judecătorul de instrucţie îl ascultau de astă dată cu un aer cît se poate de rezervat, uitîndu-se la el cu nişte priviri îngheţate şi învrednicindu-se rareori să-i pună cîte o întrebare... Mitia nu izbutea să descifreze nimic pe figurile lor. „S-au supărat, se simt jigniţi, probabil, dracu' să-i pieptene!“ îşi spuse el. Cînd le destăinui cum îi trecuse prin gînd în cele din urmă să recurgă la semnalul prin care bătrînul urma să fie anunţat în cazul cînd ar fi venit Gruşenka, nici procurorul, nici judecătorul nu acordară vreo atenţie cuvîntului semnal, ca şi cum nici nu l-ar fi auzit. Lipsa lor de curiozitate avu darul să-l intrige pe Mitia. Ajunse, în sfîrşit, la momentul cînd îl văzuse pe taică-său aplecîndu-se pe fereastră şi cînd, învolburat de o ură năprasnică, smucise pisălogul din buzunar. Mitia făcu o pauză şi, cum şedea aşa privind din profil peretele din faţa lui, îşi dădea seama că-n vremea asta cei doi anchetatori îl sorbeau din

ochi.

— Şi atunci, zise judecătorul, ai scos arma şi… pe urmă ce s-a mai întîmplat?

— Pe urmă? Pe urmă l-am ucis… i-am dat una cu pisălogul în tîmplă şi i-am spart capul… asta ar fi versiunea dumneavoastră! izbucni el scăpărînd fulgere de indignare din ochi. Mînia ce se stinsese o clipă în sufletul lui se dezlănţui de astă dată cu o forţă nestăvilită.

— Asta ar fi versiunea noastră, repetă Nikolai Parfenovici, dar versiunea dumitale care e?

Mitia îşi lăsă privirile în pămînt şi tăcu o bucată de vreme.

— Versiunea mea, domnilor? rosti el, în sfîrşit, încet de tot. Ştiu eu, poate că lacrimile cuiva sau poate că maică-mea s-o fi rugat lui Dumnezeu pentru mine, ori Sfîntul Duh va fi pogorît în clipa aceea în sufletul meu – nu ştiu. În orice caz însă diavolul a fost biruit. M-am tras înapoi de la fereastră şi am rupt-o la fugă spre gard… Tata s-a speriat – nu m-a observat decît atunci – a dat un ţipăt şi a dispărut imediat de la geam, parcă-l văd şi acum. Am străbătut în goana mare grădina, am ajuns la poalele ulucilor şi… acolo m-a prins Grigori, tocmai încălecasem gardul cînd m-a înhăţat…

Abia atunci ridică ochii spre ascultători. Amîndoi continuau să se uite la el, încremeniţi. Inima îi zvîcni înfiorată de indignare.

— Vă bateţi joc de mine! exclamă el.

— De unde deduci asta? îl întrebă Nikolai Parfenovici.

— Nu credeţi nici un cuvînt din tot ce v-am spus, iată de unde! Îmi dau seama doar că atinsesem punctul culminant: bătrînul zace acolo cu capul spart, iar eu, după ce v-am descris atît de dramatic cum am simţit deodată imboldul să-l omor şi chiar cum am scos pisălogul din buzunar, să spun c-am fugit aşa, tam-nisam, de la fereastră… Un adevărat poem! Un poem în versuri! Şi chiar mă credeţi pe cuvînt?! Haida-de! Tare sînteţi mucaliţi, domnilor!

Mitia se răsuci atît de brusc, încît scaunul trosni din încheieturi.

— N-ai observat cumva, începu procurorul fără să ia cîtuşi de puţin în consideraţie indignarea lui, în momentul cînd ai plecat de la fereastră, dacă uşa dinspre grădină, din spatele casei, era

deschisă sau nu?

— Nu, nu era deschisă.

— Nu era?

— Dimpotrivă, era încuiată, ferecată, cine putea s-o deschidă? Adică staţi! Uşa! exclamă el tresărind, ca şi cum s-ar fi dumirit, în fine. Aţi găsit-o cumva descuiată?

— Da.

— Păi cine putea s-o deschidă dacă n-aţi fost dumneavoastră? întrebă Mitia peste măsură de mirat.

— Uşa era dată de perete. Ucigaşul tatălui dumitale, fără îndoială, a intrat în casă pe acolo şi tot pe acolo a ieşit afară! rosti răspicat, apăsînd pe fiece cuvînt, procurorul. E limpede ca lumina zilei. Asasinatul a fost săvîrşit în odaie, şi nu prin fereastră. Asta s-a stabilit precis la anchetă după poziţia în care se afla corpul şi după multe alte indicii. În privinţa asta nu încape nici o îndoială.

Mitia părea consternat.

— Dar nu se poate, domnilor! strigă el, pierzîndu-şi capul. Eu... eu n-am intrat în casă... categoric vă spun. Tot timpul cît am rămas în grădină şi pînă în momentul cînd am plecat, uşa a fost încuiată. Am stat aşa la pîndă sub fereastră şi m-am uitat la tata pe geam, atîta tot... Ţin minte foarte bine tot ce s-a întîmplat pînă în ultima clipă. Şi chiar dacă n-aş fi ţinut minte, sînt sigur c-a fost aşa, de vreme ce nimeni altul în afară de mine, de Smerdeakov şi de răposatul nu cunoştea semnalul, şi fără semnal pentru nimic în lume n-ar fi deschis cuiva!

— Semnalul? Care semnal? întrebă avid procurorul cu o curiozitate aproape morbidă, pierzîndu-şi dintr-odată toată gravitatea.

Ai fi zis că încerca să se strecoare şerpeşte, să-l încercuiască pe furiş. Simţea că se ascundea aici un lucru de o importanţă capitală pe care nu ajunsese încă să-l cunoască şi se gîndea cu inima strînsă că Mitia va refuza poate să-l dea în vileag.

Mitia clipi viclean din ochi, zîmbind ironic, maliţios.

— Vasăzică, nu ştiaţi nimic! Şi dacă nu vreau să vă spun? Era un semnal pe care-l cunoşteam doar răposatul, eu şi Smerdeakov,

atîta tot, şi bunul Dumnezeu, fireşte, dar n-aş crede c-o să puteţi afla de la El secretul. Şi e un lucru extrem de interesant, pe baza lui s-ar putea eşafoda o construcţie întreagă, ha-ha! Fiţi pe pace, domnilor, temerile dumneavoastră sînt neîntemeiate, fiindcă am să vă spun tot! Nu ştiţi încă cu cine aveţi de-a face! Inculpatul se denunţă singur, depune mărturie împotriva lui însuşi! Da, fiindcă eu sînt un om de onoare, aşa cum nu sînteţi dumneavoastră!

Procurorul înghiţi fără să clipească, rînd pe rînd, toate ofensele, tremurînd tot de nerăbdare să afle faptul acela inedit. Mitia le descrise precis şi detaliat semnalele pe care Fiodor Pavlovici le inventase pentru Smerdeakov, explicîndu-le înţelesul fiecărei bătăi în geam, le făcu şi o demonstraţie, ciocănind în masă ca să-şi poată da mai bine seama, şi la întrebarea lui Nikolai Parfenovici dacă semnalul folosit de el cînd ciocănise în fereastră era cel prin care bătrînul trebuia să ia cunoştinţă că „a venit Gruşenka“ răspunse că da, într-adevăr îi anunţase venirea ei.

— Acum nu mai rămîne decît să ridicaţi schelăria! spuse el în încheiere pe un ton agresiv, întorcînd dispreţuitor capul.

— Şi semnalele acestea ziceţi că nu erau cunoscute decît de răposatul dumitale tată, Smerdeakov şi de dumneata? Încolo, nimeni nu mai ştia de ele? insistă Nikolai Parfenovici.

— Numai noi trei, tata, feciorul din casă, Smerdeakov, şi cu mine, şi poate bunul Dumnezeu! Notaţi: bunul Dumnezeu – nu strică! Şi dumneavoastră o să aveţi odată nevoie de El!

Toate acestea fură, bineînţeles, consemnate în procesul-verbal. În timp ce grefierul aşternea mărturia lui pe hîrtie, procurorul se trezi deodată spunînd, ca şi cînd i-ar fi venit în minte o idee la care nu se gîndise pînă atunci:

— În cazul acesta, dacă Smerdeakov cunoştea şi el semnalul, iar dumneata respingi atît de energic învinuirea de a-ţi fi ucis tatăl, nu cumva feciorul o fi fost acela care a bătut în geam aşa cum conveniseră, făcîndu-l pe bătrîn să-i deschidă uşa, ca pe urmă… pe urmă să-l asasineze?

Mitia se uită la el cu o ironie acerbă şi în acelaşi timp cu privirea încărcată de ură. Se uită lung de tot la el, fără să spună un

cuvînt, atît de lung, încît procurorul începu să clipească.

— Ai prins vulpea! rosti el într-un tîrziu. Ai înhăţat-o de coadă, pîrdalnica! He-he! Îţi citesc lămurit gîndurile, domnule procuror! Credeai c-o să sar, c-o să mă agăţ de o vorbă aruncată în vînt, răcnind în gura mare: „Sigur că da, Smerdeakov trebuie să fie criminalul!“. Recunoaşte, mărturiseşte cinstit dacă n-ai crezut aşa! Nu? Altfel, să ştii că nu mai scoţi nimic de la mine!

Procurorul însă nu voi să mărturisească. Tăcea, aşteptînd.

— Ei uite, ai greşit, n-am de gînd să arunc vina pe Smerdeakov!

— Şi chiar nu-l bănuieşti deloc?

— Dar ce, dumneata îl bănuieşti cumva?

— L-am bănuit şi pe el la un moment dat.

Mitia îşi pironi privirea tăcut, în podea.

— Să lăsăm gluma deoparte, rosti el posac după un timp. Din capul locului, adică din momentul cînd am ieşit de după perdea, trebuie să vă spun că m-a fulgerat un gînd: „Smerdeakov!“. Stăteam aici la masă, strigînd din fundul rărunchilor că n-am vărsat eu sîngele tatii şi că nu sînt vinovat, şi între timp îmi suna mereu în ureche: „Smerdeakov!“. Numele ăsta nu-mi ieşea din cap, şi pace. Adineaori chiar mi-a trecut din nou prin minte: „Smerdeakov!“. Dar numai o clipă, atîta tot, fiindcă mi-am zis imediat: „Nu, n-a fost el!“. Nu, domnilor, nu el este făptaşul!

— Atunci poate că bănuieşti pe altcineva. O altă persoană, se interesă cu menajamente Nikolai Parfenovici.

— Nu ştiu cine sau ce persoană putea să facă asta, dacă e mîna lui Dumnezeu aici sau a Satanei, în orice caz… nu poate fi vorba de Smerdeakov! i-o reteză scurt Mitia.

— De ce afirmi atît de categoric, de ce îl aperi cu atîta insistenţă?

— Din convingere. Fiindcă asta-i părerea mea. Smerdeakov este de felul lui un netrebnic şi un laş. Un laş, întruchiparea tuturor laşităţilor din lume într-un singur om, laşitatea în carne şi oase, umblînd pe două picioare! Pesemne că l-a ouat o găină. De cîte ori îi vorbeam, tremura ca varga de frică să nu-l ucid, deşi nici măcar nu mişcam mîna. Îmi cădea la picioare, plîngea şi-mi săruta

cizmele, implorîndu-mă doar să nu-l sperii. Auziţi: „să nu-l sperii“! Ce vorbă-i asta?! Cînd eu îi dădeam mereu bani! Smerdeakov e un biet pui de găină bolnav de epilepsie şi cam nătărău; şi un copil de opt ani ar putea să-l culce la pămînt. Ca să vedeţi ce hal de om e! Nu, domnilor, nu e Smerdeakov criminalul. De altfel, nici nu era aşa ahtiat după bani. De cîte ori voiam să-l cinstesc, se codea să primească... Pentru ce l-ar fi omorît pe bătrîn? Şi pe urmă se pare c-ar fi copilul lui din flori!

— Am auzit şi noi legenda asta. Dar şi dumneata eşti fiul tatălui dumitale şi totuşi parcă ziceai c-ai vrut să-l omori.

— Încă o piatră în grădina mea! Afurisită piatră şi tare dureroasă! Dar nu mi-e frică! O, domnilor, nu credeţi, oare, că-i abject să-mi aruncaţi în faţă lucrul ăsta? E cu atît mai abject cu cît eu însumi v-am vorbit despre el! Adevărat, aşa e, am vrut să-l omor, ba, mai mult chiar, mi-a stat în putere să-l ucid! Am declarat eu însumi asta de bunăvoie, singur m-am acuzat, am mărturisit chiar c-am fost la un pas de crimă! Şi totuşi, nu l-am ucis, m-a apărat îngerul meu păzitor, n-aţi înţeles nici pîn-acum treaba asta... Tocmai de aceea e urît din partea dumneavoastră, urît şi abject să-mi vorbiţi aşa! Nu l-am ucis eu, nu! Auziţi, domnule procuror? Nu l-am ucis eu! Se opri sugrumat de indignare. De cînd începuse interogatoriul nu fusese atît de agitat. Ce a declarat Smerdeakov? se interesă el, după o tăcere de cîteva clipe. Am dreptul să întreb?

— Ai dreptul să ne pui orice întrebare, răspunse procurorul cu acelaşi aer sever şi distant. Orice întrebare în legătură cu faptele, iar noi – ţi-o spun încă o dată – sîntem datori să-ţi răspundem. L-am găsit pe Smerdeakov zăcînd fără cunoştinţă în patul lui, în toiul unei crize de epilepsie, o criză de o violenţă neobişnuită, pare-se a zecea din ajun. Doctorul, care ne însoţea, l-a examinat şi ne-a declarat că s-ar putea să nu mai apuce ziua de mîine.

— Atunci numai dracul mai putea să-l omoare pe tata! răbufni fără să vrea Mitia, dîndu-se astfel de gol că pînă în momentul acela încă se mai întrebase: „Să fie oare Smerdeakov?“.

— O să mai revenim asupra acestui punct, căută să încheie

politicos discuţia Nikolai Parfenovici. Acum, dacă eşti atît de bun, continuă, te rog.

Mitia ceru să i se lase un pic de răgaz, pe care anchetatorii i-l acordară cu multă bunăvoinţă. După ce se odihni puţin, Mitia îşi depănă mai departe spovedania. Se vedea însă clar că trebuia să facă un efort ca să vorbească. Se simţea sleit de puteri, umilit, răscolit pînă în adîncul sufletului. Pe deasupra, parcă dinadins, procurorul îl sîcîia punîndu-i o mulţime de întrebări în legătură cu tot felul de amănunte. De pildă, începuse tocmai să povestească cum, stînd călare pe gard, îl lovise în cap pe Grigori, care-l apucase de picior, şi cum sărise apoi jos să vadă ce i se întîmplase, cînd procurorul îl întrerupse, rugîndu-l să-i descrie cît mai amănunţit poziţia în care stătea în vîrful gardului. Mitia făcu ochii mari.

— Am stat uite-aşa, călare… cu un picior de partea asta şi cu celălalt dincolo, peste ulucă…

— Şi pisălogul?

— Pisălogul îl aveam în mînă.

— Nu era în buzunar? Ţii bine minte? A trebuit să ridici mîna ca să loveşti?

— Cred că da, dar ce rost au toate astea?

— N-ai vrea să te aşezi pe scaun în poziţia în care te aflai pe gard ca să ne arăţi exact cum ai ridicat mîna şi în ce parte ai dat lovitura?

— Vă bateţi joc de mine? întrebă Mitia, măsurîndu-l cu dispreţ, dar procurorul nici nu clipi măcar. Mitia se răsuci enervat pe scaun, aşezîndu-se călare, şi ridică braţul.

— Uite-aşa l-am miruit! Aşa l-am răpus! Mai vreţi ceva?

— Mulţumesc. Dacă eşti bun acum, să ne lămureşti, pentru ce ai coborît după aceea? Cu ce scop? Ce te gîndeai să faci?

— Ei, fir-ar să fie… m-am dat jos pentru că l-am văzut căzînd… Mai ştiu eu pentru ce oi fi coborît?!

— În halul în care erai? Şi tocmai cînd te pregăteai să fugi?

— Da, în halul în care eram şi tocmai cînd mă pregăteam să fug.

— Ai fi vrut să-i dai ajutor?

— Ce ajutor… De, ştiu eu, poate c-am vrut să-i vin într-ajutor…

nu-mi amintesc.

— Cum adică, nu mai ştiai ce se întîmplă cu dumneata? Erai inconştient, vasăzică?

— Ba nu! Cîtuşi de puţin! Mi-aduc aminte precis tot ce s-a întîmplat. Tot, pînă în cele mai mici amănunte. Am coborît să mă uit ce-a păţit şi l-am şters pe faţă cu batista.

— Ştim, am văzut şi noi batista. Sperai cumva c-o să-l faci să-şi vină în simţiri?

— Nu ştiu dacă m-am gîndit la asta. Am vrut să mă conving dacă mai trăieşte.

— Aha, deci ai vrut să te convingi. Şi?

— Nu sînt medic, aşa că n-am putut să-mi dau seama. Am fugit, încredinţat că-l omorîsem, dar iată că şi-a revenit.

— Perfect, încheie procurorul. Mulţumesc. Atîta am vrut să ştiu. Continuă, te rog.

Din păcate, Mitia nici nu se gîndi măcar să spună – deşi îşi aducea foarte bine aminte – că sărise jos de pe gard numai din mila bătrînului şi că, aplecîndu-se asupra bietului om pe care îl culcase la pămînt, rostise chiar cîteva cuvinte prin care-şi mărturisea părerea de rău: „Cine te-a pus, moşnege, să-mi ieşi în cale, acum ce să-ţi fac?!“. De aceea procurorul trase concluzia că Mitia coborîse de pe ulucă „într-un moment ca ăsta şi în halul în care era“ numai ca să se încredinţeze dacă unicul martor al crimei pe care o săvîrşise mai era încă în viaţă sau murise! Ce tare de înger trebuie să fie omul ăsta, ce prezenţă de spirit şi sînge rece trebuie să aibă şi cît de calculat va fi fost dacă pînă şi într-o împrejurare ca asta a putut… ş.a.m.d. Procurorul avea deci pentru ce să fie mulţumit! „Am reuşit să-l scot din ţîţîni cu «amănuntele» astea şi, nervos cum e, l-a luat gura pe dinainte.“

Mitia făcu un efort ca să vorbească mai departe. Dar şi de data asta Nikolai Parfenovici îi tăie vorba după primele cuvinte:

— Cum ai putut să dai aşa, buzna, în camera slujnicei, Feodosia Markovna, plin de sînge pe mîini şi pe faţă, după cum s-a constatat mai tîrziu?

— Habar n-aveam că eram plin de sînge, nici n-am băgat de

seamă! răspunse Mitia.

— E perfect plauzibil, se întîmplă de multe ori asta, încuviinţă procurorul, schimbînd o privire semnificativă cu Nikolai Parfenovici.

— Ai dreptate, domnule procuror, chiar aşa şi este, n-am observat, repetă Mitia, şi-şi continuă spovedania.

Venise, în sfîrşit, momentul să le împărtăşească hotărîrea lui subită de a se da „la o parte“, lăsînd „calea deschisă celor sortiţi fericirii“. Acum însă nu se mai simţea în stare să-şi dezvăluie inima, aşa cum făcuse mai adineaori, vorbindu-le din nou despre „regina sufletului său“. Îi era lehamite de oamenii ăştia, care căutau „să i se înfigă în carne ca nişte căpuşe“. De aceea, la întrebările lor stăruitoare, se mulţumi să răspundă scurt şi răspicat:

— Eram decis să-mi iau viaţa. Îmi dădeam seama că nu mai aveam nici un rost pe lume. Venise omul pe care-l iubise cîndva şi care, fireşte, avea toate drepturile asupra ei. Ce-i drept, se purtase ca un nemernic cu ea, dar se întorcea acum, după cinci ani, să-i ofere din nou dragostea lui şi să repare greşeala pe care o săvîrşise faţă de ea printr-o căsătorie legală. Am înţeles atunci că pentru mine totul era pierdut… Lăsasem în urmă cinstea pătată şi sîngele acela, sîngele lui Grigori… La ce bun să mai trăiesc? M-am dus să răscumpăr pistoalele lăsate în gaj şi le-am încărcat cu gîndul ca în zorii zilei să-mi zbor creierii…

— Iar peste noapte, mare zaiafet!…

— Ei, da, aşa e, peste noapte mare zaiafet! Dar terminaţi odată, domnilor, ce dracu’?! Am vrut să mă împuşc, asta-i sigur. Chiar aici, la marginea satului, în zori, la ora cinci mi-aş fi ridicat singur viaţa. Pregătisem chiar şi o scrisoare, am scris-o acasă la Perhotin, atunci cînd am încărcat arma. Poftim, citiţi! Să ştiţi însă că astea nu le spun pentru dumneavoastră! se grăbi el să adauge cu un nemăsurat dispreţ.

Scoase biletul din buzunar şi-l aruncă pe masă; anchetatorii îl citiră cu toată atenţia şi – potrivit uzanţelor – îl adăugară hîrtiilor de la dosar.

— Şi nici atunci cînd te-ai dus la domnul Perhotin nu ţi-a dat prin gînd să te speli pe mîini? Nu ţi-era teamă c-o să te suspecteze?

— Să mă suspecteze? N-avea decît, pentru mine totuna era. Aş fi venit încoace şi dimineaţa la cinci mi-aş fi zburat creierii, n-aţi fi apucat să faceţi nici un pas. Dacă nu se întîmpla toată dandanaua asta cu taică-meu, n-aţi fi ştiut nimic şi n-aţi mai fi bătut drumul pînă aici. Am spus eu că aici trebuie să-şi fi băgat dracul coada! El l-a răpus şi tot el a avut grijă să vă dea numaidecît de ştire! În doi timpi şi trei mişcări aţi şi sărit aici! Fantastic, într-adevăr!

— Domnul Perhotin a declarat că în momentul cînd ai intrat în casă la el ţineai în mînă... aşa cum erai, plin de sînge... nişte bani... o mulţime de bani... un teanc întreg de bancnote de o sută. Le-a văzut şi băiatul de serviciu.

— Da, domnilor, mi se pare că aşa a şi fost.

— Atunci se pune o mică întrebare, începu nespus de mieros Nikolai Parfenovici, ai putea să ne spui de unde ai luat suma asta de bani, din moment ce, după calculele noastre şi din felul cum au decurs evenimentele, rezultă clar că n-ai mai apucat să treci pe acasă?

Procurorul se încruntă uşor la auzul acestei întrebări cam prea directe, dar se feri totuşi să-l întrerupă.

— Nu, n-am mai apucat să trec pe acasă, recunoscu Mitia în aparenţă cît se poate de liniştit, dar ţinînd ochii în pămînt.

— Dă-mi voie atunci să repet întrebarea, continuă insinuant Nikolai Parfenovici. De unde ai făcut rost de atîţia bani cînd singur ai declarat că la ora cinci...

— Aveam mare nevoie de zece ruble şi mi-am amanetat pistoalele la Perhotin, pe urmă m-am dus la Hohlakova să-i cer împrumut trei mii de ruble, pe care a refuzat să mi le dea şi aşa mai departe, i-o reteză scurt Mitia. Da, domnilor, îmi scăpăra măseaua după bani, ca deodată să-mi pice aşa, din senin, cîteva mii de ruble; ce ziceţi de asta? Ei, acum că v-am pus pe jăratic, ştiu cel puţin că staţi amîndoi cu inima pierită de teamă că n-am să vă spun de unde am făcut rost de bani! Şi chiar aşa o să fie, de astă dată aţi ghicit bine: n-am de gînd să vă spun nimic, n-o să scoateţi

nimic de la mine, domnilor! rosti el răspicat şi ferm hotărît.

Anchetatorii tăcură cîteva clipe.

— Trebuie să înţelegi, domnule Karamazov, că-i absolut necesar să ştim lucrul acesta, rosti domol şi smerit Nikolai Parfenovici.

— Înţeleg foarte bine şi totuşi n-am să vă spun nimic.

Procurorul interveni, reamintindu-i că, fireşte, persoana anchetată are tot dreptul să nu răspundă la unele întrebări în cazul cînd crede că răspunsurile ar putea să-i aducă vreun neajuns şi aşa mai departe; e bine totuşi să ia în seamă faptul că, trecînd sub tăcere anumite lucruri, mai ales cînd este vorba de o chestiune atît de importantă, îşi agravează singur situaţia…

— Şi aşa mai departe! Destul, domnilor, am mai auzit toate astea! îl întrerupse ritos Mitia. Îmi dau perfect de bine seama ce importanţă prezintă această întrebare şi ştiu că aici este nodul problemei, dar totuşi nu vreau să vă spun nimic.

— Treaba dumitale, în fond asta nu ne priveşte pe noi, ci pe dumneata, s-ar putea să-ţi tai singur craca de sub picioare, îi atrase atenţia, cam nervos, Nikolai Parfenovici.

— Uitaţi-vă ce este, domnilor, să lăsăm gluma deoparte. Mitia ridică privirea din pămînt şi se uită dîrz în ochii lor. Din capul locului am presimţit că aici o să avem de întîmpinat un obstacol. Cînd mi-am început însă mărturisirile, nu-mi dădeam încă seama prea bine de situaţie, totul plutea ca într-o ceaţă; am fost chiar atît de naiv, încît v-am propus să stabilim o „încredere reciprocă“. De-abia acum văd că această încredere n-a existat nici un moment între noi, altminteri n-am fi ajuns să ne ciocnim de acest obstacol! Şi uite că totuşi ne-am ciocnit! Nu pot să vă spun nimic, şi basta! Nu vă fac nici un reproş, dimpotrivă, înţeleg prea bine cum stau lucrurile – fireşte că nu mă puteţi crede pe cuvînt! Şi tăcu posomorît.

— N-ai putea totuşi, fără să-ţi calci în picioare hotărîrea şi trecînd sub tăcere esenţialul, să ne spui măcar pe departe, să ne sugerezi cel puţin motivele grave care te obligă să păstrezi cea mai deplină discreţie într-un moment atît de critic pentru dumneata?

Mitia zîmbi trist, parcă furat de gînduri.

— Sînt mult mai bun decît credeţi dumneavoastră, domnilor. Uite, am să vă spun de ce trebuie să tac, am să vă sugerez, deşi nu meritaţi. Sînt redus la tăcere, domnilor, pentru că aici se ascunde un lucru care mă dezonorează. Răspunsul la întrebarea de unde am luat banii este atît de degradant pentru mine, încît nici chiar asasinarea şi jefuirea propriului meu tată – dacă, să zicem, l-aş fi ucis ca să-i pot fura paralele – n-ar fi fost o infamie mai cumplită, iată de ce refuz să vorbesc. Nu pot, pentru că mi-e ruşine. Dar ce faceţi? Vreţi să consemnaţi şi asta în procesul-verbal?

— Da, şi asta, se bîlbîi Nikolai Parfenovici.

— N-ar trebui să fie pomenit acolo cuvîntul „infamie“. V-am făcut această mărturisire din prea multă bunăvoinţă, cînd puteam foarte frumos să tac. M-am gîndit totuşi să vă dau informaţia cerută, pe care dumneavoastră aţi căutat imediat s-o folosiţi împotriva mea. Bine, faceţi cum vreţi! încheie Mitia dispreţuitor şi scîrbit. Nu mi-e frică de dumneavoastră… sînt prea mîndru ca să mă tem.

— N-ai vrea să ne spui ce provenienţă are sentimentul acesta de ruşine care te împiedică să vorbeşti? încercă din nou să-l iscodească Nikolai Parfenovici.

Procurorul făcu din nou o grimasă.

— Nu-nu! *C’est fini*[3], nu vă mai osteniţi. Nu face să mă murdăresc. Destul m-am înjosit cît m-am întins la vorbă pînă acum. Nu meritaţi nici dumneavoastră, nici altcineva să-mi deschid sufletul, oricine ar fi fost… Destul, domnilor, eu am terminat!

Vorbise cît se poate de categoric. Nikolai Parfenovici nu mai insistă, dar, uitîndu-se la Ippolit Kirillovici, înţelese din privirea lui că acesta nu-şi pierduse încă toate speranţele.

— N-ai putea să ne spui cel puţin cît de mare era suma pe care o aveai la dumneata cînd ai intrat la domnul Perhotin? Cîţi bani ţineai în mînă în momentul acela?

— Nu, nu vă pot spune nimic.

— Pare-mi-se că i-ai pomenit domnului Perhotin de trei mii de ruble, pe care ziceai că ţi le-ar fi împrumutat doamna Hohlakova.

— Tot ce se poate. Ajunge, domnilor, nu vreau să vă spun cîţi bani aveam asupra mea.

— Atunci, ai putea cel puţin să ne povesteşti cum ai ajuns aici şi ce ai făcut de cînd ai sosit.

— Of, Doamne, n-aveţi decît să întrebaţi oamenii de aici! Dar dacă ţineţi neapărat, vă pot pune şi eu la curent.

Se apucă deci să le relateze cum se desfăşurase seara petrecută la Mokroe, dar cred că n-are rost să mai repetăm ceea ce am arătat mai înainte. Se mulţumi cu o expunere seacă, trecînd peste amănunte. Nu suflă un cuvînt despre apoteoza miraculoasă a dragostei sale, mulţumindu-se să menţioneze că, avînd în vedere „unele împrejurări noi“, renunţase la sinucidere. Fără să dea nici o explicaţie, nici o justificare, nici un detaliu. Şi nici anchetatorii nu insistară: evident, erau lucruri care nu prezentau nici un interes pentru ei.

— Toate acestea vor fi verificate mai tîrziu. Vom avea prilejul să revenim asupra lor cînd vom lua declaraţii martorilor, care, bineînţeles, vor avea loc în prezenţa dumitale, încheie Nikolai Parfenovici. Acum, te rog să pui pe masă tot ce ai prin buzunare şi în primul rînd banii pe care-i ai asupra dumitale.

— Banii, domnilor? La dispoziţie. Îmi dau seama că-i necesar. Mă miră chiar că nu mi-aţi cerut-o pînă acum. E adevărat că nici nu puteau să facă picioare, de vreme ce am fost tot timpul sub ochii dumneavoastră. Poftim, uite-i aici, luaţi-i, număraţi-i, mi se pare că asta-i tot.

Scoase din buzunar pînă la ultimul ban, chiar şi mărunţişul, două monede de cîte douăzeci de copeici, pe care le avea în buzunarul jiletcii. Se apucară să-i numere: erau opt sute treizeci şi şase de ruble şi patruzeci de copeici.

— Asta-i tot? întrebă judecătorul de instrucţie.

— Da.

— Din declaraţia dumitale reiese c-ai lăsat trei sute de ruble în băcănie la Plotnikov. I-ai dat lui Perhotin zece ruble, douăzeci surugiului, la cărţi ai mai pierdut încă două sute, apoi…

Nikolai Parfenovici făcu socoteala banilor cheltuiţi. Mitia îl

ajută, fără să se arate cîtuşi de puţin contrariat. Reconstituiră totul din memorie şi adunară ban cu ban. Judecătorul de instrucţie calculă suma totală.

— Aşadar, cu cele opt sute de ruble care s-au găsit asupra dumitale, ai avut circa o mie cinci sute?

— Aşa se pare, rosti scurt Mitia.

— Atunci, de ce toată lumea susţine c-ai fi avut mai mult?

— N-are decît.

— Dar şi dumneata ai afirmat acelaşi lucru, nu-i aşa?

— Şi eu am afirmat.

— Bine, rămîne să verificăm suma cu declaraţiile martorilor. În privinţa banilor să nu duci nici o grijă: vor fi puşi bine şi vei reintra în posesia lor la sfîrşit… cînd se va termina povestea asta… dacă, bineînţeles, se va constata, vreau să zic, în cazul cînd se va dovedi că ai drepturi incontestabile asupra lor. Şi acum…

Nikolai Parfenovici se ridică brusc în picioare pentru a-l încunoştinţa pe Mitia cu solemnitate că „este obligat şi se vede silit“ să facă o perchiziţie amănunţită „atît vestimentară, cît şi corporală“.

— Poftim, domnilor, pot să-mi întorc buzunarele dacă vreţi, şi Mitia se şi apucă să le întoarcă pe dos.

— Trebuie să te dezbraci.

— Cum? Să mă dezbrac? Ei, drăcie! Nu puteţi să mă perchiziţionaţi aşa, îmbrăcat?

— Nu se poate, Dmitri Fiodorovici, trebuie să-ţi scoţi hainele.

Mitia se supuse îmbufnat.

— Cum doriţi. Dar vă rog nu aici, să trecem dincolo, după perdea. Cine face perchiziţia?

— După perdea, fireşte, încuviinţă Nikolai Parfenovici, înclinînd capul. Şi pe faţa-i îngustă se întipări o expresie plină de gravitate.

VI

Procurorul reuşeşte să-l încuie pe Mitia

Atunci se petrecu un lucru fără doar şi poate uluitor, la care Mitia în viaţa lui nu s-ar fi aşteptat. Nici măcar nu i-ar fi putut trece prin cap o clipă mai înainte că cineva şi-ar permite vreodată să se poarte aşa cu Mitia Karamazov! Era o situaţie atît de umilitoare pentru el şi atîta „aroganţă şi desconsiderare“ din partea lor! Dacă ar fi fost obligat să-şi scoată numai surtucul, mai treacă-meargă, dar dumnealor îl poftiră să se dezbrace de tot! Ba nu, ce să-l poftească, îi porunciră pur şi simplu! Da, da, îi porunciră, fără multă vorbă! Şi Mitia se supuse fără să crîcnească, se supuse din mîndrie şi pentru că-i dispreţuia. Şi nu trecuseră numai el şi cu Nikolai Parfenovici după perdea; venise cu ei şi procurorul împreună cu cîţiva gealaţi. „Ca să le dea o mînă de ajutor în caz de nevoie, se gîndi Mitia, sau pentru cine ştie ce altceva?!“

— Să-mi scot şi cămaşa? întrebă el răstit, dar nimeni nu se învrednici să-i răspundă.

Nikolai Parfenovici şi procurorul erau ocupaţi cu examinarea hainelor lui; surtucul, jiletca, pantalonii şi şapca; amîndoi păreau absorbiţi de această operaţie. „Fără pic de ruşine, se gîndi Mitia, să mai fi păstrat măcar o umbră de politeţe.“

— Vă întreb încă o dată: trebuie să-mi scot şi cămaşa sau nu? repetă el mai apăsat şi mai nervos.

— Ai răbdare, că-ţi spunem noi, îi răspunse Nikolai Parfenovici plin de superioritate sau cel puţin aşa i se păru lui Mitia.

Judecătorul de instrucţie şi procurorul, cu nişte figuri grave, purtau între ei un conciliabul cu jumătate de glas. Surtucul, mai ales în partea stîngă, jos, la spate, avea pete mari de sînge proaspăt închegat, care nu apucase încă să se usuce şi să se scuture. Pantalonii erau şi ei murdari de sînge. Nikolai Parfenovici pipăi sub ochii martorilor gulerul, manşetele şi toate cusăturile vestonului şi pantalonului, căutînd ceva, probabil niscaiva bani tăinuiţi. După toate celelalte, nici măcar nu se ferea să arate că-l

socoteşte în stare să ascundă bani în cusăturile îmbrăcămintei! „Mă tratează ca pe un borfaş de rînd, nu ca pe un ofiţer!“ îşi zise Mitia. Cei doi îşi împărtăşeau presupunerile cu o sinceritate de-a dreptul bizară, fără a se sinchisi cîtuşi de puţin că era şi el de faţă. Bunăoară, la un moment dat, grefierul, care, nu ştiu cum, se strecurase şi el după draperie, făcîndu-şi de lucru slugarnic pe lîngă anchetatori, atrase atenţia judecătorului asupra şepcii, care ajunse să fie luată şi ea în cercetare. „Vă aduceţi aminte de Gridenko? Ştiţi care: conţopistul, interveni el. S-a dus într-o vară să ridice leafa pentru toată cancelaria, ca la întoarcere să spună că s-ar fi îmbătat şi ar fi pierdut banii. Unde credeţi că i-au găsit mai pe urmă? În căptuşeala chipiului: erau numai hîrtii de o sută, pe care le făcuse sul şi le cususe în căptuşeală!“ Anchetatorii îşi aminteau perfect de cazul lui Gridenko, de aceea puseră deoparte şapca lui Mitia, s-o examineze îndeaproape odată cu hainele.

— Îmi dai voie! exclamă deodată Nikolai Parfenovici, observînd manşeta mînecii drepte de la cămaşa lui Mitia, răsucită înăuntru şi pătată de sînge. Ce-i asta? Sînge?

— Da, răspunse laconic Mitia.

— Vreau să spun al cui… şi de ce e întoarsă înăuntru? Mitia îi lămuri că-şi murdărise cămaşa în timp ce-l ştergea de sînge pe Grigori şi că-şi suflecase manşeta mai apoi, cînd se spălase pe mîini la Perhotin.

— Trebuie să-ţi dezbraci şi cămaşa, este foarte important… pentru constituirea probelor materiale.

Mitia se aprinse la faţă de mînie.

— Cum adică? Să rămîn aşa, în pielea goală? protestă el.

— N-ai nici o grijă… O să vedem noi ce-i de făcut. Deocamdată fii bun şi scoate-ţi ciorapii.

Mitia îl fulgeră cu privirea.

— Nu zău, nu glumeşti? E absolut necesar?

— Fii sigur că nu ne arde de glumă! ripostă Nikolai Parfenovici încruntat.

— Bine, dacă trebuie… eu… murmură Mitia şi se lăsă pe marginea patului să-şi dea jos ciorapii.

Îi venea să intre în pămînt de ruşine: toată lumea era îmbrăcată, numai el – gol puşcă! Ce curios: aşa dezbrăcat, la piele, se simţea într-adevăr vinovat şi mai ales avea impresia că toată demnitatea lui era la pămînt şi că oricine avea acum dreptul să-l dispreţuiască. „Cînd toţi sînt despuiaţi nu mai încape nici o ruşine, dar cînd unul singur e în pielea goală şi ceilalţi se uită la el – e pur şi simplu scandalos! îi trecu prin minte. Am impresia că trăiesc un coşmar, numai în vis ţi se întîmplă asemenea lucruri!“ Ce chin pînă să-şi scoată ciorapii: nu erau prea curaţi, ca de altfel toată rufăria, şi acum aveau să vadă toţi în ce hal erau! Şi pe urmă simţea un fel de repulsie pentru picioarele lui; nu se ştie de ce îi intrase în cap că degetele mari erau monstruoase, mai ales unghia de la cel drept, îngroşată, plată şi îndoită în jos, şi acum toată lumea o să fie cu ochii pe ea! Copleşit de ruşine, căută să braveze situaţia prin grosolănie, silindu-se cu tot dinadinsul să fie cît mai vulgar. Îşi smulse cămaşa de pe el.

— Poate doriţi să căutaţi şi în altă parte? Vă rog nu vă jenaţi!

— Deocamdată, nu.

— Şi eu ce fac? Să stau aşa despuiat? întrebă el turbat de mînie.

— Pentru moment, da... Fii bun şi aşteaptă aici, poţi să iei pătura de pe pat să te înveleşti, dacă vrei, iar eu... eu mă duc să văd ce facem cu lucrurile.

Hainele fură arătate martorilor şi după ce se încheie procesul-verbal de rigoare, Nikolai Parfenovici ieşi din odaie, însoţit de un om care ducea îmbrăcămintea. Ippolit Kirillovici se duse şi el. Nu mai rămăseseră cu el după perdea decît străjile, care tăceau, fără să-l slăbească o clipă din ochi pe arestat. Mitia se înfăşură în pătură, înfrigurat. Şi cum învelitoarea era prea scurtă, tot trăgea de ea în jos, fără a reuşi să-şi acopere picioarele dezgolite. Nikolai Parfenovici zăbovi mult, „exasperant de mult“. „Mă ia drept un mucos! scrîşnea din dinţi Mitia. Şi dobitocul ăla de procuror s-a cărăbănit şi el, îi cădea nasul pesemne să stea cu mine, îi era silă să mă vadă aşa despuiat.“ Era convins că după perchiziţie au să-i aducă lucrurile înapoi, aşa încît fu peste măsură de revoltat cînd îl văzu pe Nikolai Parfenovici întorcîndu-se urmat de un mujic cu

nişte haine în braţe, dar care nu erau ale lui!

— Îmbracă-te, îi spuse judecătorul fără nici o sfială, mulţumit de reuşita investigaţiilor lui. Domnul Kalganov, ţinînd seama de interesul pe care-l prezintă cazul dumitale, a avut amabilitatea să-ţi trimită un rînd de haine şi o cămaşă curată. Din fericire, le avea în geamantan. Poţi să păstrezi ciorapii şi rufăria de corp.

Mitia se făcu foc.

— N-am nevoie de hainele altora! strigă el ameninţător. Să faceţi bine să mi le daţi pe ale mele!

— Imposibil.

— Daţi-mi hainele mele! Ce am eu cu Kalganov, dracu' să-l ia cu ţoale, cu tot!

După multă bătaie de cap, de bine, de rău, îl convinseră să se îmbrace. În sfîrşit, Mitia se linişti. Anchetatorii îi explicară că, fiind murdare de sînge, hainele lui constituiau ceea ce se cheamă „un corp delict" şi trebuiau deci alăturate celorlalte „probe materiale", că dînşii, „chiar dacă ar fi vrut, nu aveau voie să i le lase, avînd în vedere întorsătura pe care putea s-o ia cazul de faţă" etc. etc. Pînă la urmă, Mitia se înduplecă să le dea ascultare şi începu să se îmbrace în pripă, ursuz şi tăcut. Se mulţumi doar să spună că hainele erau mai scumpe decît ale lui şi că n-ar „vrea" să se înţolească cu ele. Şi pe urmă erau şi „ridicol de strîmte". Adică ce, să facă pe caraghiosul fiindcă aşa le-a venit chef dumnealor?!

Anchetatorii se străduiră însă să-i arate că exagerează, că domnul Kalganov era doar un pic mai înalt decît el şi că deci numai pantalonii aveau să fie ceva mai lungi decît ar fi trebuit. Surtucul însă, într-adevăr, îl cam strîngea la umeri.

— Pe dracu', nu vedeţi că nici nu pot să mă închei... bodogăni Mitia. Fiţi buni, vă rog, şi spuneţi-i din partea mea domnului Kalganov că eu, personal, nu i-am cerut nimic şi că am fost silit să umblu costumat ca un măscărici.

— Dumnealui înţelege situaţia şi-i pare foarte rău... fireşte, nu de haine, ci de tot ce s-a întîmplat... se bîlbîi Nikolai Parfenovici.

— Mă doare în cot de părerile lui de rău! Ei, acum unde mergem? Sau trebuie să rămîn mai departe aici?

Îl poftiră să treacă iar dincolo. Ieşi de după perdea cătrănit, ferindu-se de privirile celorlalţi. Cu straiele acelea de căpătat se simţea îngrozitor de umilit chiar şi în ochii mujicilor ori ai lui Trifon Borisîci, care apăruse o clipă în prag şi se făcuse nevăzut. „A venit să se uite ca la urs“, se gîndi Mitia. Se aşeză în acelaşi loc ca la început, înainte de perchiziţie. „Ce fantasmagorie, îmi vine să cred că visez!“ Simţea într-adevăr că-şi pierdea minţile.

— Acum nu mai rămîne decît să mă bateţi cu vergile! rosti el printre dinţi, întorcîndu-se către procuror.

Pe Nikolai Parfenovici îl ignora cu desăvîrşire, nici măcar nu voia să se uite la el sau să-i adreseze cuvîntul. „Prea a ţinut cu tot dinadinsul să-mi examineze ciorapii, canalia! Mi-a spus chiar să-i întorc pe dos, dinadins m-a pus, ca să vadă toată lumea ce murdari sînt!“

— Ei, să începem audierea martorilor, spuse Nikolai Parfenovici, de parcă i-ar fi ghicit gîndurile.

— Mda… îngînă procurorul, ca şi cînd ar fi fost preocupat de altceva.

— Noi am făcut tot posibilul ca să te ajutăm, Dmitri Fiodorovici, urmă Nikolai Parfenovici, dar din moment ce ai refuzat categoric să explici provenienţa sumei pe care o aveai asupra dumitale…

— Ce inel ai dumneata acolo? se pomeni întrebînd din senin Mitia, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-o adîncă meditaţie, şi arătă cu degetul unul dintre cele trei inele mari ce împodobeau mîna dreaptă, delicată şi fină, a lui Nikolai Parfenovici.

— Care inel? îl privi acesta mirat.

— Inelul acela… de pe degetul mijlociu, acela care are o piatră cu vinişoare. Ce fel de piatră e? stărui Mitia năzuros ca un copil alintat.

Nikolai Parfenovici zîmbi uşor.

— Un topaz fumuriu. Dacă vrei să-l vezi mai de aproape, pot să-l scot…

— Nu, nu-i nevoie! protestă Mitia vehement, furios pe sine pentru această întrebare stupidă. Nu-l mai scoate, n-are nici un rost… Ei, fir-ar să fie… M-aţi terfelit cum e mai rău, domnilor! Vă

închipuiţi oare că dacă l-aş fi ucis într-adevăr pe tata, aş fi încercat cumva să-mi acopăr crima, aş fi dat din colţ în colţ, aş fi umblat cu minciuni şi m-aş fi ascuns? Nu, vă înşelaţi, Dmitri Karamazov nu este omul pe care-l credeţi dumneavoastră, puteţi fi siguri că n-ar fi capabil de aşa ceva. Vă jur că dacă aş fi fost vinovat, n-aş mai fi zăbovit pînă veneaţi dumneavoastră, n-aş mai fi aşteptat pînă în zori, aşa cum v-am spus c-aveam de gînd, mi-aş fi curmat viaţa cu mult înainte de răsăritul soarelui! Acum îmi dau bine seama. În douăzeci de ani de viaţă n-am învăţat cît am învăţat în noaptea asta blestemată!... Aşa credeţi oare că m-aş fi purtat în tot acest timp? Şi chiar acum, stînd aici cu dumneavoastră, aş fi avut inima să vorbesc aşa cum vorbesc, să mă mişc aşa cum mă mişc, să privesc lumea şi să mă uit în ochii dumneavoastră dacă eram într-adevăr un paricid?! Cînd numai la gîndul că s-ar fi putut să-l fi omorît din întîmplare pe Grigori m-am perpelit toată noaptea, dar nu de teamă! O, nu, nu numai de teama pedepsei ce m-ar fi aşteptat! Ce infamie! Şi dumneavoastră îmi pretindeţi acum ca în faţa unor oameni care iau totul în zeflemea, în faţa unor oameni care nu văd şi nu cred nimic, orbi ca nişte cîrtiţe, să-mi deschid sufletul şi să dau în vileag o nouă mîrşăvie, o încă nebănuită infamie, ca să scap de acuzaţia pe care mi-o aduceţi? Mai bine să înfund ocna! Nimeni altul nu putea să-l ucidă şi să-l jefuiască pe taică-meu decît acela care a deschis astă-noapte uşa casei; omul care a pătruns pe uşă e ucigaşul. Cine poate să fie – nu ştiu – nu-mi dau seama, degeaba îmi storc creierii să-l dibuiesc; în orice caz, să ştiţi că nu este Dmitri Karamazov, asta-i tot ce pot să vă spun. Şi acum, ajunge! Lăsaţi-mă în pace... Trimiteţi-mă la ocnă sau pe eşafod, unde poftiţi, dar nu mă mai canoniţi. Am terminat. Chemaţi martorii!

Mitia rosti ultimele cuvinte ale acestui intempestiv monolog ca şi cum ar fi fost ferm hotărît să nu mai deschidă o singură dată gura pe viitor. Procurorul îl ascultă tot timpul privindu-l atent, şi cînd tăcu, în sfîrşit, spuse cu sînge rece, calm de parcă ar fi vorbit despre un lucru foarte banal:

— În legătură cu uşa asta deschisă, fiindcă tot ai pomenit de ea,

aş vrea să-ţi atrag atenţia asupra declaraţiilor extrem de interesante şi preţioase ale bătrînului Grigori Vasiliev, omul pe care dumneata l-ai lovit. După ce şi-a revenit în simţiri, Grigori, în cursul interogatoriului pe care i l-am luat, a insistat mai ales asupra următorului fapt: la un moment dat, ieşind în cerdac, spune el, i s-a părut că aude zgomot şi a intrat în grădină pe poarta care rămăsese deschisă. Asta s-a întîmplat înainte de a te fi zărit pe dumneata alergînd pe întuneric. Pe de altă parte, dumneata ai declarat că ai rupt-o la fugă din locul unde te aflai, de sub fereastră, în clipa cînd l-ai văzut pe tatăl dumitale ieşind la geam. Intrînd în grădină, Grigori s-a uitat în stînga, spre casă, şi a observat fereastra deschisă, dar, în acelaşi timp, a observat că şi uşa, care se afla mult mai aproape de el, era dată de perete, în timp ce dumneata susţii că a fost închisă tot timpul cît ai zăbovit în grădină. Nu-ţi ascund faptul că, în declaraţia lui, Vasiliev afirmă categoric că dumneata ai fi ieşit din casă, deşi – menţionez – nu te-a zărit în momentul acela, ci mai tîrziu, cînd ajunseseşi în mijlocul grădinii şi alergai spre gard…

Nici nu apucase bine procurorul să-şi încheie tirada şi Mitia sărise nerăbdător de pe scaun.

— Moşi-pe-groşi! protestă el furios. Este o minciună sfruntată! Cum putea să vadă uşa deschisă din moment ce era încuiată… Minte!

— Mă simt dator să-ţi repet din nou că depoziţia lui Grigori este categorică. Bătrînul n-are nici cel mai mic dubiu. Dimpotrivă, insistă asupra acestui fapt. L-am interogat de cîteva ori.

— Exact, şi eu am revenit de cîteva ori asupra acestei chestiuni! confirmă cu însufleţire Nikolai Parfenovici.

— Dar nu-i adevărat, vă spun că nu-i adevărat! E o calomnie sau o halucinaţie de nebun! urlă Mitia. Nu vă daţi seama că bătrînul bate cîmpii, a fost rănit, a pierdut atîta sînge, cine ştie ce i s-o fi năzărit cînd şi-a venit în simţiri… Aiurează!

— Numai că bătrînul a observat uşa deschisă nu atunci cînd s-a trezit din leşin, ci mai înainte, în momentul cînd a intrat în grădină, venind dinspre locuinţa slugilor.

Mitia simţea că se sufocă.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu poate să fie adevărat! E o calomnie, vrea să se răzbune pe mine... Nu putea să vadă uşa deschisă... V-am spus doar că n-am ieşit pe uşă.

Procurorul se întoarse către Nikolai Parfenovici şi rosti autoritar:

— Arată-i!

— Cunoşti acest obiect? îl întrebă Nikolai Parfenovici, scoţînd din servietă şi punînd pe masă un plic mare de hîrtie groasă, păstrînd încă urmele celor trei peceţi cu care fusese sigilat. Plicul era gol şi rupt pe una din margini.

Mitia rămase cu ochii holbaţi.

— Ăsta-i... ăsta-i plicul tatii, bolborosi el. Plicul cu trei mii de ruble... trebuie să scrie pe el... Îmi daţi voie: „Puişorului meu drag“... da, uite aici: „trei mii“, vedeţi, trei mii! strigă el.

— De văzut, vedem, dar n-am mai găsit nici un ban înăuntru. Zăcea aruncat pe jos, lîngă pat, după paravan.

Cîteva clipe, Mitia stătu locului buimăcit.

— Domnilor, aici e mîna lui Smerdeakov! exclamă el într-un tîrziu din adîncul pieptului. El l-a ucis pe tata ca să-l jefuiască! Numai el ştia unde ţinea ascuns plicul... El este criminalul, de astă dată nu mai încape nici o îndoială!

— Dar şi dumneata ştiai despre existenţa lui, după cum ştiai, de asemenea, că-l ţinea sub pernă.

— Niciodată, habar n-am avut, nu ştiam nici măcar cum arăta, e pentru prima oară cînd îl văd. Am auzit doar că există de la Smerdeakov... Numai el ştia unde-l pusese bătrînul, eu nici idee n-aveam... Mitia simţi din nou cum i se pune un nod în gît.

— Totuşi, mai adineaori ai declarat chiar că plicul se afla sub perna răposatului dumitale tată. Ai spus cu gura dumitale că-l ţinea sub pernă, prin urmare cunoşteai ascunzătoarea.

— E scris aici negru pe alb! confirmă Nikolai Parfenovici.

— Ce aberaţie, e absurd! De unde să fi ştiut că-l ţinea sub pernă?! Poate că nici nu era acolo... Am spus şi eu aşa, la întîmplare, c-ar fi putut să fie acolo... Ce zice Smerdeakov? L-aţi

întrebat unde era plicul? Aici e buba... Am trăncănit verzi şi uscate, fără să mă gîndesc că toate astea au să se întoarcă împotriva mea... Am minţit fără să-mi dau seama, am spus numai aşa, într-o doară, c-ar fi fost, chipurile, sub pernă, şi dumneavoastră... Nu ştiţi cum e cîteodată? Cînd nici nu te aştepţi, îţi scapă un cuvînt din gură şi-i dai aşa înainte, fără să mai stai să te gîndeşti. Smerdeakov e singurul om care ştia exact unde se află plicul, nimeni în afară de el nu cunoştea secretul... Nici chiar mie nu mi-a spus unde e! Cu siguranţă că-i el, el şi numai el e criminalul, pentru mine în momentul ăsta este evident, e limpede ca lumina zilei! argumenta din ce în ce mai surescitat Mitia, spunînd în mod stupid mereu acelaşi lucru, cu un fel de înverşunare şi înfierbîntîndu-se pe măsură ce vorbea. Trebuie să înţelegeţi odată, oameni buni, arestaţi-l imediat, arestaţi-l pînă nu-i prea tîrziu... L-a omorît probabil după ce-am sărit gardul, în timp ce Grigori zăcea în nesimţire, e cu ochi şi cu sprîncene... I-a dat de ştire, aşa cum se înţeleseseră între ei, şi tata i-a deschis... Numai el cunoştea semnalul, altfel tata pentru nimic în lume n-ar fi deschis uşa...

— Dumneata uiţi un singur lucru, observă procurorul cu acelaşi sînge rece, dar cu ceva triumfător în glas, şi anume că nu avea nevoie să folosească semnalul din moment ce uşa era deschisă încă de cînd te aflai în grădină...

— Uşa, uşa... murmură Mitia, uitîndu-se ţintă la procuror, şi se lăsă neputincios pe scaun. Cîteva clipe nimeni nu mai spuse nimic. Da, uşa!... E un blestem! Pînă şi Dumnezeu e împotriva mea! exclamă el privind în gol.

— Vezi, rosti grav procurorul, acum judecă şi dumneata, Dmitri Fiodorovici: pe de o parte, această declaraţie la fel de covîrşitoare şi pentru dumneata, ca şi pentru noi, arătînd că uşa pe care ai ieşit era deschisă. Pe de altă parte, tăcerea dumitale inexplicabilă, încăpăţînarea, aş zice chiar înverşunarea dumitale de a nu spune nimic în legătură cu provenienţa banilor care s-au găsit asupra dumitale, cînd abia cu trei ceasuri mai înainte – după cum reiese din propria dumitale declaraţie – ţi-ai amanetat pistoalele pentru zece ruble! În condiţiile astea, gîndeşte-te şi dumneata: ce putem

crede noi şi la ce concluzie trebuie să ajungem? Nu mai poţi pretinde acum că sîntem „nişte oameni cinici şi fără inimă, care iau totul în zeflemea“, incapabili să înţeleagă elanurile nobile ale sufletului dumitale... Dimpotrivă, trebuie să-ţi dai seama că în situaţia noastră...

Palid la faţă ca un mort, Mitia se frămînta tot, biruit de o emoţie copleşitoare.

— Bine! strigă el deodată, am să vă mărturisesc taina, vă spun îndată de unde aveam banii!... Am să vă dezvălui şi această infamie, ca să nu mai pot acuza după aceea pe nimeni, nici pe domniile voastre şi nici pe mine...

— Crede-mă, Dmitri Fiodorovici, stărui cu glas mieros Nikolai Parfenovici jubilînd, o mărturisire sinceră şi deplină făcută în clipa asta s-ar putea să-ţi fie mai tîrziu de un real folos, contribuind simţitor la uşurarea situaţiei dumitale, chiar dacă...

În momentul acela însă procurorul îi făcu un semn pe sub masă şi vorbitorul se opri la timp. De altfel, Mitia nici nu-l asculta.

VII

Taina cea mare a lui Mitia. Protagonistul nu are nici un succes

— Domnilor, începu el cu-o figură răvăşită, banii ăştia... vă mărturisesc cu mîna pe conştiinţă... banii ăştia erau ai mei.

Atît procurorul, cît şi judecătorul de instrucţie făcură nişte mutre lungi: numai la asta nu s-ar fi aşteptat.

— Păi cum puteau fi ai dumitale, bîigui Nikolai Parfenovici, cînd la orele cinci după-amiază, după propriile dumitale declaraţii...

— Dă-le dracului de declaraţii, ce-a fost, ce n-a fost la ora cinci după-amiază, nu asta interesează acum! Banii erau ai mei, îmi

aparţineau, adică, mai bine zis, erau de furat... Nu, aşa e, de fapt nu erau ai mei, ci furaţi, furaţi de mine, o mie cinci sute de ruble în cap, i-am avut asupra mea tot timpul, necontenit...

— Şi de unde i-ai luat?

— De la gît, domnilor, uite, de aici, de la gît i-am luat, de la gîtul meu... I-am avut aici, cusuţi într-un petic de pînză, îi purtam de mult la mine, de o lună de zile. De o lună de zile îmi port aşa la gît ruşinea, dezonoarea.

— Dar de la cine i-ai... sustras?

— Ai vrut să zici „furat“, nu-i aşa? Spune lucrurilor pe nume. Da, recunosc, e ca şi cînd i-aş fi furat sau, dacă vreţi, i-am „sustras“. După părerea mea, asta se numeşte furt. Şi aseară, într-adevăr, i-am furat de tot.

— Aseară? Dar parcă ziceai că-i o lună de zile de cînd... de cînd eşti în posesia lor...

— Dar nu i-am luat de la tata, nu vă speriaţi, nu de la dînsul i-am furat, ci de la ea. Lăsaţi-mă să vă povestesc pînă la capăt, nu mă mai întrerupeţi mereu! Să ştiţi că nu-i chiar atît de uşor. Să vedeţi, acum o lună de zile m-a chemat Katerina Ivanovna Verhovţeva, fosta mea logodnică... O cunoaşteţi?

— Cum de nu? Mai întrebi?

— Ştiam că o cunoaşteţi. E un suflet cu adevărat nobil, un mărgăritar între mărgăritare; din păcate, mă urăşte, de mult mă urăşte, o, de mult de tot... şi pe bună dreptate, recunosc!

— Katerina Ivanovna? se miră anchetatorul. Procurorul, de asemenea, se uită la el consternat.

— Vă rog, nu-i rostiţi numele în deşert! E o ticăloşie din partea mea s-o amestec pe ea în toată dandanaua asta. Da, mi-am dat seama că mă urăşte... că mă urăşte de mult... de la început chiar, din ziua cînd a venit acasă la mine... Destul însă, destul, asta nu mai e nevoie s-o ştiţi, nu meritaţi şi nici n-are rost... Atîta voiam numai să vă spun, că m-a chemat acum o lună la dînsa şi mi-a încredinţat trei mii de ruble, rugîndu-mă să trimit banii surorii sale şi încă cuiva, tot o rubedenie de-ale ei de la Moscova, ca şi cum n-ar fi putut să-i trimită şi singură! Şi eu... s-a întîmplat ca tocmai

atunci să fiu la o răspîntie a vieţii, în clipa fatală cînd, în sfîrşit, cînd m-am îndrăgostit de cealaltă, de dînsa, stăpîna inimii mele, care aşteaptă acum jos, Gruşenka… Am luat-o atunci cu mine şi am venit amîndoi aici, la Mokroe, unde am tras un chef monstru, încît în două zile am prăpădit jumătate din banii aceia blestemaţi, adică o mie cinci sute de ruble, iar restul i-am pus bine. Astea sînt cele o mie cinci sute pe care le-am oprit atunci, purtîndu-le ca pe o amuletă la gît, pentru ca ieri să-i scot în sfîrşit din ascunzătoare şi să mai fac un chiolhan. Opt sute de ruble sînt la dumneata în mînă, Nikolai Parfenovici, e tot ce-a mai rămas din o mie cinci sute cît aveam ieri.

— Dă-mi voie, dar acum o lună, dacă nu te superi, ai cheltuit trei mii de ruble, nu o mie cinci sute, cum zici – toată lumea ştie!

— Cine ştie? I-a numărat cineva? Am pus eu pe cineva să-i numere?

— Îmi pare rău, dar n-ai spus chiar dumneata c-ai tras un chef care te-a costat trei mii de ruble în cap?

— Aşa e, ai dreptate, am trîmbiţat în tot oraşul, zvonul a mers din gură în gură, şi nimeni nu s-a îndoit c-a fost într-adevăr aşa; chiar aici, la Mokroe, toată lumea a fost convinsă c-am făcut praf trei mii de ruble. În realitate însă n-am cheltuit decît o mie cinci sute, iar restul de bani i-am cusut, cum v-am spus, într-un săculeţ; aşa stau lucrurile, domnilor, acum ştiţi de unde am luat banii de ieri…

— Este aproape miraculos… ciripi Nikolai Parfenovici.

— Dă-mi voie, îl întrerupse procurorul, nu cumva mai ştie şi altcineva despre asta, poate c-ai povestit cuiva întîmplarea… cum ai ascuns adică banii ăştia acum o lună.

— N-am vorbit cu nimeni.

— Ciudat. Cu nimeni chiar, cu nimeni?

— Nimeni, absolut nimeni.

— Dar de ce? Nu înţeleg ce te-a făcut să învălui într-un mister atît de adînc lucrul acesta! Ca să mă exprim mai clar: acum, că te-ai îndurat să ne dezvălui în sfîrşit taina dumitale „infamantă“, cum o socoteşti dumneata, pot să-ţi spun că, de fapt – bineînţeles,

relativ vorbind – nu este cine ştie ce grozăvie. Cel puţin după părerea mea, faptul că ţi-ai însuşit aceste trei mii de ruble, deşi nu-ţi aparţineau, dar pe care cu siguranţă i-ai fi restituit pînă la urmă, nu reprezintă decît o faptă nesocotită, în orice caz nu o „infamie“ atît de mare cum pretinzi dumneata, mai ales ţinînd seama de caracterul dumitale… Cel mult poate fi vorba de o extravaganţă, o faptă peste măsură de nesăbuită, dar numai atît, nesăbuită, nu infamantă… Ţi-o spun pentru că e atîta lume care cunoaşte povestea celor trei mii de ruble sustrase domnişoarei Verhovţeva. În ultima lună cel puţin, banii ăştia au prilejuit o mulţime de supoziţii şi de comentarii, aşa încît chiar dacă nu ne-ai fi mărturisit nimic, noi eram la curent. În orice caz, am mai auzit zvonul ăsta… şi cred că şi Mihail Makarovici; de altfel, nu mai este un simplu zvon, ci un cancan pe care acum îl foarfecă tot oraşul. Şi apoi, există indicii că dumneata însuţi – dacă nu mă înşel – ai încredinţat totuşi cuiva taina asta, adică i-ai mărturisit că deţineai aceşti bani de la domnişoara Verhovţeva… Tocmai de aceea mă miră foarte mult că le atribui o importanţă exagerată şi că pînă în ultima clipă ai făcut un mister atît de grozav din cele o mie cinci sute de ruble pe care ţi le-ai însuşit. Da, ai urzit în jurul lor un secret care în imaginaţia dumitale luase proporţii pur şi simplu înspăimîntătoare… Este de necrezut c-ai fost în stare să te chinui atîta din pricina lui… adineaori chiar ai declarat că mai degrabă ai înfunda ocna decît să-l dai în vileag…

Procurorul tăcu în sfîrşit. Se înfierbîntase vorbind şi spusese tot ce avea pe suflet, fără a mai căuta să-şi ascundă nemulţumirea, mai mult chiar, necazul ce-l stăpînea, fără măcar să mai ţină seama de exigenţele stilistice, alcătuind un discurs cam dezlînat, aproape incoerent…

— Dar nu pentru că mi-ar fi fost ruşine de cele o mie cinci sute de ruble, nu asta mă chinuia pe mine, infamia cea mare este că am reţinut banii ăştia din suma de trei mii de ruble, rosti răspicat Mitia.

Procurorul rîse ironic.

— Dar nu ştiu ce găseşti aici atît de ruşinos, îi replică el enervat.

De ce ţi se pare atît de odios faptul că ai separat o parte din bani de ceilalţi sau, dacă vrei, de ce crezi c-ai făcut un lucru atît de condamnabil împărţind suma în două? E mult mai grav faptul că ţi-ai însuşit cele trei mii de ruble decît modul cum ai înţeles să dispui de ele. Apropo, vrei să ne spui pentru ce ai înjumătăţit aşa suma? În ce scop ai făcut treaba asta? Ce urmăreai? N-ai putea să ne explici şi nouă?

— O, Doamne, tocmai scopul interesează în cazul de faţă, aici e punctul nevralgic! exclamă Mitia. Am păstrat banii ăştia – o mie cinci sute de ruble – de păcătos ce sînt, am făcut adică treaba asta dintr-un calcul odios, un calcul care în cazul de faţă e pur şi simplu o infamie… Şi această infamie a ţinut o lună de zile!

— Nu înţeleg.

— Mă mir. Să vă explic atunci, poate că într-adevăr nu e destul de clar. Vă rog să urmăriţi cu atenţie argumentaţia: să zicem că mi-am însuşit cele trei mii ce mi-au fost încredinţate ca unui om de onoare, şi cu banii în buzunar fac un chef monstru, cheltuindu-i pe toţi într-o singură noapte, şi că a doua zi dimineaţa mă prezint la persoana care mi i-a dat în mînă şi-i spun: „Iartă-mă, Katia, sînt un netrebnic, ţi-am prăpădit toţi banii la beţie“. Spuneţi-mi, vă rog, e frumos, e bine ce-am făcut? Nu, nu e bine deloc, dimpotrivă, e o treabă murdară, necinstită, m-am purtat ca o bestie, ca un dezmăţat, incapabil să-şi ţină pornirile în frîu, nu-i aşa? Totuşi, nu sînt hoţ! Am sau nu dreptate? Nu sînt hoţ sadea! Sînteţi de acord că nu sînt un hoţ? Am păpat banii, ce-i drept, i-am cheltuit pe toţi la petrecere, dar nu i-am furat. Iată acum o nouă variantă şi mai avantajoasă pentru mine. Fiţi atenţi: am făcut tot aşa un bairam, care m-a costat însă mai puţin, n-am risipit decît o mie cinci sute de ruble, adică numai jumătate din bani. A doua zi mă duc imediat la dînsa cu ce mi-a mai rămas. „Katia, îi spun eu, ţi-am adus o mie cinci sute de ruble, e tot ce mai am, sînt un nemernic, un descreierat. Banii ceilalţi i-am topit, i-am lăsat pe toţi la cîrciumă, dacă şi ăştia rămîn mai departe la mine, praful se alege de ei! Te rog, scapă-mă de ei, să nu mai cad în păcat!“ Ce aş fi în acest caz? Tot ce vreţi: o secătură, un netrebnic, nicidecum însă un pungaş,

fără doar şi poate că nu, fiindcă un pungaş n-ar fi făcut ce-am făcut eu, n-ar mai fi venit să-i aducă banii rămaşi, ci i-ar fi băgat pur şi simplu în buzunar; şi dînsa şi-ar fi dat seama atunci că, din moment ce i-am restituit cele o mie cinci sute de ruble, i-aş fi plătit şi restul, adică suma pe care am risipit-o la beţie; aş fi muncit toată viaţa, aş fi făcut tot ce mi-ar fi stat în putere şi pînă la urmă, din pămînt, din piatră seacă, aş fi scos banii şi i-aş fi înapoiat. În felul acesta, chiar dacă în fond rămîneam un ticălos, nu eram totuşi un pungaş, în nici un caz n-aş fi fost pungaş, orice aţi spune!

— Să zicem că ar fi o mică deosebire la mijloc, rosti cu un surîs glacial procurorul. E curios totuşi că această deosebire dumitale ţi se pare atît de monstruoasă.

— Da, mi se pare monstruoasă! Oricine poate să fie ticălos; la drept vorbind, sîntem cu toţii mai mult sau mai puţin ticăloşi; dar ca să poţi săvîrşi o hoţie trebuie să fii într-adevăr un ticălos fără pereche! Eu, ce să vă spun, nu mă pricep la subtilităţi... Ştiu doar un singur lucru cu precizie: un hoţ e mai abject decît un ticălos. Acum ascultaţi mai departe: banii aceştia i-am purtat o lună întreagă la gît, nu depindea decît de mine ca să mă decid într-una din zile să-i duc înapoi şi să pun astfel capăt odată ticăloşiei. Numai că n-am fost în stare să mă decid. Zi de zi încercam să iau, în sfîrşit, o hotărîre şi-mi dădeam ghes: „Ce faci, nemernicule, hotărăşte-te într-un fel, ce aştepţi?“. Şi totuşi, o lună întreagă n-am putut să iau această hotărîre! Ei, ce credeţi, e frumos din partea mea? Spuneţi!

— Să zicem că nu-i prea frumos, măcar atîta lucru pot să înţeleg şi eu. Dar nu despre asta e vorba, răspunse procurorul tot atît de reţinut. De altfel, cred c-ar fi mai bine să nu mai despici firu-n patru, renunţînd la asemenea subtilităţi, şi să revii la obiect. Adevărul este că pînă în momentul de faţă încă n-ai binevoit să ne explici, deşi te-am întrebat în repetate rînduri, pentru ce ai împărţit din capul locului suma ce ţi s-a încredinţat, adică, mai explicit, de ce ai cheltuit numai jumătate din ea ca să petreci şi ai păstrat restul? Pentru ce ai ascuns aceşti bani, ce urmăreai să faci cu ei? Insist asupra acestei chestiuni, Dmitri Fiodorovici!

— Aşa e, da, ai dreptate! exclamă Mitia, lovindu-se peste frunte. Iertaţi-mă, vă ţin aşa ca pe ghimpi de atîta timp, în loc să vă explic esenţialul; cu siguranţă că atunci aţi fi înţeles de mult, pentru că infamia constă tocmai în scopul pe care-l urmăream! Să vedeţi: răposatul pusese ochii pe Agrafena Alexandrovna şi se ţinea de capul ei, iar eu mă perpeleam de gelozie, crezînd că dînsa stă în cumpănă, neştiind pe care din doi să aleagă, pe mine ori pe el. Şi în acelaşi timp mă frămînta un gînd: ce mă fac dacă dînsa se va decide, în sfîrşit, să nu mă mai poarte întruna cu vorba şi-mi va spune într-o bună zi: „Pe tine, numai pe tine te iubesc, nu pe el, ia-mă şi du-mă la capătul pămîntului“. Şi eu, care n-aveam la sufletul meu decît două băncuţe de douăzeci de copeici! Cum să plec cu ea, cu ce s-o duc, ce să fac? Simţeam că-mi fuge pămîntul de sub picioare! Pe vremea aceea n-o cunoşteam încă prea bine şi nu înţelegeam ce se petrece în sufletul ei; credeam că-i ahtiată după bani şi mi-era teamă că n-o să-mi ierte niciodată sărăcia. Şi atunci, ce vă închipuiţi c-am făcut? Am dat deoparte, ca un şarlatan, o mie cinci sute de ruble, adică jumătate din suma ce-mi fusese dată în primire, şi premeditat, cu sînge rece, am cusut banii într-un petic de pînză, înainte de zaiafet. Iar cu ce mi-a mai rămas am plecat să chefuiesc. Ce ticăloşie! Acum aţi înţeles?

Procurorul şi judecătorul de instrucţie izbucniră în rîs.

— Dimpotrivă, eu cred c-ai procedat foarte înţelept, ba chiar ai avut o ţinută morală. Ai ştiut să fii cumpătat, n-ai azvîrlit toţi banii pe gîrlă! chicoti Nikolai Parfenovici. Ce ţi se pare atît de îngrozitor?

— Dar nu vă daţi seama că erau bani de furat?! Doamne-Dumnezeule... mă înspăimîntaţi! Cum puteţi fi atît de neînţelegători?! Tot timpul cît am simţit la piept banii ăştia mi-am repetat mereu: „Eşti un hoţ, eşti un hoţ!“. Din pricina lor luna asta din urmă m-am purtat ca un descreierat, din pricina lor am sărit la bătaie în cîrciumă şi l-am burduşit atît de rău pe tata, toate le-am făcut numai pentru că mă ştiam vinovat de hoţie! Nici măcar fratelui meu, Alioşa, n-am îndrăznit, n-am fost în stare să-i mărturisesc potlogăria asta cu banii. Prea cumplită mi se părea mişelia mea şi prea ticăloasă! Dar, în acelaşi timp, nu era zi şi nu

era ceas în care să nu-mi spun: „Dmitri Fiodorovici, poate că nu eşti totuşi un hoţ! Încă nu. De ce? Pentru că mîine poţi foarte bine să te duci la Katia şi să-i dai banii înapoi“. Abia aseară, cînd am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, m-am hotărît să-mi smulg de la gît amuleta, lucru pe care pînă atunci nu mă încumetasem să-l fac. Abia atunci, cînd am smuls-o, am devenit categoric un hoţ, un pungaş veritabil, un om stigmatizat pentru toată viaţa. De ce? Pentru că odată cu amuleta mi-am sfărîmat iluzia că am să mă duc într-o bună zi la Katia şi-am să-i spun: „Sînt un ticălos, recunosc, nicidecum însă un hoţ!“. Aţi priceput acum, da, aţi priceput?

— Şi de ce numai ieri te-ai hotărît s-o faci? îl întrerupse Nikolai Parfenovici.

— De ce? Ce întrebare ridicolă. Pentru că mă condamnasem singur la moarte, ştiam că-n zorii zilei, la orele cinci dimineaţa, am să mor. Mă gîndeam că-i acelaşi lucru să mori ca un om cinstit sau ca un ticălos. Şi abia atunci mi-am dat seama că nu-i totuna! Mă credeţi, domnilor? Toată noaptea am stat ca pe jăratic, m-am chinuit îngrozitor, dar nu pentru că aş fi scurtat zilele bătrînei noastre slugi şi nici pentru că ştiam ce mă paşte după asta, şi c-o să iau, de bună seamă, drumul Siberiei, şi tocmai cînd? În clipa cînd dragostea mea îşi aflase, în sfîrşit, răsplata şi cerul îşi deschidea porţile în faţa mea! O, nici vorbă că şi asta mă frămînta, dar nu peste fire, în orice caz nu atît de cumplit cum mă muncea gîndul ăsta blestemat că mi-am smuls de la gît banii şi i-am risipit ca un hoţ veritabil, aşa că am ajuns acum un hoţ! O, domnilor, vă spun din nou cu toată suferinţa inimii mele: multe lucruri mi-a fost dat să învăţ în noaptea asta! Am învăţat că e cu neputinţă să trăieşti ca un ticălos, dar nici chiar să mori nu poţi cînd ştii cît eşti de ticălos... Nu, domnilor, trebuie să mori cinstit!

Mitia era palid. Avea o expresie chinuită pe figură şi părea sleit de puteri, deşi în acelaşi timp era extrem de agitat.

— Încep să te înţeleg, Dmitri Fiodorovici, rosti procurorul cu o voce tărăgănată, în care se simţea o undă de compasiune şi bunăvoinţă, dar tot ce spui mi se pare mai curînd rezultatul

tensiunii nervoase în care te afli... ai nervii zdruncinaţi, aici cred că este explicaţia. Dar îmi dai voie să te întreb, pentru ce în decurs de aproape o lună nu te-ai dus să restitui persoanei respective o mie cinci sute de ruble ca să scapi odată de obsesia asta? Pentru ce n-ai căutat să ai o explicaţie cu dînsa, de ce, avînd în vedere impasul în care te găseai, aşa cum ne-ai spus chiar dumneata, de ce, zic, n-ai încercat o altă soluţie care în mod firesc trebuia să-ţi fi venit în minte, adică să-i fi mărturisit cinstit greşelile şi să-i fi cerut după aceea suma de care aveai nevoie pentru plecare? Cu siguranţă că dînsa, cu neprecupeţita sa generozitate, văzînd zbuciumul dumitale, nu te-ar fi refuzat în nici un caz, mai ales dacă i-ai fi dat o creanţă, ceva la mînă, sau şi mai bine garanţia pe care zici c-ai oferit-o negustorului Samsonov şi mai apoi doamnei Hohlakova. Fiindcă – nu-i aşa – convingerea dumitale e că această garanţie rămîne mai departe în picioare.

Mitia se aprinse deodată la faţă.

— Chiar atît de nemernic mă socotiţi? Cred că nu vorbiţi serios! rosti el indignat, privindu-l ţintă pe procuror, ca şi cînd nu i-ar fi venit să-şi creadă urechilor.

— Te asigur c-am vorbit cît se poate de serios... de ce te îndoieşti?... se miră la rîndul său procurorul.

— O, ar fi însemnat să fac cea mai mare blestemăţie! Nu vă daţi seama, domnilor, că mă chinuiţi? Bine, am să vă spun tot, am să dau în vileag toată murdăria ce zace în sufletul meu, ca să vedeţi şi dumneavoastră şi să vă minunaţi, constatînd cu ruşine în ce hal ajung să se ticăloşească simţămintele omeneşti! Află, domnule procuror, că şi eu m-am gîndit la soluţia asta de care mi-ai pomenit adineaori. Da, domnilor, în blestemata asta de lună mi-a trecut şi mie prin cap la un moment dat acelaşi lucru, eram aproape hotărît să mă duc la Katia! Ca să vedeţi cît de mîrşav am putut să fiu! Dar cum puteam să mă duc la ea, să-i spun de la obraz c-am înşelat-o, ba, mai mult chiar, să-i cer şi bani! Ca s-o pot înşela pînă la capăt, să-i pretind ei să suporte toate cheltuielile prilejuite de infidelitatea mea, să cer bani de la ea, de la Katia, ca după aceea să plec în lume cu cealaltă, cu rivala ei, cu femeia care o urăşte şi care

a jignit-o atît de cumplit! Numai un om nebun s-ar putea gîndi la una ca asta, domnule procuror!

— Sper că n-am înnebunit încă, dar m-am antrenat în discuţie şi, înfierbîntat cum eram, ce-i drept, nu m-am gîndit la eventualitatea asta... la gelozia asta feminină... dacă – după cum spui dumneata – poate fi într-adevăr vorba de gelozie... da, fireşte, s-ar putea să fie aşa ceva, încheie procurorul zîmbind.

— Prea ar fi puturoasă combinaţia asta, ar fi mirosit urît de tot, ar fi fost mîrşăvia atît de mare, răcni Mitia, încît nici nu mai ştiu ce să spun! Ei, aflaţi, domnilor, c-ar fi fost în stare să-mi dea banii ăştia, şi chiar mi i-ar fi dat, cu siguranţă că mi i-ar fi dat din răzbunare, ca să simtă voluptatea răzbunării. Mi-ar fi dat pentru că mă dispreţuieşte, pentru că are totuşi ceva diabolic în ea şi pentru că atunci cînd o încinge mînia nu mai cunoaşte nici o măsură! Iar eu i-aş fi primit, o, da, i-aş fi luat, şi atunci toată viaţa... o, Dumnezeule! Vă rog să mă iertaţi, domnilor, că strig aşa în gura mare, dar trebuie să vă spun că şi eu m-am gîndit la soluţia asta, şi încă destul de recent, alaltăieri noapte chiar, în timp ce-l dădăceam pe Copoiu, şi pînă şi ieri, da, pînă şi ieri, mi-aduc perfect de bine aminte, toată ziua de ieri m-a urmărit această idee, şi poate dacă n-ar fi survenit povestea aceea...

— Care poveste? întrebă Nikolai Parfenovici curios, dar Mitia nu-l auzi.

— V-am făcut o mărturisire cutremurătoare, rosti el în încheiere mohorît. Vă rog s-o apreciaţi, domnilor. Ba nu, e încă prea puţin, aş vrea să vă daţi seama de ceea ce valorează ea, altminteri, dacă nici această mărturisire n-a fost în stare să vă zguduie, înseamnă că nu aveţi nici un dram de stimă pentru mine, v-o spun deschis. Mor de ruşine cînd mă gîndesc c-am putut să-mi deschid sufletul pe deplin în faţa unor oameni ca dumneavoastră! O, mai bine mă împuşc! Dar văd, văd bine că nu mă credeţi! Cum, vreţi să scrieţi şi asta?! strigă el îngrozit.

— Evident, răspunse mirat Nikolai Parfenovici, o să consemnăm tot ce-ai spus acum. Vrem să menţionăm că pînă în ultima clipă ai avut intenţia să te duci la domnişoara Verhovţeva

să-i ceri suma asta... Te asigur, Dmitri Fiodorovici, că este o declaraţie foarte importantă şi că tot ce ne-ai mărturisit în legătură cu banii poate atîrna greu în balanţă, şi e în interesul dumitale, da, în interesul dumitale...

Mitia dădu din mîini disperat.

— Fie-vă milă, domnilor! Măcar atîta lucru să nu scrieţi, e prea umilitor! Mi-am sfîşiat inima în două şi dumneavoastră aţi profitat de ocazie să scormoniţi în carne vie... biata mea inimă sfîrtecată... O, Doamne! cuprins de deznădejde, îşi ascunse faţa în palme.

— Nu-ţi mai face sînge rău, Dmitri Fiodorovici, îl linişti procurorul. La sfîrşit o să-ţi citim tot ce-ai scris şi o să modificăm frazele cu care s-ar întîmpla să nu fii de acord. Acum însă aş vrea să-ţi pun o mică întrebare şi te rog să observi că revin pentru a treia oară asupra acestui lucru: este adevărat că nimeni, dar absolut nimeni n-a aflat din gura dumitale de existenţa banilor pe care zici că-i purtai cusuţi în chip de amuletă? Trebuie să-ţi mărturisesc că mi se pare ceva neverosimil.

— Nimeni, nimeni! Am spus doar că nimeni; înseamnă că n-aţi înţeles nimic din moment ce stăruiţi atîta! Lăsaţi-mă în pace!

— Treaba dumitale, pînă la urmă o să se lămurească şi asta, mai avem încă vreme, dar judecă şi dumneata: dispunem pînă acum de zeci de mărturii conform cărora dumneata însuţi ai fi răspîndit zvonul, trîmbiţînd în toate colţurile oraşului, c-ai făcut praf aici, într-o singură noapte, la chef, trei mii de ruble – trei mii – mă-nţelegi, nu o mie şi cinci sute, cum afirmi dumneata! Chiar şi acum, adică ieri, cînd ai apărut din nou aici cu alţi bani, te-a auzit atîta lume spunînd în gura mare c-ai venit tot cu trei mii de ruble în buzunar...

— Sînt convins că dispuneţi nu de zeci, ci de sute de mărturii, două-trei sute poate de mărturii de felul acesta; două sute de oameni, ba poate chiar o mie cred c-au auzit! exclamă Mitia.

— Ei, vezi, vezi, toţi confirmă, toată lumea atestă acelaşi lucru. Nu crezi că înseamnă totuşi ceva cuvîntul ăsta, „toţi“?

— Asta nu dovedeşte nimic. Am minţit pur şi simplu, şi după mine au început să mintă şi ceilalţi.

— Dar ce nevoie aveai „să minţi“, după cum zici dumneata?

— Dracu’ ştie! Poate din fanfaronadă… ca să se ştie ce multe parale am cheltuit la beţie… Sau poate ca să uit de banii pe care i-am dosit… da, probabil că de asta… ei, drăcie… de cîte ori m-aţi întrebat acelaşi lucru? Ce vreţi de la mine, am minţit, şi basta! Am apucat să mint o dată şi după aceea n-am mai vrut să-mi iau vorba înapoi. De ce minte uneori omul?

— E greu de ştiut, Dmitri Fiodorovici, de ce minte uneori omul, rosti sentenţios procurorul. Dar vrei să ne spui dacă amuleta aceea pe care o purtai la gît era mare?

— Nu.

— Cam cît de mare, aproximativ?

— Cît o hîrtie de o sută îndoită.

— Poate c-ar fi mai bine să ne arăţi resturile. Cred că le ai la dumneata, nu?

— Ei, na-ţi-o… ce prostie… nu ştiu unde sînt.

— Dă-mi voie, unde şi cînd ai scos-o de la gît? După cîte ştiu din declaraţia dumitale, n-ai mai trecut pe acasă.

— După ce-am plecat de la Fenia, în drum spre Perhotin, am smuls-o de la gît şi am scos banii.

— Pe întuneric?

— Ce nevoie aveam de lumină? Am tras o dată cu degetul şi s-a rupt.

— Fără foarfece, aşa, pe stradă?

— În piaţă mi se pare. Ce-mi trebuiau foarfece? Era o cîrpă veche, s-a rupt imediat.

— Şi ce-ai făcut cu ea?

— Am aruncat-o.

— Unde?

— În piaţă, în piaţă, nu ţi-am spus?! Dracu’ mai ştie unde, undeva în piaţă! Dar ce nevoie ai de ea?

— Este extrem de important, Dmitri Fiodorovici: este o probă materială în favoarea dumitale, de ce nu vrei să înţelegi atîta lucru? Cine te-a ajutat să coşi banii acum o lună?

— Nu m-a ajutat nimeni, singur i-am cusut.

— Ştii să coşi?

— Un soldat trebuie să ştie să coasă. Parcă-i mare filosofie?!

— De unde ai luat materialul, adică peticul acela în care ai cusut banii?

— Îţi baţi joc de mine?

— Deloc, te rog să crezi că nu-mi arde de glumă, Dmitri Fiodorovici.

— Nu mai ţin minte de unde, că de luat, trebuia să-l fi luat de undeva.

— Cum se poate să nu-ţi aminteşti atîta lucru?

— Zău dacă-mi aduc aminte, poate c-am rupt o rufă, ceva.

— Foarte interesant: probabil c-o să găsim acasă la dumneata obiectul acela. O cămaşă sau altceva, din care ai rupt o fîşie. Ce fel de pînză era: de bumbac sau de in?

— Dracu' ştie ce-o fi fost! Stai... Mi se pare că n-am rupt nimic. Era percal... Dacă nu mă-nşel, am cusut banii într-o scufie a gazdei mele.

— Într-o scufie a gazdei dumitale?

— Da, i-am şterpelit o scufie.

— Cum i-ai şterpelit-o?

— Aşa, parcă ţin minte că într-o zi am găsit o scufie şi am luat-o ca să am pe ce să-mi şterg pana de cerneală. Am luat-o fără să ştie, era o zdreanţă cu care nimeni n-avea ce face. Mai rămăseseră nişte petice la mine în odaie şi mi-au prins bine atunci, c-am avut în ce să cos banii... Aşa mi se pare. Dacă nu mă-nşel, i-am cusut într-o peticuţă dintr-astea. O vechitură de percal, spălată de o mie de ori.

— Îţi aminteşti precis?

— Precis, nu. Aşa mi se pare. Dă-o dracului!

— În cazul acesta poate că gazda dumitale şi-o aduce aminte măcar dînsa dacă i-a dispărut vreo scufie.

— Aş, nici n-a băgat de seamă. Dacă-ţi spun că era o vechitură, nu făcea nici doi bani.

— Dar acul, aţa de unde le-ai luat?

— Gata, nu mai spun nimic, am tăcut! Mi-ajunge! îşi ieşi din răbdări Mitia.

— Pare foarte curios c-ai uitat cu desăvîrşire unde anume, în care loc din piaţă ai aruncat amuleta.

— Puneţi atunci să mătură toată piaţa mîine, poate c-aşa o s-o găsiţi, rînji Mitia. Ajunge, domnilor, ajunge! se rugă el chinuit. Îmi dau seama că nu mă credeţi! Nu credeţi nici un cuvînt din tot ce v-am destăinuit! Greşeala e a mea, nu a domniilor voastre, din capul locului n-ar fi trebuit să spun nimic. Pentru ce, pentru ce, Doamne-Dumnezeule, m-am înjosit mărturisindu-vă taina mea? Rîdeţi de mine, citesc în ochii dumneavoastră că vă bateţi joc. Numai dumneata, domnule procuror, m-ai făcut să cobor pînă-ntr-atît! Ai de ce să fii mîndru, într-adevăr, n-ai decît să-ţi ridici singur osanale... Să v-ajungă blestemul meu, călăilor! spuse el şi îşi lăsă capul în jos, îngropîndu-şi faţa-n palme.

Procurorul şi judecătorul tăcură şi unul, şi altul o clipă; mai apoi, Mitia ridică fruntea şi se uită la ei năuc, cu o privire rătăcită. Pe figura lui se întipărise o deznădejde nemărginită, fără leac, dar părea potolit; stătea aşa amorţit, aproape fără să fie conştient de ce se întîmpla în jur. Totuşi, ancheta trebuia să-şi urmeze cursul. Nu mai aveau vreme de pierdut. Venise acum rîndul martorilor să fie audiaţi. Era opt dimineaţa. Lumînările fuseseră stinse de mult. Mihail Makarovici şi Kalganov, care mai tot timpul cît ţinuse interogatoriul se foiseră încolo şi încoace pe uşă, ieşiseră amîndoi din odaie. Procurorul şi judecătorul de instrucţie păreau şi ei frînţi de oboseală. Vremea era mohorîtă, cerul, acoperit de nori şi ploua cu găleata. Mitia privea spre fereastră fără să se gîndească la nimic.

— Pot să mă uit pe geam? îl întrebă la un moment dat pe Nikolai Parfenovici.

— Sigur că da, cît pofteşti, răspunse acesta.

Se sculă de pe scaun şi se duse la fereastră. Ploaia biciuia geamurile mici şi verzui. În apropiere se zărea drumul noroios, iar mai încolo se pierdeau în ceaţă şiruri negre de izbe, sărăcăcioase şi urîte, care păreau şi mai întunecate şi mai hîde aşa, bătute de ploaie. Mitia îşi aduse aminte de „Phoebus cel cu plete de aur“ şi că plănuise să-şi zboare creierii odată cu primele-i raze. „Într-o

dimineaţă ca asta ar fi fost poate şi mai nimerit“, se gîndi el cu un surîs amar. Apoi, cu un gest resemnat, se întoarse către „călăii“ lui.

— Domnilor! li se adresă el din nou. Îmi dau seama că sînt pierdut. Dar ea? Spuneţi-mi ce se-ntîmplă cu dînsa, vă rog din suflet! Trebuie oare să împărtăşească soarta mea? E nevinovată, aseară cînd a strigat că „păcatul e numai al ei“ îşi pierduse capul, nu mai ştia ce vorbeşte. Vă jur că n-are nici cea mai mică vină! Toată noaptea asta, cît am stat aici cu dumneavoastră, m-am frămîntat din pricina ei... Nu-mi puteţi spune ce aveţi de gînd cu dînsa?

— În privinţa asta, Dmitri Fiodorovici, să n-ai nici o grijă, îi răspunse procurorul, grăbindu-se parcă să-l liniştească. Deocamdată nu avem nici un motiv serios să tulburăm cumva persoana care te interesează. Şi sper că nici mai tîrziu, în cursul cercetărilor... Din acest punct de vedere fii sigur că vom face tot ce ne stă în putere. Poţi fi absolut liniştit.

— Vă mulţumesc, domnilor, ştiam că sînteţi totuşi oameni corecţi şi de cuvînt, orice s-ar întîmpla. Mi-aţi luat o piatră de pe inimă... Şi acum, ce mai rămîne de făcut? În ce mă priveşte, sînt gata.

— Da, n-ar strica să ne grăbim. Trebuie să trecem imediat la audierea martorilor, pe care sîntem obligaţi s-o facem în prezenţa dumitale, aşa că...

— Ce-ar fi să bem mai întîi cîte un ceai? îl întrerupse Nikolai Parfenovici. Măcar atît ni se cuvine şi nouă, cred!

Hotărîră deci, în cazul în care ceaiul era gata (Mihail Makarovici tocmai plecase să vadă ce-i cu el), să bea cîte un pahar şi după aceea „să-i dea bătaie“, rămînînd să-şi ia ceaiul de dimineaţă şi „gustărica“ de rigoare, în tihnă, mai tîrziu, cînd vor avea un pic de răgaz. Băutura era pregătită şi sosi imediat. Mitia la început refuză paharul pe care Nikolai Parfenovici i-l oferea amabil, ca după aceea, răzgîndindu-se, să-l ceară chiar el şi să-l deşerte pe nerăsuflate. Părea peste măsură de obosit, aproape neverosimil de obosit. S-ar fi zis că o noapte întreagă de beţie asociată cu cele mai puternice senzaţii n-ar fi izbutit să doboare un

om cu o constituţie atît de robustă; şi totuşi era frînt de oboseală, abia dacă se mai ţinea pe scaun. În unele clipe chiar i se părea că obiectele din cameră îi jucau prin faţa ochilor. „Încă puţin şi am să încep să aiurez“, se gîndi el.

VIII

Declaraţiile martorilor. „Copchilaşul“

Începu audierea martorilor. Cred însă că nu mai are rost să facem o expunere atît de amănunţită ca pînă acum. De pildă, nu mai e nevoie, credem, să citărm formula prin care Nikolai Parfenovici avea grijă să atragă atenţia fiecăruia dintre ei că era dator să declare adevărul şi numai adevărul cu mîna pe conştiinţă şi că mai tîrziu va trebui să repete aceleaşi declaraţii sub prestare de jurămînt. De asemenea, e inutil să mai arătăm că fiecărui martor în parte i se cerea să semneze procesul-verbal, cuprinzînd declaraţia respectivă şi încă multe altele. Vom aminti numai că punctul principal în jurul căruia gravitau întrebările anchetatorilor erau cele trei mii de ruble, mai precis dacă prima dată, adică în urmă cu o lună, cînd venise să chefuiască la Mokroe, Dmitri Fiodorovici cheltuise trei mii în cap sau numai o mie cinci sute, şi cîţi bani avusese asupra lui în ajun: trei mii sau o mie cinci sute? Din păcate, toate mărturiile erau împotriva lui Mitia. Nici una nu pleda în favoarea lui. Ba cîteva dintre ele scoaseră la iveală fapte noi şi surprinzătoare, ce infirmau cu totul declaraţiile lui. Primul căruia i se luă interogatoriul fu Trifon Borisîci. Hangiul se prezentă în faţa anchetatorilor fără nici un pic de teamă, dimpotrivă, cu o mutră aspră, pe care se citea cea mai aprigă indignare împotriva acuzatului, aşa încît fiecare lucru spus de el părea nespus de veridic şi de un incontestabil prestigiu. Vorbea laconic, rezervat, aşteptînd să i se pună întrebările, la care

răspundea precis şi după o matură chibzuinţă. Dîrz şi fără nici o şovăială, jupînul declară că inculpatul cheltuise înainte cu o lună cel puţin trei mii de ruble şi că toţi mujicii care au fost de faţă sînt martori că, într-adevăr, Dmitri Fiodorovici a spus cu gura lui suma asta. „Numai la ţigănci cîte parale a lepădat… Ele singure i-au păpat un miar, dacă nu şi mai bine.“

— Cred că nu le-am dat nici cinci sute, rectifică posomorît Mitia, păcat că eram beat şi n-am mai apucat să-i număr.

De astă dată, Mitia şedea retras, cu spatele spre draperie, şi asculta mohorît declaraţiile, cu o figură tristă şi obosită, ca şi cînd s-ar fi gîndit: „N-aveţi decît să spuneţi ce poftiţi, pentru mine e totuna!“.

— Ba le-aţi dat peste o mie, Mitri Fiodorovici, îl înfruntă hotărît Trifon Borisîci, uite-aşa aruncaţi banii, cu ghiotura, în vînt, şi ele se repezeau să-i culeagă de pe jos! Te pui cu ţiganii? Prăsilă de geambaşi şi de hoţi, umblă numai după ciordeală, dacă nu i-ar fi luat la goană lumea de pe aici, poate c-ar fi venit acum să spună cu cît s-au pricopsit în noaptea aceea. Chiar eu cu ochii mei am văzut banii în mîna dumneavoastră, de numărat, ce-i drept, nu i-am numărat, fiindcă nu m-aţi lăsat, dar aşa, după ochi, pun capul jos că erau mai mult de o mie cinci sute… De unde o mie cinci sute? Am mai văzut doar bănet în viaţa mea şi pot să-mi dau seama…

Cît priveşte suma cu care Mitia venise în ajun, Trifon Borisîci declară că Dmitri Fiodorovici îi dăduse de ştire îndată ce coborîse din trăsură cum c-ar fi venit cu încă trei miare.

— Chiar aşa să fie, Trifon Borisîci? încercă să obiecteze Mitia. Ţi-am spus cu precizie c-am venit cu trei mii?

— Aţi spus, Dmitri Fiodorovici, chiar aşa aţi spus. Era şi Andrei de faţă. Uitaţi. Andrei e aici, n-a plecat încă, puteţi să-l chemaţi. Şi pe urmă, dincolo, în salon, cînd aţi cinstit fetele din cor, n-aţi strigat dumneavoastră c-o să lăsaţi aici a şasea miişoară, cu celelalte, adică, după cîte am înţeles? Au auzit şi Stepan, şi Semeon, chiar şi Piotr Fomici Kalganov, că doar era lîngă dumneavoastră, poate-şi mai aduce aminte…

Declaraţia în legătură cu cea de-a şasea mie îşi făcu efectul

asupra anchetatorilor. Le plăcuse formula: trei şi trei, prin urmare şase, trei mii atunci şi încă trei mii acum, în total şase, era cît se poate de clar.

Fură apoi interogaţi rînd pe rînd mujicii la care se referise Trifon Borisîci: Stepan, Semeon, surugiul Andrei şi la urmă şi Piotr Fomici Kalganov. Primii doi împreună cu surugiul confirmară fără nici o ezitare declaraţia lui Trifon Borisîci. În plus, înregistrară cu toată atenţia destăinuirile lui Andrei în legătură cu discuţia pe care o avusese cu Mitia pe drum, şi mai ales întrebarea acestuia „unde crede c-o să ajungă dumnealui, Dmitri Fiodorovici, în cer sau în iad şi dacă va avea sau nu parte de iertare pe lumea cealaltă?“. „Psihologul“, Ippolit Kirillovici, ascultă cele spuse cu un zîmbet subţire, propunînd ca şi această declaraţie, cu privire la soarta pe care Dmitri Fiodorovici se gîndea s-o aibă după moarte, să fie „ataşată la dosar“.

Chemat la rîndul său de anchetatori, Kalganov intră în odaie cu o mutră plictisită şi răspunse la întrebări îmbufnat şi năzuros, adresîndu-se deopotrivă procurorului şi lui Nikolai Parfenovici ca şi cînd atunci i-ar fi văzut pentru prima oară în viaţa lui, deşi se cunoşteau destul de bine şi se vedeau aproape zilnic. Începu prin a spune că el „nu ştie şi nici nu vrea să ştie nimic“. Confirmă că auzise despre „a şasea mie“ şi că în momentul acela se afla într-adevăr lîngă Mitia. La întrebarea cîţi bani avea după părerea sa inculpatul, răspunse că „habar n-are“, stăruind în schimb asupra faptului că polonezii jucaseră cu cărţi măsluite. Adeveri, de asemenea, la insistenţele anchetatorilor că după ce polonezii fuseseră expediaţi din odaie se produsese un reviriment în relaţiile dintre Mitia şi Agrafena Alexandrovna, care-i mărturisise acestuia că-l iubeşte. Vorbi respectuos şi cu mult tact despre Agrafena Alexandrovna, ca şi cum ar fi fost o doamnă din lumea mare, fără să-şi permită o singură dată să-i spună pe nume, „Gruşenka“. Cu toată aversiunea lui manifestă de a da orice fel de declaraţii, Ippolit Kirillovici îl descusu vreme îndelungată, şi datorită lui reuşi să cunoască mai amănunţit „romanul“ pe care-l trăise Mitia în noaptea aceea. Martorul primi, în sfîrşit, permisiunea să plece şi

ieşi fără să-şi ascundă indignarea.

Venise rîndul polonezilor ca să fie anchetaţi. Aceştia se culcaseră de cu seară în odăiţa unde stăteau încuiaţi, dar nu putuseră să închidă ochii toată noaptea, şi în momentul cînd autorităţile sosiseră la faţa locului se îmbrăcaseră numaidecît şi-şi strînseseră lucrurile la iuţeală, bănuind că vor fi interogaţi şi ei. Intrară amîndoi foarte ţanţoşi, deşi cu oarecare teamă, în odaie. Cel mai marcant dintre ei, adică mărunţelul, era funcţionar de categoria a douăsprezecea în disponibilitate, avusese un post de veterinar în Siberia şi se numea *pan* Mussjalovici. *Pan* Wrublevski era liber-profesionist, în speţă dentist. Răspunzînd la întrebările anchetatorilor, şi unul, şi altul se adresau lui Mihail Makarovici, deşi acesta şedea deoparte. În naivitatea lor îl socoteau mai mare decît ceilalţi în grad şi deci personajul cel mai important dintre toţi cei de faţă; tot timpul nu-l mai scoteau din „*pan* colunel“. Numai după ce Mihail Makarovici le atrăsese în cîteva rînduri atenţia se dumiriră polonezii că declaraţiile trebuiau adresate lui Nikolai Parfenovici. Vorbeau destul de curent ruseşte în afară de unele cuvinte pe care le rosteau stîlcit. *Pan* Mussjalovici pomeni despre relaţiile lui din trecut şi prezent cu Gruşenka cu atîta pasiune şi cu ifose, că reuşi să-l scoată din sărite pe Mitia, care se burzului la el, răcnind că nu permite unui „ticălos“ să se exprime aşa despre dînsa faţă de el. *Pan* Mussjalovici se simţi grozav de ofensat de cuvîntul „ticălos“, cerînd să fie consemnat în procesul-verbal.

Mitia clocotea de mînie.

— Da, ticălos, ticălos! Puteţi să scrieţi ce vreţi în procesul-verbal, puţin îmi pasă, eu tot ticălos am să-i spun! strigă el.

Nikolai Parfenovici, deşi nu uită să treacă în procesul-verbal cuvîntul incriminat, dădu totuşi dovadă cu prilejul acestui incident de un tact într-adevăr remarcabil: îl admonestă cu severitate pe Mitia, dar în acelaşi timp renunţă să mai insiste asupra laturii romantice a cazului anchetat, intrînd imediat în miezul problemei. Iar declaraţiile celor doi poleaci avură darul să suscite în cel mai înalt grad interesul anchetatorilor printr-un fapt deosebit de important, şi anume tentativa lui Mitia de a-l mitui pe *pan*

Mussjalovici, oferindu-i trei mii de ruble ca să-şi ia tălpăşiţa; şapte sute era gata să i le înmîneze pe loc, urmînd să-i achite restul, adică două mii trei sute de ruble „mîine dimineaţă, în oraş“. Îşi dăduse cuvîntul de onoare că la Mokroe nu ajunsese cu atîţia bani, dar că avea suma întreagă depozitată undeva în oraş. Luat prin surprindere, Mitia declară ritos în primul moment că nu-i promisese să-i dea banii chiar a doua zi; dar cum Wrublevski confirma la rîndul său declaraţia lui *pan* Mussjalovici, după ce se gîndi puţin, Mitia recunoscu încruntat că probabil aşa se întîmplase, cum spuneau ei, doar că atunci cînd făcuse această promisiune era cu capul în nori. Procurorul primi declaraţia cu braţele deschise; pentru acuzare era limpede acum (de altfel, la concluzia asta se şi ajunse mai tîrziu) că jumătate sau o parte din bani se aflau probabil ascunşi undeva în oraş, dacă nu chiar la Mokroe; în felul acesta se lămurea şi o împrejurare oarecum derutantă pentru anchetatori şi care, cu toate că de minimă importanţă, pledase pînă atunci în favoarea acuzatului, anume faptul că Mitia nu avea asupra lui decît opt sute de ruble. Acum şi acest unic sprijin se prăbuşise. La întrebarea procurorului de unde se bizuia să facă rost de cele două mii trei sute de ruble ca să i le plătească polonezului, din moment ce declarase că nu avusese la el decît o mie cinci sute, cu toate că-l asigurase formal, „pe cuvînt de onoare“, c-o să-i achite toată suma, Mitia răspunse că voia să-i ofere „poleacului“, în locul banilor făgăduiţi, concesiunea cu acte în regulă a drepturilor lui asupra satului Cermaşnea, tranzacţie pe care o propusese mai înainte lui Samsonov şi doamnei Hohlakova. Procurorul întîmpină cu un zîmbet acest „subterfugiu naiv“.

— Şi dumneata crezi că el ar fi acceptat să intre în posesia acestor „drepturi“ în loc să primească în mînă două mii trei sute de ruble bani gheaţă?

— Ar fi acceptat, sînt convins c-ar fi acceptat, se însufleţi Mitia. Gîndiţi-vă, nu mai era o chestiune de două mii de ruble, ci de patru, dacă nu chiar de şase mii, pe care îi putea scoate foarte uşor! Ar fi pus imediat în mişcare o droaie de avocăţei şi cîrciogari poleaci şi ovrei, şi i-ar fi smuls pînă la urmă bătrînului nu numai

trei mii, ci ar fi luat toată Cermaşnea ca din palmă.

Cum era şi de aşteptat, declaraţia lui *pan* Mussjalovici fu consemnată pe loc, aproape cuvînt cu cuvînt, în procesul-verbal, după care polonezii avură voie să plece. Nu se pomeni un singur cuvînt în timpul interogatoriului despre faptul că trişaseră la cărţi. Nikolai Parfenovici le era prea îndatorat şi nu voia să-i mai plictisească pentru nişte bagatele, cu atît mai mult cu cît probabil nu fusese la mijloc decît o răfuială între jucători în stare de ebrietate. Că doar se băuse din gros şi se făcuse destulă zarvă în noaptea aceea... Aşa încît banii, anume cele două sute de ruble, rămăseseră definitiv în buzunarul lor.

În continuare, îl chemară pe Maximov. Bătrînul moşier intră timid şi se apropie cu paşi mărunţei de anchetatori, descumpănit şi peste măsură de abătut. Tot timpul interogatoriului rămăsese jos cu Gruşenka; şedea lîngă ea tăcut, „doar din cînd în cînd începea să bocească şi-şi tot ştergea ochişorii cu batista lui în pătrăţele“, povestea mai tîrziu Mihail Makarovici. Gruşenka căuta să-l liniştească şi să-l îmbărbăteze. Cu lacrimi în ochi, bătrînelul mărturisi din capul locului păcatul de care se făcuse vinovat, luînd cu împrumut de la Dmitri Fiodorovici zece ruble, „bat-o vina de sărăcie“, pe care era gata să le restituie... La întrebarea bruscă a lui Nikolai Parfenovici dacă putea să aprecieze cam ce sumă avea asupra lui Dmitri Fiodorovici, fiind cel mai în măsură să spună acest lucru, deoarece îi văzuse atunci cînd Mitia îi scosese din buzunar ca să-l împrumute cu zece ruble, Maximov răspunse categoric „douăzeci de mii“.

— Ai văzut vreodată în viaţa dumitale douăzeci de mii de ruble? îl întrebă zîmbind Nikolai Parfenovici.

— Am văzut, dar nu douăzeci, ci doar şapte, i-am văzut cînd nevastă-mea a ipotecat moşia. Mi i-a arătat numai aşa, de la distanţă, ca să-mi facă în necaz. Erau numai sute, un teanc cam atîta. Şi Dmitri Fiodorovici avea tot aşa, numai hîrtii de o sută...

Nu-i mai cerură alte lămuriri. Sosise, în sfîrşit, rîndul Gruşenkăi. Anchetatorii se gîndeau, fireşte, cu oarecare teamă la efectul pe care venirea ei ar putea să-l aibă asupra inculpatului, şi

Nikolai Parfenovici îi adresă chiar cîteva cuvinte, sfătuindu-l să fie cuminte şi să stea liniştit; drept răspuns, Mitia se mulţumi să pună capul în piept, vrînd astfel să arate că „nu va provoca nici o scenă“. Gruşenka veni însoţită chiar de Mihail Makarovici în persoană. Intră înăuntru, cu o figură sobră, adumbrită de tristeţe, dar aproape calmă, şi se aşeză încet pe un scaun, cînd Nikolai Parfenovici o pofti cu un gest să ia loc în faţa lui. Era foarte palidă şi probabil că o luase cu frig, pentru că se zgribulise, înfăşurîndu-se mereu în şalul ei negru de toată splendoarea. Avea într-adevăr frisoane uşoare, preludiul îndelungatei boli de care avea să zacă după iureşul acelei nopţi. Sobrietatea ei, privirea deschisă şi gravă, gesturile cumpănite făcură asupra tuturor o impresie favorabilă. Mult nu lipsea ca Nikolai Parfenovici să se „amorezeze“ de ea. El însuşi mărturisi mai apoi, nu mai ştiu în ce împrejurare, că abia în momentul acela îşi dăduse seama cît era de „frumoasă“ femeia asta, pe care, deşi o mai văzuse şi altă dată, o socotise pînă atunci un fel de „hetairă de provincie“. „Ştie într-adevăr să se poarte ca o doamnă din lumea mare“, avea să declare el entuziasmat într-un cerc de cucoane. Aprecierea lui fu primită cu indignare şi-i atrase pe loc epitetul de „ştrengar“, de care se simţi teribil de măgulit. Intrînd în odaie, Gruşenka îşi aruncă ochii în treacăt spre Mitia; acesta se uita la ea îngrijorat, dar văzînd-o cum arăta se linişti. După întrebările introductive şi recomandările de rigoare, Nikolai Parfenovici, bîlbîindu-se uşor, dar în acelaşi timp cu o politeţe desăvîrşită, o întrebă: „În ce relaţii sînteţi cu porucicul în rezervă Dmitri Fiodorovici Karamazov?“. Gruşenka răspunse cu glas scăzut, dar ferm:

— E un cunoscut de-ai mei şi l-am primit la mine în casă, în ultima lună, ca pe un cunoscut.

La întrebările indiscrete ce urmară, nu se sfii să mărturisească deschis că, deşi îi plăcea cîteodată, nu fusese totuşi îndrăgostită, căutase numai să-l prindă în mreje „de vicleană şi păcătoasă ce sînt“, la fel cum făcuse şi cu „moşneagul acela“; îşi dăduse seama de la început că Mitia era teribil de gelos pe Fiodor Pavlovici, ca pe toată lumea de altfel, dar gelozia lui i se părea amuzantă, atîta tot.

Nici prin gînd nu-i trecuse vreodată să se ducă la Fiodor Pavlovici acasă, îl aţîţase doar aşa, în bătaie de joc. „Numai de ei nu-mi ardea mie luna asta; la altcineva mă gîndeam eu şi-l aşteptam să vină, un om care era foarte vinovat faţă de mine… Dar cred, încheie ea, că astea sînt lucruri care mă privesc numai pe mine, nu văd de ce v-ar interesa pe dumneavoastră şi de ce trebuie să vă răspund.“

Nikolai Parfenovici se supuse dorinţelor ei şi nu mai stărui asupra laturii sentimentale, pentru a se ocupa de probleme mai serioase, punîndu-i adică şi ei întrebarea referitoare la cele trei mii de ruble. Gruşenka confirmă că, într-adevăr, în urmă cu o lună, la Mokroe, Mitia cheltuise exact suma respectivă, cu toate că dînsa, ce-i drept, nu numărase banii, dar auzise din gura lui Dmitri Fiodorovici că făcuse praf cu ocazia aceea trei mii de ruble în cap.

— V-a spus-o în particular sau mai era cineva de faţă? Sau poate că l-aţi auzit numai vorbind cu altcineva despre asta în prezenţa dumneavoastră? o luă repede procurorul.

Gruşenka declară că-i spusese acelaşi lucru de faţă cu alţii, ca şi între patru ochi, şi că-l auzise de asemenea vorbind şi cu altă lume.

— L-aţi auzit o singură dată sau de mai multe ori? insistă procurorul, la care Gruşenka răspunse că da, îl auzise de cîteva ori pomenind despre parale.

Ippolit Kirillovici se arătă extrem de mulţumit de această declaraţie. În continuare, se dovedi că Gruşenka ştia de provenienţa banilor şi că într-adevăr Dmitri Fiodorovici îi luase de la Katerina Ivanovna.

— Poate aţi auzit cumva întîmplător că totuşi suma pe care a cheltuit-o atunci ar fi fost mai mică de trei mii de ruble şi că ar fi păstrat o parte din bani?

— Nu, aşa ceva n-am auzit niciodată, declară Gruşenka.

Dimpotrivă, aşa cum reieşea din lămuririle ei, i-ar fi mărturisit în repetate rînduri în ultimele luni că rămăsese lefter. „Tot aştepta să-i dea ceva taică-său“, încheie Gruşenka.

— Nu vă aduceţi aminte să fi spus vreodată în prezenţa dumneavoastră… aşa, în treacăt sau într-un moment de enervare,

o întrebă brusc Nikolai Parfenovici, c-ar avea intenţia să atenteze la viaţa tatălui său?

— Din păcate, da, a spus şi asta! oftă Gruşenka.

— O singură dată sau de mai multe ori?

— De cîteva ori, cînd era furios.

— Şi aţi fost convinsă c-o să-şi ducă intenţia la îndeplinire?

— Nu, niciodată! răspunse ea apăsat. Îl ştiam un om cumsecade şi aveam toată încrederea în el.

— Domnilor, daţi-mi voie, interveni deodată Mitia, daţi-mi voie, vă rog, să-i spun Agrafenei Alexandrovna un singur cuvînt, aici, de faţă cu dumneavoastră.

— Poftim, se învoi Nikolai Parfenovici.

Mitia se ridică pe jumătate de pe scaun.

— Agrafena Alexandrovna, ce-ţi spun acum e sfînt, martor mi-e Dumnezeu! Nu sînt vinovat de moartea tatălui meu!

Făcînd această invocaţie, se aşeză la loc. La rîndul său, Gruşenka se sculă în picioare şi se înclină cu evlavie, cu faţa la icoană.

— Slavă Ţie, Doamne! rosti ea cu fervoare şi, fără să se mai aşeze, adăugă întorcîndu-se către Nikolai Parfenovici: Aşa e, nu mai încape nici o îndoială, puteţi să-l credeţi pe cuvînt! Îl cunosc; e-n stare să-nşire mai ştiu eu ce năzbîtii doar aşa, ca să glumească, sau din încăpăţînare, dar pentru nimic în lume nu şi-ar călca pe conştiinţă! Nu, fiţi siguri că nu este el omul care să mintă! N-a spus decît adevărul, vă puteţi bizui pe cuvîntul lui!

— Îţi mulţumesc că mi-ai dat curaj, Agrafena Alexandrovna, şopti cu voce tremurătoare Mitia.

Interogată în legătură cu banii pe care-i avusese asupra lui în ajun, Gruşenka mărturisi că nu ştia cîţi vor fi fost, dar că-l auzise repetînd de cîteva ori în gura mare că venise cu trei mii de ruble. Cît priveşte sursa de unde şi-i procurase, Mitia îi destăinuise numai ei că i-ar fi „furat“ de la Katerina Ivanovna, drept care ea îl asigurase că nici nu putea fi vorba de un furt şi că trebuia să-i restituie neapărat chiar a doua zi. Procurorul ţinu să afle cu tot dinadinsul despre care bani zicea inculpatul că i-ar fi furat de la

Katerina Ivanovna – cei din ajun sau suma de trei mii de ruble cheltuită în urmă cu o lună – şi martora preciză că Mitia se referise la banii de acum o lună, cel puţin aşa înţelesese ea.

Cu aceasta, interogatoriul luă sfîrşit şi Gruşenka ceru voie să se retragă. Nikolai Parfenovici îi aduse la cunoştinţă că poate să plece imediat spre oraş şi întrebă într-o doară dacă i-ar putea fi cu ceva de folos, de pildă, să-i pună la dispoziţie nişte cai sau, dacă doreşte cumva s-o conducă, el... ar fi dispus...

— Vă mulţumesc, cu plecăciune, îi răspunse Gruşenka, înclinîndu-se, mă întorc cu bătrînul acela, cu moşierul, îl iau cu mine în trăsură, dar pînă atunci aş vrea să-mi daţi voie, dacă se poate, să aştept jos, vreau să ştiu ce-aţi hotărît cu Dmitri Fiodorovici.

Ieşi apoi pe uşă. Mitia era calm, părea chiar mai întremat sufleteşte, dar numai pentru moment. Cu cît trecea timpul, o sfîrşeală ciudată îl toropea din ce în ce mai mult. I se închideau ochii de oboseală. Anchetarea martorilor se isprăvise. Anchetatorii erau acum ocupaţi cu redactarea definitivă a procesului-verbal. Mitia se sculă de pe scaun şi se duse să se întindă într-un colţ, lîngă perdea, pe un cufăr mare al jupînului, acoperit cu o scoarţă, şi cum puse capul jos, şi adormi. Visă ceva curios, un vis ce n-avea nici un fel de legătură nici cu locul unde se afla, nici cu împrejurările. Se făcea că mergea prin stepă, undeva, într-un ţinut unde-şi făcuse pe vremuri serviciul militar, şi că un mujic mîna căruţa cu doi cai ce-l purta peste cîmpul noroios. Îi era frig, părea să fie început de noiembrie şi ningea cu fulgi mari ce se topeau de cum atingeau pămîntul. Mujicul îl ducea ca vîntul, fluturîndu-şi braţele de zor; avea o barbă lungă şi blondă şi nu părea bătrîn, mai curînd era un om între două vîrste, aşa, ca de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu un suman cenuşiu. În apropiere se zărea un sat cu izbe negre. O parte din case fuseseră mistuite de foc, nu mai rămăseseră decît grinzile pe jumătate arse. La marginea satului stăteau înşiruite în drum o mulţime de femei slabe, cocîrjate, cu chipuri pămîntii. Una din capătul şirului, o nevastă înaltă, osoasă, ca de vreo patruzeci de ani, deşi poate că în realitate nu avea mai mult de douăzeci,

prelungă la faţă şi scofîlcită, ţinea la piept un copilaş care plîngea, dar sînii ei probabil erau atît de secătuiţi, încît nu mai aveau nici o picătură de lapte. Şi pruncul plîngea întruna şi-şi întindea braţele goale, cu pumnişorii învineţiţi de frig.

— De ce plînge? De ce? întrebă Mitia, trecînd în goană prin faţa năpăstuitelor.

— Copchilaşul, răspunse chirigiul, scînceşte bietul copchilaş!

Şi Mitia era mirat să-l audă spunînd pruncului aşa, ca la ţară, dar în acelaşi timp îi plăcea; „copchilaşul“ suna parcă mai duios.

— Dar de ce plînge? stăruia el în neştire. De ce are mînuţele goale, pentru ce nu-l înfofolesc?

— E rebegit, bietul copchil, pînă şi hăinuţele de pe el au îngheţat, păi cum dară să-i ţină de cald?!

— Dar de ce? De ce? o ţinea una şi bună Mitia, de parc-ar fi fost bătut în cap.

— Vai de zilele lor amărîte, sînt săraci lipiţi, le-au ars casele, n-au o bucată de pîine, focul a pustiit tot, de-au ajuns acu' să cerşească!

Mitia tot nu pricepea.

— Nu, nu, răspunde-mi la ce te întreb: de ce stau aşa în mijlocul drumului mamele astea năpăstuite de foc? De ce au rămas săraci lipiţi pămîntului bieţii oameni? De ce e copchilul flămînd şi cît vezi cu ochii stepa-i pustie? De ce nu se îmbrăţişează cu toţii şi nu se sărută? De ce nu cîntă ceva vesel cu toţii? De ce au chipurile negre de mizerie? De ce nu-i dau de mîncare sărmanului copchilaş?

Îşi dădea seama că era absurd să pună asemenea întrebări, că n-avea nici un rost să le pună, dar nu putea să facă altfel, şi ştia totuşi că întrebările lui erau pe deplin îndreptăţite. O înduioşare, pe care n-o mai încercase pînă atunci, îi birui inima, şi parcă îi venea să plîngă şi ar fi vrut să facă ceva ca micuţul să nu mai scîncească, să zvînte lacrimile mamei, care se uscase toată şi se înnegrise la faţă de atîta suferinţă, să nu mai existe de aici încolo nici strop de lacrimă pe lume, şi asta chiar atunci pe loc, imediat, fără să mai stea o clipă pe gînduri, cu toată rîvna de care putea fi în stare un Karamazov!

— Vin şi eu cu tine de acum înainte. N-am să te mai părăsesc niciodată, toată viaţa am să fiu alături de tine, o auzi pe Gruşenka, spunîndu-i pătimaşă la ureche vorbe dragi.

Inima i se aprinse încinsă de o văpaie şi o lumină vie îl sorbi, chemîndu-l în depărtare; îşi dorea acum să trăiască, să trăiască mult de tot. Să meargă pe un drum bun, tot înainte, spre lumina care-l chema îmbietoare, să plece cît mai repede într-acolo, chiar în clipa aceea!

— Ce? Unde? strigă Mitia, deschizînd ochii şi ridicîndu-se în capul oaselor pe cufăr, ca şi cînd s-ar fi trezit dintr-un leşin. Zîmbea înseninat.

În faţa lui stătea Nikolai Parfenovici, care-l invita să asculte citirea procesului-verbal pentru a-l iscăli. Abia atunci Mitia îşi dădu seama că dormise o oră, dacă nu şi mai mult. Nu era atent la ceea ce-i spunea Nikolai Parfenovici. Nu putea să înţeleagă ce era cu perna pe care o găsise sub căpătîi, cînd ştia bine că nu fusese acolo atunci cînd se întinsese, frînt de oboseală, pe cufăr.

— Cine mi-a pus perna sub cap? Ce inimă bună s-a îndurat de mine?! exclamă el într-un elan de recunoştinţă, cu un tremur în glas, ca şi cînd ar fi fost vorba de cine ştie ce dar nepreţuit.

Inima cea milostivă, care îşi păstră pînă la urmă anonimatul, putea fi unul dintre martori, dacă nu cumva chiar grefierul adus de Nikolai Parfenovici rugase pe cineva să-i pună perna sub cap; Mitia însă era atît de impresionat, încît îi dădură lacrimile. Se apropie apoi de masă şi declară că e gata să semneze orice.

— Am visat ceva atît de frumos, domnilor... rosti el cu o voce ciudată, transfigurat, cu faţa luminată parcă de fericire.

IX

Plecarea lui Mitia

După semnarea procesului-verbal, Nikolai Parfenovici dădu citire cu solemnitate ordonanţei prin care se arăta că: în anul, luna şi ziua cutare, în cutare loc, judecătorul de instrucţie de la cutare judecătorie de pace a procedat la interogarea numitului (urma stabilirea identităţii lui Mitia) învinuit de (aici erau enumerate conştiincios toate capetele de acuzaţie de care se făcea vinovat) şi avînd în vedere că prevenitul, deşi nu recunoaşte acuzaţiile ce i se aduc, n-a putut totuşi să producă nici o dovadă în apărarea sa, în timp ce martorii (cutare şi cutare) confirmă pe deplin aceste acuzaţii; avînd în vedere cutare şi cutare articol din codul penal, ordonă: pentru a fi împiedicat să se sustragă de la rigorile anchetei şi judecăţii, numitul (adică Mitia) va fi depus preventiv la cutare închisoare, lucru care va fi adus la cunoştinţa prevenitului, o copie după ordonanţa respectivă urmînd a fi comunicată procurorului şi aşa mai departe. Pe scurt, i se punea în vedere lui Mitia că din momentul acela se afla în stare de arest şi că avea să fie transportat la oraş, unde i se stabilise un domiciliu nu prea atrăgător. Mitia ascultă cu luare-aminte şi ridică din umeri.

— N-am nimic de zis, domnilor, aici nu încape nici o supărare, sînt gata să mă supun... Îmi dau seama că nu vă rămîne altceva de făcut.

Nikolai Parfenovici îl lămuri blajin că trebuia s-o pornească imediat spre oraş, însoţit de zapciul Mavriki Mavrikievici, care se afla de faţă.

— O clipă, îl întrerupse Mitia şi, mînat de un imbold nestăvilit, se adresă tuturor celor prezenţi în odaie: Domnilor, sîntem cu toţii cruzi, cu toţii ne-am purtat adeseori ca nişte călăi cu semenii noştri şi i-am făcut să plîngă, am făcut să lăcrimeze mamele şi pruncii, dar dintre toţi – v-o spun lămurit o dată pentru totdeauna – eu sînt cel mai ticălos. Aşa este! În fiecare zi m-am bătut cu pumnul în piept şi am jurat să mă îndrept, şi totuşi în fiecare zi am săvîrşit mereu alte mârşăvii. Îmi dau seama că oameni ca mine au nevoie de o lovitură năprasnică, o lovitură pe care soarta trebuie să le-o dea fără veste, ca să-i prindă în laţ şi să-i trezească la realitate cu forţa. Niciodată, o da, niciodată nu m-aş fi putut ridica singur din

mocirlă, oricît m-aş fi străduit! Iată însă că trăsnetul s-a abătut asupra mea. Accept suferinţa, primesc să fiu pus la stîlp şi înfierat în faţa tuturor! Vreau să pătimesc şi sper că suferinţa mă va curăţi de noroi! Şi mă va curăţi, nu-i aşa, domnilor? Totuşi, ţin să vă spun încă o dată: nu sînt vinovat de moartea tatălui meu! Primesc pedeapsa nu pentru că l-am ucis, ci pentru că am vrut să-l ucid şi poate chiar aş fi făcut-o într-o bună zi... Dar am de gînd să lupt, să lupt împotriva dumneavoastră, vă mărturisesc cinstit. Am să vă ţin piept pînă la capăt, şi pe urmă... cum o vrea Dumnezeu! Rămîneţi cu bine, domnilor, să nu fiţi supăraţi pe mine, pentru că în timpul interogatoriului mi-am permis unele ieşiri faţă de domniile voastre, încă nu-mi venise mintea la cap... Peste o clipă am să fiu un simplu puşcăriaş, dar pînă atunci Dmitri Karamazov vă întinde pentru ultima oară mîna ca un om liber. Luîndu-mi rămas-bun de la dumneavoastră, mă despart de toată lumea...

Glasul i se curmă brusc; întinse mîna, dar Nikolai Parfenovici, care se afla chiar lîngă el, se feri aproape fără să-şi dea seama, ascunzîndu-şi mîinile la spate. Mitia observă gestul cu o tresărire şi lăsă braţul în jos.

— Ancheta nu s-a terminat încă, bîigui Nikolai Parfenovici stingherit. Cercetările vor continua la oraş şi, în ce mă priveşte, crede-mă, sînt gata să-ţi urez succes... Îţi doresc să poţi dovedi pe deplin că eşti nevinovat... Voi fi întotdeauna înclinat să te consider un om mai curînd nenorocit decît vinovat, Dmitri Fiodorovici... Noi toţi cîţi sîntem aici, dacă mi-e permis să vorbesc în numele tuturor, sîntem dispuşi să recunoaştem că fondul dumitale sufletesc e plin de calităţi, dar, din păcate, vai!, eşti robul unor patimi excesive...

Sfîrşindu-şi cuvîntarea, judecătorul de instrucţie, mărunţel cum era, îşi ticlui o mutră plină de demnitate. Mitia avu impresia că „mucosul“ o să-l ia acum de braţ şi o să se retragă cu el într-un colţ ca să continue discuţia despre „fetişcane“, în care se antrenaseră de curînd. Dar cîte gînduri năstruşnice şi fără nici o legătură cu situaţia nu încolţesc în mintea condamnaţilor chiar în drum spre eşafod!

— Domnilor, ştiu cît sînteţi de buni şi de omenoşi, nu s-ar putea, oare, s-o mai văd o dată? Pentru ultima oară? întrebă Mitia.

— Fără discuţie, dar avînd în vedere... vreau să zic, în momentul de faţă nu se poate decît în prezenţa...

— Puteţi rămîne, bineînţeles.

O aduseră din nou pe Gruşenka. Dar, spre decepţia lui Nikolai Parfenovici, despărţirea fu cît se poate de sobră, fără efuziuni şi vorbărie prea multă. Gruşenka se aplecă adînc în faţa lui Mitia.

— Ţi-am spus că sînt a ta şi am să mă ţin de cuvînt. Am să vin după tine oriunde ţi-o fi dat să-ţi faci osînda. Mergi sănătos, omule! Te-ai nenorocit singur, fără să fii vinovat! îi tremurau buzele şi lacrimi îi curgeau pe obraji.

— Iartă-mă că te iubesc, Gruşenka! Iartă-mă că dragostea mea a fost o pacoste pentru tine!

Mitia ar fi vrut parcă să-i mai spună ceva, dar se răzgîndi şi, rupîndu-se din loc, ieşi din odaie.

În jurul lui se învîrteau santinelele, care nu-l slăbeau o clipă din ochi. Jos, în curte, unde cu cîteva ceasuri mai înainte trăsese la scară cu larmă mare troica lui Andrei, acum aşteptau două căruţe gata de plecare. Mavriki Mavrikievici – un om scund şi îndesat, puhav la faţă – striga furios, iritat de nu ştiu ce încurcătură neprevăzută. Pe un ton răstit, zapciul îl pofti să se suie în căruţă. „Altădată, cînd îi dădeam de băut, nu-mi făcea asemenea mutre“, se gîndi Mitia, pregătindu-se să urce. Trifon Borisîci coborî şi el din cerdac. La poartă se îmbulzeau o droaie de oameni, ţărani, neveste, căruţaşi, zgîindu-se cu toţii la arestat.

— Rămîneţi sănătoşi, oameni buni! le strigă Mitia. Iertaţi-mă!

— Păi să ne ierţi şi dumneata, boierule! îi răspunseră două-trei glasuri.

— Te las cu bine, Trifon Borisîci!

Trifon Borisîci însă nici nu-şi întoarse capul, probabil fiind peste măsură de ocupat. Umbla de colo pînă colo prin curte, zbierînd de mama focului. A doua căruţă, care urma să plece cu cei doi jandarmi din escortă, nu era încă gata de drum. Mujicul care trebuia să mîne caii abia îşi trăgea sumanul, urlînd cît îl ţinea gura

că de fapt nu era rîndul lui, ci al lui Akim. Dar Akim nu era de găsit: cineva alergase să-l caute, iar mujicul stăruia să-l aştepte, că trebuia să vină.

— Ce oameni, Mavriki Mavrikievici, n-au nici un pic de obraz! fierbea Trifon Borisîci indignat. Aseară Akim i-a dat douăzeci de copeici şi acum, după ce-a băut toţi banii, poftim, uite ce gură face! Mă miră, zău, cum puteţi avea atîta răbdare cu nişte păcătoşi ca ăştia, Mavriki Mavrikievici, nici nu mai ştiu ce să spun!

— Dar pentru ce e nevoie de a doua căruţă, Mavriki Mavrikievici? interveni Mitia. Ajunge una singură, că doar nu-ţi închipui c-o să ai de furcă cu mine pe drum sau c-o să încerc să fug?! Ce rost are să mai ceri şi escortă?

— Dumneata, domnule, învaţă mai întîi cum trebuie să vorbeşti, dacă nu ştii încă. Să nu mă iei pe mine aşa, că doar nu m-am bătut pe burtă cu dumneata!... Şi păstrează-ţi sfaturile pentru altă ocazie... îl luă la trei păzeşte Mavriki Mavrikievici, bucuros că are pe cine să-şi verse focul.

Mitia se înroşi ca focul şi nu mai scoase un cuvînt. Îl luase cu frig. Ploaia încetase, dar cerul posomorît era acoperit cu nori şi un vînt tăios îl plesnea peste obraz. Îl trecu un fior pe şira spinării. „Te pomeneşti că am febră!“ se gîndi el. În sfîrşit, zapciul se sui greoi în căruţă şi se aşeză comod, fără să ţină seama că-l înghesuise într-un colţ pe Mitia. Era în toane rele, nu părea cîtuşi de puţin încîntat de misiunea ce i se încredinţase.

— Rămîi sănătos, Trifon Borisîci! strigă din nou Mitia, dar de astă dată n-o mai făcuse cu dragă inimă, ci dintr-o pornire răutăcioasă, deşi involuntară.

Trifon Borisîci însă stătea ţanţoş, cu mîinile la spate, înfruntîndu-l cu o mutră severă şi scandalizată, şi nici nu catadicsi măcar să-i răspundă.

— Adio, Dmitri Fiodorovici, adio! se auzi deodată glasul lui Kalganov, care ieşise chiar în momentul acela în cerdac. Tînărul o rupse la fugă spre căruţă, aşa cum era, cu capul gol, ca să-i întindă mîna, pe care Mitia abia mai apucă să i-o strîngă.

— Rămîi cu bine, inimă de aur, n-am să uit niciodată ce bun ai

fost cu mine! strigă el înfrigurat, dar în aceeaşi clipă căruţa se urni din loc şi mîinile li se desfăcură pe negîndite. Zurgălăii prinseră a suna şi căruţa ieşi pe poartă.

Kalganov se întoarse ca o furtună în tindă, unde se vîrî într-un colţ şi, punînd capul în piept, cu faţa îngropată în palme, izbucni într-un plîns cu sughiţuri. Stătu aşa multă vreme acolo, plîngînd ca un copilaş, nu ca un tînăr de douăzeci de ani. O, în sinea lui era atît de convins că Mitia-i vinovat! „Ăştia să fie oamenii? S-ajungă chiar în halul ăsta?“ se gîndea el amărît, aproape cu disperare. I se făcuse lehamite de viaţă şi de tot. „Merită, oare, să trăieşti?“ se întreba, copleşit de tristeţe.

1. Administraţie locală în Rusia ţaristă.
2. „Să trecem peste asta“ (în fr., în orig.).
3. „S-a sfîrşit“ (în fr., în orig.).

Partea a patra

CARTEA A ZECEA

Ştrengarii

I

Kolia Krasotkin

Noiembrie, început de lună. Afară era un ger de minus unsprezece grade şi, de cînd se lăsase gerul, era şi gheţuş pe jos. Peste noapte căzuse un pic de zăpadă uscată pe pămîntul îngheţat bocnă, şi acum vîntul aspru şi tăios o viscolea, purtînd-o pe străzile mohorîte ale orăşelului şi mai ales prin piaţă. Vremea era tot închisă, dar ninsoarea încetase. Pe una din străzile ce dau în piaţă, în preajma băcăniei negustorilor Plotnikov, se afla o căsuţă îngrijită şi curată ca un pahar pe afară, ca şi pe dinăuntru, proprietatea văduvei funcţionarului Krasotkin. Bărbatul, fost secretar al administraţiei guberniale, se prăpădise demult, de aproape paisprezece ani, iar soţia, o cuconiţă încă nostimă, ca la vreo treizeci de ani, rămăsese să trăiască mai departe singură în căsuţa ei, din „veniturile personale“. Fire duioasă şi veselă, ducea o existenţă tihnită şi onorabilă. Îşi începuse văduvia la optsprezece ani, nu apucase să stea cu bărbatu-său decît un an de zile, timp în care a avut cu el un copil. De atunci, adică de la moartea soţului, înţelesese să-şi închine fiece clipă din viaţă creşterii scumpului său odor, Kolia, care, deşi maică-sa îl pierdea din ochi de drag în toţi aceşti paisprezece ani, îi adusese, fără doar şi poate, mai multe necazuri decît bucurii. Biata femeie tremura tot timpul pentru el,

că nu era zi să nu stea cu inima pierită la gîndul că băiatul putea să fie cumva bolnăvior, că s-ar putea să răcească sau să facă cine ştie ce trăsnaie, să se urce bunăoară pe un scaun şi să vină în nas etc. etc. De cînd Kolia intrase în clasele primare şi mai apoi la gimnaziu, învăţase cot la cot cu el, ca să-l ajute la lecţii şi să-l mediteze, căutase să intre în relaţii cu profesorii şi cu nevestele acestora, pînă şi pe colegii lui Kolia nu ştia cum să-i alinte şi să-i linguşească numai să nu se atingă cumva de băieţelul ei, să nu-l dea în tărbacă sau să-l buşească. Pînă la urmă, copiii începuseră să-l ia peste picior şi să-l necăjească spunîndu-i „Puiul mamei“. Kolia însă reuşise numaidecît să le închidă gura. Puştiul nu ştia de frică şi era „voinic al dracului“, după cum îi mersese îndată faima printre colegi, şi în acelaşi timp descurcăreţ, voluntar, cu multă iniţiativă şi încăpăţînat nevoie mare. Învăţa bine şi se spunea că la aritmetică şi la istoria universală era mai tare chiar decît profesorul Dardanelov. Băiatul, deşi umbla cu năsucul în vînt şi-i lua pe toţi cam de sus, avea totuşi darul de a fi un bun coleg şi nu se ţinea mîndru. Accepta respectul pe care i-l arătau ceilalţi copii ca pe un lucru de la sine înţeles, în schimb, era prietenos cu toţi. Cunoştea măsura şi ştia la nevoie să fie la locul lui, după cum faţă de cei mari nu trecea niciodată peste o anumită limită, pe care cînd o depăşeşti orice faptă devine act de indisciplină, de rebeliune şi dezordine. Cu toate acestea, nu se dădea în lături ori de cîte ori avea ocazia să facă vreo poznă, precum cel din urmă ştrengar, şi nu o poznă oarecare, ci numai figuri „extra“, cît mai extravagante, mai formidabile, ca să se poată grozăvi pe bună dreptate. Era teribil de orgolios.

Prin felul lui de a fi aproape despotic, reuşise să aibă deplină autoritate chiar şi asupra maică-sii. Biata femeie se pleca în faţa voinţei lui – o, de cînd se plecase! – dar ceea ce o făcea să sufere îndeosebi era gîndul că băieţelul ei n-o iubea. Tot i se părea că fecioru-său era nesimţitor în felul cum se purta cu dînsa şi i se întîmpla uneori să-i reproşeze cu ochii scăldaţi în lacrimi răceala de care dădea dovadă. Kolia nu putea să sufere însă efuziunile sentimentale şi, cu cît i se cereau mai insistent asemenea mărturii,

cu atît se închidea mai mult în sine. N-o făcea însă intenţionat, ci pentru că aşa era firea lui. În privinţa asta maică-sa se înşela: băiatul ţinea foarte mult la dînsa, numai că nu-i plăceau „giugiulelile“, cum zicea el în limbajul lui şcolăresc. La ei în casă se afla un dulap cu cărţi rămase de la taică-său, şi cum lui Kolia îi era drag să citească, o bună parte din volume trecuseră prin mîinile lui. Maică-sa, fireşte, n-avea nici un motiv să fie supărată din pricina asta, se mira doar uneori că băiatul, în loc să iasă pe afară să se joace, şedea ceasuri întregi lîngă dulap, cu nasul vîrît în cîte o carte. Şi aşa, Kolia ajunsese să citească şi lucruri care nu erau chiar pentru vîrsta lui. În ultima vreme, cu toate că de obicei se ferea să treacă peste anumite limite atunci cînd punea la cale cîte o trăsnaie, făcuse cîteva isprăvi care o îngroziseră pur şi simplu pe maică-sa. E drept că nu era vorba de ceva nepermis, ci doar de nişte năzbîtii pe cît de temerare, pe atît de absurde. În vara aceea, prin iulie, în timpul vacanţei şcolare, mama şi feciorul plecaseră pentru o săptămînă la o rudă mai îndepărtată, stabilită în altă localitate, unde soţul ei era slujbaş la gară (cea mai apropiată staţie de cale ferată de oraşul nostru; de acolo avea să ia Ivan Fiodorovici Karamazov, o lună mai tîrziu, trenul spre Moscova). Kolia, întîi şi întîi, se apucase să cerceteze cu toată atenţia calea ferată şi să studieze sistemul de circulaţie a trenurilor, gîndindu-se că la întoarcere colegii au să rămînă cu gura căscată cînd vor vedea ce de lucruri ştie. Întîmplarea făcuse ca tot atunci prin partea locului să fie şi alţi băieţi cu care Kolia se împrietenise imediat; unii dintre ei şedeau chiar în clădirea gării, iar restul, prin vecinătate, cu toţii, vreo şase sau şapte băieţi între doisprezece şi cincisprezece ani, dintre care doi erau chiar de la noi din oraş. O gaşcă de ştrengari care se jucau împreună şi se ţineau de năzbîtii. A patra sau a cincea zi după venirea lui Kolia, dracii de copii, necopţi la minte, făcură un rămăşag cît se poate de stupid pe două ruble; Kolia, fiind cel mai mic din grup şi de aceea privit cu oarecare superioritate de ceilalţi, din orgoliu şi dintr-un spirit nefast de bravadă, se oferise ca în momentul cînd trebuia să treacă trenul de unsprezece noaptea să se culce pe terasament între şinele de cale ferată şi să

stea aşa nemişcat pînă ce şi ultimul vagon va fi lunecat în plină viteză pe deasupra lui. Ce-i drept, avuseseră grijă în prealabil să facă cercetări speciale, în urma cărora ajunseseră la concluzia că un om putea sta foarte bine lungit între şine, fără ca trenul, trecînd peste el, să-i pricinuiască vreun rău. Oricum, nu era fleac să rămîi locului încremenit pînă se vor fi scurs toate vagoanele! Kolia susţinea sus şi tare că putea face faţă încercării. La început, ceilalţi îl luaseră peste picior, făcîndu-l fanfaron, dar în felul acesta îl întărîtaseră şi mai mult. Kolia nu mai putea de ciudă că nişte băieţandri de cincisprezece ani îşi dădeau asemenea ifose faţă de el, ba în primele zile nici n-au catadicsit măcar să-l primească în gaşca lor, zicînd că-i prea „ţînc“, ceea ce întrecea orice măsură. În cele din urmă, stabiliră să se ducă la oarecare distanţă de gară, aşa, cam ca la o verstă, pentru ca trenul să aibă răgaz să intre în viteză. Zis şi făcut. Era o noapte fără lună, dar nu ceea ce se cheamă o noapte întunecoasă, ci neagră ca păcura. La ceasul hotărît, Kolia se întinse între şine. Ceilalţi cinci aşteptau jos, în tufişuri, la poalele terasamentului, mai întîi cu inima zvîcnind de emoţie, apoi înfioraţi de groază şi cuprinşi de remuşcări. În sfîrşit, se auzi în depărtare uruitul trenului, care plecase din staţie. O clipă mai tîrziu, două lumini roşii se aprinseră în beznă: monstrul venea spre ei, făcînd să duduie pămîntul. „Fugi, fugi!“ începură să strige copiii în panică, dar era prea tîrziu; între timp trenul se apropiase vertiginos şi trecuse ca o nălucă. Băieţii se repeziră imediat la Kolia, care zăcea nemişcat între şine. Începură care mai de care să-l zgîlţîie, încercară să-l ridice. Kolia însă, în cele din urmă, se sculă singur în picioare şi, fără să spună un cuvînt, coborî taluzul, pentru ca în momentul cînd ajunse jos să le declare că făcuse pe mortul numai aşa, ca să-i sperie; de fapt, îşi pierduse într-adevăr cunoştinţa, aşa cum avea să-i mărturisească mai apoi mamei sale – asta însă mult mai tîrziu. De atunci îi rămăsese pentru totdeauna faima de „năzdrăvan“.

Era alb ca varul la faţă cînd se întoarse acasă. A doua zi avu puţină febră, dar îi venea tot timpul să zburde, vesel şi încîntat de ispravă. Abia mai încolo se află toată păţania. După înapoierea lui

în oraş, începuse să-i meargă vestea şi la şcoală şi la un moment dat ajunse la urechile direcţiei. Biata mamă veni într-un suflet să se roage pentru odorul ei şi, pînă la urmă, profesorul Dardanelov, care era bine văzut şi se bucura de oarecare trecere printre colegi, luă apărarea băiatului şi reuşi să-l scape cu faţa curată, aşa încît întîmplarea nu avu nici o consecinţă gravă. Dardanelov, un om încă în floarea vîrstei şi holtei, era de mult îndrăgostit de doamna Krasotkina, şi cu un an înainte îşi luase inima în dinţi şi, tremurînd tot de teamă şi timiditate, se încumetase chiar să-i ceară mîna, însă ea îl refuzase net, convinsă că, acceptînd propunerea lui, ar fi însemnat să-şi trădeze feciorul. Cu toate acestea, după anumite indicii misterioase, Dardanelov se socotea îndreptăţit să creadă că nu-i era chiar atît de indiferent sentimentalei văduvioare, o femeie atît de încîntătoare, dar din păcate atît de virtuoasă. Trăsnaia lui Kolia se pare însă că reuşise să spargă gheaţa şi, drept răsplată pentru faptul că-i luase apărarea, i s-a dat să înţeleagă lui Dardanelov – fireşte, doar aşa, pe departe – că ar putea să nutrească unele nădejdi; şi cum profesorul era şi el un exemplu de candoare şi delicateţe, această uşoară aluzie îi fuse de ajuns deocamdată ca să fie pe deplin fericit. Îi era drag copilul, dar socotea nedemn din partea lui să încerce a-i cîştiga bunăvoinţa, de aceea la şcoală se purta aspru cu el şi se arăta exigent. De altfel, şi Kolia îl ţinea la distanţă şi-i vorbea întotdeauna cu răceală, îşi făcea lecţiile sîrguincios, aşa încît era al doilea din clasă, şi toţi colegii lui aveau convingerea nestrămutată că la istoria universală Kolia era atît de documentat, încît „îl tăia“ chiar şi pe Dardanelov. Într-adevăr, într-o zi, Kolia îi pusese tam-nisam întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?“. La care Dardanelov începuse să bată cîmpii, vorbind despre dislocaţia şi migraţiunile popoarelor şi despre legende în general, dar cine anume a înfiinţat Troia, cum se numesc fondatorii ei nu fusese în stare să răspundă, ba chiar, după cît lăsase să se înţeleagă, părerea lui era că, dintr-un motiv ori altul, întrebarea era neserioasă şi nu prezenta nici un fel de interes. Copiii însă rămăseseră încredinţaţi că Dardanelov habar n-avea cine a întemeiat Troia. Kolia avusese grijă să se informeze

mai înainte asupra acestui subiect din volumul lui Smaragdov, pe care îl descoperise în dulapul cu cărţi al tatălui său. Pînă la urmă, toţi băieţii fuseseră curioşi să afle cine a întemeiat de fapt Troia, dar Krasotkin nu voise cu nici un chip să le dezvăluie secretul, păstrîndu-şi astfel prestigiul neştirbit.

După boroboaţa cu calea ferată, Kolia îşi schimbase oarecum atitudinea faţă de maică-sa. Cînd Anna Fiodorovna (văduva lui Krasotkin) aflase de isprava odraslei sale, se înspăimîntase atît de tare, încît puţin mai lipsise ca să-şi piardă minţile. Cîteva zile avusese crize de nervi atît de grave, care, cu mici intermitenţe, se ţinuseră lanţ, încît Kolia, speriat cu tot dinadinsul, îi făgăduise pe cuvîntul lui de onoare şi de om întreg că n-o să mai facă niciodată asemenea năzbîtii. Doamna Krasotkina îl pusese chiar să jure în faţa icoanei, în genunchi, pe memoria tatălui lui, şi băiatul se supusese stăruinţelor ei. „Năzdrăvanul“ Kolia plînsese de emoţie ca un copil de şase ani şi în ziua aceea mama şi feciorul se îmbrăţişaseră de nenumărate ori, vărsînd potop de lacrimi. Însă a doua zi, Kolia era acelaşi copil „nesimţitor“ ca mai înainte, doar ceva mai tăcut, mai modest, mai încruntat şi mai retras. Însă după o lună şi jumătate, făcu iarăşi o poznă, şi cu acest prilej numele lui ajunse pînă la urechea judecătorului de pace; de astă dată era vorba de cu totul altceva, o ispravă pe cît de stupidă, pe atît de ridicolă, în care nu mai jucase el rolul principal, fiind doar amestecat într-o măsură oarecare în povestea cu pricina. Dar despre asta vom vorbi mai încolo. Mama continua deci să stea cu frica în sîn şi să se frămînte şi, pe măsură ce temerile ei sporeau, speranţele lui Dardanelov prindeau aripi. Şi, fiindcă veni vorba, trebuie să spunem că băiatul era pe deplin dumirit în privinţa lui Dardanelov, al cărui alean îl ghicise, şi că, bineînţeles, nutrea cel mai adînc dispreţ pentru „sentimentalismele“ lui; într-o vreme chiar avusese lipsa de tact să-şi manifeste dispreţul pentru profesor de faţă cu maică-sa, dîndu-i să înţeleagă pe departe că pricepea ce urmărea dumnealui. Dar după năzdrăvănia cu trenul îşi schimbase atitudinea în această privinţă, nu-şi mai permitea nici un fel de aluzii faţă de maică-sa, dimpotrivă, vorbea

respectuos despre profesorul său, lucru pe care Anna Feodorovna, fire extrem de sensibilă, îl remarcase imediat cu o infinită recunoştinţă. În schimb, de cîte ori cineva dintre musafirii ce veneau la ei în casă pomenea din întîmplare numele lui Dardanelov în prezenţa băiatului, mama se îmbujora la faţă ca un trandafir, iar Kolia se uita încruntat pe fereastră sau îşi cerceta preocupat cizmuliţele, să vadă dacă n-au cumva vreo spărtură, ori chema răstit cîinele, un dulău miţos, mare şi urît, pe nume Perezvon, pe care nu ştiu unde îl găsise acum o lună şi îl adusese plocon acasă, ţinîndu-l închis la el în odaie, în cel mai mare secret, fără să ştie nici unul dintre colegii lui. Vai de el însă cît îl canonise ca să-l înveţe tot felul de giumbuşlucuri, aşa încît pînă la urmă bietul dobitoc începea să urle de dorul băiatului ori de cîte ori acesta pleca la şcoală, pentru ca la întoarcere să-l întîmpine cu schelălăituri de bucurie, sărind în jurul lui ca scos din minţi, stînd sluj, lungindu-se pe jos şi făcînd pe mortul etc. etc., arătînd adică tot ce ştia, fără să-l fi pus nimeni, numai din dorinţa de a-şi demonstra cu orice preţ devotamentul.

Am uitat să vă spun că numele lui Kolia Krasotkin a mai fost pomenit şi înainte: el este ştrengarul pe care la un moment dat Iliuşa, băiatul căpitanului în rezervă Sneghirev, îl înţepase cu briceagul în şold, luînd apărarea tatălui său, pe care şcolarii îl porecliseră în bătaie de joc „Şomoiog de cîlţi“.

II

Prichindeii

Aşadar, în dimineaţa aceea geroasă de noiembrie, bîntuită de un vînt năprasnic, Kolia Krasotkin rămăsese acasă. Era duminică şi nu avea şcoală. Trecuse de unsprezece şi el avea de făcut un drum neapărat, era vorba de o chestiune foarte „importantă“, şi uite că

trebuia să stea priponit, de vreme ce toată casa fusese lăsată în paza lui. Ca niciodată, datorită unei împrejurări cu totul excepţionale, toţi locatarii adulţi erau plecaţi în oraş. Pe acelaşi hol cu văduva funcţionarului Krasotkin şedea cu chirie într-un mic apartament compus din două odăiţe soţia unui medic împreună cu doi copilaşi. Chiriaşa era de aceeaşi vîrstă cu Anna Feodorovna şi bună prietenă cu dînsa; cît priveşte pe soţul ei, doctorul, plecase de un an de zile, mai întîi la Orenburg, iar de acolo la Taşkent, Şi de şase luni nu mai dăduse nici un semn de viaţă. Dacă n-ar fi avut-o în apropiere pe doamna Krasotkina, a cărei prietenie îi mai îndulcea suferinţa, biata femeie părăsită s-ar fi istovit de atîta plîns. Şi după ce era atît de nenorocită, soarta îi mai adusese încă o belea pe cap: în ajun, Katerina, unica slujnică a doamnei doctor, îi dăduse de ştire că era pe cale să nască, lucru care probabil avea să se întîmple chiar pînă-n ziuă. Vestea căzuse ca o lovitură de trăsnet; era curios mai ales că nimeni pînă atunci nu apucase să-şi dea seama de starea ei. Revenindu-şi din buimăceala care o copleşise în primul moment, soţia doctorului se gîndise că nu mai avea nici o clipă de pierdut şi că trebuia s-o ducă de urgenţă pe Katerina la un fel de mic sanatoriu pe care-l ţinea, în vederea unor accidente de felul acesta, o moaşă de la noi din oraş. Şi cum se ataşase foarte mult de slujnica ei, se grăbi să-şi pună numaidecît planul în aplicare, ba chiar rămase peste noapte lîngă ea s-o asiste. A doua zi de dimineaţă, nu ştiu pentru ce anume, se văzu nevoită să solicite ajutorul doamnei Krasotkina, ştiind că dînsa avea posibilitatea să intervină pe lîngă nişte persoane sus-puse ca să-i acorde sprijinul lor. Aşa că amîndouă cucoanele lipseau de acasă, şi cum şi slujnica doamnei Krasotkina, baba Agafia, era plecată la piaţă, Kolia se pomenise dintr-odată unicul paznic şi ocrotitor al celor doi puşti, o fetiţă şi un băieţel, odraslele doamnei doctor, care rămăseseră singuri-singurei. Nu se putea spune, fireşte, că i-ar fi fost cumva frică să păzească o casă întreagă, mai ales că-l avea şi pe Perezvon, care primise ordin să stea „smirnă“ sub banca din antreu şi care, de cîte ori Kolia, plimbîndu-se de colo pînă colo prin odăi, ajungea în vestibul, tresărea şi începea să se gudure, lovind

tare cu coada în podea. Din păcate, nu se auzea nici un fluierat! Kolia se uita la el crunt şi bietul dobitoc se prefăcea din nou, docil, în stană de piatră.

Ceea ce-l încurca în momentul de faţă pe Kolia erau puştii. Cu toate că nu avea decît un dispreţ profund pentru aventura atît de neaşteptată a Katerinei, în schimb, îi erau foarte dragi ţîncii şi avusese chiar grijă să le ducă o carte. Cel mai mare dintre copii, Nastia, o fetiţă de opt ani, ştia să citească, iar Kostia, prîslea, care abia împlinise şapte ani, ar fi stat toată ziua s-o asculte buchisind poveşti. Krasotkin bineînţeles le-ar fi putut găsi distracţii mai plăcute, de pildă, să-i aşeze în front şi să se joace cu ei de-a soldaţii, sau de-a v-aţi ascunselea, pitindu-se prin toate încăperile, aşa cum făcuse de atîtea ori. Nu se sfia deloc să se potrivească la mintea lor, ba la un moment dat se răspîndise zvonul printre colegi că în timpul liber, acasă, Krasotkin se juca de-a caii cu micii lui chiriaşi, săltînd şi încordîndu-şi grumazul ca un rotaş. Kolia însă respinse cu mîndrie această acuzaţie, argumentînd c-ar fi fost într-adevăr ruşinos să se joace de-a caii „în secolul nostru“ cu nişte băieţi de seama lui, adică de treisprezece ani, dar că el o făcea numai de dragul puştilor, la care ţinea foarte mult, şi în consecinţă nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală pentru sentimentele lui. În schimb, cei doi prichindei nu mai puteau după el. Dar de data asta, lui Kolia nu-i mai ardea de zburdat. Avea de pus la cale un lucru extrem de important, ba poate chiar, ca să zicem aşa, oarecum misterios, de ordin personal, şi uite că vremea trecea, iar Agafia, în seama căreia ar fi putut să lase copiii, tot nu se îndura să se întoarcă de la piaţă. Kolia ieşise de cîteva ori pe hol şi deschisese uşa ce dădea într-una din încăperile ocupate de chiriaşă, ca să arunce o privire grijulie asupra micuţilor, care şedeau cu nasul în carte, aşa cum le poruncise el, zîmbindu-i tăcuţi, cu gura pînă la urechi, de fiecare dată cînd băga capul pe uşă, doar-doar s-o îndura să intre la ei să le arate cine ştie ce năzdrăvănie de toată nostimada. Kolia însă era preocupat şi nu trecea pragul odăii. Cînd ceasul bătu de unsprezece ori, băiatul luă hotărîrea irevocabilă ca în cazul în care peste zece minute afurisita aceea de Agafia tot nu

ar fi sosit din piaţă, să plece de acasă fără s-o mai aştepte, bineînţeles, după ce-i va fi pus mai întîi pe copii să-i promită solemn că n-au să se sperie cînd s-or vedea singuri, n-au să miorlăie de frică şi n-au să facă nici o boroboaţă.

Şi acum, că se hotărîse în sfîrşit, îşi îmbrăcă paltonaşul bine căptuşit şi cu guler de blană, un fel de lutru sau cam aşa ceva, îşi atîrnă taşca de umăr şi, nesocotind rugăminţile maică-sii, care se ţinea mereu de capul lui să-şi pună neapărat galoşii cînd ieşea în oraş „pe un ger ca ăsta“, se uită la ei cu dispreţ şi se îndărătnici să plece numai cu cizmuliţele în picioare. Perezvon, văzîndu-l îmbrăcat, începu să bată de zor cu coada în podea, fremătînd tot, gata de ducă, ba chiar scoase un scheunat jalnic; socotind însă nerăbdarea înfrigurată a dulăului potrivnică disciplinei, Kolia îl mai lăsă un minut sub bancă. Abia după ce deschise uşa de la apartamentul chiriaşei se înduplecă să-l fluiere. Dulăul zvîcni din loc nebun de bucurie şi începu să se gudure fericit pe lîngă el. Kolia intră din nou să vadă ce fac prichindeii. Îi găsi stînd ca şi mai înainte la masă, dar, în loc să citească, acum erau în toiul unei discuţii aprinse. Mai toată vremea discutau, comentînd diverse împrejurări din viaţă şi de fiecare dată Nastia, fiind cea mai mare, reuşea să-şi impună punctul de vedere. Dacă totuşi nu era de acord cu ea, Kostea apela mai întotdeauna la înţelepciunea lui Kolia Krasotkin, a cărui sentinţă era definitivă pentru ambele părţi. De astă dată dezbaterile copiilor părură să-l intereseze pe Krasotkin, care se opri în prag să-i asculte. Văzînd atenţia cu care-i învrednicea, copiii îşi continuară disputa cu şi mai multă înfocare.

— Poţi să-mi spui ce vrei, că nu te cred, în vecii vecilor n-am să te cred, ciripea Nastia cu însufleţire, că moaşa găseşte copiii în grădină printre căpăţînile de varză! Unde-ai mai pomenit tu iarna varză în grădină?! Aşa că mătuşica n-avea cum să-i aducă o fetiţă Katerinei…

Kolia fluieră a mirare.

— Ţţ-ţţ, ia te uită!

— Eu cred aşa, că de adus, tot ea trebuie să-i aducă, dar numai la femeile care sînt măritate.

Kostea se uită ţintă la Nastia, ascultînd-o gînditor, ca şi cum ar fi cumpănit în minte ceva.

— Ce proastă eşti tu, Nastia! rosti el, în sfîrşit convins, fără să se piardă cu firea. Păi Katerina nu ştii că nu-i măritată? Cum poate atunci să aibă copil?

Nastia se aprinse şi mai tare.

— Habar n-ai! i-o reteză ea întărîtată. De unde ştii că nu-i măritată, poate că bărbatu-său e la închisoare şi de asta, vezi, are copil acum.

Kostea, un omuleţ cu capul pe umeri, o întrebă serios:

— Dar ce, bărbatu-său e la închisoare?

— Sau nu, uite cum, îl întrerupse Nastia impetuoasă, părăsind prima ipoteză, ca şi cînd ar fi uitat pe loc ceea ce spusese mai înainte. Ai dreptate, n-are bărbat, dar a vrut să se mărite şi atîta s-a gîndit şi s-a răzgîndit cum să facă să se mărite, că-n loc să capete un bărbat, s-a pomenit c-un copil.

— Aşa da, poate, se dădu învins Kostea. De ce n-ai spus aşa de la început, de unde vrei să ştiu?

— Aoleu, copii, copii, e bucluc mare cu voi! suspină Kolia intrînd în odaie.

— Ai venit şi cu Perezvon? se bucură Kostea, cu faţa luminată de rîs, şi începu a trosni din degete, chemînd cîinele la el.

— Măi puştime, nu ştiu ce să fac, li se destăinui grav Kolia. Trebuie să-mi daţi o mînă de ajutor. Pesemne că Agafia şi-o fi rupt piciorul de n-a venit nici pînă acum, precis şi indiscutabil, şi eu am de mers undeva. Ce ziceţi, îmi daţi drumul să plec sau nu-mi daţi?

Copiii se uitară îngrijoraţi unul la altul, în vreme ce mutrişoarele lor încîntate începură să se lungească. De altfel, nu înţelegeau încă prea bine ce li se cerea.

— N-o să faceţi vreo poznă în lipsa mea? N-o să vă căţăraţi pe dulap, să vă rupeţi, Doamne fereşte, picioarele? N-o să bociţi de frică? Copiii păreau tare plouaţi. În schimb, am să vă arăt ceva, un tunuleţ de bronz, care trage cu praf de puşcă de-adevăratelea.

Chipurile micuţe se înseninară ca prin farmec.

— Arată-ne tunuleţul! se rugă Kostea fericit.

Kolia deschise taşca şi scoase dinăuntru un tun mic de bronz, pe care îl puse pe masă.

— Arată-ne, arată-ne! îl îngînă el mişcînd jucăria din loc. Vedeţi, are şi roţi, şi poţi să tragi cu el. Îl încarci cu alice şi odată face bum!

— Şi poate să omoare pe cineva?

— Mai e vorbă?! Uite-aşa mi ţi-i culcă pe toţi la pămînt, numai să ştii să ocheşti.

Kolia le dădu toate indicaţiile: unde trebuie turnat praful de puşcă, unde se pun alicele, cum se trage şi, în sfîrşit, le explică ce înseamnă un recul. Copiii erau numai ochi şi urechi. Mai ales povestea cu reculul îi lăsă cu gura căscată.

— Şi chiar ai praf de puşcă?! se interesă Nastia.

— Am.

— Arată-ne şi praful de puşcă, stărui ea cu un surîs rugător.

Krasotkin deschise din nou taşca şi luă dinăuntru o sticluţă, pe fundul căreia într-adevăr se afla un pic de pulbere, şi un ghemotoc de hîrtie cu cîteva alice. Ba chiar destupă sticluţa, lăsînd să curgă cîteva fire de praf în palmă.

— Numai să nu fie foc pe aproape, altfel face explozie şi ne curăţăm cu toţii! îi avertiză el, pentru ca efectul să fie deplin.

Copiii priviră pulberea cu o teamă respectuoasă, ce le sporea şi mai mult admiraţia. Kostea nu-şi putea lua ochii de la alice.

— Alicele nu iau foc? întrebă el.

— Nu.

— Dă-mi şi mie cîteva, îl imploră băieţelul.

— Din astea pot să-ţi dau, poftim, dar să nu i le arăţi mămichii pînă nu mă întorc, să nu creadă cumva că-i praf de puşcă. O să moară de frică numai cînd le-o vedea şi pe urmă să te ţii, o să vă ia la trei-păzeşte cu nuiaua!

— Mama nu ne bate niciodată cu nuiaua, ripostă prompt Nastia.

— Ştiu, am vrut numai să fac o figură de stil. Nu trebuie s-o minţiţi niciodată pe mămica, numai acum – aţi auzit? – să nu-i spuneţi nimic pînă mă întorc. Ei, atunci cum rămîne, puştilor, pot să plec ori nu? N-o să plîngeţi de frică în lipsa mea?

— Ba da, se smiorcăi Kostea, gata să se pornească.

— Ba da, ba da! se grăbi să-i ţină isonul Nastia speriată.

— Of, copii, copii, mare bucluc cu voi la vîrsta asta! Văd eu că n-am încotro, guguştiucilor, trebuie să stau aici cu voi pînă cine ştie cînd. Şi timpul trece!

— Spune-i lui Perezvon să facă pe mortul, se rugă Kostea.

— Fie, dacă nu se poate altfel, să-l punem şi pe el la treabă! Aici, Perezvon! porunci Kolia dulăului, care se apucă să arate pe loc tot ce ştia.

Era o lighioană miţoasă, de mărimea unui cîine obişnuit de curte, cu un fel de blană fumurie. Chior de ochiul drept şi cu urechea stîngă tăiată, dobitocul scheuna, sărea, făcea sluj, mergea în două picioare, se răsturna pe spate, cu labele în sus, şi rămînea aşa, ca mort. Tocmai cînd executa figura din urmă, uşa se deschise, şi Agafia, slujnica doamnei Krasotkina, o femeie de vreo patruzeci de ani, grasă şi ciupită de vărsat, răsări în prag cu tot felul de cumpărături din piaţă. Ţinînd taşca cu tîrguieli în mîna stîngă, Agafia se opri locului, să privească năzdrăvăniile potăii. Kolia, deşi stătuse pînă atunci ca pe ghimpi, nu suspendă reprezentaţia, lăsîndu-l pe Perezvon să stea răsturnat o bucată de timp şi abia după aceea îl fluieră. Dobitocul sări în sus şi începu să zburde, fericit că-şi împlinise datoria.

— Apăi numa' un cîine îi ca ăsta! rosti cu convingere Agafia.

— De ce ai întîrziat, femeie? o luă din scurt Krasotkin.

— Femeie! I-auzi, mucosul!

— Eu, mucos?

— Mucos, da. Ce-ţi pasă dac-am întîrziat? Am întîrziat, fiindcă aşa a trebuit, bodogăni slujnica, făcîndu-şi de lucru la gura sobei, fără să fie cumva mînioasă sau necăjită; dimpotrivă, părea încîntată să se hîrjonească cu conaşul cel mucalit.

— Ascultă, bătrînă fără minte! începu Kolia, sculîndu-se de pe divan. Poţi tu să juri pe tot ce ai mai sfînt pe lume, dacă nu chiar pe ceva mai grozav, că în lipsa mea o să fii cu ochii în patru şi o să ai grijă de puşti? Fiindcă eu trebuie să plec.

Agafia rîse.

— De ce să jur? Las' că văd eu de ei şi aşa…

— Nu, nu! Numai dacă-mi juri pe mîntuirea sufletului tău. Altfel nu plec.

— N-ai decît. Ce-mi pasă mie, tot e ger afară, şezi frumuşel acasă!...

— Puştime, urmă Kolia adresîndu-se copiilor, femeia asta o să stea cu voi pînă mă întorc eu sau pînă vine mămica voastră, pentru că din moment în moment trebuie să sosească şi dînsa. Pe deasupra, o să vă dea şi ceva să mîncaţi. O să le dai, nu-i aşa, Agafia?

— Le dau, de ce să nu le dau?!

— Atunci, la revedere, guguştiucilor, acum pot să plec şi eu liniştit. Ascultă, bunicuţo, rosti el cu importanţă, dar ceva mai încet, trecînd pe lîngă Agafia, sper că n-o să le îndrugi verzi şi uscate despre Katerina, c-aşa sînteţi voi, muierile, vă mănîncă limba! Trebuie să ai în vedere vîrsta lor fragedă. Aici, Perezvon!

— Ci du-te cu Dumnezeu! se burzului Agafia. Panglicarule! Ce te-aş mai altoi eu pentru vorbele astea!

III

Şcolarul

Kolia n-o mai auzi însă. În sfîrşit, era slobod să-şi ia valea. Ieşi pe poartă şi, după ce se uită roată împrejur, şopti, zgribulindu-se de frig: „Oho, e ger!“ şi o porni la drum înainte, ca puţin mai încolo s-o apuce la dreapta pe o ulicioară ce dădea în piaţă. Spre capătul străzii, în dreptul penultimei case, îşi înceţi pasul şi, scoţînd din buzunar un fluier, suflă în el cu putere, într-un fel anume, ca să-şi anunţe sosirea. Nu avu prea mult de aşteptat; un minut mai tîrziu, o zbughi pe poartă afară un băieţel rumen, de vreo unsprezece ani, îmbrăcat cu un paltonaş călduros destul de curăţel, ba chiar elegant. Era Smurov, elev într-a-ntîia, un puşti pe lîngă Kolia

Krasotkin, care era cu două clase mai mare. Băiatul unui funcţionar cu dare de mînă, Smurov o ştersese de acasă pe furiş, deoarece părinţii pare-se că nu prea vedeau cu ochi buni prietenia lui cu Krasotkin, pe care toată lumea îl cunoştea ca pe un cal breaz. Dacă îşi mai aduce aminte cititorul, Smurov făcuse şi el parte din grupul celor şase şcolari care-l bombardaseră cu pietre pe Iliuşa în urmă cu două luni şi care mai apoi îi spusese lui Alioşa Karamazov toată povestea acestuia.

— E un ceas de cînd te aştept, Krasotkin, îi reproşă băiatul, care părea destul de dezgheţat, în timp ce amîndoi o luau la picior, grăbindu-se să iasă în piaţă.

— Am întîrziat, răspunse Krasotkin. Nu ţi-e teamă c-o să mănînci o papară dacă ne vede cineva împreună?

— Fugi de-aici! Ce, crezi că se atinge cineva de mine?! L-ai luat şi pe Perezvon?

— Da.

— Vrei să mergi cu el acolo?

— Da.

— Ei, dac-ar fi fost Jucika!

— Jucika s-a dus, nu mai există. A dispărut în neagra veşnicie.

Smurov se opri locului.

— Ce-ar fi dacă... îngăimă el. Iliuşa spune că Jucika era tot aşa fumurie şi miţoasă ca Perezvon. Ce-ar fi să-i spui că e Jucika, poate c-o să creadă?!

— Ţine minte, şcolarule, *primo*: să te fereşti de minciună ca de foc; *secundo*: să te fereşti de ea chiar dacă-i vorba să faci o faptă bună. Şi încă ceva, sper că nu le-ai spus că vin...

— Doamne fereşte, atîta lucru pricep şi eu! Dar mi-e teamă că tot n-o să-i treacă supărarea chiar cînd l-o vedea pe Perezvon, oftă băiatul. Ştii, taică-său, căpitanul, „Şomoiog de cîlţi“, zicea că-i aduce azi un căţel, un buldog veritabil, cu botul negru. Speră să-l împace aşa pe Iliuşa, dar mie parcă nu-mi vine să cred.

— Şi Iliuşa ce face?

— Rău, rău de tot! Mi se pare că-i oftică. Încolo, îşi dă seama de toate, dar abia poate să respire, zău, nu-mi place deloc cum

respiră! Ieri a cerut să-l plimbe puţin prin odaie, l-au încălţat, dar n-a putut să facă nici cîţiva paşi. „Vezi, tată, zice, ţi-am spus că cizmuliţele astea sînt păcătoase, s-au lăbărţat, totdeauna mi-a fost greu să umblu cu ele.“ Săracul, crede că din pricina lor nu poate să meargă, şi el abia se ţine pe picioare de slab. Mi-e teamă că n-o s-o mai ducă nici o săptămînă. Herzenstube vine mereu să-l vadă. Acum au parale, s-au îmbogăţit.

— Pungaşii!

— Cine?

— Doctorii, ticăloşii ăştia de doctori! Toţi în general şi fiecare în particular, bineînţeles. Eu nu cred în medicină. E o ştiinţă inutilă. E o chestiune pe care de altfel trebuie s-o mai studiez. Dar de unde şi pînă unde aţi devenit aşa deodată sentimentali? Mi se pare că toată clasa se duce acolo.

— Nu chiar toată clasa, dar vreo zece dintre noi se duc în fiecare zi. Asta nu înseamnă nimic.

— Un singur lucru nu pot să înţeleg: ce caută aici Karamazov? Mîine sau poimîine fratele lui o să fie judecat pentru crimă şi dumnealui mai are timp de pierdut cu astfel de sentimentalisme copilăreşti!

— Aici nu mai poate fi vorba despre nici un sentimentalism. Tu n-ai venit acum să te împaci cu Iliuşa?

— Să mă împac? Ce expresie ridicolă! De altfel, nu permit nimănui să mă judece.

— Să vezi ce bucurie o să fie pe Iliuşa cînd are să te vadă! Nici prin gînd nu-i trece c-o să vii. De ce, zău, de ce te-ai încăpăţînat atîta timp să nu te duci la el? exclamă Smurov cu ardoare.

— Uite ce e, drăguţă, asta mă priveşte personal. Mă duc din capul meu acolo, fiindcă aşa vreau eu şi aşa am poftă, pe cînd voi toţi v-aţi dus fiindcă v-a tras după el Alexei Karamazov. Totuşi, e o mare diferenţă. Şi apoi, de unde ştii, poate că nici nu vreau să mă împac cu el?! Ce prostie!

— Nu-i adevărat, nu ne-a tras după el Karamazov, cine ţi-a spus asta? Băieţii s-au dus singuri acolo; ce-i drept, prima oară au fost cu Karamazov. Şi nu-i vorba de nici o prostie. Au venit rînd pe

rînd, mai întîi unul, pe urmă altul. Taică-său nu ştia ce să mai facă de bucurie. Zău, mi-e teamă c-o să înnebunească, săracul, dacă se prăpădeşte Iliuşa. Şi-şi dă seama că-i moare băiatul. Nu pot să-ţi spun ce fericit a fost că ne-am împăcat cu Iliuşa. De altfel, Iliuşa întreabă mereu de tine, dar numai atît, întreabă ce mai faci şi după aceea tace. Ascultă-mă pe mine, taică-său ori o să înnebunească, ori o să se spînzure. Să ştii că-i un om tare cumsecade; sînt convins că atunci a fost o greşeală la mijloc. Numai criminalul acela care şi-a ucis tatăl e de vina că l-a luat la bătaie.

— Şi totuşi, pentru mine Karamazov rămîne o enigmă. Aş fi putut să-l cunosc de mult, dar sînt ocazii în care îmi place să mă ţin mîndru. Şi apoi, mi-am făcut despre el o părere, pe care rămîne s-o verific, să văd dacă stă în picioare.

Kolia tăcu îngîndurat; Smurov nu mai spuse nici el nimic. Avea un adevărat cult pentru Kolia Krasotkin şi nici prin gînd nu i-ar fi trecut să i se adreseze vreodată ca de la egal la egal. Krasotkin îl făcuse teribil de curios, spunîndu-i că se ducea „din capul lui“ la Iliuşa. Cu siguranţă că era un mister la mijloc; ce l-o fi apucat aşa, deodată, pe Kolia să meargă acolo şi de ce neapărat azi? Tocmai treceau prin piaţa înţesată în ziua aceea cu căruţe pline, cu orătănii. Precupeţele vindeau la tarabe covrigi, aţă etc. Tîrgurile astea duminicale, numite în popor iarmaroace, aveau loc de multe ori pe an la noi în oraş. Perezvon, într-o excelentă dispoziţie, o lua mereu înainte, abătîndu-se la tot pasul din drum, cînd la dreapta, cînd la stînga, să adulmece cîte ceva. De cîte ori se întîlnea cu vreun cîine, se apropia de el, bucuros să-l miroasă, potrivit regulilor de bună purtare ale speţei canine.

— Îmi place să observ realitatea, Smurov, rosti la un moment dat Kolia. Ai văzut cum se miros între ei cîinii cînd se întîlnesc? E şi asta o lege a naturii.

— Caraghioasă lege, ce să-ţi spun!

— Ba nu e caraghioasă deloc, te înşeli. În natură nu este nimic caraghios, numai aşa ni se pare uneori nouă, oamenilor, fiindcă avem atîtea prejudecăţi. Dacă ar fi în stare să-şi dea cu părerea şi

să critice, cu siguranţă că şi cîinii, la rîndul lor, ar găsi o mulţime de lucruri ridicole în felul nostru de a fi, mai ales în relaţiile sociale dintre oameni şi cei care îi guvernează, mai multe chiar decît găsim noi la ei, da, da, mai multe, repet, sînt convins că-i întrecem în privinţa stupidităţilor de genul ăsta! Asta-i ideea lui Rakitin şi e într-adevăr extraordinară. Eu sînt socialist, Smurov.

— Ce înseamnă să fii socialist? se interesă băiatul.

— Adică toată lumea să fie egală, să aibă toţi aceeaşi avere, să nu mai existe căsătorie, iar cît priveşte religia şi celelalte legi, să rămînă la bunul plac al fiecăruia şi aşa mai departe. Eşti încă prea mic ca să pricepi lucrurile astea. Dar ştii că e frig!

— Da. Minus douăsprezece grade. Adineaori tata s-a uitat la termometru.

— Ai observat, Smurov, că în toiul iernii, cînd sînt cincisprezece sau chiar optsprezece grade sub zero, nu tremuri chiar aşa de frig ca în primele zile cînd se lasă aşa, deodată, un ger de douăsprezece grade sub zero, cum e acum, şi nu e prea multă zăpadă? Asta înseamnă că oamenii încă nu s-au obişnuit cu frigul. La oameni obişnuinţa e totul, şi asta în orice domeniu, chiar în relaţiile dintre state sau în politică. Obişnuinţa este motorul principal. Ia uite ce comic e mujicul acela!

Kolia îi arătă un mujic zdravăn, cu o figură blajină, încotoşmănat într-un cojoc, care stătea de planton lîngă căruţa lui, pocnindu-şi de zor palmele înmănuşate ca să se mai încălzească. Omul avea o barbă lungă şi bălaie, plină de promoroacă.

— Vezi că ţi-a îngheţat barba! îi strigă Kolia impertinent cînd ajunse în dreptul lui.

— Că doar n-a îngheţat numai a mea! îi răspunse mujicul sentenţios, fără să se tulbure cîtuşi de puţin.

— Ce-ai cu el, lasă-l în pace! se rugă Smurov.

— Nu-i nimic, n-o să se supere, pare un om cumsecade. Rămîi cu bine, Matvei.

— Umblă sănătos.

— Da' ce, te cheamă Matvei?

— Matvei. N-oi zice acu că n-ai ştiut?!

— Zău n-am ştiut, am spus numai aşa, într-o doară.

— Ca să vezi! Eşti şcolar?

— Şcolar.

— Şi te bate rău?

— Nu chiar aşa des, dar straşnic.

— Şi te doare?

— Cum se întîmplă.

— De, asta-i viaţa! oftă ţăranul din rărunchi.

— S-auzim de bine, Matvei!

— Umblă sănătos, flăcăule! Văd că eşti inimos.

Băieţii plecară mai departe.

— E un ţăran de treabă, îi spuse Kolia lui Smurov. Îmi place să stau de vorbă cu poporul şi-mi pare bine cînd pot să-i dau dreptate.

— De ce l-ai minţit că ne bate la şcoală? întrebă Smurov.

— Aşa, ca să-l împac.

— Cum adică?

— Ascultă, Smurov, nu pot să sufăr oamenii care te bat la cap, fiindcă n-au fost în stare să priceapă ceva de la început. Sînt lucruri care nu se pot explica. După părerea lui, orice şcolar mănîncă bătaie, şi aşa se şi cade, să fie bătut, altminteri ce fel de şcolar mai e acela pe care nu-l altoieşte nimeni? Dacă i-aş fi spus că n-am încasat nici o palmă la şcoală, ar fi însemnat să-l amărăsc. Dar tu nu poţi să pricepi încă asta, Smurov. Trebuie să ştii cum să vorbeşti cu poporul.

— Dar, te rog, nu te mai lega de nimeni, să nu iasă iarăşi cine ştie ce dandana ca atunci, cu gîsca.

— Ţi-e frică?

— Nu rîde, Kolia, zău mi-e frică. Tăticu' s-ar face foc. Mi-a spus să nu mă mai prindă că umblu cu tine, că-i bucluc.

— Nu-ţi fie teamă, că de data asta n-o să se mai întîmple nimic. Bună ziua, Nataşa! o salută el pe o precupeaţă.

— Care Nataşa, că pe mine mă cheamă Maria, ripostă cu o voce piţigăiată precupeaţa, o femeie în puterea vîrstei.

— Îmi pare bine că te cheamă Maria, să ne vedem sănătoşi!

— Măi năpîrstocule, nici n-ai răsărit bine şi te şi legi de oameni?

Kolia dădu din mîini, ca şi cînd ea s-ar fi legat de el şi nu i-ar fi dat pace.

— N-am timp acum, n-am timp, lasă c-o să-mi spui duminica viitoare!

— Ce să-ţi spun duminica viitoare? Ce ai cu bieţii creştini de te legi ca strechea de ei, haimana? se oţărî Maria. Aoleo, ce mamă de bătaie ţi-aş mai trage! Toată lumea ştie că te ţii numai de blestemăţii şi batjocoreşti oamenii!

Precupeţele de la tarabele din vecinătatea Mariei se porniră pe rîs. Tocmai atunci, de sub bolta ce dădea spre ocolul dughengiilor, ieşi la iveală un om mînios din cine ştie ce pricină, băiat de prăvălie după înfăţişare, dar nu de prin partea locului, ci un venetic pare-se, cu un caftan lung, albastru şi o şapcă cu cozoroc, tînăr, cu părul numai inele, prelung la faţă şi palid, şi cu obrazul ciupit de vărsat. Flăcăul mînios veni întins spre Kolia, ameninţîndu-l cu pumnul.

— Te cunosc eu! strigă el furios. Ce, crezi că nu te cunosc?

Kolia îl privi cu atenţie. Nu-şi amintea deloc să-l fi văzut vreodată sau să fi avut vreo răfuială cu el. Dar cîte ciorovăieli nu avusese pe stradă?! Parcă putea să le ţină minte pe toate?!

— Mă cunoşti? întrebă el ironic.

— Te cunosc! Da, da, te cunosc! repeta întruna, ca un zevzec, tîrgoveţul.

— Să fii sănătos! Acum n-am timp, s-auzim de bine!

— De ce te ţii de drăcii? urlă nevricosul. Te mănîncă pielea? Ce, crezi că nu te cunosc? Iar te-ai apucat de prostii?

— Ascultă, nenişorule, că mă ţin sau nu mă ţin de drăcii, asta nu-i treaba dumitale! rosti ştrengarul, oprindu-se locului fără să-l slăbească din ochi.

— Cum nu-i treaba mea?

— Uite-aşa, nu te priveşte!

— Atunci, pe cine? Pe cine priveşte, hai? Zi, pe cine?

— În momentul de faţă îl priveşte numai pe Trifon Nikitici, nenişorule, ai înţeles?

— Pe Trifon Nikitici? Care Trifon Nikitici? se miră în prostie, tot

atît de burzuluit, flăcăul cu privirile pironite asupra lui,

Ticluindu-şi o mutră gravă, Kolia îl măsură din cap pînă în picioare şi-l întrebă tam-nisam, pe un ton răstit şi în acelaşi timp insinuant:

— Ai fost la Înălţare?

— La înălţare? Care înălţare? Pentru ce? Nu, n-am fost, se fîstîci flăcăul.

— Îl cunoşti pe Sabaneev? continuă şi mai răstit Kolia.

— Care Sabaneev? Nu, nu-l cunosc.

— Atunci ce mai vrei, du-te dracului! i-o trînti în faţă şcolarul şi, cotind pe o stradă la dreapta, îşi văzu de drum, ca şi cînd şi-ar fi dat seama că nu era de demnitatea lui să stea de vorbă cu un nătărău care nici măcar n-avea habar cine era Sabaneev.

Flăcăul se dezmetici, în sfîrşit, din buimăceală şi începu să se frămînte mai vîrtos.

— Stai, n-auzi?! Care Sabaneev? Ce tot bătea cîmpii? ceru el lămuriri precupeţelor, zgîindu-se la ele ca un tîmpit.

Femeile nu mai puteau de rîs.

— E dracu' gol băiatul ăsta! zise una.

— Cine să fie Sabaneev ăla de care vorbea? nu-şi mai găsea astîmpăr flăcăul, dînd din mînă din ce în ce mai agitat.

— Apoi c-o fi ăl de a fost băgat la Kuzmiciovi, că altul cin' să fie?... îşi dădu cu părerea o femeie.

— La Kuzmiciov? sări cu gura alta. Păi ăla nu-i Trifon. Îl cheamă Kuzma, nu Trifon, c-aşa îi zicea băiatul, Trifon Nikitici, aşa că nu poate să fie el.

— Nu-i nici Trifon, nici Sabaneev, e Cijov sadea! se amestecă în vorbă a treia precupeaţă, care tăcuse pînă atunci, ascultînd serioasă discuţia. Alexei Ivanîci Cijov, aşa-l cheamă, Alexei Ivanîci, dacă vă spun!

— Da, da, aşa e, Cijov! îi ţinu isonul a patra precupeaţă.

Flăcăul nu mai ştia ce să creadă şi se uita năucit cînd la una, cînd la alta.

— Dar de ce m-o fi întrebat dacă-l cunosc, ce-o fi vrut să zică, oameni buni? izbucni aproape cu disperare. „Îl cunoşti pe

Sabaneev?“ Dracu’ ştie cine o mai fi şi Sabaneev ăla!

— Măi, tare mai eşti sucit, bre omule! Ţi-a spus doar că-l cheamă Cijov, nu Sabaneev, Alexei Ivanovici Cijov! se stropşi la el una dintre leliţe.

— Care Cijov? Hai? Zi, dacă ştii!

— Ăla lungu’, cu chică, ăla, bre, care a fost astă-vară în piaţă.

— Şi ce am eu cu Cijov al tău, femeie?

— Apăi ce ştiu eu ce-i fi avînd?!

— Chiar aşa, cine vrei să ştie ce-oi fi avînd cu el?! adăugă alta. Tu trebuie să ştii, că faci atîta gură! Ţie doar ţi-a spus, neghiobule, nu nouă! Ori poate chiar nu-l cunoşti de-adevăratelea?

— Pe cine?

— Pe Cijov.

— Dar-ar dracii în el de Cijov, duce-te-ai învîrtindu-te cu el împreună! Am să-i rup oasele! M-a luat în băşcălie!

— Tu să-i rupi oasele lui Cijov? Vezi să nu ţi le rupă el ţie! Vai de capul tău, tontălăule!

— Nu lui Cijov, nu lui, iazma dracului, cobe! Băiatului am să-i rup oasele! Puneţi mîna pe el, puneţi mîna pe el, că şi-a bătut joc de mine!

Femeile rîdeau să se prăpădească. În momentul acela Kolia ajunsese departe şi-şi vedea de drum ţanţoş, cu un aer triumfător. Smurov se ţinea după el, întorcînd mereu capul spre grupul ce rămăsese locului vociferînd. Îi venea şi lui să rîdă, deşi se temea să nu intre iar în cine ştie ce bucluc din pricina lui Krasotkin.

— Despre care Sabaneev l-ai întrebat? se interesă el, deşi cunoştea dinainte răspunsul.

— De unde vrei să ştiu eu?! Acum au să se ciorovăiască aşa pînă diseară. Grozav îmi place să-i pun pe foc pe zevzeci, oricine ar fi ei şi de orice condiţie. Poftim, uite încă un capsoman! Îl vezi? Mujicul acela de colo. E o vorbă: „Nu există imbecil mai mare decît un francez imbecil“, dar şi mutrele noastre ruseşti îşi dau de multe ori arama pe faţă. Spune şi tu dacă nu-i stă scris pe faţă că-i nătărău! Ce zici?

— Lasă-l în pace, Kolia, hai să mergem.

— Pentru nimic în lume, de-abia mi s-a trezit cheful. Hei, bună ziua, bade!

Tocmai trecea pe lîngă ei un ţăran voinic, puţin afumat, cu o figură naivă, rotund la faţă şi cu nenumărate fire argintii în barbă. Omul îşi ridică ochii şi se uită la băiat.

— Bună să-ţi fie inima, dacă nu cumva îţi arde de glumă! răspunse el tacticos.

— Şi dacă-mi arde? întrebă Kolia rîzînd.

— Atunci, să fii sănătos! E bine să mai şi glumeşti cîteodată. Nu strică.

— Iartă-mă, neică, am glumit.

— Să te ierte Dumnezeu.

— Dar dumneata mă ierţi?

— Cu dragă inimă. Cale bună!

— Ia uite, domnule, mi se pare că nu eşti chiar aşa de prost!...

— Oricum, mai deştept ca tine, răspunse prompt, cu aceeaşi seriozitate, mujicul.

Kolia îşi cam pierdu cumpătul.

— N-aş crede!

— Ţi-o spun eu.

— O fi.

— Păi vezi, frăţioare?!

— Rămîi cu bine!

— Umblă sănătos!

— Sînt fel de fel de mujici, îi spuse Kolia lui Smurov, după cîteva clipe de tăcere. De unde puteam să ştiu c-o să dau peste unul isteţ? Totdeauna sînt gata să recunosc cînd un om din popor e deştept.

În depărtare se auzi bătînd ornicul catedralei: era unsprezece şi jumătate. Băieţii iuţiră pasul, iar restul drumului îl făcură aproape fără să mai schimbe o vorbă, deşi avură o bucată bună de mers pînă la locuinţa căpitanului Sneghirev. La vreo douăzeci de paşi de casă, Kolia se opri şi-l trimise înainte-pe Smurov, să-i spună lui Karamazov să iasă un moment afară.

— Vreau să ştiu cum stau lucrurile, îi explică el.

— Dar de ce-l mai chemi? obiectă Smurov. Intră direct, să vezi

ce-o să se bucure cînd o să te vadă! Ce rost are să faci cunoştinţă cu el afară, în frig?

— Ştiu eu de ce-l chem aici, în frig! i-o reteză pe un ton despotic Kolia (îi plăcea grozav să-l intimideze pe puşti), şi Smurov alergă să execute ordinul.

IV

Jucika

Kolia se sprijini de gard cu un aer grav şi rămase în aşteptarea lui Alioşa. Da, de mult dorea să dea ochii cu dînsul. Îi auzise adesea pe băieţi vorbind despre el, dar pînă atunci, de cîte ori i se pomenea numele în prezenţa lui, Kolia îşi lua o mutră indiferentă, ba o dată îndrăznise chiar să-l critice. În sinea lui însă grozav ar fi vrut să-l cunoască; tot ceea ce aflase despre Alioşa avea ceva simpatic şi atrăgător. Aşadar, era un moment decisiv: trebuia, înainte de toate, să rămînă stăpîn pe situaţie şi să se arate pe deplin independent. „Altminteri, ar putea să creadă că n-am decît treisprezece ani şi să mă ia drept un copilandru de-o seamă cu ceilalţi. Ce-o fi avînd el de împărţit cu toată puştimea asta? Am să-l întreb cînd o să ne cunoaştem mai bine. Păcat că sînt atît de scund. Tuzikov e ceva mai mic ca vîrstă decît mine şi e totuşi cu un cap mai înalt. În schimb, am o mutră inteligentă; nu sînt frumos, ştiu, ba poate chiar urîţel, dar am o mutră inteligentă. Nu trebuie să dau drumul la gură chiar aşa, de la început, n-are rost să-i sar de gît de la primul cuvînt, ar putea să creadă cine ştie ce... Mai mare ruşinea!“

Deşi părea atît de sigur pe el, în realitate Kolia se simţea neliniştit. Îl necăjea mai ales faptul că era atît de scund: dacă regreta ceva era nu atît „urîţenia“ lui, cît statura. Acasă, încă de anul trecut, făcuse un semn într-un colţ pe perete cu creionul, ca

să-şi măsoare înălţimea, şi de atunci la fiecare două luni se apropia cu inima strînsă de semnul cu pricina, ca să vadă cu cît se mai înălţase între timp. Dar, vai!, din păcate, creştea grozav de încet şi din pricina asta de multe ori îl cuprindea disperarea. Cît priveşte înfăţişarea, nu era nicidecum „urîţel“, avea chiar un chip drăgălaş, palid şi pistruiat. Ochişorii ageri, cenuşii, nu prea mari, aveau o privire îndrăzneaţă şi adeseori începeau să scînteieze sub imperiul unei emoţii puternice. Pometii cam proeminenţi, gura mică, buzele nu prea groase şi foarte rumene şi un năsuc în vînt, voluntar. „Cîrn, ce mai încolo-încoace, cîrn sadea!“ bodogănea Kolia de cîte ori se uita în oglindă, întorcînd spatele dezgustat. „Poate că nici mutra mea nu-i chiar atît de inteligentă?“ se întreba uneori, gata să se îndoiască pînă şi de asta. Să nu vă închipuiţi totuşi că era atît de preocupat de chipul şi statura lui, ca şi cum n-ar mai fi avut altă grijă pe lume. Dimpotrivă, oricît de amare erau clipele petrecute în faţa oglinzii, Kolia uita îndată de ele, avîntîndu-se cu toată rîvna, pentru o bună bucată de vreme, „în lumea ideilor şi în viaţa reală“, aşa cum îşi definea el însuşi îndeletnicirile.

Alioşa ieşi îndată din casă şi veni spre el, întinzînd pasul. De departe încă, băiatul observă pe chipul său mărturiile evidente ale unei bucurii. „Să fie chiar atît de încîntat că mă vede?“ se gîndi Kolia cu o mulţumire ascunsă.

Trebuie să menţionăm că între timp Alioşa se schimbase foarte mult, arăta cu totul altfel decît atunci cînd ne-am despărţit de el; lepădase rasa monahală, în locul căreia purta acum un costum care-i venea ca turnat, pălărie moale cu boruri rotunde şi-şi tunsese pletele. Toate aceste schimbări îl prindeau de minune, ba chiar se putea spune că era un tînăr chipeş. Obrazul lui drăgălaş era pururea luminat de o voioşie molcomă, senină, lipsită de exuberanţă. Kolia fu mai cu seamă mirat văzîndu-l că ieşise din odaie, aşa cum era, numai în haină, grăbit probabil să dea mai curînd ochii cu el. Alioşa îi întinse mîna fără multă vorbărie.

— În sfîrşit, spuse el, de cînd te aşteptăm!

— Am fost nevoit să întîrzii, am să explic îndată de ce. În orice caz, sînt încîntat să te cunosc. De mult aşteptam un prilej, mi s-a

vorbit atîta despre dumneata... îngăimă Kolia cu răsuflarea întretăiată de emoţie.

— Oricum, tot ne-am fi cunoscut odată şi odată; şi eu am auzit o mulţime de lucruri despre dumneata, dar cred c-ai venit cam tîrziu aici.

— Spune-mi, ce se mai aude?

— Iliuşa e foarte rău, mi-e teamă c-o să se prăpădească.

— Nu se poate! Trebuie să recunoşti, domnule Karamazov, că medicina asta e curată porcărie! răbufni Kolia plin de parapon.

— Iliuşa îşi aduce mereu aminte de dumneata, ştii, te-a pomenit pînă şi în delir. Probabil c-a ţinut foarte mult la dumneata înainte... înainte de... accidentul acela... cu briceagul. Şi cred că mai este ceva la mijloc... Dar ce-i cu cîinele ăsta, e al dumitale?

— Da. Îl cheamă Perezvon.

— Nu e Jucika? exclamă Alioşa, uitîndu-se cu mîhnire în ochii lui. Să fi dispărut chiar aşa, fără urmă?

— Ştiu că aţi vrea cu toţii să fie Jucika, am auzit, spuse Kolia cu un zîmbet misterios. Ascultă, Karamazov, am să-ţi spun tot, de aceea te-am chemat afară cînd am venit, ca să-ţi explic tot ce s-a întîmplat înainte de a intra înăuntru, începu el cu însufleţire. Aşadar, astă-primăvară Iliuşa a intrat în clasa întîi la noi la şcoală. Ştii cum sînt guguştiucii ăştia dintr-a-ntîia: nişte plozi fără minte. Din prima zi l-au luat în primire. Eu sînt cu două clase mai mare, aşa că nu prea mă amestec cu ei, îi privesc numai aşa, de la distanţă. Am observat că, aşa firav şi slăbuţ cum era, băiatul avea totuşi mîndria lui şi nu voia cu nici un preţ să se dea bătut; îi scăpărau ochişorii şi le ţinea piept cu bărbăţie. Îmi plac copiii ca el. Puştimea se ţinea mai vîrtos de capul lui şi-l hărţuia tot timpul. Avea pe el, sărăcuţul, un paltonaş ponosit, pantalonaşii îi rămăseseră scurţi şi cizmuliţele erau sparte. Poţi să-ţi închipui ce-l mai batjocoreau. Nu ştiau ce să mai facă să-l umilească! Ei, uite, asta nu mi-a mai plăcut; am sărit numaidecît să-i iau apărarea şi i-am scărmănat bine pe toţi. Îi bat de-i zvînt, Karamazov, şi ei mă adoră! se lăudă Kolia, volubil. De altfel, să-ţi spun drept, mie îmi sînt dragi copiii. Am şi eu acasă doi prichindei, din pricina lor am

şi întîrziat. Din ziua aceea l-au lăsat în pace pe Iliuşa, şi eu l-am luat sub aripa mea protectoare. Mi-am dat seama de la început că puştiul are o fire mîndră, dumitale pot să-ţi vorbesc deschis, e mîndru, să ştii, grozav de mîndru, şi cu toate astea faţă de mine era supus ca un sclav, totdeauna la ordinele mele, mă asculta cu sfinţenie, ca pe Dumnezeu, căuta chiar să mă imite cu orice chip. În recreaţie venea întins la mine şi ne plimbam împreună, duminica tot aşa. Ştii dumneata cum sînt băieţii la şcoală, cum văd pe cîte un elev mai mare că se împrieteneşte cu vreun puşti, încep să rîdă de el ca nişte zevzeci; e şi asta o prejudecată. În definitiv, ce, n-am voie? Să zicem că e o fantezie de a mea, şi basta, nu-i aşa? N-avea decît de învăţat de la mine, i se ascuţea mintea; spune-mi şi mie, de ce n-aş putea să dezvolt inteligenţa unui copil dacă aşa-mi place? Aşa cum ai făcut şi dumneata, Karamazov, cînd te-ai apropiat de puştimea asta, ai vrut – nu-i aşa? – să influenţezi tînăra generaţie, s-o ajuţi să se dezvolte, într-un cuvînt, să-i fii de folos. Am dreptate? Trebuie chiar să-ţi mărturisesc că tocmai asta m-a interesat în primul rînd la dumneata, trăsătura asta de caracter pe care o cunoşteam din auzite. Dar să revenim la subiect: la un moment dat am observat că în sufletul băiatului a început să se înfiripe şi să se manifeste din ce în ce mai accentuat o sensibilitate exagerată, un fel de înclinaţie spre sentimentalism, iar eu, de cînd mă ştiu pe lume, sunt un duşman neîmpăcat al răzgîielilor de felul ăsta! Şi pe urmă, mai era şi această contradicţie: fiind mîndru faţă de mine, era totuşi supus ca un rob, da, chiar aşa, supus ca un rob, cu toate că uneori i se aprindeau ochişorii şi dintr-odată nu mai voia să asculte discuţia cu mine, o lua razna. Uneori îi împărtăşeam pe larg unele idei; n-aş putea să spun că se ridica împotriva părerilor mele, nu era vorba de asta, simţeam însă că avea un dinte împotriva mea şi că-mi făcea opoziţie, pentru că rămîneam sloi de gheaţă faţă de afecţiunea pe care mi-o arăta. Ca să-l învăţ minte, cu cît căuta să se alinte mai mult, cu atît mă purtam mai rece cu el; o făceam intenţionat, fiind convins că aşa trebuia să mă port. Voiam să-i oţelesc firea, să-l echilibrez, să fac om din el... şi aşa mai departe... cred că înţelegi ce vreau să spun.

Într-o zi, am observat că era schimbat, era abătut şi parcă-l frămînta ceva. Trecură o zi, două, trei, şi băiatul era din ce în ce mai amărît, dar nu din pricina răcelii de care se lovea dorinţa lui de a fi alintat, ci dintr-un alt motiv – mai puternic, mai serios, un motiv de ordin superior. „Ce tragedie s-o fi întîmplat?“ m-am gîndit eu. Am căutat să-l trag de limbă şi ce crezi că mi-a spus? Se împrietenise nu mai ţin minte cum şi în ce împrejurări cu Smerdeakov, feciorul care era în serviciu la răposatul dumitale tată (pe atunci mai trăia încă), şi acesta îl învăţase – ce ştia, bietul copil fără minte? – un joc, chipurile, ca să se distreze, ceva pe cît de stupid, pe atît de barbar, de o rară cruzime; să ia, adică, nişte miez de pîine în care să înfigă un ac şi să-l arunce unui cîine vagabond, o jigodie lihnită de foame, care înfulecă pe nemestecate tot ce găseşte de mîncare, şi după aceea să vadă ce o să se întîmple. Au meşterit ei aşa o bucată de pîine şi i-au azvîrlit-o, apoi, Jucikăi, despre care se tot vorbeşte acum. Era o biată potaie pe care stăpînii o ţineau nemîncată şi care lătra toată ziua în vînt. (Dumneata, Karamazov, poţi suporta s-auzi un cîine lătrînd aşa, în prostie? Pe mine mă scoate din fire!) Javra s-a repezit imediat la pîine şi, după ce a înghiţit-o, a început să chelălăie şi a rupt-o la fugă. Fugea aşa, în neştire, chelălăind întruna, pînă s-a făcut nevăzută, îmi povestea Iliuşa. Mi-a mărturisit tot cu lacrimi în ochi, plîngea şi mă strîngea în braţe tremurînd ca o frunză. „Fugea şi chelălăia, fugea, săraca, şi chelălăia întruna“, repeta el mereu; era teribil de impresionat de întîmplarea asta. Am înţeles că avea remuşcări. Trebuie să-ţi spun că am căutat să iau lucrurile cît mai în serios. Voiam în primul rînd să-i dau o lecţie, ca să-şi schimbe purtarea de pînă atunci, aşa încît, mărturisesc, am recurs la o stratagemă: m-am prefăcut grozav de indignat, aşa cum cred că nu eram de fapt. „Îţi dai seama, zic, ce barbarie ai săvîrşit? Cum ai putut să fii atît de ticălos? Bineînţeles, n-am să scot un cuvînt, nimeni n-o să ştie nimic, dar deocamdată nu vreau să mai am de-a face cu tine. Am să mă gîndesc bine la toate astea şi am să-ţi dau de ştire prin Smurov (băieţaşul cu care am venit şi care, tot aşa, mi-e foarte devotat) dacă e cazul să rămîn mai departe prieten cu tine

sau dacă am să-ţi întorc spatele pentru totdeauna, ca unui nemernic!“ Îţi închipui ce-a fost pe el atunci! Chiar în aceeaşi clipă, îţi mărturisesc, mi-am dat seama însă c-am fost poate cam prea sever, dar ce puteam face? Aşa credeam eu că era bine atunci. Mai trecu o zi, şi-l trimit pe Smurov să-i comunice că nu mai vreau „să vorbesc“ cu el, aşa cum se spune la noi la şcoală cînd doi băieţi se ceartă şi strică prietenia. Voiam să-l ţin pe jăratic vreo cîteva zile şi, după aceea, cînd aveam să văd că-i părea rău într-adevăr, să mă duc la el şi să-i întind mîna. Aşa eram hotărît să fac. Dar ce să vezi?! Puştiul l-a ascultat pînă la capăt pe Smurov şi deodată au început să-i scapere ochişorii: „Spune-i din partea mea lui Krasotkin, a strigat el, că de-aici încolo am să arunc la toţi cîinii gogoloaşe de pîine cu ace, n-o să scape nici unul, aşa să-i spui, nici unul!“. „Aha, m-am gîndit eu, iar ţi-ai luat-o în cap, lasă că-ţi scot eu gărgăunii, puişorule!“ Din ziua aceea n-am pierdut niciodată prilejul să-i arăt că-l dispreţuiam; de cîte ori mă întîlneam cu el, întorceam capul sau zîmbeam ironic. Tocmai atunci s-a întîmplat şi scandalul acela cu taică-său, cu „Şomoiog de cîlţi“, ţi-aduci aminte? Îţi dai seama deci că terenul era pregătit pentru ca bietul copil să ajungă la exasperare. Băieţii, văzînd că nu mai voiam să ştiu de el, au început iar să-l ia în răspăr şi să strige: „Şomoiog de cîlţi, Şomoiog de cîlţi!“. Şi atunci s-au încins încăierările acelea, pe care acum le regret din tot sufletul; am impresia că de cîteva ori l-au bătut rău de tot. Într-o zi, la ieşirea din clasă, tot aşa se înverşunase împotriva lor; stăteam la vreo zece paşi de el şi mă uitam. Îţi jur că nu-mi amintesc să fi rîs măcar o singură dată, dimpotrivă, îmi părea rău de el, nu pot să-ţi spun ce rău îmi părea! Încă o clipă şi poate c-aş fi sărit să-i iau apărarea. Tocmai atunci însă ni s-au încrucişat privirile şi ce i s-o fi năzărit, nu ştiu, că deodată a pus mîna pe briceag şi, pînă să prind de veste, s-a repezit la mine şi mi l-a înfipt în şoldul drept. Nici n-am clipit măcar, să ştii că nu mă sperii chiar aşa cu una, cu două; m-am mulţumit doar să-i arunc o privire dispreţuitoare, ca şi cînd i-aş fi spus: „Hai, ce faci, de ce nu mai dai? Aşa merit pentru c-am fost prieteni? Poftim, sînt gata!“. N-a mai ridicat mîna însă şi a doua oară, s-a pierdut cu firea; speriat,

a lepădat briceagul din mînă, a izbucnit în plîns şi aşa, plîngînd, a rupt-o la fugă. Bineînţeles că nu l-am pîrît, le-am poruncit tuturor să-şi ţină gura, ca nu cumva să ajungă vreun zvon la cancelarie; nici mamei chiar nu i-am spus decît după ce s-a vindecat rana – de altfel, nici n-a fost mare lucru, ia, acolo, o zgîrietură! Am auzit pe urmă că tot în ziua aceea s-a bătut cu pietre şi te-a muşcat de deget, dar cred că înţelegi acum în ce hal era, săracul! Ce să fac, a fost o prostie din partea mea! Nici după aceea, cînd s-a îmbolnăvit, n-am venit să-l iert, adică să mă împac cu el, şi acum îmi pare rău. Dar n-am venit pentru că aveam un plan. Cam asta-i tot... da, mi se pare într-adevăr c-am procedat stupid.

— Păcat, zău, păcat! exclamă Alioşa, pe care povestea asta îl impresionase. Ce rău îmi pare! Dacă aş fi ştiut c-aţi fost atît de legaţi, de mult aş fi venit la dumneata şi te-aş fi rugat să mergem împreună la el. Crede-mă, de cînd zace la pat, de cîte ori începe să aiureze, îşi aminteşte de dumneata. N-am ştiut că te iubeşte atît de mult! Şi zici că n-ai putut cu nici un chip să dai de urma cîinelui? Şi taică-său şi băieţii l-au căutat în tot oraşul. Aşa bolnav, plînge mereu, de trei ori pînă acum l-am auzit cum îi spunea lui taică-său: „Vezi, de aia m-am îmbolnăvit, pentru că am ucis-o pe Jucika, m-a pedepsit Dumnezeu!“. E imposibil să-i scoţi din cap asta! Dacă i-ai fi adus-o acum pe Jucika şi ar fi văzut-o cu ochii lui că trăieşte totuşi, cred că s-ar scula din pat de bucurie. Ne bizuiam cu toţii că dumneata ai s-o găseşti.

— Nu înţeleg de unde şi pînă unde aţi crezut una ca asta? De ce v-aţi bizuit că am să dau de urma ei?! De ce tocmai eu trebuie s-o găsesc? întrebă Kolia nespus de intrigat. De ce aţi fost atît de convinşi că numai eu puteam face treaba asta?

— Aşa, s-a auzit că eşti în căutarea ei şi că, atunci cînd ai s-o găseşti, o să vii cu ea aici. Mi se pare că Smurov ne-a dat să înţelegem aşa ceva. Noi am făcut tot ce ne-a stat în putere ca să-l convingem că Jucika trăieşte, că a văzut-o cutare pe cutare stradă. Deunăzi i-am adus un iepuraş viu; s-a uitat la el, a zîmbit uşor şi m-a rugat să-i dau drumul pe cîmp. Şi i-am împlinit dorinţa. Acum taică-său a venit din oraş cu un căţeluş, un pui de buldog, nu ştiu

de unde l-o fi găsit. Credea că o să-l împace aşa, dar mă tem că i-a făcut şi mai rău…

— Încă ceva, Karamazov, ce fel de om e taică-său? Îl cunosc, dar aş vrea să ştiu şi părerea dumitale: e într-adevăr un caraghios, un măscărici, aşa cum pare?

— Ah, nu! Există oameni foarte sensibili, dar pe care viaţa i-a strivit. Maimuţărelile lor nu înseamnă nimic altceva decît o ironie muşcătoare la adresa celor pe care nu îndrăznesc să-i atace direct, spunîndu-le deschis ce cred despre ei, fiindcă au tremurat şi s-au umilit prea mult în faţa lor. Crede-mă, Krasotkin, caraghioslîcurile acestea ascund uneori o tragedie cumplită! Acum tot ce i-a mai rămas pe lume, tot rostul vieţii lui e Iliuşa şi, dacă se întîmplă să-i moară băiatul, ori o să-şi piardă minţile, ori o să-şi pună capăt zilelor. Sînt aproape convins, e destul numai să mă uit la el!

— Te înţeleg, Karamazov, văd că dumneata cunoşti oamenii! rosti Kolia patetic.

— Cînd am văzut cîinele, am crezut c-ai venit cu Jucika.

— Ai răbdare, Karamazov, poate că o s-o găsim pînă la urmă şi pe Jucika; deocamdată însă am venit cu Perezvon. Am să-i dau drumul în casă, poate că totuşi o să-i facă mai mare plăcere lui Iliuşa decît buldogul acela. Stai puţin, aş vrea să-ţi mai spun ceva. Vai, Doamne, te-am ţinut atîta aici afară! exclamă el deodată. Eşti numai în haină şi eu te ţin aici pe gerul ăsta, ca să vezi ce egoist sînt! O, sîntem cu toţii nişte egoişti, Karamazov!

— Nu face nimic… e cam frig, într-adevăr, dar să ştii că nu răcesc chiar aşa de uşor. Să mergem. Da' spune-mi, te rog, care este numele dumitale, ştiu doar că te cheamă Kolia… dar mai departe?

— Nikolai, Nikolai Ivanov Krasotkin sau, cum se spune oficial: fiul lui Krasotkin, răspunse Kolia, rîzînd fără rost. Bineînţeles, se grăbi el să adauge, nu mă împac deloc cu numele meu; Nikolai mi-e antipatic.

— Dar de ce?

— E banal, e vulgar…

— Ai treisprezece ani? întrebă Alioşa.

— Aproape paisprezece… Foarte curînd, adică, mai precis, peste

două săptămîni împlinesc paisprezece ani. Trebuie să-ţi mărturisesc cu ocazia asta o mică slăbiciune pe care o am, şi ţi-o mărturisesc, pentru că am ajuns să ne cunoaştem în sfîrşit şi ca să-ţi dai seama din capul locului cu cine ai de-a face; să ştii că nu pot să sufăr să mă întrebe cineva cîţi ani am, ba chiar mai mult decît atît, mă scoate din fire... şi încă ceva... gurile rele au scornit pe socoteala mea cum că săptămîna trecută m-aş fi jucat cu cei dintr-a-ntîia de-a hoţii, ceea ce e pur şi simplu o calomnie! E adevărat că m-am jucat cu ei, dar n-am făcut-o în nici un caz pentru plăcerea mea; cine spune aşa minte cu neruşinare! Am toate motivele să cred că zvonul acesta stupid a şi ajuns la urechile dumitale, de aceea vreau să ştii că m-am jucat numai şi numai de dragul lor, pentru că nu sînt în stare să născocească nimic fără mine. Aşa e aici pe la noi, lumea nu mai ştie ce să inventeze şi cum să mai scornească vorbe. Oraşul nostru este un oraş de clevetitori, zău dacă nu-i aşa!

— Şi chiar dacă te-ai fi jucat pentru plăcerea dumitale, nu înţeleg de ce ţi se pare atît de ruşinos?!

— Ei, asta e, pentru plăcerea mea... Spune-mi, dumneata ai fi în stare să te joci de-a caii?

Alioşa zîmbi.

— Dar oamenii mari nu se duc la teatru să vadă aventurile cutărui sau cutărui erou sau mai ştiu eu ce peripeţii cu hoţi ori lupte pe cîmpul de bătălie (aşa cum se joacă, bunăoară, copiii de-a hoţii şi vardiştii)? Nu-i acelaşi lucru, în fond, cînd stai şi judeci mai bine? Jocul de-a războiul sau de-a hoţii în timpul recreaţiilor la şcoală este şi el o artă în faşă, porneşte din aceeaşi năzuinţă artistică abia înmugurită într-un suflet fraged. Jocurile acestea sînt adeseori mai izbutite decît reprezentaţiile teatrale, cu singura deosebire că la teatru te duci să vezi jucînd nişte actori, pe cînd în cazul de faţă actorii sînt copiii înşişi. Şi totul are un aer firesc.

— Adevărat? Asta e convingerea dumitale sinceră? rosti Kolia mirat, privindu-l drept în ochi. Ştii că e o idee grozav de interesantă! Cum ajung acasă, îmi pun creierul în mişcare şi am să meditez în linişte la tot ce mi-ai spus. Drept să-ţi spun, eram sigur

c-o să am mult de învăţat de la dumneata. De aceea am venit, ca să învăţ de la dumneata, Karamazov! încheie Kolia cu însufleţire.

— Şi eu de la dumneata, adăugă Alioşa zîmbind şi-i strînse mîna.

Kolia era încîntat, cu atît mai încîntat cu cît Alioşa îi vorbea ca de la egal la egal, ca şi cum ar fi fost „un om mare“.

— Ai să ai acum prilejul să vezi o figură clasa-ntîi, Karamazov, o adevărată reprezentaţie, exact ca la teatru! spuse el rîzînd nervos. Pentru asta am şi venit.

— Să intrăm mai întîi alături, la proprietar, toţi băieţii şi-au lăsat paltoanele acolo, pentru că la ei în cameră e zăduf şi înghesuială.

— O, eu nu pot să stau decît foarte puţin, am să stau aşa îmbrăcat. Perezvon o să rămînă în antreu să facă pe mortul: „*Ici*, Perezvon, *couché*, fă pe mortul!“. Ai văzut? Nici nu mai mişcă. Ştii ce? Am să intru înăuntru să văd cum se prezintă situaţia şi la momentul oportun am să-l fluier: „*Ici*, Perezvon!“ şi odată o să dea buzna în casă, ca nebunul. Numai de n-ar uita Smurov să deschidă uşa la timp! Am să-i atrag atenţia şi ai să vezi atunci o figură grozavă...

V

La căpătîiul lui Iliuşa

Odaia în care locuia familia căpitanului Sneghirev, o veche cunoştinţă de-a noastră, despre care am mai avut ocazia să vorbim, în momentul acela era atît de ticsită, încît abia se mai putea respira. Se adunase mai multă lume decît putea încăpea înăuntru. Cîţiva dintre colegi veniseră să-l vadă pe Iliuşa şi, deşi toţi, începînd cu Smurov, ar fi fost gata să jure că Alioşa n-avea nici un amestec şi că nu el mijlocise împăcarea, aducîndu-i aici, în

realitate aşa se întîmplase. Dăduse însă dovadă de multă abilitate cu acest prilej, reuşind să-i aducă rînd pe rînd pe copii, fără să recurgă la nici un fel de „sentimentalism“ şi fără să dea impresia unui lucru premeditat, ci aşa, ca din întîmplare. Venirea copiilor fusese un adevărat balsam pentru Iliuşa, alinîndu-i oarecum suferinţele. Prietenia duioasă şi dragostea pe care i-o arătaseră băieţii, pînă mai deunăzi duşmanii lui neîmpăcaţi, îl mişcaseră pînă în adîncul sufletului. Nu mai lipsea decît Krasotkin şi asta îl durea cumplit. Dintre toate amintirile lui pline de amărăciune nici una nu era atît de chinuitoare ca povestea cu Krasotkin, unicul lui prieten şi apărător, asupra căruia se năpustise cu briceagul. Cel puţin asta era impresia lui Smurov, un băieţaş ager la minte; el făcuse de altfel primul pas, împăcîndu-se cu Iliuşa. Dar atunci cînd Smurov îi dăduse a înţelege lui Krasotkin că Alioşa ar avea „ceva de vorbit“ cu el şi că ar vrea să treacă pe la dînsul, Kolia îi tăiase numaidecît apa de la moară, poruncindu-i pe un ton răstit să-i spună lui Karamazov că ştie el ce trebuie să facă, că n-are nevoie de sfaturile nimănui şi că, dacă se va hotărî să-l viziteze pe bolnav, o să-şi aleagă singur momentul, pentru că are „socotelile lui“. Asta se întîmplase cu două săptămîni mai în urmă. Iată de ce Alioşa nu mai trecuse pe la el, aşa cum avusese de gînd la început. Cu toate acestea, între timp îi mai trimisese de cîteva ori vorbă prin Smurov. Dar de fiecare dată, Kolia refuzase categoric să-i dea ascultare, comunicîndu-i la rîndul său lui Alioşa că, dacă va veni cumva la el să-l cheme, n-o să se mai ducă în vecii vecilor la Iliuşa şi că îl roagă să fie lăsat în pace. Pînă în ultima zi, Smurov nici habar n-avusese că pînă la urmă Kolia se hotărîse totuşi să-l vadă pe Iliuşa; doar în ajun, la despărţire, în momentul cînd îi întinsese mîna, Kolia îl anunţase din senin să stea acasă a doua zi dimineaţa, că vine să-l ia, să meargă împreună la Sneghirevi, atrăgîndu-i atenţia să nu scape vreun cuvînt faţă de cineva în legătură cu asta, pentru că vrea să le facă o surpriză. Smurov se executase întocmai. Gîndul c-o să vină şi cu Jucika îi încolţise în minte datorită unor vorbe pe care Kolia le spusese în treacăt odată: „Sînteţi nişte măgari cu toţii! Auzi, să nu puteţi găsi voi un cîine, din moment ce

trăieşte!“. După o bucată de vreme însă, cînd Smurov făcuse o aluzie în privinţa asta, Kolia îşi ieşise din sărite: „Dar ce, sînt dobitoc să umblu după cîinii altora, cînd îl am acasă pe Perezvon? Cum poţi să-ţi închipui că javra putea să-şi mai trăiască zilele după ce-a înghiţit acul? Ce înseamnă sentimentalismele astea idioate?“.

De două săptămîni Iliuşa nu se mai dăduse jos din pătuţul lui, aşezat în colţ, sub icoane. Iar la şcoală nu mai fusese încă din ziua cînd se întîlnise cu Alioşa şi-i muşcase degetul. În aceeaşi zi răbufnise şi boala, deşi timp de o lună aproape mai putuse să facă din cînd în cînd cîţiva paşi prin odaie sau în antreu; mai apoi îl lăsaseră cu totul puterile şi nu mai apucase să umble decît sprijinit de taică-său. Bietul om tremura pentru viaţa băiatului, aproape că nu mai pusese strop de băutură pe limbă şi mai că-şi ieşise din minţi de spaimă că s-ar putea să-şi piardă odorul; de multe ori – mai ales după ce-l plimba de braţ prin odaie, ajutîndu-l apoi să se întindă iarăşi în pat – se refugia în antreu, şi acolo, ghemuit într-un ungher întunecos, cu fruntea lipită de zid, plîngea cu lacrimi amare, cutremurîndu-se tot şi silindu-se să-şi înăbuşe suspinele, de teamă să nu prindă cumva de veste copilul.

Intrînd apoi în odaie, nu ştia cum să-l mai alinte şi să-l înveselească, îi spunea o mulţime de poveşti şi anecdote hazlii, făcea comicării, maimuţărind tot felul de indivizi ridicoli, pe care-i întîlnise în cine ştie ce împrejurare, sau imitînd urletele ori ţipetele lighioanelor. Iliuşa se simţea prost cînd taică-său se scălîmbăia sau făcea pe bufonul. Deşi se străduia să nu arate cît de mult îi displăcea treaba asta, îşi dădea seama cu durere în suflet că tatăl său îndurase multe umilinţe în viaţă şi-şi aducea mereu aminte de ziua aceea „de groază“, în timp ce-i stăruia în urechi, obsedantă, porecla „Şomoiog de cîlţi“ scornită de băieţi. Ninocika, surioara lui cea beteagă, un suflet duios şi blajin, nu putea nici ea să-l vadă pe taică-său schimonosindu-se în halul acesta. (Varvara Nikolaevna plecase mai demult la Petersburg, la cursuri.) În schimb, mămica, în nebunia ei, se amuza nespus şi rîdea din toată inima cînd bărbatul ei imita cîte o persoană caraghioasă sau făcea cine ştie ce giumbuşlucuri. Numai aşa se mai potolea, pentru că era mai tot

timpul ţîfnoasă şi se plîngea că toată lumea o neglijează, că nimeni nu-i poartă respectul cuvenit, că, dimpotrivă, care mai de care caută s-o jignească etc. etc. În ultimele zile se petrecuse şi cu ea o schimbare. Se uita din ce în ce mai des spre pătucul în care zăcea Iliuşa şi cădea mereu pe gînduri. Se făcuse mult mai tăcută acum şi se astîmpărase, iar dacă o mai apuca uneori plînsul, plîngea pe tăcute, ca să n-o simtă nimeni. Căpitanul observase cu nedumerire şi în acelaşi timp cu o strîngere de inimă această schimbare. La început, sărmana de ea îşi făcuse mult sînge rău din pricina băieţilor care veneau toată ziua pe la ei, dar mai tîrziu se obişnuise cu veselia gălăgioasă şi cu discuţiile copiilor, ba chiar se distra atît de bine cu ei, încît dacă la un moment dat ar fi încetat să le mai calce în casă, ar fi fost teribil de necăjită. De cîte ori ştrengarii povesteau cîte ceva sau începeau să se joace, mămica bătea din palme şi rîdea să se prăpădească. Pe unii chiar îi chema lîngă ea să-i sărute. Mai ales îl îndrăgise grozav pe Smurov. Cît priveşte pe căpitan, se simţise într-al nouălea cer cînd băieţii veniseră să-i ţină de urît lui Iliuşa; îi creştea inima de bucurie numai cînd îi vedea, legănîndu-se cu speranţa că poate astfel Iliuşa n-o să mai fie atît de abătut şi o să se pună mai repede pe picioare. Pînă în ultimele clipe nu avu nici cea mai mică îndoială – deşi tremura pentru viaţa copilului – că Iliuşa al lui o să se facă bine. Îi întîmpina cu multă deferenţă pe micii oaspeţi, se învîrtea în jurul lor, căutînd să le împlinească toate gusturile; ar fi fost în stare să-i poarte şi-n cîrcă, ba chiar fusese cît pe ce s-o şi facă, dar, băgînd de seamă că jocul ăsta nu era pe placul lui Iliuşa, se lăsase păgubaş. Cumpăra pentru ei tot felul de bunătăţi, turtă dulce, nuci, făcea pentru toţi ceai, îi servea cu tartine. Trebuie să spunem cu acest prilej că în ultima vreme nu mai ducea lipsă de bani. Acceptase pînă la urmă cele două sute de ruble trimise de Katerina Ivanovna, exact aşa cum prevăzuse Alioşa. Apoi, aflînd mai în amănunţime condiţiile în care trăiau şi auzind că pe lîngă toate celelalte se mai îmbolnăvise şi băiatul, Katerina Ivanovna se dusese personal să-i vadă, cu care prilej făcuse cunoştinţă cu întreaga familie şi izbutise s-o farmece chiar şi pe nevasta cea zănatică a căpitanului. De atunci darurile ei

curgeau neîncetat, iar căpitanul, înnebunit de groază la gîndul că odorul lui scump ar putea să se prăpădească, dăduse la o parte orice mîndrie, primindu-i smerit ajutoarele. Chemat de Katerina Ivanovna, doctorul Herzenstube venea din două în două zile, dar vizitele lui nu aduceau nici o ameliorare, cu toate că îl îndopa cu tot felul de medicamente pe bolnav.

În schimb, chiar în ziua aceea, care era o duminică, aşteptau sosirea unui nou medic de la Moscova, considerat o somitate în capitală. Fusese solicitat de Katerina Ivanovna, care-l plătise cu bani grei, dar nu special pentru Iliuşacika, ci în cu totul alt scop, aşa cum vom vedea mai încolo, cînd vom avea ocazia să vorbim şi despre lucrul acesta. Şi cum ilustrul practician tot se deranjase să vină, îl rugase să-l consulte şi pe copil, avînd grijă să-l înştiinţeze din vreme pe căpitan. Acesta din urmă însă nu prevăzuse deloc vizita lui Kolia Krasotkin, deşi de mult se tot gîndea că poate băiatul, din pricina căruia Iliuşacika se frămînta atîta, se va decide în sfîrşit să le calce pragul. În momentul în care se deschise uşa şi Krasotkin răsări în prag, toată lumea, şi gazda, şi copiii, se strînsese buluc în jurul pătuţului din colţ, să privească un căţeluş – născut chiar în ajun – get-beget prăsilă de buldog, pe care căpitanul îl arvunise cu o săptămînă înainte ca să-i procure o distracţie şi ca să-l împace pe Iliuşa, văzînd că bolnavul mai tînjea îndurerat după dulăul dispărut fără urmă. Iliuşa aflase de cîteva zile c-o să capete un căţeluş, dar nu o potaie de rînd, ci un animal de soi, buldog veritabil (ceea ce era desigur lucru important). Din delicateţe sufletească, bolnavul se silea să dea impresia că era într-adevăr încîntat de cadoul pe care-l primise, dar toţi, şi taică-său, şi băieţii, îşi dădură seama imediat că puiul de cîine nu făcuse poate decît să-i trezească mai vîrtos amintirea bietei Jucika, moartă din vina lui. Căţeluşul mişuna încolo şi încoace prin aşternut, în timp ce Iliuşa, cu un zîmbet trist pe buze, îl mîngîia cu mîna lui slabă şi palidă, aproape străvezie; evident, îi plăcea, dar... nu era Jucika. Din păcate, căţeaua nu mai exista, dar s-o fi avut acum pe Jucika împreună cu căţeluşul cel nou, o, atunci... atunci ar fi fost cu adevărat fericit!

— Krasotkin! strigă deodată unul dintre băieţi, dînd cu ochii de Kolia.

Se stîrni oarecare agitaţie, copiii se înşirară de o parte şi de cealaltă a pătuţului, descoperindu-l deodată pe Iliuşa. Căpitanul se grăbi să iasă în întîmpinarea oaspetelui.

— Poftiţi, poftiţi… sînteţi un musafir mult dorit! bîigui el. Iliuşacika, domnul Krasotkin a binevoit să vină la tine…

Kolia însă, după ce-i strînse în treacăt mîna, se strădui să arate că ştia să se poarte ca un om de lume. Întorcîndu-se numaidecît spre soţia căpitanului (care, supărată foc, bombănea că băieţii se îmbulziseră în jurul lui Iliuşacika şi n-o lăsau să vadă şi ea căţeluşul), se înclină în faţa ei, pocnind milităreşte din călcîie, apoi se răsuci în loc cu faţa spre Ninocika, pe care o salută în acelaşi mod, avînd în vedere că şi ea era o reprezentantă a sexului frumos. Tot acest ceremonial avu darul s-o încînte pe biata nebună.

— Din primul moment îţi dai seama cînd un tînăr e manierat! zise ea gesticulînd. Că musafirii noştri de obicei vin aşa, unul călare peste celălalt…

— Cum aşa, mămico, cum vin unul călare peste celălalt? îngăimă căpitanul afectuos, dar în acelaşi timp cu teamă ca mămica să nu facă vreo gafă.

— Uite aşa. Unul îl ia în cîrcă pe celălalt în antreu şi intră aşa într-o casă onorabilă. Halal musafiri, ce să zic?!

— Dar cine, cine a intrat aşa, mămico?

— Uite, băiatul acela – îl vezi? – l-a luat în cîrcă pe cel de colo, şi ăsta a intrat călare pe ăstălalt…

Între timp, Kolia ajunsese în dreptul pătuţului pe care zăcea Iliuşa. Bolnavul devenise dintr-odată foarte palid. Se ridicase în capul oaselor, cu privirile pironite asupra lui; Kolia, care nu-l mai văzuse de mai bine de două luni pe prietenul lui mai mic de odinioară, se opri înmărmurit: nu se aştepta cîtuşi de puţin să-l întîmpine un obrăjor atît de supt şi gălbejit, ochii aceia mai arzători ca oricînd parcă, mînuţele acelea firave! Şi-n timp ce se uita aşa la el, uimit şi îndurerat, îi atrase atenţia respiraţia lui

sacadată şi buzele crăpate de febră. Făcu-un pas înainte şi, buimăcit de emoţie, spuse:

— Ei, bătrîne… cum mai merge?

Glasul însă i se frînse brusc şi simţi că-l părăseşte curajul, faţa i se crispă, iar colţurile gurii îi tremurară şi i se lăsară în jos. Iliuşa zîmbi trist, fără să poată rosti un cuvînt. Kolia ridică mîna şi-l mîngîie în neştire pe cap.

— Nu-i nimic! îngăimă el încet, vrînd parcă să-l îmbărbăteze, dar fără să-şi dea seama prea bine ce spune.

Tăcură amîndoi o clipă.

— Ce ai acolo, un căţeluş? Acum l-ai primit? întrebă Kolia, căutînd să ia un ton indiferent.

— Daaa! şopti prelung Iliuşa, gîfîind.

— Are botul negru, înseamnă c-o să fie rău, ai să vezi c-o să trebuiască să-l pui în lanţ, observă Kolia, sfătos şi cu toată convingerea, ca şi cum nu exista nimic mai important în momentul acela decît căţeluşul şi botişorul lui negru. Adevărul însă era că îşi dădea toată silinţa să se stăpînească, ca nu cumva să se facă de ruşine, bufnind în plîns ca „un puşti“, şi nu izbutea. Cînd o să crească mare o să fii nevoit să-l ţii în lanţ, ascultă-mă pe mine.

— Are să fie o namilă cît toate zilele! exclamă un băiat din grup.

— Sigur că da, păi cum, doar e buldog, o să crească mare de tot, cît un viţel! se grăbiră să confirme alţii.

Căpitanul sări şi el cu gura.

— Da, da, ca un viţel, chiar ca un viţel! Special am căutat unul rău, rău de tot, de altfel şi părinţii lui sînt colosal de mari, uite, cam pe-atîta, şi fioroşi!… Luaţi loc, vă rog, uite aici, pe pătuţul lui Iliuşa, sau poate mai bine pe bancă. Poftiţi, poftiţi, cu toată dragostea, sînteţi un musafir de zile mari… Aţi venit împreună cu Alexei Fiodorovici?

Krasotkin se aşeză pe pătuţ la picioarele lui Iliuşa. Pe drum desigur îşi făcuse un plan, gîndindu-se cum să deschidă discuţia cu dezinvoltură şi cît mai detaşat, şi acum nu mai ştia cum să înceapă.

— Nu… am venit cu Perezvon… Ştii că am şi eu un cîine, Perezvon, aşa-l cheamă. E un nume slavon. L-am lăsat să aştepte

afară, dar numai o dată să fluier şi intră glonţ în casă. Am venit cu el. Apoi, întorcîndu-se brusc spre Iliuşa, îl luă repede, întrebîndu-l pe nepusă masă: Bătrîne, îţi mai aduci aminte de Jucika?

Obrăjorul lui Iliuşa se crispă deodată. Copilul îl privi pe Kolia cu nişte ochi de martir. Alioşa, care rămăsese în prag, se încruntă şi-i făcu semn pe furiş să nu-i mai pomenească de Jucika, dar băiatul nu băgă de seamă sau nu voi, poate, să bage de seamă.

— Unde este… Jucika? întrebă Iliuşa cu o voce stinsă.

— Ehe, frăţioare, Jucika a ta s-a topit! Şi-a luat cîmpii. Iliuşa tăcu, uitîndu-se din nou la el cu o atenţie concentrată. Alioşa, întîlnind privirea lui Kolia, îi făcu iarăşi semn să curme discuţia, dar băiatul îşi întoarse ochii, ca şi cum n-ar fi observat nimic. Cine ştie pe unde i-or fi rămas oasele?! Păi ce, mai putea să fie zdravănă după ce-a înghiţit hapul?! continuă necruţător Kolia, cu toate că şi el parcă începuse să simtă că nu mai putea respira în voie. Ăsta cu care am venit e Perezvon, cîinele meu… nume neaoş slavon… ţi l-am adus să-l vezi.

— N-am ne…vo…ie, rosti în sfîrşit Iliuşa.

— Ba nu, ba nu, trebuie să-l vezi, trebuie… Ai să te distrezi. Pentru asta l-am adus… e tot aşa îmblănit ca şi celălalt… Îmi permiteţi, doamnă, să-l chem înăuntru? se întoarse el către soţia lui Sneghirev, oglindind pe figură o emoţie cu totul inexplicabilă.

— Nu, nu-i nevoie, zău, nu! protestă amărît, cu inima sfîşiată Iliuşa. Şi-n ochii lui pîlpîi o mustrare.

— Lăsaţi… mai bine lăsaţi, altă dată… interveni căpitanul, zvîcnind de pe cufărul pe care şedea la perete.

Kolia ţinea însă morţiş la ideea lui şi, apucînd-o înainte, strigă deodată: „Smurov, uşa!“. Băiatul deschise uşa şi Kolia şuieră din fluier. Perezvon intră buzna în odaie.

— Sus, Perezvon, fă frumos, hai, frumos! tună Kolia, sărind în picioare, şi cîinele se ridică în două labe şi stătu smirnă în faţa lui Iliuşa.

În momentul acela avu loc o adevărată lovitură de teatru: Iliuşa tresări brusc şi se aplecă peste marginea patului cît putu mai mult spre Perezvon, sorbindu-l din ochi, aproape fără să mai răsufle.

— E... Jucika! exclamă el deodată cu un glăscior istovit de suferinţă şi fericire.

— Dar cine credeai c-o să fie? zbieră Kolia fericit şi, luînd în braţe cîinele, îl ridică pînă în dreptul lui Iliuşa.

— Priveşte, bătrîne, îl vezi: e chior de un ochi şi are urechea stîngă crestată, aşa cum mi-ai spus tu. După semnele astea am reuşit să dau de urma Jucikăi. Am găsit-o chiar atunci, la o zi, două după istoria aceea! N-avea stăpîn, era a nimănui, un biet cîine vagabond! dădea el explicaţii, întorcîndu-se precipitat cînd spre Sneghirev, cînd spre soţia acestuia, cînd spre Alioşa, apoi din nou spre Iliuşa. Se pripăşise în curte la Fedotovi, acolo îşi făcea veacul, dar nu-i dădea nimeni nici o coajă de pîine. Trebuie să fi fugit de undeva de la ţară!... Şi aşa am găsit-o... Vezi, bătrîne, că n-a înghiţit totuşi cocoloşul acela de pîine pe care i l-ai aruncat atunci? Dacă l-ar fi înghiţit, se ducea pe copcă, e limpede ca bună ziua. Din moment ce trăieşte, înseamnă c-a apucat să-l dea afară. N-ai observat tu cînd l-a dat afară. De dat, l-a dat însă, nu mai încape îndoială, numai că s-a înţepat în limbă, de aia, vezi, chelălăia. A rupt-o la fugă chelălăind şi tu ai şi crezut atunci că a înghiţit cocoloşul. Îmi închipui ce-o fi urlat săraca, pentru că ştii, la cîini, pieliţa care le căptuşeşte gura e foarte sensibilă... mult mai sensibilă decît la om, mult, mult mai sensibilă! perora cu însufleţire Kolia, al cărui chip strălucea de fericire.

Iliuşa nu era în stare să scoată o vorbă. Se uita la Kolia cu ochii lui mari, aproape ieşiţi din orbite, cu gura căscată, alb la faţă ca varul. Dacă Krasotkin, care nu bănuia nimic, ar fi ştiut cît de crîncenă, cît de nefastă putea să fie această împrejurare pentru bietul copil în halul în care era de bolnav, cu siguranţă că nu ar fi hotărît niciodată să pună la cale surpriza pe care i-o făcuse acum. Dintre toţi cei care se aflau în odaie, singurul, poate, care-şi dădea seama de asta era Alioşa. Cît despre căpitan, era ca un copil mic.

— Jucika! Vasăzică asta-i Jucika? strigă el într-o explozie de bucurie, Iliuşacika, e Jucika, Jucika ta! Mămico, ai auzit, e Jucika! şi-l podidi plînsul.

— Şi eu să n-am habar de nimic! exclamă Smurov necăjit.

Bravo, Krasotkin! Nu v-am spus eu c-are s-o găsească? Uite c-a găsit-o…

— A găsit-o! îi ţinu isonul unul dintre copii.

— Bravo, Krasotkin! se auzi al treilea glăscior.

— Bravo, bravo! îl aclamară cu toţii, aplaudînd.

— Staţi, staţi! interveni Kolia, încercînd să domine gălăgia. Să vă spun cum a fost, că aici e toată frumuseţea! Aşadar, am găsit-o şi am luat-o cu mine acasă; am ascuns-o însă tot timpul, o ţineam încuiată în odaie. Nu am arătat-o nimănui pînă azi. Doar Smurov ştia ceva de acum două săptămîni, dar eu îi dădeam mereu zor cu Perezvon, aşa că nici el n-a mirosit nimic. În vremea asta am învăţat-o să facă tot felul de giumbuşlucuri. Să vedeţi numai ce năzdrăvănii ştie să facă! Special m-am ocupat de ea, ca să ţi-o aduc dresată, bătrîne, da, da, dresată, cum s-ar zice, un cîine savant, să vezi şi tu ce a ieşit din Jucika ta! Nu aveţi cumva o bucăţică de carne? Am să vă arăt o figură să vă prăpădiţi de rîs! O bucăţică de carne, cred că se găseşte aşa ceva prin casă…

Ieşind în antreu, căpitanul se duse fuga alături, la proprietari, unde tocmai se pregătea mîncarea. Ca să nu piardă un timp preţios, Kolia, care nu-şi mai găsea astîmpăr, îi porunci lui Perezvon: „Fă pe mortul!“. Dulăul se învîrti în loc şi se culcă pe spate, încremenind aşa, cu labele în sus. Băieţii rîdeau, în timp ce Iliuşa privea cu acelaşi surîs chinuit pe buze. Nimeni însă nu făcea atîta haz de „moartea“ lui Perezvon ca mămica; rîdea cu poftă de năzdrăvanul de cîine şi tot plesnea din degete, chemîndu-l:

— Perezvon, Perezvon!

— Acum nu s-ar mai scula de acolo pentru nimic în lume! rosti Kolia triumfător, mîndrindu-se pe bună dreptate cu isprava lui. Puteţi să-l strigaţi cu toţii, că nici nu se clinteşte măcar, doar dacă aude glasul meu, într-o clipă e-n picioare! *Ici*, Perezvon!

Cîinele se ridică imediat şi începu să se gudure, sărind şi scheunînd de bucurie. Tocmai atunci se întoarse şi căpitanul cu o bucată de carne fiartă.

— Nu-i prea fierbinte? întrebă Kolia serios şi grijuliu, luîndu-i carnea din mînă. Nu, nu este. Cîinii nu se împacă deloc cu mîncare

fierbinte. Fiţi atenţi, vă rog! Iliuşacika, uită-te încoace, bătrîne, de ce nu te uiţi? L-am adus special pentru tine şi văd că nici nu te interesează!

De astă dată demonstraţia consta în următoarea figură: pe botul cîinelui, care stătea neclintit, încordat, vibrînd ca o strună întinsă, se punea o bucăţică ispititoare de carne. Bietul animal trebuia să rămînă în poziţia asta, fără să se clintească, atîta cît avea chef stăpînu-său să-l ţină, chiar şi o jumătate de ceas. Kolia nu-l supuse la caznă decît un moment.

— *Pille*[1]! strigă el, şi în aceeaşi clipă bucata de carne de pe botul cîinelui zbură ca prin farmec în gura lui.

Publicul îşi manifestă bineînţeles din plin admiraţia.

— Pentru asta n-ai vrut să vii pînă acum, numai ca să dresezi cîinele? se miră Alioşa, în glasul căruia se simţea o involuntară mustrare.

— Da, pentru asta! recunoscu Kolia candid. Voiam să vi-l prezint în toată splendoarea lui!

— Perezvon! Perezvon! îl chemă Iliuşa, plesnind din degetele-i firave ca să-l îmbie să vină.

— Ce vrei? Stai că ştie să se urce şi singur în pat! *Ici*, Perezvon! Kolia bătu cu palma aşternutul şi Perezvon ţîşni ca o săgeată din loc.

Iliuşa îi cuprinse capul cu amîndouă mînuţele şi Perezvon îl linse recunoscător pe obraz. Băiatul se lipi de el şi se culcă din nou, ascunzîndu-şi obrăjorul în blana lui miţoasă.

— Doamne! Doamne! repeta căpitanul, care plutea în slăvi.

Kolia se aşeză pe marginea patului.

— Iliuşa, vreau să-ţi mai arăt ceva. Ştii, ţi-am adus tunul. Atunci cînd ţi-am vorbit despre el, dacă-ţi aminteşti, ai spus: „Ah, ce n-aş da să-l văd şi eu!“. Şi uite c-am venit cu el.

Şi, fără să mai zăbovească, scoase din taşcă tunuleţul de bronz. Fericit cum era şi surescitat, ar fi vrut să facă totul deodată. Altădată ar fi aşteptat să se potolească vîlva stîrnită de Perezvon; acum însă părea că nu se mai gîndea să-şi drămuiască efectele: „Vă place, nu-i aşa, şi vă bucuraţi, atunci, poftim, uite încă o bucurie în

plus“. Şi el se simţea într-al nouălea cer.

— De cînd am pus ochii pe jucăria asta pentru tine, bătrîne, pentru tine! Am descoperit-o la Morozov, îl ştii, nu-i aşa, funcţionarul acela; zăcea de pomană la el, o avea de la frate-său; am făcut schimb cu el, i-am dat o carte din biblioteca tatii: *Ruda lui Mahomet sau Şi nebunia e bună la ceva.* E o carte veche de vreo sută de ani, foarte piperată, a apărut la Moscova pe vremea cînd nu exista cenzura, şi Morozov e mare amator de asemenea volume. Unde mai pui că mi-a mai şi mulţumit…

Kolia ţinea tunul în palmă, aşa ca să-l poată vedea şi admira toată lumea. Iliuşa se ridicase într-o rînă şi nu se mai sătura privind jucăria, fără să-i dea drumul lui Perezvon, pe care-l ţinea mai departe încolăcit pe după grumaz. Senzaţia pe care o stîrnise Kolia atinse punctul culminant atunci cînd anunţă că are şi praf de puşcă şi că ar putea chiar să facă o demonstraţie, bineînţeles dacă lucrul acesta „nu le incomodează pe doamne“. Mămica ţinu neapărat să vadă mai de aproape tunul şi dorinţa îi fu îndeplinită pe loc. Jucăria de bronz avu darul să-i placă nespus de mult şi începu chiar s-o plimbe încolo şi încoace pe genunchi. Răspunse foarte prompt la rugămintea lui Kolia, care-i ceruse permisiunea să tragă cu tunul, arătîndu-se de acord, fără să înţeleagă prea bine ce voia de la ea. Băiatul le arătă praful de puşcă şi alicele. Căpitanul, în calitate de fost ofiţer, luă asupra sa operaţia încărcării şi-şi turnă în palmă cîteva fire de pulbere, opinînd c-ar fi mai bine să lase alicele pentru altă ocazie. Tunul fu aşezat pe podea cu gura întoarsă, în aşa fel ca să nu fie nimic în bătaia lui, fu introdusă pulberea şi i se dădu foc cu un chibrit încărcăturii. Detunătura fu într-adevăr impresionantă. Mămica tresări în primul moment, ca imediat după aceea să izbucnească în rîs, veselă nevoie mare. Băieţii aveau un aer triumfător, dar cel mai fericit dintre toţi era căpitanul cînd se uita la Iliuşa. Kolia ridică de jos jucăria, oferindu-i-o, împreună cu praful de puşcă şi alicele.

— E pentru tine, pentru tine! De cînd le păstrez! repeta el fericit.

— Zău, daţi-mi-l! Daţi-mi mai bine mie tunuleţul! sări cu gura

mămica, rugîndu-se ca un copil mic.

I se citea pe faţă neliniştea şi teama chinuitoare că s-ar putea să fie refuzată. Kolia se zăpăci. Căpitanul începu să se agite alarmat şi se repezi s-o împace pe nebună.

— Mămico, mămico! Tunuleţul e-al tău, zău, e al tău, dar o să-l ţină deocamdată Iliuşa, pentru că lui i l-a dat. Nu-i acelaşi lucru? Iliuşacika o să te lase să te joci cu el cînd doreşti, o să fie şi al tău, şi al lui, al amîndurora...

— Nu vreau aşa, de ce al amîndurora, vreau să fie numai al meu, nu al lui Iliuşa! se încăpăţînă mămica, mai-mai să se pornească pe plîns.

— Ia-l, mamă, ia-l dumneata! strigă deodată Iliuşa. Krasotkin, pot să i-l dau mămichii? se întoarse el rugător spre Kolia, ca şi cînd s-ar fi temut să nu se supere dacă va dărui altcuiva jucăria.

— Sigur că da, bineînţeles! se învoi numaidecît Koiea şi, luînd tunuleţul din mîna lui Iliuşa, îl oferi mămichii cu cea mai respectuoasă plecăciune.

Nebuna lăcrimă înduioşată.

— Iliuşacika, puiul mamei, uite cine-o iubeşte pe mămica! exclamă ea drăgăstoasă şi începu să plimbe tunul încoace şi încolo pe genunchi.

— Mămico, lasă-mă să-ţi sărut mînuţa! se apropie impetuos de ea căpitanul, punîndu-şi pe loc intenţia în aplicare.

— Nu există băiat mai drăguţ pe lume decît domnişorul ăsta bun şi dulce! decretă simandicoasa doamnă, arătîndu-l cu mîna pe Kolia.

— Să ştii că pulbere pot să-ţi aduc cîtă vrei, Iliuşa. Singuri o fabricăm. Borovikov a aflat compoziţia: douăzeci şi patru de părţi silitră, zece de sulf şi şase de cărbune de mesteacăn, se amestecă şi se pisează la un loc şi se adaugă cîte puţină apă, pînă se face o pastă pe care o treci apoi printr-o piele de tobă, şi gata praful de puşcă!

— Smurov mi-a vorbit şi el despre pulberea voastră, dar tăticu' spune că nu e acelaşi lucru cu praful de puşcă adevărat, obiectă Iliuşa.

— Nu e acelaşi lucru? se miră Kolia roşind. Văd că totuşi ia foc; ce-i drept, eu nu mă pricep, dar...

— Nu, nu, se grăbi să se scuze căpitanul, simţindu-se cu musca pe căciulă. Am spus numai că praful de puşcă veritabil se fabrică după altă reţetă, dar, fireşte, se poate prepara şi aşa.

— Eu n-am de unde să ştiu, dumneavoastră sînteţi mai în măsură să ştiţi... Noi l-am pus într-un borcan de pomadă şi i-am dat foc şi-a ars perfect, pînă la capăt, n-a rămas decît foarte puţină cenuşă. Dar nu era decît pastă, poate dac-am fi trecut-o printr-o piele de tobă... Bineînţeles, dumneavoastră vă pricepeţi mai bine... Pot să vă spun doar că Bulkin a mîncat o bătaie numărul unu de la taică-său pe chestia asta. Ai auzit? îl întrebă pe Iliuşa, întorcîndu-se spre el.

— Am aflat, răspunse copilul, care-l asculta cu cea mai mare plăcere pe Kolia, sorbindu-i fiece cuvînt.

— Pregătisem o sticlă întreagă, pe care Bulkin o ţinea ascunsă sub pat. Nu ştiu cum s-a făcut c-a descoperit-o taică-său. „Da' ce, vreţi să-mi aruncaţi casa în aer?" s-a speriat el. Şi dă-i, şi trage-i! Se gîndea chiar să mă reclame la şcoală, i-a interzis acum să mai vină la mine. Şi nu numai el, mai sînt şi alţi băieţi pe care părinţii nu-i mai lasă deloc să umble cu mine. De pildă, Smurov. Am ajuns de pomină; cică aş fi un „copil rău", zîmbi Kolia dispreţuitor. Şi toate mi se trag de la figura cu trenul.

— Ah, da, am auzit şi eu de asta! exclamă căpitanul. Ba nu zău, cum aţi avut atîta curaj? Şi nu v-a fost frică deloc, deloc? Trebuie să fie ceva îngrozitor!

Căpitanul nu ştia cum să-l mai linguşească.

— Nu prea! răspunse Kolia indiferent. Apoi, întorcîndu-se către Iliuşa: Afurisita aia de gîscă mi-a stricat toată reputaţia.

Povestind, Krasotkin se silea să pară cît mai degajat, dar tot nu era încă stăpîn pe sine şi nu izbutea să găsească tonul potrivit.

— Ah, da, am auzit, ştiu şi eu povestea cu gîsca! exclamă Iliuşa fericit. Mi-a spus-o cineva, dar n-am înţeles prea bine; chiar ai avut de-a face cu un judecător adevărat?

— O prostie, un fleac de nimic, dar ştii cum e obiceiul pe la noi,

din ţînţar se face armăsar! începu cu dezinvoltură Kolia. Treceam într-o zi prin piaţă; tocmai veniseră nişte ţărani cu un cîrd de gîşte. M-am oprit să le privesc. Un băiat de aici din oraş, Vişneakov (acum lucrează ca băiat de prăvălie la Plotnikov), mă vede stînd locului şi mă întreabă: „Ce te zgîieşti aşa la gîşte?“. Mă uit la el: un flăcău aşa ca la vreo douăzeci de ani, rotund la faţă, o mutră de gogoman! Trebuie să ştiţi că eu nu dispreţuiesc poporul. Dimpotrivă, chiar mi-e drag... De fapt, noi sîntem în regres faţă de el – asta e o axiomă – mi se pare c-ai zîmbit, dacă nu mă înşel, Karamazov?

— Ferească Dumnezeu, sînt numai urechi, îl asigură Alioşa cu figura cea mai nevinovată din lume, şi Kolia, susceptibil din fire, se linişti.

— Teoria mea, Karamazov, e cît se poate de simplă şi clară, continuă el volubil şi încîntat. Cred în popor şi mă bucur de cîte ori pot să-i dau dreptate, fără să-l răsfăţ însă, asta e *sine qua...* Dar începusem să vă spun povestea cu gîsca. Mă întorc aşadar spre nătărăul acela şi-i zic: „Uite aşa, mă întrebam la ce s-o fi gîndind acum gîsca?“. Flăcăul se uită la mine ca picat din lună. „Şi la ce, zice el, se gîndeşte?“ „Vezi, zic, carul ăla de colo, cu ovăz? Dacă bagi de seamă, ovăzul curge din sac şi gîsca îşi tot lungeşte gîtul sub roata căruţii, ca să ciugulească grăunţele. Vezi?“ „Văd, cum să nu văd?“ îmi răspunde. „Ştii la ce mă gîndeam, dacă în momentul ăsta carul s-ar urni puţin din loc, ce s-ar întîmpla cu gîsca? I-ar tăia roata gîtul sau nu i l-ar tăia?“ „I l-ar tăia, nici vorbă!“ mă asigură el, rîzînd cu gura pînă la urechi. „Ia să încercăm“, îi propun eu atunci. „Să încercăm“, zice. N-am avut mult de furcă: el s-a apropiat pe nesimţite de cal, iar eu m-am dat într-o parte ca să mîn gîsca sub car. Ţăranul nu ştiu unde căsca gura, mi se pare că vorbea cu cineva; în ce mă priveşte, n-am avut nevoie să mişc nici un deget. Gîsca şi-a întins singură gîtul sub roata carului ca să ciugulească ovăzul, i-am făcut semn flăcăului, care a smucit puţin de căpăstru, şi hîrşti, roata a retezat gîtul orătaniei! Ghinionul nostru a fost că tocmai atunci ţăranii au prins de veste şi au tăbărît cu gura pe noi: „Înadins ai făcut-o!“. „Ba nu, zău n-am vrut!“ „Ba da!“ Şi dă-i ţipete:

„Hai la judecată!“. M-au luat şi pe mine: „Şi tu ţi-ai vîrît coada, nu se poate, că doar te ştie tot tîrgul cine eşti!“. Şi într-adevăr aşa e, nu înţeleg cum, dar toată lumea din piaţă mă cunoaşte ca pe un cal breaz! adăugă Kolia, cu un fel de mîndrie. Am mers deci cu toţii la judecător, bineînţeles, şi cu gîsca. Flăcăul nostru s-a speriat şi a început să bocească întocmai ca o muiere. Ţăranul cu paguba striga în gura mare: „Păi ce, aşa merge? Atunci n-ar mai rămîne o gîscă în piaţă!“. Fireşte, nu lipseau nici martorii. Judecătorul a isprăvit repede cu noi: flăcăul trebuia să-i plătească ţăranului o rublă despăgubire şi gîsca să-i rămînă lui. Şi altă dată să nu mai facă pozne dintr-astea. Flăcăul însă se tot văicărea ca o muiere: „Ce sînt eu de vină, el m-a îndemnat!“ şi arăta spre mine. Am răspuns cu sînge rece că nici prin gînd nu mi-a trecut aşa ceva, că m-am mulţumit doar să-mi exprim o părere, să fac o ipoteză. Judecătorul Nefedov a zîmbit, dar şi-a luat numaidecît un aer grav şi, pentru că i-a venit să rîdă, s-a răstit la mine: „Să ştii, zice, c-am să raportez totul la directorul şcolii, ca să nu mai faci altă dată asemenea ipoteze în loc să-ţi vezi de lecţii şi să toceşti cartea“. Gogoşi! N-a raportat nimic la şcoală; totuşi, s-a răspîndit zvonul şi toată păţania a ajuns la urechile profesorilor, că mult mai sînt lungi urechile dumnealor! Cel mai înverşunat a fost Kolbasnikov, profesorul de limbi clasice, dar a sărit Dardanelov şi mi-a luat apărarea. Kolbasnikov acum e furios, sare la toată lumea ca un măgar turbat! Ştii, Iliuşa, că s-a însurat; Mihailov, tatăl miresei, i-a dat numai o mie de ruble zestre, iar mireasa e frumoasă ca muma-pădurii! Să dai şi să fugi! Cu ocazia asta cei dintr-a treia i-au făcut o epigramă:

Mare dăndănaie într-a treia: cică
Alde Kolbasnikov ar fi ginerică.

Şi aşa mai departe, e foarte nostimă, am să ţi-o aduc s-o citeşti, bătrîne. Despre Dardanelov n-am ce să zic, ce-i al lui e-al lui, omul ştie carte. Întotdeauna am avut o deosebită stimă pentru asemenea persoane, şi nu fiindcă mi-a luat apărarea…

— Vorba e că l-ai tăiat atunci cînd cu Troia; n-a putut să spună cine a întemeiat-o! observă Smurov mîndru de Krasotkin. Păţania cu gîsca îl încîntase.

— Chiar aşa, cînd l-aţi întrebat cine a întemeiat Troia n-a ştiut să răspundă, se amestecă în vorbă căpitanul. Am auzit că l-aţi pus în mare încurcătură, Iliuşacika mi-a povestit totul cum a venit de la şcoală...

— El ştie tot, tăticule, tot, nu-l taie nimeni! exclamă Iliuşacika. Se preface numai că-i aşa şi pe dincolo, dar e cel mai tare din clasă la toate materiile. Iliuşa îl sorbea din ochi fericit.

— Povestea cu Troia a fost o prostie. În fond, nu era decît un fleac, cel puţin asta-i părerea mea! spuse cu falsă modestie Kolia.

Izbutise, în sfîrşit, să găsească tonul firesc, deşi tot mai era ceva care-l neliniştea: îl rodea faptul că, deşi istorisise cu atîta vervă boroboaţa cu gîsca, Alioşa ascultase tot timpul serios şi tăcut, fără un zîmbet pe faţă; şi, ambiţios cum era, băiatul simţea ca un ghimpe în inimă: „De ce o fi tăcînd aşa? Nu cumva mă desconsideră? Şi-o fi închipuind probabil că cerşesc laudele? Dacă-şi permite cumva să creadă că eu...“.

— Pentru mine nu prezintă nici o importanţă, absolut nici una, repetă el din nou tranşant şi cu ifos.

— Uite că eu ştiu cine a întemeiat Troia! rosti tam-nisam un băieţel drăgălaş, de vreo unsprezece ani, sfios şi tăcut de felul lui, care pînă atunci stătuse lîngă uşă fără să sufle o vorbă. Îl chema Kartaşov.

Kolia se uită la el grav şi mirat. Întrebarea: „Cine a întemeiat Troia?“ rămăsese pentru toată şcoala o enigmă pe care nu puteai s-o dezlegi decît citindu-l pe Smaragdov. Şi singurul care avea cartea lui Smaragdov era Krasotkin. Într-o zi, pe cînd posesorul ei era ocupat cu altceva, Kartaşov o luase însă pe furiş, deschizînd-o din întîmplare chiar la pagina unde se vorbea despre întemeierea Troiei. Isprava asta o făcuse mai demult, însă pînă în momentul acela puştiul nu îndrăznise să mărturisească de faţă cu toţi că ştia cine fuseseră întemeietorii cetăţii, temîndu-se să nu-i dea cumva apă la moară lui Kolia, care cu siguranţă că nu l-ar fi cruţat. Acum

însă îl luase gura pe dinainte. De altfel, demult ardea de nerăbdare ca să-şi dea în vileag erudiţia.

— Hai, spune, cine a întemeiat-o? îl puse la încercare Kolia, întorcîndu-se spre el condescendent şi mîndru, gata să înfrunte toate consecinţele, deşi ghicise după figura puştiului că acesta era într-adevăr informat.

În momentul acela în atmosfera generală se produse ceea ce se cheamă o disonanţă.

— Troia a fost întemeiată de Teucrus, Dardanus, Ilus şi Tros, scandă băieţelul, roşindu-se atît de tare, încît ţi-era şi milă să-l vezi.

Copiii însă îl ţinură aşa, un timp, sub focul privirilor fără să-l slăbească o clipă. Abia după aceea îşi întoarseră ochii cu toţii spre Kolia, care, cu cel mai desăvîrşit sînge rece, îl măsură dispreţuitor din cap pînă în picioare pe ţîncul cel obraznic.

— Ce vrea să zică c-au întemeiat? binevoi în sfîrşit să-l întrebe Kolia. Şi, în general vorbind, ce înseamnă să întemeiezi o cetate sau un stat? Cum au procedat adică, au venit fiecare cu cîte o cărămidă în mînă ca s-o pună la temelie, sau cum?

Toţi începură să rîdă. Vinovatul, din roşu, se făcu stacojiu şi înghiţi în sec; puţin mai lipsea ca să-l podidească lacrimile. Kolia îl lăsă să se perpelească aşa încă un minut.

— Ca să vorbeşti despre un eveniment istoric de asemenea proporţii, ca întemeierea unei naţiuni, trebuie mai întîi să-ţi dai seama ce înseamnă asta, rosti el sentenţios şi autoritar. De altfel, pe mine toate palavrele astea muiereşti mă lasă rece şi în general nu am cine ştie ce consideraţie pentru istoria universală, încheie el indiferent, adresîndu-se tuturor.

— Cum, pentru istoria universală? întrebă speriat căpitanul.

— Da, pentru istoria universală. Ce rost are să-ţi încarci memoria cu toate prostiile săvîrşite de oameni, fiindcă asta-i în fond istoria. Pentru mine nu există decît matematicile şi ştiinţele naturii! decretă emfatic Kolia, pîndindu-l cu coada ochiului pe Alioşa, singurul de-a cărui părere se temea.

Alioşa însă tăcea mai departe cu acelaşi aer serios. Să fi rostit un singur cuvînt, discuţia cu siguranţă s-ar fi încheiat pe loc, dar

Alioşa se mulţumea să tacă, şi „tăcerea lui putea foarte bine să însemne desconsiderare“. Kolia fierbea.

— Să ne gîndim, de pildă, la studiul limbilor clasice; curată scrînteală, altceva nu pot să spun... Mi se pare că nici de astă dată nu eşti de acord cu mine, Karamazov...

— Nu, nu sînt de acord, mărturisi Alioşa cu o fluturare de zîmbet.

— Limbile moarte, dacă vreţi să ştiţi părerea mea, nu sînt nimic altceva decît o măsură poliţienească, pentru asta au şi fost introduse în şcoală! continuă Kolia să bată cîmpii. Special au fost introduse, pentru că sînt anoste şi plicticoase, şi în plus mai au şi darul să îndobitocească omul. „Şcoala şi aşa e anostă, ia să vedem ce-am putea face ca să fie şi mai anostă? E stupidă, într-adevăr, dar poate că n-ar strica totuşi să fie şi mai stupidă!“ Şi atunci au născocit studiul limbilor moarte. Asta-i părerea mea şi sper că n-am să mi-o schimb niciodată! rosti el brusc, în concluzie, cu o umbră de roşeaţă în obraji.

— Aşa e, îi ţinu partea convins, cu glăsciorul lui cristalin, Smurov, care-l ascultase tot timpul cu urechile ciulite.

— Şi e cel mai tare la latină! exclamă un băieţel din grup.

— Da, tată, îl auzi cum vorbeşte, şi totuşi e cel mai bun din clasă la latină, confirmă Iliuşa.

— Ei, şi? găsi de cuviinţă să se apere Kolia, deşi laudele lor evident îi făcuseră plăcere. Tocesc la latină pentru că trebuie să tocesc, pentru că i-am promis mamei să termin şcoala şi, din moment ce vrei să faci un lucru, cred eu, trebuie să-l faci aşa cum se cuvine, dar în sinea mea dispreţuiesc din tot sufletul clasicismul şi toate celelalte porcării... Nici acum nu eşti de acord, Karamazov?

— De ce „porcării“? zîmbi din nou Alioşa.

— Bine, dar gîndeşte-te şi dumneata, clasicii au fost traduşi în toate limbile. Ce nevoie mai avem atunci să învăţăm limba latină ca s-o putem studia? Îţi spun eu, a fost introdusă numai ca o măsură poliţienească, da, da, ca să îndobitocească lumea! Nu e o porcărie?

— Cine te-a învăţat toate astea? exclamă Alioşa mirat.

— În primul rînd, pot să-mi dau şi eu seama de ele fără să mă înveţe nimeni; în al doilea rînd, să ştii că în privinţa traducerilor din clasici, profesorul Kolbasnikov a spus exact acelaşi lucru în faţa clasei a treia…

— A venit doctorul! tresări deodată Ninocika, care tăcuse tot timpul pînă atunci.

Într-adevăr, în dreptul porţii tocmai se oprise careta doamnei Hohlakova. Căpitanul, care de dimineaţă tot aştepta să vină doctorul, se repezi să-i iasă în întîmpinare. Mămica se îndreptă din umeri, silindu-se să-şi ia o înfăţişare cît mai demnă. Alioşa se duse lîngă bolnav şi-i potrivi perna. Ninocika îl urmărea grijulie din jeţ, să vadă dacă i-o aşază cum trebuie. Băieţii îşi luară în grabă rămas-bun; cîţiva dintre ei promiseră c-o să mai treacă pe înserat. La chemarea lui Kolia, Perezvon sări jos din pat.

— Nu plec, nu! îi spuse Kolia din fugă lui Iliuşa. Am să aştept în antreu pînă termină doctorul şi, cum l-oi vedea ieşind, mă întorc iarăşi cu Perezvon.

Doctorul însă apăruse deja în uşă. Încotoşmănat într-o şubă din blană de urs, avea o figură impunătoare, cu favoriţi stufoşi, negri, între care lucea bărbia proaspăt rasă. Trecînd pragul, oaspetele se opri locului nedumerit: „Ce-i asta? Unde sînt?“ murmură el, rămînînd aşa cum era îmbrăcat, fără să-şi scoată măcar şapca de lutru cu cozoroc tot de lutru. Toată lumea aceea adunată acolo, mizeria ce domnea înăuntru, rufăria întinsă la uscat într-un colţ, toate erau făcute să-l deranjeze. Căpitanul se înclină în faţa lui pînă la pămînt.

— Aici e… aici… bolborosi el umil. Aici, la mine… trebuia să veniţi…

— Sne-ghi-rev? întrebă cu glas tare, plin de importanţă, doctorul. Dumneata eşti domnul Sneghirev?

— Eu, da… eu…

— Aha!

Medicul mai aruncă o privire dezgustată în jur şi se înduplecă, în sfîrşit, să-şi scoată blana, lăsînd la vedere ditai decoraţia atîrnată de gît. Căpitanul prinse şuba din zbor, în timp ce musafirul

îşi scotea şapca.

— Unde este bolnavul? întrebă el tare şi răspicat.

VI

Un copil precoce

— Ce crezi c-o să spună doctorul? întrebă Kolia într-o suflare. Ce mutră antipatică, nu-i aşa? Nu pot să sufăr medicina!

— Iliuşa nu mai are mult de trăit. Mi se pare că sfîrşitul e inevitabil, răspunse cu tristeţe Alioşa.

— Ce şarlatanie! Medicina este o şarlatanie curată! Îmi pare atît de bine însă că te-am cunoscut, Karamazov! De mult aşteptam momentul ăsta. Păcat numai că s-a întîmplat să ne întîlnim în împrejurări atît de tragice…

Ar fi vrut să mai adauge ceva, mai cald, mai simţitor, dar se opri încurcat. Alioşa îşi dădu seama de aceasta, zîmbi şi-i strînse mîna.

— Am învăţat de mult să preţuiesc în dumneata un om deosebit, pentru care am toată stima, bolborosi Kolia, fîstîcindu-se din nou şi nemaiştiind ce să spună. Am auzit că eşti mistic şi c-ai trăit un timp la mănăstire. Ştiu că eşti mistic, dar… asta nu m-a împiedicat… Contactul cu realitatea o să te lecuiască… Nici nu se poate altfel cu o fire ca a dumitale.

— Ce înţelegi dumneata prin „mistic“? Şi de ce să mă lecuiască? întrebă Alioşa oarecum mirat.

— De Dumnezeu şi de toate celelalte.

— Cum, dumneata nu crezi în Dumnezeu?

— Dimpotrivă, n-am nimic cu Dumnezeu. Fireşte, Dumnezeu nu este decît o ipoteză… dar… recunosc că este necesar să se menţină ordinea… vreau să zic ordinea universală şi aşa mai departe… Şi dacă n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat, adăugă băiatul, simţind că roşeşte din nou.

Se temea ca nu cumva Alioşa să creadă că vrea cu tot dinadinsul să-şi etaleze erudiţia şi să-i arate că judeca întocmai unui om în toată firea. „Mie nici prin gînd nu-mi trece să fac pe savantul faţă de el“, îşi spuse el supărat. Şi nu mai putea de necaz.

— Mărturisesc că în general nu prea îmi plac discuţiile de felul ăsta, spuse el tăios. De altfel, poţi foarte bine să iubeşti omenirea şi fără să crezi în Dumnezeu, nu-i aşa? Voltaire nu credea în Dumnezeu şi totuşi iubea umanitatea, am dreptate? („Iar ai început, iar!“ se mustră el.)

— Voltaire credea în Dumnezeu, dar, pe cît se pare, credea şi nu prea, după cum nu ştiu nici dacă iubea omenirea chiar aşa de mult, rosti molcom Alioşa, cumpănindu-şi cuvintele şi pe un ton cît se poate de firesc, ca şi cum ar fi vorbit cu un om de seama lui sau chiar mai vîrstnic decît el.

Kolia fu impresionat de ezitarea lui Alioşa, de neîncrederea în propria sa părere despre Voltaire şi mai cu seamă de faptul că voia parcă să-l lase pe el, un copil, să rezolve această problemă.

— Dumneata l-ai citit pe Voltaire? îl întrebă în încheiere Alioşa.

— Nu, n-aş putea să spun… Am citit însă *Candide* în ruseşte, o traducere veche, mizerabilă, ridicolă chiar… („Iar, iar!“)

— Şi ai înţeles?

— Sigur că da, tot… adică… de ce crezi că n-aş fi putut înţelege? E adevărat că sînt şi unele lucruri picante… Pot foarte bine totuşi să-mi dau seama că este un roman filosofic, că a fost scris în sprijinul unei idei… de astă dată Kolia se împotmoli de tot. Eu sînt socialist, Karamazov, un socialist incorigibil! declară el din senin, fără nici o legătură cu ceea ce spusese mai înainte.

Alioşa începu să rîdă.

— Socialist? Dar cînd ai avut timp să ajungi socialist? La treisprezece ani? Mi se pare că atîţia ai, dacă nu mă înşel.

Kolia se simţi ofensat.

— În primul rînd, dacă nu te superi, am paisprezece, nu treisprezece, îi împlinesc peste două săptămîni! ripostă el cu aprindere. În al doilea rînd, nu pricep ce legătură are vîrsta cu lucrurile astea. Convingerile mele interesează, nu cîţi ani am, nu-i

aşa?

— Cînd o să ai cîţiva ani în plus, o să vezi singur ce importanţă poate avea vîrsta pentru convingerile unui om. Am avut însă impresia că dumneata nu faci decît să repeţi nişte cuvinte pe care le-ai auzit undeva, răspunse Alioşa tot atît de liniştit şi de modest.

Kolia însă îl întrerupse impetuos.

— Îmi dai voie, pentru dumneata totul se reduce la supunere şi misticism. Cu toate astea, trebuie să recunoşti că, de pildă, credinţa creştină n-a favorizat în definitiv decît oamenii bogaţi şi aristocraţia, ajutîndu-i să menţină în sclavie pătura de jos, nu-i aşa?

— Ah, asta cu siguranţă c-ai citit-o undeva sau te-a dăscălit cineva, sînt convins! exclamă Alioşa.

— Dă-mi voie, de ce trebuie neapărat s-o fi citit undeva? Şi te rog să mă crezi că nu m-a dăscălit nimeni. Pot să judec lucrurile şi singur... Şi, dacă vrei să ştii, n-am nimic împotriva lui Hristos. A fost un cetăţean plin de omenie şi, dacă ar fi trăit în zilele noastre, sînt convins că s-ar fi alăturat revoluţionarilor şi poate că ar fi jucat chiar un rol de seamă... Mai mult ca sigur.

— Unde, unde ai putut să descoperi toate astea? Cu ce neghiob te-ai împrietenit? exclamă Alioşa.

— Îmi pare rău, dar adevărul nu poate fi ascuns sub obroc! E drept că am deseori prilejul să discut cu domnul Rakitin, dar... de fapt, se pare că şi bătrînul Belinski a spus acelaşi lucru.

— Belinski? Nu-mi amintesc. N-a scris nicăieri aşa ceva.

— Chiar dacă n-a scris, în orice caz se pare c-ar fi spus. Am auzit de la un... dar, la dracu'...

— Dumneata l-ai citit pe Belinski?

— Cum să-ţi spun, vezi... nu... nu l-am citit în întregime, dar... am citit totuşi un fragment, ştii, acolo unde vorbeşte despre Tatiana, de ce n-a plecat cu Oneghin[2].

— De ce n-a plecat cu Oneghin? Cum, dumneata... poţi să înţelegi asemenea lucru?

— Dar ce, crezi că sînt un puşti ca Smurov?! rînji sarcastic Kolia. Să nu-ţi închipui totuşi că sînt cine ştie ce revoluţionar înfocat. Se

întîmplă de multe ori să nu mă înţeleg cu domnul Rakitin. Dacă am pomenit adineaori despre Tatiana, nu înseamnă că sînt de acord cu emanciparea femeilor. Convingerea mea este că femeia rămîne totuşi o fiinţă inferioară şi că-i datoare să se supună. *Les femmes tricottent*[3], vorba lui Napoleon, spuse Kolia zîmbind fără rost. În această privinţă cel puţin, împărtăşesc întru totul părerea acestui pseudomare om. Şi tot aşa cred că-i o măgărie să-ţi părăseşti ţara, plecînd, bunăoară, în America; mai rău decît o măgărie, e o nerozie sadea! Ce să cauţi în America cînd şi la noi poţi fi foarte bine de folos omenirii? Mai ales acum. Avem în faţă un cîmp nelimitat pentru a desfăşura o activitate rodnică. Aşa am şi răspuns.

— Ai răspuns. Cui? S-a găsit cineva să-ţi propună să pleci în America?

— Mărturisesc că da, a încercat cineva, dar am refuzat categoric. Asta, bineînţeles, rămîne între noi, Karamazov, auzi? Nici un cuvînt nimănui! Eşti singurul om care ştie treaba asta. N-am nici un chef să încap în ghearele Secţiei a Treia[4] şi să-mi îmbogăţesc cunoştinţele în privinţa clădirii de la Podul cu Lanţuri.

Cît vom trăi nu uităm noi
De casa de la Podul cu Lanţuri!

Îţi aminteşti? Formidabil, nu-i aşa? De ce rîzi? Nu cumva crezi că-ţi spun gogoşi? („Ce-ar fi dac-ar afla întîmplător că nu există decît un singur număr din *Kolokol*[5] în biblioteca tatii, unicul, de altfel, pe care l-am citit?“ îşi spuse el cu un fior.)

— Vai de mine, nici nu-mi trece prin gînd să rîd de dumneata şi nu cred că minţi. Tocmai asta e, vezi, sînt convins că nu m-ai minţit, pentru că probabil, din păcate, e adevărul adevărat! Dar pe Puşkin l-ai citit? De pildă, *Oneghin*... fiindcă ai pomenit despre Tatiana.

— Nu, încă nu, dar vreau să-l citesc. Să ştii, Karamazov, că eu n-am nici un fel de idei preconcepute. Sînt curios să ascult ce spun ambele părţi. Dar de ce m-ai întrebat?

— Aşa.

— Spune-mi, Karamazov, aşa e că mă dispreţuieşti? Mult de tot? îl întrebă Kolia ritos, îndreptîndu-se, ca şi cînd s-ar fi pregătit să-i ţină piept. Te rog să-mi vorbeşti deschis, fără menajamente.

— Să te dispreţuiesc, pe dumneata? se miră Alioşa. Pentru ce? Îmi pare rău numai că un suflet încîntător ca al dumitale, înainte chiar de a fi apucat să cunoască viaţa, a putut fi denaturat din pricina unor simple absurdităţi.

— Nu-mi purta mie de grijă, te rog! i-o reteză Kolia, sigur de sine. E adevărat că sînt susceptibil. Susceptibil chiar pînă la prostie, pînă la vulgaritate. Adineaori ai zîmbit şi mi s-a părut că…

— Ah, dac-ai şti de ce am zîmbit! Să vezi, am citit acum, de curînd, un lucru spus de un cetăţean din Germania, care a stat însă un timp în Rusia, în legătură cu tineretul nostru şcolar. Uite ce zice: „Arătaţi-i unui elev rus o hartă a firmamentului, despre care pînă atunci n-avea habar, şi a doua zi chiar o să v-o dea înapoi corectată“. O lipsă totală de cunoştinţe şi-n schimb o încredere în sine exagerată, asta a vrut să spună neamţul despre şcolărimea rusă.

— Şi să ştii că exact aşa e! rîse Kolia. *Exactamente*! Cu semn de exclamare! Bravo, neamţule! Atîta numai că nemţoiul ăsta al dumitale n-a ştiut să vadă şi părţile ei bune, nu-i aşa? Încrederea în sine – fie! – însă e o manifestare a tinereţii şi se poate îndrepta cu timpul, dacă într-adevăr e nevoie. În schimb, noi avem altceva, avem spiritul de independenţă încă de mici, avem curajul gîndirii şi al opiniilor în locul slugărniciei umile de care dau dovadă în faţa autorităţii aceşti cîrnăţari… Şi totuşi, neamţul a spus un lucru foarte adevărat! Bravo lui! Oricum ar fi, nemţii trebuie sugrumaţi. Oricît ar fi ei de tari în ştiinţă, trebuie sugrumaţi.

— Dar pentru ce? zîmbi din nou Alioşa.

— Am spus o prostie, recunosc. Uneori sînt chiar ca un copil, cînd mă simt în largul meu, mă ia gura pe dinainte şi încep să bat cîmpii. Dar acum bag de seamă, noi stăm aici şi discutăm cîte-n lună şi-n stele, şi doctorul a intrat cam de multişor înăuntru. Poate că o consultă şi pe „mămica“, şi pe Ninocika, sărăcuţa de ea! Ştii,

Ninocika îmi place foarte mult. În momentul cînd ieşeam din cameră, mi-a şoptit: „De ce n-ai venit pînă acum?!“. Şi cu cîtă dojană în glas! Am impresia că trebuie să fie grozav de bună şi tare nefericită, biata fată!...

— Da, da! Ai să vii acum mai des pe aici şi ai să vezi ce suflet are. O să-ţi fie de folos să cunoşti asemenea făpturi, ca să înveţi să preţuieşti oamenii şi, cunoscîndu-i mai bine, o să mai ai de învăţat încă multe alte lucruri, care de asemenea au să-ţi priască, îi argumentă Alioşa cu rîvnă. Nimic nu te poate ajuta mai mult decît asta ca să te schimbi.

— O, nu-ţi închipui ce rău îmi pare şi cît mă căiesc în sinea mea că n-am venit mai curînd! suspină Kolia cuprins de amărăciune.

— Da, e păcat! Ai văzut ce bucurie i-ai făcut mititelului? Şi cît s-a mai frămîntat aşteptîndu-te!

— Nu-mi mai spune nimic! Îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap! Dar aşa îmi trebuie: n-am vrut să vin dintr-o ambiţie meschină, odioasă, de care n-am să mă pot dezbăra toată viaţa, deşi îmi dau cît pot silinţa s-o birui. Acum de-abia îmi dau seama ce netrebnic sînt din o mie şi unul de motive, Karamazov!

— Nu, eşti un om cu însuşiri minunate, păcat numai că firea dumitale a fost denaturată. Îmi explic perfect de ce ai avut o influenţă atît de mare asupra acestui copil cu suflet curat şi de o sensibilitate aproape bolnăvicioasă! îi răspunse cu însufleţire Alioşa.

— Mie îmi spui asta, mie? exclamă Kolia. Şi eu, care credeam, da, da, închipuie-ţi, de cîteva ori am avut impresia că dumneata mă desconsideri. O, dac-ai şti cît ţin la părerea dumitale!

— Se poate oare să fii atît de bănuitor? Să n-ai nici un pic de încredere în oameni? La vîrsta dumitale! Vezi, adineaori, cînd eram cu toţii dincolo în cameră, uitîndu-mă la dumneata în timp ce povesteai, îmi spuneam că trebuie să fii foarte susceptibil.

— Adevărat? Dar ce ochi ai dumneata? Pun rămăşag că asta s-a întîmplat în timp ce povesteam păţania cu gîsca. M-am gîndit atunci că probabil te uiţi la mine cu un nemăsurat dispreţ, pentru că mă laud; în momentul acela am simţit că te urăsc şi am început

să bat cîmpii, îndrugînd tot felul de bazaconii. Mai apoi, chiar acum, de cînd stăm aici de vorbă amîndoi, mi s-a părut că atunci cînd am spus: „Dacă Dumnezeu n-ar fi existat, ar fi trebuit inventat“, dumneata ai avut cu siguranţă impresia că vreau să fac pe savantul în faţa dumitale, cu atît mai mult cu cît era o frază pe care am citit-o undeva, într-o carte. Îţi jur însă că n-am făcut-o din vanitate, ci aşa, nu ştiu cum să-ţi explic, poate, de bucurie, zău... de bucurie... deşi nu e frumos deloc, ştiu bine, să împui aşa, capul unui om... În schimb, acum m-am convins că nu mă dispreţuieşti şi că n-a fost decît o fantasmagorie a mea! O, Karamazov, sînt un om profund nenorocit! Uneori mi se năzare, aşa din senin, Dumnezeu ştie de ce, mi se pare că toată lumea rîde de mine, şi atunci aş fi în stare să distrug tot, tot, să răstorn chiar şi rînduiala lumii!

— Şi-i chinuieşti pe cei din jurul dumitale, zîmbi Alioşa.

— Da, aşa e, îi chinuiesc pe cei din jur şi mai ales pe biata mama. Spune-mi, Karamazov, nu crezi că sunt grozav de ridicol în clipa asta?

— Dar ce-ţi mai trece prin gînd, scoate-ţi odată din cap lucrul ăsta! izbucni Alioşa. Ce înseamnă să fii ridicol? De cîte ori un om nu este sau nu pare ridicol? Şi apoi azi mai toţi oamenii capabili se tem să nu fie ridicoli şi-şi amărăsc astfel singuri zilele. Mă miră numai că ai început să ai obsesia asta atît de curînd, cu toate că e un lucru pe care l-am observat nu numai la dumneata. Astăzi pînă şi copiii suferă de teama ridicolului. Este o adevărată molimă sufletească. Cred că diavolul însuşi bîntuie sub masca amorului propriu generaţia actuală, adăugă Alioşa fără să zîmbească, deşi lui Kolia, care-l privea ţintă, i se păru că observă o umbră de surîs pe buzele lui. Văd că şi dumneata eşti ca toţi ceilalţi, mai bine zis, ca mulţi dintre ei, şi totuşi n-ar trebui să fii ca toată lumea, înţelegi? încheie Alioşa.

— Chiar dacă toţi sînt aşa?

— Da, chiar dacă toţi sînt aşa. Dumneata singur să fii altfel. Şi, de fapt, nici nu eşti la fel ca toţi ceilalţi; bunăoară, nu te-ai sfiit să-ţi mărturiseşti cusururile şi chiar ceea ce ţi se pare ridicol la dumneata. Cine ar mai face asemenea mărturisiri în ziua de azi?

Nimeni, cu atît mai mult cu cît nici nu simt nevoia să se analizeze. Caută să fii altfel decît ceilalţi şi, chiar de-ar fi să rămîi unic în felul dumitale, rămîi aşa.

— Formidabil! Ştiam eu că nu m-am înşelat asupra dumitale! Dumneata ai darul să mîngîi un om. O, nu-ţi dai seama, Karamazov, cît am dorit să te întîlnesc, de cînd te caut! Zău, într-adevăr şi dumneata te-ai gîndit la mine? Aşa spuneai adineaori, că te-ai gîndit.

— Da, te cunoşteam din auzite şi m-am gîndit într-adevăr la dumneata… chiar dacă m-ai întrebat numai din vanitate, nu-i nimic.

— Observi, Karamazov, că explicaţia noastră seamănă cu o declaraţie de dragoste, spuse Kolia cu jumătate de glas, parcă oarecum ruşinat. Nu ţi se pare ridicol?

— Deloc. Chiar dac-ar fi ridicol, n-are a face, din moment ce e bine, rosti Alioşa zîmbind senin.

— Ascultă, Karamazov, trebuie să recunoşti că şi dumitale ţi-e ruşine de mine, aşa, un pic… Te văd după ochi… un surîs viclean, dar fericit licări pe chipul lui Kolia.

— De ce să-mi fie ruşine?

— Atunci, de ce ai roşit?

— Dumneata m-ai făcut să roşesc! rîse Alioşa, îmbujorîndu-se de-a binelea. Ei da, nu ştiu de ce mă simt puţin ruşinat… bolborosi el uşor stingherit.

— O, nu ştii ce drag îmi eşti şi cît te preţuiesc în momentul ăsta, tocmai pentru că ţi-e ruşine! Pentru că şi dumneata eşti la fel cu mine! exclamă Kolia entuziasmat. Îi ardeau obrajii şi-n ochi avea o strălucire vie.

— Ascultă, Kolia, dumneata o să fii un om nefericit în viaţă, spuse pe neaşteptate Alioşa.

— Sînt convins de asta, confirmă băiatul. Cum de le ştii dinainte pe toate?

— Şi totuşi ai să binecuvîntezi viaţa.

— Aşa e! Ura! Eşti un proroc! O, să vezi ce bine o să ne înţelegem amîndoi, Karamazov! Ştii, ceea ce mă încîntă mai ales

este faptul că-mi vorbeşti de la egal la egal. Cu toate că nu sîntem egali, nu, nici vorbă, dumneata eşti cu mult mai presus decît mine! Dar o să ne înţelegem de minune! În ultimul timp îmi spuneam mereu: „Ori o să fim prieteni din prima clipă, ori o să ne despărţim duşmani pînă la moarte!“.

Alioşa rîse înveselit.

— Dacă-ţi spuneai aşa, înseamnă că de atunci începuseşi să ţii la mine.

— Da, ţineam, ţineam mult de tot la dumneata, mi-erai foarte drag şi nu voiam decît să te cunosc! Toate le ştii! Ah, iată şi doctorul! Doamne, ce le-o fi spus, uite numai ce figură are!

VII

Iliuşa

Doctorul tocmai ieşea din odaie, înfofolit în şubă şi cu şapca pe cap. Avea o mutră iritată, aproape scîrbită, ca şi cum tot timpul s-ar fi temut să nu se murdărească. Îşi roti în treacăt ochii prin antreu, aruncînd o privire încruntată spre Alioşa şi Kolia. Alioşa făcu semn vizitiului ca să tragă trăsura în faţa uşii. Căpitanul, gheboşat, aproape frînt din mijloc, se repezi să-l oprească pe medic ca să afle ultimul lui cuvînt. Părea distrus, înnebunit de groază.

— Excelenţă, Excelenţă... e cu putinţă? dădu el să spună şi se poticni, mulţumindu-se să facă un gest disperat şi uitîndu-se la el pentru ultima oară rugător, ca şi cum o singură vorbă rostită de buzele lui ar fi putut să schimbe soarta bietului copil.

— Ce pot să fac? Nu sînt Dumnezeu! îi răspunse medicul cu o voce indiferentă, pe un ton din obişnuinţă autoritar.

— Domnule doctor... Excelenţă... şi chiar aşa curînd, curînd de tot?

— Trebuie să fii pregătit pentru orice, declară medicul apăsînd

pe fiecare silabă şi, cu ochii în pămînt, se pregăti să treacă pragul şi să se urce în trăsură.

— Excelenţă, pentru Dumnezeu! îl acostă din nou căpitanul în panică. Excelenţă!... Nu-i nimic, nimic de făcut? Nu mai există nici o scăpare?...

— Asta nu mai depinde de mine, rosti doctorul nerăbdător. Totuşi, hm, şi se opri locului, dacă, de pildă, ai putea să trimiţi... bolnavul... cît mai urgent, imediat chiar (cuvintele „cît mai urgent, imediat chiar“ i le trînti în faţă răstit, aproape mînios, făcîndu-l pe căpitan să tresară înfiorat) la Siracuza, atunci... avînd în vedere condiţiile climaterice prielnice... s-ar putea să se producă...

— Siracuza!... exclamă căpitanul, ca şi cînd n-ar fi înţeles încă despre ce era vorba.

— Siracuza, adică în Sicilia, rosti cu glas tare, sarcastic, Kolia, chipurile ca să-l lămurească.

Doctorul se uită la el.

— În Sicilia! Doamne, Excelenţă!... vedeţi şi dumneavoastră! simţind că-i piere pămîntul de sub picioare, bietul om arăta cu mîinile jur-împrejur. Şi mămica, şi familia?

— Nnnu, familia n-are nevoie de Sicilia, ţi-aş recomanda mai curînd s-o trimiţi în Caucaz, la primăvară... pe fiica dumitale, în Caucaz, iar soţia... soţia, după ce va face un tratament în Caucaz pentru reumatism... ar trebui să pleci imediat cu dînsa la Paris, la clinica de psihiatrie a doctorului Lepelletier, aş putea să-ţi dau o recomandare pentru dînsul, şi atunci... atunci s-ar putea să se producă...

— Domnule doctor! Dar vedeţi şi dumneavoastră! Căpitanul făcu din nou acelaşi gest disperat, arătîndu-i pereţii de scîndură ai magherniţei.

— A, asta nu mă priveşte pe mine, zîmbi ironic doctorul. Eu ţi-am răspuns numai la întrebarea dumitale, indicîndu-ţi mijloacele moderne de tratament pe care ştiinţa ţi le poate pune la dispoziţie... încolo... îmi pare rău, dar...

— Nu-ţi fie frică, dom' doftor, cîinele meu nu muşcă, îl linişti în gura mare Kolia caustic, văzînd că medicul se uita puţin alarmat la

Perezvon, care stătea în prag.

În glasul băiatului se simţea un tremur de mînie. Intenţionat îi spusese „dom' doftor", după cum mărturisi el apoi, ca să-i facă sînge rău.

— Cuuum? Dînd capul pe spate, medicul îl fulgeră cu o privire, apoi se întoarse către Alioşa şi-l întrebă, ca şi cum l-ar fi scos la raport: Ciiine essste?

— Stăpînul lui Perezvon, dom' doftor, nu merită să te ocupi de persoana mea! rosti din nou apăsat Kolia.

— Zvon? repetă doctorul, care nu înţelesese prea bine.

— Vezi că nu ştii de unde vine zvonul?! La revedere, dom' doftor, să ne vedem cu bine la Siracuza!

— Ciiine essste? Ciiine essste? se zbîrli medicul furios.

— Un şcolar de la noi din oraş, domnule doctor, un ştrengar, nu-i daţi atenţie, răspunse precipitat Alioşa încruntîndu-se. Kolia, taci! se răsti el la Krasotkin. Nu trebuie să-i daţi atenţie, domnule doctor, repetă el puţin iritat.

— Bătaie, bătaie şi iar bătaie! izbucni doctorul exasperat, lovind cu piciorul în podea.

— Ştii, dom' doftor, că Perezvon al meu poate să şi muşte cîteodată! îl avertiză cu o voce tremurătoare Kolia, palid la faţă, săgetîndu-l cu o privire scăpărătoare. *Ici*, Perezvon!

— Kolia, dacă mai spui un singur cuvînt, nu mai vreau să te văd niciodată! strigă Alioşa autoritar.

— Nu există decît un singur om pe lume care poate să-i poruncească lui Nikolai Krasotkin, auzi, dom' doftor? Şi omul acesta e dumnealui, spuse Kolia, arătînd spre Alioşa. Mă supun deci, la revedere!

Răsucindu-se brusc pe călcîie, deschise uşa şi intră în odaie. Perezvon o zbughi după el. Medicul rămase cîteva secunde locului, ca împietrit, uitîndu-se cu ochi zgîiţi la Alioşa, apoi scuipă pe jos şi o porni grăbit spre trăsură, bufnind şi trăsnind: „Asssta... asssta, asssta-i nemaipomenit!". Căpitanul se repezi să-l ajute să se urce în caretă. Alioşa intră la rîndul său în cameră. Kolia stătea la căpătîiul lui Iliuşa. Copilul îl ţinea de mînă şi-l chema mereu pe

taică-său. O clipă mai apoi se întoarse şi acesta.

— Tată, tăticule, vino aici... noi... bolborosi bolnavul peste măsură de agitat, dar se opri sleit de puteri; întinse brusc mînuţele slabe, numai piele şi os, şi, cuprinzînd pe Kolia şi pe taică-său într-o singură îmbrăţişare, îi strînse pe amîndoi cît putu de tare lîngă el.

Bietul căpitan se cutremura tot, zguduit de suspine mute, în timp ce lui Kolia îi tremurau buzele şi bărbia.

— Tată, tăticule! Îmi pare aşa de rău de dumneata, tăticule! gemu cu obidă Iliuşa.

— Iliuşacika... băiatul tatii... doctorul a spus c-o să te faci bine... o să fim fericiţi... doctorul... îngăimă căpitanul.

— Vai, tăticule! Crezi că eu nu ştiu ce ţi-a spus doctorul cel nou despre mine... Parcă n-am văzut! exclamă Iliuşa, strîngîndu-i mai cu foc pe amîndoi în braţe şi vîrîndu-şi obrăjorul în umărul părintelui său. Tăticule, nu mai plînge... cînd o să mor, să-ţi iei un alt băiat în locul meu, un băieţaş bun de tot... să-l alegi pe cel mai bun dintre toţi, să-i spui şi lui tot Iliuşa şi să-l iubeşti aşa, ca pe mine...

— Taci, bătrîne, lasă, c-o să te faci bine! strigă Kolia exasperat.

— Dar nici pe mine să nu mă uiţi, să nu mă uiţi niciodată, tăticule, continuă Iliuşa. Să vii la mormîntul meu... auzi, tăticule, să mă îngropi lîngă piatra noastră, ştii, bolovanul acela la care mergeam amîndoi să ne plimbăm, şi în fiecare seară să vii acolo, la mine, împreună cu Krasotkin... şi cu Perezvon, să-l iei şi pe el... Eu am să vă aştept... Tată, tăticule!

Glasul i se curmă istovit; stăteau aşa, cîteşitrei îmbrăţişaţi, fără să spună nimic. Ninocika plîngea încetişor în jeţul ei. Mămica, văzîndu-i pe toţi plîngînd, începu şi ea să bocească.

— Iliuşacika! Iliuşacika! îl jelea ea.

Krasotkin se desprinse, în sfîrşit, din strînsoare.

— La revedere, bătrîne, mă aşteaptă mama la masă... spuse el repede. Îmi pare rău că n-am anunţat-o! Să nu se neliniştească... Mă întorc însă iar după-masă, am să stau cu tine toată ziua, pînă diseară, şi am să-ţi tot povestesc... am atîtea să-ţi spun... Vin şi cu

Perezvon; acum îl iau cu mine, mi-e teamă să nu înceapă să urle cînd o să vadă că plec şi n-o să mai aveţi linişte cu el; la revedere!

Şi ieşi buzna pe uşă. Se ţinuse tot timpul să nu plîngă, dar în antreu se pierdu cu firea. Alioşa îl găsi cu obrajii scăldaţi în lacrimi.

— Kolia, trebuie neapărat, auzi tu, neapărat să te ţii de cuvînt şi să vii, altfel o să fie tare amărît sărăcuţul... îi spuse el stăruitor.

— Neapărat! O, îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap că n-am venit mai curînd! murmură Kolia plîngînd, fără să se mai ruşineze de Alioşa.

În aceeaşi clipă, căpitanul ieşi valvîrtej în antreu, trîntind repede uşa în urma lui. Avea ceva halucinant pe chip şi-i tremurau buzele. Se opri în faţa celor doi tineri şi ridică braţele la cer.

— Nu-mi trebuie nici un băiat bun. Nu-mi trebuie alt copil! bolborosi el scrîşnind sălbatic din dinţi. „De te voi uita, Ierusalime, să...“

Nu mai apucă să termine însă, ca şi cum i s-ar fi pus un nod în gît, şi, sfîrşit de puteri, se lăsă în genunchi lîngă laviţă. Îşi strîngea capul în pumni şi plîngea în neştire cu sughiţuri, silindu-se să-şi stăpînească pe cît putea gemetele, ca să nu se audă cumva înăuntru. Kolia fugi afară.

— La revedere, Karamazov. Dumneata ai să vii? îl întrebă răstit şi tăios pe Alioşa.

— Vin sigur diseară.

— Ce-a spus despre Ierusalim... Ce mai era şi asta?

— E un verset din Biblie! „De te voi uita, Ierusalime“, adică dacă s-ar întîmpla să dau vreodată uitării tot ce am mai scump pe lume, să mă înstrăinez de tot ce-mi este mai drag, să mi se usuce...

— Am înţeles, ajunge! Să vii neapărat! *Ici*, Perezvon! răcni el, de astă dată furios, şi porni cu paşi mari, grăbit spre casă.

1. „Înhaţ-o!“ (în fr., în orig.).
2. Personajul face o confuzie, crezînd că autorul romanului în versuri *Evgheni Oneghin* (scris de A.S. Puşkin) este filosoful rus V. Belinski.
3. „Femeile croşetează“ (în fr., în orig.).

4. Secţia a Treia a Cancelariei Personale a Împăratului se ocupa cu urmărirea politică în vremea aceea.
5. Gazetă revoluţionară rusă, de inspiraţie socialistă, editată între 1857-1865.

CARTEA A UNSPREZECEA

Fratele Ivan Fiodorovici

I

Acasă la Gruşenka

Alioşa o luă spre Piaţa Catedralei, unde se afla locuinţa Morozovei, negustoreasa la care şedea cu chirie Gruşenka. De dimineaţă îi trimisese vorbă prin Fenia să treacă neapărat pe la dînsa. Descosînd-o pe slujnică, Alioşa aflase că Gruşenka nu-şi mai găsea astîmpăr, fiind stăpînită încă din ajun de o inexplicabilă agitaţie. În ultimele două luni, de cînd cu arestarea lui Mitia, Alioşa fusese mereu pe la ea, fie că-l rugase frate-său să se ducă, fie din proprie iniţiativă. La vreo trei zile după ce Mitia fusese închis, Gruşenka, toropită de boală, căzuse la pat şi zăcuse greu bolnavă timp de aproape cinci săptămîni, dintre care o săptămînă încheiată fără să-şi vină în fire. Se schimbase mult între timp, slăbise şi era palidă la faţă, cu toate că de vreo două săptămîni începuse să iasă din casă. Alioşa o găsea şi mai atrăgătoare decît înainte şi simţea o adevărată plăcere să-i întîlnească privirea în clipa cînd intra pe uşă. Avea o altă privire acum, mai adîncă şi mai energică. Îţi dădeai seama imediat de transformarea ce se petrecuse în sufletul său, simţeai sălăşluind în el o voinţă fermă, echilibrată, statornică şi salutară. O cută uşoară i se săpase între sprîncene, dînd chipului său drăgălaş o expresie meditativă, concentrată, aproape austeră la prima vedere. Nu mai rămăsese nimic din superficialitatea ei de

mai înainte. Alioşa era totuşi surprins şi i se părea curios oricum faptul că, în ciuda nenorocirilor care se abătuseră asupra bietei femei – logodită cu un om care fusese arestat chiar în seara cînd îşi unise soarta cu a lui, sub învinuirea de a fi săvîrşit o crimă înfiorătoare – în ciuda bolii ce o doborîse la pat îndată după arestarea logodnicului şi a sentinţei inexorabile ce-l ameninţa, Gruşenka nu-şi pierduse voioşia tinerească de altădată. Privirea ei, atît de mîndră odinioară, îşi mai păstra încă seninătatea, deşi uneori răbufnirile unei vechi supărări îi aprindeau o văpaie de mînie în ochi. Supărarea aceasta, ce mocnea de mult în inima ei, în loc să se domolească cu timpul, îşi sporea dimpotrivă din zi în zi puterea, iar pricina pentru care îşi făcea atîta sînge rău era Katerina Ivanovna. Pînă şi în delir, cînd zăcea bolnavă în pat, îi pomenise mereu numele. Alioşa îşi dădea seama că era cumplit de geloasă pe ea din cauza lui Mitia, a deţinutului Mitia, pe care, deşi ar fi putut să-l vadă oricînd dorea, Katerina Ivanovna nu-l vizitase nici măcar o singură dată la închisoare. Gelozia şi supărarea ei îi dădeau destulă bătaie de cap lui Alioşa, singurul om căruia Gruşenka îi încredinţa zbuciumul său sufletesc, cerîndu-i de fiecare dată sfatul; iar el de multe ori nu mai ştia ce să-i spună.

Intrînd pe uşă, era puţin îngrijorat. Gruşenka se înapoiase de curînd din oraş; nu era nici o jumătate de oră de cînd venise de la Mitia de la închisoare şi, după graba cu care se ridică de la masă spre a-l întîmpina, Alioşa ghici că-l aşteptase pînă atunci ca pe ghimpi. Pe masă se aflau nişte cărţi de joc împărţite aşa ca şi cînd ar fi jucat pînă atunci „Popa prostu'". Pe canapeaua de piele din faţa ei zăcea, în halat şi cu o scufie de bumbac în cap, Maximov, bolnav şi slăbit, dar cu un zîmbet blajin pe buze. Bătrînul vagabond se oploşise acolo, în casă, de vreo două luni, adică de cînd sosise cu Gruşenka de la Mokroe. În ziua aceea, cînd poposiseră în sfîrşit acasă, după ce înfruntaseră ploaia şi glodurile drumului, ud pînă la piele şi cu inima îngheţată de frică, Maximov se aşezase pe canapea, îndreptîndu-şi spre ea privirea rugătoare. În primul moment, copleşită de nenorocirea ce o lovise, Gruşenka, furată de necazurile sale şi avînd pe deasupra şi un pic de febră,

aproape că uitase cu totul de el. Abia într-un tîrziu se opri brusc locului şi privirile îi căzură asupra lui; bătrînul încercă să rîdă, pierdut, nenorocit, uitîndu-se drept în ochii ei. Gruşenka o strigă atunci pe Fenia şi porunci să-i aducă ceva de mîncare. Maximov nu se mişcă toată ziua de pe canapea, iar cînd se întunecă de tot afară şi obloanele fură închise, Fenia o întrebă pe stăpînă-sa:

— Ce facem cu dumnealui, coniţă, rămîne aici peste noapte?

— Da, fă-i patul pe canapea, răspunse Gruşenka.

Interesîndu-se mai îndeaproape de soarta lui, află că omul n-avea nici un căpătîi. „Domnul Kalganov, protectorul meu, mi-a spus de la obraz că nu mă mai primeşte să stau la dînsul şi mi-a dăruit cinci ruble“, îi mărturisi el. „Bine, dacă-i aşa, să te ţină Dumnezeu sănătos, rămîi aici“, hotărî Gruşenka în durerea ei şi-i zîmbi milostivă. Bătrînul simţi că i se topeşte inima văzînd-o că-i surîde aşa, şi buzele începură să-i tremure într-un plîns mut, ca o mărturie de recunoştinţă. De atunci se aciuase acolo în casă ca un cîine de pripas. Nu plecă nici mai apoi, cînd Gruşenka zăcu bolnavă în pat. Nici Fenia şi nici maică-sa, bucătăreasa Matriona, nu se îndurară să-l alunge, avînd mai departe grijă să-i dea de mîncare şi să aştearnă în fiecare seară să se culce pe canapea. Cu timpul, Gruşenka ajunsese să se obişnuiască cu el şi, de cîte ori se întorcea de la Mitia (nici nu se întremase bine după boală şi, de îndată ce se sculase din pat, se şi dusese să-l vadă la închisoare), ca să-şi omoare timpul, se aşeza la taclale cu Maximuşka, pălăvrăgind ore întregi despre fel de fel de nimicuri, numai să nu se mai gîndească la necazul ei. Bătrînelul avea haz cînd începea să povestească şi pînă la urmă ea ajunsese să nu se mai poată lipsi de el. În afară de Alioşa, care nu venea nici el chiar zi de zi, Gruşenka aproape că nu mai primea pe nimeni în casă. Iar moşneagul ei, negustorul, „era pe ducă“, după cum vorbea lumea în tîrg, şi, într-adevăr, cam la o săptămînă după procesul lui Mitia, închisese ochii pe veci. Cu trei săptămîni înainte de moarte, simţind că i se apropia sfîrşitul, se înduplecase, în sfîrşit, să-şi cheme feciorii cu neveste şi copii cu tot, poruncindu-le să nu mai plece de la căpătîiul lui. Şi tot atunci le pusese slugilor în vedere să nu-i mai

dea drumul în casă Gruşenkăi sub nici un cuvînt, iar dacă s-ar întîmpla să vină cumva, să-i spună din partea lui „că-i doreşte să trăiască mult şi bine, să fie fericită şi să nu-şi mai aducă aminte de el niciodată“. Totuşi, Gruşenka mai în fiecare zi trimitea pe cineva să întrebe ce mai face.

— Bine c-ai venit! exclamă ea bucuroasă, lepădînd cărţile din mînă şi ridicîndu-se să-l întîmpine pe Alioşa. Maximuşka mă tot speria că n-o să mai vii! Ah, nu ştii ce nevoie am de tine! Ia loc. Ce să-ţi dau? Vrei o cafea?

— N-ar strica, spuse Alioşa, aşezîndu-se la masă. Sînt flămînd ca un lup.

— Ei, vezi! Fenia, Fenia, adu cafeaua! strigă Gruşenka. De cînd te aşteaptă pe foc. Fenia, adu şi nişte plăcinte, ai grijă să fie calde, auzi tu? Nu ştii ce bucluc am avut, Alioşa, cu plăcintele astea! I-am dus şi lui la puşcărie şi ce crezi? Uite-aşa mi le-a aruncat înapoi, n-a vrut să pună gura pe ele! Ba chiar a azvîrlit o bucată pe jos şi a călcat-o în picioare. „Bine, am spus eu, atunci am să le las gardianului, şi dacă pînă diseară nu te răzbeşte foamea, înseamnă că te hrăneşti numai cu venin, şarpe!“ şi am plecat. Iar ne-am certat. Mă crezi, de fiecare dată cînd mă duc la el începe iarăşi scandalul.

Gruşenka îi povestise totul pe nerăsuflate, enervată. Maximov zîmbea timid, cu ochişorii în pămînt.

— Dar azi de ce v-aţi mai certat? întrebă Alioşa.

— Nu m-aş fi aşteptat niciodată să se facă zîzanie între noi pentru aşa ceva! Închipuieşte-ţi: l-a apucat gelozia pe „fostul“ meu! „De ce-i dai bani? Ai început deci să-l ţii ca pe un peşte?“ E gelos tot timpul, îl roade gelozia! E gelos şi cînd doarme, şi cînd mănîncă. Nu zici că săptămîna trecută i-a căşunat pînă şi pe Kuzma!

— Păi doar ştia despre „fostul“ tău!

— Ca să vezi! A ştiut de la început, şi tocmai azi, ce i s-o fi năzărit, a sărit cu gura şi a început să mă insulte. Mi-e şi ruşine să repet ce mi-a spus, zevzecul! Cînd să plec, a venit şi Rakitka. Nu cumva l-o fi asmuţind el? Ce zici? întrebă ea cu gîndul aiurea.

— Te iubeşte. Asta e, te iubeşte peste măsură. Şi mai e şi nervos

acum.

— Păi cum să nu fie nervos dacă mîine îl judecă!? Tocmai de aceea m-am şi dus la el, ca să vorbim despre asta. Mi-e groază numai cînd mă gîndesc la ce o să se întîmple mîine! Tu zici că el e nervos, dar eu, crezi că eu nu sînt? Şi de ce-i arde! Îi dă zor înainte cu poleacul! Zevzecul! Nu mai rămîne decît să fie gelos şi pe Maximuşka.

— Nevastă-mea era foarte geloasă, se amestecă în vorbă Maximov.

— Hai, fugi încolo! zîmbi fără să vrea Gruşenka. Pe cine putea să fie geloasă?

— Pe slujnice.

— Ia taci, Maximuşka, zău că mă scoţi din sărite, nu-mi arde acum de glume. Şi nu te mai zgîi la plăcinte, pune-ţi pofta în cui, ştii doar că-ţi fac rău! Şi nici vişinată n-ai voie... Poftim, acum trebuie să-mi scot sufletul şi cu el, parcă aş fi deschis un azil de bătrîni... spuse Gruşenka rîzînd.

— Nu merit atîta bunătate, parcă eu nu ştiu că sînt un becisnic... începu cu tremur în glas Maximov. Sînt oameni mai folositori decît mine, care ar trebui să se bucure de generozitatea dumitale.

— Eh, toţi oamenii sînt folositori, Maximuşka! De unde putem şti care-i mai mult şi care-i mai puţin? Barem de n-ar fi fost poleacul acela... Ce l-o fi apucat să se îmbolnăvească tocmai azi? Am trecut şi pe la el. Şi acum, uite-aşa, de ciudă, am să-i trimit şi lui nişte plăcinte. Nici nu mi-a trecut prin gînd, dar fiindcă Mitia tot mi-a făcut scandal că i-am trimis, de ce să nu-i trimit, dacă-i vorba aşa, şi chiar acum imediat! A, uite şi Fenia cu scrisoarea! Tot de la poleaci, fireşte, păi se putea să treacă o zi fără să-mi ceară iarăşi bani?!

Într-adevăr, *pan* Mussjalovici îi adresase din nou o scrisoare lungă, în stilul lui afectat şi pretenţios, prin care îi cerea trei ruble împrumut. În acelaşi plic se afla şi o chitanţă prin care debitorul îşi lua obligaţia de a restitui banii în termen de trei luni; chitanţa purta de asemenea girul lui *pan* Wrublevski. Gruşenka primise o

sumedenie de misive în genul acesta de la „fostul“ ei. Asaltul începuse cu două săptămîni înainte, chiar în ziua cînd se dăduse pentru prima oară jos din pat. Ştia că tot timpul cît zăcuse bolnavă cei doi poleaci veniseră zilnic să se intereseze de starea ei. Debutul îl făcuse o lungă epistolă teribil de emfatică şi de încîlcită, scrisă pe o coală ministerială şi pecetluită cu sigiliul de familie. Gruşenka n-o citise decît pe jumătate şi o aruncase, fără să fi înţeles mare lucru din ea. De altfel, numai de aşa ceva nu-i ardea în momentul acela. A doua zi însă primise altă scrisoare prin care *pan* Mussjalovici o ruga să-i împrumute două mii de ruble pe termen scurt. Gruşenka nu se învrednicise nici de astă dată să-i răspundă. Mesajele însă se ţinuseră lanţ, zi de zi, toate la fel de solemne şi pompoase, cu singura deosebire că suma cerută cu împrumut se micşorase treptat, ca să ajungă pînă la urmă la douăzeci şi cinci de ruble, apoi la zece, pînă ce, în sfîrşit, Gruşenka primise un răvaş prin care i se solicita numai o singură rublă, cererea fiind ca de obicei însoţită de o chitanţă semnată de amîndoi poleacii. Înduioşată, Gruşenka se dusese pe înserat să vadă ce era cu ei. Îi găsise într-un hal fără de hal, într-o mizerie aproape sordidă, lihniţi de foame, fără foc în cameră şi fără ţigări, datori vînduţi gazdei. Cele două sute de ruble pe care le cîştigaseră de la Mitia se topiseră de mult. Cu atît mai mirată fusese Gruşenka văzînd aerul lor ţanţoş şi detaşat, ca şi primirea ceremonioasă, cu fraze bombastice, pe care i-o făcuseră. Amuzată, le dăduse zece ruble, iar a doua zi îi povestise rîzînd întîmplarea lui Mitia, care nu se arătase cîtuşi de puţin gelos. De atunci poleacii se ţinuseră scai de ea, bombardînd-o zilnic cu scrisori şi cereri de bani, pe care ea le satisfăcea întotdeauna. Şi tocmai în ziua aceea pe Mitia îl apucase din senin gelozia.

— Am trecut pe la „fostul“ ca o proastă, în drum spre închisoare, dar n-am stat decît o clipă. Ştii că-i bolnav poleacul meu, începu ea să spună volubilă şi agitată. Nu ştiu ce mi-a venit să-i povestesc lui Mitia: „Închipuieşte-ţi, zic eu rîzînd, poleacul meu a luat ghitara ca să-mi cînte romanţele de odinioară, credea pesemne c-o să-mi înmoaie inima şi o să mă înduplece să mă mărit

cu el“. Atunci, lui Mitia i-a sărit deodată ţandăra şi a început să mă insulte… Ei, stai tu, dacă-i vorba pe aşa, am să le trimit şi lor nişte plăcinte! Fenia, cine a venit cu scrisoarea, tot fetişcana aceea? Dă-i trei ruble şi pune într-o hîrtie vreo zece bucăţi de plăcintă, să le ducă din partea mea. Auzi, Alioşa, să-i spui lui Mitia că le-am trimis plăcinte, neapărat să-i spui!

— Numai asta n-am să fac, răspunse Alioşa zîmbind.

— Da’ ce, crezi că o să sufere din pricina asta? Habar n-are, se preface numai, puţin îi pasă de mine în fond! rosti cu amărăciune Gruşenka.

— Cum se preface?

— Eşti un prost, Alioşanka, nu pricepi nimic, păcat de tine, că minte ai, slavă Domnului, destulă. Pe mine nu mă doare că e gelos, chiar dacă n-are de ce; m-ar durea dacă n-ar fi fost gelos. Aşa sînt eu, niciodată n-o să mă supere gelozia cuiva, fiindcă şi eu am o fire aprigă şi sînt în stare să fiu geloasă din te miri ce. Pe mine mă doare faptul că nu mă iubeşte şi că se preface numai că-i gelos. Ce, crezi că n-am ochi să văd? Tot îmi vorbeşte mereu de cealaltă: Katenka a făcut aşa şi Katenka pe dincolo! A chemat un medic de la Moscova special pentru proces, ca să-l scape! Katenka a adus pe cel mai mare şi mai iscusit avocat! Înseamnă că nu mai poate după ea dacă o laudă atîta faţă de mine, mizerabilul! Şi fiindcă se simte cu musca pe căciulă, mereu îmi caută pricină, vrînd, chipurile, să arunce toată vina pe mine! „Tu n-ai trăit cu poleacul, zice, pînă nu m-ai cunoscut pe mine? De ce să nu mă gîndesc şi eu acum la Katia?“ Asta e! Vrea să-mi arunce totul mie în spinare. Dinadins caută mereu ceartă cu lumînarea, ascultă-mă pe mine, dinadins, atîta numai, că ea…

Gruşenka nu mai apucă să termine şi, ducînd batista la ochi, începu să plîngă amarnic.

— N-o iubeşte pe Katerina Ivanovna, spuse convins Alioşa.

— Am să văd eu curînd dacă o iubeşte sau nu… rosti Gruşenka ameninţătoare, luînd batista de la ochi.

Zărindu-i figura crispată, Alioşa simţi o strîngere de inimă văzînd că din blajin, paşnic şi zîmbitor cum era, chipul i se

întunecase de la o clipă la alta, înăsprit de ură.

— Să lăsăm prostiile! se răsti ea deodată. Să nu-ţi închipui că pentru asta te-am chemat, dragă Alioşa! Şi numai eu mă frămînt aşa! Mă uit la ceilalţi şi văd că nimeni nu se sinchiseşte, nimeni n-are habar! Cel puţin, tu te gîndeşti la el? Mîine e procesul! Spune-mi şi mie, cum au să-l judece? Feciorul acela e criminalul, el l-a ucis, numai el! Doamne! Se poate să-l condamne aşa, nevinovat, în locul lui? Feciorul n-a păţit nimic, nici măcar nu s-au legat de el!

— Ba nu, a fost anchetat şi el, şi chiar foarte sever, zise Alioşa furat de gînduri. Au ajuns însă la concluzia că nu-i vinovat. Acum e bolnav. De cînd a avut criza aceea de epilepsie zace la pat. Şi într-adevăr e ceva serios.

— Doamne, de ce nu te duci la avocat să vorbeşti cu el între patru ochi? Se zice că i-ar fi dat trei mii de ruble ca să vină de la Petersburg.

— Am pus mînă de la mînă, Ivan, Katerina Ivanovna şi cu mine, ca să-i plătim onorariul, în schimb medicul l-a adus ea pe socoteala ei de la Moscova, i-a dat două mii de ruble. Fetiukovici, avocatul, ar fi cerut poate mai mult, dar cum s-a făcut atîta vîlvă în toată Rusia în jurul acestui proces – toate ziarele, toate revistele vorbesc despre el –, Fetiukovici a acceptat să pledeze mai mult pentru glorie, gîndindu-se să nu scape un proces atît de celebru. L-am văzut chiar aseară.

— Şi? I-ai vorbit? stărui Gruşenka nerăbdătoare.

— M-a ascultat pînă la capăt, dar nu mi-a răspuns nimic. Zicea că părerea lui e definitiv formată. Dar mi-a promis totuşi c-o să ia în consideraţie ce i-am spus eu.

— Să ia în consideraţie!... Pungaşii! O să-l nenorocească! Da' doctorul, doctorul... pentru ce l-o mai fi adus aici?

— Ca expert. Vor să-l scoată nebun pe Mitia, să arate c-a săvîrşit crima fără să-şi dea seama ce face, într-un acces de demenţă, numai că Mitia nici nu vrea să audă de aşa ceva. Alioşa zîmbi uşor.

— Şi să ştii c-aveau dreptate dacă l-ar fi omorît el! exclamă Gruşenka. Fiindcă era nebun, da, da, nebun de legat, păcatele mele, că numai eu sînt de vină! Dar de ucis nu l-a ucis el, nu! Şi

cînd te gîndeşti că toţi, toţi, toată lumea din oraş susţine că el este criminalul! Pînă şi Fenia a dat asemenea declaraţii, încît îţi vine să crezi că într-adevăr l-a omorît. Şi cei de la băcănie tot aşa, şi funcţionarul acela... Şi pe urmă chiar el a spus în gura mare la local! O lume întreagă l-a auzit! Toţi, toţi au declarat împotriva lui, toţi se ridică să-i dea la cap!

— Da, sînt din ce în ce mai multe declaraţii, spuse Alioşa posomorît.

— Şi Grigori, ai văzut? Grigori Vasilievici susţine morţiş că uşa era deschisă, de cîteva ori a spus la anchetă c-a văzut-o cu ochii lui aşa, vraişte, nu-i chip să-l scoţi din asta, am fost la el, i-am vorbit – degeaba! Nu zici că m-a şi înjurat!

— Da, e poate cea mai gravă declaraţie din toate cîte există împotriva fratelui meu.

— Cît despre nebunie, să ştii că Mitia nici acum nu e în toate minţile, îi destăinui Gruşenka îngrijorată şi cu un aer misterios. De mult voiam să-ţi spun, Alioşa, zilnic mă duc la el şi de fiecare dată îl ascult şi mă minunez. Despre ce crezi că-mi vorbeşte mereu în ultima vreme? Îi merge gura întruna şi nu pot să aleg nici două vorbe din ce trăncăneşte acolo, mă tot gîndesc c-o fi spunînd cine ştie ce lucru mare, şi eu, proastă cum sînt, nu înţeleg nimic. Îmi tot vorbeşte despre un „copchilaş“, mereu îi dă zor cu el, dracu' ştie al cui o fi plodul acela: „De ce să fie aşa sărac bietul copchilaş?“ sau: „Pentru copchilaşul acela am să mă duc la ocnă, în Siberia. N-am ucis, dar trebuie să mă duc la ocnă!“. Ce vrea să spună cu asta, ce-i cu copilul acela, zău dacă am priceput ceva! Vorbea atît de frumos despre el, încît am început să plîng – nu ştii ce frumos vorbea! – şi atunci a plîns şi el. Cînd a văzut că-mi dau lacrimile, m-a sărutat şi a făcut cruce asupra mea. Oare ce să fie asta, Alioşa, ce-i cu „copchilaşul“ acela?

Alioşa zîmbi din nou.

— Nu ştiu ce tot caută la el Rakitin, în orice caz, asta nu-i de la Rakitin. Ieri n-am fost să-l văd, mă duc azi.

— Nu, nu e Rakitka; frate-său, Ivan Fiodorovici, nu ştiu ce-l tot descîntă, se duce mereu pe la el... începu Gruşenka şi se opri brusc.

Alioşa se uită la ea înmărmurit.

— Se duce la el? Cum, Ivan vine la el? Mitia mi-a spus că nici n-a dat ochii cu el.

— Ei, vezi! Ăsta-i păcatul meu! M-a luat gura pe dinainte! se zăpăci Gruşenka, îmbujorîndu-se toată. Stai, Alioşa, taci puţin, acum, dacă tot am început, barem să-ţi spun adevărul întreg: a fost de două ori la închisoare. Prima oară, chiar în ziua cînd a sosit – ştii, atunci cînd a venit valvîrtej de la Moscova, eram încă pe picioare, nu mă răzbise boala – şi pe urmă, a doua oară, acum o săptămînă. I-a atras atenţia lui Mitia ca nu cumva să scape vreo vorbă faţă de tine şi, îndeobşte, să nu afle nimeni că se duce la el, ţinea să rămînă totul secret.

Alioşa căzu pe gînduri, căznindu-se să înţeleagă ceva. Ştirea îl uluise peste măsură.

— Ivan nu mi-a pomenit niciodată nimic despre procesul lui Mitia, rosti el agale. De altfel, în astea două luni a fost destul de scump la vorbă cu mine. De cîte ori mă duceam la el, părea supărat c-am venit, aşa că de vreo trei săptămîni încoace nici n-am mai trecut pe la dînsul... Hm... Dacă a fost acum o săptămînă la Mitia... E adevărat că de atunci Mitia s-a schimbat mult...

— S-a schimbat, să ştii că s-a schimbat! se grăbi să confirme Gruşenka. Trebuie să fie ceva la mijloc, un lucru pe care vor să-l ţină neapărat ascuns! Chiar Mitia mi-a spus că-i vorba de un secret, un mare secret. Îmi face impresia că e ceva atît de grav, încît din pricina asta nu-şi mai poate găsi deloc liniştea. Înainte era vesel, plin de viaţă, de altfel şi acum de obicei e tot aşa, dar tocmai cînd e mai bine dispus începe să dea din cap, să umble încolo şi încoace prin celulă şi să-şi răsucească părul de la tîmple – asta înseamnă că are ceva pe suflet. Ştiu eu ce ştiu! Încolo e vesel, şi azi a fost tot aşa vesel!

— Parcă ziceai adineaori că era furios...

— Păi chiar a şi fost: şi vesel, şi furios. Din te miri ce îi sare ţandăra, acum e foc şi pară, acum îl vezi zîmbitor, ca după un moment să tune şi să fulgere iar. Zău, Alioşa, mă uit cîteodată la el şi parcă nu-mi vine să cred: cine ştie ce grozăvie îl aşteaptă, cum

mai poate să rîdă aşa ca un copil pentru orice fleac?

— Este adevărat că ţi-a interzis să-mi vorbeşti despre Ivan? Ţi-a atras atenţia să nu-mi spui nimic?

— Chiar aşa: „Să nu-i spui nimic“. Mai ales de tine se fereşte. Cică ar fi un secret, aşa ştiu de la el... Alioşa, dragul meu, du-te la Mitia şi vezi, poate că reuşeşti să afli ce-i cu secretul acela. Vino pe urmă să-mi spui şi mie, se rugă Gruşenka, cutremurîndu-se înfiorată. Nu mă cruţa, chiar de-ar fi să mă omori cu un singur cuvînt, vreau să ştiu ce zile amărîte mă aşteaptă, că parc-a fost un blestem pe capul meu! De aceea te-am chemat.

— Crezi că e ceva în legătură cu tine? Păi dac-ar fi fost într-adevăr aşa, nu te gîndeşti că n-ar fi pomenit nimic despre asta?

— Ce ştiu eu? Poate că vrea totuşi să mi-l spună şi nu îndrăzneşte. Mi-a dat numai să înţeleg. Zice că-i un secret, dar ce fel de secret nu-mi spune.

— Şi tu ce crezi?

— Ce să cred? Că mi-a ajuns funia la par, asta cred. Vor să se descotorosească de mine pentru că-i dumneaei la mijloc! Nu poate fi vorba decît de Katia, numai de la ea vin toate. Tot îmi dă zor „că-i aşa, că-i pe dincolo“, adică eu nu sînt „aşa“ ca dumneaei! Asta ce înseamnă? Mi-a dat să înţeleg. Vrea să mă părăsească, ăsta-i secretul. Ei trei, Mitia, Katia şi Ivan Fiodorovici, au pus totul la cale. De mult ţineam să te întreb, Alioşa: acum o săptămînă Mitia mi-a spus că Ivan e mort după Katia, de aceea se duce mereu pe la ea. E adevărat sau nu? Spune deschis, nu mă cruţa.

— Nu vreau să te mint, dar nu cred că Ivan o iubeşte pe Katerina Ivanovna.

— Aşa m-am gîndit şi eu! Ca să vezi cum mă minte, ca un neruşinat! Înadins a făcut-o pe gelosul azi, ca să mă scoată vinovată pe mine mai tîrziu. E prost, nu ştie să se prefacă, spune şi el ce-l taie capul... Dar lasă, că-i arăt eu lui, îi arăt eu! „Tu, zice, crezi că eu l-am ucis...“ Auzi ce a fost în stare să-mi spună, să-mi reproşeze mie aşa ceva! Să-l ierte Dumnezeu! Să vezi însă ce-o să păţească dumneaei, Katia, la proces, are s-o păţească urît de tot! Am să-i spun acolo o vorbuliţă să mă ţină minte... Am să-i trîntesc

totul în faţă, tot, tot! şi Gruşenka izbucni din nou într-un hohot amarnic de plîns.

— Gruşenka, rosti Alioşa, ridicîndu-se să plece, eu atîta pot să-ţi spun: în primul rînd că Mitia te iubeşte, da, te iubeşte mai mult ca orice pe lume şi numai pe tine, te rog să mă crezi. Ştiu ce spun; da, sînt convins că-i aşa. În alt doilea rînd, n-am să încerc în nici un fel să-i smulg secretul, iar dacă s-ar întîmpla cumva să deschidă el vorba, am să-i atrag atenţia de la început că ţi-am promis să nu-ţi ascund nimic. Şi atunci am să trec pe la tine să-ţi spun. Dar... am impresia că... totuşi Katerina Ivanovna nu are nici un amestec aici şi că trebuie să fie vorba de cu totul altceva. Sînt aproape sigur că-i aşa. Nu pare să fie ceva în legătură cu dînsa! Şi acum te las cu bine!

Alioşa îi strînse mîna. Gruşenka tot nu se potolea. Tînărul îşi dădea seama că nu punea nici un temei pe cuvintele lui, dar cel puţin aşa îşi mai uşurase obida, împărtăşindu-i tot ce avea pe inimă. Îi părea rău s-o lase atît de amărîtă, dar nu putea altfel, trebuia să se grăbească. Mai avea încă atîtea de făcut.

II

Picioruşul bolnav

În primul rînd trebuia să treacă neapărat pe la doamna Hohlakova şi voia să se achite cît mai grabnic de această obligaţie, ca să nu ajungă prea tîrziu la închisoare. De vreo trei săptămîni doamna Hohlakova era cam suferindă: i se umflase piciorul şi, deşi nu era nevoită să zacă în pat, toată ziulica stătea întinsă pe divan la dînsa în budoar, într-un ispititor neglijeu, altminteri destul de decent. Alioşa observase într-o zi, surîzînd în sinea lui cu toată nevinovăţia, că, aşa bolnavă cum era, doamna Hohlakova începuse să aibă o grijă deosebită de toaleta ei: era mereu gătită cu fel de fel de boneţele, fundiţe, matineuri, şi cam simţea Alioşa dincotro

bătea vîntul, deşi căuta să alunge din minte asemenea gînduri deşarte. În afară de oaspeţii obişnuiţi ai casei, în ultima lună doamna Hohlakova primea din ce în ce mai des vizitele tînărului Perhotin. Alioşa n-o mai văzuse de patru zile, şi acum, intrînd în vestibul, se gîndi să meargă din capul locului la Liza, de vreme de venise special pentru ea; încă din ajun fata îi trimisese vorbă prin cameristă să treacă neapărat pe la ea, fiindcă avea ceva „foarte important“ de discutat cu dînsul, ceea ce, din anumite motive, îl făcuse curios. În timp ce camerista se ducea să-l anunţe, doamna Hohlakova, care nu ştiu cum prinsese de veste că sosise, îl înştiinţase de îndată că-l ruga să intre „numai o clipă“ în budoarul ei. Alioşa se hotărî să răspundă mai întîi la apelul mamei, altminteri din minut în minut ar fi trimis pe cineva în camera fetei să-l cheme. Stăpîna casei stătea culcată pe sofa, dichisită ca de zile mari, şi părea mai agitată ca niciodată. Alioşa fu întîmpinat de la uşă cu strigăte de bucurie.

— Vai, nu te-am văzut de secole! O săptămînă întreagă! Îţi dai seama? Ah, ba nu, mi se pare c-ai mai fost pe la noi acum patru zile, da, da, miercuri. Sînt sigură c-ai venit pentru Lise, voiai să te strecori iarăşi tiptil, ca să nu te aud. Dragul, dragul meu Alexei Fiodorovici, de-ai şti cîtă bătaie de cap îmi dă! Dar despre asta lasă, o să vorbim mai tîrziu. Deşi e un lucru foarte important, poate chiar cel mai important în momentul de faţă, dar să rămînă pentru mai tîrziu. Dragul meu Alexei Fiodorovici, să ştii că ţi-o încredinţez cu totul dumitale. De cînd a murit părintele Zosima – fie-i ţărîna uşoară! (şi se închină) – mă uit la dumneata ca la un schimnic adevărat, cel puţin aşa te consider eu, deşi îţi stă foarte bine îmbrăcat civil. Spune-mi, unde ai găsit un croitor atît de bun? Dar asta nu interesează acum, lasă, o să te întreb altă dată. Iartă-mă că-ţi spun uneori pe nume, Alioşa, sînt destul de bătrînă, cred, ca să mi se permită (şi zîmbi cu cochetărie), dar şi despre asta o să vorbim mai încolo. Să nu pierd din vedere tocmai ce este mai important. Te rog să-mi atragi atenţia dacă observi c-o iau razna; să-mi spui numai atît: „Dar principalul?“. Vai, Doamne, măcar de-aş şti ce este important acum şi ce nu! Dar cînd Lise şi-a luat

cuvîntul înapoi, fiindcă, într-adevăr, ce putea fi decît o copilărie promisiunea pe care ţi-a făcut-o ca să se mărite cu dumneata, Alexei Fiodorovici! Ţi-ai dat seama şi dumneata probabil că n-a fost decît o fantezie capricioasă de fetiţă bolnavă, care a stat prea mult înţepenită în fotoliu, dar, slavă Domnului, acum a început să meargă! Medicul cel nou, adus de Katerina Ivanovna de la Moscova pentru fratele dumitale, bietul om, ce rău îmi pare de el, care mîine o să fie... dar ce să mai vorbim! Doamne, ce o să fie mîine! Mor numai cînd mă gîndesc! Şi mai ales mor de curiozitate... Într-un cuvînt, aseară doctorul acela a fost la noi şi a văzut-o pe Lise... I-am plătit cincizeci de ruble vizita. Dar nu-i vorba de asta, nu... Uite, că iar m-am încurcat, dar acum m-am încurcat de tot. Nu ştiu ce-o fi cu mine de mă pripesc aşa! Poţi să-mi spui de ce? Că eu habar n-am. Oh, zău dacă mai ştiu unde mi-e capul! Toate mi s-au încîlcit în minte, uite-aşa, ca un ghemotoc. Mă tem că iar o să te plictisesc şi o să-ţi iei cîmpii, şi pe urmă nu te mai văd iarăşi cu săptămînile. Vai, Doamne, dar de ce stăm aşa? Un moment, să-ţi aducă mai întîi o cafea... Iulia, Glafira! Cafeaua!

Alioşa se grăbi să-i mulţumească, spunîndu-i că tocmai băuse una.

— La cine?

— La Agrafena Alexandrovna.

— La... La monstrul acela cu chip de om? Cînd te gîndeşti că din pricina ei s-au nenorocit toţi! La drept vorbind, nu ştiu nici eu, dar am auzit că e ca o sfîntă acum, păcat numai că s-a trezit cam tîrziu. Mai bine ar fi fost mai înainte, cînd trebuia. Acum ce rost mai are? Taci, taci, Alexei Fiodorovici, am atîtea să-ţi vorbesc, încît mi-e teamă că pînă la urmă n-o să mai apuc să-ţi spun nimic. Ce zici de grozăvia asta cu procesul... trebuie să merg neapărat, am şi început să mă pregătesc, au să mă ducă de acasă cu targa, şi acolo pot să stau şi pe scaun, am să vin cu servitorii. Ştii că şi eu figurez printre martori! Cum am să vorbesc, ce am să le spun? Zău dacă ştiu ce să le spun! Trebuie să depun şi jurămînt, nu-i aşa?

— Eu cred că nu-i neapărată nevoie să vă duceţi.

— Dar dacă pot să stau pe scaun! Ah, uite cum mă încurci

mereu! Cînd te gîndeşti, procesul, crima aceea oribilă şi fără nici un sens, ca pînă la urmă să plece cu toţii în Siberia! Unii au să se însoare... şi toate astea repede, repede, totul se schimbă de la o zi la alta, nu mai rămîne nimic din ce a fost, toţi îmbătrînesc şi toţi iau calea cimitirului. Fie şi aşa, sînt obosită. Katia – *cette charmante personne*[1] mi-a spulberat toate speranţele; acum ce crezi c-o să facă? O să-l urmeze pe unul dintre fraţii dumitale în Siberia, iar celălalt o să se ducă şi el după dînsa şi o să se stabilească în oraşul vecin şi au să se chinuiască aşa unii pe alţii! Ei, uite; toate astea mă înnebunesc, dar în primul rînd publicitatea: ziarele din Moscova şi din Petersburg numai despre asta vorbesc, cred că s-a scris de un milion de ori pînă acum. Ah, da, închipuie-ţi că au scris şi despre mine c-am fost, ca să zic aşa, „prietena“ fratelui dumitale – acolo e un alt cuvînt, pe care nu-mi vine să-l repet! Ei, spune dacă-i posibil aşa ceva!

— Nu se poate! Unde şi cînd s-a scris?

— Stai, să-ţi arăt acum. Ieri am primit gazeta şi am avut răbdare să citesc tot. E vorba de un ziar din Petersburg, *Zvonuri*, aşa se numeşte, care apare de un an încoace, şi, cum sînt mare amatoare de zvonuri, am căutat să mă abonez şi eu, şi acum, poftim, mi s-a împlinit dorinţa cu vîrf şi îndesat! Citeşte, te rog, şi-i întinse ziarul pe care-l ţinea sub pernă.

Era atît de necăjită, atît de consternată, încît avea dreptate să spună că i se încîlceau toate în cap. Ştirea era într-adevăr abracadabrantă şi avusese probabil un efect zguduitor asupra doamnei Hohlakova, deşi, spre norocul ei, în mod obişnuit nu era în stare să se concentreze asupra unui singur lucru, sărind mereu de la una la alta, aşa încît o clipă mai tîrziu se prea putea să fi uitat şi de ziar, şi de articolul cu pricina. Alioşa ştia că procesul făcuse mare vîlvă în toată ţara şi, Doamne, cîte corespondenţe şi informaţii stupide nu-i fusese dat să citească în ultimele două luni în ziare, strecurate printre altele autentice, despre fratele lui, despre Karamazovi în general şi chiar despre el însuşi! Bunăoară, o gazetă venise cu ştirea că, îngrozit de fapta criminală a fratelui său, Alioşa ar fi îmbrăcat rasa monahală, intrînd pe veci la

mănăstire; nu mai ştiu care fiţuică dezminţea această aserţiune, anunţînd că, dimpotrivă, în complicitate cu stareţul Zosima, ar fi spart casa de bani a mănăstirii şi „ar fi spălat putina“. Articolul, proaspăt apărut în ziarul *Zvonuri*, era intitulat „Corespondenţă din Skotoprigonievsk[2] (din păcate, vai!, aşa se cheamă tîrguşorul nostru, deşi m-am ferit cît am putut pînă acum să-i dau în vileag numele) în legătură cu procesul Karamazov“. Era o informaţie destul de laconică. Doamna Hohlakova nu era pomenită decît prin aluzii mai mult sau mai puţin voalate; de altfel, numele tuturor persoanelor citate în acest articol erau fictive. Se spunea numai că ucigaşul al cărui proces stîrnise atîta senzaţie, fost căpitan de infanterie, era un individ insolent şi despotic, un pierde-vară preocupat numai de aventurile amoroase, care se bucura de favorurile „cuconiţelor răsfăţate de soartă“. Una dintre aceste „văduvioare solitare“, o femeie care mai făcea încă pe tinerica, deşi avea o fată de măritat, fusese atît de pătimaş îndrăgostită de el, încît numai cu două ore înainte de crimă îi oferise trei mii de ruble ca să plece împreună cu ea la o mină de aur. Pe cît se pare, criminalul preferase totuşi să-şi ucidă tatăl ca să-l jefuiască, bizuindu-se pe faptul că fărădelegea lui nu va fi descoperită, decît să plece în Siberia în compania farmecelor ofilite ale adoratoarei sale trecute de patruzeci de ani. Această picantă corespondenţă se încheia, aşa cum era de aşteptat, printr-o diatribă plină de o nobilă indignare la adresa imoralităţii paricidului şi a moravurilor putrede caracteristice epocii de tristă amintire a iobăgiei. Alioşa o citi din curiozitate pînă la sfîrşit şi restitui ziarul.

— Ei, spune, nu crezi că-i vorba de mine? ciripi fermecătoarea doamnă. Fireşte că de mine, de vreme ce eu i-am propus cu un ceas înainte de crimă să plece la minele de aur, şi cînd colo uite ce-a ieşit, „farmecele ofilite ale unei cucoane trecute de patruzeci de ani“! Parcă eu pentru asta i-am propus!? Nu vezi cu cîtă rea-credinţă e scris? Iartă-i, Doamne, pentru „farmecele“ astea, aşa cum i-am iertat şi eu! Dar ştii cine-i autorul acestei corespondenţe? E prietenul dumitale Rakitin.

— Tot ce se poate, deşi eu personal n-am auzit aşa ceva.

— Cu siguranţă că-i el, nu mai încape nici o îndoială! Din moment ce l-am dat afară din casă... Cred că ştii ce s-a întîmplat...

— Ştiu numai atît, că l-aţi poftit să nu mai calce aici în casă, dar de ce, n-am auzit... cel puţin de la dumneavoastră.

— Prin urmare, ai aflat de la el? Şi, mă rog, ce zice, mă batjocoreşte rău?

— Da. Dar aşa batjocoreşte el pe toată lumea. Nu mi-a spus însă niciodată de ce i-aţi interzis să mai vină la dumneavoastră. De altfel, ne vedem foarte rar. Nu sîntem prieteni.

— Atunci, n-am încotro, trebuie să-ţi spun. Am să mă spovedesc dumitale, pentru că aici cred că am şi eu o parte de vină. De fapt, nu e mare lucru, o nimica toată, o bagatelă, aşa că pînă la urmă nici nu ştiu dacă a fost ceva. Vezi, dragul meu (doamna Hohlakova îşi luă un aer galeş şi un surîs dulce şi misterios îi flutură pe buze), vezi dragul meu, eu bănuiesc... te rog să mă ierţi, Alioşa, dar îţi vorbesc ca o mamă... adică nu, nu, dimpotrivă, îţi spun ca unui tată... ce să caute mama aici... în sfîrşit, ca şi cum m-aş fi spovedit părintelui Zosima, ăsta-i cuvîntul potrivit, e mai bine aşa, nu spuneam chiar eu adineaori că pentru mine eşti ca un schimnic?... Aşadar, bietul băiat, vreau să zic prietenul dumitale Rakitin (o, Doamne, nici măcar nu pot să fiu supărată pe el! Necăjită, da, ba chiar furioasă, dar nu cine ştie ce), într-un cuvînt, zănaticul ăsta, închipuie-ţi, s-a îndrăgostit de mine! Eu n-am băgat de seamă decît mai tîrziu, mult mai tîrziu, cu toate că de la o vreme, adică de vreo lună încoace, începuse să vină din ce în ce mai des pe la mine, aproape zilnic, deşi ne cunoşteam de atîta timp. Eu habar n-aveam de nimic... Şi deodată parcă mi s-a luminat mintea şi am început să-l observ mai atent. Nu pot să-ţi spun ce surprinsă am fost! Ştii că de două luni primesc vizitele unui tînăr funcţionar de la noi din oraş, Piotr Ilici Perhotin, un băiat eminent, tare simpatic şi la locul lui. Cred că l-ai întîlnit de altfel de cîteva ori la mine. Nu-i aşa că-i un tînăr eminent şi serios? Nu vine chiar aşa des, cam la trei zile o dată (şi chiar dac-ar veni în fiecare zi, n-are a face!), totdeauna elegant şi pus la punct. În general, ador tineretul, Alioşa, îmi place societatea unor tineri capabili şi la locul lor, aşa cum eşti

dumneata, iar Perhotin are într-adevăr creierul unui om de stat şi vorbeşte atît de frumos! Trebuie neapărat să intervin pentru el, să-i întind o mînă de ajutor. Are stofă de diplomat. În ziua aceea nenorocită aş putea spune că m-a scăpat de la moarte venind la mine în toiul nopţii. Iar prietenul dumitale Rakitin umblă totdeauna cu nişte cizmoaie cît toate zilele, şi cînd îşi întinde picioarele acoperă tot covorul... şi, cum ziceam, la un moment dat a început să-mi facă unele aluzii, ba într-o zi, la plecare, mi-a strîns mîna tare de tot. Ei, ce crezi? Din ziua aceea m-a apucat durerea de picior! Bineînţeles avea mereu ocazia să se întîlnească cu Piotr Ilici la mine în casă şi, închipuie-ţi, nu ştiu ce-i căşunase pe el, că mereu îl împungea, ar fi fost în stare să-l înghită de viu. Mă uitam la ei şi abia mă ţineam să nu izbucnesc în rîs. Într-o zi, şedeam aşa singură, adică nu, începuse să mă supere piciorul şi şedeam întinsă cînd s-a anunţat Mihail Ivanovici. Nu zici că-mi adusese o poezie – cîteva strofe – dedicată piciorului meu bolnav, în care descria toată suferinţa mea! Stai, cum spunea:

Ce-mi făcuşi tu, picioruş,
Mi te-mbolnăvişi acuşi...

sau cam aşa ceva, nu mai ţin minte, niciodată n-am fost în stare să învăţ versuri pe dinafară, dar le am aici, pot să ţi le arăt dacă vrei, sînt delicioase, delicioase! Şi nu e vorba numai de picioruşul meu, dar au şi o morală, o idee extraordinară, îmi pare rău c-am uitat cum era! Într-un cuvînt, meritau să fie scrise într-un album! Eu fireşte că i-am mulţumit frumos, iar dînsul a fost grozav de încîntat. Dar tocmai cînd îl complimentam, cine crezi că intră pe uşă: Piotr Ilici. Cum a dat cu ochii de el, Mihail Ivanovici s-a făcut negru ca noaptea. Mi-am dat seama că Piotr Ilici îi stricase toate socotelile, probabil că Mihail Ivanovici voia să-mi mai spună ceva, după ce-mi citise poezia, am observat imediat, dar tocmai atunci a picat Piotr Ilici şi n-a mai apucat să scoată o vorbă. Nu ştiu ce mi-a venit să-i arăt şi lui Piotr Ilici poezia, fără să-i spun însă cine o scrisese. Sînt sigură, sînt absolut sigură că a ghicit din capul

locului, deşi nici acum nu vrea să recunoască – pretinde că nici măcar nu i-a trecut prin minte, dar ştiu eu că spune numai aşa. Piotr Ilici a pufnit în rîs şi s-a apucat să foarfece versurile: „Sînt proaste, zice, parc-ar fi scrise de un seminarist“, şi dă-i, şi dă-i – se înfierbîntase rău de tot băiatul! Prietenul dumitale însă, în loc să ia lucrurile în glumă, şi-a ieşit din sărite... Doamne, am crezut c-au să se încaiere! „Sînt ale mele, zice, le-am scris numai aşa, în joacă, fiindcă după mine nu există prostie mai mare decît să faci poezii. Dar din întîmplare versurile mele sînt bune. Lui Puşkin al dumneavoastră vreţi să-i ridicaţi un monument pentru meritul de a fi cîntat în versuri picioruşele femeilor, pe cînd poezia mea are un conţinut serios; dumneata vorbeşti ca un proprietar de iobagi; dumneata habar n-ai de ideile umanitariste, nici nu eşti în stare să înţelegi năzuinţele înaintate ale vremii, nu ai fost atins de suflul progresului; în fond, ce poţi să pretinzi de la un conţopist şi un şperţar!“ Atunci eu am început să ţip, implorîndu-i să înceteze. Dumneata îl cunoşti pe Piotr Ilici, nu se poate spune că-i un laş, dar atunci şi-a luat deodată un aer foarte demn, uitîndu-se ironic la Rakitin, şi, după ce l-a ascultat pînă la sfîrşit, a căutat să se scuze: „Eu, zice, n-am ştiut că sînt ale dumitale. Dacă ştiam, zice, bineînţeles că le-aş fi lăudat... În genere, poeţii sînt extrem de irascibili...“. Şi aşa mai departe, o avalanşă de ironii servite pe un ton cît se poate de politicos. Chiar el mi-a explicat după aceea că l-a luat peste picior, deşi eu am crezut la început că vorbea serios. Şedeam tot aşa întinsă, ca şi acum, şi mă gîndeam: „Se cade sau nu se cade să-l dau afară pe Mihail Ivanovici pentru că-şi permite să zbiere în halul ăsta la un musafir al meu?“. Mă crezi, stăteam aşa, cu ochii închişi, şi cumpăneam în sinea mea: se cade ori nu se cade? Nu mă puteam decide cu nici un chip, mă tot frămîntam cu firea şi uite-aşa îmi zvîcnea inima în piept! Să ţip sau să nu ţip? Un glas parcă îmi şoptea: „Ţipă!“. Iar altul: „Nu, nu ţipa!“. Şi chiar în momentul cînd am auzit că-mi spune „nu ţipa“, am dat un ţipăt şi am leşinat. Îţi închipui ce zarvă a fost! Atunci m-am ridicat în picioare şi i-am spus ritos lui Mihai Ivanovici: „Îmi pare foarte rău, zic, dar mă văd nevoită să te înştiinţez că nu mai ai ce căuta la

mine în casă“, şi i-am arătat uşa. Vai, Alexei Fiodorovici, îmi dau seama că n-am făcut bine, am minţit, fiindcă nu eram cîtuşi de puţin supărată pe el, dar în momentul acela mi s-a părut c-o să fie o scenă de toată frumuseţea… În orice caz, pot să-ţi spun c-a fost cît se poate de naturală, pentru că am izbucnit imediat în plîns şi am tot plîns după aceea cîteva zile în şir; după-masă, uitasem însă tot, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. De atunci, n-a mai pus piciorul aici în casă, se împlinesc două săptămîni de cînd n-a mai dat pe la mine. Mereu mă gîndeam: „Cum aşa, chiar n-o să mai vină niciodată pe la mine?“. Chiar şi ieri m-am gîndit la asta, iar aseară mi-a sosit ziarul. Am rămas înmărmurită cînd am citit; cine putea să scrie aşa ceva? Natural că dînsul, cum a ajuns atunci acasă, s-a aşezat imediat să scrie articolul; apoi l-a trimis la ziar, care l-a publicat foarte frumos. Asta a fost acum două săptămîni. Dar, vai, Alioşa, văd că m-am întins aşa la vorbă şi numai ce trebuia să spun nu ţi-am spus! Mereu mă ia gura pe dinainte!

— Din păcate, tocmai azi se întîmplă să fiu foarte grăbit, trebuie să ajung şi la fratele meu, încercă să scape Alioşa.

— A, da! Mi-am adus aminte! Ascultă, ştii ce-i acela un şoc?

— Ce fel de şoc?! se miră Alioşa.

— Un şoc emotiv, ştii, cum se spune la tribunal. O stare sufletească specială în numele căreia ţi se iartă orice. Orice ai fi făcut, eşti achitat.

— Dar la ce vă referiţi?

— Stai să vezi: Katia… – vai, ce fiinţă încîntătoare, într-adevăr încîntătoare, îmi pare rău numai că nu pot să-mi dau seama pe cine iubeşte! – a fost deunăzi pe la mine, dar n-am reuşit să scot nimic de la dînsa. Cu atît mai mult cu cît în ultima vreme e teribil de rezervată, îmi vorbeşte numai despre sănătatea mea şi atîta tot, şi încă pe ce ton… „Treaba ta, mi-am zis, Domnul cu tine!…“ Ah, da, era vorba de şocuri emotive! Cum îţi spuneam, a sosit doctorul ăsta, care poate să constate dacă cineva e nebun. Dumneata ştiai de venirea lui? Fireşte că ştiai, din moment ce chiar dumneata l-ai adus, adică nu dumneata, ci Katia. Tot ea! Vezi, se poate întîmpla omul să fie sănătos tun, şi aşa, din senin, să aibă un şoc emotiv.

Încolo, e perfect conştient. Îşi dă seama de tot ce face şi totuşi e într-o stare specială. Ei bine, de bună seamă că şi Dmitri Fiodorovici a avut un şoc. E o descoperire într-adevăr providenţială pentru justiţia modernă. Doctorul a fost la mine să mă întrebe cum s-a comportat în seara aceea – ştii dumneata, cînd cu minele de aur –, în ce stare era, ce impresie mi-a făcut. Bineînţeles că era într-o stare specială dacă a venit la mine şi-a zbierat! „Bani, bani şi iar bani, trei mii de ruble să-mi dai imediat, trei mii“, ca după aceea să se ducă să-şi omoare tatăl! „Nu vreau să ucid, zice, nu vreau“, şi pînă la urmă totuşi a ucis. Se zice că tocmai de aceea au să-l achite, pentru că a încercat să se împotrivească, deşi pînă la urmă tot a ucis.

— Dar nu l-a ucis el! o întrerupse cam repezit Alioşa, din ce în ce mai nervos şi mai nerăbdător.

— Ştiu, l-a omorît bătrînul acela, Grigori…

— Cum Grigori? exclamă Alioşa.

— Da, da, Grigori. Dmitri Fiodorovici l-a lovit, a zăcut cît a zăcut, apoi s-a ridicat de jos şi, văzînd uşa deschisă, a intrat înăuntru şi l-a ucis pe Fiodor Pavlovici.

— Dar pentru ce, pentru ce?

— Fiindcă avusese un şoc emotiv. După ce Dmitri Fiodorovici l-a lovit în cap, în momentul cînd şi-a venit în simţire, a avut aşa, deodată, un şoc, şi în starea asta a săvîrşit crima. Chiar dacă spune că n-a ucis el, e posibil să nu-şi mai amintească ce a făcut. Totuşi, ar fi mult mai bine să fi ucis Dmitri Fiodorovici. Şi chiar aşa a şi fost; deşi susţin că Grigori e criminalul, de ucis, cu siguranţă c-a ucis Dmitri Fiodorovici, sînt convinsă, şi să ştii că-i mai bine aşa, mult, mult mai bine! Ah, să nu-ţi închipui c-aş putea avea vreo simpatie pentru un fiu care a fost în stare să-şi ucidă tatăl, nu-i aduc nici o laudă pentru asta, dimpotrivă, copiii trebuie să-şi respecte părinţii, dar totuşi cred că-i mai bine să fi săvîrşit el crima, pentru că atunci dumneata nu mai ai nici un motiv să-l plîngi, fiindcă s-a nenorocit singur – inconştient sau, mai bine zis, conştient, dar fără să ştie ce se întîmplă cu el. Mai bine să-l achite; e mai uman aşa şi totodată au să iasă în evidenţă binefacerile

justiţiei moderne. Eu, să-ţi spun drept, habar n-am avut pînă acum, dar am auzit că e o constatare făcută mai demult; ieri, cînd am aflat, am fost atît de impresionată, încît era gata să trimit după dumneata să te cheme. Dacă o să fie achitat, de la proces am să insist să vină la mine la masă; am să-i invit pe toţi aici, să închinăm un pahar în cinstea noii proceduri penale. Nu cred că e periculos şi pe urmă o să vină atîta lume – chiar dacă ar încerca să facă ceva, au să sară cu toţii să-l scoată afară. Iar mai tîrziu, cine ştie, s-ar putea să ajungă judecător de pace într-alt oraş, sau poate ceva în genul ăsta, fiindcă un om care a trecut printr-o cumpănă atît de grea e în măsură să judece mai bine decît alţii. Şi, mai ales, cine nu poate să aibă în ziua de azi un şoc? Şi dumneata, şi eu, toţi am trecut prin asta; există doar atîtea cazuri. Bunăoară, şade omul paşnic şi fredonează o romanţă, cînd, aşa, din senin, i se năzare ceva, ia pistolul şi trage în primul venit; după aceea, bineînţeles, e achitat. Am citit acum de curînd despre asta, sînt lucruri pe care le confirmă toţi medicii. Medicii confirmă acum tot, absolut tot, da, da! Nu-ţi mai spun că şi Lise a avut un şoc emotiv. Şi ieri, şi alaltăieri am plîns din pricina ei, ca numai azi să-mi dau seama în sfîrşit că probabil a avut un şoc. Atîta sînge rău ce-mi face fetiţa asta! Cred că şi-a pierdut minţile. De ce te-o fi chemat? A trimis după dumneata sau ai venit singur?

— Ba nu, m-a chemat, şi chiar vreau să mă duc la ea, răspunse Alioşa sculîndu-se, hotărît cu tot dinadinsul să plece.

— Vai, dragul, scumpul meu Alexei Fiodorovici, să ştii că ăsta-i oful meu cel mai mare! exclamă doamna Hohlakova cu lacrimi în ochi. Martor mi-e Dumnezeu că ţi-o încredinţez din tot sufletul pe Lise, şi nu-mi pare rău că te-a chemat, chiar dacă se fereşte de mama ei. Fratelui dumitale Ivan Fiodorovici însă, te rog să mă ierţi, nu i-aş putea încredinţa fata cu inima uşoară, deşi am şi acum aceeaşi părere bună despre el şi-l socotesc un adevărat cavaler. Închipuie-ţi c-a venit s-o vadă pe Lise şi eu nici n-am ştiut.

— Cum? Cînd? se miră Alioşa, care rămăsese în picioare în faţa ei, cu gîndul să plece.

— Am să-ţi spun tot, cred că pentru asta te-am şi chemat, acum

nu-mi mai dau nici eu seama. Să vezi: de cînd s-a înapoiat de la Moscova, Ivan Fiodorovici n-a fost decît de două ori pe la mine. Prima oară mi-a făcut o vizită de curtoazie, ca la o veche cunoştinţă, iar a doua oară – acum cîteva zile – a venit ştiind că era Katia la mine. Fireşte, nu pot avea nici o pretenţie de la dînsul, îmi dau seama că n-are timp să se ţină de vizite, cît este de ocupat în momentul de faţă, *vous comprenez, cette affaire et la mort terrible de votre papa*[3], dar acum aflu că între timp a mai fost o dată pe aici, acum şase zile, dar nu la mine, ci la Lise. N-a stat decît cinci minute şi a plecat. Mi-a spus Glafira după trei zile, şi trebuie să-ţi mărturisesc c-am fost grozav de surprinsă. Am chemat-o numaidecît pe Lise, care mi-a rîs în nas: „A crezut, zice, că dormi şi atunci a intrat la mine; voia să se intereseze de sănătatea matale“. Şi probabil aşa a şi fost. Dar Lise, vai, Doamne, nu pot să-ţi spun cît mă necăjeşte fata asta! Închipuie-ţi că în aceeaşi noapte, acum patru zile adică, cînd ai fost ultima oară pe la noi, a avut un atac de nervi, dar un atac destul de serios; s-o fi auzit cum ţipa! De ce pe mine nu mă apucă niciodată nevricalele? A doua zi altă criză, a treia zi alta şi ieri starea asta morbidă! Aşa, din senin, a început să strige la mine: „Nu pot să-l sufăr pe Ivan Fiodorovici, zice, te rog foarte mult să nu-l mai primeşti, dacă vine; să-i trimiţi vorbă că nu eşti acasă!“. Am rămas încremenită; şi pentru ce, mă rog, i-am obiectat eu, să nu mai primesc în casă un băiat atît de civilizat şi de cult, asupra căruia s-a abătut o nenorocire atît de mare? Pentru că, orice ai zice, toate poveştile astea sînt o adevărată calamitate pe capul unui om, nu-i aşa? Atîta i-a trebuit Lisei ca să pufnească în rîs şi încă într-un fel destul de jignitor. Mi-a părut bine totuşi c-am reuşit cel puţin s-o înveselesc. Poate c-au să-i treacă nervii acum, mi-am zis, mai ales că şi eu mă gîndeam să nu-l mai primesc pe Ivan Fiodorovici, drept pedeapsă pentru vizitele astea ciudate, făcute fără ştirea şi permisiunea mea, ba chiar voiam să-i cer explicaţii. Însă azi-dimineaţă, Lise abia s-a sculat din somn, şi ce să vezi: nu ştiu ce i-o fi căşunat pe Iulia, că, nici una, nici două, jap, îi trage o palmă! Nu e monstruos? Eu, care totdeauna le-am vorbit jupîneselor mele cu dumneata! Şi după un ceas cine crezi c-o ia în

braţe pe Iulia, şi-i sărută picioarele: Lise. Şi tot ea îmi trimite vorbă că nu mai vrea să mă vadă şi niciodată n-o să mai calce la mine în cameră. Cu chiu, cu vai, aşa cum sînt, cu piciorul ăsta bolnav, mă tîrăsc pînă la ea şi cum mă vede îmi sare de gît, mă sărută şi începe să plîngă şi, tot aşa, sărutîndu-mă, fără nici o vorbă, mă scoate pur şi simplu pe uşă afară, aşa că pînă la urmă n-am izbutit să aflu ce-i cu ea. Singura mea speranţă ai rămas acum dumneata, dragul meu Alexei Fiodorovici, soarta mea e în mîinile dumitale! Te rog, du-te s-o vezi pe Lise şi încearcă s-o descoşi, aşa cum ştii dumneata, poate că afli ce s-a întîmplat şi pe urmă vino să-mi spui şi mie, ca la o mamă, pentru că îţi dai seama că dacă lucrurile au să meargă tot aşa, mă prăpădesc sau mor, sau fug de acasă. Nu mai pot, crede-mă, nu mai pot! Sînt destul de răbdătoare de felul meu, dar la un moment dat se poate să-mi pierd răbdarea, şi atunci... atunci mi-e groază cînd mă gîndesc ce o să se întîmple atunci! Ah, Doamne, în sfîrşit, Piotr Ilici! exclamă ea şi ca prin farmec se lumină la faţă, zărindu-l în prag pe Piotr Ilici Perhotin. Ai întîrziat, vezi, ai întîrziat! Bine, stai jos şi spune, hotărăşte-mi soarta, ce zice avocatul? Unde te duci, Alexei Fiodorovici?

— La Lise.

— Ah, da! N-ai să uiţi ce te-am rugat, nu-i aşa? E soarta mea în joc!

— N-am să uit şi dacă am să pot... dar nu ştiu, fiindcă am întîrziat prea mult, îngăimă Alioşa, grăbindu-se s-o şteargă.

— Ba nu, ba nu, să vii neapărat, nu „dacă am să pot“, altfel mor! strigă după el doamna Hohlakova, dar Alioşa şi închisese uşa.

III

Drăcuşorul

Intrînd în odaia fetiţei, Alioşa o găsi pe Lise tolănită în fotoliul

pe care o scoteau s-o plimbe pe vremea cînd nu putea încă umbla pe picioare. Fata nu se ridică să-l primească, nici măcar nu se clinti din loc, numai ochii ei ageri se aţintiră pătrunzători asupra lui. Avea o privire înfrigurată şi era palidă, aproape lividă la faţă. Alioşa rămase surprins văzînd cît se schimbase în aceste trei zile, i se păru chiar ceva mai slabă ca înainte. Lise nu se învrednici să-i dea mîna. El îi atinse uşor degetele fine, lungi, ce zăceau inerte în poală, apoi se aşeză tăcut în faţa ei.

— Ştiu că te grăbeşti să ajungi la închisoare, spuse fata pe un ton răstit. Şi mama, care te-a ţinut aproape două ore ca să-ţi povestească ce a fost şi cum a fost cu mine şi cu Iulia.

— De unde ştii?

— Am ascultat la uşă. Ce te uiţi aşa la mine? Aşa-mi place mie, ascult la uşă şi am să ascult mereu, de cîte ori o să am chef, nu văd ce poate fi rău într-asta! Şi n-am de gînd să-mi cer iertare.

— Eşti supărată?

— Dimpotrivă, mă bucur. Stăteam acum şi mă gîndeam pentru a nu ştiu cîta oară: ce bine am făcut că mi-am luat cuvîntul înapoi şi n-am vrut să mă mărit cu dumneata. Fiindcă dumneata nu eşti bun de bărbat; dacă, fiind soţia dumitale, m-aş îndrăgosti de altcineva şi te-aş trimite să-i duci un bilet, ai fi în stare cu siguranţă să faci comisionul ăsta, ba chiar să-mi aduci şi răspunsul. La patruzeci de ani încă o să mai umbli cu scrisorile mele.

Şi începu să rîdă în gura mare. Alioşa zîmbi.

— Ai în dumneata un grăunte de răutate şi în acelaşi timp o mare candoare.

— Candoare, se poate, de aceea probabil nu mi-e ruşine de dumneata. Şi nu numai că nu-mi este ruşine, dar nici nu vreau să-mi fie ruşine de dumneata, da, tocmai de dumneata. Alioşa, spune-mi de ce nu pot să te respect? Mi-eşti tare drag, dar nu am nici un pic de respect pentru dumneata. Dacă te-aş respecta, nu ţi-aş vorbi aşa, fără nici o sfială, nu?

— Aşa este.

— Crezi într-adevăr că nu mi-e ruşine de dumneata?

— Nu, nu cred.

Lise rîse din nou, nervos; vorbea precipitat.

— I-am trimis nişte bomboane fratelui dumitale Dmitri Fiodorovici, la închisoare. Alioşa, ştii ce drăguţ eşti! Toată viaţa am să te iubesc mult de tot, pentru că mi-ai dat voie atît de uşor să nu te mai iubesc.

— Pentru asta m-ai chemat azi?

— Ţineam să-ţi împărtăşesc o dorinţă a mea. Uite, grozav aş vrea să mă chinuiască cineva, un om care să se însoare cu mine şi apoi să mă chinuiască, să mă înşele şi-n cele din urmă să mă părăsească, să plece. Nu vreau să fiu fericită!

— Îţi place haosul?

— Ah, da, haosul, asta doresc! Aş avea poftă să dau foc casei. Caut mereu să-mi închipui cum ar fi dacă m-aş duce şi i-aş da foc pe furiş, aşa, tipil-tiptil. Toată lumea se munceşte să-l stingă, şi focul arde înainte, iar eu ştiu ce este şi tac chitic. Ştiu şi tac chitic. Vai, ce tîmpenie! Groaznic mă plictisesc!

Şi făcu un gest de om sătul pînă-n gît.

— Trăieşti în huzur şi bogăţie, rosti cu glas scăzut Alioşa.

— Dar ce, crezi că-i mai bine să fii sărac?

— Mai bine.

— Aşa spunea pesemne monahul acela al dumitale, răposatul. Dar nu-i adevărat. Vreau să fiu bogată şi toţi ceilalţi oameni să fie săraci. Să mă îndop toată ziua cu bomboane şi frişcă şi să nu dau nimănui nimic. Ah, nu vreau s-aud nimic, nu vreau s-aud nimic! dădu ea din mîini, deşi Alioşa nici măcar nu deschisese gura. Mi-ai mai spus lucrurile astea şi altă dată, le ştiu pe de rost. Sînt plicticoase. Dacă aş fi săracă, sînt convinsă că aş omorî pe cineva, şi chiar aşa, bogată fiind, poate c-am să ucid. Ce rost are să stai degeaba? Ştii, mi-ar plăcea grozav să secer, să secer un lan de secară. Am să mă mărit cu dumneata şi o să trăim la ţară, o să te faci ţăran, ţăran sadea, şi o să avem un mînz, vrei? Îl cunoşti pe Kalganov?

— Îl cunosc.

— Umblă cu capul în nori. Zice că n-are nici un sens să trăieşti cu adevărat, că-i mai plăcut să visezi. Viaţa reală e plicticoasă, pe

cînd aşa poţi să-ţi închipui tot ce doreşti. Vrea să se însoare, mi-a şi făcut o declaraţie de dragoste. Ştii să te joci cu o sfîrlează?

— Ştiu.

— Şi el tot aşa e, ca o sfîrlează; nu trebuie decît să-l învîrţi, să-i dai drumul, şi după aceea să-l mîni tot timpul cu biciul. Poate c-am să mă mărit cu el şi am să-l mîn toată viaţa cu biciul. Nu te simţi prost că stai cu mine?

— Nu.

— Trebuie să fii tare supărat pe mine că nu-ţi vorbesc despre cele sfinte. Nu ţin deloc să fiu sfîntă. Spune-mi, ce-am să păţesc pe lumea cealaltă dacă s-ar întîmpla să fac un păcat mare de tot, cel mai mare dintre toate? Dumneata trebuie să ştii precis.

— O să-ţi iei osînda pe care ţi-o va da Dumnezeu, răspunse Alioşa, uitîndu-se la ea cu atenţie.

— Asta şi vreau. Am să mă prezint, o să-mi primesc osînda şi pe urmă o să le rîd în nas la toţi. Nu ştii ce poftă am să dau foc casei, Alioşa, casei noastre, sau nu mă crezi?

— De ce nu? Există copii de doisprezece ani care sînt tot aşa de dornici să dea foc la ceva şi pînă la urmă chiar o şi fac. E şi asta o boală.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, se poate foarte bine să existe copii dintr-ăştia cum spui dumneata, dar eu vorbeam despre altceva.

— Dumneata confunzi răul cu binele, e numai o criză trecătoare. Asta se datorează probabil bolii de care ai suferit mai înainte.

— Văd că mă dispreţuieşti! Eu n-am poftă să fac bine, dimpotrivă, nu vreau să fac decît rău, şi asta n-are nici în clin, nici în mînecă cu boala mea.

— De ce să faci rău?

— Ca să distrug tot. Ah, ce minunat ar fi să nu mai rămînă nimic! Ştii, Alioşa, uneori îmi trece prin minte să fac cît pot mai mult rău, numai şi numai răutăţi, aşa, cu duiumul; şi să mă îndeletnicesc cu treaba asta pe ascuns o bucată bună de vreme, ca la un moment dat să afle toată lumea cine-i făptaşul şi să se strîngă

ca la urs în jurul meu, arătîndu-mă cu degetul, iar eu să mă uit aşa la toţi şi să le rîd în nas. Mă gîndesc ce plăcut o să fie. De ce o fi, oare, atît de plăcut, Alioşa?

— Ştiu eu? Poate că simţi nevoia de a distruge un lucru bun sau, cum ziceai adineaori, de a da foc. Se întîmplă şi asta uneori.

— Astea nu-s vorbe în vînt. Chiar am de gînd să fac treaba asta.

— Te cred.

— Ah, ce mult te iubesc pentru că ai spus: „te cred“! Şi dumneata nu minţi niciodată, niciodată! Dar poate că-ţi spun lucrurile astea numai aşa, ca să te necăjesc...

— N-aş crede... deşi poate că simţi şi nevoia asta! Şi-ţi place să mă necăjeşti.

— Aşa, puţin. Vezi, niciodată nu pot să te mint, rosti ea cu o lumină ciudată în ochi.

Alioşa era mai cu seamă surprins de seriozitatea cu care-i vorbea; nu mai avea nimic ştrengăresc în ea, nici urmă din aerul ei poznaş de mai înainte, deşi, aşa cum o ştia el, zburdălnicia şi hazul n-o părăseau nici chiar în clipele ei „grave“.

— Sînt momente cînd oamenii sînt atraşi chiar şi de crimă, rosti el îngîndurat.

— Da, da! Ai spus exact ceea ce gîndesc eu; sînt atraşi de ea, iubesc crima şi o iubesc nu numai în unele momente, ci tot timpul. Ştii, în privinţa asta parcă s-ar fi înţeles cu toţii să mintă şi mint întruna, necontenit. Cînd îi auzi, toţi urăsc din suflet răul, dar în sinea lor îl iubesc.

— Tot mai citeşti cărţi proaste?

— Tot. Sînt ale mamei, dînsa le citeşte, le ţine ascunse sub perne, iar eu i le şterpelesc.

— Cum de nu-ţi dai seama că te distrugi singură?

— Chiar asta şi vreau, să mă distrug! E aici în oraş un băiat de şcoală care a stat lungit între şine pînă a trecut trenul pe deasupra lui. Fericitul! Ascultă, fratele dumitale va fi judecat pentru că şi-a ucis tatăl, nu-i aşa? Ei, uite, toată lumea e satisfăcută că l-a ucis.

— Satisfăcută? Că l-a ucis pe tata?

— Da, da, toată lumea! Toţi se arată îngroziţi, dar în sinea lor

toţi simt o satisfacţie. Şi în primul rînd eu.

— Se poate să fie şi ceva adevărat în ceea ce spui, rosti în surdină Alioşa.

— Ca să vezi ce idei pot să-ţi treacă prin cap! exclamă cu o voce stridentă Lise, într-o explozie de entuziasm. Tocmai dumitale, părinţele? Nici nu-ţi închipui cît preţuieşti în ochii mei, Alioşa, pentru că nu eşti în stare să minţi niciodată! Stai să-ţi povestesc ceva, un vis teribil de comic: mi se întîmplă uneori să visez draci. Parcă sînt la mine, în odaie, noaptea, cu lumînarea aprinsă, şi peste tot mişună o sumedenie de încornoraţi, prin toate colţurile, chiar şi sub masă. La un moment dat, se deschide uşa şi în prag se îmbulzesc iarăşi o droaie de diavoli care vor să intre înăuntru, să pună gheara pe mine. Îmi fac atunci cruce şi dracii se trag înapoi, speriaţi, dat tot nu se îndură să plece, stau mai departe în uşă, stau pitiţi prin colţuri şi aşteaptă. Şi deodată mă apucă o poftă năprasnică să hulesc, luînd în deşert numele lui Dumnezeu, şi încep să blestem, şi atunci sar toţi buluc asupra mea, rînjind de bucurie, şi dau să mă înhaţe, dar în aceeaşi clipă îmi fac cruce şi iarăşi o zbughesc toţi înapoi! Ştii ce nostim e, simţi mereu cum ţi se taie răsuflarea!

— Şi eu am uneori asemenea visuri, spuse Alioşa.

— Zău? spuse Lise ca şi cînd nu i-ar fi venit să creadă. Ascultă, Alioşa, să nu rîzi de mine, e vorba de ceva foarte important: e posibil oare ca doi oameni să aibă acelaşi vis?

— Probabil că da.

— Alioşa, îţi spun încă o dată: e ceva foarte important, continuă Lise peste măsură de mirată. Visul în sine poate că nu înseamnă nimic, curios e faptul că ai putut visa acelaşi lucru ca şi mine. Ştiu că dumneata nu mă minţi niciodată; te-aş ruga să nu mă minţi nici acum; spune-mi, e adevărat? Nu glumeşti?

— E adevărat.

Lise părea foarte tulburată. Cîteva clipe nu mai spuse nimic.

— Alioşa, te rog, vino mai des pe la mine, rosti ea în sfîrşit stăruitor.

— Am să vin mereu să te văd, toată viaţa, îi răspunse convins

tînărul.

— Sînt atîtea lucruri pe care numai dumitale ţi le încredinţez, îi mărturisi Lise. Mie şi dumitale, atîta tot. Eşti singurul om de pe lume căruia i le spun. Îmi place mai mult să stau de vorbă cu dumneata decît cu mine însămi. Şi pe urmă, de dumneata nu mi-e ruşine. Alioşa, de ce nu mi-o fi ruşine de dumneata chiar aşa deloc? E adevărat că ovreii fură copiii de Paşti şi-i ciopîrţesc?

— Nu ştiu.

— Am aici o carte în care scrie că nu ştiu unde a fost judecat un ovrei care a ciopîrţit un băieţel de patru ani. Întîi şi-ntîi i-a tăiat degetele de la mînuţe şi după aceea l-a răstignit pe perete; l-a bătut în cuie cu braţele desfăcute; a declarat apoi la proces că băieţelul a murit după patru ore. Foarte repede, nu? Zicea că a gemut şi s-a văitat tot timpul, iar el stătea lîngă el şi-l privea. Ce splendid!

— Splendid?

— Superb! Uneori îmi închipui că eu l-am răstignit. Îl văd cum stă atîrnat de perete şi geme, în vreme ce eu mănînc compot de ananas, instalată pe un scaun în faţa lui. La nebunie îmi place compotul de ananas! Dar dumitale?

Alioşa o privea fără să-i răspundă. Chipul fetei, galben precum ceara, se întunecă deodată, crispat, şi-n ochi i se aprinse o lumină ciudată.

— Ştii, cînd am citit povestea asta cu ovreiul, am tremurat şi am plîns toată noaptea. Mi se pare că aud mereu ţipetele şi gemetele băieţaşului (la patru ani copiii îşi dau seama de toate), şi în acelaşi timp nu-mi iese din cap ideea cu compotul de ananas. A doua zi dimineaţa am trimis cuiva un bilet rugîndu-l să vină *neapărat* la mine. A venit şi i-am vorbit despre copil şi despre compotul de ananas, i-am povestit tot, tot, i-am spus la urmă chiar că „e splendid“. A început să rîdă şi a recunoscut şi el că într-adevăr e splendid. Apoi s-a sculat şi a plecat. N-a stat decît cinci minute. Asta ce înseamnă, că mă dispreţuia, nu-i aşa că mă dispreţuia? Răspunde-mi, Alioşa, mă dispreţuia sau nu? Lise se îndreptă în fotoliu şi ochii începură să-i strălucească şi mai viu.

— Spune-mi, o întrebă Alioşa neliniştit, dumneata l-ai chemat

pe omul acela?

— Da.

— I-ai trimis o scrisoare?

— Da.

— Numai pentru asta, ca să-i ceri părerea despre ideea dumitale cu copilul?

— Nu, îl chemasem pentru altceva. A fost însă primul lucru pe care l-am întrebat de cum a intrat pe uşă. Mi-a răspuns rîzînd, pe urmă s-a sculat foarte frumos şi a plecat.

— Omul acesta a fost cinstit cu dumneata, rosti Alioşa domol.

— Dar m-a dispreţuit? Nu-i aşa c-a rîs de mine?

— Nu, pentru că şi el crede probabil în compotul de ananas. Şi el e tare bolnav acum, Lise.

— Chiar crede într-adevăr! întări Lise, fulgerîndu-l cu privirea.

— Să ştii însă că nu dispreţuieşte pe nimeni, urmă Alioşa. Dar nici nu crede în nimeni. Şi din moment ce nu crede în oameni, se prea poate să-i dispreţuiască.

— Prin urmare, şi pe mine, da? Şi pe mine?

— Şi pe dumneata.

— Admirabil! scrîşni Lise. Cînd a ieşit rîzînd pe uşă mi-am dat seama ce splendid e să dispreţuieşti. Tot atît de splendid ca şi copilul acela cu degetele retezate... şi-i rîse în obraz exasperată, privindu-l cu duşmănie. Alioşa, aş vrea... Scapă-mă, Alioşa! strigă ea deodată şi, smulgîndu-se din fotoliu, se repezi la pieptul lui şi-l strînse în braţe. Scapă-mă! gemu ea. Crezi c-aş putea să spun vreunui om de pe lume ceea ce ţi-am mărturisit dumitale acum? Nu ţi-am spus decît adevărul. Să ştii, tot ce ţi-am spus e adevărat! Mi s-a făcut lehamite de viaţă, vreau să mă sinucid. Nu mai am nici un chef să trăiesc, totul mi se pare urît! Urît, da, urît, totul e urît! Alioşa, de ce nu mă iubeşti deloc, deloc? izbucni ea în cele din urmă furioasă.

— Ba te iubesc! răspunse din toată inima Alioşa.

— Şi ai să plîngi după mine, da?

— Da.

— Nu pentru că n-am vrut să fiu soţia dumitale, ci aşa, pentru

mine, numai pentru mine?

— Da.

— Îţi mulţumesc. Eu nu am nevoie decît de lacrimile dumitale. Toţi ceilalţi n-au decît să mă condamne, să mă calce în picioare, toţi, toţi, fără nici o excepţie! Pentru că eu nu iubesc pe nimeni. Auzi: pe ni-meni! Dimpotrivă, îi urăsc pe toţi! Du-te, Alioşa, trebuie să te duci la fratele dumitale! îşi aminti ea deodată, desprinzîndu-se de el.

— Cum să te las aşa? întrebă Alioşa aproape speriat.

— Du-te la fratele dumitale. Să nu închidă poarta la închisoare, du-te, uite pălăria! Sărută-l pe Mitia din partea mea, hai, pleacă!

Îl împinse cu sila spre uşă. Alioşa se uita la ea nedumerit, întristat, cînd simţi deodată în palma dreaptă o hîrtie împăturită şi sigilată cu ceară, probabil o scrisoare. O privi: era adresată lui Ivan Fiodorovici Karamazov. Îşi ridică ochii spre Lise. Obrăjorul ei avea o expresie aproape ameninţătoare.

— Să i-o dai, auzi, să nu te prind cumva că nu i-ai dat-o! îi porunci ea într-o izbucnire frenetică, tremurînd toată. Chiar astăzi, imediat! Altfel, mă otrăvesc! Pentru asta te-am chemat! şi trînti uşa după el, încuind-o cu zăvorul.

Alioşa puse răvaşul în buzunar şi se îndreptă spre scară, fără să mai treacă pe la doamna Hohlakova, pe care o uitase cu desăvîrşire. Cînd se convinse în sfîrşit că nu mai era nimeni în sală, Lise trase zăvorul, întredeschise uşa şi vîrî degetul în crăpătură; închise apoi uşa brusc, strivindu-şi degetul. După cîteva clipe slobozi mîna din strînsoare, se apropie încet de fotoliu şi, aşezîndu-se în el, dreaptă ca o strună întinsă, îşi cercetă mînioasă degetul învineţit, sub unghia căruia mustise o picătură de sînge. Îi tremurau buzele şi ea şoptea întruna, iarăşi şi iarăşi, pe nerăsuflate:

— Ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso, ticăloaso!

IV

Un imn de slavă şi un secret

Era destul de tîrziu cînd Alioşa sună la poarta închisorii. Începuse să se întunece afară (ziua-i atît de scurtă în noiembrie). Ştia însă c-o să poată intră fără nici o greutate. În această privinţă, şi la noi în oraş obiceiul e acelaşi ca peste tot. La început, după arestarea lui Mitia şi în perioada de instrucţie preventivă, vizitele familiei şi ale persoanelor străine fuseseră îngrădite de anumite formalităţi cît se poate de stricte, dar cu timpul stricteţea aceasta începuse să mai slăbească, nu pentru că n-ar fi fost necesară, dar se făcuseră unele excepţii. Ba chiar se ajunsese atît de departe cu concesiile, încît uneori întrevederile deţinutului aveau loc într-o încăpere special amenajată şi, ca să zicem aşa, chiar între patru ochi. Altminteri, de această situaţie privilegiată nu se bucurau decît foarte puţine persoane: Gruşenka, Alioşa şi Rakitin. Gruşenka reuşise să cîştige bunăvoinţa ispravnicului Mihail Makarovici; bătrînul se simţea vinovat din pricina ieşirii brutale pe care o avusese faţă de ea, în seara de pomină de la Mokroe. Mai apoi însă, cînd aflase în amănunţime toată povestea vieţii ei, îşi schimbase cu desăvîrşire părerea despre dînsa. Şi ceea ce era şi mai curios, deşi era ferm convins că Mitia era vinovat, după arestarea acestuia devenise tot mai indulgent. „Cine ştie, poate c-o fi fost om de treabă altminteri, numai băutura şi viaţa asta destrăbălată l-au nenorocit. Uite aşa, de pomană“, se gîndea el. De unde mai înainte nu avea ochi să-l vadă, acum parcă simţea un fel de milă pentru el. De asemenea, ispravnicul ţinea foarte mult la Alioşa, pe care-l cunoştea destul de bine; cît priveşte pe Rakitin, care se obişnuise să-l viziteze pe deţinut, era prieten cu „duducile ispravnicului“, cum le spunea el, şi mai toată ziua se învîrtea pe la ei prin casă. Pe deasupra, medita şi copiii directorului închisorii, un bătrîn blajin, dar tipicar cînd era vorba de slujbă. Alioşa se cunoştea şi el mai demult cu directorul, căruia îi plăcea să discute pe îndelete probleme „superioare“. Iar faţă de Ivan Fiodorovici, bătrînelul nu numai că avea o deosebită stimă, dar se simţea chiar intimidat de

el, mai ales de argumentaţia lui, deşi el însuşi se considera un filosof de seamă, chiar dacă era un „autodidact“. În schimb, avea o neţărmurită simpatie pentru Alioşa. De un an încoace, directorul se apucase să studieze evangheliile apocrife şi simţea mereu nevoia să-şi împărtăşească părerile tînărului său prieten. Mai înainte se ducea din cînd în cînd să-l vadă la mănăstire, şi acolo stătea ceasuri întregi de vorbă cu el şi cu ieromonahii. Aşa că Alioşa, chiar dacă s-ar fi întîmplat să sosească prea tîrziu la închisoare, n-avea decît să intervină pe lîngă el, şi lucrurile s-ar fi aranjat imediat. De altfel, toată lumea îl cunoştea acolo, pînă la ultimul gardian. Santinela, fireşte, nu-i făcea nici un fel de dificultăţi, cu condiţia să aibă autorizaţia celor în drept. De cîte ori venea cineva să-l vadă, Mitia cobora din celula lui la vorbitor. Intrînd înăuntru, Alioşa se pomeni faţă în faţă cu Rakitin, care tocmai îşi lua rămas-bun de la Mitia. Discutau amîndoi cu glas tare. Mitia rîdea, iar Rakitin pufnea supărat. În ultima vreme, Rakitin evita să se întîlnească cu Alioşa, cu care nu vorbea aproape deloc; abia dacă se învrednicea să-l salute. Dînd cu ochii de el, vizitatorul se încruntă şi-şi plecă repede privirea în jos, făcîndu-şi de lucru cu nasturii paltonului călduros, din stofă groasă, cu guler de blană. Apoi începu să-şi caute umbrela.

— Să nu uit ceva, murmură el, aşa, numai ca să nu tacă.

— Vezi să nu iei ceva ce nu-ţi aparţine, îi atrase atenţia Mitia, rîzînd singur de gluma lui.

Rakitin se făcu foc.

— Asta să le-o spui Karamazovilor tăi, neam de exploatatori, nu lui Rakitin! strigă el tremurînd de mînie.

— Ce te-a apucat omule? Am glumit! protestă Mitia. Ei, drăcia dracului! Apoi către Alioşa, arătînd cu mîna spre Rakitin, care ieşea grăbit pe uşă: Îl vezi? Aşa sînt toţi. Cît a stat aici, a rîs şi-a fost binedispus, şi acum deodată i-a sărit muştarul! Nici măcar nu te-a salutat. Chiar aşa rău v-aţi certat? De ce ai venit atît de tîrziu? Te-am aşteptat ca pe ghimpi toată dimineaţa. Dar nu-i nimic! O să ne scoatem acum paguba!

— Ce tot caută pe aici? De cînd te-ai împrietenit cu el? întrebă

Alioşa, făcînd un semn cu capul spre uşa pe unde ieşise Rakitin.

— Cu Mihail? Nu, n-aş putea să spun că sîntem prieteni. Nici nu merită, e un porc! Mă crede un ticălos. Şi nici nu ştie de glumă – aşa sînt toţi, ăsta-i cusurul lor. Niciodată nu vor fi în stare să priceapă o glumă. Şi sufletul lor e sterp şi uscat, uscat şi sterp, aşa cum era al meu cînd am ajuns aici la închisoare şi mă uitam la zidurile astea. Dar e deştept, e deştept foc. Ei, Alexei, capul meu, sărmanul, s-a dus dracului!

Mitia se aşeză pe bancă şi-l puse pe Alioşa să şadă lîngă el.

— Da, mîine e procesul. Cum asta, chiar ai pierdut orice speranţă, frăţioare? întrebă timid Alioşa.

— Ce spui? Mitia îi aruncă o privire indiferentă. Ah, da, te gîndeai la proces! Dă-l dracului! Pînă azi am vorbit cu tine numai şi numai despre proces. Toate astea-s fleacuri! Sînt alte lucruri mai importante, despre care n-am discutat niciodată. Aşa e, mîine-i procesul, dar cînd ţi-am spus că s-a dus dracului scăfîrlia mea nu mi-era gîndul la proces. Capul meu, uite, e tot aici, pe umeri, numai că s-a dus dracului ce era înăuntru. De ce mă priveşti atît de scandalizat?

— Ce tot îndrugi acolo, Mitia?

— Ideile, ideile! Etica. Ce este etica?

— Etica? se miră Alioşa.

— Da. Este o ştiinţă.

— Există într-adevăr o ştiinţă care se numeşte aşa… dar… drept să-ţi spun, n-aş putea să-ţi explic prea bine ce este cu ea, să-ţi dau o definiţie.

— Rakitin ştie. Multe mai ştie şi omul ăsta, lua-l-ar dracu'! Pot să-ţi spun însă că n-o să se călugărească. Şi-a pus în gînd să plece la Petersburg. Zice că vrea să devină critic şi să dea o nouă orientare, mai nobilă, criticii. S-ar putea să facă într-adevăr carieră şi să fie chiar de folos. Of, toţi umblă numai după asta, vor să facă neapărat carieră! Dracu' s-o ia de etică! Vorba e, m-am dus de rîpă, Alexei, omul lui Dumnezeu! Pe tine te iubesc cel mai mult dintre toţi. Mi se luminează sufletul cînd mă uit la tine. Cine a fost Karl Bernard?

— Karl Bernard? se miră din nou Alioşa.

— Nu, nu Karl, stai, m-am încurcat: Claude Bernard[4]. Ce a fost? Chimist?

— Trebuie să fie un savant, răspunse Alioşa. Dar mărturisesc că nici despre el n-aş putea să-ţi spun mare lucru. Ştiu doar că e un savant, dar în ce ramură, habar n-am.

— Dracu' să-l ia, că nici eu nu ştiu! Un pezevenchi, cu siguranţă, toţi sînt nişte pezevenchi. Să vezi însă că Rakitin o să reuşească; cînd vrea el ceva, se strecoară şi pe gaura cheii, şi el e tot un Bernard. Uf, Bernarzii ăştia! Au ieşit la iveală cu duiumul!

— Dar ce-i cu tine, ce s-a întîmplat? stărui Alioşa.

— Vrea să publice un articol despre mine, să-şi facă astfel intrarea în literatură. De asta vine mereu aici, aşa mi-a spus. Are intenţia să scrie ceva cu tendinţă: „Era fatal să ajungă la crimă, mediul l-a nenorocit", şi aşa mai departe. Un articol cu nuanţă socialistă, zice. Dracu' să-l ia cu nuanţa lui cu tot, n-are decît, dacă aşa vrea el! Nu poate să-l înghită deloc pe Ivan, îl urăşte, şi nici pe tine nu prea te are la stomac. Dar nu vreau să-l gonesc fiindcă e un tip inteligent. E adevărat că de la o vreme încoace şi-a cam luat nasul la purtare. Chiar adineaori îi spuneam: „Karamazovii nu sînt nişte netrebnici, orice ai zice tu, ci nişte filosofi, pe cînd tu, cu toată învăţătura ta, nu eşti filosof, ci mitocan sadea". A rînjit cîineşte. Drept care, am adăugat: *De ideibus non est disputandum*. Frumos calambur, nu? Cel puţin aşa am venit şi eu în contact cu clasicismul! rîse Mitia.

— Dar de ce crezi că eşti pierdut? Parcă aşa ziceai adineaori? îl întrerupse Alioşa.

— De ce sînt pierdut? Hm! De fapt... vorbind aşa, în general, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Ce vrei să zici?

— Gîndeşte-te: aici, în cap, adică în creier, sînt nervi (dracu' să-i ia!)... şi tot acolo mai sînt şi nişte fibre subţiri, adică nervii au aşa, ca nişte prelungiri, şi cînd fibrele astea încep să vibreze... Vezi tu, de cîte ori mă uit la ceva, un obiect oarecare, fibrele încep să vibreze... şi, în momentul cînd ele încep să vibreze, apare şi imaginea, nu chiar imediat, ci după o clipă. În interval de o

secundă apare şi clipa, ei, fir-ar al dracului, vreau să zic apare imaginea, adică obiectul respectiv, sau un fapt oarecare, dracu' mai ştie, de aceea mă uit mai întîi şi după aceea gîndesc... Şi asta numai pentru că există fibrele acelea, nu fiindcă aş avea un suflet şi aş fi plăsmuit după chipul şi asemănarea nu ştiu cui, acum mi-am dat seama că toate astea sînt prostii. Mihail mi-a explicat treaba asta încă de ieri şi parcă mi-a trecut un fier roşu prin inimă. Mare lucru şi ştiinţa, Alioşa! Omul viitorului o să fie un om nou, îmi dau seama... Şi totuşi, îmi pare rău de Dumnezeu!

— Foarte bine! spuse Alioşa.

— De ce, pentru că-mi pare rău de Dumnezeu? Chimia, frăţioare, chimia! N-ai încotro, preasfinţia ta, trebuie să te dai la o parte, să-i faci loc chimiei să treacă! Nu pot să-ţi spun cît îl urăşte pe Dumnezeu Rakitin! Ăsta-i punctul slab al tuturor! Dar îl ascund. Mint, se prefac. Îl întreb: „Ideile astea ai de gînd să le dezvolţi în foiletoanele tale critice?". „Chiar aşa, deschis, zice, nu cred c-au să-mi dea voie." Şi a rîs. „Şi atunci, zic eu, cum rămîne cu omul? Aşa, fără Dumnezeu şi fără viaţa viitoare? Înseamnă că totul e permis, că poţi face orice vrei?" „Ce, nu ştiai? zice, şi iar începe să rîdă. Un om inteligent, zice, poate să facă orice, totul îi este îngăduit. Cînd omul e ager la minte ştie pe unde să scoată cămaşa, pe cînd tu, zice, ai ucis un om şi imediat te-au prins ca din oală, şi acum, uite, îţi mănînci zilele în puşcărie!" Aşa mi-a spus! Porcul! Altădată, pe de-alde ăştia ca el îi luam de guler şi-i zvîrleam pe uşă afară, iar acum stau şi-i ascult. Totuşi, spune şi multe lucruri cu cap. Şi ştie să scrie. Acum o săptămînă a venit să-mi citească un articol; am copiat trei rînduri din el, stai puţin, că le am la mine. Mitia scotoci grăbit în buzunarul jiletcii, din care scoase o fiţuică: „Ca să putem soluţiona această problemă, este necesar, în primul rînd, ca personalitatea noastră să fie pusă în antiteză cu realitatea". Tu înţelegi ceva?

— Nu, nu înţeleg.

Alioşa se uita curios la Mitia, aşteptînd să audă ce avea să-i spună.

— Nici eu. E destul de confuz şi de vag. Şi totuşi, e un lucru

deştept! „Toată lumea, zice, scrie acum aşa, astea sînt exigenţele mediului…“ Ce-o fi şi cu mediul ăsta de se tem aşa de el? Ştiai că puşlamaua face şi poezii? Ce crezi, a cîntat în versuri picioruşul Hohlakovei, ha-ha-ha!

— Am auzit.

— Ai auzit? Dar versurile le-ai citit?

— Nu.

— Le am eu, ţi le citesc îndată. Stai să-ţi spun, că-i o dandana întreagă. Mare pungaş! Acum trei săptămîni a început să mă ia în săgeţi: „Tu, zice, ai căzut în capcană ca un nătărău pentru trei mii de ruble amărîte; ai să vezi că eu am să pun mîna dintr-un condei pe o sută cincizeci de mii, mă însor cu o văduvioară şi-mi cumpăr o casă de piatră la Petersburg“. Şi mi-a povestit că-i trage clopotele Hohlakovei. Prea deşteaptă n-a fost ea nici în tinereţe, iar acum, la patruzeci de ani, a pierdut şi bruma de minte ce o mai avea. „E teribil de sentimentală dumneaei, zice, ştiu eu cum să-i cînt în strună ca s-o dau gata. Iar după ce mă însor cu ea, o iau cu mine la Petersburg şi acolo scot un ziar.“ Şi-i curgeau balele de poftă, libidinosul, dar nu după Hohlakova, ci după cele o sută cincizeci de mii de ruble ale ei! Eram gata să-l cred, reuşise aproape să mă convingă; mă ţinea în fiecare zi la curent: „încă puţin, zice, şi cedează“. Nu-şi mai încăpea în piele de bucurie. Şi deodată, hait!, îl dă pe uşă afară; Perhotin, Piotr Ilici, i-a luat-o înainte, bravo lui! Aş pupa-o pe toanta aia pentru că l-a trimis la plimbare. Versurile le-a compus pe vremea cînd venea mereu pe la mine. „Pentru prima oară, zice, îmi murdăresc mîinile scriind poezii, dar n-am încotro. Dacă vreau s-o vrăjesc, asta înseamnă că le scriu cu un scop util. Cînd am să pun mîna pe bănişorii imbecilei, am să pot fi de folos societăţii.“ Oamenii ăştia sînt în stare să găsească o justificare socială pentru orice ticăloşie! „Trebuie totuşi să recunoşti, zice, că scriu mai bine decît Puşkin al dumitale, pentru că pînă şi într-o poezioară umoristică, aşa cum e asta, am ştiut să strecor o aluzie la nedreptatea socială.“ În privinţa lui Puşkin sînt de acord cu el. Păcat de talentul lui dacă şi l-a irosit în cinstea unor picioruşe! Nici nu ştii ce mîndru era de versurile lui! Ca să vezi cît sînt de

ambiţioşi dumnealor! Poezia era intitulată *Cîntec de leac pentru picioruşul bolnav al muzei mele.* Auzi ce i-a dat prin cap!

Scump şi dulce picioruş,
Mare poznă îmi făcuşi!
Doctorii-mprejur roiesc,
Îţi descîntă, te-oblojesc.

Nu de dragul tău oftez,
Pe Puşkin nu-l concurez.
Oful meu e, vai, căpşorul,
Că nu-mi înţelege dorul.

Picioruşul, bată-l vina,
Numai el e cu pricina!
Leac de şi-ar afla farsorul,
S-ar lumina şi căpşorul!

Porc, ce mai încolo-încoace, porc sadea, dar uite ce poezie sprinţară a reuşit să facă! Şi a ştiut într-adevăr să strecoare şi o idee „socială“! Dar ce-a fost pe el cînd l-a dat afară! Parcă turbase!

— De altfel, s-a şi răzbunat, îl înştiinţă Alioşa. A pomenit-o într-o corespondenţă de ziar.

Şi Alioşa îi spuse în cîteva cuvinte cam ce cuprindea articolul apărut în ziarul *Zvonuri*.

— Da, cu siguranţă că-i al lui, confirmă Mitia, încruntîndu-se. Numai el putea să scrie aşa ceva. Corespondenţele astea… ştiu… cîte mîrşăvii nu s-au scris bunăoară pe socoteala Gruşenkăi… sau despre Katia… Hm!

Şi începu să se plimbe încolo şi încoace prin odaie cu un aer preocupat.

— Frăţioare, să ştii că nu mai pot să stau mult la tine, spuse Alioşa după cîteva clipe de tăcere. Mîine-i o zi de cumpănă, o zi mare pentru tine: judecata lui Dumnezeu îţi va hotărî soarta… şi nu-mi vine să cred că mai poţi fi în stare să umbli aşa, de colo-colo

şi să vorbeşti cîte-n lună şi-n stele…

— Nu, n-ai de ce să te miri, îl întrerupse Mitia impetuos. Ce-ai vrea să-ţi spun? Să-ţi vorbesc despre javra aia spurcată? Despre ucigaş? Ajunge cît am trăncănit despre el. Nici nu vreau să mai aud de scîrnăvia aia, fiul Smerdiaşciei! Lasă c-o să-l trăsnească Dumnezeu, ai să vezi! Nici un cuvînt mai mult! Se apropie de Alioşa şi-l sărută înduioşat. Îi scînteiau ochii. Rakitin n-ar înţelege, începu el cuprins de o exaltare ciudată. Tu însă sînt sigur c-ai să mă înţelegi. De aceea te-am şi aşteptat cu atîta nerăbdare. Vezi tu, de mult ţineam să stau de vorbă cu tine între zidurile astea dărăpănate, dar am trecut sub tăcere tocmai ce era mai important: pesemne că nu-i sosise încă sorocul. Am aşteptat pînă în ultima clipă ca să-mi deschid inima faţă de tine. Frăţioare, în aceste două luni de cînd sînt aici am simţit trezindu-se la viaţă în sufletul meu un om nou, acest om nou a înviat în mine! Zăcea zăvorît în mine şi poate că n-ar fi ieşit niciodată la iveală de n-ar fi fost lovitura asta de trăsnet. Mă cutremur numai cînd mă gîndesc! Ce-mi pasă că voi fi silit să dau cu ciocanul douăzeci de ani în şir?… Îţi spun cinstit că asta nu mă înspăimîntă defel; singurul lucru de care mă tem e ca nu cumva să dispară noul-născut din mine! Acolo, în ocnă, sub pămînt, poţi foarte bine să găseşti în preajma ta, alături de tine, o inimă de om într-un alt ocnaş, un criminal, şi să te apropii de el, pentru că şi acolo sînt oameni care trăiesc, care sînt în stare să iubească şi să sufere! Poţi să reînsufleţeşti inima lui amorţită de ocnaş, să te ocupi de el ani de zile ca să scoţi, în sfîrşit, la lumină din negură un suflet mare, o conştiinţă călită prin suferinţe, să faci să renască în el un înger, să redai vieţii un erou! Sînt multe, foarte multe fiinţe ca astea, sînt sute şi sute, şi sîntem cu toţii vinovaţi faţă de ele! Pentru ce a trebuit oare să visez chiar atunci, în momentul acela, „copchilaşul“? Nu crezi c-a fost o prevestire? Pentru el, pentru „copchilaş“ am să mă duc la ocnă. Deoarece fiecare din noi este vinovat pentru toţi. Pentru toţi „copchilaşii“, căci există pe lume deopotrivă copii mici şi copii mari. Toţi sînt nişte „copchilaşi“. Pentru ei am să mă duc la ocnă, fiindcă odată şi odată trebuie să plătească cineva pentru toţi. Nu l-am ucis eu pe

tata, dar trebuie să mă duc la ocnă. Primesc această suferinţă! Acum mi-am dat seama aici... Între zidurile astea părăginite. Sînt mulţi, sute de făpturi omeneşti acolo în hrube, sub pămînt, cu ciocanele în mînă. O, da, o să fim ferecaţi în lanţuri şi văduviţi de libertate, dar din noianul durerii noastre vom reînvia pentru bucurie, căci fără ea omul nu poate să trăiască, nici Dumnezeu să existe, pentru că Dumnezeu i-a dăruit omului bucuria, este privilegiul lui, marele lui privilegiu... Fă, Doamne, ca inima omului să se mistuie în rugăciuni! Cum aş putea să trăiesc acolo, sub pămînt, fără Dumnezeu? Rakitin minte; dacă Dumnezeu va fi izgonit de pe faţa pămîntului, noi îl vom făuri din nou sub pămînt! Un ocnaş poate şi mai puţin să trăiască fără Dumnezeu decît un om liber! Şi atunci noi, vieţuitorii din subterane, vom înălţa din adîncul pămîntului un imn tragic lui Dumnezeu, în mîna căruia se află bucuria! Slavă lui Dumnezeu şi bucuriei Sale! Îl iubesc. Mitia rosti cu sufletul la gură această fantasmagorică tiradă. Era palid la faţă, îi tremurau buzele şi lacrimi i se prelingeau din ochi. Nu, viaţa e bogată, viaţa prisoseşte chiar şi în măruntaiele pămîntului! continuă el. Nici nu poţi să-ţi închipui, Alexei, cît de mult vreau să trăiesc în clipa de faţă... ce neistovită sete de viaţă e-n mine, ce dorinţă de a trăi conştient s-a născut în mine uite aici, între zidurile astea dărăpănate! E ceva ce Rakitin nu poate să înţeleagă, el nu rîvneşte decît să-şi facă o casă şi să aibă chiriaşi, de aceea te aşteptam pe tine. Şi, la urma urmelor, ce înseamnă suferinţa? Nu mi-e frică de ea, chiar de ar fi fără sfîrşit. Altădată m-am temut de ea, acum însă nu mă tem. Ştii, s-ar putea să nu scot un cuvînt la proces... Simt că am strîns în mine destulă putere ca să birui orice suferinţă, numai dac-aş putea să-mi spun în fiece moment: Exist! Îndur mii de cazne, dar exist, mă zvîrcolesc în chinuri, dar exist! Stau ferecat într-un turn, dar cel puţin trăiesc, văd soarele, şi... chiar dacă nu-l văd, ştiu totuşi că există. Şi atîta timp cît ştii că soarele luminează, înseamnă că trăieşti. Alioşa, heruvimule, pe mine filosofia mă omoară, dar-ar dracii-n ea! Fratele nostru Ivan...

— Ce-i cu el? tresări Alioşa, luîndu-i vorba din gură, dar Mitia nici nu-l auzi.

— Vezi tu, înainte vreme nu eram hărţuit de asemenea îndoieli, deşi mocneau tăinuite în mine. Poate că tocmai din pricină că atîtea şi atîtea gînduri nelămurite clocoteau în sufletul meu, mă îmbătam mereu, săream la bătaie, umblam ca turbat. Dinadins probabil mă încăieram cu unul şi cu altul, ca să le astîmpăr în mine, să le înăbuş, să le strivesc. Ivan nu este ca Rakitin, el îşi ascunde gîndurile, Ivan e ca un sfinx, tace, tace mereu. Ceea ce mă tulbură mai ales şi mă pune pe gînduri e Dumnezeu, întrebarea asta mă frâmîntă tot timpul. Şi dacă totuşi nu există? Dacă e adevărat ce spune Rakitin, că Dumnezeu nu este decît o ficţiune a omenirii? Şi atunci, dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul e stăpînul pămîntului, al întregului univers. Minunat! Dar mai poate fi virtuos fără Dumnezeu? Asta-i întrebarea! Mereu mă întorc la acelaşi punct. Fiindcă pe cine va mai iubi atunci omul? Cui îi va fi recunoscător, cui îi va înălţa imnuri de slavă? Rakitin rîde. El susţine că poţi iubi omenirea şi fără Dumnezeu. Afirmaţia asta însă o poate face numai un mucos ca el, fiindcă mie nu poate să-mi intre în cap. Ce uşoară este viaţa pentru Rakitin. „Mai bine te-ai ocupa de extinderea drepturilor cetăţeneşti, mă sfătuia el azi, sau ai avea grijă să nu se urce preţurile la carne, şi-n felul ăsta ţi-ai dovedi mai eficient dragostea faţă de oameni decît cu toată filosofia ta.“ Atunci i-am trîntit-o şi eu de la obraz: „Tu, în schimb, zic, neavînd nici un Dumnezeu, ai fi în stare să ridici singur preţul cărnii în momentul cînd ai avea posibilitatea s-o faci, ca să cîştigi o rublă la o para“. S-a înfuriat. Ce înseamnă virtutea, poţi să-mi răspunzi, Alexei? Pentru mine, virtutea înseamnă un lucru, iar pentru chinez, cu totul altceva; prin urmare, nu este o noţiune absolută. Sau nu-i aşa? Ce întrebare perfidă! Să nu rîzi de mine dacă am să-ţi spun că două nopţi n-am putut să închid ochii din cauza ei. Mă mir numai cum pot oamenii să trăiască fără să se gîndească la asta? Deşertăciune! Ivan nu crede în Dumnezeu. El are o idee a lui. Şi ideea asta e mai presus de înţelegea mea. Ivan nu vorbeşte niciodată. Îmi face impresia că e francmason. Am încercat să discut cu el, dar n-a catadicsit să-mi răspundă. Am vrut să sorb apă din izvorul său, dar m-am izbit de tăcerea lui. O

singură dată am reuşit să scot ceva de la el.

— Ce anume? întrebă cu înfrigurare Alioşa.

— Tocmai apucasem să-i spun: „Prin urmare, atunci, totul e permis?“. S-a încruntat: „Fiodor Pavlovici, zice, tăticul nostru era un porc, dar gîndea ca un om cu capul pe umeri“. Scurt şi cuprinzător! Asta a fost tot. L-a tăiat pe Rakitin.

— Adevărat, confirmă cu amărăciune Alioşa. Cînd a fost la tine?

— Lasă asta mai încolo, acum am altceva să-ţi spun. Pînă în momentul ăsta nu ţi-am vorbit niciodată despre Ivan. Mereu am amînat. Cînd se va termina tevatura asta şi se va pronunţa sentinţa, atunci am să-ţi fac o mărturisire, am să-ţi povestesc tot. E ceva cutremurător... Tu ai să fii judecătorul meu. Deocamdată însă nu-mi mai pomeni, te rog, nimic despre el, sînt obligat să tac. Mă întrebai adineaori ce o să fie mîine, adică la proces. Dacă mă crezi, nu ştiu absolut nimic.

— Ai stat de vorbă cu avocatul?

— Halal avocat! I-am spus tot. E un pungaş de mîna întîi din capitală, un şmecher fără pereche. Şi el tot un Bernard! N-a crezut însă nici un cuvînt. Închipuie-ţi, e convins că eu am săvîrşit crima. Mi-am dat seama de asta numaidecît: „În cazul ăsta, l-am întrebat eu, de ce aţi acceptat să mă apăraţi?“. Că mult îmi pasă mie de ei! Au adus şi un doctor, vor cu tot dinadinsul să mă scoată nebun. Nici să n-aud de aşa ceva! Katerina Ivanovna vrea să-şi facă „datoria“ pînă la capăt. Neapărat şi cu orice preţ (Mitia zîmbi cu amărăciune). Ce fiinţă crudă! E ca o pisică. Ştie ce-am spus despre ea în seara aceea la Mokroe; am spus că atunci cînd e mînioasă nu mai ţine seama de nimic. Au avut grijă să-i raporteze. Da, mărturiile s-au înmulţit în ultima vreme, sînt puzderie, ca nisipul mării! Grigori îşi menţine declaraţia de la început. Omul e cinstit de felul lui, dar prost. Sînt mulţi ca el, cinstiţi numai din prostie. Asta este tot o idee a lui Rakitin. Grigori mă duşmăneşte. Sînt oameni pe care-i mai bine să-i ai duşmani decît prieteni. Mă gîndesc, bunăoară, la Katerina Ivanovna. Tare mă tem c-o să se apuce să povestească mîine la proces cum s-a închinat pînă la pămînt în faţa mea cînd i-am dat cele patru mii cinci sute de ruble!

O să-mi plătească tot, tot, pînă la ultimul ban. N-am nevoie de sacrificiile ei! Ar însemna să-mi crape obrazul de ruşine la proces! Nu ştiu cum am să pot rezista. Du-te şi vorbeşte cu ea, Alioşa, roag-o să nu pomenească despre asta. Sau crezi că e inutil? La naiba, nu-i nimic, o să tac şi-o să înghit! Nu-mi pare rău de ea. Aşa vrea, aşa face. Hoţul o să primească răsplata cuvenită. Să vezi ce discurs am să le ţin, Alioşa (şi avu dîn nou un zîmbet amar). Dar Gruşa... Gruşa, Doamne! Pentru ce trebuie să primească suferinţa asta? exclamă el cu lacrimi în ochi. Gîndul ăsta mă omoară! Mă dau de ceasul morţii cînd mi-aduc aminte de ea. A fost mai înainte pe aici...

— Mi-a spus. Era tare amărîtă, săraca, din pricina ta...

— Ştiu. Aşa sînt eu, dracu' să mă ia, am o fire păcătoasă. Iar am fost gelos! Dar cînd să plece, mi-a părut rău şi am sărutat-o. Dar nu i-am cerut iertare.

— De ce? se miră Alioşa.

Mitia izbucni deodată în rîs, înveselit.

— Să te ferească Dumnezeu, băiete dragă, să ceri vreodată iertare femeii pe care o iubeşti dacă ai greşit cumva faţă de dînsa! Mai ales ei, femeii iubite, oricît de vinovat te-ai simţi în sinea ta! Femeia, frăţioare, e dracul gol, ascultă-mă pe mine; cel puţin în materia asta mă pricep şi eu! Încearcă numai să-ţi recunoşti greşeala. „Sînt vinovat, iartă-mă, nu fi supărată", să vezi atunci ce potop de reproşuri te aşteaptă! Să nu-ţi închipui cumva c-o să te ierte chiar aşa de lesne, de la bun început, asta în nici un caz; o să caute mai întîi să te umilească, o să te facă albie de porci, o să-ţi ceară socoteală şi pentru ce-a fost, şi pentru ce n-a fost, o să-ţi înşire toate păcatele, n-o să uite nimic, nimic, ba încă o să mai adauge şi de la ea, şi abia după aceea o să-ţi acorde, în fine, iertarea. Şi asta cînd s-ar întîmpla să ai de-a face cu cea mai blîndă dintre ele! O să scormonească pînă şi lucrurile demult îngropate şi o să-ţi arunce totul în cap. Şi toţi aceşti îngeri, fără de care n-am putea trăi, sînt la fel; în fiecare, fără excepţie, mocneşte dorinţa sălbatică de a jupui omul de viu! Vezi tu, dragul meu, ca să-ţi vorbesc pe şleau şi absolut sincer, asta-i soarta oricărui om

cumsecade: să stea sub papucul unei femei. Cel puţin aşa cred eu, şi nu este numai o părere, ci e un lucru pe care-l simt. Bărbatul trebuie să fie mărinimos. Poate s-o facă fără să se înjosească. Nu e ceva care să-l înjosească, oricine ar fi el, un erou sau chiar un Cezar. Şi totuşi, să nu ceri niciodată iertare, niciodată şi pentru nimic. Să nu uiţi niciodată deviza asta; ascultă-l pe fratele tău Mitia, care şi-a frînt gîtul din pricina unei femei. Nu, decît să-i cer iertare Gruşei, mai bine am să caut să răscumpăr într-un fel sau altul răul pe care i l-am făcut. O venerez, Alioşa, am un adevărat cult pentru ea. Dar ea nu-şi dă seama, nu, tot i se pare că n-o iubesc cît ar trebui. Şi mă chinuieşte, nu ştii cît mă chinuieşte cu dragostea ei. Ce a fost mai înainte nu era nimic! Înainte mă răscoleau numai şerpuirile drăceşti ale trupului ei, pe cînd acum sufletul meu s-a îngemănat cu al ei şi prin ea am devenit alt om! Crezi c-are să ne dea voie să ne căsătorim? Altfel am să mor de gelozie, zi de zi am să mă perpelesc... Ce ţi-a spus despre mine?

Alioşa îi împărtăşi, vorbă cu vorbă, mărturisirile pe care i le făcuse Gruşenka. Mitia îl ascultă atent, cerîndu-i să repete încă o dată unele lucruri, şi se arătă satisfăcut.

— Vasăzică nu e supărată că sînt gelos! exclamă el. Ca să vezi ce înseamnă femeia! „Şi eu am o inimă crudă.“ Uf, ador femeile crude, deşi gelozia lor mă scoate din fire! Să vezi cum o să ne scoatem ochii unul altuia! Dar de iubit am s-o iubesc cum n-am iubit încă pe nimeni. Crezi c-au să ne lase să ne cunună? Oare ocnaşii au voie să se căsătorească? E o problemă. Şi fără ea nu pot să trăiesc... Mitia începu din nou să se plimbe încruntat prin odaie. Se făcea din ce în ce mai întuneric. Pe chipul său apăru subit o vădită îngrijorare. Un secret, aşa zicea, c-ar fi un secret la mijloc! Şi c-am fi urzit în trei împotriva sa un complot în care-i amestecată şi „Katia“... Nu, Gruşenka, nu, iubito, e vorba de altceva. Aici ai dat greş, te-ai înşelat ca o muieruşcă prostuţă! Alioşa, dragul meu, acum, fie ce-o fi, am să-ţi destăinuiesc secretul nostru!

Se uită în toate părţile şi, apropiindu-se de Alioşa, care stătea în picioare în faţa lui, începu să-i şoptească misterios la ureche, deşi n-avea cine să-l audă – bătrînul gardian moţăia într-un colţ, iar

santinelele erau prea departe.

— Am să-ţi dezvălui secretul, murmură Mitia precipitat. În orice caz, ţi l-aş fi spus mai încolo; cum aş putea, oare, să fac ceva fără tine? Tu eşti toată nădejdea mea. Ivan ne este superior, recunosc, dar pentru mine tu eşti un heruvim. Numai tu poţi să hotărăşti. Cine ştie dacă nu eşti tu cel mai desăvîrşit dintre noi, dacă nu eşti mai presus şi decît Ivan! Vezi tu, aici e nevoie de conştiinţă, de o conştiinţă superioară, e vorba de un lucru mult prea grav ca să pot ajunge singur la o soluţie, de aceea am tot amînat, ca să mă sfătuiesc şi cu tine. Totuşi, e încă prea devreme ca să luăm o hotărîre, trebuie să aşteptăm sentinţa; după pronunţarea sentinţei, te las pe tine să-mi pecetluieşti soarta. Deocamdată, nu e nevoie să-ţi mai spui părerea; eu am să-ţi arăt despre ce e vorba, tu n-ai altceva de făcut decît să mă asculţi, fără să decizi nimic. Ascultă numai şi taci. N-am să-ţi dezvălui chiar tot. Am să mă rezum numai la ideea esenţială, fără să intru în prea multe detalii, dar încă o dată te rog să taci. Nimic, nici o întrebare, nici un gest, eşti de acord? Dar, Doamne, ce facem cu ochii tăi? Mă tem c-am să citesc în ei lămurit ce gîndeşti, chiar dac-ai ţine gura încleştată! Nu ştii ce frică mi-e de ei! Ascultă, Alioşa, Ivan îmi propune să fug. Las amănuntele deoparte; totul a fost prevăzut punct cu punct, lucrurile se pot aranja. Taci, nu spune nimic! Să plec în America, împreună cu Gruşa. Fiindcă fără ea n-aş putea să trăiesc! Dar dacă n-au s-o lase să vină la mine? Ştiu eu dacă ocnaşii au voie să se însoare? Ivan zice că nu. Şi atunci ce am să mă fac sub pămînt fără Gruşa, toată ziua cu ciocanul în mînă? O să-mi fărîm capul cu el şi o să termin! Pe de altă parte, mai e şi conştiinţa; cum rămîne cu ea? Ar însemna să fug de suferinţă, nu-i aşa? Mi s-a arătat un semn, şi eu l-am nesocotit, mi s-a deschis în faţă calea ispăşirii, şi eu am dat bir cu fugiţii. Ivan spune că în America, dacă eşti un om capabil, poţi fi mult mai util decît mucezind într-o hrubă. Bine, şi atunci cum rămîne cu imnul nostru subpămîntean? Şi apoi, ce mă aşteaptă în America? Iarăşi deşertăciunea! De altfel, cred că şi acolo trebuie să fie destulă şarlatanie. Să fug numai ca să scap de suferinţă? Ţi-am spus toate

astea, Alexei, pentru că tu eşti singurul om care poate să priceapă, nimeni altul n-ar pune nici un temei pe cuvintele mele; cu oricine aş fi vorbit aşa cum am vorbit cu tine despre imn, ar fi zis că-mi pierd vremea cu tîmpenii ori că aiurez. Toată lumea ar crede fie că sînt lovit cu leuca, fie c-am căpiat. Dar nici n-am înnebunit şi nici prost nu sînt. Ivan înţelege şi el ce i-am spus despre imn, da, înţelege, dar nu vrea să-mi răspundă nimic, e mut. Nu crede în imn. Taci, taci; citesc în ochii tăi că ai şi hotărît! Nu încă, te rog, cruţă-mă, nu pot să trăiesc fără Gruşa, aşteaptă pînă la proces! Mitia rosti ultimele cuvinte ca ieşit din minţi. Îl ţinea pe Alioşa de umeri şi-l sorbea din ochi cu o privire lacomă, înfrigurată. Tu ce crezi, ocnaşii au voie să se căsătorească? întrebă el pentru a treia oară, ca şi cum ar fi aşteptat de la el dezlegarea.

Alioşa îl asculta din ce în ce mai mirat. Era zguduit pînă în adîncul sufletului.

— Aş vrea să te întreb ceva, zise el. Ivan ţine mult la ideea asta? De la cine a pornit?

— De la el. Ivan a venit cu invenţia asta şi insistă mereu! De cînd sînt aici n-a fost niciodată la mine; abia acum o săptămînă m-am pomenit cu el din senin şi, cum a intrat pe uşă, mi-a şi împărtăşit planul lui. Se ţine de capul meu. Nu c-ar încerca să mă înduplece, ci pur şi simplu îmi ordonă. Nici nu se gîndeşte măcar că s-ar putea să nu-i dau ascultare, deşi mi-am deschis sufletul, aşa cum am făcut şi faţă de tine, şi i-am vorbit şi lui despre imn. Mi-a spus cum a pus totul la cale şi c-a avut grijă să culeagă informaţii cît mai precise. Dar asta rămîne pe altă dată. Evadarea mea e singurul lucru care-l interesează în momentul actual, a ajuns un fel de obsesie pentru el. „Chezăşia, zice, în cazul de faţă sînt banii; îţi dau zece mii pentru evadare şi douăzeci de mii ca să trăieşti în America. Cu zece mii, zice, o să pregătim o evadare clasa întîi.“

— Şi ţi-a atras atenţia să nu-mi spui nimic? întrebă din nou Alioşa.

— Să nu suflu o vorbă nimănui, dar mai ales ţie! În nici un caz tu nu trebuie să afli. Se teme, probabil, să nu-mi stai în drum ca o remuşcare; ştie că tu eşti conştiinţa mea. Să nu mă dai de gol că ţi-

am vorbit despre intenţiile lui. Vezi să nu scapi vreun cuvînt.

— Ai dreptate, încuviinţă Alioşa. Nu poţi să iei nici o hotărîre înainte de a cunoaşte sentinţa. După proces ai să vezi ce-i de făcut; omul nou-născut, pe care-l simţi, va ieşi la iveală în tine şi el va avea ultimul cuvînt.

— Omul nou sau poate un Bernard care va decide după tipicul Bernarzilor! Mi se pare uneori că şi eu sînt o sămînţă becisnică de Bernard! strîmbă din buze cu amărăciune Mitia.

— Dar se poate, frăţioare, să nu mai ai nici o speranţă pentru tine? Crezi într-adevăr că n-o să-ţi poţi dovedi dreptatea la proces?

Mitia dădu din umeri, parcă puţin iritat, şi clătină din cap.

— Alioşa, trebuie să pleci, băieţaş! spuse el tresărind. I-auzi ce gură face directorul în curte, acuşi ne pomenim cu el aici. E tîrziu, am încălcat regulamentul. Sărută-mă repede şi fă-mi cruce, dragul meu, fă-mi cruce, ca să pot duce crucea pe care o am de purtat mîine...

Fraţii se îmbrăţişară şi se sărutară.

— Ştii că Ivan, rosti deodată Mitia... mă îndeamnă să evadez, deşi crede că eu am ucis! şi un zîmbet dureros îi pecetlui gura.

— L-ai întrebat tu ce crede?

— Nu, nu l-am întrebat. Mă gîndeam s-o fac, dar n-am îndrăznit. N-am avut curaj. Nici nu-i nevoie: am citit în ochii lui. Hai, la revedere!

Se sărutară încă o dată în fugă, dar nici nu apucă bine Alioşa să iasă pe uşă, că Mitia îl întoarse din drum.

— Stai, Alioşa, stai aşa în faţa mea!

Îl apucă iarăşi de umeri. Era nespus de palid, atît de palid, încît, cu tot întunericul din încăpere, se vedea că se schimbase la faţă. Buzele îi tremurau şi se uita drept în ochii lui Alioşa.

— Alioşa, să-mi spui cinstit adevărul adevărat, ca în faţa lui Dumnezeu: tu ce crezi, am ucis sau nu? Vreau să ştiu ce crezi tu; da sau nu? Să-mi spui adevărul curat, să nu mă minţi! strigă el pătimaş.

Alioşa se cutremură înfiorat, ca şi cînd i-ar fi trecut un cuţit prin inimă.

— Dar ce ţi-a venit?... îngăimă el pierdut.

— Adevărul, spune-mi adevărul, să nu mă minţi! stărui Mitia.

— N-am crezut nici o clipă c-ai putea fi ucigaşul, mărturisi într-o izbucnire Alioşa, cu un tremur în glas, ridicînd mîna în sus, ca şi cum l-ar fi luat martor pe Dumnezeu.

O fericire nemărginită lumină faţa lui Mitia.

— Îţi mulţumesc! rosti el tărăgănat, suspinînd ca şi cînd s-ar fi trezit dintr-un leşin. Parcă mi-ai dat viaţă... Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar pînă acum m-am temut să te întreb, pe tine, tocmai pe tine! Hai, du-te! Mă simt acum înarmat pentru ziua de mîine, să-ţi dea Dumnezeu sănătate! Du-te acum, du-te! Iubeşte-l pe Ivan! strigă Mitia după el.

Plecînd, Alioşa avea obrajii scăldaţi în lacrimi. Această îndoială cumplită ce mocnea în sufletul lui Mitia, lipsa de încredere pe care o dovedea chiar faţă de el, îi dezvălui dintr-odată prăpastia fără fund în care se zvîrcolea, mistuit de durere şi cruntă disperare, nefericitul său frate – prăpastie ale cărei adîncuri ameţitoare Alioşa nu le întrezărise pînă atunci. O compătimire profundă, neţărmurită îl copleşi, sleindu-l într-o clipă de puteri. Inima îi sîngera sfîşiată. Îşi aminti cuvintele pe care Mitia i le strigase la urmă: „Iubeşte-l pe Ivan!“. Tocmai la el se ducea. De dimineaţă încă îşi pusese în gînd să dea neapărat ochi cu el. Ivan îl neliniştea tot atît de mult ca şi Mitia, şi mai mult ca oricînd acum, după ce stătuse de vorbă cu deţinutul.

V

Nu eşti tu... nu eşti tu!...

Ca să meargă la Ivan trebuia să treacă prin faţa casei unde locuia Katerina Ivanovna. Cum ferestrele erau luminate, Alioşa îşi încetini pasul şi se decise să intre. N-o văzuse pe Katerina

Ivanovna de mai bine de o săptămînă şi se gîndea că poate Ivan se afla la dînsa, dat fiind că a doua zi Mitia avea de trecut printr-o atît de grea încercare. Sună şi, în timp ce suia scara, abia luminată de un felinar chinezesc, văzu pe cineva coborînd treptele. Nu-şi dădu seama decît în momentul cînd ajunse în dreptul lui că era Ivan. Fusese, prin urmare, la Katerina Ivanovna.

— Ah, tu erai!... spuse Ivan Fiodorovici rezervat. La revedere. Te duci la dînsa?

— Da.

— Nu te-aş sfătui. E „nervoasă“ şi mi-e teamă c-ai s-o tulburi şi mai tare.

— Nu, nu! se auzi o voce, şi în aceeaşi clipă uşa se dădu de perete. Ai fost pe la el, Alexei Fiodorovici?

— Da, am fost la închisoare.

— Ai să-mi spui ceva din partea lui? Intră, Alioşa. Şi dumneata, Ivan Fiodorovici, vino înapoi. Neapărat – auzi? – neapărat!

Glasul Katiei era atît de poruncitor, încît Ivan Fiodorovici, după ce stătu o clipă în cumpănă, se hotărî să urce din nou treptele împreună cu Alioşa.

— A tras cu urechea! bombăni el iritat, ca pentru sine, dar Alioşa îl auzi. Dacă-mi dai voie, am să rămîn cu paltonul pe mine, spuse el intrînd în salon. Nu, mulţumesc, nu stau. De altfel, n-am să mai zăbovesc decît un minut.

— Ia loc, Alexei Fiodorovici, îl pofti Katerina Ivanovna, care rămase în picioare.

Nu părea să se fi schimbat prea mult în ultimele două luni, doar în ochii ei negri ardea acum o văpaie cumplită. Alioşa avea să-şi amintească mai tîrziu că-n seara aceea i se păruse extraordinar de frumoasă.

— Ce ţi-a spus să-mi comunici?

— Atîta tot, rosti Alioşa, privind-o drept în ochi. Să cauţi să te menajezi şi să nu pomeneşti nimic la proces de... (Alioşa se poticni) de ceea ce s-a petrecut între voi... atunci cînd v-aţi cunoscut... în oraşul acela.

— Aha, să nu spun că m-am închinat pînă la pămînt pentru

banii aceia! îşi aminti ea rîzînd cu amărăciune. Pentru cine îi e teamă, pentru el sau pentru mine? Ce crezi? Îmi cere să menajez – dar pe cine? Pe el sau pe mine? Răspunde, Alexei Fiodorovici.

Alioşa o privea încordat, căutînd să înţeleagă ce voia.

— Şi pe dumneata, şi pe el, răspunse el încet.

— Asta este! răbufni ea cu ură, înroşindu-se toată. Dumneata încă nu mă cunoşti, Alexei Fiodorovici! continuă apoi pe un ton ameninţător. Şi nici eu n-am ajuns încă să mă cunosc prea bine. Cine ştie cu ce ochi ai să mă priveşti după interogatoriul de mîine! O să fii, poate, în stare să mă sfîşii în bucăţi.

— Să spui cinstit adevărul, zise Alioşa, asta-i tot ce ţi se cere.

— Femeia de multe ori e necinstită, rosti ea printre dinţi. Nu e nici un ceas de cînd credeam c-o să-mi fie groază numai să mă ating de tîlharul acela… ca de o năpîrcă… şi totuşi, nu! A rămas încă şi acum tot un om pentru mine! Dar să fie chiar adevărat că el a ucis? El a ucis într-adevăr? strigă ea isteric, întorcîndu-se brusc spre Ivan Fiodorovici.

Alioşa îşi dădu seama că-i mai pusese această întrebare, poate chiar cu puţin timp înainte de venirea lui, şi că nici atunci nu era pentru prima, ci pentru a suta oară, şi că pînă la urmă ajunseseră să se certe.

— Am fost la Smerdeakov… Tu, numai tu ai căutat să mă convingi că-i un paricid! Şi am crezut, fiindcă mi-ai spus tu! continuă ea, adresîndu-se mai departe lui Ivan Fiodorovici. Acesta schiţă un zîmbet forţat.

Alioşa tresări surprins cînd o auzi pe Katerina Ivanovna spunîndu-i „tu“. Nici nu bănuise pînă atunci că relaţiile dintre ei le îngăduiau să se tutuiască.

— Ajunge! i-o reteză Ivan. Mă duc. Am să mai trec mîine, şi răsucindu-se pe călcîie ieşi din odaie şi se îndreptă spre capul scării.

Katerina Ivanovna îl apucă de mînă pe Alioşa cu un gest autoritar.

— Du-te după el! Caută să-l ajungi! Nu-l lăsa singur nici o clipă, şopti ea precipitat. E nebun. Ce, nu ştiai? Nu e-n toate minţile. Are

febră cerebrală, delirează! Mi-a spus doctorul, du-te, du-te repede după el…

Alioşa sări ca împins de un resort şi fugi după Ivan, care nu apucase să facă nici cincizeci de paşi pe uliţă.

— Ce vrei? întrebă el cînd Alioşa îl ajunse din urmă. Te-a trimis după mine fiindcă sînt nebun? Ştiu totul pe dinafară, adăugă el iritat.

— Exagerează, fireşte, dar totuşi are dreptate să spună că eşti bolnav, răspunse Alioşa. Mă uitam la tine adineaori, cînd eram sus, şi într-adevăr ai o figură de om bolnav, da, da, bolnav, Ivan!

Ivan îşi văzu mai departe de drum, fără să se oprească. Alioşa se ţinu după el.

— Spune-mi, Alexei Fiodorovici, tu ştii cum înnebunesc oamenii? îl întrebă din senin Ivan, cu o voce schimbată, potolită, fără urmă de enervare; dimpotrivă, tonul lui mărturisea cea mai candidă curiozitate.

— Să-ţi spun drept, habar n-am; cred totuşi că există diverse forme de nebunie.

— Poţi să-ţi dai seama singur că eşti pe cale să-ţi pierzi minţile?

— Bănuiesc că în asemenea cazuri nu mai eşti chiar atît de lucid ca să poţi observa singur, răspunse mirat Alioşa.

Ivan tăcu cîteva clipe.

— Dacă vrei să putem sta de vorbă, schimbă, te rog, subiectul! spuse el deodată răstit.

— Era să uit, am o scrisoare pentru tine, îl anunţă timid Alioşa, scoţînd din buzunar şi înmînîndu-i răvaşul Lizei.

Tocmai ajunseseră în dreptul unui felinar. Ivan recunoscu numaidecît scrisul.

— A, e de la drăcuşorul acela, rînji el răutăcios şi, fără să mai deschidă plicul, îl rupse în bucăţi, pe care le aruncă în vînt. Hîrtiuţele se risipiră care încotro. Nici măcar n-a împlinit şaisprezece ani şi se şi oferă! spuse el dispreţuitor, mergînd mai departe.

— Cum adică? exclamă Alioşa.

— Cum? Foarte simplu. Aşa cum se oferă femeile pierdute.

— Cum poţi să vorbeşti aşa, Ivan? îi luă apărarea Alioşa. Nu e decît un copil, se poate să insulţi, să înjoseşti un copil! E bolnavă, sărăcuţa, tare bolnavă, mi-e teamă că n-o să rămînă zdravănă la minte... N-aveam încotro, trebuia să-ţi înmînez scrisoarea... Şi eu, care aşteptam un cuvînt de la tine, ceva... ca s-o pot scăpa.

— N-ai ce aştepta de la mine. O fi ea copil, însă eu nu sînt dădaca ei. Taci, Alexei, nu insista! Nu mă interesează.

O bucată de vreme, nici unul, nici celălalt nu mai spuse nimic.

— Acum toată noaptea o să se roage la Maica Domnului ca s-o înveţe ce să facă mîine la proces, rosti sarcastic Ivan, cu înverşunare.

— Vorbeşti despre... Katerina Ivanovna?

— Da. În ce postură să apară: în chip de geniu bun sau ca o cobe pentru Mitenka? Cu lacrimi în ochi are să roage pronia cerească s-o lumineze. Fiindcă, vedeţi dumneavoastră, dînsa nu ştie ce cale să aleagă, n-a avut încă timp să se gîndească! Şi asta mă ia drept dădacă, ar vrea s-o legăn în braţe şi s-o adorm!

— Katerina Ivanovna te iubeşte, observă Alioşa cu o umbră de melancolie.

— Se prea poate. Numai că eu n-am nici un chef.

— Suferă. De ce îi spui... uneori... cuvinte care-i întreţin speranţele? îl dojeni cu sfială Alioşa. Fiindcă ştiu că i-ai dat speranţe... iartă-mă că-ţi vorbesc aşa, se grăbi el să se scuze.

— Nu pot să fac ceea ce ar trebui, adică să rup definitiv cu dînsa şi să dau cărţile pe faţă! răspunse iritat Ivan. Sînt nevoit să aştept pronunţarea. Dacă rup cu ea în momentul ăsta, ca să se răzbune, ar fi în stare să-i dea la cap banditului, pentru că-l urăşte şi ştie foarte bine că-l urăşte. E numai minciună, minciună şi iar minciună! Atîta timp cît n-am rupt încă legăturile şi mai poate spera, n-o să-i facă nici un rău criminalului, ştiind cît de mult ţin să-l scap din impasul ăsta. Ah, numai de s-ar pronunţa odată şi blestemata aceea de sentinţă!

Epitetele „criminal“ şi „bandit“, aplicate lui Mitia, avură un ecou dureros în sufletul lui Alioşa.

— Dar cum ar putea să-i dea la cap lui Mitia? întrebă el,

cîntărind în minte cuvintele lui Ivan. Ce poate, oare, să spună ca să-l nenorocească pe fratele nostru?

— Tu n-ai de unde să ştii. Deţine un act scris de mîna lui Mitia, un document care dovedeşte cu cea mai mare precizie că el l-a omorît pe Fiodor Pavlovici.

— Imposibil! strigă Alioşa.

— Cum imposibil? L-am citit cu ochii mei.

— Nu se poate să existe un document ca ăsta, repetă cu înfocare Alioşa. Nu se poate, din moment ce nu este el ucigaşul. Nu l-a ucis el pe tata, nu el!

Ivan Fiodorovici se opri brusc.

— Şi atunci, după părerea dumitale, cine este ucigaşul? întrebă el glacial, pe un ton cît se poate de arogant.

— Ştii tu cine, răspunse domol, dar convins Alioşa.

— Cine? Crezi cumva în fabula cu cretinul acela epileptic Smerdeakov?

Alioşa se simţi străbătut de un fior din creştet pînă-n tălpi.

— Ştii tu cine… şopti el din nou, istovit de puteri, cu suflarea tăiată.

— Cine, cine? strigă furios Ivan. Toată stăpînirea de sine pe care o dovedise pînă atunci îl părăsise într-o clipă.

— Eu nu ştiu decît atît, continuă tot în şoaptă Alioşa. Pe tata *nu tu* l-ai ucis!

Ivan rămase ca împietrit.

— *Nu tu!* Cum adică *nu tu*?

— Nu tu l-ai ucis pe tata, nu tu! repetă hotărît Alioşa. Tăcură şi unul, şi altul cîteva clipe.

— Asta ştiu şi eu că nu l-am ucis pe bătrîn! Aiurezi? întrebă Ivan cu o umbră de zîmbet crispat. Se uita la Alioşa cu o privire sfredelitoare. Tocmai se opriseră sub un felinar.

— Şi, cu toate astea, Ivan, de cîte ori nu ţi-ai spus că tu eşti ucigaşul…

— Cînd am spus?… Eu am fost la Moscova… Cînd am spus? bîigui pierdut Ivan.

— De cîte ori, în aceste două luni de restrişte, cînd rămîneai

singur, nu ţi-ai spus că tu eşti vinovatul, continuă Alioşa cu acelaşi glas molcom, dar limpede ca şi mai înainte. Părea că vorbeşte ca în transă, mînat de o voinţă străină, supunîndu-se unei porunci implacabile. Te-ai acuzat singur şi ai recunoscut în sinea ta că numai tu eşti ucigaşul. Dar nu l-ai ucis tu, nu, te înşeli, nu eşti tu criminalul, auzi? Nu tu! Dumnezeu mă trimite să-ţi spun.

Tăcură amîndoi îndelung; un minut întreg, nici unul din ei nu mai rosti un cuvînt. Se priveau în ochi, amîndoi palizi la faţă. Deodată, Ivan începu să tremure şi-şi înfipse degetele în umărul lui Alioşa.

— Ai fost la mine! şuieră el printre dinţi. Ai fost la mine în noaptea cînd a venit... Mărturiseşte... l-ai văzut, nu-i aşa că l-ai văzut?

— De cine-i vorba... de Mitia? întrebă Alioşa nedumerit.

— Nu de el, dă-l dracului de bandit! urlă Ivan ca scos din minţi. Ştiai că el vine la mine? Cum ai aflat? Spune!

— Care *el*? Nu ştiu despre cine vorbeşti, îngăimă Alioşa speriat.

— Ba ştii... altfel, cum ai fi... Nu se poate să nu ştii... Luîndu-şi seama deodată, făcu un efort ca să se stăpînească. Stătea locului, ca şi cînd ar fi cumpănit ceva în minte. Un surîs ciudat îi schimonosea gura.

— Frăţioare, continuă Alioşa cu voce tremurătoare, ţi-am spus asta ştiind că ai încredere în mine. Ţi-am spus acum o dată pentru totdeauna: *nu eşti tu* ucigaşul, *nu eşti tu!* Auzi? O dată pentru totdeauna! Dumnezeu m-a îndemnat să ţi-o spun, chiar dacă din clipa asta ar fi să mă urăşti toată viaţa...

Ivan Fiodorovici izbuti, în sfîrşit, să-şi redobîndească sîngele rece.

— Alexei Fiodorovici, zise el cu un zîmbet glacial, ştii foarte bine că niciodată n-am putut să sufăr prorocii şi epilepticii, şi cu atît mai puţin pe trimişii lui Dumnezeu. Din momentul ăsta nu mai vreau să am de-a face cu dumneata nici acum, nici în vecii vecilor. Drumurile noastre se despart aici, la răscruce, te rog să pleci imediat. De altfel, mi se pare că asta e chiar ulicioara ce duce acasă la dumneata. Şi mai ales fereşte-te să vii cumva la mine astăzi! Ai

auzit?

Ivan se întoarse şi porni mai departe cu paşi apăsaţi, fără să se mai uite îndărăt.

— Frăţioare! strigă după el Alioşa. Dacă ţi se întîmplă ceva azi, gîndeşte-te întîi şi întîi la mine!...

Ivan însă nu mai catadicsi să-i răspundă. Alioşa rămase în colţul străzii, lîngă felinar, pînă ce fratele său se mistui în noapte. Abia atunci se urni din loc, îndreptîndu-se agale spre casă.

Nici el, nici Ivan Fiodorovici nu voiseră să locuiască în casa pustie a lui Fiodor Pavlovici, de aceea şedeau acum separat. Alioşa închiriase o cameră mobilată la nişte cetăţeni din oraş, iar Ivan Fiodorovici se instalase într-o casă arătoasă, proprietatea unei văduve de funcţionar cu oarecare avere, unde ocupa un apartament spaţios şi destul de confortabil, atîta doar că locuia cam departe de centru. Treburile gospodăreşti i le făcea o băbuţă, o femeie tare bătrînă, surdă ca o ciubotă şi cam beteagă din pricina reumatismului, care se culca cu găinile şi se scula la şase dimineaţa. În ultimele două luni, Ivan Fiodorovici devenise foarte puţin pretenţios şi-i plăcea singurătatea. Pînă şi odaia în care dormea şi-o deretica singur, iar în celelalte încăperi nu intra decît foarte rar. Sosind acasă, apucă şnurul clopoţelului de la poartă, dar în aceeaşi clipă se răzgîndi. Se simţea încă fremătînd de indignare şi tremura scuturat de fiori din creştet pînă-n tălpi. Lăsă din mînă şnurul, scuipă şi se întoarse în loc, întinzînd din nou pasul la drum, spre celălalt capăt al oraşului, unde, la o depărtare de două verste de casa lui, se afla o coşmelie de bîrne, povîrnită într-o rînă; acolo şedea acum Maria Kondratievna, fosta vecină a lui Fiodor Pavlovici, aceea care venea mereu la el, la bucătărie, după cîte un castron de supă, şi căreia Smerdeakov îi cînta din ghitară. Îşi vînduse căscioara şi se mutase cu maică-sa într-un fel de bojdeucă ţărănească, unde după moartea lui Fiodor Pavlovici se aciuase şi Smerdeakov, grav bolnav. La el se ducea acum Ivan Fiodorovici, mînat de un imbold ce se trezise în el brusc, dar irezistibil.

VI

Prima întrevedere cu Smerdeakov

Era pentru a treia oară cînd se ducea la Smerdeakov de cînd se întorsese de la Moscova. Dăduse pentru prima oară ochii cu el chiar după nenorocire, în ziua cînd Ivan sosise în oraş, apoi mai vorbiseră o dată, două săptămîni mai tîrziu. Pe urmă, adică după cea de-a doua întrevedere, Ivan nu-şi mai făcuse drum pe acolo, aşa că trecuse o lună şi mai bine de cînd nu-l mai văzuse şi nici nu mai auzise nimic despre dînsul. Ivan Fiodorovici se înapoiase de la Moscova la cinci zile după moartea tatălui său, aşa încît nu mai apucase să-l vadă nici măcar în coşciug, deoarece bătrînul fusese înmormîntat chiar în ajun. Întîrzierea se datora faptului că Alioşa, neştiind unde să-l anunţe printr-o depeşă, se gîndise să apeleze la Katerina Ivanovna, care nu-i cunoştea nici ea adresa şi telegrafiase la rîndul său surorii şi mătuşii sale, fiind sigură că Ivan Fiodorovici se va duce pe la ele imediat ce va descinde în localitate. Acesta însă nu se învrednicise să le viziteze decît după patru zile, şi cum citise telegrama, fără să mai piardă o clipă, porni la drum, grăbindu-se să se înapoieze acasă. Primul om cu care se văzu aici, în oraş, fu Alioşa. În cursul discuţiei pe care o avură împreună, Ivan Fiodorovici constată, spre marea sa mirare, că mezinul nici nu s-ar fi gîndit măcar să aibă vreo suspiciune în privinţa lui Mitia, fiind absolut convins că ucigaşul nu putea fi decît Smerdeakov – în privinţa aceasta era în deplină contradicţie cu opinia publică de la noi din oraş. Ivan stătu apoi de vorbă cu ispravnicul şi cu procurorul şi află în amănunţime împrejurările arestării şi acuzaţiile aduse lui Mitia. Cu atît mai mult fu surprins de convingerea lui Alioşa, fiind încredinţat însă că se datora de bună seamă dragostei frăţeşti ce se revărsase acum în toată plenitudinea ei şi compătimirii pentru soarta lui Mitia, la care – după cum ştia el – Alioşa ţinea foarte mult. Şi fiindcă veni vorba de sentimente, trebuie să spunem o dată pentru totdeauna că Ivan nu avea nici

cea mai mică afecţiune pentru Dmitri, pe care nu putea să-l sufere; cel mult dacă simţea uneori un fel de milă pentru el, o milă însă amestecată cu un dispreţ adînc ce se îngemăna cu dezgustul. Totul la Mitia, începînd cu înfăţişarea, îi trezea antipatia, iar dragostea Katerinei Ivanovna pentru el i se părea pur şi simplu revoltătoare. Se duse totuşi să-l vadă pe Mitia la închisoare chiar în ziua cînd sosise în oraş, şi această întrevedere, departe de a-i zdruncina certitudinea că era într-adevăr vinovat, nu făcu decît să i-o consolideze. Îl găsi pe fratele său agitat, într-o stare de surescitare maladivă. Mitia era foarte volubil, deşi părea distrat, cu gîndurile împrăştiate; îl acuza mereu pe Smerdeakov şi se încurca la tot pasul, insista mai ales asupra celor trei mii de ruble de care îl „jecmănise“ răposatul. „Erau banii mei, banii mei, repeta el întruna. Şi chiar dacă i-aş fi furat, eram în dreptul meu.“ Nu combătea nici una dintre probele acumulate împotriva lui, şi dacă încerca să explice faptele în avantajul lui, pierdea şirul la un moment dat şi începea să bată cîmpii; lăsa întru totul impresia că nu simţea nevoia să se dezvinovăţească nici în faţa lui Ivan, nici în faţa oricui ar fi fost. Dimpotrivă, îşi ieşea din sărite, respingea cu mîndrie toate acuzaţiile şi, furios şi înfierbîntat, dădea drumul la o ploaie de înjurături. Îşi bătea joc de mărturia lui Grigori, care susţinea că uşa fusese deschisă; „probabil a deschis-o Sarsailă“, zicea el, fără să poată da totuşi faptului o explicaţie cît de cît plauzibilă. În cele din urmă, cu prilejul acelei vizite, izbuti chiar să-l jignească pe Ivan Fiodorovici, spunîndu-i de la obraz că n-are de dat socoteală celor care susţin că „totul este permis“ şi că aceştia n-au dreptul nici să-l bănuiască, nici să-l ancheteze; în general, nu se arătă cîtuşi de puţin amabil cu dînsul. În ziua respectivă, ieşind de la închisoare, Ivan Fiodorovici se duse întins la Smerdeakov.

În tren, în timp ce se întorcea de la Moscova, se gîndise necontenit la el şi la discuţia pe care o avuseseră împreună în ajunul plecării. Erau atîtea lucruri care îl puneau pe gînduri, atîtea altele care-i trezeau suspiciuni… Totuşi, în depoziţia pe care o făcuse în faţa judecătorului de instrucţie, Ivan Fiodorovici socotise de cuviinţă să treacă sub tăcere – deocamdată, cel puţin – această

discuţie. Voia să dea ochii mai întîi cu Smerdeakov, care se afla internat în spital. Atît Herzenstube, cît şi medicul Varvinski, cu care stătuse de vorbă acolo, la insistenţele lui, răspunseseră categoric că nu putea să încapă nici un dubiu în privinţa diagnosticului şi că pacientul suferea într-adevăr de epilepsie, şi se arătaseră chiar foarte surprinşi atunci cînd îi întrebase dacă nu cumva Smerdeakov simulase o criză în ziua cînd se întîmplase nenorocirea. Căutaseră atunci să-i explice că era vorba de un acces de o violenţă excepţională, care ţinuse cu intermitenţe cîteva zile în şir, că bolnavul fusese chiar la un pas de moarte şi că de-abia acum, după o îngrijire foarte serioasă, se putea afirma că pacientul va scăpa cu viaţă. „Totuşi (adăugase doctorul Herzenstube), o să rămînă probabil cu oarecare deficienţe mintale, dacă nu pentru toată viaţa, cel puţin pentru o bună bucată de vreme.“ Şi cum Ivan Fiodorovici se grăbise să întrebe nerăbdător: „Prin urmare, acum este nebun?“, i se răspunsese că „deocamdată nu chiar complet, dar prezintă unele anomalii“. Hotărîndu-se să verifice personal ce era cu aşa-zisele anomalii, lui Ivan i se îngădui fără nici o greutate să vadă imediat bolnavul. Îl găsi pe Smerdeakov culcat în pat într-o rezervă. În cel de-al doilea pat zăcea un cetăţean bolnav de dropică, un biet om căruia medicii nu-i mai dădeau de trăit decît cel mult o zi, două, şi care deci nu putea să le stingherească discuţia. Văzîndu-l pe Ivan Fiodorovici, Smerdeakov rînji cam neîncrezător şi la început se arătă chiar intimidat. Cel puţin aşa i se păru vizitatorului. Asta însă numai în primul moment, pentru că după aceea, pînă la plecare, Smerdeakov îl ului pur şi simplu prin calmul de care dădu dovadă. Dintr-o ochire, Ivan Fiodorovici putu să-şi dea seama de starea gravă în care se afla bolnavul; Smerdeakov era slab, prăpădit, galben precum ceara la faţă, cu obrajii scofîlciţi, şi vorbea tărăgănat, ca şi cum abia şi-ar fi mişcat limba în gură. Timp de douăzeci de minute, cît stătu la el, se plînse de dureri de cap şi de junghiuri în oase. Chipul lui stafidit, de castrat, se micşorase cît pumnul, avea părul zburlit la tîmple, iar din moţul de pe frunte nu mai rămăsese decît o şuviţă subţirică. Doar ochiul stîng, pe jumătate închis, care clipea mereu, ca şi cînd

i-ar fi făcut semn, era singurul indiciu care îi amintea de Smerdeakov cel de odinioară. „E o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept!“ îi trecu prin minte lui Ivan Fiodorovici în momentul acela. Vizitatorul se aşeză pe un taburet la picioarele patului. Smerdeakov se foi gemînd în pat, fără să-i adreseze însă nici un cuvînt; se mulţumi să tacă, ca şi cum n-ar fi avut nici cea mai uşoară curiozitate.

— Poţi să vorbeşti? îl întrebă Ivan Fiodorovici. N-am să te obosesc prea mult.

— Pot, cum de nu! îngăimă Smerdeakov cu o voce slabă. V-aţi întors de mult? adăugă el cu un fel de condescendenţă, ca şi cînd ar fi vrut să-i dea curaj musafirului stingherit.

— Abia azi am sosit... Am venit să dau de cap la încurcătura asta de maţe! Smerdeakov oftă. De ce oftezi, doar ai ştiut dinainte!? îl luă la sigur Ivan Fiodorovici.

Feciorul tăcu o clipă, cu o mutră gravă.

— Cum să nu fi ştiut?! Se vedea lămurit din capul locului. Dar cine ar fi bănuit c-o să iasă aşa?

— Cum să iasă, adică? Nu mai umbla cu fofîrlica! N-ai prevăzut singur că vei avea o criză de epilepsie în momentul cînd ai să intri în pivniţă? Ai indicat precis locul, în pivniţă.

— Aţi spus asta la interogatoriu? întrebă flegmatic Smerdeakov.

Ivan Fiodorovici îşi ieşi din sărite.

— Nu, n-am spus nimic, dar am să spun negreşit. Sînt o mulţime de lucruri pe care trebuie să mi le explici, dragul meu, şi să-ţi intre bine în cap că nimeni nu poate să se joace cu mine! Nu permit!

— Cum să mă joc, păcatele mele, cînd toată speranţa mea este la dumneavoastră? Cred în domnia voastră ca în Dumnezeu! rosti tot atît de imperturbabil feciorul, închizînd o clipă ochii.

— În primul rînd, îl încolţi Ivan Fiodorovici, după cîte ştiu eu, un atac de epilepsie nu poate fi prevăzut niciodată cu atîta precizie. M-am interesat, nu mai face pe prostul! Nimeni nu poate spune dinainte ziua şi ceasul cînd o să se producă. Prin ce minune ai ajuns tu atunci să cunoşti atît de exact ziua şi ceasul, ba chiar să-mi indici şi locul, adică în pivniţă? Cum puteai să ştii din vreme c-o

să te apuce criza tocmai în pivniţă şi c-o să-ţi pierzi cunoştinţa în momentul cînd o să intri acolo, dacă e adevărat că n-ai simulat?

— În pivniţă oricum trebuia să cobor, mă duceam doar de cîteva ori pe zi acolo, răspunse liniştit Smerdeakov. Anul trecut am căzut tot aşa din pod. Este adevărat că nu poţi să ştii cînd îţi vine criza, nici cu o zi, nici chiar cu un ceas înainte, dar se poate să ai o presimţire şi cam aşa se întîmplă mai întotdeauna.

— Dar tu mi-ai spus precis ziua şi ceasul!

— În legătură cu boala mea, puteţi să vă interesaţi la doctorii din spital. Întrebaţi-i, vă rog, pe dînşii dacă m-am prefăcut sau nu, eu nu pot să vă spun mai mult despre ea.

— Şi cum rămîne cu pivniţa? De unde ştiai c-o să ţi se întîmple în pivniţă?

— Ce v-o fi căşunat cu pivniţa asta?! Mi-era o frică grozavă cînd am intrat înăuntru; eram cu inima îndoită tocmai fiindcă mă ştiam părăsit; dumneavoastră eraţi plecat şi în toată lumea asta nu mai aveam de la cine să aştept vreun ajutor. Mă gîndeam chiar, în timp ce coboram în pivniţă: „Dacă o să mă apuce acum, am să cad sau n-am să cad?“. Şi, fiindcă şedeam aşa, cu frica în sîn, am simţit deodată cum mi se pune un nod în gît... şi m-am prăbuşit. Toate astea le-am povestit domnului doctor Herzenstube şi judecătorului de instrucţie Nikolai Parfenovici, şi tot atunci am pomenit şi despre discuţia pe care am avut-o cu dumneavoastră seara, în ajun, la poartă, cînd v-am împărtăşit teama mea şi v-am vorbit şi despre pivniţă. Domnul doctor Varvinski, care m-a îngrijit, a arătat de faţă cu toată lumea că aşa se întîmplă de obicei şi că totul a pornit de la teama aceea, adică m-a apucat criza numai fiindcă m-am gîndit tot timpul dacă „am să cad jos sau n-am să cad“. Şi, într-adevăr, chiar acolo m-a şi apucat. Aşa au scris şi dumnealor, că trebuia neapărat să păţesc asta numai şi numai fiindcă mi-a fost frică.

Isprăvind de vorbit, Smerdeakov începu să răsufle din greu, ca şi cînd oboseala i-ar fi sleit toate puterile.

— Cum, ai şi declarat lucrurile astea? întrebă Ivan Fiodorovici oarecum derutat. Crezuse c-o să-l sperie amenînţîndu-l că va da în

vileag discuţia lor din ajunul nenorocirii şi, cînd colo, el i-o luase înainte.

— De ce să-mi fie teamă? N-au decît să scrie tot ce vor din moment ce ăsta e adevărul, răspunse, fără nici o şovăială, Smerdeakov.

— Şi ai spus tot, tot? Ai raportat cuvînt cu cuvînt discuţia noastră din poartă?

— Ei, nu chiar aşa, cuvînt cu cuvînt…

— Ai spus că ştii să simulezi o criză, aşa cum te-ai lăudat faţă de mine atunci?

— Nu, asta n-am spus.

— Atunci, să te întreb altceva: de ce ai ţinut morţiş să mă duc la Cermaşnea?

— Mă temeam să nu plecaţi la Moscova; fiindcă Cermaşnea oricum e mai aproape.

— Minţi! Tu singur m-ai îndemnat să plec: „Du-te, ziceai, fugi de păcat!“.

— V-am spus asta numai din prietenie faţă de dumneavoastră şi pentru că vă sînt din toată inima credincios; simţeam eu, aşa, că are să se întîmple o nenorocire acasă şi-mi părea rău de dumneavoastră. Dar, la drept vorbind, mai milă poate că-mi era de mine decît de dumneavoastră. D-aia v-am şi spus atunci: plecaţi, fugiţi de păcat. Credeam c-o să mă înţelegeţi unde băteam, o să vă dea prin gînd că s-ar putea întîmpla vreun bucluc aici, acasă, şi o să rămîneţi să-l apăraţi pe tatăl domniei voastre.

— Atunci, de ce n-ai spus pe şleau, dobitocule? se răsti la el Ivan Fiodorovici.

— Păi, gîndiţi-vă, puteam eu să vă spun pe şleau? De fapt, în mine vorbea numai frica, şi pe urmă, cine ştie dacă nu v-aţi fi supărat? Aveam toată dreptatea, fireşte, să mă tem că Dmitri Fiodorovici o să facă iarăşi scandal şi o să pună mîna pe banii ăia, care zicea că-s ai dumnealui, dar cine putea să-şi închipuie că încurcătura asta o să se sfîrşească printr-un omor? Credeam doar c-o să şterpelească alea trei mii de ruble, pe care boierul le ţinea într-un plic, sub saltea. Niciodată nu m-aş fi gîndit c-o să-i ridice

zilele! Nici dumneavoastră nu puteaţi să bănuiţi ce-o să se întîmple, domnule.

— Din moment ce tu singur spui că nimeni nu putea să bănuiască, cum puteam eu atunci să-mi dau seama şi să rămîn acasă? Ce tot o scalzi aşa? răspunse Ivan Fiodorovici după o clipă de chibzuinţă.

— Puteaţi să vă daţi seama tocmai pentru că v-am îndemnat să plecaţi nu la Moscova, ci la Cermaşnea!

— Cum adică, nu înţeleg!

Smerdeakov părea sleit de oboseală şi se opri cîteva clipe să răsufle.

— Puteaţi să vă gîndiţi; de vreme ce stăruiam atîta să nu mai plecaţi la Moscova şi să vă duceţi mai bine la Cermaşnea, însemna că ţineam să fiţi cît mai aproape de noi, iar pînă la Moscova era cale lungă. Poate că, ştiindu-vă pe undeva, pe-aici, prin împrejurimi, Dmitri Fiodorovici n-ar mai fi avut atîta curaj. Şi în tot cazul, dac-ar fi fost ceva, puteaţi să vă întoarceţi mai repede să-mi luaţi apărarea, fiindcă v-am spus doar că Grigori Vasilievici era bolnav şi că mi-era teamă să nu mă apuce vreo criză. Cînd v-am mărturisit apoi că nimeni nu putea pătrunde în casă decît dacă bătea într-un anumit fel în geam şi că Dmitri Fiodorovici cunoştea de la mine semnalul, am crezut c-o să vă treacă prin gînd că dumnealui o să facă negreşit vreo boroboaţă, şi atunci n-o să mai plecaţi nicăieri, nici chiar la Cermaşnea.

„Tot ce spune stă în picioare, socoti în sinea lui Ivan, deşi nu prea are şir în vorbă. Dar de ce zicea, oare, doctorul Herzenstube că nu e totuşi normal?“

— I-ascultă, să nu faci pe şmecherul cu mine, că te ia dracu’! se burzului el furios.

— Pe cinstea mea dacă n-am fost sigur atunci c-aţi înţeles ce vreau să spun! ripostă nevinovat ca un prunc Smerdeakov.

— Dacă aş fi înţeles, fără îndoială c-aş fi rămas! izbucni Ivan din ce în ce mai întărîtat.

— Şi eu, care mă gîndeam c-aţi înţeles şi de-aia aţi şi plecat aşa de repede, ca să scăpaţi de bucluc, c-aţi fugit, fiindcă vă era frică!

— Dar ce-ţi închipui, că toată lumea e fricoasă ca tine?

— Iertaţi-mă, dar credeam că şi dumneavoastră sînteţi ca mine.

Ivan Fiodorovici rămase descumpănit.

— Fireşte, trebuia să-mi dau seama. De altfel, simţeam că unelteşti tu ceva necurat... Dar nu, minţi, iarăşi minţi! se dezmetici el brusc, fulgerat de un gînd. Ţii minte cum ai venit atunci lîngă trăsură şi mi-ai spus: „E o plăcere să stai de vorbă cu un om deştept!“. Îţi părea bine că plecam, altfel de ce m-ai fi linguşit?

Smerdeakov suspină o dată şi încă o dată. O umbră de roşeaţă îi apăru în obraji.

— Îmi părea bine, fireşte, rosti el gîfîind, fiindcă plecaţi la Cermaşnea, nu la Moscova, cum aţi avut de gînd la început. Era mai aproape; iar vorbele alea nu vi le-am spus ca să vă linguşesc, ci erau mai curînd o mustrare. Nici asta n-aţi înţeles!

— O mustrare? Cum asta?

— Uite-aşa, fiindcă, deşi aţi simţit că ne pîndeşte nenorocirea, v-aţi îndurat totuşi să-l părăsiţi pe tatăl dumneavoastră, în loc să fi stat aici, să ne apăraţi; că doar şi eu puteam să intru în bucluc pentru alea trei mii de ruble, să cadă pe mine păcatul că le-aş fi furat.

— Du-te dracului! îl bruftui Ivan. Stai! Cînd te-au anchetat, ai spus ceva judecătorului sau procurorului despre povestea asta cu bătaia în geam?

— Cum de nu? Am spus tot.

Ivan se miră din nou în sinea lui.

— Dacă m-am gîndit atunci la ceva, e că s-ar putea să cloceşti cine ştie ce ticăloşie, începu el. Dmitri este într-adevăr capabil să omoare un om, dar în ruptul capului nu l-aş fi crezut în stare să pună mîna să fure... Pe cînd din partea ta mă puteam aştepta la orice murdărie. Tu singur mi-ai spus că ştii să te prefaci bolnav; pentru ce mi-ai spus asta?

— Am vorbit şi eu aşa, din prostie. Fiindcă în viaţa mea nu m-am prefăcut, m-am lăudat numai faţă de dumneavoastră că ştiu să mă prefac. Era o copilărie. Ţineam foarte mult la dumneavoastră şi vă spuneam tot ce-mi trecea prin cap.

— Fratele meu aruncă vina pe tine, zice că tu l-ai ucis pe tata şi l-ai prădat.

— Păi ce i-a mai rămas de făcut? rînji cu amărăciune Smerdeakov. Mai poate cineva să-l creadă cînd sînt atîtea dovezi? Grigori Vasilievici zice c-a văzut uşa deschisă după plecarea dumnealui. Dar ce să mai vorbim, Dumnezeu să-l ierte! I-e frică şi nu ştie cum să scape... şi după o clipă de tăcere, ca şi cînd i-ar fi venit o idee nouă în minte, adăugă: Să zicem c-ar fi aşa; dumnealui vrea cu tot dinadinsul să mă scoată pe mine vinovat, sub cuvînt că eu aş fi săvîrşit omorul – am mai auzit treaba asta; să zicem chiar c-aş fi ştiut să mă prefac; gîndiţi-vă numai, cum aş fi putut eu să spun aşa ceva dacă într-adevăr îi pusesem gînd rău tatălui dumneavoastră? Dac-aş fi fost chitit cumva să-l omor, trebuia să fiu un dobitoc fără pereche ca să mă dau de gol faţă de cineva, şi încă faţă de cine? Faţă de feciorul victimei! Păcatele mele! Cine poate să creadă una ca asta? Nu, în vecii vecilor nu s-ar fi întîmplat aşa ceva şi nici nu-i de crezut! Nimeni în afară de Dumnezeu nu poate să audă ce vorbim acum, dar dacă i-aţi explica procurorului sau lui Nikolai Parfenovici şi le-aţi spune: „Cum poate fi atît de zevzec un criminal ca să se dea de gol înainte chiar de a fi săvîrşit crima?“ aţi risipi orice bănuială. Fiindcă dumnealor şi-ar da seama numaidecît.

Impresionat de acest ultim argument, Ivan Fiodorovici se ridică în picioare, hotărît să încheie discuţia.

— Ascultă, îi spuse el, n-am de ce să te suspectez, şi după părerea mea acuzaţia ce ţi se aduce e ridicolă... Mai mult chiar, îţi sînt recunoscător pentru că m-ai liniştit. Trebuie să plec, dar să ştii c-am să mai vin să te văd. Rămîi cu bine şi fă-te mai curînd sănătos. N-ai nevoie de nimic?

— Vă mulţumesc frumos. Marfa Ignatievna are toată grija şi, milostivă cum e, mă ajută de cîte ori am nevoie de ceva; de altfel, zilnic vine cîte cineva pe la mine – oameni de omenie.

— La revedere. Cred că nu e cazul să spun că ştii să te prefaci... şi te-aş sfătui şi pe tine să nu vorbeşti despre asta! adăugă pe neaşteptate Ivan Fiodorovici.

— Prea bine, am înţeles. Dacă dumneavoastră n-o să pomeniţi despre asta, nici eu n-am să spun nimic din ce am vorbit atunci la poartă...

Plecînd, Ivan Fiodorovici abia apucase să facă vreo zece paşi pe coridor, că i se păru deodată că ultimele cuvinte ale lui Smerdeakov aveau un subînţeles jignitor. Se gîndi să se întoarcă din drum, dar nu fusese decît o impresie trecătoare, ce se mistuise într-o clipă. „Prostii!“ murmură el şi ieşi grăbit din spital. Realitatea era că se simţea cu sufletul împăcat de cînd se convinsese că vinovatul nu era Smerdeakov, ci fratele său, Mitia; ceea ce, pe drept cuvînt, pare destul de paradoxal. Nu se mai ostenea să caute însă explicaţia acestui fapt, dimpotrivă, avea o adevărată repulsie pentru orice încercare de a-şi analiza sentimentele. Voia să uite cît mai repede. În următoarele zile, cunoscînd mai îndeaproape şi mai pe larg probele care se constituiseră împotriva lui Mitia, dobîndi certitudinea deplină a vinovăţiei lui. Existau în primul rînd o serie de declaraţii categorice, făcute de oameni neînsemnaţi, cum ar fi, bunăoară, Fenia sau mama acesteia, ale căror mărturii erau pur şi simplu zdrobitoare. Ca să nu mai vorbim despre depoziţiile lui Perhotin, ale băieţilor de la băcănia lui Plotnikov ori ale martorilor din Mokroe! Amănuntele mai cu seamă erau covîrşitoare. Bătăile misterioase în uşă reţinuseră atenţia judecătorului de instrucţie şi a procurorului aproape în aceeaşi măsură ca şi depoziţia lui Grigori, care susţinea că văzuse uşa deschisă. Soţia lui Grigori, Marfa Iganatievna, pe care Ivan o descususe, îi răspunsese lămurit că Smerdeakov zăcuse toată noaptea în odăiţa vecină „la trei paşi de patul nostru“ şi că, deşi ea dormise adînc, se trezise de cîteva ori din pricina gemetelor lui: „Tot timpul s-a văitat şi a gemut, săracul!“. Stătu apoi de vorbă cu Herzenstube, căruia îi împărtăşi îndoielile sale cu privire la nebunia lui Smerdeakov, mărturisindu-i că pacientul lui nu i se părea cîtuşi de puţin anormal, ci numai extrem de slăbit; opinia lui fu întîmpinată însă cu un zîmbet fin de bătrînul medic. „Ştii cu ce se îndeletniceşte acum? îl întrebă el pe Ivan Fiodorovici. Învaţă pe de rost cuvinte franţuzeşti; are sub

pernă un caiet în care nu ştiu cine i-a scris cu litere chirilice un mic vocabular franţuzesc, he-he-he!“ Aşa că, pînă la urmă, toate îndoielile lui Ivan Fiodorovici se risipiră. Nu se mai putea gîndi la Dmitri decît cu aversiune. Un singur lucru îl intriga: perseverenţa cu care Alioşa susţinea că ucigaşul nu putea fi în nici un caz Dmitri, ci, „după toate probabilităţile“, Smerdeakov. Ivan era cu atît mai surprins cu cît părerile lui Alioşa avuseseră întotdeauna mare trecere în ochii lui. De asemenea, i se părea foarte curios faptul că Alioşa nu-i pomenea niciodată nimic despre Mitia, că totdeauna evitase să deschidă vorba despre fratele lor, mărginindu-se doar să răspundă la întrebările lui. Ceea ce iarăşi îi dădu de gîndit. De altfel, în perioada respectivă, Ivan era stăpînit de o preocupare cu totul străină de aceste lucruri; de cînd se înapoiase de la Moscova, chiar din primele zile se lăsase acaparat cu desăvîrşire de pasiunea lui dezlănţuită, mistuitoare pentru Katerina Ivanovna. Cred însă că nu e locul aici să vorbim despre această nouă pasiune a lui Ivan Fiodorovici, care avea să-i influenţeze mai apoi întreaga viaţă; cel mult ar putea constitui subiectul unei alte povestiri, al unui nou roman, pe care nu ştiu dacă am să-l scriu vreodată. Trebuie totuşi să menţionez că în seara cînd Ivan Fiodorovici, aşa cum am arătat mai sus, după ce fusese cu Alioşa la Katerina Ivanovna, îi mărturisise fratelui său pe drum că nu avea nevoie de ea, minţise pur şi simplu; în realitate, o iubea ca un descreierat, deşi erau momente cînd îl cuprindea o ură atît de cumplită, încît ar fi fost în stare s-o ucidă. Avea suficiente motive s-o urască; zguduită de tot ceea ce se întîmplase cu Mitia, fata se aruncase în braţele lui Ivan Fiodorovici, care tocmai se înapoiase de la Moscova, privindu-l ca pe salvatorul ei. Fusese jignită, umilită, toate sentimentele ei fuseseră batjocorite şi călcate în picioare. Şi iată că apăruse din nou omul care o iubise cu pasiune cîndva – o, ştia prea bine cît o iubise! – şi pe care-l preţuia atît de mult pentru inima şi inteligenţa lui. Fire integră, fata nu se lăsă însă chiar aşa de uşor cucerită de dragostea lui Ivan, cu toată seducţia pe care acesta o exercita asupra ei şi cu toată impetuozitatea karamazoviană a dorinţelor sale. Era mereu

chinuită de remuşcarea că-l trăda pe Mitia şi, de cîte ori avea vreun conflict mai violent cu Ivan, i-o spunea fără înconjur. La aceasta se referise Ivan atunci cînd îi spusese lui Alioşa că totul era „minciună şi iarăşi minciună“. Fireşte, era o bună doză de ipocrizie la mijloc, de aceea avea tot dreptul să fie exasperat... despre toate acestea însă vom vorbi mai încolo. Pe scurt, o vreme Ivan nici nu se mai sinchisi de Smerdeakov. Totuşi, cam la vreo două săptămîni după ce fusese la el să-l vadă, gîndurile ciudate de care fusese cîndva frămîntat începură din nou să-l bîntuie. E de ajuns să spunem că se întreba mereu: pentru ce atunci, în ultima noapte petrecută în casa părintească, înainte de plecare, ieşise de cîteva ori pe scară, tiptil, ca un hoţ, ca să asculte ce făcea jos taică-său? De ce mai apoi îşi amintea cu dezgust de împrejurarea asta? De ce a doua zi se simţise atît de abătut tot drumul şi de ce în clipa cînd sosise la Moscova îşi spusese în sinea lui: „Sînt un ticălos!“. La un moment dat ajunsese chiar să-şi pună întrebarea dacă, din pricina acestor obsesii chinuitoare, care nu-i dădeau pace o clipă, dragostea lui pentru Katerina Ivanovna n-o să fie cu timpul adumbrită de ele. În ziua aceea se întîlni întîmplător pe stradă cu Alioşa. Îl opri numaidecît ca să-l întrebe pe nepusă masă:

— Ţi-aduci aminte de seara cînd Dmitri a intrat buzna în casă după cină şi l-a lovit crunt pe tata? Mai ştii ce ţi-am declarat atunci, că-mi rezerv „dreptul de a dori“? Spune-mi, în momentul acela nu ţi-a trecut prin gînd cumva că s-ar putea să doresc moartea tatii?

— Da, mi-a trecut, îi răspunse domol Alioşa.

— De altfel, aşa a şi fost, nici nu era greu de ghicit. Dar nu ţi-a dat cumva prin gînd atunci că mi-ar fi plăcut ca „o lighioană să o înghită pe alta“, adică, mai precis, că aşteptam ca Dmitri să-l omoare pe tata şi asta cît de curînd... c-aş fi fost gata chiar să-i dau o mînă de ajutor? Alioşa păli uşor şi se uită drept în ochii lui. Vorbeşte! izbucni Ivan. Vreau să ştiu neapărat la ce te-ai gîndit atunci! Trebuie să ştiu adevărul, mă-nţelegi, tot adevărul! răsufla sacadat, privindu-şi fratele cu o scăpărare de ură, înainte ca Alioşa să fi apucat să rostească un singur cuvînt.

— Iartă-mă, dar m-am gîndit şi la asta în momentul acela! îi

mărturisi în şoaptă mezinul şi tăcu, fără să mai adauge măcar o cît de uşoară circumstanţă atenuantă.

— Mulţumesc! rosti tăios Ivan şi, părăsindu-l brusc, îşi văzu mai departe de drum.

Din ziua aceea Alioşa observă că Ivan îl ocolea, ca şi cînd n-ar mai fi putut să-l vadă în ochi, aşa că încetă să se mai ducă pe la el. În aceeaşi zi însă, îndată chiar după ce se despărţi de Alioşa, Ivan Fiodorovici se duse întins la Smerdeakov, fără să mai treacă pe acasă.

VII

Cea de-a doua întrevedere cu Smerdeakov

Între timp, Smerdeakov ieşise din spital şi Ivan Fiodorovici cunoştea noua locuinţă; feciorul se mutase într-o cocioabă dărăpănată, cu două odăi despărţite printr-o tindă, una din încăperi fiind ocupată de Maria Kondratievna, care şedea împreună cu maică-sa, în cea de-a doua locuia Smerdeakov. Dumnezeu ştie în ce condiţii se aciuase acolo: dacă le plătea ceva pentru găzduire sau dacă-l ţineau de pomană. Mai apoi se aflase că fusese primit în casă în chip de logodnic al Mariei Kondratievna şi că nu le plătea nici un ban. Atît mama, cît şi fiica aveau un respect deosebit pentru el, privindu-l ca pe un om superior. Ivan Fiodorovici bătu în uşă şi intră în tindă, de unde, poftit de Maria Kondratievna, trecu în camera din stînga, aşa-numita „odaie de oaspeţi“, în care stătea Smerdeakov. Înăuntru, soba de teracotă era încinsă. Tapetul albastru de pe pereţi era jerpelit şi prin crăpături mişunau sumedenie de gîndaci galbeni, atît de mulţi, încît se auzea tot timpul foşnind. Mobila, destul de sărăcăcioasă, două bănci de-a lungul pereţilor şi două scaune lîngă o masă simplă de brad, dar acoperită cu o învelitoare cu desene trandafirii; în cele două

ferestruici, cîte un ghiveci cu muşcate, iar într-unul dintre colţuri, un iconostas. Pe masă, un samovar mic şi scofîlcit, de aramă, şi o tavă cu două ceşti. Smerdeakov tocmai îşi băuse ceaiul şi samovarul era stins... Şedea la masă pe o bancă şi scria ceva aplecat asupra unui caiet. Avea la îndemînă lîngă el o sticluţă cu cerneală şi un sfeşnic scund de fontă, în care, cu toată sărăcia ce domnea împrejur, se afla o lumînare de spermanţet, nu de seu. Ivan putu să-şi dea seama imediat, de la prima ochire, că Smerdeakov era pe deplin restabilit după boală. Avea un obraz mai proaspăt parcă şi mai împlinit, moţul din frunte ticluit cu grijă şi părul lins la tîmple. Era îmbrăcat într-un halat pestriţ, vătuit, o vechitură destul de ruptă şi de ponosită. Purta, ca niciodată, ochelari; cel puţin Ivan Fiodorovici îl vedea pentru prima oară cu ei pe nas. Insignifiant în sine, amănuntul acesta avu darul să-l întărîte şi mai tare. „Ia uite, jigodia, numai ochelarii îi mai lipseau!“ Smerdeakov ridică încet capul şi se uită la el prin lentile, îşi scoase apoi tacticos ochelarii şi se sculă pe jumătate de pe bancă, dar nu cu respect, ci mai mult aşa, într-o doară, atît cît era strict necesar ca să păstreze o elementară bună-cuviinţă. Ivan Fiodorovici observă toate detaliile dintr-o aruncătură de ochi, dar ceea ce îl izbi îndeosebi fu privirea lui Smerdeakov – o privire duşmănoasă, încărcată de ură, aproape sfidătoare. Ca şi cînd ar fi zis în sinea lui: „Ce te tot ţii de capul meu, credeam că ne-am înţeles doar data trecută?! Ce mai cauţi la mine?“. Cu greu, Ivan Fiodorovici reuşi să se stăpînească.

— Ce cald e aici! spuse el descheindu-şi paltonul.

— De ce nu vă dezbrăcaţi? îl îndemnă feciorul.

Ivan Fiodorovici îşi lepădă paltonul pe bancă, trase cu o mînă tremurătoare un scaun lîngă masă şi se aşeză. Smerdeakov i-o luă însă înainte, ocupîndu-şi locul.

— În primul rînd, aş vrea să ştiu: sîntem singuri? întrebă nerăbdător, pe un ton răstit Ivan Fiodorovici. Nu se aude dincolo?

— N-are cine să ne audă. Aţi văzut doar că-i o săliţă la mijloc.

— I-ascultă, scumpule, ce sînt vorbele acelea pe care le-ai rostit la plecare, atunci cînd am fost la tine, la spital: că dacă n-am să te

dau de gol că ştii să simulezi un acces, nici tu n-ai să-i spui nimic judecătorului de instrucţie din ce-am discutat în seara aceea la poartă? Cum adică n-ai să spui nimic? Ce-ai vrut să insinuezi? Nu cumva e o ameninţare? Ce, am făcut vreo convenţie amîndoi sau poate crezi că mi-e frică de tine?

Ivan Fiodorovici îi vorbise iritat, vrînd parcă să-i arate că dispreţuieşte orice fel de ocolişuri şi subterfugii şi că înţelege să joace cu cărţile pe faţă. O licărire răutăcioasă fulgeră în privirea lui Smerdeakov, ochiul lui stîng începu să clipească mărunt şi feciorul ripostă prompt, dar în acelaşi timp reţinut ca de obicei, ca şi cînd i-ar fi declarat: „Poftim, dacă vrei aşa, să dăm cărţile pe faţă!“.

— E adevărat, v-am făgăduit atunci că n-o să spun nimic ălor mari; mă gîndeam că, deşi aţi ştiut dinainte ce-l aştepta pe tatăl dumneavoastră, c-o să fie, adică, omorît, l-aţi lăsat totuşi în voia soartei şi aţi plecat. Mă temeam să nu-şi facă lumea o părere proastă despre sentimentele domniei voastre sau – de, mai ştii? – să-şi închipuie altceva, de-aia, zic, v-am făgăduit să-mi ţin gura.

Smerdeakov rosti aceste cuvinte cu cel mai desăvîrşit sînge rece, dar totodată cu un fel de îndîrjire în glas şi pe un ton provocator şi insolent. Sub privirea lui arogantă, Ivan Fiodorovici simţi cum toate lucrurile din odaie încep să-i joace în faţa ochilor.

— Cum? Ce-ai spus? Eşti zdravăn la cap?

— Cît se poate de zdravăn.

— Dar ce, eu am ştiut atunci c-o să fie omorît? strigă în sfîrşit Ivan Fiodorovici, trîntind năprasnic cu pumnul în masă. Cum adică să-şi închipuie „altceva“? Spune, ticălosule! Smerdeakov tăcea, măsurîndu-l cu aceeaşi privire arogantă. Vorbeşte odată, scîrnăvie, tîlharule! La ce „altceva“ te-ai gîndit? zbieră Ivan.

— Am vrut să spun că poate şi dumneavoastră aţi fi fost bucuros ca tatăl domniei voastre să moară.

Ivan Fiodorovici sări ca ars de pe scaun şi-l izbi atît de crîncen cu pumnul în umăr, încît Smerdeakov se lipi de perete. Într-o clipă, un potop de lacrimi i se revărsă pe obraji şi, murmurînd: „Nu-i frumos, domnule, să loveşti un biet om neputincios!“, feciorul îşi

acoperi faţa cu o batistă murdară de stambă, albastră, cu pătrăţele, şi începu să plîngă sfîrşietor, înăbuşindu-şi suspinele. Trecu aşa un minut.

— Gata! Ai terminat? se răsti la el Ivan Fiodorovici, aşezîndu-se la locul lui pe scaun. Să nu mă mai scoţi din sărite!

Smerdeakov îşi luă cîrpa de la ochi. Toate trăsăturile mutrişoarei lui schimonosite mărturiseau cît de adînc fusese jignit.

— Aşa, secătură, credeai că mi-am pus în gînd să-l omor pe tata împreună cu Dmitri?!

— Nu ştiam ce gînduri aveţi, răspunse înţepat celălalt. De-aia v-am oprit atunci în poartă, ca să vă încerc în privinţa asta.

— Cum să mă încerci? Pentru ce?

— Să vă încerc aşa, ca să-mi dau seama care-i situaţia: dacă vreţi sau nu vreţi ca tatăl dumneavoastră să se cureţe mai repede!

Ivan Fiodorovici era mai ales revoltat de tonul insinuant şi plin de aroganţă la care Smerdeakov nu voia să renunţe cu nici un preţ.

—Tu l-ai ucis! izbucni el deodată.

Smerdeakov se mulţumi să zîmbească dispreţuitor.

— Dumneavoastră ştiţi foarte bine că nu l-am ucis eu! Îmi închipuiam că nu-i nevoie să mai repet lucrul ăsta unui om deştept.

— Dar de ce, cum de ţi-a venit să mă suspectezi de aşa ceva?

— Şi asta o ştiţi tot atît de bine: de frică. Eram într-un hal fără hal, stăteam tot timpul cu frica în sîn şi mă uitam bănuitor la toată lumea. De-aia m-am gîndit să vă pun la încercare, fiindcă, îmi ziceam, dacă într-adevăr doriţi acelaşi lucru ca şi fratele dumneavoastră, atunci praful se alege de mine, am să mor şi eu ca o muscă, fără să fiu cu nimic vinovat!

— Ia ascultă, acum două săptămîni parcă spuneai altceva!

— Tot la asta mă gîndeam şi atunci la spital, dar credeam c-o să mă înţelegeţi din două cuvinte şi că, fiind un om deştept, nu v-ar fi făcut nici o plăcere să vorbim chiar aşa, pe şleau.

— Ia te uită! Dar stai, stai, răspunde-mi la ce te-am întrebat, ţin neapărat să-mi spui cum, prin ce am putut să trezesc în sufletul tău mîrşav o bănuială atît de murdară?

— De omorît, ştiam că n-aţi fi putut pentru nimic în lume să-l omorîţi şi nici n-aţi fi vrut, în schimb, aţi fi fost bucuros să facă altcineva treaba asta în locul dumneavoastră.

— Ia te uită la el cu ce sînge rece îmi vorbeşte. Dar de ce, de ce crezi că m-aş fi bucurat?

— Cum de ce? Dar moştenirea? răbufni Smerdeakov plin de fiere, ca şi cînd abia ar fi aşteptat clipa răfuielilor. După moartea tatălui dumneavoastră, cîteşitrei frăţiorii aţi fi băgat în buzunar patruzeci de mii de ruble – atîta aţi fi primit fiecare, poate şi mai mult. Dacă însă Fiodor Pavlovici s-ar fi însurat cu doamna Agrafena Alexandrovna, dînsa, după cununie, ar fi trecut frumuşel toată averea pe numele dumisale, fiindcă nu-i defel proastă, aşa că dumneavoastră, cîteşitrei frăţiorii, aţi fi bătut din buze. Şi ce mai lipsea ca să-şi pună pirostriile în cap? Totul atîrna de un fir de păr: să-i fi făcut numai un semn cu degetul cel mic coniţa şi tatăl dumitale ar fi alergat cu limba scoasă după dînsa la biserică.

Cu chiu, cu vai, Ivan Fiodorovici izbuti să-şi ţină mînia în frîu.

— Bine, rosti el într-un tîrziu. Vezi, am stat liniştit, nu te-am snopit în bătaie, nici nu te-am răpus. Spune mai departe: prin urmare, după tine, îmi pusesem toată nădejdea în Dmitri, mă bizuiam să facă el treaba asta?

— Mai încape vorbă?! Dacă-l omora dumnealui, îşi pierdea toate drepturile – tot, tot, şi rangul, şi gradul în armată, şi averea, ca să înfunde ocna. Aşa că partea dumnealui de moştenire v-ar fi rămas dumneavoastră şi lui Alexei Fiodorovici, jumate-jumate. Şi atunci v-ar fi revenit, în loc de patruzeci, şaizeci de mii de căciulă. Cu siguranţă că v-aţi bizuit pe Dmitri Fiodorovici!

— Mă mir cîtă răbdare am să înghit atîtea de la tine! Ascultă, ticălosule, dacă aş fi aşteptat să facă altcineva treaba asta, mai curînd m-aş fi bizuit pe tine decît pe Dmitri, şi-ţi jur pe orice vrei că şi atunci chiar am presimţit că pui la cale o mîrşăvie... Ţin foarte bine minte c-am avut la un moment dat impresia asta!

— Şi eu tot aşa m-am gîndit pentru un moment, că aşteptaţi ceva de la mine, rînji ironic Smerdeakov. Aşa că v-aţi dat de gol şi mai mult faţă de mine, fiindcă, deşi aţi presimţit ce o să se întîmple

şi aţi avut bănuieli în privinţa mea, pînă la urmă tot aţi plecat; era ca şi cînd mi-aţi fi spus ritos: „N-ai decît să-l omori, treaba ta, eu n-am să-ţi stau în cale!“.

— Ticălosule! Aşa ai înţeles tu?

— Păi ce puteam să înţeleg din povestea cu Cermaşnea? Îmi pare rău! Judecaţi şi dumneavoastră: eraţi tocmai pe punctul să plecaţi la Moscova. Cît s-a ţinut boierul de dumneavoastră ca să vă repeziţi pînă la Cermaşnea, n-aţi vrut în ruptul capului să vă abateţi din drum. A fost însă destul să arunc în nerozia mea o vorbă în vînt şi deodată v-aţi înduplecat să vă duceţi! Cum se face că v-aţi hotărît pînă la urmă, de ce aţi primit să mergeţi la Cermaşnea? Şi atunci, din moment ce n-aţi mai plecat la Moscova, ca să vă hotărîţi în schimb aşa, din senin, luîndu-vă numai după cuvîntul meu, să vă duceţi la Cermaşnea, înseamnă că aţi aşteptat ceva de la mine.

— Nu, îţi jur că nu! răcni Ivan, scrîşnind din dinţi.

— Cum, nu? Cînd, dimpotrivă, pentru vorbele pe care vi le-am spus, dumneavoastră, ca un fiu bun şi iubitor, ar fi trebuit să mă înşfăcaţi imediat şi să mă duceţi la secţie, să mă snopească în bătaie... Sau măcar să-mi fi tras cîteva palme pe loc. Iar dumneavoastră, în loc să vă supăraţi, v-aţi plecat urechea cu dragă inimă la vorba mea proastă şi aţi pornit numaidecît la drum, exact aşa cum v-am spus, deşi călătoria asta n-avea nici un Dumnezeu; mult mai firesc ar fi fost să rămîneţi acasă şi să-i apăraţi viaţa tatălui dumneavoastră... Şi atunci, spuneţi-mi, ce puteam să cred?

Ivan şedea încruntat, cu mîinile încleştate pe genunchi.

— Da, păcat că nu ţi-am tras cîteva palme, zîmbi el cu amărăciune. La secţie n-avea rost să te duc; cine m-ar fi crezut şi pe ce temei te-aş fi cărat acolo? Cît despre palme... îmi pare rău că nu mi-a dat prin gînd. Deşi bătaia e interzisă, nu ştii cu cîtă plăcere ţi-aş fi făcut mutra zob!

Smerdeakov îl privea încîntat.

— E interzisă în cazurile obişnuite ale vieţii, începu el pe acelaşi ton sentenţios şi superior cu care discutase cîndva cu Grigori Vasilievici despre Dumnezeu, în timp ce-i servea masa lui Fiodor

Pavlovici. Da, în cazurile obişnuite ale vieţii, bătaia e într-adevăr interzisă prin lege şi în general nu mai e folosită, dar sînt şi cazuri excepţionale, nu numai la noi, ci în toată lumea, chiar şi în Republica Franceză, oricît ar fi ea de grozavă, cînd oamenii ajung tot la bătaie la fel cum era pe timpul lui Adam şi Eva, fiindcă bătaia n-o să dispară niciodată de pe faţa pămîntului. Dumneavoastră însă n-aţi îndrăznit, deşi era un caz excepţional.

— Ce, te-ai apucat să înveţi franţuzeşte? îl întrebă tam-nisam Ivan, făcînd un semn din cap spre caietul ce rămăsese pe masă.

— De ce să nu învăţ? Vreau să-mi îmbogăţesc cunoştinţele şi să-mi desăvîrşesc educaţia; mă gîndesc că s-ar putea s-ajung şi eu odată şi odată pe acele fericite meleaguri ale Europei.

— Ia ascultă, tîlharule, se oţărî deodată Ivan, tremurînd tot şi fulgerîndu-l mînios cu privirea. Află că nu mi-e teamă de acuzaţiile tale, n-ai decît să declari orice pofteşti împotriva mea! Dacă nu ţi-am zdrobit oasele pînă acum, e numai pentru că am toate motivele să bănuiesc că tu eşti criminalul şi vreau să te dau pe mîna justiţiei. Am să te denunţ.

— Dacă vreţi să mă ascultaţi, aţi face mai bine să vă ţineţi gura. Ce puteţi declara împotriva mea? Cine o să vă creadă? Sînt cu totul şi cu totul nevinovat. Dar, dacă-i vorba aşa, am să spun şi eu tot. O să-mi daţi şi mie voie să mă apăr, nu?

— Nu cumva îţi închipui că mi-e frică de tine!?

— Chiar dacă judecătorii n-au să creadă nimic din ce v-am spus acum, în schimb, publicul o să asculte cu toate urechile şi nu ştiu dacă o să vă vină la socoteală.

— Cum s-ar zice „e o plăcere să vorbeşti cu un om deştept“, aici voiai s-ajungi, nu-i aşa? scrîşni Ivan.

— Întocmai. Şi sper că sînteţi un om deştept.

Clocotind de indignare, Ivan se sculă de pe scaun, îşi îmbrăcă paltonul şi, fără să-i mai răspundă nimic lui Smerdeakov, fără să-i arunce măcar o privire, părăsi grăbit odaia.

Aerul proaspăt de afară îl învioră. Luna plină albea strălucitoare pe cerul senin. Gînduri haotice şi senzaţii neplăcute se învălmăşeau în el. „Să mă duc să-l denunţ pe Smerdeakov? Dar

ce să spun? Totuşi, e nevinovat. (O să arunce toată vina pe mine. Adevărat, pentru ce am plecat atunci la Cermaşnea? Pentru ce? Pentru ce? se frămînta el. Aşa e, mă aşteptam să se întîmple ceva, are dreptate...“ Şi pentru a suta oară, poate, îi apăru din nou în minte ultima noapte petrecută în casa părintească, atunci cînd îl spionase de sus, de pe scară, pe taică-său. Dar de astă dată amintirea aceasta făcu să i se încrînceneze inima atît de dureros, încît se opri brusc locului, ca săgetat: „Da, într-adevăr, asta aşteptam atunci! Am dorit, da, am dorit să fie asasinat! Am dorit cu adevărat sau nu?... Trebuie să-l omor pe Smerdeakov!... Dacă nu am curajul să-l ucid imediat, atunci chiar că nu mai are rost să trăiesc!...“ Şi, în loc să-şi continue drumul spre casă, se duse direct la Katerina Ivanovna, care se sperie cînd îl văzu intrînd pe uşă cu aerul acela rătăcit, ca de nebun. Ivan Fiodorovici îi împărtăşi apoi, cuvînt cu cuvînt, discuţia pe care o avusese cu Smerdeakov. Degeaba încerca ea să-l liniştească, fiindcă Ivan nu-şi putea găsi deloc astîmpăr. Umbla de colo pînă colo prin cameră şi vorbea întruna, precipitat, spunînd tot felul de lucruri bizare. Într-un tîrziu, se hotărî, în sfîrşit, să se aşeze şi, cu coatele pe masă şi capul rezemat în palme, îşi mărturisi gîndurile cu glas tare, rostind aceste cuvinte ciudate:

— Dacă n-a ucis Dmitri, ci Smerdeakov, înseamnă că sînt complicele lui, fiindcă eu l-am îndemnat. Dar nu-mi dau seama încă prea bine dacă într-adevăr am avut vreun amestec sau nu. În cazul cînd l-a omorît el, şi nu Dmitri, atunci se cheamă că şi eu sînt un ucigaş.

Drept răspuns, Katerina Ivanovna se sculă de la locul ei, se apropie de birou, deschise o besactea care se afla deasupra, la vedere, şi scoase dinăuntru o hîrtie pe care i-o puse sub ochi.

Acesta era documentul despre care Ivan Fiodorovici îi vorbise lui Alioşa, spunîndu-i c-ar fi dovada cea mai sigură, „de o precizie matematică“, a faptului că tatăl lor fusese într-adevăr asasinat de Dmitri. Era un răvaş scris de Mitia, la beţie, logodnicei sale, în seara cînd se întîlnise pe cîmp cu Alioşa; mezinul tocmai se întorcea la mănăstire, după ce asistase la scena provocată de

Gruşenka în casă la Katerina Ivanovna, care fusese jignită atît de cumplit. Ce i s-o fi năzărit atunci lui Mitia nu se ştie, fiindcă alergase într-un suflet acasă la Gruşenka; n-aş putea să vă spun dacă va fi reuşit sau nu să dea ochii cu dînsa, dar în noaptea aceea nimerise pînă la urmă în local, la „Metropol“, şi, bineînţeles, se îmbătase criţă. În fumul beţiei, ceruse o pană şi hîrtie şi scrisese acel document important, ce avea să se întoarcă la un moment dat împotriva lui. Erau mărturisirile unui om exasperat la culme, o scrisoare prolixă şi incoerentă, ce arăta din plin că atunci cînd îşi aşternuse gîndurile pe hîrtie autorul ei fusese în stare de ebrietate. Prin stilul ei încîlcit şi întortocheat, te făcea să te gîndeşti la un beţiv care, ieşind din cîrciumă, povesteşte cu lux de amănunte soţiei sau altcuiva din casă cum a fost insultat, ce ticălos fără pereche este cel care a îndrăznit să terfelească un om de ispravă ca dînsul, cum o să-i dea el peste bot ticălosului şi aşa mai departe, fără şir în vorbă, pierzîndu-se în nenumărate detalii, spumegînd de furie, cu lovituri de pumni în masă şi lacrimi de beţivan. Hîrtia pe care o căpătase la local era de cea mai proastă calitate, o fiţuică murdară, pe dosul căreia cineva făcuse o notă de plată. Neavînd suficient loc pentru tot ce avea de spus, Mitia scrisese şi pe margini, ba mai adăugase încă două rînduri de-a curmezişul, peste cele aşternute mai înainte. Iată care era cuprinsul misivei:

Katia, trista mea ursită! Mîine am să fac rost de bani ca să-ţi restitui cele trei mii de ruble. Adio, femeie aprigă şi neînduplecată la mînie, adio, iubirea mea! Să sfîrşim odată! Mîine am să fac rost neapărat de bani, am să cer de la toată lumea, şi dacă totuşi n-am să izbutesc, îţi dau cuvîntul meu de onoare c-am să mă duc întins la tata, am să-i sparg capul şi am să pun mîna pe banii ascunşi sub pernă, numai să plece Ivan. Chiar dacă o să-mi rămînă oasele în ocnă, cel puţin am să ştiu că ţi-am dat înapoi banii. Şi acum, adio! Mă închin pînă la pămînt în faţa ta, căci ce pot fi eu decît un ticălos pentru tine? Iartă-mă. Sau nu, nu mă ierta, e mai cuminte: aşa o să ne fie mai la îndemînă amîndurora! Mai bine ocna decît dragostea ta, fiindcă iubesc altă femeie, o

femeie pe care ai cunoscut-o prea de aproape astăzi ca s-o poţi ierta vreodată! Am să ucid tîlharul care m-a jefuit! Am să fug departe de voi toţi, în Orient, să nu mai ştiu de nimeni. Nici de ea, fiindcă şi ea mă face să sufăr tot atît de cumplit ca şi tine. Adio!

P.S. Te blestem şi totuşi te ador! Aşa îmi spune inima. A mai rămas acolo o strună pe care o simt fremătînd. De-aş putea să-mi frîng inima în două! Am să mă omor, dar numai după ce am să-l ucid pe el, cîinele! Am să-i smulg cele trei mii şi am să ţi le azvîrl în faţă. M-am purtat ca un ticălos cu tine, în orice caz, nu sînt hoţ. Aşteaptă banii. Cîinele-i ţine sub saltea, legaţi cu o panglicuţă roz. Hoţ nu sînt, în schimb am să-l ucid pe cel care m-a prădat. Katia, nu trebuie să mă dispreţuieşti: Dmitri poate fi ucigaş, în orice caz, nu un hoţ! L-a omorît pe taică-său şi şi-a distrus singur viaţa ca să poată sta dîrz în faţa ta, să nu fie silit să-ţi suporte trufia. Şi ca să nu te mai iubească.

P.P.S. Îţi sărut picioruşele, adio!

P.P.P.S. Katia, roagă-te lui Dumnezeu să capăt banii! Atunci n-am să-mi mînjesc mîinile cu sînge, căci dacă nimeni n-o să mi-i dea, am să mă umplu de sînge! Ucide-mă!

Robul şi duşmanul tău,

D. Karamazov

După ce citi „documentul“, Ivan se ridică să plece, avînd în sfîrşit o certitudine. Prin urmare, ucigaşul era Dmitri, nu Smerdeakov. Şi din moment ce Smerdeakov nu săvîrşise crima, însemna că nici el, Ivan, nu avea vreo vină. Scrisoarea aceasta constituia pentru el proba cea mai evidentă, care dovedea cu o precizie matematică vinovăţia lui Mitia. Nu mai încăpea nici cea mai mică îndoială în privinţa asta. Nici măcar o singură dată nu-i trecuse prin gînd că Mitia ar fi putut să înfăptuiască omorul în complicitate cu Smerdeakov, ceea ce de altfel nici nu corespundea realităţii. Se simţea, în sfîrşit, cu sufletul împăcat.

A doua zi dimineaţa îşi aminti cu dispreţ de Smerdeakov şi de ironiile lui. După cîteva zile chiar se miră el însuşi cum de putuse să-şi facă atîta sînge rău din pricina insinuărilor acestuia. Hotărî

deci să nu se mai gîndească la el, desconsiderîndu-l cu desăvîrşire. Trecu astfel o lună. În tot acest timp nu se mai interesă deloc de soarta lui Smerdeakov; auzi însă întîmplător c-ar fi grav bolnav, ba chiar c-ar fi pe cale să-şi piardă minţile. „Mi-e teamă c-o să ajungă la ospiciul de nebuni“, îi spusese într-o zi tînărul medic Varvinski, şi Ivan reţinuse cuvintele lui. În ultima săptămînă începuse să se simtă şi el destul de prost. Se dusese chiar să-l consulte pe medicul chemat de Katerina Ivanovna de la Moscova, în vederea procesului. Asta se întîmpla tocmai în perioada cînd raporturile lui cu Katerina Ivanovna ajunseseră la un punct cît se poate de critic. Erau ca doi duşmani îndrăgostiţi – unul de altul. Şovăielile pe care le manifesta Katerina Ivanovna ori de cîte ori în sufletul ei se trezea din nou dragostea pentru Mitia, şovăieli trecătoare, dar destul de puternice totuşi, îl aduceau adeseori pe Ivan la exasperare. Oricît ar părea de ciudat, cu toate aceste „şovăieli“ care-i înveninau inima, pînă în ultima clipă, adică pînă în ziua cînd avusese loc între ei scena la care, aşa cum am arătat mai înainte, asistase şi Alioşa, niciodată Katia nu-i mărturisise că s-ar îndoi cumva de vinovăţia lui Mitia. Trebuie să semnalăm, de asemenea, faptul că deşi pe zi ce trecea simţea înverşunîndu-se ura lui împotriva lui Mitia, Ivan era totuşi conştient că fratele său îi devenise odios nu din pricina „şovăielilor“ Katiei, ci pentru că îl ucisese pe bătrîn! Îşi dădea perfect de bine seama de asta. Totuşi, cu vreo zece zile înainte de proces, se duse la Mitia ca să-i propună să evadeze, împărtăşindu-i un plan pe care, pe cît se părea, îl întocmise mai demult. În afară de faptul că avea un motiv temeinic să facă pasul acesta, Ivan fusese determinat într-o măsură oarecare şi de o insinuare pe care o strecurase la un moment dat Smerdeakov şi care-i rămăsese ca un ghimpe în inimă, şi anume: feciorul lăsase să se înţeleagă c-ar fi avut tot interesul ca fratele său să fie condamnat, deoarece, în cazul acesta, partea sa de moştenire şi respectiv a lui Alioşa s-ar ridica de la patruzeci la şaizeci de mii de ruble. Se hotărî deci să renunţe la treizeci de mii – din suma ce-i revenea lui – pentru a pregăti evadarea. Întorcîndu-se de la închisoare, se simţea însă apăsat de o tristeţe

împovărătoare şi în acelaşi timp dezorientat: avea impresia că ţinea atît de mult la evadarea asta şi se hotărîse să pună la bătaie cele treizeci de mii de ruble nu numai ca să scoată din inimă ghimpele lăsat de cuvintele lui Smerdeakov, dar şi pentru alt motiv. „Nu cumva pentru că în adîncul sufletului meu mă simt şi eu părtaş la crimă?“ se întrebă el. Un sentiment nelămurit, dar chinuitor îi învenina inima. În toată luna din urmă mîndria lui avusese mult de suferit, dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo…

Atunci cînd, după discuţia cu Alioşa, se hotărîse brusc să se întoarcă din nou la Smerdeakov, deşi ajunsese între timp acasă, Ivan Fiodorovici acţionase sub impulsul indignării ce-l învolburase subit tocmai în momentul în care se pregătea să sune la poartă. În clipa aceea îşi adusese aminte deodată de ieşirea pe care Katerina Ivanovna o avusese de faţă cu Alioşa: „Numai tu, îi strigase ea din senin, numai tu m-ai convins că el (adică Mitia) e vinovat!“. Rămăsese locului, ca fulgerat de ecoul acestor cuvinte; niciodată, după cîte ştia, nu încercase să-i argumenteze că Mitia ar fi fost într-adevăr ucigaşul tatălui său, dimpotrivă, se acuzase chiar pe sine însuşi după întrevederea pe care o avusese cu Smerdeakov. Cine altul decît ea îi pusese atunci „documentul“ sub ochi? Cine căutase să-i dovedească vinovăţia fratelui său? Ca că-i strige acum în faţă: „Şi eu am fost la Smerdeakov!“. Cînd fusese oare? Şi el, care nici habar n-avea! Prin urmare, nu era chiar atît de convinsă că Mitia era vinovat! Oare ce fusese în stare să-i spună Smerdeakov? Ce, ce anume i-o fi spus? O furie oarbă îi cotropise sufletul. Nu putea să înţeleagă cum de lăsase să-i treacă pe la ureche cuvintele acestea fără să reacţioneze vehement pe loc. Renunţînd să mai sune la poartă, făcu cale-ntoarsă, îndreptîndu-se grăbit spre locuinţa lui Smerdeakov. „Cred că de astă dată am să-l ucid!“ se gîndea el mergînd.

VIII

A treia şi ultima întrevedere cu Smerdeakov

Pe la jumătatea drumului se stîrni din nou un vînt uscat şi tăios ca în dimineaţa aceleiaşi zile, apoi începu să ningă mărunt şi des. Pulberea de zăpadă cădea pe pămîntul îngheţat unde vîntul o răscolea, purtînd-o încolo şi încoace; curînd începu să viscolească în toată puterea cuvîntului. În mahalaua unde locuia Smerdeakov aproape că nu existau felinare pe uliţe. Ivan Fiodorovici mergea înainte, fără să ia în seamă viscolul, orientîndu-se instinctiv prin întunecimea de păcură. Simţea că-i plesneşte capul, tîmplele îi zvîcneau dureros şi avea cîrcei în palme. La cîţiva paşi de coşmelia Mariei Kondratievna, dădu peste un mujic beat, îmbrăcat cu un suman peticit, un omuleţ scund care umbla pe două cărări, bodogănind şi suduind; cînd şi cînd, omul se oprea din suduit şi se pornea să cînte cu o voce răguşită de băutură:

I-ieh, la Piter Vanka a plecat,
Să-l aştept m-am săturat!

Se întrerupea însă după prima strofă de fiecare dată şi începea să se răfuiască cu un interlocutor imaginar, ocărîndu-l de zor, ca mai apoi să-i vină iar chef de cîntat. Un val de ură împotriva beţivanului răbufni inconştient în sufletul lui Ivan Fiodorovici. O clipă mai tîrziu, cînd sentimentul acesta se contură mai desluşit, simţi o dorinţă irezistibilă să-l snopească în bătaie şi să dea cu el de pămînt. În momentul acela mujicul, care tocmai ajunsese în dreptul lui, se împletici, gata-gata să cadă peste el. Furios, Ivan îl îmbrînci cît colo. Omul se prăbuşi ca un ciot pe pămîntul îngheţat, icni o dată de durere şi amuţi. Ivan se apropie. Mujicul zăcea pe spate, nemişcat; îşi pierduse cunoştinţa. „O să îngheţe“, se gîndi Ivan şi plecă mai departe.

În tindă, Maria Kondratievna, care ieşise repede să-i deschidă, cu o lumînare aprinsă în mînă, îi spusese în şoaptă că Pavel Fiodorovici (adică Smerdeakov) era tare bolnav, deşi nu zăcea la

pat, dar parcă nu mai era în toate minţile: mai adineaori chiar îi poruncise să ia samovarul fără să fi băut măcar o ceaşcă de ceai!

— Şi ce, face scandal? întrebă brusc Ivan Fiodorovici.

— Aş, de unde, dimpotrivă, e liniştit sărăcuţul, numai vă rog să nu-l ţineţi prea mult de vorbă... stărui femeia.

Ivan Fiodorovici deschise uşa şi intră în odaie.

Înăuntru era tot aşa zăduf ca şi rîndul trecut; în schimb, se puteau observa unele modificări: una dintre băncile de la perete fusese scoasă din odaie şi în locul ei apăruse o canapea mare, veche, imitaţie de mahon, capitonată cu piele, pe care fusese aşternut patul cu perne albe, destul de curate.

Smerdeakov şedea pe marginea patului, îmbrăcat cu acelaşi halat vătuit. Masa fusese trasă lîngă canapea, aşa încît abia mai aveai loc să te mişti. Pe masă se afla o carte groasă cu scoarţe galbene. Smerdeakov însă nu citea; părea că şade aşa, fără să facă nimic. Îl privi lung pe Ivan Fiodorovici în tăcere, fără să manifeste nici cea mai mică surpriză. Se schimbase mult între timp: era supt la faţă şi gălbejit şi avea ochii duşi în fundul capului şi încercănaţi.

— Eşti într-adevăr bolnav? se miră Ivan Fiodorovici, oprindu-se în prag. Nu stau mult, să ştii; uite, nu-mi scot nici paltonul. Unde aş putea să şed? Se apropie apoi de masă, trase un scaun lîngă el şi se aşeză. Ce te uiţi aşa? De ce nu spui nimic? Am venit să te întreb ceva şi-ţi jur că nu plec pînă nu-mi răspunzi! Coniţa Katerina Ivanovna a fost cumva pe aici?

Smerdeakov tăcu o vreme, continuînd să se uite la el, apoi făcu un gest ostenit cu mîna şi-şi întoarse privirea într-altă parte.

— Ce-i cu tine? îl iscodi Ivan.

— Nimic.

— Cum nimic?

— Ei, şi dacă a fost, ce vă pasă dumneavoastră. Lăsaţi-mă în pace!

— Ba nu te las! Spune: cînd a fost?

— Am şi uitat, zîmbi dispreţuitor Smerdeakov şi, întorcîndu-se brusc spre Ivan, îl ţintui cu o privire aprigă, încărcată de ură, aceeaşi privire pe care o avusese cu o lună mai înainte la ultima

lor întrevedere. Mi se pare că şi dumneavoastră sînteţi bolnav, v-aţi tras la faţă, spuse el.

— Nu te îngriji de sănătatea mea, răspunde mai bine la ce te-am întrebat.

— De ce vi s-au îngălbenit ochii? Ia uite ce galbeni sînt! Multă inimă rea vă mai faceţi, nu-i aşa?

Rînji batjocoritor apoi, pe negîndite, izbucni în rîs.

— Ascultă, ţi-am spus că nu mă mişc de aici pînă nu-mi răspunzi! strigă Ivan scos din răbdări.

— Ce aveţi cu mine de vă ţineţi aşa de capul meu? De ce nu-mi daţi pace? se tîngui Smerdeakov cu o figură chinuită.

— La naiba! Crezi că numai de tine îmi arde acum?! Răspunde la ce te-am întrebat şi plec.

— N-am ce să vă răspund! i-o reteză Smerdeakov, punîndu-şi iar ochii în pămînt.

— Te fac eu să-mi răspunzi, ai să vezi!

— De ce vă frămîntaţi aşa? îl întrebă Smerdeakov, fixîndu-l din nou, de astă dată însă nu atît cu dispreţ, cît mai curînd cu un fel de scîrbă. Pentru că începe mîine procesul? Lasă că n-o să păţiţi nimic, fiţi pe pace! Duceţi-vă acasă şi dormiţi liniştit, nu vă mai zbuciumaţi degeaba.

— Nu înţeleg... De ce să-mi fie teamă de ziua de mîine? se miră Ivan, săgetat deodată de un fior pînă în fundul rărunchilor.

Smerdeakov îl măsură cu privirea.

— Nu în-ţe-le-geţi? spuse el cu o mustrare în glas. Nu ştiu, zău, ce plăcere poate să simtă un om deştept să joace atîta teatru!

Ivan se uita la el, fără să scoată o vorbă. Cuvintele şi mai ales tonul extrem de arogant şi atît de neaşteptat pe care-l luase fostul lui valet, pe care nici chiar data trecută nu-l avusese vreo clipă, erau făcute să-l uluiască.

— Vă spun doar că n-aveţi nici un motiv să vă temeţi. N-am de gînd să dau nici o declaraţie împotriva dumneavoastră, iar dovezi nu există. Ia uite cum vă tremură mîinile. De ce tremură aşa? Duceţi-vă acasă, *nu l-aţi omorît dumneavoastră.*

Ivan avu o tresărire: îşi adusese aminte de Alioşa.

— Ştiu că nu eu… îngăimă el.

— Şti-i-ţi? insinuă pe acelaşi ton Smerdeakov.

Ivan se repezi şi-l apucă de umăr.

— Spune tot, viperă! Vorbeşte!

Smerdeakov nu se arătă cîtuşi de puţin speriat. Se mulţumi doar să-l privească în ochi cu o ură aproape dementă.

— Dacă-i aşa, atunci am să vă spun: chiar dumneavoastră l-aţi ucis! scrîşni el furios.

Ivan se lăsă pe scaun, ca şi cum ar fi cumpănit în minte ceva. Zîmbi sarcastic.

— Iar o iei de la început? Iarăşi aceeaşi poveste ca rîndul trecut?

— Da, şi rîndul trecut, ca şi acum, am stat tot aşa faţă-n faţă şi aţi înţeles perfect tot. Ca şi acum.

— Eu nu înţeleg decît că eşti nebun.

— Tot nu v-aţi plictisit? Sîntem între patru ochi, de ce ne-am mai minţi unul pe altul? De ce am mai juca teatru? Ori vreţi să aruncaţi iarăşi vina numai pe mine şi mi-o spuneţi în faţă? Dumneavoastră l-aţi ucis, da, dumneavoastră sînteţi vinovatul principal, eu n-am fost decît unealta, mîna dreaptă a dumneavoastră! Sluga cea credincioasă! Eu am săvîrşit numai ceea ce domnia voastră mi-aţi poruncit să fac.

— Ai săvîrşit? Cum, tu ai ucis? se cutremură Ivan. Simţi că i se zdruncină ceva în creier, îl luă deodată cu frig şi începu să tremure din toate mădularele scuturat de fiori. Smerdeakov îl privea înmărmurit; nici el nu se aştepta probabil la o spaimă atît de sincer manifestată.

— Cum se poate, chiar n-aţi ştiut nimic? îngăimă el neîncrezător, zîmbind strîmb.

Ivan rămăsese cu ochii la el, fără să spună un cuvînt, ca şi cînd i-ar fi pierit graiul. Îi zvoni deodată la ureche:

I-ieh, la Piter Vanka a plecat,
Să-l aştept m-am săturat!

— Ştii, bîigui el în sfîrşit, mi se pare că visez, că nu eşti decît o fantomă!

— Nu-i nici o fantomă aici. Nu sîntem decît noi doi şi încă cineva, al treilea. Cred că-i aici, lîngă noi.

— Cine? Cine-i al treilea? Unde e? întrebă înfricoşat Ivan Fiodorovici, uitîndu-se repede în jur şi cercetînd toate colţurile.

— Dumnezeu, pronia cerească; e aici, lîngă noi, El e al treilea, dar nu-l mai căutaţi degeaba, că n-o să-L găsiţi.

— Minţi, n-ai ucis tu! zbieră furios Ivan. Eşti nebun sau vrei să mă scoţi din răbdări ca data trecută!

Smerdeakov continuă să-l observe cu aceeaşi atenţie şi, tot aşa, fără nici o umbră de teamă. Parcă tot nu-i venea să creadă, avea impresia că Ivan „ştia tot“ şi se prefăcea numai, ca „să arunce toată vina asupra lui“.

— Staţi puţin, spuse el într-un tîrziu cu glas slab şi, scoţînd de sub masă piciorul stîng, se aplecă să-şi suflece pantalonul.

Era în papuci şi cu ciorapi albi în picioare. Tacticos, Smerdeakov îşi desfăcu jartiera şi-şi vîrî degetele adînc pe sub ciorap. Ivan Fiodorovici, care nu-şi lua ochii de la el, începu deodată să tremure îngrozit.

— Ai căpiat? urlă el, sărind de pe scaun, şi făcu un pas înapoi, izbindu-se de perete.

Rămase apoi lipit de zid, încordat tot, ca o coardă întinsă pînă la limită, holbîndu-se la Smerdeakov ca scos din minţi de spaimă. Fără a se sinchisi însă cîtuşi de puţin de groaza zugrăvită pe figura lui, feciorul tot scotocea de zor pe sub ciorap, ca şi cînd s-ar fi căznit să apuce cu degetele şi să tragă afară ceva. În sfîrşit, de bine, de rău, reuşi să facă toată operaţia asta. Ivan Fiodorovici văzu ieşind la iveală nişte hîrtii, un teanc de hîrtii pe care Smerdeakov îl scoase afară şi-l puse pe masă.

— Poftim! rosti el cu glas scăzut.

— Ce-i asta? întrebă Ivan dîrdîind.

— Poftim, uitati-vă! răspunse cu acelaşi glas Smerdeakov.

Ivan se apropie de masă, întinse mîna spre teanc şi dădu să-l despacheteze, dar în aceeaşi clipă îşi trase braţul înapoi, ca şi cum

s-ar fi atins de un şarpe fioros, respingător.

— Ia uite cum vă tremură degetele, parcă aţi fi bolnav, observă Smerdeakov şi se apucă liniştit să desfacă hîrtia.

Înăuntru se aflau trei pachete de bancnote de cîte o sută de ruble.

— Toţi banii sînt aici, trei mii de ruble, nici nu mai e nevoie să-i număraţi. Poftim, luaţi-i, îl îndemnă el pe Ivan, arătîndu-i pachetele cu o mişcare din cap.

Ivan căzu pe scaun. Era palid ca un mort.

— M-ai speriat… cu ciorapul acela… spuse el cu un zîmbet ciudat.

— Cum se poate?… Într-adevăr, chiar n-aţi ştiut nimic pînă acum? mai întrebă o dată Smerdeakov.

— Nu, n-am ştiut. Eram sigur că este Dmitri. Ah! Frate! Frăţioare! şi-şi cuprinse capul în palme. Spune-mi, singur l-ai ucis? Sau cu fratele meu?

— Cu domnia voastră. Noi doi, împreună, eu şi cu dumneavoastră. Dmitri Fiodorovici e nevinovat.

— Bine, bine… O să vorbim după aceea despre mine. De ce-oi fi tremurînd aşa… Nu sînt în stare să scot un cuvînt.

— Parcă eraţi mai curajos altădată. Nu ziceaţi dumneavoastră că „totul e permis“? Şi acum ia uite cum v-aţi speriat! murmură Smerdeakov mirat. Nu vreţi o limonadă? Să spun să vă facă, da? Ca să vă mai înviorаţi. Numai să ascundem mai întîi ăştia.

Şi arătă iarăşi cu o mişcare din cap teancul de hîrtii de o sută. Dădu apoi să se scoale, s-o strige pe Maria Kondratievna ca să prepare o limonadă şi s-o aducă în odaie. Căutînd ceva ca să acopere banii, să nu-i vadă gazda, scoase întîi batista din buzunar, dar fiind prea murdară, luă singurul obiect de pe masă – cartea cu scoarţe galbene pe care o remarcase Ivan Fiodorovici în momentul cînd intrase pe uşă – şi o puse peste bancnote. Ivan citi maşinal titlul: *Învăţăturile Sfîntului Părinte Isaac Sirul*.

— Nu vreau limonadă, refuză el. O să vorbim mai încolo despre mine. Stai jos şi spune-mi cum ai făcut. Spune-mi tot…

— Ar trebui să vă scoateţi paltonul, o să fiţi lac de apă.

Ca şi cum abia atunci şi-ar fi dat seama ce zăduf era în odaie, Ivan Fiodorovici lepădă paltonul de pe el şi, fără să se mai ridice, îl trînti pe bancă.

— Spune, te rog, hai, vorbeşte!

Părea liniştit. De astă dată era sigur că Smerdeakov avea să mărturisească tot.

— Vreţi să ştiţi cum s-a întîmplat? oftă feciorul. Foarte natural, cum ziceaţi chiar dumneavoastră...

— Lasă acum ce am spus eu, îl întrerupse Ivan, fără să mai strige însă, rostind răspicat fiecare cuvînt, ca şi cum şi-ar fi recăpătat pe deplin stăpînirea de sine. Povesteşte-mi pas cu pas ce-ai făcut. Ia-o de la început, sistematic. Să nu uiţi nimic. Amănuntele, mai ales, amănuntele, te rog.

— După plecarea dumneavoastră am căzut în pivniţă...

— Adică te-ai prefăcut că ai o criză de epilepsie?

— Bineînţeles că m-am prefăcut. M-am prefăcut de la început şi pînă la sfîrşit. Am coborît liniştit scara şi tot aşa liniştit m-am lungit pe jos şi după aceea am început să urlu. Şi m-am zbătut întruna pînă m-au scos de acolo.

— Stai! Zici că te-ai prefăcut pînă la sfîrşit. Chiar şi cînd erai la spital?

— Nu. A doua zi de dimineaţă, înainte de a mă duce la spital, mi-au venit într-adevăr năbădăile, m-a pălit o criză atît de grozavă, cum n-am mai avut de ani de zile. Două zile n-am ştiut ce-i cu mine.

— Bine, bine. Spune mai departe.

— Pe urmă m-au întins pe pat. Ştiam c-o să mă culce în odăiţă, fiindcă de cîte ori eram bolnav, Marfa Ignatievna îmi făcea patul acolo, ca să fiu lîngă ei. Totdeauna, săraca, a fost bună cu mine, de cînd mă ştiu pe lume. Toată noaptea am gemut, dar aşa, încet. Aşteptam să vină Dmitri Fiodorovici.

— Îl aşteptai, zici? Credeai c-o să treacă pe la tine?

— Aş, ce să caute la mine?! Aşteptam să vină acasă; eram sigur c-o să pice în noaptea aceea, căci eu fiind bolnav nu mai avea cine să-i dea de ştire, aşa că nu-i rămînea altceva de făcut decît să sară

ulucile şi să pătrundă în casă – se pricepea dumnealui la de-alde astea.

— Şi dacă n-ar fi venit?

— Atunci nu s-ar mai fi întîmplat nimic. Fără dumnealui nu m-aş fi încumetat.

— Bine, bine... vorbeşte mai desluşit, nu te pripi şi mai ales ia seama să nu scapi din vedere ceva!

— Eram sigur că dumnealui o să-l omoare pe Fiodor Pavlovici. Mă aşteptam la asta, fiindcă-l pregătisem... în ultimele zile... şi mai ales ştia în ce fel trebuia să bată în geam. Prea multe bănuieli adunase într-însul în zilele acelea şi era prea întărîtat ca să nu încerce cu orice preţ să pătrundă în casă, ciocănind la geam, aşa cum îi arătasem. Dinspre partea asta, nu mai încăpea nici o îndoială pentru mine. De aia, zic, îl aşteptam să vină.

— Stai puţin, îl opri din nou Ivan. Dacă l-ar fi omorît pe tata, i-ar fi luat şi banii; probabil că te-ai gîndit şi la asta, nu? Şi atunci ce ţi-ar mai fi rămas ţie? Nu pricep.

— Putea să-i caute mult şi bine, că n-ar fi dat de ei niciodată. Îi spusesem că-i avea ascunşi sub saltea. Dar nu era adevărat. La început îi ţinea în casetă, mai pe urmă însă, cum din toată lumea Fiodor Pavlovici n-avea încredere decît în mine, l-am învăţat să le schimbe locul şi să dosească pachetul cu bani în colţ, după icoane. Acolo nu i-ar fi trecut nimănui prin gînd să scotocească, mai ales dacă ar fi căutat la repezeală. Aşa că pachetul era vîrît după icoane. Ar fi fost şi caraghios să-i ţină sub saltea, mai bine încuiaţi în casetă. Toată lumea era convinsă însă că banii erau sub saltea! Ce tîmpenie! Şi aşa, zic, dacă Dmitri Fiodorovici ar fi săvîrşit crima, negăsind banii, sau dacă ar fi întins-o la fugă imediat – ştiţi cum sînt criminalii, se sperie de orice zgomot – sau ar fi fost arestat pe loc, atunci aş fi putut să intru oricînd în odaie – fie chiar în noaptea aceea, fie a doua zi – şi să pun mîna pe bani, fiindcă şi furtul tot în spinarea dumnealui ar fi căzut. Puteam foarte bine să cred c-o să se întîmple aşa.

— Dar dacă nu l-ar fi ucis şi s-ar fi mulţumit numai să-i tragă o bătaie zdravănă?

— Atunci vă daţi seama că n-aş mai fi îndrăznit să mă ating de bani, şi lucrurile ar fi rămas baltă. Numai că mă gîndisem şi la asta; dacă, îmi ziceam, o să-l smintească în bătaie pînă o să-l lase lungit jos, în nesimţire, eu tot am s-apuc să şterpelesc banii, şi pe urmă am să-i *raportez* lui Fiodor Pavlovici că dumnealui, adică Dmitri Fiodorovici, i-a luat, după ce l-a bătut să-l omoare.

— Stai... nu mai înţeleg nimic. Vasăzică tot Dmitri l-a omorît şi tu ai luat numai banii?

— Nu, nu l-a omorît dînsul. Fireşte, aş putea să vă spun şi de astă dată că dumnealui e criminalul... dar nu vreau să vă mint, pentru că... pentru că, vedeţi, chiar dacă dumneavoastră, după cum mi-am putut da seama, într-adevăr n-aţi înţeles nimic pînă acum şi nu v-aţi prefăcut, ca să aruncaţi făţiş toată vina asupra mea, de fapt numai dumneavoastră sînteţi vinovat, fiindcă aţi ştiut dinainte de crimă, ba chiar m-aţi îndemnat s-o săvîrşesc şi, pe urmă, ştiind adică ce o să se întîmple în lipsa dumneavoastră, aţi plecat de acasă. De aia, zic, vreau să vă arăt lămurit astă-seară că vinovatul cel mare, adevăratul ucigaş dumneavoastră sînteţi, nu eu, chiar dacă eu cu mîna mea l-am ucis. De fapt, în faţa legii dumneavoastră sînteţi criminalul!

— Dar de ce, de ce aş fi eu criminalul? O, Doamne! interveni nerăbdător Ivan, uitînd că amînase pe mai tîrziu orice discuţie în legătură cu el. Iarăşi începi cu Cermaşnea? Stai, spune-mi mai bine ce nevoie aveai să-ţi dau eu dezlegarea, de vreme ce, aşa cum spui, plecarea mea la Cermaşnea însemna pentru tine un consimţămînt? Să vedem cum ai s-o întorci acum?

— Din moment ce aveam dezlegare de la dumneavoastră, puteam fi sigur că la întoarcere n-o să mai faceţi gălăgie pentru cele trei mii de ruble pierdute, dacă oamenii stăpînirii m-ar fi bănuit pe mine, nu pe Dmitri Fiodorovici, sau ar fi crezut că m-aş fi înţeles cu dumnealui; dimpotrivă, mi-aţi fi luat apărarea... Şi mai ştiam că, după ce aţi fi primit partea de moştenire, m-aţi fi răsplătit şi pe mine cîndva, aşa ca să nu mai am nici o grijă toată viaţa, fiindcă de n-aş fi fost eu, rămîneaţi fără moştenire. Dacă boierul se însura cu Agrafena Alexandrovna, n-aţi mai fi văzut nici o leţcaie.

— Aha! Vasăzică aveai de gînd să mă chinuieşti toată viaţa! scrîşni Ivan. Şi dacă în loc să plec te-aş fi denunţat?

— Cum să mă denunţaţi? Ce puteaţi să spuneţi? Că v-am îndemnat să plecaţi la Cermaşnea? Păi am vorbit şi eu aşa, ca să nu tac, din prostie. Şi apoi, după ce am discutat atunci în poartă, dumneavoastră eraţi slobod să plecaţi sau să rămîneţi. Dacă rămîneaţi, nu s-ar mai fi întîmplat nimic, mi-aş fi dat seama că nu doriţi aşa ceva şi n-aş mai fi făcut nici un pas. Din moment ce aţi plecat, ştiam însă că n-o să îndrăzniţi la proces să mă băgaţi la apă şi c-o să-mi treceţi cu vederea şi cele trei mii de ruble. Şi nici nu m-aţi fi putut urmări după aceea, fiindcă atunci le-aş fi spus tot judecătorilor. Nu c-am ucis sau c-am furat – despre asta n-aş fi suflat nimic –, dar că m-aţi îndemnat să fac şi una, şi alta şi că eu nu m-am lăsat înduplecat. De aceea, zic, aveam nevoie să-mi daţi dezlegare, ca mai apoi să nu mă puteţi strînge cu uşa; ce dovezi aţi mai fi adus atunci? În schimb, eu puteam foarte bine să vă joc festa şi să arăt la proces cît de mult doreaţi moartea tatălui dumneavoastră, şi pe cinstea mea vă spun că publicul m-ar fi crezut pe cuvînt şi aţi fi rămas cu ponosul ăsta toată viaţa.

— Aşadar, eu, eu i-am dorit moartea? rosti printre dinţi Ivan spumegînd.

— Nu mai încape nici o îndoială, i-aţi dorit moartea, mai mult chiar, aţi îngăduit-o şi mi-aţi dat dezlegare! răspunse Smerdeakov, privindu-l dîrz.

Îl lăsaseră puterile şi abia mai vorbea de oboseală; era totuşi ceva în el, un imbold ascuns, care-l susţinea; avea probabil un gînd nemărturisit. Şi Ivan intuise lucrul acesta.

— Spune mai departe, îl îndemnă el. Povesteşte cum a fost în noaptea aceea.

— Ce să vă mai spun! Zăceam aşa în pat, cînd mi s-a părut deodată că-l aud pe boier ţipînd. Grigori Vasilievici se sculase ceva mai înainte şi ieşise din odaie; n-a mai trecut mult şi numai ce-a început să urle ca din gură de şarpe. Pe urmă s-a făcut linişte; stăteam aşa culcat şi aşteptam să văd ce o să mai fie; îmi bătea inima să se spargă, de ziceam că dă din mine. În sfîrşit, m-am

sculat şi eu şi am ieşit afară; văd în stînga geamul dinspre grădină deschis, mai fac cîţiva paşi într-acolo şi trag cu urechea să văd dacă mai mişcă sau nu şi-l văd pe boier dînd din colţ în colţ şi văietîndu-se: „Aha, îmi zic, trăieşte deci!“. Mă apropii de fereastră şi strig: „Eu sînt“. Iar dumnealui dinăuntru: „A fost aici, acum a fost, şi a fugit!“. Pasămite Dmitri Fiodorovici fusese pe acolo. „L-a omorît pe Grigori!“ „Unde?“ întreb eu în şoaptă. „Colo, în colţ“, îmi răspunde dînsul tot în şoaptă. „Stai puţin“, zic. Mă duc în grădină după Grigori Vasilievici şi-l găsesc întins pe jos, plin de sînge, în nesimţire. Vasăzică Dmitri Fiodorovici a fost chiar de-adevăratelea pe aici, îmi dau eu cu socoteala, şi pe loc mă hotărăsc să mîntui treaba, fiindcă Grigori Vasilievici, chiar dacă nu murise, aşa cum era amorţit, nu putea să mă vadă. Doar dacă nu se întîmpla cumva să se trezească Marfa Ignatievna. M-am gîndit şi la asta atunci, numai că-mi intrase gîndul ăsta în cap,şi atîta îmi dădea ghes şi mă mîna, că abia mai puteam să-mi trag răsuflarea. Mă întorc şi-i spun boierului pe fereastră: „Agrafena Alexandrovna e aici, a venit, şi vă roagă să-i daţi drumul“. S-a bucurat ca un copil: „Unde? Unde zici că e? Unde?“. Şi tot suspina şi nu-i venea să creadă. „E acolo, zic, deschideţi uşa!“ Dumnealui se uita pe geam, parcă ar fi crezut şi parcă nu credea – se temea să deschidă. „Văd eu că ţi-e frică de mine“, mă gîndesc. Şi ce-mi trăsneşte prin cap, zău dacă nu-i de rîs, m-apuc să ciocănesc în geam, aşa cum ne înţelesesem amîndoi să bat în cazul cînd ar fi venit Gruşenka. Nu m-a crezut pe cuvînt, dar a fost de ajuns să audă semnalul, că s-a şi repezit la uşă s-o deschidă. Cum a deschis-o, am dat să intru înăuntru, dumnealui însă s-a pus deodată în prag, nu voia deloc să mă lase în casă. „Unde e? Unde e?“ mă întreba mereu şi tremura ca varga. „Ei, îmi zic eu, am băgat-o pe mînecă dacă ţi-e aşa frică de mine!“ De teamă, mi s-au tăiat picioarele. Ce mă fac dacă nu mă lasă să intru sau ţipă, ori dacă dă peste noi Marfa Ignatievna, sau mai ştiu eu ce se poate întîmpla? Nu mai ţin minte ce-o fi fost atunci în capul meu, dar cred că eram alb ca varul. „E acolo, sub geam, îi şoptesc eu, cum de n-aţi văzut-o?“ „Ad-o aici, ad-o aici!“ îmi porunceşte dînsul. „I-e teamă, zic, s-a speriat cînd a auzit ţipetele şi s-a ascuns

în tufiş, duceţi-vă de o chemaţi din birou.“ A dat fuga înapoi la fereastră, a luat şi lumînarea şi a pus-o lîngă dînsul pe pervaz. „Gruşenka, începe s-o strige, Gruşenka, eşti aici?“ De strigat, striga, dar i-era frică să se aplece pe geam, nu îndrăznea să se depărteze de mine; atît de straşnic îl înfricoşasem, că nu se îndura să facă nici un pas. „Uitaţi-vă, e acolo, zic (mă dusesem lîngă dînsul şi scosesem capul pe fereastră), e acolo în tufiş, se uită la dumneavoastră şi rîde, nu vedeţi?“ M-a crezut, l-a apucat deodată tremuriciul – mort cum era după dînsa – şi în sfîrşit s-a înduplecat să scoată capul pe geam. Am înşfăcat atunci de pe masă ghiuleaua aia de fier, ştiţi, aia pe care o ţinea pe masă peste cărţi, cred c-o fi cîntărind vreo trei funţi, am ridicat-o aşa, pe la spatele dumnealui, şi l-am pocnit în creştet. N-a spus nici cîrc. I s-au muiat genunchii şi s-a lăsat în jos; l-am mai lovit o dată şi încă o dată. Abia a treia oară mi-am dat seama că-i fărîmasem ţeasta. Dumnealui s-a răsturnat pe spate, a căzut cu burta-n sus, într-un lac de sînge. M-am uitat bine dacă nu cumva mă stropisem şi eu, am şters ghiuleaua, am pus-o la loc pe masă şi am mers de-am scos din colţ, de după icoane, pachetul cu bani; am rupt plicul, am luat toată suma, iar plicul l-am aruncat la picioarele patului împreună cu panglicuţa. Am coborît după aceea în grădină tremurînd tot. M-am dus glonţ la mărul cel găunos, ştiţi care, nu-i aşa? Pusesem de mult ochii pe el şi-mi pregătisem din vreme o cîrpă şi un petic de hîrtie înăuntru; am înfăşurat banii în hîrtie, apoi în cîrpă şi i-am vîrît în fundul scorburii. Şi acolo au rămas două săptămîni, pînă am ieşit din spital; abia atunci i-am ridicat. Pe urmă am intrat în casă de m-am culcat la loc; stăteam aşa, cu frica-n sîn, şi mă tot gîndeam: „Dacă i-a făcut de petrecanie lui Grigori Vasilievici, se-ncurcă rău treaba, dar dacă nu l-a răpus o să fie cu atît mai bine cînd o să-şi vină în fire, fiindcă bătrînul e martor că Dmitri Fiodorovici a venit aici peste noapte şi că prin urmare dumnealui l-a ucis şi l-a prădat pe boier“. Stăteam ca pe ghimpi şi atît de mult ardeam să ştiu dacă trăieşte sau nu, c-am început să gem, ca s-o trezesc mai curînd pe Marfa Ignatievna. În sfîrşit, s-a sculat, a dat fuga la mine în odaie, pe urmă, văzînd că Grigori Vasilievici nu era în casă, a ieşit repede

afară şi mai apoi am auzit-o urlînd în grădină. După aceea s-a făcut zarvă mare şi toată noaptea a fost harababură întreagă; eu însă apucasem să mă liniştesc.

Povestitorul se opri. Ivan îl ascultase tăcut ca un mort, fără să se clintească şi fără să-l slăbească o clipă din ochi. Smerdeakov, în schimb, abia dacă-i arunca din cînd în cînd cîte o privire. Către sfîrşit însă se simţise şi el tulburat şi începuse să gîfîie. Faţa-i era îmbrobonată de sudoare. Totuşi, nimeni n-ar fi putut desluşi dacă avea sau nu remuşcări.

— Stai! rosti deodată Ivan, cumpănind în minte ceva. Şi uşa? Dacă zici că el ţi-a deschis, cum a putut atunci s-o vadă Grigori deschisă înainte de a fi intrat tu în grădină? Fiindcă din ce spune Grigori reiese c-a fost dinadins deschisă.

Curios este că de astă dată Ivan îl întrebase pe un ton cît se poate de paşnic, pe care nu-l avusese pînă atunci, fără mînie, aşa încît dacă ar fi intrat cineva în momentul acela în odaie, ar fi avut impresia că discută liniştiţi amîndoi despre cine ştie ce lucruri banale, deşi poate interesante.

— Cît priveşte uşa pe care Grigori Vasilievici zice c-ar fi văzut-o deschisă, cred c-a avut o nălucire, rînji strîmb Smerdeakov. Păi ce, ăsta-i om? Catîr sadea! Vă spun eu că n-a văzut nimic, i s-a năzărit numai că vede, dar cînd îi intră lui ceva în cap, nu-l mai urneşti nici cu carul cu boi! A fost spre norocul nostru însă că i-a căşunat lui aşa, fiindcă în felul ăsta tot păcatul a căzut pe Dmitri Fiodorovici.

— Ascultă, rosti molcom Ivan Fiodorovici, care părea din nou descumpănit şi căuta cu tot dinadinsul să priceapă ceva. Ascultă… Am ţinut să te întreb mai multe lucruri, dar acum am uitat… Uit mereu şi pînă la urmă iar mă încurc… A, da! Aş vrea să ştiu măcar atît: de ce ai mai desfăcut pachetul şi ai aruncat plicul jos, pe podea? De ce n-ai luat banii aşa, cu plic cu tot?… După cum povesteai adineaori, s-ar fi zis că ţi se părea firesc să procedezi aşa… dar de ce – nu înţeleg…

— Era un clenci la mijloc. Dacă ucigaşul ar fi fost un om care ştia despre ce-i vorba, ca mine bunăoară, care văzuse, adică, banii

cu ochii lui şi poate chiar îi pusese cu mîna lui în plic, ce nevoie mai avea să-i desfacă după ce a săvîrşit crima? Mai ales cînd trebuia să facă totul în cea mai mare grabă şi era sigur că banii sînt acolo în plic. Prin urmare, dacă hoţul era cineva care văzuse cu ochii lui plicul, l-ar fi vîrît imediat în buzunar, fără să-l mai deschidă, şi ar fi spălat putina. Ceea ce nu era cazul cu Dmitri Fiodorovici; dumnealui ştia că există numai din auzite, dar de văzut, nu-l văzuse niciodată, şi cu siguranţă că atunci cînd, să zicem, l-ar fi scos de sub saltea, l-ar fi deschis la iuţeală, să vadă dacă într-adevăr banii sînt sau nu înăuntru. Iar plicul l-ar fi lepădat, fără să se mai gîndească bunăoară că poate fi o mărturie împotriva dumnealui, ca un hoţ ageamiu, cum s-ar zice, care n-a pus niciodată mîna să fure, fiindcă de, e viţă de boier! Şi chiar dacă s-a hotărît să facă pasul ăsta, l-a făcut numai pentru că în sinea dumnealui era încredinţat că nici nu poate fi vorba de hoţie, de vreme ce se mulţumea doar să ia înapoi ce era al lui. Aşa a spus la toată lumea din oraş, s-a lăudat chiar c-o să se ducă la Fiodor Pavlovici să se răfuiască cu dînsul. Cam aşa ceva i-am dat să înţeleagă şi procurorului atunci, la interogatoriu. Adică nu i-am spus nimic lămurit, ci doar aşa, pe departe, ca şi cum eu nu mi-aş fi dat seama de nimic, şi dumnealui singur ar fi ajuns la părerea asta. Mă credeţi: mai că nu-i curgeau balele de fericire domnului procuror cînd i-am deschis capul…

— Şi toate astea ţi-au venit în minte atunci, pe loc? exclamă Ivan Fiodorovici încremenit de uimire. Şi se uită din nou la Smerdeakov, cuprins de spaimă.

— Păcatele mele, cine-i ăla care să poată ticlui o poveste întreagă aşa, la iuţeală? M-am gîndit dinainte la toate.

— Atunci… atunci, înseamnă că dracu’ ţi-a suflat la ureche! exclamă Ivan Fiodorovici. Nu zău, nu eşti prost deloc, dimpotrivă, eşti mult mai deştept chiar decît mi-aş fi putut închipui…

Se sculă, vrînd să facă cîţiva paşi prin odaie. În sufletul lui era un zbucium cumplit. Dar cum masa îi închidea drumul, iar între masă şi perete abia dacă se putea strecura pieziş, se răzgîndi şi se aşeză la loc. Faptul că se vedea obligat să şadă pironit pe scaun îl

nemulţumi atît de tare, încît, pierzîndu-şi răbdarea, începu să zbiere aproape tot atît de furios ca la început:

— Ascultă, nemernicule, ascultă, derbedeule, secătură ce eşti! Să-ţi intre în cap o dată pentru totdeauna că dacă nu te-am trimis încă pînă acum pe lumea cealaltă, n-am făcut-o numai pentru că vreau să te păstrez pentru ziua de mîine, să dai socoteală în faţa tribunalului! Dumnezeu vede (adăugă el ridicînd braţul spre cer), se prea poate să am şi eu o parte din vină, poate că şi eu i-am dorit în ascuns... moartea tatălui meu, dar jur că nu sînt atît de vinovat cum mă socoteşti tu! Şi nici nu ţin minte să te fi îndemnat cumva. Nu, nu, eu nu te-am îndemnat! Dar n-are a face, mîine am de gînd să mă denunţ, da, fie ce-o fi, mîine la proces am să dau vina asupra mea! Sînt hotărît să spun tot, absolut tot. Dar o să mergem acolo împreună! Şi orice ai declara împotriva mea, orice ai mărturisi, n-am să protestez, ca să ştii că nu mi-e frică de tine; am să confirm tot! Dar şi tu va trebui să recunoşti tot în faţa tribunalului! Neapărat, auzi, neapărat o să mergem împreună! Aşa o să facem!

Ivan rosti ultimele cuvinte solemn şi cu toată energia; şi mai mult chiar decît cuvintele, privirea lui scînteietoare arăta îndeajuns că era într-adevăr hotărît să se ţină de cuvînt.

— Sînteţi bolnav, acum văd bine, foarte bolnav. Ce galbeni vi-s ochii, rosti Smerdeakov, de astă dată parcă fără nici o intenţie ironică, ci mai curînd cu milă.

— Împreună o să mergem! repetă Ivan. Şi chiar dacă n-o să vii, nu-i nimic, eu tot am să mă duc să mărturisesc.

Smerdeakov tăcu o clipă, ca şi cum ar fi cumpănit ceva.

— N-o să se întîmple nimic. N-o să vă duceţi! spuse el în concluzie, ca omul care ştia el ce ştia.

— Văd că nu vrei să mă înţelegi! exclamă Ivan cu un fel de imputare în glas.

— N-o să vă lase inima să mărturisiţi tot, v-ar crăpa obrazul de ruşine. Şi pe urmă n-ar folosi la nimic, fiindcă eu am să tăgăduiesc pînă în pînzele albe c-aş fi avut vreo vorbă cu dumneavoastră, zicînd că sînteţi bolnav (se vede doar că sînteţi bolnav) sau că, pesemne, de dragul frăţiorului dumneavoastră, fiindcă vi se rupe

inima de mila lui, v-aţi pus în gînd să vă jertfiţi pentru dînsul şi să aruncaţi tot păcatul în spinarea mea, că-n ochii dumneavoastră n-am însemnat niciodată mai nimic, mai puţin chiar decît o muscă, nici măcar nu m-aţi socotit om. Cine o să vă creadă? Aveţi vreo dovadă la mînă?

— Ascultă, banii aceştia mi i-ai arătat ca să mă convingi, nu-i aşa?

Smerdeakov luă cartea lui Isaac Sirul, cu care acoperise teancul de bani, şi o puse deoparte.

— Banii o să-i luaţi dumneavoastră, oftă el.

— Nici vorbă c-o să-i iau! Dar nu înţeleg de ce vrei să mi-i dai, din moment ce ai ucis numai din pricina lor? se miră Ivan.

— N-am nevoie de ei, răspunse cu un tremur în glas Smerdeakov, arătîndu-i printr-un gest că nu mai are ce face cu banii. Aveam un plan mai înainte, credeam c-o să pot să mă chivernisesc cumva cu paralele astea, să încep o viaţă nouă la Moscova sau chiar în străinătate. Era visul meu pe care-l îndrăgisem crezînd că „totul e permis“, cum bine ziceaţi dumneavoastră; fiindcă de la dumneavoastră am învăţat asta, ca atîtea alte lucruri pe care mi le-aţi lămurit: „Dacă Dumnezeu cel atotputernic nu există, nici virtutea nu există atunci, şi nici nu mai e nevoie de ea“. Şi aveaţi dreptate. Tot aşa am socotit şi eu.

— Singur, cu mintea ta? întrebă Ivan cu un zîmbet forţat.

— Prin bunătatea dumneavoastră, care m-aţi îndrumat.

— Atunci înseamnă că ţi-ai recăpătat credinţa în Dumnezeu, din moment ce mi-i dai înapoi?

— Nu, nu mi-am recăpătat-o, şopti Smerdeakov.

— Atunci de ce mi-i dai?

— Lăsaţi… nu-i nimic! spuse Smerdeakov cu un gest resemnat. Nu spuneaţi chiar dumneavoastră că totul e permis? De ce trebuie acum să vă frămîntaţi atîta? Vreţi chiar să vă duceţi să mărturisiţi tot… Dar n-o să se întîmple nimic! N-o să vă duceţi! repetă el apăsat şi cu acelaşi ton convins.

— Ai să vezi! îl înfruntă Ivan.

— N-aş crede. Sînteţi prea deştept. În primul rînd, aţi prins

gustul banilor, după cîte ştiu; pe urmă, sînteţi foarte mîndru şi vă place ca toată lumea să vă poarte respectul; vă plac şi femeile, şi încă foarte mult, şi mai ales vă place să duceţi un trai liniştit şi îndestulat, să nu fiţi la cheremul nimănui – asta înainte de toate! De aceea zic, nu văd cum v-aţi putea îndura să vă nenorociţi de bunăvoie la proces, ştiind că toată viaţa n-o să mai puteţi scoate capul în lume, ca un nelegiuit. Sînteţi leit Fiodor Pavlovici; dintre toţi feciorii, dumneavoastră semănaţi cel mai mult cu dumnealui, aveţi acelaşi suflet.

— Într-adevăr, nu eşti deloc prost, rosti Ivan ca şi cînd nu i-ar fi venit să creadă, şi se rumeni deodată la faţă. Te-am socotit pînacum un neghiob. Dar văd că vorbeşti serios! adăugă el, uitîndu-se cu alţi ochi la Smerdeakov.

— Din mîndrie m-aţi crezut prost. Luaţi banii.

Ivan luă cele trei pachete de bancnote de pe masă şi le vîrî în buzunar, fără să le mai înfăşoare în hîrtie.

— Am să le arăt mîine la proces, îl avertiză el.

— Cine o să vă creadă? Toată lumea ştie că sînteţi plin de bani, s-ar putea foarte bine să-i fi luat din casetă şi să-i fi adus cu dumneavoastră.

Ivan se ridică să plece.

— Ai auzit ce ţi-am spus adineaori: dacă nu te-am omorît pînacum, am făcut-o numai pentru că am nevoie de tine mîine, la proces. Ţine minte!

— N-aveţi decît să mă omorîţi! Poftim, omorîţi-mă! răspunse Smerdeakov cu un ton ciudat şi cu o privire şi mai ciudată. Însă n-aveţi curaj, adăugă el zîmbind cu amărăciune. Asta e. N-aveţi curaj să faceţi nimic, nu mai sînteţi ce-aţi fost pînă acum, v-a pierit îndrăzneala!

— Pe mîine! îi strigă Ivan, îndreptîndu-se spre uşă.

— Staţi puţin… lăsaţi-mă să-i mai văd o dată!

Ivan scoase banii din buzunar şi-i arătă. Smerdeakov se uită la ei vreo zece secunde.

— Bine, duceţi-vă acum, spuse el, făcînd un gest cu mîna. Ivan Fiodorovici! îl chemă din nou fără veste.

— Ce vrei? Ivan întoarse capul din mers.

— Rămîneţi cu bine!

— Pe mîine, răspunse Ivan şi ieşi din odaie.

Afară viscolul tot nu se potolise. Ivan porni sprinten prin viforniţă, dar după cîţiva paşi începu să se împleticească. „E ceva fizic“, se gîndi el zîmbind. Un simţămînt de bucurie îi întraripa sufletul. Se simţea stăpîn pe voinţa lui: reuşise să spulbere şovăielile din pricina cărora se zbuciumase atîta în ultima vreme! Ajunsese să ia o hotărîre, în sfîrşit, o hotărîre „nestrămutată“, îşi spunea în sinea lui fericit. În momentul acela se poticni de ceva, gata-gata să cadă. Oprindu-se locului, descoperi un mujic prăbuşit în drum la picioarele lui, acelaşi mujic pe care-l îmbrîncise la venire. Zăcea inert, fără cunoştinţă, tot acolo unde-l lăsase. Zăpada îl troienise, acoperindu-i aproape cu totul faţa. Ivan îl ridică de jos şi-l luă în cîrcă. Zărind în dreapta o cocioabă a cărei fereastră era luminată, se îndreptă într-acolo, ciocăni în oblon şi-l rugă pe cetăţeanul care ieşise afară să vadă cine bate să-i dea o mînă de ajutor ca să-l poată căra pe beţiv pînă la secţie, făgăduindu-i în schimb trei ruble. Omul se îmbrăcă şi plecară împreună.

N-are rost, cred, să mai povestesc în amănunţime cum a izbutit Ivan Fiodorovici să ducă la capăt această iniţiativă, lăsîndu-l pe beţiv la secţie, ca să alerge pe urmă după un doctor să-l examineze şi cu ce mînă largă a plătit cheltuielile. Mă voi mulţumi să spun doar că toată tevatura asta i-a răpit aproape un ceas. Însă în sinea lui Ivan Fiodorovici simţea o satisfacţie imensă. Mintea sa era într-o continuă activitate, deşi nu reuşea să-şi adune gîndurile împrăştiate. „Dacă n-aş fi fost atît de hotărît să fac tot ce am pus la cale pentru ziua de mîine, chibzuia el încîntat, n-aş fi pierdut o oră întreagă cu mujicul acela, mi-aş fi văzut mai departe de drum, fără să-mi fi păsat cîtuşi de puţin că s-ar fi putut să îngheţe de frig... E de mirare totuşi că mai sînt în stare să-mi controlez faptele!“ observă el cu acelaşi prilej, şi mai încîntat. „Şi ei, care mă socoteau pe jumătate nebun!“ Ajungînd în apropiere de casă, se trezi subit în faţa unei probleme neaşteptate: „N-ar trebui oare să mă duc chiar acum la procuror şi să-i mărturisesc totul?“. Ieşi însă

numaidecît din încurcătură, spunîndu-şi în timp ce cotea spre casă: „Lasă, mîine, mai bine toate odată!“. Dar ce curios: în aceeaşi clipă toată bucuria, toată mulţumirea ce-i umpleau sufletul se risipiră ca prin farmec. Intrînd la el în odaie, un suflu de gheaţă îi învălui brusc inima, ceva ca o amintire sau mai bine zis ca o rememorare a unui lucru nesuferit şi respingător, care fusese acolo cîndva şi care îi apăruse din nou în faţa ochilor în momentul cînd trecuse pragul camerei. Se lăsă obosit pe divan. Bătrîna care vedea de gospodărie îi aduse samovarul; îşi făcu un ceai, dar nici nu se atinse de el, iar pe bătrînă o trimise la culcare. Şedea aşa, pe divan, şi i se părea că totul se învîrtea în jurul lui. Se simţea prost, fără nici un pic de vlagă într-însul. La un moment dat, era gata să aţipească; se sculă însă nervos de pe sofa şi făcu cîţiva paşi prin cameră, ca să alunge somnul. Uneori avea impresia că aiura. Dar ceea ce îl ţinea încordat în clipa de faţă nu era teama de a nu cădea bolnav; în cele din urmă, se aşeză din nou şi începu să se uite jur-împrejur, ca şi cînd ar fi căutat ceva. O dată, şi încă o dată, şi tot aşa de cîteva ori în şir. În sfîrşit, îşi aţinti privirea într-un singur punct. Un rînjet îi răsfrînse buzele, dar în acelaşi timp mînia îi aduse tot sîngele în obraji. Stătu aşa o vreme, cu capul sprijinit în palme, trăgînd mereu cu coada ochiului spre acelaşi punct de pe divanul din faţa lui. Era acolo ceva care-l sîcîia, ceva neliniştitor şi enervant totodată.

IX

Vedenia lui Ivan Fiodorovici. Diavolul

Nu sînt medic. Îmi dau seama totuşi c-a sosit momentul să spun măcar cîteva cuvinte despre maladia de care suferea Ivan Fiodorovici. Anticipînd asupra evenimentelor, ţin să atrag atenţia cititorului că, în seara respectivă, Ivan începuse a fi hărţuit de

primele manifestări ale unei febre cerebrale ce avea să izbucnească abia în ziua următoare, punînd deplină stăpînire pe organismul lui şubrezit, cu toată rezistenţa îndîrjită pe care boala o avusese de întîmpinat. Deşi n-am pretenţia de a fi chiar atît de priceput în medicină, îmi voi permite totuşi să presupun că tînărul izbutise printr-un efort extraordinar de voinţă să întîrzie întrucîtva clipa capitulării, în speranţa că va învinge definitiv boala. Ştia că nu este perfect sănătos, dar refuza să admită că s-ar putea să cadă la pat, simţea o repulsie numai gîndindu-se la eventualitatea asta, tocmai acum, într-un moment de mare cumpănă din viaţa lui, cînd trebuia să-şi spună răspicat şi curajos cuvîntul, ca să se „reabiliteze în ochii lui înşuşi“. Aşa că se hotărî pînă la urmă să consulte medicul chemat special de la Moscova de Katerina Ivanovna dintr-o fantezie despre care am avut ocazia să vorbim mai sus. După ce-l examină cu toată atenţia, doctorul îi declară că suferă de un dezechilibru nervos şi nu se arătă defel mirat de mărturisirile pe care Ivan i le făcu în silă. „În starea în care te afli dumneata, se poate foarte bine să ai halucinaţii, îi explică medicul. Numai că aceste halucinaţii ar trebui controlate… În general, e necesar să începi imediat un tratament serios. Nu ţi-e permis să pierzi nici un minut, altfel mi-e teamă că n-ai să sfîrşeşti bine.“ După ce plecă de la el, Ivan Fiodorovici se sinchisi prea puţin de sfatul său înţelept şi nici nu se gîndi măcar să zacă în pat. „Mă ţin doar încă pe picioare, îşi zise el. Cînd o să cad la pat, om vedea atunci ce o să mai fie. S-o găsi cineva să mă îngrijească.“ Şi-n felul acesta îşi linişti cugetul. Aşadar, cum spuneam, şedea acum la el în odaie, aproape conştient că aiura, şi privea fix ceva ce se afla pe divan, spre peretele din faţa lui. În locul acela răsărise deodată un ins care, Dumnezeu ştie cum, pătrunsese în cameră înainte ca Ivan Fiodorovici să se fi înapoiat de la Smerdeakov. Era un domn sau, mai bine zis, un fel de *gentleman* rus, *qui frisait la cinquantaine*[5], cum spune francezul, cu cîteva fire argintii presărate în părul negru destul de des şi de pletos, şi cu un barbişon ascuţit. Vizitatorul era îmbrăcat cu un surtuc cafeniu, probabil comandat la un croitor de prima mînă, destul de ponosit

altminteri şi complet demodat; părea comandat cu cîţiva ani în urmă, fiindcă de doi ani încoace nici un om de lume cu dare de mînă nu mai purta asemenea croială. Rufăria, ca şi legătura de la gît, lungă ca o eşarfă, puteau fi foarte bine pe gustul unui gentleman elegant, dar, dacă te uitai mai atent, cămaşa nu era chiar atît de curată, iar legătura de la gît părea cam jerpelită. Pantalonii în carouri erau impecabili, deşi prea deschişi la culoare şi prea strîmţi, aşa cum nu se mai poartă azi; acelaşi cusur îl avea şi pălăria moale, albă, de fetru cu care venise, o pălărie cu totul nepotrivită cu anotimpul. Într-un cuvînt, musafirul avea din cap pînă în picioare înfăţişarea unui om de lume, dar cu mijloace materiale foarte restrînse. Făcea desigur parte din tagma acelor moşieri obişnuiţi să huzurească în trîndăvie, care avuseseră o epocă înfloritoare pe vremea iobăgiei. Om umblat altminteri, deprins să frecventeze înalta societate, cu numeroase relaţii pe care poate le mai păstrase încă; după o viaţă întreagă petrecută în chiolhanuri şi după abrogarea iobăgiei, pierzîndu-şi întreaga avere, moşierul scăpătat ajunsese treptat un fel de parazit distins şi manierat, obişnuit să umble din uşă în uşă şi să se aciueze cînd la unul, cînd la altul dintre bunii şi vechii lui prieteni, găsind peste tot aceeaşi ospitalitate, fiindcă totuşi, în felul lui, era om de treabă şi destul de agreabil în societate; oricînd putea fi pus la masă, chiar laolaltă cu alţi invitaţi, bineînţeles nu chiar în frunte, ci undeva mai pe la coadă, într-un loc mai modest. Meşter la vorbă ca orice linge-blide, ştiind să povestească cu farmec lucruri interesante, gata oricînd să completeze numărul partenerilor la o partidă de cărţi, detestînd în acelaşi timp din toată inima obligaţiile pe care sînt siliţi să le accepte, gentlemenii din speţa aceasta sînt de obicei singuri pe lume, văduvi sau holtei. Au şi copii uneori, dar în general odraslele lor sînt crescute în cine ştie ce colţ îndepărtat de provincie, de cîte o mătuşă despre care gentlemanul nostru se fereşte să pomenească vreodată, ca şi cînd i-ar fi ruşine de rubedeniile lui. Cu timpul, ajung să nici nu-şi mai aducă aminte că au copii, cu excepţia rarelor ocazii, de ziua onomastică sau de Crăciun, cînd primesc din partea lor felicitări la care uneori se

învrednicesc să răspundă. Oaspetele nepoftit al lui Ivan Fiodorovici avea o figură destul de simpatică, fără să fie blajină, una dintre acele figuri extrem de mobile, gata să-şi schimbe în orice moment expresia, din politeţe, potrivit cu împrejurările. Nu purta ceas, în schimb avea o lornietă cu ramă de baga, atîrnată de o panglică neagră. Degetul mijlociu de la mîna dreaptă îi era împodobit cu un inel masiv de aur, cu o piatră ieftină, un opal.

Furios, Ivan Fiodorovici ţinea gura încleştată; nu părea cîtuşi de puţin dispus să înceapă o discuţie. Musafirul aştepta tăcut, întocmai ca un linge-blide care ar fi coborît cu puţin mai înainte din odaia lui de la etaj, unde se afla găzduit, ca să ţină de urît amfitrionului la ora cînd se servea ceaiul şi care, văzînd că stăpînul casei a căzut pe gînduri încruntat şi că nu-i dă nici o atenţie, tace smerit, pregătindu-se totuşi să întreţină amabil conversaţia în cazul în care acesta i-ar adresa vreun cuvînt. Dar la un moment dat se uită la Ivan Fiodorovici cu o mutră îngrijorată.

— Ascultă, se hotărî el în sfîrşit să rupă tăcerea. Iartă-mă, dar aş vrea să-ţi amintesc ceva: după cîte ştiu, te-ai dus anume la Smerdeakov ca să-l întrebi ceva despre Katerina Ivanovna şi ai plecat fără să fi aflat nimic, ai uitat probabil...

— Ah, da! recunoscu fără să vrea Ivan şi se întunecă deodată la faţă. Aşa e, am uitat... De altfel, acum nu mai are nici o importanţă, rămîne şi asta tot pentru mîine, murmură el ca pentru sine. Apoi, întorcîndu-se iritat spre musafir: Mi-aş fi adus aminte şi singur – tocmai mă frămîntam să aflu ce-mi lipseşte! De ce te-ai grăbit să mi-o iei înainte, ţii neapărat să mă faci să cred că tu mi-ai suflat vorba asta la ureche, că eu n-am fost în stare să-mi amintesc?

Gentlemanul surîse blajin.

— N-ai decît să nu crezi. Cînd cineva este silit să creadă, ce valoare mai pot avea convingerile lui? În cazul acesta nici un fel de dovezi, nici chiar cele materiale nu folosesc la nimic. Toma a ajuns să creadă nu pentru că l-ar fi văzut cu ochii lui pe Hristos înviat din morţi, ci pentru că era înclinat să creadă înainte de a fi avut prilejul să-L vadă. Să luăm bunăoară duhurile... nu ştii ce mult îmi plac mie duhurile... Închipuie-ţi: oamenii sînt convinşi că duhurile

nu pot decît să sprijine credinţa. De ce? Pentru că dracii îşi arată din cînd în cînd corniţele de pe celălalt tărîm. „Asta, pretind ei, este o dovadă, ca să zicem aşa, materială că există într-adevăr lumea cealaltă.“ Auzi colo, dovezi materiale despre existenţa lumii celeilalte, ha-ha! În definitiv, chiar dacă argumentul acesta ar fi suficient pentru a dovedi că diavolul există de fapt, nu înseamnă că s-a dovedit implicit şi existenţa lui Dumnezeu. Aş vrea să fac parte dintr-o societate idealistă, ca să pot discuta în contradictoriu cu ei, demonstrîndu-le că realismul nu înseamnă materialism! He-he!

Ivan Fiodorovici se ridică de la masă.

— Ascultă, am impresia că aiurez… da, cu siguranţă că aiurez… poţi să baţi cîmpii cît vrei, nu mă interesează! N-o să reuşeşti să mă scoţi din sărite ca data trecută… Simt totuşi că mi-e ruşine şi-mi dau seama de ce… Aş vrea să fac cîţiva paşi prin odaie… Sînt momente cînd, spre deosebire de data trecută, nu te văd şi nici măcar nu-ţi aud glasul, dar ghicesc întotdeauna ce vrei să spui, pentru că în realitate *eu vorbesc, eu însumi, nu tu!* Nu mai ştiu însă dacă ultima oară am dormit sau te-am văzut aievea. Am să înmoi un prosop în apă rece şi am să-mi înfăşor capul, poate că aşa o să dispari!

Ivan Fiodorovici se duse de luă prosopul atîrnat în colţ şi-şi puse intenţia în aplicare, apoi, legat aşa la cap, cu ştergarul ud, se apucă să măsoare odaia din perete-n perete.

— Îmi place c-am început să ne tutuim, constată musafirul.

— Auzi, dobitocul! rîse Ivan. N-oi fi vrînd cumva să-ţi spun dumneavoastră!? Mă simt mai înviorat acum, numai dacă n-ar fi durerea asta din tîmple… şi din creştetul capului… Dar te rog să nu mai faci atîta filosofie ca rîndul trecut. Dacă nu-i chip să mă descotorosesc de tine, cel puţin spune-mi ceva amuzant. Bîrfeşte, că eşti doar un linge-blide, hai, dă drumul la gură! Ce pacoste, să nu poţi scăpa de un coşmar ca ăsta! Dar să ştii că nu mi-e frică de tine! Pînă la urmă tot am să-ţi vin de hac. Oricît ar vrea ei, n-au să mă ducă la ospiciu!

— Linge-blide, *c’est charmant*[6]! Da, într-adevăr, cam aşa ceva

sînt. Care-i rostul meu pe lume, dacă nu să trăiesc ca un parazit? Dar stau acum şi te ascult şi parcă nu-mi vine să-mi cred urechilor! Zău, am impresia c-ai început să mă iei drept o fiinţă reală, nu numai o plăsmuire a fanteziei tale, aşa cum pretindeai data trecută…

— Nici un moment nu te-am luat drept o realitate, ripostă furios Ivan. Tu nu eşti decît o iluzie, o fantasmagorie, o nălucire de om bolnav. Nu ştiu cum aş putea să te desfiinţez şi văd că n-am încotro: vrînd-nevrînd, va trebui să te suport o bucată de vreme, îmi dau seama că eşti o halucinaţie. Eşti propria mea întruchipare, mai bine zis, o întruchipare fragmentară a mea… a gîndurilor şi sentimentelor mele, dar a celor mai josnice şi mai meschine sentimente. Din acest punct de vedere ai fi putut oarecum să mă interesezi, dacă aş fi avut timp de pierdut…

— Dă-mi voie, dă-mi voie, stai, că te-am prins cu mîţa în sac; adineaori, sub felinar, te-ai repezit la Alioşa urlînd: „El ţi-a spus, nu-i aşa? De unde ştii că el vine la mine?“. Era vorba de persoana mea. Prin urmare, ai fost convins, fie numai o clipă, că exist cu adevărat, şi gentlemanul rîse cu îngăduinţă.

— Da, am avut un moment de slăbiciune… dar nu puteam oricum să cred în existenţa ta. Nu-mi dau seama dacă dormeam sau dacă mă plimbam într-adevăr prin odaie data trecută. Poate că mi-ai apărut numai în vis, nu te-am văzut aievea…

— Atunci, de ce te-ai zburlit aşa adineaori la Alioşa? Ce băiat drăguţ! Zău, mă simt vinovat faţă de el din pricina părintelui Zosima.

— Taci, să nu te prind că-mi vorbeşti despre Alioşa! Cum îndrăzneşti, lacheu nenorocit?! se răsti la el Ivan rîzînd.

— Mă ocărăşti, şi totuşi eşti cu rîsul pe buze – semn bun. De altfel, azi pari să fii mult mai amabil decît ultima dată şi înţeleg de ce: hotărîrea asta măreaţă…

— N-auzi să taci?! Nici un cuvînt despre hotărîrea mea! strigă ameninţător Ivan.

— Pricep, pricep, *c’est noble, c’est charmant*[7]! Te duci mîine – nu-i aşa? – să iei apărarea fratelui tău, să te jertfeşti pentru el…

c'est chevaleresque[8].

— Taci odată, altfel, te iau la palme!

— Într-o oarecare măsură, trebuie să-ţi mărturisesc că mi-ar face plăcere palmele; ar însemna că eşti convins de realitatea mea, fiindcă nimănui, cred, nu i-ar trăsni prin gînd să ia la palme o fantomă. Dar să lăsăm gluma deoparte, să ştii că nu-mi pasă, n-ai decît să mă înjuri cît pofteşti! Părerea mea e totuşi c-ar fi mai bine să te porţi ceva mai politicos. Că, de cînd am venit, din prost şi din lacheu nu mă mai scoţi! Ce vorbe sînt astea?!

— Înjurîndu-te pe tine, nu fac decît să mă înjur pe mine însumi! rîse Ivan. Tu eşti eul meu, numai că ai altă mutră. Tu spui exact ceea ce gîndesc eu... şi deci nu poţi să-mi oferi nimic nou!

— Dacă într-adevăr gîndurile noastre coincid, nu pot decît sa mă simt măgulit, rosti cutremurător şi cu demnitate musafirul.

— Atîta doar că tu împrumuţi de la mine gîndurile cele mai păcătoase, şi mai ales pe cele mai stupide. Eşti prost şi vulgar. Prost de dai în gropi. Nu, zău, nu mai pot să te suport! Ce să fac? scrîşni Ivan.

— Dragul meu, vreau să rămîn un gentleman şi înţeleg să fiu în orice caz tratat ca atare! ripostă musafirul cu o blajină şi conciliantă demnitate, în măsura în care un parazit poate fi demn. Sînt sărac... n-aş putea să spun că sînt perfect cinstit, dar... în general, faptul c-aş fi un înger decăzut pentru opinia publică are valoarea unei axiome. Zău, nici nu-mi vine să cred c-am putut să fiu vreodată un înger. Şi chiar dacă am fost cîndva, e atîta vreme de atunci, încît nu văd de ce ar fi un păcat chiar atît de mare să fi uitat. În momentul de faţă nu ţin decît la reputaţia mea de om cumsecade şi trăiesc de pe o zi pe alta, la întîmplare, străduindu-mă să fiu pe plac oamenilor. Crede-mă că-i iubesc într-adevăr cu toată sinceritatea – o, de-ai şti cîte calomnii s-au spus pe socoteala mea! Aici, pe pămînt, de fiecare dată cînd îmi schimb reşedinţa şi vin în mijlocul vostru, viaţă mea devine, ca să zic aşa, aproape reală, ceea ce pentru mine este o voluptate extraordinară. Fiindcă şi eu, ca şi tine, am o adevărată aversiune pentru fantastic, tocmai de aceea mă împac atît de bine cu realismul vostru pămîntesc. La

voi totul este precis conturat, turnat în formule, totul se prezintă sub aspecte geometrice, pe cînd la noi nu există decît ecuaţii nedeterminate! De cîte ori descind pe pămînt, îmi place să călătoresc şi să visez, mai ales să visez. Şi apoi, aici îmi pot permite să devin superstiţios; te rog să nu rîzi; tocmai asta mă încîntă, să pot fi superstiţios. Trăind printre voi, îmi însuşesc toate obiceiurile voastre: îmi place, de pildă, să mă duc la baia populară. Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar mi se pare teribil de amuzant să fac baie de aburi împreună cu negustorii şi popii. Visul meu este să iau înfăţişarea unei precupeţe durdulii, aşa, ca de vreo sută de kilograme şi mai bine, să împărtăşesc toate credinţele ei şi să rămîn de-a pururea, definitiv şi irevocabil, cu întruchiparea aceasta. Îţi mărturisesc că n-am alt ideal decît să intru într-o biserică şi să aprind o lumînare – zău c-aş face-o cu toată inima! Atunci suferinţele mele ar lua sfîrşit. Încă un lucru care mă atrage la voi este medicina: în primăvară, cînd bîntuia epidemia de vărsat, m-am dus şi eu la spital să mă vaccinez – nu pot să-ţi spun ce fericit am fost în ziua aceea, am dat chiar zece ruble pentru ajutorarea fraţilor noştri bulgari!... Dar mi se pare că nu eşti atent! Îmi face impresia că azi nu te prea simţi în apele tale, continuă gentlemanul după o tăcere de o clipă. Ştiu că ieri ai fost să te vadă doctorul acela... cum stai cu sănătatea? Ce ţi-a spus?

— Dobitocule! îl apostrofă Ivan.

— În schimb, tu eşti de o inteligenţă scăpărătoare. Iar mă insulţi? Te rog să mă crezi că te-am întrebat numai aşa, fiindc-a venit vorba; nici prin gînd nu mi-a trecut să te compătimesc. N-ai decît să nu-mi răspunzi dacă nu vrei. În zilele noastre mai toată lumea suferă de reumatism...

— Dobitocule! se burzului din nou Ivan.

— Ai tu ce ai cu vorba asta! De-ai şti ce-am tras anul trecut din pricina unui reumatism, că şi acum îmi aduc aminte.

— Cine a mai pomenit drac reumatic?

— De ce nu, dacă sînt aidoma cu voi? Din moment ce iau înfăţişare omenească, trebuie să suport toate consecinţele. Satană *sum, humani nihil a me alienum puto*[9].

— Cum, cum? Satană *sum, humani nihil*... ştii că nu e rău pentru un diavol!

— Mă bucur c-am reuşit pînă la urmă să-ţi fiu pe plac.

— Dar stai puţin, ideea asta nu-i a mea, îl întrerupse Ivan uluit. Niciodată nu mi-a trecut aşa ceva prin minte...

— *C'est du nouveau, n'est-ce pas?*[10] De astă dată, am să fiu onest şi am să-ţi explic. Ascultă: uneori în vis, omul, bunăoară cînd se culcă cu stomacul încărcat sau cine ştie din ce altă cauză, vede nişte scene atît de extraordinare, atît de veridice, atît de complicate, participă la nişte evenimente sau chiar la un şir întreg de peripeţii, legate între ele printr-o intrigă cu o mulţime de detalii atît de neprevăzute – începînd cu cele mai înalte manifestări ale spiritului şi sfîrşind cu cel mai neînsemnat nasture de la plastron –, încît, pe legea mea, nici chiar Lev Tolstoi nu cred c-ar putea să le imagineze! Interesant e că de obicei visele astea nu le au scriitorii, ci oamenii de pe stradă, funcţionarii, foiletonişti, popii... E chiar o problemă demnă de studiat; un ministru mi-a mărturisit odată că ideile cele mai fericite îi veneau în timpul somnului. Acelaşi lucru probabil s-a întîmplat şi acum. Cu toate că, de fapt, nu sînt decît o năucire a minţii tale, o halucinaţie, la fel ca într-un coşmar, se întîmplă să spun lucruri originale, care nici prin gînd nu ţi-ar fi trecut; aşa încît, fără să împrumut deloc gîndurile tale... nu sînt nimic mai mult decît un vis urzit în închipuirea ta.

— Minţi! Scopul tău este să mă convingi că ai o existenţă cu totul independentă şi nu c-ai fi o fantasmagorie plăsmuită de mintea mea, aşa cum tu însuţi ai declarat adineaori.

— Dragul meu, azi m-am hotărît să folosesc o metodă nouă, pe care am să ţi-o explic mai tîrziu. Stai, unde am rămas? Da, şi cum îţi spuneam, am răcit, dar nu aici, la voi, ci încă de cînd eram dincolo...

— Unde dincolo? Spune, cît mai ai de gînd să stai la mine? Nu mai vrei să pleci odată? exclamă Ivan aproape disperat.

Sătul de atîta plimbare între patru pereţi, se aşează pe divan şi, punînd din nou coatele pe masă, îşi strînse fruntea în palme. Smulse apoi prosopul ud cu care se legase la cap şi-l azvîrli cît colo

înciudat: vedea că nu-i folosea la nimic.

— Ai nervii zdruncinaţi, observă gentlemanul cu un aer degajat şi familiar, şi în acelaşi timp cu o evidentă bunăvoinţă. Acum te-ai supărat pe mine pentru c-am avut ghinionul să răcesc. Şi totuşi, să ştii că răceala asta nu avea nimic supranatural. Eram grăbit să ajung la o serată diplomatică dată de o doamnă din elita Petersburgului, căreia îi intrase în cap să ajungă ministru. Eram, bineînţeles, în frac, cu cravată albă şi mănuşi, dar mă aflam Dumnezeu ştie unde, şi ca să ajung pe pămînt trebuia să străbat un spaţiu imens... Desigur, pentru mine nu era vorba decît de o clipă, dar şi lumina pe care o răspîndeşte soarele are nevoie totuşi de opt minute ca să atingă faţa pămîntului, şi gîndeşte-te că eu nu eram decît cu fracul pe mine şi cu o jiletcă subţire! De obicei, duhurile nu suferă de frig, dar atunci cînd se întrupează luînd chip omenesc... Într-un cuvînt, am fost destul de uşuratic ca să plec la drum aşa îmbrăcat prin spaţiu, prin eter, prin „fluidul ce se întinde ca o pînză deasupra pămîntului învîrtoşat“, şi era un ger... dar ce vorbesc eu: o sută cincizeci de grade sub zero, asta nu se mai cheamă ger! Ştii, poate, cum obişnuiesc fetele de la ţară să-şi bată joc de cîte un băiat mai nătîng, punîndu-l în toiul iernii să lingă toporul cînd afară-i prăpăd, treizeci de grade sub zero; limba se lipeşte pe loc de fierul securii şi, căznindu-se s-o dezlipească, nătărăul şi-o jupoaie pînă la sînge. Asta la treizeci de grade sub zero! Închipuie-ţi însă ce poate să fie la o sută cincizeci! Cred că la o temperatură atît de scăzută e destul să atingi securea cu un deget ca să rămîi fără el... Numai... numai să ai o secure...

— Dar ce să caute o secure acolo? îi tăie brusc vorba Ivan Fiodorovici, plictisit şi cu gîndul aiurea, silindu-se din răsputeri să se împotrivească delirului şi să nu se lase cu totul furat de iureşul nebuniei.

— O secure? se miră musafirul.

— Ei da, ce s-ar întîmpla acolo cu ea? stărui cu o aprigă încăpăţînare Ivan Fiodorovici aproape strigînd, exasperat.

— Ce s-ar întîmpla cu o secure în spaţiu? *Quelle idée!*[11] Dacă ar ajunge cumva acolo, presupun că, la o asemenea depărtare, ar

începe să se rotească în jurul pămîntului în chip de satelit. Astronomii ar calcula cu precizie ora cînd apune şi cînd răsare, iar Gatţug[12] l-ar înscrie în calendar, atîta tot.

— Tare mai eşti prost, zău! Prost ca noaptea! îl repezi Ivan indignat. Cel puţin încearcă să minţi mai cu haz, altfel să ştii că nu te mai ascult. Ce-ţi închipui, c-o să mă dai gata cu realismul tău, c-o să mă faci să cred că exişti într-adevăr? Ei, uite că nu vreau să cred. Şi n-am să cred!

— Zău dacă mint, tot ce ţi-am spus este adevărat, numai că, din păcate, adevărul aproape niciodată n-are haz. Cum văd eu, te-ai fi aşteptat la cine ştie ce lucruri grandioase de la mine, dacă nu chiar sublime. Îmi pare foarte rău, dar nu pot să-ţi ofer decît ceea ce am...

— Lasă-te de filosofie, măgarule!

— Crezi că de filosofie îmi arde mie?! Cînd îţi spun că-mi înţepenise toată partea dreaptă, de-mi venea să urlu de durere!... M-am gîndit atunci să apelez la ajutorul ştiinţei medicale; doctorii însă se pricep de minune să pună un diagnostic, să-ţi analizeze boala exact cum scrie la carte, atîta numai că nu se pricep s-o şi lecuiască. Am dat peste un student, un exaltat. Ce crezi că mi-a spus: „Dacă n-o să mai aveţi zile de trăit, cel puţin o să ştiţi precis de ce boală aţi avut parte să muriţi!“. Ce să mai vorbim de mania asta pe care o au toţi să te trimită pe loc la specialişti! „Eu, zice, nu am decît calitatea de a pune diagnosticul, dar dacă te duci la cutare sau cutare specialist, acela cu siguranţă c-o să te facă bine.“ Nu ştiu dacă ai remarcat că medicul de modă veche care practica medicina generală a dispărut cu desăvîrşire. Acum nu mai există decît specialişti, după cum se poate vedea din reclamele publicate în toate ziarele. Dacă ai ceva la nas, ţi se recomandă să mergi la Paris, unde, zice-se, s-ar afla un specialist cu renume european, care cunoaşte toate metehnele nasurilor. Aşadar te duci la Paris, iar faimosul specialist îţi examinează nasul, ca să-ţi declare în cele din urmă: „Eu, zice, pot să-ţi dau un tratament, dar numai pentru nara dreaptă, fiindcă asta e specialitatea mea. Rămîne ca după aceea să faci un drum la Viena; acolo există un specialist în nara stîngă, şi el

o să-ţi trateze şi nara cealaltă“. Ce puteam să fac? N-ar strica, mi-am zis eu, să încerc şi nişte leacuri băbeşti; un doctor neamţ m-a sfătuit să mă duc la baia de aburi şi să mă ung cu miere şi sare. M-am grăbit să-i urmez povaţa, fiindcă aveam astfel prilejul să mai merg o dată la baie; m-am spoit deci cu miere din cap pînă-n picioare, dar tot fără nici un folos. Disperat, am scris atunci la Milano contelui Mattei, care mi-a trimis o carte şi nişte picături. Dumnezeu să-l aibă în pază!! Şi ştii cu ce m-am vindecat? Cu extractul de malţ al lui Hoff! L-am cumpărat aşa, într-o doară, am consumat un flacon şi jumătate, şi parcă mi-a luat durerea cu mîna! Eram numai bun să merg la bal! Mă gîndisem chiar să public o scrisoare de mulţumire în ziare, dintr-un sentiment de recunoştinţă, dar şi de astă dată am avut ghinion: nici o redacţie n-a vrut să mi-o publice! „E ceva retrograd, mi s-a explicat la toate gazetele, nimeni n-o să creadă, fiindcă *le diable n’existe point*[13]! Doar dacă vreţi s-o publicaţi fără semnătură.“ Dar ce valoare mai poate să aibă o scrisoare de mulţumire anonimă? „În secolul nostru, le-am răspuns rîzînd, e retrograd într-adevăr să crezi în Dumnezeu, numai că eu, vedeţi dumneavoastră, sînt drac şi, după cîte ştiu, în dracu’ oricine poate să creadă.“ „Aveţi dreptate, au recunoscut ei, cine nu crede în diavol? Totuşi, ne pare rău, dar nu vă putem publica scrisoarea. Ni-e teamă să nu ne compromitem. Doar aşa, dacă vreţi sub o formă umoristică.“ Mi-am dat seama însă că o mulţumire scrisă pe un ton hazliu n-ar mai avea nici un efect. Aşa că m-am lăsat păgubaş. Mă crezi, ingratitudinea asta mi-a rămas ca o piatră pe inimă pînă azi! Cele mai frumoase simţăminte, cum ar fi, bunăoară, recunoştinţa, mie îmi sînt interzise, şi asta numai din pricina situaţiei mele sociale.

— Iar ai dat în doaga filosofiei! scrîşni plin de venin Ivan.

— Ferească sfîntul! Dar cum să nu te plîngi de atîta nedreptate? Sînt trecut prin ciur şi prin dîrmon. Tu, bunăoară, nu mă mai scoţi din prost. Ca să vezi ce înseamnă să judeci ca un om tînăr şi necopt la minte! Dragul meu, află că inteligenţa nu-i totul pe lume! Am inimă din născare şi sînt vesel din fire, cum s-ar zice, „şi eu mă îndeletnicesc cu vodeviluri…“[14]. Am impresia că tu mă iei drept un

Hlestakov încărunţit. Totuşi, destinul meu este mult mai tragic. În virtutea nu ştiu cărui decret, dat înainte de începutul începutului, şi a cărui raţiune n-am putut niciodată s-o pricep, a rămas definitiv stabilit ca menirea mea pe lume să fie aceea de a „nega“ totul. Deşi, în realitate, sînt atît de blajin şi nu-mi place deloc să fiu negativist. „Nu, mi s-a spus, asta ţi-e menirea, du-te şi tăgăduieşte totul; fără negaţie n-ar mai exista critica şi ce haz ar mai avea atunci o revistă fără un «foileton critic»? Gîndeşte-te numai ce s-ar face omenirea lipsită de critică; ar însemna ca toată lumea să cînte necontenit «osanale». Dar e posibil, oare, să urzeşti viaţa numai din «osanale», fără să le fi trecut mai înainte prin flacăra îndoielilor“, şi aşa mai departe, mereu pe aceeaşi strună. De altfel, sînt lucruri care nu mă privesc pe mine, nu sînt eu acela care a plăsmuit lumea şi deci n-am nici un fel de răspundere în privinţa asta. Însă nu ştiu de ce m-au ales tocmai pe mine ţap ispăşitor, punîndu-mă să scriu zi de zi foiletonul critic! Şi asta mi-a fost soarta în lume. Îmi dădeam prea bine seama cum era înjghebată toată comedia, şi atunci, fără să stau mult pe gînduri, am cerut ritos să fiu destituit. „Nu, mi s-a spus, trebuie neapărat să trăieşti, fiindcă fără tine n-ar mai fi nimic. Dacă totul ar decurge în chipul cel mai paşnic pe pămînt, nu s-ar mai întîmpla nimic într-adevăr.“ Aşa că, neavînd încotro, îmi împlinesc obligaţiile împotriva voinţei mele, scornesc tot felul de „fapte diverse“ şi din ordin superior mă ţin numai de ticăloşii. Iar oamenii iau toată comedia asta în serios, chiar dacă sînt înzestraţi cu o inteligenţă incontestabilă. Tocmai în asta constă tragedia lor. Şi bineînţeles suferă, dar... trăiesc, trăiesc cu adevărat, nu numai în imaginaţie, fiindcă suferinţa înseamnă viaţă. De altfel, cum ar mai putea să simtă plăcerile vieţii dacă n-ar suferi? Întreaga lor existenţă s-ar desfăşura ca o interminabilă liturghie, care, cît ar fi ea de sfîntă, e totuşi plicticoasă. Dar eu? Sufăr şi eu, din păcate, chiar dacă nu trăiesc. Eu sînt x-ul dintr-o ecuaţie cu o necunoscută. Un fel de fantomă a vieţii, care nu ştie nici de unde vine, nici unde se duce, care a uitat chiar şi cum o cheamă. Rîzi?... Ba nu, nu rîzi, văd eu că eşti iarăşi furios. Mereu te înfurii pe mine, ai vrea să-ţi spun numai lucruri raţionale, şi eu care îţi repet întruna c-aş da

toată existenţa mea astrală, toate gradele şi toate onorurile ca să iau înfăţişarea unei precupeţe de o sută de kilograme, să pot aprinde şi eu o lumînare la biserică!

— Nici tu nu mai crezi în Dumnezeu? întrebă cu un rînjet veninos Ivan.

— Cum să-ţi spun… dacă vorbeşti serios…

— Există Dumnezeu sau nu există? îl somă să răspundă Ivan cu o implacabilă stăruinţă.

— Aşadar vorbeşti serios? Dragul meu, zău nu ştiu, şi te rog să mă crezi că ţi-am făcut o mărturisire gravă.

— Cum nu ştii, cînd îl vezi pe Dumnezeu?! Nu, acum îmi dau seama, tu nu ai o existenţă de sine stătătoare, tu nu eşti decît *eul meu*, nimic mai mult! O fantasmagorie, o născocire a propriei mele închipuiri!

— Dacă vrei, amîndoi avem aceeaşi filosofie, ăsta e adevărul. *Je pense, donc je suis*[15], e tot ce pot să-ţi spun cu certitudine; restul – adică ceea ce se află în jur, toate lumile astea, Dumnezeu şi chiar Satana însăşi – n-are o existenţă dovedită, nu se ştie dacă există în sine sau nu este decît o creaţie a spiritului meu, o desfăşurare consecventă a *eului* meu, care dăinuieşte prin propriile-i forţe dinainte de începutul vremurilor… Gata, am terminat, nu mai scot un cuvînt, am impresia că iarăşi te mănîncă palmele!

— Mai bine mi-ai spune o anecdotă! gemu exasperat Ivan.

— Ştiu o anecdotă care se potriveşte de minune cu discuţia noastră. La drept vorbind, nu este chiar o anecdotă, ci o legendă. De cîteva ori pînă acum mi-ai reproşat lipsa mea de credinţă: „Vezi, şi totuşi nu crezi!“ spuneai mai adineaori. Dar, dragul meu, nu sînt singurul în cazul acesta; la noi e o harababură întreagă de cînd cu ştiinţa asta a voastră. Atîta timp cît au existat numai atomi, cele cinci simţuri şi cele patru stihii, a mai mers cum a mers. Atomii erau cunoscuţi şi în Antichitate. Dar de cînd s-a aflat c-aţi descoperit „molecula chimică“, „protoplasma“ şi dracu’ mai ştie ce încă, toată lumea la noi a început să umble cu coada între picioare. E un haos întreg, superstiţiile au răsărit precum ciupercile, aşijderea şi bîrfele, fiindcă să ştii că şi la noi bîrfa e în floare, la fel

ca şi pe meleagurile voastre, dacă nu chiar mai mult. Şi, în sfîrşit, denunţurile, că doar şi noi avem o secţie unde se primesc anumite „informaţii“. Îţi spuneam de o veche legendă medievală – e vorba de Evul nostru Mediu, nu de al vostru – o legendă atît de absurdă, încît găseşte crezămînt doar la precupeţele dolofane; mă gîndesc iarăşi la precupeţele noastre, nu la cele de pe faţa pămîntului. Fiindcă tot ce există la voi există şi la noi deopotrivă; e un secret pe care ţi-l dezvălui din prietenie, deşi n-avem voie să suflăm un cuvînt. În legenda pe care am să ţi-o povestesc se vorbeşte despre rai. Cică ar fi trăit cîndva pe lume un mare filosof, un gînditor, care nega totul, legile, conştiinţa, credinţa şi mai cu seamă viaţa de apoi. Murind, filosoful nostru era convins c-o să se mistuie cu totul în beznă, în nefiinţă, şi, cînd colo, s-a trezit pe lumea cealaltă. S-a minunat, dar în acelaşi timp s-a arătat indignat: „Imposibil! a exclamat el. Asta contrazice toate convingerile mele!“. Fapt pentru care a fost osîndit… Te rog să mă ierţi, dar nu fac decît să reproduc întocmai ceea ce am auzit şi în fond trebuie să te gîndeşti că nu este decît o legendă… Cum îţi spuneam, a fost osîndit să străbată prin beznă un cvadrilion de kilometri (şi la noi s-a introdus în ultima vreme sistemul vostru metric), şi abia după ce va fi parcurs în întregime această distanţă, porţile raiului să se deschidă în faţa lui şi să i se ierte toate păcatele…

— Şi ce alte cazne mai există pe lumea cealaltă, în afară de cvadrilion? îl întrerupse Ivan cu o însufleţire neaşteptată.

— Ce cazne? Ah, nu mă mai întreba! Odinioară a mai fost cum a fost, dar acum se folosesc tot mai mult torturile morale, cum ar fi, bunăoară, „mustrările de conştiinţă“ şi alte asemenea bazaconii. E şi asta o modă, pe care tot de la voi am împrumutat-o, de cînd cu „îmblînzirea moravurilor“ voastre! Şi cine crezi că profită de pe urma lor? Numai cei lipsiţi de conştiinţă, pentru că, din moment ce nu există conştiinţă, nu mai poate fi vorba nici de remuşcări. Şi cine suferă în schimb? Oamenii de treabă, care au mai păstrat un pic de conştiinţă şi onestitate… Ca să vezi care sînt rezultatele reformelor cînd sînt înfăptuite pe un teren nepregătit şi cînd, pe deasupra, sînt copiate aidoma după diferite instituţii străine!

Consecinţele sînt pur şi simplu dezastruoase! Focul gheenei de pe vremuri cred că-i de preferat. Dar să ne întoarcem la filosoful osîndit să meargă pe jos un cvadrilion de kilometri. A stat el un timp locului aşa, uitîndu-se de jur-împrejur, şi în cele din urmă s-a culcat de-a curmezişul drumului. „De ce să-mi bat picioarele, zice, nu vreau, uite-aşa, din principiu!“ Ia sufletul unui ateu cultivat şi amestecă-l cu sufletul proorocului Iona, care a boscorodit trei zile şi trei nopţi încheiate în pîntecele chitului, şi ai să-ţi dai seama ce fel de om era gînditorul care s-a întins de-a curmezişul drumului.

— Dar pe ce s-a întins acolo?

— Probabil c-o fi avut pe ce. Nu rîzi?

— Bravo lui! exclamă cu aceeaşi ciudată însufleţire Ivan, manifestînd un interes cu totul surprinzător. Şi acum ce face, tot acolo a rămas?

— Nu, tocmai asta-i nostimada. După ce-a zăcut aşa întins aproape o mie de ani, s-a sculat frumos şi şi-a luat picioarele la spinare.

— Auzi, dobitocul! exclamă Ivan rîzînd nervos şi totodată cumpănind parcă ceva în sinea lui. Nu era acelaşi lucru să zacă o veşnicie sau să meargă un cvadrilion de verste? Asta înseamnă un bilion de ani, nu?

— Poate chiar mai mult, păcat că nu am un creion şi o hîrtie la îndemînă ca să-ţi fac un calcul exact. Între timp însă a ajuns de mult la ţintă; de aici încolo începe anecdota.

— Cum, a şi ajuns? De unde a scos aşa deodată un bilion de ani?

— Tu te gîndeşti mereu la lumea voastră! Dar poate că şi pămîntul pe care te afli acum şi-a repetat existenţa de un bilion de ori pînă acum. La un moment dat, viaţa se stinge cu desăvîrşire, planeta îngheaţă, crapă, începe să se fărîmiţeze, descompunîndu-se în elementele din care a fost plămădită, apa acoperă din nou uscatul; apoi răsare o nouă cometă, un soare nou, din care se desprinde o altă planetă. Asta înseamnă, în fond, evoluţia, viaţa se repetă mereu, iarăşi şi iarăşi, identic, pînă în cele mai mici amănunte. Ce plictiseală, zău, e scandalos!...

— Bine, bine. Şi ce s-a întîmplat cînd a ajuns la capătul

drumului?

— Să vezi, în momentul acela porţile raiului s-au deschis, lăsîndu-l să intre înăuntru; n-au trecut însă nici două secunde – pe ceas (deşi, între timp, ceasul lui ar fi trebuit să se descompună în buzunar, desfăcîndu-se în elementele-i componente!) – aşadar, zic, n-au trecut nici două secunde, şi omul nostru a prins a striga sus şi tare că merită într-adevăr să umbli nu un cvadrilion, ci un cvadrilion de cvadrilioane şi de un cvadrilion de ori încă pe atîta ca să intri în rai! Într-un cuvînt, a început să cînte „osana“, făcînd exces de zel. Ba chiar a exagerat în asemenea hal, încît unii locatari ai raiului, cu mai multă demnitate, în primele zile nici n-au catadicsit să-i dea mîna: prea repede trecuse de partea conservatorilor! Temperament rusesc, ce să-i faci! Îţi repet însă din nou, nu-i decît o legendă în fond. Ţi-o vînd aşa cum am cumpărat-o. Ca să-ţi dai seama de ideile care se mai bucură încă de oarecare credit la noi în privinţa asta.

— Te-am prins! strigă încîntat Ivan cu o vioiciune aproape copilărească, ca şi cînd şi-ar fi reamintit brusc de un lucru precis. Anecdota asta cu cvadrilionul de ani eu am inventat-o! Aveam şaptesprezece ani pe atunci, eram încă în liceu… Da, eu am inventat-o şi am şi povestit-o chiar unui coleg, Korovkin. Asta se întîmpla la Moscova… E un lucru atît de original, încît nu se poate s-o fi citit undeva, în vreo carte. Uitasem de ea… probabil însă că în momentul ăsta mi-a răsărit inconştient în minte; n-aveai de unde s-o ştii ca să mi-o istoriseşti! Aşa cum în drum spre eşafod ţi se îmbulzesc fără să vrei în minte mii şi mii de gînduri… Mi-am amintit de ea ca prin vis. Înseamnă că vorbesc cu tine în somn! Şi deci nu eşti decît un vis, nu exişti!

— Ardoarea cu care mă renegi, rîse gentlemanul, e o dovadă că totuşi crezi în existenţa mea!

— Cîtuşi de puţin! Nu cred nici măcar o sutime!

— Oricum însă o miime tot crezi. Dozele homeopatice sînt poate cele mai puternice. De ce nu vrei să mărturiseşti cinstit? Crezi totuşi în existenţa mea cît de cît, fie şi numai a zecea parte dintr-o miime.

— Nici atît! protestă Ivan furios, dar numaidecît adăugă cu un aer misterios: deşi aş vrea să cred că exişti!

— Ce declaraţie! Dacă-i aşa, am să fiu atît de bun şi am să-ţi dau o mînă de ajutor. Ascultă, nu tu, ci eu te-am prins pe tine acum! Înadins ţi-am povestit anecdota inventată de tine, dar pe care o uitaseşi, ca să-ţi spulber şi ultimul strop de credinţă în realitatea existenţei mele!

— Minţi! De ce mi-ai apărut acum dacă nu ca să mă convingi că exişti?

— Aşa e. Dar şovăielile, neliniştea, lupta dintre credinţă şi îndoială pentru un om conştient înseamnă uneori o suferinţă atît de cumplită, încît e de o mie de ori mai bine pentru el să-şi pună ştreangul de gît! Ştiind că tu crezi totuşi cît de cît în existenţa mea, intenţionat ţi-am povestit acea anecdotă, ca să-ţi sporesc îndoielile cu încă puţin, o doză infimă, dar decisivă. Te fac mereu să oscilezi între certitudine şi îndoială, purtîndu-te alternativ de la una la alta, dar cu un scop foarte precis. Este o nouă metodă. Aşa cum te cunosc eu – şi te cunosc destul de bine –, îţi garantez că în momentul cînd n-o să mai ai nici cea mai mică certitudine că exist, ai să cauţi tu însuţi să mă convingi că nu sînt deloc o fantasmagorie, ci exist în realitate, şi atunci să ştii că mi-am atins scopul. Trebuie să-ţi spun că e vorba de un scop nobil. Vreau să arunc astfel în sufletul tău sămînţa credinţei, o sămînţă minusculă, din care însă va creşte un stejar, şi încă ce stejar! Şi cînd ai să te vezi cocoţat sus, în vîrful lui, o să-ţi vină pofta să ajungi şi tu în rîndul „cuvioşilor schimnici şi fecioarelor neprihănite“, fiindcă în sufletul tău doreşti din răsputeri să fii deopotrivă cu ei; ai să te hrăneşti cu lăcuste, ai să-ţi cauţi în pustietate mîntuirea sufletului!

— Nu cumva vrei să spui, ticălosule, că te străduieşti pentru mîntuirea sufletului meu!?

— Trebuie să fac şi eu măcar o singură faptă bună. Păzea! Cum văd eu, iar ţi-a sărit ţandăra!

— Mascara! Ai încercat vreodată să-i ispiteşti pe cei care se hrănesc cu lăcuste şi stau de se roagă cîte şaptesprezece ani în cine ştie ce pustietate pînă cînd prind mucegai?

— Dragul meu, nici n-am făcut altceva de cînd mă ştiu. Sufletul unui pustnic e cîteodată mai preţios pentru noi decît o constelaţie întreagă, fiindcă avem aritmetica noastră, şi atunci fireşte că faci tot ce poţi ca să pui mîna pe un briliant atît de scump; pentru el eşti în stare să uiţi nu numai lumea asta, dar toate lumile cîte există în univers. Îţi dai seama ce poate să însemne o asemenea victorie? Aş putea chiar să-ţi spun că unii dintre schimnicii ăştia au tot atîta cultură ca şi tine, dar sînt sigur că n-ai să mă crezi. De-ai şti ce haos există în sufletul lor, ce amestecătură de credinţă şi de îndoieli! Zău, uneori îţi face impresia c-ar fi destul să intervină ceva, un fleac de nimic, ca toată credinţa lor „să se dea peste cap“, cum zice actorul Gorbunov.

— Spune-mi, de cîte ori ţi s-a întîmplat în asemenea ocazii să-ţi scurteze cineva lungul nasului?

— Dragul meu, replică sentenţios musafirul, cîteodată-i mai bine să umbli cu nasul ceva mai scurt decît să rămîi de tot fără el, după cum mărturisea mai zilele trecute un conte bolnav (s-o fi tratat şi el la vreun specialist) duhovnicului său, un preot iezuit. Eram şi eu de faţă la spovedanie, a fost într-adevăr o nostimadă întreagă. „Daţi-mi înapoi nasul!“ se jelea contele, bătîndu-se cu pumnul în piept. Părintele dădea din colţ în colţ: „Fiule, căuta el să-l liniştească, necunoscute sînt pentru noi tainicele căi ale puterii cereşti, care rînduieşte totul după dreapta ei cumpănă! De multe ori o nenorocire bătătoare la ochi aduce cu sine cine ştie ce neasemuite foloase, chiar dacă acestea nu se văd pentru moment. Dacă o soartă nemiloasă a vrut să rămîi fără nas, oricît de nenorocită ar fi împrejurarea asta, ea are totuşi şi părţile ei bune; aşa, de pildă, cît vei trăi, nimeni n-o să mai poată spune că ai nasul prea lung şi că ar trebui să ţi-l mai scurteze cineva“. „Cucernice părinte, asta nu poate fi o consolare! a strigat tînărul disperat. Aş fi fericit să fie cît se poate de scurt, numai să-l ştiu acolo, la locul lui!“ „Fiule, i-a răspuns duhovnicul suspinînd, nu poţi cere toate deodată; vorbind aşa cum ai făcut dumneata, înseamnă să cîrteşti împotriva Celui-de-Sus, care totuşi e atît de îndurător faţă de noi, muritorii, şi nu ne dă nici o clipă uitării; chiar în cazul de faţă,

dorinţa dumitale a fost împlinită. Ziceai c-ai fi fericit să ai nasul cît de scurt: de ce l-ai mai purta atunci dacă te încurcă într-atît, încît ai vrea să-l scurtezi?...“

— Ptiu, ce tîmpenie! exclamă Ivan.

— Dragul meu, am vrut numai să te fac să rîzi, dar îţi jur că într-adevăr acesta este tipicul cazuisticii iezuite şi că tot ce ţi-am povestit s-a întîmplat exact aşa, punct cu punct, cum ţi-am spus eu! Cazul e destul de recent şi să ştii că mi-a dat multă bătaie de cap. În cele din urmă, bietul tînăr s-a întors acasă şi în aceeaşi noapte şi-a zburat creierii; am stat lîngă el pînă în ultima clipă... Cît priveşte confesionalele iezuite, pot să-ţi spun că nu există distracţie mai plăcută pentru mine în momentele cînd mă cuprinde urîtul. Poftim un alt caz şi mai recent. Acum cîteva zile, o tînără normandă, o blondină de vreo douăzeci de ani, vine să se spovedească unui duhovnic. O minune de fată, un corp, o graţie de-ţi lăsau gura apă! A îngenuncheat şi şi-a mărturisit în şoaptă păcatele prin ferestruică. „Vai de mine, fata mea, iar ai căzut în ispită?... se minunează părintele. O, *sancta* Maria, ce-mi auziră urechile: ai păcătuit iarăşi cu un bărbat! Dar cît mai ai de gînd să duci viaţa asta? Ar trebui să-ţi fie ruşine!“ „*Ah, mon père*, i-a răspuns păcătoasa, cu obrajii scăldaţi în lacrimi de pocăinţă. *Ça lui fait tant de plaisir, et à moi si peu de peine!*“[16] Ei, spune-mi, ai mai auzit aşa ceva? Pînă şi pe mine m-a făcut marţ! Era însuşi glasul naturii ce-şi cerea drepturile. Dacă vrei, asta înseamnă mai mult chiar decît nevinovăţia! Am dezlegat-o de păcat şi tocmai mă pregăteam să plec, cînd ce crezi c-am observat? Duhovnicul îi dădea întîlnire pentru aceeaşi seară! Deşi mai tare decît cremenea, bătrînul a căzut în ispită cît ai bate din palme! Ce vrei, natura a fost mai puternică decît el! De ce strîmbi iar din nas? Nu cumva iar te-ai supărat? Nu poate omul să-ţi intre în voie, şi pace!...

— Lasă-mă, te ţii de capul meu ca un coşmar de care mă zbat zadarnic să scap! gemu dureros Ivan, mărturisindu-şi neputinţa în faţa vedeniei ce-l obseda. Mă plictiseşti de moarte, mă exasperezi, nu mai pot să te suport! Aş da orice numai să mă descotorosesc de tine!

— Repet, nu trebuie să ai pretenţii prea mari de la mine, nu te aştepta la nimic „măreţ“ sau „sublim“ din partea mea, şi ai să vezi ce bine o să ne împăcăm atunci amîndoi, rosti autoritar gentlemanul. Eşti furios pe mine pentru că n-am apărut înaintea ta într-o văpaie de foc, „tunînd şi fulgerînd“, cu aripile arse, ci sub această înfăţişare modestă. Simţul tău estetic şi amorul tău propriu sînt jignite: cum de şi-a permis un drac de duzină să se prezinte aşa unei persoane atît de simandicoase ca tine? În tine mai vibrează încă struna aceea romantică despre care Belinski vorbea atît de ironic! Ce să facem, tinere! În momentul cînd mă pregăteam să vin la tine, m-am gîndit – în glumă – să împrumut chipul unui consilier de stat în retragere, decorat cu Steaua Leului şi a Soarelui pentru meritele dovedite în timpul serviciului în Caucaz, şi să apar aşa în faţa ta, cu decoraţia la butonieră, dar m-am temut c-o să mă iei la palme, fiindc-am îndrăznit să prind de frac Steaua Leului şi a Soarelui în loc să vin cu Steaua Polară pe piept sau poate cu Sirius. Îmi tot reproşezi mereu că sînt prost. Dar, sfinte Dumnezeule, n-am cîtuşi de puţin pretenţia să fiu la fel de inteligent ca tine! Mefistofel, arătîndu-i-se lui Faust, îi mărturiseşte că dorind să facă numai rău, în pofida voinţei lui, face numai bine. N-are decît, treaba lui, cu mine se întîmplă tocmai pe dos. Sînt poate singura fiinţă de pe lume care iubeşte adevărul şi năzuieşte sincer să facă binele. Am fost de faţă atunci cînd Cuvîntul răstignit pe cruce s-a ridicat la ceruri, ducînd cu sine sufletul tîlharului crucificat alături; am auzit strigătele fericite ale heruvimilor care-l proslăveau cîntînd „osana“; am auzit înălţîndu-se în extaz glasurile serafimilor, al căror tumult a zguduit tăriile cereşti şi întreaga fire. Şi-ţi jur pe tot ce poate fi mai sfînt pe lume că în clipa aceea aş fi vrut să mă alătur corului lor şi să cînt osanale într-un glas cu ei. Cuvîntul „osana“ îmi stătea pe buze, era gata-gata să mi se smulgă din piept… Ştii, sînt foarte sentimental din fire şi sensibil ca un artist. Dar bunul-simţ – acesta-i cusurul meu, din păcate cel mai nefericit dintre toate cîte le am! – m-a silit să păstrez măsura chiar şi atunci, şi am lăsat să-mi scape momentul prielnic! „Ce s-ar întîmpla dacă m-aş apuca să cînt osanale?“ m-am gîndit imediat.

Orice scînteie de viaţă s-ar stinge în lume şi n-ar mai avea loc nici un fapt divers. Numai din respect pentru îndatoririle mele profesionale şi pentru situaţia mea socială am căutat să înăbuş îndemnul generos ce-mi încolţise în suflet şi să-mi văd mai departe de ticăloşiile mele. Cinstea de a face bine şi-a rezervat-o altcineva, iar mie mi-au rămas numai ticăloşiile. Îţi mărturisesc însă că nu rîvnesc defel onoarea de a trăi pe veresie şi că nu sînt cîtuşi de puţin ambiţios. De ce oare, dintre toate fiinţele care există pe lume, numai mie mi-e dat să înghit blestemele oamenilor de treabă, ba chiar şi palmele lor, căci, luînd chip omenesc, sînt obligat de cele mai multe ori să suport toate consecinţele. Ştiu că la mijloc e un secret, pe care nimeni încă nu vrea cu nici un preţ să mi-l dezvăluie, pentru că în clipa în care l-aş afla poate c-aş începe şi eu să cînt în gura mare osanale, şi atunci ar dispărea de pe lume acel minus indispensabil fără de care înţelepciunea şi-ar întinde stăpînirea peste tot pămîntul. Îţi dai seama, cred, că înscăunarea ei ar însemna sfîrşitul tuturor lucrurilor; chiar şi ziarele şi revistele şi-ar înceta apariţia, fiindcă nu văd cine s-ar mai abona la ele! Sînt convins însă că pînă la urmă am să mă împac totuşi cu dumnezeirea şi am să străbat şi eu cvadrilionul de kilometri ce-mi va fi fost hărăzit. Atunci am să aflu, în sfîrşit, secretul. Deocamdată însă nu-mi rămîne altceva decît să cîrtesc, împlinindu-mi fără nici o tragere de inimă menirea. Rostul meu pe lume este să duc la pierzare mii de fiinţe omeneşti, ca una singură să se poată izbăvi. Gîndeşte-te numai cîte suflete am fost silit să irosesc şi cîte reputaţii neprihănite să stropesc cu noroi ca să iasă la iveală cucernicul Iov, din pricina căruia am înghiţit cîndva un hap atît de amar! Atîta timp cît secretul nu va fi fost dezvăluit, pentru mine există două adevăruri: unul – cel de dincolo, al lor, pe care n-am ajuns încă să-l cunosc, şi al doilea – adevărul meu. Şi nu ştiu, zău, care din cele două e mai preţios... Ai adormit?

— Ba bine că nu! ripostă Ivan mînios. Tot ce poate fi mai stupid în mine, tot ce am trăit şi am rumegat în minte, atîtea lucruri pe care de mult le-am lepădat ca pe nişte mortăciuni, tu mi le serveşti acum drept noutăţi senzaţionale!

— Nici de astă dată n-am izbutit să-ţi fiu pe plac! Şi eu, care credeam c-o să te cucerească talentul meu oratoric; recunoaşte totuşi că osanalele cîntate în cer erau de efect, nu-i aşa? Şi tonul sarcastic *à la* Heine, ce zici?

— Nu, în viaţa mea nu mi-a plăcut să fiu linguşitor! Cum a fost posibil oare să se nască în sufletul meu o arătare atît de slugarnică?

— Dragul meu, cunosc un adorabil domnişor rus, un tînăr căruia îi place să filosofeze, mare amator de literatură şi opere de artă, autorul unui poem de promiţătoare perspective, intitulat *Marele inchizitor*!... tot timpul numai la el m-am gîndit!

— Îţi interzic să vorbeşti despre *Marele inchizitor*! strigă Ivan, îmbujorîndu-se de ruşine.

— Bine. Dar de *Cataclismul geologic* îţi aminteşti? Ce poem!

— Taci, dacă nu vrei să te ucid!

— Pe mine? Ba să-mi dai voie mai întîi să-ţi spun tot ce am de spus. E o plăcere pe care am ţinut să mi-o ofer mie însumi, pentru asta am şi venit. O, nu poţi să ştii ce dragi îmi sînt visurile tinerilor şi entuziaştilor mei prieteni, în care simt clocotind pofta de viaţă! Încă de astă-primăvară, cînd te pregăteai să vii încoace, îţi spuneai: „Acolo sînt oameni noi, care şi-au pus în gînd să distrugă tot şi să se întoarcă la antropofagie. Proştii, de ce nu m-au întrebat pe mine! Le-aş fi explicat că nu e nevoie să distrugă nimic; singurul lucru care ar trebui stîrpit este ideea că există Dumnezeu, acesta se cade să fie punctul de plecare! Cu acesta trebuie să începeţi, orbeţilor! Vă spun eu, fiindcă nu sînteţi în stare să pricepeţi nimic! Din momentul în care întreaga omenire va părăsi credinţa în Dumnezeu (şi cred că această perioadă va veni şi ea odată şi odată, aidoma erelor geologice), concepţia despre lume, care mai stă încă în picioare azi, se va prăbuşi de la sine, fără să fie nevoie să ne întoarcem la antropofagie, şi tot aşa şi noţiunile etice actuale vor dispărea la rîndul lor şi va începe o epocă nouă. Oamenii se vor strădui cu puteri unite să smulgă vieţii tot ce le poate ea oferi, luptînd în numele fericirii şi al plăcerilor hărăzite exclusiv lumii acesteia. O mîndrie titanică, divină, va înălţa spiritul omenesc, şi

pe faţa pămîntului va apărea omul-zeu. Atotputernic prin voinţa şi ştiinţa cu care este înarmat, el va învinge clipă de clipă natura, de astă dată însă definitiv. Bucuria de care va avea parte atunci va fi atît de copleşitoare, încît va înlocui cu prisosinţă speranţele de odinioară în viaţa de apoi şi fericirea viitoare. Ştiind că este pieritor în toate privinţele şi că orice nădejde într-o nouă înviere e zadarnică, omul va întîmpina moartea senin şi mîndru ca un zeu. Mîndria îl va face să-şi dea seama că n-are rost să cîrtească împotriva duratei de o clipă a vieţii sale, şi omul îşi va iubi astfel semenii, fără să aştepte vreo răsplată în ceruri. Dragostea lui se va mulţumi cu limitele unei vieţi trecătoare, dar în acelaşi timp conştiinţa faptului că viaţa e scurtă va înteţi flacăra ei tot atît de mult pe cît o făcea să tînjească mai înainte speranţa deşartă într-o dragoste infinită, dincolo de mormînt…“ etc. etc. Formidabil!

Ivan îşi astupase urechile şi pusese ochii în pămînt. Tremura tot. Glasul continuă:

—„Dar, se gîndea tînărul meu filosof, întrebarea este dacă această perioadă va veni sau nu cîndva. Dacă răspunsul era da, lucrurile aveau să se lămurească şi omenirea avea să se organizeze o dată pentru totdeauna. Cum însă omul este din păcate un nătărău patentat, s-ar putea să nu se întîmple nimic nici peste o mie de ani. De aceea cine îşi dă seama care-i adevărul ar putea de pe acum să se chivernisească după pofta inimii sale, statornicindu-şi viaţa pe temelii noi. În cazul acesta, «totul este permis». Mai mult, chiar dac-ar fi să nu sosească niciodată sorocul acelei epoci mult aşteptate, din moment ce nu există Dumnezeu, nici viaţă fără de moarte, omul nou poate totuşi deveni omul-zeu, chiar dacă n-ar mai fi nimeni ca el pe toată faţa pămîntului. Fireşte că din clipa în care se va fi ridicat la rangul acesta, omul va putea, în cazul cînd ar fi necesar, să treacă fără nici o strîngere de inimă peste opreliştile morale ce stăteau mai înainte în calea omului-rob. Cu atît mai mult cu cît pentru divinitate nu există legi! Acolo unde se află Dumnezeu orice lucru e sfînt! Oriunde m-aş duce eu, va fi loc de cinste… «Totul este permis», şi basta!“ Toate acestea sînt bune şi frumoase, numai că nu înţeleg pentru ce, dacă te-ai hotărît să

umbli cu potlogării, ai mai avea nevoie de aprobarea formală a adevărului. Dar aşa este omul nostru de azi; fără aprobare specială, nu s-ar încumeta să facă nici măcar o potlogărie. Ca să vezi ce preţ pune pe adevăr...

Musafirul vorbea cu însufleţire, furat de propria sa elocinţă, ridicînd din ce în ce mai mult glasul şi măsurîndu-l ironic din ochi pe amfitrion, dar nu mai apucă să sfîrşească: Ivan luă paharul de pe masă şi-l zvîrli în orator.

— *Ah, mais c'est bête enfin!*[17] exclamă acesta, sărind de pe divan şi ştergîndu-şi hainele împroşcate cu apă. Ţi-ai adus aminte pesemne de călimara lui Luther! Parcă ziceai că nu sînt decît un coşmar! Cum se poate să zvîrli cu pahare într-o nălucă? Am bănuit eu că te prefăceai adineaori cînd ţi-ai astupat urechile şi că de fapt erai foarte atent la ce vorbeam...

În momentul acela cineva ciocăni energic şi stăruitor în fereastra ce dădea în curte. Ivan Fiodorovici încercă să se scoale de pe divan.

— Auzi? Du-te repede şi deschide, strigă musafirul. E fratele tău, Alioşa; are să-ţi spună ceva, zău, crede-mă, o veste importantă, la care nici nu te-ai fi aşteptat!

— Taci, pehlivanule! Ştiam că este Alioşa şi fără să-mi spui tu; am presimţit c-o să vină şi, bineînţeles, n-a venit numai aşa, de florile mărului, probabil că are să-mi dea o veste! răcni exasperat Ivan.

— Dar du-te odată, omule, şi deschide-i, nu înţelegi? Gîndeşte-te numai ce viscol e afară, doar e fratele tău! *Monsieur sait-il le temps qu'il fait? C'est à ne pas mettre un chien dehors...*[18]

Se auzi din nou ciocănind. Ivan dădu iar să se repeadă la fereastră, dar se simţi deodată ca legat de mîini şi de picioare. Se luptă din răsputeri să rupă ştreangurile ce-l ţineau înţepenit, dar toate încercările lui se dovediră inutile. Bătăile în geam răsunau din ce în ce mai puternice. În cele din urmă, legăturile pocniră, şi Ivan Fiodorovici sări imediat în picioare. Se uită în jur cu o privire sălbatică. Cele două lumînări arseseră aproape pînă la capăt, paharul pe care tocmai îl aruncase asupra musafirului se afla pe

masă în dreptul lui, iar pe divan nu era nimeni. Într-adevăr cineva bătea stăruitor la fereastră, nu chiar atît de tare însă cum i se păruse lui puţin mai înainte, ci, dimpotrivă, destul de discret.

— Nu, totuşi n-a fost un vis! Pot să jur că n-am visat! Tot ce s-a întîmplat adineaori era aievea! strigă Ivan Fiodorovici şi, repezindu-se la fereastră, se grăbi să deschidă oberlihtul.

— Alioşa, ce-am vorbit noi? Ţi-am pus în vedere doar să nu mai vii pe la mine! se răsti el supărat. Spune în două cuvinte: ce vrei? Dar în două cuvinte, auzi?

— Smerdeakov s-a spînzurat acum un ceas, răspunse de afară Alioşa.

— Treci în cerdac, aşteaptă că-ţi deschid numaidecît, zise Ivan şi se duse să descuie uşa din faţă.

X

„Aşa a spus el!“

Intrînd în cameră, Alioşa îi povesti fratelui său cum se pomenise cu o oră înainte cu Maria Kondratievna, care venise într-un suflet să-l înştiinţeze că Smerdeakov îşi pusese capăt zilelor. „M-am dus să iau samovarul de la dumnealui din odaie şi numai ce-am apucat să deschid uşa, că l-am văzut spînzurat de un cui din perete!“ La întrebarea lui Alioşa dacă avusese grijă să anunţe pe cine trebuia, femeia răspunsese că nu apucase încă să înştiinţeze pe nimeni, „am alergat numaidecît la dumneavoastră. Atîta ce-am fugit, că mă mir cum de nu mi-a ieşit sufletul, zău aşa“. Părea înnebunită de groază şi tremura ca varga. Alioşa o însoţise pînă acasă, unde îl găsise pe Smerdeakov cu şireangul de gît, agăţat de perete. Pe masă se afla o însemnare: „Îmi pun capăt zilelor, fiindcă aşa am vrut; nimeni nu e vinovat de moartea mea“. Alioşa lăsase însemnarea pe masă şi se dusese să-i aducă la cunoştinţă

ispravnicului nenorocirea întîmplată, „şi de acolo am venit direct la tine“, încheie tînărul, uitîndu-se atent la Ivan. În timp ce-i povestea, nu-l slăbise o clipă din ochi, ca şi cînd expresia lui i-ar fi dat de gîndit.

— Frăţioare, exclamă el deodată, trebuie să fii tare bolnav! Te uiţi la mine ca şi cînd n-ai înţelege ce-ţi spun!

— Ai făcut bine c-ai venit, rosti preocupat Ivan fără să ţină seama de cuvintele lui Alioşa. Ştiam că s-a spînzurat.

— De unde ştiai?

— Nu-mi dau seama de unde, dar ştiam. Într-adevăr, ştiam? Da, el mi-a spus. Da, adineaori mi-a spus…

Ivan rămăsese în mijlocul camerei şi vorbea dus pe gînduri cu ochii în pămînt.

— Care el? întrebă Alioşa, rotindu-şi involuntar privirile prin încăpere.

— A şters-o între timp. Ivan ridică fruntea; pe buzele lui flutura un zîmbet uşor: S-a speriat de tine, hulubaşule. Tu eşti „un heruvim neprihănit“. Aşa spune Dmitri, că eşti un heruvim. Heruvim… Vacarmul clocotitor de bucurie al serafimilor! Ce este un serafim? Poate o constelaţie. Dar se poate ca întreaga constelaţie să nu fie la rîndul ei decît o simplă moleculă chimică… Ştiai că există constelaţia Leului şi a Soarelui?

— Stai jos, frăţioare! îl îmbie Alioşa speriat. Aşază-te, pentru Dumnezeu, uite aici, pe divan. Aiurezi, întinde-te puţin, uite perne aici, aşa. Vrei să-ţi pun un prosop ud pe frunte? Poate c-o să-ţi facă bine…

— Dă-mi prosopul de pe scaun, trebuie să fie acolo, l-am aruncat adineaori.

— Nu văd nimic pe scaun. Stai liniştit, lasă că-l găsesc eu, uite-l. Şi Alioşa se duse să ia din capătul celălalt al odăii, de lîngă lavoar, un prosop împăturit, neîntrebuinţat încă.

Ivan privi ştergarul mirat – abia acum părea că începea să se dezmeticească.

— Stai puţin, zise el dînd să se scoale, acum un ceas ştiu foarte bine c-am luat prosopul de pe lavoar, l-am udat cu apă şi m-am

legat cu el la cap şi pe urmă l-am aruncat pe scaun... cum se face atunci că-i uscat? N-am avut altul aici, în odaie.

— Te-ai legat cu el la cap? se miră Alioşa.

— Da, şi m-am plimbat o oră întreagă prin cameră... Dar de ce-au ars atîta lumînările? Cît e ceasul?

— Acuşi e douăsprezece.

— Nu, nu, nu! strigă deodată Ivan. Nu, n-am visat! A fost aici, şedea acolo, pe divan. În momentul cînd ai bătut în fereastră, tocmai aruncasem în el cu paharul... paharul ăsta de pe masă... Stai, rîndul trecut cred că dormeam, dar acum n-a mai fost vis. Nu-i pentru prima oară. De cîtva timp încoace, Alioşa, am tot felul de vise... adică nu chiar vise, sînt lucruri care se întîmplă aievea; umblu, vorbesc, văd... şi totuşi dorm. El însă a fost aici adineaori, stătea aici, pe divan... Tare mai e prost, Alioşa, prost ca o cizmă! spuse rîzînd Ivan, şi începu să măsoare odaia de la un capăt la altul.

— Cine-i prost? Despre cine vorbeşti, frăţioare? întrebă Alioşa cu o strîngere de inimă.

— Cine să fie? Dracu'! S-a obişnuit să vină mereu pe la mine. A fost de vreo două sau chiar de trei ori pe aici. Mă ia peste picior, zice că sînt furios pe el, pentru că nu e decît un drac de duzină, nu Satana cu aripile arse de văpaie, înconjurat de fulgere strălucitoare şi trăsnete. Minte însă cînd spune că-i Satana. Nu-i adevărat, e un impostor. Un drac împieliţat. Se duce la baie. Numai să-l dezbraci, şi ai să vezi că are o coadă roşcovană lungă de un arşin şi cu părul lins ca de dog danez... Alioşa, ţi-e frig, eşti plin de zăpadă, nu vrei un ceai? Cum ai spus? E rece? Vrei să spun să încălzească samovarul? *C'est ne pas mettre un chien dehors...*

Alioşa se repezi la lavoar, udă prosopul şi, înduplecîndu-l în sfîrşit pe frate-său să stea, îi înfăşură capul, apoi se aşeză lîngă el pe divan.

— Parcă mi-ai spus ceva mai înainte despre Liza... începu Ivan (care devenise dintr-odată guraliv). Să ştii că-mi place Liza. Ţi-am vorbit urît despre ea. Am minţit: îmi place... Mi-e tare grijă pentru Katia, mă întreb ce o să fie mîine cu ea, mi-e teamă mai mult

pentru ea decît pentru toţi ceilalţi. Mai ales mi-e teamă pentru viitor. Ai să vezi cum o să se lepede de mine şi o să mă calce în picioare. Crede că din gelozie vreau să-i dau la cap lui Mitia! Da, e convinsă că asta vreau! Dar nu-i aşa! Mîine o să fie crucea, nu ştreangul. Nu, n-am să mă spînzur. Ştii, Alioşa, că eu n-am să fiu în stare niciodată să-mi iau viaţa! Poate numai din ticăloşie… Dar nu sînt laş. Nu, pentru că sînt prea însetat de viaţă! De unde ştiam că Smerdeakov s-a spînzurat? Ah, da, el mi-a spus…

— Eşti absolut sigur c-a fost cineva aici? îl întrebă Alioşa.

— Şedea, uite, acolo, în colţ, pe divan. Probabil că tu l-ai gonit. Da, tu l-ai făcut să-şi ia tălpăşiţa; el a dispărut chiar în momentul cînd ai venit tu. Mi-e drag să te privesc, Alioşa. Ştiai că-mi place chipul tău? Să-ţi spun ceva, Alioşa: el sînt eu, da, chiar eu! Tot ce-i mai josnic, mai ticălos, mai degradant în mine! Da, sînt „un romantic“, după cum a observat foarte bine… cu toate că în fond e o calomnie. E prost ca noaptea, de aceea şi reuşeşte în toate. Prost şi viclean, viclean ca o fiară, a ştiut cum să mă scoată din sărite. Tot timpul m-a zădărît, zicînd că totuşi cred în el, aşa că, vrînd-nevrînd, am fost silit să-l ascult. M-a dus de nas ca pe un copil. Mi-a spus însă şi multe lucruri adevărate, pe care eu niciodată nu mi le-aş fi mărturisit. Ştii, Alioşa, adăugă Ivan foarte serios şi cu aerul că-i împărtăşeşte un secret, aş dori din toată inima să fi fost într-adevăr el, şi nu eu!

— Te-ai obosit, spuse Alioşa, uitîndu-se compătimitor la frate-său.

— Mereu m-a tot sucit şi m-a învîrtit! Dar ştii, cu abilitate, cu multă abilitate: „Conştiinţa! Ce este conştiinţa? E o născocire de-a mea. Şi atunci de ce îmi fac atîta sînge rău? Din obişnuinţă. Acea obişnuinţă atotstăpînitoare pe care omenirea a dobîndit-o în decurs de şapte mii de ani. Să ne lepădăm de obişnuinţă şi vom ajunge zei“. Aşa a spus el, da, el a spus!

— Ei, vezi că n-ai spus-o tu?! izbucni Alioşa spontan, uitîndu-se înseninat la fratele său. Bine, lasă-l în pace, nu te mai gîndi la el, caută să-l uiţi! Să ia cu el tot ce blestemi tu acum şi să nu mai vină niciodată!

— Da, dar nu ştii ce veninos e! Şi-a bătut joc de mine. A fost obraznic, Alioşa! rosti Ivan, cutremurîndu-se indignat. M-a calomniat, nu pot să-ţi spun cîte a mai scornit pe socoteala mea... Mă minţea aşa, de la obraz. „Sigur că da, vrei să faci o faptă virtuoasă, te duci să te declari vinovat de moartea tatălui tău, să arăţi că l-a ucis valetul pus la cale de tine...“

— Fii cuminte, frăţioare, îl întrerupse Alioşa, linişteşte-te, nu l-ai ucis tu. E o minciună!

— Aşa spunea el, şi el ştie ce spune. „Te duci acolo ca să faci o faptă virtuoasă, cu toate că tu nu crezi în virtute, de aia eşti furios şi te frămînţi aşa, de aceea spumegi acum şi-ţi vine să te răzbuni pe toată lumea.“ Aşa mi-a spus, şi el ştie ce spune...

— Asta o spui tu, nu el! exclamă Alioşa cu mîhnire. Aiurezi, vorbeşte boala din tine, suferinţa ta!

— Nu, nu, crede-mă, ştie ce spune. „Tu, zice, vrei să te duci acolo din trufie, să te ridici în faţa lor şi să le spui: «Eu am ucis, de ce vă cutremuraţi de groază? Minţiţi! Puţin îmi pasă de părerea voastră, şi spaima voastră mă îngreţoşează»“. Aşa a spus despre mine, şi după aceea a mai adăugat: „Şi cu toate astea, ştii, grozav ţi-ar plăcea să te laude, să spună: «Poftim, un ucigaş, un criminal, şi cîtă nobleţe sufletească, a venit să se denunţe singur, ca să-şi scape fratele de năpastă»“. Dar nu-i adevărat, Alioşa, crede-mă, e o minciună sfruntată! Alioşa! strigă Ivan cu privirea scînteietoare. N-am nevoie de laudele unor neisprăviţi! A minţit, Alioşa, zău, a minţit, jur pe ce vrei! De aia am aruncat în el cu paharul; l-a lovit peste rît şi s-a spart...

— Hai, fii cuminte, nu te mai gîndi la asta! se rugă Alioşa.

— Nu, nu, habar n-ai cu cîtă cruzime se pricepe să te chinuiască, e foarte rafinat, să ştii, continuă Ivan fără să-l asculte. Am mirosit eu mai demult pentru ce vine pe la mine. „Deşi vrei să te duci acolo din orgoliu, zice el, în sinea ta speri totuşi că Smerdeakov o să fie demascat pînă la urmă şi trimis la ocnă, în timp ce Mitia o să fie achitat, şi că tu n-o să ai de suferit decît o condamnare morală (ca să vezi în ce hal a putut să-şi bată joc de mine), ba chiar au să se găsească unii care să te laude. Dar din

moment ce Smerdeakov s-a spînzurat, şi se cheamă deci că e decedat, cine crezi tu c-o să mai pună temei pe declaraţia ta cînd o să te prezinţi aşa de unul singur, la proces? Şi totuşi ai să te duci, nu-i aşa, eşti hotărît să te duci. Dar pentru ce, nu înţeleg, pentru ce?“ E îngrozitor, Alioşa, zău că nu mai pot să suport întrebările astea. Cine îndrăzneşte să mă scormonească aşa?!

— Frăţioare, îl întrerupse Alioşa, tremurînd de teamă, dar nădăjduind că va izbuti să-l facă totuşi să-şi vină în fire. Cum putea să-ţi vorbească despre sinuciderea lui Smerdeakov înainte de venirea mea, de vreme ce nimeni nu ştia nimic şi nici n-ar fi avut cînd să afle?

— Dacă-ţi spun că mi-a vorbit! i-o tăie scurt Ivan, pentru care nu mai putea să încapă nici o îndoială în această privinţă. Numai despre asta mi-a vorbit tot timpul, ca să ştii. „Cel puţin, zice, dacă virtutea ar însemna ceva în ochii tăi, aş mai înţelege… «Chiar dacă n-au să mă creadă, te-ai fi gîndit atunci, eu tot vreau să mă duc, din principiu!» Dar tu ce eşti decît un porc, aşa cum era şi Fiodor Pavlovici, mult îţi pasă ţie de virtute? Şi atunci, te întreb, pentru ce te duci acolo, din moment ce jertfa ta e cu totul şi cu totul de prisos? Nici tu singur nu ştii pentru ce vrei să faci pasul ăsta! O, şi ce n-ai da ca să ştii! Măcar, spune-mi, eşti într-adevăr hotărît să te duci? Nu, nici atît, n-ai ajuns încă să iei o decizie. Ai să stai toată noaptea să cumpăneşti dacă trebuie sau nu să te duci. Şi totuşi pînă la urmă ai să te duci, eşti încredinţat c-o să te duci, ştii foarte bine că orice cale ai să alegi, hotărîrea pe care o vei lua de aici încolo nu mai depinde de tine. Ai să te duci, pentru că nu cutezi să faci altfel. Şi de ce? Te las pe tine să ghiceşti, e o şaradă pe care trebuie s-o dezlegi singur!“ După care s-a sculat şi a plecat. A plecat chiar în clipa cînd ai sosit tu. Mi-a spus că sînt laş, Alioşa! *Le mot de l’enigme*[19] e că sînt un laş. „Nu eşti tu şoimul care să zboare în tării!“ mi-a spus el. Da, da, sînt exact cuvintele lui! Şi Smerdeakov mi-a spus tot aşa. Am să-i vin eu de hac, trebuie! Katia mă dispreţuieşte, de o lună încoace văd că se uită cam de sus la mine, şi Liza pînă la urmă o să mă dispreţuiască şi ea. „Te duci acolo, crezînd c-o să te laude“, auzi ce minciună sfruntată! Şi tu mă

dispreţuieşti, Alioşa! Simt c-o să te urăsc de aici înainte. Cum îl urăsc şi pe banditul acela, da, îl urăsc! Nu vreau să-l scap, lasă-l să-i putrezească oasele în ocnă! Să cînte imnul! Mîine mă duc, neapărat mă duc să mă înfig aşa în faţa dumnealor şi să-i scuip în ochi!

Sărind ca turbat de la locul lui, Ivan îşi smulse prosopul cu care era înfăşurat peste frunte şi începu din nou să măsoare odaia în lung şi în lat. Privindu-l, Alioşa îşi aminti de ceea ce-i spusese mai adineaori: „Parcă aş dormi cu ochii deschişi... Umblu, vorbesc, văd şi totuşi dorm!“. Era exact impresia pe care i-o făcea în momentul acela. Alioşa nu-l scăpa o clipă din vedere. Se gîndea să se ducă repede după doctor, dar se temea să lase bolnavul singur, fiindcă n-avea cine să-i poarte de grijă. Încetul cu încetul, Ivan începu să-şi piardă luciditatea. Vorbea necontenit, nu-i tăcea gura o clipă, dar din tot ce spunea nu era chip să înţelegi nimic. De altfel, nici nu mai putea să articuleze cum trebuie cuvintele. La un moment dat, se clătină pe picioare. Alioşa sări să-l sprijine şi, susţinut aşa de fratele său, Ivan ajunse pînă în dreptul patului. Cu chiu, cu vai, Alioşa reuşi să-l dezbrace şi să-l culce pe divan. Se aşeză apoi lîngă el şi rămase vreo două ceasuri la căpătîiul lui ca să-l vegheze. Bolnavul dormea dus, somn greu ca plumbul, respirînd liniştit şi egal. Alioşa luă o pernă şi se întinse pe divanul celălalt, fără să se mai dezbrace. Înainte de a adormi, se rugă lui Dumnezeu pentru fraţii săi Ivan şi Dmitri. Găsise acum o explicaţie lămurită pentru boala lui Ivan: „E zbuciumul unui om înarmat cu o hotărîre mîndră; sînt frămîntările unei conştiinţe puternice şi adînci! Dumnezeu, în care nu crede, şi adevărul Lui au început să-i cîştige inima, ce se îndărătniceşte să nu se supună. Da, se gîndea Alioşa stînd culcat pe divan, acum, că Smerdeakov nu mai există, o să mai creadă oare cineva o iotă din declaraţiile lui Ivan? Şi totuşi sînt sigur c-o să se ducă să depună mărturie la proces! Alioşa zîmbi. Dumnezeu o să învingă! Iar Ivan... Ivan ori se va scula din morţi la lumina adevărului... ori se va prăbuşi mistuit de ură, căutînd să se răzbune pe sine însuşi şi pe toată lumea pentru că s-a pus în slujba unei idei în care nu crede“, se gîndi cu amărăciune tînărul şi se

mai rugă o dată pentru Ivan.

1. „Această persoană fermecătoare“ (în fr., în orig.).
2. În traducere ar însemna „locul unde sunt mînate dobitoacele“.
3. „Înţelegi, procesul ăsta şi moartea cumplită a tatălui dumitale“ (în fr., în orig.).
4. Claude Bernard (1813-1878), celebru fiziolog francez, unul dintre fondatorii fiziologiei moderne.
5. „Care se apropia de cincizeci de ani“ (în fr., în orig.).
6. „E drăguţ!“ (în fr., în orig.).
7. „E nobil, e încîntător!“ (în fr., în orig.).
8. „E cavaleresc!“ (în fr., în orig.).
9. „Sînt şi nimic din ceea ce e omenesc nu-mi este străin“ – parafrază după un vers de Terenţiu (în lat., în orig.).
10. „E ceva nou, nu-i aşa?“ (în fr., în orig.).
11. „Ce idee!“ (în fr., în orig.).
12. A.A. Gatţug (1832-1891), editorul unui celebru calendar ilustrat.
13. „Dracul nu există!“ (în fr., în orig.).
14. Replică a lui Hlestakov, personaj din nuvela *Revizorul* de Gogol.
15. „Cuget, deci exist“ (în fr., în orig.).
16. „Ah, părinte, pentru el e o plăcere atît de mare şi pentru mine o osteneală atît de mică!“ (în fr., în orig.).
17. „Bine, dar e stupid!“ (în fr., în orig.).
18. „Domnul ştie ce vreme e? Să nu laşi nici un cîine afară...“ (în fr., în orig.).
19. „Cheia misterului“ (în fr., în orig.).

CARTEA A DOUĂSPREZECEA

O eroare judiciară

I

Ziua fatală

A doua zi după evenimentele înfăţişate în capitolul precedent, la ora zece dimineaţa, tribunalul declară şedinţa deschisă şi începu procesul lui Dmitri Karamazov.

Mă simt dator să spun din capul locului un lucru asupra căruia ţin să insist, şi anume că nu sînt în măsură să redau chiar toate incidentele petrecute în cursul procesului şi nici să respect ordinea în care s-au desfăşurat dezbaterile. Ca să reconstitui totul punct cu punct şi să dau toate explicaţiile necesare, ar însemna, cred, să mă apuc să scriu o carte întreagă – şi încă una destul de voluminoasă. De aceea rog cititorii să nu se supere dacă în cele ce urmează nu voi menţiona decît faptele care m-au impresionat în mod deosebit şi mi-au rămas întipărite în minte. Se prea poate, bineînţeles, ca în felul acesta să atribui o importanţă nemeritată unor amănunte ce ar fi trebuit să treacă pe planul al doilea şi să omit tocmai ceea ce este esenţial, semnificativ şi necesar... De altfel, nici nu ştiu dacă are vreun rost să-mi cer atîtea scuze. Am să fac aşa cum mă pricep mai bine, şi cititorii vor putea să constate singuri că mi-am dat toată osteneala.

În primul rînd, înainte de a pătrunde în incinta tribunalului, vreau să atrag atenţia asupra unui fapt care m-a surprins peste

măsură în ziua respectivă, şi nu numai pe mine, după cum am putut să-mi dau seama ceva mai tîrziu, dar şi pe numeroşi alţi concetăţeni ai mei. Se ştia că procesul era aşteptat cu mult interes de atîta lume care ardea de nerăbdare să asiste la dezbateri, că de două luni încoace înalta societate a oraşului era exclusiv preocupată de proces, toate discuţiile se învîrteau în jurul lui, numai despre asta se vorbea, formulîndu-se tot felul de ipoteze menite să facă senzaţie, după cum se cunoştea, de asemenea, vîlva ce stîrnise în toată ţara. Nimeni totuşi nu-şi putea închipui cît de puternic, cît de furtunos fusese zguduită opinia publică de această crimă, şi nu numai în partea locului, ci pe tot cuprinsul Rusiei, aşa cum ieşi la iveală cu toată claritatea abia în ziua procesului. Cu acest prilej, sosiseră în localitate o seamă de vizitatori, şi nu numai din capitala guberniei, dar şi din alte oraşe, chiar şi de la Moscova şi Petersburg, jurişti, în primul rînd, pe urmă o serie de persoane marcante, ba chiar şi cîteva cuconiţe. Fusese bătaie pentru invitaţii. Oaspeţilor simandicoşi – oameni cu vază, respectabili – li se rezervaseră, în mod cu totul excepţional, locuri în spatele mesei la care şedea tribunalul; ca niciodată pînă atunci, spaţiul respectiv era ocupat de un şir întreg de fotolii, în care se instalaseră notabilităţile, ceea ce sub nici un motiv nu s-ar fi admis mai înainte. În sală cuconetul, fie de la noi din oraş, fie de aiurea, părea să fie în număr precumpănitor; cred că cel puţin jumătate din asistenţă era alcătuită numai din femei. Pe de altă parte, veniseră atîţia jurişti din toate colţurile ţării, încît nu se ştia cum şi unde puteau fi plasaţi, mai cu seamă că locurile fuseseră din timp reţinute, distribuite, solicitate. În cele din urmă, se înjghebase la repezeală în fundul sălii, dincolo de estrada pe care stătea completul de judecată, un fel de ţarc, unde încăpură toţi oamenii de lege, fericiţi să asiste fie şi aşa, stînd în picioare (fiindcă, din economie de spaţiu, nu exista nici un scaun în ţarc), înghesuiţi ca vai de lume, umăr lîngă umăr, la dezbateri. Unele cucoane, mai ales cele proaspăt sosite în oraş, îşi făcuseră apariţia în galeriile sălii gătite foc; cele mai multe însă nu mai fuseseră chiar atît de preocupate de toaletă. Pe chipurile lor se citea aceeaşi avidă

curiozitate, o curiozitate isterică, morbidă. Una dintre particularităţile publicului ce împînzise incinta tribunalului (şi cred că merită să fie menţionată aici, mai ales că, aşa cum s-a dovedit mai tîrziu, ea a fost remarcată de mai multă lume) o constituia simpatia vădită pe care o manifestau mai toate cucoanele, sau cel puţin majoritatea lor, pentru Mitia şi rîvna cu care doreau să fie achitat – poate tocmai din pricină că avea reputaţia unui cuceritor de inimi femeieşti. Se ştia, de asemenea, că urmau să apară în faţa tribunalului două femei, două rivale. Una din ele, Katerina Ivanovna, era aşteptată cu un interes palpitant – atîtea lucruri extraordinare, unele aproape de domeniul legendei se auziseră despre dînsa şi despre dragostea pătimaşă pe care continua s-o poarte lui Mitia chiar după ce săvîrşise crima. Se vorbea despre mîndria ei (nu se vizita aproape cu nimeni de la noi din oraş) şi despre „legăturile ei în lumea mare“. Se spunea c-ar avea de gînd să ceară guvernului autorizaţie de a-l urma pe criminal la locul de ispăşire a pedepsei, pentru a se cununa cu el undeva în adîncul pămîntului, în cine ştie ce galerie de mină.

Aceeaşi vîlvă se făcuse şi în jurul Gruşenkăi, rivala Katerinei Ivanovna, care şi ea trebuia să apară la proces. Întîlnirea celor două femei în instanţă – a fetei mîndre din înalta societate şi a „hetairei“ – era aşteptată cu o curiozitate morbidă; de altfel, pe Gruşenka, „piaza-rea care-l dusese de rîpă pe Fiodor Pavlovici şi-l nenorocise şi pe feciorul său, bietul băiat“, doamnele din localitate o cunoşteau mai bine decît pe Katerina Ivanovna, fiindcă mai avuseseră prilejul s-o vadă, şi toate, aproape fără excepţie, se mirau peste măsură cum de putuseră amîndoi, şi tatăl, şi fiul, să-şi piardă minţile pentru o femeie ştearsă, o simplă tîrgoveaţă, care nu era nici măcar frumoasă. Într-un cuvînt, clevetirile nu mai conteneau. Ştiu chiar cu certitudine că din cauza lui Mitia se iscaseră conflicte în cîteva case. Mai multe cucoane avuseseră un schimb de păreri asupra acestei crime fioroase cu soţii dumnealor, cu care se certaseră aprig; bineînţeles că în urma acestor dispute soţii respectivi care asistau la proces nutreau o vădită antipatie

faţă de inculpat, ba chiar îl detestau din toată inima. În general, putem afirma că, spre deosebire de sexul slab, publicul masculin era în unanimitate ostil acuzatului. Pretutindeni vedeai mutre posace, încruntate, unele chiar duşmănoase; şi mutrele acestea erau cu prisosinţă răspîndite în toată sala. Este adevărat însă că, de cînd se statornicise la noi în oraş, Mitia izbutise să jignească personal pe mulţi dintre concetăţenii noştri. Bineînţeles, o parte din asistenţă era cu totul indiferentă faţă de soarta delincventului, avea o înfăţişare senină, părea chiar binedispusă; în schimb, toată lumea era nerăbdătoare să audă sentinţa. Majoritatea bărbaţilor ar fi vrut ca ucigaşul să fie condamnat, în afară poate de oamenii de lege, pe care îi interesa nu latura morală a procesului, ci aspectul juridic de strictă actualitate al lucrurilor. Sosirea renumitului avocat Fetiukovici făcuse mare vîlvă. Se vorbea despre el ca despre un talent consacrat, a cărui faimă se răspîndise în toată ţara, şi nu era prima oară cînd venea în provincie solicitat ca apărător în procese penale răsunătoare. Datorită pledoariilor lui, procesele respective deveniseră subiectul la ordinea zilei pe tot cuprinsul ţării, şi multă vreme după aceea lumea încă mai pomenea despre ele. În oraş circulau o mulţime de anecdote pe socoteala procurorului şi a preşedintelui de tribunal. Se vorbea, de pildă, că procurorul tremura în faţa lui Fetiukovici, că erau vechi adversari, încă din primele timpuri ale carierei lor, pe care amîndoi şi-o începuseră la Petersburg, că ambiţiosul Ippolit Kirillovici, pentru care faptul că talentele lui nu fuseseră apreciate la justa lor valoare era o suferinţă pururea vie, se simţise puternic stimulat de procesul Karamazov şi visa să relanseze în sfîrşit o carieră ratată, dar că stătea cu inima pierită din pricina lui Fetiukovici. În ceea ce priveşte teama lui de Fetiukovici, vă pot încredinţa că părerea concetăţenilor nu corespundea întru totul adevărului. Procurorul nostru nu se lăsa chiar aşa lesne intimidat de un pericol, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii a căror ambiţie se desfăşoară şi prinde aripi cu cît pericolul e mai mare. Trebuie să spunem că în general procurorul nostru era mult prea inimos din fire şi de o sensibilitate aproape maladivă. Punea atîta

suflet în unele procese şi cheltuia atîta energie, încît ai fi zis că tot viitorul şi toată averea lui depindeau de sentinţa finală. De aceea în lumea juriştilor se vorbea despre el cu un zîmbet uşor ironic, deşi tocmai prin zelul de care dădea dovadă îşi făcuse oarecum o reputaţie. Chiar dacă această reputaţie nu era atît de largă, numele lui era totuşi mult mai cunoscut decît şi-ar fi putut închipui cineva, judecînd după situaţia modestă pe care o avea la noi. Se făcea haz mai ales de pasiunea lui pentru psihologie, ceea ce după mine era o greşeală; impresia mea era că procurorul nostru avea un fond mult mai serios decît îl aprecia lumea. Numai că, din păcate, omul acesta bolnăvicios n-a ştiut să se impună de la început, şi din cauza asta a fost nevoit să suporte toată viaţa consecinţele.

În ceea ce-l priveşte pe preşedintele tribunalului, n-aş putea spune altceva decît că era un ins cultivat, omenos, care, practic vorbind, îşi cunoştea perfect meseria, fiind în acelaşi timp însufleţit de ideile cele mai avansate. Era destul de ambiţios, fără a fi totuşi preocupat chiar atît de mult de cariera lui. Idealul vieţii sale era să treacă drept un om cu năzuinţe progresiste. De altminteri, avea relaţii şi era destul de înstărit. Procesul Karamazov, aşa cum am aflat mai tîrziu, îl interesa în mod deosebit, propriu-zis mai mult teoretic. Îl preocupa numai fenomenul în sine, considerat ca un produs al orînduirii noastre sociale, ca o expresie a specificului local, clasificarea lui, îl interesau concluziile pe care le-ar putea trage etc. etc. Faţă de latura particulară a cazului, de tragedia care se desfăşura în instanţă, ca şi faţă de principalii ei actori, începînd cu inculpaţii, avea o atitudine destul de indiferentă, aş zice chiar abstractă, probabil aşa cum şi trebuia, de altfel.

Cu mult înainte de intrarea completului de judecată, sala gemea de lume. Tribunalul nostru este înzestrat cu cea mai frumoasă sală din oraş: înaltă, încăpătoare, cu o admirabilă sonoritate. În dreapta curţii, care îşi avea locul ei pe estradă, fusese instalată o masă cu două rînduri de fotolii pentru juraţi. În stînga se aflau boxa acuzatului şi a apărătorului. Pe o altă masă, la mijloc, în faţa judecătorilor, stăteau înşirate „corpurile delicte“. Printre ele se

puteau vedea halatul de mătase albă al lui Fiodor Pavlovici, plin de sînge, funestul pisălog de aramă cu care se presupunea că fusese ucis bătrînul, cămaşa lui Mitia cu mîneca mînjită de sînge, ca şi haina pătată la spate, în dreptul buzunarului în care-şi vîrîse batista îmbibată cu sînge, în sfîrşit, batista scorţoasă din pricina sîngelui închegat, care căpătase o culoare cafenie, pe urmă pistolul, pe care Mitia îl încărcase sub ochii lui Perhotin, zicînd că vrea să-şi zboare creierii, şi pe care Trifon Borisovici i-l şterpelise pe nesimţite la Mokroe, plicul legat cu panglicuţă roz, în care fuseseră cele trei mii de ruble destinate, după cum arăta inscripţia, Gruşenkăi, precum şi alte multe obiecte de care nu-mi mai amintesc acum. Ceva mai încolo, înspre capătul sălii, se aflau băncile pentru public, iar în faţa balustradei fuseseră aşezate mai multe scaune pentru martorii care trebuiau să rămînă mai departe în sală, după ce îşi vor fi făcut depoziţiile. La orele zece, intră curtea, alcătuită din preşedinte, un membru supleant şi un judecător de pace care se bucura de multă consideraţie printre concetăţeni. Bineînţeles, procurorul îi însoţea. Scund de stat, cu o figură de om suferind de hemoroizi, preşedintele era o persoană robustă, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, cu părul pe jumătate cărunt, tuns scurt, şi purta la butonieră panglica roşie a nu mai ştiu cărui ordin. Procurorul mi se păru – şi nu numai eu, ci toată lumea avu aceeaşi impresie – foarte palid, aproape livid, cu obrajii supţi, ca şi cînd s-ar fi tras la faţă peste noapte; îl văzusem cu două zile înainte de proces şi arăta cu totul altfel. Preşedintele începu cu întrebarea de rigoare adresată grefierului: „Toţi juraţii sînt prezenţi?...“; îmi dau seama însă că mi-ar fi imposibil să continui în ritmul acesta; în primul rînd, pentru că sînt o mulţime de lucruri ce mi-au scăpat, fie că nu le-am auzit, fie că nu le-am înţeles prea bine, după cum sînt atîtea amănunte pe care le-am uitat, pe urmă, fiindcă, aşa cum am mai arătat, n-aş avea nici timpul, nici spaţiul necesar pentru a raporta tot ce s-a spus şi ce s-a întîmplat la proces. Ştiu numai că atît acuzarea, cît şi apărarea, adică atît procurorul, cît şi avocatul pledant n-au recuzat decît foarte puţini juraţi. Ţin minte însă precis că juriul era compus din doisprezece

membri, dintre care: patru funcţionari de la noi din oraş, doi negustori şi şase ţărani şi tîrgoveţi din localitate. Îmi amintesc de asemenea că înainte de proces o mare parte din asistenţă, şi în primul rînd cuconetul, s-a întrebat cu mirare: „Cum e posibil ca un caz atît de complicat, cu atîtea întortocheate subtilităţi şi ascunzişuri psihologice, să fie supus judecăţii unor conţopişti sau unor opincari? Ce poate să priceapă din toată istoria asta un biet arhivar, darămite un ţăran?“. Într-adevăr, cîteşipatru funcţionarii pe care sorţii îi desemnaseră în ziua aceea să facă parte din juriu erau oameni foarte modeşti, cu posturi insignifiante, cărunţi – în afară de unul singur ceva mai tînăr –, pe care elita oraşului abia dacă-i cunoştea. Toţi, oameni simpli, trăind ca vai de lume cu o leafă de mizerie, probabil însuraţi cu femei balcîze, cu care se sfiau să iasă în lume, şi cu o liotă de copii, care poate umblau chiar desculţi; oameni pentru care singurul mijloc de a-şi omorî urîtul era să joace din cînd în cînd cîte o partidă de cărţi şi care, desigur, nu citiseră nimic toată viaţa. Cei doi negustori aveau o mutră gravă, erau nefiresc de tăcuţi şi şedeau ca înşurubaţi în jilţuri; unul din ei era bărbierit şi venise îmbrăcat în straie nemţeşti. Celălalt avea o bărbuţă căruntă şi purta la gît o medalie atîrnată cu panglică roşie. Despre tîrgoveţii şi ţăranii din juriu n-aş putea spune mare lucru. Tîrgoveţii din Scotoprigonievsk, de fapt, nu se deosebesc prea mult de pătura rurală, unii chiar îşi cîştigă pîinea lucrînd pămîntul. Doi dintre ei purtau haine nemţeşti, şi de aceea poate apăreau mai jerpeliţi şi erau mai puţin prezentabili decît ceilalţi. Aşa încît, pe bună dreptate, văzîndu-i, mi-am pus întrebarea: „Ce au să înţeleagă ei din toată încurcătura asta de iţe?“. Cu toate acestea, figurile lor severe, încruntate produceau o impresie destul de ciudată, aveau ceva impunător în ele, ba chiar o expresie întrucîtva fioroasă.

În sfîrşit, preşedintele deschise şedinţa, primul proces de pe rol fiind asasinarea consilierului titular Fiodor Pavlovici Karamazov, sau cam aşa ceva, nu-mi mai aduc aminte exact termenii. Aprodul primi dispoziţie să-l introducă pe acuzat, şi o clipă mai apoi uşa se deschise şi Mitia intră in sală. Se lăsă o tăcere desăvîrşită, încît se

putea auzi musca bîzîind. Nu ştiu care va fi fost părerea celorlalţi, mie personal însă Mitia îmi făcu o impresie mai mult decît penibilă. Era extrem de elegant, ca scos din cutie. Mai tîrziu am aflat că-şi comandase special pentru această ocazie un rînd de haine la fostul său croitor de la Moscova, care-i păstrase măsurile. Purta mănuşi negre de piele, noi-nouţe, şi rufărie de cea mai fină calitate. Acuzatul străbătu cu paşi mari incinta, privind ţintă drept înainte, şi se aşeză la locul lui fără să se arate cîtuşi de puţin intimidat. Odată cu el îşi făcu apariţia şi vestitul Fetiukovici, apărătorul său; un murmur înăbuşit tălăzui de la un capăt la celălalt al sălii. Avocatul era un om înalt şi slab, cu picioare deşirate şi uscăţive, cu degete lungi, fine şi foarte albe, bărbierit, cu părul scurt şi lins, cu buze subţiri, pe care mijea cînd şi cînd un zîmbet uşor, ce se preschimba uneori într-o schimonositură ironică. Nu părea să aibă mai mult de patruzeci de ani. Altminteri, o figură destul de simpatică dacă n-ar fi fost ochii mici, inexpresivi şi atît de apropiaţi, încît ai fi zis că-i desparte numai osciorul fragil al nasului prelung şi ascuţit. Într-un cuvînt, semăna în chip surprinzător cu o pasăre, şi asemănarea aceasta îţi sărea în ochi din primul moment. Fetiukovici era în frac şi cu cravată albă la gît. Mi-aduc aminte că la primele întrebări pe care preşedintele le adresă inculpatului în legătură cu numele, ocupaţia etc., Mitia răspunse răstit şi pe un ton atît de ridicat, încît preşedintele tresări şi se uită la el uimit. Se citi apoi lista persoanelor chemate pentru îndeplinirea procedurii, adică a martorilor şi experţilor din proces. Era un pomelnic întreg: patru dintre martori lipseau; Miusov, care între timp plecase din nou la Paris, dar a cărui declaraţie, luată în cursul instrucţiei preventive, se afla la dosar, doamna Hohlakova şi moşierul Maximov – pe motiv de boală – şi în fine Smerdeakov, a cărui moarte subită fusese constatată printr-un proces-verbal de poliţie. Vestea morţii lui Smerdeakov stîrni rumoare în rîndurile asistenţei. Episodul acesta neprevăzut era o surpriză pentru multă lume, care nu aflase încă nimic despre sinucidere. Dar ceea ce îi ului pe toţi fu reacţia intempestivă a lui Mitia cînd auzi că Smerdeakov îşi pusese capăt vieţii. Fără să se scoale de pe scaun,

inculpatul strigă în gura mare de răsună toată sala:

— Cîinele! Nu putea să moară decît ca un cîine!

În momentul acela apărătorul se întoarse brusc spre el, iar preşedintele îl ameninţă că dacă va mai avea încă o ieşire ca aceasta va fi nevoit să ia măsuri drastice. Mitia dădu din cap precipitat, dar fără să arate cîtuşi de puţin că şi-ar regreta cumva vorbele, şi-i spuse de cîteva ori avocatului cu glas scăzut:

— Nu, nu mai fac! Mi-a scăpat fără să vreau! N-o să se mai întîmple a doua oară.

Acest mic incident, fireşte, nu avu darul să cîştige cît de cît bunăvoinţa juraţilor şi a publicului faţă de el. Acuzatul îşi dăduse arama pe faţă, recomandîndu-se singur. În atmosfera creată de această impresie, grefierul citi actul de acuzare.

Destul de concis, actul cuprindea toate detaliile necesare. Deşi se rezuma doar la expunerea principalelor motive pentru care inculpatul fusese pus sub urmărire, deferit justiţiei etc. etc., ascultîndu-l, simţii totuşi că mă trec fiorii. Grefierul citea cu glas tare, clar şi răspicat. Întreaga tragedie se desfăşura parcă din nou, puternic reliefată, în faţa auditoriului, redusă la esenţial şi scăldată într-o lumină sinistră, necruţătoare. Ţin minte că îndată ce se termină lectura, preşedintele, ridicînd glasul, îl întrebă autoritar pe Mitia:

— Acuzat, recunoşti că eşti vinovat?

Mitia se sculă cu o mişcare bruscă în picioare.

— Recunosc că m-am făcut vinovat de beţie şi desfrîu! strigă el cu o voce care-i surprinse pe toţi, într-un fel de exaltare. Da, recunosc c-am trăit ca un trîntor şi c-am fost un zurbagiu, şi pentru asta sînt vinovat. Mă hotărîsem tocmai să devin om cinstit pînă la sfîrşitul vieţii, cînd destinul, cu o lovitură de măciucă, mi-a dat peste cap! Nu sînt vinovat însă de moartea bătrînului, a tatălui şi a duşmanului meu neîmpăcat! Şi nici de tîlhărie nu sînt vinovat, nu l-am prădat eu şi nici n-aş fi fost în stare s-o fac. Dmitri Karamazov este un ticălos, dar nu şi un tîlhar!

Rostind aceste cuvinte, Mitia se aşeză la locul lui tremurînd tot. Preşedintele îl mustră din nou laconic, dar autoritar, rugîndu-l să

răspundă numai la întrebări şi să-şi stăpînească orice izbucniri pătimaşe şi fără rost. După care dispuse să se înceapă interogatoriul propriu-zis. Fură introduşi martorii pentru a presta jurămîntul. Pentru prima oară îi vedeam pe toţi laolaltă. Fraţii acuzatului fură scutiţi de această formalitate. După ce preotul şi preşedintele le adresă cuvintele de rigoare, martorii fură poftiţi să iasă din sală şi plasaţi, pe cît era posibil, la oarecare distanţă unul de altul, pentru a fi apoi chemaţi rînd pe rînd înăuntru.

II

Martori primejdioşi

Nu ştiu dacă preşedintele împărţise martorii apărării şi ai acuzării în două grupe distincte şi dacă ordinea în care urma să fie chemaţi fusese stabilită în prealabil. Presupun că da. Ştiu doar atît, că martorii acuzării au fost audiaţi cei dintîi. Repet: nu am deloc intenţia de a reproduce cuvînt cu cuvînt fiecare interogatoriu în parte. De altfel, ar fi o operaţie inutilă deoarece atunci cînd au început dezbaterile, atît rechizitoriul, cît şi pledoaria apărătorului au rezumat în mod concludent şi pregnant mărturiile în ordinea în care fuseseră depuse, interpretînd toate datele culese pînă atunci în aşa fel, încît să scoată la lumină o anumită teză. Am avut grijă să notez cît mai exact aceste două remarcabile cuvîntări şi mai cu seamă unele pasaje pe care le voi menţiona la momentul potrivit, împreună cu un incident extraordinar şi cu totul neprevăzut, care s-a produs cu puţin înainte de începe dezbaterile şi care, fără doar şi poate, a exercitat o influenţă nefastă asupra cumplitei sentinţe. Trebuie să spun că de cînd s-a deschis şedinţa a ieşit în evidenţă în chip izbitor o anumită particularitate a cazului respectiv, adică gravitatea neobişnuită a elementelor acuzării în comparaţie cu mijloacele de care dispunea apărarea. Lucrul acesta s-a văzut din

primul moment, cînd în incinta austeră a tribunalului faptele au prins să se grupeze şi să se acumuleze, făcînd să iasă treptat la iveală toată monstruozitatea crimei. Cred că toată lumea a fost din capul locului încredinţată că procesul nu prezenta nici o enigmă, nici un dubiu, că dezbaterile erau, de fapt, inutile, şi dacă totuşi vor avea loc, era vorba numai despre o simplă formalitate, pentru că inculpatul era într-adevăr vinovat, iar crima săvîrşită de el – categoric şi cu prisosinţă dovedită. Cred chiar că toate doamnele, dar toate, fără nici o excepţie, care doreau cu atîta ardoare achitarea chipeşului inculpat, erau în acelaşi timp pe deplin convinse de vinovăţia lui Mitia. Mai mult, îmi face impresia c-ar fi încercat o mare decepţie dacă nu s-ar fi dovedit sută la sută culpabilitatea lui, fiindcă atunci epilogul – adică sentinţa de achitare – n-ar mai fi făcut nici un efect. E într-adevăr curios: cuconetul nu avea nici cea mai mică îndoială că pînă la urmă acuzatul va fi achitat, în virtutea următorului raţionament: „Este vinovat, dar nu se poate să nu-l achite, trebuie să-l achite din umanitarism, pentru triumful ideilor noi, în numele sentimentelor de care se face atîta caz în ziua de azi etc. etc.“. Tocmai de aceea dăduseră năvală cu atîta înfrigurare în sala de şedinţe a tribunalului. Pe bărbaţi, în schimb, îi interesa mai cu seamă duelul dintre procuror şi faimosul Fetiukovici. Toată lumea se întreba nedumerită ce putea să facă într-un caz atît de disperat, cu tot talentul său oratoric, chiar o somitate a baroului, cum era considerat apărătorul lui Mitia. De aceea erau toţi numai ochi, urmărindu-i fiecare mişcare cu o atenţie încordată. Totuşi, pînă la sfîrşitul pledoariei, Fetiukovici rămase o enigmă pentru toată lumea.

Persoanele mai experimentate bănuiau că avocatul avea o metodă a lui, că-şi făcuse un plan de acţiune, că avea un ţel pe care voia să-l atingă, dar care putea fi ţelul acesta nimeni nu era în stare să ghicească. Oricum, încrederea în sine şi siguranţa pe care le arăta săreau în ochi. În afară de asta, de la început toată lumea avu plăcuta surpriză de a constata că într-un răstimp destul de scurt – două-trei zile – de cînd venise la noi în oraş, Fetiukovici

reuşise să aprofundeze căzul cu o seriozitate într-adevăr remarcabilă, pînă în cele mai mici amănunte. Se povestea mai apoi cu satisfacţie cum izbutise, bunăoară, să-i „înfunde“ pe toţi martorii acuzării, făcîndu-i să se încurce în depoziţiile lor şi mai ales să-i discrediteze în aşa fel, încît mărturiile lor rămîneau sub semnul întrebării. De altfel, mulţi presupuneau că nu putea fi la mijloc decît o simplă jonglerie, demonstraţie de virtuozitate juridică, pentru a da mai multă strălucire pledoariei, etalînd toate faimoasele chichiţe avocăţeşti. Se înţelegea de la sine că prin „compromiterea“ martorilor procesul nu obţinea vreun avantaj real, decisiv, că avocatul, fireşte, îşi dădea seama de asta mai bine decît toată lumea şi că, de vreme ce se hotărîse să recurgă la acest procedeu, înseamnă că avea un scop bine determinat, o armă secretă pe care deocamdată o ţinea în rezervă ca s-o scoată în vileag la momentul oportun. Pînă atunci, conştient fiind de puterea lui, Fetiukovici părea că se juca, făcînd pe grozavul. Aşa, de pildă, cînd se procedă la interogarea lui Grigori Vasilievici, fostul valet al lui Fiodor Pavlovici, cel care, după cum se ştie, declarase un lucru de o importanţă capitală în proces, afirmînd că „uşa dinspre grădină fusese deschisă“, apărătorul abia aşteptă să-i pună la rîndul său întrebări, ca să-l sucească în fel şi chip pe bietul martor, fără să-l slăbească o clipă. Trebuie să spunem că Grigori Vasilievici intrase în sală cu foarte mult sînge rece, fără să se arate cîtuşi de puţin intimidat de solemnitatea tribunalului sau de publicul care-l asculta; avea un aer calm, aş zice chiar marţial. Bătrînul îşi făcu depoziţia atît de sigur de sine, de parcă ar fi stat de vorbă între patru ochi cu nevastă-sa, Marfa Ignatievna, însă pe un ton ceva mai deferent. Era cu neputinţă să-l facă cineva să-şi piardă cumpătul. Procurorul începu prin a-l descoase pe îndelete, cerîndu-i o serie de amănunte din viaţa de familie a Karamazovilor. Tabloul, aşa cum îl zugrăvi el, era scăldat într-o lumină foarte vie. Se vedea, se simţea clar că martorul era sincer şi nepărtinitor. Bunăoară, la un moment dat, cu tot respectul adînc pe care îl vădea faţă de memoria fostului său stăpîn, Grigori Vasilievici declară totuşi că boierul fusese nedrept cu Mitia şi că

nu-şi crescuse băiatul „aşa cum ar fi trebuit. Să nu fi fost eu, cînd era mititel, l-ar fi mîncat de viu păduchii, arătase el, vorbind despre copilăria lui Mitia. Şi apoi, nu şade frumos ca tatăl să-şi oropsească feciorul cînd a încheiat socotelile pentru averea rămasă de la răposata maică-sa“. La întrebarea procurorului, pe ce se bizuia cînd afirma că Fiodor Pavlovici îşi oropsise feciorul la împărţirea averii, spre surprinderea tuturor, Grigori nu putu să dea vreun răspuns mai precis, mulţumindu-se să repete că lui Mitia „nu i se făcuse parte dreaptă“ la împărţeală, că băiatul, fără doar şi poate, „mai avea de primit de la taică-său cîteva mii de ruble“.

Trebuie să menţionez că procurorul insista asupra acestei întrebări – dacă era adevărat că Fiodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitia – pe care o punea tuturor martorilor, bineînţeles dacă socotea că sînt în măsură să ştie ceva, chiar şi lui Alioşa, şi mai apoi şi lui Ivan Fiodorovici, dar nici unul din ei nu fu în stare să aducă vreo lămurire în plus; toţi, deopotrivă, confirmau faptul ca atare, fără să poată înfăţişa vreo dovadă care să merite cît de cît a fi luată în seamă. În momentul cînd Grigori povesti scena petrecută la masă, în seara cînd Dmitri Fiodorovici intrase buzna în casă peste ei şi-l bătuse crunt pe taică-său, ameninţîndu-l cu moartea, o atmosferă sinistră învălui întreaga sală, cu atît mai pătrunzătoare cu cît bătrîna slugă vorbea liniştit, fără cuvinte de prisos, folosind un limbaj colorat, şi tocmai de aceea extrem de sugestiv. Mărturisi că nu-i ţinea supărare lui Mitia pentru că îl bruftuluise atunci, lovindu-l peste obraz şi buşindu-l de podele, şi că de mult îl iertase pentru ocara asta. Despre răposatul Smerdeakov spuse – făcîndu-şi semnul crucii – că era un flăcău de ispravă, dar neghiob din născare, secătuit de boală şi mai ales fără credinţă în Dumnezeu, şi că de aceea ajunsese păgîn, fiindcă aşa-i băgaseră în cap Fiodor Pavlovici şi cu băiatul mai mare al boierului, Ivan Fiodorovici. Încolo, îl lăudă din toată inima pentru cinstea lui, pomenind despre întîmplarea cu banii pe care boierul îi pierduse cîndva prin curte, iar Smerdeakov îi adusese numaidecît înapoi, în loc să fi căutat să-i dosească, „fapt pentru

care, spuse el, boierul îi dăruise atunci un galben“, odată cu încrederea lui deplină. Cît despre uşa pe care declarase c-ar fi văzut-o deschisă, susţinu sus şi tare că într-adevăr aşa fusese. De altfel, interogatoriul lui se lungi atît de mult, încît mi-ar fi peste putinţă să-l reconstitui în amănunţime. În sfîrşit, veni şi rîndul apărătorului să-i pună întrebări, şi Fetiukovici se interesă înainte de toate de plicul în care, zice-se, Fiodor Pavlovici ar fi pus trei mii de ruble pentru „o anumită persoană“. „L-ai văzut vreodată cu ochii dumitale, de vreme ce ani de zile, după cîte ştiu, dumneata ai stat în preajma boierului?“ Grigori recunoscu că nu-l văzuse şi nici nu auzise nimic despre bani, decît doar atunci cînd „toată lumea a început să vorbească“. La rîndul său, Fetiukovici repetă întrebarea tuturor martorilor care ar fi putut să aducă o lumină în privinţa asta, cu aceeaşi insistenţă cu care procurorul se interesa de împărţeala moştenirii. De fiecare dată răspunsul fu acelaşi: nici unul dintre martori nu avusese prilejul să vadă pachetul, deşi mai toţi ştiau de existenţa lui din auzite. Perseverenţa de care dădea dovadă apărătorul în această privinţă era prea evidentă ca să nu bată la ochi din primul moment.

— Acum, dacă îmi dai voie, aş vrea să te mai întreb ceva, rosti pe neaşteptate Fetiukovici. Din ce era făcut balsamul sau, mai bine zis, licoarea aceea cu care – aşa cum reiese din declaraţia de la dosar – ţi-ai frecat atunci seara, la culcare, şalele ca să-ţi treacă junghiul?

Grigori se uită la el cîteva clipe ca năuc, fără să spună nimic, şi în sfîrşit murmură:

— Din salvie.

— Numai din salvie? Altceva nu mai avea?

— Foi de pătlagină.

— Poate şi piper? îl trase de limbă Fetiukovici.

— Şi piper.

— Şi aşa mai departe. Toate astea macerate în votcă?

— În spirt curat.

Prin sală trecu un zvon de rîsete.

— Ca să vezi, chiar în spirt curat! Şi după ce ţi-ai frecat spatele,

pare-mi-se c-ai deşertat sticla, dînd pe gît ce mai rămăsese înăuntru; însă mai înainte nevasta dumitale a descîntat-o, şoptind o cucernică rugăciune, cunoscută numai de dînsa, nu-i aşa?

— Da.

— Şi ai băut mult? Cît? Un păhărel, două?

— Un pahar de apă.

— Chiar un pahar? Poate un pahar şi jumătate?

Grigori nu răspunse. Începuse parcă să se dumirească unde băteau întrebările avocatului.

— Un pahar şi jumătate de spirt curat, nu-i rău, nu-i aşa? Ajunge ca să vezi deschise chiar şi „porţile raiului“, darămite uşa dinspre grădină!

Grigori amuţise. În sală se auziră din nou rîsete. Preşedintele se foi pe scaun. Fetiukovici îşi încolţi mai strîns victima.

— Ai putea dumneata să-mi spui precis dacă, în momentul cînd ai văzut uşa dinspre grădină deschisă, dormeai sau erai treaz?

— Eram în picioare.

— Asta nu-i o dovadă că nu dormeai (rîsetele din sală se înteţiră). În momentul acela, bunăoară, ai fi putut să răspunzi dacă te-ar fi întrebat cineva în ce an suntem acum?

— Nu ştiu.

— Dar dumneata ştii în ce an al erei noastre, adică de la naşterea lui Hristos, sîntem?

Descumpănit, Grigori se uita în ochii călăului său. Oricum, nu era de crezut că nu ştia nici măcar în ce an ne aflam.

— Poate că ai putea să ne spui totuşi cîte degete ai la mînă.

— Sînt un biet om de rînd, rosti deodată cu glas tare şi răspicat Grigori. Dacă cei mari binevoiesc să-şi bată joc de mine, eu trebuie să tac şi să înghit.

Fetiukovici nu mai găsi nimic de spus. Atunci interveni şi preşedintele, ca să-i reamintească sentenţios că întrebările trebuie să se refere numai la obiectul dezbaterilor. Fetiukovici îl ascultă pînă la capăt, apoi, înclinîndu-se cu demnitate, declară că nu mai are nimic de întrebat. Fireşte că pînă la urmă atît publicul, cît şi juraţii rămaseră cu un grăunte de îndoială în sinea lor cu privire la

depoziţia unui om care, aflîndu-se încă sub efectul „tratamentului“, era în stare să vadă aievea chiar şi „porţile raiului“, şi care, în schimb, nu ştia să spună în ce an de la naşterea lui Hristos eram; aşa încît apărătorul îşi atinsese scopul. Tocmai atunci însă se produse un mic incident. Înainte de a-i îngădui lui Grigori să se retragă, preşedintele se adresă acuzatului, întrebîndu-l dacă are ceva de spus cu privire la depoziţia martorului.

— În afară de povestea cu uşa, totul este exact! declară Mitia. Îi mulţumesc martorului pentru că m-a curăţat pe vremuri de păduchi şi pentru că mi-a iertat loviturile; toată viaţa lui a fost un om cinstit şi devotat tatii, ca un dulău credincios.

— Acuzat, alege-ţi te rog expresiile! îl apostrofă sever preşedintele.

— Da’ ce, eu sînt cîine?! bombăni Grigori.

— Atunci, sînt eu! exclamă Mitia. Dacă te supără vorba asta, o iau asupra mea şi-ţi cer iertare; am fost hain, m-am purtat ca o bestie cu bietul bătrîn! Şi cu Esop am fost hain.

— Cu care Esop? îl întrebă încruntat preşedintele.

— Cu Pierrot… cu tatăl meu, Fiodor Pavlovici.

Preşedintele îl mustră din nou cu asprime, recomandîndu-i pe un ton autoritar să-şi aleagă mai bine expresiile şi-i atrase atenţia:

— În felul acesta nu faci decît să-ţi agravezi situaţia în ochii judecătorilor.

Apărătorul folosi o manevră tot atît de abilă şi în cazul lui Rakitin. Trebuie să spun că Rakitin era figura de frunte printre martorii la proces, în care procurorul îşi pusese mari speranţe. Se constatase că era la curent cu multe lucruri, uluitor de multe, că fusese la unul şi la altul, văzuse tot, discutase cu toată lumea şi cunoştea în cele mai mici amănunte biografia lui Fiodor Pavlovici, ca şi a celorlalţi Karamazovi. Ce-i drept, nici el nu ştia despre plicul cu cele trei mii de ruble decît ceea ce auzise din gura lui Mitia. În schimb, descrise în amănunţime năzbîtiile pe care inculpatul le făcuse în local la „Metropol“, toate cuvintele şi gesturile lui menite să-l compromită; povesti chiar şi întîmplarea cu „Şomoiogul de

cîlţi“, vreau să zic cu căpitanul Sneghirev. Nici el însă nu fu în stare să dea informaţii mai precise în legătură cu punctul cel mai important pe care trebuia să-l lămurească, şi anume dacă era adevărat că Fiodor Pavlovici îi rămăsese cumva dator lui Mitia, şi căută să scape cu cîteva platitudini dispreţuitoare: „Cine mai poate să ştie care dintre ei e vinovat şi să-şi dea seama cum, cine şi cui a rămas dator, cînd în familia Karamazov domneşte o asemenea harababură, că nici ei înşişi nu mai înţeleg nimic şi nu sînt capabili să descurce lucrurile?“. După părerea lui, această tragedie sîngeroasă era o consecinţă firească a moravurilor învechite, de pe vremea iobăgiei şi a haosului în care zăcea Rusia, lipsită de instituţiile cele mai necesare. Într-un cuvînt, se folosi de posibilitatea ce i se oferise ca să-şi expună opiniile. În cursul acestui proces, domnul Rakitin avu pentru prima oară prilejul să dea întreaga măsură a capacităţii domniei sale şi să iasă în evidenţă; procurorul, care ştia că tocmai începuse să scrie pentru nu ştiu ce revistă un articol în legătură cu crima, cită chiar în rechizitoriul lui (aşa cum vom avea ocazia să vedem ceva mai încolo) unele idei formulate în articolul respectiv, al cărui cuprins probabil că-l cunoştea. Scenele zugrăvite de martor erau atît de sumbre, de sinistre, încît „acuzarea“ căpătă şi mai multă greutate. În general, expunerea lui avu darul să cucerească auditoriul prin independenţa gîndirii şi concepţiile ei generoase. Cîteva aplauze neaşteptate subliniară chiar perioadele referitoare la iobăgie şi la haosul ce bîntuia în Rusia. Fiind încă foarte tînăr, Rakitin săvîrşi totuşi o mică greşeală, de care apărătorul se grăbi să profite pe loc. Întrebat dacă o cunoştea pe Gruşenka, Rakitin, conştient de succesul obţinut şi încîntat că izbutise să se ridice la o atît de sublimă altitudine spirituală, îşi permise să vorbească oarecum dispreţuitor despre Agrafena Alexandrovna, „fosta ţiitoare a negustorului Samsonov“. Puţin mai apoi ar fi dat nu ştiu ce ca să nu fi rostit acele cuvinte, pe care se pare că Fetiukovici abia le aştepta ca să-l strîngă cu uşa. De unde putea să-i treacă prin cap lui Rakitin că într-un răstimp atît de scurt avocatul reuşise să afle nişte detalii atît de intime?

— Permiteţi-mi să vă întreb, începu apărătorul cu un surîs amabil, aproape prietenos cînd îi veni rîndul să pună întrebări. Dumneavoastră sînteţi desigur domnul Rakitin, autorul unei broşuri editate de eparhie şi intitulate *Viaţa părintelui Zosima, răposat întru Domnul*, pe care am citit-o recent cu o deosebită plăcere, o lucrare ce mărturiseşte un spirit profund religios, însoţită de o minunată şi cucernică închinare către Preasfinţia Sa?

— N-am scris-o ca să fie tipărită… A fost publicată mai tîrziu, murmură puţin derutat şi cam stingherit Rakitin.

— O, admirabil! Un gînditor ca dumneavoastră trebuie să aibă o perspectivă cît mai largă, care să îmbrăţişeze toate fenomenele sociale! Cu sprijinul Preasfinţiei Sale, această broşură atît de utilă, scrisă de dumneavoastră, a fost răspîndîtă, aducînd, fireşte, un real folos… Pe mine, de fapt, mă interesează cu totul altceva: aţi declarat adineaori că o cunoaşteţi destul de bine pe doamna Svetlova? (*Nota bene*: Gruşenka se numea Svetlova, lucru pe care l-am aflat cu prilejul procesului.)

— Nu pot să dau socoteală despre toate cunoştinţele mele… Sînt un om tînăr… cine poate fi tras la răspundere pentru toată lumea cu care se întîmplă să aibă de-a face? se aprinse Rakitin.

— Înţeleg, înţeleg, natural! se grăbi să se scuze Fetiukovici, prefăcîndu-se la rîndul său încurcat. Ca pe orice om la vîrsta dumneavoastră, era explicabil să vă intereseze o femeie tînără şi frumoasă, care avea casa deschisă şi primea cu atîta amabilitate floarea tineretului monden din acest oraş. Dar… voiam numai să ştiu dacă vă mai aduceţi aminte că, în urmă cu două luni, doamna Svetlova a ţinut foarte mult să-l cunoască pe cel mai mic dintre fraţii Karamazov, Alexei Fiodorovici, şi că v-a promis douăzeci şi cinci de ruble ca să-l aduceţi la dînsa, aşa cum era îmbrăcat – cu rasa călugărească, vreau să zic. După cum s-a aflat, dorinţa i-a fost împlinită chiar în seara zilei cînd s-a întîmplat cumplita tragedie care constituie obiectul procesului actual. În seara aceea dumneavoastră aţi fost împreună cu Alexei Karamazov acasă la doamna Svetlova. Aş vrea să ne spuneţi dacă aţi primit într-adevăr de la dînsa cele douăzeci şi cinci de ruble promise drept

recompensă.

— A fost numai o glumă… Nu văd în ce măsură v-ar putea interesa… I-am luat doar aşa, în glumă… cu gîndul să-i restitui mai pe urmă…

— Prin urmare, i-aţi luat. Dar nu i-aţi restituit pînă în momentul de faţă sau i-aţi restituit?

— Astea-s fleacuri… murmură Rakitin. Nu pot răspunde la asemenea întrebări… Bineînţeles c-am să-i restitui…

Preşedintele găsi cu cale să intervină, dar apărătorul declară că nu mai avea nici o întrebare de pus domnului Rakitin. Aşa că domnul Rakitin se retrase din scenă cam plouat. Impresia înălţătoare pe care o lăsase discursul său fusese spulberată şi, petrecîndu-l cu privirea pînă la uşă, Fetiukovici părea că spune publicului: „Poftim, ca să vedeţi cîte parale fac aceşti nobili acuzatori!“. În momentul acela, după cîte îmi amintesc, avu loc un nou incident, provocat de Mitia: revoltat de tonul cu care Rakitin vorbise despre Gruşenka, inculpatul răcni din boxă: „Bernard!“. Iar cînd mai apoi preşedintele, după audierea lui Rakitin, îl întrebă dacă are ceva de spus în legătură cu depoziţia martorului, Mitia strigă în gura mare:

— Mi-a cerut bani cu împrumut cînd eram la închisoare! Un Bernard, nu merită decît să-l scuipi în ochi, un arivist, un ateu care a înşelat buna-credinţă a Preasfinţiei Sale!

Acuzatul fu bineînţeles admonestat din nou pentru ieşirea lui violentă, dar domnul Rakitin primise lovitura de graţie. Cu acelaşi mediocru rezultat se încheie şi depoziţia căpitanului Sneghirev, dar dintr-un motiv cu totul diferit. Martorul se prezentă în faţa instanţei într-un hal fără de hal, murdar, cu hainele rupte şi cizmele pline de noroi şi, cu toate că luaseră toate precauţiile, fiind chiar supus unei „expertize“ preliminare, se dovedi beat mort. Din capul locului refuză categoric să arate împrejurările în care fusese insultat de Mitia.

— Să-l ierte Dumnezeu! Iliuşacika m-a oprit să scot măcar o vorbă despre asta. S-o îndura Dumnezeu şi m-o răsplăti pe lumea cealaltă…

— Cine te-a oprit să vorbeşti? La cine te referi?

— Cine? Iliuşacika, puiul tatii. „Tăticule, zicea, ce urît s-a purtat cu dumneata, tăticule!“ Aşa mi-a spus: şedeam, amîndoi acolo, lîngă piatra noastră... Acum e pe moarte, sărăcuţul!

Căpitanul izbucni în lacrimi şi căzu în genunchi la picioarele preşedintelui. Efectul pe care-l sconta procurorul, deşi pregătit dinainte, se dusese pe copcă.

Apărătorul continuă să utilizeze toate mijloacele pe care le avea la îndemînă, dovedind, spre mirarea crescîndă a publicului din sală, că într-adevăr cunoştea ca pe apă fiece hîrtie din dosar. Aşa, de pildă, la început depoziţia lui Trifon Borisovici părea să aibă oarecare greutate, cum era şi de aşteptat, cu totul defavorabilă acuzatului. Hangiul făcu socoteala pe degete că prima oară cînd fusese la Mokroe, cu o lună înainte de crimă, Mitia cheltuise trei mii de ruble ca nimica, „poate doar ceva-ceva mai puţin. Numai cîţi gologani a lepădat la ţigănci! Nu mai vorbesc că pe păduchioşii ceia de mocofani nu i-a cinstit să zici cu o băncuţă de cincizeci de căciulă, ci cu hîrtii de douăzeci şi cinci de ruble! D-apoi cît i s-a mai şi furat! Pas de mai prinde hoţul! Dacă n-a lăsat nici o urmă, cum să-l afli, cînd dumnealui arunca banii cu nemiluita?! Aşa-i lumea pe la noi, tare păcătoasă, n-are frică de Dumnezeu. Barem pe fetele noastre ştiu că le-a înzestrat! De unde erau săraci lipiţi, de atunci s-au pricopsit cu toţii“. Într-un cuvînt, nu lăsă să-i scape nici o băncuţă risipită, adunînd para cu para, de parcă ar fi socotit pe abac. Aşa că declaraţia lui Mitia, care susţinea că nu cheltuise decît o mie cinci sute de ruble, păstrînd restul în chip de amuletă în sîn, fu răsturnată dintr-o lovitură. „Am văzut cu ochii mei trei mii de ruble în mîinile dumnealui, trei mii în cap. Am văzut foarte bine, că doar m-oi fi pricepînd şi eu să număr banii!“ rosti sus şi tare Trifon Borisovici, care îşi dădea toată osteneala să intre pe sub pielea „mărimilor“. Cînd veni apoi rîndul apărării să pună întrebări, avocatul, în loc să caute cumva să infirme depoziţia martorului, se mulţumi să aducă vorba despre o întîmplare petrecută cu o lună înainte de arestare, cu prilejul primului chef pe care Mitia îl făcuse la Mokroe. Doi mujici, dintre care unul era

Timofei surugiul, iar celălalt Akim, găsiseră în tindă o sută de ruble pierdute de Mitia la beţie. Oamenii ridicaseră banii de jos şi-i încredinţaseră lui Trifon Borisovici, care cinstise cu cîte o rublă pe fiecare. „Aş vrea să ştiu, întrebă avocatul, dac-ai avut grijă ori nu să-i restitui între timp banii aceia domnului Karamazov.“ Trifon Borisovici încercă s-o scalde, ca să scape cu faţa curată; dar, după confruntarea cu cei doi mujici, fu nevoit a recunoaşte că istoria cu suta era adevărată, adăugînd însă că înapoiase banii lui Dmitri Fiodorovici chiar atunci pe loc, „ca un om cinstit, numai că dumnealui era beat criţă şi nu cred că-şi mai aduce aminte.“ Cum însă pînă la confruntare tăgăduise cu tot dinadinsul că s-ar fi găsit ceva, declaraţia ulterioară cu privire la restituirea banilor lui Mitia, care, zicea el, ar fi fost în stare de ebrietate, fu pusă sub semnul întrebării. În felul acesta, unul dintre martorii cei mai primejdioşi propuşi de Ministerul Public plecă de la bară discreditat şi cu reputaţia hărtănită. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu cei doi polonezi, care se prezentară ţanţoşi şi siguri pe ei în faţa instanţei. Înainte de toate, şi unul, şi altul ţinură să mărturisească în gura mare că „au servit coroana“, ca după aceea să declare amîndoi că *pan* Mitia încercase să le cumpere onoarea, oferindu-le trei mii de ruble, şi că văzuseră un teanc de bani în mîna lui. *Pan* Mussjalovici îşi împestriţă frazele cu o mulţime de cuvinte poloneze, şi, observînd că lucrul acesta îi dădea o oarecare prestanţă în ochii preşedintelui şi ai procurorului, căpătă curaj şi îşi continuă depoziţia în limba polonă. Dar Fetiukovici îl prinse numaidecît în laţ; oricît căuta s-o sucească, Trifon Borisovici, care fusese rechemat în sală, se văzu silit să recunoască, în cele din urmă, că *pan* Wrublevski înlocuise perechea de cărţi pe care hangiul o adusese în salonul albastru şi că *pan* Mussjalovici trişase de două ori în timp ce împărţea cărţile. Lucrul acesta îl confirmă şi Kalganov în depoziţia lui, aşa încît cei doi poleaci plecară cu coada între picioare, în hazul asistenţei.

La fel păţiră şi ceilalţi martori care puteau primejdui cumva situaţia acuzatului. Fetiukovici reuşi să-i desfiinţeze pe fiecare în parte, punîndu-i într-o lumină atît de puţin priincioasă, încît se

retraseră cu toţii, definitiv compromişi. Publicul, fie că era vorba de jurişti, fie numai de simpli curioşi, îl privea cu admiraţie, fără să înţeleagă totuşi ce importanţă putea avea lucrul acela şi în ce măsură ar putea fi decisiv, deoarece toată lumea îşi dădea seama că acuzarea era situată pe o poziţie invincibilă, ridicîndu-se din ce în ce mai ameninţătoare. Siguranţa însă şi liniştea pe care o dovedea „marele maestru“ erau atît de convingătoare, încît aşteptau cu toţii să vadă ce o să se mai întîmple: doar nu venise de florile mărului o asemenea „eminenţă“, şi nici nu era el omul care să se înapoieze acasă cu mîinile goale.

III

Expertiza medicală şi un funt de alune

Expertiza medicală nu reuşi nici ea să atenueze cît de cît vina ce i se aducea inculpatului. De altfel, se pare că nici Fetiukovici, după cum se constată mai tîrziu, nu era prea convins c-o să dea vreun rezultat. Această formalitate fusese admisă, de fapt, numai datorită insistenţelor Katerinei Ivanovna, care adusese special de la Moscova o somitate a lumii medicale. Fireşte, apărarea n-avea nimic de pierdut, putea cel mult să cîştige teren. Cu toate acestea, din pricina divergenţei intervenite între medicii consultanţi, lucrurile luară pînă la urmă o întorsătură comică. Medicii propuşi pentru expertiză erau faimosul practician adus de la Moscova, doctorul Herzenstube şi tînărul ucenic al lui Esculap, Varvinski. Ultimii doi figurau, de altminteri, ca martori în proces la propunerea Ministerului Public. Dintre experţi, doctorul Herzenstube fu audiat cel dintîi. Era un bătrînel de vreo şaptezeci de ani, scund şi îndesat, cu părul cărunt şi o chelie destul de pronunţată, care se bucura de o bună reputaţie în localitate, unde era preţuit şi respectat de toată lumea. Extrem de conştiincios din

punct de vedere profesional, Herzenstube era în acelaşi timp un om de ispravă şi foarte evlavios, un fel de *Herrnhutter* sau „Frate Morav“[1]. Stabilit de mult la noi în oraş, medicul ştiuse întotdeauna să-şi păstreze demnitatea. Bun la suflet, îngrijea fără plată bolnavii lipsiţi de mijloace, intrînd în orice cocioabă, ba uneori lăsînd pacientului chiar şi bani – pentru medicamente. În schimb, era încăpăţînat ca un catîr: dacă-i intra ceva în cap, nu era chip să-l clinteşti nici cu o iotă. Pe de altă parte, tot oraşul aflase că, deşi venit numai de cîteva zile în mijlocul nostru, ilustrul medic moscovit îşi permisese să facă unele aprecieri extrem de jignitoare pe seama lui Herzenstube. Şi nu numai o singură dată; cu toate că somitatea moscovită lua douăzeci şi cinci de ruble pentru vizită, nici mai mult, nici mai puţin, se găsiseră destui bolnavi care să-i solicite consultaţii. Toţi aceştia, fireşte, erau pacienţii doctorului Herzenstube, iar faimosul practician nu se sfia să critice foarte caustic tratamentele prescrise de dînsul; ba pînă la urmă, de cîte ori era chemat la vreun bolnav, nici nu apuca bine să intre pe uşă, şi întreba: „Cine te-a doftoricit? Herzenstube? He-he!“, lucru care nu se putea să nu ajungă la urechile celui în cauză.

Aşadar, cum spuneam, experţii se prezentară rînd pe rînd în faţa instanţei. Doctorul Herzenstube declară ritos că facultăţile psihice ale inculpatului prezentau o evidentă anomalie. După ce făcu apoi o serie de consideraţii pe care cred că nu e cazul să le reproduc, adăugă în încheiere că această anomalie rezulta nu numai din antecedentele acuzatului, ci chiar din comportarea lui în instanţă. Rugat să precizeze ce anume i se păruse atît de curios în privinţa atitudinii lui Mitia, bătrînul medic mărturisi cu toată sinceritatea şi cu o incomparabilă candoare că în momentul cînd intrase în sală, acuzatul avusese un aer foarte ciudat, cu totul nepotrivit cu împrejurările; mergea ţeapăn ca un soldat, uitîndu-se drept înainte, cînd logic ar fi fost să privească în sală, spre stînga, în partea unde se aflau doamnele, fiind un binecunoscut admirator al sexului frumos; ca urmare, în momentul acela, ar fi trebuit să fie preocupat exclusiv de părerea cucoanelor, afirmă în concluzie bătrînelul în limbajul lui caracteristic. Trebuie să spunem că

doctorul Herzenstube vorbea cu multă plăcere ruseşte, dar nu ştiu cum se făcea că toate frazele lui sunau ca şi cum ar fi fost traduse din germană, ceea ce însă pe dînsul nu părea să-l incomodeze cîtuşi de puţin. Toată viaţa lui medicul fusese convins că vorbeşte impecabil limba ţării în care se afla, „mai corect chiar decît autohtonii“. Şi mai cu seamă avea obiceiul să citeze la tot pasul cîte un proverb, adăugînd de fiecare dată că dictoanele ruseşti sînt cele mai frumoase şi mai expresive din lume. În plus, distrat cum era, în focul discuţiei adesea se întîmpla să uite cuvintele cele mai uzuale, pe care le cunoştea foarte bine, dar care Dumnezeu ştie de ce îi zburau pe negîndite din minte. La fel păţea, de altfel, şi cînd vorbea graiul său matern: la un moment dat începea să-şi fluture mîna prin faţa ochilor, ca şi cum ar fi vrut să prindă din zbor o expresie ce-i scăpa, şi cu nici un preţ nu s-ar fi înduplecat să continue pînă nu şi-o reamintea! Observaţia lui că inculpatul ar fi trebuit să arunce ocheade doamnelor atunci cînd intrase pe uşă stîrni o rumoare veselă în sală. Herzenstube se bucura de toată simpatia cuconetului nostru, cu atît mai mult cu cît se ştia că, evlavios şi pudic din fire, bătrînul holtei avea un adevărat cult pentru femei, pe care le socotea nişte fiinţe ideale, superioare. Cu atît mai mare fu aşadar surpriza pe care o produse constatarea lui neaşteptată.

La rîndul său, ilustrul reprezentant moscovit al medicinii confirmă tranşant şi autoritar că într-adevăr starea psihică a inculpatului era anormală „în cel mai înalt grad“. După care vorbi pe larg şi într-o formă savantă despre diverse stări morbide şi „manii“, pentru a declara în concluzie că, după toate informaţiile culese de el, acuzatul avusese cu certitudine chiar cu cîteva zile înainte de a fi arestat manifestări maladive şi că săvîrşise crima aproape involuntar, deşi era perfect lucid în momentul acela, fiind incapabil să se împotrivească impulsului morbid ce-l stăpînea. Pe lîngă alte manifestări maladive, medicul constatase că inculpatul mai era şi maniac, ceea ce, după opinia domniei sale, putea fi un prim simptom de alienaţie mintală. (*Nota bene*: Am căutat să rezum prelegerea ilustrului medic, care s-a exprimat în termeni

foarte savanţi, ca un adevărat specialist în materie.) „Toate acţiunile lui sînt într-o flagrantă contradicţie cu bunul-simţ şi logica, continuă el. Lăsînd deoparte lucrurile pe care nu le-am văzut cu ochii mei, crima şi toate celelalte împrejurări ale acestei catastrofe, pot să vă spun că, stînd de vorbă cu el acum două zile, tot timpul cît a durat discuţia a avut o privire fixă, stranie. Din cînd în cînd, începea să rîdă din senin, fără nici un motiv. Pare să sufere în permanenţă de o irascibilitate cu totul inexplicabilă. Uneori se trezeşte rostind cuvinte bizare, de pildă «Bernard, etică» şi aşa mai departe, fără nici o legătură cu discuţia.“ Dovada cea mai sigură a existenţei unei manii o constituia, după părerea medicului moscovit, faptul că inculpatul nu putea să vorbească fără să-şi iasă din fire despre cele trei mii de ruble de care se socotea frustrat, în timp ce despre orice alte insuccese şi necazuri pe care le suferise îşi amintea cu inima uşoară, în fine, din datele pe care izbutise să le culeagă, reieşea că şi mai înainte avusese adevărate accese de furie de cîte ori venea vorba despre cele trei mii de ruble, deşi toată lumea spunea că, altminteri, Mitia era un om dezinteresat, care nu ţinea deloc la bani. „Cît priveşte părerea savantului meu confrate, adăugă eminentul medic moscovit, încheindu-şi depoziţia, care susţinea adineaori că, intrînd în sală, acuzatul ar fi trebuit să-şi întoarcă privirea spre cucoane, iar nu să se uite drept înainte, nu pot spune altceva decît că aserţiunea domniei sale este pe cît de frivolă, pe atît de eronată, deşi sînt întru totul de acord cu dînsul că în momentul cînd a trecut pragul acestei încăperi, în care ştia că urmează să i se decidă soarta, inculpatul n-ar fi trebuit să aibă privirea aţintită drept înainte, şi că lucrul acesta poate fi într-adevăr un indiciu asupra stării anormale în care se găseşte acesta în clipa de faţă. Nu înţeleg însă de ce privirea lui trebuia să fie îndreptată spre stînga, adică în partea unde stau doamnele, cînd mult mai firesc ar fi fost să se uite spre dreapta, căutîndu-şi din ochi apărătorul, unica lui speranţă, omul de care depinde acum destinul-său.“ Rostită apăsat, pe un ton ce nu admitea nici un fel de contradicţie, părerea eruditului medic suna ca o sentinţă. Comicul situaţiei, pe care o crease divergenţa dintre cei doi experţi, ieşi cu

atît mai mult în relief în urma concluziei formulate de Varvinski, audiat după ceilalţi. Acesta opina că inculpatul era perfect normal şi tot aşa fusese şi în trecut. E adevărat că înainte de arestare avusese nervii zdruncinaţi şi fusese extrem de surescitat, dar nervozitatea pe care o manifestase atunci era suficient motivată de atîtea cauze reale, cum ar fi gelozia, mînia, excesul de băutură din ultima vreme etc.

Ca atare, nu putea fi cîtuşi de puţin vorba de nu ştiu ce „şoc emotiv“, aşa cum susţinuseră predecesorii săi. Cît priveşte întrebarea dacă, atunci cînd intrase în sală, acuzatul ar fi trebuit să privească spre stînga sau spre dreapta, „după modesta lui părere“, mult mai firesc ar fi fost să se uite, aşa cum şi făcuse de altfel, drept înainte, acolo unde şedeau preşedintele şi juraţii, în mîinile cărora ştia că se afla soarta lui; în concluzie, „privirea pe care a avut-o inculpatul în momentul acela constituie cea mai bună dovadă că starea lui psihică este absolut normală, cel puţin în prezent“, îşi încheie cu însufleţire tînărul medic „modesta“ lui depoziţie.

— Bravo, doctoraşule! exclamă Mitia. Aşa e!

Acuzatul fu redus la tăcere, iar opinia tînărului ucenic al lui Esculap rămase acreditată, exercitînd o influenţă hotărâtoare atît asupra juraţilor, cît şi asupra publicului, aşa cum se putu constata mai tîrziu. Îndată după aceea, doctorul Herzenstube, chemat din nou la bară, de astă dată în calitate de martor, interveni într-un mod cu totul neaşteptat, întinzîndu-i o mînă de ajutor lui Mitia. Ca vechi locuitor al oraşului, cunoscînd mai demult familia Karamazov, bătrînelul se dovedi în măsură să furnizeze o serie de informaţii deosebit de interesante pentru „acuzare“, apoi, ca şi cînd şi-ar fi dat seama brusc de ceva, se grăbi să adauge:

— Şi totuşi bietul băiat merita, zău, o soartă mai norocoasă, fiindcă-l cunosc de mic şi ştiu c-a avut totdeauna inima bună, şi cînd era numai atîtica, şi mai tîrziu. E foarte bine să fie omul înţelept, spune un proverb rusesc, dar dacă se întîmplă să-i vină în casă încă un om înţelept e şi mai bine, fiindcă atunci vor fi două minţi în loc de una singură…

— O minte sănătoasă judecă bine, două minţi sănătoase şi mai bine, îi sări într-ajutor, impacientat, procurorul, care cunoştea de mult năravul bătrînului de a se întinde la vorbă, tacticos, fără să se simtă cîtuşi de puţin stingherit că punea răbdarea ascultătorilor la grea încercare; dimpotrivă, făcea mare haz de propriile lui spirite, destul de greoaie şi plate, o probă de umor nemţesc, de care însă el era pe deplin satisfăcut, ba chiar încîntat.

— A, da, asta voiam să spun şi eu, confirmă el, repetînd cu tenacitate: O minte sănătoasă judecă bine, două minţi sănătoase, şi mai bine. Numai că la tînărul nostru n-a venit nici un om înţelept, şi pînă la urmă şi-a trimis şi el mintea... ah, cum se spune la asta unde a trimis-o? Îmi scapă cuvîntul. A trimis-o la... continuă bătrînul, fluturîndu-şi mîna prin faţa ochilor. A, da, *spazieren*!

— La plimbare?

— Da, da, la plimbare, asta voiam să spun şi eu. Mintea lui a plecat la plimbare şi a ajuns prin locuri atît de îndepărtate, încît s-a rătăcit. Şi totuşi era un băiat cinstit şi cu suflet. O, mi-aduc foarte bine aminte de el cînd era numai atîtica şi tatăl lui îl trimisese să şadă cu slugile în curtea din dos; parcă-l văd cum alerga cu picioruşele goale şi cu pantalonaşii prinşi numai într-un năsturel...

O undă de duioşie făcu să tremure glasul bătrînului cumsecade, ce devenise dintr-odată sentimental. Fetiukovici ciuli imediat urechea, presimţind că şi declaraţiile medicului i-ar putea fi de folos.

— O, da, pe atunci eram şi eu mai tînăr... Aveam... da, aveam patruzeci şi cinci de ani, abia venisem aici, în oraş. Mi s-a făcut milă de bietul băiat şi ce mi-am zis: „Ce-ar fi să-i cumpăr un funt de... Da, un funt de ce? Am uitat cum se cheamă... Ştiţi din alea după care se prăpădesc ăştia micii, cum le zice (doctorul începu să-şi fluture mîna) cresc în pom, le culegi şi pe urmă le împărţi la copii...

— Mere?

— O, nuuu! Un funt, adică patru sute de grame! Merele se vînd cu bucata, nu la cîntar... Nu, sînt aşa, multe şi mici, le pui în gură şi fac odată crrrac!

— Alune?

— Da, da, alune, asta voiam să spun şi eu, confirmă doctorul cît se poate de liniştit, ca şi cînd cuvîntul i-ar fi venit de la sine pe buze. Şi i-am adus un funt de alune, fiindcă nimeni pînă atunci nu se gîndise să-i aducă ceva. Am ridicat degetul şi i-am spus: „Puişor, *Gott der Vater*[2]“; el a rîs şi a rostit după mine: „*Gott der Vater*“. „*Gott der Sohn*[3]“, am spus eu pe urmă. El a rîs iarăşi şi a ciripit: „*Gott der Sohn*“. „*Gott der heilige Geist*[4]“, am continuat eu, şi el iarăşi a rîs şi s-a căznit să spună ca mine: „*Gott der heilige Geist*“. Apoi am plecat. După două zile am trecut prin dreptul curţii lor şi băieţaşul m-a strigat: „Nene, nene, *Gott der Vater, Gott der Sohn*“, dar a uitat *Gott der heilige Geist*. I-am adus aminte şi iarăşi mi s-a făcut milă de el. Apoi l-au trimis de acasă în altă localitate şi l-am pierdut din vedere. Au trecut aşa douăzeci şi trei de ani. Într-o zi şedeam la mine în cabinet, eram cu părul alb acum, deodată mă pomenesc că intră pe uşă un tînăr chipeş, pe care nu ştiam de unde să-l iau, şi deodată văd că ridică un deget şi-mi spune rîzînd: „*Gott der Vater, Gott der Sohn und Gott der heilige Geist!* Am sosit chiar acum în oraş şi am venit să vă mulţumesc pentru funtul acela de alune, fiindcă nimeni în afară de dumneavoastră nu s-a gîndit să-mi cumpere măcar un pumn de alune“. Mi-am amintit atunci de anii fericiţi ai tinereţii şi de bietul copilaş care alerga prin curte cu picioruşele goale. Mi s-a răsucit inima în piept şi i-am spus: „Asta înseamnă să fii recunoscător dacă n-ai uitat nici acum, cînd ai crescut mare, funtul de alune pe care ţi l-am adus cînd erai doar atîtica“. L-am strîns în braţe şi l-am binecuvîntat. Şi am început să plîng. El a rîs, dar i-au dat şi lui lacrimile... fiindcă aşa-i rusul, de multe ori rîde cînd ar trebui să plîngă. Şi el a plîns, am văzut că avea lacrimi în ochi. Şi acum, vai!...

— Şi acum plîng, neamţule, şi acum plîng, omul lui Dumnezeu! izbucni deodată Mitia.

În orice caz, anecdota bătrînului făcu o impresie favorabilă asupra celor de faţă. Dar dintre toate mărturiile menite să uşureze situaţia lui Mitia, efectul cel mai puternic îl produse depoziţia Katerinei Ivanovna, despre care voi avea prilejul să vorbesc ceva

mai încolo. În general, din clipa cînd începură să se perinde la bară martorii *à décharge*, adică propuşi de apărare, norocul păru că-i surîde lui Mitia şi – ceea ce este într-adevăr remarcabil – aşa cum nici chiar avocatul nu s-ar fi aşteptat. Însă înaintea Katerinei Ivanovna tribunalul ţinu să asculte mărturia lui Alioşa. În depoziţia sa mezinul menţiona la un moment dat un lucru care părea sortit să dărîme unul dintre principalele capete de acuzare.

IV

Norocul îi surîde lui Mitia

Nimeni nu s-ar fi aşteptat la întorsătura asta, şi mai puţin decît toţi poate chiar Alioşa. Fusese chemat ca martor în proces fără să presteze jurămînt şi, după cîte îmi amintesc, de la început atît avocatul, cît şi procurorul îi adresară cuvîntul cu simpatie şi bunăvoinţă. Evident, se bucura de o bună reputaţie. Alioşa răspunse la întrebări cu modestie, cumpătat, dar, în acelaşi timp, toate explicaţiile sale erau însufleţite de o dragoste fierbinte pentru fratele lui aflat într-o atît de grea cumpănă. Cerîndu-i-se unele amănunte în legătură cu fratele său, Alioşa îl înfăţişă ca pe un om pătimaş, incapabil să-şi înfrîneze dorinţele, dar totodată înzestrat cu un suflet nobil, mîndru şi mărinimos, gata să se jertfească pe sine dacă i-ar fi cerut cineva. Recunoscu că în ultimul timp, din pricina pasiunii pe care i-o trezise Gruşenka şi a rivalităţii dintre tată şi fiu, era atît de surescitat, încît nu mai era chip să te înţelegi cu el. Respinse însă indignat ipoteza că fratele său ar fi fost în stare să ucidă un om ca să-l jefuiască, deşi mărturisi că pentru Mitia cele trei mii de ruble ajunseseră aproape o idee fixă, socotindu-le un drept al lui, o ultimă rămăşiţă din averea răposatei sale mame, de care Fiodor Pavlovici căutase să-l jupoaie prin vicleşug, şi că, deşi nu se arătase niciodată lacom de

parale, ori de cîte ori vorbea despre aceşti bani era ca turbat. În schimb, tot ce avu de spus în legătură cu rivalitatea dintre cele două „persoane“, cum se exprimase procurorul, adică dintre Gruşenka şi Katia, era destul de evaziv, ba chiar refuză să răspundă în vreo două-trei rînduri.

— Fratele dumneavoastră v-a mărturisit vreodată c-ar avea intenţia să-şi ucidă tatăl? îl întrebă la un moment dat procurorul, care se grăbi să adauge numaidecît: Puteţi să nu răspundeţi dacă nu vreţi.

— Direct, niciodată! declară Alioşa.

— Dar cum? Indirect?

— Într-o zi mi-a vorbit despre sentimentele lui faţă de tata, mi-a mărturisit că-l urăşte şi chiar se teme ca... într-un moment de exasperare... copleşit de scîrbă... să nu-l împingă păcatul să-l omoare.

— Şi ce-aţi spus cînd l-aţi auzit vorbind aşa? L-aţi crezut pe cuvînt?

— N-aş îndrăzni să spun că da. Întotdeauna însă am avut convingerea că există în el sentimente mai bune, care au să-l salveze în pragul nenorocirii, oprindu-l să facă asemenea păcat, şi chiar aşa a şi fost, pentru că *nu el* l-a omorît pe tata! încheie Alioşa răspicat, cu un glas atît de puternic, încît răsună sala.

Procurorul tresări ca un cal de luptă ta auzul trompetei.

— Nu mă îndoiesc de sinceritatea deplină a convingerii dumneavoastră, vă rog să mă credeţi. Presupun că nu este determinată şi că nu are nici un raport cu dragostea pe care i-o purtaţi nefericitului dumneavoastră frate. Cunoaştem de la anchetă părerea atît de personală pe care o aveţi despre tragedia întîmplată în familia dumneavoastră. Nu vă pot însă ascunde faptul că această părere este cu desăvîrşire izolată şi într-o flagrantă contradicţie cu celelalte declaraţii culese de anchetatori. De aceea mă văd nevoit să insist, rugîndu-vă să-mi spuneţi care sînt datele pe care se bazează convingerea nestrămutată că fratele dumneavoastră este nevinovat şi că răspunderea crimei o poartă altcineva, o persoană la care v-aţi referit în cursul instrucţiei?

— În timpul instrucţiei n-am făcut decît să răspund la întrebările ce mi s-au pus. Nu ţin minte să-l fi acuzat pe Smerdeakov, rosti liniştit şi pe îndelete Alioşa.

— Totuşi, l-aţi bănuit c-ar fi ucigaşul?

— L-am bănuit, aşa e, bizuindu-mă pe spusele lui Dmitri. Înainte de a mi se lua declaraţia, mi-a relatat cineva împrejurările în care a fost arestat şi ştiam c-a pomenit numele lui Smerdeakov. Sînt absolut convins că fratele meu n-are nici un amestec. Şi din moment ce n-a săvîrşit el crima, atunci…

— Criminalul nu poate fi decît Smerdeakov? Dar de ce tocmai el? De ce sînteţi chiar atît de convins că fratele dumneavoastră e nevinovat?

— Nu pot să pun la îndoială cuvîntul lui. Ştiu că pe mine nu mă poate minţi. Mi-am dat seama după chipul lui că nu minte.

— Numai după chipul lui? Alte dovezi nu aveţi?

— Nu, altele n-am.

— Şi acuzaţia pe care i-o aduceţi lui Smerdeakov se sprijină pe aceleaşi dovezi, adică pe spusele fratelui dumneavoastră şi pe expresia feţei sale?

— N-am altele.

Procurorul socoti de cuviinţă să se oprească aici. Toată sala încercase o cumplită dezamăgire ascultînd răspunsurile lui Alioşa. Înainte de proces, Smerdeakov fusese obiectul unor discuţii însufleţite; unul auzise cutare lucru, altul ţinea să demonstreze nu ştiu ce; se zvonise că Alioşa ar fi cules o serie de probe senzaţionale menite să-l scoată din cauză pe fratele său şi care totodată dovedeau categoric vinovăţia valetului, şi acum, poftim, singurul argument pe care putea să-l aducă era convingerea lui intimă atît de firească din partea unui om care era fratele acuzatului!

Veni, în sfîrşit, şi rîndul lui Fetiukovici să pună întrebări. Avocatul ţinu să ştie, în primul rînd, cînd anume vorbise inculpatul despre ura pe care o nutrea faţă de tatăl lor, mărturisindu-i că s-ar putea la un moment dat să ajungă la crimă şi dacă nu cumva lucrurile acestea i le împărtăşise ultima oară

cînd se întîlniseră înainte de catastrofă. Alioşa tresări, ca şi cum ar fi descoperit deodată ceva ce de abia atunci i se arătase desluşit.

— Mi-am amintit acum de un lucru pe care aproape că-l şi uitasem. În momentul cînd s-a petrecut mi s-a părut ce-i drept curios, dar numai acum...

Însufleţit de gîndul ce-i fulgerase brusc prin minte, Alioşa povesti cum ultima oară, cînd, în drum spre mănăstire, se întîlnise pe înserat cu Mitia, în dreptul copacului de la răscruce, fratele lui se lovise cu pumnul în piept – „aici, sus“ – repetîndu-i de cîteva ori că există totuşi un mijloc de a-şi redobîndi onoarea pierdută şi că mijlocul acesta se află la îndemînă, în sîn, asupra sa... „După gestul pe care l-a făcut atunci, lovindu-se în piept, am crezut că vorbea despre inima lui, continuă Alioşa, că nădăjduia, adică, să găsească în sine destulă putere ca să scape de mîrşăvia cumplită pe care era pe cale s-o facă şi care i se părea atît de dezonorantă, încît nici chiar mie nu avea curajul să mi-o mărturisească. Îmi închipuiam că trebuia să fie ceva în legătură cu tata, că se cutremura numai la gîndul c-ar putea săvîrşi o nelegiuire ridicînd mîna asupra lui ca să-l lovească. Şi totuşi îmi făcea impresia că-mi arăta ceva, un lucru pe care-l purta în sîn, ba chiar, ţin foarte bine minte, mi-am făcut socoteala că inima nu se află în punctul acela, ci mult mai jos şi mai într-o parte, în timp ce el îmi arăta aici sus, spre furca gîtului, mereu în acelaşi loc. Pentru moment mi s-a părut absurd, dar acum mă gîndesc că-mi arăta probabil amuleta în care cususe cele o mie cinci sute de ruble...“

— Exact! strigă Mitia din boxă. Aşa a fost, Alioşa, ai ghicit, în dreptul ei băteam aşa cu mîna.

Fetiukovici se întoarse imediat spre el, implorîndu-l să stea liniştit, apoi începu să-l descoasă pe Alioşa de-a fir a păr. Însufleţit de amintirea celor petrecute atunci, mezinul îşi susţinu stăruitor părerea că atunci cînd fratele lui îi vorbise despre nu ştiu ce mîrşăvie pe care se temea s-o săvîrşească, acesta se referise cu siguranţă la faptul că, avînd asupra lui cele o mie cinci sute de ruble pe care ar fi putut foarte bine să le restituie Katerinei Ivanovna, achitînd jumătate din datorie, se gîndea totuşi să nu-i

mai dea banii înapoi, folosindu-se de ei ca să poată pleca împreună cu Gruşenka, bineînţeles în cazul cînd ar fi convins-o să-l urmeze…

— Da, aşa a fost, cu siguranţă că aşa s-a întîmplat! rosti înfierbîntat Alioşa, ridicînd brusc glasul. Mi-a spus atunci, ba nu, a strigat c-ar putea să şteargă numaidecît cel puţin pe jumătate, da, pe *jumătate* (a insistat asupra acestui cuvînt), ruşinea de care se simte copleşit, dar că, din păcate, e prea slab de înger şi n-are s-o facă… Ştia dinainte că nu poate, că-i incapabil s-o facă!

— Şi vă aduceţi aminte precis, sînteţi absolut sigur că s-a bătut în piept acolo unde spuneţi dumneavoastră? stărui Fetiukovici.

— Ţin minte precis şi sînt absolut sigur de asta, pentru că în acelaşi moment m-am gîndit: „De ce o fi arătînd acolo cînd inima se află mai jos?“. Pe loc însă mi-am spus că e ceva absurd… da, mi-aduc foarte bine aminte că mi s-a părut o idee absurdă… am avut într-adevăr impresia asta… Tocmai de aceea, cred, mi-a apărut acum în faţa ochilor toată scena. Cum am putut să uit! Gestul pe care l-a făcut atunci era ca să-mi arate amuleta; să mă convingă probabil că deşi poate oricînd să restituie banii, pînă la urmă totuşi n-o să-şi achite datoria! Şi după aceea, în momentul cînd a fost arestat la Mokroe a strigat – aşa mi s-a povestit şi cred că cine mi-a spus nu minte – că lucrul cel mai ruşinos din viaţa lui, ticăloşia cea mai mare pe care a săvîrşit-o vreodată a fost atunci cînd a avut posibilitatea să-i plătească jumătate (exact jumătate!) din datoria Katerinei Ivanovna, ca să nu mai treacă drept o lichea în ochii ei, şi totuşi nu s-a putut decide s-o facă; a preferat să rămînă mai departe un pungaş, numai să nu se despartă de bani! Şi cît l-a chinuit datoria asta, cît sînge rău şi-a făcut din pricina ei! exclamă Alioşa, încheindu-şi depoziţia.

Procurorul bineînţeles interveni la rîndul său, rugîndu-l pe Alioşa să mai arate o dată cum s-au petrecut lucrurile, şi repetă de cîteva ori aceeaşi întrebare, ce părea să-i preocupe în mod deosebit: dacă într-adevăr avusese impresia că atunci cînd se lovise peste piept acuzatul voia să-i arate ceva. Poate că se bătuse cu pumnul în piept numai aşa, fără nici o intenţie?

— Dar nu s-a bătut cu pumnul! protestă Alioşa. Mi-a arătat ceva

cu degetele împreunate uite aici, sus... Cum de nu m-am gîndit pînă acum? Nu pot să înţeleg cum am uitat!

Adresîndu-se inculpatului, preşedintele îl întrebă ce avea de spus în legătură cu depoziţia martorului. Mitia confirmă că lucrurile relatate de fratele său sînt întru totul exacte şi că într-adevăr îi arătase atunci cele o mie cinci sute de ruble pe care le ţinea în sîn, atîrnate de gît, mărturia ticăloşiei lui: „Da, o ticăloşie, nu tăgăduiesc! Cea mai mare infamie pe care am săvîrşit-o în viaţa mea! declară el. Puteam foarte uşor să-i înapoiez banii, dar nu m-am îndurat, deşi îmi dădeam seama că dînsa o să rămînă mai departe cu o părere proastă despre mine, căci ce altceva putea să creadă decît că sînt un hoţ? Lucrul cel mai grav însă e că ştiam dinainte că n-am să-i restitui banii! Alioşa are dreptate! Îţi mulţumesc, frăţioare!“.

Cu aceasta audierea lui Alioşa se termină. Important şi semnificativ în acelaşi timp în depoziţia lui era faptul că aducea în sfîrşit măcar un element nou, o probă cît de măruntă, mai bine zis un rudiment de probă, care atesta într-o măsură oarecare existenţa celor o mie cinci sute de ruble cusute în amuletă, dovedind totodată că inculpatul nu minţise atunci cînd declarase anchetatorilor la Mokroe că banii ar fi fost „ai lui“. Fericit, cu faţa îmbujorată de emoţie, Alioşa se aşeză pe locul ce i se indicase şi multă vreme nu reuşi să se dezmeticească, repetîndu-şi mereu în gînd: „Cum de am uitat? Cum de am putut să uit? De ce nu m-am gîndit pînă acum?“.

După el se prezentă în faţa tribunalului Katerina Ivanovna. Apariţia ei stîrni un neastîmpăr în sală; doamnele începură să mînuiască lornietele şi binoclurile, în timp ce domnii se foiau în bănci ca s-o vadă mai bine; unii chiar se ridicară în picioare. Toată lumea vorbea mai apoi că în momentul în care intrase pe uşă, Mitia se făcuse alb ca varul la faţă. Îmbrăcată toată în negru, martora se apropie cu un aer modest, aproape cu timiditate, de bară, aşa cum i se spusese. Cu greu ţi-ai fi putut da seama după figura ei dacă era sau nu emoţionată, în schimb, în privirea ei sumbră, mocnită scînteia o dîrză hotărîre. Era extraordinar de

frumoasă în clipa aceea, aşa cel puţin susţineau mai apoi mulţi dintre cei care asistaseră la proces. Katerina Ivanovna vorbi cu glas molcom, dar desluşit, aşa încît fiece cuvînt se auzea pînă în fundul sălii, păstrîndu-şi stăpînirea de sine sau în orice caz silindu-se să dea impresia asta. Preşedintele îi puse o serie întreagă de întrebări, adresîndu-i-se cu menajamente şi cu foarte multă solicitudine, ca şi cum s-ar fi temut să atingă „unele coarde prea sensibile“, plin de respect pentru durerea ce o mistuia. Dînd lămuririle ce i se cereau, printre altele, martora declară din capul locului fără nici o ezitare că fusese oficial logodită cu inculpatul „pînă în momentul cînd m-a părăsit…“ adăugase ea ceva mai încet. În privinţa celor trei mii de ruble pe care i le încredinţase lui Mitia ca să le expedieze prin poştă rudelor ei, răspunse ritos: „Cînd i-am dat banii, nu i-am spus să-i trimită imediat; simţisem că e într-o situaţie destul de dificilă… în momentul acela… I-am încredinţat cele trei mii de ruble cu condiţia ca să le expedieze cînd va putea în decurs de o lună. Era inutil să-şi facă atîta sînge rău din pricina acestei datorii…“. Dar cum n-are rost, cred, să reproduc textual fiecare întrebare ce i s-a pus împreună cu răspunsul respectiv, mă voi mulţumi să redau numai esenţialul mărturiilor ei.

— Eram ferm convinsă c-o să aibă toată grija ca să trimită banii cînd o să-i primească de la tatăl lui, explică dînsa, răspunzînd la o nouă întrebare. Totdeauna am fost încredinţată că banii nu înseamnă nimic pentru el şi că este cinstit pînă în adîncul sufletului… Mi-am dat seama că este de o corectitudine perfectă în chestiunile băneşti. De altfel, era sigur c-o să capete cele trei mii de ruble cu care îi rămăsese dator tatăl lui – mi-a vorbit de cîteva ori despre asta. Ştiam că e în conflict cu dînsul şi am avut tot timpul convingerea că bătrînul l-a nedreptăţit. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit ameninţîndu-l vreodată. Cel puţin în prezenţa mea nu i-a scăpat nici un cuvînt care să poată fi luat drept o ameninţare. Dacă s-ar fi gîndit atunci să vină la mine, l-aş fi liniştit numaidecît, i-aş fi spus că n-are nici un rost să se frămînte atîta din pricina unei biete datorii de trei mii de ruble, dar n-am mai dat ochii cu el de atunci… iar eu… fusesem pusă într-o asemenea situaţie că… mi-ar

fi fost imposibil să-l chem... De altfel, nu puteam să am nici un fel de pretenţii în privinţa acestei datorii, adăugă ea apăsat. Şi el mi-a întins cîndva o mînă de ajutor, oferindu-mi o sumă mult mai mare decît asta, pe care am acceptat-o fără şovăire, cu toate că n-aveam de unde să ştiu pe atunci c-am să fiu în măsură vreodată să-i restitui datoria...

Glasul ei suna ca o sfidare. O clipă mai tîrziu i se dădu cuvîntul lui Fetiukovici, care putu să-i pună la rîndul său întrebări.

— Asta s-a întîmplat mai demult – nu-i aşa? Curînd după ce v-aţi cunoscut, şi nu aici în localitate? începu precaut avocatul, simţind numaidecît că balanţa s-ar putea înclina în favoarea clientului său. (În paranteză fie spus, deşi fusese special chemat de la Petersburg, datorită în parte insistenţelor Katerinei Ivanovna, Fetiukovici habar n-avea de cele cinci mii de ruble pe care i le dăduse Mitia odinioară în oraşul ei natal, cînd, impresionată de gestul acestuia, se plecase „pînă la pămînt“ în faţa lui. Şi Katerina Ivanovna nu-i spusese nimic! În orice caz, era destul de curios că-i ascunsese lucrul acesta. De unde se putea presupune, şi pe bună dreptate, că pînă în ultima clipă nici ea nu ştiuse dacă o să povestească sau nu în instanţă episodul respectiv şi că lăsase totul la voia întîmplării, aşteptînd o inspiraţie de moment.)

Nu, niciodată n-am să pot uita scena asta! Martora începu să povestească cu de-amănuntul, de la un capăt la altul, toată, dar toată păţania despre care Mitia îi vorbise lui Alioşa, şi cum se plecase „pînă la pămînt“ în faţa lui, şi din ce pricină fusese nevoită să-i primească ajutorul, şi ce se întîmplase cu tatăl ei, şi cum ajunsese să se ducă la Mitia acasă, ferindu-se totuşi să pomenească un singur cuvînt, să facă o cît de mică aluzie la faptul că Mitia îi propusese surorii sale „s-o trimită pe Katerina Ivanovna la el după bani“. Trecu sub tăcere cu mărinimie acest amănunt şi nu se sfii să mărturisească deschis că singură, da, singură se gîndise atunci să alerge la tînărul ofiţer, ascultînd numai imboldul inimii, în speranţa că... va izbuti să-l înduplece să-i dea suma trebuincioasă. Era într-adevăr o scenă zguduitoare! Tremuram tot, înfiorat, ascultînd-o. Toată sala era numai ochi şi urechi, silindu-se să nu

piardă nici o vorbă. Aşa ceva încă nu se mai văzuse, nici nu se auzise la noi în oraş; oricît de indiferentă faţă de opinia publică ar fi fost Katerina Ivanovna, nimeni nu s-ar fi aşteptat din partea unei fete de vîrsta ei la o mărturisire atît de sinceră, la un asemenea sacrificiu neprecupeţit, la o autoflagelare atît de cumplită! Şi pentru ce? Ca să scape dintr-o grea încercare pe omul care o trădase şi o jignise profund! Şi ca să-i uşureze cît de cît situaţia, cîştigînd bunăvoinţa juraţilor! Într-adevăr, imaginea ofiţerului care fusese în stare să-şi dea ultimii bani – cinci mii de ruble, adică tot ce-i mai rămăsese din averea lui, înclinîndu-se plin de respect în faţa unei copile neprihănite – era arătată într-o lumină simpatică, atrăgătoare, dar... În momentul acela, nu ştiu de ce, am avut o strîngere de inimă. Presimţeam, poate, puhoiul de clevetiri pe care avea să-l dezlănţuie (aşa cum, de altfel, s-a şi întîmplat) declaraţiile acelea! Îndată după proces, gura lumii începu să foarfece, vorbind cu fel de fel de subînţelesuri ironice despre depoziţia Katerinei Ivanovna, fiindcă, ziceau unii şi alţii, povestea cu ofiţerul nu părea chiar atît de verosimilă; în orice caz, era greu de crezut c-o lăsase pe tînăra fată să plece aşa cum venise, „mulţumindu-se numai cu o plecăciune respectuoasă“. Se făceau chiar aluzii la nu ştiu ce „omisiune“ din partea martorei, care trecuse prea repede peste anumite detalii. „Şi chiar dac-ar fi spus numai adevărul, fără să ascundă nimic, comentau cele mai respectabile doamne din societate, rămîne totuşi întrebarea dacă se cuvenea ca o fată cumsecade să facă asemenea pas, chiar dacă era în joc soarta tatălui său.“ Se poate oare ca o persoană atît de inteligentă şi de rezonabilă cum era Katerina Ivanovna să nu-şi fi dat seama din capul locului de toate comentariile răutăcioase pe care în mod inevitabil avea să le prilejuiască purtarea ei? Fireşte că da, dar se hotărîse să meargă pînă în pînzele albe! E adevărat însă că aceste calomnii veninoase începură a fi răspîndite mult mai tîrziu, pentru că în primul moment toată lumea din sală, fără doar şi poate, fu copleşită de emoţie. Pînă şi juraţii ascultau mărturisirile Katerinei Ivanovna cu sfinţenie, într-o tăcere smerită, respectuoasă. Procurorul nu-şi permise să-i pună nici o întrebare, iar Fetiukovici

se înclină adînc în faţa ei. O, nici vorbă, se simţea aproape stăpîn pe situaţie! Cîştigase un avantaj incalculabil, fiindcă era imposibil de crezut că un om atît de bine intenţionat, care dăruise cu atîta generozitate cinci mii de ruble, adică tot ce avea la sufletul lui, putea fi în stare să-şi ucidă tatăl în puterea nopţii ca să-l jefuiască de trei mii de ruble! Fetiukovici avea acum la îndemînă un argument temeinic pentru a respinge cel puţin acuzaţia de tîlhărie. „Cazul“ se înfăţişa dintr-odată într-o lumină nouă. O adiere de simpatie faţă de Mitia înviorase atmosfera din sală. Cît despre el... Am auzit spunîndu-se mai apoi că în timp ce Katerina Ivanovna făcea declaraţiile arătate mai sus, încercase de vreo două ori să se ridice în picioare, apoi se prăbuşise pe bancă, îngropîndu-şi faţa în palme. Însă în momentul cînd martora sfîrşi de vorbit, acuzatul întinse braţele spre ea şi exclamă cu lacrimi în glas:

— Katia, de ce m-ai nenorocit? şi izbucni în plîns, ca după o clipă, venindu-şi în fire, să strige din nou: Acum soarta mea e pecetluită!

Pe urmă încremeni ca o stană de piatră, cu dinţii încleştaţi şi braţele încrucişate pe piept. Katerina Ivanovna rămase mai departe în sală, luînd loc pe scaunul ce-i fusese rezervat. Era palidă la faţă şi stătea cu ochii pironiţi în podele. Persoanele care se aflau în preajmă povesteau că o bună bucată de vreme după aceea tremurase ca scuturată de friguri. În sfîrşit, aprodul strigă numele Gruşenkăi.

Ne apropiem acum de momentul culminant al procesului, cînd s-a dezlănţuit catastrofa neaşteptată care avea să-i dea lovitura de graţie lui Mitia. Dacă nu s-ar fi produs acest incident, sînt convins – şi toată lumea susţinea acelaşi lucru, pe care, de altfel, l-au confirmat în unanimitate juriştii – că în orice caz acuzatul ar fi beneficiat cel puţin de circumstanţe atenuante. Despre asta însă vom avea prilejul să vorbim mai încolo. Deocamdată ne vom ocupa de Gruşenka.

Martora apăru îmbrăcată şi ea tot în negru, cu splendidul ei şal pe umeri. Lunecînd fără zgomot pe podele, cu pasul ei lin, vătuit şi cu o uşoară legănare din şolduri, aşa cum merg uneori femeile

ceva mai trupeşe, Gruşenka se apropie de bară cu privirea aţintită asupra preşedintelui, fără să se uite nici în dreapta, nici în stînga. Mi se părea nespus de frumoasă în momentul acela; n-aveam deloc impresia c-ar fi fost mai palidă ca de obicei, aşa cum pretindeau mai apoi cîteva cucoane, care susţineau că intrase în sală cu o figură încordată şi că i se citea răutatea pe faţă. Cred că era numai extrem de nervoasă şi că se simţea stingherită peste măsură de privirile dispreţuitoare şi curioase ale publicului ahtiat de scandaluri. Gruşenka era una dintre acele firi trufaşe, incapabile să suporte dispreţul, care iau foc imediat ce li se pare că cineva le desconsideră cît de cît şi, încinse de mînie, abia aşteaptă un prilej ca să răbufnească. Probabil că se simţea şi puţin intimidată, şi în acelaşi timp îi era ruşine de timiditatea ei, aşa încît nu poate fi nici un motiv de mirare că depoziţia ei nu reuşi să păstreze un ton ceva mai echilibrat, fiind, dimpotrivă, cînd învolburată de izbucniri mînioase, cînd arogantă, cînd de o grosolănie supărătoare, pentru ca, mai apoi, aducîndu-şi sieşi tot felul de acuzaţii, în glasul ei să se simtă o convingere pornită din inimă şi o dorinţă sinceră de autoflagelare.

Vorbea uneori ca şi cînd s-ar fi azvîrlit într-o prăpastie: „Fie ce-o fi, nu-mi pasă, trebuie să spun şi asta…“. Întrebată despre relaţiile ei cu Fiodor Pavlovici, răspunse scurt şi cuprinzător: „Fleacuri, ce sînt eu de vină dacă i-am căzut cu tronc?“, ca după o clipă să declare: „Ba nu, eu sînt păcătoasa, fiindcă mi-am bătut joc şi de unul, şi de celălalt – de ăl bătrîn şi de ăsta de aici. Din pricina mea amîndoi s-au dus de rîpă. Toate s-au întîmplat din vina mea!“. Nu ştiu cum veni vorba la un moment dat de Samsonov: „Asta-i treaba mea, n-am de dat nimănui socoteală! ripostă ea agresivă. Omul ăsta mi-a făcut un mare bine la vremea lui, m-a scos, desculţă, din noroi, atunci cînd părinţii mei m-au aruncat pe drumuri.“

Preşedintele îi atrase atenţia pe un ton destul de politicos că trebuie să răspundă exclusiv la întrebări, fără să intre în amănunte inutile. Gruşenka se îmbujoră toată şi ochii începură să-i scapere.

Nu văzuse niciodată plicul cu bani, auzise numai despre el de la

„banditul acela“, care-i dăduse de ştire că Fiodor Pavlovici pusese deoparte trei mii de ruble într-un plic. „Moşi pe groşi, îl purtam numai cu vorba în bătaie de joc, putea să m-aştepte mult şi bine, că tot nu m-aş fi dus…“

— Cine-i „banditul“ despre care aţi pomenit adineaori? se interesă procurorul.

— Cine? Smerdeakov, feciorul care l-a omorît pe stăpînu-său şi s-a spînzurat şi el aseară!

Fireşte, i se cerură numaidecît explicaţii asupra motivelor pe care se baza o acuzaţie atît de categorică, dar nici ea nu putu să aducă o dovadă precisă.

— Aşa mi-a spus Dmitri Fiodorovici şi aşa trebuie să fie, dacă spune el. Toată nenorocirea i se trage de la femeia aceea de care s-a despărţit, numai ea e de vină. Ba nu zău! adăugă Gruşenka, tremurînd toată, cu o voce înveninată de ură.

Fu rugată din nou să spună cine-i persoana la care face aluzie.

— Cine? Domnişoara aia, Katerina Ivanovna. M-a chemat atunci acasă la dînsa şi m-a *tratarisit* cu ciocolată, credea c-o să mă încînte aşa, cu una, cu două. N-are nici un pic de obraz, ba nu zău…

Preşedintele o întrerupse cu asprime, punîndu-i în vedere să-şi aleagă mai bine cuvintele. Dar inima ei de femeie geloasă se învîlvorase, hotărîtă să meargă pînă în pînzele albe.

— Atunci cînd inculpatul a fost arestat la Mokroe, spuse procurorul, ca şi cînd şi-ar fi reamintit deodată de ceva, toată lumea care era de faţă v-a văzut cum aţi dat buzna din odaia vecină strigînd: „Numai eu sînt vinovată, împreună trebuie să mergem la ocnă!“. Prin urmare, în momentul acela şi dumneavoastră aţi fost convinsă că-şi omorîse tatăl.

— Nu mai ţin minte ce-am simţit atunci, răspunse Gruşenka. Auzeam pe toată lumea strigînd că l-a omorît pe taică-său, şi în momentul acela mi-am dat seama că totul s-a întîmplat numai din vina mea, că numai din pricina mea l-a ucis. Dar cînd mi-a mărturisit cu gura lui că e nevinovat, l-am crezut pe cuvînt, aşa cum îl cred şi acum şi am să-l cred întotdeauna: omul ăsta nu e în

stare să mintă!

Cînd Fetiukovici îi puse la rîndul său întrebări, printre altele mi-aduc aminte că-i ceru unele lămuriri în legătură cu Rakitin, interesîndu-se dacă într-adevăr primise cele douăzeci şi cinci de ruble pe care i le făgăduise „ca să i-l aducă pe Alexei Fiodorovici Karamazov“.

— Păi nu-i nici o mirare că a primit! confirmă cu un zîmbet ironic Gruşenka. Mereu venea după cerşit; cred că-mi ciupea, aşa, vreo treizeci de ruble pe lună, bani de buzunar, fiindcă avea ce să mănînce şi să bea, aşa că nu-l plîng de milă!

— Dar ce vă determina să fiţi atît de generoasă cu domnul Rakitin? insistă Fetiukovici, cu toate că preşedintele stătea ca pe ace în jilţul lui.

— Păi dacă mi-e văr! Mamele noastre erau surori. Însă m-a rugat să nu-l dau de gol aici, i-e ruşine cu mine.

Toată lumea rămase grozav de mirată aflînd acest amănunt necunoscut pînă atunci; nimeni din tot oraşul nu ştia nimic, şi tot aşa şi la mănăstire, ba chiar şi Mitia habar n-avea. Am auzit mai apoi că Rakitin se făcuse roşu ca un rac. Cu puţin înainte de a fi chemată în sală, Gruşenka aflase de la cineva că depoziţia lui fusese defavorabilă acuzatului şi era supărată foc pe el. Discursul plin de o nobilă însufleţire al domnului Rakitin, tiradele sale împotriva iobăgiei şi a haosului social zăceau culcate la pămînt, definitiv şi iremediabil. Fetiukovici părea satisfăcut: primise pe neaşteptate un ajutor providenţial. În general, depoziţia Gruşenkăi fu relativ scurtă, deoarece martora n-avea de unde să cunoască alte date decît cele ştiute. În schimb, asupra publicului făcuse o impresie cît se poate de proastă. Sute de priviri dispreţuitoare se aţintiră asupra ei în momentul cînd, terminînd tot ce avea de spus, luă loc în sală, la o distanţă respectabilă de Katerina Ivanovna. În timp ce GruŞenka răspundea la întrebări, Mitia stătuse neclintit ca o stană de piatră în boxă, cu ochii pironiţi în pămînt, fără să scoată o vorbă.

În sfîrşit, veni şi rîndul lui Ivan Fiodorovici să fie audiat.

V

Catastrofa

Trebuie să menţionez că Ivan fusese chemat înaintea lui Alioşa. Grefierul însă îi adusese la cunoştinţă preşedintelui că din cauza unei indispoziţii subite sau a unei crize neaşteptate, martorul nu putea să se prezinte, dar că de îndată ce se va simţi mai bine era gata să-şi facă depoziţia. Lucrul acesta nu se află decît mai tîrziu; la început nimeni nu-i dăduse vreo atenţie. Martorii principali, printre care se numărau şi cele două rivale, fuseseră audiaţi, iar curiozitatea publicului satisfăcută. Lumea începuse să dea semne de oboseală. Mai erau cîteva persoane care aşteptau să fie chemate în faţa instanţei şi ale căror depoziţii, după tot ceea ce se spusese mai înainte, nu puteau să prezinte vreo importanţă deosebită, nici să aducă vreun element nou. Timpul trecea.

Ivan Fiodorovici se apropie de bară cu o încetineală exasperantă, fără să privească pe nimeni, cu capul în pămînt, ca şi cînd ar fi cumpănit ceva în minte. Era corect îmbrăcat, dar avea un aer bolnăvicios, aşa cel puţin îmi făcea impresia, se citea o suferinţă ascunsă pe obrazul lui pămîntiu ca de muribund. Într-un tîrziu abia ridică agale ochii şi roti o privire tulbure prin sală. În momentul acela Alioşa sări brusc în picioare, scăpînd un geamăt care îmi stăruie şi acum în urechi, deşi nimeni aproape sau prea puţini l-au auzit.

Preşedintele atrase atenţia martorului că, nefiind obligat să facă depoziţie sub prestare de jurămînt, avea dreptul să nu răspundă la întrebări dacă nu voia, dar că, bineînţeles, era dator să spună ce-i dicta conştiinţa etc. etc. Ivan Fiodorovici îl asculta, privindu-l cu ochii împăienjeniţi. Deodată, pe chipul lui prinse a flutura un zîmbet, şi cînd preşedintele, care se uita la el cu mirare, termină de vorbit, Ivan Fiodorovici izbucni într-un hohot de rîs.

— Altceva? întrebă el incisiv.

Publicul încremenise, bănuind o întorsătură neaşteptată.

Preşedintele părea îngrijorat;

— Poate că... nu vă simţiţi încă restabilit?... întrebă el, căutîndu-l din ochi pe grefier.

— Puteţi fi liniştit, Excelenţă, mă simt destul de bine, şi sînt chiar în măsură să vă împărtăşesc unele lucruri interesante, răspunse calm şi cît se poate de ceremonios Ivan Fiodorovici.

— Aveţi ceva deosebit să ne comunicaţi? întrebă în continuare preşedintele, păstrînd încă o umbră de îndoială.

Martorul puse din nou ochii în pămînt şi stătu aşa cîteva clipe, apoi ridică fruntea şi răspunse şovăitor:

— Nuuuu... nimic deosebit.

I se puseră cîteva întrebări, la care răspunse cu jumătate de gură şi foarte laconic. Tot ce spunea era logic şi natural, dar se vedea că i-era silă să vorbească şi parcă din ce în ce i se făcea mai lehamite. De cele mai multe ori se mulţumi să răspundă: „Nu ştiu“. Bunăoară, nu ştia nimic despre răfuielile băneşti dintre Dmitri Fiodorovici şi taică-său. „Şi nici nu m-au interesat vreodată“, adăugă el. Îl auzise într-adevăr pe acuzat proferînd ameninţări la adresa bătrînului, iar despre plicul cu bani aflase de la Smerdeakov.

— Mereu acelaşi lucru, rosti el la un moment dat cu o figură obosită, întrerupîndu-se la mijlocul unei fraze. Nu am nimic nou să vă spun.

— Văd că sînteţi slăbit şi înţeleg foarte bine sentimentele dumneavoastră... încuviinţă preşedintele.

Adresîndu-se apoi Ministerului Public şi apărării, se interesă dacă mai au de pus vreo întrebare martorului, cînd deodată Ivan Fiodorovici se rugă cu o voce istovită:

— Daţi-mi voie să mă retrag, Excelenţă, mă simt foarte rău.

Şi fără să mai aştepte asentimentul preşedintelui, se îndreptă spre ieşire. După cîţiva paşi însă se opri locului, ca şi cînd ar fi chibzuit ceva în sinea lui, zîmbi uşor şi se întoarse din drum.

— Îmi cer iertare, Excelenţă, dar am făcut şi eu ca mireasa aceea de la ţară... ştiţi... care zicea: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!“. Toată lumea umbla după ea s-o îmbrace

cu sarafanul şi să-i prindă vălul pe cap ca să meargă la cununie, şi ea o ţinea una şi bună: „Dacă vreau, mă gătesc, dacă nu vreau, nu mă gătesc!“. E o expresie a umorului nostru popular…

— Ce vreţi să spuneţi? întrebă preşedintele încruntat.

— Veţi vedea imediat, zise Ivan Fiodorovici, scoţînd cu o mişcare bruscă din buzunar un teanc de bancnote. Poftim banii… banii care erau în plicul acela (şi arătă cu capul spre masa pe care se aflau corpurile delicte). Suma pentru care a fost ucis tatăl meu. Unde să-i pun? Domnule grefier, fii bun te rog şi dă-i dumneata mai departe.

Grefierul se apropie să ia teancul pe care-l întinse preşedintelui.

— Dar cum se face c-au ajuns în mîinile dumneavoastră… dacă sînt într-adevăr banii cu pricina? se miră preşedintele.

— Mi i-a încredinţat chiar ucigaşul, adică Smerdeakov. Am fost pe la el aseară, înainte de a se fi spînzurat. El l-a omorît pe tata, nu fratele meu. El a săvîrşit crima, îndemnat de mine… Cine nu doreşte moartea tatălui său?…

— Sînteţi în toate minţile? rosti fără să vrea preşedintele.

— Ba bine că nu! Am mintea întreagă, vă garantez… întreagă şi ticăloasă, la fel de întreagă şi de ticăloasă ca şi a dumneavoastră, ca şi minţile acestor… rrrîturi! scrîşni el dispreţuitor şi cu ură, întorcîndu-se subit cu faţa spre public, toţi şi-au ucis părinţii, şi acum uite ce mutre înspăimîntate fac! Toţi joacă teatru şi aruncă praf în ochii celorlalţi. Ipocriţilor! Nu e unul care să nu dorească moartea lui taică-său! O lighioană înghite pe alta… Dacă s-ar adeveri că nu e vorba de nici un paricid, ar sări toţi scandalizaţi şi ar pleca care pe unde furioşi… *Circenses*!… *Panem et circenses!* Dar nici eu nu sînt mai breaz! N-aveţi cumva puţină apă? Daţi-mi să beau puţină apă, pentru numele lui Dumnezeu! gemu deodată Ivan, apucîndu-se cu mîinile de cap.

Grefierul se repezi spre el. Alioşa sări de la locul lui strigînd: „E bolnav, nu luaţi în serios ce spune, are febră, aiurează!“. Katerina Ivanovna se ridică brusc de pe scaun, uitîndu-se la Ivan Fiodorovici înmărmurită de spaimă. Mitia se sculă şi el în picioare; un zîmbet dureros îi schimonosea gura şi se uita fix la fratele său,

sorbindu-i lacom fiece cuvînt.

— Fiţi pe pace, nu sînt nebun, sînt un criminal, atîta tot! Nu şi nebun! continuă Ivan. Nu puteţi avea pretenţia de la un criminal să fie un bun orator! adăugă el fără nici o noimă, rîzînd forţat.

Descumpănit de acest incident, procurorul se aplecă să-i spună ceva preşedintelui. Juraţii şopteau între ei. Fetiukovici era numai ochi şi urechi. Toată lumea încremenise în bănci, aşteptînd să vadă ce o să se mai întîmple. Preşedintele se dezmetici în sfîrşit.

— Ţin să atrag atenţia martorului că se exprimă într-un mod cam confuz, folosind un limbaj nepermis! V-am ruga, dacă se poate, să vă liniştiţi şi după aceea să continuaţi depoziţia... evident, dacă aveţi într-adevăr ceva de spus. Cu ce puteţi dovedi destăinuirea pe care ne-aţi făcut-o adineaori... dacă nu cumva sînt simple halucinaţii?

— Tocmai aici e toată dificultatea: n-am nici un martor. Decît doar dacă jigodia aceea de Smerdeakov v-ar trimite de pe lumea cealaltă – ceea ce nu cred – depoziţia... într-un plic. Fiindcă dumneavoastră, cum văd, aveţi nevoie de plicuri sau poate că v-ajunge ăsta de aici. N-am martori... în afară poate de unul singur... continuă el misterios...

— Ce martor? Nu ne puteţi spune numele lui?

— E un martor cu coadă, Excelenţă, a cărui prezenţă s-ar putea să pară cam deplasată aici. *Le diable n'existe point!* Nu merită să-i daţi nici o atenţie, e un drac de duzină, destul de obscur! adăugă el confidenţial, devenind serios dintr-odată. Trebuie să fie ascuns pe undeva, pe aici, dacă nu chiar sub masa cu corpurile delicte. Unde ar putea să fie decît acolo? Vedeţi dumneavoastră, eu îi spuneam că nu vreau cu nici un chip să tac, şi el îmi vorbea de nu ştiu ce transformări geologice... ce nerozie! Puneţi-l în libertate pe acuzat... cred şi eu că-i convine să cînte imnuri, se simte cu inima împăcată! Şi ce dacă un nemernic beat urlă de-ţi sparge urechile: „La Piter Vanka a plecat!". Eu, pentru două secunde de fericire, aş da şi un cvadrilion de cvadrilioane! Dumneavoastră nu mă cunoaşteţi! O, dac-aţi şti ce stupid e tot ce faceţi! Hai, luaţi-mă pe mine în locul lui! Pentru asta doar sînt aici!... De ce, de ce oare

totul pe lume trebuie să fie atît de stupid?...

Cercetă din nou încet şi cu o privire îngîndurată sala. Lumea începuse să se neliniştească. Alioşa se precipită spre el, dar între timp aprodul îl şi înşfăcase.

— Dar asta ce mai e?! strigă Ivan Fiodorovici, uitîndu-se fix la aprod, şi fără altă vorbă îl apucă de umeri, făcîndu-i vînt pe podele.

Într-o clipă, gardienii tăbărîră asupra lui. Văzîndu-se dintr-odată încolţit, Ivan începu să urle ca turbat, şi aşa, răcnind cît îl ţinea gura cuvinte fără şir, fu scos pe sus afară din sală.

În sală era o fierbere şi o zarvă nemaipomenită. Nu mai ţin bine minte ce a mai fost după aceea: eram prea emoţionat ca să pot înregistra tot ce se întîmpla. Ştiu atît, că puţin mai tîrziu, cînd vîlva se mai potoli şi lucrurile se mai limpeziră, grefierul fu mustrat cu asprime, deşi bietul om căuta să se dezvinovăţească, argumentînd că pînă atunci martorul fusese normal şi că nu era nici un ceas de cînd îl consultase un medic, fiindcă la un moment dat nu se simţise bine; tot timpul însă, pînă intrase în sală, vorbise, ca şi cînd ar fi fost teafăr la minte, şi ţinuse neapărat să se prezinte în faţa instanţei.

Dar nici nu apucase bine lumea să se dezmeticească, că surveni un nou incident, tot atît de senzaţional ca şi scena precedentă: Katerina Ivanovna avu o criză de nervi cu lacrimi şi ţipete sfîşietoare. Plîngea cu hohote. Plîngea şi se zbuciuma în braţele celor care încercau s-o scoată afară, refuzînd să părăsească sala şi cerînd stăruitor ascultare.

— Trebuie să vă spun ceva! îi strigă deodată preşedintelui. Trebuie să vă spun imediat... imediat!... Am aici o hîrtie... o scrisoare... poftim, luaţi-o şi citiţi-o, vă rog, citiţi-o chiar acum, urgent! E de la bestia asta, el mi-a scris-o, el! El este criminalul, el cu mîna lui şi-a ucis tatăl! O să vedeţi îndată, scrie acolo cum o să-l omoare! Celălalt e bolnav, da, bolnav, are febră, delirează! De acum trei zile mi-am dat seama că are ceva!

Era într-un hal fără hal. Grefierul îi luă din mînă hîrtia pe care o întindea preşedintelui. Katerina Ivanovna se prăbuşi pe scaun,

cu faţa îngropată în palme, continuînd să plîngă spasmodic, pe înfundate, zguduită de suspine pe care se silea din răsputeri să şi le înăbuşe de teamă să nu fie poftită afară. Documentul înfăţişat tribunalului era nici mai mult, nici mai puţin decît biletul pe care Mitia îl scrisese la „Metropol“ şi care, aşa cum spusese Ivan Fiodorovici, constituia o dovadă de o precizie „matematică“. Din păcate, chiar aşa a şi fost considerat: ca o probă decisivă. Dacă biletul acesta n-ar fi ieşit la iveală la un moment dat, poate că Mitia ar fi scăpat fără nici o condamnare sau, cel puţin, n-ar fi primit o pedeapsă atît de grea! Dar, încă o dată repet, mi-a fost imposibil să reţin toate amănuntele. Şi acum totul mi se învălmăşeşte în cap. Presupun că preşedintele la rîndul său va fi transmis mai departe documentul proaspăt comunicat completului de judecată, procurorului, juraţilor, precum şi avocatului apărării. Ţin minte doar că se procedă la o nouă audiere a martorei. Şi cum preşedintele se interesă blajin dacă îşi revenise, Katerina Ivanovna se grăbi să-l asigure cu înfocare:

— Sînt gata! Mă simt destul de bine ca să răspund la întrebări, insistă ea, ca şi cînd tot s-ar fi temut că n-o să i se dea ascultare.

I se ceru să explice mai detaliat ce era cu scrisoarea aceea şi în ce împrejurări o primise.

— Am primit-o chiar în ajunul crimei şi a fost scrisă cu o zi mai înainte la local. Uitaţi-vă, pe dos e o notă de plată! strigă ea, gîfîind. Cu două zile înainte de crimă, dumnealui îmi scria biletul acesta. Mă ura, fiindcă se ştia vinovat faţă de mine, de cînd se încurcase cu neruşinata aceea, şi pe urmă mai era şi datoria de trei mii de ruble care-l apăsa, un motiv în plus ca să mă urască… O, fireşte, se simţea înjosit faţă de mine din pricina banilor, îi era ruşine de ticăloşia lui! Şi acum să vă spun ce a fost cu banii aceştia, vă rog, vă implor să mă ascultaţi! Într-o dimineaţă, cu trei săptămîni înainte de a-l omorî pe tatăl lui, m-am pomenit cu el. Ştiam că are mare nevoie de bani şi ştiam şi pentru ce – da, da – îi trebuiau ca s-o încînte pe dezmăţata aceea să plece cu el! Eram la curent cu totul, aflasem că mă înşelase şi că avea de gînd să mă părăsească, şi totuşi eu însămi i-am oferit banii ăştia, eu cu mîna mea i-am dat,

rugîndu-l, chipurile, să-i trimită la Moscova surorii mele! Însă în momentul în care i-am încredinţat suma, m-am uitat drept în ochii lui şi i-am spus că poate să-i expedieze şi mai încolo, cînd o vrea el, „chiar peste o lună“. E posibil, oare, să nu fi înţeles imediat ce însemna asta, cînd gestul vorbea de la sine: „Ai nevoie de bani ca să mă înşeli cu o femeie pierdută. Poftim, ia-i, ţi-i dau cu mîna mea, să vedem dacă eşti chiar atît de mişel ca să-i primeşti!“. Voiam să-l prind cu mîţa în sac. Şi ce credeţi c-a făcut dumnealui? I-a luat foarte frumos şi i-a risipit într-o singură noapte cu dezmăţata aceea... Şi-a dat seama însă că ştiam totul, vă garantez, şi-a dat seama chiar atunci, pe loc, că vreau numai să-l pun la încercare, să văd ce face, îi ia ori nu-i ia, şi pînă unde poate să meargă ticăloşia lui! Ne-am uitat aşa unul la altul, ochi în ochi, şi a înţeles, nu se putea să nu înţeleagă! Şi totuşi mi-a luat banii, da, i-a luat ca să-i risipească într-o noapte!

— Aşa e, Katia! izbucni Mitia din boxă. M-am uitat în ochii tăi şi am înţeles imediat că-mi întinzi o cursă ca să mă murdăresc, dar am luat banii! Merit să mă dispreţuiască toată lumea, sînt un nemernic, da, dispreţuiţi-mă cu toţii, fiindcă nu merit altceva!

— Acuzat, interveni preşedintele, încă o vorbă şi te scot din sală!

— Banii ăştia îi stăteau pe suflet, continuă Katia cu înfrigurare. Ar fi vrut să mi-i dea înapoi, dar îi trebuiau pentru femeia aceea, iată de ce şi-a ucis tatăl; Şi în loc să-mi plătească datoria, a plecat iarăşi cu ea în satul acela unde a şi fost arestat. Şi tot aşa, ca şi prima oară, a făcut praf într-o singură noapte toţi banii pe care-i furase cînd îl omorîse pe bătrîn. Biletul mi-l scrisese cu o zi înainte. Era beat cînd l-a scris, mi-am dat seama numaidecît, şi înverşunat împotriva mea, ştiind foarte bine, fiind absolut convins, că n-am să-l arăt nimănui chiar dacă ar fi săvîrşit crima. Altminteri, nu s-ar fi încumetat să pună asemenea lucruri pe hîrtie. Era sigur că n-am să caut niciodată să mă răzbun şi că nu m-ar lăsa inima să-l nenorocesc! Citiţi-l, citiţi-l, vă rog, citiţi-l cu luare-aminte şi o să vedeţi că scrie negru pe alb tot ce îşi pusese în gînd să facă, şi cum o să-l asasineze pe tatăl său, şi unde-şi ţinea bătrînul banii ascunşi.

Mai ales e acolo o frază asupra căreia vreau să vă atrag atenţia: „Am să-l omor, numai să plece Ivan“. Prin urmare, totul era premeditat, pusese totul la punct înainte de a săvîrşi crima! insinua veninos Katerina Ivanovna, învolburată de ură, căutînd să sugereze cu perfidie tribunalului părerea aceasta.

Era evident că studiase cuvînt cu cuvînt scrisoarea sortită să joace un rol atît de nefast şi cunoştea perfect fiece trăsătură de condei. „Dacă nu era beat, n-ar fi scris-o, fiindcă aţi văzut şi dumneavoastră ce minuţios e înfăţişat totul pas cu pas, exact aşa cum a procedat după aceea, cînd l-a asasinat! Ca şi cînd şi-ar fi întocmit dinainte un plan!“

Acuzaţiile curgeau potop şi, dezlănţuită, Katerina Ivanovna nu-şi mai găsea astîmpăr, ca şi cînd şi-ar fi pierdut de tot capul, nesocotind repercusiunile pe care dezvăluirile făcute în instanţă le-ar fi putut avea asupra ei personal, deşi prevăzuse din vreme toate consecinţele; cu o lună înainte chiar, cutremurată de ură, se gîndea uneori aproape cu jind: „Ce-ar fi să citesc scrisoarea la proces?“. Şi acum se năpustise orbeşte, ca şi cum s-ar fi aruncat într-o prăpastie. Ţin minte că puţin mai apoi grefierul citise cu glas tare scrisoarea pe care asistenţa o asculta înfiorată pînă în adîncul sufletului. Mitia fu întrebat la rîndul său dacă recunoaşte că era într-adevăr scrisă de el.

— Da, de mine, cu mîna mea! mărturisi nefericitul. Probabil c-am fost beat, altminteri n-aş fi scris-o!... Au fost atîtea şi atîtea pricini care ne-au făcut să ne urîm unul pe altul, Katia, dar îţi jur pe ce am mai sfînt că te-am iubit, cu toată ura ce mocnea în mine, pe cînd tu nu m-ai iubit niciodată!

Se prăbuşi apoi pe bancă, frîngîndu-şi mîinile disperat. Prinsă între două focuri, martora se văzu nevoită să răspundă cînd procurorului, cînd avocatului, care o asaltau cu întrebările, cerîndu-i să spună în primul rînd ce o determinase să tăinuiască pînă atunci documentul respectiv şi pentru ce depoziţia ei anterioară fusese făcută într-un spirit cu totul diferit şi pe un alt ton.

— Da, e adevărat, am minţit adineaori, am minţit! Tot ce-am

declarat a fost împotriva conştiinţei şi onoarei mele, dar voiam cu orice preţ să-l salvez, tocmai pentru că ştiam că mă urăşte şi că nu simte pentru mine decît dispreţ! izbucni Katia cu frenezie. O, ştiu, ştiu foarte bine că mă dispreţuieşte cumplit, totdeauna m-a dispreţuit, încă din ziua aceea cînd mi-a dat banii şi m-am plecat în faţa lui pînă la pămînt! Mi-am dat seama numaidecît... am simţit chiar în momentul acela, dar parcă tot nu-mi venea să cred, şi multă vreme nici n-am crezut, cu toate că de atîtea ori am citit în ochii lui: „Ce vrei? Tu singură, de bunăvoie, ai venit la mine!“. O, n-a înţeles nimic, niciodată n-a înţeles pentru ce am fost atunci la dînsul, în mintea lui nu pot să încolţească decît cele mai odioase bănuieli. Nu are decît o singură măsură pentru toată lumea, îşi închipuie că toţi sînt ca el! strigă furioasă Katia, a cărei exasperare ajunsese la paroxism. A ţinut să se însoare cu mine numai din pricina moştenirii pe care o primisem, numai şi numai pentru averea mea! Totdeauna l-am suspectat, am simţit eu că acesta trebuie să fie adevăratul motiv! O, nu ştiţi ce fiară e! Credea că toată viaţa am să tremur de ruşine în faţa lui, pentru că m-am dus atunci la el acasă şi că în felul acesta va fi pururea îndreptăţit să mă dispreţuiască şi va putea să mă domine pînă la sfîrşit. Numai de aceea a vrut să se însoare cu mine! Sînt convinsă că-i aşa! Am nădăjduit c-am să-i înmoi inima prin dragostea mea, o dragoste pe care o simţeam nemărginită! Am trecut peste toate, am ştiut că mă înşeală, şi totuşi am închis ochii, dar el n-a înţeles nimic, nimic! Parcă e în stare să înţeleagă ceva? E o brută! Scrisoarea asta am primit-o abia a doua zi, pe înserat, mi-a adus-o cineva de la local. Şi cînd mă gîndesc că dimineaţa, da, chiar în dimineaţa aceea eram hotărîtă să-i iert iarăşi totul, chiar şi faptul că mă înşelase!

Atît preşedintele, cît şi procurorul îşi dădură toate silinţele s-o liniştească. Sînt convins că şi pentru ei era destul de penibil să profite fără nici o discreţie de starea de exaltare în care se afla martora, ascultîndu-i destăinuirile. Parcă-i aud cum încercau s-o consoleze: „Înţelegem cît de trist e pentru dumneavoastră! Credeţi-ne, doar sîntem şi noi oameni şi putem să ne dăm seama“ etc. etc., şi cu toate astea nu pregetau să smulgă treptat-treptat o serie de

declaraţii unei femei înnebunite, în plină criză de isterie. În cele din urmă, martora povesti cu o luciditate extraordinară, acea luciditate pe care omul o dovedeşte uneori, tocmai în momentele cînd sufletul lui e mai zbuciumat, cum în ultimele două luni Ivan Fiodorovici îşi frămîntase atîta creierul căutînd un mijloc de scăpare pentru fratele său, care nu era decît „o brută, un criminal de rînd“, încît mintea lui se zdruncinase.

— S-a chinuit îngrozitor, îl căina ea, nu ştia cum să facă să-i uşureze vina; la un moment dat, mi-a mărturisit că nici el nu putea să-l sufere pe tatăl său şi că şi el poate în sinea lui îi dorea moartea! O, este un om cinstit, integru, aşa cum rar întîlneşti! Asta a fost nenorocirea lui! Mie îmi spunea tot, tot! Venea în fiecare zi la mine să mi se destăinuiască, pentru că nu avea alt prieten. Da, eram singurul lui prieten şi sînt mîndră de asta! declară ea cu o scînteiere în ochi, sfidînd poarcă pe toată lumea. A fost de două ori la Smerdeakov. Într-o zi mă pomenesc cu el că vine la mine să-mi spună: „Dacă nu l-a omorît fratele meu, înseamnă că asasinul nu poate fi decît Smerdeakov (nu ştiu cine o fi scornit povestea asta absurdă cu Smerdeakov, despre care vorbeşte tot oraşul), şi în cazul acesta mă tem că şi eu s-ar putea să am o parte din vină; Smerdeakov şi-a dat seama că nu pot să-l sufăr pe tata şi şi-o fi închipuit că abia aştept să-l văd în mormînt“. Am căutat atunci scrisoarea aceasta şi i-am arătat-o, şi aşa s-a convins în sfîrşit că fratele lui este ucigaşul. A fost o lovitură cumplită pentru el! Nu putea deloc să se împace cu gîndul că fratele lui este un paricid! Încă de acum o săptămînă am observat că-i bolnav. În ultimele zile, de cîte ori venea pe la mine, spunea tot felul de lucruri fără sens, ca un om care delirează. Îmi dădeam seama că e cu mintea zdruncinată, în pragul nebuniei. Mergea pe stradă şi vorbea singur. În halul ăsta a fost văzut umblînd prin oraş. La rugămintea mea, medicul venit de la Moscova l-a consultat acum două zile şi mi-a spus că e ameninţat de o febră cerebrală care se poate declanşa din moment în moment. Şi toate astea din pricina unei brute! Aseară, cînd a auzit că Smerdeakov s-a spînzurat, a avut un şoc atît de puternic, încît a înnebunit… Numai din cauza ticălosului ăstuia,

fiindcă ţinea atît de mult să-l scape, de la el i se trage toată nenorocirea...

Numai o singură dată în existenţa lui, cred, şi numai în momentul suprem, cu cîteva clipe înainte de a-şi încheia viaţa, bunăoară urcînd treptele eşafodului, un om e în stare să vorbească în felul acesta şi să facă asemenea mărturisiri. Katia însă se dovedise consecventă cu sine însăşi, iar împrejurarea de faţă era cum nu se poate mai potrivită să-i dea în vileag o dată mai mult firea impulsivă. O recunoşteai perfect pe tînăra fată care nu pregetase cîndva să intre în casa unui june chefliu şi afemeiat ca să-şi scape tatăl din impas; aceeaşi fată mîndră şi castă, care cu puţin înainte se jertfise în faţa unei săli ticsite de lume şi, lepădînd pudoarea ei feciorelnică, dezvăluise în auzul tuturor „gestul de o rară nobleţe al lui Mitia“ ca să-i uşureze cît de cît situaţia. Şi iat-o din nou hotărîtă să se sacrifice, de data acesta însă pentru altul. Poate că abia acum începea să-şi dea seama şi simţea pentru prima oară cît de mult ţinea la omul acesta! Şi sacrificiul pe care voia să-l facă era pornit din grija pe care i-o purta, fiindcă îi era frică să nu aibă de tras consecinţele mărturisirilor sale, de vreme ce declarase în instanţă că el este ucigaşul bătrînului, şi nu fratele său, luînd crima asupra lui. Voia să se jertfească pentru a-l salva pe Ivan, pentru a cruţa prestigiul şi reputaţia lui. Totuşi, sacrificiul ei aducea după sine o întrebare cumplită: nu cumva îl calomniase pe Mitia atunci cînd vorbise despre legăturile lor din trecut? Nu, cu siguranţă că nu minţise – sau în orice caz nu minţise intenţionat – strigînd în gura mare c-o dispreţuia de cînd se plecase pînă la pămînt în faţa lui! Credea cu tărie, era absolut convinsă, poate chiar din momentul cînd se plecase la picioarele lui, că Mitia, naivul Mitia, care pe vremea aceea o adora, avea cel mai adînc dispreţ pentru dînsa şi-şi bătea joc de ea. Numai orgoliul ei rănit o făcuse să se îndrăgostească nebuneşte de el, dezlănţuise în sufletul ei o pasiune clocotitoare, aproape isterică, ce semăna mai curînd a răzbunare decît a dragoste adevărată. Şi cine ştie dacă odată şi odată pasiunea aceasta morbidă nu s-ar fi transformat într-o iubire curată; şi poate că ea însăşi nici nu dorea altceva. Trădarea

lui Mitia însă o jignise pînă în adîncul inimii, şi inima ei nu mai era în stare să ierte chiar atît de uşor. Clipa răzbunării sosise cînd nici nu se aştepta, şi toată amărăciunea, tot veninul pe care femeia jignită îl strînsese în sine, picătură cu picătură, se revărsase brusc, fără voia ei. Divulgîndu-l pe Mitia, Katia îşi divulgase şi propriile taine! Şi acum, că dăduse totul pe faţă, încordarea care o stăpînise pînă atunci o părăsi dintr-odată şi-i veni să intre în pămînt de ruşine. Cuprinsă de o nouă criză de nervi, martora se prăbuşi plîngînd şi ţipînd. O ridicară numaidecît şi o scoaseră pe sus din sală. În momentul acela, răcnind ca ieşită din minţi, Gruşenka se repezi spre Mitia atît de furtunos, încît cei din jur nu mai apucară s-o oprească.

— Mitia! strigă ea. Vipera asta te-a mîncat fript! Ei, acum aţi văzut-o şi dumneavoastră de ce e-n stare!... adăugă ea cu o clocotire de ură, adresîndu-se tribunalului.

La un gest al preşedintelui, gardienii se apropiară de Gruşenka, încercînd s-o scoată cu forţa din sală. Femeia însă se împotrivea din răsputeri şi se zbătea în braţele lor, căutînd cu orice preţ să ajungă la Mitia. La rîndul său, acuzatul sări cu un răcnet sălbatic şi, dacă nu erau paznicii să-l înşface, într-o clipă ar fi fost lîngă ea.

Da, cred că doamnele din asistenţă au avut toate motivele să fie mulţumite, fiindcă era într-adevăr un spectacol extraordinar! Mi-aduc aminte că după aceea se prezentă din nou la bară medicul venit de la Moscova, probabil că preşedintele trimisese aprodul să-l cheme, ca să se ocupe de Ivan Fiodorovici. Doctorul arătă că bolnavul avea o criză foarte puternică şi că starea lui fiind extrem de gravă ar trebui transportat fără întîrziere acasă. Răspunzînd apoi întrebărilor puse de procuror şi de avocat, confirmă că în urmă cu două zile Ivan Fiodorovici venise la dînsul să-l consulte şi că de atunci chiar diagnosticase o febră cerebrală, dar că pacientul refuzase să se îngrijească. „Nu mai era în deplinătatea facultăţilor lui mintale, mi-a destăinuit că are deseori halucinaţii, că i se întîmplă să se întîlnească pe stradă cu diverse persoane decedate şi că în fiecare seară primeşte vizita Satanei“, spuse în concluzie doctorul. Încheindu-şi depoziţia, eminentul medic moscovit se

retrase. Scrisoarea divulgată de Katerina Ivanovna rămase să figureze printre corpurile delicte. După o scurtă deliberare, curtea decise să continue dezbaterile, dispunînd totodată ca declaraţiile neprevăzute făcute în urmă de Katerina Ivanovna şi de Ivan Fiodorovici să fie consemnate în procesul-verbal.

N-am însă intenţia să înfăţişez punct cu punct toată procedura. De altfel, depoziţiile celorlalţi martori n-au făcut decît să repete şi să confirme ceea ce se spusese pînă atunci, deşi, ce-i drept, fiecare dintre ele a venit cu noi detalii caracteristice. Dar, aşa cum am avut ocazia să arăt mai înainte, toate aceste lucruri vor fi semnalate în rechizitoriul procesului, pe care îl voi reproduce mai departe. În sală domnea o stare de extremă nervozitate, toată lumea era ca electrizată de lovitura de trăsnet de la urmă şi aştepta cu înfrigurare sfîrşitul iminent, rechizitoriul, pledoaria şi sentinţa finală. Se vedea foarte bine că Fetiukovici era consternat din pricina mărturisirilor Katerinei Ivanovna; procurorul, în schimb, se simţea într-al nouălea cer. După ce se termină audierea tuturor martorilor, dezbaterile fură suspendate timp de aproape un ceas. În sfîrşit, preşedintele deschise din nou şedinţa. Cred că era ora opt seara cînd Ippolit Kirillovici, procurorul, îşi începu rechizitoriul.

VI

Rechizitoriul. Caracterizări

În momentul cînd se ridică să ia cuvîntul, Ippolit Kirillovici era stăpînit de un tremur nervos; fruntea şi tîmplele îi erau înrourate de broboane reci de sudoare şi mereu parcă-l lua cînd cu cald, cînd cu frig, după cum povestea el însuşi după aceea. Din punctul lui de vedere, discursul acesta trebuia să fie un *chef d'oeuvre*, capodopera unei întregi existenţe, cîntecul său de lebădă. Şi într-adevăr, dacă ar fi avut posibilitatea să-şi presimtă sfîrşitul, comparaţia cu

lebăda cîntînd pentru ultima oară înainte de moarte ar fi fost pe deplin îndreptăţită, deoarece nouă luni mai tîrziu procurorul se stingea răpus de o tuberculoză galopantă. Pusese tot focul inimii lui şi toată inteligenţa în această cuvîntare. Mai cu seamă, dovedi – lucru la care nimeni nu s-ar fi aşteptat – serioase preocupări sociale şi un interes deosebit pentru o serie de probleme „arzătoare“, bineînţeles în măsura în care bietul Ippolit Kirillovici era în stare să le sesizeze. Rechizitoriul reuşi să impresioneze în primul rînd prin sinceritatea lui: procurorul credea cu tot dinadinsul că inculpatul era vinovat; nu-l acuza din ordin sau din obligaţie profesională şi nici nu cerea ca omorul să fie „răzbunat“ pentru a respecta litera legii, fiindcă era sincer animat de dorinţa de a „salva societatea“. Chiar şi publicul feminin, care în genere nu avea prea mare simpatie pentru Ippolit Kirillovici, trebui să recunoască pînă la urmă că rechizitoriul făcuse o impresie extraordinară asupra asistenţei. Acuzatorul public rosti primele cuvinte cu o voce dogită, tremurătoare, dar, pe măsură ce vorbea, glasul său căpăta tot mai multă amploare, făcînd să răsune toată sala pînă la sfîrşitul peroraţiei. În schimb, cînd procurorul isprăvi, îl cuprinse o slăbiciune atît de mare, încît puţin lipsi ca să leşine.

„Domnilor juraţi, începu procurorul, procesul care se judecă azi a făcut multă vîlvă în toată ţara. Dar de ce să ne mirăm şi pentru ce să fim atît de alarmaţi? Tocmai noi, care sîntem obişnuiţi cu lucrurile de felul acesta! Ceea ce ar trebui să ne pună pe gînduri, la drept vorbind, este tocmai faptul că asemenea crime fioroase au încetat să ni se mai pară chiar atît de îngrozitoare. Asta ar trebui să ne înspăimînte în primul rînd, faptul că am ajuns să ne familiarizăm cu monstruozităţile, nu cu crima săvîrşită de cutare sau cutare individ, care este totuşi un fenomen izolat! Care să fie cauzele ascunse ale apatiei noastre, cum se explică indiferenţa noastră faţă de asemenea cazuri, faţă de aceste semne ale vremii ce nu par să prevestească un viitor prea roz? Să fie de vină oare cinismul nostru, epuizarea prematură a gîndirii şi imaginaţiei ce se constată în sînul societăţii noastre atît de tinere, şi totuşi atît de timpuriu îmbătrînite? Noţiunile noastre morale complet

răsturnate sau faptul că aceste noţiuni sînt pur şi simplu inexistente? Iată o serie întreagă de probleme arzătoare, de care nu mă voi ocupa acum, deşi fiecare cetăţean trebuie să-şi dea osteneala – e chiar dator – să le rezolve. Presa noastră, ale cărei începuturi sînt încă timide, a adus totuşi unele servicii societăţii, căci numai datorită ei am ajuns să cunoaştem în toată amploarea lor consecinţele nefaste ale unei deşănţări neîngrădite de nimic şi ale destrămării morale! Ziarele ni le înfăţişează cu regularitate, aşa încît acum toată lumea e pusă la curent cu lucrurile acestea, chiar dacă nu frecventează sălile tribunalelor, ale căror şedinţe au devenit publice sub actuala domnie. Şi ce ne mai este dat să citim zi de zi în paginile lor? Tot felul de monstruozităţi care ne înfioară şi faţă de care asasinatul judecat aici rămîne în umbră, pare chiar un caz cu totul banal. Şi mai important este însă faptul că marele număr de procese penale înregistrate la noi în ţară, constituind, ca să zic aşa, un fenomen naţional, a ajuns să fie un motiv de îngrijorare generală, o adevărată calamitate, ce ameninţă să ne lovească şi împotriva căreia, ca împotriva oricărui flagel social, este greu de luptat. Undeva, un tînăr şi strălucit ofiţer din înalta societate, un debutant în viaţă şi în carieră, înjunghie pe furiş, în chipul cel mai abject şi fără nici un dram de remuşcare, un biet funcţionar, un om care-l ajutorase şi faţă de care era îndatorat, şi pe servitoarea acestuia, ca să pună mîna pe o poliţă şi să-l jefuiască de bani. «O să-mi pot face toate gusturile acum, îşi zice el. O să pot trăi ca un om de lume şi o să-mi prindă bine şi mai tîrziu în carieră.» Şi după ce-i spintecă pe amîndoi, îşi ia liniştit tălpăşiţa, avînd grijă mai înainte să le pună amîndurora cîte o pernă sub cap. Într-altă parte, un tînăr erou, decorat cu Crucea pentru bărbăţie şi credinţă, asasinează ca un tîlhar de drumul mare pe mama comandantului şi protectorului său, asigurîndu-şi complicii, ca să-i determine să-l asiste, că victima îl iubeşte „ca pe băiatul ei şi are o încredere oarbă în el, aşa că n-o să ia nici un fel de precauţii“. Omul acesta, fireşte, este o bestie, dar, aşa cum se prezintă lucrurile în vremea de azi, n-aş îndrăzni să afirm că e vorba numai de un caz izolat. Sînt alţii care, fără să comită nici un asasinat,

gîndesc şi simt ca nişte criminali şi sînt tot atît de mîrşavi în adîncul sufletului lor. Singuri, faţă-n faţă cu propria lor conştiinţă, poate că se întreabă în taină: «Ce înseamnă, în definitiv, să fii cinstit? Nu cumva vărsarea de sînge este şi ea o prejudecată?». Poate că se vor găsi unii să protesteze, scandalizaţi de vorbele mele, susţinînd că sînt un om bolnav, un neurastenic care vede totul în negru şi bate cîmpii, şi ale cărui aserţiuni nu sînt decît nişte calomnii monstruoase. O, Doamne, vă mărturisesc c-aş fi primul care s-ar bucura să ştie că într-adevăr aşa stau lucrurile! Vă rog, nu-mi daţi crezare, consideraţi-mă un om bolnav, dar luaţi aminte la ceea ce vă spun: chiar dacă n-aş avea întru totul dreptate, chiar dacă numai a zecea sau a douăsprezecea parte din cuvintele mele ar fi adevărată, situaţia este totuşi îngrozitoare! Priviţi, domnilor, cu cîtă uşurinţă se sinucide tineretul nostru, fără să se mai întrebe ca Hamlet: «Ce va fi dincolo?», fără nici cea mai mică umbră de nelinişte, ca şi cînd problema existenţei sufletului nostru şi a ceea ce ne aşteaptă după moarte ar fi dispărut de mult, ar fi fost definitiv îngropată şi acoperită de uitare. Priviţi, în sfîrşit, desfrîul ce bîntuie pretutindeni, uitaţi-vă în jur la cei care nu trăiesc decît pentru plăcerile simţurilor. În comparaţie cu mulţi dintre ei, Fiodor Pavlovici, nefericita victimă din procesul de azi pare un prunc nevinovat. Şi doar l-am cunoscut cu toţii, a trăit în mijlocul nostru... Da, poate că odată şi odată psihologia crimei va ajunge să fie studiată cu toată seriozitatea şi la noi, şi în Europa de oamenii cei mai competenţi, pentru că merită cu adevărat să fie aprofundată. Dar studiul acesta nu va putea fi efectuat decît atunci cînd vom avea răgazul necesar şi cînd confuzia tragică ce domneşte azi va fi destul de îndepărtată în timp pentru a suporta o analiză mai subtilă, mai imparţială decît aceea pe care aş putea-o face eu, de pildă. Deocamdată însă ne cutremurăm de groază sau ne prefacem numai înspăimîntaţi, cînd în realitate starea aceasta de lucruri constituie pentru noi un spectacol pe care-l savurăm din plin, ca nişte amatori de senzaţii tari şi extravagante, menite să scuture cinica noastră indolenţă, sau, dacă nu, ca nişte copii înfricoşaţi, încercăm să alungăm cu mîna cumplitele vedenii ce ne

îngheaţă, ori ne vîrîm capul sub pernă, sperînd că se vor risipi singure, ca după aceea, furaţi de plăcerile noastre, să nu ne mai gîndim deloc la ele. Odată şi odată, trebuie totuşi să deschidem ochii, să ne gîndim bine ce facem, să privim cu atenţia cuvenită societatea în care trăim, să căutăm să ne dăm seama cît mai lămurit de problemele noastre sociale sau cel puţin să ne străduim să le înţelegem. Un mare scriitor, unul dintre precursorii literaturii noastre actuale, în finalul operei sale celei mai impunătoare, asemuieşte Rusia cu o troică zburînd spre un ţel necunoscut: «Oh, troică, pasăre troică, cine oare te-a născocit?»5 exclamă el plin de entuziasm, ca să adauge apoi cu mîndrie că în faţa acestei troici, ce se avîntă cutezătoare tot înainte, popoarele se dau în lături cu respect. E adevărat domnilor, popoarele se dau la o parte – cu respect sau nu, asta nu mai ştiu – dar, după umila mea părere, genialul scriitor şi-a imaginat finalul în felul acesta dintr-o dorinţă naivă, aş zice chiar copilăroasă, de idealizare, daca nu cumva pur şi simplu de teama cenzurii. Fiindcă să presupunem c-am înhăma la această troică propriii lui eroi, bunăoară pe Sobakevici, pe Nozdriov, pe Cicikov; oricine ar fi vizitiul, cu asemenea telegari nu ştiu, zău, dacă o să poată ajunge prea departe! Şi gîndiţi-vă că sînt telegari de modă veche şi nici pe departe nu se pot compara cu bidiviii noştri de azi, care sînt şi mai năzdrăvani…“

În momentul acela procurorul fu întrerupt de aplauzele care subliniau ultimele sale cuvinte. Liberalismul acestei comparaţii avu darul să fie pe placul asistenţei. Ce-i drept, nu se auziră decît vreo două-trei aclamaţii răzleţe, aşa încît preşedintele nici nu găsi de cuviinţă să amenințe pe turbulenţi cu „evacuarea“ sălii, mulţumindu-se să arunce o privire încruntată „galeriei“. Ippolit Kirillovici însă prinsese curaj: în viaţa lui nu avusese niciodată parte de aplauze! Atîţia ani nimeni nu voise să-i dea ascultare, şi iată că pe neaşteptate i se oferise posibilitatea să-şi exprime nestingherit părerile, ştiind că vor avea ecou pe tot cuprinsul ţării!

„Şi acum, continuă el, să vedem ce este cu această familie Karamazov, care de la o zi la alta a dobîndit o atît de tristă celebritate în întreaga Rusie. Poate că exagerez, dar am impresia

că în imaginea pe care ne-o înfăţişează acest mic nucleu familial se desluşesc destul de lămurit trăsăturile fundamentale ale intelectualităţii noastre de azi – o, bineînţeles, nu chiar toate şi în proporţii microscopice, aşa cum «soarele se oglindeşte într-o picătură de apă». O picătură în care totuşi se reflectă ceva care ne ajută să sesizăm anumite lucruri. Să ne gîndim bunăoară la acel nefericit «tată de familie», la acel bătrîn becisnic, libidinos şi depravat, care şi-a încheiat atît de lamentabil existenţa lui pămîntească! Boier de viţă, şi-a început cariera trăind pe spinarea altora ca un amărît, pentru ca la un moment dat, printr-un joc al întîmplării, să se căsătorească pe negîndite cu o fată cu zestre şi să pună astfel mîna pe un mic capital. Şarlatan de rînd şi bufon slugarnic deocamdată, omul nu este totuşi lipsit de inteligenţă, ba chiar are o minte destul de ascuţită şi, mai presus de orice, este un cămătar fără pereche. Cu trecerea anilor, adică pe măsură ce începe să prindă cheag, sporindu-şi capitalul, capătă tot mai multă încredere în sine. Umilinţa şi slugărnicia de mai înainte dispar fără urmă, şi în locul lor apare un cinic sarcastic şi veninos şi un desfrînat. Orice pîlpîire de spiritualitate se stinge, în schimb, pofta de viaţă se dezlănţuie peste măsură. În cele din urmă, tot rostul existenţei ajunge să se restrîngă pentru el la plăcerile simţurilor. Cu aceeaşi concepţie îşi creşte şi copiii. Nu-şi recunoaşte nici un fel de îndatoriri morale părinteşti, îşi bate joc de orice obligaţii, lăsîndu-şi odraslele de capul lor, să-şi facă veacul în odăile slugilor, şi e fericit cînd poate să se descotorosească de ele. Nici măcar nu-şi mai aduce aminte că are feciori. Toate principiile lui morale se reduc la această unică deviză: *Après moi, le déluge!*[6] Fiodor Pavlovici reprezintă perfect opusul noţiunii de cetăţean, izolarea totală, ostilă faţă de de societate: „Piară toată lumea mistuită de flăcări, numai mie să-mi fie bine!“. Şi, într-adevăr, bătrînul se simte cum nu se poate mai bine, huzureşte, totul îi merge din plin şi ar dori s-o mai ducă aşa încă vreo douăzeci-treizeci de ani. Nu se dă în lături să-l tragă pe sfoară chiar pe propriul său fiu, atunci cînd e obligat să lichideze moştenirea rămasă de pe urma mamei acestuia, şi, cu banii pe care şi i-a însuşit şi pe care nu vrea cu nici

un chip să i-i restituie, încearcă să-i sufle iubita. Nu, nu înţeleg să las exclusiv în seama eminentului avocat venit de la Petersburg sarcina apărării inculpatului! Vreau să arăt eu însumi lucrurile în adevărata lor lumină, fiindcă şi eu sînt în măsură să înţeleg revolta nestăvilită ce s-a strîns cu timpul în sufletul fiului faţă de faptele părintelui său. Dar să ne oprim aici, cred că ajunge cît am vorbit despre bătrîn: nefericitul şi-a primit pedeapsa! Să nu uităm totuşi că Fiodor Pavlovici era tată, şi încă un tată modern. Înseamnă, oare, să jignesc societatea numindu-l aşa? Din păcate, vai, cunosc atîţia părinţi din zilele noastre care au aceleaşi concepţii de viaţă, numai că, spre deosebire de el, nu şi le exprimă cu atîta cinism, fiindcă sînt mai bine-crescuţi şi mai cultivaţi! Sînt prea pesimist? Se poate! Ne-am înţeles însă de la început că-mi veţi trece multe cu vederea. Şi mai e încă un lucru asupra căruia aş vrea să fim înţeleşi: să presupunem că vorbele mele nu vă inspiră nici un fel de încredere; chiar de-ar fi să grăiesc în zadar, vă dau voie să nu mă credeţi dacă nu vreţi. Îngăduiţi-mi să spun însă tot ce am de spus, fiindcă sînt convins totuşi că unele dintre cuvintele mele vă vor rămîne întipărite în minte. Şi acum să ne îndreptăm privirea spre vlăstarele acestui tată de familie, feciorii bătrînului Karamazov. Unul dintre ei se află aici de faţă, pe banca acuzaţilor; de el însă ne vom ocupa mai tîrziu, iar despre ceilalţi voi pomeni numai în treacăt. Cel mai mare dintre ei este un tînăr modern, remarcabil prin vasta lui cultură şi cu o inteligenţă destul de vie, dar care, din păcate, nu mai crede în nimic, care, la fel ca şi tatăl său, a ajuns să tăgăduiască multe, prea multe lucruri în viaţă, considerîndu-le pe veci înmormîntate. Am avut cu toţii de-atîtea ori prilejul să-l ascultăm, fiind primit cu braţele deschise în societatea noastră. Nu era el omul care să-şi ascundă gîndurile, dimpotrivă, o, da, dimpotrivă! Tocmai de aceea am curajul acum să vorbesc cu toată sinceritatea despre dînsul, bineînţeles în măsura în care ne interesează nu ca individ în sine, ci ca membru al familiei Karamazov. Aseară, aici, undeva, la marginea oraşului, s-a sinucis un biet nenorocit, un arierat, care a fost în mare măsură amestecat în procesul judecat azi, un anume Smerdeakov, fostul

fecior în casă al lui Fiodor Pavlovici şi poate chiar fiul lui nelegitim. Acest Smerdeakov mi-a povestit la anchetă, plîngînd isteric, că tînărul Ivan Fiodorovici Karamazov îl îngrozise prin extravaganţa părerilor lui: «Totul pe lume este permis! Şi de acum încolo nu trebuie să mai fie nici un lucru oprit, aşa zicea dumnealui». Cred că ideea aceasta, în cele din urmă, a reuşit să-i zăpăcească de tot minţile; bineînţeles, dezechilibrul său mintal era în mare măsură efectul epilepsiei de care suferea Smerdeakov şi în acelaşi timp o consecinţă a sîngeroasei nenorociri întîmplate la ei în casă. Însă la un moment dat, arieratul acesta a avut o remarcă deosebit de interesantă, care ar fi făcut cinste chiar unui om cu o inteligenţă mai dezvoltată decît a lui, şi tocmai aici intenţionam să ajung: «Nici unul dintre feciori nu seamănă atît de bine cu Fiodor Pavlovici, mi-a spus el, ca Ivan Fiodorovici. Este leit taică-său!». Mă voi rezuma la aceste cîteva trăsături, pe care le consider suficient de semnificative pentru caracterizarea personajului. De altfel, ar fi poate o nedelicateţe din partea mea să continui. O, nu vreau să trag nici un fel de concluzii şi nici să fiu pesimist, prevestindu-i tînărului nostru un destin nefericit! Am avut prilejul astăzi, în această incintă, să constatăm că sufletul său juvenil reacţionează spontan şi riguros în faţa adevărului şi că sentimentele familiale n-au fost încă înăbuşite de ateismul său şi de cinismul opiniilor sale, pe care am convingerea că le-a primit moştenire şi că nu sînt nicidecum rezultatul unei adevărate experienţe de viaţă. Cel mai mic dintre fraţi este încă foarte tînăr, aproape un adolescent, cucernic şi cu frica lui Dumnezeu, spre deosebire de Ivan Karamazov, a cărui sumbră şi vătămătoare concepţie despre lume am văzut-o mai înainte; mezinul încearcă să se apropie de «energiile vitale ale poporului», cum au fost ele denumite pompos de unele cercuri ale intelectualităţii noastre, gata să adopte în orice clipă cele mai diverse teorii. Aşadar, mezinul a luat calea mănăstirii, ba chiar, la un moment dat, s-a gîndit să îmbrace pentru toată viaţa rasa monahală. Impresia mea este că în sufletului s-a încuibat pretimpuriu şi inconştient acea disperare neputincioasă pe care o resimt atîţia oameni înspăimîntaţi de

cinismul şi destrăbălarea ce domnesc în sînul nefericitei noastre societăţi contemporane, fiind în acelaşi timp convinşi că toate aceste metehne sunt efectele culturii occidentale. Cei ca dînsul îşi pun toată nădejdea în «glia strămoşească» – ca să citǎm propriile lor cuvinte – aruncîndu-se în braţele materne ale pămîntului natal, ca nişte copii înfricoşaţi care se lipesc de sînul vlăguit al măicuţei lor, ştiind că aşa cel puţin vor putea dormi liniştiţi. Şi ar fi în stare să doarmă o viaţă întreagă, numai să nu dea iarăşi cu ochii de toate acele vedenii îngrozitoare. Din partea mea îi doresc numai bine acestui tînăr de ispravă şi atît de dotat, şi sper ca juvenila sa năzuinţă idealistă de a se apropia de popor să nu se transforme mai tîrziu – fenomenul este destul de frecvent – pe plan moral, într-un misticism pîclos, iar pe plan politic, într-un obtuz şovinism – cele două flageluri de care naţiunea noastră este mult mai grav ameninţată decît de pervertirea timpurie a spiritului, produsă de cultura occidentală greşit înţeleasă şi superficial asimilată, aşa cum e cazul cu fratele său mai mare.“

Consideraţiile în legătură cu misticismul şi şovinismul fură întîmpinate cu cîteva aplauze răzleţe. Ceea ce, bineînţeles, avu darul să însufleţească şi mai mult verva lui Ippolit Kirillovici. Toată această disertaţie însă nu părea să aibă o legătură prea strînsă cu obiectul procesului, pe lîngă faptul că nu era nici prea clară, dar ftizicul şi înăcritul procuror ţinea cu orice preţ ca măcar o singură dată în viaţă să spună pînă la capăt tot ce gîndea. Mai apoi unii pretindeau că, schiţînd portretul lui Ivan Fiodorovici, procurorul fusese inspirat de un sentiment care nu-i făcea prea multă cinste şi că se folosise de ocazie ca să-şi ia revanşa asupra lui, deoarece de vreo două ori se angajase cu el în discuţii din care Ippolit Kirillovici ieşise învins. Nu ştiu dacă părerea aceasta era adevărată sau nu. În orice caz, publicul nu ascultase deocamdată decît introducerea; abia de aici înainte oratorul se pregătea să atace fondul procesului.

„Şi acum să ne ocupăm şi de cel de-al treilea fecior al acestui părinte de modă nouă, continuă Ippolit Kirillovici. Iată-l aici, pe banca acuzaţilor. Viaţa şi isprăvile lui stau înaintea ochilor noştri,

aşa cum ni s-au înfăţişat; cunoaştem fiecare lucru pe care l-a făcut: a sosit, în fine, momentul ca totul să fie dat în vileag, să iasă la lumina zilei! Spre deosebire de «occidentalismul» şi «poporanismul» fraţilor săi, în el îşi află expresia spontaneitatea originară a Rusiei – o, nu, nu a întregii Rusii, ferească Dumnezeu! Şi totuşi o regăsim aici şi pe ea, pe măicuţa noastră bună, o vedem, o simţim! Fiindcă domnia sa este o fire spontană, un amestec ciudat de bine şi rău, e însetat de cultură, îl divinizează pe Schiller şi în acelaşi timp umblă ca turbat prin localuri şi jumuleşte bărbile beţivanilor cu care chefuieşte. Da, şi domnia sa poate să fie bun, admirabil chiar cîteodată, dar numai atunci cînd toate îi merg din plin şi cînd viaţa i se pare admirabilă! Sufletul domniei sale clocoteşte – da, într-adevăr clocoteşte, învăpăiat de cele mai nobile idealuri, pe care înţelege să le cultive cu condiţia ca totul să-i pice mură în gură, fără nici un efort din partea dumisale şi în orice caz pe gratis, să fie sigur că nu-l costă nimic! Deoarece domnia sa nu poate suferi să plătească, în schimb, de primit ar tot primi mereu cu amîndouă mîinile – aici este toată dificultatea. O, daţi-i cît mai mult, daţi-i cu prisosinţă din toate bunurile vieţii (dar din toate, fără excepţie, altfel, ar fi în stare să vă refuze!) şi lăsaţi-l să-şi facă mendrele fără să-i puneţi nici o stavilă în cale, şi atunci şi domnia sa o să vă arate ce bun, ce sublim chiar poate să fie! Nu este un om lacom din fire, hotărît că nu; totuşi, daţi-i bani cu grămada, umpleţi-i buzunarele cu bani, şi o să vedeţi cu ce mînă largă, cu cîtă indiferenţă dispreţuitoare va risipi infamii arginţi sunători într-o singură noapte, făcînd un chef monstru! Iar dacă n-o să-i daţi nici o leţcaie, o să vă arate că ştie şi singur să facă rost de parale dacă vrea. Dar despre asta vom avea prilejul să vorbim mai încolo; să procedăm metodic. La început, avem în faţa noastră un biet copil oropsit, care «aleargă cu picioarele goale prin curtea din spatele casei», cum spunea adineaori mult stimatul şi distinsul nostru concetăţean, din păcate, de origine străină. Încă o dată repet: nu înţeleg să las în seama altcuiva sarcina apărării acuzatului. Sînt acuzator public, dar pot fi în acelaşi timp şi apărător. Da, sîntem oameni cu toţii şi ne dăm seama în ce măsură

poate fi influenţat caracterul de primele impresii din copilărie şi din casa părintească! Dar între timp copilul a crescut mare. Îl regăsim sub înfăţişarea unui tînăr ofiţer mutat disciplinar pentru năzbîtiile lui, la care se mai adaugă şi o provocare la duel undeva, departe, într-un tîrguşor, la graniţa minunatei noastre Rusii. Acolo îşi are garnizoana şi, ca şi pînă atunci, o duce numai în chefuri şi petreceri, trăind pe picior mare, căci de, obrazul subţire cu cheltuială se ţine! Mereu are nevoie de bani, bani şi iar bani, înainte de toate. În cele din urmă, după nesfîrşite pertractări, să cadă la învoială cu tatăl dumisale, înţelegîndu-se cu dînsul să-i trimită pentru ultima oară şase mii de ruble, pe care le primeşte imediat.

Băgaţi de seamă: e vorba de un act autentic, purtînd semnătura lui – există o scrisoare inedită prin care domnia sa renunţă la toate drepturile pe care le-ar mai avea asupra moştenirii în schimbul celor şase mii de ruble, punînd astfel capăt răfuielilor cu tatăl domniei sale. Dar tocmai atunci întîmplarea face să o cunoască pe o tînără cultivată, un suflet ales. N-aş vrea să mai repet o dată amănuntele pe care le-aţi auzit adineaori: e vorba de onoare, de abnegaţie, şi de aceea prefer să nu mai revin asupra lor. Chipul tînărului fluşturatic şi dezmăţat, care înţelege totuşi să-şi plece capul în faţa veritabilei nobleţi sufleteşti, în faţa unei idei superioare, a devenit dintr-odată extrem de simpatic. Ca puţin mai tîrziu, tot aici, în incinta tribunalului, cind nimeni nu se aştepta la o asemenea surpriză, să apară brusc şi reversul medaliei. Din nou ţin să vă spun că nu-mi permit să fac nici un fel de supoziţii şi că nici nu voi încerca să analizez cauzele care au determinat această schimbare. Din moment ce schimbarea s-a petrecut, înseamnă că există şi motive care au provocat-o. Aceeaşi persoană, cu vocea înecată în lacrimi, dînd frîu slobod indignării care de mult mocnea înăbuşită în inima sa, ne declară că dumnealui a fost primul care a găsit de cuviinţă s-o dispreţuiască pentru gestul său poate necontrolat şi impulsiv, totuşi sublim prin generozitate. El, logodnicul său, era primul om pe al cărui chip i-a fost dat să surprindă o umbră de zîmbet ironic şi în acelaşi timp singurul din

partea căruia nu putea suporta o asemenea înfruntare. Ştiind, mai apoi, c-o înşelase (şi într-adevăr o înşelase cu convingerea că din momentul acela era obligată să suporte orice din partea dumnealui, chiar şi trădarea), dînsa îi oferă în mod deliberat trei mii de ruble, dîndu-i să înţeleagă lămurit, poate chiar prea lămurit, că-i pune la dispoziţie suma respectivă ca s-o poată înşela mai departe – «Să vedem, ai să-i primeşti sau nu? E posibil, oare, să fii chiar atît de cinic?» îi spune fără cuvinte privirea ei mustrătoare, căutînd să-l încerce. El se uită la dînsa şi-i citeşte gîndurile în ochi, îşi dă seama perfect ce intenţii are (adineaori chiar a recunoscut în faţa dumneavoastră c-a înţeles clar de la început), şi totuşi nu pregetă să-şi însuşească banii, pe care în două zile îi face praf, petrecînd cu noua sa iubită. Şi atunci, care din două e mai demnă de crezare? Prima versiune, care ni-l arată jertfind cu atîta nobleţe şi mărinimie ultimii bani şi îngenunchind smerit în faţa virtuţii, sau reversul atît de odios al aceleiaşi medalii? De obicei, în viaţă adevărul trebuie căutat la mijloc, între cele două extreme diametral opuse. Însă în împrejurarea de faţă ar însemna fără doar şi poate să greşim procedînd în felul acesta. Este foarte probabil ca în prima ipostază acuzatul să fi ascultat într-adevăr de un imbold pe cît de nobil, pe atît de sincer, iar în cea de-a doua de o pornire tot atît de sinceră, dar josnică. De ce? Pentru că domnia sa are o fire largă, karamazoviană – aici am vrut să ajung – capabilă să cuprindă cele mai bizare contradicţii şi să contemple în egală măsură cele două abisuri: abisul de deasupra noastră, imensitatea spre care îşi iau zborul cele mai luminoase idealuri, şi abisul de sub noi, prăpastia fără fund, bîntuită de pestilenţialele miasme ale celei mai abjecte descompuneri morale! Amintiţi-vă ideea formulată adineaori în chip atît de strălucit de tînărul observator – mă refer la domnul Rakitin – care a studiat îndeaproape şi cu cea mai mare seriozitate întreaga familie Karamazov: «Oamenii cu temperament neînfrînat ca al lor, impulsivi şi depravaţi au tot atîta nevoie de conştiinţa propriei lor abjecţii morale, ca şi de sentimentul celei mai nobile, mai sublime elevaţii spirituale.» Şi are perfectă dreptate: amestecul acesta atît de bizar constituie o

necesitate permanentă, constantă pentru ei. Două abisuri, domnilor, două abisuri care trebuie neapărat să existe simultan, altminteri, omul nostru ar fi nefericit şi pururea nesatisfăcut, nu s-ar mai putea bucura de viaţă, ca şi cînd ar simţi că-i lipseşte ceva. Deoarece dumnealui are un suflet nespus de larg, un suflet vast ca nemărginitele plaiuri ale Rusiei noastre, capabil să cuprindă totul în egală măsură şi să se adapteze la orice situaţie! Şi acum, domnilor juraţi, fiindcă am pomenit în treacăt adineaori de cele trei mii de ruble, să-mi daţi voie să anticipez puţin asupra faptelor. Gîndiţi-vă dacă e posibil ca domnia sa cu caracterul pe care i-l cunoaştem, după ce a primit aceşti bani, şi încă în condiţiile ştiute, silit să îndure o umilinţă atît de cumplită, să-şi terfelească onoarea într-un hal fără hal, să se înjosească în ultimul grad, gîndiţi-vă dacă se poate ca omul acesta să fie în stare să pună deoparte jumătate din bani şi să-i coasă într-o amuletă, ca o lună întreagă după aceea să aibă tăria de a-i purta zi de zi la gît, fără să se atingă de ei oricît de mare ar fi fost ispita şi oricît de strîmtorat ar fi fost! În tot acest timp, deşi bătea mereu localurile, nici în toiul unui chef, nici la beţie, nici chiar atunci cînd a trebuit să alerge într-un suflet undeva în împrejurimile oraşului ca să facă rost, Dumnezeu ştie de unde şi de la cine, de banii după care umbla cu disperare ca să plece cu iubita lui din localitate – ferind-o de ademenirile rivalului său, adică ale propriului său tată – niciodată n-a îndrăznit să se atingă de această amuletă! Deşi firesc ar fi fost s-o smulgă de la gît, numai ca să nu-şi lase iubita singură în mrejele bătrînului, pe care era cumplit de gelos, şi să rămînă mai departe ca s-o păzească cu ochii în patru, în aşteptarea clipei cînd s-ar fi decis, în fine, să-i spună: «Sînt a ta!», ca s-o ia şi să zboare ca vîntul cu dînsa cît mai departe de mediul nefast de aici. Dar nu, dumnealui s-a străduit să-şi păstreze talismanul intact. Şi pentru care pricină? După cum am văzut, primul motiv invocat a fost că voia să aibă bani de drum în cazul cînd dînsa avea să-i declare: «Sînt a ta, du-mă cu tine unde vrei!» Dar acest prim motiv, după propriile mărturisiri ale inculpatului, cade în faţa celui de-al doilea: «Atîta timp cît port asupra mea aceşti bani, îşi zicea el, sînt un ticălos, nu

însă şi un pungaş», fiindcă oricînd se putea duce la logodnica sa, pe care o jignise, şi, înmînîndu-i jumătate din suma pe care şi-o însuşise, să-i spună: «Vezi, am irosit la chef jumătate din bani, dovadă că sînt un om slab de înger şi dacă vrei chiar un ticălos (citez cuvintele inculpatului), dar, oricît aş fi de ticălos, nu sînt totuşi un hoţ. Şi nu sînt fiindcă, dacă aş fi, nu ţi-aş fi adus restul acesta de bani, ci i-aş fi vînturat ca şi pe ceilalţi». Explicaţia e oricum destul de ciudată! Acelaşi om cu sînge iute, dar slab din fire, care n-a putut să reziste tentaţiei de a primi cele trei mii de ruble, cu toată ruşinea ce ştia că-l aşteaptă, să fie dintr-odată capabil de atîta stoicism, de o asemenea tărie sufletească, încît să poarte la gît o bună bucată de vreme mii de ruble, fără a îndrăzni să se atingă de ele? Se potriveşte, oare, asta cît de cît cu caracterul pe care l-am analizat mai adineaori? Bineînţeles că nu şi, dacă-mi daţi voie, am să vă arăt cum ar fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov dacă s-ar fi gîndit într-adevăr să-şi coasă banii într-o amuletă. La prima tentaţie, bunăoară dacă ar fi avut chef să-şi distreze noua iubită, cu care cheltuise pînă atunci jumătate din sumă, ar fi descusut imediat amuleta şi ar fi scos dinăuntru, să zicem, deocamdată, numai o sută de ruble, fiindcă, ar fi chibzuit el: «De ce trebuie neapărat să-i duc jumătate din bani, adică o mie cinci sute de ruble în cap? O sută de ruble mai mult sau mai puţin nu-i cam acelaşi lucru, în fond? Oricum, tot aş avea dreptul să-i spun: Sînt un ticălos, recunosc, nu însă şi un hoţ, pentru că, vezi bine, am venit totuşi să-ţi restitui măcar o parte din bani. Un hoţ n-ar fi pregetat să-i oprească pe toţi, nu ţi-ar mai fi adus nimic îndărăt». După cîteva zile ar fi descusut iar amuleta, ca să mai scoată o sută, apoi încă una, ca la sfîrşitul lunii să scoată şi penultima hîrtie, fiindcă şi aşa numai cu o singură sută tot ar fi ieşit basma curată: «Sînt un ticălos, e adevărat, dar nu şi un hoţ. Am cheltuit cu petrecerile douăzeci şi nouă de bancnote de-o sută, dar pe ultima am avut grijă să ţi-o aduc înapoi. Un hoţ nu s-ar fi gîndit la aşa ceva.» În sfîrşit, după ce ar fi prăpădit şi penultima sută, uitîndu-se la ultima bancnotă, şi-ar fi zis: «Desigur, nu face să-i duc o singură sută, mai bine s-o beau şi pe asta!» În felul acesta ar

fi procedat veritabilul Dmitri Karamazov, aşa cum îl cunoaştem noi. Legenda cu amuleta contrazice atît de flagrant realitatea, încît pare cu totul neverosimilă. Putem presupune orice, numai asta nu. Asupra acestui punct însă vom mai reveni.“

După ce făcu o sinteză a celor constatate la anchetă cu privire la litigiile băneşti şi raporturile dintre tată şi fiu, procurorul declară din nou că din elementele cunoscute nu se poate trage nici o concluzie în chestiunea moştenirii, dat fiind că nu se poate stabili precis cine pe cine a înşelat sau cine şi cui a rămas dator. Tot în legătură cu cele trei mii de ruble, care deveniseră pentru Mitia o idee fixă, o obsesie chinuitoare, Ippolit Kirillovici pomeni şi despre expertiza medicală.

VII

O recapitulare cronologică

„Expertiza medicală a căutat să ne demonstreze că inculpatul este un maniac şi nu se bucură de integritatea facultăţilor lui mintale. Îmi permit să afirm că, dimpotrivă, e un om întreg la minte, din nefericire pentru dînsul, căci, dacă n-ar fi fost astfel, poate c-ar fi procedat mai inteligent. Că e un maniac, sînt gata să recunosc şi eu, da, într-adevăr e maniac, dar numai într-o singură privinţă – aşa cum a constatat de altfel şi expertiza – şi anume: în problema celor trei mii de ruble, cu care pretinde că i-ar fi rămas dator tatăl său. Cu toate acestea, sînt convins că s-ar putea găsi o explicaţie mult mai plauzibilă decît un început de nebunie pentru a motiva furia turbată de care e stăpînit în permanenţă acuzatul din pricina acestor bani. În ce mă priveşte, sunt întru totul de acord cu tînărul medic, care consideră că inculpatul a fost şi este în deplinătatea facultăţilor lui mintale, adică un om perfect normal, dar că se afla într-o stare de surescitare şi era întărîtat. Aici este

hiba: motivul exasperării permanente pe care o manifesta inculpatul nu îl constituiau în realitate cele trei mii de ruble – banii propriu-zis nu erau decît un pretext menit să ascundă adevărata cauză care-i aţîţa necontenit mînia. Şi această cauză era gelozia!“

Ippolit Kirillovici vorbi apoi pe larg despre pasiunea nefastă a inculpatului pentru Gruşenka, începînd cu momentul cînd – potrivit cu mărturisirile lui – se dusese la această tînără persoană ca „s-o snopească în bătaie“; dar în loc s-o bată, s-a pomenit la picioarele ei, şi aşa s-a născut dragostea lui. „Din păcate, bătrînul, tatăl acuzatului, a pus şi el ochii tot atunci pe aceeaşi persoană; fatală coincidenţă – şi pe drept cuvînt uluitoare – ce face ca două inimi să se aprindă în acelaşi moment pentru aceeaşi femeie, deşi o văzuseră şi se întîlniseră cu dînsa şi mai înainte, şi, aprinzîndu-se, să ardă amîndouă, mistuite de o patimă nestăvilită, cu adevărat karamazoviană. Cred că vă amintiţi ce a declarat aici mai adineaori respectiva persoană: «Mi-am bătut joc şi de unul, şi de celălalt», mărturiseşte dînsa. Da, îi venise deodată aşa o toană ca să-i joace pe degete pe amîndoi, lucru la care nici nu se gîndise pînă atunci, dar din moment ce i-a căşunat dumneaei aşa, nu s-a lăsat pînă nu i-a văzut pe amîndoi îngenuncheaţi la picioarele ei. Bătrînul, de unde toată viaţa fusese robul banului, din care îşi făcuse un idol, i-a pus imediat la dispoziţie un plic cu trei mii de ruble numai ca să vină acasă la dînsul, iar după cîtva timp a ajuns să se socotească fericit dacă i-ar fi îngăduit să depună la picioarele sale toată averea împreună cu numele lui, consimţind să devină soţia sa legitimă. Şi în privinţa această avem dovezi indiscutabile. Cunoaştem de asemenea tragedia inculpatului, avem aici în faţa noastră mărturia ei vizibilă. Dar aşa cerea «jocul» tinerei persoane. Vrăjitoarea nu s-a îndurat să-i dea nici cea mai mică speranţă bietului om decît în ultima clipă, cînd, Dmitri Fiodorovici se afla îngenuncheat în faţa celei care jucase rolul unui călău, Şi întindea spre ea mîinile scăldate în sîngele tatălui şi rivalului său; în aceeaşi poziţie se afla cînd au sosit autorităţile. «Să mă trimiteţi la ocnă împreună cu el, din pricina mea l-a omorît, numai eu sînt

vinovată!» a strigat ea, cuprinsă de o sinceră căinţă în momentul cînd l-au arestat. Eminentul tînăr care şi-a propus să analizeze prezentul caz, domnul Rakitin, despre care am vorbit mai înainte, defineşte caracterul eroinei acestui proces în cîteva fraze lapidare, dar cît se poate de concludente: «Decepţia pe care o încearcă la o vîrstă fragedă, faptul că s-a văzut înşelată şi silită să apuce de timpuriu pe căi greşite, trădarea logodnicului, care, după ce a sedus-o, o părăseşte, apoi mizeria, blestemul unei familii onorabile şi, în sfîrşit, protecţia unui bătrîn bogat, pe care, de altfel, îl mai socoteşte şi astăzi binefăcătorul ei, au făcut să se nască o ură precoce, tăinuită în adîncul sufletului său tînăr, înzestrat poate cu multe calităţi. Astfel, cu trecerea timpului, ajunge o femeie calculată, ahtiată după bani, care nu are alt scop în viaţă decît să se îmbogăţească. Şi totodată se dezvoltă în ea un spirit ironic şi dorinţa de a-şi lua revanşa asupra întregii societăţi.» Cunoscînd această caracterizare, ne putem da seama că era într-adevăr capabilă să-şi bată joc şi de unul, şi de celălalt numai ca să se amuze pe socoteala lor cu un fel de plăcere răutăcioasă. În cursul acestei luni de dragoste deznădăjduită şi de cumplită degradare morală, în care ajunge să-şi înşele logodnica şi să-şi însuşească banii ce-i fuseseră încredinţaţi ca unui om de onoare, în inima inculpatului se încuibează treptat o gelozie aprigă, turbată. Şi pe cine credeţi că e gelos? Pe propriul său tată! Culmea este că bătrînul zevzec încearcă să ademenească şi să cumpere obiectul pasiunii lui cu cele trei mii de ruble, pe care fiul lui le pretinde ca pe un drept al său incontestabil, partea sa din moştenirea rămasă de pe urma mamei, şi de care îşi acuză tatăl că l-a deposedat. Sînt absolut de acord cu dumneavoastră că e într-adevăr o situaţie intolerabilă! Acuzatul avea toate motivele să devină maniac. În fond, nu era vorba numai de bani, cît mai ales de faptul că rivalul său înţelegea să se folosească de ei cu un cinism pur şi simplu revoltător ca să-i distrugă fericirea!“

Ippolit Kirillovici arătă apoi cum se născuse şi se închegase treptat în sufletul inculpatului ideea paricidului, urmărind evoluţia ei pas cu pas, aşa cum o înfăţişau faptele.

„La început, dumnealui s-a mulţumit numai să trăncănească în gura mare prin localuri – o lună întreagă n-a făcut decît să trăncănească. O, îi plăcea grozav să-şi etaleze viaţa personală în văzul tuturor, să-şi deschidă inima faţă de oricine, încredinţîndu-i chiar şi cele mai diabolice, mai periculoase idei ale sale! O, da, era oricînd dispus să-şi destăinuiască unuia sau altuia gîndurile, pretinzînd, în schimb, celor care-l ascultau să-i răspundă prompt, Dumnezeu ştie de ce, cu cea mai deplină simpatie, să-i împărtăşească grijile şi îndoielile, să-l îmbărbăteze şi să-l lase în apele lui, fără să-l stingherească în nici un fel! Altminteri, din te miri ce îşi ieşea din sărite şi era în stare să facă praf tot localul!“ (Urmă povestea cu căpitanul Sneghirev.) „Cei care au avut ocazia să-l audă şi să-l vadă pe inculpat în această ultimă lună, au simţit pînă la urmă că invectivele şi ameninţările proferate la adresa tatălui său nu erau numai vorbe rostite la mînie şi că, la un moment dat, cînd exasperarea lui va fi ajuns la paroxism, ameninţările puteau să devină fapte.“ (Aici procurorul aminti reuniunea de familie ce avusese loc la mănăstire, discuţiile cu Alioşa şi zugrăvi scena revoltătoare petrecută în casa părintească în ziua cînd inculpatul intrase buzna în sufragerie spre sfîrşitul mesei.) „N-aş putea să afirm cu toată certitudinea, continuă Ippolit Kirillovici, că hotărîrea de a încheia definitiv socotelile cu tatăl său asasinîndu-l va fi fost premeditată înainte de acest incident. Presupun totuşi că ideea asta îi venise de cîteva ori în minte, stăruise în mod conştient asupra ei, aşa cum ne-o dovedesc faptele, depoziţiile martorilor şi chiar propriile declaraţii ale acuzatului. Domnilor juraţi, adăugă procurorul, mărturisesc că pînă astăzi am şovăit să arunc pe umerii inculpatului acuzaţia de crimă cu premeditare, ce se impunea de la sine. Eram ferm convins că în adîncul său întrezărise de mult clipa fatală, dar o întrezărise numai, imaginîndu-şi-o ca pe o eventualitate, fără să stabilească precis împrejurările şi fără să fixeze un termen. Am şovăit, dar şovăielile mele s-au spulberat astăzi, pînă în momentul cînd s-a dat citire zdrobitorului document prezentat în instanţă de doamna Verhovţeva. Domnilor, aţi auzit cu toţii cuvintele sale: «Aici e tot

planul asasinatului, punct cu punct, e un adevărat program!» Aşa a definit domnia sa această blestemată misivă, scrisă «la beţie» de nefericitul care se află acum pe banca acuzaţilor. Şi, pe bună dreptate, scrisoarea aceasta are o deosebită importanţă, constituind un program, o dovadă certă a premeditării. Fiind scrisă cu două zile înainte de crimă, ştim că exact cu două zile înainte de a-şi pune în aplicare planul său monstruos, inculpatul a declarat, legîndu-se chiar cu jurămînt că, dacă în ziua următoare nu va reuşi să facă rost de bani, are intenţia să-şi omoare tatăl, ca să poată sustrage «plicul cu bani legaţi cu panglicuţă roz de sub pernă, numai să plece Ivan». Auziţi: «numai să plece Ivan»! Va să zică, totul fusese dinainte calculat, fiece amănunt în parte cîntărit cu atenţie; şi ce s-a întîmplat pînă la urmă? Acuzatul şi-a adus cu cea mai mare meticulozitate planul la îndeplinire. Nu mai încape nici o îndoială că e vorba de un act premeditat şi că mobilul crimei a fost jaful, sînt lucruri mărturisite negru pe alb şi semnate cu mîna lui de inculpat, care îşi recunoaşte iscălitura. S-ar putea obiecta: biletul a fost scris de un om în stare de ebrietate. Asta însă nu-i micşorează cu nimic gravitatea, dimpotrivă, înseamnă că, fiind beat, inculpatul a aşternut pe hîrtie un plan pe care-l concepuse mai înainte cu mintea limpede. Dacă nu s-ar fi gîndit la el din vreme, cînd era treaz, nu l-ar fi dat în vileag mai apoi, cînd i s-a urcat băutura la cap. Bine, ar putea să spună unii dintre dumneavoastră, dar ce rost avea să strige în gura mare ceea ce pusese la cale? Cine premeditează o faptă ca asta caută pe cît poate să păstreze secretul. E adevărat, dar acuzatul şi-a trîmbiţat intenţiile atunci cînd erau încă în germene, cînd abia mijeau în sufletul lui ca o vagă dorinţă; în momentul acela nu-şi făcuse încă nici un plan, nu premeditase nimic. Mai tîrziu însă e mai puţin guraliv. În seara cînd a scris respectiva misivă la „Metropol“, în local, era beat criţă, a stat tot timpul tăcut şi retras, n-a jucat biliard şi n-a schimbat cu nimeni nici un cuvînt, mulţumindu-se doar să bruftuluiască pe un vînzător de magazin, care se aşezase la masa lui; asta însă aproape inconştient, în virtutea obişnuinţei, fiindcă de cîte ori intra într-un local trebuia să se ia la harţă cu cineva.

Presupun de asemenea că în clipa cînd s-a hotărît cu tot dinadinsul să acţioneze, şi-a adus aminte probabil cît de zgomotos îşi dezvăluise intenţiile în auzul tuturor şi s-a gîndit că din pricina asta ar putea fi descoperit după săvîrşirea crimei. Dar nu mai avea încotro. Publicitatea fusese făcută şi nu-şi mai putea lua vorba înapoi, şi pe urmă, cum de atîtea ori în viaţă avusese noroc, de ce n-ar fi avut şi de astă dată? Credea în steaua dumisale, domnilor! Trebuie să recunosc însă că s-a zbătut mult ca să ocolească un deznodămînt atît de crîncen, că a luptat din răsputeri ca să evite o vărsare de sînge. «Am să mă duc mîine să cer de la toţi bani, pînă o să încropesc trei mii de ruble, spune dînsul în limbajul său original, şi dacă nimeni n-o vrea să-mi dea, atunci o să curgă sînge.» Şi iarăşi putem constata că tot ceea ce aşternuse pe hîrtie în stare de ebrietate a fost adus la îndeplinire punct cu punct mai tîrziu, cînd era cu mintea limpede!“

Ippolit Kirillovici descrise cu lux de amănunte eforturile depuse de Mitia pentru a face rost de bani, ca să nu ajungă la crimă. Povesti scena cu Samsonov, apoi goana pe urmele lui Copoiu, căutînd să prezinte faptele aşa cum se petrecuseră. „Istovit, batjocorit, flămînd, ros de gelozie la gîndul că-şi lăsase iubita fără supraveghere, temîndu-se că-n lipsa lui o să se ducă la Fiodor Pavlovici, se înapoiază, în sfîrşit, în oraş, după ce îşi vînduse pînă şi ceasul ca să poată pleca la drum (şi asta avînd – zice-se, o, numai zice-se! – o mie cinci sute de ruble asupra lui). Slavă Domnului, ea nu fusese la Fiodor Pavlovici! Iese apoi cu dînsa s-o conducă la protectorul ei Samsonov. (Curios: nu simte nici un grăunte de gelozie faţă de Samsonov, ceea ce constituie iarăşi o particularitate deosebit de interesantă în cazul de faţă!) După care aleargă într-un suflet la postul lui de observaţie din spatele casei părinteşti; ajungînd acolo, află că Smerdeakov are o criză de epilepsie şi că cealaltă slugă, Grigori, zace şi el bolnav în pat, deci are cîmp liber de acţiune; «semnalele» sînt la discreţia lui – ce tentaţie! Încearcă totuşi să se împotrivească ispitei şi, fără să mai stea pe gînduri, se hotărăşte să apeleze la o persoană stabilită temporar la noi în oraş, mult stimata doamnă Hohlakova, care urmărea de mult cu toată

compasiunea frămîntările lui. Doamna Hohlakova îi dă un sfat cît se poate de înţelept, şi anume să părăsească o dată pentru totdeauna viaţa de petreceri, să renunţe la o iubire nefastă, să nu mai bată zi şi noapte localurile, irosindu-şi zadarnic toată puterea tinereţii, şi să plece în Siberia, să lucreze într-o mină de aur. «Acolo energia dumitale clocotitoare, firea dumitale romantică, aventuroasă are să-şi găsească un rost.»“ După ce relată sfîrşitul întrevederii cu doamna Hohlakova şi descrise scena cînd inculpatul descoperă pe neaşteptate că Gruşenka n-a fost la Samsonov, ca şi furia năprasnică de care bietul om, chinuit de gelozie şi cu nervii măcinaţi, e cuprins la gîndul că în momentul acela dînsa se află la Fiodor Pavlovici, Ippolit Kirillovici atrase atenţia juraţilor asupra rolului fatal pe care hazardul l-a jucat în această împrejurare: „Dacă servitoarea ar fi apucat să-i spună că iubita lui e plecată la Mokroe împreună cu «fostul» dumneaei, care avea drepturi «netăgăduite» asupra ei, probabil că nu s-ar fi întîmplat nimic. Năucită de frică, fata s-a jurat că habar n-are unde poate să-i fie stăpîna, şi dacă inculpatul n-a ucis-o pe loc, e numai pentru că a rupt-o numaidecît la fugă, ca un nebun, pe urmele trădătoarei. Reţineţi însă: deşi părea că-şi ieşise din minţi, n-a uitat totuşi să ia cu sine pisălogul de aramă! De ce tocmai pisălogul, şi nu altceva, de care se putea servi ca de o armă? Atunci însă cînd o lună întreagă te gîndeşti zi de zi la o anumită eventualitate şi te pregăteşti în vederea ei, e de ajuns să-ţi cadă privirile pe un obiect care să ia în ochii tăi aparenţa unei arme ca să pui mîna pe el, folosindu-l ca atare. Trebuie să ţinem seama că domnia sa o lună întreagă s-a gîndit la un obiect pe care să-l aibă la îndemînă în momentul critic! De aceea, chiar în clipa cînd i-au picat ochii pe el, şi-a dat seama că pisălogul era exact ceea ce-i trebuia. Aşadar, nu inconştient şi nici involuntar a înşfăcat de pe masă blestematul de pisălog! Iată-l, în sfîrşit, în grădina caselor părinteşti, terenul este liber, martori nu există, e o noapte fără lună, peste tot numai beznă, şi în sufletul său gelozia! Bănuiala că dînsa ar putea fi în casă, cu rivalul lui, poate în braţele acestuia, ba poate chiar rîzînd de dînsul, îi taie răsuflarea. Şi nu este vorba numai de o simplă

bănuială, nicidecum, ci de o certitudine, nu mai încape nici un dubiu că-l înşală: este acolo, în odaia cu fereastra luminată, trebuie să fie după paravan! Nefericitul se apropie tiptil de fereastră, se uită intimidat pe geam şi, potolindu-se ca prin minune, ca un copil cuminte, se grăbeşte să plece prudent, cît mai e vreme, ca să nu săvîrşească un păcat, să nu facă vreun gest nesăbuit, o nelegiuire – aşa vor cel puţin să ne demonstreze unele persoane. Tocmai noi, care-i cunoaştem atît de bine caracterul, avem destule elemente la îndemînă ca să ne putem da seama de starea lui de spirit din momentul acela, şi mai ales ştim că dumnealui deţinea semnalele care i-ar fi deschis numaidecît uşa casei, dîndu-i posibilitatea să pătrundă înăuntru!“. Ippolit Kirillovici părăsi deocamdată principalul obiectiv al rechizitoriului pentru a se ocupa de „semnale“ şi de Smerdeakov, ca să lichideze definitiv acest incident, spulberînd odată pentru totdeauna suspiciunea ce plana asupra lui Smerdeakov, bănuit că ar putea fi autorul crimei. Treabă pe care o îndeplini cît se poate de conştiincios, în aşa fel încît toată lumea îşi dădu seama că, în ciuda dispreţului pe care-l afişa faţă de această ipoteză, procurorul îi acorda totuşi o importanţă deosebită.

VIII

Disertaţie asupra lui Smerdeakov

„În primul rînd, începu Ippolit Kirillovici, să vedem care este originea acestei suspiciuni? Primul care a declarat că ucigaşul trebuie să fie Smerdeakov a fost chiar inculpatul, în momentul arestării sale; totuşi, de cînd a făcut această declaraţie şi pînă azi, n-a fost în stare să înfăţişeze nici o dovadă în sprijinul acuzaţiei sale, şi poate că dovadă ar fi prea mult spus, dar nici măcar n-a putut să evoce un fapt concret, cît de cît verosimil. Aceeaşi

învinuire o ridică alte trei persoane: cei doi fraţi ai inculpatului şi doamna Svetlova. Cel mai mare dintre fraţi şi-a formulat însă acuzaţia, după cum am auzit astăzi, într-un acces de febră cerebrală, prezentînd simptome neîndoielnice de alienaţie mintală, iar noi ştim precis că în ultimele două luni Ivan Fiodorovici a împărtăşit întru totul părerea unanimă în legătură cu vinovăţia fratelui său, părere pe care nici măcar n-a încercat s-o combată. Asupra acestui lucru vom reveni însă mai încolo. La rîndul său, mezinul ne-a mărturisit adineaori că nu posedă nici o probă care să certifice aserţiunea sa că Smerdeakov ar fi criminalul şi că nu face decît să repete spusele inculpatului, bizuindu-se pe «expresia figurii lui» – argument destul de bizar, pe care fratele acuzatului l-a repetat de două ori. Şi mai bizar mi se pare modul în care se exprimă doamna Svetlova: «Trebuie să-l credeţi pe cuvînt, spune dînsa despre inculpat, omul ăsta nu e în stare să mintă.» Acestea sînt efectiv elementele pe care se bazează acuzaţia ridicată împotriva lui Smerdeakov de cele trei persoane care, ne dăm seama, sînt mult prea interesate de soarta inculpatului. Cu toate acestea, ipoteza emisă în legătură cu vinovăţia lui Smerdeakov a circulat intens, a cîştigat tot mai mult teren şi mai circulă încă în ziua de azi. Putem, oare, să-i acordăm vreun credit, putem admite că el ar fi vinovatul?“

Aici Ippolit Kirillovici găsi de cuviinţă să schiţeze în linii generale caracterul răposatului, „care şi-a pus capăt zilelor într-un acces de nebunie“, înfăţişîndu-l ca pe un om sărac cu duhul, un semidoct, zăpăcit de diferite idei filosofice care depăşeau putinţa lui de înţelegere, îngrozit de unele teorii moderne despre datorie şi despre obligaţii morale, pe care i le-au servit din abundenţă, în practică, viaţa destrăbălată a lui Fiodor Pavlovici, fostul său stăpîn şi totodată poate propriul lui tată, iar teoretic o serie de discuţii filosofice destul de ciudate pe care le-a avut cu cel mai mare dintre feciorii boierului. Era un mic divertisment, pe care Ivan Fiodorovici şi-l permitea cu un fel de voluptate, din plictiseală probabil, sau poate din plăcerea de a rîde pe socoteala cuiva, negăsind la îndemînă un subiect mai potrivit. „Smerdeakov mi-a

descris singur starea lui de spirit din ultimele zile petrecute în casa stăpînului său, explică Ippolit Kirillovici. Mărturisirile lui sînt confirmate însă şi de alte persoane: inculpatul, fratele acestuia şi chiar bătrînul servitor Grigori, adică toţi cei care l-au cunoscut îndeaproape spun acelaşi lucru. În afară de aceasta, Smerdeakov, care suferea de o depresie nervoasă din pricina epilepsiei, era «fricos ca o găină». «Se arunca la picioarele mele şi-mi săruta cizmele», ne-a destăinuit inculpatul într-un moment cînd nu-şi dădea seama încă de prejudiciul pe care i l-ar putea pricinui această declaraţie «a găinii epileptice», cum îl caracterizează el pe Smerdeakov în limbajul lui atît de colorat. Acesta este omul pe care, aşa cum aţi văzut, inculpatul (lucru pe care îl confirmă şi domnia sa) şi-l face confident, terorizîndu-l în aşa hal, încît nefericitul acceptă, în cele din urmă, să devină iscoada lui şi să-l informeze de tot ce se întîmpla acasă. Ca atare, Smerdeakov nu pregetă să-şi trădeze boierul şi-i dezvăluie inculpatului existenţa plicului cu bani, comunicîndu-i totodată şi semnalele cu ajutorul cărora se poate pătrunde în casă. Spuneţi şi dumneavoastră, ce putea să facă bietul om? «M-ar fi ucis, vedeam bine că m-ar fi ucis», ne-a declarat la anchetă, înfiorîndu-se de groază şi tremurînd ca vai de el, deşi călăul său era arestat şi nu avea cum să-l muştruluiască. «Tot timpul mă bănuia că-l mint, şi atunci, ca să-l potolesc, dîrdîind de frică, nu mai aşteptam să mă întrebe, îi spuneam singur tot ce ştiam, ca să se încredinţeze că nu-i ascund nimic şi să-mi cruţe viaţa.» Reproduc textual destăinuirile lui Smerdeakov, pe care le-am reţinut şi le-am notat cuvînt cu cuvînt. «Numai ce se răstea o dată la mine, şi-i cădeam în genunchi!» Fiind extrem de cinstit din fire şi bucurîndu-se de toată încrederea boierului (care ţinuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui odată, cînd îi înapoiase nişte bani pierduţi), îmi închipui cît se va fi chinuit bietul Smerdeakov la gîndul că-şi vînduse stăpînul, de care era grozav de ataşat, considerîndu-l binefăcătorul său. Bolnavii de epilepsie, după mărturia celor mai renumiţi psihiatri, sînt îndeobşte înclinaţi să-şi facă procese de conştiinţă; bineînţeles, este vorba de o înclinaţie morbidă. Tot timpul sînt obsedaţi de pretinsa

lor «vinovăţie», au remuşcări cumplite şi se macină sufleteşte, de cele mai multe ori fără nici un temei, exagerîndu-şi greşelile sau chiar născocindu-şi singuri tot felul de păcate şi crime. Vă daţi seama ce poate să fie cînd un individ de genul acesta devine realmente vinovat, poate chiar criminal de frică, silit prin ameninţări. În afară de aceasta, el, Smerdeakov, presimţea că, aşa cum se desfăşurau evenimentele, din moment în moment putea surveni un dezastru. În ajunul tragicei zile, cînd Ivan Fiodorovici, cel mai mare dintre băieţii lui Fiodor Pavlovici, a plecat la Moscova, Smerdeakov l-a rugat stăruitor să rămînă, fără a îndrăzni totuşi, ca de obicei, din laşitate, să-şi dea pe faţă lămurit şi fără ocolişuri temerile, mulţumindu-se să facă unele aluzii, care din păcate n-au fost înţelese. Trebuie să menţionez că Smerdeakov îl socotea pe Ivan Fiodorovici ocrotitorul lui şi era convins că nu se va întîmpla nici o nenorocire atîta timp cît va sta acasă. Amintiţi-vă ce spunea în biletul lui, scris «la beţie», Dmitri Karamazov: «Am să-l ucid pe bătrîn, numai să plece Ivan». Prin urmare, prezenţa lui Ivan Fiodorovici însemna pentru toţi o garanţie de linişte şi pace în casă. Pînă la urmă, plecă şi, un ceas mai tîrziu, Smerdeakov avu o criză de epilepsie. Nici nu e de mirare. Trebuie să ştiţi că, demoralizat din pricina temerilor şi disperării de care era stăpînit, feciorul presimţise în ultimele zile posibilitatea unei crize apropiate, aşa cum mai avusese şi altă dată în urma unei încordări nervoase sau a unei emoţii zguduitoare. Fireşte, nimeni nu e în măsură să prezică ziua şi ora exactă, dar fiecare epileptic poate presimţi dinainte, după anumite simptome, o criză. Cel puţin aşa declară medicina. Îndată după plecarea lui Ivan Fiodorovici, Smerdeakov, cu inima strînsă, fiindcă rămăsese singur şi lipsit de apărare în faţa primejdiei, se duce să ia ceva din pivniţă. Şi, coborînd treptele, se gîndeşte: «O să-mi vină sau n-o să-mi vină criza? Ce-ar fi să mă apuce chiar acum?» Şi tocmai îndoiala asta, teama de care e cuprins, întrebările astea neliniştitoare îi provoacă spasmul acela al beregatei, care precede totdeauna accesul; o clipă mai tîrziu, se prăbuşeşte în nesimţire pe scări, rostogolindu-se pînă în fundul beciului. Şi mai sînt oameni care vor neapărat să vadă

ceva suspect în acest accident atît de firesc, să descopere un indiciu în faptul că Smerdeakov ar fi simulat intenţionat boala! Dar dacă a simulat-o intenţionat, se ridică atunci altă problemă: pentru ce a făcut-o? Cu ce plan? În ce scop? Las deoparte faptul că aici mai are şi medicina un cuvînt de spus; să zicem că ştiinţa se înşală, că medicii mint ori nu s-au priceput să deosebească un acces real de unul simulat – fie, dar în cazul acesta spuneţi-mi, vă rog, ce rost avea să se prefacă? Nu cumva ca în acest timp în care punea la cale asasinatul să atragă de la început şi cît mai grabnic asupra lui atenţia celor din casă? Domnilor juraţi, ţin să vă amintesc că în noaptea cînd a fost înfăptuită crima, în casă la Fiodor Pavlovici se aflau cinci persoane; întîi şi-ntîi, Fiodor Pavlovici, dar este clar că nu şi-a luat viaţa singur; apoi servitorul Grigori, dar şi el a fost la un pas de moarte; pe urmă soţia lui Grigori, Marfa Ignatievna, bucătăreasa, dar cred c-ar fi nedemn din partea noastră s-o bănuim cumva c-ar fi fost în stare să-şi ucidă stăpînul. Nu mai rămîn aşadar decît doi suspecţi: inculpatul şi Smerdeakov, e singura variantă, fiindcă altcineva n-a mai fost în casă şi nici nu avem vreun indiciu care să ne îndrepte bănuielile într-altă parte. Iată deci care este explicaţia magistralei, «ingenioasei» acuzaţii aruncate în spinarea nefericitului care şi-a pus capăt zilelor aseară! Imposibilitatea de a găsi un alt vinovat! Dacă ar putea să planeze măcar o umbră de îndoială asupra altcuiva, dacă o a şasea persoană ar fi putut da de bănuit, sînt convins că pînă şi inculpatul s-ar fi sfiit să-l implice pe Smerdeakov şi ar fi acuzat-o din capul locului pe cea de-a şasea persoană, fiindcă e pur şi simplu absurd să crezi că Smerdeakov ar fi putut săvîrşi crima!

Domnilor, vă propun să nu ne mai ocupăm deocamdată de psihologie, nici de medicină, nici chiar de logică şi să lăsăm faptele să vorbească, faptele nude, să vedem ce putem afla de la ele. Să zicem că Smerdeakov a ucis, dar cum? Singur sau în complicitate cu inculpatul? Să examinăm mai întîi prima ipoteză, adică să presupunem că Smerdeakov ar fi săvîrşit singur asasinatul. Fireşte, ca să facă o faptă ca asta trebuia să aibă un motiv, să urmărească un folos. Dar cum în sufletul lui nu exista nici unul

dintre motivele care-l împingeau la crimă pe inculpat, adică ura, gelozia etc. etc., Smerdeakov desigur nu putea să-şi ucidă stăpînul decît pentru bani, ca să-şi însuşească cele trei mii de ruble, pe care acesta le vîrîse în plic sub ochii lui. Şi atunci, în timp ce punea la cale în taină asasinatul, n-a găsit altceva mai bun de făcut decît să comunice din vreme unei alte persoane, o persoană care era interesată în cel mai înalt grad să cunoască lucrurile astea, adică inculpatul, tot ce se petrece în casă, povestea cu banii şi cu semnalele, să-i spună chiar unde-i ascuns plicul şi ce este scris pe el şi, mai ales, da, mai ales, să îi dezvăluie «semnalele» cu ajutorul cărora să poată intra la boier în casă. Pentru ce a făcut-o, nu cumva ca să se dea singur de gol? Sau pentru că ţinea cu tot dinadinsul să aibă un concurent căruia îi punea singur la dispoziţie mijloacele ca să poată pătrunde în casă şi să şterpelească plicul? «Bine, ar putea obiecta cineva, dar Smerdeakov i-a comunicat lucrurile astea numai de frică!» Cum vine asta? Un om care concepe fără să şovăie o crimă atît de temerară, de sălbatică, pe care o aduce apoi la îndeplinire fără să clipească, mai poate oare destăinui altcuiva nişte secrete pe care le cunoaşte numai el, aşa încît – dacă şi-ar fi ţinut gura – nimeni pe lume nu l-ar fi bănuit? Nu, oricît de laş ar fi un om, din moment ce ar fi pus la cale o faptă ca asta, s-ar fi păzit ca de foc să scape o vorbă faţă de cineva, măcar despre plic şi despre semnale, fiindcă ar fi însemnat să se demaşte de la început. Ar fi născocit cîte-n lună şi-n stele, ar fi minţit în fel şi chip dacă i s-ar fi cerut cu tot dinadinsul informaţii, numai despre asta n-ar fi spus nimic! Dimpotrivă, repet, dacă el ar fi păstrat cea mai deplină tăcere în privinţa banilor, pe care i-ar fi sustras după ce şi-ar fi asasinat stăpînul, cel puţin nimeni nu l-ar fi putut acuza vreodată de crimă cu tîlhărie, fiindcă nimeni pe lume în afară de el nu văzuse plicul, nici nu ştia de existenţa lui în casă. Chiar dacă ar fi fost acuzat de omor, cu siguranţă că s-ar fi atribuit un alt mobil asasinatului. Dar cum nimeni nu băgase de seamă c-ar fi putut avea vreun motiv să comită crima, ba, dimpotrivă, chiar toată lumea văzuse ce mult ţinea la el şi cîtă încredere îi arăta boierul, fireşte că nimeni nu s-ar fi gîndit să-l suspecteze, şi

bănuielile ar fi căzut şi de astă dată asupra inculpatului, care avea toate motivele să dorească moartea bătrînului; ba mai mult chiar, nu făcuse nici un secret din ele, proclamîndu-le în auzul tuturor; într-un cuvînt, toate suspiciunile s-ar fi îndreptat împotriva lui Dmitri Fiodorovici, fiul victimei. Smerdeakov şi-ar fi ucis stăpînul şi l-ar fi prădat, iar fiul răposatului ar fi suportat consecinţele; nici nu se putea găsi ceva care să-i convină mai bine ucigaşului, nu-i aşa? Şi cu toate astea, din capul locului chiar, de cînd a încolţit în el gîndul crimei, Smerdeakov s-a grăbit să dezvăluie existenţa plicului cu bani şi secretul semnalelor – şi tocmai cui? Feciorului victimei! E foarte logic – nu? – şi limpede ca lumina zilei!

Iată însă că soseşte şi ziua pe care Smerdeakov o aştepta ca să poată înfăptui crima, şi ce credeţi că face dumnealui? Se prăbuşeşte în beci, simulînd un acces de epilepsie. Pentru ce? Fireşte, pentru ca în primul rînd Grigori, care avea de gînd în seara aceea să încerce iarăşi leacul cel miraculos, văzînd că nu are cine să păzească locuinţa, să lase totul deoparte, renunţînd să se mai doftoricească, şi să stea de veghe. În al doilea rînd, probabil, pentru ca boierul, văzînd c-a rămas fără paznic şi tremurînd tot să nu vină cumva peste el fecioru-său – lucru pe care, de altfel, nici nu căuta să-l ascundă – să-şi întărească vigilenţa şi să devină şi mai bănuitor. Şi, în sfîrşit, pentru ca el însuşi – vreau să zic, Smerdeakov – după izbucnirea crizei, să fie mutat din bucătărie, unde dormea de obicei singur, izolat de celelalte slugi şi avînd intrare separată, tocmai în celălalt capăt al acareturilor, în odăiţă lui Grigori, la trei paşi doar de patul celor doi bătrîni, despărţit de ei numai printr-un perete de scînduri – odăiţa unde era transportat din porunca boierului şi după dorinţa inimoasei Marfa Ignatievna, de cîte ori avea un acces de epilepsie – şi, zăcînd acolo, după peretele de scînduri, să geamă toată noaptea (aşa cum au declarat la anchetă Grigori şi Marfa Ignatievna) ca să dea impresia că e într-adevăr bolnav, împiedicîndu-i să doarmă pe moşnegi. Şi toate astea pentru ce? Ca să se poată scula mai lesne din pat şi să-i fie mai la îndemînă să-şi omoare stăpînul!

Dar, vor spune unii, se prea poate să se fi prefăcut bolnav

anume ca să nu fie suspectat şi să-i fi vorbit inculpatului despre bani şi despre semnale, gîndindu-se că probabil acesta va fi tentat să înfăptuiască singur crima, pentru ca după ce îşi va fi răpus victima şi va fi plecat, luînd cu el banii şi, eventual chiar iscînd întîmplător zgomot, tulburînd liniştea, trezind martorii din somn, să se scoale şi el, adică Smerdeakov, din pat şi să se ducă, da, să se ducă, dar unde, vă-ntreb, şi pentru ce? Poate ca să-l omoare a doua oară pe boier şi să fure încă o dată banii pe care avusese grijă să pună mîna altul mai înainte. Rîdeţi, domnilor? Eu însumi, vă rog să mă credeţi, mă simt jenat că-mi permit să fac asemenea supoziţii, şi, cu toate acestea, închipuiţi-vă, am reprodus exact versiunea pe care o susţine inculpatul: «Apucasem să plec, spune el, după ce-l doborîsem pe Grigori şi pusesem lumea în mişcare, cînd Smerdeakov s-a sculat din pat şi s-a dus să-l ucidă pe bătrîn ca să-l jefuiască». Nu mai vorbesc că Smerdeakov n-avea de unde să ghicească dinainte cu atîta precizie că fiul năbădăios şi turbat de mînie o să vină numai ca să arunce o privire intimidată pe geam şi – cu toate că ştia pe de rost semnalele – să se retragă domolit, lăsînd pe seama lui toată prada! Domnilor, eu vă întreb foarte serios: în care moment anume credeţi dumneavoastră că Smerdeakov a săvîrşit crima? Arătaţi-mi şi mie cînd, altminteri, nu-l putem scoate vinovat.

Dar dacă totuşi criza de epilepsie n-a fost simulată? Poate că bolnavul s-a trezit la un moment dat, a auzit ţipete şi a ieşit afară – ei, şi pe urmă? Pe urmă s-a uitat în jur şi şi-a spus: «Ce-ar fi să mă duc să-l omor pe boier?» Dar de unde putea el să ştie care-i situaţia, ce se întîmplase între timp, cînd pînă atunci zăcuse tot timpul în nesimţire. Dar, domnilor, chiar şi fantezia are o limită.

«Aşa o fi, vor zice poate unele persoane mai subtile, dar dacă există o complicitate între ei? Dacă au săvîrşit împreună asasinatul şi au împărţit după aceea prada între ei, atunci cum rămîne?»

Într-adevăr, este o ipoteză demnă de luat în consideraţie, şi mai cu seamă întemeiată pe premise foarte serioase: unul operează luînd asupra lui toate riscurile, în timp ce complicele său zace liniştit în pat, simulînd un atac de epilepsie. Dar de ce? Ca să

trezească de la început bănuielile tuturor, să aţîţe teama de care era stăpînit boierul, să-l neliniştească pe Grigori? Ar fi curios de ştiut ce i-a determinat pe cei doi complici să conceapă un plan lipsit de orice raţiune! Dar poate că în realitate n-a fost vorba de o participare activă în cazul lui Smerdeakov, ci numai de o complicitate pasivă, ca să zicem aşa? Poate că şi el este o victimă. Înfricoşat pînă în măduva oaselor, feciorul va fi acceptat, în cele din urmă, să nu se opună fărădelegii, lăsîndu-l pe criminal să opereze nestingherit, dar presimţind totuşi că s-ar putea să fie tras la răspundere pentru că a stat cu braţele încrucişate, în timp ce boierul era asasinat, fără să dea alarma, fără să se împotrivească în nici un fel, se va fi înţeles din capul locului cu Dmitri Karamazov, pe care l-a rugat să-i dea voie să stea în pat, prefăcîndu-se bolnav: «Treaba ta ce faci în vremea asta, n-ai decît să-l omori dacă vrei, pe mine nu mă interesează!» Chiar dacă i-ar fi propus lucrul acesta, accesul lui Smerdeakov trebuia neapărat să producă unele perturbări în casă şi, prevăzîndu-le, Dmitri Karamazov nu putea cu nici un chip să fie de acord. Chiar dacă aş admite ipoteza că ar fi căzut amîndoi de acord, pînă la urmă tot Dmitri Karamazov rămîne ucigaşul propriu-zis, cel care a săvîrşit cu mîna lui crima, instigatorul ei direct, în timp ce Smerdeakov nu este decît un complice pasiv, ba poate chiar nici atît, rolul său limitîndu-se la faptul de a fi tolerat asasinatul de frică şi împotriva voinţei sale; e o deosebire pe care judecata ar fi ştiut s-o facă; cu toate acestea, ce s-a întîmplat pînă la urmă? Imediat ce s-a văzut arestat, inculpatul s-a grăbit să arunce toată vina asupra lui Smerdeakov, exclusiv asupra lui. Şi nu-l acuză de complicitate, ci declară că el ar fi autorul direct al asasinatului, numai el! Smerdeakov a săvîrşit singur crima, el l-a ucis şi l-a jefuit pe bătrîn, peste tot e numai mîna lui! Ce fel de complici sînt aceştia, care aruncă din primul moment vina unul asupra altuia, aşa ceva nu s-a mai pomenit. Ca să nu mai vorbesc de riscurile pe care şi le asumă Karamazov; el, principalul criminal, să arunce toată răspunderea asupra complicelui său, care de fapt n-a jucat nici un rol, s-a mulţumit să rămînă tot timpul pasiv, să zacă în pat după

peretele de scînduri. Păi bine, în cazul acesta complicele care nu se mişcase din pat putea foarte bine să-şi iasă din sărite şi, mînat de instinctul de conservare, să dea imediat în vileag adevărul: «Amîndoi am fost părtaşi la omor, numai că eu n-am mişcat nici un deget, n-am făcut decît să tolerez crima de frică!» Smerdeakov putea doar să-şi dea seama că la judecată s-ar fi constatat fără nici o greutate în ce măsură era el vinovat şi că, prin urmare, chiar dacă avea să fie condamnat, pedeapsa lui avea să fie mult mai uşoară decît aceea sorocită adevăratului ucigaş, care încearcă să-l scoată pe dînsul ţap ispăşitor. Şi atunci, prin forţa lucrurilor, ar fi făcut mărturisiri complete. Adică tocmai ceea ce nu s-a întîmplat. Smerdeakov n-a suflat o vorbă în legătură cu pretinsa complicitate, cu toate că ucigaşul l-a acuzat direct, susţinînd tot timpul că el şi numai el l-ar fi omorît pe bătrîn. Mai mult chiar, Smerdeakov a declarat la anchetă că el însuşi i-a vorbit inculpatului despre plicul cu bani şi i-a divulgat semnalele şi că, de n-ar fi deschis el gura, Dmitri Fiodorovici n-ar fi aflat nimic. Şi atunci, vă întreb, dacă ar fi fost într-adevăr complicele ucigaşului şi s-ar fi ştiut vinovat, ar mai fi declarat oare cu atîta uşurinţă anchetatorilor că inculpatul deţinea toate informaţiile de la el? Dimpotrivă, ar fi negat totul, ar fi încercat să denatureze faptele, să le minimalizeze. Dar n-a făcut nici una, nici alta. Numai un om care se ştie fără nici o vină, care nu se teme că ar putea fi acuzat de complicitate e în stare să procedeze aşa. Aseară, într-un acces de depresie sufletească nervoasă, Smerdeakov, pe care boala lui şi nenorocirea întîmplată în casă îl demoralizaseră, s-a spînzurat, lăsînd un bilet scris în maniera lui personală: «Îmi pun capăt zilelor singur şi din propria mea voinţă. Nimeni nu e vinovat de moartea mea!» Ce ar fi însemnat pentru el să mai adauge: «ucigaşul sînt eu, nu Karamazov»? Şi totuşi n-a adăugat nici un cuvînt; din moment ce a avut atîta conştiinţă ca să scrie biletul acesta de ce s-ar fi oprit aici?

Iată însă că mai adineaori, aici, în incinta tribunalului, au fost aduşi nişte bani, trei mii de ruble, şi ni s-a spus: «Sînt banii din plicul care se află acolo pe masă, împreună cu celelalte corpuri delicte, şi mi i-a dat ieri Smerdeakov». Dar, domnilor juraţi, cred că

mai aveţi încă şi acum în faţa ochilor uluitoarea scenă ce s-a desfăşurat aici şi n-are rost s-o mai descriu în amănunţime. Îmi voi permite doar cîteva consideraţii şi voi căuta să aleg lucrurile cele mai puţin evidente, deoarece, nefiind atît de pregnante, presupun că nu toată lumea se va fi gîndit la ele. În primul rînd, mă voi opri asupra tezei arătate mai înainte. Ieri, cuprins de remuşcări, Smerdeakov s-a spînzurat, după ce mai întîi a restituit banii (pe care, bineînţeles, nu i-ar fi înapoiat dacă n-ar fi avut remuşcări). Şi probabil abia aseară i-a mărturisit lui Ivan Karamazov că el este criminalul, aşa cel puţin declară acesta, altfel, de ce ar fi tăcut atîta timp? Aşadar, Smerdeakov a mărturisit, dar de ce atunci – repet întrebarea – n-a spus tot adevărul în biletul pe care l-a scris înainte de moarte, ştiind că a doua zi o judecată necruţătoare va pecetlui soarta unui om nevinovat? Banii în sine nu dovedesc nimic. Aşa, de pildă, eu şi încă cîteva persoane am aflat cu totul întîmplător că încă de acum o săptămînă Ivan Fiodorovici Karamazov a trimis pe cineva în capitala guberniei ca să-i schimbe două obligaţiuni de cinci la sută în valoare de cinci mii de ruble fiecare, adică în total zece mii. Am ţinut să menţionez lucrul acesta ca un argument că oricine poate să-şi procure la un moment dat o anumită sumă şi că aducînd trei mii de ruble mai trebuie să şi dovedeşti că e într-adevăr vorba de banii care se aflau în plicul de acolo sau în cutare sertar. Şi pe urmă cum se face că, după ce adevăratul ucigaş i-a destăinuit un lucru atît de extraordinar, Ivan Karamazov a putut să rămînă acasă liniştit, ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic? De ce nu ne-a înştiinţat numaidecît? De ce a amînat pe a doua zi? Cred că nu e greu de ghicit pentru ce a procedat aşa: cu sănătatea şubrezită de mai bine de o săptămînă, ameninţat de o febră cerebrală ce s-a declanşat în sfîrşit azi, omul acesta, care a mărturisit singur doctorului şi persoanelor mai apropiate că are halucinaţii, că i se întîmplă să se întîlnească pe stradă cu diferiţi indivizi de mult decedaţi, aflînd pe neaşteptate despre moartea lui Smerdeakov, şi-a făcut următoarea socoteală: «Acum, fiindcă tot a murit, ce-ar fi să arunc vina pe el ca să-mi salvez fratele? Bani am, pot foarte bine să iau un pachet de bancnote şi să spun că Smerdeakov mi l-a

încredinţat înainte de a se sinucide». Veţi spune poate că nu e un procedeu prea onest, că, deşi omul într-adevăr a murit, nu este cinstit să minţi, împovărîndu-l cu o crimă pe care n-a săvîrşit-o, chiar dacă faci lucrul acesta ca să-ţi salvezi fratele! Dar dacă a minţit inconştient, dacă în urma şocului pe care l-a avut, cum era şi complet dezaxat, auzind vestea morţii subite a feciorului, şi-a închipuit, în rătăcirea lui, că aşa s-au petrecut lucrurile în realitate? Aţi fost de faţă la scena de adineaori şi aţi văzut şi dumneavoastră în ce hal era. Stătea în picioare şi vorbea, dar exista oare un grăunte de judecată în vorbele lui? După depoziţia aceasta, făcută de un bolnav în delir, ni s-a înfăţişat un document, o scrisoare din partea inculpatului către doamna Verhovţeva, cuprinzînd planul amănunţit al crimei. Ce rost mai are atunci să căutăm cu atîta stăruinţă planul şi pe făptaşi? Iată planul exact după care a fost comis asasinatul, iar autorul lui trebuie să fie fără îndoială şi autorul crimei. Dar, domnilor juraţi, crima a fost înfăptuită punct cu punct, aşa cum scrie aici! Inculpatul nu s-a depărtat intimidat de fereastra tatălui său, cu atît mai mult cu cît avea certitudinea că iubita lui se afla în momentul acela înăuntru. E prea absurd, prea neverosimil ca să ne putem închipui una ca asta! Dimpotrivă, a pătruns în casă şi a făcut ceea ce ştim că s-a întîmplat. A ucis probabil într-un moment de surescitare nervoasă, într-o răbufnire de ură, a ucis în clipa cînd a dat cu ochii de rivalul şi duşmanul său, pe care poate l-a răpus cu o singură lovitură de pisălog; totuşi, după aceea, cînd s-a convins, în sfîrşit, în urma unei inspecţii amănunţite, că iubita lui nu se afla în casă, n-a uitat la plecare să vîre mîna sub pernă şi să scoată de-acolo plicul cu bani, pe care-l vedem, rupt, aici, pe masă, printre alte corpuri delicte. V-am spus toate acestea numai ca să vă atrag atenţia asupra unui amănunt, după părerea mea cît se poate de semnificativ. Un criminal cu experienţă, un bandit care ar fi săvîrşit omorul numai ca să poată jefui, în locul lui, vă întreb, ar fi aruncat oare plicul rupt pe podea, aşa cum a fost găsit, în preajma cadavrului? Bunăoară, dacă Smerdeakov ar fi fost ucigaşul, cum în cazul lui crima nu putea să aibă alt motiv decît jaful, cu siguranţă c-ar fi luat

plicul aşa cum se găsea, fără să mai stea să-l deschidă lîngă trupul neînsufleţit al victimei sale, deoarece ştia precis că înăuntru erau bani – plicul fusese doar lipit şi sigilat sub ochii lui – şi, de vreme ce l-ar fi luat cu el, nimeni n-ar mai fi putut să-şi dea seama dacă s-a furat sau nu ceva din casă. Vă întreb încă o dată, domnilor juraţi, aşa ar fi procedat oare Smerdeakov? Ar fi lăsat adică plicul rupt pe podea? Nu, în felul acesta nu putea să procedeze decît un ucigaş cuprins de o furie oarbă, care nu mai avea mintea destul de limpede ca să poată judeca, un ucigaş, zic, nu un hoţ, un om care n-a furat în viaţa lui şi care chiar atunci cînd a sustras banii ascunşi sub pernă a făcut-o nu ca un hoţ care operează, ci ca un om care a fost prădat şi înţelege să-şi ia înapoi banii furaţi! Dmitri Karamazov era convins că banii aceştia sînt ai lui, că fusese deposedat de ei şi această convingere devenise pentru el aproape o idee fixă, o manie. Luînd plicul, pe care nu-l văzuse niciodată pînă atunci, l-a rupt ca să se încredinţeze că banii erau înăuntru, a băgat apoi conţinutul în buzunar şi a fugit fără să-i treacă măcar prin gînd că plicul pe care-l lăsase pe jos desfăcut constituia o probă de o importanţă covîrşitoare împotriva lui. Şi acestea toate pentru că asasinul este Karamazov, nu Smerdeakov, şi pentru că Dmitri Karamazov nu s-a gîndit, nu era capabil să judece şi nici nu-i stătea capul la chibzuială! O rupe la fugă, aude apoi strigătul slugii, care se luase după el; sluga îl apucă de picior, încercînd să-l oprească, şi cade lovită cu acelaşi pisălog de aramă. Cuprins de milă, inculpatul sare jos de pe gard. Închipuiţi-vă, vrea cu tot dinadinsul să ne facă să credem că s-a întors din drum din compasiune, ca să vadă dacă nu poate să-i fie de ajutor! Îi mai ardea lui oare în clipa aceea de aşa ceva? Nici vorbă, a sărit de pe gard numai şi numai ca să se convingă dacă unicul martor al fărădelegii lui mai trăieşte sau nu! Orice alt sentiment, orice altă reacţie psihică erau imposibile într-o împrejurare ca asta! Şi băgaţi de seamă: îşi mai şi face de lucru cu Grigori, se apucă să-i tamponeze capul cu batista, şi numai după ce i s-a părut că e mort s-a pierdut deodată cu firea, şi aşa, plin de sînge cum era, se întoarce într-un suflet la iubita lui. Cum de nu şi-a dat seama că în

halul în care era avea să fie luat la ochi imediat? Inculpatul însă ne asigură că nici habar n-a avut că era murdar de sînge; şi se poate ca într-adevăr să fie aşa, e admisibil, cazul e destul de frecvent printre criminali. Într-un sens dau dovadă de calcul diabolic, iar într-altul n-au nici un dram de judecată. Iar în momentul acela inculpatul nu se gîndea decît unde putea să fie iubita lui. Vrînd să afle cît mai degrabă unde este, se duce într-o goană acasă la dînsa, unde-l aşteaptă o ştire uluitoare, o adevărată lovitură de trăsnet: iubita lui e plecată la Mokroe cu fostul ei amant, omul cu drepturi «netăgăduite» asupra ei!“

IX

Psihologie în doi timpi şi trei mişcări. Troica în zbor. Concluziile

Ajungînd la acest punct al rechizitoriului, Ippolit Kirillovici, care alesese probabil înadins o metodă de expunere strict cronologică, aşa cum fac de obicei oratorii prea nervoşi pentru a se menţine într-un cadru cît mai riguros menit să le stăvilească impetuozitatea, vorbi pe larg despre „fostul“ iubit al Gruşenkăi, omul cu drepturi „netăgăduite“, ceea ce-i oferi prilejul să facă o serie de reflecţii deosebit de interesante. „Karamazov, care era extrem de gelos pe orice bărbat, în faţa «fostului» amant abdică subit, renunţînd la orice pretenţii. Este cu atît mai ciudat cu cît pînă atunci nu se sinchisise cîtuşi de puţin de noua primejdie ce părea să-l ameninţe prin revenirea inopinată a rivalului său. Dar în închipuirea lui momentul acesta părea destul de îndepărtat; obişnuit să trăiască exclusiv în prezent, Karamazov era convins că pînă atunci o să mai treacă încă ani şi ani. Nu este exclus chiar ca fostul amant al Gruşenkăi să fi devenit cu timpul pentru el o simplă ficţiune; aşa încît descoperind în ultimul moment că femeia

iubită îi ascunsese sosirea rivalului său, îl înşelase, tocmai fiindcă pentru dînsa omul acela venit de departe nu era nici fantezie, nici ficţiune, ci întruchipa totul în viaţă, era unica ei speranţă, şi-a dat seama dintr-odată de realitate şi s-a hotărît să renunţe. Domnilor juraţi, nu pot să trec sub tăcere această imprevizibilă şi surprinzătoare trăsătură de caracter a inculpatului, care totuşi a simţit brusc la un moment dat nevoia implacabilă să privească adevărul în faţă, înclinîndu-se cuprins de respect înaintea femeii, înaintea drepturilor legitime ale inimii sale, şi asta cînd? Chiar în seara în care îşi mînjise mîinile din pricina ei cu sîngele părintesc! E drept că în clipa aceea sîngele vărsat începuse să strige după răzbunare în cugetul său, fiindcă, fără să vrea, omul acesta, care-şi pierduse sufletul şi-şi ruinase viaţa pămîntească, trebuia pînă la urmă să se dezmeticească şi să se întrebe: «Ce sînt şi ce mai pot fi acum pentru dînsa, pentru femeia pe care o iubesc mai presus de orice pe lume, mai presus decît sufletul meu? Ce sînt şi ce pot fi în comparaţie cu fostul ei iubit, cînd ştiu foarte bine că are drepturi netăgăduite asupra ei şi s-a întors pocăit la dînsa – la femeia pe care a nenorocit-o pe vremuri – cu o iubire proaspătă, cu propuneri cinstite, făgăduindu-i o viaţă nouă, fericită? Iar eu, păcatele mele, ce pot să-i mai dau acum? Ce pot să-i ofer?». Karamazov a înţeles toate lucrurile astea, şi-a dat seama că toate drumurile îi sînt închise acum, cînd are mîinile pline de sînge, că nu mai este decît un criminal, pe care-l aşteaptă o condamnare pe viaţă, un om fără viitor! Gîndul acesta îl striveşte, îl anihilează. Şi atunci, într-o clipă, mintea lui urzeşte un plan disperat, care, cu firea lui, aşa cum îl cunoaştem, trebuia să-i apară ca unica ieşire dintr-o situaţie îngrozitoare, ca un deznodămînt fatal! Şi acest deznodămînt nu putea fi decît sinuciderea. Aleargă deci să răscumpere pistoalele amanetate la funcţionarul Perhotin şi, pe drum, scoate în fugă banii din buzunar, banii pentru care îşi mînjise mîinile cu sîngele părintesc. O, mai mult ca oricînd are nevoie acum de bani: Karamazov o să moară, Karamazov o să-şi tragă un glonţ în cap, dar moartea lui trebuie să rămînă bine întipărită în amintirea tuturor! Nu degeaba are suflet de poet, nu

degeaba îşi iroseşte viaţa ca pe o lumînare aprinsă la ambele capete! «Mă duc la ea, da, la ea! Acolo am sa fac un zaiafet de toată frumuseţea, o petrecere de pomină, un chiolhan despre care să se vorbească peste ani! În mijlocul ţipetelor sălbatice şi al cîntecelor pătimaşe, în mijlocul dansurilor zvăpăiate ale ţiganilor, am să închin paharul, urînd fericire femeii adorate în viaţa nouă spre care se îndreaptă, şi pe urmă, acolo, la picioarele ei, am să-mi zbor creierii, împlinindu-mi singur osînda! Şi-n veci n-o să-l uite pe Mitia Karamazov, o să-şi dea seama cît a iubit-o bietul Mitia, şi inima îi va lăcrima, înduioşată de soarta lui!» E ceva teatral, romantic, fireşte, o exaltare, o fantezie sălbatică, dezlănţuită fără măsură – karamazoviană – şi o mare doză de sentimentalism, dar în acelaşi timp mai e încă ceva, domnilor juraţi, ceva care strigă în sufletul lui, îi frămîntă creierii, îi otrăveşte viaţa! Şi acest *ceva* este *conştiinţa*, domnilor juraţi, sînt mustrările ei necruţătoare, osînda ei! Pistolul însă le va împăca pe toate, e singura ieşire din impas, alta nu există, şi apoi... apoi, ştiu eu dacă în momentul acela Karamazov s-a gîndit ce *va fi acolo* şi dacă în general un Karamazov poate să-şi pună întrebarea hamletiană «a fi sau a nu fi»? Nu, domnilor juraţi, Europa îl are pe Hamlet, noi nu avem deocamdată decît Karamazovi!“

Ippolit Kirillovici descrise apoi în amănunţime pregătirile lui Mitia în vederea plecării la Mokroe, scena petrecută acasă la Perhotin, tot ce-a făcut şi a vorbit în băcănia fraţilor Plotnikov, în fine, întîmplarea cu surugiii. Menţiona o mulţime de cuvinte, expresii şi gesturi de-ale lui, bazîndu-se pe declaraţiile martorilor, şi reuşi să închege un tablou de un efect covîrşitor asupra auditoriului. Impresia era cu atît mai puternică, cu cît faptele erau privite în ansamblu şi conjugate. Nu mai putea să încapă nici o îndoială, omul acesta, care se agita cu atîta frenezie şi care nici nu se mai gîndea măcar să se ferească, era incontestabil vinovat. „Nu mai avea de ce să se ferească, spuse procurorul. De două sau trei ori era cît pe ce să se dea de gol, făcea aluzii atît de transparente, încît puţin mai lipsea ca să mărturisească totul (aici se referi din nou la declaraţiile celor anchetaţi). Pînă şi surugiului îi strigase pe

drum: «Ştii tu pe cine duci? Un criminal!». Totuşi, nu putea încă să dea totul pe faţă; trebuia mai întîi să ajungă la Mokroe, ca să-şi încheie poemul. Dar ce-l aştepta acolo, nefericitul? Trebuia să vină la Mokroe ca din prima clipă aproape să vadă şi să înţeleagă, în sfîrşit, că rivalul căruia îi acorda drepturi «netăgăduite» nu era poate chiar atît de sigur pe situaţie cum credea el, că urările lui de fericire pentru o viaţă nouă, închinarea pe care se gîndea s-o facă iubitei, nu erau nici aşteptate, nici dorite. Dar, domnilor juraţi, sînt lucruri pe care dumneavoastră le cunoaşteţi din dosarul instrucţiei prealabile. Triumful lui Karamazov asupra rivalului este deplin, şi atunci, o, atunci începe o nouă criză, poate cea mai teribilă din cîte i-au fost date să trăiască şi le va mai trăi vreodată sufletul acesta! Trebuie să recunoaştem deschis, domnilor, exclamă Ippolit Kirillovici, că răzbunarea naturii călcate în picioare şi a unei conştiinţe împovărate de crimă e mai cumplită decît orice pedeapsă pe care ar putea-o da justiţia pămîntească! Mai mult chiar, justiţia pămîntească şi pedeapsa statornicită de ea uşurează într-un fel osînda la care-l supune natura. Conştiinţa unui criminal e o necesitate pentru un condamnat, salvarea lui din ghearele deznădejdii, fiindcă nu-mi pot închipui groaza şi suferinţele morale pe care le-a încercat Karamazov din clipa cînd şi-a dat seama că femeia vieţii sale îl iubeşte într-adevăr, că de dragul lui îl respinge pe «fostul» ei amant cu drepturi «netăgăduite», că pe el îl cheamă şi numai cu el doreşte să înceapă o viaţă nouă, făgăduindu-i fericirea, şi asta tocmai cînd pentru ei totul s-a terminat, cînd nu mai există nici o posibilitate! Trebuie să menţionez în treacăt un lucru care mi se pare esenţial pentru a înţelege pe deplin situaţia reală a inculpatului în momentul acela: femeia aceasta, căreia îi închinase toată dragostea lui, a rămas pentru el pînă la sfîrşit, adică pînă cînd a fost arestat, o fiinţă inaccesibilă, dorită cu pasiune, dar inaccesibilă. Dar de ce, de ce nu şi-a zburat creierii atunci, ce l-a făcut să renunţe la planul lui iniţial, să uite chiar şi unde a pus pistolul? Tocmai setea aceasta pătimaşă de iubire, speranţa de a o satisface acolo, pe loc, l-au oprit. În fumul beţiei, îşi înlănţuie strîns iubita, care chefuieşte cot

la cot cu el, e fermecat, o vede mai ispititoare ca niciodată, nu se mai dezlipeşte de dînsa, o admiră, se topeşte tot în faţa ei. Văpaia ce-l mistuie a izbutit să înăbuşe pentru o clipă nu numai teama de a fi arestat, dar şi mustrările de conştiinţă! Pentru o clipă, o, numai pentru o clipă, încerc să-mi închipui starea în care se afla sufletul acestui criminal, subjugat concomitent de trei elemente diferite, care puseseră cu totul stăpînire pe el: în primul rînd, beţia, fumul şi zarva petrecerii, tropotele dansatorilor, cîntecele şi ea, îmbujorată de băutură, cîntînd şi dansînd, beată, rîzînd cu ochii în ochii lui! În al doilea rînd, speranţa înviorătoare, ascunsă undeva în adîncul inimii, că deznodămîntul fatal e încă departe sau cel puţin n-a sosit încă, va fi amînat poate pentru a doua zi, dimineaţa, cînd vor veni oamenii stăpînirii să-l ridice. Prin urmare, mai sînt cîteva ceasuri, şi asta înseamnă mult, nemăsurat de mult! În cîteva ceasuri cine ştie cîte nu se pot întîmpla! Bănuiesc că starea lui sufletească era foarte apropiată de a unui condamnat la moarte în drum spre eşafod ori spre spînzurătoare: în faţa lui se deschide o stradă lungă, nesfîrşit de lungă, pe care convoiul trebuie s-o străbată la pas printre mii de oameni, ca după aceea să cotească pe o altă stradă, şi abia atunci, departe, la capăt, se va zări şi piaţa blestemată! La început, în clipa cînd purcede la drum, condamnatul, stînd în căruţa infamiei, se simte probabil ca şi cînd ar avea înainte o viaţă întreagă fără de sfîrşit. Mereu alte case trec prin faţa ochilor, căruţa merge mai departe – nu-i nimic, mai e mult pînă la cotitură – şi osînditul se uită cu bărbăţie în dreapta şi-n stînga, la miile de spectatori indiferenţi sau curioşi, care-l sorb cu privirea, şi i se pare că tot mai este şi el un om ca toţi oamenii. Căruţa coteşte; nu-i nimic, nu-i nimic, mai are de străbătut o uliţă întreagă. Una cîte una, casele rămîn îndărăt, şi el tot se mai gîndeşte: «Au mai rămas încă destule». Şi aşa pînă cînd ajunge în piaţă. Cred că în aceeaşi stare de spirit era şi Karamazov atunci. «N-au avut cînd să prindă de veste, se gîndeşte el, mai am încă răgaz să caut, sigur că da, am tot timpul să ticluiesc un plan de apărare, să văd cum aş putea să le ţin piept, deocamdată însă, deocamdată e prea puternică ispita!» Dar, oricît de tulbure şi

întunecat e sufletul lui, reuşeşte totuşi să pună deoparte jumătate din banii cu care a venit şi să-i ascundă într-un cotlon undeva, altfel nu-mi explic unde au putut să dispară o mie cinci sute de ruble din cele trei mii pe care abia le luase de sub perna tatălui său. Nu e prima oară cînd se află la han, la Mokroe, a mai fost o dată acolo şi a chefuit două zile în şir. Nu e chiar atît de străin de casa aceea bătrînească, mare, de bîrne, îi cunoaşte toate şurile, toate pridvoarele... Presupun că o parte din bani au fost ascunşi în aceeaşi noapte acolo, în casă, cu puţin înainte de arestare, în vreo crăpătură sau în vreun ungher, poate chiar sub duşumea sau în pod, sub acoperiş. Pentru ce? Cum pentru ce? Catastrofa putea să se producă din moment în moment, şi domnia sa nu apucase încă să se gîndească serios cum s-o întîmpine, şi nici nu avea timp de aşa ceva, şi apoi era şi ameţit, i se învîrtea capul, dînsa îl ţinea prins în mreje, iar banii, da, banii prind bine în orice împrejurare! Cînd ai bani, eşti cineva oriunde ai fi. Poate vi se pare ciudat că un om mai e în stare să facă asemenea calcule practice într-o clipă ca asta! Chiar dumnealui însă ne-a asigurat că, în urmă cu o lună, tot aşa, într-un moment critic de adîncă frămîntare sufletească, i-a trecut prin minte să pună deoparte jumătate din banii încredinţaţi de doamna Verhovţeva şi să-i coasă în chip de amuletă; chiar dacă este o minciună, aşa cum vom dovedi îndată, înseamnă că ideea asta nu este ceva nou pentru Karamazov, că s-a mai gîndit la ea. Mai mult, presupune că atunci cînd a declarat anchetatorilor că separase jumătate din cele trei mii de ruble şi că le cususe într-o pungă (care în realitate n-a existat niciodată), a născocit toată povestea pe loc, tocmai fiindcă avea experienţa lucrului acestuia: nu trecuseră nici două ore de cînd, într-un moment de inspiraţie, dosise undeva, într-un cotlon din hanul de la Mokroe, pentru orice eventualitate, pînă a doua zi dimineaţa, jumătate din banii furaţi, ca să nu se găsească nimic asupra lui. Două abisuri, domnilor juraţi, aduceţi-vă aminte că în sufletul unui Karamazov, aşa cum spuneam mai înainte, pot să existe în acelaşi timp două abisuri! Am scotocit toată casa şi n-a fost chip să descoperim nimic. Poate că banii mai sînt şi acum acolo, dacă nu cumva vor fi dispărut

chiar a doua zi şi se află în clipa de faţă în posesia inculpatului. În orice caz, cînd a fost arestat, era împreună cu iubita lui; ea stătea culcată pe pat, iar el, în genunchi lîngă dînsa, cu braţele întinse ca în extaz – părea că uitase de toate în momentul acela, nici măcar nu-i auzise intrînd pe cei care veniseră să-l aresteze. A fost luat prin surprindere, fără să fi apucat să pregătească un răspuns.

Şi acum iată-l aici, în faţa judecătorilor lui, în faţa celor care urmează să-i hotărască soarta. Domnilor juraţi, sînt momente în cariera noastră cînd sufletul tresare înfiorat de teamă în faţa omului, cînd se nelinişteşte pentru el! Cînd ne imaginăm frica animalică pe care o simte criminalul văzînd că totul este pierdut, deşi continuă să lupte, e hotărît să se împotrivească pînă la sfîrşit. Cînd instinctul de conservare, de autoapărare se trezeşte brusc în el, şi, încercînd să se salveze cu orice preţ, acuzatul se uită întrebător în ochii tăi, aţintind asupra ta o privire pătrunzătoare, chinuită, nu te mai slăbeşte o clipă, te studiază, îţi cercetează chipul, caută să-ţi citească gîndurile, aşteaptă să vadă din ce parte va fi atacat, făurind într-o secundă în mintea lui răvăşită mii de planuri şi în acelaşi timp fiindu-i teamă să nu scape o vorbă fără rost! Atît de îngrozitoare sînt evenimentele acestea pentru sufletul omenesc, atît de spinoasă şi crîncenă trecerea prin vămile văzduhului, atît de groaznică e rîvna aceasta sălbatică de animal hăituit, care vrea să-şi scape pielea, încît uneori chiar anchetatorul are o strîngere de inimă şi i se face milă de criminal! Cunoaştem aceste împrejurări fiindcă le-am văzut cu ochii noştri. La început, năuc şi speriat – a lăsat să-i scape cîteva cuvinte compromiţătoare: «Am vărsat sînge... Trebuie să-mi primesc pedeapsa!», a exclamat el. Şi-a venit însă numaidecît în fire. El nu s-a pregătit încă să răspundă, nu ştie ce trebuie să spună, dar e gata să nege cu încăpăţînare, fără să aducă nici o dovadă: «Nu sînt vinovat de moartea tatălui meu!». Iată deocamdată pavăza la adăpostul căreia mai nădăjduieşte încă să poată ridica o baricadă. Şi fără să mai aştepte întrebările anchetatorilor, încearcă să explice vorbele nesocotite care i-au scăpat în primul moment declarînd că se consideră totuşi vinovat, dar numai de moartea slugii Grigori. «De

mîna mea a murit, recunosc, sînt vinovat, dar cine l-a ucis atunci pe tata, domnilor, cine, dacă nu eu?» Închipuiţi-vă, el ne întreabă pe noi, tocmai pe noi, care veniserăm anume ca să-l interogăm! Reţineţi, vă rog, aceste cuvinte care vor să preîntîmpine orice întrebări: «*Cine, dacă nu eu?*» Viclenia lui instinctivă, naivitatea şi nerăbdarea atît de caracteristice Karamazovilor! «Nu eu l-am ucis, susţine el, nici să nu vă gîndiţi c-aş fi putut face o faptă ca asta! Am vrut să-l ucid, domnilor, ce-i drept, am avut intenţia asta, mărturiseşte el în pripă (o, mereu se grăbeşte să anticipeze dumnealui!), dar sînt nevinovat, nu l-am ucis eu!» Vrea să ne facă o concesie destăinuindu-ne c-ar fi avut intenţia să-l ucidă, ca să vedem cît este de sincer şi să ne convingem că într-adevăr nu este el ucigaşul. O, în asemenea situaţii, criminalul este de multe ori teribil de imprudent şi de credul! Şi atunci, în aparenţă cu totul întîmplător, anchetatorii îi pun cea mai naivă întrebare: «Nu cumva Smerdeakov e asasinul?». S-a întîmplat exact ceea ce era de prevăzut: a fost grozav de contrariat că l-am luat prin surprindere şi i-am jucat festa tocmai cînd se pregătea să-l acuze pe Smerdeakov şi nu aştepta decît un prilej potrivit ca ipoteza aceasta să pară cît mai verosimilă. Cu firea lui excesivă, cade imediat în extrema cealaltă şi caută din răsputeri să ne demonstreze că Smerdeakov nu putea, nu era în stare să-l ucidă pe bătrîn. Nu trebuie să-i daţi însă crezare, nu este decît un vicleşug, nici nu se gîndeşte măcar să renunţe la acuzaţia pe care voia s-o pună în seama lui Smerdeakov; dimpotrivă, va recurge din nou la ea mai tîrziu, pentru că nu există altcineva asupra căruia ar putea să arunce vina, dar va aştepta un alt moment, fiindcă deocamdată i s-au stricat socotelile. Va reveni totuşi asupra ei – poate mîine sau chiar peste cîteva zile – cînd se va ivi un moment prielnic, momentul cînd va putea exclama în sfîrşit: «Vedeţi, eu însumi am combătut ipoteza cu Smerdeakov mai stăruitor chiar decît dumneavoastră, vă aduceţi aminte – nu-i aşa? – dar acum m-am convins, el l-a omorît pe bătrîn, cine altul putea s-o facă dacă nu el?». Dar pînă una-alta se mulţumeşte să nege totul cu înverşunare; nerăbdarea şi mînia de care e stăpînit îi inspiră însă cea mai

neverosimilă şi mai copilăroasă explicaţie: acuzatul caută să mă încredinţeze că într-adevăr s-a uitat pe fereastră, dar că s-a întors intimidat şi a plecat. Lucrul cel mai grav pentru el este că nu cunoaşte împrejurările, habar n-are ce a declarat Grigori, despre care nu ştie că a înviat din morţi. Se procedează la percheziţia corporală. Formalitatea aceasta îl scoate din fire, dar în acelaşi timp îl face să prindă curaj; asupra lui nu se găsesc decît jumătate din bani, restul a dispărut ca prin farmec. Abia atunci, probabil, enervat peste măsură şi continuînd să nege totul cu încăpăţînare, îi vine în minte pentru prima oară ideea cu amuleta. Cu siguranţă însă că şi el îşi dă seama cît e de absurdă, şi asta îl munceşte, îl roade cumplit, nu ştie cum să facă să pară mai plauzibilă, cum să combine lucrurile ca să iasă un roman cît mai veridic. În asemenea cazuri, înainte de toate, instrucţia trebuie să nu-i lase nici un răgaz criminalului ca să se pregătească, să intervină brusc, luîndu-l prin surprindere, în aşa fel încît să-şi dea pe faţă gîndurile cele mai ascunse, cu toată naivitatea contradicţiilor şi inconsistenţa lor trădătoare. Singurul mijloc de a-l face pe un criminal să vorbească este să-i comunici pe neaşteptate, la un moment dat – în aparenţă ca din întîmplare – un fapt nou, o circumstanţă extrem de importantă, dar pe care nu putea nici s-o prevadă, nici măcar s-o bănuiască. Şi noi ţineam de mult, da, de mult în suspensie surpriza aceasta – în speţă, declaraţia lui Grigori cu privire la uşa pe care inculpatul o lăsase deschisă la plecare. Uitase cu totul de uşă, nici prin gînd nu-i trecea că Grigori ar fi putut s-o vadă. Efectul a fost într-adevăr formidabil. Inculpatul a sărit ca ars şi a început să zbiere: «Smerdeakov, Smerdeakov l-a ucis!», dînd astfel în vileag, fără să vrea, gîndul ascuns, ideea în care îşi punea toate speranţele, şi cea mai neverosimilă în acelaşi timp, fiindcă Smerdeakov n-ar fi putut să-l omoare pe bătrîn decît după ce inculpatul îl doborîse pe Grigori şi o luase la fugă. În clipa cînd i-am adus la cunoştinţă că Grigori văzuse uşa deschisă înainte de a se fi prăbuşit la pămînt şi că, ieşind de la el din odaie, îl auzise pe Smerdeakov cum gemea după peretele de scînduri, Karamazov, ca şi cînd i-aş fi dat lovitura de graţie, a rămas năucit. Stimatul meu

coleg, spiritualul Nikolai Parfenovici, mi-a mărturisit mai apoi că în momentul acela i-a fost aşa milă de el, că i-au venit lacrimi în ochi; atunci, ca să dreagă lucrurile, s-a grăbit să ne servească imediat povestea cu faimoasa amuletă: «Fie, s-a hotărît el, în sfîrşit, dacă-i aşa, să vă spun cum a fost!».

Domnilor juraţi, v-am arătat adineaori de ce mi se pare atît de absurdă legenda cu banii cusuţi în amuletă cu o lună înainte, şi încă absurdă e puţin zis; cred că nu se putea scorni ceva mai dubios decît această explicaţie în cazul de faţă. Chiar dacă ar fi să punem un rămăşag, mă îndoiesc că s-ar găsi cineva care să născocească o poveste mai puţin verosimilă. Nu e mai puţin adevărat însă că în asemenea ocazii poţi foarte bine să înfunzi şi să reduci la tăcere pe romancier, tocmai în clipa cînd se socotea triumfător cu ajutorul unor mici amănunte, acelea în care este atît de bogată realitatea şi pe care aceşti nefericiţi creatori involuntari de romane le neglijează de obicei sau poate chiar nici nu se gîndesc la ele, considerîndu-le complet insignifiante şi perfect inutile. Au altă treabă dumnealor în momentul acela decît să-şi piardă vremea cu mărunţişuri! Cînd mintea lor făureşte o construcţie atît de măreaţă, cum îndrăzneşte cineva să se ocupe de bagatele? Tocmai aşa cad în capcană! Bunăoară, inculpatul e întrebat: «Bine, dar de unde ai luat materialul din care ţi-ai confecţionat amuleta, cine ţi-a cusut-o?». «Am cusut-o singur, cu mîna mea.» «Şi de unde ai luat materialul?» Inculpatul începe să se enerveze, i se pare pur şi simplu jignitor, e chiar sincer indignat, da, da, indignat, vă rog să mă credeţi, că i se pot pune asemenea întrebări! Aşa sînt toţi. «Am rupt un petic dintr-o cămaşă.» Perfect. Prin urmare, mîine dimineaţă o să găsim printre rufele dumitale o cămaşă ruptă, din care lipseşte o fîşie. Şi gîndiţi-vă, domnilor juraţi, că în cazul cînd am fi găsit-o într-adevăr (şi era imposibil să nu dăm peste ea în vreo valiză sau în scrin, dacă ar fi existat în realitate), cămaşa asta ar fi constituit o probă, da, o probă palpabilă în favoarea declaraţiilor lui! E un lucru pe care acuzatul nu l-a înţeles. «Nu-mi amintesc în ce am cusut banii, poate nu era o cămaşă, ci o bonetă a gazdei». «Ce bonetă?» «Am luat-o de la dînsa

din casă, era o vechitură, un petic de pînză». «Ţii minte precis?» «Nu, nu-mi aduc prea bine aminte...» Şi îşi iese din sărite, e furios, deşi, gîndiţi-vă şi dumneavoastră, cum se putea să nu-şi amintească? În momentele cele mai cumplite din viaţă, bunăoară cînd un condamnat e dus la eşafod, tocmai detaliile acestea se imprimă mai adînc în memorie. Nenumărate lucruri s-ar putea să i se şteargă din minte, în schimb, un acoperiş verde, zărit în treacăt pe drum, sau cioara de pe crucea bisericii sînt amănunte pe care nu le mai poate uita. Aşa şi în cazul de faţă; ca să-şi coasă amuleta, inculpatul s-a ascuns probabil de cei din casă; e imposibil deci să nu ţină minte teama umilitoare pe care a simţit-o atunci cînd stătea pierit să nu intre cineva în odaie şi să-l surprindă cu acul în mînă, cum sărea la orice zgomot şi fugea repede după paravan (fiindcă există un paravan la el în cameră)... Dar, domnilor juraţi, ce sens are să intru în atîtea amănunte, să vă plictisesc cu tot felul de mărunţişuri! exclamă deodată Ippolit Kirillovici. Are totuşi sens, tocmai pentru că inculpatul, pînă în clipa de faţă, se încăpăţânează să stăruie asupra acestei prezumţii absurde! În ultimele două luni, adică din noaptea fatală şi pînă astăzi, n-a fost în stare să explice nimic, să aducă nici o probă pentru a susţine declaraţiile lui fanteziste de la început; «astea sînt fleacuri, pretinde el, nimicuri fără importanţă, trebuie să mă credeţi pe cuvînt!» O, am fi bucuroşi să-l credem, din toată inima, chiar fără altă dovadă decît cuvîntul lui! Doar nu sîntem nişte şacali însetaţi de sînge omenesc! Daţi-ne, vă rog, indicaţi-ne un singur fapt care să pledeze în favoarea inculpatului, şi vom fi cei mai fericiţi, dar un fapt palpabil, real, şi nu nişte simple deducţii bazate pe expresia feţei acuzatului, aşa cum a făcut fratele lui, sau presupunerea că atunci cînd s-a bătut cu pumnul în piept a vrut cu siguranţă să-i arate amuleta, deşi afară era întuneric beznă. Vom înregistra cu bucurie acest fapt noi şi vom fi primii care să renunţăm la toate capetele de acuzare, ba chiar vom fi gata să le combatem. Deocamdată însă justiţia îşi cere drepturile şi sîntem obligaţi să stăruim în acuzaţiile pe care i le aducem, fără să renunţăm la nimic.“

Ippolit Kirillovici spuse apoi concluziile, încheindu-şi astfel rechizitoriul. Era febril, vocifera, cerînd răzbunare pentru sîngele vărsat, sîngele unui părinte ucis de propriul său fiu, cu „scopul mîrşav de a-l jefui“. Insistă cu toată energia asupra tragicei înlănţuiri strigătoare la cer a faptelor. „Orice v-ar spune în pledoaria sa apărătorul, al cărui talent oratoric se bucură de atîta faimă, spuse el, divulgîndu-şi simţămintele fără să vrea, oricîtă zguduitoare elocinţă ar desfăşura, mizînd pe sensibilitatea dumneavoastră, nu trebuie să uitaţi nici o clipă că vă aflaţi aici în templul justiţiei noastre. Nu uitaţi că sînteţi apărătorii dreptăţii noastre, apărătorii sfintei noastre Rusii, ai temeliilor sale, ai familiei sale, a tot ce are ea mai de preţ! Da, dumneavoastră reprezentaţi aici întreaga Rusie, şi sentinţa rostită de domniile voastre va răsuna nu numai în această incintă, ecoul ei se va răspîndi pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării, şi toată ţara va asculta cuvîntul apărătorului şi pe cel al judecătorilor ei, va primi cu bucurie sau va fi adînc întristată de hotărîrea pe care domniile voastre veţi găsi cu cale s-o daţi. Cruţaţi-i o nouă suferinţă, nu înşelaţi aşteptările Rusiei, troica fatală zboară mai departe, ducîndu-ne poate la pieire! E mult de cînd Rusia stă cu braţele întinse, strigîndu-ne să stăvilim goana ei, iureşul acesta năprasnic, turbat! Şi dacă popoarele celelalte se dau deocamdată la o parte din calea vijelioasei troici, care aleargă înainte dezlănţuită, nu se ştie dacă ele se feresc din respect, cum ar fi dorit poetul, sau cu groază – e un lucru la care vă cer să vă gîndiţi. Cu groază şi poate şi cu dezgust, şi încă este spre binele nostru că se feresc din drumul ei, dar vă întreb ce-o să fie cînd nu vor mai vrea să se dea la o parte şi se vor ridica în calea fantasmei zburătoare ca un zid de nedărîmat şi vor curma zănatica dezlănţuire a desfrîului nostru, vrînd să se salveze şi, o dată cu ele, să salveze cultura, civilizaţia! De mult au început să se audă în Europa glasuri alarmate. Şi zvonul lor e din ce în ce mai puternic. Nu le puneţi la încercare, nu sporiţi ura lor crescîndă printr-o sentinţă care ar părea să justifice paricidul!...“

Într-un cuvînt, deşi se înfierbîntase peste măsură, Ippolit

Kiriliovici deveni totuşi foarte patetic spre sfîrşit şi finalul avu într-adevăr un efect colosal. Terminînd, procurorul se grăbi să părăsească sala de şedinţe şi puţin mai lipsi ca să-şi piardă cunoştinţa după ce trecu în camera de alături. Şi, cu toate că nimeni în sală nu se gîndi să-l aplaude, discursul lui avu darul să-i mulţumească pe oamenii serioşi. Nu tot atît de mulţumite se arătară doamnele; dar la drept vorbind, şi dumnealor apreciaseră elocinţa procurorului, cu atît mai mult cu cît nu li se părea chiar atît de primejdioasă şi se aşteptau ca Fetiukovici să facă minuni. „În sfîrşit, acum trebuie să ia şi el cuvîntul şi o să le închidă gura la toţi!“ Toate privirile erau aţintite asupra lui Mitia; tot timpul cît vorbise procurorul, rămăsese tăcut, strîngînd din măsele, cu braţele la piept şi ochii în pămînt. Doar cîteodată ridica fruntea şi asculta cu luare-aminte, mai cu seamă atunci cînd se pomeni numele Gruşenkăi. Şi cum vorbitorul găsise o cale să citeze la un moment dat părerea lui Rakitin despre dînsa, un zîmbet înveninat şi dispreţuitor îi strîmbase buzele şi murmurase destul de desluşit: „Bernarzii!“. Iar mai apoi, cînd Ippolit Kirillovici povestise cum îl interogase, hărţuindu-l cu tot felul de întrebări, la Mokroe, Mitia înălţase capul şi ascultase pînă la capăt cu o nemăsurată curiozitate. Într-un timp chiar fusese cît pe ce să sară de la locul lui şi să intervină, dar se răzgîndise, mulţumindu-se să ridice dispreţuitor din umeri. Finalul rechizitoriului şi în special calităţile dovedite la Mokroe de procuror cu prilejul anchetei fură comentate cu prisosinţă de elita oraşului, care făcea tot felul de glume şi ironii pe socoteala lor: „Nu l-a răbdat inima să nu-şi scoată meritele în evidenţă.“, vorbea lumea. Şedinţa fu suspendată, dar pauza nu ţinu mai mult de un sfert de oră sau douăzeci de minute. Discuţiile se înfiripară pe loc, întrerupte ici-colo de exclamaţii. Am reţinut cîteva dintre părerile care mi-au ajuns la ureche:

— Un rechizitoriu foarte serios! constată într-un grup un domn cu o figură încruntată.

— Prea multă psihologie, opina altcineva.

— Dar tot ce-a spus este adevărat, are perfectă dreptate!

— În orice caz, a fost la înălţime.

— Aţi văzut cum a tras concluziile?!

— Dar şi nouă ce ştampilă ne-a pus! se amestecă în discuţie un al treilea. Vă aduceţi aminte ce spunea la început, că toţi sîntem la fel cu Fiodor Pavlovici?

— Şi la sfîrşit a afirmat acelaşi lucru. Ei, uite, aici, s-avem iertare, dar minte.

— Da, şi apoi au fost cîteva lucruri cam neclare.

— S-a cam înfierbîntat.

— E nedrept, zău e nedrept!

— Totuşi, e foarte abil şi a ştiut cum s-o întoarcă. A aşteptat el cît a aşteptat, dar acum şi-a dat drumul! He-he!

— Să-l auzim şi pe apărător!

În alt grup, alte păreri:

— Ce rost avea să-l atace pe avocatul de la Petersburg, ştiţi, cînd cu „elocinţa care mizează pe sensibilitate“?

— Da, şi-a cam dat în petic!

— L-a luat gura pe dinainte.

— Aşa e el, nervos!

— Rîdem noi, dar cum s-o fi simţind acuzatul?!

— Adevărat, ce o fi în sufletul lui Mitenka?

— Să auzim ce va spune apărarea.

În al treilea grup:

— Cine-i cucoana aceea cu lornion – o vezi? – aceea grasă, de la capătul rîndului?

— Este nevastă de general, adică fostă, fiindc-a divorţat de bărbatu-său, o cunosc bine!

— De-aia, pesemne, poartă lornion.

— O paţachină!

— Ba mie mi se pare destul de picantă!

— Dar blonda aceea, de alături, ce zici? Parcă-i mai nostimă!

— Frumos l-au mai încuiat la Mokroe!

— Aşa e, dar nu l-a răbdat inima şi ne-a mai spus încă o dată povestea. În ultima vreme ne-a împuiat urechile, numai despre asta vorbeşte în societate!

— De, ambiţia îl mănîncă!

— Ce să-i faci, se crede nedreptăţit omul, he-he!

— Şi pe deasupra mai e şi foarte susceptibil! În orice caz, a fost prea retoric! Şi ce fraze kilometrice!

— Mereu caută să producă panică, aţi observat? Vede totul în negru. Vă amintiţi figura cu troica? „Ei îl au pe Hamlet, noi, deocamdată, n-avem decît Karamazovi!“ A adus-o bine din condei!

— Aţi văzut cum a mai tămîiat liberalismul? Se teme de liberali!

— Şi de avocat.

— Da, e interesant de ştiut ce o să spună maestrul Fetiukovici…

— Orice ar spune, pe mujicii noştri nu-i bagă în buzunar chiar aşa cu una, cu două…

— Credeţi?

În alt grup:

— Mi-a plăcut alegoria cu troica şi cu popoarele.

— Şi are dreptate să spună că popoarele n-au să mai aştepte.

— Cum adică?

— Săptămîna trecută, în Parlamentul englez, un deputat a făcut o interpelare în legătură cu nihiliştii, întrebînd guvernul dacă n-ar fi timpul să intervină în treburile acestei naţiuni barbare, să caute s-o mai pună la respect. Cred că la asta a vrut să facă aluzie Ippolit, sînt convins. L-am auzit şi săptămîna trecută vorbind tot despre asta.

— Să vedem numai dac-o să le convină.

— Şi de ce nu!?

— Fiindcă noi închidem imediat Kronstadtul şi nu le mai dăm grîne. Şi atunci, ce-au să facă?

— Şi America? Acum totul e importat din America.

— Aiurea!

Se auzi sunînd clopoţelul şi toată lumea se grăbi să-şi ocupe locurile. Fetiukovici se urcă la tribună.

X

Pledoaria. O bîtă cu două capete

În momentul cînd renumitul orator luă cuvîntul, se lăsă o tăcere desăvîrşită în sală. Toată lumea era cu ochii la el. Avocatul îşi începu pledoaria simplu, deschis, convingător, fără nici un pic de emfază. Fără nici o demonstraţie de elocinţă, fără intonaţii patetice, fără cuvinte menite să înduioşeze. Ca şi cum ar fi vorbit într-un cerc intim de oameni care-l înconjurau cu simpatie. Avea o voce cu un timbru extrem de plăcut, sonoră şi învăluitoare, cu accente sincere şi naive. Publicul îşi dădea seama însă că oratorul se putea ridica dintr-odată la un patos autentic, făcînd să vibreze coardele inimii cu o forţă nemaiîntîlnită. Discursul lui nu era turnat în tipare atît de impecabile ca rechizitoriul lui Ippolit Kirillovici, în schimb, avocatul nu era chiar atît de prolix şi se exprima cu mai multă precizie. Un singur lucru însă impresionă în chip neplăcut din capul locului publicul feminin: felul în care oratorul se frîngea mereu din spate, mai ales la început, aplecîndu-şi jumătatea superioară a trupului său deşirat, dar nu ca să facă o închinăciune, ci ca şi cînd ar fi vrut să se repeadă asupra lui; văzîndu-l, ai fi zis că are un resort ascuns în mijlocul spinării, ca s-o poată îndoi aproape în unghi drept. După primele fraze, cuvîntarea lui păru cam dezlînată, cu fapte citate la întîmplare, fără nici un sistem, pentru a deveni pînă la urmă pe deplin închegată şi armonioasă. Pledoaria ar fi putut să fie împărţită în două: prima jumătate constituia o critică maliţioasă pe alocuri şi destul de caustică adusă rechizitoriului, pe care căuta să-l răstoarne. În a doua jumătate a pledoariei îşi schimbă însă brusc şi tonul, şi maniera, dînd o turnură patetică discursului, şi publicul, care aştepta cu nerăbdare acest moment, se înfioră de plăcere. Fără să facă nici un fel de introducere, apărătorul începu prin a spune că, deşi activitatea lui în genere se desfăşoară la Petersburg, nu era prima oară cînd susţinea un proces în provincie; deseori fusese chemat în diverse oraşe de pe teritoriul Rusiei ca să pledeze cauzele unor inculpaţi pe care accepta să-i apere numai dacă era

convins sau avea iniţial sentimentul că nu sînt vinovaţi. „Aşa cum s-a întîmplat şi în cazul de faţă, adăugă el. Încă de cînd au apărut primele corespondenţe în ziare, m-a surprins în mod deosebit un lucru care pleda categoric în favoarea acuzatului. Într-un cuvînt, vreau să spun că m-a interesat în special un anumit fapt, altminteri destul de frecvent în practica judiciară, dar care nicăieri, cred, nu se conturează atît de precis ca în cazul de faţă. Deşi poate c-ar fi trebuit să-l menţionez de-abia în încheierea pledoariei, după ce voi fi epuizat subiectul, îmi voi permite totuşi să vă împărtăşesc punctul meu de vedere de la bun început, fiindcă de obicei prefer să atac direct fondul unei probleme, fără să-mi menajez efectele şi fără să speculez asupra impresiilor auditoriului. E poate o lipsă de prevedere din partea mea, în schimb, vă pot asigura c-o fac cu toată sinceritatea. Punctul meu de vedere, concluzia la care am ajuns este următoarea: înlănţuirea flagrantă a faptelor agravează în chip zdrobitor situaţia inculpatului, dar în acelaşi timp nu există probă care, considerată independent de celelalte, să nu poată fi criticată! Urmărind cazul de la distanţă, din zvonuri şi din articolele publicate în ziare, părerea mea începuse să se contureze, cînd, pe negîndite, familia inculpatului mi-a adresat invitaţia de a susţine acest proces. M-am grăbit să vin încoace şi, sosind aici, m-am convins pe deplin. Am acceptat să pledez în acest proces tocmai pentru a distruge nefasta conjugare a faptelor şi a dovedi cît de puţin întemeiate, cît de imaginare sînt capetele de acuzare privite separat.“

După această introducere, apărătorul făcu următoarea declaraţie: „Domnilor juraţi, sînt străin de oraş, proaspăt venit printre dumneavoastră. Impresiile mele deci nu pornesc de la o idee preconcepută. Inculpatul, un om impulsiv şi pătimaş din fire, n-a avut prilejul să mă jignească niciodată, aşa cum probabil s-a întîmplat cu sute de persoane din acest oraş, ceea ce explică faptul că atîta lume şi-a făcut o proastă părere despre dînsul. Recunosc, fireşte, că morala publică are tot dreptul să fie scandalizată, inculpatul este într-adevăr un om turbulent, incapabil să-şi tempereze pornirile. Cu toate acestea, după cum am constatat,

găsea peste tot uşile deschise, era primit cu plăcere chiar în familia eminentului reprezentant al acuzării.“ (*Nota bene*: În momentul acela se auziră în sală cîteva rîsete răzleţe, repede înăbuşite, dar care nu trecură totuşi nebăgate în seamă. Toată lumea la noi în oraş ştia că Mitia era primit în casa procurorului, împotriva voinţei acestuia, numai şi numai fiindcă doamna procuror – o persoană respectabilă şi a cărei virtute nu putea fi pusă de nimeni la îndoială, dar foarte voluntară şi cu idei fanteziste, care simţea o adevărată plăcere să-şi contrazică soţul, mai ales cînd era vorba de mărunţişuri – îl găsea interesant. De altfel, Mitia se ducea destul de rar pe la ei.) „Îmi voi permite totuşi să presupun, continuă apărătorul, că pînă şi un om cu un spirit atît de independent şi atît de echitabil ca preopinentul meu şi-a putut forma o idee greşită, o părere preconceputǎ despre nefericitul meu client. Era şi normal: inculpatul e singur vinovat dacă oamenii au asemenea păreri despre el. Simţul moral şi mai cu seamă cel estetic sînt cîteodată necruţătoare faţă de acela care le nesocoteşte. Incontestabil, magistralul rechizitoriu al domnului procuror ne-a înfăţişat o analiză riguroasă a caracterului şi faptelor acuzatului, ne-a dat ocazia să constatăm o atitudine critică, în sensul strict al cuvîntului, în cazul respectiv, şi mai ales ne-a relevat o atît de profundă penetraţie psihologică, menită să lămurească lucrurile în esenţa lor, încît mă îndoiesc că o persoană care ar fi avut idei preconcepute sau ar fi fost cumva rău intenţionată faţă de inculpat ar fi depus atîta străduinţă. În asemenea situaţii însă sînt lucruri şi mai dăunătoare, şi mai primejdioase decît o atitudine oricît de ostilă sau cea mai tenace părere preconceputǎ. Bunăoară, atunci cînd o anumită înclinaţie artistică se manifestă în mod irezistibil în noi, cînd simţim deodată imboldul creaţiei artistice, necesitatea fabulaţiei epice, mai ales dacă sîntem înzestraţi cu harul divin de a pătrunde în adîncurile sufletului omenesc. Înainte chiar de a veni încoace, în preajma plecării mele din Petersburg, am fost prevenit – de altfel, ştiam asta şi fără să-mi fi atras atenţia cineva în mod special – că voi avea de înfruntat un adversar bine cunoscut ca un adînc şi fin psiholog şi care tocmai datorită acestei însuşiri se

bucură de o reputaţie pe deplin meritată în lumea juriştilor noştri, atît de tînără încă. Din păcate însă, domnilor, psihologia, deşi, recunosc, este un lucru foarte subtil, seamănă totuşi cu o bîtă cu două capete (rîsete în sală). O, vă rog să-mi iertaţi această comparaţie atît de vulgară – nu sînt un orator prea iscusit! Să vă dau însă un exemplu desprins la întîmplare din rechizitoriu. Inculpatul, grăbindu-se să părăsească în toiul nopţii grădina, sare zăplazul şi doboară cu o lovitură de pisălog pe bătrînul Grigori, care-l apucase de picior. O clipă după aceea, coboară de pe gard şi cinci minute în şir îşi face de lucru cu victima, căutînd să-şi dea seama dacă l-a omorît sau nu. Domnul procuror nu vrea însă cu nici un preţ să creadă în sinceritatea declaraţiilor inculpatului, care susţine că ar fi sărit de pe gard fiindu-i milă de bietul unchiaş. «Nu, spune domnia sa, asemenea sensibilitate nu-şi putea avea locul într-un moment ca ăsta, ar fi ceva absurd. Acuzatul a coborît numai ca să se încredinţeze dacă unicul martor al fărădelegii lui murise cu adevărat, ceea ce constituie o dovadă în plus că el a săvîrşit crima; în orice caz, inculpatul nu putea să sară înapoi în grădină determinat de un alt motiv, mînat de un alt îndemn sau de un alt sentiment.» Iată deci ceea ce se cheamă o demonstraţie de psihologie; să luăm aceeaşi psihologie şi s-o aplicăm la rîndul nostru în cazul amintit, pornind însă de la celălalt capăt, şi argumentaţia nu ni se va mai părea chiar atît de concludentă. Ucigaşul sare jos din precauţie, ca să-şi dea seama dacă martorul mai trăieşte sau a murit, deşi – după cum atestă chiar acuzatorul public – cu o clipă mai înainte lăsase în biroul tatălui său, pe care-l asasinase, o probă zdrobitoare pentru el, plicul rupt, pe care stătea scris că înăuntru se aflau trei mii de ruble. «Dacă l-ar fi luat cu el, nimeni pe lume n-ar fi ştiut de existenţa banilor şi deci nimeni nu l-ar fi bănuit că-i furase». Am citat din rechizitoriul domnului procuror. Aşadar, iniţial, omul s-a dovedit lipsit de orice simţ de prevedere, şi-a pierdut capul şi a luat-o la fugă înspăimîntat, lăsînd pe duşumea un corp delict de o asemenea gravitate, pentru ca două minute mai tîrziu, după ce a ucis cu o lovitură de pisălog cea de-a doua victimă, să apară din senin în sufletul lui un sentiment

implacabil de prudenţă şi să devină foarte calculat. Să zicem că aşa a fost; în asta constă toată subtilitatea psihologiei, să arate că în unele împrejurări omul poate să fie crud şi vigilent ca un şoim, iar în altele orb şi fricos ca o biată cîrtiţă. Dar dacă el este atît de hain, atît de calculat şi de crud ca, după ce a ucis pe unicul martor al nelegiuirii lui, să se întoarcă din drum numai ca să se convingă dacă mai trăieşte, ce rost avea să zăbovească la căpătîiul noii sale victime mai bine de cinci minute, cînd puteau să survină alţi martori între timp? De ce şi-ar fi năclăit batista încercînd să-i oprească sîngele cînd batista putea deveni la rîndul ei un corp delict? Nu, dacă inculpatul ar fi fost într-adevăr atît de precaut şi de crud, nu era mai bine pentru el, în momentul cînd a sărit de pe gard, să-şi lichideze victima, lovind-o din nou cu pisălogul în cap şi, suprimînd astfel definitiv unicul martor al crimei, să-şi ia orice grijă de pe inimă? În sfîrşit, omul nostru coboară de pe gard ca să se convingă dacă martorul respectiv trăieşte sau nu şi lasă în loc, pe cărare, o altă probă, pisălogul de aramă pe care-l luase de acasă, de la cele două femei, şi pe care acestea îl puteau recunoaşte oricînd, arătînd cum se petrecuseră lucrurile. Şi nu se poate spune că l-ar fi uitat pe cărare, nici că l-ar fi pierdut din nebăgare de seamă, asta în nici un caz nu, deoarece el însuşi a aruncat arma – aşa cum a fost găsită ulterior – la vreo cincisprezece paşi de locul unde căzuse Grigori. Se pune atunci întrebarea, de ce a procedat aşa? A procedat aşa tocmai pentru că avea remuşcări, era amărît că luase viaţa unui om, că omorîse o biată slugă bătrînă, şi de aceea, cuprins de mînie, a aruncat pisălogul, blestemîndu-l cu năduf, ca pe o unealtă a crimei; e singura explicaţie posibilă, altminteri, de ce l-ar fi aruncat cu atîta violenţă? Şi dacă inculpatul a fost în stare să se căiască şi să se aplece cu milă asupra victimei sale, înseamnă că nu el este vinovat de moartea tatălui său; un paricid nu s-ar mai fi întors din drum cuprins de milă să vadă ce face cea de-a doua victimă, numai de aşa ceva nu i-ar mai fi ars în momentul acela, cînd toate reacţiile trebuiau să fie dictate de instinctul de conservare; în privinţa asta nu mai încape nici o îndoială. Dimpotrivă, repet, în cazul acesta, în loc să-şi fi pierdut

vremea cu Grigori, cu siguranţă că i-ar fi dat lovitura de graţie. Mila şi bunele sentimente au găsit calea sufletului său tocmai fiindcă pînă atunci conştiinţa lui fusese curată. Şi aici e vorba tot de psihologie, numai că rezultatele sînt altele. V-am făcut această demonstraţie, domnilor juraţi, ca să vă dovedesc în fapt că psihologia te ajută să ajungi la orice concluzie doreşti. Depinde numai de cel care o mînuieşte. Psihologia determină uneori pe oamenii cei mai serioşi să născocească adevărate romane, chiar fără să vrea. Spunînd acestea, mă gîndesc, fireşte, la un anumit exces de psihologie, domnilor juraţi, la ceea ce se poate numi un abuz de psihologie.“

În sală se auziră din nou rîsete pe socoteala acuzatorului public, semn că publicul era de acord cu vorbitorul. În cele ce urmează voi căuta să rezum pledoaria, citînd doar pasajele şi punctele mai importante.

XI

Banii n-au fost furaţi, fiindcă n-au existat

Lucrul cel mai senzaţional din pledoarie şi pe care publicul îl primi cu o vădită surpriză se dovedi a fi declaraţia avocatului, care contesta cu toată convingerea existenţa celor trei mii de ruble fatale şi, ca atare, posibilitatea unui jaf.

„Domnilor juraţi, începu avocatul, în procesul de faţă orice om străin de împrejurările respective şi fără idei preconcepute este izbit din primul moment de o particularitate ce mi se pare deosebit de semnificativă, şi anume: cu toate că inculpatul este acuzat de jaf, este absolut imposibil să se stabilească efectiv care a fost obiectul jafului. Se zice c-ar fi dispărut nişte bani, suma de trei mii de ruble, dar nimeni nu ştie precis dacă banii aceştia au existat în realitate. Judecaţi şi dumneavoastră; în primul rînd, cum am aflat

de existenţa lor şi cine i-a văzut? Nimeni în afară de feciorul Smerdeakov, care a pomenit despre ei în declaraţiile sale, menţionînd că erau puşi într-un plic care purta cutare inscripţie. Tot de la el au aflat despre bani înainte de crimă atît inculpatul, cît şi fratele acestuia, Ivan Fiodorovici. Doamna Svetlova era de asemenea la curent. Nici una însă dintre aceste trei persoane n-au văzut cu ochii lor banii, singurul care i-a văzut rămînînd pînă la urmă tot Smerdeakov. Se pune atunci întrebarea: dacă banii aceştia au existat şi Smerdeakov i-a zărit, într-adevăr, cînd i-a văzut însă pentru ultima oară? Dar dacă stăpînul său i-a scos între timp de sub pernă şi i-a pus la loc, în casetă, fără să-i fi spus nimic? Luaţi aminte: după informaţiile date de Smerdeakov, banii se aflau în pat, sub saltea; ca să şi-i însuşească, inculpatul trebuia deci să-i tragă de acolo, şi totuşi patul n-a fost cîtuşi de puţin răvăşit, aşa cum se constată din procesul-verbal. Cum a putut, aşadar, acuzatul să umble la bani fără să răscolească deloc aşternutul şi fără să murdărească cu mîinile lui pătate de sînge cearşafurile fine proaspăt călcate, fiindcă patul fusese special primenit în seara aceea? Dar plicul, vor obiecta poate unii, plicul de pe duşumea? Tocmai aici voiam să ajung. Trebuie să vă mărturisesc că adineaori am încercat o uşoară surpriză cînd l-am auzit pe eminentul reprezentant al acuzării declarînd singur – da, domnilor, singur – în momentul precis în care căuta să ne convingă cît de absurdă este supoziţia că ucigaşul ar putea fi Smerdeakov: «Dacă n-ar fi fost plicul, spune domnia sa, dacă plicul acesta n-ar fi rămas pe jos ca un corp delict şi criminalul ar fi avut grijă să-l ia cu el, nimeni pe lume n-ar fi ştiut de existenţa lui, nici că înăuntru se găseau bani, şi, prin urmare, nu l-ar fi putut bănui pe inculpat c-ar fi furat ceva din casă». Aşadar, acest petic rupt de hîrtie, pe care se află o inscripţie oarecare, după propria declaraţie a procurorului, este singurul element pe care se bazează acuzaţia de jaf pusă în sarcina inculpatului; «fără el, arată acuzatorul public, nimeni n-ar fi avut nici o bănuială c-ar fi putut fi vorba de un furt şi poate că nu s-ar fi ştiut nimic nici despre existenţa banilor.» Dar simplul fapt că peticul acesta de hîrtie zăcea aruncat pe jos poate, oare, să

constituie o dovadă că plicul conţinea bani şi că banii aceştia au fost furaţi? «Dar, mi se va răspunde, Smerdeakov ştia că erau bani înăuntru, fiindcă i-a văzut cu ochii lui.» Foarte bine, dar cînd i-a văzut ultima oară? Am stat de vorbă cu Smerdeakov, care mi-a mărturisit că asta se întîmplase cu două zile înainte de crimă! Dar de ce, atunci, n-aş putea să presupun, de pildă, că bătrînul Fiodor Pavlovici, în timp ce stătea încuiat în casă şi-şi aştepta nerăbdător şi nervos iubita, neavînd ce face, nu s-a gîndit la un moment dat să scoată plicul şi să-l rupă? «Ce rost are să-i mai ţin acolo, va fi chibzuit el, dacă-i arăt numai plicul, s-ar putea să nu creadă că banii sînt înăuntru, pe cînd aşa, cînd o să vadă un teanc de treizeci de bancnote, tentaţia o să fie mult mai mare şi efectul mai sigur.» Drept care, a rupt plicul, a scos banii dinăuntru şi a aruncat hîrtia pe jos cu nepăsarea omului care se ştie stăpîn la el în casă, fără să se teamă, bineînţeles, c-o să lase în urmă un corp delict. Domnilor juraţi, nu credeţi oare că faptul acesta, ipoteza pe care am formulat-o acum, este tot atît de plauzibilă ca oricare alta? De ce ar fi imposibil? Dar dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr aşa, atunci acuzaţia de jaf cade de la sine: banii n-au fost furaţi, fiindcă nici n-au existat! Dacă socotiţi că plicul găsit pe jos poate constitui o dovadă că banii erau înăuntru, de ce n-aş putea susţine contrariul, şi anume că plicul zăcea pe jos tocmai pentru că era gol, pentru că banii fuseseră scoşi dinainte chiar de posesorul lor? «Dar, mi se va obiecta, unde sînt atunci banii, dacă, aşa după cum zici dumneata, Fiodor Pavlovici i-a scos de acolo cu mîna lui, deoarece în casă nu s-a descoperit nimic?» În primul rînd, o parte din ei au fost găsiţi în casetă, pe urmă se putea foarte bine ca proprietarul lor să-i fi scos din plic în dimineaţa zilei respective, dacă nu chiar în ajun, şi să-i fi cheltuit, să le fi dat o altă întrebuinţare, bunăoară să fi plătit ceva cu ei sau să-i fi trimis undeva, după cum tot atît de bine putea să-şi fi schimbat între timp gîndul, să-şi fi modificat strategia fără să fi socotit de cuviinţă să-l pună la curent pe Smerdeakov. Iar dacă această ipoteză este cît de cît verosimilă, cum e posibil să arunci în spinarea cuiva o acuzaţie atît de categorică, susţinînd cu tot dinadinsul că inculpatul ar fi

săvîrşit asasinatul ca să-şi jefuiască victima şi că jaful într-adevăr a avut loc? Stăruind în direcţia aceasta, intrăm în domeniul ficţiunii. Ca să afirmi că un obiect oarecare a fost furat, trebuie să arăţi mai întîi despre ce obiect este vorba sau, cel puţin, să dovedeşti precis că obiectul respectiv a existat. Iar în cazul de faţă nici măcar nu l-a văzut cineva! De curînd, la Petersburg, un băietan de optsprezece ani, aproape un copil, negustor ambulant, a pătruns ziua în amiaza mare cu toporul în mînă în prăvălia unui zaraf şi, cu o cutezanţă nemaipomenită, l-a ucis, jefuindu-l de o mie cinci sute de ruble. După cinci ore, cînd a fost arestat, s-a găsit asupra lui aproape întreaga sumă din care nu apucase să cheltuiască decît cincisprezece ruble. În afară de aceasta, băiatul de prăvălie al zarafului, care era plecat în momentul cînd fusese săvîrşită crima, în declaraţiile pe care le-a făcut la poliţie, a indicat nu numai suma globală furată, dar şi numărul biletelor de bancă şi monedelor sustrase, specificând chiar cîte hîrtii albastre fuseseră şi cîte roşii, şi ce valoare aveau monedele de aur. Toţi aceşti bani s-au găsit, exact aşa cum arătase el, asupra ucigaşului, care pînă la urmă a mărturisit tot, recunoscînd şi crima, şi furtul. Iată, domnilor juraţi, ce înseamnă, după părerea mea, o adevărată probă! În cazul pe care vi l-am povestit e vorba de ceva concret, banii sînt vizibili, pot să-i ating cu mîna, nu mi-e îngăduit să spun că n-au existat sau că victima nu i-ar fi avut. Oare tot aşa stau lucrurile Şi în cazul de faţă? Şi totuşi aici este în joc viaţa unui om, soarta lui! «Bine, dar, vor zice poate unii, inculpatul a petrecut toată noaptea, a irosit o mulţime de bani, la percheziţie s-au găsit asupra lui o mie cinci sute de ruble – de unde avea atîtea parale?» Dar tocmai faptul că nu s-a găsit decît jumătate din sumă, adică o mie cinci sute de ruble, iar cealaltă jumătate a dispărut fără urmă, ne dă de gîndit că banii puteau să aibă cu totul altă provenienţă şi că probabil nu fuseseră păstraţi niciodată în plicul cu pricina. Calculînd timpul (minut cu minut), instrucţia a constatat – şi lucrurile au fost verificate după aceea – că despărţindu-se de cele două slujnice ca să se ducă la funcţionarul Perhotin, inculpatul n-a mai avut cînd să treacă pe acasă, nici să intre nicăieri şi că după aceea a fost tot

timpul cineva lîngă el, iar ca atare n-a putut să împartă în două banii furaţi şi să ascundă jumătate din ei undeva în oraş. Tocmai asta l-a făcut pe domnul procuror să presupună că banii au fost probabil ascunşi undeva într-un cotlon în hanul din Mokroe. De ce nu atunci în tainiţele castelului din Udolpho? Domnilor juraţi, spuneţi şi dumneavoastră dacă această ipoteză nu vi se pare fantasmagorică, romantică? Şi, băgaţi de seamă, în cazul cînd ipoteza domniei sale ar fi anulată, acuzaţia de jaf se năruie de la sine, fiindcă unde puteau să dispară cele o mie cinci sute de ruble, din moment ce n-au putut fi ascunse la Mokroe? Prin ce miracol să se facă nevăzute dacă s-a dovedit că inculpatul n-a intrat în nici o altă casă? Şi cu astfel de plăsmuiri romanţioase sîntem gata să distrugem viaţa unui om! «Totuşi, ne vor răspunde unii, inculpatul n-a fost în stare să explice de unde a luat banii care s-au găsit asupra lui, cînd toată lumea ştia că pînă în noaptea aceea nu avusese nici o leţcaie.» Dar cine ştia acest lucru? Inculpatul a mărturisit răspicat de unde proveneau banii şi, dacă-mi permiteţi să spun, domnilor juraţi, cred că nu există o explicaţie mai verosimilă şi totodată mai conformă cu firea şi temperamentul lui decît aceea cuprinsă în declaraţia lui. Acuzarea însă pare ataşată de romanul pe care l-a făurit: un om slab de înger, care a fost capabil să primească banii oferiţi într-un chip atît de umilitor de la logodnica lui, nu putea – zice-se – să pună deoparte jumătate din ei şi să-i coasă în amuletă, şi, chiar dacă ar fi făcut-o, ar fi găsit mereu un pretext ca să descoasă din două în două zile amuleta şi să scoată o sută şi încă o sută şi aşa mai departe, încît într-o lună de zile ar fi cheltuit toată suma. Şi ipoteza aceasta, domnul procuror, dacă vă amintiţi, ne-a prezentat-o ca pe un lucru incontestabil. Dar dacă evenimentele s-au desfăşurat altfel? Dacă domnul procuror a urzit un adevărat roman şi personajul înfăţişat de domnia sa diferă cu totul de cel din realitate? Şi chiar aşa s-a şi întîmplat, a creat un personaj nou! Ni se va argumenta, poate: «Există totuşi martori care au arătat că inculpatul a cheltuit cele trei mii de ruble încredinţate de doamna Verhovţeva cu o lună înainte de crimă şi că n-a mai rămas cu nici o para în buzunar. Cum mai putea atunci

să dosească jumătate din bani?» Dar cine sînt aceşti martori? Instanţa s-a convins în ce măsură ne putem bizui pe ei. Şi pe urmă, codrul de pîine din mîna altuia pare totdeauna mai mare. În sfîrşit, nici unul dintre aceşti martori n-a numărat banii, i-a apreciat numai din ochi. Martorul Maximov, de pildă, declară că inculpatul ar fi avut asupra lui douăzeci de mii de ruble. Vedeţi deci, domnilor juraţi, că psihologia este, aşa cum am spus, o bîtă cu două capete, şi dacă aşa stau lucrurile, permiteţi-mi s-o aplic la rîndul meu, pornind de la celălalt capăt, ca să vedem dacă ajungem la acelaşi rezultat.

Cu o lună înainte de crimă, doamna Verhovţeva i-a încredinţat inculpatului trei mii de ruble ca să le expedieze prin poştă la Moscova. Rămîne totuşi de ştiut dacă într-adevăr condiţiile în care i-a oferit aceşti bani au fost chiar atît de degradante, de înjositoare cum s-a arătat adineaori. Fiindcă din prima depoziţie a doamnei Verhovţeva, în legătură cu această împrejurare, reieşea altceva, cu totul altceva; iar cea de-a doua n-a fost decît o explozie de mînie, un clocot de răzbunare, răbufnirea unei uri îndelung mocnite! Faptul că martora în prima sa depoziţie a prezentat lucrurile într-o lumină falsă ne dă dreptul să conchidem că şi cea de-a doua versiune s-ar putea să fie tot atît de neînsemnată. Acuzatorul public «nu vrea, nu îndrăzneşte» (citez propriile sale cuvinte) să răscolească acest roman. Bine, dacă-i aşa, am să mă abţin şi eu; îmi iau totuşi îngăduinţa să spun că din moment ce o persoană atît de ireproşabilă, de virtuoasă cum este indiscutabil doamna Verhovţeva, din moment ce o asemenea persoană, zic, îşi permite să revină subit în instanţă asupra primelor sale declaraţii cu intenţia vădită de a-l distruge pe inculpat, nu mai încape nici o îndoială că depoziţia domniei sale n-a fost făcută cu sînge rece şi nu poate fi deci imparţială. Să n-avem oare dreptul atunci să tragem concluzia că o femeie dornică de răzbunare e capabilă să exagereze multe lucruri, dar mai ales să exagereze condiţiile ruşinoase, infamante în care i-a oferit banii inculpatului? Dimpotrivă, noi credem că modul în care i-a pus suma respectivă la dispoziţie putea foarte bine să tenteze un om nesocotit cum este

inculpatul, determinîndu-l să o accepte. Cu atît mai mult cu cît pe atunci încă mai trăgea nădejde c-o să primească foarte curînd cele trei mii de ruble pe care i le datora tatăl său. Este o dovadă de uşurătate, desigur, din partea lui, dar tocmai de aceea inculpatul era atît de convins că tatăl lui îi va restitui banii şi deci va putea oricînd să expedieze prin poştă suma încredinţată de doamna Verhovţeva, achitîndu-şi în întregime datoria pe care o avea faţă de dînsa. Acuzaţia însă nu vrea cu nici un preţ să admită că ar fi fost în stare să pună deoparte chiar în aceeaşi zi, adică în ziua din care i se trag toate ponoasele, jumătate din bani şi să-i coasă în amuletă. «Nu e posibil, nu e un om capabil de asemenea sentimente», ni se spune. Dar chiar dumneata, domnule procuror, ai declarat că Dmitri Karamazov este un om cu suflet larg, chiar dumneata ai vorbit aici despre cele două abisuri ce pot sălăşlui concomitent în sufletul unui Karamazov! Într-adevăr, firea lui poate să treacă foarte lesne de la o extremă la alta, să cuprindă în sine două abisuri; Karamazov, bunăoară, poate să se oprească în toiul celei mai dezmăţate petreceri dacă intervine ceva care să-l influenţeze în alt sens. Şi acest element nou intervenit în viaţa lui este dragostea, da, dragostea proaspătă ce-a explodat ca pulberea în sufletul lui! Pentru ea, pentru dragostea lui are atîta nevoie de bani, o nevoie mult mai urgentă chiar decît cheful pe care vrea să-l facă împreună cu noua iubită! Nu aşteaptă decît să-i spună: «Sînt a ta, n-am nevoie de Fiodor Pavlovici», ca s-o ia în braţe şi să plece cu ea departe, numai să aibă cu ce. E vorba de ceva mult mai important decît o petrecere. Se poate oare să nu-şi fi dat seama Karamazov de lucrul acesta? Fireşte că da, ba, mai mult chiar, grija asta nouă îl îmbolnăveşte, şi atunci, vă întreb, de ce ar fi atît de curios c-a fost în stare să pună deoparte nişte bani şi să-i ascundă pentru orice eventualitate? Dar timpul trece, Fiodor Pavlovici nici gînd n-are să-i restituie banii, dimpotrivă, se aude că-i păstrează ca momeală, vrînd să-i răpească iubita, ademenind-o cu ajutorul lor! «Dacă tata nu-mi dă nimic, îşi spune inculpatul, Katerina Ivanovna o să fie convinsă că sînt un hoţ.» Şi atunci, în mintea lui încolţeşte ideea de a lua într-o bună zi cele o mie cinci sute de ruble pe care

le poartă atîrnate la gît şi de a se duce să le depună în faţa doamnei Verhovţeva, spunîndu-i: «Sînt un ticălos, e adevărat, dar hoţ nu sînt!» Iată deci încă un motiv ca să ţină cu dinţii banii aceia, păzindu-i ca ochii din cap, în loc să descoasă amuleta ca să scoată rînd pe rînd toate bancnotele de o sută. De ce nu i-am da voie inculpatului să aibă ca orice om sentimentul onoarei? Nu, domnilor juraţi, acest sentiment există fără îndoială în sufletul lui, poate greşit înţeles, ce-i drept, ba chiar de multe ori cu totul denaturat, dar intens, aş spune chiar pătimaş, după cum a dovedit cu prisosinţă. Lucrurile însă se complică din ce în ce, chinurile geloziei ajung la paroxism, şi mereu aceeaşi insolubilă alternativă, aceleaşi apăsătoare întrebări sfredelesc tot mai neînduplecat mintea bolnavă a inculpatului: «Dacă-i dau înapoi datoria Katerinei Ivanovna, cu ce bani am să mai plec atunci cu Gruşenka?». Dacă umbla ca turbat, dacă-şi făcea de cap şi provoca scandal prin localuri în ultima lună dinainte de crimă, pricina era poate tocmai amărăciunea ce se strînsese în sufletul lui, situaţia intolerabilă în care se afla. Pînă la urmă această alternativă, din care nu ştie cum să iasă, devine o tortură atît de cumplită, încît îl aduce la disperare. Îl trimite atunci pe mezin la tatăl lor ca să-i ceară pentru ultima oară banii, dar, cuprins de nerăbdare, nu mai aşteaptă răspunsul şi dă buzna în casă, sfîrşind prin a-l snopi în bătăi pe bătrîn sub ochii celor de faţă. Asta înseamnă că pe viitor trebuie să-şi ia gîndul de la bani; după isprava asta cu siguranţă că tatăl său n-o să-i mai dea nici o para. În aceeaşi zi, pe înserat, bătîndu-se cu pumnul în piept, în partea de sus, spre furca gîtului, acolo unde-i atîrna amuleta, inculpatul se jură faţă de fratele său că are la îndemînă un mijloc ca să scape cu faţa curată, dar că va rămîne totuşi un ticălos, fiindcă îşi dă seama că nu va recurge la acel mijloc, n-are destulă tărie de caracter ca s-o facă, e lipsit de voinţă. De ce nu vrea acuzarea să pună nici un temei pe această declaraţie, atît de candidă şi de sinceră, atît de spontană şi de veridică, a lui Alexei Karamazov? De ce, dimpotrivă, caută cu tot dinadinsul să mă facă să cred că banii sînt ascunşi undeva într-o crăpătură, în tainiţele castelului din Udolpho? Tot în seara aceea,

după întrevederea cu fratele său, inculpatul aşterne pe hîrtie scrisoarea fatală, sortită să devină acum proba cea mai importantă, cea mai zdrobitoare că mobilul crimei a fost jaful. «Am să cer bani de la toată lumea, şi dacă nimeni n-o să vrea să-mi dea, am să-l omor pe tata şi am să iau plicul legat cu panglică roz, pe care-l ţine ascuns sub saltea, numai să plece Ivan», declară el, şi acuzarea vrea cu orice preţ să vadă aici planul după care s-a condus criminalul. Se mai poate îndoi cineva de vinovăţia lui? «Crima a fost comisă punct cu punct după acest plan!», exclamă acuzatorul public. În primul rînd, biletul acesta a fost scris la beţie, de un om cuprins de exasperare; în al doilea rînd, şi de astă dată pomeneşte despre plic, bizuindu-se pe informaţiile lui Smerdeakov, fiindcă nu l-a văzut niciodată cu ochii lui, iar în al treilea rînd, chiar dacă şi-a făcut un plan, aşa cum arată scrisoarea, de unde putem şti că s-a ţinut întocmai de el? Cine poate să dovedească asta? Putem fi siguri că inculpatul a luat într-adevăr banii ascunşi sub pernă, că i-a găsit sau că banii aceştia au existat într-adevăr? Oare după bani alerga cu atîta disperare, aduceţi-vă bine aminte! E adevărat c-a fugit ca un nebun acasă, dar nu ca să-şi jefuiască tatăl, ci orbeşte, în neştire, turbat de gelozie, ca s-o caute pe femeia care i-a distrus viaţa, deci nu mai poate fi vorba nici de jaf premeditat, nici de un plan dinainte întocmit! «Şi totuşi mi se va obiecta poate, ajungînd acasă, l-a ucis pe tatăl său şi i-a furat banii!» Dar el să-l fi ucis, oare, sau nu? Acuzaţia de jaf o resping cu indignare: nu e posibil să învinuieşti pe cineva de jaf dacă nu poţi arăta precis obiectul jafului, aceasta este o axiomă! Dar de ucis, el să fi ucis, oare, din moment ce cade prima acuzaţie? S-a dovedit într-adevăr că el a ucis? Nu cumva şi de astă dată este la mijloc o ficţiune, un roman?“

XII

Şi deci nu poate fi vorba de un asasinat

„Îngăduiţi-mi, domnilor juraţi, să vă amintesc că este în joc viaţa unui om şi că trebuie să procedăm cu toată atenţia. Acuzarea, după propriile sale mărturisiri, pe care le-am auzit cu toţii adineaori, a şovăit pînă în ultima clipă, adică pînă în ziua procesului, să-l acuze cu toată convingerea pe inculpat de crimă cu premeditare, a şovăit pînă în momentul cînd a avut în faţa ochilor scrisoarea fatală scrisă «la beţie», care ne-a fost prezentată în instanţă. «Crima a fost săvîrşită punct cu punct după acest plan!» exclamă procurorul. Repet însă: inculpatul a alergat într-un suflet la tatăl său ca să-şi caute iubita, numai şi numai pentru ea, ca să vadă dacă nu cumva e acolo. Este un fapt incontestabil. Dacă ar fi găsit-o acasă la ea, cu siguranţă c-ar fi rămas lîngă dînsa, nu s-ar mai fi gîndit să se ducă nicăieri, deci nu şi-ar mai fi respectat legămîntul făcut în scrisoare. A alergat la întîmplare, mînat de un imbold spontan, şi cine ştie dacă în momentul acela se mai gîndea la răvaşul pe care-l scrisese «la beţie». «Bine, dar a luat cu el pisălogul de aramă?», spune acuzarea, şi poate că vă aduceţi aminte la ce argumentaţie psihologică a dat naştere acest unic fapt, de ce inculpatul trebuia neapărat să se înarmeze cu pisălogul cu un scop precis, să-l ia cu el ca pe o armă etc. etc. Totuşi, mă gîndesc la un lucru foarte simplu: ce s-ar fi întîmplat dacă pisălogul n-ar fi stat la vedere, pe policioara de unde l-a luat inculpatul, ci ar fi fost închis în dulap? Acuzatul n-ar mai fi dat cu ochii de el şi ar fi fugit cu mîinile goale, neînarmat, şi poate că n-ar mai fi omorît pe nimeni. Cum mai pot deduce atunci că omul nostru s-ar fi înarmat intenţionat cu pisălogul şi că deci crima ar fi fost premeditată? Da, e adevărat că s-a lăudat în gura mare prin toate localurile c-o să-şi ucidă tatăl, iar cu două zile înainte de crimă, în seara cînd a scris în stare de ebrietate biletul, era liniştit, nu s-a certat decît cu un băiat de prăvălie, fiindcă, zice acuzarea, «Karamazov trebuia neapărat să se certe cu cineva»; la care s-ar putea foarte bine răspunde că atunci cînd un om pune la cale asemenea crimă, şi încă săvîrşită după un plan meditat pe îndelete, înfăptuită punct cu punct după acest plan, cu siguranţă că n-ar mai fi căutat ceartă cu lumînarea, nu s-ar fi luat la harţă nici cu băiatul acela de

prăvălie, ba poate chiar nici n-ar fi intrat în local, fiindcă sufletul celui care rumegă o faptă ca asta e dornic de linişte, caută să se estompeze, să dispară, să treacă neobservat, să nu-l vadă şi să nu-l ştie nimeni. «Uitaţi de existenţa mea, dacă se poate», parcă-ar vrea să zică. Şi asta nu din calcul, fără doar şi poate, ci din instinct. Domnilor juraţi, psihologia, aşa cum am spus, este ca o bîtă cu două capete, pe care şi noi ştim s-o mînuim şi ale cărei subtilităţi le putem şi noi înţelege! Cît priveşte ameninţările vehemente proferate prin localuri timp de o lună înainte de nenorocire, gîndiţi-vă numai cîte nu strigă copiii cînd se ceartă sau beţivii cînd ies din cîrciumă afumaţi şi cu ţîfna în nas? «Te tai în bucăţi!» ameninţă ei, şi totuşi nu se întîmplă nimic. Oare scrisoarea fatală nu este şi ea expresia unei stări de surescitare nervoasă provocate de băutură? Nu seamănă oare leit cu răcnetele beţivilor la ieşirea din cîrciumă: «Vă omor, pe toţi vă omor!». De ce n-ar fi aşa, de ce oare n-ar putea să fie aşa? De ce scrisoarea aceasta trebuie neapărat să fie fatală şi nu ridicolă? Biletul a devenit un corp delict numai şi numai pentru că tatăl inculpatului a fost găsit la el în odaie asasinat, pentru că un martor l-a văzut pe inculpat fugind prin grădină, înarmat, pentru că martorul respectiv a fost la rîndul său doborît de acesta; de aceea crima a fost înfăptuită punct cu punct după un plan, de aceea scrisoarea, din ridicolă, a devenit fatală. Slavă Domnului, am atins în sfîrşit nodul problemei: «Dacă a fost în grădină, înseamnă că el a ucis!». Toată acuzarea se sprijină pe aceste cuvinte: dacă a fost acolo, înseamnă negreşit că el este făptaşul. Dar dacă nu înseamnă nimic, deşi a fost în grădină? O, sînt perfect de acord, înlănţuirea faptelor, coincidenţele sînt elocvente! Dar luaţi fiecare fapt în parte şi analizaţi-l fără să ţineţi seama de rest: de ce, de pildă, acuzarea nu vrea cu nici un preţ să admită veridicitatea declaraţiei inculpatului, care afirmă că s-a grăbit să se îndepărteze de fereastra tatălui lui? Aduceţi-vă aminte de sarcasmele pe care şi le-a permis la un moment dat acuzarea pe socoteala «timidităţii» şi «sentimentelor filiale» care s-au trezit subit în sufletul ucigaşului. Dar dacă totuşi aşa s-a întîmplat în realitate sau cu oarecare

aproximaţie? Dacă inculpatul a avut totuşi un sentiment de respect, dacă nu de timiditate? De ce n-am putea admite c-a fost aşa? «Cred că mama s-a rugat atunci pentru mine», declară la interogatoriu inculpatul, aşa îşi explică el de ce a fugit atunci de la fereastră, de îndată ce s-a convins că Svetlova nu se afla în odaia tatălui lui. «Dar cum putea să-şi dea seama, aruncînd o privire pe fereastră?» obiectează acuzarea. Şi de ce nu? Fereastra s-a deschis după ce inculpatul bătuse în geam, dînd semnalul convenit. Fiodor Pavlovici putea foarte bine să fi rostit un cuvînt, să fi scăpat un strigăt care să-i dovedească feciorului său că Svetlova nu era înăuntru. De ce să presupunem că lucrurile s-au petrecut neapărat aşa curn ne imaginăm noi, cum ne place nouă să ne imaginăm? În realitate, pot să intervină o mie şi unu de elemente care să scape spiritului de observaţie al celui mai subtil psiholog. «Bine, dar Grigori a văzut uşa deschisă, veţi spune dumneavoastră, prin urmare, inculpatul a intrat cu siguranţă în casă şi deci el este ucigaşul.» În ce priveşte uşa, domnilor juraţi... vedeţi dumneavoastră, nu există decît-un singur martor care a văzut-o deschisă, şi martorul respectiv în momentul acela era într-o stare care... Dar să zicem c-a fost aşa, să admitem că uşa era într-adevăr deschisă, că inculpatul a minţit, da, a minţit dintr-un instinct de conservare, lucru foarte explicabil în situaţia lui, să presupunem c-a pătruns totuşi în casă, c-a intrat în odaie. Ei şi? De ce trebuia în mod necesar să şi ucidă dacă a intrat în casă? Putea foarte bine să dea buzna înăuntru, să treacă dintr-o cameră într-alta, cercetîndu-le în fugă, să-l îmbrîncească sau chiar să-l molesteze pe tatăl său şi, după ce se va fi încredinţat că Svetlova nu este înăuntru, să fugă, fericit că n-a găsit-o acolo şi că a plecat fără să fi săvîrşit o vărsare de sînge. Tocmai de aceea, poate, puţin mai apoi a sărit de pe gard, să vadă ce face Grigori, pe care-l lovise fără să-şi dea seama într-o clipă de enervare; de aceea, poate, în sufletul lui a putut să încolţească un sentiment curat de milă, de compasiune: pentru că reuşise să scape de tentaţie, pentru că se simţea cu inima uşoară şi era fericit că nu-şi omorîse tatăl. Acuzatorul public zugrăveşte cu o elocinţă zguduitoare teribila încercare prin care-a trecut

inculpatul în hanul din Mokroe, starea lui sufletească în momentul cînd dragostea şi-a deschis din nou porţile în faţa lui, chemîndu-l la o viaţă nouă, şi cînd şi-a dat seama că el nu mai are dreptul să iubească, fiindcă lăsase în urma lui cadavrul însîngerat al tatălui lui şi trebuia să-şi primească pedeapsa! Vasăzică domnul procuror admite că inculpatul poate fi capabil de dragoste, folosind din nou o explicaţie psihologică în maniera domniei sale: «O stare de beţie, zice el, răgazul de care se mai bucură criminalul în drum spre eşafod» etc. etc. Dar, domnule procuror, vă întreb pentru a doua oară, nu cumva aţi creat un personaj nou? Chiar atît de abrutizat, atît de împietrit la inimă să fie inculpatul, încît să se mai gîndească în momentele acelea la dragoste şi să mai poată chibzui în sinea lui cum să inducă în eroare justiţia, dacă sîngele tatălui său i-ar fi împovărat cu adevărat conştiinţa? Nu, nu şi iarăşi nu! În clipa cînd ar fi descoperit în fine că este iubit, că dragostea îl cheamă la ea, făgăduindu-i o fericire nouă, pot să jur pe ce vreţi c-ar fi simţit un îndemn nestăvilit, o nevoie năprasnică de a dispărea de pe faţa pămîntului, de a se sinucide, şi cu siguranţă c-ar fi făcut-o dacă ar fi lăsat într-adevăr în urmă cadavrul tatălui său! O, nu, fireşte că atunci n-ar mai fi uitat unde-şi pusese pistolul! Îl cunosc pe inculpat: insensibilitatea asta bestială, ferocitatea asta sunt incompatibile cu firea lui! Sînt convins că s-ar fi omorît, în privinţa asta n-am nici cea mai mică îndoială! Şi dacă nu şi-a luat viaţa a fost tocmai fiindcă «mama s-a rugat» în momentul acela pentru el şi fiindcă nu se ştia vinovat de moartea tatălui său; atunci la Mokroe s-a frămîntat, şi-a frînt mîinile numai din pricina bătrînului Grigori, rugîndu-se lui Dumnezeu să-l trezească la viaţă pe unchiaş, să-l scoale de jos, să facă aşa ca lovitura pe care i-o dăduse să nu fi fost mortală şi deci să nu fie pedepsit pentru ea. De ce n-am putea oare să interpretăm în felul acesta evenimentele? Ce dovadă neîndoielnică avem că inculpatul minte? «Dar cadavrul tatălui? se vor grăbi să ne riposteze unii. Dacă a fugit, într-adevăr, fără să-l omoare, cine l-a ucis atunci pe bătrîn?» Repet, în asta constă toată logica acuzării: cine a ucis, dacă nu el? În afară de el nu există nimeni altul pe care l-am putea bănui. Aşa să fie, oare,

domnilor juraţi? Să fie, oare, adevărat că nu există nimeni altcineva? Am auzit acuzarea numărînd pe degete persoanele care se aflau în noaptea aceea în casă. Erau cinci oameni. Sînt de acord că trei dintre aceştia nu pot fi acuzaţi: în primul rînd victima, apoi bătrînul Grigori şi, în sfîrşit, soţia acestuia. Prin urmare, nu mai rămîn decît două persoane, inculpatul şi Smerdeakov, şi domnul procuror declară cu patos că inculpatul caută să-l scoată vinovat pe Smerdeakov numai şi numai pentru că nu are pe nimeni altul la îndemînă şi că, în cazul în care ar fi existat o a şasea persoană, sau măcar bănuiala că ar putea să mai existe această persoană, s-ar fi grăbit să retracteze ruşinat acuzaţia adusă lui Smerdeakov, aruncînd vina asupra celui de-al şaselea ins. Dar, domnilor juraţi, de ce n-aş putea adopta, la rîndul meu, punctul de vedere opus? În faţa noastră stau doi oameni: inculpatul şi Smerdeakov. De ce, atunci, n-aş putea să afirm că dumneavoastră îl acuzaţi pe clientul meu numai pentru că nu aveţi pe cine arunca vina? Şi nu aveţi, fiindcă dumneavoastră, dintr-o idee preconcepută, l-aţi eliminat de la început pe Smerdeakov din rîndul celor suspecţi. Da, este adevărat, singurii oameni care îl acuză pe Smerdeakov, în afară de inculpat, sînt cei doi fraţi ai acestuia şi Svetlova, încolo nimeni. Mai există totuşi o mărturie, un fel de nelinişte, ce-i drept destul de confuză, prilejuită de o întrebare, de o bănuială ce pluteşte în aer, se aude o vagă rumoare, se simte că lumea aşteaptă ceva. Şi, în sfîrşit, în favoarea aceleiaşi ipoteze pledează şi o anumită potrivire de fapte, anumite coincidenţe destul de semnificative, deşi, recunosc, nu chiar atît de precise; în primul rînd este criza de epilepsie survenită exact în ziua cînd s-a întîmplat nenorocirea, criza pe care nu ştiu de ce s-a socotit obligat s-o apere şi s-o analizeze atît de amănunţit domnul procuror. Apoi sinuciderea inopinată a lui Smerdeakov în ajunul procesului. Apoi nu mai puţin inopinata depoziţie făcută azi în instanţă de cel mai mare dintre fraţii inculpatului, care pînă acum fusese încredinţat de vinovăţia lui şi care deodată vine cu un teanc de bani şi-l denunţă pe Smerdeakov ca fiind adevăratul ucigaş! O, nici vorbă că sînt tot atît de convins ca Şi acuzatorul public că Ivan Karamazov este

bolnav, că are febră şi că depoziţia lui putea într-adevăr să nu fie decît o tentativă disperată, concepută în delir, de a-şi salva fratele, aruncînd vina pe un mort! Şi totuşi numele lui Smerdeakov a fost pronunţat, şi numele acesta are ceva enigmatic în el. S-ar părea c-a mai rămas încă ceva de spus, că povestea nu s-a sfîrşit încă. Şi că poate odată şi odată totul se va lămuri. Dar asta o să se vadă mai tîrziu. Instanţa a hotărît să continue dezbaterile. Deocamdată, aş putea totuşi să vă spun cîteva cuvinte în legătură cu caracterizarea pe care domnul procuror i-a făcut-o cu atîta subtilitate şi talent răposatului Smerdeakov. Dar, cu toată admiraţia ce o am pentru măiestria dumisale, nu pot să mă declar întru totul de acord cu portretul creionat de domnia sa. Am fost acasă la Smerdeakov, l-am văzut, şi am stat de vorbă cu el, şi impresia cu care am plecat diferă cu totul de constatările domniei sale. Smerdeakov avea într-adevăr o sănătate şubredă, dar omul în sine, caracterul lui – nu! – nu erau deloc atît de slabe cum ni-l prezintă acuzarea. Şi mai ales n-am reuşit să descopăr la el nici urmă din timiditatea, din faimoasa timiditate pe care a descris-o atît de sugestiv domnul procuror. Nu părea cîtuşi de puţin naiv, dimpotrivă, era un om teribil de bănuitor, lipsit complet de încredere în semenii lui şi căutînd să-şi ascundă această carenţă sub masca naivităţii, şi o minte destul de pătrunzătoare. O, nu era cîtuşi de puţin sărac cu duhul, aşa cum afirmă cu candoare acuzarea! În ceea ce mă priveşte, Smerdeakov mi-a lăsat o impresie bine definită: am plecat de la el convins că aveam de-a face cu o fiinţă extrem de rea, roasă de ambiţie, răzbunătoare şi peste măsură de invidioasă. Am reuşit de asemenea să culeg unele informaţii: feciorul se simţea împovărat de originea lui, pe care o detesta, îi era ruşine de maică-sa şi scrîşnea din dinţi furios de cîte ori îşi amintea că «se trage din Smerdeaşciaia». Se purta necuviincios cu Grigori şi cu nevasta acestuia, bătrînele slugi care îl crescuseră de mic. Îşi blestema ţara şi-şi bătea joc de ea. Visul lui era să plece în Franţa şi să devină francez. Şi de multe ori s-a plîns că nu poate s-o facă din lipsă de mijloace. Impresia mea este că nu ţinea la nimeni pe lume în afară de sine, de altfel avea o idee extraordinară despre propria sa

persoană. În ochii lui cultura însemna să umbli bine îmbrăcat, cu plastroane impecabil scrobite şi cu cizmele lustruite lună. Considerîndu-se (ceea ce nu era exclus) fiul nelegitim al lui Fiodor Pavlovici, avea toate motivele să-şi facă inimă rea din pricina situaţiei lui, comparînd-o cu situaţia feciorilor legitimi ai boierului: «Ei au totul şi eu nimic, se va fi gîndit adeseori. Ei se bucură de toate drepturile, lor o să le rămînă moştenirea, iar eu nu sînt decît un biet bucătar!» Smerdeakov mi-a mărturisit c-a fost de faţă cînd Fiodor Pavlovici a pus banii în plic, ba chiar l-a şi ajutat. Şi cu siguranţă că turba de necaz cînd se gîndea în mîinile cui aveau să încapă paralele acelea cu care el ar fi putut să-şi făurească viitorul. Pe deasupra, era pentru prima oară cînd vedea cu ochii lui trei mii de ruble deodată, trei mii de ruble în bancnote, noi-nouţe (intenţionat l-am întrebat ce aspect aveau). Să nu faceţi niciodată, domnilor, greşeala să arătaţi unui om invidios şi ros de ambiţie prea mulţi bani dintr-odată, iar Smerdeakov în viaţa lui nu văzuse atîta bănet în mîna unui singur om! Efectul produs de teancul de bancnote putea să aibă o influenţă morbidă asupra imaginaţiei lui, fără alte consecinţe pentru moment. Eminentul reprezentant al acuzării ne-a prezentat cu o subtilitate puţin obişnuită toate motivele pro şi contra ipotezei că Smerdeakov ar putea fi criminalul, insistînd mai ales asupra întrebării: ce interes avea atunci să simuleze accesul? Putem însă foarte bine să presupunem că n-a simulat, că, de fapt, accesul a survenit de la sine, dar că tot aşa putea să treacă de la sine, iar bolnavul să-şi vină în fire. Nu să se restabilească, dar cel puţin să-şi vină în simţiri, să-şi recapete cunoştinţa, aşa cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri. Acuzarea vrea să ştie în care moment anume a săvîrşit Smerdeakov crima. Dar este foarte uşor să precizăm acest moment. Bolnavul putea să se dezmeticească, să se trezească din somnul lui adînc (fiindcă nu era decît adormit; accesele de epilepsie sînt urmate totdeauna de un somn greu) chiar în clipa cînd bătrînul Grigori îl apucase de picior pe inculpat urlînd cît îl ţinea gura: «L-ai omorît pe taică-tău!». Nu e de mirare că strigătul acela neobişnuit, ce izbucnise fără veste în toiul beznei şi al liniştii

nocturne, să fi tulburat somnul lui Smerdeakov, care poate în momentul acela nu mai dormea atît de adînc, ba poate chiar era pe cale să se trezească. Sculîndu-se din pat, feciorul porneşte aproape în neştire, fără să-şi dea seama ce face, în direcţia de unde venise ţipătul, să vadă despre ce e vorba. E încă năuc, ameţit de boală, raţiunea lui e somnolentă, dar, de bine, de rău, iese în grădină, se apropie de ferestrele luminate şi află de nenorocirea întîmplată din gura boierului, care, fireşte, se bucură văzîndu-l. Într-o clipă se dezmeticeşte. Înspăimîntat, boierul îi povesteşte totul de-a fir a păr. Şi în mintea lui dereglată, bolnavă încolţeşte şi se înfiripă treptat un gînd cumplit, dar ispititor, de o logică implacabilă: să-şi ucidă stăpînul, să pună mîna pe cele trei mii de ruble şi pe urmă să arunce vina pe tînărul conaş. Cine ar putea fi suspectat dacă nu el, pe cine altul ar putea să cadă păcatul dacă nu pe băiatul cel mare al boierului, din moment ce există atîtea dovezi c-a intrat în grădină? Lăcomia năprasnică de bani, rapacitatea brusc aţîţată şi în acelaşi timp conştiinţa că va scăpa nepedepsit îi taie răsuflarea. O, e un fenomen destul de frecvent, sînt foarte dese cazurile cînd asemenea imbolduri irezistibile se nasc spontan, din senin, punînd deplină stăpînire pe sufletul unor ucigaşi care cu un moment înainte nici nu se gîndeau măcar să ucidă! Smerdeakov putea foarte uşor să intre în casă la boier şi să-şi ducă planul la îndeplinire. Cu ce? Avea vreo armă la îndemînă? Foarte simplu: cu prima piatră pe care va fi ridicat-o de pe jos, din grădină. Dar pentru ce, în ce scop? Dar cele trei mii de ruble? Pentru el însemnau viitorul! O, să nu credeţi că mă contrazic, banii puteau să se afle totuşi în casă! Şi se prea poate ca Smerdeakov să fi fost singurul care ştia cum să dea de ei, unde-i ascunsese boierul. «Bine, dar plicul? Plicul rupt care zăcea pe duşumea?» veţi întreba dumneavoastră. Adineaori, cînd domnul procuror, abordînd acest subiect, ne-a demonstrat cu o serie de argumente extrem de subtile că plicul nu putea să fie aruncat pe duşumea decît de un hoţ fără experienţă, aşa cum era Karamazov, şi nicidecum Smerdeakov, care pentru nimic în lume n-ar fi lăsat în urma lui un corp delict de o asemenea gravitate! Da, domnilor juraţi, ascultînd adineaori

demonstraţia domniei sale, mi s-a părut la un moment dat că lucrurile astea le-am mai auzit undeva. Şi, închipuiţi-vă, nu mai departe decît acum două zile Smerdeakov mi-a ţinut aceeaşi teorie, sprijinită pe aceleaşi argumente, asupra modului în care ar fi procedat Karamazov. E un lucru care m-a frapat în chip deosebit atunci; mi s-a părut că naivitatea lui este mimată, că omul caută să anticipeze asupra evenimentelor, să-mi strecoare această idee, să mi-o sugereze, ca să ajung la aceeaşi concluzie. Nu cumva el i-a sugerat-o şi domnului procuror? Nu cumva el a impus-o mult eminentului nostru acuzator public? Bine, mă veţi întreba dumneavoastră, dar soţia lui Grigori? Femeia declară că l-a auzit pe bolnav gemînd toată noaptea în odăiţa de alături. Da, l-a auzit într-adevăr, dar nici această mărturie nu prezintă suficiente garanţii. Să vă dau un exemplu. O doamnă mi se plîngea odată că n-a putut să închidă ochii toată noaptea din pricina unui căţel care lătra în curte. Iar bietul căţel, după cum am aflat mai tîrziu, nu lătrase decît de vreo două-trei ori peste noapte. Totuşi, e un lucru firesc: omul aude la un moment dat prin somn un geamăt, se trezeşte înciudat că nu e lăsat în pace, ca după o clipă să adoarmă din nou. Peste două ore aude iarăşi un geamăt, se trezeşte din nou şi adoarme la loc, şi, în sfîrşit, după alte două ore tresare iar, auzind un suspin, deci în tot somnul lui a fost tulburat numai de trei ori în cursul unei nopţi. A doua zi dimineaţa, respectivul se plînge că cineva a gemut toată noaptea şi n-a putut să închidă ochii o clipă. Şi e normal să i se pară aşa; de fiecare dată, în răgazul de două ore pe care i-l lăsau gemetele inoportune, omul a dormit şi nu-şi mai aduce aminte de nimic; în schimb, momentele în care a fost trezit din somn i-au rămas întipărite în minte şi de aceea are impresia că n-a avut linişte toată noaptea. «Dar de ce, de ce Smerdeakov n-a mărturisit nimic în biletul scris înainte de moarte? întreabă acuzarea. A avut atîta conştiinţă ca să facă primul lucru, iar pe celălalt nu?» Dar, daţi-mi voie, conştiinţa înseamnă căinţă, iar sinucigaşul putea foarte bine să nu fi simţit nici o mustrare de cuget şi să fi făcut pasul acesta într-un moment de disperare. Disperarea şi căinţa sînt două sentimente cu totul

diferite. Disperarea nu exclude ura şi înverşunarea, iar în clipa în care se pregăteşte să-şi pună capăt zilelor sinucigaşul e în stare să duşmănească de două ori mai mult pe aceia pe care i-a invidiat toată viaţa! Domnilor juraţi, feriţi-vă să comiteţi o eroare judiciară! Spuneţi-mi, cît de neverosimilă vi se pare ipoteza pe care v-am înfăţişat-o acum? Găsiţi că expunerea mea păcătuieşte prin ceva, că ar cuprinde măcar un singur lucru imposibil sau absurd? Dacă există însă o cît de mică posibilitate, dacă vi se pare că descoperiţi măcar o umbră de adevăr în tot ce v-am spus, feriţi-vă să daţi o sentinţă de condamnare! Şi oare numai o umbră de adevăr să fie în cuvintele mele? Vă jur pe tot ce am mai sfînt că sînt ferm convins şi cred din răsputeri în veridicitatea interpretării date de mine! Şi mai ales, o, mai ales mă chinuieşte şi mă scoate din fire gîndul că dintre toate probele acumulate de acuzare împotriva inculpatului nu există nici una cît de cît sigură, infailibilă şi că bietul om e pierdut numai din pricina concordanţei ce există între aceste probe. Într-adevăr, sînt o serie de coincidenţe zdrobitoare în cazul de faţă: sîngele care-i picură de pe mîini, rufăria plină de sînge, răcnetul ce străpunge noaptea întunecoasă: «Tu l-ai ucis pe taică-tău!»; omul care după ce a dat alarma se prăbuşeşte la pămînt cu capul spart, în fine, nenumărate referinţe, mărturii, gesturi care toate converg spre acelaşi punct. Fireşte, lucrurile acestea dau de gîndit şi ar putea foarte bine să influenţeze hotărîrea dumneavoastră, domnilor juraţi! Dar oare hotărîrea domniilor voastre poate fi atît de uşor influenţată? Aduceţi-vă aminte că dumneavoastră aţi fost învestiţi cu o putere nelimitată, puterea de a lega şi a dezlega. Dar cu cît o putere este mai mare, cu atît mai teribile pot fi urmările ei! Nu vreau să retractez nici o iotă din ceea ce am afirmat pînă acum, dar să zicem totuşi că n-ar fi aşa, să zicem că accept eventual motivele invocate de acuzare, admit că nefericitul meu client şi-a mînjit mîinile cu sîngele părintesc. Repet însă că nu este decît o supoziţie, pentru că nici o clipă n-aş putea să mă îndoiesc de nevinovăţia lui! Să presupunem deci că inculpatul ar fi vinovat de paricid. Chiar aşa fiind, chiar dacă aş admite lucrul acesta, vă rog totuşi să-mi acordaţi atenţie în

continuare, fiindcă mai am de adăugat cîteva cuvinte. Trebuie să vă mai spun ceva, deoarece simt că în inimile şi în cugetul domniilor voastre se dă o luptă crîncenă... Iertaţi-mă pentru această indiscretă aluzie la sentimentele dumneavoastră, domnilor juraţi, dar înţeleg să spun adevărul şi să fiu sincer pînă la capăt. Să fim deci sinceri cu toţii!..."

În momentul acela avocatul fu întrerupt de un ropot puternic de aplauze. Într-adevăr, rostise cu atîta convingere ultimele cuvinte, încît toată lumea simţise că omul avea de bună seamă ceva de spus şi că ceea ce va spune acum putea fi decisiv. Preşedintele însă ameninţă pe un ton ridicat publicul că „va evacua sala" în cazul în care „asemenea manifestări" se vor mai repeta. Liniştea se restabili numaidecît şi Fetiukovici îşi continuă pledoaria cu o voce schimbată, patetică, cu totul diferită de aceea care răsunase pînă atunci în incintă.

XIII

Cazuistică

„Ceea ce agravează situaţia clientului meu, domnilor juraţi, nu este numai existenţa unei serii întregi de coincidenţe, proclamă el. Nu, cu adevărat covîrşitor pentru el în realitate este un singur fapt: victima este propriul său tată! Dacă ar fi fost vorba de un simplu asasinat, dumneavoastră, ţinînd seama de lipsa sau mai bine zis de nulitatea dovezilor, de caracterul iluzoriu al probelor analizate una cîte una, şi nu privite în ansamblu, aţi fi respins acuzaţia sau cel puţin aţi fi şovăit să distrugeţi viaţa unui om numai din pricina unei idei preconcepute, a părerii pe care v-aţi făcut-o mai demult despre el şi care, din păcate, trebuie să recunosc, e pe deplin justificată! Aici însă nu este vorba de o crimă oarecare, ci de un paricid! Asta impresionează de la bun început şi încă atît de

puternic, încît, fie oricît de şubrede, dovezile par mai puţin fragile, mai puţin inconsistente decît sînt în realitate chiar unui om fără păreri preconcepute. Cum poate fi achitat un asemenea inculpat? Dar dacă totuşi el a ucis şi scapă nepedepsit? Iată ce-şi spune fiecare în sinea lui involuntar aproape, instinctiv. Da, într-adevăr, e o atrocitate fără seamăn să verşi sîngele propriului tău tată, al părintelui tău, sîngele omului care ţi-a dat fiinţa, care te-a iubit, care nici o clipă nu şi-a precupeţit viaţa pentru tine, care a suferit de cîte ori ai fost bolnav în copilărie, care a înfruntat necazurile numai ca tu să poţi fi fericit, care a trăit numai din bucuriile şi succesele tale! O, să ucizi o asemenea fiinţă, mărturisesc, este de neconceput! Domnilor juraţi, ce este un tată, un părinte adevărat, ce noţiune sublimă, ce idee măreaţă se ascunde în acest cuvînt? Am arătat în general ce înseamnă lucrul acesta. Dar în cazul de faţă, în cazul de care ne ocupăm acum, răposatul Fiodor Pavlovici Karamazov nu avea nici una dintre calităţile pe care le presupune noţiunea aceasta, aşa cum s-a conturat adineaori în sufletul nostru. Ca tată, Fiodor Pavlovici era o adevărată calamitate. Fiindcă există părinţi care seamănă cu o calamitate. Să analizăm mai îndeaproape situaţia, fără să ne temem a spune lucrurilor pe nume, domnilor juraţi, avînd în vedere gravitatea hotărîrii pe care trebuie s-o luăm. Dimpotrivă, acum mai mult ca oricînd sîntem datori să nu respingem nici o idee, să privim adevărul în faţă, să nu fim timoraţi ca nişte copii sau ca nişte femei sperioase, după fericita expresie a eminentului acuzator public. În rechizitoriul desfăşurat cu atîta înflăcărată elocvenţă, adversarul meu (şi mi-a fost adversar înainte chiar de a fi luat cuvîntul) a exclamat în cîteva rînduri: «Nu înţeleg să cedez nimănui dreptul exclusiv de a-l apăra pe inculpat, nu înţeleg să-l cedez nici chiar avocatului venit de la Petersburg; sînt acuzatorul lui, dar în acelaşi timp îi pot fi şi apărător!». Şi a accentuat de cîteva ori acest lucru, uitînd totuşi să menţioneze următorul fapt: dacă fiorosul criminal inculpat în acest proces a putut timp de douăzeci şi trei de ani să păstreze în sufletul lui recunoştinţă pentru un funt de alune singurului om care-l alintase în copilărie, cînd stătea în casa părintească, cu atît

mai vîrtos nu putea să uite aceşti douăzeci şi trei de ani cum alerga acasă la taică-său «prin curtea din dos, cu picioruşele goale şi cu pantalonaşii prinşi într-un singur năsturaş», după mărturia doctorului Herzenstube, un om inimos şi plin de generozitate. Dar, domnilor juraţi, la ce bun să cercetăm mai îndeaproape această «calamitate», la ce bun să repetăm inutil lucruri pe care toată lumea le cunoaşte? Ce i-a fost dat clientului meu să vadă întorcîndu-se în oraşul natal, în casa părintească? Şi de ce, de ce trebuie neapărat să-l considerăm o fiinţă nesimţitoare şi egoistă, un monstru? Într-adevăr, e irascibil, e sălbatic, e turbulent, tocmai de aceea a şi ajuns acum în faţa tribunalului, dar cine trebuie tras la răspundere pentru destinul lui, a cui este vina dacă, înzestrat cu atîtea însuşiri remarcabile, cu un suflet nobil şi cu multă sensibilitate, a primit totuşi o educaţie atît de absurdă? L-a învăţat oare cineva cum trebuie să se poarte, a avut grijă cineva să-i lumineze mintea, i-a arătat cineva măcar un pic de dragoste în copilărie? Clientul meu a crescut cum a dat Dumnezeu, întocmai ca un pui de fiară. Poate că abia aştepta să se întîlnească cu tatăl lui după ani şi ani, în care trăiseră departe unul de altul, poate că de mii de ori pînă atunci a căutat să scuture amintirile vagi, întrezărite ca prin vis, ale copilăriei, a alungat fantomele hîde ce i-au întunecat pruncia, dorind din tot sufletul să-şi ierte şi să-şi îmbrăţişeze părintele! Dar ce se întîmplă? Tînărul este întîmpinat cu ironii pline de cinism, cu suspiciuni şi sîcîieli pe socoteala banilor rămaşi în litigiu; discuţiile şi preceptele pe care le aude îl scîrbesc, zilnic fiind nevoit să asculte aceleaşi poveşti «la un păhăruţ de coniac»; în sfîrşit, descoperă că tatăl încearcă să-i răpească iubita cu propriii lui bani, aceia cu care-i rămăsese dator – o, domnilor juraţi, trebuie să recunoaşteţi că lucrurile acestea sînt pe drept cuvînt revoltătoare, monstruoase! Şi bătrînul mai îndrăzneşte încă să se plîngă la toată lumea că fiu-său nu-i poartă respect şi este brutal cu dînsul, mai mult chiar, îl vorbeşte de rău peste tot, îi pune fel de fel de piedici, îl calomniază, ajunge pînă într-acolo, încît îi răscumpără poliţele ca să-l poată băga la închisoare! Domnilor juraţi, asemenea fiinţe, crude în aparenţă,

nestăpînite şi violente, cum este clientul meu, de cele mai multe ori ascund o inimă nespus de duioasă, pe care însă nu ştiu să şi-o arate. Nu rîdeţi, vă rog, nu rîdeţi de această aserţiune! Adineaori, eminentul acuzator public a amintit cu o necruţătoare ironie de admiraţia pe care clientul i-o poartă lui Schiller şi de dragostea lui pentru tot ce este «frumos» şi «sublim». În locul dumisale, aş fi ezitat să-mi bat joc de aceste lucruri! Da, inimi ca a lui – o, îngăduiţi-mi să iau apărarea acestor inimi rareori înţelese şi de cele mai multe ori nedreptăţite – inimile acestea sînt adesea însetate de afecţiune, de sublim, de dreptate, poate tocmai prin contrast cu propriul lor temperament, vijelios şi brutal, sînt însetate, deşi nu-şi dau seama, dar rîvna aceasta există totuşi în adîncul lor! Pătimaşe şi crude în aparenţă, sînt totuşi capabile să iubească, de pildă, o femeie, să fie mistuite de dragoste, o dragoste eterată, ideală. O, nu, nu zîmbiţi vă rog! Vă asigur că aşa se întîmplă în majoritatea cazurilor cu asemenea temperamente! Atîta doar că nu pot să-şi ascundă patima, de multe ori manifestată cu brutalitate – este tocmai ceea ce te izbeşte la ele, lucrul pe care toată lumea îl observă, fără să pătrundă mai adînc în sufletul omului, să caute a vedea ce se petrece în realitate acolo! Dar patimile lor se sting tot atît de repede cum s-au şi aprins, toate fără excepţie; doar dacă se întîmplă să întîlnească o fiinţă superioară şi să stea în preajma ei, oamenii aceştia, în aparenţă brutali şi cruzi, caută să se primenească, să se îndrepte, se străduiesc să fie mai buni, să devină la rîndul lor superiori şi sublimi, da, «superiori şi sublimi», oricît ar fi fost de ridiculizate aceste calificative! Spuneam adineaori că ar fi o nedelicateţe din partea mea să insist asupra romanului de dragoste al clientului meu cu doamna Verhovţeva. Totuşi, pot să-mi îngădui unele observaţii: bunăoară, ceea ce am avut prilejul să auzim mai înainte n-a fost o depoziţie, ci strigătul exaltat al unei femei dornice de răzbunare, cu toate că dînsa nu avea în nici un caz dreptul să-i reproşeze c-a înşelat-o, deoarece la rîndul său i-a trădat dragostea! Dacă ar fi avut cît de cît răgazul să chibzuiască, n-ar fi făcut această depoziţie! O, nu puneţi nici un temei pe cuvintele sale, nu, clientul meu nu este «un

bandit», cum l-a numit dînsa! Cel care-i iubea pe oameni mai presus decît pe sine însuşi şi a fost răstignit, pregătindu-se să-şi ia crucea, a spus: «Eu sînt Păstorul cel bun. Păstorul cel bun Îşi pune sufletul pentru oile Sale, ca nici una să nu se prăpădească...» Să nu prăpădim şi noi fără rost un suflet omenesc! Am întrebat adineaori ce este un tată şi am declarat cu toată convingerea că este un cuvînt preţios, o noţiune măreaţă. Dar, domnilor juraţi, noi trebuie să folosim cinstit acest cuvînt şi, pentru ca totul să fie lămurit, îmi voi permite să spun lucrurilor pe nume: un tată cum a fost răposatul Karamazov nu poate fi şi nici nu merită a fi considerat aşa. Dragostea filială este imposibilă, este chiar absurdă atunci cînd tatăl căruia îi este acordată nu justifică acest sentiment. Nu e posibil să creezi dragoste din nimic, din nimic nu poate făuri decît Dumnezeu. «Şi voi, părinţilor, nu întărîtaţi la mînie pe copiii voştri», scrie apostolul cu inima înflăcărată de iubire. N-am pomenit cuvintele *Sfintei Scripturi* de dragul clientului meu, ci am ţinut să le reamintesc tuturor părinţilor. În ce calitate îmi îngădui să dau învăţăminte părinţilor, cine m-a împuternicit s-o fac? Nimeni, dar mă adresez lor ca om şi cetăţean: *vivos voco!* [7] Petrecerea noastră printre cele pămînteşti este de scurtă durată, dar, cît ar fi ea de scurtă, avem totuşi timpul să săvîrşim atîtea lucruri rele şi să rostim multe vorbe nesocotite! Să căutăm deci să folosim orice moment în care ne aflăm împreună pentru a ne spune unii altora măcar un cuvînt bun. Aşa şi eu am căutat să mă folosesc de faptul că mă aflu aici. De aceea doar ne-a fost dăruită de puterea supremă această tribună, pentru ca de la înălţimea ei toată Rusia să ne poată auzi. Aşadar, nu pentru părinţii care se află aici, în sală, am vorbit, ci mă adresez tuturor celor care au copii şi le spun: «Şi voi, părinţilor, nu întărîtaţi la mînie pe copiii voştri!» Da, să împlinim noi înşine mai întîi învăţătura lui Hristos şi abia după aceea să cerem acelaşi lucru copiilor noştri. Altfel, nu ne putem numi părinţii, ci duşmanii lor, iar ei nu sînt copiii noştri, ci duşmanii noştri, pe care noi înşine ni i-am făcut vrăjmaşi! «Cu măsura cu care măsuraţi vi se va măsura!» – aceasta iarăşi nu v-o spun eu, ci cuvîntul Evangheliei, care ne învaţă să măsurăm cu

aceeaşi măsură de care am avut parte noi. Putem noi, oare, să-i acuzăm pe copii cînd ne întorc măsură pentru măsură ceea ce le-am oferit noi? Recent, în Finlanda, o fată muncind la stăpîn a dat de bănuit c-ar fi adus pe lume în secret un prunc. A fost pusă sub urmărire şi, în cele din urmă, în podul casei, dosită într-un cotlon, după nişte cărămizi, s-a descoperit o ladă de a cărei existenţă nu ştia nimeni. Lada a fost deschisă şi înăuntru s-a găsit cadavrul unui nou-născut, pe care fata îl omorîse cu mîinile ei. În aceeaşi ladă se mai aflau scheletele altor doi prunci ucişi, aşa cum ea însăşi a mărturisit, îndată după naştere. Domnilor juraţi, vă întreb, era oare fata aceea mama copiilor ei? Da, e adevărat, ea îi adusese pe lume, dar era oare mama lor în înţelesul deplin al cuvîntului? S-ar încumeta cineva dintre noi să rostească numele sfînt de mamă vorbind despre ea? Trebuie să privim adevărul în faţă cu tot curajul, domnilor juraţi, să lăsăm deoparte orice reticenţă, sîntem datori să procedăm aşa în clipa de faţă, nu trebuie să ne temem de anumite expresii sau noţiuni, ca precupeţele moscovite, care pretutindeni văd numai «duhuri rele» şi «stafii». Dimpotrivă, să dovedim că progresul realizat de omenire în ultimii ani a influenţat şi evoluţia noastră şi să spunem deschis: nu ajunge să dai viaţă unui copil pentru a fi tatăl lui, mai e necesar să şi arăţi că eşti demn de acest nume. O, fireşte, există şi o altă concepţie, o altă interpretare dată acestui cuvînt, potrivit căreia tatăl, chiar dacă este o fiară, chiar dacă este duşmanul propriilor săi copii, rămîne totuşi tatăl lor numai şi numai pentru că el le-a dăruit viaţa. Dar aceasta este o concepţie pe care aş numi-o mai curînd mistică, pe care n-o pot accepta cu raţiunea, ci numai cu credinţa sau, mai clar, trebuie să cred pe cuvînt că aşa este, după cum cred atîtea lucruri pe care nu le înţeleg, dar în care totuşi religia îmi porunceşte să cred. Dar o asemenea concepţie nu poate avea nici o contingenţă cu domeniul vieţii reale. Domeniul acesta, domnilor, nu beneficiază numai de drepturi, ci, în acelaşi timp, ne impune şi mari datorii şi, dacă vrem să fim umani, să fim adevăraţi creştini în sfîrşit, sîntem datori, sîntem obligaţi să promovăm numai convingerile justificate de raţiunea şi experienţa noastră,

convingeri care au fost trecute prin focul analizei; într-un cuvînt, să procedăm cu o matură judecată, şi nu în mod iraţional, ca în vis sau în delir, ca să nu pricinuim vreun neajuns semenilor noştri, să nu-i facem să sufere şi să nu-i nenorocim. Iată ce înseamnă a face o faptă cu adevărat creştinească, şi nu săvîrşită sub egida misticismului, ci a raţiunii, menită a dovedi iubirea noastră de oameni…“

În momentul acela, în sală izbucniră aplauze furtunoase, dar Fetiukovici dădu din mîini, ca şi cum ar fi implorat galeria să nu-l întrerupă, lăsîndu-l să isprăvească ceea ce avea de spus. Publicul se linişti numaidecît şi oratorul putu să continue:

„Credeţi oare, domnilor juraţi, că odraslele noastre, care au atins vîrsta adolescenţei şi au început să judece lucrurile, nu-şi pun la rîndul lor aceste întrebări? Fără îndoială, şi nu le putem pretinde, fireşte, să le ocolească, fiindcă ar însemna să le cerem un lucru imposibil! Priveliştea pe care i-o oferă un tată nevrednic în comparaţie cu părinţii, taţii altor copii, de o seamă cu el, toţi oameni de ispravă, trezeşte în mintea adolescentului, fără voia lui, unele întrebări dureroase. Întrebări la care primeşte răspunsuri stereotipe: «El ţi-a dat viaţa, eşti sînge din sîngele lui şi deci eşti dator să-l iubeşti». Fără să vrea, adolescentul cade pe gînduri: «Dar oare el m-a iubit atunci cînd mi-a dat viaţa? se întreabă el din ce în ce mai nedumerit. Oare m-a zămislit de dragul meu? În clipa cînd, cuprins de patimă şi poate înfierbîntat de băutură, m-a conceput, nici nu mă cunoştea, nu ştia măcar dacă am să fiu băiat sau fată, cel mult mi-a transmis darul beţiei, singurul dar pe care l-am primit de la el… De ce atunci trebuie să-l iubesc? Numai pentru că mi-a dăruit viaţa, ca după aceea să nici nu se mai uite la mine?». O, poate că aceste întrebări vi se par prea brutale sau crude, dar să nu pretindem de la o minte tînără o judecată ce nu-i stă în fire. «Nu te pune cu firea: O dai afară pe uşă şi-ţi intră pe fereastră!», zice proverbul, şi apoi – şi asta în primul rînd – să nu ne fie teamă de «metal» Şi de «smoală» şi să rezolvăm problema aşa cum ne dictează raţiunea şi dragostea de oameni, nu ideile mistice. Dar cum s-o rezolvăm? Iată cum: băiatul să vină în faţa tatălui său şi

să-l întrebe cu toată seriozitatea: «Tată, spune-mi, de ce trebuie să te iubesc? Dovedeşte-mi, tată, că se cuvine într-adevăr să te iubesc!». Şi dacă tatăl va avea puterea, se va simţi în stare să-i răspundă, să-i dovedească lucrul acesta, atunci vom putea spune că avem de-a face cu o adevărată familie, o familie normală, care se bizuie nu numai pe o simplă superstiţie, o idee mistică, preconcepută, ci pe temelii raţionale, sigure şi adînc umaniste. În cazul contrar, dacă tatăl nu va fi în măsură să dovedească nimic, familia nu mai există ca atare; tatăl nu se mai poate numi aşa, iar fiul capătă dreptul şi libertatea să-l socotească pe viitor un străin, dacă nu chiar un duşman. Tribuna noastră, domnilor juraţi, trebuie să fie o şcoală a adevărului şi a ideilor sănătoase!“

Un ropot nestăvilit de aplauze frenetice întrerupseră elocinţa cuvîntătorului. Fireşte, nu toată lumea aplauda, în orice caz însă o jumătate din sală îşi manifesta entuziasmul. Şi printre cei care-l ovaţionau erau destui părinţi, mame şi taţi. De sus, unde şedeau doamnele, se auzeau ţipete stridente, aclamaţii. Cuconetul flutura batiste. Preşedintele agita din răsputeri clopoţelul. Era pur şi simplu indignat de comportarea publicului, dar nu îndrăzni să evacueze sala, aşa cum ameninţase cu puţin înainte, fiindcă oratorul era aplaudat şi încurajat cu fluturări de batiste chiar şi de persoanele simandicoase, care ocupau locuri în spatele tribunei completului de judecată, pe scaunele special instalate acolo cu ocazia procesului; majoritatea oameni în vîrstă, decoraţi cu ordine înalte, aşa încît, atunci cînd larma se mai potoli, preşedintele se mulţumi să avertizeze din nou cu severitate asistenţa cu evacuarea săli, iar Fetiukovici, emoţionat şi triumfător, îşi continuă pledoaria.

„Domnilor juraţi, vă amintiţi, desigur, de noaptea fatală care a revenit mereu în discuţie în cursul acestui proces, cînd fiul a escaladat gardul casei părinteşti şi, pătrunzînd în odaia tatălui său, s-a trezit la un moment dat faţă în faţă cu cel care i-a dăruit viaţa, cu duşmanul lui, cu omul care îi făcuse numai rău. Insist din nou: nu după bani venise acolo în noaptea aceea; acuzaţia de tîlhărie este cu desăvîrşire absurdă, aşa cum am arătat mai înainte! Şi nici cu gîndul de a ucide n-a dat buzna în casă; dacă ar fi premeditat

crima, ar fi căutat cel puţin să se înarmeze din timp, pe cînd el n-a avut în mînă decît pisălogul, pe care-l apucase instinctiv, fără să ştie ce face. Să zicem că şi-a înşelat tatăl, folosind necinstit semnalul, să zicem că pînă la urmă a pătruns totuşi în casă – am spus şi repet că nu acord nici un credit acestei versiuni – dar să presupunem c-ar fi fost aşa! Domnilor juraţi, vă jur pe tot ce am mai sfînt că dacă rivalul său ar fi fost un străin şi nu propriul lui tată, inculpatul ar fi străbătut în goană odăile şi, convingîndu-se că nu este nici o femeie în casă, ar fi plecat valvîrtej, fără să-i facă nici un rău. Poate că l-ar fi lovit cel mult sau l-ar fi îmbrîncit, atîta tot, fiindcă numai de el nu-i ardea atunci, fiindcă nu avea nici o clipă de pierdut, trebuia neapărat să afle unde este dînsa. Dar rivalul acesta era tatăl, era părintele lui! O, totul a pornit de aici, din momentul cînd a văzut înaintea ochilor chipul tatălui său, al omului care l-a urît din copilărie, care l-a duşmănit şi a căutat să-l jignească la tot pasul, ca pînă la urmă să i se aşeze de-a curmezişul drumului, devenind rivalul său odios! Fără să vrea, s-a simţit dintr-odată cotropit de o ură nestăvilită, care nu i-a mai lăsat răgaz să judece: într-o clipă, totul a fost răscolit în adîncurile sufletului său! O nebunie subită a pus stăpînire pe el, dar în acelaşi timp s-a produs şi o puternică reacţie psihică, fiindcă natura se răzbună cu o nestăvilită forţă şi inconştient, ca orice fenomen natural, ori de cîte ori legile ei eterne sînt nesocotite. Dar ucigaşul n-a săvîrşit nici de astă dată o crimă – declar sus şi tare, afirm cu toată convingerea lucrul acesta – nu, şi-a agitat doar mîna în care ţinea pisălogul, într-un gest de revoltă şi scîrbă, fără nici o intenţie criminală, neştiind că va ucide. Să nu fi avut în mînă blestematul acela de pisălog, poate că l-ar fi snopit în bătaie pe bătrîn, fără să-l ucidă totuşi. Luînd-o apoi la goană, nici măcar nu şi-a dat seama că bătrînul ce zăcea doborît pe podele era mort. Nu, o crimă săvîrşită în condiţiile acestea nu mai are caracterul unei crime. Şi în nici un caz nu se poate numi un paricid. Nu, cînd victima e un tată de genul acesta, crima numai poate fi socotită un paricid decît dintr-o prejudecată. Dar în cazul de faţă poate fi vorba de o crimă? Vă întreb iarăşi din adîncul conştiinţei mele! Domnilor juraţi, noi îl

vom condamna, şi atunci cu siguranţă osînditul îşi va spune: «Oamenii aceştia n-au căutat în nici un fel să-mi schimbe destinul, n-au avut grijă de educaţia, de învăţătura mea, nu şi-au dat osteneala să devin mai bun, să facă un om din mine. Nu m-au hrănit, nici nu mi-au dat să beau, am zăcut gol în temniţă şi n-au venit la mine, iar acum tot ei mă trimit la ocnă. Sîntem chit aşadar, nu le mai datorez nimic şi n-am să mai fiu dator nimănui cu nimic în vecii vecilor. Sînt răi, am să fiu şi eu tot aşa. Sînt cruzi, aşa am să fiu Şi eu, la rîndul meu, crud.» Iată ce-şi va spune în sinea lui, domnilor juraţi! Şi, vă jur, osîndindu-l nu veţi face decît să-l scăpaţi de o povară, să-i uşuraţi conştiinţa, şi-n loc să se căiască, va blestema sîngele pe care l-a vărsat. Şi totodată veţi pierde un suflet care încă ar mai putea să renască la o viaţă nouă, fiindcă omul va rămîne surd şi orb toată viaţa. Vreţi, în schimb, să-i daţi o pedeapsă mult mai grea, o osîndă cumplită, cea mai cumplită din cîte există, astfel încît să-l salvaţi de la pieire şi să-i regeneraţi definitiv sufletul? Dacă da, atunci copleşiţi-l cu mărinimia dumneavoastră! Veţi vedea cum se va înfiora, cum se va cutremura toată fiinţa lui: «Voi fi în stare să suport atîta dragoste, atîta îndurare? Merit eu oare toate astea?», se va întreba. O, îi cunosc inima şi ştiu cît e de nobilă, pe cît e de sălbatică, domnilor juraţi! Însetată de un act măreţ de iubire, se va prosterna în faţa supremei dumneavoastră generozităţi şi, cuprinsă de înflăcărare, se va reîntoarce la viaţă pe veci! Există suflete mici care, în meschinăria lor, acuză o lume întreagă. Faceţi însă ca sufletul acesta să fie uluit de îndurarea dumneavoastră, dovediţi-i dragostea dumneavoastră şi îşi va blestema fapta, fiindcă în el există în germene atîtea însuşiri bune! Orizontul se va deschide vast în faţa lui şi sufletul îşi va da seama dintr-odată cît de milostiv este Dumnezeu şi cît de buni şi drepţi pot fi oamenii. Căinţa şi datoria nemăsurată pe care le va avea de plătit îl vor face să se cutremure în sine, covîrşit. Şi nu va mai spune atunci: «Sîntem chit», ci: «Sînt vinovat în faţa tuturor oamenilor şi nevrednic sînt, cel mai nevrednic dintre toţi». Şi va striga cu obrajii scăldaţi în lacrimi de pocăinţă şi cu inima mistuită de o sfîntă înduioşare:

«Oamenii sînt mai buni decît mine, fiindcă nu m-au osîndit, ci au căutat să mă izbăvească!». O, pentru dumneavoastră este atît de uşor să faceţi acest act de clemenţă, fiindcă, în lipsa unor probe care să aibă măcar o aparenţă de veridicitate, veţi ezita desigur să declaraţi: «Da, este vinovat». Mai bine să scape zece vinovaţi nepedepsiţi decît să fie pedepsit un singur nevinovat! Auziţi, auziţi oare măreţul glas al secolului trecut, glasul ce răsună prin vremuri din cuprinsurile glorioasei noastre istorii? Trebuie, oare, ca eu, un biet om neînsemnat, să vă aduc aminte că justiţia rusă nu înseamnă numai osîndirea, dar şi izbăvirea unui om rătăcit? Lăsaţi popoarele celelalte să se ţină cu stricteţe de litera legii, noi urmărim în primul rînd spiritul şi sensul ei, izbăvirea şi regenerarea morală a celor care au pornit pe calea pierzaniei. Şi dacă este aşa, dacă într-adevăr ţara noastră şi justiţia au asemenea năzuinţe, fie ca Rusia să meargă tot înainte, n-o mai speriaţi, o, vă rog, n-o mai alarmaţi cu troicile dumneavoastră năprasnice, de care se feresc cu spaimă şi cu repulsie toate popoarele! Nu o troică vijelioasă, ci un măreţ car triumfal rus, care se îndreaptă maiestuos şi liniştit spre ţelul său. Soarta clientului meu este în mîinile dumneavoastră şi tot în mîinile domniilor voastre se află şi soarta adevăratului nostru rus! Şi dumneavoastră îl veţi salva, veţi lupta pentru el, dovedind că are cine să-l apere şi că se află în mîini bune!“

XIV

Mujicii s-au ţinut bine

Cu aceste cuvinte, domnul Fetiukovici îşi încheie pledoaria, şi de astă dată entuziasmul publicului se dezlănţui vijelios, cu o putere nestăvilită. Orice încercare de a-l stăpîni ar fi fost inutilă; femeile plîngeau, plîngeau chiar şi bărbaţii, ba am văzut şi doi

demnitari cu ochii umezi de lacrimi. Resemnat, preşedintele nu se mai grăbi să-şi agite clopoţelul. „Ar fi fost un adevărat sacrilegiu să înfrînezi un entuziasm ca acesta“, argumentau mai apoi cu înfocare doamnele noastre. Oratorul însuşi era sincer mişcat. În momentul acela Ippolit Kirillovici se ridică de la locul lui, intenţionînd să „vorbească în replică“. Intervenţia lui fu primită cu ostilitate: „Cum? Ce înseamnă asta? Mai îndrăzneşte să spună ceva?“, ciripiră doamnele. Dar chiar dacă ar fi ciripit tot cuconetul de pe faţa pămîntului, începînd cu onorata doamnă procuror, soţia lui Ippolit Kirillovici, nimic nu l-ar fi putut opri să ia cuvîntul. Era palid şi înfrigurat de emoţie; primele fraze pe care le rosti aproape că nu se desluşiră; gîfîia, nu reuşea să articuleze corect cuvintele, se încurcă, îşi reveni însă repede. Din cel de-al doilea discurs al său voi spicui doar cîteva fraze.

„…Am fost acuzaţi adineaori c-am fi născocit romane peste romane. Dar ce a făcut, la rîndul ei, apărarea decît să fabuleze tot timpul, oferindu-ne un ciclu întreg de romane? Mai lipseau doar versurile. În aşteptarea iubitei, Fiodor Pavlovici rupe plicul şi-i aruncă pe jos. Sînt citate chiar şi cuvintele pe care le-ar fi rostit în această palpitantă ocazie. Puteţi să spuneţi, oare, că nu este un poem? Unde este dovada c-a scos banii din plic, cine l-a auzit vorbind? Feciorul Smerdeakov, un biet neisprăvit, devine ca prin miracol un erou de tip byronian, care vrea să se răzbune pe întreaga societate pentru că este copil din flori – oare nu este tot un poem? Cît priveşte povestea cu fiul care dă buzna în casa părintească şi care îşi omoară tatăl, fără ca să-l omoare totuşi, aici nu mai este vorba nici de un roman, nici de un poem, ci de un sfinx care ne propune o serie de enigme atît de dificile, încît nu le poate rezolva cu siguranţă nici el. Din moment ce a ucis, înseamnă că e vorba de o crimă. Cum poate să ucidă cineva fără să fie un criminal, aşa ceva depăşeşte înţelegerea noastră! Ni se spune apoi că tribuna noastră este o tribună a «noţiunilor sănătoase» şi a adevărului, şi iată că de la înălţimea acestei tribune închinate «noţiunilor sănătoase» ni-e dat să auzim pronunţîndu-se sub pecetea jurămîntului axioma că a numi paricid fapta unui fiu care-

şi asasinează tatăl nu este decît o prejudecată! Dar dacă paricidul este o prejudecată şi dacă fiecare copil îşi va supune tatăl la un interogatoriu, somîndu-l să-i răspundă: «Tată, de ce trebuie să te iubesc?», gîndiţi-vă unde o să ajungem, ce o să se întîmple cu temeliile societăţii noastre, ce soartă o să aibă familia noastră? Paricidul, pasămite, e unul şi acelaşi lucru cu «stafiile» precupeţei moscovite! Cele mai preţioase, cele mai sfinte precepte pe care se sprijină menirea justiţiei ruse şi de care depinde viitorul ei sînt denaturate, interpretate alandala, numai şi numai pentru ca oratorul să-şi atingă scopul, să obţină absolvirea pentru o faptă ce nu poate fi absolvită. «O, copleşiţi-l cu mărinimia dumneavoastră!», exclamă apărătorul, e tocmai ceea ce aşteaptă şi criminalul, şi mîine chiar toată lumea o să vadă ce copleşit va fi! Nu crede, oare, apărătorul că exigenţele dumisale sînt prea modeste atunci cînd cere numai achitarea inculpatului? De ce n-ar pretinde instanţei instituirea unei burse care să poarte numele paricidului, pentru ca fapta lui să rămînă de-a pururi săpată în memoria posterităţii şi a tinerei generaţii? Apărarea îşi permite chiar să aducă unele corective Evangheliei şi religiei: «Toate acestea, declară ea, sînt concepţii mistice, pe cînd noi propovăduim adevăratul creştinism, verificat de raţiune, trecut prin focul analizei şi al noţiunilor sănătoase». Şi iată, în faţa noastră începe să se contureze o falsă imagine a lui Hristos! „Cu măsura cu care măsuraţi, vi se va măsura“, proclamă apărarea, pentru a conchide apoi că Mîntuitorul ne-ar fi poruncit să întoarcem tuturor măsura pe care am primit-o de la El – şi toate acestea proclamate sus şi tare, de la tribuna noţiunilor sănătoase! Apărarea nu deschide Evanghelia decît în ajunul proceselor, ca să arate apoi cît de profund cunoaşte o operă, orice s-ar zice, atît de originală, care poate să prindă bine la nevoie, să fie de efect în anumite împrejurări, după necesităţi, fireşte, totul după necesităţi! Iar Hristos ne-a poruncit să procedăm tocmai invers, să ne ferim a ne lua după oamenii răi, să iertăm celor care ne-au greşit şi să le întindem obrazul, iar nu să le plătim măsură pentru măsură, iată ce ne învaţă Dumnezeul nostru, şi nicidecum c-ar fi o prejudecată

să-i împiedicăm pe copii de a săvîrşi o nelegiuire, omorîndu-şi părinţii. Noi nu ne încumetăm să corectăm de la înălţimea tribunei adevărului şi a noţiunilor sănătoase Evanghelia, aşa cum ne-a lăsat-o Dumnezeul nostru, pe care apărarea nu binevoieşte să-l numească decît «Cel caree a iubit omenirea mai presus decît pe sine însuşi şi a fost răstignit», cînd toată Rusia pravoslavnică îl preamăreşte spunîndu-i: «Tu eşti Domnul-Dumnezeul nostru!»".

Preşedintele interveni, curmînd elanul oratorului, pe care-l rugă să nu exagereze, să păstreze limitele cuvenite, făcîndu-i recomandările pe care le fac în asemenea ocazii toţi preşedinţii de tribunal. De altfel, se simţea oarecare agitaţie şi în sală. Publicul se sucea pe scaune, se auzeau exclamaţii indignate. Fetiukovici nu se arătă deloc dispus să-i dea replica; se urcă la tribună numai ca să rostească cu mîna pe inimă şi cu o voce profund jignită cîteva cuvinte pline de demnitate. Strecură din nou unele aluzii ironice la „romanele" şi „psihologia" procurorului şi găsi prilejul chiar să-l ia în răspăr: „Jupiter, de ce eşti supărat? Înseamnă că n-ai dreptate!", ceea ce provocă o vie ilaritate în rîndurile publicului, care-şi manifestă astfel simpatia, cu atît mai mult cu cît Ippolit Kirillovici nu semăna nici pe departe cu Jupiter. Apoi, cu toată demnitatea cuvenită, Fetiukovici declară că nici nu va încerca măcar să răspundă la acuzaţia că ar permite tinerei generaţii să-şi omoare părinţii. Cît despre „falsa imagine a lui Hristos" şi faptul că n-a binevoit să-l numească Dumnezeu, ci doar „Cel care a iubit omenirea mai presus decît pe sine însuşi şi a fost răstignit", ceea ce ar fi – zice-se – „în contradicţie cu religia ortodoxă, şi în orice caz nu se cădea să fie rostit de la înălţimea unei tribune a adevărului şi a noţiunilor sănătoase", Fetiukovici dădu să se înţeleagă c-ar fi vorba de o „insinuare", adăugînd că, atunci cînd acceptase să vină încoace, era convins că tribuna noastră era cel puţin ferită de asemenea acuzaţii „primejdioase pentru persoana mea, ca supus devotat şi cetăţean..." Preşedintele interveni din nou, întrerupîndu-l. Fetiukovici se înclină în faţa publicului şi-şi încheie astfel cuvîntarea, în rumoarea sălii, care-şi manifesta simpatia. Cît despre Ippolit Kirillovici – aceasta era cel puţin părerea doamnelor

– fusese „distrus definitiv“.

Se dădu apoi ultimul cuvînt acuzatului. Mitia se sculă, dar nu avu prea multe de spus. Era răpus de oboseală trupeşte şi sufleteşte. Aerul degajat şi sfidător cu care intrase de dimineaţă în sală dispăruse aproape cu desăvîrşire. Ai fi zis că încercarea prin care trecuse în ziua aceea îl zguduise pentru toată viaţa, că întîmplările pe care le trăise îi deschiseseră ochii, îl făcuseră să-şi dea seama de o mulţime de lucruri esenţiale, lucruri pe care mai înainte nu le înţelegea. Îi slăbise şi glasul, nu mai vocifera ca pînă atunci. În cuvintele lui se simţea o umilinţă pe care n-o avusese mai înainte, vorbea ca un om înfrînt, doborît la pămînt.

„Ce aş putea să vă mai spun, domnilor juraţi! A venit ziua cînd trebuie să dau socoteală pentru faptele mele, simt mîna Celui-de-Sus deasupra capului meu. Omul păcătos şi desfrînat de pînă acum nu mai există. Dar, spovedindu-mă în clipa asta în faţa dumneavoastră ca în faţa lui Dumnezeu, vă mărturisesc: N-am vărsat sîngele tatălui meu şi nu sînt vinovat! Repet pentru ultima oară: Nu l-am omorît eu! Am fost un descreierat, dar am preţuit totdeauna binele. Am dorit mereu să mă îndrept, dar am trăit ca o fiară sălbatică. Îi mulţumesc domnului procuror, am avut multe de învăţat azi de la dînsul, a spus o mulţime de lucruri despre mine pe care nici nu le bănuiam, dar nu este adevărat că l-am ucis pe tata, procurorul a greşit aici! Îi mulţumesc şi apărătorului meu; am plîns ascultîndu-l, dar nu-i adevărat că l-am ucis pe tata, nu trebuia nici măcar să presupună aşa ceva! Nu credeţi ce spun medicii, sînt în toate minţile, numai sufletul mi-e ca plumbul de greu. Dacă mă veţi ierta, dacă îmi veţi da drumul, am să mă rog lui Dumnezeu pentru voi. Voi căuta să fiu mai bun, vă jur pe ce am mai sfînt, martor mi-e Dumnezeu! Iar dacă mă veţi osîndi, voi frînge cu mîinile mele sabia deasupra capului şi voi săruta apoi frînturile! Dar fie-vă milă de mine, nu mă lăsaţi fără Dumnezeu: mă cunosc prea bine şi ştiu c-am să mă răzvrătesc! Mi-e sufletul greu, domnilor, din cale-afară de greu… fie-vă milă de mine!“

Se prăbuşi pe bancă, glasul i se stinse brusc, aşa încît ultima frază abia dacă putu s-o îngaime. Completul de judecată stabili

întrebările şi ceru părţilor să depună concluziile. Dar voi trece peste celelalte detalii. În sfîrşit, juraţii se ridicară şi părăsiră sala de şedinţe pentru a delibera. Preşedintele era extrem de obosit, aşa că se mulţumi să le adreseze doar cîteva cuvinte fără prea mare convingere: „Căutaţi să judecaţi lucrurile fără părtinire, nu vă lăsaţi influenţaţi de vorbele meşteşugite ale apărării, cîntăriţi bine totul, nu trebuie să uitaţi că aveţi o misiune grea de îndeplinit“.

Juraţii ieşiră din sală şi şedinţa fu suspendată. Publicul putea acum să-şi părăsească locurile, să facă cîţiva paşi, să-şi împărtăşească impresiile acumulate între timp, să ia o gustare la bufet. Era foarte tîrziu, aproape unu noaptea, dar nimeni nu se îndura să plece acasă. Toată lumea era cu nervii încordaţi, surescitată, nimeni nu se mai gîndea la odihnă. Fiecare aştepta cu palpitaţii verdictul, deşi nu toţi aveau îndoieli. Doamnele, de pildă, stăteau ca pe ghimpi, cuprinse de o nerăbdare înfrigurată, dar în sinea lor se simţeau liniştite: „Nu se poate, îşi ziceau ele, e imposibil să nu-l achite“. Toate se pregăteau pentru clipa emoţionantă cînd entuziasmul avea să cîştige întreaga sală. Mărturisesc că şi printre bărbaţi foarte mulţi aveau certitudinea că inculpatul va fi achitat. Unii se bucurau, alţii stăteau încruntaţi, iar alţii umblau cu capul în pămînt. Ce n-ar fi dat ei ca Mitia să nu scape cu o sentinţă de achitare! Fetiukovici era ferm convins de succes. Lumea se înghesuia în jurul lui, primea felicitări, era măgulit.

După cum am auzit mai tîrziu, se pare că la un moment dat ar fi spus în mijlocul unui grup de spectatori:

— Există nişte fire invizibile care-l leagă pe apărător de juraţi şi care se urzesc, se presimt încă din timpul pledoariei. Le-am simţit în timp ce vorbeam şi ştiu că există într-adevăr. Procesul este ca şi cîştigat, vă garantez.

— O să vedem ce au să răspundă mujicii noştri! spuse un domn încruntat, corpolent şi ciupit de vărsat, care avea o moşie în apropierea oraşului, alăturîndu-se unui grup şi amestecîndu-se în discuţie.

— Nu sînt numai mujici. Sînt şi patru funcţionari printre ei.

— Îl cunoaşteţi pe Nazariev, pe Prohor Ivanovici, negustorul? E în juriu, ştiţi, cel cu medalia în piept!

— Ce-i cu el?

— E deştept foc.

— Păi aproape că n-a scos o vorbă tot timpul.

— Aşa-i el, tăcut, dar poate că face mai bine. Cine să-i dea lecţii, ăsta de la Petersburg? Ştie el mai mult decît tot Petersburgul! Gîndiţi-vă, are doisprezece copii!

— Cum, credeţi că s-ar putea să nu-l achite? se miră cu glas tare într-un alt grup un funcţionar tinerel.

— Au să-l achite, cu siguranţă! rosti categoric cineva.

— Ar fi o ruşine, o infamie să nu-l achite! dădea din mîini funcţionarul. Chiar dacă ar fi ucis, există totuşi părinţi şi părinţi! Şi pe urmă era exasperat, ajunsese la capătul puterilor... probabil că aşa s-a întîmplat, cum spunea avocatul, a agitat mîna în care ţinea pisălogul şi l-a lovit din întîmplare. Au făcut totuşi o greşeală c-au încercat să dea vina pe fecior. A fost o scenă ridicolă, atîta tot. În locul apărătorului aş fi spus pe şleau: da, el a ucis, dar nu este vinovat, dracu' să vă ia!

— Păi cam aşa a şi spus, numai că nu ne-a dat dracului.

— Ba nu, Mihail Semionîci, e ca şi cînd ne-ar fi dat! interveni un glas piţigăiat.

— Vă aduceţi aminte, domnilor, că în postul mare a fost achitată o actriţă care a tăiat beregata soţiei amantului ei...

— Dar n-a apucat s-o ucidă!

— Da, dar totuşi a încercat!

— Ţi-a plăcut cum a vorbit despre copii? Admirabil!

— Admirabil!

— Dar povestea cu misticismul, ce zici?

— Lăsaţi încolo misticismul! exclamă cineva. Gîndiţi-vă mai bine ce-o să păţească bietul Ippolit, vai de capul lui! Doamna procuror o să-i scoată ochii mîine pentru Mitenka!

— E aici în sală?

— Nu e. Să fi fost, i-i scotea de mult. A rămas acasă, o dor dinţii. He-he-he!

Într-un alt grup:

— S-ar putea totuşi ca Mitenka să fie achitat.

— Te pomeneşti că mîine, de bucurie, o să dărîme totul la „Metropol“, zece zile în şir o să umble beat!

— Aşa e el, dat dracului!

— Păi sigur, trebuia să-şi vîre dracu’ şi aici codiţa, că de n-ar fi fost el amestecat, nu s-ar fi întîmplat nimic.

— Bine, domnilor, să zicem, elocinţa-i elocinţă, dar gîndiţi-vă, ce-ar fi dacă toată lumea ar lua cîte o greutate de cîntar şi s-ar apuca să spargă capetele părinţilor? Unde ajungem aşa?

— Dar carul, carul triumfal, vă aduceţi aminte?

— Da, dintr-o biată căruţă a făcut un car de triumf.

— Şi mîine din carul de triumf o să facă iar o droagă, după necesităţi, mă rog, după necesităţi…

— Tare mai sînt şmecheri oamenii de azi! Oare mai există dreptate la noi în Rusia sau nu mai există deloc?

Se auzi sunînd clopoţelul. Juraţii deliberaseră exact o oră, nici mai mult, nici mai puţin. O tăcere adîncă se lăsă în incintă după ce fiecare se aşeză la locul lui. Îmi amintesc perfect momentul în care juriul intră din nou în sală. În sfîrşit! Nu voi reproduce toate întrebările, punct cu punct, le-am şi uitat de altfel. Ţin minte doar răspunsul la prima întrebare, care era şi cea mai importantă, a preşedintelui: dacă inculpatul a ucis cu premeditare ca să-şi jefuiască victima. Nu-mi amintesc exact. Publicul aştepta cu răsuflarea oprită. Purtătorul de cuvînt al juriului, un funcţionar, cel mai tînăr dintre toţi, rosti tare şi răspicat în liniştea mormîntală a sălii:

— Da, e vinovat!

Şi la fiecare întrebare, pe rînd, acelaşi răspuns: vinovat, vinovat, vinovat, fără nici un fel de circumstanţă atenuantă! Nimeni nu se aştepta la o asemenea lovitură, toată lumea era convinsă că, în cel mai rău caz, inculpatului i se vor acorda circumstanţe atenuante! În incintă domnea aceeaşi tăcere de moarte, toţi rămăseseră ca împietriţi în bănci – şi cei care doreau condamnarea acuzatului, şi cei care ai fi vrut să fie achitat. Asta

însă numai în primele minute, pentru că după aceea fu o zăpăceală şi o fierbere nemaipomenite. Publicul masculin, în marea lui majoritate, părea satisfăcut. Unii chiar îşi frecau mîinile, fără a se gîndi măcar să-şi ascundă bucuria. Nemulţumiţii erau plouaţi, dădeau din umeri, şuşoteau între ei şi parcă nu-şi puteau veni în fire. Dar, Doamne-Dumnezeule, nu vă mai spun ce a fost pe cucoanele noastre! Am crezut c-au să facă o răscoală. La început nu le veni să-şi creadă urechilor. Apoi, cînd peste tot se auziră exclamaţii: „Ce-o mai fi şi asta? Ce înseamnă asta?“, săriră toate în picioare şi începură să se agite. Aveau probabil impresia că lucrurile mai puteau fi încă schimbate şi chiar imediat, că ar mai fi putut interveni ceva. În momentul acela Mitia se ridică de pe bancă şi, cu braţele întinse înainte, strigă cu un glas sfîşietor:

— Jur înaintea lui Dumnezeu acum şi la Judecata de Apoi că n-am vărsat sîngele tatălui meu! Katia, te iert! Fraţilor, prietenilor, fie-vă milă de cealaltă!

Nu apucă să termine, că-l podidi plînsul, un plîns amarnic, zguduitor, neaşteptat, pînă şi glasul îi era altul, un glas străin, venit Dumnezeu ştie de unde. De sus, de la balcon, dintr-un colţ îndepărtat îi răspunse un ţipăt strident de femeie: era Gruşenka. Izbutise să înduplece cu rugăminţile ei pe aprod s-o lase să intre din nou înainte de a fi apucat juriul să se retragă pentru deliberare. Gardienii îl scoaseră pe acuzat din sală. Pronunţarea fu amînată pentru a doua zi. În incintă domnea un haos indescriptibil, dar eu nu mai eram atent şi nici nu mai aşteptam nimic. Am reţinut doar cîteva exclamaţii auzite la ieşire, pe sală:

— O să încaseze vreo douăzeci de anişori de ocnă!

— Cel puţin.

— Da, mujicii noştri s-au ţinut bine.

— I-au venit de hac lui Mitenka al nostru.

1. Sectă religioasă protestantă înfiinţată în 1457 în Boemia.
2. „Dumnezeul Tatăl“ (în germ., în orig.).
3. „Dumnezeul Fiul“ (în germ., în orig.).
4. „Dumnezeul Sfîntul“ (în germ., în orig.).

5. Citat din *Suflete moarte*, de Gogol.
6. „După mine, potopul!“ (în fr., în orig.).
7. „Îi chem pe cei vii!“ (în lat., în orig.).

Epilog

I

Planuri pentru evadarea lui Mitia

Patru zile după proces, dimineaţa, pe la orele nouă, Alioşa se duse la Katerina Ivanovna pentru a lămuri definitiv unele lucruri într-o problemă de cea mai mare importanţă; în afară de asta, mai avea şi un mesaj, pe care trebuia neapărat să i-l transmită. Katerina Ivanovna îl pofti în acelaşi salon în care o primise cîndva pe Gruşenka; în odaia vecină zăcea în pat cu febră mare, delirînd, Ivan Fiodorovici. După scena petrecută în instanţă, Katerina Ivanovna luase măsuri ca bolnavul, care-şi pierduse cunoştinţa, să fie transportat acasă la dînsa, fără a se sinchisi cîtuşi de puţin de cancanurile pe care purtarea ei avea să le prilejuiască în societatea oraşului, deşi ştia precis că toată lumea o va condamna. Una din cele două rubedenii care locuiau împreună cu dînsa plecase la Moscova imediat după proces, aşa încît Katerina Ivanovna rămăsese numai cu cealaltă acasă. Dar chiar dacă ar fi fost amîndouă plecate, Katerina Ivanovna tot nu şi-ar fi schimbat hotărîrea şi nu s-ar fi dezlipit de lîngă bolnav, veghind la căpătîiul lui zi şi noapte. Ivan Fiodorovici se afla sub observaţia doctorilor Varvinski şi Herzenstube; înalta somitate medicală moscovită plecase, refuzînd să facă vreun pronostic în legătură cu evoluţia bolii. Deşi căutau să-i încurajeze pe Katerina Ivanovna şi pe Alioşa, medicii din localitate nu erau în măsură, pe cît se părea, să afirme cu certitudine dacă pacientul o să scape cu viaţă. Alioşa trecea de două ori pe zi să-şi vadă fratele. În dimineaţa aceea însă venise să

discute cu dînsa o chestiune destul de delicată şi presimţea ce greu o să-i fie să înceapă vorba. Totuşi, nu avea nici un moment de pierdut, mai trebuia să se ducă undeva în dimineaţa aceea, ca să rezolve un lucru care tot aşa nu suferea amînare, şi de aceea stătea ca pe ghimpi. Discutau de un sfert de oră. Katerina Ivanovna era palidă şi extenuată şi în acelaşi timp părea stăpînită de o nervozitate bolnăvicioasă, ca şi cînd ar fi presimţit pentru ce venise Alioşa.

— Nu trebuie să fii îngrijorat, fiindcă pînă la urmă are să se hotărască, îi spuse ea stăruitor şi ferm lui Alioşa. Oricum, tot aici o să ajungă: n-are încotro, trebuie să fugă! Nefericitul acela care s-a jertfit eroic în numele cinstei şi al onoarei, nu e vorba de Dmitri Fiodorovici, ci de celălalt, care zace acum în odaia de alături, după ce a sacrificat totul pentru fratele său (adăugă Katia cu o privire scăpărătoare), mi-a împărtăşit mai demult, punct cu punct, planul evadării. Ştii că şi luase legătura cu... de altfel, ţi-am mai spus cîte ceva zilele trecute... Vezi dumneata, din cîte am înţeles, asta se va întîmpla, probabil, în cea de-a treia etapă de acţiune a instanţei, cînd deportaţii vor fi trimişi în Siberia. Dar pînă atunci mai e încă destulă vreme. Ivan Fiodorovici s-a şi dus să vorbească cu cel care este responsabil de etapa a treia. Atîta doar, că deocamdată nu se ştie încă cine o să fie şeful convoiului, asta nu se poate afla dinainte. Dacă treci mîine pe aici, am să-ţi arăt planul amănunţit pe care Ivan Fiodorovici mi l-a lăsat în ajunul procesului pentru orice eventualitate... Asta s-a întîmplat atunci cînd – îţi aminteşti – ai picat aici în toiul unui scandal: tocmai cobora scara, şi eu, văzînd c-ai venit, l-am obligat să se întoarcă înapoi – îţi mai aduci aminte? Ştii de ce ne-am certat atunci?

— Nu, nu ştiu, răspunse Alioşa.

— Fireşte, nu ţi-a spus nimic; planul acesta a iscat toată zîzania, de la el a pornit totul! Cu trei zile mai înainte, îmi explicase în linii generale despre ce este vorba; de atunci a început scandalul şi trei zile în şir am dus-o tot într-o ceartă. Uite cum s-a întîmplat: dintr-una într-alta, la un moment dat mi-a destăinuit că probabil, în cazul cînd va fi condamnat, Dmitri Fiodorovici o să încerce să fugă

peste graniţă împreună cu ticăloasa aceea; cînd am auzit asta, mi s-a făcut deodată negru înaintea ochilor! N-aş putea să-ţi spun de ce, de altfel nici eu nu ştiu prea bine... Probabil din cauza stricatei aceleia, cu siguranţă că din cauza ei! Îmi venea să turbez cînd mă gîndeam c-o să fugă şi ea cu Dmitri Fiodorovici în străinătate! izbucni deodată Katerina Ivanovna, căreia îi tremurau buzele de mînie. Văzînd că mi-am ieşit din fire din cauza ei, Ivan Fiodorovici şi-a închipuit numaidecît că sînt geloasă pe Dmitri şi că deci tot mai sînt legată de el. Pentru prima oară am avut atunci un conflict. N-am vrut să-i dau nici o explicaţie şi nici nu puteam să-mi calc pe inimă cerîndu-i iertare. Asta depăşea orice măsură, un om ca dînsul să mă poată suspecta că mai am măcar o umbră de dragoste pentru acest... Şi asta după ce eu însămi – cu mult înainte – îi mărturiseam cu toată sinceritatea că nu-l iubesc decît pe el, numai şi numai pe el şi că nu mai simt nimic pentru Dmitri! Atîta sînge rău mi-a făcut lepădătura aceea, încît toată ura, tot veninul pe care le strînsesem în mine s-au revărsat asupra lui Ivan! Trei zile mai tîrziu, în seara cînd ai trecut pe la mine, mi-a adus un plic sigilat, pe care să-l deschid doar cînd i s-ar întîmpla ceva. Ca şi cînd ar fi presimţit c-o să se îmbolnăvească! Mi-a destăinuit că în plic se află planul amănunţit al evadării şi m-a rugat, dacă s-ar întîmpla cumva să moară sau să fie grav bolnav, să fac tot ce-mi stă în putinţă ca să-l salvez pe Mitia. Tot atunci mi-a lăsat şi banii, ţii minte banii aceia – aproape zece mii de ruble – despre care a pomenit procurorul la proces; nu ştiu de la cine o fi aflat că trimisese să-i schimbe obligaţiunile. Nu pot să-ţi spun cît de impresionată am fost cînd am văzut că, deşi era convins că tot îl mai iubesc pe Mitia, cu toată gelozia lui, nu renunţase totuşi la ideea de a-şi salva fratele, ba mai mult chiar, se gîndise să-mi încredinţeze mie înfăptuirea acestui proiect! O, era într-adevăr cel mai mare sacrificiu pe care putea să-l facă un om ca el! Nu, dumneata, Alexei Fiodorovici, n-ai să poţi înţelege niciodată de cîtă abnegaţie a fost capabil fratele dumitale! În momentul acela am simţit un respect atît de profund pentru el, încît eram gata să-i cad la picioare, dar m-am stăpînit, de teamă să nu creadă cumva c-o

fac de bucurie, pentru că voia să-l salveze pe Mitia (asta şi-ar fi închipuit, cu siguranţă!), şi numai gîndul c-ar putea să fie atît de nedrept cu mine mi-a urcat tot sîngele în cap şi, în loc să-i sărut picioarele, i-am făcut iarăşi o scenă! O, nu ştiu de ce-oi fi fost eu aşa blestemată! Am o fire păcătoasă, nenorocită! Ai să vezi că pînă la urmă am să-l fac să mă părăsească pentru altă femeie, cu care să se poată împăca mai bine, aşa cum s-a întîmplat cu Dmitri. Dar de data asta... nu, de data asta n-am să mai pot suporta, am să mă omor! Cînd ai fost atunci la mine şi i-am poruncit să se întoarcă înapoi de pe scară, în momentul cînd a intrat în casă cu dumneata, mi-a aruncat o privire atît de mînioasă şi dispreţuitoare, încît – îţi aminteşti? – mi-am ieşit din sărite şi ţi-am strigat că *el, numai el* m-a convins că Dmitri este criminalul! Era o calomnie. Am minţit cu bună-ştiinţă, ca să-l rănesc mai tare, fiindcă niciodată, crede-mă, niciodată nu mi-a spus că fratele lui ar fi săvîrşit crima, dimpotrivă, eu am căutat tot timpul să-i demonstrez că el este ucigaşul! O, numai din pricină că sînt atît de impulsivă s-au întîmplat toate astea! Numai eu, numai eu am provocat declaraţia aceea de la proces! A vrut să-mi arate că înţelege să fie mărinimos şi, chiar dacă-l iubesc pe fratele lui, n-o să caute să se răzbune pe el din gelozie. De aceea s-a comportat aşa cum ai văzut la proces... Eu, numai eu sînt de vină!

Niciodată pînă atunci Katia nu-i făcuse asemenea destăinuiri lui Alioşa, iar tînărul îşi dădea seama că suferinţa ei atinsese momentul culminant, cînd inima cea mai orgolioasă îşi calcă în picioare, dezolată, trufia şi se prăbuşeşte învinsă de propria ei nenorocire. O, Alioşa ştia că mai era ceva, un motiv deosebit de grav, care o făcea să se chinuiască atît de cumplit în ultimele zile, de cînd Mitia fusese condamnat, oricît încerca ea să-şi ascundă suferinţa; ar fi fost însă din cale-afară de supărător pentru el dacă s-ar fi hotărît să se umilească atît de mult, încît să-i destăinuie motivul acela. Katia suferea din pricina „trădării“ pe care o săvîrşise la proces şi Alioşa simţea că probabil conştiinţa o îndemna să se căiască numai şi numai în faţa lui, să-şi recunoască greşeala, zbătîndu-se cu ţipete şi lacrimi isterice la picioarele sale.

Se temea totuşi de această clipă şi ar fi vrut s-o cruţe, ştiind cît era de nenorocită. Cu atît mai dificilă era deci misiunea cu care venise. În cele din urmă, aduse iarăşi vorba despre Mitia.

— Nu trebuie să-ţi faci inimă rea din pricina lui! rosti Katia tăios, stăruind cu încăpăţînare în părerea ei. Aşa are el toane, o să-i treacă repede, îl cunosc prea bine şi ştiu ce spun; îi cunosc sufletul pînă în cele mai adînci cute. Fii sigur că pînă la urmă o să primească să evadeze. Mai ales că nu e vorba de ceva care trebuie să se întîmple azi, mîine; pînă atunci, are tot timpul să se răzgîndească. Ivan Fiodorovici o să se facă bine şi o să se ocupe el de toate, aşa încît dumnealui nu trebuie să mişte nici măcar un deget. Nu te nelinişti, sînt convinsă c-o să se înduplece şi o să accepte pînă la urmă. Dacă nu cumva s-a şi hotărît între timp; cum s-ar putea îndura să se despartă de netrebnica aceea? În orice caz, n-au s-o lase să se ducă la ocnă după el, Şi atunci cum să nu fugă? I-e frică însă de dumneata, se teme că n-o să fii de acord cu evadarea lui, că ai anumite reticenţe de ordin moral, dar cred c-o să fii atît de mărinimos şi *o să-i dea voie*, dacă ţine atît de mult să aibă consimţămîntul dumitale, adăugă ea sarcastică. Tăcu cîteva clipe, apoi continuă cu un zîmbet uşor pe buze: Bate cîmpii, pomeneşte mereu despre nu ştiu ce imn, zice că trebuie să-şi poarte crucea, că are o datorie de împlinit; toate astea le-am aflat de la Ivan Fiodorovici, care mi-a vorbit deseori despre el, şi dacă ai şti cum, exclamă ea impetuos. Nici nu-ţi închipui cu cîtă dragoste îmi vorbea despre nenorocitul ăsta şi cît îl ura poate în aceeaşi clipă! Iar eu îl ascultam şi mă uitam cu un zîmbet superior cum îi curgeau lacrimile pe obraz! Ca să vezi ce păcătoasă şi netrebnică sînt! Numai din cauza mea se canoneşte acum! Şi celălalt, condamnatul, oare crezi că e pregătit pentru suferinţă? încheie Katia iritată. Îl crezi într-adevăr capabil s-o înfrunte? Oamenii ca el nu ştiu ce înseamnă suferinţa!

În vorbele ei erau şi înverşunare, şi silă, şi dispreţ. Şi totuşi ea fusese aceea care îl trădase. „Poate tocmai fiindcă se simte vinovată faţă de el îl urăşte atît de cumplit uneori“, se gîndi Alioşa. Ce mult ar fi dorit ca într-adevăr să nu-l urască decît „uneori“.

Simţea o provocare în ultimele ei cuvinte, dar se făcu că nu observă nimic.

— De aceea ţi-am spus să treci azi pe la mine; vreau să-mi promiţi c-o să cauţi să-l convingi chiar dumneata. Sau poate că eşti de altă părere, consideri c-ar fi un lucru necinstit să evadeze, o laşitate sau… ştiu eu, o faptă necreştinească, poate? adăugă ea pe un ton şi mai sfidător.

— Nu, nimic din toate astea… Îţi promit c-am să-i vorbesc… murmură Alioşa, şi deodată, fără nici o tranziţie, rosti, uitîndu-se drept în ochii ei: Te roagă să te duci azi pe la el…

Katia tresări şi, cum şedea pe divan, se trase brusc înapoi.

— Pe mine… e posibil? îngăimă ea pălind.

— Da, e posibil, şi trebuie să te duci! stărui Alioşa, însufleţindu-se. Acum mai mult ca oricînd are nevoie de dumneata. Nu ţi-aş fi pomenit nimic ca să nu te mai chinuiesc şi eu de prisos, considerînd c-ar fi prematur să-ţi vorbesc despre asta dacă n-ar fi fost absolut necesar. E bolnav, pare înnebunit şi se roagă mereu să vii. Nu ca să te împaci cu el, numai să vii, să te vadă măcar o clipă în prag. În ultimele zile s-au petrecut multe schimbări în sufletul lui. Şi-a dat seama cît este de vinovat faţă de dumneata. Dar nu te cheamă ca să-ţi ceară iertare. „Ştiu foarte bine că nu mă poate ierta“, mi-a mărturisit el; vrea numai să te vadă în prag…

— Da… îngăimă Katia. Simţeam eu că pentru asta ai venit… Am ştiut c-o să mă cheme!… E imposibil, zău!

— E imposibil, fie, dar trebuie totuşi să te duci. Adu-ţi aminte că pentru prima oară în viaţa lui el a înţeles cît de cumplit te-a jignit, că niciodată pînă acum nu şi-a dat seama prea bine de asta! „Dacă n-o să vrea cu nici un preţ să dea ochii cu mine, mi-a spus el, pînă la sfîrşitul zilelor am să fiu nenorocit!“ Auzi: un condamnat la muncă silnică pe douăzeci de ani, care mai vrea încă să fie fericit – nu-ţi vine să-i plîngi de milă? Gîndeşte-te că te duci să vezi un om nevinovat, care îşi ia rămas-bun de la viaţă! rosti cu un fel de sfidare Alioşa. Mîinile lui sînt curate, crede-mă, nu sînt pătate de sînge! Du-te să-l vezi, te rog, du-te, gîndeşte-te ce noian de suferinţe îl aşteaptă de aici încolo! Du-te la el, călăuzeşte-i paşii în beznă…

vino şi arată-i-te o clipă în prag, numai o clipă, atîta tot... Trebuie, *trebuie* să faci asta! încheie Alioşa, apăsînd din răsputeri pe cuvîntul „trebuie“.

— Trebuie, dar... nu pot... gemu Katia. O să se uite la mine... şi nu pot.

— Privirile voastre odată şi odată tot trebuie să se întîlnească! Cum ai să poţi trăi de aici înainte dacă nu te hotărăşti să faci pasul acesta acum?

— Prefer să mă chinuiesc toată viaţa.

— Trebuie să te duci, *trebuie*! stărui din nou neînduplecat Alioşa.

— Dar de ce astăzi, de ce tocmai acum?... Nu pot să las bolnavul singur...

— Ba poţi să-l laşi o clipă, e vorba numai de o clipă. Dacă nu vii, la noapte s-ar putea să aibă un atac. Nu te mint, crede-mă, fie-ţi milă de el!

— Fie-ţi milă de mine! îi reproşă cu amărăciune Katia, izbucnind în plîns.

— Prin urmare, vii! spuse Alioşa convins, văzîndu-i lacrimile. Mă duc să-i spun că vii numaidecît.

— Nu, nu, nu-i spune nimic! exclamă Katia speriată. Am să vin, dar, te rog, nu-i spune încă nimic; chiar dac-am să vin, s-ar putea totuşi să nu intru înăuntru... Încă nu ştiu ce am să fac...

Glasul i se frînse. Respira greu. Alioşa se ridică să plece.

— Dar dacă mă întîlnesc cu cineva acolo? întrebă ea deodată în şoaptă, pălind din nou.

— Tocmai de aceea trebuie să vii chiar acum, ca să nu te întîlneşti cu nimeni. N-o să fie nimeni, poţi să vii fără nici o grijă. Vasăzică te aşteptăm, încheie el hotărît, şi ieşi din odaie.

II

Pentru o clipă minciuna devine adevăr

Se grăbea să ajungă la fratele său, care era internat în spital. A doua zi după proces, condamnatul căzuse la pat istovit de o febră nervoasă şi fusese transportat la spitalul oraşului, unde exista o secţie specială pentru deţinuţi. Datorită însă intervenţiilor insistente ale lui Alioşa şi ale altor persoane (printre care şi doamna Hohlakova, Liza etc.), doctorul Varvinski nu-l pusese pe Mitia într-un salon cu ceilalţi arestaţi, îngăduindu-i să stea singur într-o rezervă, aceeaşi rezervă pe care o ocupase mai înainte Smerdeakov. Ce-i drept, fereastra avea gratii, iar la capătul coridorului stătea de pază o santinelă, aşa încît Varvinski, care era băiat de treabă altminteri şi un om inimos, putea să fie liniştit că favoarea oarecum ilicită pe care i-o făcuse n-o să-i aducă nici un fel de neplăceri. Îşi dădea seama ce greu trebuia să fie pentru un om ca Mitia să se aclimatizeze într-un mediu format exclusiv din criminali şi pungaşi, în mijlocul căruia fusese atît de brusc aruncat, şi că trebuia în prealabil să se obişnuiască treptat cu gîndul acesta. Vizitele familiei şi ale prietenilor erau tolerate nu numai de medic, dar şi de directorul închisorii, ba chiar şi de ispravnic, bineînţeles pe ascuns. Însă în zilele acelea de după proces, singurii oameni care veniseră să-l vadă pe condamnat fuseseră Alioşa şi Gruşenka. Rakitin încercase de vreo două ori să dea ochii cu el, dar Mitia îl rugase stăruitor pe Varvinski să nu-l lase înăuntru.

Alioşa îl găsi stînd pe marginea patului, îmbrăcat cu halatul de spital; avea puţină febră şi se legase la cap cu un prosop muiat în apă cu oţet. Deţinutul îl întîmpină cu o privire pustie, deşi în momentul acela în adîncul ochilor lui trecu parcă o licărire de spaimă.

Din ziua procesului era tot timpul îngîndurat. Uneori i se întîmpla să tacă aşa cîte o jumătate de oră, ca şi cum s-ar fi căznit să descurce iţele unor gînduri teribil de încîlcite, uitînd că mai era cineva de faţă. Iar atunci cînd se trezea din adînca lui meditaţie, se pomenea vorbind din senin despre cine ştie ce lucru fără nici o legătură cu discuţia de mai înainte. Uneori se uita la fratele lui cu ochi plini de suferinţă. S-ar fi spus că suporta mai uşor prezenţa

Gruşenkăi decît pe cea a lui Alioşa. Ce-i drept, cu dînsa aproape că nu schimba nici două cuvinte, dar cînd o vedea intrînd pe uşă se lumina la faţă de bucurie.

Alioşa se aşează tăcut pe pat. De astă dată, Mitia îl aşteptase cu inima strînsă; nu îndrăzni totuşi să-i pună nici o întrebare. Era convins că, orice s-ar întîmpla, cu nici un preţ Katia n-o să se înduplece să vină la el şi în acelaşi timp simţea că, dacă n-are să vină, o să fie o lovitură cumplită pentru el. Şi Alioşa îl înţelegea perfect.

— Se zice că Trifon Borisîci şi-ar fi devastat hanul cu mîinile lui, începu Mitia surescitat. A scos duşumelele, a spart scîndurile, a făcut praf cerdacul, doar-doar va descoperi comoara! Ştii, banii aceia, o mie cinci sute de ruble, pe care procurorul pretindea că i-aş fi ascuns acolo. Cum s-a întors acasă, s-a apucat de lucru, după cîte am auzit. Aşa-i trebuie, pungaşul! Mi-a povestit aseară santinela, care-i de fel din Mokroe.

— Ascultă, îl înştiinţa Alioşa, mi-a promis c-o să vină, dar n-aş putea să-ţi spun cînd, poate azi, poate în zilele următoare, nu ştiu, dar de venit o să vină cu siguranţă.

Mitia tresări înfiorat şi dădu să spună ceva, dar nu suflă un cuvînt. Părea nespus de tulburat de vestea pe care o primise. Se vedea clar că ardea de nerăbdare să afle în amănunţime tot ce-i spusese ea, dar se temea să întrebe imediat: un singur gest ori o vorbă crudă sau dispreţuitoare rostită de Katia i-ar fi străpuns în momentul acela inima ca un pumnal.

— Între altele, m-a rugat să caut să-ţi liniştesc conştiinţa. Să-ţi spun că n-are rost să-ţi faci atîtea probleme în legătură cu evadarea. Chiar dacă Ivan nu se va însănătoşi pînă atunci, o să se ocupe dînsa de tot ce trebuie.

— Mi-ai mai spus asta, răspunse Mitia dus pe gînduri.

— Şi tu te-ai şi grăbit s-o pui la curent pe Gruşenka, îl dojeni Alioşa.

— Da, mărturisi Mitia. Să ştii că-n dimineaţa asta nu vine la mine, adăugă el, şi se uită cu un aer vinovat la fratele său. N-o să treacă decît pe înserat. Ieri, cînd i-am spus că cealaltă face şi drege,

a tăcut; a strîmbat doar din buze şi într-un tîrziu a şoptit: „N-are decît!“. A înţeles că este vorba de un lucru foarte important. N-am îndrăznit totuşi s-o descos. Cred că şi-a dat seama în sfîrşit – aşa cel puţin am impresia – că cealaltă nu mă iubeşte pe mine, ci pe Ivan…

— Aşa să fie oare? rosti fără să vrea Alioşa.

— Ştiu eu, poate că nu… În orice caz, în dimineaţa asta n-o să vină, se grăbi din nou să-i atragă atenţia Mitia. I-am dat ceva de făcut… Ascultă, eu cred că Ivan o să ajungă departe. A lui e viaţa, nu a noastră. Să vezi c-o să se însănătoşească.

— Închipuie-ţi, Katia, deşi tremură toată pentru el, e aproape sigură c-o să se facă bine, spuse Alioşa.

— Asta înseamnă că în sinea ei e încredinţată c-o să moară. De teamă, vrea să se convingă singură c-o să-şi revină.

— Ivan e destul de robust şi sper c-o să învingă boala, rosti Alioşa îngrijorat.

— Da, sigur c-o să se facă bine. Dar Katia este convinsă totuşi c-o să moară. Pînă acum n-a avut parte decît de necazuri…

Un timp, nici unul dintre ei nu mai spuse nimic. Mitia părea preocupat de un lucru deosebit de grav.

— Alioşa, să ştii c-o iubesc pe Gruşenka mai mult ca orice pe lume! îi mărturisi el deodată cu o voce tremurătoare, încărcată parcă de lacrimi.

— Nu cred c-au s-o lase să vină cu tine *acolo*, răspunse prompt Alioşa.

— Aş vrea să-ţi mai spun ceva, continuă cu un glas ciudat, aproape dogit, Mitia. Dacă s-ar întîmpla să dea cineva în mine pe drum, sau *acolo*, n-am să mă las, sînt în stare să fac moarte de om, şi atunci, bineînţeles, au să mă împuşte pe loc. Şi cînd mă gîndesc că va trebui să îndur canonul ăsta douăzeci de ani! Gardienii au şi început să mă tutuiască. Toată lumea îmi spune acum pe nume! Am stat astă-noapte şi m-am judecat singur: nu, hotărît nu sînt pregătit! Nu mă simt în stare să suport! Am vrut să cînt „imnul“ şi scrîşnesc din dinţi de pe acum numai cînd îi aud pe gardieni tutuindu-mă! Pentru Gruşa aş fi îndurat orice, orice… în afară de bătaie… Dar ştiu că n-au s-o lase să vine *acolo*.

Alioşa zîmbi cu blîndeţe.

— Ascultă, frăţioare, fiindcă veni vorba, am să-ţi spun o dată pentru totdeauna care-i părerea mea. Ştii doar că eu nu mint. Ascultă deci: ai dreptate, nu eşti pregătit pentru o încercare ca asta, e o cruce prea grea pentru puterile tale. Mai mult încă, aşa nepregătit cum eşti, nu văd la ce bun ar trebui să înduri o suferinţă atît de chinuitoare, pe care numai un mare mucenic ar putea-o înfrunta. Dacă tu l-ai fi ucis într-adevăr pe tata, mi-ar fi părut rău să ştiu c-ai refuzat să-ţi porţi crucea. Dar tu eşti nevinovat, şi crucea asta, aşa cum ţi-am spus, este mult prea grea pentru tine. Nădăjduiai să-ţi primeneşti sufletul prin suferinţă, să devii alt om; însă după mine singurul lucru pe care-l ai de făcut este să nu uiţi niciodată c-ai vrut să renaşti, să devii un om nou, oriunde ai fugi, şi asta e de ajuns. Faptul că n-ai primit să porţi greaua povară a suferinţei te va face totuşi să-ţi dai seama că ai o datorie şi mai mare de împlinit, şi sentimentul acesta, păstrat cu sfinţenie toată viaţa în inima ta, te va ajuta să devii un om nou mai mult poate chiar decît dacă te-ai duce *acolo*. Fiindcă sînt sigur că n-ai să rezişti, ai să te revolţi la un moment dat, şi cine ştie dacă pînă la urmă n-ai să spui: „Sîntem chit!“. În privinţa asta cred că avocatul avea dreptate. Nu toată lumea e-n stare să ducă pe umeri o greutate ce depăşeşte puterile unora dintre noi... Iată care-i părerea mea, dacă ţii cu tot dinadinsul să ştii ce gîndesc. În cazul cînd ar fi cineva tras la răspundere, ofiţerii sau soldaţii, probabil că nu ţi-aş fi „dat voie“ să evadezi, continuă Alioşa zîmbind. Dar se spune (chiar responsabilul etapei l-a asigurat pe Ivan) că dacă lucrurile sînt făcute cu destulă iscusinţă, nu-i vorba de cine ştie ce pedeapsă grozavă, şi vinovatul poate să scape cu nimica toată. Fireşte, este necinstit să mituieşti pe cineva, chiar într-o împrejurare ca asta, dar eu nu-mi pot lua răspunderea să judec pe nimeni; ştiu foarte bine că dacă Ivan şi Katia mi-ar fi încredinţat mie sarcina asta, m-aş duce fără nici o şovăială şi aş mitui pe unul şi pe altul; ne-am înţeles doar să-ţi spun tot ce gîndesc. Şi, ca atare, n-am nici un drept să te judec orice cale ai alege. Să ştii însă că niciodată n-am să te condamn. Mi se pare chiar ciudat c-aş putea

să-ţi fiu judecător în treaba asta. Ei, acum cred c-am lămurit toate lucrurile!

— În schimb, am să mă condamn eu însumi! strigă Mitia. Am să evadez, eram hotărît s-o fac chiar dacă n-ai fi încercat să mă convingi; putea oare Mitia Karamazov să facă altfel? Dar în sinea mea am să mă simt vinovat şi toată viaţa am să caut să-mi răscumpăr păcatul! Aşa vorbesc iezuiţii, nu? Exact cum vorbim noi acum, am dreptate, Alioşa?

— Într-adevăr, recunoscu mezinul zîmbind.

— Vezi, de aceea te iubesc eu atît de mult: tu totdeauna spui adevărul, niciodată nu eşti în stare să te ascunzi după deget! rîse Mitia încîntat. Prin urmare, l-am prins pe scumpul meu Alioşa în flagrant delict de iezuitism! Ar trebui să te sărut din creştet pînă în tălpi pentru asta! Ascultă-mă deci pînă la capăt, vreau să-ţi spun tot ce mai am pe suflet. Uite la ce m-am gîndit, ce-am hotărît pînă la urmă: chiar dacă am să reuşesc s-o şterg peste graniţă cu o sumă oarecare de bani şi cu paşaport în regulă, şi am să ajung în America, singurul lucru care-mi dă curaj e gîndul că nu alerg nici după fericire, nici după pricopseală şi că şi acolo mă aşteaptă altă ocnă, poate tot la fel de înfricoşătoare ca şi asta de aici! Crede-mă că nu e cu nimic mai prejos, ţi-o jur, Alioşa! Eu, ce să-ţi spun, numai cînd mă gîndesc la America asta, lua-o-ar toţi dracii s-o ia, simt că mi se zbîrleşte părul. Chiar dacă Gruşa o să vină cu mine, uită-te la ea: o vezi cumva făcînd pe americanca? E rusoaică, rusoaică get-beget, trup şi suflet, o să-i fie dor de ţară, numai pentru mine s-a hotărît să facă pasul ăsta, dar ce vină are ea, sărăcuţa? Şi eu crezi c-am să mă pot împăca vreodată cu bădăranii de acolo, chiar dacă toţi, pînă la ultimul om, ar fi mai de ispravă decît mine? Urăsc America de pe acum! Şi chiar de ar fi cei mai grozavi indivizi care se pricep la maşinării de pe faţa pămîntului, sau mai ştiu eu ce – dracu' să-i ia! – nu sînt din lumea mea, niciodată n-o să mi se lipească de suflet! Iubesc Rusia, Alioşa, îl iubesc pe Dumnezeul rus, deşi nu sînt decît un ticălos! Tare mi-e teamă c-o să-mi rămînă oasele acolo! strigă el deodată cu o scăpărare în ochi. Glasul îi tremura încărcat de lacrimi. Şi acum ascultă, Alexei, ce am hotărît,

continuă el stăpînindu-şi emoţia. Cum ajungem acolo, Gruşa şi cu mine o să punem mîna pe coarnele plugului şi o să muncim cot la cot undeva, cît mai departe, prin cine ştie ce pustietăţi bîntuite de urşi. Nu se poate să nu găsim acolo o văgăună! Se zice că mai există încă piei roşii undeva, n-aş putea să-ţi spun unde precis, acolo unde se termină pămîntul lor; ei, uite, acolo vreau să mă duc, la capătul lumii, printre ultimii mohicani. Şi am să mă pun numaidecît cu burta pe carte, o să ne apucăm amîndoi să învăţăm, şi eu şi Gruşa, gramatica pe de rost trei ani în şir, o să muncim pe brînci şi o să tocim gramatica. În aceşti trei ani o să vorbim englezeşte, ca şi cînd am fi fost născuţi prin partea locului. Şi cînd o să deprindem bine limba, nu mai avem ce căuta în America! Ne întoarcem înapoi, în Rusia, se cheamă doar că sîntem cetăţeni americani! Fii pe pace, n-o să venim chiar aici, în oraş. O să ne ascundem undeva departe, în nordul sau în sudul ţării. Pînă atunci o să ne schimbăm amîndoi chipul şi înfăţişarea acolo în America; o să pun doctorul să-mi facă un neg, doar nu degeaba se pricep ei să dreagă orice. Sau, dacă nu, am să-mi scot un ochi, îmi las barba să crească, o să am o barbă lungă, căruntă şi deasă (dorul de ţară o să mă încărunţească), şi poate că aşa n-o să mă mai recunoască nimeni. Şi chiar dacă m-ar recunoaşte, n-au decît să mă deporteze, mi-e totuna, înseamnă că aşa mi-a fost scris! Şi aici tot aşa, o să ne ascundem într-o văgăună undeva şi o să muncim la cîmp, şi toată viaţa am să fac pe americanul, dar cel puţin o să murim pe pămîntul nostru. Iată planul meu şi nu mă gîndesc să-l schimb nici cu o iotă. Eşti de acord?

— De acord, încuviinţă Alioşa ca să nu-l contrazică.

Mitia tăcu o clipă apoi spuse:

— Ai văzut cum au întors lucrurile la proces? Toate le-au întors cu susul în jos?

— Oricum le-ar fi întors, tot te-ar fi condamnat! oftă Alioşa.

— Da, se crede că s-au săturat ăştia de aici de mutra mea! Dumnezeu să-i ierte, dar tare mi-e greu! gemu el cu obidă. Tăcură iarăşi cîteva clipe. Alioşa, dă-mi lovitura de graţie! strigă deodată Mitia. Spune drept: vine sau nu vine? Ce ţi-a spus? Cum ţi-a vorbit?

— A promis c-o să vină, dar nu ştiu dacă azi sau în altă zi. E destul de greu şi pentru ea! rosti Alioşa, uitîndu-se cu sfială la fratele lui.

— Cum să nu-i fie greu, o înţeleg foarte bine! Alioşa, simt c-o să înnebunesc din pricina asta. Gruşa e tot timpul cu ochii pe mine. Pricepe tot. Doamne-Dumnezeule, ajută-mă să mă smeresc! Ce vreau în fond? Nimic altceva decît să vină Katia. Îmi dau seama oare ce doresc? O, firea asta păgînă, nesăţioasă a Karamazovilor! Nu, într-adevăr, nu sînt capabil să sufăr! Sînt un nemernic! Nu, într-adevăr, nu sînt capabil să sufăr! Sînt un nemernic, atîta tot!

— Iat-o! exclamă Alioşa.

În clipa aceea uşa se deschise pe neaşteptate şi Katia se opri în prag, uitîndu-se pierdută la Mitia. Bolnavul sări brusc în picioare, palid la faţă şi înspăimîntat, apoi un surîs timid, rugător îi apăru pe buze, şi deodată, dintr-un imbold nestăvilit, îi întinse braţele. Încurajată de gestul acesta, Katia se repezi spre el. Îl apucă de mîini, silindu-l să şadă pe pat, şi se aşeză lîngă el, fără să-i dea drumul, strîngîndu-i mîinile cu putere, convulsiv. Amîndoi încercau să spună ceva, dar nu se simţeau în stare să scoată un singur cuvînt; stăteau aşa şi se uitau unul la altul ochi în ochi, cu un zîmbet ciudat pe buze. Trecură astfel două minute.

— M-ai iertat sau nu? îngăimă într-un tîrziu Mitia, şi în aceeaşi clipă îşi întoarse spre Alioşa obrazul luminat de bucurie, strigîndu-i: Ai auzit ce-am întrebat-o, ai auzit?

— Te-am iubit întotdeauna, pentru că ai un suflet mare! rosti în sfîrşit Katia. N-ai nevoie de iertarea mea, eu sînt aceea care te rog să mă ierţi; orice ai face însă, fie că mă ierţi sau nu, amintirea ta o să rămînă ca o rană toată viaţa în inima mea, la fel cum o să rămînă şi amintirea mea pentru tine. Aşa şi trebuie... Katia se opri să răsufle. Pentru ce am venit? continuă ea înfrigurată, învălmăşind cuvintele. Să-ţi îmbrăţişez picioarele, să-ţi strîng mîinile, uite aşa, tare de tot, să te doară, ca atunci la Moscova, ţi-aduci aminte? Şi să-ţi spun din nou că tu eşti Dumnezeul meu şi fericirea mea, să-ţi spun că te iubesc ca o nebună! gemu ea chinuită şi, aplecîndu-se brusc, îşi lipi lacom buzele de mîinile lui.

Lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji.

Alioşa stătea deoparte stingherit şi tăcut; nu se aşteptase la o asemenea întorsătură.

— Dragostea noastră s-a stins, Mitia, continuă Katia. Şi totuşi trecutul mi-e scump, dureros de scump! Ţineam să ţi-o spun o dată pentru totdeauna. Şi acum, să ne închipuim măcar o singură clipă că totul e aşa cum ar fi putut să fie, îngăimă ea cu un surîs crispat, privindu-l fericită drept în ochi. Fiecare din noi iubim acum pe altcineva, dar am să ţin la tine toată viaţa, şi tu tot aşa ai să ţii la mine pînă la sfîrşit, ţi-ai dat seama vreodată de asta? Auzi, să mă iubeşti toată viata, să mă iubeşti pînă în ultima clipă! exclamă ea cu un tremur aproape ameninţător în glas.

— Am să te iubesc şi... ştii, Katia, spuse Mitia, răsuflînd greu după fiecare cuvînt, ştii, mi-ai fost atît de dragă acum cinci zile... În seara aceea... cînd ai căzut şi te-au scos afară pe braţe... Am să te iubesc toată viaţa! Da, toată viaţa, mereu...

Amîndoi îngăimau cuvinte fără şir, exaltate, poate chiar mincinoase, dar în clipa aceea totul li se părea adevărat şi amîndoi erau pe deplin convinşi de ceea ce spuneau.

— Katia, exclamă Mitia, crezi într-adevăr că eu l-am ucis? Ştiu că acum nu mai crezi, dar atunci... cînd ai făcui depoziţia... Ai crezut cu adevărat? Ai putut să crezi una ca asta?

— N-am crezut nimic! N-am crezut nici atunci, după cum nu cred nici acum! Te uram în momentul acela şi am căutat să mă conving singură... Eram convinsă cînd am depus... eram convinsă şi credeam cu tot dinadinsul că-i aşa... dar cînd am sfîrşit, am încetat dintr-odată să mai cred. Ţineam să ştii toate astea. Uitasem c-am venit să mă pocăiesc! spuse ea pe un alt ton, cu totul diferit de gînguritul drăgăstos de pînă atunci.

— Ce trebuie să fie în sufletul tău, femeie! rosti fără să vrea Mitia.

— Lasă-mă să plec, şopti ea. Mai trec eu altă dată pe aici, acum nu mai pot...

Şi se ridică să plece...dar în aceeaşi clipă scoase un ţipăt şi se dădu înapoi. În odaie intrase pe negîndite, încet de tot, Gruşenka.

Nimeni nu se aşteptase să vină. Katia făcu un pas hotărît spre uşă, dar în momentul cînd ajunse în dreptul Gruşenkăi se opri şi, albă ca varul, încet, aproape în şoaptă, gemu:

— Iartă-mă!

Cealaltă o privi ţintă şi, după o clipă de tăcere, răspunse cu o voce plină de venin şi ură:

— Ce scorpii sîntem amîndouă, măiculiţă! Una mai rea ca alta! Mai poate fi vorba de iertare între noi? Scapă-l şi am să mă închin la tine toată viaţa!

— Nu vrei s-o ierţi? îi strigă Mitia cu o dureroasă imputare în glas.

— Fii pe pace, am să ţi-l scap! şopti Katia cu sufletul la gură şi fugi din odaie.

— Cum ai putut să n-o ierţi cînd şi-a călcat pe inimă şi ţi-a cerut iertare?! o dojeni din nou cu amărăciune Mitia.

— Mitia, n-ai dreptul să-i reproşezi nimic! interveni Alioşa impetuos.

— Numai buzele ei mîndre au vorbit, inima a rămas mută, răspunse Gruşenka scîrbită. Dacă te scapă, am s-o iert…

Tăcu apoi, ca şi cînd ar fi ascuns ceva în sufletul ei. Nu se dezmeticise încă. După cum am aflat mai tîrziu, intrase întîmplător în odaie, fără să bănuiască nimic; în orice caz, nu se aşteptase la asemenea surpriză.

— Alioşa, fugi după ea! zise Mitia întorcîndu-se brusc spre fratele lui. Spune-i… ştii… orice, numai n-o lăsa să plece aşa!

— Mai trec eu diseară pe aici! îi strigă Alioşa şi alergă după Katia.

O ajunse din urmă tocmai afară, în stradă. Mergea repede, iuţind pasul, şi în momentul cînd Alioşa se apropie de ea îi spuse precipitat:

— Nu, mi-e imposibil să mă umilesc în faţa ei! l-am cerut iertare, pentru c-am vrut să beau paharul pînă la fund. Şi totuşi n-a vrut să mă ierte… Să ştii că asta mi-a plăcut! adăugă ea cu o voce schimbată. Şi-n ochii ei strălucea o mînie sălbatică.

— Nu se aştepta c-o să vină, murmură Alioşa. Era sigur că nu

vine azi…

— Nici nu mă îndoiesc. Să lăsăm asta, i-o reteză ea scurt. Ascultă, nu mai pot să merg cu dumneata la înmormîntarea lui Iliuşacika. Am trimis flori să i le pună în sicriu. Mi se pare că le-au mai rămas ceva bani. Dacă mai au nevoie, să-mi spui, o să am grijă de ei şi de aici înainte… Şi acum du-te, lasă-mă te rog. Ai întîrziat, mi se pare că bat clopotele pentru liturghie… Lasă-mă te rog, lasă-mă!

III

Înmormîntarea lui Iliuşacika. Cuvintele rostite lîngă piatra din marginea drumului

Într-adevăr, întîrziase. Îl aşteptau de mult şi chiar se gîndeau să pornească fără el la biserică sicriul împodobit cu flori. În sicriu dormea somnul de veci Iliuşacika. Bietul copil murise la două zile după procesul lui Mitia. Cînd îl văzură pe Alioşa intrînd pe poartă, colegii lui Iliuşa, care de atîta timp îl pîndeau pe afară să sosească, îi săriră înainte, gălăgioşi, bucurîndu-se că venise în sfîrşit. Erau doisprezece la număr, toţi cu ghiozdanele în spinare sau cu trăistuţele aruncate peste umăr. „Să aveţi grijă de tata, fiindc-o să fie tare amărît“, îi rugase Iliuşa pe patul de moarte, şi copiii înţelegeau să-i respecte dorinţa. În fruntea lor se afla, ca întotdeauna, Kolia Krasotkin.

— Ce bine-mi pare c-ai venit, Karamazov! îl întîmpină el, întinzîndu-i mîna. E ceva groaznic aici. Ţi se rupe inima numai cînd îi vezi. Sneghirev parc-ar fi beat, deşi ştim precis că n-a băut nimic azi… Eu, drept să-ţi spun, de obicei, am foarte mult sînge rece, dar toate astea mă depăşesc! Karamazov, iartă-mă că te reţin, dar aş vrea să-ţi pun o întrebare, una singură, pînă nu intrăm înăuntru.

— Ce este, Kolia? întrebă Alioşa, oprindu-se.

— Fratele dumitale este vinovat sau nu? Cine l-a ucis pe tatăl vostru, el sau feciorul? Orice mi-ai spune, te cred pe cuvînt. De patru nopţi gîndul ăsta nu mă lasă să dorm.

— Feciorul l-a omorît, fratele meu este nevinovat.

— Şi eu tot aşa ziceam! strigă Smurov, prichindelul.

— Înseamnă deci că nu este decît o victimă nevinovată, sortită să piară pentru dreptate! exclamă Kolia. Totuşi, e fericit, chiar dacă viaţa lui e distrusă! Zău dacă nu-l invidiez!

— Ce tot vorbeşti, de ce să-l invidiezi şi pentru ce? întrebă mirat Alioşa.

— O, de-aş putea vreodată să mă jertfesc şi eu pentru dreptate! rosti cu înflăcărare Kolia.

— Dar nu în condiţiile astea, acoperit de atîta ruşine, nu într-un chip atît de groaznic! exclamă Alioşa.

— Bineînţeles... eu aş vrea să-mi dau viaţa pentru omenire, iar cît priveşte ruşinea, nu-mi pasă, numele nostru poate să piară. Am tot respectul pentru fratele dumitale!

— Şi eu! se auzi pe neaşteptate din mijlocul grupului de copii glăsciorul puştiului care declarase cîndva că ştia cine a întemeiat Troia şi, ca şi atunci, se roşi pînă în vîrful urechilor.

Alioşa intră în casă. Iliuşa zăcea culcat, cu mîinile pe piept şi ochişorii închişi, într-un sicriu vopsit în albastru şi împodobit cu dantelă albă. Obrăjorul slăbit de boală aproape că nu-şi schimbase deloc trăsăturile şi, ciudat, nu se simţea nici un miros greu în casă. Expresia feţei era gravă şi parcă un pic visătoare. Mai ales mînuţele, încrucişate pe piept, erau atît de frumoase, încît păreau sculptate în marmoră. Cineva îi pusese flori între degete şi de jur-împrejur în raclă şi pe dinafară erau alte flori, trimise de dimineaţă de Liza Hohlakova. Între timp, sosise Şi o jerbă din partea Katerinei Ivanovna, şi în momentul cînd Alioşa deschise uşa, căpitanul tocmai o presăra fir cu fir, cu mîini tremurătoare, peste sicriul scumpului său odor. Nici nu ridică măcar ochii spre Alioşa; nu se uita la nimeni, nici chiar la biata dementă, „mămica lui“, care se tot căznea să se ridice pe picioarele-i betege ca să vadă

mai bine copilaşul mort. Pe Ninocika băieţii o ridicaseră cu jilţ cu tot şi o aduseseră lîngă sicriu. Fata îşi lipise capul de el şi plîngea încetişor. Sneghirev era destul de vioi, dar avea ceva buimac şi în acelaşi timp crunt pe figură. Gesturile, cuvintele ce-i scăpau din gură erau ca de nebun. „Băiatul tatii, băiat!“ ofta el mereu uitîndu-se la Iliuşa. Aşa îşi alinta feciorul cînd trăia: „Băiatul tatii, băiat!“.

— Tăticule, dă-mi şi mie nişte floricele, uite, ia floricica aia albă din mînuţa lui şi dă-mi-o mie! se rugă „mămica“ hohotind.

Se vede că-i plăcuse din cale-afară trandafirul abia îmbobocit pe care-l ţinea în mînă Iliuşa sau voia să-l păstreze ca amintire de la el, fiindcă nu mai avea deloc astîmpăr, se frămînta toată în jilţ, întinzînd braţele după floare.

— Nu dau nimic la nimeni! se răsti neînduplecat Sneghirev. Sînt floricelele lui, nu ale tale. Toate sînt numai ale lui, nimic nu-i al tău!

— Tată, dă-i mamei o floare! spuse Ninocika, ridicîndu-şi faţa scăldată în lacrimi.

— Nu dau nimic şi-n nici un caz ei! Niciodată nu l-a iubit, i-a luat tunuleţul, şi el, sărăcuţul, i l-a daaat... începu a boci căpitanul, amintindu-şi cît de uşor renunţase Iliuşa la darul proaspăt primit, lăsîndu-i-l maică-sii.

Biata dementă îşi acoperi faţa cu palmele, plîngînd înăbuşit. Băieţii, văzînd că tatăl nu se îndura să se desprindă de sicriu, deşi era timpul să-l pornească, se strînseră în jurul coşciugului şi se opintiră să-l ridice de jos.

— Nu vreau să-l înmormînteze în curtea bisericii! urlă deodată Sneghirev. Am să-l îngrop lîngă piatra noastră. A fost dorinţa lui Iliuşa. Nu vi-l dau, nu!

De trei zile stăruia să fie înmormîntat acolo, lîngă piatra lor, deşi toată lumea se împotrivea – Alioşa, Krasotkin, Ninocika, gazda, sora acesteia, băieţii.

— Auzi vorbă, să-l îngroape lîngă o piatră spurcată ca pe un spînzurat! rosti indignată bătrîna gazdă. În loc să-l pună în pămînt sfinţit. Aşa au să-l pomenească mereu şi au să se roage pentru odihna bietului său sufleţel! Se aude cum cîntă în biserică,

diaconul citeşte aşa frumos şi desluşit, că de cîte ori o fi să slujească înăuntru, o să se audă orice cuvinţel, ca şi cînd i-ar citi la mormînt.

În cele din urmă, căpitanul făcu un gest resemnat, vrînd parcă să spună: „Duceţi-l unde vreţi!“. Copiii ridicară sicriul, dar în clipa cînd trecură prin faţa mămichii se opriră o clipă şi-l lăsară jos, ca să-şi poată lua rămas-bun de la Iliuşa. Văzînd însă deodată atît de aproape obrăjorul scump, pe care de trei zile îl privea numai din jilţ, dementa începu să tremure şi să-şi agite nervos capul cărunt deasupra sicriului.

— Fă-i cruce, mamă, blagosloveşte-l şi sărută-l! o îndemnă Ninocika.

Dar biata nebună dădea mereu din cap ca un automat, fără să scoată o vorbă, cu faţa crispată de o durere mistuitoare; şi, cum stătea aşa, deodată începu să se bată cu pumnii în piept. Copiii ridicară din nou coşciugul pe umeri. Ninocika îşi lipi pentru ultima oară buzele de gura răposatului frăţior, în timp ce copiii treceau cu sicriul prin faţa ei. La plecare, Alioşa o rugă pe gazdă să aibă grijă de femeile rămase acasă, dar bătrîna i-o luă înainte:

— Lasă, că ştiu eu ce am de făcut, n-avea grijă, că stau eu cu ele, doar sîntem creştini, ce Dumnezeu! spuse era plîngînd.

Pînă la biserică nu era decît o bucată de drum, cel mult trei sute de paşi. Era o zi senină, liniştită şi nu prea geroasă. Se mai auzea încă dangătul clopotului. Sneghirev alerga agitat şi buimac după sicriu, îmbrăcat cu pardesiul lui vechi, prea scurt şi prea subţire pentru vremea de afară, cu capul gol, ţinînd în mînă pălăria veche de fetru, cu boruri mari. Părea tot timpul îngrijorat, ba întindea mîna să sprijine sicriul, stingherindu-i pe cei care-l purtau, ba o lua înaintea procesiunii, căutîndu-şi un loc. La un moment dat, o floare căzu în zăpadă; căpitanul se aplecă imediat s-o ridice, ca şi cînd cine ştie ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi lăsat-o în drum.

— Pîinea, am uitat pîinea acasă! strigă el deodată înspăimîntat.

Băieţii însă îi aduseră aminte c-o pusese din vreme în buzunar. Nu se linişti totuşi pînă n-o scoase afară, ca să fie sigur că într-adevăr o luase cu el.

— Aşa a vrut Iliuşacika, asta a fost dorinţa lui, îi explică lui Alioşa. Într-o noapte şedeam la căpătîiul lui, cînd numai ce-l aud că-mi spune: „Tăticule, după ce au să astupe groapa, să presari deasupra puţină pîine, ca să vină vrăbiuţele să ciugulească. Am să le aud cînd vin şi o să mă bucur, fiindcă cel puţin aşa am să ştiu că nu sînt singur.“

— Foarte bine, trebuie să presari mereu firimituri, spuse Alioşa.

— În fiecare zi, în fiecare zi, murmură căpitanul, înviorîndu-se deodată.

În sfîrşit, intrară în biserică şi aşezară sicriul în mijloc, pe catafalc. Copiii se strînseră de jur-împrejur şi stătură cuminţi lîngă el tot timpul cît ţinu slujba. Era o biserică veche şi destul de săracă, cu multe icoane de lemn, neferecate, unul din acele lăcaşuri în care parcă îţi tihneşte rugăciunea. În timpul liturghiei, Sneghirev se mai potoli un pic, deşi tot se mai agita cînd şi cînd în neştire, zăpăcit şi fără nici un rost; ba se apropia de sicriu să îndrepte vălul sau cununa, ba se repezea să ridice o lumînare căzută din sfeşnic, făcîndu-şi de lucru cu ea pînă reuşea s-o înţepenească la loc. În cele din urmă, se astîmpără şi rămase la căpătîiul mortului cu o figură năucă, îngrijorată şi parcă nedumerită în acelaşi timp. După apostoli, îi şopti lui Alioşa, care stătea lîngă el, că preotul nu citise *cum trebuie*, fără să-i explice de ce. La Heruvic încercă să ţină isonul, dar după o clipă se lăsă păgubaş şi, îngenunchind, îşi lipi fruntea de lespezile de piatră. Zăcu aşa multă vreme pe jos. În sfîrşit, începu prohodul şi se împărţiră lumînările. Înnebunit de durere, tatăl dădu din nou semne de neastîmpăr, dar cîntarea duioasă, zguduitoare a Panihidei îi trezi sufletul toropit, răscolindu-i-l. Se chirci deodată şi începu să plîngă, cutremurat de sughiţuri scurte, mai întîi înăbuşit, încercînd să se stăpînească, apoi din ce în ce mai tare. Iar atunci cînd oamenii se pregătiră să pună capacul peste sicriu, Sneghirev se repezi şi-l cuprinse în braţe, ca şi cum ar fi vrut să-i împiedice cu orice preţ să-l acopere pe Iliuşacika al lui, şi sărută lacom de nenumărate ori căpşorul neînsufleţit al copilului, neîndurîndu-se să se mai dezlipească de el. Cu chiu, cu vai, băieţii izbutiră să-l împace, dar în clipa cînd

coborî de pe catafalc tatăl se întoarse brusc şi, întinzînd mîna, luă cîteva flori din raclă. Rămase apoi cu ele în mînă, privindu-le gînditor, ca şi cînd o idee neaşteptată i-ar fi încolţit deodată în minte, făcîndu-l să uite pentru moment unde se afla. Treptat, o reverie adîncă puse stăpînire pe el şi nu mai încercă să se împotrivească cînd sicriul fu ridicat în sfîrşit şi dus la groapă. Locul de veci pe care Katerina Ivanovna îl plătise destul de scump se afla în curtea bisericii, la cîţiva paşi. După ritualul obişnuit, groparii coborîră coşciugul în pămînt. Cu mănunchiul de flori în mînă, Sneghirev se aplecă atît de tare deasupra mormîntului deschis, încît băieţii, speriaţi, îl apucară de pardesiu şi-l traseră înapoi. Omul însă părea să nu-şi mai dea seama de nimic. Cînd bulgării de pămînt se rostogoliră peste sicriu, începu să facă semne neînţelese, arătîndu-le ţărîna ce curgea în groapă şi încercînd să le spună ceva, dar nimeni nu reuşi să desluşească un cuvînt din bolboroseala lui. În sfîrşit, se linişti de tot. Abia cînd băieţii îi aduseră aminte că trebuia să presare mormîntul cu firimituri, bietul om, cuprins din nou de neastîmpăr, scoase din buzunar codrul de pîine şi prinse a-l fărîmiţa între degete peste ţărîna proaspăt răscolită, murmurînd: „Hai, vrăbiuţelor, hai, puicuţele tatii, veniţi, veniţi încoace!“ Unul dintre băieţi se gîndi că florile îl încurcă şi-i spuse să le dea cuiva să i le ţină. Sneghirev însă nu voi cu nici un preţ să se despartă de ele, ca şi cînd s-ar fi temut să nu i le ia de tot. Cercetă apoi atent mormîntul şi, după ce se convinse că treaba era bine făcută şi firimiturile fuseseră presărate peste tot, se întoarse brusc şi, cu inima împăcată, porni spre casă. Treptat însă îşi iuţi pasul, din ce în ce mai zorit, aproape alergând, aşa încît ceilalţi abia se mai ţineau după el.

— Floricele pentru mămica, să-i ducem mămichii floricele! Am necăjit-o, sărăcuţa! o căina el în gura mare.

Cineva îi strigă să-şi acopere capul, să nu răcească. Furios, Sneghirev azvîrli cît colo pălăria în zăpadă ţipînd: „N-am nevoie de pălărie, nu-mi trebuie!“. Smurov o ridică şi se luă după el. Toţi copiii plîngeau, iar Kolia şi băieţaşul care descoperise Troia mai tare decît toţi. Smurov, cu pălăria căpitanului în mînă, deşi plîngea

şi el amarnic, apucă totuşi să culeagă din fugă de pe jos un ciob de cărămidă ce răsărea roşu din albul omătului, şi să-l azvîrle într-un stol de vrăbii care trecea în zbor. Nu nimeri însă nici una şi porni mai departe, alergînd cu lacrimile pe obraz. La jumătatea drumului, Sneghirev se opri ca ţintuit de un gînd, se întoarse în loc şi o rupse la fugă înapoi, spre mormîntul părăsit. Băieţii îl ajunseră din urmă şi se agăţară de el care mai de care, împresurîndu-l. Atunci, neputincios, omul se prăbuşi hohotind în zăpadă, ca doborît de o lovitură, şi începu să se tăvălească pe jos şi să urle: „Iliuşacika, băiatul tatii, băieţaş!“. Alioşa şi Kolia încercară să-l ridice din zăpadă şi să-l liniştească.

— Fii bărbat, căpitane, ţine-ţi firea! murmură Kolia.

— Ai să strici floricelele, îi atrase atenţia Alioşa. Gîndiţi-vă că mămica le aşteaptă, şade acasă şi plînge pentru că n-aţi vrut să-i daţi nici o floare de la Iliuşacika. E şi pătuţul lui acolo…

— Da, da, să mergem la mămica! îşi aminti deodată căpitanul. Să nu ia pătuţul, să nu ia pătuţul! adăugă el îngrozit, ca şi cum într-adevăr cineva ar fi putut să scoată din cameră pătuţul copilului.

Şi sărind în picioare o zbughi spre casă. Nu mai era decît o palmă de loc, aşa că ajunseră toţi odată. Sneghirev intră buzna în casă şi-i strigă soţiei sale, pe care o bruftuise fără nici o milă mai înainte:

— Mămico dragă, Iliuşacika îţi trimite floricele! Picioruşele tale bolnave! strigă el, întinzîndu-i bucheţelul de flori îngheţate pe care-l strivise în timp ce se zvîrcolea în zăpadă.

În aceeaşi clipă însă zări în colţ, la picioarele pătuţului, cizmuliţele lui Iliuşa, aşezate una lîngă alta de gazdă, bietele lui cizmuliţe purtate şi răspurtate, scorojite şi peticite. Ridică braţele în sus şi, căzînd în genunchi, luă în mînă una din ele şi începu s-o sărute pătimaş: „Băiatul tatii, Iliuşacika! se tînguia el. Băieţaşul tatii drag, unde sînt picioruşele tale?“.

— Unde l-ai dus? Unde l-ai dus? răcni sfîşietor biata dementă.

Ninocika izbucni şi ea în lacrimi. Kolia se strecură grăbit pe uşă, urmat de ceilalţi băieţi. Alioşa ieşi după ei.

— Să-i lăsăm să plîngă în voie, îi spuse el lui Kolia. Aici nu mai

începe mîngîiere. Să facem cîţiva paşi şi după aceea ne întoarcem iar.

— Da, nu mai începe mîngîiere, încuviinţă Kolia. Ştii, Karamazov, adăugă el mai încet, ca să nu-l audă ceilalţi, îmi pare rău de nu mai pot şi aş da orice pe lume dac-ar fi posibil să învie!

— Şi eu la fel! mărturisi Alioşa.

— Ascultă, Karamazov, crezi că e bine să ne mai întoarcem astă-seară? Mi-e teamă c-o să se îmbete iarăşi.

— Se prea poate. Dar o să venim numai noi doi să stăm o oră cu Ninocika şi cu mămica. Ar însemna să le răscolim iarăşi durerea cînd au să ne vadă intrînd pe uşă cu toţii, chibzui Alioşa.

— Gazda a început să pună masa, mi se pare că vor să facă praznic, o să vină şi popa. Crezi într-adevăr că trebuie să ne întoarcem, Karamazov?

— Neapărat.

— Ce curios, Karamazov, după atîta jale să te ghiftuieşti cu plăcinte… Cînd te gîndeşti ce absurde sînt datinile astea religioase!

— Au şi somon la masă, sări cu gura puştiul care descoperise Troia.

— Ascultă, Kartaşov, te rog foarte mult să nu te mai amesteci în discuţie cu tot felul de prostii, mai ales cînd ştii foarte bine că nimeni nu vorbeşte cu dumneata şi nici nu se sinchiseşte de persoana dumitale! îl repezi enervat Kolia.

Copilul se făcu roşu ca focul, dar nu cuteză să răspundă. Toţi mergeau încet pe cărare, cînd se auzi deodată glasul lui Smurov:

— Iată şi piatra unde zicea să-l înmormîntăm pe Iliuşa! strigă el.

Se opriră tăcuţi în dreptul ei. Alioşa se uită în jur, şi în momentul acela îi răsări în minte o scenă zugrăvită de Sneghirev, care-i povestise cîndva cum se atîrnase Iliuşacika de gîtul lui, cu obrajii scăldaţi în lacrimi, strigînd: „Tăticule, tăticule, cum şi-a bătut joc de dumneata!“. Şi inima i se strînse înfiorată. Cu un aer grav şi solemn, îşi roti privirile asupra chipurilor dragi, luminoase, ale colegilor lui Iliuşa, şi deodată rosti:

— Domnilor, acum că ne aflăm aici, aş vrea să vă spun cîteva cuvinte.

Copiii se strînseră în jurul lui şi-şi aţintiră privirile spre el, curioşi, aşteptînd.

— Domnilor, în curînd ne vom lua rămas-bun. Trebuie să mai stau cîtva timp aici, lîngă cei doi fraţi ai mei, dintre care unul pleacă să-şi ispăşească pedeapsa, iar celălalt este pe patul de moarte. Dar foarte curînd am să părăsesc oraşul acesta şi poate pentru un răstimp îndelungat. Şi atunci va trebui să ne despărţim, domnilor. De aceea să facem legămînt aici, lîngă piatra lui Iliuşa, în primul rînd că n-o să-l uităm niciodată pe el şi apoi că ne vom aminti pururea unul de altul. Şi, orice s-ar întîmpla cu noi în viitor, chiar dac-ar fi să nu ne mai întîlnim douăzeci de ani de acum încolo, să ne amintim cum l-am înmormîntat azi pe bietul copil năpăstuit de toţi la început – vă aduceţi aminte de bătaia de lîngă podeţ? – pentru ca mai apoi să ne devină atît de drag tuturor! Era un băieţel bun şi curajos, pentru care onoarea tatălui său era ceva sfînt şi care a suferit din cale-afară cînd a văzut cît de crunt a fost înjosit părintele lui, de aceea s-a revoltat atunci. Aşadar, ne-am înţeles: nu-l vom uita niciodată, niciodată, chiar dacă ar fi să trăim pînă la adînci bătrîneţe! Oricît de prinşi am fi de îndeletnicirile noastre şi oricît de importante ar fi lucrurile pe care le-am avea de făcut, chiar dac-ar fi să ajungem la cele mai înalte demnităţi sau dacă dimpotrivă ne-ar lovi o mare nenorocire – să ne aducem pururea aminte ce bine ne-am simţit cîndva aici, împreună, uniţi cu toţii printr-un sentiment frumos şi bun, mulţumită căruia, tot timpul cît l-am înconjurat cu dragoste pe micuţul nostru prieten, am reuşit să fim mai buni decît sîntem de fapt. Porumbeii mei, îngăduiţi-mi să vă spun aşa, pentru că de cîte ori mă uit la chipurile voastre cuminţi şi dragi mi-aduc aminte de aceste blînde păsărele cenuşii! Copiii mei scumpi, poate că nu veţi înţelege tot ce vă spun, pentru că de multe ori nu ştiu să-mi exprim gîndurile lămurit, dar să nu uitaţi ce v-am spus acum şi poate că mai tîrziu, cînd veţi cugeta la cuvintele mele, o să-mi daţi dreptate. Să ştiţi că nu există pe lume ceva mai de preţ şi mai trainic, mai sănătos şi mai folositor în viaţă decît o amintire frumoasă, şi mai ales o amintire plină de farmec din anii copilăriei, petrecuţi în casa

părintească. Vi se vorbeşte mult despre educaţia voastră, dar o minunată, o sfîntă amintire din copilărie are poate mai mult ca orice darul de a împlini educaţia. Acela care adună cît mai multe amintiri de felul acesta pentru toată viaţa poate fi sigur că, la un moment dat, va găsi scăparea în ele. Chiar dacă n-am păstra decît o singură amintire frumoasă în inima noastră, această unică amintire ne poate da chezăşia că ne va salva cîndva dintr-un greu impas. Poate că mai tîrziu, cine ştie, ne vom înrăi, poate că nu vom fi în stare să ne ferim de a săvîrşi vreo faptă rea, poate c-o să ne batem joc de lacrimile semenilor noştri şi de aceia care spun aşa cum spunea Kolia adineaori: „Vreau să sufăr pentru omenire!“, poate că vom face din ei ţinta ironiilor noastre usturătoare. Şi totuşi, oricît de răi am deveni, ferească Dumnezeu, cînd ne vom aduce aminte de înmormîntarea lui Iliuşa şi de dragostea cu care l-am înconjurat în ultimele zile pe care le-a mai avut de trăit, iar mai apoi cum am stat de vorbă prieteneşte cu toţii aici, lîngă piatra lui, nici cel mai hain, cel mai veninos sau cel mai ironic dintre noi – dacă s-ar întîmpla să ajungem vreodată aşa – nu va îndrăzni să-şi bată joc de tot ce a fost bun şi cinstit în inima lui în clipa de faţă! Mai mult, poate că tocmai amintirea aceasta îl va feri de un mare păcat, poate că în momentul acela îşi va lua seama şi-şi va spune în sinea lui: „Da, ce băiat bun eram pe vremea aceea, şi curajos, şi cinstit“. Chiar dacă va zîmbi în sinea lui, nu-i nimic, adesea omul ia în răspăr tot ce-i bun şi frumos, dar o face numai din nesocotinţă. Eu însă vă încredinţez, domnilor, că o clipă mai tîrziu inima sa îi va şopti: „Nu, rău ai făcut c-ai zîmbit, sînt lucruri care nu trebuie luate în rîs!“.

— Aşa e, Karamazov, am înţeles ce vrei să spui! exclamă Kolia cu o privire scînteietoare.

Copiii fremătară, vrînd parcă să adauge şi ei ceva, dar se stăpîniră, aşteptînd, emoţionaţi şi atenţi, cu ochii pironiţi asupra vorbitorului.

— Asta, fireşte, numai în cazul cînd s-ar întîmpla să ne înrăim, continuă Alioşa. Dar de ce am fi răi, nu-i aşa? Să ne străduim, în primul rînd şi mai presus de orice, să fim buni la suflet, apoi

cinstiţi şi, în sfîrşit, să nu lăsăm niciodată să se aştearnă uitarea între noi. Ţin să vă repet lucrul acesta. La rîndul meu, vă dau cuvîntul că n-am să uit pe nici unul dintre voi; sînt convins că şi peste treizeci de ani am să-mi amintesc de fiecare obrăjor pe care-l am acum în faţă. Kolia i-a spus adineaori lui Kartaşov că noi „nici nu ne sinchisim de persoana lui!“ Dar cum aş putea, oare, să uit că există pe lume un băieţel cu numele de Kartaşov, care mă priveşte în clipa asta cu ochişorii lui buni, blînzi şi voioşi, şi care a şi început să roşească, cum a roşit atunci cînd a descoperit Troia. Domnilor, prietenii mei scumpi şi dragi, fie ca toţi să avem sufletul mare şi viteaz al lui Iliuşa, să fim inteligenţi, îndrăzneţi şi generoşi cum este Kolia (a cărui minte desigur se va ascuţi şi mai mult pe măsură ce va creşte) şi tot atît de sfioşi, dar ageri la minte şi drăgălaşi, cum e Kartaşov. Dar nu e vorba numai de ei doi! Toţi îmi sînteţi dragi, domnilor, fiecare dintre voi îşi are locul lui în inima mea, aşa cum aş dori, şi vă rog chiar să-mi faceţi şi voi un locşor în inima voastră! Şi cui îi datorăm oare sentimentul acesta bun şi frumos, care ne leagă, cine oare ne-a unit laolaltă? Iliuşa, bunul şi dragul nostru prieten, pe care-l vom iubi pururea şi a cărui amintire am hotărît s-o păstrăm cu statornicie. Să nu-l uităm niciodată; fie ca duioasa lui amintire să rămînă mereu proaspătă în inimile noastre acum şi-n vecii vecilor!

— Da, da, veşnică să-i fie amintirea! strigară, cuprinşi de emoţie, toţi copiii cu glăscioarele lor argintii.

— Să ţinem minte obrăjorul lui, hăinuţele sale, bietele lui cizmuliţe amărîte, sicriul lui şi pe nefericitul şi păcătosul de taică-său şi să ne aducem aminte cu ce curaj s-a ridicat copilul ăsta să ia apărarea părintelui său, înfruntînd toată clasa!

— O să ne-aducem aminte, da, da, o să ne-aducem aminte! făgăduiră din nou copiii. Era bun şi curajos!

— Ne era atît de drag tuturor! întări Kolia.

— Copiii mei, dragii mei prieteni, să nu vă temeţi de viaţă! Fiindcă viaţa poate fi nespus de frumoasă cînd faptele îţi sînt bune şi drepte.

— Da, da, repetară în cor băieţii.

— Nici nu ştii cît te iubim, Karamazov! mărturisi spontan un glas, ce părea să fie al lui Kartaşov.

— Da, te iubim, te iubim! îi ţinură cu toţii isonul, şi mulţi dintre ei aveau lacrimi în ochi.

— Urra, trăiască Alioşa Karamazov! strigă din toată inima Kolia.

— Şi veşnică amintire bietului copilaş! adăugă cu duioşie Alioşa.

— Veşnică amintire! rostiră băieţii, repetînd cuvintele lui.

— Karamazov! răsări deodată Kolia. E adevărat ce spune religia că vom învia din morţi şi ne vom scula cu toţii din morminte? Înseamnă că atunci o să ne întîlnim iarăşi cu toţii şi o să-l vedem şi pe Iliuşacika?

— Sigur că da, ne vom scula şi atunci ne vom povesti veseli şi fericiţi tot ce am făcut în viaţă, răspunse Alioşa cu căldură, deşi zîmbind.

— Vai, ce frumos o să fie! se bucură Kolia.

— Şi acum, dragii mei, ajunge, să lăsăm deoparte discursurile şi să mergem cu toţii la praznic. Nu trebuie să vă simţiţi prost fiindc-o să mîncăm plăcinte. Este o veche datină, pe care am apucat-o din moşi-strămoşi şi care, să ştiţi, are şi partea ei bună, spuse rîzînd Alioşa. Hai să mergem! Mînă în mînă!

— Mereu vom merge aşa, toată viaţa, mînă în mînă! Urra, trăiască Alioşa Karamazov! strigă din nou Kolia, şi glasurile tuturor copiilor se îngemănară într-o izbucnire de entuziasm.

SFÎRŞIT